T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NETÎCETÜ'S-SÜLÛK FÎ-NASÎHATİ'L-MÜLÛK (METİN İNCELEMESİ-TENKİTLİ METİN)

(DOKTORA TEZİ)

Zehra ÖZTÜRK

BURSA 2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NETÎCETÜ'S-SÜLÛK FÎ-NASÎHATİ'L-MÜLÛK (METİN İNCELEMESİ-TENKİTLİ METİN)

(DOKTORA TEZİ)

Zehra ÖZTÜRK

Danışman:

Doç. Dr. Sadettin EĞRİ

BURSA 2022

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk (Metin İncelemesi-Tenkitli Metin)" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

25.02.2022

Adı Soyadı: Zehra ÖZTÜRK

Öğrenci No: 711441002

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Doktora

Statüsü: Yüksek Lisans ☐ Doktora ■

: Sanatta Yeterlik ☐

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Zehra ÖZTÜRK

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı : Türk Edebiyatı

Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Sayfa Sayısı : xli + 762

Mezuniyet Tarihi : ……/……./2022

Tez Danışmanı: : Doç. Dr. Sadettin EĞRİ

NETÎCETÜ'S-SÜLÛK FÎ-NASÎHATİ'L-MÜLÛK (METİN İNCELEMESİ-TENKİTLİ METİN)

'Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf eş-Şîrâzî, XVI. yüzyılda yaşamış bir şair ve nasirdir. Konya'da Mevlana Dergâhında eğitim gördükten sonra mesnevîhân unvanını almıştır. Arapça, Farsça ve Türkçeyi iyi derecede bilen 'Alâî, çok sayıda şiir ve mensur eser kaleme almıştır. Bu çalışmanın konusu, 'Alâî b. Muhibbî'nin Gazâlî'nin *Nasîhâtü'l-Mülûk* adlı eserinin tercümesi olan *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* adını verdiği ahlak ve siyaset konulu eseridir. Eser; bir mukaddime, iki makale ve yedi bâbdan oluşur. Eserde sırasıyla; imanın asılları, adalet ve ihsanın önemi, beylerin adalet ve siyaseti, vezirlerin özellikleri ve görünüşleri, kâtiplik adabı ve kâtiplerin vasıfları, padişahların yardımsever olmasının gerekliliği, ilim adamlarının hikmetleri, aklın önemi ve kadınların hayırları ve şerleri konuları ele alınır. Çalışmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, klasik Türk edebiyatında siyasetnameler hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserler ve bilgilerin ışığında klasik Türk edebiyatında *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un yeri belirlenmiştir. Birinci bölümde; İmam Gazâlî'nin hayatı ve *Nasîhatü'l-Mülûk* hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde 'Alâî b. Muhibbî'nin hayatı ve *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde eser; konu, dil ve içerik yönüyle incelenmiştir. Dördüncü bölümde, metnin beş nüshadan hareketle hazırlanan tenkitli çeviri yazısı verilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmayla ilgili bilgiler ve bulgular sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:
Klasik Türk edebiyatı, ahlak, siyaset, 'Alâî, Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk

ABSTRACT

Name and Surname : Zehra ÖZTÜRK

University : Bursa Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : Turkish Language and Literature

Branch : Turkish Literature

Degree Awarded : Doctorate

Page Number : xli + 762

Degree Date : …../…../2022

Supervisor : Doc. Dr. Sadettin EĞRİ

NETICETU'S-SULUK FI-NASIHATI'L-MULUK (TEXTUAL ANALYSIS-CRITICAL TEXT)

Alai b. Muhibbi es-Serîf es-Sirazi is a poet and writer who lived in the 16th century. After studying at the Mevlana Convent in Konya, he received the title of mesnevihan. The poet, who knows Arabic, Persian and Turkish, has written many poems and prose works. The subject of this study is the work of Alai b. Muhibbi on morality and politics, which its named Neticetu's-suluk fi-nasihati'l-muluk, which is a translation of Ghazali's *Nasihatu'l-Muluk*. Work; consists of an introduction, two articles and seven chapters. In the work, respectively; the origins of faith, the importance of justice and benevolence, the justice and politics of the gentlemen, the characteristics and appearance of the viziers, the manners of the clerk and the qualifications of the clerks, the necessity of the benevolent sultans, the wisdom of the scholars, the importance of the mind, and the good and evil of women are discussed. Our study consists of introduction, four chapters and conclusion. In the introduction, information is given about the politics of classical Turkish literature. In the light of these works and information, the place of *Neticetu's-Suluk fi-Nasihati'l-Muluk* in classical Turkish literature has been determined. In the first part; information is given about Ghazali's life and *Nasihatu'l-Muluk*. In the second part, Information is given about Alai b. Muhibbi's life and Neticetu's-Suluk fi-*Nasihati'l-Muluk*. The work in the third part; the subject has been examined in terms of language and content. In the fourth chapter, a critical translation of the text based on five copies is given. In the conclusion part, information and findings about the study are presented.

Keywords:
Classical Turkish literature, morality, policy, Alai, Neticetu's-Suluk fi-Nasihati'l-Muluk

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemi olan XVI. yüzyıl Klasik Türk edebiyatı için verimli bir dönemdir. Divan şiiri bu dönemde usta şairler yetiştirmiş; dil Arapça ve Farsçanın da tesiriyle zenginleşmiş, klasik biçimine bu yüzyılda kavuşmuştur. Mensur sahada da hem telif hem tercüme çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Siyasetnameler klasik Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış, XIV. ve XV. yüzyılda çeviriler ve telif yoluyla Klasik Türk edebiyatının ilk siyasetname örnekleri kaleme alınmıştır. XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle toplumsal yapı çeşitlenmiş; devlet önce en parlak dönemini yaşamış, yüzyılın sonuna doğru da duraklama devresine girmiştir. Devlet ve toplum yapısındaki bu değişim XVI. yüzyılda siyasetname türüne olan ilgiyi arttırmıştır. Bu yüzyılda telif ve tercüme çok sayıda siyasetname kaleme alındığı görülür. Çalışmamızın konusu olan *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* adlı eser, Gazâlî'nin Farsça yazdığı *Nasîhatü'l-Mülûk* adlı eserinin XVI. yüzyılda Arapça tercümesinden Türkçeye çevrilmiş bir ahlak ve siyaset kitabıdır.

Çalışma giriş, dört bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde siyasetnamenin tanımı, ahlak ve siyaset ilişkisi, Türk edebiyatında yazılmış siyasetnameler ve *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un Türk edebiyatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde; *Nasîhatü'l-Mülûk*'un müellifi Gazâlî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un konusu ve üslubu, Gazâlî'ye aidiyeti ve ithaf edildiği kişi ile ilgili görüşler ele alınmıştır. İkinci bölümde 'Alâî b. Muhibbî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un 'Alâî'ye aidiyeti ve eserdeki ikinci mütercim konusu üzerinde durulmuştur. Aidiyet ve ikinci mütercim konusunun daha iyi anlaşılması için bu bölümde eserin nüshaları tanıtılmış, nüsha tavsifleri verilmiş ve nüsha değerlendirmesi yapılmıştır. Nüsha değerlendirmesinden sonra esere dahil olduğu anlaşılan Yûnus adlı ikinci mütercimin esere ilaveleri ve Yûnus hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde eserin konusu ve dil özellikleri hakkında bilgi verilmiş; eser dinî unsurlar, tarihî şahsiyetler, eserin kaynakları, sosyal hayat gibi çeşitli yönlerden eserden örneklerle muhteva açısından incelenmiştir. Örnekler çeviri yazılı metne esas alınan Pertevniyal 1011 nüshasının sayfa numaraları ile verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümü *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un beş nüshadan hareketle oluşturulmuş

tenkitli transkripsiyonlu metnini içermektedir. Sonuç bölümünde çalışmadan elde edilen bilgi ve bulgular aktarılmıştır.

Tez konumu belirlememde, çalışmamın her aşamasında ve doktora eğitimim süresince bilgisi ve hoşgörüsüyle bana yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Sadettin EĞRİ'ye, tez izleme komitemde bulunarak çalışmama kıymetli katkılarda bulunan hocalarım Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN'a ve Doç. Dr. Gülay DURMAZ'a, çalışmamın Arapça kısımlarının okumasında ve Türkçeye çevrilmesinde yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Saleh JARADAT ve arkadaşım Emre YAVUZ'a, Farsça kısımların okunması ve Türkçeye tercümesinde yardımlarını gördüğüm arkadaşım Rugeyye ÇEVRİMEL'e çok teşekkür ederim.

Birlikte çalışmaktan ve öğrencileri olmaktan onur ve mutluluk duyduğum bölüm başkanımız Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU ve kıymetli hocalarım Prof. Dr. Hatice ŞAHİN, Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA, Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ, Prof. Dr. Nesrin KARACA, Prof. Dr. Hülya TAŞ ve Prof. Dr. Özlem ERCAN'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Mesai arkadaşlığıyla başlayan ilişkimizin dostluğa dönüştüğü çalışma arkadaşlarım Öğr. Gör. Dr. Tayfun BARIŞ, Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI, Öğr. Gör. Ayşe ENERGİN, Arş. Gör. Dr. Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ, Arş. Gör. Dr. Zuhal EROĞLU KOŞAN, Arş. Gör. Burcu KAYA ÇAKI, Arş. Gör. Fırat Ender KOÇYİĞİT'e teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmam süresince aynı odayı paylaştığımız bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren kıymetli oda arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Hasene AYDIN'a yardımları için çok teşekkür ederim. Bursa'ya alışmamı ve bu şehri sevmemi sağlayan dostluğuyla hayatımı güzelleştiren Arş. Gör. Ebru KUYBU DURMAZ'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Çocuk yaşta kaybettiğim canım annemi, sevgi ve şefkatlerini hiç unutamadığım babaannemi ve dedemi özlemle anıyorum. Beni yetiştirip bugüne getiren en büyük şansım babama ve bana annelik ederek değerli hissettiren kıymetli eşine çok teşekkür ederim. Varlıklarıyla bana güç veren ve hep yanımda olan sevgili ablama ve abime; hayatımın en güzel yanı olan yeğenlerime tüm kalbimle teşekkür ederim.

Zehra ÖZTÜRK

BURSA / 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iv**

ÖZET ..... **v**

ABSTRACT ..... **vi**

ÖN SÖZ ..... **vii**

İÇİNDEKİLER ..... **ix**

TABLOLAR ..... **xl**

KISALTMALAR ..... **xli**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZÂLÎ VE NASÎHATÜ'L-MÜLÛK

1. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî 9

1.1 Hayatı 9

1.2. Edebî Kişiliği 10

1.3. Eserleri 12

1.3.1. Fıkıh Konulu Eserleri 12

1.3.2. Metadoloji-Mantık Konulu Eserleri 13

1.3.3. Kelam Konulu Eserleri 14

1.3.4. Felsefe Konulu Eserleri 15

1.3.5. Tasavvuf-Ahlak Konulu Eserleri 16

1.3.6. Diğer Eserleri 18

2. Nasîhatü'l-Mülûk 18

2.1. Nasîhatü'l-Mülûk'un Konusu 18
2.2. Nasîhatü'l-Mülûk'un Üslubu 21
2.3. Nasîhatü'l-Mülûk'la İlgili Tartışmalar 26
2.3.1. Nasîhatü'l-Mülûk'un İkinci Bölümünün Gazâlî'ye Aidiyeti Tartışması 26
2.3.2 Nasîhatü'l-Mülûk'un İthaf Edildiği Kişi ile İlgili Görüşler 30

İKİNCİ BÖLÜM

'ALÂÎ B. MUHİBBÎ VE NETÎCETÜ'S-SÜLÛK FÎ-NASÎHATİ'L-MÜLÛK

1. 'Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf eş-Şîrâzî 36
1.1. Hayatı 36
1.2. Edebî Kişiliği 38
1.3. Eserleri 39
2. Netîcetü's-Sülûk'un 'Alâî'ye Aidiyeti 42
3. Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk'un Nüshaları 43
4. Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk'un Nüsha Tavsifleri 44
5. Nüshaların Değerlendirilmesi 52
6. Yûnus Adlı Mütercimin Esere İlaveleri 54
7. Yûnus Adlı Mütercim ile İlgili Değerlendirmeler 62
8. Netîcetü's-Sülûk'un İthaf Edildiği Kişi ile İlgili Görüşler 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NETÎCETÜ'S-SÜLÛK FÎ-NASÎHATÜ'L-MÜLÛK: İNCELEME

1. Dil ve Üslup Özellikleri 67
2. İmla 79
2.1. Ünlülerin Yazılışı 80
2.1.1. a Ünlüsünün Yazılışı 80

2.1.2. e Ünlüsünün Yazılışı 81
2.1.3. ı, i Ünlülerinin Yazılışı 82
2.1.4. o, ö, u, ü Ünlülerinin Yazılışı 83
2.2. Ünsüzlerin Yazılışı 84
2.2.1. ç Ünsüzünün Yazılışı 84
2.2.2. p Ünsüzünün Yazılışı 84
2.2.3. s Ünsüzünün Yazılışı 85
2.2.4. t Ünsüzünün Yazılışı 86
2.2.5. g Ünsüzünün Yazılışı 87
2.3. i/e Vokal Değişimi 88
2.4. ḫ" ve "ġ" Ünsüzlerinin "ḳ" Ünsüzü Yerine Kullanılması 89
2.5. Tamlama Ekinin Yazılışı 89
2.6. +dUr Ekinin Yazılışı 90
2.7. Kelimelerde Yuvarlaklaşma 90
2.8. +lU ve +sUz Eklerinin Yazımı 91
2.9. Farsça Tamlamaların Gösterilmesi 92
2.10. Arapça Atıf Vavının Gösterilmesi 92
2.11. Kelime Sonundaki Hemzenin Okunuşu 93
3. Netîcetü's-Sülûk'un Konusu 94
3.1. Bölümleri 95
3.1.1. Mukaddime 96
3.1.2 Birinci Makale 97
3.1.3. İkinci Makale 98
3.1.4. Birinci Bâb 99
3.1.5. İkinci Bâb 101
3.1.6. Üçüncü Bâb 102

3.1.7. Dördüncü Bâb 102
3.1.8. Beşinci Bâb 102
3.1.9. Altıncı Bâb 103
3.1.10. Yedinci Bâb 103
4. Dinî Unsurlar 103
4.1. Allah 103
4.2. Peygamberler 105
4.2.1. Hz. Âdem 106
4.2.2. Hz. Şît 107
4.2.3. Hz. İdrîs 108
4.2.4. Hz. Nûh 108
4.2.5. Hz. Mûsâ 109
4.2.6. Hz. Hârûn 110
4.2.7. Hz. Üzeyr 111
4.2.8. Hz. Dâvûd 113
4.2.9. Hz. Süleymân 113
4.4.10. Hz. İşa‘yâ 114
4.2.11. Hz. İbrâhim 114
4.2.12. Hz. Îsâ 114
4.2.13. Hz. Hızır ve Hz. İlyâs 115
4.2.14. Lokmân-ı Hakîm 116
4.4.15. Hz. Dânyâl 116
4.4.16. Hz. Muhammed 117
4.3. Dört Halife 118
4.3.1. Hz. Ebû Bekir 118
4.3.2. Hz. Ömer 119

4.3.3. Hz. Osman 119
4.3.4. Hz. Ali 120
4.4. Kutsal Kitaplar 120
4.5. Melekler 122
4.5.1. Azrâil 122
4.5.2. Cebrâil 122
4.5.3. Münker-Nekîr 123
4.5.4. Hazkâil 123
4.5.5.Kirâmen-Kâtibîn 123
4.6. Cin-Dîv-Peri 124
4.7. Şeytan 125
4.8. Ayetler 126
4.9. Hadisler 127
4.10. Ahiret ile İlgili Mefhumlar 129
4.10.1. Ahiret 129
4.10.2. Ölüm 130
4.10.3. Ruh 130
4.10.4. Kabir 132
4.10.5. Ecel 132
4.10.6. Mahşer 133
4.10.7. Kıyamet 133
4.10.8. Sırat 135
4.10.9. Cennet 135
4.10.10. Cehennem 136
4.11. İbadetle İlgili Mefhumlar 137
4.11.1 Abdest, Gusül 137

4.11.2. Namaz 138
4.11.3. Oruç 139
4.11.4. Zekât 139
4.11.5. Hac 139
4.11.6. Umre 139
4.11.7. Mescit 139
4.11.8. Kıble 140
4.11.9. Gaza 140
4.11.10. Ezan, Dua 140
4.11.11. Kâbe, Tavaf 141
4.11.12. Günah, Tevbe 142
4.11.13. Küfr, Kâfir, Münkir, Müşrik 142
4.11.14. Büt-Perest 144
4.12 Tasavvufi Unsurlar 144
4.12.1. Kanaat, Riyazet, Sabır 144
4.12.2. Nefs 145
4.12.3. Bâtın, Zahir 146
4.12.4. Fena, Beka 147
4.12.5. Dünya 148
5. Tarihî Unsurlar 148
5.1. Peygamberlerin Aileleri 148
5.1.1. Ebû Tâlib 148
5.1.2. Ca‘fer b. Ebû Tâlîb 149
5.1.3. Hâbil 149
5.1.4. Hz. Âişe 149
5.1.5. Hz. Hatîce 149

5.1.6. Hz. Havvâ 150
5.1.7. Hz. Meryem 150
5.1.8. Hz. Rukiyye 150
5.1.9. Hz. Ümmü Gülsüm 150
5.1.10. Hz. Ümmü Seleme 150
5.1.11. Hz. Hasan 151
5.1.12. Hz. Hüseyin 151
5.1.13. İbn Abbâs 151
5.1.14. Kâbil 152
5.2. Sahabeler 152
5.2.1. Abdullâh b. Ca‘fer b. Ebû Tâlib 152
5.2.2. Abdullâh b. Mes’ûd 152
5.2.3. Abdullâh b. Ömer b. Hattâb 152
5.2.4. Abdullâh b. Râfî 152
5.2.5. Abdurrahmân b. Avf 153
5.2.6. Ammâr b. Yâsir 153
5.2.7. Amr b. Ma‘dîkerib 153
5.2.8. Dihye b. Halîfe 153
5.2.9. Ebû Lü‘lü‘ 154
5.2.10. Ebû Saîd el-Hudrî 154
5.2.11. Ebû Süfyân b. Harb 154
5.2.12. Ebû Ubeyde b. Cerrâh 154
5.2.13. Enes b. Mâlik 154
5.2.14. Esmâ 154
5.2.15. Fâtıma binti Esed 155
5.2.16. İkrime b. Ebû Cehîl 155

5.2.17. Kâsım 155
5.2.18. Kays b. Ebû Hâzim 155
5.2.19. Mugîre b. Şu‘be 155
5.2.20. Mûsâ el-Eş‘arî 156
5.2.21. Sahr ibn Amr 156
5.2.21. Selmân-ı Farisî 156
5.2.22. Übey b. Halef 156
5.2.23. Ümmi Ferve 157
5.3. Din-Tarikat Kurucuları, Peygamberlik İddiasında Bulunan Kişiler 157
5.3.1. Mânî 157
5.3.2. Mezdek b. Bâmdâd 157
5.3.3. Müseylimetülkezzâb 158
5.3.4. Zerdüşt 158
5.4. Hükemâ ve Filozoflar 159
5.4.1. Aristoteles 159
5.4.2. ‘Aşâmir 159
5.4.3. Balînâs-ı Hakîm (Apollonios, Tyanalı) 159
5.4.4. Batlamyus-ı Hakîm 159
5.4.5. Câlînûs 160
5.4.6. Diyocanîs-i Hakîm 160
5.4.7. Eflâtun 160
5.4.8. Hakîm Feylesûf (Hakîm-i Hindî) 160
5.4.9. Hipokrat (Bokrât) 161
5.4.10. Mükânis 161
5.4.11. Saylem 161
5.4.12. Tabîb 161

5.4.13. Tâmestîrûs-ı Hakîm 161
5.4.14. Tengelü Şâ-yi Hindî 162
5.4.15. Tumtum-ı Hindî 162
5.5. Mutasavvıflar 162
5.5.1. Hasan-ı Basrî 162
5.5.2. İbrâhim b. Edhem 162
5.5.3. Râbia el-Adeviyye 162
5.5.4. Veysel Karanî (Üveys el-Karanî) 163
5.6. Âlimler ve Müellifler 163
5.6.1. Abdullâh b. Mübârek 163
5.6.2. Abdullâh b. Tâhir 163
5.6.3. Adudiddîn el-Îcî 163
5.6.4. Ahmed Hatîbî 164
5.6.5. Ahnef b. Kays 164
5.6.6. Ali Meşhedî 164
5.6.7. Buhârî 164
5.6.8. Cüveynî 164
5.6.9. Devvânî 165
5.6.10. Ebû Hanîfe 165
5.6.11. Ebû Kılâbe el-Cermî 165
5.6.12. Ebû Yûsuf 165
5.6.13. Ebu'l-Hasan Ahvâzî 166
5.6.14. Ebu'l-Hasan Eş'arî 166
5.6.15. Ebu'l-Kâsım-ı Hakîm (Hakîm es-Semerkandî) 166
5.6.16. Ferîdüddîn Attâr 166
5.6.17. Firayakyun 167

5.6.18. Fudayl b. İyâz 167
5.6.19. Hâce-i Cihân 167
5.6.20. Hamza b. Umâre 167
5.6.21. Hâtem et-Tâî 167
5.6.22. Hâtim el-Esam 168
5.6.23. Hüsâm b. Hasan (Hüseyin) el-Konevî 168
5.6.24. İbn Fûrek 168
5.6.25. İbn Habîb en-Nîşâbûrî (Tefsîr-i Nîşâbûrî Sahibi) 169
5.6.26. İbn Hallikân 169
5.6.27. İbn Kesîr 169
5.6.28. İbn Kuteybe 169
5.6.29. İbn Sînâ 170
5.6.30. İbnü'l-Arabî 170
5.6.31. İbnü'l-Cevzî 170
5.6.32. İbnü'l-Muazzez 171
5.6.33. İbnü'l-Mukaffa 171
5.6.34. İmâm Fahreddîn Râzî 171
5.6.35. İmâm Nevevî 171
5.6.36. İmam Şâfi'î 171
5.6.37. İmrülkays 172
5.6.38. Kâdî Abdülcebbâr 172
5.6.39. Kâdî Beydâvî 172
5.6.40. Katâde b. Diâme 172
5.6.41. Mes'ûdî 173
5.6.42. Mevlânâ Câmî 173
5.6.43. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 173

5.6.44. Muhammed b. Fazl 174
5.6.45. Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî 174
5.6.46. Muhammed b. Kureyt 174
5.6.47. Muhammed el-Bâkır 174
5.6.48. Mukâtil b. Süleymân 175
5.6.49. Mübârek b. el-Fazl 175
5.6.50. Müslim 175
5.6.51. Nizâmî-yi Gencevî 175
5.6.52. Nûh b. Ebû Meryem 175
5.6.53. Sa'dî-yi Şîrâzî 176
5.6.54. Saîd b. Cübeyr 176
5.6.55. Seyyid Ali Hemedânî (Emîr-i Kebîr) 176
5.6.56. Seyyid Şerîf el-Cürcânî 176
5.6.57. Sultan Veled 177
5.6.58. Süfyân es-Sevrî 177
5.6.59. Şakîk-i Belhî 177
5.6.60. Şebîb b. Şeybe (Şeyb b. Şeybe) 177
5.6.61. Şeyh Hasan b. Ali b. Hammâd 178
5.6.62. Şükrullâh 178
5.6.63. Tirmizî 178
5.6.64. Urve b. Zübeyr 178
5.6.65. Vehb b. Münebbih 178
5.6.66. Yâkût el-Müsta'sımî 179
5.6.67. Yezîd er-Rakkâşî 179
5.6.68. Zeyd b. Eslem 179
5.6.69. Zeynelâbidîn 179

5.7. Yunan Menşeli Şahıslar 179
5.7.1. Arastûs 179
5.7.2. Dikyânûs (Decius/Dakyanus) 179
5.7.3. Feylekûs 180
5.7.4. İlyânûs 180
5.7.5. İskender-i Zülkarneyn-İskender-i Yunânî 180
5.7.6. Rûm b. İsû b. İshak b. İbrâhim b. Âzer 182
5.7.7. Uyânûs 182
5.7.8. Yûgûş 183
5.7.9. Yûsânûs 183
5.8. İran Menşeli Şahıslar 183
5.8.1. Keyûmers 183
5.8.2. Mâriye 184
5.8.3. Mârî 184
5.8.4. Kaynân b. Enoş b. Şît 184
5.8.5. Sâ'il b. Mârî 184
5.8.6. Hûşeng b. Sâ'il 184
5.8.7. Tahmûras-ı Dîv-Bend 184
5.8.8. Cemşîd 185
5.8.9. Peyûraseb (Dahhâk) 185
5.8.10. Efrîdûn 186
5.8.11. Tûr 186
5.8.12. Selm 186
5.8.13. Îrec 186
5.8.14. Menûçihr b. Îrec 186
5.8.15. Nûzer b. Menûçihr 187

5.8.16. Efrâsiyâb 187
5.8.17. Fîrûz 187
5.8.18. Şeyde b. Efrâsiyâb 187
5.8.19. Tahmâsp b. Menûçihr 187
5.8.20. Zev b. Tahmâsp 187
5.8.21. Keykubâd b. Zev 188
5.8.22. Keykâvus b. Keykubâd 188
5.8.23. Hamîr b. Kahtân 188
5.8.24. Siyâvuş b. Keykâvus 188
5.8.25. Rüstem-i Zâl 188
5.8.26. Keyhüsrev b. Siyâvuş 189
5.8.27. Tûsi b. Nûzer 189
5.8.28. Luhrâsep 189
5.8.29. Buhtunnasr 189
5.8.30. Küstâsep b. Luhrâsep 190
5.8.31. Râst Reviş 190
5.8.32. Câmâsp-ı Hakîm 190
5.8.33. Keverş 191
5.8.34. Behmen b. İsfendiyâr 191
5.8.35. Dârnûş 191
5.8.36. Kîreş 191
5.8.37. Uhşûnûş 191
5.8.38. Kîreş b. Uhşûnûş 191
5.8.39. Hânî 192
5.8.40. Hümây 192
5.8.41. Dârâb (Sâsân/I. Dârâ) 192

5.8.42. Dârâ b. Dârâb 192
5.8.43. Mâhâr ile Mâhyâr 193
5.8.44. Rûşeng 193
5.9. Sâsânîler 193
5.9.1. Erdeşîr-i Sâsân (Erdeşîr-i Bâbek) 193
5.9.2. Şâbûr b. Erdeşîr 193
5.9.3. Hürmüz b. Şâbûr 193
5.9.4. Behrâm b. Hürmüz 194
5.9.5. Hürmüz b. Behrâm 194
5.9.6. Türsî (Nersî) b. Behrâm 194
5.9.7. Hürmüz b. Türsî (Nersî) 194
5.9.8. Şâbûr-ı Zülektâf 195
5.9.9. Şâbûr b. Şâbûr-ı Zülektâf 195
5.9.10. Erdeşîr b. Hürmüz 195
5.9.11. Behrâm b. Şâbûr-ı Zülektâf 195
5.9.12. Yezdecird b. Behrâm 195
5.9.13. Behrâm b. Yezdecird (Behrâm-ı Gûr) 196
5.9.14. Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr 196
5.9.15. Hürmüz b. Yezdecird 197
5.9.16. Pîrûz b. Yezdecird 197
5.9.17. Belâş b. Pîrûz 197
5.9.18. Nîgûrûy 197
5.9.19. Haşûr 197
5.9.20. Ser-heng 198
5.9.21. Kubâd b. Pîrûz 198
5.9.22. Serefzây 198

5.9.23. Zermihr 198
5.9.24. Mihrân 198
5.9.25. Nûşîrevân b. Kubâd 199
5.9.26. Büzürcmihr 200
5.9.27. Vezir Yunan 200
5.9.28. Şelhebîd 200
5.9.29. Belhend 200
5.9.30. Hürmüz b. Nûşîrevân 201
5.9.31. Behrâm b. Behrâm (Behrâm Çûbîn) 201
5.9.32. Mihr Üstâd 201
5.9.33. Pervîz b. Hürmüz 202
5.9.34. Şîrîn 202
5.9.35. Şîrûye b. Pervîz 202
5.9.36. Şehriyâr b. Pervîz 203
5.9.37. Erdeşîr b. Şîrûye 203
5.9.38. Tûrân Duht 203
5.9.40. Âzermî Duht 203
5.9.41. Rüstem Ferruhzâd 203
5.9.42. Yezdecird bin Pervîz 204
5.10. Emevîler 204
5.10.1. Mu‘âviye b. Ebû Süfyân 204
5.10.2. Abdülazîz b. Mervân 204
5.10.3. Taş-ı Habîs 205
5.10.4. Velîd I (Velîd b. Abdülmelik) 205
5.10.5. Süleymân b. Abdülmelik 205
5.10.6. Ömer b. Abdülazîz 205

5.10.7. Muhammed b. Abdülazîz 206
5.10.8. Hişâm b. Abdülmelik 206
5.10.9. II. Mervân 206
5.10.10. Ümrân b. Abdilazîz 206
5.10.11. Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî 206
5.10.12. Ziyâd b. Ebîh 207
5.11. Abbâsîler 207
5.11.1. Ebû Ca'fer el-Mansûr 207
5.11.2. Âsım 208
5.11.3. Mehdî-Billâh (Muhammed el-Mehdî) 208
5.11.4. Mûsâ el-Hâdî (Hâdî-İlelhak) 208
5.11.5. Ca'fer b. Mûsâ 208
5.11.6. Muhammed b. Zübeyde Hâtûn 209
5.11.7. Hârûnürreşîd 209
5.11.8. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî 209
5.11.9. Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî 210
5.11.10. Fazl b. Yahyâ el-Bermekî 210
5.11.11. Abbâs 210
5.11.12. Me'mûn 210
5.11.13. Hasan b. Sehl 211
5.11.14. Mutemid-Alellâh (Mutemedün-Billâh) 211
5.11.15. Sad b. Sâlim Bâhilî 211
5.11.16. Abdullâh b. Mâlik Huzâî 211
5.11.17. Ca'fer b. Hâlid 211
5.12. Saffârîler 211
5.12.1. Yakûb b. Leys 211

5.13. Sâmânîler 212
5.13.1. Amrü'l-Leys 212
5.13.2. Ebû Türâbi-i Sânî Nûh İbn-i Mansûr-ı Sâmânî 212
5.13.3. İsmâ'il b. Ahmed (İsmâ'il-i Sâmânî) 212
5.14. Tolunoğulları 213
5.14.1. Ahmed b. Tolun 213
5.15. Eyyûbîler 213
5.15.1. Selâhaddîn-i Eyyûbî 213
5.16. Memlükler 213
5.16.1. Baybars I 213
5.17. Gazneliler 213
5.17.1. Mahmûd-ı Gaznevî (Mahmûd b. Sebük Tegin) 213
5.18. Selçuklu Sultanları 214
5.18.1. Sultan Melikşâh 214
5.18.2. Sultan Sencer 214
5.19. Osmanlı Devleti 214
5.19.1. I. Süleymân (Kanuni Sultan Süleymân) 214
5.19.2. II. Selîm 215
5.20. Diğer Devlet Adamları 215
5.20.1. Cüdeymete b. Ebreş 215
5.20.2. Erdavân-ı Asgar 215
5.20.3. Eşk b. Dârâ 216
5.20.4. Eşkân b. Yâfes b. Nûh 216
5.20.5. Fağfûr 216
5.20.6. Fûrâ 216
5.20.7. Hâkân 216

5.20.8. Kayser 217
5.20.9. Kisrâ 217
5.20.10. Kostantîn 218
5.20.11. Ma‘dî b. Kireb b. Tübba‘-Hasan b. Tübba‘ 218
5.20.12. Melik Kendekân 218
5.20.13. Melik Tübba‘ 218
5.20.14. Necâşî Ashame (Ashame en-Necâşî) 218
5.20.15. Nu‘mân b. İmrülkays 219
5.20.16. Sinnimâr-ı Mimâr 219
5.20.17. Şureyh b. Abdullâh 219
5.20.18. Zebâ binti Amr b. Ma‘dî Kireb 220
5.21. Milletler ve Hanedanlar 220
5.21.1. Ashâb-ı Kehf 220
5.21.2. Aygûr 221
5.21.3. Benî Hâşim 221
5.21.4. Benî Ümeyye 221
5.21.5. Eşkânîler 221
5.21.6. Harz u Erz ü Berz 222
5.21.7. Hatâ 222
5.21.8. Keyânîler 222
5.21.9. Lût Kavmi 222
5.21.10. Mülûkü’t-Tavâif (Mülûk-i Tavâif) 222
5.22. Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Gruplar 223
5.22.1. Abâziyye/İbâziyye 223
5.22.2. Bekriyye (Sıddîkıyye) 223
5.22.3. Berâhime 223

5.22.4. Eş‘âire 224
5.22.5. Felâsife 224
5.22.6. Hanbeliyye 224
5.22.7. Hulûliyye Mezhebi 224
5.22.8. Kerrâmiyye 224
5.22.9. Mecûsîlik 225
5.22.10. Mevlevîler 225
5.22.11. Mutezile 225
5.22.12. Seneviyye 226
5.22. 13. Sümeniyye 226
5.22.14. Şîa 226
6. Eserler 226
6.1. Ahd-nâme 226
6.2. Akâidü’l-Adudiyye 226
6.3. Behçetü’t-Tevârîh 227
6.4. Bostân 227
6.5. Câmâsp-nâme 227
6.6. Câmi‘u’s-Sahîh (Müslim) 227
6.7. Câmi‘u’s-Sahîh (Buhârî) 228
6.8. Câvîdân-Hıred 228
6.9. Edebü’l-Kâtib (Edebü’l-Küttâb) 228
6.10. el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân 228
6.11. el-Keşf ve’l-Beyân an-Tefsîri’l-Kur’ân 228
6.12. el-Ma‘ârif 229
6.13. el-Bidâye ve’n-Nihâye 229
6.14. en-Nücûmü’z-Zâhire fî-Mülûki Mısr ve’l-Kâhire 229

6.15. eş-Şemâilü'n-Nebeviyye 230
6.16. Envârü't-Tenzîl 230
6.17. Esrâr-ı Tenzîl 230
6.18. Fezâilü'l-Ashâb 230
6.19. Gülistân 230
6.20. İhyâ'u Ulûmi'ddîn 231
6.21. İskender-nâme 231
6.22. Kavâidü'l-İnşâ 231
6.23. Kem'etü'z-Zehr 231
6.24. Kelîle ve Dimne 232
6.25. Kitâbü't-Târîh 232
6.26. Kitâbü'l-Edviye 232
6.27. Kitâbü'l-Esrâr 232
6.28. Kitâbü'l-Firdevs 232
6.29. Kûtü'l-Ervâh 232
6.30. Makâsıd 233
6.31. Mantıku't-Tayr 233
6.32. Marzubân-nâme 233
6.33. Mesnevî 234
6.34. Mes'ûdî Târîhi (Mürûcü'z-Zeheb) 234
6.35. Mevâkıf 234
6.36. Mir'âtü'l-Cenân 235
6.37. Mir'âtü'r-Ricâl 235
6.38. Risâletü'l-Hatt (Risâle-i Manzûm der-İlm-i Hatt-ı NestAlik, Sırâtü's-Sutûr Kavâid-i Hutût) 235
6.39. Satranç 235

6.40. Siyâset-nâme (Siyerü'l-Mülûk) 236
6.41. Şâh-nâme (Şeh-nâme) 236
6.42. Şerh-i Mevâkıf 236
6.43. Şerh-i Müslim 236
6.44. Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiyye 237
6.45. Şevâhidü'n-Nübüvve 237
6.46. Tefsîrü'l-Kur'ân 237
6.47. Târîh-i Taberî 237
6.48. Târîh-i Güzîde 238
6.49. Tefsîr-i Kebîr 238
6.50. Tuhfe-i Hüsâmî ez-Mültekât-ı Sâmî 238
6.51. Tenkîh 238
6.52. Teşrîhü'l-Azâ 238
6.53. Yâdgâr-nâme 239
6.54. Yekûlü'l-'Abd Kasîdesi 239
6.55. Zafer-nâme 239
6.56. Zend ü İstâ (Zendûsta) 239
7. Eserde Bahsedilen İlimler 240
7.1. Avuç İçi İlmi (İlm-i Keff) 240
7.2. El İlmi (İlm-i Yed) 241
7.3. Felsefe İlmi 243
7.4. Galip-Mağlup İlmi 244
7.5. Kürek Kemiği İlmi (İlm-i Ketif/İlmü'l-Ektâf) 245
7.6. Kıyafet İlmi 246
7.6.1. Ağız-Dudak 247
7.6.2. Alın 248

7.6.3. Baş 248
7.6.4. Beniz 249
7.6.5. Boy 249
7.6.6. Boyun 249
7.6.7. Burun 249
7.6.8. Çene 250
7.6.9. Diş 250
7.6.10. Et 250
7.6.11. Göz 250
7.6.12. Gülüş 252
7.6.13. İncik 252
7.6.14. Karın 252
7.6.15. Kaş 252
7.6.16. Kıl 253
7.6.17. Kulak 253
7.6.18. Nefes 254
7.6.19. Parmak 254
7.6.20. Sakal 254
7.6.21. Ses 254
7.6.22. Sırt 254
7.6.23. Tırnak 255
7.6.24. Yüz 255
8. Ülkeler ve Şehirler 255
8.1. Ülkeler 255
8.1.1. Arabistan 255
8.1.2. Azerbaycan 256

8.1.3. Bahreyn 256
8.1.4. Çin (Çin ü Maçîn) 256
8.1.5. Ermen 257
8.1.6. Ermeniyye 257
8.1.7. Fars 257
8.1.8. Hindistan (Hind) 258
8.1.9. Hind ü Sind 258
8.1.10. Irak 259
8.1.11. İran 259
8.1.12. Mısır 259
8.1.13. Rûm 260
8.1.14. Türkistan 260
8.1.15. Umman (Uman) 261
8.1.16. Yemen 261
8.2. Şehirler 261
8.2.1. Aden 261
8.2.2. Ahvâz 262
8.2.3. Âmid 262
8.2.4. Âmul 262
8.2.5. Antakiyye 262
8.2.6. Bâbil 263
8.2.7. Bâbülebvâb 263
8.2.8. Bâdiye 263
8.2.9. Bağdat 263
8.2.10. Belh 264
8.2.11. Cend 264

8.2.12. Cezîre 264
8.2.13. Cürcân 265
8.2.14. Dûmetülcendel 265
8.2.15. el-‘Alâ, es-Sutâ, es-Sugrâ 265
8.2.16. Hazar 265
8.2.17. Hem-Râm Pîrûz 265
8.2.18. Heyâtıla 265
8.2.19. Hicaz 266
8.2.20. Horasan 266
8.2.21. Hulvân 266
8.2.22. Irak-ı Acem 267
8.2.23. Irak-ı Arab 267
8.2.24. Kâzerûn 267
8.2.25. Kilân 267
8.2.26. Kirmân 267
8.2.27. Kûhistân 267
8.2.28. Kûfe 267
8.2.29. Kuhunder, Kühündüz, Keslek 268
8.2.30. Medâin 268
8.2.31. Medine (Yesrib) 268
8.2.32. Medîne-i Erdeşîr (Medînetü’l-Katîf) 268
8.2.33. Medîne-i Erdeşîr-Âbâd, Huzistan (Kerh), Mîsân, Nehreşîr (Nehrevân), Medînetü’l-Hatt, Sûkü’l-Ahvâz 268
8.2.34. Mekke 269
8.2.35. Merv 269
8.2.36. Merve 270

8.2.37. Musul 270
8.2.38. Nasîbîn 270
8.2.39. Nîşâbûr 270
8.2.40. Rûmiyye 270
8.2.41. Rûşen Pîrûz 271
8.2.42. Râm Pîrûz 271
8.2.43. Rey 271
8.2.44. Sûs 271
8.2.45. Sîstân (Sicistân) 271
8.2.46. Şâbûr 271
8.2.47. Şam 271
8.2.48. Şehrizer (Şehrizor) 272
8.2.49. Taberistan 272
8.2.50. Tahran (Tarhan) 272
8.2.51. Tâlikân 272
8.2.52. Tayfasun 272
8.2.53. Tehâme 272
8.2.54. Tibet 273
8.2.55. Tûs 273
8.2.56. Tüster (Şüşter) 273
8.2.57. Ucân 273
9. Dağlar, Nehirler ve Denizler 273
9.1. Belh Dağı 273
9.2. Ceyhun Nehri 273
9.3. Dicle Nehri 273
9.4. Fırat Nehri 274

9.5. Demâvend Dağı 274
9.6. Hûrezm Deryası 274
9.7. Mâverâünnehir 274
9.8. Nehrişîr, Rûminât, Bâsûmâ, Nehr-i Berkıt, Nehr-i Cûyem 275
9.9. Seyhun Nehri 275
10. Kurumlar ve Yapılar 275
10.1. Beytülmâl 275
10.2. Dârülhilâfe 275
10.3. Hezâr-Küşâm/ Behrâm-Küşâm 275
10.4. İstahr-ı Fars Kalesi 276
10.5. Hizâne-i Âmire 276
10.6. Nâvûs 276
11. Sosyal Hayat 276
11.1. Sosyal Tabakalaşma 276
11.1.1. Padişah (Sultan) 276
11.1.2. Vezir 283
11.1.3. Kâtip 285
11.1.4. Elçi, Casus 286
11.1.5. Hakîmler, Âlimler ve Akıl Sahipleri 287
11.1.6. Mülûk, Selâtîn, Vali, Beg, Âmil, Müşîr, Emîn, Mu‘temed 288
11.1.7. Emîr, Ümerâ, Erkân, A‘yân, Musâhib, Münâdim, Kâimmakâm, Nâ’ib 289
11.1.8. Hâcib, Derbân, Perdedâr, Kapıcı, Bevvâb, Pâsbân, Zindânbân 289
11.1.9. Nigehbân, Bekci, Gözcü, Ases 290
11.1.10. Serheng, Asker, Sipâhî, Sipehsâlâr 290
11.1.11. Mimar/Mühendis 291

11.1.12. Aşçı 291
11.1.13. Muganni, Mutrib 291
11.1.14. Köle, Kul, Hâdim, Mübâşir 292
11.1.15. Münâdî (Dellâl) 292
11.1.16. Kâhin 293
11.1.17. Kehene, Sehere, Müneccim 293
11.1.18. Cariye 293
11.1.19. Sarraf 293
11.1.20. Kassâb 294
11.1.21. Gavvâs 294
11.1.22. Avvâd 294
11.1.23. Dellâk 294
11.1.24. Sayyâd (Balıkçı) 294
11.1.25. Çoban 294
11.1.26. Tabîb 295
11.1.27. Mu‘abbir 295
11.2. Eşyalar 295
11.2.1. Taht (Evreng) 295
11.2.2. Taç 296
11.2.3. Kadeh 296
11.2.4. İğne 297
11.2.5. Çevgân 297
11.2.6. Top 298
11.2.7. Ayna 298
11.2.8. Minâre 300
11.2.9. Mikyas, Havz 300

11.2.10. Mîzân-ı Adl (Adalet Terazisi) 300
11.2.11. Kadın Heykeli 301
11.2.12. Demir Ağaç 301
11.2.13. Abd-i Zuhal 301
11.2.14. Bakır Ağaç 301
11.2.15. Gülen/Ağlayan Heykeller 302
11.2.16. Akçe 302
11.2.17. Tabl (Davul) 302
11.2.18. Kâğıt 302
11.2.19. Kalem 303
11.2.20. Kılıç 305
11.3. Giyim-Kuşam 306
11.4. Yeme-İçme 308
11.5. Sporla İlgili Ögeler 310
11.5.1. Ok Atma 310
11.5.2. Avcılık, Kabak Atmak, Top Oynamak 311
11.5.3. Gûy u Çevgân 312
11.5.4. Nerd ve Satranç 312
11.6. Müzikle İlgili Ögeler 313
11.7. Sağlıkla İlgili Ögeler 313
11.8. Gelenek ve İnanışlar 314
11.8.1. Nevrûz 314
11.8.2 Tabl-ı Âsâyiş Vurmak 315
12. Tabiat 315
12.1. Kozmik Âlem 315
12.1.1. Gökyüzü 315

12.1.2. Güneş 317
12.1.3. Ay 318
12.1.4. Seyyâre 319
12.1.5. Yıldızlar 320
12.1.5.1. Pervîn 321
12.2. Dört Unsur 321
12.2.1. Toprak 322
12.2.2. Su 323
12.2.3. Ateş 324
12.2.4. Hava 325
12.3. Değerli Taşlar ve Madenler 326
12.4. Zaman ve Zaman İle İlgili Mefhumlar 328
12.4.1. Zaman 328
12.4.2. Yıl 330
12.4.3. Ay 332
12.4.4. Gün 332
12.4.5. Dört Mevsim 334
12.5. Hayvanlar 335
12.5.1. Akrep 335
12.5.2. Aslan (Arslan) 336
12.5.3. At 337
12.5.4. Balık 340
12.5.5. Çerende ve Perende 340
12.5.6. Davar 340
12.5.7. Deve 340
12.5.8. Deve Kuşu 341

12.5.9. Eşek (Merkep) 341
12.5.10. Fil 342
12.5.11. Hınzır (Domuz) 342
12.5.12. Horoz ve Tavuk (Hurûs ve Mâkiyân) 343
12.5.13. Katır 343
12.5.14. Kelb (Köpek) 343
12.5.15. Koyun (Ganem) 345
12.5.16. Kurt 346
12.5.17. Kuş 347
12.5.18. Maymun 348
12.5.19. Pars 348
12.5.20. Tavşancıl ve Çaylak 348
12.5.21. Tilki 348
12.5.22. Yılan 349
12.6. Bitkiler 350
12.6.1. İspend (Üzerlik) 350
12.6.2. Simsim (Susam) 350
12.7. Ağaçlar 351
12.8. Çiçekler 352

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİN

1. Tenkitli Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yöntem 354
2. Çeviri Yazı İşaretleri 358
3. Çeviri Yazılı Tenkitli Metin 359

SONUÇ 703

KAYNAKLAR 709

ÖZEL ADLAR DİZİNİ 734

EKLER..... 750

ÖZ GEÇMİŞ..... 761

TABLOLAR

Tablo 1: *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Düzenlenişi.....25
Tablo 2: 'Alâî b. Muhibbî'ye Ait Olan Nüshalar. 51
Tablo 3: Yûnus'un Eklemede Bulunduğu Nüshalar 52
Tablo 4: 'Alâî ve Yûnus'un Eserindeki Ortak Konular 55

KISALTMALAR

a.s : aleyhisselâm

a.s.v. : aleyhissalâtu vesselâm

b. : bin/ibn

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

çev. : Çeviren

ç.n. : Çevirenin notu

ed. : Editör

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

E.A.T. : Eski Anadolu Türkçesi

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazret-i

Ktp. : Kütüphanesi

M.Ö. : Milattan önce

M.S. : Milattan sonra

NM1 : *Nasîhatü'l-Mülûk* birinci bölüm

NM2 : *Nasîhatü'l-Mülûk* ikinci bölüm

nr. : Numara

ö : Ölüm tarihi

r.a. : radıyallâhu anh/anhâ

slt. : saltanatı

s. : Sayfa

S. : Sayı

ss. : Sayfa aralığı

TS : Türkçe Sözlük

t.y. : Tarih yok

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti siyasi ve askerî başarılarla gücünü arttırmış; bu güç kültür, sanat ve edebiyatın gelişimine de yansımıştır. Devletin topraklarının genişlemesi, siyasi gücün artması, toplumun büyümesi, devletin başındaki padişahların şair olması gibi sebepler XVI. yüzyılda Klasik Türk edebiyatına ilginin artmasına ve Klasik Türk edebiyatının ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Manzum eserlerle ön plana çıkan Klasik Türk edebiyatı sahasında, İranlı şairlerin etkisi devam etmekle birlikte kendisinden sonraki şairlere örnek olacak Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî gibi usta şairler bu yüzyılda yetişmiştir. Devletin büyüyüp gelişmesi ve toplumun ihtiyaçları mensur türlerde konu çeşitliliğinin ve eser sayısının artmasını sağlar. Bu çeşitlilik dilin zenginleşmesine, eserlerde kullanılan üslubun çeşitlenmesine ve dilin Arapça ve Farsçanın tesiriyle Eski Anadolu Türkçesinden farklılaşarak klasik biçimini almasına katkı sağlar. Osmanlı Devleti'nin en parlak yüzyılında Klasik Türk edebiyatı da nicelik ve nitelik bakımından önemli eserlerle parlak bir dönem yaşar.

Tarihî gelişmeler ve sosyolojik yapı, edebiyat üzerinde daima etkilidir. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi, nüfusun artışı ve sosyal sınıfların çeşitlenmesi devlet bütünlüğünü korumayı ve idareyi güçleştirmiştir. XVI. yüzyıl devletin en parlak devri olarak başlasa da yüzyıl sonunda duraklama dönemine girilmiştir. Devletin ve toplumun içinde bulunduğu şartlar edebiyata da yansımış, devlet adamlarına yol göstermek amacıyla yazılan siyasetnamelerin sayısı bu yüzyılda artış göstermiştir. Bu artışın başlıca sebebi devletin sınırlarının genişlemesidir. Devlet, yayıldığı coğrafya itibarıyla farklı alt kültürleri bir araya getirmiş; bu durum pek çok sahaya olduğu gibi edebiyata da yansımıştır. Osmanlı Devleti kuruluş yeri itibariyle Selçuklu'nun, ulema hareketliliği ile de İlhanlı ve Memlük'ün ilmî mirasını tanımaktaydı. Yavuz Sultan Selîm döneminde devletin sınırlarının genişlemesi ilmî sahada da kendini göstermiş farklı kaynaklar görülmüş ve ilmi alış hızlanmıştır. Devlet bu yüzyılda Arap topraklarının çoğunluğunu da topraklarına katmış, o coğrafyanın kültürel birikimi Türkçe konuşulan coğrafyayı da etkilemiştir. Siyaset metinleri için de bu durum geçerlidir (Arıcı, 2016: 3-4). Ayrıca devletin Safevîlerle mücadele içinde olması İran kültürüne ilgiyi arttırmıştır. Osmanlı âlim ve edipleri Safevîlere karşı, Osmanlı Devleti'ni İran'ın kültürel mirasında

hak sahibi yapma düşüncesinde olabilir. XIV-XV. yüzyılda Farsçadan çevrilen eserler olsa da çevirilerin sayısı XVI. yüzyılda daha da artmıştır (Arıcı, 2016: 4). XVI. yüzyıldaki siyaset yazıcılığı edebî eserlerin devlet ve toplum yapısıyla yakın ilişki içinde olmasına iyi bir örnektir.

Arapça "siyâset" ile Farsça "nâme" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan siyasetname, *Türkçe Sözlük*'te "Siyaset bilimini anlatan ve bu konuda öğüt veren eser." (E.T. 06.06.2020) şeklinde tanımlanır. Siyasetnamenin edebî bir tür olarak ortaya çıkışı, devlet ve toplumun ilişkisiyle doğrudan bağlantılıdır. İlk ve orta çağlarda, hükümdar Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi ve temsilcisi; halk ise onun kölesi kabul edilmiştir. Bu inanç sebebiyle hükümdar ve halk birbirine zıt iki grup olarak görülmüş ve birbirine yabancılaşmıştır. Bu yabancılaşma, hükümdarın etrafında bulunanlar tarafından kötüye kullanılmış hükümdar tanımadığı halk üzerindeki baskısını ve zulmünü arttırmıştır. Halk, adil hükümdarlar döneminde rahat etmiş; zalim hükümdarlar zamanında ise insan haklarından yoksun kalmıştır. Bu durum toplumun devletten yegâne beklentisinin "adalet" olmasına yol açmıştır. İktidarla ve yönetim biçimiyle sorunu olmayan halk, erk sahiplerinden yalnızca adalet beklemiştir. Toplumun adalet ihtiyacını ve beklentisini gören ilim adamları, hükümdarlara ve vezirlere adil ve insaflı olmayı öğütleyen eserler kaleme alır (Levend, 1963b: 167). Siyasetnamelerin yazılma ve ortaya çıkma amacı toplumda adaletin ve huzurun sağlanmasıdır. Devlet idarecilerine, yönetim ve toplum hakkında bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılan siyasetnameler ahlak kitapları arasında kabul edilir. Levend, konularına ve amaçlarına göre ahlak kitaplarını şu şekilde sınıflandırır:

- Genel ahlak -Kelîle ve Dimne çevirileri
- Siyasetnameler -Hikâyelerle süslenmiş ahlaki eserler
- Nasihatnameler -Ahlaki fıkralar ve hikâyeler
- Mevize yollu eserler -Atasözleri
- Ahlaki güzel sözler -Türlü eserler (1963a, 96-97).
- Fütüvvetnameler

Siyasetnamelerin ahlak kitapları arasında sayılmasının sebebi, devlet yönetimini ele alan bu eserlerin ahlakı; siyasetin kaynağı ve temeli olarak görmesidir.

Keskintaş, siyasetnamelerdeki siyaset ve ahlak ilişkisinde; ahlakın "doğru siyaset"in kaynağı olarak görülmesini idarecinin meşruiyet kazanması sebebine bağlar:

> "Siyasetnameler dile getirdikleri öğütleri ahlaki ve dinî kurallar formunda ilettiğinden hükümdara 'zor'un dışında meşruiyeti de sağlayacak pratik ilkeler önermişlerdir. Siyasal, hukuki, medeni hâller, kısaca hayatın büyük bir kısmı adap/edep ve ahlak ilkeleriyle yönlendirildiği için siyasetnamelerin dili de etiğe dayalıdır. (…) Siyasetnamelerde 'doğru' siyaset etiğin 'iyi' kavramından elde edilen sonuçla tanımlanır. Doğru siyasetin temel koşullarından biri de onu icra eden de aranan 'iyi niyet' ve eylemin kendisinin fertlerin faziletinden ortaya çıkmasıdır. Doğru siyaset, etiğin iki işlevi olan gereklilik ve ideal olana bağlanmak zorundadır" (2017: 98).

Siyaset kaynağını ahlaktan, ahlak ise dinden almaktadır. İslam toplumunda, ahlaki kuralların temelini *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadisler oluşturur (Levend, 1963a: 89). Levend, ahlak kitaplarını sınıflandırırken nasihatnameler ve siyasetnameleri iki farklı grup olarak ele alsa da siyasetnameler; nasihatname türüyle sıkı ilişki içerisindedir. Dinçer, siyasetnameleri tanımlarken "Siyasetnameler doğrudan hükümdara ve diğer yöneticilere yönelik yazılan, ağırlıklı olarak siyasi nitelikte tavsiyeleri içeren bir nasihatname türüdür." ifadesini kullanır (2018: 30). Siyasetnamelerde devlet yönetimi konusu ele alınır. Genellikle hükümdarlar için yazılsa da vezirler için yazılmış siyasetnameler de vardır. Levend, hükümdarlar için yazılmış siyasetnamelerin konusunu şu şekilde özetler: "Siyasetnamelerde, hükümdarlarda bulunması gereken vasıflar belirtilir; saltanatın esasları ve şartları sıralanır. Zamanın anlayışına ve inanışına göre en uygun örgütün nasıl olması gerektiği, bu amaca hangi yollardan ulaşılacağı gösterilir. Halkın durumu, toplumun hâli anlatılarak hükümdarlara öğütler verilir. Kötü yönetimin zararlı sonuçları açıklanır" (1963b: 168). Vezirler için yazılan siyasetnamelerde ise vezirlerin sahip olması gereken özellikler, vezirlerin görevleri, devletle ve halkla ilişkileri konu edilir (Levend, 1963b: 168).

Siyasetname için yapılmış tanımlar ve bu türdeki eserlerin muhtevası göz önüne alındığında siyasetnamenin siyaset, ahlak ve nasihat disiplinlerini bir arada bulunduran bir tür olduğunu söylemek mümkündür. Nasihatnamelerde kişiye "iyi insan olma bilgisi" sunulurken siyasetnamelerde "hem iyi insan hem de iyi yönetici olmanın koşulları" gösterilir (Dinçer, 2018: 30). Türün bu özelliği siyasetnamelerde öğreticiliğin ön planda olduğunu ortaya koymaktadır. Muhatabı çoğunlukla hükümdar, vezir ve yönetici sınıfı olsa da siyasetnamelerle hükümdar kadar halkın da eğitilmesi ve ders alması amaçlanır. Çünkü "Sultana nasihat umuma nasihattir. Umuma nasihatte ise âlemin tamamıyla düzene girmesi ve bütün işlerin nizama sokulması söz konusudur. (…) Şüphesiz sultan

herhangi bir yola meylettiğinde halkı da o yola meyleder, sultan herhangi bir yolu terk ettiğinde halkı da terk eder" (Sarıbıyık, 1996: 99).

Siyasetnameler eserin hitap ettiği kişiye göre farklı adlar alır. Siyasetname hükümdar için yazıldıysa "nasîhatü'l-mülûk, âdâbü'l-mülûk, tuhfetü'l-mülûk, zahîretü'l-mülûk, enîsü'l-mülûk"; vezir için yazıldıysa "nasîhatü'l-vüzerâ, tuhfetü'l-vüzerâ, hadîkatü'l-vüzerâ, mir'âtü'l-vüzerâ"; hem sultan hem vezir için yazıldıysa "nasîhatü's-selâtin ve'l-vüzerâ" adlarını alır (Uğur, 1988: 20). Kömbe siyasetnamelerin yazılma amaçlarını şu şekilde özetler:

> "-Yoğun siyasi ve askerî işler sonrasında özlü sözler, hikâyeler ve şiirler vasıtasıyla edebî bir incelik kazandırılarak idarecileri zihinsel olarak rahatlatmak.
>
> -İdarecilerin devlet idaresi konusunda tarihî tecrübelerden ibret almalarına yardımcı olmak.
>
> -İdarecilerin idare edilenlere, idare edilenlerin de idarecilere nasıl davranması gerektiği konusundaki kuralları ve saray adabını açıklamak.
>
> -Devlet ve toplumun varlığını sürdürebilmesi için zorunlu olan temel ilkeleri göstermek.
>
> -Devlet idaresinde bir problemle karşılaşıldığında bu problemin çözümü hususunda tavsiyede bulunmak" (2018: 203-204).

Hem idarecilere hem de halka yol göstererek devletin bekasını sağlamak amacıyla yazılan siyasetnameler İslam dünyasında hicretin ilk asırlarından itibaren yazılmaya başlanmıştır. *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerde devlet yönetimi, Hz. Peygamber ve dört halife dönemindeki uygulamalar, mektuplar ve sözlü rivayetler ilk dönem siyasetnamelerinin başlıca kaynaklarıdır. Sanskritçe'den Pehlevîceye tercüme edilen Pançatantra'nın İbnü'l-Mukaffa (ö. 142/759) tarafından Kelîle ve Dimne adıyla yapılan Arapça çevirisi, İran kültüründe yaygın olan "andarzname" (pendname) adlı nasihat kitapları, Yunan filozofları Eflâtun ve Aristo'nun devlet felsefesine dair görüşleri o dönem siyasetnamelerinin diğer kaynaklarıdır. Hz. Ali'nin Mısır Valisi Mâlik el-Eşter'e gönderdiği rivayet edilen ve görevliyken yapması gerekenleri içeren *Nehcu'l-Belâga* adlı eserin içinde yer alan hacimli mektup, İslam tarihinde ilk siyasetname örneklerinden kabul edilmektedir (Adalıoğlu, 2009: 37, 304).

Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri Türk edebiyatında siyasetname türünün örnekleri arasında zikredilir (Levend, 1963b: 184). Eser 462/1069-70 yılında Karahanlı Hükümdarı Süleymân Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Hân'a sunulmuştur. Yûsuf Has Hâcib eserde "fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir biçimde

düzenlenmesinde zaruri olan zihniyet, bilgi ve faziletlerin nelerden ibaret olduğu, bunların nasıl elde edileceği ve nasıl kullanılacağı" üzerinde durmuştur (DİA, 2002: 26, 478). Osmanlı Devleti'nde ise siyasetname geleneği tercüme eserlerle başlar. I. Murâd'a (ö. 791/1389) sunulan Kelîle ve Dimne ve II. Murâd'ın (ö. 854/1451) emriyle Mercimek Ahmed (ö.?) tarafından çevrilen *Kâbûs-nâme* ilk tercüme siyasetnamelerdendir. Ayrıca Şeyhoğlu Mustafa'nın (ö. 817/1414) Germiyan Beyi Süleymân Şah'ın (ö. 788/1387) emriyle çevirdiği *Marzubân-nâme* de ilk dönem eserlerindendir. İlk telif siyasetnameler ise Cemâleddîn Aksarâyî'nin (ö. 791/1489) *Ahlâk-ı Cemâlî*, 1401 yılında Şeyhoğlu Mustafa (ö. 817/1414) tarafından kaleme alınan *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* Ahmed b. Hüsâmeddîn Amâsî'nin (ö. 1406'dan sonra) *Mir'âtü'l-Mülûk* ve Kâsım b. Seydî el-Hâfız'ın *Enîsü'l-Celîs* adlı eserleridir (Arıcı, 2016: 3; Yılmaz, 2009: 37, 306). Batılı kaynaklarda yer almayan ancak Müslüman yazarların Aristo'ya atfettikleri bazı eserler de XIV. yüzyılda çevrilmeye başlanır. Yazarı bilinmeyen *Âdâb-ı Harb* ve *Üslûb-ı Cenk* bu eserler arasındadır (Dinçer, 2018: 251). XV. yüzyılda Musannifek tarafından Mahmûd Paşa adına yazılan, Paşa'nın da Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu *Tuhfetü's-Selâtîn* ile İdrîs-i Bitlisî'nin *Kânûn-ı Şehenşâhî*'si önemli siyasetnameler arasındadır (Yılmaz, 2009: 37, 305).

XVI. yüzyıla gelindiğinde siyasetname sayısında artış yaşanır. Siyasetnamelerin çoğunlukla kriz döneminde yazıldığına dair bir kanaat oluşsa da bu eserlerin en fazla yükseliş ve refah dönemlerinde yazıldığı anlaşılmıştır (Dinçer, 2018: 62). Osmanlı Devleti de XVI. yüzyılda en parlak dönemini yaşamış, yüzyıl sonunda ise duraklama devresine girmiştir. Devletin durumu siyasetnamelerin sayısının artması üzerinde etkili olmuştur. Çolak, XVI. yüzyılda Osmanlı'nın durumu ve siyasetnamelerin telifi arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar:

> "Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak baş gösteren nüfus artışı, mali bunalım, merkez ve taşra teşkilatındaki boşluklar ve Celali fetreti gibi iç buhranların yanı sıra, o dönemin dünyasındaki şartların Osmanlı'nın aleyhine büyük gelişmeler göstermesi dönemin düşünürlerini ve devlet yönetiminde deneyimi olanları yeni çözümler aramaya yöneltmiştir" (2003: 342).

XVI. yüzyılda telif ve tercüme çok sayıda siyasetname kaleme alınmıştır. Lutfi Paşa'nın *Âsaf-nâme*, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Nushatü's-Selâtîn ve Fusûlü'l-Hal ve'l-Akd ve Usûlü'l-Harc ve'n-Nakd*, Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı 'Alâî*, Taşköprizâde Ahmed'in *Miftâhü's-Saâde',* Yûnus b. Halîl'in *Mi'yârü'l-Esrâr*, Dede Cöngî'nin *es-*

Siyâsetü'ş-Şer'iyye, 'Âşık Çelebi'nin *Mi'râcü'l-Ayâle*, Birgivî Mehmed Efendi'nin *Zühru'l-Mülûk*, Abdüsselâm el-Amâsî'nin *Tuhfetü'l-Ümerâ* ve Hasan Kâfî el-Akhisarî'nin *Usûlü'l-Hikem fî-Nizâmi'l-Âlem* adlı eserleri bu yüzyılda telif edilmiş siyasetnamelerdir (Dinçer, 2018: 265).

XVI. yüzyıl siyasetname tercümeleri açısından da oldukça verimlidir. Ali b. Şihâbüddîn b. Muhammed Hemedânî'nin (ö. 786/1385) *Zahîretü'l-Mülûk* adlı eseri bu yüzyılda üç farklı kişi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Alâeddîn Ali Çelebi (ö. 950/1543), *Kelîle ve Dimne*'nin Hüseyin Vâiz-i Kâşifî tarafından yapılan Farsça çevirisi *Envâr-ı Süheylî* adlı eseri *Hümâyûn-nâme* adıyla Türkçeye çevirmiştir. Kanuni Sultan Süleymân'a sunulan eser Farsça aslını aşmış, büyük hayranlık uyandırmıştır. Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Farsça *Ahlâk-ı Muhsinî* adlı eseri de bu yüzyılda dört farklı kişi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Aristo'ya atfedilen ancak ona ait olmayan *Sırru'l-Esrâr* ya da *es-Siyâse fî-Tedbîri'r-Riyâse* adlı eser de bu yüzyılda III. Mehmed'in hocası Akhisarî Nevâlî Nasûh Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Arıcı, 2016: 5-7). Gazâlî'nin (ö. 505/1111) *Nasîhatü'l-Mülûk* adlı eseri de bu yüzyılda en çok tercüme edilen eserler arasındadır. Eser altı farklı kişi tarafından çevrilmiştir. *Nasîhatü'l-Mülûk*, bu yüzyılda Abdussamed b. Seydî Ali b. Dâvûd Diyarbekrî (ö. 1539'dan sonra), Ahmed b. Mu'allimzâde el-Edhemî, 'Âşık Çelebi (ö. 1572), Vücûdî (ö. 1612), 'Alâî b. Muhibbî ve ismi bilinmeyen iki müellif tarafından tercüme edilmiştir (Yazar, 2011: 116-124).

Siyasetname sayısındaki artışta önemli bir etken de eserin yönetici tarafından talep edilmesidir. XVI. yüzyılda Osmanlı sarayı ve saray çevresi siyasetnamelere yoğun ilgi göstermiştir. Bu yüzyılda yazılan telif, tercüme ve şerh türündeki siyaset metinlerinin büyük kısmı padişah, şehzade, paşa ve nüfuz sahibi kimselere sunulmuştur. Bu eserler Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde kaleme alınmıştır (Arıcı, 2016: 9). Yüzyıl başında II. Bâyezîd'in şehzadesi Korkut'un kaleme aldığı *Da'vetü'n-Nefsi't-Tâliha ile'l-A'mâli's-Sâliha* adlı eser de bir siyasetname olarak değerlendirilebilir. Eserin dili Arapçadır. Korkut eseri saltanat davası gütmediğini ifade ederek inzivaya çekildiği dönemde kaleme almıştır. Eserde "II. Murâd'ın tahtı terki ve yerine oğlunun geçmesi, Rodos'ta mahpus bulunan Müslüman esirlerin kurtarılmasının gerekliliği, Kemal Reis'in bunun için görevlendirildiği gibi" bazı siyasi konular işlenir (Emecen, 2002: 26, 207). 919/1513-14 tarihinde yazılan Farsça *Risâle-i Siyâsiyye berâ-yı Sultân Selîm* Yavuz Sultan Selîm'e sunulmuştur (Arıcı, 2016: 9). Orhan Çolak siyasetnamelerle ilgili

çalışmasında Nahifî Mehmed Efendi'nin Ebu'n-Necib Sühreverdi'nin *Nehcü's-Sülûk fî-Siyâseti'l-Mülûk* adlı eserinin Yavuz Sultan Selîm tarafından sık sık okunduğunu ifade ettiğini kaydeder (2003: 342). XVI. yüzyılda yazılan siyasetnameler ve eserlerin sunulduğu kişiler şu şekildedir:

Kanuni Sultan Süleymân'a sunulan eserler:

-İdris-i Bitlisî (ö. 926/1520)-*Kanûn-i Şehinşâhî* (Şehzadeliği döneminde sunulmuştur.)

-Lütfi Paşa (ö. 970/1563)-*Âsaf-nâme*

-'Âşık Çelebi (ö. 972/1572)-*Tercüme-i Tıbrü'l-Mesbûk fî-Nasîhati'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk* (Rüstem Paşa aracılığıyla sunulmuştur) (Arıcı, 2016: 9-10).

Şehzade Mustafa'ya sunulan eserler:

-Sürûrî (ö. 969/1562)-*Tercüme-i Zahîretü'l-Mülûk* (Arıcı, 2016: 10).

II. Selîm'e sunulan eserler:

-Zihni Efendi (ö. 985/1577)-*Gencîne-i Sa'âdet*

-'Âşık Çelebi (ö. 979/1572)- *Mi'râcü'l-İyâle ve Minhâcü'l-Adâle*

-Mustafa b. Evronos (ö. ?)-*Kitâb-ı Firâset ve Kıyâfet*

-'Alâî b. Muhibbî (ö. 966/1558'den sonra)-*Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* (Arıcı, 2016: 10).

Şehzade Bâyezîd'e sunulan eserler:

-'Alâî b. Muhibbî (ö. 966/1558'den sonra) *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* (Bâyezîd'in lalası Sinân Beg'e sunulmuş.)

-Firâkî Abdurrahmân Çelebi (ö. 988/180) *Ahlâk-ı Muhsinî* (Arıcı, 2016: 10).

III. Murad'a sunulan eserler:

-Kâtip Mustafa *Zahîretü'l-Mülûk*'un Türkçe çevirisi.

-Ca'fer İyânî (ö. 1023/1614'ten sonra) *Nesâihu'l-Mülûk* (Arıcı, 2016: 11).

Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'ya (ö. 1017/1608) sunulan eserler:

-Ca'fer İyânî (ö. 1023/1614'ten sonra) *Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh* (Arıcı, 2016: 11).

Semiz Ali Paşa'ya (ö. 972/1565) sunulan eserler:

-Kınalızâde Ali Çelebi (ö. 979/1572)-*Ahlâk-ı 'Alâî* (Arıcı, 2016: 11).

Çalışmamızın konusu olan *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk, Nasîhatü'l-Mülûk*'un 'Alâî b. Muhibbî tarafından XVI. yüzyılda yapılmış tercümesidir. Eserin nüshalarının Kanuni Sultan Süleymân ve onun şehzadelerinden Şehzade Bâyezîd'in lalası Sinân Beg'e ve Şehzade Selîm adına düzenlendiği görülür. Müellif, *Nasîhatü'l-Mülûk*'u tercüme ederken eserin aslına bağlı kalmakla birlikte esere eklemelerde bulunmuştur. Bu eserle ilgili daha önce yapılmış iki çalışma vardır. Sadık Yazar "Gazâlî'nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri" adlı çalışmasında eserin müellifi, yazılış amacı ve nüshaları hakkında bilgi verir (2011: 119-122). Muhammed Salih İzgöer eser hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. "'Alâî B. Muhibbî Eş-Şîrâzî'nin 'Netîcetü's-Sülûk fî-Terceme-i Nasîhati'l-Mülûk' Adlı Eseri ve Siyaset Düşüncesi" adlı çalışmasında eserin Pertevniyal 1011 numaralı nüshasından hareketle eseri incelemiş ve siyaset bilimi açısından değerlendirmiştir (2017). Yusuf Gökkaplan, eserle ilgili Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk (Metin-İnceleme-Dizin) başlıklı bir doktora tezi hazırlamıştır. Ancak üç çalışmada da eserin tenkitli metnine yer verilmemiştir. Yazar ve İzgöer, Pertevniyal 1011 dışındaki nüshaları tanıtmış; eserle ilgili bilgileri müellif nüshası kabul ettikleri Pertevniyal 1011 nüshasına dayandırmıştır. Gökkaplan ise Nuruosmaniye nüshasını müellif nüshası kabul ederek eserin tek nüshaya dayalı metnine yer verse de bazı hususları gözden kaçırmıştır. Bu çalışmalar, eserle ilgili bize yol göstermiş; çalışmamıza katkı sağlamıştır. Çalışmamızda eserin tüm nüshalarını inceledikten sonra beş nüshaya dayalı tenkitli metnini oluşturduk. Çalışma sonucunda eserin nüshaları ve metni hakkında diğer çalışmalarda yer almayan yeni bilgiler elde ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZÂLÎ VE NASÎHATÜ'L-MÜLÛK

1. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî

1.1 Hayatı

Künyesi Ebû Hâmid'dir. İran'ın Horasan bölgesinde bugünkü adı Meşhed olan Tûs şehrinde 450/1058 yılında doğdu. Künyesi Ebû Hâmid olsa da bu adda bir oğlu olup olmadığı bilinmemekte, oğlu varsa da küçük yaşta vefat ettiği düşünülmektedir. Hüccetülislam ve Zeynüddîn lakaplarıyla tanınır. Doğduğu kasabaya nispet edilerek kendisi için Tûsî adı da kullanılır. Ortaçağ Batı skolastikleri, onu "Abuhamet" ve "Algazel" adlarıyla tanır. Ancak kendisi için kullanılan "Gazâlî" adı, isminin ve diğer lakaplarının önüne geçmiştir. Kendisine nispet edilen bu adın doğrusunun "Gazâlî" mi yoksa "Gazâlî" mi olduğu konusu tartışmalıdır (Çağrıcı, 1996: 13, 489). Bu tartışmaların sebebi; Ebû Hâmid'e verilen "Gazâlî" adının kendisinin doğduğu "Gazâle" adlı köyden mi yoksa babasının mesleği olan "yün eğirici, iplikçi" anlamına gelen "gazzâl" sözcüğünden mi kaynaklandığının bilinmemesidir.

Fars asıllı olduğu düşünülen Gazâlî'nin ailesi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Babasının adı Muhammed'dir. Tûs'ta bir iplikçi dükkânı vardır. Gazâlî'nin bir erkek, birkaç da kız kardeşi vardır. Gazâlî'nin babası tasavvuf konusuyla ilgili bir kişidir. Oğulları Muhammed ve Ahmed'in iyi bir eğitim almasını ister. Bu nedenle, bir sûfî dostundan oğullarının eğitimi için yardım ister. Gazâlî, eğitim hayatının ilk dönemlerini bu baba dostunun desteğiyle geçirmiş olmalıdır. Daha sonra, 1073 yılında Tûs'ta Ahmed b. Muhammed er-Râzkânî (Râzekânî) adlı âlimden fıkıh dersleri alarak ileri öğrenimine başlar. Tûs'tan sonra Cürcân'a giderek İsmâ'ilî adlı bir kişinin öğrencisi olur. Bu kişinin kim olduğu ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Gazâlî'nin hocasının İsmâ'il b. Mes'ade olduğu ihtimali doğru kabul edilir (Çağrıcı, 1996: 13, 490). Cürcân'da beş yıl kalan Gazâlî'nin burada fıkıhla birlikte hadis eğitimi de aldığı düşünülmektedir. Tûs'a dönüş yolunda eşkıyalar tarafından soyulan Gazâlî, eşkıya reisinden ders notlarını geri ister. Bu

notların, Gazâlî'nin "*Ta'lîka*" adıyla bilinen ilk eserini oluşturduğu tahmin edilmektedir (Çağrıcı, 1996: 13, 490).

Gazâlî, eğitim için Cürcân'ın ardından Nîşâbûr'a giderek Nizâmiye Medresesine girer ve İmamülharemeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) öğrencisi olur. Çağrıcı, olağanüstü bir zekâ ve hafızaya sahip olduğu kaydedilen Gazâlî'nin Nîşâbûr'dan önceki eğitimi döneminde fıkıh, hadis, akâid, gramer gibi konularda yetişmiş olduğunu; Nîşâbûr'da ise mantık, kelam, felsefe konularında bilgi edindiğini belirtir (1996: 13, 490). Nîşâbûr'da yoğun bir eğitim süreci geçiren Gazâlî, tasavvufla da burada tanışmış; Tûs ve Nîşâbûr'un meşhur sûfîlerinden, Ebû Ali el-Fârmedî'den ders almıştır. Hocası el-Cüveynî'nin ölümünden sonra Gazâlî, Vezir Nizâmülmülk'ün (ö. 485/1092) yanına gider. Daha yirmi sekiz yaşında olmasına rağmen Vezir tarafından saygıyla karşılanır. Burada altı yıl kalıp bilgisini arttırdıktan sonra, 484/1091 yılında Nizâmülmülk tarafından Bağdat Nizâmiye Medresesi müderrisi olarak atanır. Nizâmiye Medresesinde dört yıllık görevi süresince öğrencilere ders vermenin yanında felsefe alanında kendini yetiştirmiş ve eserlerini kaleme almıştır. Gazâlî 499/1095 yılında görevini kardeşi Ahmed Gazâlî'ye (ö. 520/1126) bırakarak kendi isteğiyle Şam'a gider. Şam'daki iki yıllık inzivanın ardından bir süre de Kudüs'te inzivaya çekilir. Daha sonra hac görevi için Hicaz'a giden Gazâlî, aile ve memleket hasretiyle vatanına döner. 500/1106 yılında Sultan Sencer'in veziri Nizâmülmülk'ün oğlu Fahrülmülk'ün isteğiyle Nîşâbûr'da Nizâmiye Medresesinde yeniden müderrisliğe başlar. Burada üç yıl görev yaptıktan sonra sağlık sorunlarının da etkisiyle 503/1109 yılında Tûs'a döner. Evinin yanına bir medrese ve hangâh yaptırarak kalan ömrünü, gönül ehli kimselerle bir arada geçirmeyi arzular. Gazâlî iki yıl sonra 14 Cemaziyelahir 505/18 Aralık 1111 tarihinde vefat eder. Mezarı İran'ın Tûs şehrinde, Şair Firdevsî'nin mezarının yakınındadır (Çağrıcı, 1996: 13, 490-494).

1.2. Edebî Kişiliği

Gazâlî; kelam, fıkıh, tasavvuf, felsefe, mantık, eğitim, ahlak ve siyaset gibi çeşitli konularda kendini yetiştirmiş bir ilim adamıdır. İlmî konulara olan merakı ve şüpheci yaklaşımı onun farklı konularda araştırma yapmasına ve sonuçlara ulaşmasına zemin hazırlar. Öğrenme gayreti ve araştırma çabası, Gazâlî'nin farklı disiplinlerde yetkin biri olmasını sağlamıştır.

Gazâlî; meraklı, şüpheci ve kolay ikna olmayan tabiatı sebebiyle bilgiyi kabul etmeden evvel sorgulayan ve araştıran bir âlimdir. Akla ve düşünceye önem veren

yaklaşımı kendisini sorgulamaya itmiş ve gerçeği arama yolunda felsefe ile karşılaşmasını sağlamıştır. Tek bir gerçek olduğuna inanan Gazâlî; kendisinden önce bilgi ve hakikat hakkındaki öne sürülen görüşleri incelemiş, ancak bu görüşlerin sahiplerinin birden fazla gerçeği kabul ettiğini görmüştür. Gazâlî, araştırmaları sonucunda gerçeği yalnızca kendi aklı ve gayreti ile bulması gerektiğini düşünür. Bu arayış; onun farklı görüş ve düşüncelerle karşılaşmasını sağlamış, felsefe alanındaki bilgisini arttırmış ve bu sahaya katkı yapacak eserler yazmasına imkân vermiştir (Çağrıcı, 1996: 13, 494).

Gazâlî'nin yaşadığı XI. yüzyıl, kelam ilminin değişim geçirdiği bir zaman dilimidir. Bu yüzyılda, mantık metodu kelam ilminde kullanılmaya başlanmıştır. Gazâlî'nin hocası el-Cüveynî ile İbn Hazm; bu konuda çalışmalar yapmış olsa da çalışma düzeni, ilmî şöhreti ve devlet katındaki itibarı sebebiyle mantık ilmi Gazâlî ile meşruiyet kazanmıştır. Kendisinden önceki klasik bakış açısını reddeden Gazâlî'nin felsefi metodoloji ile kelam eseri yazan ilk kişi olduğu kaydedilir (Özervarlı, 1996: 13, 505-506). Bu durum, Gazâlî'nin kelam sahasında hatırı sayılır bir şöhrete sahip olmasını sağlar. Gazâlî, kelam ilminin amacını dalalet ve bidatle mücadele olarak görür. Bu nedenle Bâtınîleri ve bazı filozofları eleştirmek amacıyla eserler kaleme alır.

İslam dünyasında tasavvuf düşüncesi, Gazâlî ile meşruiyet kazanmış ve gelişip yaygınlaşmıştır. Gazâlî'nin tasavvufla tanışması çocukluk yıllarına dayanır. Babasının kendisini ve kardeşini eğitimleri için emanet ettiği dostu bir sûfîdir. Nîşâbûr'daki eğitimi sırasında Ebû Ali el-Fârmedî'den dersler alır. Tasavvufa ilgi duyan ve bu alanda kendini geliştirmeye gayret eden Gazâlî için tasavvuf, "gerçeğe ulaşmanın bir yolu"dur. Gazâlî; kelam, felsefe ve Ta'lîmiyye yoluyla gerçeğe ulaşmayı denese de bunda başarılı olamadığını belirtir. Bunların ardından tasavvufa başvurduğunu ve aradığını tasavvufta bulduğunu *el-Münkız mine'd-Dalâl* adlı eserinde kendisi kaydeder (Uludağ, 1996: 13, 515). Gazâlî, tasavvufu bir yaşam biçimi hâline getirmiş; Bağdat'taki müderrislik görevinin ardından gittiği Şam'da bir sûfî gibi yaşamış ve inzivaya çekilmiştir. Tasavvufla ilgili eserlerinde, tasavvufun Müslümanlar tarafından kabul görmesi ve yüceltilmesi için çaba sarf etmiştir.

Gazâlî'nin çok önem verdiği konulardan biri de ahlaktır. İslam toplumunun ahlaki problemleri ve bunların çözüm yolları ile yakından ilgilenmiştir. Bu sahadaki çalışmalarında temel kaynağı *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerdir. Onu ahlak konusunda ön plana çıkaran ve farklı kılan özelliği; onun kelam, fıkıh, hadis, felsefe gibi diğer

disiplinler konusunda da bilgi sahibi olması ve gelenekçi ahlakı, felsefi ve tasavvufi ahlakla birbirine yaklaştırmasıdır (Çağrıcı, 1996: 13, 500).

Gazâlî'nin fıkıh alanında da önemli çalışmaları vardır. Bu alandaki çalışmaları kelam, felsefe ve tasavvuf kadar ön plana çıkmamıştır. Bunun sebebi, müellifin fikir planındaki etkilerinin diğer disiplinlere yoğunlaşmış olmasıdır. Fıkıh alanındaki çalışmaları ise elde bulunan malzemeyi değerlendirme, yanlışlıklardan ayıklama ve sistemli hâle getirme şeklinde özetlenebilir (Dönmez, 1996: 13, 511).

Gazâlî; bahsi geçen farklı disiplinlerdeki çalışmaları ve İslam dünyasına etkisi sebebiyle din adamı, kelamcı, fakih, mutasavvıf ve düşünür kimliğiyle İslam medeniyetinin düşünce dünyasında önemli bir yer edinmiştir.

1.3. Eserleri

Gazâlî; çalışma alanının genişliğinin yanında üretkenliğiyle de tanınmış bir müelliftir. Kendine verilen "Hüccetülislam" unvanı onun hem kendi devrinde hem de sonraki devirlerde ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bekir Karlığa; Gazâlî'nin hayatında birbirinden farklı dönemler bulunduğunu, bu durumun onun eserleri üzerinde de etkili olduğunu, bu nedenle bazı yazarların onun eserlerini dönemlere göre tasnif etmeyi müellifin fikir hayatını takip açısından önemli saydığını kaydeder (1996: 13, 518). Gazâlî'ye nispet edilen eserlerin sayısı oldukça fazladır. Maurice Bouyges 404, Bedevî ise 450 eserin adını kaydeder. Ancak iki araştırmacı da bu eserler arasında yanlışlıkla Gazâlî'ye nispet edilen ya da onun eserlerinin seçkisi ya da özeti niteliğinde eserler bulunduğunu belirtir. Gazâlî'ye ait olduğu kabul edilen eserler; kendi eserlerindeki atıflar, müellif hakkında bilgi verilen klasik kaynaklar ve dünya kütüphanelerinde kayıtlı eserlerin incelenmesiyle belirlenmiştir (Karlığa, 1996: 13, 518).

Gazâlî'nin eserleri konu ve telif tarihleri dikkate alınarak şu şekilde sıralanabilir:

1.3.1. Fıkıh Konulu Eserleri

1. *el-Menhûl fi'l-Usûl* (*el-Menhûl min-Ta'lîkâti'l-Usûl*): Gazâlî'ye aidiyeti tartışılan eserlerden biridir. Gazâlî'nin ilk kalem tecrübesi kabul edilir. Eserin, hocası el-Cüveynî'nin (ö. 485/1085) ölümünden bir süre önce ya da sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Eserde; şeri hükümler, bilgi problemi, beyan, emir-nehiy, umum-husus, kavram, peygamberlik, haber, cerh ve tadil, nesih, icma, kıyas, talil, tercih ve Şâfiî mezhebinin diğer mezheplere üstünlüğü gibi farklı konular işlenir. On adet yazma nüshası

vardır. Muhammed Hasan Heyto tarafından üç nüshaya dayalı metni yayımlanmıştır (Karlığa, 1996: 13, 518).

2. *el-Basît fi'l-Fürû*: Şâfiî mezhebinin "fürû" kısmı ile ilgilidir. On civarında yazma nüshası günümüze ulaşmıştır (Karlığa, 1996: 13, 518).

3. *el-Vasît*: Şâfiî fıkhı ile ilgili bir eserdir. Eserin ön sözünde; Gazâlî, *el-Basît*'in büyük ve hacimli olması dolayısıyla orta hacimde bir esere ihtiyaç duyduğunu belirtir. Çeşitli nüshaları günümüze ulaşmıştır. Eserin iki cildi, Ali Muhyiddîn Ali el-Karadâğî tarafından neşredilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 518-519).

4. *el-Vecîz*: Eser, kısa ve özlü sözlerden meydana gelir. Pek çok nüshası günümüze ulaşan *el-Vecîz* Kahire'de basılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 519).

5. *el-Fetâvâ*: Gazâlî'nin bazı fetvalarını içeren eseridir. M. Abdullah Annan tarafından neşredilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 519).

6. *el-Müstasfâ fî-İlmi'l-Usûl*: Gazâlî'nin ömrünün sonuna doğru, Nîşâbûr'da iken kaleme aldığı düşünülen eseridir. Müellif eserde fıkıh ve mantığı birleştirmiştir. İlk kez 1322/1904 yılında Bulak'ta yayımlanmış, daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 519).

7. *Hulâsatü'l-Muhtasar ve Nukâvetü'l-Mu'tasar*: Şâfiî fıkhı âlimi Müzenî'nin İmam Şâfiî'ye ait *el-Üm* adlı eseri özetlediği *Muhtasar min-İlmi'l-İmâmi'n-Nefîs Muhammed b. İdrîs* adlı eserinin özetidir. Bilinen tek nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesindedir (Karlığa, 1996: 13, 519).

8. *Gâyetü'l-Gavr fî-Dirâyeti'd-Devr* (*Gâyetü'l-Gavr fî-Mesâili'd-Devr*): Kâdî ibni Süreyc'in boşanma hakkındaki görüşlerine karşılık olarak yazılmış bir eserdir. Beş nüshası günümüze ulaşmıştır (Karlığa, 1996: 13, 519).

9. *et-Ta'lîka fî-Fürû'i'l-Mezheb*: Gazâlî'nin öğrencilik yıllarında tuttuğu notlardan oluşan eseridir (Karlığa, 1996: 13, 519).

10. *Me'âhizü'l-Hilâf*: Müellifin Şâfiîlerle arasındaki hilafı konu edindiği eser, günümüze ulaşmamıştır (Karlığa, 1996: 13, 519).

11. *Tehzîbü'l-Usûl*: Fıkıh usulünü konu edinen eser, günümüze ulaşmamıştır (Karlığa, 1996: 519).

1.3.2. Metadoloji-Mantık Konulu Eserleri

1. *Mi'yârü'l-'İlm*: Aristo mantığıyla ilgili bir eserdir. 488/1095 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. *Mi'yârü'l-'Akl, Mi'yârü'l-'Ukûl* ve *Mi'yârü'n-Nazar* adlarıyla da bilinir.

Beş yazma nüshası olduğu bilinmektedir. İlk olarak 1329/1911 yılında Kahire'de basılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 519).

2. *Mihakkü'n-Nazar fî-'İlmi'l-Mantık*: Eserin konusu kıyas ve tanımlardır. Müellif, eserin sonunda bu eserindeki bazı konuları *Mi'yârü'l-'İlm*'de daha ayrıntılı olarak ele aldığını kaydeder. Muhammed Bedreddîn en-Na'sanî tarafından neşredilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 519).

3. *Şifâ'ü'l-Galîl*: Eserin tam adı *Şifâ'ü'l-Galîl fî-Beyâni Mesâili't-Ta'lîl* (*Şifâ'ü'l-'Alil fi'l-Kıyâs ve't-Ta'lîl*)'dir. Hamdî el-Kebîsî tarafından tenkitli neşri yapılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 519).

4. *el-Kıstâsü'l-Müstakîm*: Eserin konusu, Bâtınîlerin sıkça üzerinde durduğu "mizan" kavramıdır. Bâtınîlere cevap mahiyetinde yazılmıştır. Eser, birçok defa basılmıştır. Victor Chelhot tarafından önceki baskıları ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nüshaları karşılaştırılarak yeniden yayımlanmıştır (Karlığa, 1996: 13, 520).

5. *Lübâbü'n-Nazar*: *Mi'yârü'l-'İlm*'de ve bazı kaynaklarda adı geçen eser, günümüze ulaşmamıştır (Karlığa, 1996: 13, 520).

6. *Tahsînü'l-Me'âhiz*: Gazâlî, *Mi'yârü'l-'İlm*'de bu eserden bahsetmiş; ancak eser günümüze ulaşmamıştır (Karlığa, 1996: 13, 520).

7. *el-Mebâdî ve'l-Gâyât*: *Mi'yârü'l-'İlm*, *el-Müstasfâ* ve *Mihakkü'n-Nazar*'da bahsedilen bu eser kaybolmuştur (Karlığa, 1996: 13, 520).

1.3.3. Kelam Konulu Eserleri

1. *Fedâihu'l-Bâtıniyye*: 488/1095 yılında kaleme alınmıştır. Eserde Bâtınî görüşler ele alınır. Eserin ilk neşri, I. Goldziher tarafından British Museumdaki eksik nüshaya dayalı olarak yapılmıştır. Daha sonra, Abdurrahman Bedevî bu nüsha ile Fas'ta Karaviyyin Kütüphanesinde bulunan nüshayı karşılaştırarak eseri yayımlamıştır (Karlığa, 1996: 13, 520).

2. *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*: Eserde; Allah'ın zatı, sıfatları, nübüvvet ve imâmet konuları işlenir. Günümüze ondan fazla nüshası ulaşmıştır. Çok sayıda baskısı vardır (Karlığa, 1996: 13, 520).

3. *el-Maksadü'l-Esnâ fî-Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*: Allah'ın doksan dokuz isminin anlamlarını açıklamak üzere kaleme alınmış bir eserdir (Karlığa, 1996: 13, 520).

4. *Faysalü't-Tefrika beyne'l-İslâm ve'z-Zendaka*: Eser tevil ve tekfir konularını ele alır. Birçok defa basılmıştır. Süleyman Dünyâ tarafından yeniden neşredilmiştir

(Karlığa, 1996: 13, 520). *İslam'da Müsamaha* adıyla Süleyman Uludağ tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

5. *el-Kânûnü'l-Küllî fi't-Te'vîl*: Gazâlî, eserinde şeytanla ilgili bazı hadisleri ele alarak tevil konusunu aydınlatmaya çalışır. İki nüshası günümüze ulaşmıştır. Eser, A. J. Casas y Manrique tarafından yayımlanmıştır (Karlığa, 1996: 13, 520).

6. *Risâle ilâ-Ebi'l-Feth Ahmed b. Selâme* (*er-Risâletü'l-Va'zıyye*): Gazâlî'nin öğüt isteyen bir kişiye hitaben kaleme aldığı küçük bir risaledir. Muhyiddin Sabrî tarafından yayımlanmıştır. Bunun dışında başka baskıları da vardır (Karlığa, 1996: 13, 520).

7. *ed-Dürretü'l-Fâhire fî-Keşfi 'Ulûmi'l-Âhire*: Eserin Gazâlî'ye aidiyeti tartışmalıdır. Eserin konusu, kabir hayatı ve ahirettir. Eserin tenkitli neşirleri; Leon Gautier, Cemil İbrahim ve M. Abdülkadir Ahmed Ata tarafından yapılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 520).

8. *İlcâmü'l-'Avâm 'an-'İlmi'l-Kelâm*: Eser, Haşviyye mezhebi mensuplarının teşbih ve tecsime dair görüşlerini eleştirmek üzere yazılmıştır. İlk defa İstanbul'da basılan eserin birçok baskısı bulunmaktadır. Muhammed Mu'tasım el-Bağdâdî tarafından yeniden neşredilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 520).

9. *Kavâ'idü'l-'Akâid*: Gazâlî, karşı çıktığı ve çürüttüğü görüşlerin doğrularını anlatmak üzere bu eseri kaleme almıştır. Eserin tenkitli neşri Mûsâ Muhammed Ali tarafından yapılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 520).

10. *Hüccetü'l-Hak*: Müellif bu eseri kendisinden Bâtınîlikle ilgili bilgi istenmesi üzerine yazmıştır. Ancak eser günümüze ulaşmamıştır (Karlığa, 1996: 13, 521).

11. *Mufassılü'l-Hilâf*: Eser, Gazâlî'nin Bâtınîlikle ilgili kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Günümüze ulaşmamıştır (Karlığa, 1996: 13, 521).

12. *ed-Dürcü (ed-Dercü)'l-Merkûm bi'l-Cedâvil*: Müellif, Tûs'ta iken Bâtınîlerin kendisine yönelttiği soruları cevaplamak üzere bu eseri yazmıştır. Eser, günümüze ulaşmamıştır (Karlığa, 1996: 13, 521).

13. *el-Müntehal (el-Menhûl) fî-'İlmi'l-Cedel*: Bu eserin adı, bazı klasik kaynaklarda geçmektedir (Karlığa, 1996: 13, 521).

1.3.4. Felsefe Konulu Eserleri

1. *Makâsıdü'l-Felâsife*: Gazâlî'nin felsefeyle ilgili ilk eseridir. Eserin yazılış amacı, filozofların tutarsızlıklarını ortaya koymadan önce onların amaçlarını belirtmek

ve düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu nedenle eserde, İbni Sînâ'nın eserlerinden özetler yapılmıştır. On kadar nüshası günümüze ulaşan eser, büyük ilgi görerek pek çok dile çevrilmiştir. Muhyiddin Sabrî ve Süleyman Dünyâ tarafından yayımlanmıştır (Karlığa, 1996: 13, 521-522).

2. *Tehâfütü'l-Felâsife*: Eser filozofların tutarsızlıklarını göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Gazâlî, bu eserinde İslam düşünürleri Fârâbî ve İbni Sînâ'nın görüşlerini eleştirir. Eserin tenkitli neşrini Maurice Bouyges yapmıştır. H. Bekir Karlığa tarafından *Filozofların Tutarsızlığı* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 522).

3. *el-Madnûn Bih alâ-Gayri Ehlih*: Eser *el-Madnûnü'l-Kebîr* adıyla da bilinir. Eserin Gazâlî'ye aidiyeti tartışılmıştır. Ancak hem kendi ifadesi hem de İbni Rüşd ve İbni Teymiyye gibi düşünürlerin ifadesi bu şüpheyi giderir. Eser; Allah, melekler, peygamberler, ölümden sonraki hayat gibi konuları içerir. Çeşitli baskıları vardır (Karlığa, 1996: 13, 522).

4. *el-Madnûn Bih 'alâ-Ehlih*: Gazâlî, *el-Madnûn Bih alâ-Gayri Ehlih* adlı eserinde bu eserin adını vererek benzer konuda bir eser daha telif edeceğini söyler. Ancak eserin Gazâlî'ye aidiyeti şüphelidir. Eserin birden çok baskısı bulunmaktadır (Karlığa, 1996: 13, 522).

5. *er-Risâletü'l-Ledünniyye*: Ledünni bilginin imkânını konu edinen eserin Gazâlî'ye aidiyeti şüphelidir. Eserin çok sayıda baskısı vardır. En yaygını Muhyiddin Sabrî neşridir (Karlığa, 1996: 13, 522).

6. *Mişkâtü'l-Envâr*: Felsefi içeriği dolayısıyla eleştirilen eserin çeşitli baskıları vardır. Ebu'l-Alâ el-Afîfî tarafından neşredilmiştir. Süleyman Ateş, eseri Türkçeye çevirmiştir (Karlığa, 1996: 13, 522).

7. *el-Münkız mine'd-Dalâl*: Gazâlî, bu eserde kendi fikrî hayatının ilerleyişini konu edinir. Otobiyografik türdedir. Eser, tasavvufun akli ilimlerden ön planda olması sebebiyle eleştirilir. Cemîl Salîbâ ve Kâmil Ayâd eserin tenkitli neşrini gerçekleştirmiştir (Karlığa, 1996: 13, 522-523).

1.3.5. Tasavvuf-Ahlak Konulu Eserleri

1. *Mîzânü'l-'Amel*: Ahlak, amel ve tasavvufu konu edinen eserin dokuz kadar nüshası günümüze ulaşmıştır. Birçok baskısı bulunan eser, Süleyman Dünyâ tarafından neşredilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 523).

2. *el-Ma'ârifü'l-'Akliyye*: Eserin tam adı *el-Ma'ârifü'l-'Akliyye ve Lübâbü'l-Hikmeti'l-İlâhiyye*'dir (*el-Ma'ârifü'l-'Akliyye ve'l-Esrârü'l-İlâhiyye, el-Ma'ârifü'l-'Akliyye ve'l-Hikemü'l-İlâhiyye*). Sekiz nüshası günümüze ulaşmıştır. Eserin beş nüshaya dayanan tenkitli neşri, Dario Cablanes tarafından yapılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 523).

3. *İhyâ'u 'Ulûmi'd-dîn*: Gazâlî'nin Bağdat'tan ayrıldıktan sonra geçirdiği tefekkür döneminin ürünüdür. Dinî, felsefi, tasavvufi ve ahlaki konuları ele alır. Eserin birçok baskısı vardır. Tenkitli neşri yapılmamıştır. Ahmet Serdaroğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 523). Mehmet A. Müftüoğlu'nun aynı adla yaptığı çeviri, dört cilt hâlinde yayımlanmıştır (Müftüoğlu, 2017). Eserin bunlardan başka tercümeleri de vardır.

4. *Bidâyetü'l-Hidâye*: Eser, ilmin asıl amacının insanı doğruya götürmek olduğunu ve takvanın önemini konu edinir. Çok sayıda baskısı vardır. Tenkitli neşri Muhammed el-Haccâr tarafından yapılmıştır. İngilizce ve Almancaya çevrilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 523).

5. *Cevâhirü'l-Kur'ân*: *Kur'ân*'ın özelliklerini, inceliklerini, sırlarını açıklama ve aydınlatma gayretiyle kaleme alınan eserin çok sayıda baskısı vardır (Karlığa, 1996: 13, 523).

6. *Kimyâ-yı Sa'âdet*: Müellife ait *İhyâ'u 'Ulûmi'd-dîn*'in Farsçaya tercümesi niteliğindedir. İki eserde yalnızca kullanılan başlıklar farklıdır. Vanlı Mustafa Efendi ve A. Faruk Meyan tarafından yapılmış Türkçe çevirileri vardır (Karlığa, 1996: 13, 523).

7. *Eyyühe'l-Veled*: Gazâlî'nin bir öğrencisinin kendisine "ahiret için faydalı olan amel"i sorması üzerine öğrencisine hitaben yazdığı eseridir. Eserin çok sayıda nüshası günümüze ulaşmıştır (Karlığa, 1996: 13, 523-524). İbrahim Barca, Mehmet Şevket Eygi ve Hüseyin Okur tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Barca, 2018; Eygi; 2019; Okur, 2004).

8. *Nasîhatü'l-Mülûk*: Üzerinde çalıştığımız *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* adlı eser, Gazâlî'nin *Nasîhatü'l-Mülûk* adlı eserinin Türkçeye tercümesidir. *Nasîhatü'l-Mülûk*, Gazâlî'nin ahlak ve siyaset türündeki eserlerden biridir. Eserin dili Farsçadır. *Nasîhatü'l-Mülûk*, Gazâlî'nin öğrencilerinden Safiyyüddîn Ali b. Mübârek b. Mevhûb el-İrbîlî tarafından Musul Atabegi Alp Kutluğ adına *et-Tibrü'l-Mesbûk fî-Nasîhatü'l-Mülûk* (*et-Tibrü'l-Mesbûk fî-Nakli Nasîhatü'l-Mülûk, Harîdetü's-Sülûk fî-Nasîhatü'l-Mülûk, Nasîhatü'l-Mülûk ve'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ*) adıyla Arapçaya çevrilmiştir. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un bu çevirisi, eserin tanınmasında ve yaygınlık kazanmasında önemli rol

oynamıştır (Avcı, 2006: 32, 411). Çalışmanın devamında eser hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

9. *el-İmlâ ‘alâ-Müşkilâti’l-İhyâ* (*el-İmlâ ‘alâ-İşkâlâti’l-İhyâ*): Gazâlî bilgisiz bazı kimselerin *İhyâ’u ‘Ulûmi’d-dîn*’i kötülemeleri üzerine bu eseri kaleme almıştır. Eserde tevhid ve tasavvufi konularla ilgili açıklamalar vardır. Çok sayıda baskısı yapılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 524).

10. *Sırrü’l-‘Âlemîn*: Gazâlî’ye aidiyeti şüphelidir. Baskısı yapılmıştır (Karlığa, 1996: 13, 524).

11. *Minhâcü’l-Âbidîn*: Eserin Gazâlî’ye aidiyeti tartışmalıdır. Gazâlî, bu eserinde daha önce başka eserlerinde de konu ettiği cennete giden yol ve bu yoldaki engellerden söz eder. Eser ilk defa Kahire’de basılmıştır. Mahmud Mustafa Halâvî üç nüshaya dayanarak eserin tenkitli neşrini yapmıştır (Karlığa, 1996: 13, 524). *Cennete Doğru Âbidler Yolu* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Kaya, 2007).

1.3.6. Diğer Eserleri

Gazâlî’nin özet ve seçme niteliğindeki diğer eserleri şunlardır:

Mi‘yârü’l-‘Ukûl, *Kitâb fî-Meseleti Külli Müctehidin Musîb*, *Cevâbü’l-Gazâlî ‘an-Da’veti Müeyyedi’l-Meliki Leh*, *Cevâbü’l-Mesâ’ili’l-Erba’a Elletî Se’elehe’l-Bâtıniyye bi-Hemedân*, *Risâletü Rucû’i Esmâ’i’llâhi ilâ-Zâtin Vâhide ‘alâ-Re’yi’l-Mu’tezile ve’l-Felâsife*, *Zâd-i Âhiret*, *Risâle ilâ-Ba‘zı Ehli ‘Asrih, Tefsîru Yâkûtü’t-Te’vîl*, *Telbîsü İblîs, Kütüb fi’s-Sihr ve’l-Havâs ve’l-Kimyâ*, *Gavrü’d-Devr fi’l-Meseleti’s-Süreyciyye*, *Hakîkatü’l-Kavleyn*, *el-Keşf ve’t-Tebyîn*, *Esâsü’l-Kıyâs*, *Hakîkatü’l-Kur’ân*, *el-İstidrâc*, *Esrâru Muâmeleti’d-dîn*, *Cevâb-ı Mesâ’ilün Sü’ile ‘Anhâ*, *Risâletü’l-Aktâb* (Karlığa, 1996: 13, 524).

Gazâlî’ye aidiyeti tartışılan ancak klasik kaynaklarda kendisine nispet edilen eserler şunlardır:

Risâletü’t-Tayr, *Me‘aricü’l-Kuds*, *Minhâcü’l-Ârifîn*, *Mi‘râcü’s-Sâlikîn*, *el-Hikme fî-Mahlûkati’llâh*, *Ravzatü’t-Tâlibîn*, *er-Reddü’l-Cemîl ‘alâ-Sarîhi’l-İncîl*, *Mükâşefetü’l-Kulûb* (Karlığa, 1996: 13, 524).

2. Nasîhatü’l-Mülûk

2.1. Nasîhatü’l-Mülûk’un Konusu

Nasîhatü’l-Mülûk, devletin yöneticisi ve koruyucusu olan sultana ahlak ve siyasetle ilgili nasihat vermek üzere kaleme alınmış bir eserdir. Eserde, Gazâlî İslam’da

devlet yönetiminin sınırlarını çizerek sultana halka nasıl davranması gerektiğini anlatır. Gazâlî; sultana nasihat ederken düşüncelerini ayetler, hadisler ve özlü sözlerle destekler. Bunların yanında geçmiş yıllarda yaşanmış olaylardan ve hikâyelerden yararlanarak anlatımını güçlendirir ve inandırıcı hâle getirir.

Nasîhatü'l-Mülûk; giriş, iki bölüm ve yedi bâbdan meydana gelir. Gazâlî, eserin giriş bölümünde sultana Allah'ın kendisine nimetler verdiğini sultanın da bunun karşılığında şükredip Allah'ın dinini yayması gerektiğini belirtir (Ahmed Şemseddin, 1988: 6-8; Okur, 2009: 27-30).

Eserin "Birinci Asl" adı verilen ilk bölümü, iki alt bölümden oluşur. Birinci alt bölümde; Allah'ın varlığı, yaratıcıyı tenzih, Allah'ın kudreti, ilmi, işitmesi ve görmesi, kelamı, fiilleri, ahirete iman ve Hazreti Peygamber'e itaat konuları on esas hâlinde işlenir (Ahmed Şemseddin, 1988: 9-14; Okur, 2009: 31-42). İman esasları ile ilgili bu bölümden sonra, "İman Ağacının Dalları" bölümü vardır. Gazâlî, bu bölümde on esas hâlinde saltanat ve idarenin önemi, âlimlerle birlikte hareket etmek, idarecinin adaleti, idarecinin öfkelenmemesi, idarecinin merhameti, halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmek, israftan sakınmak, halka şefkat ve lütufla davranmak, övgülere aldanmamak, işleri Allah rızası için yapmak konularını işler (Ahmed Şemseddin, 1988: 9-14; Okur, 2009: 43-78).

Eserin "İkinci Asl" başlıklı ikinci bölümü, iman ağacının sulandığı iki kaynağı konu edinir. Gazâlî bu kaynakları "dünyayı tanımak" ve "son anı iyi tanımak" şeklinde tanımlar. "Dünyayı Tanımak" adlı birinci kaynakta on misal anlatılır. Bu misallerde sırasıyla dünyanın büyüsü, düşmanlığı, aldatan süsü, oyalaması, sevgisi, meşgalesi, hırsı, dünya gemisi, dünyanın sonu ve dünyanın hilesi konuları ele alınır. "Son Anı İyi Tanımak" adlı ikinci kaynakta beş hikâye yer alır. İlk üç hikâyede; padişah ile ölüm meleğinin karşılaşması ve aralarında geçen konuşma konu edilir. Dördüncü hikâye, ölüm meleğinden korkan bir adamın Hz. Süleymân'dan yardım istemesi ve ölümün kaçınılmazlığıyla ilgilidir. Beşinci hikâye ise İskender-i Zülkarneyn'in fakir bir toplulukla karşılaşması ve dünyanın geçiciliği konusundadır. Gazâlî, hikâyelerin ardından dünyanın geçiciliği ve ölümle ilgili bazı hadisler kaydeder. Bölüm sonunda müellif; sultana dünyanın geçici olduğunu, ne kadar zengin olursa olsun onun da bir kul olduğunu ve ölümün kaçınılmaz olduğunu hatırlatır (Ahmed Şemseddin, 1988: 30-42; Okur, 2009: 72-106).

Nasîhatü'l-Mülûk, giriş ve iki asıl bölümden sonra "bâb" adı verilen yedi bölümle devam eder. Birinci bâb "Adalet ve Siyaset" başlığını taşır. "Fasl" adı verilen üç alt bölümden oluşur. Birinci fasılda yirmi hikâye, yedi hikmet, bir nasihat ve bir nükte vardır. Bu fasılda; hayırla anılmak, şehirlerin imarı, halkın hâli ile ilgilenmek, zulmün çeşitleri, güzel örnekleri takip etmek, mülk ve iktidarın devamı, her halkın kendine göre yönetilmesi gerektiği konuları işlenir. İkinci fasılda on beş hikâye, on iki hikmet, bir latife, bir nükte ve bir soru-cevap bölümü bulunur. Bu fasılda; halktan fazla vergi almama, ölçülü harcama, iyi niyetin önemi, sultanın huzurunda edepli olma, iktidarın devamı için gerekenler, güvenilir yardımcının özellikleri, liderlerin akrabaları ile ilişkileri, devlet ve tedbir, hükmün Allah'a ait olması ve devletin çökme sebepleri konuları işlenir. Üçüncü fasılda ise iki hikâye vardır. Halktan sıkıntıyı gidermek ve eşitliği gözetmek konuları ilgili kıssalarla birlikte ele alınır (Ahmed Şemseddin, 1988: 43-82; Okur, 2009: 107-196).

Gazâlî, eserin ikinci bâbını devlet yönetiminde sultana en yakın kişiler olan vezirlere ayırır. Üç hikmet ve bir hikâyeden oluşan bu bâb; sultanın vezire karşı tutumu, iyi bir vezirde bulunması gereken özellikler, yönetimde vezirin yapması gerekenler ve savaş siyaseti konularını işler (Ahmed Şemseddin, 1988: 83-88; Okur, 2009: 197-208).

Üçüncü bâb, "Kâtiplerin Görevleri ve Edepleri" başlığını taşır. Burada kâtip sözcüğü yalnızca yazıcıları değil; devletin her kademesinde görev yapan memur ve bürokratları da içine alır. Bir hikâye, bir hikmet ve bir haberden oluşan bu bölümde kâtibin bilmesi gereken ilimler ve yazışma usulü konuları ele alınır (Ahmed Şemseddin, 1988: 89-92; Okur, 2009: 209-216)

Eserin "Meliklerin Azmi" başlıklı dördüncü bâbında, idarecilerin halkı koruma ve halka yardım etme konusunda gösterdiği yüksek azim konu edilir. Bu bâbda bulunan on hikâye ve üç hikmette; Ebû Devânik, Yahyâ b. Hâlid, Erdeşîr, Hârûnürreşîd, Nûşîrevân gibi geçmişte yaşamış sultanlar, halka olan ilgileri ve cömertlikleri sebebiyle örnek gösterilir (Ahmed Şemseddin, 1988: 93-103; Okur, 2009: 217-236).

Beşinci bâb, "Hikmet Ehlinin Nasihatleri" başlığını taşır. Bölüm hakîm kimselerin sözlerine ve nasihatlerine ayrılmıştır. Bu bölümde elli kadar hikmet alt başlığı bulunur. Bu hikmetlerde Sokrates, İbn Mukaffa, Büzürcmihr, Câlînûs, Ahmed b. Kays gibi Doğulu ve Batılı âlimlerin hüküm ve nasihatleri bulunur. Bazı hikmetler rivayet olarak aktarılırken bazıları soru-cevap şeklindedir. İnsanın iyi ve kötü alışkanlıkları, hastalıkların sebepleri ve çareleri, ilim, sabır, cömertlik gibi iyi huyların insana yararı,

insanı yükselten ve alçaltan davranışlar gibi konular, hikmet ehlinin söz ve nasihatleriyle açıklanarak anlatılır (Ahmed Şemseddin, 1988: 104-114; Okur, 2009: 237-257).

Altıncı bâb, "Aklın Şerefi ve Akıl Sahipleri" başlığıyla aklın önemi, akıl sahibi kimselerin vasıfları ve akıl danışmanın değeri konuları ele alınır. Bu bölümde on iki hikmet ve dört hikâyeye yer verilmiştir (Ahmed Şemseddin, 1988: 115-121; Okur, 2009: 259-271).

Nasîhatü'l-Mülûk'un son bâbı, kadınlara ayrılmıştır. Bu bâb "Kadınlar, Onlardaki Hayır ve Şer" başlığını taşır. Sultanın kadınlarla ilişkisi, kadınların sıfatları ve hâlleri konuları işlenir. Üç hikâyede iyi huylu kadınların özellikleri anlatıldıktan sonra, esere "Fasl" başlığıyla altı hikâye daha eklenir. Bu hikâyelerde; tesettüre riayet, iffetin muhafazası, karı koca ilişkisi, kadının ve erkeğin evlilikteki hak ve yükümlülükleri konuları ele alınır (Ahmed Şemseddin, 1988: 122-131; Okur, 2009: 273-291).

2.2. Nasîhatü'l-Mülûk'un Üslubu

Nasîhatü'l-Mülûk, ahlak ve siyaseti konu edinmiş didaktik bir eserdir. Eserin öğretici türde olması üslubuna da yansır. Gazâlî; *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta ayetler ve hadisler, geçmişte yaşanmış örnekler, İslam'da idarecinin özellikleri gibi teorik bilgileri; hikâye ve nüktelerle süsleyerek anlatımını inandırıcı ve akılda kalıcı hâle getirir. Eserin tüm bölümleri farklı konularda sultana nasihat etmek üzerine kuruludur. Gazâlî, sultan için adalet ve insafın önemini, zulmün kötülüğünü ve doğuracağı olumsuz sonuçları eser boyunca tekrar eder.

Gazâlî'nin bu eserdeki amacı; yönetim müessesesinin sistemli bir açıklamasını yapmak ya da onun felsefi varlığını meşrulaştırmak değildir. Müellifin amacı, yönetici makamında bulunan sultana yol göstermek ve saltanatın pratik sonuçlarının neler olduğunu ona anlatmaktır. Gazâlî, sûfî ahlak anlayışından etkilenmiş ve bu bakış açısını *Nasîhatü'l-Mülûk*'a da yansıtmıştır (Lambton, 2014: 211).

Gazâlî'nin *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta kullandığı üslubu daha iyi anlayabilmek için müellifin önemli eserlerinden biri olan *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn*'de kullandığı üslubun ön plana çıkan özelliklerini incelemek yararlı olacaktır. Cebeci'nin tespitine göre Gazâlî *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn*'de konuları sırasıyla aşağıdaki yöntemle ele alır:

"- Konunun takdimi (tanımı, dinî hükmü, ittifak ve ihtilaf edilen yönleri)

- Konunun kısımları ve bunlara dair ayrıntılar

- Faydaları ve bu faydaları temin etmenin yolları

- Sakıncaları ve bunlardan korunmanın yolları" (2011: 143).

Bu özellikler incelendiğinde Gazâlî'nin eserini ayrıntılı bir şekilde planladığı ve okuyucunun anlamasını kolaylaştıracak biçimde tasnif ettiği görülür. Cebeci, çalışmasında Gazâlî'nin kendisi tarafından incelenen eserlerinden yola çıkarak onun üslubunun öne çıkan özelliklerini tespit eder. Cebeci'ye göre Gazâlî, eserini oluştururken konuları hiyerarşik olarak bir sıraya koyar. Konular işlenirken sırasıyla konuyla ilgili ayetler, hadisler, bilginlerin ve şöhret sahibi kişilerin sözleri verilir. Daha sonra, müellif kendi değerlendirmelerini kaydeder (2011: 143). Gazâlî'nin izlediği bu yöntem ele aldığı konuları ayet ve hadislerden yararlanarak dinî temellere dayandırmasını sağlar. Daha sonra toplumda kabul görmüş kişilerin sözleriyle bu temeli güçlendirir. Son olarak konuyla ilgili kendi tespit ve düşüncelerini okuyucuya sunar. *Nasîhatü'l-Mülûk* incelendiğinde eserin giriş ve "asl" başlığını taşıyan ilk iki bölümünde de bu yöntem ve üslubun izlendiği görülür. Müellif konuları sınıflandırmış; ayetlere ve hadislere dayalı şekilde açıklamış ve bölümü kendi düşüncelerini ifade ederek tamamlamıştır. Ancak eserin yedi bâbdan oluşan sonraki bölümlerinde üslubun Gazâlî'nin klasik çizgisinin dışına çıktığı görülür. Bu yedi bâbın, her biri bir konuya ayrılsa da bölüm içerisinde bir konu tasnifi ve sıralaması yapılmadığı görülür. Bu bâblar incelendiğinde; ayetlerden ve hadislerden daha az yararlanıldığı, giriş ve iki asıl bölümde hiç yer alamayan Batılı bilgin ve hükümdarların esere dâhil olduğu görülür. Bu bölümler, birbirinden bağımsız hikâyelerin sıralanmasından oluşur. *Nasîhatü'l-Mülûk'un* giriş, iki asıl bölüm ve birinci bâbının düzenlenişini şu şekilde gösterebiliriz:

<table>
<tr><td colspan="2">Nasîhatü'l-Mülûk</td></tr>
<tr><td colspan="2">Giriş</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gazâlî, Allah'ın sultana çok sayıda nimet verdiğini belirtir. Bu nimetler karşılığında sultanın şükredip Allah'ın dinini yayması gerektiğini ifade eder.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Birinci Asıl</td></tr>
<tr><td colspan="2">1. İtikadi Esaslar</td></tr>
<tr><td>1. Allah'ın varlığı
2. Yaratıcıyı tenzih
3. Allah'ın kudreti
4. Allah'ın ilmi
5. Allah'ın iradesi</td><td>6. Allah'ın işitmesi ve görmesi
7. Allah'ın kelamı
8. Allah'ın fiilleri
9. Ahirete iman
10. Hazreti Peygamber'e itaat</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td colspan="2">İman Ağacının Dalları
Gazâlî, bu bölümde, itaat ve adaletin öneminden bahseder. Sultana, Allah’a ve halka karşı sorumlu olduğunu hatırlatır. Adalet ve insafın iman ağacının dalı ve meyvesi olduğunu belirtir.</td></tr>
<tr><td colspan="2">2. Adaletin Esasları</td></tr>
<tr><td>1. Saltanat ve idarenin önemi
2. Âlimlerle birlikte hareket etmek
3. İdarecinin adaleti
4. İdarecinin öfkelenmemesi
5. İdarecinin merhameti</td><td>6. Halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmek
7. İsraftan sakınmak
8. Şefkat ve lütufla davranmak
9. Övgülere aldanmamak
10. İşleri Allah rızası için yapmak</td></tr>
<tr><td colspan="2">İkinci Asıl
İman ağacının sulandığı iki kaynağı konu edinir.</td></tr>
<tr><td colspan="2">1. Kaynak: Dünyayı Tanımak
Bu kaynakta on misal anlatılır.</td></tr>
<tr><td>1. Dünyanın büyüsü
2. Dünyanın düşmanlığı
3. Dünyanın aldatan süsü
4. Dünyanın oyalaması
5. Dünya sevgisi</td><td>6. Dünyanın meşgalesi
7. Dünya hırsı
8. Dünya gemisi
9. Dünyanın sonu
10. Dünyanın hilesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">2. Kaynak: Son Anı İyi Tanımak
Bu kaynakta “son an” ile ilgili beş misal anlatılır.</td></tr>
<tr><td>1. Birinci hikâye: Bir padişahın ve salih bir kulun ölüm meleğiyle karşılaşmasının hikâyesi.
2. İkinci hikâye: Malı çok olan bir hükümdarın ölüm meleğiyle karşılaşmasının hikâyesi.
3. Üçüncü hikâye: İsrâil oğulları zamanında yaşamış zalim bir hükümdarın hikâyesi.</td><td>4. Dördüncü hikâye: Hz. Süleymân devrinde ölüm meleği ile karşılaşan bir adamın hikâyesi.
5. Beşinci hikâye: İskender-i Zülkarneyn’in fakir bir toplulukla karşılaşmasının hikâyesi.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Birinci Bâb: Adalet ve Siyaset</td></tr>
<tr><td colspan="2">1. Birinci Fasıl</td></tr>
</table>

1. Hikâye: Nîşâbûr'un kumandanı Ebû Ali b. İlyâs'ın Şeyh Ebû Ali ed-Dekkâk'tan nasihat alması. **2. Hikâye:** Nûşîrevân'ın halkını denemesi. **3. Hikâye:** İsrâil oğullarından bir balıkçının balığını gasbeden zalime bedduası. **4. Hikâye:** Hz. Mûsâ'nın Allah'ın adaletini görmek istemesi. **5. Nükte:** Din ve devletin ikiz kardeş olduğuna dair nükte. **6. Hikâye:** Nûşîrevân zamanında satın aldığı arsada hazine bulan adam ve Nûşîrevân'ın hükmü. **7. Hikâye:** Nûşîrevân ile Hint Sultanı'nın birbirlerine elçiler göndermesi. **8. Hikâye:** Nûşîrevân'ın veziri Yunan'dan geçmiş padişahlarla ilgili nasihat istemesi. **9. Hikâye:** Nûşîrevân'ın Kayser, Fağfûr ve Hint Sultanı'na ziyafet vermesi. **10. Hikâye:** Hz. Ömer ve çocukları aç olan kadının hikâyesi. **11. Hikâye:** Beytülmâl görevlisine Hazret-i Ömer'in geçimiyle ilgili sorulan soru ve cevabı. **12.** Hikâye: Ömer b. Abdülazîz zamanında yaşanan büyük kıtlık. **13. Hikâye:** Ömer b. Abdülazîz'in devletin hazinesi konusundaki hassasiyeti. **14. Hikmet:** Adaletle ilgili bir ayet ve bir hadis. **15. Hikâye:** Horasan Valisi İsmâ'il b. Ahmed'in adaleti.	**16. Hikâye:** İsmâ'il es-Sâmânî'nin Amr b. Leys es-Saffârî'ye galip gelmesi. **17. Hikâye:** Veziri Yunan'ın Nûşîrevân'a mektubu. **18. Nasihat:** Şebîb b. Şeybe'nin Emevî Halifesi Mehdî'ye nasihati. **19. Hikâye:** Rûm Kayseri'nin Nûşîrevân'a mektubu. **20. Hikmet:** Aristo'nun kendisine sorulan "Allah'tan başkasına melik demek doğru mudur?" sorusuna cevabı. **21. Hikmet:** İskender ve komutanı arasında geçen konuşma. **22. Hikmet:** İskender'in Aristo'ya "Lider için adalet mi önemlidir cesaret mi?" diye sorması. **23. Hikâye:** İskender'in bir valinin görev yerini değiştirmesi. **24. Hikmet:** Sokrates'in adaletle ilgili bir sözü. **25. Hikmet:** Büzürcmihr'e "Liderin büyüklüğü nasıl anlaşılır?" diye sorulması. **26. Hikâye:** Hac kafilesinden uzaklaşan adamın yaşlı bir kadınla karşılaşması. **27. Hikâye:** Haccâc b. Yûsuf'a gelen mektup. **28. Hikmet:** Büzürcmihr'e "Hangi lider daha temizdir?" diye sorulması. **29. Hikâye:** Irak Valisi Ziyâd'ın halka eşit davranması.

2. İkinci Fasıl	
1. Hikmet: Behrâm-ı Gûr'un gününü ikiye bölmesi. **2. Hikâye:** Nûşîrevân'ın halktan fazla vergi alan valiyi görevden alması. **3. Hikâye:** Halife Me'mûn'un Nûşîrevân'ın mezarını açtırması. **4. Hikâye:** İskender'in sefere çıkmadan önce hikmet ehlinden nasihat istemesi. **5. Hikâye:** Veziri Yunan'ın Nûşîrevân'a gönderdiği mektup. **6. Hikâye:** Nûşîrevân'ın bahar gezintisi. **7. Hikâye:** Nûşîrevân'ın bir beldenin vergisini arttırmasının sonuçları. **8. Hikmet:** İnsanlar üç sınıftır. **9. Latife:** Ömer b. Abdülazîz'in Hasan-ı Basrî'den destek istemesi. **10. Hikmet:** Sultana yakın kimselerin durumu. **11. Hikâye:** Sâsânî Hükümdarı Yezdecird'in babasının kapıcısıyla yaşadıkları. **12. Hikâye:** Hüsrev b. Pervîz'in Behrâm-ı Gûr'a kaçmakla ilgili söyledikleri. **13. Nükte:** Sokrates'in saltanat ve iktidarın devamı için söyledikleri. **14. Hikmet:** Mu'âviye ile Ahnef b. Kays'ın zaman hakkında konuşması. **15. Hikâye:** İskender ile bir hırsızın konuşması. **16. Hikâye:** İran Hükümdarı Küstâsep'in veziri Râst Rûşen'le konuşması.	**17. Hikâye:** Amr b. Leys'in Ebû Ca'fer b. Zeydveh adlı akrabasına karşı tutumu. **18. Hikmet:** Erdeşîr'in kişinin önce yakınındakileri uyarmasıyla ilgili sözleri. **19. Hikâye:** Erdeşîr'in zekâsı ve ileri görüşlülüğünün halkla ilişkisine etkisi. **20. Hikmet:** Aristo'nun idarecinin vasıfları hakkındaki düşünceleri. **21. Hikmet:** İskender'in idarecinin vasıfları hakkındaki düşünceleri. **22. Hikmet:** Erdeşîr ve Süfyân-ı Sevrî'nin idarecinin vasıfları hakkındaki düşünceleri. **23. Hikâye:** Yakûb b. Leys ve Erdeşîr'in başarılı olma sebepleri. **24. Hikmet:** Abdullâh b. Tâhir'in "Babasına iktidar hanemizde ne kadar kalır?" diye sorması. **25. Hikmet:** Halife Me'mûn'un veziri Fazl b. Sehl'e danışması. **26. Hikâye:** Emevîlerin son halifesi Mervân'ın veziri ile konuşması. **27. Hikmet:** Ebû Hüseyin el-Ahvâzî'nin nasihatleri. **28. Su'âl ü Cevâb:** Devletini yitirmiş padişaha sorulan soru ve cevabı. **29. Hikmet:** Acem hükümdarlarının elçilerle ilgili tedbiri. **30. Hikâye:** İskender ve Dârâ'nın elçi sebebiyle sorun yaşaması.
3. Üçüncü Fasıl	
1. Hikâye: Acem hükümdarlarının halkın istek ve şikâyetlerini dinlemesi. Hükümdarlar hakkında şikâyet olduğunda hükümdarların yargılanması.	**2. Hikâye:** Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî ile bir Mecûsînin mahkemede eşit şekilde yargılanması.

Tablo 1: *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Düzenlenişi.

Tabloda görüldüğü üzere eserin giriş ve iki asıl bölümünde Gazâlî, konuları bölümlere ayırmış ve sırasıyla ele almıştır. Ancak birinci bâb incelendiğinde üç fasıla ayrılan bu bölümün herhangi bir tasnife tabi tutulmadığı görülür. Müellif, bir konuya

bağlı kalmadan hikâye, nükte, hikmet, latife başlıklarını verdiği bölümlerde; genellikle geçmişte yaşamış hükümdarlardan söz eder, hikmet ehlinden nasihatler aktarır. Eserin üslubunda görülen bu tutarsızlık *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Gazâlî'ye aidiyeti ile ilgili tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2.3. Nasîhatü'l-Mülûk'la İlgili Tartışmalar

Yazma eserlerin müellifini ve sunulduğu kişiyi tespit etmek bilgi ve kayıt yanlışlıkları/eksiklikleri sebebiyle zordur. Eserde; müellif adına yer verilmemesi, eserin birden fazla adının olması, bibliyografik kaynakların bilgileri yanlış aktarması, aynı adı taşıyan birden fazla eser bulunması, tanınmış müelliflerin eser sayısının abartılması ve kendilerine ait olmayan eserlerin de onlara isnat edilmesi, eser üzerinde sonradan başkaları tarafından yapılan ekleme ve çıkarma tasarrufları, eserin ithaf edileceği kişinin farklı nüshalarda değişiklik göstermesi bu durumun başlıca sebepleridir. Gazâlî'nin eserleriyle ilgili bölümde, kendisine isnat edilen bazı eserlerin ona aidiyetinin tartışma konusu olduğunu belirtmiştik. Aidiyet tartışmasına konu olan eserlerden biri de *Nasîhatü'l-Mülûk*'tur.

Nasîhatü'l-Mülûk, Gazâlî tarafından Farsça kaleme alınan bir eserdir. Eserle ilgili modern dönem çalışmalarında iki tartışmanın ortaya çıktığı görülür. Bu tartışmalardan ilki eserin tamamının Gazâlî'ye ait olmadığı ile ilgilidir. Araştırmacılar; giriş, iki asıl bölüm ve yedi bâbdan oluşan eserin giriş ve iki asıl bölümünün Gazâlî tarafından yazıldığını, eserin devamında bulunan yedi bâbın ise esere sonradan eklendiğini düşünmektedir. Diğer tartışma ise eserin ithaf edildiği kişi ile ilgilidir. Bunun sebebi ise farklı kaynaklarda ithafla ilgili Sultan Sencer, Sultan Melikşâh ve Sultan Melikşâh'ın oğlu Muhammed Tapar adlarının zikredilmesidir.

2.3.1. Nasîhatü'l-Mülûk'un İkinci Bölümünün Gazâlî'ye Aidiyeti Tartışması

Nasîhatü'l-Mülûk, bir giriş, iki asıl bölüm ve yedi bâbdan oluşur. Eserin Gazâlî'ye aidiyeti ile ilgili tartışmalar eserin ikinci bölümü olarak adlandırılan yedi bâblık bölümün Gazâlî'ye ait olmadığı ile ilgilidir. Bu iddianın ilk sahibi, eserin Farsça neşrini yapan Celâleddîn Hümâî'dir. Daha sonra, Patricia Crone ve Alexey Khismatulin de eserin ikinci bölümünün esere sonradan eklendiği iddiasını sürdürür.

Patricia Crone, XX. yüzyılın başlarında Batılı bilim adamlarının *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Gazâlî'ye ait olmadığına dair iddiaları olduğundan söz eder. Bu iddialar, Celâleddîn Hümâî'nin *Nasîhatü'l-Mülûk*'un 1938'de yayınladığı Farsça neşrinin ön

sözünde eserin Gazâlî'ye ait olduğunu göstermesiyle son bulur. Batılı bilginler eserin Gazâlî'ye aidiyetini kabul eder (1987: 168). Celâleddîn Hümâî, Farsça neşrin ikinci baskısına yazdığı ön sözde, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un ilk kısmı olarak adlandırılan giriş ve iki asıl bölümün Gazâlî'ye ait olduğunu ancak yedi bâblık ikinci bölümün eserin birinci bölümünden ve Gazâlî'nin diğer eserlerinden farklı olması sebebiyle başka biri tarafından yazılmış olabileceğine dair düşüncesini belirtir (Crone, 1987: 168). Crone, çalışmasında Hümâî'nin bu görüşünü destekleyeceğini kaydeder ve eserin ikinci kısmının neden Gazâlî'ye ait olmadığına dair görüşlerini sıralar.

Burada M. Şerafeddin Yaltkaya'nın eserin yazılma ortamı ve sebebine dair aktardıklarına yer vermek gerekir. Yaltkaya, "Sencer ve Gazâlî" başlıklı makalesinde *Nasîhatü'l-Mülûk*'un yazılış sebebiyle ilgili iki rivayet aktarır. İlk rivayete göre, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Sencer, ilim ehli kimselere ilgili ve saygılı bir hükümdardır. Mensubu olduğu Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe'ye de son derece saygı duyan Sencer, bidatlere karşıdır. Gazâlî'nin Ebû Hanîfe'ye ve ehlisünnete karşı kötü sözler söylediğini işitince ava çıktığı bir zaman Gazâlî'yi, Meşhed'deki ordugâhına çağırır. Gazâlî, Sencer'in teklifini reddederek ona bir mektup gönderir. Mektupta "Daha önce kendisine hiçbir hükümdarın yanına gitmeyeceğine dair söz vermiş olması sebebiyle Sencer'in davetine icabet edemeyeceği" yazılıdır. Sencer Gazâlî'nin cevabından hoşlanmaz. Kendisine yakın bir yerde olduğu için yanına gelmesi konusunda ısrar eder. Bunun üzerine Sencer'in yanına gelen Gazâlî, Ebû Hanîfe'den övgüyle söz eder. Gazâlî'nin Ebû Hanîfe'ye karşı tutumu Sencer'i memnun eder. Sencer, Gazâlî'den söylediklerini yazmasını ister. Sencer böylece Gazâlî'nin görüşlerinin "İslam âleminde bilineceğini ve etrâf-ı cihânda okunacağını" ifade eder. Bunun üzerine Gazâlî, yakın zamanda nasihatinin Sencer'e ulaşacağını söyleyerek oradan ayrılır. Tûs'a döndükten sonra *Nasîhatü'l-Mülûk*'u kaleme alarak Sencer'e gönderir (1925: 40-51). İkinci rivayette ise; Sencer Gazâlî'yi görmek arzusuyla ona bir memurunu gönderir. Gazâlî de kendisi gitmek yerine Sencer'i yanına çağırır. Bu buluşmada Sencer, Gazâlî'den kendisine ömrünün sonuna kadar amel edebileceği bir nasihatte bulunmasını ister. Gazâlî "Şimdi binüp dâr-ı saâdete gidiniz. İnşallah mûcibince amel idersiniz. Dünyâ ve âhirette size menfaât-bahş olacak nesâihimiz tarafınıza vasıl olur." şeklinde cevap verir. Bu hadisenin ardından *Nasîhatü'l-Mülûk*'u yazarak Sencer'e gönderir (1925: 52).

Yaltkaya'nın aktardığı bu iki rivayet Gazâlî'nin *Nasîhatü'l-Mülûk*'u Sencer'in arzusu üzerine kaleme aldığını gösterir. Eserin Sencer'e nasihat amacıyla yazılmış olması, araştırmacılar tarafından kısa bir sürede eldeki malzemeyle yazıldığı şeklinde yorumlanır. Crone, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un birinci kısmını ve ikinci kısmını içerik ve biçim açısından ayrıntılı olarak inceler. Bu inceleme sonucunda, Gazâlî'nin *NM1*'de yazdığı görüşlerini daha önce *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn* ve *Kimyâ-yı Sa'âdet* adlı eserlerine atıfta bulunarak meydana getirdiğini belirler. *NM2*'de ise diğer eserlerle ilgili bir atıf yoktur. Birbirinden bağımsız olan hikâye ve anekdotlar Gazâlî'nin kullandığı kaynaklarla örtüşmemektedir. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un bahsi geçen yazılma sebebi kısa zamanda kaleme alındığını göstermektedir. Ancak *NM2* aktardıkları ve kaynakları yönüyle Gazâlî'nin meşguliyetlerini ve inançlarını yansıtmamaktadır. Bu da eserin ikinci bölümünün Gazâlî için daha çok zaman gerektirdiğini göstermektedir. *NM1*'de "Ey Doğu'nun Kralı/Doğu'nun ve Batı'nın Kralı/Dünya Sultanı" hitabı ile konunun muhatabı belirlenmiş ve eserin yazıldığı kişi işaret edilmiştir. *NM2*'de ise yalnızca bir yerde "Ey İslam'ın Sultanı" ifadesi kullanılmış, bunun dışında muhataba "siz" şeklinde hitap edilmiştir. Eserin kâtiplerle ilgili bölümünde kâtiplere de "siz" şeklinde hitap edilir. Bu durum eserin *NM1*'deki gibi belirli biri için yazılmadığını gösterir. *NM1* Gazâlî'nin diğer eserlerinde görülen düzenli bir tasnif ve örneklendirmeyle oluşturulurken, *NM2* bir odağı bulunmayan gelişigüzel seçilmiş anekdotlardan meydana gelir. *NM1*'de Gazâlî görüşlerini; ayetler, hadisler ve İncil'den bazı alıntılarla destekler. *NM2*'de ise ayet ve hadis sayısı oldukça azdır. Bunun yanında *NM2*'de *NM1*'de hiç yer verilmeyen Yunan filozofları ve bilgelerinin hadise ve öğütleri geniş yer alır. Gazâlî'nin önem verdiği cihat, imâmet ve sapkın akımlar konularından *NM2*'de hiç bahsedilmez. Hümâî ve Crone *NM2*'de, hikâyeler arasında müellifin kullandığı "Bu kitabın yazarı beyan eder." cümlesinin de Gazâlî'nin üslubunda yeri olmadığını belirtir. *NM2*'nin kadınlara ayrılan bölümündeki görüşler de Gazâlî'nin diğer eserlerindeki görüşleriyle örtüşmez. Chrone'a göre içerik ve biçime dair bu farklılıklar *NM2*'nin başka biri tarafından kaleme alındığını göstermektedir (1987: 171-178).

Crone, *NM1* ve *NM2*'nin ayrıntılı incelemesi sonucunda *NM2*'yi kaleme alan kişiye dair bazı tespitlerde bulunur. Eser, 595/1199'da Arapçaya tercüme edildiğine göre *NM2* bu tarihten önce yazılmış olmalıdır. Bu nedenle Crone'a göre *NM2*'nin yazarı Gazâlî'nin (ö. 505/1111) genç bir çağdaşıdır. Crone, bu kişinin bir din bilgini olmadığını

ve bazı konularda cahilce davrandığını belirtir. Crone'a göre *NM2*'deki Fars övgüsü onun bir İran milliyetçisi olduğunu gösterir. Crone, müellifin Sünnî bir Hanefî olduğunu düşündüğünü belirtir. *NM2*'de bunun aksini gösteren bir kanıt bulunmaz. Crone, *NM2*'de orduya hiç yer verilmemesi, kâtipler için ayrı bir bölüm açılması ve konunun ayrıntılarıyla işlenmesini göz önünde bulundurarak müellifin kâtip olduğunu düşündüğünü belirtir (1987: 173-191).

Alexey Khismastulin, Crone'dan yirmi dört yıl sonra kaleme aldığı çalışmasında Crone'un görüşlerine ilavelerde bulunacağını belirtir. Khismastulin de Crone gibi *Nasîhatü'l-Mülûk* için Gazâlî'nin uzun zamanı olmadığını ve eseri elde bulunan materyallerle meydana getirdiğini kaydeder (2011: 496). *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn* ve *Kimyâ-yı Sa'âdet*'in *NM1*'e kaynaklık ettiğini belirtir. *NM2*'nin ise Gazâlî'nin hiç kullanmadığı kaynak, düşünce ve delillerle dolu olduğunu ve *NM2*'de Gazâlî'nin kendi çalışmalarına hiç atıf yapmadığını ifade eder (2011: 498). Khismastulin, *NM1*'e *NM2*'nin ilave edilmesinde devrin şartlarının etkili olduğunu düşünmektedir. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un kaleme alındığı dönemde Selçuklu Devleti İsmâ'ilî akımlarla etkin bir şekilde mücadele etmekteydi. Khishmatulin, böyle bir dönemde sahte bir kitabın oluşturulmasının ve bir âlimin ideolojik veya başka sebeplerle siyasi mücadelenin içine çekilmesinin olağandışı olmadığını kaydeder (2011: 503). Khishmatulin, Crone'nun *NM2*'nin müellifine dair tespitlerine eklemelerde bulunur. Ona göre müellif; Fars ve Arap şiirini seven, anlatımını güçlü kılmak için kısa Arapça ifadeleri ezberleyen biridir. *NM2*'de bulunan "Ey İslam'ın Sultanı" "Ey Kardeş" ifadeleri müellifin, sultanla gayriresmî ilişki içinde olduğunun ifadesidir. Müellifin eski hanedanı da şimdiki hanedan kadar övmesi hitap ettiği kişinin bir Selçuklu Sultanı olduğunu gösterir. Khishmatulin, bu tespitlerine dayanarak *NM2* müellifinin sultanın "nedim"i olan biri olduğu kanısına varır. Bu düşüncesini *Kâbûs-nâme*'de bahsedilen "nedim" olan kişinin özelliklerine dayandırır. *NM1*'e yapılan ilaveyi sahtecilik olarak değerlendiren Khishmatulin, bu sahteciliğin *Siyerü'l-Mülûk*'ta Muizzî tarafından da yapıldığını ve eserin Nizâmülmülk'e atfedildiğini belirtir (2011: 498-499). Khismastulin, devrin şartlarını ve Gazâlî'nin şöhretini göz önünde tutarak *NM2*'nin *NM1*'e eklenmesini devri için olağan bir sahtecilik olarak değerlendirir (2011: 502-503).

Nasîhatü'l-Mülûk'un ikinci bölümünün Gazâlî'ye aidiyeti ile ilgili bu görüşlerin gerçeklik payı olabilir. Ancak *NM1* ve *NM2*'nin tek bir eser şeklinde yayılması, farklı

dillere tercüme edilmesi ve günümüze bu hâliyle ulaşması eserle ilgili çalışmalarda her iki parçanın da değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

2.3.2 Nasîhatü'l-Mülûk'un İthaf Edildiği Kişi ile İlgili Görüşler

Kaynaklarda, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un ithaf edildiği kişi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Eserin ithafı konusunda Selçuklu sultanları Sencer, Melikşâh ve Melikşâh'ın oğlu Muhammed Tapar'ın adı geçmektedir. Yaltkaya'nın yukarıda bahsettiğimiz çalışmasında eserin Sultan Sencer için kaleme alındığını kaydettiği görülür. Yaltkaya; eserin Farsça orijinalinin elde bulunmadığını, Arapça tercümesinin yazma ve basma nüshalarında eserin Muhammed b. Melikşâh'a ithaf edildiğini belirtir. Yalnız Esad Efendi Kütüphanesinin 2921 numarasında kayıtlı Arapça tercümede eserin Melikşâh'a değil Sencer'e ithaf edildiğini, böylece hiçbir yerde bulunmayan bu bilginin nüshanın dibacesinden anlaşıldığını ifade eder. Yaltkaya, bu farklılığın sebebinin eseri Farsçadan Arapçaya tercüme eden mütercim olduğunu düşünür. Melikşâh isminin esere, Arapça mütercim tarafından eklendiğini; mütercimin eserin Sencer'e yazıldığını anlayamadığını ve bu hatanın ilim âleminde kimse tarafından fark edilip düzeltilmediğini kaydeder (1925: 52).

Eserin Melikşâh'a ithaf edildiğini bildiren ilk kayıt *Nasîhatü'l-Mülûk*'u Farsçadan Arapçaya tercüme eden Ali b. Mübârek'e aittir. Mübârek eserin Gazâlî'den Muhammed b. Melikşâh'a hitaben yazıldığını belirtir (Ahmed Şemseddin, 1988: 5-6). Çalışmamızın konusu olan *Netîcetü's-Sülûk*'ta da eserin Sultan Melikşâh'a hitaben yazıldığı ifade edilir. 'Alâî b. Muhibbî eserde iki yerde Sultan Muhammed b. Melikşâh adına yer verir. Müellif, eserin Gazâlî'ye ait olduğunu belirttikten sonra "Ve risâlenün unvânı Sultân Muhammed bin Melikşâh ismiyle muanvendür." (25a) cümlesine yer verir. Eserin mukaddimesine "Bazı nasihatler beyânındadur ki İmâm-ı Hümâm Muhammed Gazâlî Sultân Muhammed b. Melikşâh'a bu risâlede hitâb-ı müstetâb idüp buyurur ki" (7b) cümlesiyle başlar. Eserin 'Âşık Çelebi tarafından yapılan tercümesinde de "Sultân Muhammed b. Melikşâh nâmına tertîb idüp" ifadesi yer alır ('Âşık Çelebi, 2017: 52). Vücûdî tarafından yapılan tercümede ise eserin kimin için yazıldığına dair bir kayıt yoktur (Vücûdî, 2009). Kâtip Çelebi de eserin Gazâlî tarafından Selçuklu Sultanı Muhammed b. Melikşâh için yazıldığını kaydeder (Kâtip Çelebi, 2017: 1, 308). *Nasîhatü'l-Mülûk*'u *Yöneticilere Altın Öğütler* adıyla Türkçeye çeviren Hüseyin Okur da eserin Sultan Melikşâh için yazıldığı görüşündedir. Gazâlî'nin eseri, Melikşâh'ın veziri Nizâmülmülk'ün yanında görev

yaptığı sırada kaleme aldığını düşünmektedir. Eserin Melikşâh'a hitaben yazıldığı görüşünü, eserin mukaddimesindeki "Ey Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" cümlesi ile destekler. Okur, bu unvanın yalnızca Sultan Melikşâh'a Halife el-Muktedî tarafından verildiğini belirtir ve eserin Sultan Melikşâh için yazıldığı sonucuna ulaşır (2009: 23-24). *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Osman Şekerci tarafından *Devlet Başkanlarına* adıyla yapılan tercümesinin başında Yaltkaya'yla benzer kaynaklardan yola çıkılarak Sencer ismi zikredilir (1969: 5-16). *Mülkün Sultanlarına* adıyla yapılan yeni baskının ön sözünde eserin Sultan Sencer'e mi Sultan Melikşâh'a mı yazıldığı konusunun aydınlatılamadığı belirtilir ve eserin girişinde Yaltkaya'nın bahsi geçen makalesine yer verilir (2020: 9-29).

Bazı kaynaklarda eserin Sultan Melikşâh'ın oğlu Muhammed Tapar'a hitaben yazıldığı bilgisi yer alır. Ancak kaynak gösterilmez (Avcı, 2006: 32, 411; Karlığa, 1996: 13, 524). Farklı kaynaklarda öne sürülen görüşler incelendiğinde eserin Sultan Melikşâh için yazıldığı düşüncesi öne çıksa da net bir hükme ulaşmak mümkün değildir.

2.4. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Türkçe Tercümeleri

Nasîhatü'l-Mülûk'un Gazâlî tarafından Farsça telif edildiği bilinmektedir. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Farsça neşri İranlı âlim Celâleddîn Hümâî tarafından Tahran'da 1932, 1942, 1947 yıllarında yapılmıştır (Avcı, 2006: 32, 411). Eserin bilinen ilk Arapça tercümesi Gazâlî'nin öğrencilerinden Safiyyüddîn Ali b. Mübârek b. Mevhûb el-İrbîlî tarafından *et-Tibrü'l-Mesbûk fi-Nasîhati'l-Mülûk* adıyla Musul Atabegi Alp Kılıç adına yapılmıştır. Bu tercüme, eserin Farsça orijinalinden daha çok yaygınlık kazanmış ve eserin meşhur olmasını sağlamıştır. Türkçeye yapılan tercümelerde de çoğunlukla bu tercümenin esas alındığı görülür (Avcı, 2006: 32, 411; Yazar, 2011a: 115).

Nasîhatü'l-Mülûk, Gazâlî'nin eserleri arasında Türkçeye en fazla tercüme edilen eseridir (Yazar, 2011a: 116). Eser, hem Osmanlı Türkçesine hem de günümüz Türkçesine çok sayıda mütercim tarafından tercüme edilmiştir. Bu tercümeler incelendiğinde mütercimlerin eserin aslına sadık kalarak eser üzerinde tasarruflarda bulunduğu görülür.

2.4.1. Osmanlı Türkçesine Yapılan Tercümeler

1. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Abdussamed b. Seydî Ali b. Dâvûd Diyarbekrî (ö. 945/1539'dan sonra) tarafından yapılan bu tercüme, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Osmanlı Türkçesinde bilinen ilk tercümesidir. Eserin mütercimi hakkında bilgi yoktur. Kahire Üniversitesinde 7057 numarada kayıtlı nüshanın 53 varak olduğu kaydedilmiştir (Yazar, 2011a: 116).

2. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Ahmed b. Muallimzâde el-Edhemî tarafından tercüme edilmiştir. Mütercim hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Eser; Rüstem Paşa'ya (ö. 968/1561) sunulmak üzere, Ali b. Mübârek'in Arapça tercümesi esas alınarak kaleme alınmıştır (Yazar, 2011a: 116).

3. *Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fî-Nesâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk*: 'Âşık Çelebi adıyla tanınan Pîr Mehmed b. Ali b. Mehmed el-Bursevî (ö. 979/1572) tarafından Arapça tercüme esas alınarak Türkçeye çevrilmiştir. 'Âşık Çelebi, eserinde sultanlar için nasihatin öneminden ve gerekliliğinden söz eder. Eser devrin sultanı Kanuni Sultan Süleymân (slt. 1520-1566) ve veziri Rüstem Paşa (ö. 968/1561) adına yazılmıştır (Yazar, 2011a: 117-118). Sadık Yazar, eserin çeşitli kütüphanelerde bulunan on nüshası olduğunu kaydeder (2011: 118). Eserin, Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül tarafından yapılan neşrinde; tespit edilen beş nüshanın ikisi karşılaştırılarak tenkitli metin oluşturulmuştur ('Âşık Çelebi, 2017). Bu çalışmada, eserin Günay Kut tarafından kaydedilen Topkapı Sarayı Ktp. Bağdat, nr. 351'de kayıtlı nüshasının Abdullâh Kudsî'nin *Tıbre'l-Mesbûk fîmâ-Yahtecûne İleyhi'l-Mülûk* adlı eseri olduğu kaydedilir (Kılıç, 2015; 'Âşık, Çelebi: 44; Kut, 1991: 550). Çalışmamız sırasında, www.yazmalar.gov.tr adresinde 'Ulâyî b. Muhibbî eş-Şîrâzî adına *Netîcetü's-Sülûk fi-Nasîhati'l-Mülûk* adıyla kaydedilen Topkapı Sarayı Ktp. Mehmet Reşat, nr. 929 (M.R. 929) numarada bulunan nüshanın *Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fi-Nesâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk*'un daha önce tespit edilmemiş bir nüshası olduğu anlaşılmıştır (E.T. 31.03.2020). Kut'un Topkapı Sarayında bulunduğuna işaret ettiği nüshanın *Netîcetü's-Sülûk* olarak kaydedilen M.R. 929 numaralı nüsha olabileceği kanaatindeyiz (1991: 550).

4. *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*: Çalışmamızın konusunu oluşturan bu tercüme, 'Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf eş-Şîrâzî'ye aittir. XVI. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleymân (slt. 1520-1566) devrinde kaleme alınmıştır. Müellif, eseri Arapça tercümesinden Türkçeye çevirmiştir. Çalışmanın devamında eser hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

5. *Âdâbü'l-Mülûk (Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk):* XVI. yüzyılda yapılan bu tercümenin mütercimi belli değildir. Tespit edilebilen tek nüshası, Manchester'deki John Rylands Üniversitesi Kütüphanesinde 73 numarada 1b-62b yaprakları arasındadır. Eserde, devrin padişahı II. Selîm (slt. 1566-1574) için övgüler bulunur. Mütercim, eserin o güne dek tercüme edilmediğini kaydeder. Arapça tercümeye dayalı bir çeviridir. Nüshanın

istinsah tarihi 1117/1706'dır (Yazar, 2011a: 117-118). Sadık Yazar'ın *Netîcetü's-Sülûk* nüshaları arasında saydığı Hekimoğlu 788/1 numaralı nüshanın da bu esere ait olduğunu düşünmekteyiz (2011: 122-123). "Nüsha Tavsifleri" bölümünde konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir.

6. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: XVI. yüzyıl sonlarında tercüme edildiği düşünülen eserin mütercimi belli değildir. Eserin tespit edilen dört nüshasından en eski tarihli olanı 995/1586 yılına aittir. Bu tercümede kaynak metnin tamamı tercüme edilmiştir (Yazar, 2011a: 123-124).

7. *Fevâyihü'l-Sülûk fî-Nesâyihü'l-Mülûk (Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fî-Nesâhiyi'l-Mülûk*): Vücûdî mahlaslı Mehmed b. Abdülazîz'e ait olan bu tercüme, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Arapça çevirisi esas alınarak yapılmıştır. Eserde, Sultan III. Mehmed (ö. 1012/1603) için manzum ve mensur övgüler bulunur. Vücûdî, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un hem padişahlar hem de diğer insanlar için yararlı bir kitap olduğunu ve arkadaşlarının ısrarıyla eseri Türkçeye tercüme ettiğini kaydeder. Eser, Turgut Tok tarafından günümüz harflerine aktarılmıştır (Vücûdî, 2009; Yazar, 2011a: 124-125)

8. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Abdülcelîl b. Mollâ Cemîl (ö. 1147/1734'ten sonra) tarafından *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Arapça tercümesinden Türkçeye çevrilmiştir. Eserin tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Ktp. Fatih 3479 numarada kayıtlıdır. Müellif hattı olan nüshanın kaynak dildeki metne sıkı sıkıya bağlı olduğu görülür (Yazar, 2011a: 126-127).

9. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Mütercimi bilinmeyen tercümelerden biridir. Tespit edilen tek nüshası Almanya'da Ms. or. oct. 1121 Staatsbibliothek, Marburg'da kayıtlıdır. Nüshanın istinsah tarihi 1033/1623'tür (Yazar, 2011a: 128).

10. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Hatîb isimli/mahlaslı bir mütercim tarafından tercüme edilmiştir. Tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 1951 numarada kayıtlıdır (Yazar, 2011a: 128).

11. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Manisa Müftüsü olarak görev yapan Ahmed b. Halil tarafından tercüme edilmiştir. Müellif ve eserin yazılma tarihi hakkında bilgi bulunmaz. Ulaşılabilen tek nüshası Manisa İl Halk Ktp. 5982 numarada kayıtlıdır. Nüshanın istinsah tarihi 1251/1856'dır (Yazar, 2011a: 129-131).

12. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Seyyid Mehmed Lutfî (ö. 1267/1850-51'den sonra), tarafından yapılan bu tercümenin tamamlanma tarihi 1267/1850-51 yılıdır.

Kaynaklarda, müellif hakkında bilgi yoktur. Eserin, XIX. yüzyıl sadrazamlarından Mehmed Hüsrev Paşa (ö. 1271/1855) için kaleme alındığı kaydedilir (Yazar, 2011a: 132).

13. *Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk*: Mütercimi belli olmayan bu tercüme, Mısır Millî Ktp. Tarihi Talat 100 numarada kayıtlıdır. Katalogda verilen bilgilere göre adı آبعد şeklinde imla edilen biri tarafından kaleme alınmıştır. Sadık Yazar; bu tercümenin farklı bir tercüme olduğunu, tercüme ve mütercim hakkındaki bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini kaydeder (2011: 129-132).

2.4.2. Modern Türkçeye Yapılan Tercümeler

1. *Devlet Başkanlarına (Mülkün Sultanlarına...)*: *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Modern Türkçeye ilk tercümesi 1969 yılında "*Devlet Başkanlarına*" adıyla Osman Şekerci tarafından yapılmıştır. Kitabın başında, Gazâlî ile Sencer'in mektuplaşmalarını ve görüşmelerini konu edinen "Kitap Hakkında Umumi Bilgi" bölümü bulunur. Şekerci, Arapça kaynaklı tercümesinde bazı çıkartma ve kısaltmalar yapmıştır. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un kadınlarla ilgili yedinci bölümü bu çeviride yer almaz. Çalışmanın sonuna, eserde bahsi geçen eser ve kişilerin tanıtıldığı "Notlar ve İzahlar" bölümü eklenmiştir. Eser, 2016 yılında "*Mülkün Sultanlarına...*" adıyla yeniden yayımlanmıştır. Bu baskının girişine, M. Şerafeddin Yaltkaya'nın "Sencer ve Gazâlî" başlıklı makalesi günümüz harfleriyle eklenmiştir. Önceki baskıda yer alan "Notlar ve İzahlar" bölümü çıkarılmış, bu bölümde yer alan bilgiler dipnotlarla okuyucuya sunulmuştur. Eserin sonunda özel adlar dizini vardır (Şekerci, 1969; Şekerci 2020).

2. *Yöneticilere Tavsiyeler*: Osman Arpaçukuru tarafından yapılan bu tercüme 2004 yılında yayımlanmıştır. Tercüme incelendiğinde eserin bazı bölümlerinin çıkarıldığı görülür. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un kadınlarla ilgili yedinci bölümü bu çeviride de yer almaz. Eserde ön söz, notlar gibi herhangi bir ekleme bölüm yoktur, yalnızca tercüme metninden oluşur (Arpaçukuru, 2004).

3. *Yöneticilere Altın Öğütler*: Hüseyin Okur'a ait bu tercüme, eserin Arapça çevirisi *et-Tıbrü'l-Mesbûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'tan yapılmıştır. Mütercimin kaynak metne sadık kaldığı görülür. Eserin başında "İmam Gazâlî Hakkında" ve "Eser Hakkında" başlıklı iki ilave bölüm vardır. Okur, bu bölümlerde Gazâlî'nin hayatı ve eserin kim adına yazıldığına dair iddialarla ilgili bilgi verir. Eserde, ayet ve hadislerin anlamları ve kaynakları gösterilmiş, adı geçen şahıslarla ilgili dipnotlarda kısaca bilgi verilmiştir (Okur, 2009).

4. *İmam Gazâlî'den Yönetim Sırları*: *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Türkçeye yapılan son tercümesi İbrahim Doğu'ya aittir. 2014 yılında yayımlanan eserin başında *Keşfü'z-Zunûn*'da *Nasîhatü'l-Mülûk*'la ilgili verilen bilgiler yer alır. Bu tercümede, eseri Farsçadan Arapçaya tercüme eden Ali b. Mübârek b. Mevhûb'a ait ön söze de yer verilmiştir. Eserde metni izah etmeye yönelik notlar, dipnot şeklinde "mütercim notu" ibaresiyle yazılmıştır. Bu notlar ve açıklamalar çok kapsamlı olmasa da metnin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Doğu, 2014).

İKİNCİ BÖLÜM

‘ALÂÎ B. MUHİBBÎ VE NETÎCETÜ’S-SÜLÛK FÎ-NASÎHATİ’L-MÜLÛK

1. ‘Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf eş-Şîrâzî

1.1. Hayatı

Müellifin hayatı hakkındaki bilgiler bazı kaynaklarla sınırlıdır. Doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Eserlerinden XVI. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Müellif, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhati’l-Mülûk*’un ferağ kaydında adını ‘Alâî b. Muhibbî eş-Şîrâzî eş-Şerîf olarak kaydeder. Müellifin adı, *Keşfü’z-Zunûn*’un farklı yerlerinde Alâü’d-dîn Ali b. Muhyi’d-dîn Muhammed, ‘Alâî b. Muhibb eş-Şerîf eş-Şîrâzî, Şerîf ‘Alâî b. Muhyi(’d-dîn) eş-Şîrâzî ve Şerîf, ‘Alâî b. Muhibbî eş-Şîrâzî şeklinde geçer (Kâtip Çelebi, 2017: 1, 198, 308; 2, 625; 4, 1267). Kâtip Çelebi, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*’e yazılmış haşiyeleri kaydederken ‘Alâî’nin kaleme aldığı haşiyeden “Alâî diye ünlü erdemli kişi Şerîf ibn Muhibbî eş-Şîrâzî’nin (Alâü’d-dîn Ali b. Muhyi’d-dîn Muhammed)’in talîki” (2017: 1, 198) şeklinde söz eder. Bu ifadeden müellifin adının Alâüddîn Ali olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda doğduğu yer hakkında net bilgi bulunmasa da ismindeki “eş-Şîrâzî” nispetinden dolayı kendisinin Şirazlı olduğunu düşünmekteyiz.

Müellifle ilgili en ayrıntılı bilgi ‘Ahdî’nin *Gülşen-i Şu‘arâ* adlı tezkiresinde yer alır. ‘Ahdî’nin aktardığına göre ‘Alâî b. Muhibbî İranlıdır. Babası, Mîr Muhyî-yi Şîrâzî’dir. ‘Alâî, Konya’da Mevlânâ Dergâhında kalmış, Mevlevîlik yolunu tutmuş ve burada mesnevîhân unvanını almıştır. Müellif, mesnevîhân olmanın yanında rumuz ilimlerini de öğrenmiş ve son derece başarılı olmuştur. Onun bu başarısı, yakın ve uzakta herkes tarafından bilinmiş ve konuşulmuştur. ‘Ahdî, ‘Alâî’nin ilmî bilgisiyle Rûm diyarı fazıllarına “Maşallah” dedirttiğini kaydeder. Müellif, ‘Alâî ile ilgili sözlerini “Alâî’nin söz söylemenin inceliklerini bilen ve devrinde fazıllar arasında meşhur biri” olduğunu ekleyerek tamamlar (2005: 414). *Gülşen-i Şu‘arâ*’da ‘Alâî’ye ait olduğu kaydedilen beyitler şunlardır:

Hergizem fikr-i tu ez-hâtır-ı mahzûn ne-reved
Ve'z derûn-ı dil-i men tu bîrûr ne-reved

(Senin fikrin hiçbir zaman mahzun hatırımdan çıkmıyor; gönlümün içinden senin derdin çıkmıyor.)

Yâd-ı la'let ne-konem her nefesî k'ez çeşmem
'Ivaz-ı âb beher gûşe hûn ne-reved

(Her nefes gözümden su yerine her köşeye kan gitmedikçe dudağını anmam.)

Zevk-ı mestî zi leb-i la'l-i tu çün yâft dilem
Çi koned ger zi pey-i bâde-i gülgûn ne-reved

(Gönlüm senin al dudağından sarhoşluk zevkini tatığı için gül renkli şarabın peşinden gitmesin de ne yapsın?)

Dil be-Leylî-sıfâtân berî hâzır bâş (?)
Kes neyâmed bereh-i ışk ki Mecnûn ne-reved

(Leyla sıfatlılara gönül vermişsen hazır ol çünkü Mecnûn'un gitmediği aşk yoluna kimse gelmez.)

Ger 'Alâî pey-i hûbân be-reved ma'zûr est
Mî-keşed ışk gîrîbân-ı dileş çün ne-reved

(Alâî güzellerin peşinden gidiyorsa mazurdur, çünkü gönlümün yakasını aşk çekiyor, nasıl gitmesin?)

Evsâf-ı hüsnüni ki dil-i nâtüvân okur
Bir tıfldur ki ay yüzi gül Gülsitân okur

Gerçi sihr-engîzdür zülfün gözün mestânedür
Hırmen-i hüsnünde ey meh rûyunun bir dânedür

Meh-cemâl-i yâre bir sûretlü sîmîn-âyîne
Zülf-i dil-dâre güneş ziynetlü zerrîn şânedür (Ahdî, 2005: 415-416)

Bu beyitler, 'Alâî'nin Farsçaya şiir söyleyecek kadar hâkim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kâtip Çelebi'nin ve 'Ahdî'nin 'Alâî'den ünlü ve şöhretli olarak bahsetmesi müellifin devrinde tanınmış biri olduğunu gösterir. Kâtip Çelebi, eserinin Türkçe Mesnevîler ile ilgili bölümünde 'Alâî'den "Vâiz Şerîf 'Alâî b. Muhibbî eş-Şîrâzî" şeklinde söz eder (2017: 4, 1267). Kâtip Çelebi'nin "vâiz" sözcüğünü kullanmasının sebebi 'Alâî'nin *Ezhâr-ı Mesnevî ve Envâr-ı Ma'nevî* adlı eserinin giriş bölümünde kendisinden "...ve ba'de temhîd-i fakîr ü za'îf ü nahîf 'Alâî b. Muhibbî el-Vâ'iz eş-Şîrâzî eş-Şerîf budur ki..." şeklinde söz etmesidir (Yazar, 2011b: 436). Ömer Kehhale ise müellifin adını Ali b. Muhammed eş-Şîrâzî olarak kaydeder. 'Alâî'nin Hanefî müfessiri olduğunu belirtir (VII, 204). Hayreddin Zirikli, eserinde 'Alâî için eş-Şîrâzî başlığını kullanmış ve müellifin adını "'Ali (Alâü'd-dîn) b. Muhammed (Muhyi'd-dîn) el-Alâî eş-

Şîrâzî" şeklinde kaydetmiştir. Kehhale gibi o da 'Alâî'nin Hanefî mezhebinden ve müfessir olduğunu kaydeder (2002: V, 11). Kaynaklarda yer alan bu ifadeler, 'Alâî'nin devrinde mesnevîhânlık, şairlik, müelliflik, vâizlik ve müfessirlik gibi farklı mesleklerle tanındığını ve saygı gördüğünü göstermektedir.

Alâî'nin ölüm tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*'da *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl*'e 'Alâî'nin yazdığı haşiyeden söz ederken "Bu zât 945/1538 yılında ölmüştür." ifadesini kullanır (2017: 1, 198). Ancak, aynı eserde *Düstûru'l-Vüzerâ*'nın yazılış tarihi 966/1558-1559 olarak verilmiştir (Kâtip Çelebi, 2017: 4, 625). *Netîcetü's-Sülûk*'un müellif nüshası olduğunu düşündüğümüz nüshada müellif, eserin yazıldığı tarihten 957/1550-51 yılı şeklinde söz eder. Aynı nüshanın ferağ kaydında, eserin tamamlanma tarihi 966/1558-59 olarak kaydedilmiştir. Bu iki kayıt Kâtip Çelebi'nin 'Alâî'nin ölümü için belirttiği 945/1538 tarihinin yanlış olduğunu gösterir. 'Alâî'nin ölüm tarihi ile ilgili bilgi yoktur. Eserlerinin telif tarihleri göz önüne alındığında 'Alâî'nin 966/1558-1559 yılından sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

1.2. Edebî Kişiliği

'Alâî b. Muhibbî devrinde tanınmış, saygın bir şair ve müelliftir. 'Ahdî, 'Alâî'nin çok sayıda faydalı eseri olduğunu, üç dilde sayısız şiiri bulunduğunu belirtir. Ayrıca 'Alâî'nin inşa, muamma ve aruz konularındaki risalelerinin benzersiz olduğunu ve şiir sahasında hüner sahipleri arasında kabul görmüş, cesur bir şair olduğunu ifade eder (2005: 415). Kehhale de 'Alâî'nin bazı ilimlerde pay sahibi olduğunu kaydeder (VII, 204). 'Alâî, *Düstûru'l-Vüzerâ* adlı eserinde kendisinin bilgi sahibi olduğu ilimleri şu şekilde aktarır: "Bu risalenün müellifi bi-'avni'llâhi Te'âlâ 'ilm-i vefkde ve hâbeye-i cefr 'ilminde ve kestu ve bastu ve tıbb-ı rûhânî 'ilminde ve istihrâc-ı esmâda ve kıyâfet ve firâset ve riyâfet ve ihtilâc ve 'ilm-i kef vesâir ulûm-ı garîbede haylî mahâretli olup bu fünûnda ber-ruste kısmındandur ber-beste kabîlinden degüldür" ('Alâî, 2012: 151-152).

'Alâî'nin hangi konularda bilgi sahibi olduğunu anlayabilmek için bahsettiği ilimlerin ne için ve nasıl kullanıldığını özetlemek yararlı olacaktır: İlm-i vefk, harf ve rakamların sıralanışında sihirli anlamlar arama ilmidir (Çelebi, 2012: 42, 605). Cefr ilmi, gelecekte meydana gelecek olayları değişik yöntemlerle öngörme ilmidir (Yurdagür, 1993: 7, 215). Tıbb-ı rûhânî, İslam düşüncesinde ruh sağlığını korumayı ve ruhu erdemsizlikten kurtarıp faziletlerle süslemeyi amaçlayan bilgi dalıdır (Çağrıcı, 2012: 41, 88). İstihrâc-ı esmâ, isimlerden anlam çıkartma ve gelecekle ilgili tahminlerde bulunma

ilmidir. İlm-i kıyafet; insanların uzuvlarına, uzuvlar arasındaki ilişkiye ve uzuvların oranlarına bakarak kişilerin ruh yapılarını belirleme, iki kişi arasındaki benzerliği göz önüne alarak aralarında nesep bağı bulunup bulunmadığını tespit etme ilmidir (Uludağ, 1996: 13, 117). İlm-i feraset; insanların, diğer varlık ve olayların iç yüzünü keşfetme ve gelecek hakkında tahminlerde bulunma ilmidir (Uludağ, 1996: 13, 117). İlm-i ihtilâc; insan uzuvlarında meydana gelen seğirme, çarpıntı vb. durumlardan gelecekte gerçekleşecek olaylara dair sonuç çıkarma ilmidir (Uludağ, 1996: 13, 117). İlm-i kef; kişinin el, yüz ve ayak gibi uzuvlarına bakarak mizacını anlama ilmidir (Uludağ, 1996: 13, 117).

Alâî'nin bilgi sahibi olduğu bu ilimler göz önüne alındığında kendisinin psikoloji, sosyoloji, tıp gibi insan ve toplum temelli konulara ilgili olduğu anlaşılır. Müellifin bu çok yönlülüğü eserlerine de yansımış ve 'Alâî'nin farklı alanlarda çok sayıda eser telif etmesini sağlamıştır. 'Alâî'nin kaydedilen ve günümüze ulaşan eserleri *Kur'ân*, hadis, kelam, Arapça, siyaset ve ahlak gibi farklı konularla ilgilidir.

1.3. Eserleri

1. *Es'iletü'l-Kur'ân ve Ecvibetühâ*: Kehhale ve Zirikli'nin kaydettiği eser hakkında herhangi bir bilgi yoktur (Kehhale, VII, 204; Zirikli, 2002: V, 11). Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*'da aynı adlı bir eserden bahseder. Eserin müellifi Şemsüddîn Ebû Bekr Muhammed ibn Ebû Bekr Muhammed ibn Ebî Bekr er-Râzî'dir. Ancak 'Alâî'nin eseriyle ilgili bilgi yoktur (2017: 1, 121). Eserin adından *Kur'ân-ı Kerîm*'le ilgili soruları ve cevapları içerdiği anlaşılmaktadır.

2. *Tefsîri Sûreti Leyletü'l-Kadr*: Eserin dili Arapçadır. Konusu, *Kur'ân-ı Kerîm*'in 97. suresi olan Kadir suresinin tefsiridir. Eserin bir nüshası, İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reşit Efendi Koleksiyonu 887 numarada 110-121 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır. Ferağ kaydında müellifin adı yazılıdır (Dokuzlu, 2012: 20; İzgöer, 2017: 45).

3. *Misbâhu't-Ta'dîli fî-Keşfi Envâri't-Tenzîl*: Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* adlı eserine haşiye olarak yazılmıştır. Eser, Bakara ve Âl-i İmrân sureleri üzerinedir. 945/1538 yılının Recep ayında tamamlanmıştır (Kâtip Çelebi, 2017: 1, 194-198). Kehhale eserin adını "*Misbahu't-Ta'dîl fî-Keşfi Envâri't-Tenzîl li'l-Beydâvî*" şeklinde kaydeder (VII, 204) Zirikli eserin ilk nüshasının el-Ezher'de olduğunu belirtir (2002: V, 11).

4. *Hâşiye alâ-Tefsîri Sûreti'l-Fâtiha li'l-Beydâvî*: Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beydâvî'nin tefsirinin Fâtiha suresi için yazılmış bir haşiyesidir. Eserin dili Arapçadır. Eserin bir nüshası İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reşit Efendi Koleksiyonu 1102 numarada 345-399 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır. Eser Zirikli tarafından "*Hâşiyetün alâ-Tefsîri'l-Beydâvî*" adıyla kaydedilmiştir (2002: V, 11).

5. *Ta'lika alâ-Tefsiri'l-Kâdî*: 'Alâî'nin Beydâvî'nin tefsiri üzerine kaleme aldığı bir ta'likadır. Eser Arapçadır. 57 varaktan oluşur. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Şehit Ali Paşa Koleksiyonu 249 numarada kayıtlı nüshası Baba Ali b. Seyyid Mehmed tarafından 1039/1629-30 yılında istinsah edilmiştir (İzgöer, 2017: 45).

6. *Mevâhibü'r-Rahmân fi-İ'rabi'l-Cüz'i'l-Âher mine'l-Kur'ân*: Eser Arapçadır. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Kadızade Mehmed Efendi Koleksiyonu 016 numarada 40-163 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır. Ferağ kaydında müellifin adı yazılıdır (Dokuzlu, 2012: 21).

7. *Risâle fî-Meânî Esmi'llahi'l-Hüsnâ*: Eser Arapçadır. Müellif, *Düstûru'l-Vüzerâ*'da; ism-i azam konusunun ulema arasında ihtilaflı olduğunu ve kendisinin de bu konuda bir risalesi olduğunu söyleyerek bu eserden söz eder. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reşit Efendi Koleksiyonu 887 numarada 126-139 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır (Dokuzlu, 2012: 20-21).

8. *Lübbü's-Siyer li-Ahvâli Seyyidi'l-Beşer*: Eser, Hazreti Peygamber'in sireti, hayatı ve gazvelerini konu edinir. Dili Farsçadır. Müellif eserin Kâzerunlu olan Seyyid Cemâleddîn Atâu'llâh el-Hüseynî'nin *Siyer* adlı eserinden telhis edildiğini kaydeder. Eserin bir nüshası Konya Mevlana Müzesi Yazma Eserler 89 numarada kayıtlıdır (Gölpınarlı, 1972: 1, 24-25).

9. *Mevâhibü'l-Fettâh fî-İstimdâdi'l-Eşbâh min-Kemalâti'l-Ervâh*: Eserlerinde hadislere sıklıkla yer veren 'Alâî, hadis konulu bu eserini Arapça telif etmiştir. Eserin bir nüshası İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Esad Efendi Koleksiyonu 3467 numarada 74-80 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır (Dokuzlu, 2012: 21).

10. *Mevâkıfu'l-Gâyât fî-Esrâri'r-Riyâzât*: Eser, hadis alanında kaleme alınmıştır. Dili Arapçadır. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reşit Efendi Koleksiyonu 877 numarada 153-173 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır (Dokuzlu, 2012: 22).

11. *Risâle fî-İsbâti'l-Bârî Te'âlâ*: Eserin konusu, Allah Teâlâ'nın varlığının ispat edilmesidir. Dili Arapçadır. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Halet Efendi

Koleksiyonu 239 numarada 211-240 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır. Bu nüshanın istinsah tarihi 989/1581 yılıdır (Dokuzlu, 2012: 22; İzgöer, 2017: 46).

12. *Hâşiye alâ-Dibâceti'l-Vâfiye*: Eser Arap dili hakkındadır. Dili Arapçadır. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reşit Efendi Koleksiyonu 887 numarada 27-43 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır. Nüshanın ferağ kaydında müellifin adı vardır (İzgöer, 2017: 46).

13. *Ezhâr-ı Mesnevî ve Envâr-ı Ma'nevî*: Kâtip Çelebi'nin aktardığına göre 'Alâî bu eserinde Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserinin zor anlaşılan yerlerini şerh etmiştir. Eserin dili Türkçedir. Kâtip Çelebi, 'Alâî'nin kendi ifadesine göre eserin önce giriş kısmını şerh ettiğini, daha sonra sırasıyla Arapça ve Farsça sözleri, harflere göre şerh ettiğini kaydeder (2017: 4, 1267). Eser *Müşkilâtü'l-Mesnevî* adıyla da bilinir. Eserin, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde Üniversite B 35/VI numara kaydıyla 33b-36a varak numaraları arasında bir nüshası vardır. Sadık Yazar'ın aktardığına göre müellif eserde kendi adını 'Alâî b. Muhibbî el-Vâ'iz eş-Şîrâzî eş-Şerîf şeklinde kaydetmiştir (2011: 436).

14. *Düstûru'l-Vüzerâ*: Müellifin ahlak-siyaset konulu eserlerinden biridir. Kâtip Çelebi, eserin yazılış tarihini 966/1558-59 olarak kaydeder. II. Selîm'in veziri Mustafa Paşa'ya sunulmak üzere kaleme alınmıştır (2017: 2, 625). Eser, vezirlerin sahip olması gereken özellikler, geçmişte yaşamış vezirlerin iyi hasletleri ve İslam büyüklerinden nakledilen dualardan meydana gelir (Dokuzlu, 2012: 30-31). Eserin iki nüshası vardır. İstanbul Süleymaniye Ktp. Yazma Eserler Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa 788 numarada ve Süleymaniye Ktp. Yazma Eserler Ktp. Yazma Bağışlar Koleksiyonu 4421 numarada kayıtlıdır (Dokuzlu, 2012: 93-94). Eserle ilgili Emrah Dokuzlu, "*Alâî B. Muhibbî eş-Şîrâzî'nin 'Düstûru'l-Vüzerâ' İsimli Siyaset-nâmesinin Metin ve Tahlili*" adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2012).

Dokuzlu, "*Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*" isimli eseri de 'Alâî'nin eserleri arasında kaydeder. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reisülküttab Koleksiyonu 995 numarada kayıtlı bu eserde müellifin adı Şeyh Ali b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Muhammed eş-Şîrâzî olarak kayıtlıdır. Ferağ kaydında eserin yazılış tarihi 843/1439 olarak kaydedilmiştir. Yazılış tarihi ve müellif adı sebebiyle eserin 'Alâî'ye ait olması mümkün değildir (İzgöer, 2017: 47).

2. Netîcetü's-Sülûk'un 'Alâî'ye Aidiyeti

Kâtip Çelebi, *Nasîhatü'l-Mülûk* hakkında bilgi verirken bu eserin Arapçaya tercüme edildiğini belirtir ve üç Türkçe tercümesinden söz eder. Bu tercümelerden biri 'Âşık Çelebi'ye, biri de Vücûdî'ye aittir. Çelebi'nin sözünü ettiği üçüncü tercüme çalışmamıza konu olan *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'dur. Müellif, mütercimin adının 'Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf eş-Şîrâzî olduğunu belirtir. Eserin Kanuni Sultan Süleymân'ın oğlu Bâyezîd'in yakınlarından Sinân Beg için tercüme edildiğini ve eserde birçok ekleme bulunduğunu ifade eder (2017: 1, 337).

Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk'un elde bulunan ve müellif nüshası olduğu düşünülen nüshası, eserin 'Alâî'ye ait olduğu konusunda şüphe bırakmaz. Süleymaniye Ktp. Pertevniyal 1011 numarada kayıtlı nüshanın 1a sayfasında eserin adının altında müellifin adı, 'Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf şeklinde yazılmıştır. 966/1558-59 tarihli bu nüshanın sonundaki ferağ kaydında 'Alâî kendisini eserin "müellifi, câmi' ve mütercimi" şeklinde takdim eder. Eserin kendi eliyle tamamlandığını belirtir. Ayrıca, eserde üç yerde 'Alâî adı geçer. Müellif, eserin giriş bölümünde kendisinden "muharrir" ve "mukarrir" olarak "Pes zikr olınan mukaddimâta binâen bu muhtasarun muharriri ve bu kelâm-ı mukarrerün mukarriri fakîr-i hakîr za'îf 'Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf..." (4b) sözleriyle bahseder. Eserin iki yerinde ise 'Alâî kendisi için "mütercim" ifadesini kullanır. "Mütercim-i za'îf 'Alâî b. Muhibbî Şerîf eydür ki" (334b). "Fakîr-i hakîr-i za'îf mütercim-i nahîf 'Alâî b. Muhibbî Şerîf eydür ki" (387a). Kâtip Çelebi'nin kaydı ve eserin bahsedilen nüshası *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un 'Alâî tarafından kaleme alındığını açıkça göstermektedir.

Netîcetü's-Sülûk ile ilgili daha önce Yazar ve İzgöer tarafından yapılan çalışmalarda da eserin 'Alâî'ye ait olduğu belirtilmiştir (İzgöer, 2017: 47-48; Yazar, 2011a: 120-121). Ancak bu çalışmalarda eserin tenkitli metninin yer almaması ve bilgilerin yalnızca müellife ait olduğu düşünülen nüshaya dayandırılması çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz bir meselenin gözden kaçmasına neden olmuştur. Eserin tenkitli metnini oluştururken *Netîcetü's-Sülûk*'un bazı nüshalarında, *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta olduğu gibi esere başkası tarafından eklenen bölümler olduğu ve mütercim değişikliği meydana geldiği tespit edilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için -genellikle tenkitli metnin önünde yer alan- nüsha tavsifleri bölümünü buraya almanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

3. Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk'un Nüshaları

Eserin bazı nüshalarındaki ikinci mütercim sorununa değinmeden önce, nüshalarla ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır. Daha önceki çalışmalarda *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un on iki nüshası olduğundan söz edilmektedir (Gökkaplan, 2019: 4-6; İzgöer, 2017: 49-51; Yazar, 2011a: 121-122). Eserin tenkitli metnini oluşturmak üzere başvurduğumuz bu nüshalardan Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. M.R. 929, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. A. 3097 ve Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu 788/1 numaralı nüshaların *Netîcetü's-Sülûk*'un nüshası olmadığını, bunların farklı eserlere ait olduğunu tespit ettik.

Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan iki nüsha www.yazmalar.gov.tr adresinde 'Ulâyî b. Muhibbî eş-Şîrâzî adına *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* şeklinde kayıtlıdır (E.T. 31.03.2020). Kütüphaneden temin ettiğimiz M.R. 929 numaralı nüshanın daha önce belirttiğimiz gibi 'Âşık Çelebi'ye ait *Tercüme-i Tıbrü'l-Mesbûk fî-Nasâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk*'un nüshası olduğu belirlenmiştir. A. 3097 numaralı nüshanın kondisyonu uygun olmadığı için nüshayı temin edemedik. Millî Saraylar Araştırma Biriminden aldığımız bilgiye göre eser, kütüphane kataloğunda Abdullâhu'l-Buds adına *Tiberü'l-Mesbûk* adıyla kayıtlıdır. Kütüphane kayıtlarına göre *Tiberü'l-Mesbûk*, Ebû Abdullâh Mehmed b. Muknî'nin aynı adlı eserinin tercümesidir. Bu eserin Ebû Abdullâh Muhammed b. Mukaffa'ya ait *Tıbre'l-Mesbûk fîmâ-Yahtecûne ileyhi'l-Mülûk*'un Abdullâh Kudsî tarafından yapılan Türkçe tercümesi olduğu kanaatindeyiz.

Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu 788/1 numarada kayıtlı nüsha, müellifi bilinmeyen *Âdâbi'l-Mülûk* adlı eserdir. Eserin 1a sayfasında "Mâfî hazâ-*Mecmû'atü Kitâbü Adâbü'l-Mülûk, Düstûru'l-Vüzerâ, Hall-i Akd-i Hazarfen Hüseyin Efendi*" başlıkları yer alır. Eserin 1b sayfasında "Hazâ Kitâbü Âdâbi'l-Mülûk" başlığı vardır. Sadık Yazar, çalışmasında bu eserin ulaşılabilen tek nüshasının Manchester'deki John Rylands Üniversitesi Ktp.'nde 73 numarada kayıtlı olduğunu kaydeder. Eserde, "Zikr-i Pâdişâh-ı Âlem-Penâh" başlığı ile II. Selîm'in övüldüğünü, mütercimin eseri Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa'nın isteğiyle tercüme ettiğini belirtir. Nüshanın istinsahının Sâlih b. Abdülkerim b. Sâlih tarafından Zilkade 1117/23 Şubat-5 Mart 1706 yılında tamamlandığını kaydeder (2011a: 122-123). Ancak muhtemelen bir karışıklık sonucu Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu 788/1 numaralı nüshayı *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un nüshaları arasında sayar (Yazar, 2011a: 122). Bu durumun sebebi Hekimoğlu

788 numaralı nüshanın ikinci bölümünde 'Alâî'nin eseri olan *Düstûru'l-Vüzerâ*'nın yer alması olabilir. 1b-89a sayfalarında yer alan *Âdâbü'l-Mülûk*'un müstensihi de Sâlih b. Abdülkerim b. Sâlih'tir. Eserin istinsah tarihi 12 Muharrem 1112/29 Haziran 1700'dür. Bu bilgi yanlışlığı; Yazar'dan sonra *Düstûru'l-Vüzerâ* üzerinde çalışan Dokuzlu tarafından düzeltilmiş, *Netîcetü's-Sülûk* üzerinde çalışan İzgöer'in çalışmasında ise tekrar edilmiştir (Dokuzlu, 2012: 22; İzgöer, 2017: 51).

4. Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk'un Nüsha Tavsifleri

Netîcetü's-Sülûk'un tespit edebildiğimiz dokuz nüshası vardır. Bu nüshalardan dört tanesinin tamamı 'Alâî'ye aittir. Beş nüsha ise Yûnus adlı mütercimin eklemelerde bulunduğu nüshalardır. *Netîcetü's-Sülûk*'un nüshaları telif tarihi ve müellife aidiyetine göre aşağıda sıralanmıştır.

1. İstanbul Süleymaniye Ktp. Pertevniyal 1011 (P1): 'Alâî, eserin ferağ kaydında kendisini eserin müellifi, câmii ve mütercimi olarak kaydeder ve eserin kendi eliyle tamamlandığını belirtir. Bu nüsha www.yazmalar.gov.tr kataloğunda yer almaz. Yazmanın kütüphane kaydına, Sadık Yazar'ın doktora tezinden ulaşılmıştır.[1] Ferağ kaydına göre eser, 966/1558-59 yılında tamamlanmıştır. Eserin adı, zahriyede ve ferağ kaydında "*Netîcetü's-Sülûk fî-Tercemeti Nasîhati'l-Mülûk*" olarak kaydedilmiştir. Eserin giriş bölümünde ise müellif; eseri "*Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*" şeklinde adlandırdığını belirtir. Zahriyede "Kitâbü Netîceti's-Sülûk fî-Tercemeti Nasîhati'l-Mülûk/Te'lîf-i el-fakîr ez-za'îf 'Alâî bin Muhibbî eş-Şerîf" başlığı yer alır. Başlığın altında "Sâhibü'l-Kitâb Osmân ez-Zarîr 1264/1847-48" şeklinde temellük kaydı vardır. Zahriyenin alt kısmında Pertevniyal Valide Sultan vakıf mührü bulunur. Nüshada eserin "şehzâde-i zamân" Şehzade Selîm'e sunulmak üzere kaleme alındığı kayıtlıdır. Müellife ait olduğu düşünülen bu nüsha, kahverengi cetvellidir. 387 varaktan oluşan nüshanın her sayfasında 17 satır bulunur. Nesih yazı türüyle yazılmıştır. Nüshada kırmızı, siyah ve mavi mürekkep kullanılmıştır. Bölüm başlıkları ile bazı ayet ve hadisler çoğunlukla kırmızı ve mavi renkli mürekkeple yazılmıştır. Cümle içi duraklar ve cümle sonları kırmızı mürekkeple işaretlenerek belirtilmiştir. Sah kayıtları ve açıklayıcı derkenarların bazılarının yerleri müellif tarafından kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. Nüshada, 181b'de adalet dairesi çizimi, 201b'de kürek ilmi çizimi, 205a'da el ilmi çizimi, 209a'da

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 1178.

galip-mağlup ilmi ebcet hesabı tablosu ve 209b, 210a, 210b, 211a'da galip-mağlup hesabı tabloları vardır. 'Alâî'ye ait nüshalardan en eski tarihli olanı Pertevniyal 1011 nüshasıdır.

2. İstanbul Süleymaniye Ktp. Hüsrev Paşa 313 Nüshası (H): Tamamı 'Alâî'ye ait olan nüshalardan biridir. Mustafâ b. Sipâhî Muhammed Ağa tarafından istinsah edilen nüsha 1081/1670-1671 yılının şevval ayında tamamlanmıştır. Zahriyede başlık, "Kitâbü Nasîhati'l-Mülûk ve Hakîkati's-Sülûk/Feylesûfu'z-Zamân Muhammed bin Muhammed el-Gazâlî" şeklinde yazılmıştır. Bu başlığın altında "Sâhib ü mâlik Eşref Hân ibn İbrâhîm Hân Sene 973" ibaresi yer alır. Bu ibarenin altındaki temellük kaydında "Temelleke el-fakîr [...] Muhammed [...]" ifadesi ve "1197/1782-83" tarihi vardır. Eserin ilk sayfasında besmelenin üzerinde "Kitâb-ı Nasîhatü'l-Mülûk Aristo-i Hakîm'in İskender-i Zü'l-Karneyn'e telîf itdügi kitâbdur. Lâkin lisân-ı Yunanî üzere oldugı içün İmâm Gazâlî Hazretleri Farsîye tercüme itdiler. Ve Farsîden Türkîye tercüme olındı. Bî-nazîr kitâbdur." cümleleri yer alır. Bu yazı müstensihe ait değildir. Bu nüsha, Pertevniyal 1011 nüshası gibi Şehzade Selîm adına düzenlenmiştir. Nüshanın sayfaları, kahverengi-kırmızı cetvellidir. 256 varaktan oluşan nüshanın her sayfasında 13 satır bulunur. Nesih yazı türüyle yazılmıştır. Bazı başlıklar ve vurgulanmak istenen cümleler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın Türkçe bölümleri harekesizdir. Arapça ve Farsça cümleler harekeli yazılmıştır. Pertevniyal 1011 nüshasından 15 varak (Pertevniyal 1011 198a-213b) eksiktir. Pertevniyal 1011'de bulunan kürek ilmi çizimi, el ilmi çizimi, galip-mağlup ilminin ebcet hesabı tablosu bu nüshanın eksik sayfalarına denk gelir. 134b'de adalet dairesi çizimi için yer ayrılmıştır. Ancak çizim yoktur. Eski tarihli bir nüsha olması sebebiyle tenkitli metne dahil edilmiş, eksik sayfaları Lala İsmail 245 nüshasından tamamlanmıştır.

3. Topkapı Sarayı Ktp. B. 187 Nüshası (T): Tamamı 'Alâî'ye ait olan nüshalardan biridir. Mustafâ b. Sipahî tarafından 1084/1673-74 yılında istinsahı tamamlanmıştır. Nüsha, Şehzade Selîm adına düzenlenmiştir. Eserin önünde iki sayfa zahriye vardır. İlkinde "Bi-avnillâhi Teâlâ üçünci oglumuz Mustafâ Seyyid 1152 senesi mâh-ı rebiü'l-evvelinün yigirmi bişinci bâzâr irtesi gicesi sâ'at dörtde iken selâmet ile dünyâya geldiginün haberi ve müjdesi Dôlâpdere Bezm vesâtetiyle geldi. Ve birinci bâzâr güni mesnûn ve müstehâb olan akîka kurbânı Karamânî Paşa vekâletiyle zebh olınup şurûtı üzere tasnîf olındı." cümlesi yazılıdır. İkinci sayfada ise "Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk" başlığı bulunur. Nüshanın sayfaları kahverengi-kırmızı cetvellidir.

237 varaktan oluşan nüshada her sayfada 17 satır bulunur. Metin harekeli nesihle yazılmıştır. Başlıklar ve bazı cümlelerde kırmızı ve mavi mürekkep kullanılmıştır. 127a'da adalet dairesi, 139b'de kürek çizimi, 141b'de el çizimi için yer ayrılmıştır. Ancak çizim yoktur. Galip-mağlup ilminin ebcet hesabı ve hesap tablosu bu nüshada da vardır. Nüshada, kelime eksiklikleri ve müstensih hataları çoktur. Bu nedenle tenkitli metne dahil edilmemiştir.

4. İstanbul Süleymaniye Ktp. Lala Paşa 245 Nüshası (L): Tamamı 'Alâî'ye ait olan nüshalardan biridir. Ali b. Mustafâ tarafından istinsah edilmiştir. 1095/1683-84 yılında tamamlanmıştır. Nüsha, Şehzade Selîm adına düzenlenmiştir. Nüshanın sayfaları cetvelsizdir. 185 varaktan oluşan nüshanın her sayfasında 25 satır vardır. Nesih yazı türüyle yazılmıştır. Nüsha, "Tercüme-i Ahlâk-ı 'Alâî" başlığını taşır. Eserin *Ahlâk-ı 'Alâî*'nin müellifi Kınalızâde Ali Çelebi'nin (ö. 979/1572) eseri ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Başlığın yanına sonradan başka biri tarafından "Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk" başlığı ilave edilmiştir. Başlıklar ve bazı cümleler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın Türkçe bölümleri harekesizdir. Arapça ve Farsça cümleler harekeli yazılmıştır. Pertevniyal 1011 nüshasından 18 varak (Pertevniyal 1011 225a-243b) eksiktir. Pertevniyal 1011 nüshasında bulunan adalet dairesi için 93a'da yer ayrılmıştır. Ancak çizim yoktur. Bunun dışındaki çizimlerin hepsi bu nüshada da vardır. Tenkitli metne dahil edilmiş, eksik sayfaları Hüsrev Paşa 313 nüshası ile tamamlanmıştır.

5. Almanya Berlin Eyalet Ktp. Türkçe Yazmaları, Ms. or. quart. 1720, Staatsbibliothek Nüshası (A1): Eserde ikinci mütercimin ortaya çıktığı nüshalardan biridir. İstinsah tarihi ve müstensihi hakkında bilgi yoktur. Eserin zahriyesinde "Fihrist-i Kitâbü Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk" başlığıyla eserin bölüm başlıkları yazılıdır. Nüshanın sebeb-i telif bölümü, "Husûsâ ki bu nev te'lîfe ve bu minval üzre tasnîfe bir âli-şân tarafından me'mûr oldum ki gubâr-ı dergâhı sürme-i dîde-i ehl-i idrâk ..." cümlesiyle başlar. Ancak eserin sunulduğu kişi bu nüshada farklıdır. Nüshada, "Es-sultân ibnü's-sultân Sultân Süleymân Hân" cümlesiyle eserin Kanuni Sultan Süleymân'ın emriyle onun için yazıldığı kaydedilir. Müellif nüshasında bulunan tüm çizimler bu nüshada tamdır. Müellifin çizimlerine ek olarak bu nüshada iki tane de minyatür bulunur. Nüsha, 109a sayfasına kadar nüsha farkları ve ithaf kısmı dışında Pertevniyal 1011 nüshası ile aynıdır. Ayrıca Pertevniyal 1011 nüshasında bulunan derkenarların çoğunluğu bu nüshada vardır. 109a sayfasında *Zafer-nâme*'den yapılan alıntıdan itibaren metin farklılaşır. Alıntı

115a'da sona erer. Müstensih alıntının sonuna "Büzürcmihr'in nesâ'ihi burada tamâm oldu. Ve bundan aşaga bu kitâbı tercüme eyleyen Yûnus el-fakîr." cümlesini ekler. Başka bir ilave açıklama yapmadan esere devam eder. Nüsha sayfaları kırmızı cetvellidir. Nüshada Yûnus'un esere dahil olduğu bölümden sonra "el-Kâtib" başlığıyla yazılmış 87 şiir bulunur. Başlıklar ve bazı cümleler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 247 varaktan oluşan nüshanın her sayfasında 21 satır bulunur. Nüsha talik hatla harekesiz kaleme alınmıştır.

6. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Pertevniyal Koleksiyonu 423 Nüshası (İ): Eserde ikinci mütercimin ortaya çıktığı nüshalardan biridir. Zahriyede kime ait olduğunu tespit edemediğimiz bir mühür ile 393 sayısı yazılıdır. Mustafâ Kürd el-Cündî tarafından 995/1586-87 yılının rebiülevvel ayında istinsahı tamamlanmıştır. Esere "Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhatü'l-Mülûk min-Te'lîf-i İmâm Gazâlî Rahmetu'llâhi 'Aleyh" başlığı konmuştur. Sebeb-i telif bölümü, isim dışında Almanya 1720 nüshasıyla aynıdır. Bu nüsha "Sultân Selîm Hân bin Sultân Süleymân Hân" ifadesiyle Sultan Selîm adına düzenlenmiştir. Almanya 1720 nüshasında bulunan "el-Kâtib" başlıklı 87 şiir bu nüshada da bulunur. Eserde başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, cümle sonları kırmızı nokta ile gösterilmiştir. 259 varaktan oluşan bu nüshanın her sayfasında 21 satır bulunur. Sayfalar kırmızı cetvellidir. Metin harekesiz talik ile yazılmıştır. El çizimi dışındaki tüm çizimler bu nüshada vardır.

7. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 6943 Nüshası (İ): Eserde ikinci mütercimin ortaya çıktığı nüshalardan biridir. İstinsahı Mustafâ b. Vildân tarafından 1062/1651-52 yılında tamamlanmıştır. Nüshanın zahriyesinde ve başlık kısmında "Tercüme-i Nasîhatü'l-Mülûk Sâhibü'l-Ahlâk-ı 'Alâî el-Fakîr" ifadesi yer alır. Eserin *Ahlâk-ı 'Alâî*'nin müellifi Kınalızâde Ali Çelebi'nin (ö. 979/1572) eseri ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Sebeb-i telif bölümü, isim dışında Almanya 1720 nüshasıyla aynıdır. Bu nüsha "Sultân Selîm Hân bin Sultân Süleymân Hân" adına düzenlenmiştir. Almanya 1720 nüshasında bulunan "el-Kâtib" başlıklı 87 şiir bu nüshada da bulunur. Nüshanın ilk sayfası yaldızlıdır. Tüm sayfalar yaldız ve kırmızı renkle cetvellenmiştir. 313 varaktan oluşan nüshanın her sayfası 21 satırdan oluşur. Nüshada başlıklar kırmızı renkle yazılmış, cümle sonları kırmızı noktayla gösterilmiştir. Sayfa kenarlarına o sayfada anlatılan konu ile ilgili kısa notlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metin harekesiz talik hatla kaleme alınmıştır. Nüshada adalet dairesi için yer ayrılmıştır

ancak çizim yoktur. Galip-mağlup ilminin ebcet tablosu ile kürek çizimi bu nüshada da vardır. El çizimi eksiktir.

8. İstanbul Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye 2256 Nüshası (N): Eserde ikinci mütercimin ortaya çıktığı nüshalardan biridir. İstinsah tarihi ve müstensihi hakkında bilgi yoktur. Eserin son cümlesinden sonra "temmet" sözcüğü yazılmış ve eser sona ermiştir. İstanbul Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye Koleksiyonu'nda 34 Nk 2256 numarasıyla kayıtlıdır. Eserin önünde iki sayfa zahriye vardır. İlk sayfada "Ahlâk-ı 'Alâî" başlığı yazılıdır. İkinci sayfada ise III. Osman'ın (ö. 1171/1757) mührü ile Nuruosmaniye Ktp. kaydı bulunur. Eserin sebeb-i telif bölümünde, Pertevniyal 1011 nüshasında bahsi geçmeyen bir görevlendirmeden ve eserin farklı bir kişiye sunulmasından söz edilir. 'Alâî'nin II. Selîm'in adını zikrettiği bölüm bu nüshada şu şekilde yer alır: "Husûsâ ki bu nev te'lîfe ve bu minvâl üzre tasnîfe bir âli-şân tarafından me'mûr oldum ki gubâr-ı dergâhı sürme-i dîde-i ehl-i idrâk ve tâc-ı ser-eflâkdur (...) Lâlâ-yı Sultân Bayezîd Hân bin Sultân Süleymân Hân Hazreti bâ-nusret Sinân Beg" Bu nüshada, eserin Kanuni Sultan Süleymân'ın şehzadesi Bâyezîd'in lalası Sinân Bey'in isteği ile kaleme alındığı bilgisi yer alır. Nüsha 110b sayfasına kadar nüsha farkları ve ithaf kısmı dışında 'Alâî'nin eseriyle aynıdır. 110b sayfasında *Zâfer-nâme*'den yapılan alıntıdan itibaren metin farklılaşır. Alıntı 112a'da sona erer. Müstensih alıntının sonuna "Büzürcmihr-i kâmilün nesâ'ihi burada tamâm oldı. Bu kitâbı tercüme eyleyen Yûnus el-fakîr sâbıkâ bu kitâbı tercüme itdüren ekremü'l-ümerâ-yı beyne'l-ümem 'ulüvvü'l-kadr sümüvvü'l-himem a'nâ Sinân Paşa Lâlâ-yı Sultân Bâyezîd Hân-ı mu'azzam Hazretleri'ne Büzürcmihr nesâ'ihin tercüme itdükde zamân-ı hâline münâsib birkaç ebyât tahrîr ü tastîr itmiş idi. Bu makâma münâsib olmagın îrâd olındı." cümlesini kaydeder. Nüsha, Yûnus'un nasihat niteliğindeki şiiri ve ilaveleri ile devam eder. Nüshanın sayfaları cetvelsizdir. 226 varaktan oluşan nüshada her sayfada 21 satır bulunur. Metnin Türkçe kısımları harekesizdir. Arapça ve Farsça kısımları harekelidir. Nesih hattıyla yazılmıştır. Başlıklar ve bazı cümlelerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Pertevniyal 1011 nüshasında bulunan tüm çizimler bu nüshada da vardır.

9. Almanya Berlin Eyalet Ktp. Türkçe Yazmaları, Ms. or. quart. 1752, Staatsbibliothek Nüshası (A2): Eserde ikinci mütercimin ortaya çıktığı nüshalardan biridir. Nüsha sondan eksiktir. Bu nüshada, Yûnus'a ait diğer nüshalardan farklı olarak *Nasîhatü'l-Mülûk*'un kalan kısımlarının tercümesi bulunmaz. Nüsha birinci bâb ve

Yûnus'un ilave ettiği bölümün sonundaki hikâyeler ve temmet kaydıyla biter. Ferağ kaydında müstensih adı yoktur. Nüsha, "Kâr-ı evvelde kişi âkıbet-endîş gerekdür. Murâd kıssadan hissedür. Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi el-Meliki'l-Vehhâb 1218/1802-03" cümlesiyle sona erer. Nüshanın zahriyesinde başlıksız bir içindekiler bölümü vardır. İçindekiler bölümü nüshanın sona erdiği yere kadar olan bölüm başlıklarını içerir. Eser, "Hazâ Kitâb-Nasîhati'l-Mülûk" başlığıyla başlar. Nüshanın, sebeb-i telif bölümü "Husûsâ ki bu nev te'lîfe ve bu minvâl üzre tasnîfe bir âli-şân tarafından me'mûr oldum ki gubâr-ı dergâhı sürme-i dîde-i ehl-i idrâk (...) Lâlâ-yı Sultân Bayezîd Hân bin Sultân Süleymân Hân Hazreti bâ-nusret Sinân Beg" şeklindedir. Bu bölüm Nuruosmaniye nüshası ile aynıdır. Nüsha, 146b sayfasına kadar 'Alâî'nin metniyle aynıdır. Nuruosmaniye 2256 nüshasında olduğu gibi *Zafer-nâme*'den yapılan alıntı ile değişiklik başlar. 148b sayfasında alıntının sonunda "Büzürcmihr-i Kâmil'ün nesâ'ihi burada tamâm oldı. Bu kitâbı bundan aşaga tercüme iden Yûnus el-fakîr sâbıkâ bu kitâbı tercüme itdüren ekremü'l-ümerâ a'nâ Sinân Paşa-yı mükerrem Lâlâ-yı Sultân Bâyezîd Hân-ı mu'azzam Hazretleri'ne tercüme itdi." cümlesi yer alır. Nuruosmaniye 2256 nüshasındaki şiir, bu nüshada bulunmaz. Nüsha Yûnus'un ilave ve tercümesiyle devam eder. Nüshanın sayfaları siyah cetvellidir. Başlıklar ve bazı cümleler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin Türkçe kısımları harekesizdir. Arapça ve Farsça bölümler kırmızı mürekkeple harekelenmiştir. 276 varaktan oluşan nüshanın her sayfasında 18 satır vardır. Pertevniyal 1011 nüshasındaki el çizimi dışındaki tüm çizimler bu nüshada vardır.

Bulunduğu Ülke, İl, Yer, Koleksiyon Yer, Koleksiyon/ Arşiv Numarası/Kısaltma	Müstensihi ve İstinsah Tarihi	Eserin İthaf Edildiği Kişi	Nüsha Ölçüleri	Varak/Satır Sayısı	Zahriye	Eser Başlığı	Hat
İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Pertevniyal Koleksiyonu 1011/ P1	‘Alâî b. Muhibbî eş-Şerîf eş-Şirâzî 966/1558-59	Sülâle-i Âl-i ‘Osmân es-Sultân bin Sultân bin Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân bin Selîm Hân bin Bâyezîd Hân bin Mehmed Hân	-	387 vr. 17 sat.	Kitâb-ı Netîcetü’s-Sülûk fî-Tercemeti Nasîhatü’l-Mülûk Te’lîf el-Fakîrü’z-Za‘îf ‘Alâî bin Muhibbî eş-Şerîf Pertevniyal Valide Sultan’ın vakıf mührü vardır.		Nesih Harekeli
İstanbul Süleymaniye Ktp. Hüsrev Paşa Koleksiyonu 313/H	Mustafa bin Sipahi Muhammed Ağa 1081/1670-1671 Şevval	Sülâle-i Âl-i ‘Osmân es-Sultân bin Sultân bin Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân bin Selîm Hân bin Bâyezîd Hân bin Mehmed Hân	-	256 vr. 13 sat. Pertevniyal 1011 nüshasından 15 varak (P1 198a-213b) eksiktir.	Kitâb-ı Nasîhatü’l-Mülûk ve Hakîkatü’s-Sülûk Te’lîf Feylesûfu’z-Zamân Muhammed bin Muhammed el-Gazâlî Sâhib ü Mâlik Eşref Hân bin İbrâhîm Hân Temellük el-fakîr Dervîş Muhammed Sirozlı Emîn-i Hasadiyye-i Âstâne ve Galata 1197/1782-83	Kitâb-ı Nasîhatü’l-Mülûk Aristo-i Hakîm’ün İskender-i Zü’l-karneyn’e te’lîf itdügü kitâbdur. Lâkin lisân-ı Yunânî üzere oldugı içün İmâm Gazâlî Hażretleri Farsîye tercüme itdiler. Ve Farsîden Türkîye tercüme olındı. Bî-nazîr kitâbdur.	Nesih harekesiz
İstanbul Topkapı Sarayı Yazma Eserler Ktp. B. 187/T	Mustafa bin Sipahi 1084/1673-74	Sülâle-i Âl-i ‘Osmân es-Sultân bin Sultân bin Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân bin Selîm Hân bin Bâyezîd Hân bin Mehmed Hân	260x160 mm.	237 vr. 17 sat.	Bi-‘avni’llâhi Te‘âlâ üçünci oglımuz Mustafâ Seyyid bin yüz elli iki (1739-40) senesi mâh-ı rebiü’l-evvelinün yigirmi bişinci bâzâr irtesi sâ‘at dörtde iken selâmet ile dünyâya geldiginün haberi ve müjdesi Dôlâpdere Bezm vesâtetiyle ve birinci bâzâr güni mesnûn ve müstehab olan akîka kurbânı Karamânî Paşa vekâletiyle zebh olınup şurûtı üzere tasnîf olındı. Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk		Nesih Harekeli

İstanbul Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Koleksiyonu 245/L	Ali bin Mustafa 1095/1683-84	Sülâle-i Âl-i ‘Osmân es-Sultân bin Sultân bin Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân bin Selîm Hân bin Bâyezîd Hân bin Mehmed Hân	-	185 vr. 25 sat. Pertevniyal 1011 nüshasından 18 varak (P1 225a-243b) eksiktir.		Tercüme-i Ahlâk-ı ‘Alâî	Nesih harekesiz

Tablo 2: ‘Alâî b. Muhibbî’ye Ait Olan Nüshalar.

Bulunduğu Ülke, İl, Yer, Koleksiyon Yer, Koleksiyon /Arşiv Numarası/Kısaltma	**Müstensihi ve İstinsah Tarihi**	**Eserin İthaf Edildiği Kişi**	**Nüsha Ölçüleri**	**Varak/ Satır Sayısı**	**Zahriye**	**Eser Başlığı**	**Hat**	**Mütercimin Değiştiği Bölüm**
Almanya Berlin Eyalet Ktp. Türkçe Yazmaları Ms. or. quart.1720/ A1	Ferağ kaydı yoktur. Kanuni Sultan Süleymân (ö. 1566) adına düzenlenmiştir.	Es-Sultân ibnü’s-Sultân Sultân Süleymân Hân Hazret-i bā-nusret Haẓreti’nün eyyeda’llâhu el-Melikü’l-Mennân.	-	247 vr. 21 sat.	Fihrist-i Kitâb-ı Netîce-i Sülûk Nasîhatü’l-Mülûk Netîce-i Sülûk Nasîhatü’l-Mülûk Kütüb-i tevârîhden ... pâre kitâbı müştemildür. Ol cümleden firâset ... ve insanda olan elleri tasvîr olınmışdur. Her insân nice ulu ziyân olmışdur. Silinmiş bazı yazılar vardır.	-	Talik harekesiz	Büzürcmihr’ün nesâ’ihi burada tamâm oldı. Ve bundan aşaga bu kitâbı tercüme eyleyen Yûnus el-fakîr.
İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Pertevniyal Koleksiyonu 423/ P2	Mustafâ Kürd el-Cündî 995/1586-87	Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân Hazret-i bā-nusret beg eyyeda’llāhu el-Melikü’l-Mennân.		259 vr. 21 sat.		Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk min-Tel’lîf-i İmâm Gazâlî Rahmetu’llâhi ‘Aleyh.	Talik harekesiz	Büzürcmihr’ün nesâ’ihi burada tamâm oldı. Ve bundan aşaga bu kitâbı tercüme eyleyen Yûnus el-fakîr.
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. NECTY06943./İ	Mustafâ bin Vildân 1062/1651-52	Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân Hazret-i bâ-nusret beg eyyeda’llāhu el-Melikü’l-Mennân.	232x150	314 vr. 21 sat.	Tercüme-i Nasîhatü’l-Mülûk Sâhibü’l-Ahlâk-ı ‘Alâî	Tercüme-i Nasîhatü’l-Mülūk Sâhibü’l-Ahlâk-ı ‘Alâî	Talik harekesiz	Büzürcmihr’ün nesâ’ihi burada tamâm oldı. Ve bundan aşaga bu kitâbı tercüme eyleyen Yûnus el-fakîr.

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Nuruosmaniye Koleksiyonu 34 Nk 2256/N	Ferağ kaydı yoktur. Zahriyede III. Osman'ın (ö. 1757) mührü vardır.	Lâlâ-yı Sultân Bâyezîd Hân bin Sultân Süleymân Hân Hazret-i bā-nusret Sinân Beg eyyeda'llâ hu el-Melikü'l-Mennân.	-	226 vr. 21 sat.	Ahlâk-ı 'Alâî III. Osman'ın mührü vardır.	-	Nesih Harekesiz	Büzürcmihr-i Kâmil'ün nesâ'ihi burada tamâm oldı. Bu kitâbı tercüme eyleyen Yûnus el-fakîr sâbıkâ bu kitâbı tercüme itdüren ekremü'l-ümerâ-yı beyne'l-ümem ümüvvü'l-kadr sümüvvü'l-himem a'nâ Sinân Paşa-i mükerrem Lâlâ-yı Sultân Bâyezîd Hân-ı mu'azzam Hazretleri'ne Büzürcmihr'ün nesâ'ihin tercüme itdükde zemān-ı hâline münâsib birkaç ebyât tahrîr ve tastîr itdi.
Almanya Berlin Eyalet Ktp. Türkçe Yazmaları Ms.or.quart.1752 / A2	Müstensih adı yoktur. 1218/1802-03	Lâlâ-yı Sultân Bâyezîd Hân bin Sultân Süleymân Hân Hazret-i bâ-nusret Sinân Beg.	-	276 vr. 18 sat. Eser sondan eksiktir.	Fihrist	Hazâ-Kitâb-ı Nasîhatü'l-Mülûk	Talik Harekesiz	Büzürcmihr-i Kâmil'ün nesâ'ihi burada tamâm oldı. Bu kitâbı tercüme iden Yûnus el-fakîr sâbıkâ bu kitâbı tercüme itdüren ekremü'l-ümerâ Sinân Paşa-i mükerrem Lâlâ-yı Sultân Bâyezîd Hân-ı mu'azzam Hazretleri'ne tercüme itdi.

Tablo 3: Yûnus'un Eklemede Bulunduğu Nüshalar

5. Nüshaların Değerlendirilmesi

Tespit ettiğimiz dokuz nüshadan P1, H, L, T, A1 ve N nüshaları karşılaştırılması sonucunda tamamı 'Alâî'ye ait nüshalardan T nüshası kelime eksikliklerinin ve müstensih hatalarının çokluğu sebebiyle metin neşrine dahil edilmedi.

P1 nüshasının ferağ kaydında eserin 'Alâî'nin eliyle tamamlandığının yazılması bu nüshanın Yazar ve İzgöer'in çalışmalarında müellif nüshası olarak kabul edilmesine sebep olmuştur (İzgöer, 2017: 47; Yazar, 2011a: 121). Ancak bu bilgiye temkinli yaklaşmak gerekir. Ferağ kaydında 'Alâî tarafından tamamlandığı belirtilen müellife ait diğer eserlerin (*Tefsîr-i Sûret-i Leyletü'l-Kadr, Mevâhibü'r-Rahmân fî-İ'rabi'l-Cüz'i'l-Âher mine'l-Kur'ân, Hâşiye alâ-Dibâceti'l-Vâfiye*) hatları ile P1 nüshasının hattı oldukça farklıdır. Yine 'Alâî tarafından istinsah edildiği ferağ kaydından anlaşılan Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı 1031 numarada kayıtlı *Menâzirü'l-İnşâ* nüshasının yazısı da 'Alâî'nin diğer eserlerindeki hatla benzerlik gösterirken P1 nüshasının hattından farklıdır.

'Alâî, P1 nüshasının 268a sayfasında "Ol zamândan bu zamâna gelince ki hicretün târîhi tokuz yüz elli yidi yıldur. Ve bu te'lîfün târîhi zamânıdur." ifadesini kullanır. Müellif, eserin üçte ikisini tamamladığında yılın 957/1550-1551 olduğu anlaşılmaktadır. Nüshanın tamamlanma tarihi ise 966/1558-1559 yılıdır. Hattı 'Alâî'ye ait olan eserlerin

incelenmesi ve müellifin telif tarihi olarak 957/1550-1551 yılını işaret etmesi P1 nüshasının müellif nüshası olduğu konusunda kesin hüküm vermeyi zorlaştırır. Kâtip Çelebi'nin müellife ait *Düstûrul'l-Vüzerâ*'nın yazılış tarihini 966/1558-59 olarak belirtmesi, müellifin P1'in yazıldığı dönemde hayatta olduğunu gösterir (Kâtip Çelebi, 2017: 4, 625). Kanaatimize göre P1 nüshası müellife ait nüsha olmasa da müellif gözetiminde yahut müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Bu sebeple bu nüsha müellif nüshası kabul edilmiş ve metne esas alınmıştır.

'Alâî'ye ait H ve L nüshalarının incelenmesi sonucunda iki nüshanın aynı nüshadan çoğaltıldığı anlaşılmıştır. Bu iki nüshadan L nüshası H nüshasından yahut H nüshası ile aynı kaynaktan istinsah edilmiş olabilir. T nüshası ise P1, H ve L nüshalarından farklı bir koldan çoğaltılmıştır.

A1, A2, İ, N ve ve P2 nüshaları Yûnus adlı ikinci mütercimin dahil olduğu nüshalardır. Bu nüshalardan A1'in, Kanuni Sultan Süleymân (ö. 1566), İ ve P2'nin Şehzade Selîm, A2 ve N'nin ise Şehzade Bâyezîd'in lalası Sinân Beg adına düzenlendiği görülür. Yusuf Gökkaplan, çalışmasında N nüshasını Şehzade Bâyezîd'e sunulması gerekçesiyle müellif nüshası kabul etse de (2019: 4) buna imkân yoktur. Çünkü N nüshası ikinci mütercim olan Yûnus'un dahil olduğu nüshalardan biridir. Gökkaplan, metinde Yûnus adının zikredildiği bölüme yer vermiş ancak konuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır (2019: 249). A1 nüshası eserin Kanuni Sultan Süleymân'a ithaf edildiği tek nüshadır. Nüshanın Kanuni Sultan Süleymân adına düzenlenmiş olması Kanuni'nin (ö. 973/1566) ölümünden önce istinsah edildiğini düşündürür. Eserin tamamlanma tarihi en geç 966/1558-59 yılı olduğuna göre bu nüsha müellif nüshasından çoğaltılmış olabilir. Ayrıca A1, tüm nüshalar içinde müellif nüshasındaki derkenarların çoğunluğunun aktarıldığı tek nüshadır. Bu nüshada "el-Kâtib" başlıklı 87 manzume bulunur. Bu manzumeler İ ve P2 nüshalarında "nazm" "şi'r" "el-Kâtib" gibi başlıklarla yer alır. A1 nüshasının eser yazıldıktan kısa bir süre sonra Yûnus aslı mütercimin müdahalesiyle oluştuğu İ ve P2 nüshalarının da bu nüshadan ya da aynı kaynaktan istinsah edildiği kanaatindeyiz. A2 ve N nüshaları eserin sunulduğu kişi yönüyle Yûnus'un dahil olduğu diğer nüshalardan ayrılır. Bu iki nüshada eserin Şehzade Bâyezîd'in lalası Sinân Bey'in emriyle kaleme alındığı yazılıdır. Diğer üç nüshada bulunan "el-Kâtib" başlıklı şiirler bu iki nüshada yer almaz. A2 nüshası sondan eksiktir. N nüshasında mütercimin değiştiği bölümde Sinân Bey'i övmek üzere yazılmış bir şiir vardır. A2 nüshasında şiir bulunmasa

da nüsha N nüshasıyla büyük ölçüde örtüşür. Bu iki nüsha, diğer üç nüshadan farklı bir kol oluşturur.

Netîcetü's-Sülûk'ta ortaya çıkan ikinci mütercim meselesi eserin nüshalarını gruplandırmayı zorlaştırır. Nüsha değerlendirmesi sonucunda 'Alâî'ye ait dört nüshanın P1, H ile L ve T şeklinde üç farklı kol oluşturduğu; Yûnus'un dahil olduğu nüshaların ise A1, İ, P2 ve A2, N şeklinde iki ana kola ayrıldığı görülür.

6. Yûnus Adlı Mütercimin Esere İlaveleri

'Alâî; *Nasîhatü'l-Mülûk*'u çevirirken eserin bölümlerine genel hatlarıyla bağlı kalmıştır. *Netîcetü's-Sülûk* da *Nasîhatü'l-Mülûk* gibi giriş, iki asıl (makale) ve yedi bâbdan oluşur. Müellif, eserde birinci bâbın sonuna *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta bulunmayan geçmişte yaşamış sultanlarla ilgili bir bölüm ekler. 'Alâî bu bölümde Hazreti Âdem'den başlayarak İran'ın İslam orduları tarafından fethine kadar geçen sürede yaşamış padişahlardan ve medeniyetin gelişme sürecinden söz eder. Sâsânî Devleti hükümdarlarından Nûşîrevân'la (ö. 579) ilgili bölüme gelindiğinde 'Alâî; Nûşîrevân'ın veziri Büzürcmihr'e sorduğu soruların cevaplarını içeren *Zafer-nâme* adlı eserden bir bölümü aktarır. A1, A2, İ, N, P2 nüshalarında *Zafer-nâme*'den aktarılan bölüm; tamamı 'Alâî'ye ait P1, H, L, T nüshalarından farklılaşmaya başlar. *Zafer-nâme* bölümü; A1, A2, İ, N, P2 nüshalarında kelime, cümle düzeyinde farklılıklar, söz dizimi açısından değişiklikler ve eklemelerle P1, H, L, T nüshalarından farklı yazılmıştır. Alıntı P1, H, L ve T nüshalarında "Vallâhu a'lem" şeklinde tamamlanır ve "Kıssa" başlığıyla eser devam eder. A1, A2, İ, N, P2 nüshalarında ise esere başka bir mütercim dahil olur. A1, İ ve P2 nüshaları Yûnus adlı mütercimin kimliğini belirttiği cümleden sonra 'Alâî'nin eserinde olduğu gibi Nûşîrevân ile ilgili bölüme devam edilir. N nüshası ikinci mütercimin belirttiği gibi Sinân Bey için yazılmış övgü ve nasihat dolu 35 beyitlik bir şiirden sonra diğer üç nüshayla (A1, İ, P2) aynı şekilde devam eder. A2 nüshasında N'deki şiir yoktur. A2 nüshası *Zafer-nâme* bölümünden sonra A1, İ ve P2 ile aynı şekilde devam eder.

Mütercim Yûnus, eserde kendisi hakkında bilgi vermez. 'Alâî'nin eserinin üçte ikilik kısmını tamamladıktan sonra eserin kalanını kendisinin tercüme etmesinin nedenine dair bir açıklama yapmaz. A2 ve N nüshalarından anlaşıldığı kadarıyla Yûnus eseri Şehzade Bâyezîd'in lalası Sinân Bey için tercüme etmiştir. *Netîcetü's-Sülûk*'un ikinci mütercim bulunan beş nüshası Nûşîrevân bölümüne kadar kelime ve cümle düzeyindeki nüsha farkları dışında 'Alâî'nin eseriyle aynıdır. Nûşîrevân'la ilgili bölümden sonra

‘Alâî’nin eserinde padişahlara ayrılan bölümün sonuna kadar Yûnus ‘Alâî’ye bağlı kalır. ‘Alâî’nin eserinde yer verdiği padişahlara o da tercümesinde yer verir. Nûşîrevân bölümünden sonra ‘Alâî ve Yûnus’un tercümelerindeki başlıklar şöyledir:

‘Alâî Tercümesi	Yûnus Tercümesi
-Pâdişâhî Hürmüz b. Nûşîrevân	-Kisrâyî Hürmüzd b. Nûşîrevân
-Pâdişâhî Pervîz b. Hürmüz b. Nûşîrevân	-Kisrâyî Hüsrev b. Hürmüzd b. Nûşîrevân
-Pâdişâhî Şîrûye b. Pervîz	-Kisrâyî Şîrûye b. Pervîz
-Pâdişâhî Erdeşîr b. Şîrûye Yûnus	-Kisrâyî Erdeşîr b. Şîrûye b. Pervîz Hüsrev
-Pâdişâhî Tûrân Duht	-Tûrân binti Pervîz
-Pâdişâhî Yezdecird b. Pervîz b. Şehriyâr b. Hürmüz b. Nûşîrevân bin Yezdecird	-Âzremî Duht binti Pervîz
	-Ferruhzâd Pervîz
	-Yezdecird b. Şehriyâr b. Pervîz

Tablo 4: ‘Alâî ve Yûnus’un Eserindeki Ortak Konular

‘Alâî, Yezdecird b. Pervîz b. Şehriyâr b. Hürmüz b. Nûşîrevân b. Yezdecird konusunu tamamladıktan sonra padişahlarla ilgili bu bölümün *Nasîhatü’l-Mülûk*’ta farklı olduğunu belirtir. Hicretin dokuz yüz elli yedinci senesinde “Sultân Süleymân b. Selîm Şâh b. Bâyezîd Hân”ın saltanat devrinde bulunduklarını kaydeder. İslam padişahlarının hepsi hakkında bilgi vermek istediğini ancak bunun eserinin sınırlarını aşacağını söyleyerek eser sonuna kadar Gazâlî’nin eserine bağlı kalacağını belirtir. Esere *Nasîhatü’l-Mülûk*’un tertibine bağlı şekilde devam ederek tercümesini tamamlar.

Yûnus, Yezdecird b. Şehriyâr Pervîz bölümünü tamamladıktan sonra eserin devamıyla ilgili şu açıklamayı yapar: “Bu bâb bihterîn mahlûkât ve hulâsa-i kâ’inât ve zübde-i mevcûdât hˇâce-i yevmü’l-irşâd Hâtemü’l-Enbiyâ Muhammed Mustafâ salla’llâhu aleyhi ve sellem Hazretleri’nün ve âlinün ashâbınun ve ahfâdınun beyânındadur. Ve altı fasl üzerinedir.” Yûnus, bu açıklamadan sonra esere Gazâlî ve ‘Alâî’nin eserlerinde bulunmayan İslam tarihi niteliğinde bir İslam ve Türk devletleri ve padişahları bölümü ilave eder. Bu bölüm iki bâbdan oluşur. İlk bâb Yûnus’un yukarıdaki ifadesine göre altı fasıldır. Ancak eserde beş fasıl vardır. Yûnus ikinci bâbın on iki fasıldan oluştuğunu ifade eder. Ama bu bâb da on bir fasıldan oluşur. Yûnus’un başlıklar konusunda da tutarsız olduğu görülür. Bazı başlıklar Farsça tamlama biçiminde yazılırken

bazıları Türkçe olarak sıralanmıştır. Yûnus'un fasl olarak adlandırdığı bölümlere "bâb" başlığı verdiği de görülür. Yûnus'un esere eklediği bölümler şöyledir:

Fasl-ı Evvel

Bizüm peygamberümüz Muhammed Mustafâ salla'llâhu aleyhi ve sellemün ahvâlinün ve gazavâtınun ve hâtûnlarınun mikdârı beyânındadur.

-Resûlullâh Hazretleri'ne mahsûs nesnelerün beyânındadur.

-Resûlullâh Hazretleri'nün ezvâcınun beyânındadur.

-Der-zikr-i kâtibân-ı vahy

-Der-zikr-i muhallefât-ı Resûl beyânındadur.

İkinci Fasl Hulefâ-yı Râşidînün ve Ümerâ-yı Mühtedînün Beyânındadur Rıdvânullâhi 'Aleyhim Ecme'în.

-Emîrü'l-Mü'minîn 'Ömerü'l-Fârûk

-Emîrü'l-Mü'minîn 'Osmân-ı Zi'n-Nûreyn 'Osmân b. Affân binü'l-'Âs b. Ümeyye

-Emîrü'l-Mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib

-Emîrü'l-Mü'minîn ve Hâfid-i Resûl Rabbü'l-Âlemîn el-İmâmü'l-Müctebâ Hasan b. 'Aliyyü'l-Murtazâ

Fasl-ı Sâlis Der-Zikr-i Emîrü'l-Mü'minîn Hasan b. 'Aliyyü'l-Murtazâ

- Zeynü'l-'Âbidin 'Alî b. Hüseyin b. 'Aliyyü'l-Murtazâ

-el-Bâkır Muhammed b. 'Alî b. Hüseyin b. 'Aliyyü'l-Murtazâ

-es-Sâdık Ca'fer b. 'Alî b. Hüseyin b. 'Aliyyü'l-Murtazâ

-el-Kâzım Mûsâ b. Ca'fer b. 'Aliyyü'l-Murtazâ

-er-Rızâ 'Alî b. Mûsâ b. Ca'fer

-el-Cevâdü't-Takî Muhammed b. 'Alî b. Mûsâ b. Ca'fer

-en-Nakî 'Alî b. Muhammed b. 'Alî b. Mûsâ

-el-'Askerî Hasan b. 'Alî b. Mûsâ b. Ca'fer

-el-Mehdî Muhammed b. Hasan 'Askerî b. 'Alî en-Nakî b. 'Alî b. Cevâd

Fasl-ı Râbi' Der-Zikr-i Mu'âviye b. Ebî Süfyân b. Harb b. Ümeyye

-Yezîd b. Mu'âviye

-er-Râci'-İla'llâh Mu'âviye b. Yezîd b. Mu'âviye

-el-Müntakimu'llâh Velîd b. 'Abdü'l-Melik b. Mervân

-ed-Dâ'î-İla'llâh Süleymân b. 'Abdü'l-Melik b. Mervân

-el-Ma'sûm-Bi'llâh b. 'Abdü'l-'Azîz Mervân

-el-Kâdir bi-Sun'u'llâh Yezîd b. 'Abdü'l-Melik Mervân

-el-Mansûr-Bi'llâh Hişâm b. 'Abdü'l-Melik b. Mervân

-el-Müktefî-Bi'llâh Velîd b. Yezîd 'Abdü'l-Melik Mervân

-Hikâyet (İki hikâye)

-eş-Şâkir Lâ-Ni'ma'llâh Yezîd b. Velîd b. 'Abdü'l-Melik

-el-Mu'teriz-Bi'llâh İbrâhîm b. Velîd

-el-Kâ'im bi-Hakki'llâh Mervân b. Muhammed b. Mervân

Fasl-ı Hâmis Benî Abbâs Hulefâsınun Beyânındadur Rıdvânullâhi 'Aleyhim Ecme'în

-el-Mansûr-Bi'llâh Ebû Ca'fer 'Abdu'llâh b. Muhammed b. 'Alî b. 'Abdu'llâh b. 'Abbâs

-el-Mehdî-Bi'llâh Ebû 'Abdu'llâh b. Muhammed b. 'Abdu'llâh b. Muhammed

-el-Hâdî Ebû Muhammed Mûsâ b. Mehdî

-er-Reşîd-Bi'llâh Ebû Ca'fer Hârûn b. Mehdî b. Mansûr

-Hikâyet
-el-Emîn Muhammed Hârûnü'r-Reşîd
-el-Me'mûn Ebu'l-'Abbâs b. 'Abdu'llâh b. Hârûn
-el-Mu'tasım Ebû İshak Muhammed b. Hârûnü'r-Reşîd
-el-Vâsık-Bi'llâh Ebû Ca'fer Hârûn b. Mu'tasım b. Hârûnü'r-Reşîd
-el-Mütevekkil-'Ale'llâh Ebu'l-Fazl b. Fazl b. Mu'tasım
-el-Muntasır-Bi'llâh Ebû Ca'fer Muhammed b. Mütevekkil
-el-Musta'în-Bi'llâh Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mu'tasım
-el-Mu'tez-Bi'llâh Ebû 'Abdu'llâh b. Zübeyr b. Mütevekkil
-el-Muhtedî-Bi'llâh Ebû İshâk Muhammed b. ve İshâk b. Mu'tasım
-el-Mu'temid-'Ale'llâh Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Mütevekkil b. Mu'tasım
-el-Mu'tezid-Bi'llâh Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muvaffak b. Mütevekkil
-el-Muktefî-Bi'llâh Ebû Muhammed 'Ali b. Mu'tezid
-el-Muktedir-Bi'llâh Ebu'l-Fazl Ca'fer b. Mu'tezid b. Muvaffak
-el-Kâhir-Bi'llâh Ebû Mansûr Muhammed b. Mu'tezid
-er-Râzî-Bi'llâh Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Muktedir
-el-Muttakî-Bi'llâh Ebu'l-İshâk İbrâhîm b. Muktedir
-el-Mustekfî-Bi'llâh Ebu'l-Kâsım 'Abdu'llâh Muktefî
-el-Mutî' Bi'llâh Ebu'l-Kâsım Fazl b. Muktedir b. Mu'tezid
-et-Tâi'-Bi'llâh Ebû Bekr b. Abdü'l-Kerîm b. Mutî' b. Muktedir
-el-Kâdir-Bi'llâh Ebu'l-Kâsım Ahmed b. İshâk b. Muktedir
-el-Kâ'im-Bi'llâh Ebû Ca'fer 'Abdu'llâh b. Kâdir b. İshâk b. Muktedir
-el-Muktedî-Bi'llâh Ebu'l-Kâsım 'Abdu'llâh b. el-Emîr Dehre b. Kâ'im b. Kâdir
-el-Mustazhir-Bi'llâh Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muktedî
-el-Müsterşid-Bi'llâh Ebû Mansûr Fazl b. Mustazhir
-er-Râşid Bi'llâh Ebû Mansûr b. Ca'fer b. Müsterşid
-el-Muktefî-Bi'llâh Ebû 'Abdu'llâh Muhammed b. Muktefî
-el-Müstencid-Bi'llâh Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Muktedir
-el-Müstazî bi-Nûri'llâh Ebû Muhammed Hasan b. Müstencid
-en-Nâsır li-Dîni'llâh Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Müstazî
-ez-Zâhir-Bi'llâh Ebû Nasr b. Muhammed b. Ca'fer b. Mansûr b. Zâhir b. Nâsır
- el-Musta'sım-Bi'llâh Ebû Ahmed 'Abdu'llâh b. Muntasır-Bi'llâh Ebû Ca'fer Mansûr b. el-İmâm ez-Zâhir-Bi'llâh b. Ebû Nasr Muhammed b. el-İmâm Nâsırü'd-Dîni'llâh Ebu'l-'Abbâs el-İmâmü'l-Müstazî bi-Nûru'llâh Ebû Muhammed Hasan el-İmâmü'l-Müstencid-Bi'llâh Ebi'l-Muzaffer Yûsuf b. el-İmâmü'l-Müttakî-Bi'llâh Ebû 'Abdu'llâh Muhammed b. el-İmâmü'l-Mustazhir Bi'llâh Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. el-İmâmü'l-Muktedî-Bi'llâh Ebu'l-Kâsım 'Abdu'llâh ibnü'l-İmâmü'l-Kâ'im-Bi'llâh bi-Emri'llâh Ebû Ca'fer 'Abdu'llâh b. el-İmâmü'l-Mu'tasım-Bi'llâh İshâk Muhammed b. el-İmâmü'r-Reşîd-Bi'llâh Ebû Ca'fer Hârûn b. el-İmâm el-İmâm Mehdî-Bi'llâh Ebû 'Abdu'llâh Muhammed b. el-İmâm el-Mansûr Bi'llâh Ebû Ca'fer 'Abdu'llâh b. Muhammed 'Abdu'llâh b. 'Abbâs

İkinci Bâb

Şol pâdişâhlar ki ehl-i İslâm zamânında hükm itmişlerdür. Tâ Âl-i 'Osmân'a varınca anlarun beyânındadur. Ve bu dahı on iki fasl üzerinedür.

Fasl-ı Evvel Benî Leys Saffâr Pâdişâhlarınun Beyânındadur.

(Bu bölümde alt başlık bulunmaz. Sırasıyla Leys, oğlu Yakûb b. Leys ve diğer oğlu 'Ömer b. Leys'in saltanatları anlatılır.)

Fasl-ı Evvel Sâmânîler Pâdişâhlarınun Beyânındadur.

(Bu başlık, müellif tarafından yanlışlıkla ikinci kere kullanılmıştır. Bir sonraki başlık "Üçünci Fasl" şeklindedir.)

-Ahmed b. İsmâ'îl b. Ahmed b. Esed b. Sâmân
-Nasr b. Ahmed b. İsmâ'îl
-el-Hamîd Nûh b. Nasr
-'Abdü'l-Melik Nûh b. Nasr
-es-Sedîd Mansûr b. 'Abdü'l-Melik b. Nûh b. Nasr
-er-Râzî b. Nûh b. Mansûr b. 'Abdü'l-Melik b. Nûh
-Ebu'l-Hâris Mansûr b. Nûh b. Mansûr
-'Abdü'l-Melik b. Nûh b. Mansûr b. 'Abdü'l-Melik b. Nûh

Üçünci Fasl Gaznevî'ye Mensûb Olan Pâdişâhlarun Beyânındadur.

-Nasrü'd-Devle Mes'ûd b. Muhammed b. Sebük Tegin
-'İmâmü'd-Devle Muhammed b. Mahmûd b. Sebük Tegin
-Şihâbü'd-Devle Mevdûd b. Mes'ûd
-Mes'ûd b. Mevdûd b. Mes'ûd
-Bahâü'd-Devle 'Ali b. Mes'ûd b. Mahmûd
-Muhammedü'd-Devle Ebû Mansûr 'Abdü'r-Reşîd b. Mansûr
-Cemâlü'd-Devle Ferruhzâd b. 'Abdü'r-Reşîd
-Zâhirü'd-Devle İbrâhîm b. Mes'ûd b. Mahmûd
-'Alâü'd-Devle Mes'ûd b. İbrâhîm b. Mes'ûd
-Kemâlü'd-Devle Şîrzâd b. Mes'ûd b. Mahmûd
-Sultânü'd-Devle Arslan Şâh b. Mes'ûd
-Yemînü'd-Devle Behrâm Şâh b. Mes'ûd
-Zâhirü'd-Devle Hüsrev Şâh b. Behrâm Şâh

Dördünci Bâb Gûrî Pâdişâhlarınun Beyânındadur.

(Bu başlıkta, müellif tarafından "fasl" yerine "bâb" sözcüğü kullanılmıştır.)

-'Alâü'd-dîn Hasan b. Hasîn
-Seyfü'd-Devle Muhammed b. 'Alâü'd-dîn Hasan b. Hasîn
-Gıyâsü'd-dîn Ebu'l-Feth Muhammed b. Sam b. Hasîn
-Şehâbü'd-dîn Ebu'l-Muzaffer b. Sâm
-Mahmûd b. Muhammed b. Sâm

Bişinci Bâb Dilemân Pâdişâhlarınun Beyânındadur.

(Bu başlıkta, müellif tarafından "fasl" yerine "bâb" sözcüğü kullanılmıştır.)

-'İmâdü'd-Devle
-Rüknü'd-Devle Hasîn b. Bûye
-Mu'izzü'd-Devle Ahmed b. Bûye
-Adudu'd-Devle Ebû Şücâ' Fenâ Hüsrev b. Rüknü'd-dîn Hasan b. Bûye
-Azâdü'd-Devle Bahtiyâr b. Mu'izzü'd-Devle
-Mü'eyyü'd-Devle Ebû Nasr Bûye b. Rüknü'd-dîn
-Fahrü'd-Devle 'Ali b. Rüknü'd-Devle
-Mecdü'd-Devle Ebû Tâlib Rüstem b. Fahrü'd-Devle
-Şerefü'd-Devle Ebu'l-Fˇâris Serzîl b. Adudu'd-Devle
-Samsâmü'd-Devle Ebû Kâlicâr Marzbân b. Adudu'd-Devle
-Bahâü'd-Devle Ebû Nasr Şehenşâh b. Adudu'd-Devle
-Sultânü'd-Devle Ebû Şücâ' b. Bahâü'd-Devle b. Adudu'd-Devle
-Şerefü'd-Devle Ebû 'Ali Hasan b. Bahâü'd-Devle
-Celâlü'd-Devle b. Bahâü'd-Devle
-'İmâmü'd-Dîni'llâh 'Azze'l-Mülûk Kâlicâr Marzbân

-el-Melikü’r-Rahîm Ebû Nasr b. ‘İmâmü’d-Dînu’llâh
-el-Melik Ebû Mansûr b. ‘İmâmü’d-Dînu’llâh
Altıncı Bâb Selçûk’a Mensûb Olan Pâdişâhlarun Beyânındadur.
(Bu başlıkta, müellif tarafından “fasl” yerine “bâb” sözcüğü kullanılmıştır.)
Bunlar üç şu‘bedür.
Zikr-i Şu‘be-i Evvel
-Sultân Tugrul Beg b. Mîkâ’îl b. Selçûk
-Sultân Âlp Arslan b. Ca‘fer Beg b. Mîkâ’îl b. Selçûk
-Sultân Melikşâh b. Âlp Arslan
-Sultân Berkyâruk b. Melikşâh b. Âlp Arslan
-Sultân Muhammed b. Melikşâh b. Âlp Arslan
-el-Kıssa
-Sultân Sencer b. Melikşâh b. Âlp Arslan
-Sultân Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh b. Âlp Arslan
-Sultân Tugrul b. Muhammed b. Melikşâh
-Sultân Mes‘ûd b. Muhammed b. Melikşâh
-Sultân Melikşâh b. Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh
-Sultân Muhammed b. Mahmûd b. Melikşâh
-Sultân Süleymân Şâh b. Muhammed b. Melikşâh
-Arslan Şâh b. Tugrul
-Sultân Tugrul b. Arslan b. Tugrul b. Mahmûd b. Melikşâh b. Âlp Arslan b. Ca‘fer Beg b. Mîkâ’îl b. Selçûk
İkinci Şu‘benün Beyânındadur Selâçika’nun
Üçünci Şu‘benün Beyânındadur Selâçika’nun
Yidinci Fasl H˘ârizmşâhîler Zikrindedür.
-H˘ârizmşâh b. Atsız b. Muhammed b. Neviş Tegin
-H˘ârizmşâh Îl Arslan b. Atsız
-Sultân Şâh b. Îl Arslan b. Atsız
-H˘ârizmşâh Tekiş Hân b. Îl Arslan
-Sultân Kutbü’d-dîn Muhammed b. Tekiş Hân
-Sultân Rüknü’d-dîn Gûr Siyâncı
-Sultân Gıyâsü’d-dîn Mîr Şâh
-Sultân Celâlü’d-dîn
Sekizinci Fasl Atabegân Beyânındadur.
Bunlar iki şu‘bedür.
Zikr-i Şu‘be-i Evvel
İkinci Şu‘be Salgarîler Beyânındadur.
-Atabeg Zengî b. Mevdûd
-Atabeg Mütekelle b. Zengî
-Atabeg Tugrul b. Sungur b. Mevdûd
-Atabeg Sa‘d b. Zengî b. Mevdûd
-Atabeg Ebû Bekr b. Sa‘d b. Zengî
-Atabeg Sa‘d b. Ebû Bekr b. Sa‘d b. Zengî
-Atabeg Muhammed b. Sa‘d b. Ebû Bekr
-Atabeg Muhammed Şeh b. Salgar Şâh b. Sa‘d b. Zengî
-Atabeg Selçûk Şâh b. Salgar Şâh
-Ünsî Hâtûn bint Sa‘d b. Ebû Bekr
Tokuzuncı Fasl İsmâ‘îliyân Zikrindedür.

Ve ol iki makâledür.

Makâle-i Evvel

-el-Kâ'im bi-Emri'llâh Ahmed b. Mehdî
-el-Mansûr bi-Kuvveti'llâh İsmâ'îl b. Kâ'im
-el-Mu'azz li-Dîni'llâh
-el-'Azîz-Bi'llâh Ebû Mansûr Sezâr b. Mukarrer b. Mansûr
-el-Hâkim bi-Emri'llâh Ebû 'Ali b. Mansûr b. 'Azîz
-et-Tâhir bi-Emri'llâh
-el-Mutanassır-Bi'llâh İbrâhîm Ma'den b. Tâhir b. Hâkim
-el-Müsta'lî-Bi'llâh Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Mutanassır
-el-Âmir bi-Hükkâmi'llâh Ebû 'Ali Mansûr b. Müsta'lî b. Mutanassır
-el-Hâfız li-Dîni'llâh Ebû Meymûn 'Abdü'l-Mecîd b. Mutanassır
-ez-Zafer-Bi'llâh Ebû Mansûr Muhammed Hâfız b. Mutanassır
-el-Fâ'iz-Bi'llâh Ebu'l-kâsım 'Aysî b. Zafer
-el-'Adud li-Dîni'llâh

İkinci Makâle

-Hasan Sabbâh
-Büzürgümmîd Rûdbârî
-Muhammed b. Büzürgümmîd
-Hasan b. Büzürgümmîd
-Hüdâvend Muhammed b. Hasan
-Hüdâvend Celâlü'd-dîn Hasan b. Muhammed b. Hasan
-Hüdâvend 'Alâü'd-dîn Muhammed b. Celâlü'd-dîn
-Hüdâvend Rüknü'd-dîn H˘ârizmşâh b. 'Alâü'd-dîn b. Celâlü'd-dîn

Onuncı Fasl Karahıtây Selâtîninün Beyânındadur.

-Burâk Hâcib
-Sultân Rüknü'd-dîn Mübârek H˘âce b. Burâk Hâcib
-Sultân Kutbü'd-dîn
-Sultân Haccâc b. Kutbü'd-dîn
-Sultân Suyûrgatmış b. Kutbü'd-dîn Yarlıg
-Pâdişâh Hâtûn Benet Kutbü'd-dîn
-Sultân Muzafferü'd-dîn Muhammed Şâh b. Haccâc
-Sultân Kutbü'd-dîn Cihân Şâh Suyurgatmış b. Kutbü'd-dîn

On Birinci Fasl Türk ile Mogol Ahvâlinün Beyânındadur.

-Cengiz Hân b. Yesügay b. Bahâdır b. Birmân Kal b. Nevme b. Naskar b. [...]
-Okyâ Kâân
-Tûşî Hân Cengiz Hân
-Kara Hülâgü b. Mâmekân b. Çagatay
-Geyük Hân b. Oktây Hân b. Cengiz
-Hülâgü Hân b. Tulı Cengiz Hân
-İbkây Hân b. Hülâgü Hân
-Ahmed Hân b. Hülâgü Hân
-Argûn Hân b. İbkây Hân b. Hülâgü Hân
-Geyhâtu Hân b. İbkây Hân
-Bâyedû Hân b. Tarfây b. Hülâgü Hân
-Karan Hân b. Argûn b. İbkây Hân
-Olcaytu Sultân Hüdâbende Mahmûd b. Argûn Hân
-Ebû Sa'id Bahâdır Hân b. Olcaytu Hân

-Nasîhat-i Nûşîrevân-ı Âdil ü Nikkâr ez-Pesrân Hod be-Hürmüz-i Tâcdâr
-Hikâyet (Otuz altı hikâye)
-Nasîhatün Vâ‘izetün
-Fasl (İki fasl)
-Hikmet (Sekiz hikmet)
-Haber (İki haber)
-Su’âl Cevâb

Yûnus’un ‘Alâî’nin eserine eklediği iki bâblık bu bölüm incelediğinde, ilk bâbın beş fasıldan oluştuğu görülür. “Fasl-ı Evvel” başlıklı ilk fasılda Hz. Peygamber’in hayatı, eşyaları, eşleri, vahiy kâtipleri ve terekesi konuları işlenir. İkinci faslın konusu dört halife ve İslam emîrleridir. Üçüncü fasılda, Hz. Hasan ve Hüseyin ile onların soyundan gelenler anlatılır. Dördüncü fasılda, Mu‘âviye b. Ebî Süfyân’dan başlanarak Emevî hükümdarları konu edilir. Beşinci fasıl ise Abbâsî halifelerine ayrılmıştır.

Yûnus, beş faslı tamamladıktan sonra esere “İkinci Bâb” başlığıyla devam eder. Bu bölümün Osmanlı ailesine kadar hükmeden İslam ehli padişahlara ayrıldığını ve on iki fasıldan oluştuğunu belirtir. Ancak bâb on bir fasıldan oluşur. Bu fasıllarda sırasıyla Benî Leys (Saffârîler), Sâmânî, Gaznevî, Gûrî, Dilemân, Selçuk, Hârizmşâh, Atabegân, İsmâ‘iliyân, Karahıtây ile Türk ve Moğol devletlerinin hükümdarları ve saltanatları anlatılır. Yûnus, ilave ettiği iki bâbı tamamladıktan sonra Gazâlî ve ‘Alâî’nin tertibine bağlı kalarak eseri aşağıdaki başlıklarla sonlandırır:

el-Bâbü’s-Sânî Vüzerânun Siyâsetinün ve Sîretinün Beyânındadur.
-İki Hikmet
-Hikâyet
el-Bâbü’s-Sâlis Kâtiblerün ve Âdâblarınun Beyânındadur.
-Hadîs
-Hikâyet
el-Bâbü’r-Râbi‘ Mülûkun Sümüvv-i Himemlerinün ve ‘Uluvv-i Şânîlerinün Beyânındadur.
-Hikâyet
-İki Hikmet
-Sekiz Hikâyet
-Hikmet
Bişinci Bâb Hükemânun Hikmetinün Beyânındadur.
-Otuz Hikmet
Altıncı Bâb Şeref-i ‘Aklun ve ‘Ukalânun Beyânındadur.
-İki Hikmet
-Altı Hikayet
-Dört Hikmet
-Hikâyet
Yidinci Bâb Nisâ Tâ‘ifesinün Ni‘metinün Beyânındadur.
-Üç Hikâyet

-Nisâ sîretlerinün ve ‘âdetlerinün beyânındadur.
-Fasl
-Yedi Hikâyet
-Fasl

7. Yûnus Adlı Mütercim ile İlgili Değerlendirmeler

İntihal edebî terim olarak “birinin yazısını ya da şiirini kendinin gibi gösterme” biçiminde açıklanır (Devellioğlu, 2013: 509). Türk edebiyatında, intihal kavramı “şair geçinenlerin tutulduğu bir hastalık” olarak görülür. İsmail Durmuş, intihalin başlıca çeşitlerini şöyle açıklar: “Sirkat. Divan şairleri arasında sık sık kullanılan bu terimin üzerinde eskiden beri çokça durulmuştur. Başkasına ait bir fikri veya hayali kullanmaya ahz ü sirkat, bunun belli olanına zâhir sirkat, belli olmayanına gayr-i zâhir sirkat adı verilir. Gayr-i zâhir sirkatler daha çok başkasına ait bir düşünce veya sözü değiştirmek suretiyle yapılır” (2000b: 22, 350). Durmuş’un değerlendirmesinden intihalin açık veya gizli olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Divan edebiyatı geleneği kendi iç dinamikleri sebebiyle intihalin tespitini zorlaştıran bazı özelliklere sahiptir. Hasan Kaplan, Divan edebiyatında intihali konu edindiği çalışmasında bu edebiyatta intihalin tespitini zorlaştıran hususlardan söz eder. Bunlardan ilki nazire geleneğidir. Taklit, eski edebiyatımızda nazire başlığı ile kısmen uygun görülmüştür. Divan edebiyatında intihali tespitin zorluklarından ikincisi, bir yönüyle nazire bir yönüyle tercüme özelliği gösteren mesnevi ve bazı mensur eserlerdir. Kaplan; özellikle aşk mesnevilerinin bölüm ve olay örgüsü düzenlemeleriyle telif hüviyeti kazandığını, bu eserlerin hem nazireye hem de anlamsal aktarım ve intihale yakın durduğunu belirtir. İntihali tespitin zorluklarından biri de Divan şiirinin belli bir gelenek etrafında oluşmasıdır. Benzer şekil, muhteva ve hayalin şiir üzerindeki etkisi şairlerin benzer söyleyişte şiirler yazmasına sebep olur. Arap ve Fars edebiyatının Divan edebiyatı üzerindeki etkisi de intihalin tespitini zorlaştırmaktadır. Bu edebiyattaki eserlerin Türkçeye aktarılırken olduğu gibi aktarılması yahut yeniden söylenmesi intihalin sınırlarını belirlemeyi zorlaştırır. Şairlerin arasındaki kıskançlık ve iftira ile tezkirelerdeki yanlış kayıtlar da bir eserdeki intihali belirlemeyi zorlaştırmaktadır (2017: 41-61).

Kaplan’ın değerlendirmeleri daha çok manzum eserlerle ilgili olsa da eski edebiyatımızda intihal konusunun sınırlarını çizmesi bakımından önemlidir. Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde mensur eserler arasında da intihal vakalarının görüldüğü anlaşılır. Ahmet Altay, XVI. yüzyılda Kadı Fadlullah’ın yazdığı *Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-*

Melik adlı eserin XIV. yüzyılda Sadreddîn Mustafâ Şeyhoğlu'nun *Marzubân-nâme* adlı eserinden çalıntı olduğunu ifade eder. Altay; iki eserin ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu bâblarının birebir aynı olduğunu tespit etmiştir. *Marzubân-nâme*'nin günümüze ulaşan tek nüshasında birinci ve beşinci bâbların eksik olması sebebiyle bu bâblar arasında karşılaştırma yapılamamıştır. Altay, Kadı Fadlullah'ın eseri Farsçadan tercüme etme ihtimali üzerinde de durur. Ancak *Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik*'in onuncu bâbı Farsça metinde yoktur. Bu bâb Şeyhoğlu tarafından esere eklenmiş telif bir bâbdır. Bölüm, Kadı Fadlullah tarafından kendi eserine aktarılmıştır. İnceleme sonucunda, Kadı Fadlullah'ın kaynak göstermeksizin *Marzubân-nâme*'yi kendine ait yeni bir eser gibi sunduğu anlaşılır (Altay, 2011: 183-184).

Mensur eserlerdeki intihal vakalarının bir örneği de XVII. yüzyılda görülür. Kadızâde Mehmed İlmî, 'Âşık Çelebi'nin İbn Teymiyye'nin *Siyâsetü'ş-Şer'iyye* adlı eserinden tercüme ettiği *Mi'râcü'l-İyâle ve Minhâcü'l-Adâle* adlı eserini kendi eseri gibi sunar. Derin Terzioğlu'nun tespitine göre Kadızâde Mehmed İlmî, *Mi'râcü'l-İyâle ve Minhâcü'l-Adâle*'nin mukaddimesinde küçük bir değişiklik yapmış, eserin geri kalanını olduğu gibi aktarmıştır. Hatta eserde 'Âşık Çelebi'nin isim ve tarih zikrederek kendisi hakkında bilgi verdiği bölümleri bile değiştirmemiştir. İlmî'nin eserine verdiği *Tâcü'r-Resâil* başlığı da 'Âşık Çelebi'nin yazdığı mukaddimeden alınmıştır. Eserdeki küçük değişiklikler eserin sunulduğu kişi ile ilgilidir. 'Âşık Çelebi'nin Kanuni Sultan Süleymân ve Sultan II. Selîm hakkındaki övgüleri IV. Murâd'a uyarlanmıştır. Ancak İlmî bunu yaparken de dikkatli davranmamış, IV. Murâd'ı Osmanlı Devleti'nin on beşinci padişahı olarak göstermiştir. Bunun yanında eserde 'Âşık Çelebi'nin mahlasının bulunduğu beyitlere de dokunulmamıştır. İlmî'nin âşık sözcüğünü kişi ismi olarak değil, Divan şiirindeki âşık motifi olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır (2007: 264-265). Terzioğlu, İlmî'nin bu özensiz ve dikkatsiz tavrı sebebiyle açıkça yapılmış intihalin aceleyle gerçekleştirildiğini tahmin ettiğini belirtir. İntihalin sebebinin saraya çağrılmak yahut sarayla bağlantı kurmak gayreti olabileceğini ifade eder. Eserin IV. Murâd'a sunulup sunulmadığı, intihalin o dönemde tespit edilip edilmediği hakkında da bilgi yoktur (2007: 265-268).

Başka bir örnek ise Firdevsî-yi Rûmî'nin 1503 yılında kaleme aldığı *Şatrançnâme-yi Kebîr* adlı eseri ile Ahmed Feyzî'nin *Şatrançnâme-yi Rüşdiyyesi*'dir. Kürşat Şamil Şahin, XIX. yüzyılda yaşamış olan Ahmet Feyzî'nin, Firdevsî-yi Rûmî'nin

eserini kendi eseri gibi sunduğunu ifade eder. Üç asır arayla yazılmış iki eserdeki benzerliklerin yalnızca esinlenme olamayacağını belirtir. *Şatrançnâme-yi Kebîr*, satranç oyunuyla ilgili şatrançname türünün edebiyatımızdaki en önemli örneğidir. Ahmed Feyzî, Firdevsî-yi Rûmî'den üç asır sonra yazdığı eserinde konuyla ilgili önemli bir kaynak olan *Şatrançnâme-yi Kebîr*'in adını zikretmez. Firdevsî'nin oyunla ilgili taktiklerine ilavede bulunmaz. Ahmed Feyzî'nin eserindeki dil ve üslup üç yüz yıl önce yaşamış olan Firdevsî'ninki ile aynıdır. Eserin başındaki ve sonundaki şiirlerin, satranç hakkındaki sınıflandırma, bilgi ve hilelerin, eserlerde bulunan hikâyelerin ve metindeki benzerliğin göz önünde bulundurulması sonucunda Şahin, Ahmed Feyzî'nin Firdevsî'nin eserini ufak değişikliklerle kendi eseri gibi sunduğu sonucuna ulaşır (2016: 1679).

Edebiyatımızda intihalin tanımı, sınırları ve örnekleri değerlendirildiğinde Yûnus'un başka birine ait bir eseri kendisininmiş gibi sunduğunu, doğrudan intihal yaptığını söylemek mümkün değildir. Yûnus, 'Alâî'ye ait olduğu belli olan eserin geri kalan kısmını kendisinin tercüme edeceğini açıkça söyler. Eserin kendisine ait kısmının sınırlarını belirler. Yûnus'un dahil olduğu nüshalarla tamamı 'Alâî'ye ait olan nüshalar arasındaki temel farklılık eserin ithaf edildiği kişidir. 'Alâî'ye ait nüshaların hepsi Şehzade Selîm adına düzenlenmiştir. Yûnus'a ait nüshalardan A1 Kanuni Sultan Süleymân'a, A2 ve N Şehzade Bâyezîd'in lalası Sinân Bey'e, İ ve P2 ise Şehzade Selîm'e ithaf edilmiştir. Bu durum 'Âşık Çelebi ile Kâdızâde Mehmed İlmî örneğini akla getirir. Yûnus da tıpkı İlmî gibi, 'Alâî'nin adına ve kendisiyle ilgili bilgi verdiği bölümlere müdahale etmemiştir. Ancak Yûnus'un İlmî gibi yeni bir eser ortaya koyma ve 'Alâî'nin eserini sahiplenme iddiası yoktur.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da Yûnus'un esere dahil olduğu konu ve bölümdür. 'Alâî, Nûşîrevân'a ayırdığı bölümde *Zafer-nâme*'den bir alıntıya yer verir. Bu alıntıdan sonra Nûşîrevân'dan sonraki padişahlarla, İran padişahlarına ayırdığı bölümü tamamlayarak *Nasîhatü'l-Mülûk*'un tertibine döneceğini belirtir. Müellif eserin bu kısmında, Kanuni Sultan Süleymân devrinde bulunduklarını belirtir ve Sultan Süleymân'a eserde yer vermemesinin sebebini izah eder. 'Alâî konunun tarih kitaplarında ayrıntılı olarak işlendiğini ve eserinin hacminin buna uygun olmadığını ifade ederek eserin tarihe ayırdığı bölümünü sonlandırır. Yûnus esere *Zafer-nâme* bölümünden itibaren müdahale etmeye başlar. Metindeki değişiklik cümle yapısının ve içeriğin değişmesinden anlaşılır. Ancak Yûnus, *Zafer-nâme* bölümünün sonuna kadar kendisiyle

ilgili açıklama yapmaz. *Zafer-nâme*'den yapılan alıntının sonunda kimliğini ilan eder. A2 ve N nüshalarında kitabı tercüme ettiren olarak Şehzade Bâyezîd'in (ö. 969/1562) lalası Sinân Paşa'nın adını zikreder. 'Alâî'nin tertibine uyarak İran padişahları bölümünü tamamlar. Yûnus, 'Alâî'nin eserde İslam tarihine yer vermemesini bir eksiklik olarak görmüş ve bu bölümü ilave etmeyi uygun bulmuş olabilir. Terzioğlu'nun İlmî hakkındaki tespitinde olduğu gibi, Yûnus Sinân Paşa tarafından görevlendirilmiş yahut saraya yakın olma düşüncesi ile elde hazır bulunan *Netîcetü's-Sülûk*'ta değişikliklikler ve ilavelerle bir eser meydana getirmek istemiş olabilir. Yûnus, esere kendi ilavelerini yaptıktan sonra *Netîcetü's-Sülûk*'tan yararlanmamış, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un kalan kısımlarını kendisi çevirmiştir. Eserin altı bâbını kapsayan bu bölüm, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Yûnus tarafından yapılmış tercümesidir.

Nüshalar incelendiğinde, istinsah tarihi bilinmeyen A1 nüshasının Kanuni Sultan Süleymân (ö. 973/1566) adına düzenlendiği görülür. A1 nüshası Kanuni Sultan Süleymân adına düzenlendiğine göre 1566 yılından önce istinsah edilmiş olabilir. 'Alâî'nin tercümesine ait P1 nüshası, 'Alâî'nin eserini 957/1551-52-966/1558-59 yılları arasında tamamladığını göstermektedir. A1 nüshasının 1566'dan önce istinsah edilmiş olması ihtimali bu nüshanın Yûnus'a ait olabileceğini düşündürür. P1 nüshasında bulunan bazı derkenarların yalnızca A1 nüshasında bulunması, bu nüshanın müellif nüshasından istinsah edilmiş olabileceği ihtimalini ortaya çıkarır. Nüshalar incelendiğinde A1 nüshasıyla aynı kaynaktan istinsah edildiği anlaşılan P2 nüshası 995/1586-87, İ nüshası ise 1062/1651-52 yılında tamamlanmıştır. A1, P2 ve İ nüshalarında; Yûnus'a ait bölümlerde "el-Kâtib" başlığıyla yazılmış 87 şiir bulunur. Bu şiirler, anlatılan konuyla ilgili özlü sözler ve nasihatler niteliğindedir. Bazıları beyit bazıları dörtlük şeklinde sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Şiirlerin "el-Kâtib" başlığıyla yazılmış olması Yûnus adlı mütercimin kâtip olabileceği düşüncesini ortaya çıkarır. Yûnus'un eseri Şehzade Bâyezîd'in lalası Sinân Bey adına tercüme etmesi, tercümenin Bâyezîd'in 1562'deki ölümünden önce olması gerektiğini gösterir. Yûnus adlı mütercim ile ilgili ulaşabildiğimiz tek kesin yargı, Yûnus'un 'Alâî ile aynı yüzyılda yaşadığı ve *Netîcetü's-Sülûk*'un tamamlanmasından kısa bir süre sonra metne ilavelerde bulunduğudur.

8. Netîcetü's-Sülûk'un İthaf Edildiği Kişi ile İlgili Görüşler

Netîcetü's-Sülûk'un kime sunulmak üzere yazıldığını bildiren tek kaynak *Keşfü'z-Zunûn*'dur. Kâtip Çelebi, eserin Kanuni Sultan Süleymân'ın oğlu Bâyezîd'in

yakınlarından Sinân Beg'in isteğiyle tercüme edildiğini kaydeder (2017: 1, 337). Eserin A2 ve N nüshalarına göre Sinân Beg Şehzade Bâyezîd'in lalasıdır. Bu iki nüshada eserin "Lâlâ-yı Sultân Bâyezîd Hân bin Sultân Süleymân Hân Hazreti bâ-nusret Sinân Beg" emriyle kaleme alındığı ifade edilir. Eserin müelllif nüshası kabul edebileceğimiz P1 nüshasında, eserin "Şehzâde-i Zamân es-Sultân bin Sultân bin Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân bin Bâyezîd Hân bin Muhammed Hân"ın lütuf ve ihsanına erişmek umuduyla" kaleme alındığı belirtilir. H, L ve T nüshaları da P1 nüshasıyla aynıdır. İ ve P2 nüshalarında eserin "Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân"ın emriyle yazıldığı kaydedilir. Yalnızca A1 nüshasında eserin "Sultân ibn Sultân Sultân Süleymân Hân"ın yani Kanuni Sultan Süleymân'ın emriyle yazıldığı belirtilir.

Tamamı 'Alâî'ye ait nüshalarda Şehzade Selîm'in adının zikredilmesi, Yûnus'a ait üç nüshada ise Sinân Bey ve Kanuni Sultan Süleymân adlarının bulunması 'Alâî'nin eserini Şehzade Selîm için yazdığını düşündürür. Ancak Kâtip Çelebi'nin 'Alâî'nin eseri, Sinân Bey için yazdığını söylemesi konuyla ilgili hüküm vermeyi zorlaştırır. Birinci ihtimale göre 'Alâî'nin eseri Şehzade Bâyezîd'in lalasının arzusuyla yazıp önce Şehzade Bâyezîd'e (ö. 969/1562) daha sonra da Şehzade Selîm'e (slt. 1566-1574) sunduğu düşünülebilir. İkinci ihtimal ise 'Alâî'nin eseri Şehzade Selîm adına yazdığı; Yûnus adlı mütercimin ise eseri Şehzade Bâyezîd'in lalası Sinân Beg adına düzenlemiş olmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NETÎCETÜ'S-SÜLÛK FÎ-NASÎHATÜ'L-MÜLÛK: İNCELEME

1. Dil ve Üslup Özellikleri

Üslup kelimesi, *Türkçe Sözlük*'te tarafından isim olarak "Anlatma, oluş, deyiş veya yapış biçimi, tarz; bir sanatçıya, bir çağa veya bir ülkeye özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özelliği, biçem, stil." biçiminde tanımlanmış edebî terim olarak ise "Sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil." olarak açıklanmıştır (E.T. 01.04.2020). Ahmet Çoban "Edebiyatta Üslup Üzerine" başlıklı eserinde üslubun tanımını biraz daha özelleştirerek şu açıklamayı yapar:

> "Belli bir görüş, duyuş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanılarak kendine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür. Yani sanatçının eserinde gizlenen kişiliğinin; dil, biçim ve içerik arasındaki karşılıklı ilişkiler şeklinde, bir devrin belli bir sanat çerçevesine odaklanan akımlar yardımıyla yansıtan ifade unsurlarının biçimlenmesinde açığa çıkmasıdır" (2004: 16).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere edebî metinlerde eserin yazıldığı dönem, eserin konusu ve yazılma amacı eserin dili ve üslubu üzerinde son derece etkilidir. Ahlak ve siyaset kitabı olan *Netîcetü's-Sülûk* yazıldığı dönemin üslubunu ve dil özelliklerini başarılı bir şekilde yansıtır. *Netîcetü's-Sülûk* mensur bir eser olsa da içinde çok sayıda manzum parça vardır. Eser, Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi ve kültürel açıdan en başarılı dönemi olan XVI. yüzyılda yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve çeşitli tür ve konularda çok sayıda eser yazılmasına imkân sağlamıştır. Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın başlarından itibaren görülür. Eski Anadolu Türkçesi zamanla yazı tarzı, imla, edebî şekiller, konu, dünya görüşü, üslup, kelime tercihi ve cümle yapıları gibi özellikleriyle standartlaşarak istikrara kavuşur ve dil klasik hâlini alır (Turan, 2011: 29). Dildeki bu gelişmenin başlıca sebebi Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesidir. Devletin kültür ve iletişim dili olan Türkçe; mektep, medrese, tekke, kışla, resmî daire ve padişah sarayı ile yüksek rütbeli memur ve komutan sarayları gibi farklı sosyal sınıfları barındıran alanlarda ortak dil hâline gelmiştir

(Turan, 2011: 29-30). Bu yüzyılda, Eski Anadolu Türkçesi geleneği Arapça ve Farsçanın katkılarıyla zenginleşmiş ve Osmanlı Türkçesi klasik görünümünü almıştır. Klasik Türk edebiyatı hem manzum hem de mensur sahada Türkçeyi ustalıkla kullanan sanatçılar yetiştirmiş, böylece özellikle şiir sahasında İran şairlerinin etkisi sürse de Osmanlı Türkçesi ve edebiyatı özgün eserlere kavuşmuştur. 'Âşık Paşa'nın XIV. yüzyılda hor görüldüğünü ifade ettiği Türk dili (Yavuz, 2000: 13) XVI. yüzyılda hak ettiği değeri bulur. 'Alâî, *Netîcetü's-Sülûk*'un sebeb-i telif bölümünde XVI. yüzyılda kıymetli kişilerin Türkçe eser yazdığını ve Türkçenin rağbet gördüğünü şu sözlerle ifade eder:

> "Ve bu zemānede çünki ekṣer-i ḥükkām-ı (15) ẕevi'l-iḥtirāmuŋ mümāreseti Türkī dilinde artuḳdur. (16) Egerçi ki Farsī ve ʿArabīnüŋ daḫı ehli çoḳdur. Bu faḳīr-i (17) keṣīrü't-taḳṣīr murād idindüm ki risāle-i şīrīn maḳāleyi (1) ʿArabī ve Farsīden Türkī diliyle tercüme idem" (5a-5b).

Aslı Farsça olan *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Arapçadan Türkçeye tercümesi olan *Netîcetü's-Sülûk*'ta dil anlatılan konuya göre bölümler arasında farklılık gösterir. Eserin siyasetname ve nasihatname türünde olması üslubu üzerinde etkilidir. Eserde; hikâye, hikmet, latife başlıklı öğretmeye ve nasihat etmeye yönelik bölümlerde daha sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanılırken ilmî konuların ele alındığı bölümlerde Arapça ve Farsça manzum ve mensur parçaların, kelime ve tamlamaların yaygın şekilde kullanıldığı görülür. Eserin Arapçadan tercüme edilmesi, kullanılan ayet ve hadislerin çokluğu ve müellifin Arapça ve Farsça kaynaklardan sıkça faydalanması eserde bu dillere ait parçaların sayısını arttırmıştır. Mensur eserlerde üslup belirlemenin zorluğundan bahseden Mustafa İsen bu durumun sebeplerini şu sözlerle açıklar: "Mensur eserlerin sınıflandırılmasında metnin söz varlığı dikkate alınır. Oysa aynı eserin içinde farklı düzeylerde dil kullanımıyla karşılaşmak mümkündür. İşlenen konu ve muhatap kitleye göre metindeki dil kullanımı ve söz varlığı çeşitlilik gösterir. Metnin söz varlığı ile üslubu örtüşmeyebilir" (2011: 149). Şair, vâiz, müellif, mütercim ve mesnevîhân olarak yetişmiş olan 'Alâî'nin iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsçaya bu dillerde eser verecek düzeyde hâkim olduğu kaynaklardan ve eserlerinden anlaşılmaktadır. *Netîcetü's-Sülûk*'ta Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların, manzum ve mensur parçaların yaygın şekilde kullanılması müellifin eğitimi ve eserin hitap ettiği kitle ile doğrudan alakalıdır. Fikret Turan, Türkçe eserlerdeki Arapça ve Farsça kullanımıyla ilgili şu değerlendirmede bulunur:

> "Arapça ve Farsça dil unsurlarının Türkçe yazılan eserlerde kullanım derecesi, yazarın eğitim seviyesi, içinde bulunduğu edebî çevre, işlediği konu ve hitap ettiği kişilerin sosyal statüsüne göre değişiklik göstermiştir. Genellikle çok iyi din ve edebiyat tahsili görmüş, aydınlar çevresinde eserler üreten ve eserlerinin okuyucusu olarak tahsilli ve yüksek bürokrat ve aydın kesimlere hitap eden yazarlar eserlerinde çok yoğun bir şekilde konuşma Türkçesinde rastlanmayan Arapça ve Farsça dil unsurlarını kullanmışlardır. Bu durum bazı eserlerde öylesine güçlü bir şekilde kendini göstermiştir ki Arapça ve Farsça unsurlarla oluşturulmuş çok süslü ve girift tamlama ve cümle yapıları bazen eserin konusunu ve yazılış amacını ortadan kaldırmış, yazarın edebiyatı sadece bu iki dile hâkimiyetini ortaya koyduğu bir gösteriş ve övünme faaliyeti hâline getirmiştir. Özellikle divan şiirinde, dinî, tarihî ve siyasi önder ve şahsiyetlerin övüldüğü alanlarla mensur eserlerde bulunan mukaddime ismi verilen giriş bölümünde, dua, methiye ve tarihî önem ve saygınlığa sahip kişi, olay ve tecrübelerle ilgili konularda Arapça ve Farsça unsurlar çok daha yoğun biçimde göze çarpar. Bu kısımlarda ayrıca sık sık ayet ve hadisler ile Arap ve Fars edebiyatlarının meşhur yazar ve şairlerinin eserlerinden mısra, cümle, özdeyiş ve atasözleri olduğu gibi alınarak kullanılmıştır. Bundan dolayı bu türden eserlerin yazarlar gibi okuyucu kitlesi de benzer eğitim ve kültür birikimine ve dünya görüşüne sahip yüksek tahsilli aydınlardır. Bu eserlerde kullanılan Arapça ve Farsça unsurların derecesi yazarın ve okuyucunun eğitim seviyesini gösterme ve itibar kazanma vesilesi olmuştur" (2011: 25).

'Alâî, eserini Osmanlı tahtının veliahdı olan Şehzade Selîm'e sunmak üzere kaleme alır. Müellifin amacı, kıymetli bir eser olarak gördüğü *Nasîhatü'l-Mülûk*'u Türkçeye aktarmak ve esere katkıda bulunarak onu zenginleştirmektir. Dolayısıyla *Netîcetü's-Sülûk,* Osmanlı sultanı olmaya aday bir şehzadeye yol göstermek ve çeviri yoluyla ilmî açıdan zengin bir eser telif etmek amacıyla özenli bir çalışma sonucunda yazılmıştır. Bu durum eserin üslubunu yorumlamada bize yol gösterir. İsen, mensur eserlerde "üslup çalışmalarındaki yeni yönelişler doğrultusunda klasik anlayış içindeki üslup anlayışının 'folklorik/şifahi üslup', 'ilmî üslup', 'resmî üslup' ve 'bedîî/ estetik üslup' başlıkları altında ele alınabileceğini" (2011: 149) belirtir. Bunlardan resmî üslup, devlet yazışmaları, kararlar, emirler, hukuk metinleri gibi evraklarda kullanılan üsluptur. Bu üslup edebî metinlerde değil, resmî metinlerde kullanılır. Bedîî üslup ise estetik kaygının konunun önüne geçtiği, Arapça ve Farsça tamlama ve cümlelerin sıkça kullanıldığı, üç dilin kelime kadrosundan da faydalanan secili ve dolaylı anlatımın tercih edildiği üsluptur (İsen, 2011: 154-155). *Netîcetü's-Sülûk*'u incelediğimizde eserin farklı bölümlerinde folklorik/şifahi ve ilmî üslubun özelliklerinin ön plana çıktığı görülür.

Folklorik üslup konuşma diline dayalı, Türkçe sözlerin çok olduğu yalın anlaşılır bir dille yazılmış sade nesih olarak da adlandırılan üslup türüdür. Bu üslup genellikle anlaşılma ve öğretme amacı taşıyan dinî, tasavvufi ve dinî-destani eserlerde kullanılır. Cümleler kısadır. Bu üslupta devrik cümle yapısı yaygın biçimde kullanılır (İsen, 2011: 149). *Netîcetü's-Sülûk*'ta nasihat etme maksadıyla yazılmış hikâye, hikmet, latife, soru-cevap, kıssa başlıklı bölümlerde ve padişahların hayatı hakkında bilgi verilen kısımlarda

dil bu üsluba yakındır. Ancak söz varlığı incelendiğinde Arapça Farsça sözcüklerin de kullanıldığı görülür:

> "Dört nesneden (4) ḳurtılmaḳ isterseŋ dört nesneden ictināb (5) eyle. Ġamdan ḳurtılmaḳ dileriseŋ ḥasedden kendüŋi (6) ḳurtar. Ve melāmetden ḳurtılmaḳ isterseŋ yaramaz (7) yoldaşdan ḳurtılmaḳ ardınca ol. Ve cehennemden (8) ḫalāṣ olmaḳ dileriseŋ günāh işleme. (9) Ve düşmenden ḳurtılmaḳ isterseŋ (10) māl cemʿ eyle" (362b).

> "Suʾāl (7) ʿĀdil eyitdi ki: "Ḥayāsızlıḳ neden ḥāṣıl olur? Cevāb Kāmil (8) didi ki: "Dīndār kimesnelere diyānetsizliḳden (9) ve meẕhebsiz olanlara nādānlıġdan." Suʾāl ʿĀdil eyitdi ki: (10) "Ne nesnedür ki ḥimmeti giderür?" Cevāb Kāmil didi ki: (11) "Sifleye ṭamaʿ baġlamaḳ ve anuŋ ardına uyup aŋa sulṭānum (12) efendüm dimek." Suʾāl ʿĀdil eyitdi ki: "Dünyāda ne nesnedür (13) ki andan yigrek nesne yoḳdur?" Cevāb Kāmil didi ki: (14) "İki nesnedür. Birisi Ḥaḳ Teʿālāʾnuŋ emrini dutmaḳ ve ikincisi (15) nehy itdüginden perhīz eylemek" (261a).

> "(4) Yezdecird ġāyetile ẓālim ve ṣāḥib-fesād kimesne idi. (5) Reʿāyā ve sipāh andan rencīde-ḫāṭır oldılar. Medāʾin'den (6) Cürcān'a vardı. Ve andan Ḫorāsān'a varup envāʿ-ı ẓulm (7) ve bidʿatlar peydā eyledi. Raʿiyyet aŋa bed-duʿālar iderler idi. (8) Āḫirü'l-emr bir gün Yezdecird'üŋ serāyı ḳapusında (9) bir çıplaḳ at gördiler. Ve Yezdecird'e ḫaber itdiler. Yezdecird (10) emr eyledi ki ol atı eyerleyeler. At el virmedi. (11) Yezdecird'e ḫaber itdiler. Kendüsi ṭaşra çıḳup (12) ve ilerü gelüp atı uyanladı. Ve arḳasına (13) eyer urdı. Ardına geçdükde ki ḳusġunın (14) geçüre at Yezdecird'i depdi. Yezdecird fi'l-ḥāl düşüp (15) helāk oldı. Ve at eyerin ve uyanın bıraḳup ġāʾib (16) oldı. Müverriḫler eydürler ki: "Bir firişte idi ki (17) at ṣūretine gelmişidi. Tā kim maẓlūmları ẓālimüŋ elinden (1) ḫalāṣ eyleye." Yezdecird İmām'uŋ ḳavlinde otuz yıl pādşāh (2) oldı. Ammā sāʾir müverriḫlerüŋ ḳavlinde yigirmi bir yıl (3) salṭanat eyledi" (236a-236b).

"İlmî üslup, bilgi vermeyi hedef alan ama bu işlemi bir üslup endişesi ve edebî incelikle yapmayı hedefleyen eserlerde kullanılır" (İsen, 2011: 53). Bu üslubun tercih edildiği eserlerde benzetme, mecaz, istiare, seci gibi söz sanatları kullanılır. Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar yaygındır. Özellikle XVI. yüzyıldan sonra yazılmış mensur türlerde bu üslup tercih edilmiştir. Ancak eserin bölümleri üslup açısından farklılık gösterebilir. "Tüm eserlerin giriş kısmında yer alan 'hamdele' ve 'salvele' bölümleri ile başlayan giriş yahut "mukaddime" olarak isimlendirilecek başlangıç bölümleri dışında çoğu zaman sade ve akıcı bir dil tercih edilmiştir" (Okuyucu vd., 2014: 57). Mukaddime bölümü, Allah'a hamd, Peygamber'e salat ve eserin sunulacağı hamiye övgüler içerdiği için bu bölüm müellif için bir hüner gösterme sahası olarak görülebilir. 'Alâî de geleneğe uygun olarak eserin mukaddimesinde ve ilmî konuları tartıştığı bölümlerde Arapça ve Farsça kelime, tamlama ve cümlelerle süslü, ağır, anlaşılması zor bir dil kullanmıştır:

> "Maʿnā-yı kelām budur (15) ki taḫḳīḳā vücūdda vācib lā-büddür. Ve illā lāzım gelür ki (16) mevcūd mümkinde münḥaşır ola. Ve bu inḥiṣārdan lāzım gelür ki hīçbir (17) şey aṣlā mevcūd olmaya. Zīrā ki mümkin egerçi ki (1) müteʿaddid ise vücūdıyla müstaḳil degüldür. Fī-nefsihī ve bu ẓāḥirdür. (2) Ve ġayruŋ īcādında daḫı müstaḳil degüldür. Anuŋçün ki (3) īcāduŋ mertebesi vücūduŋ mertebesinden ṣoŋradur. Ve çün (4) vücūd u īcād olmaya mevcūd bi-ẕātihi ve bi-ġayrihī daḫı olmaz. Pes (5) vācibüŋ vücūdı ṣābit oldı.

> Ve maʿlūm-ı şerīf ola ki (6) bu maṭlabuŋ berāhīni iki meslege münḥaṣırdur. Biri ibṭal-i (7) devr ve teselsüle mütevaḳḳıfdur. Ve birisi evvelā iṡbāt-ı vācibe (8) delālet ider. Ṣoŋra ibṭāl devr ü teselsüle müntaḳil olur" (12b-13a).

> "Pes ebedī (6) olmayan ezelīnüŋ vücūdı mümteniʿ oldı. "Teʾemmel fe-innehu meslekun (7) laṭīfun."[2] Ve çünki İmām'uŋ kelām-ı ḫuceste-fercāmından (8) ẓāhir oldı ki vācibü'l-vücūd ezelī ve ebedīdür. Vücūdına (9) ʿadem sebḳat itmemiş ve itmeyiserdür. Ve mevcūdun bi-ẕātihidür. Pes (10) buyurur ki: "Vācibü'l-vücūd ẕātında ve ṣıfātında kimesneye (11) muḥtāc degüldür. Ve her kimesne ẕātda ve ṣıfātda aŋa (12) muḥtācdur." Ammā vācibü'l-vücūd ẕātda kimesneye muḥtāc (13) olmaduġınuŋ delīli budur ki sābıḳā iṡbāt olındı ki (14) vācibü'l-vücūd li-ẕātihidür. Yaʿnī vücūdı nefs-i ẕātındandur. (15) Ġayrdan degüldür. Pes eger ẕātında ġayra muḥtāc (16) olsaydı vācibü'ẕ-ẕātihī olmazdı. Belki vācibü'l-ġayrihī (17) olurıdı" (14b).

Eser, Klasik Türk edebiyatı nesir geleneğine uygun olarak hamdele ve salveleyle başlar. Müellif, Allah'a hamd, Peygamber'e salat ve eserin Şehzade Selîm'e arz edildiği bölümlerde Arapça ve Farsça ikili ve üçlü tamlamalar kullanır; Arapça, Farsça ve Türkçe yapıdaki tamlamaları birbirine bağlar:

> (1) Ḥamd-i bī-nihāyet ve medḥ-i bī-ġāyet şol ḫāliḳ-ı ber-kemāl ve ḳādir-i (2) lem-yezel ve lā-yezāle lāyıḳdur ki nevʿ-i benī Ādem'i ḥilye-i ʿilm ve zīver-i (3) ḥilmile ārāste ve pirāste ḳılup kerāmet ve iṣṭifā (4) nūrıyla ehl-i vidādı menhecü'r-reşāda irşād idüp muvaḥḥidlerüŋ (5) ḳulūbını reyb üʿ ināddan mücellā ve iʿtiḳādāt-ı ṣaḥīha ile muḥallā (6) eyleyüp ʿibād-ı muḫliṣīnüŋ küʾūs-ı fühūmlarını ġarāʾib-i (7) ʿulūmuŋ kevṡerinden memlū idüp ol rāḥ-ı rūḥ-āṡār-ı (8) revḥ-i ezhārıla cehlüŋ kederini giderüp maẓhar-ı (9) kemāl ve āyīne-i cemāl olmaġa lāyıḳ ve sāʾir ebnā-yı cins (10) üzre faʾiḳ olup hezār destān-ı ḥamd ü ṡenā ol niʿam-ı (11) cesīme ve elṭāf-ı ʿamīme muḳābelesinde anlardan ṣādır ve (12) münʿim-i ḥaḳīkīnüŋ ālā vü naʿmāsına ṣāhid ü nāẓır oldılar (1b).

> Ola ki anuŋ vāsıṭasıyla şehzāde-i zemān ve (4) vāsıta-i emn ü emān (5) Ḥażretleri'nüŋ luṭf u iḥsānı ḥāl-i pür-melālüme ṣāmil ve (6) ḫāṭır-ı fātırumuŋ cemʿiyyeti ḥāṣıl ola. Ve mis-i vücūdum naẓar-ı (7) kīmiyā eṡeriyle kibrīt-i aḥmer ve iksīr-i ekber ola. Aʿnī (8) ẓıll-i zalīl-i ilāhī ḫurşīd-i maṭlaʿ-ı pādşāhī mişbāḥ-ı (9) envār-ı maʿdilet ve reʾfet miftāḥ-ı ḫazāʾin-i esrār-ı naṣafet (10) Yūsuf-ı Mıṣr-ı ʿadālet ḳāmiʿ-i bünyān-ı ḍalālet ṡemere-i ṡecere-i (11) ẕurriyyeten baʿżuha min-baʿżin ṣāḥib-livā-yı kerāmet iḫtivā-yı (12) ceʿalekum ḫalāʾife fi'l-arż el-müstaġnī ʿani'l-iṭnābi (13) fi'l-el-ḳāb li-vüfūri kemālātihi el-ʿaliyyetī fī-küllī bāb (14) şehzāde-i cüvān-baḫt ṣāḥib-i tāc ü taḫt āfitāb-ı (15) felek-i irfān sülāle-i Āl-i ʿOṡmān es-Sulṭān bin es-Sulṭān bin (16) es-Sulṭān Sulṭān Selīm Ḫān bin Süleymān Ḫān bin (17) Selīm Ḫān bin Bāyezīd Ḫān bin Muḥammed Ḫān ḫalledā'llāhu (1) ẓılāle celāl-i maʿdiletihimā ve reʾfetihimā ʿalā-ruʾūs-i'l-enāmi (2) fi'ṣ-ṣuhūri ve'l-ʿavām (5b-6a).

Müellif, eserin sebeb-i telif bölümünü de mukaddime gibi Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanıldığı süslü bir dille yazmıştır:

> Pes ẕikr olınan muḳaddimāta bināʾen bu muḫtaṣaruŋ muḥarriri (13) ve bu kelām-ı muḳarrerüŋ muḳarriri faḳīr-i ḥaḳīr-i żaʿīf (14) ʿAlāī bin Muḥibbī eṣ-Ṣerīf

[2] İyi düşün, bu güzel bir davranıştır.

"ʿ Amelehu'llāhu bi-lutfihi'l-laṭīf. ed-Dīnü naṣīḥatün."[3] (15) ḥadīşine ḳāʾil ve "*teʿāvenu ale'l-birri ve't-taḳvā*"[4] (16) emriyle ʿāmil olup her zemān ḫāṭır-ı fātıra ḫuṭūr iderdi ki (17) bir muḫtaşar teʾlīf ve taşnīf idem ki uşūl ü fürūʿ-ı īmān (1) ve ʿadl ü iḥsāna müştemil ola. Ammā ʿadem-i iḳtidārdan "Küntü (2) uḳaddimu riclen ve uʾaḫḫiru uḫrā."[5] dāʾiresinde iken ki nā-gāh (3) bir ʿArabī risāleye muṭṭaliʿ oldum ki fużalā-yı rūzgārdan (4) bir fāżıl Farsī dilinden ki zebān-ı melāḥatdür ʿArabī diliyle (5) ki lisān-ı feṣāḥatdür tercüme ḳılmış imiş. Ve risālenüŋ (6) Farsīsi İmām-ı Tamām ve Ḥabr-i Hümām ve Ḥüccetü'l-İslām ve (7) Ṣāḥibü'l-Kelām Baḥrü'l-Leʾālī İmām Muḥammed Gażālī Ḥażretleri'nüŋ (8) taşnīfidür. Ve *Naṣīḥatü'l-Mülūk* ile tesmiye ḳılmışdur. Ve risālenüŋ (9) ʿunvānı Sulṭān Muḥammed bin Melikşāh ismiyle muʿanvendür. Ve (10) ġāyet de kitāb-ı şerīf ve ḫitāb-ı latīfdür. Ve lisān-ı ʿArabīye (11) naḳl olınan risāle daḫı egerçi aşluŋ ferʿidür. Ve ferʿüŋ (12) meziyyeti aşl üzre cāʾiz degüldür. Ammā çünki efsaḥ-ı (13) elsine ile mütercemdür. "Ġalebetu'l-ferʿ ʿale'l-aşl." ḳābilinden (14) vāḳiʿ olmışdur. Ve bu zemānede çünki ekşer-i ḥükkām-ı (15) ẕevi'l-iḫtirāmuŋ mümāreseti Türkī dilinde artuḳdur. (16) Egerçi ki Farsī ve ʿArabīnüŋ daḫı ehli çoḳdur. Bu faḳīr-i (17) keşīrü't-taḳsīr murād idindüm ki risāle-i şīrīn-maḳāleyi (1) ʿArabī ve Farsīden Türkī diliyle tercüme idem. Ve kütüb-i muʿtebereden (2) daḫı baʿżı zevāhir-i şerīfe ve cevāhir-i laṭīfe ile mükellel (3) idüp mā-ḫaṭar bi-bālī ile müzeyyel ḳılam. Ola ki anuŋ vāsıṭasıyla şehzāde-i zemān ve (4) vāsıta-i emn ü emān (5) Ḥażretleri'nüŋ luṭf u iḥsānı ḥāl-i pür-melālüme şāmil ve (6) ḫāṭır-ı fātırumuŋ cemʿiyyeti ḥāṣıl ola (4b-5a).

Eserin hamdele, salvele, takdim ve sebeb-i telif bölümlerinde kullanılan dil eserin giriş bölümünden sonra anlatılan konuya göre değişiklik göstermiş, sadeleşip ağırlaşmıştır. Müellif, metinde kelime ve tamlamalar dışında da Arapça ve Farsça alıntılara sıkça başvurur. Bu alıntıların başında ayet ve hadis iktibasları gelmektedir. Metinde ayetler çoğunlukla Arapça verilmiş, bazıları Türkçeye tercüme edilmiş ve müellif tarafından açıklanmıştır. Hadislerin ise bir kısmı Türkçe bir kısmı Arapça olarak verilmiştir. Gazâlî'ye ait cümleler için de bu durum geçerlidir. Müellif hadislerin ve Gazâlî'nin sözlerinin bir kısmını sade bir dille tercüme etmiş bazılarını ise açıklamadan geçmiştir:

"Dördünci burhān Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (14) buyurduġı āyet-i kerīmedür ki: "Allāhu ḫaleḳakum ve mā (15) taʿmelun."[6] Ve daḫı buyurduġı ki "Allāhu ḫāliḳu küllü şeyʾin." (16) Pes bu berāhīn-i ʿaḳliyye ve naḳliyye ile maʿlūm oldı ki (17) Muʿtezile'nüŋ ḳavli vāhiyāt ḳabīlindendür" (44b).

---

3 Temîmu'd-Dârî (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.): 'Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!' demişti. Biz sorduk: 'Ey Allah'ın Resulü! Kimin için hayırhah olmaktır?' 'Allah için, Allah'ın kitabı için, Resulü için ve Müslümanların imamları ve hepsi için!' buyurdular" [Müslim, İman 95, (55); Ebû Dâvûd, Edeb 67, (4944); Nesâî, Bey'at 31, (7, 156).] (Canan, 2001: 16, 120).

4 "Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâbe'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. **İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.** Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir" (Mâide, 5/2).

5 Bir adım ilerliyor, diğerini erteliyordum.

6 "Oysa sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı" (Sâffât, 37/96).

(14) Ve daḫı Ḥażret buyurmışdur ki: “İstenzihevā mine’l-bevli (15) fe-inne ʿāmmete ʿaẕābi’l-ḳabri minhu.” Yaʿnī bevlden iḥtirāz (16) idüp kendüŋüzi andan pāk idüŋ. Zīrā ekṣer-i (17) ʿaẕāb-ı ḳabr andandur (55b).

“Ḥaḳ Teʿālā anuŋ cevābında buyurdı ki: (4) “Len terānī.” Yaʿnī sen hergiz beni göremezsin” (23b).

Ve Ḥażret-i Resūl ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem (15) buyurmışlardur ki “Buʿiştu ilā-aḥmere ve esvede (81a).

“Ve ḥadīṯ-i şerīfde variddür ki “İnne eḥadekum iẕā māte (4) ʿuriża ʿaleyhi miḳʿaduhu bi’l-ġadāti ve’l-ʿaşiyyi in kāne min-ehli’l-cenneti (5) fe-mine’l-cenneti ve in kāne min-ehli’n-nāri femine’n-nāri fe-yuḳālu hāẕā (6) miḳʿaduke ḫīne yebʿaṣuke yevme’l-ḳıyāmeti.” Yaʿnī her ḳaçan (7) ki sizden bir kimesne ölse ve defn olsa her ṣabāḥ ve (8) her aḫşām cennetde ve cehennemde olan yirini aŋa gösterürler. (9) Eger cennet ehli ise cennetdeki yirini görür. Ve eger (10) cehennemī ise cehennemde olan yirini görür. Pes aŋa dinilür (11) ki bu gördügüŋ senüŋ yirüŋ olsa gerek” (55b).

Ṭoḳuzuncı (4) aṣl āḫiretüŋ aḥvāli beyānındadur. Ḳāle’l-İmām: “Va’llāhu (5) Teʿālā ḫaleḳa ādeme min-nevʿayni min-şaḫṣin ve rūḥin ve ceʿale’l-cesede (6) menzīlen li’r-rūḥi li-yeʾyuẕā zāden li-āḫiratihimā min-haẕe’l-ʿālemi (7) ve ceʿale li-külli rūḥin müddeten muḳaddereten tekūnü (8) fi’l-cesedi ve āḫiru tilke’l-müddeti hüve ecelu tilke’r-rūḥi min-ġayrı (9) ziyādetin velā noḳṣānin fe-iẕā cāe’l-ecelu ferraḳa beyne’r-rūḥi (10) ve’l-cesedi.” Hāẕā kelāmuhu. Ṭabʿ-ı selīme ve ẕihn-i müsteḳīme pūşīde (11) olmaya ki İmām-ı Hümām ve Ḥüccetü’l-İslām bu aṣl-ı zībā (12) ve faṣl-ı raʿnāda āḫiretde ve berzaḫda vāḳiʿ olan ḥālet ki ol mevtdür (47b).

Ve İmām-ı Hümām aṣluŋ āḫirinde (5) ẕikr idüp buyurur ki: “Mā-şāʾallāhu kāne ve mā-lem-yeşāʾ lem-yekün.” (6) Yaʿnī her nesne ki Ḥaḳ Teʿālā diledi oldı ve her (7) nesne ki dilemedi olmaz (31a).

Mensur metinlerde; söze ahenk katmak, metnin akıcı olmasını sağlamak, cümleleri düzenli hâle getirmek amacıyla seci sanatı kullanılır. “Asıl anlamı kumru, güvercin gibi kuşların aynı sesleri tekrarlayarak ötmeleri demek olan seci, nesirde fasıla sonlarının aynı sesle bitmesidir” (Saraç, 2011: 69). “Edebiyatımızda, secili yazmaya olan ilgi ve merakın oluşmasında secinin ilk ve en güzel örneklerinin *Kur’ân-ı Kerîm*’de bulunduğu söylenebilir” (Okuyucu vd., 2014: 21). Mensur eserlerde seci kullanılması yalnızca estetik bir kaygıdan değil teknik bir gereklilikten de kaynaklanır. “Noktalama işaretlerinin bulunmadığı eski nesrimizde seci çoğunlukla virgül, bazen noktalı virgül, bazen de nokta görevini üstlenmiştir ama her ne olursa olsun secinin, söz öbekleri (tamlamalar, cümlecik veya cümleler) arasında simetrik bir denge oluşturduğu kesindir” (Okuyucu vd., 2014: 21). *Netîcetü’s-Sülûk*’ta müellifin seciyi sıkça kullanması estetik kaygı taşıdığının göstergesidir:

Maʿlūm ola (5) ki ʿulūm-ı felsefe dört ḳısım üzerinedür: Evvelkisi (6) riyāżiyyātdur. Ve ikincisi manṭıḳiyyātdur. Ve üçüncisi (7) ṭabīʿiyyātdur. Dördüncisi ilāhiyyātdur. Ammā (8) riyāżiyyāt dörd nevʿ üzerinedür: Evvelki ʿilm-i ḥisābdur. (9) İkinci ʿilm-i hendesedür. Ve bu ʿilmüŋ aṣlı noḳṭadur. (10) Ve bu ʿilmde noḳṭa vāḥid gibidür ʿilm-i ḥişābda. (11)

> Üçünci ʿilm-i nücūmdur. Dördünci ʿilm-i mūsīḳīdür ki (12) aṇa ʿilm-i teʾlīfü'l-ḥān daḫı dirler. Yaʿnī ṣavt ü ʿamel (13) ve terāne vü ḍarb u nuṭḳ ʿilmi. Ammā ʿulūm-ı manṭıḳiyyāt (14) biş nevʿ üzerinedür: Birisi maʿrifet-i ṣınāʿat-ı şiʿrdür ki (15) ol ʿilm-i ʿarūż u ḳāfiye ve bedīʿdür. İkincisi (16) maʿrifet-i ṣınāʿat-i ḫiṭābetdür. Üçünci ṣınāʿat-i cedeldür. (17) Dördünci ṣınāʿat-i burhāndur (191a).

'Alâî, eserde dinî ve tarihî bilgiler aktarması dolayısıyla iktibas, tazmin ve mübalağa sanatlarını diğer edebî sanatlardan daha yaygın kullanmıştır. Müellif anlattığı konuyu açıklarken delil olarak ayetlere ve hadislere başvurur. Ayetlerin ve hadislerin tamamını aktardığı gibi kısa bölümler aktardığı da görülür:

> Edille-i (9) ḥaḳḳa-yı ṣarīḥa ḳabilinden cümleden biri bu āyetdür ki (10) Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur: "En-nāru yuʿriżūne ʿaleyhā ġuduvven (11) ve ʿaşiyyen ve yevme [A1 24a] teḳūmu's-sāʿatu edḫılū ale firʿavne (12) eşedde'l-ʿaẕābi" (55a).

> "Ḥaḳ Teʿālā anuŋ cevābında buyurdı ki: (4) "Len terānī." Yaʿnī sen hergiz beni göremezsin" (23b).

> "Ve ḥadīṯ-i şerīfde variddür ki "İnne eḥadekum iẕā māte (4) ʿuriża ʿaleyhi miḳʿaduhu bi'l-ġadāti ve'l-ʿaşiyyi in kāne min-ehli'l-cenneti (5) fe-mine'l-cenneti ve in kāne min-ehli'n-nāri femine'n-nāri fe-yuḳālu hāẕā (6) miḳʿaduke ḫīne yebʿaṣuke yevme'l-ḳıyāmeti." Yaʿnī her ḳaçan (7) ki sizden bir kimesne ölse ve defn olsa her ṣabāḥ ve (8) her aḫşām cennetde ve cehennemde olan yirini aṇa gösterürler. (9) Eger cennet ehli ise cennetdeki yirini görür. Ve eger (10) cehennemī ise cehennemde olan yirini görür. Pes aṇa dinilür (11) ki bu gördügüŋ senüŋ yirüŋ olsa gerek" (55b).

Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere çok sayıda tazmin örneği bulunur:

> (10) Pes ʿadli gözlemek dileyen kimesne gerek kim bile ki (11) andan maġbūn kimesne yoḳdur ki dīnini ġayra dünyā (12) ḥāṣıl olmak içün ṣata. Beyt fi'l-meṯel:
>
> (13) Didi ki çi gerd eşref-i ḫar
> O meẕleme burd u cāni yek zer[7] (104a)
>
> Nitekim şāʿir-i ʿArab buyurmışdur ki şiʿr:
>
> (12) Men eskerethu'l-ḫamru fī-sürʿatin
> (13) Femā ʿaleyhī in ṣaḥā min-ḫacel
>
> (14) Ve men yekün bi'l-mulūḳi ẕā sekretin
> (15) Yeṣḥu iẕā me'l-mulku'nteḳal[8]

Eserde irsal-i mesel sanatına da başvurulmuştur:

> Ve emṯāl-i ʿArabda vardur (6) ki: 'El-ʿabdu yuḳraʿu bi'l-ʿaṣā ve'l-ḥurru yekfihi'l-işāretu."[9] (7) Ve bu ḍarb-ı meṯel aṣīl olan kimesnenüŋ (8) ḥaḳḳındadur (305a).

---

7 Gördün mü eşref nasıl eşşeklik yaptı? O zulüm kazandı diğeri altın.

8 Ḫamr-ı ẓāhir ser-ḫōşuŋ ser-ḫōşlıġı/Ġam degül ayıḳ olup olsa ḫacīl/Begligüŋ ḫamrıyıla ser-ḫōş olan/Ayıḳ olmaz mülk olınca müntaḳil

9 Köle sopa yer de hür kişiye işaret yeter.

"Ve meşelde gelmişdür (5) ki: 'İẕā ʿadele'l-sulṭānu ecārati'r-raʿiyyetu.' (6) Yaʿnī ḳaçan sulṭān gāh gāh siyāset itmeyüp hemān ʿadli (7) ṣarfa meşġūl olsa raʿiyyet ḳorḳmayup cevr ü ẓulme (8) başlarlar" (309a).

Ve daḫı buyurmışdur ki: "Her pādşāhuŋ kim (5) vezīri kim cāhil ola. Anuŋ meşeli şol bulutuŋ meşelidür (6) ki: 'Yebdu ve yeẕheru velā yundī velā yumṭır." Tercüme:

(7) Ebr-rā māned ki ẓāhir mīşeved
Nī terī dāred ne sāṭır mīşeved[10] (325b)

Eserde sık kullanılan sanatlardan biri de mübalağadır. Nûşîrevân'a gönderilen hediyeler tüm ayrıntılarıyla abartılarak anlatılır:

Veyā ḳūt-ı aḥmerden bir cām göndürdi ki (14) aġzı bir ḳarış miḳdārı idi. Ve lüʾlüʾ-i lālādan ṭolu idi. (15) Ve on baṭmān kāfūr göndürdi ki her dāne fıstuḳ (16) miḳdārı idi. Ve andan daḫı büyük ve bir cāriye göndürdi ki (17) boyı yidi ẕirāʿ idi. Ve kirpükleri yaŋağına ṭoḳınur idi. (1) Ve gözleri berḳ gibi yıldırar idi. Ve ḳaşları çatıḳ idi. (2) Ve ṣaçı yire sürülüridi. Ve bir döşenecek bisāṭ (3) göndürdi ki ḥarīrden yumşaḳ idi. Ve yılanlaruŋ (4) derisinden idi. Ve göndürdügi mektūb kādī (5) aġacınuŋ yapraġında altunıla yazılmışıdı (252a-252b).

Alâî, teşbih ve tasvirden de yararlanarak anlatımına güç katmıştır:

Arasṭaṭālīs buyurmışdur ki: (1) "Pādşāhlaruŋ yigregi şol pādşāhdur ki ṭavşancıl ve çaylıḳ gibi (2) ḥiddet naẕarı ola. Ve çevresinde olan ḫadem ü ḥaşemüŋ (3) daḫı çeşmi tīz-bīn olup pādşāhları gibi ṭavşancıl (4) ṣıfatlu olmaḳ gerekdürler. Cīfeler gibi olmamaḳ gerek (311a-311b).

"Ve Yunan'da İskenderiyye'yi binā eyledi. Ve İskenderiyye'de bir (2) menāre yapdurdı ki dünyānuŋ ʿacāʾibindendür. Mesʿūdī (3) *Tārīḫ*'inde ẕikr ider ki İskenderiyye'nüŋ menāresi aḳ (4) ṭaşdan yapılmışdur. Ve kirec yirine raṣāṣ ḫarc (5) olmışdur. Ve menārenüŋ kemerleri ṣırçadandur. Ve kemerlerüŋ (6) ayaġları nuḥāsdan düzülmişdür. Bir yengecüŋ üstindedür. (7) Ve ol menārenüŋ içinde üç yüz ev yapdurmış idi (8) ki ṭavar yükiyle ol evlere çıḳardı. Ve evlerüŋ (9) pencereleri deryāya baḳar idi. Ve menārenüŋ ṭūlı biŋ (10) ẕirāʿ idi. Ve menārenüŋ üstinde baḳırdan ṣūretler (11) düzdürdi ki her birisi bir maṣlaḥat içün idi. Bir ṣūretüŋ (12) heyʾeti bu idi ki sebbābe barmaġıyla güneşe işāret (13) ider idi. Ve güneş felekde devr itdükçe ol ṣūretüŋ (14) barmaġı ol cānibe döner idi. Ve bir ṣanemüŋ daḫı (15) yüzi deŋiz ṭarafına idi. Ve her ḳaçan ki düşmen (16) bir günlik yol ḳalsa idi ki İskenderiyye'ye dāḫil (17) ola ol bütden bir ṣüret-i hāʾil işidürler idi. (1) Ve memleket ḫalḳı düşmenüŋ geldügini bilürler idi. (2) Ve bir timṣālüŋ daḫı ḫāli bu idi ki her ḳaçan ki giceden (3) bir sāʿat geçse ol ṣūretden muṭribler gibi bir āvāz-ı (4) pür-sūz u sāz işidilür idi. Ve ḫalḳa andan feraḥ ve (5) ṭarab ḥāṣıl olurıdı" (183b-184a).

Eserde "ki, kim" bağlaçlarıyla birbirine bağlanan çok sayıda cümle kullanılmıştır:

Ve ol bir at idi ki (2) altundan düzülmişidi. Ve başdan ayaġa degin (3) lüʾlüʾ-i lālādan münaẕẕad idi. Ve gözleri iki dāne yāḳūt (4) idi ki ʿālemüŋ ḫarācı idi. Ve anuŋ üzerinde bir muraṣṣaʿ (5) ādem düzilmişidi ki anda olan cevāhir bir pādşāhuŋ (6) ḫazīnesinde bulınmazıdı. Ve bir ḫaftān göndürdi ki (7) Nūşīrevān'uŋ ṣūreti anda muṣavver idi. Bir vechile (8) ki otaġında oturur [H 173a] ve başında tāc-ı şāhī ve egninde (9) libās-ı pādşāhī ve çevresinde ḫadem ü haşem ṭururlar. (10) Ve ol ṣūretleri altunıla ṭoḳumışlar idi. Ve ḫaftānuŋ (11) zemīni lājverdī idi. Ve bu ḫaftān bir cāmedān (12) içinde idi ki cevāhirile

[10] Zahirde bulut gibi görünüyor. Ne yağmuru var ne de bir şey saçıyor.

> muraṣṣaʿ idi. Ve bir cāriyenüŋ (13) elinde idi ki ṣaçıyla gizlenür idi. Ve cemāl ü (14) kemālde gevher-i şeb-çırāġ gibi yıldırar idi. Ve daḫı bu (15) emṣāl tuḥfeler Nūşīrevān'a eṭrāf beglerinden çoḳ gelmişdür. (16) Ve Nūşīrevān'uŋ salṭanatı şol mertebede idi ki (17) serāyında bir ḳaṣr binā itdürmişidi. Altundan bir eyvānı (1) varıdı ki dürr-i yāḳūtıla muraṣṣaʿ idi. Ve ol ḳaṣrda ve eyvānda (2) iki ırmaḳ aḳardı ki ol ırmaḳlarun kenārları (3) altundan idi (253a-253b).

Mensur bir eser olan *Netîcetü's-Sülûk*'ta 'Alâî, bir anlatım yolu olarak şiire sık sık başvurmuştur. Müellif, eserin mensur kısmında Arapça ve Farsça kaynaklardan yararlanmış ve bu dillerden alıntılar yapmıştır. Aynı durum eserin manzum kısımları için de geçerlidir. 'Alâî eserinde Arapça, Farsça ve Türkçe çok sayıda şiire yer vermiştir. Çoğunluğu "nazm, şi'r, kıta, beyt, mesnevi, rubâî, mısra" başlığıyla sunulan şiirlerin bir kısmı başlıksızdır. Müellif, kendisine ait olan şiirleri "li-müellifihî" ifadesiyle belirtmiş, bazı şiirlerin şairini ve alındığı eserin adını eklemiştir. Bazı şiirlerden önce "şair dimişdür", "şair buyurmışdur", "şairin kavliyle", "efvâh-ı nâsda meşhûrdur ki" , "üstâdlarun kelâmında vasf olınmışdur ki" ifadeleriyle alıntı yapacağını bildirir.

Eserde, manzum parçalar anlatılan konuya katkı sağlaması amacıyla müellif tarafından özenle seçilmiştir. Şiirler; eseri estetik açıdan güzelleştirmek, sözün gücünü arttırmak ve metni tekdüzelikten kurtarmanın yanında eserin öğretici yanını da güçlendirmiştir. Müellif, eserin giriş bölümünde şiiri Allah'a hamd, Peygamber'e salat ve Şehzade Selîm'e övgü maksadıyla kullanır. Eserin genelinde manzum parçalar; konuyu özetlemek, okuyucuya nasihat etmek, yaşanmış olaylara telmihte bulunmak, bazı kelimelerin anlamını açıklamak ve konuyu örneklemek maksadıyla kullanılmıştır. Eserde 132 Farsça, 29 Arapça, 1 Farsça-Arapça mülemma ve 26 Türkçe olmak üzere toplam 188 manzum parça bulunmaktadır. Ayrıca müellif, Arapça şiirlerden ikisini Farsçaya; yedisini de Türkçeye manzum şekilde çevirmiştir. Bu çevirilerle birlikte eserde müellife ait olduğu belirtilen 8 Farsça, 9 Türkçe olmak üzere 17 şiir vardır. Müellifin eserdeki Farsça şiirleri; bir kaside, üç beyitlik bir manzume, ikişer beyitlik iki manzume, üç ayrı beyit ve bir ve iki beyitlik birer Arapça şiir çevirisinden oluşur. Türkçe şiirleri ise; ikişer beyitlik iki manzume ile yedi çeviriden oluşur. Eserde müellife ait olduğu belirtilen az sayıda şiir bulunması ve bu şiirlerin çoğunun tercüme olması müellifin şair kimliği konusunda bilgi edinmeyi zorlaştırır. Şiirlerin vezin konusunda kusurlu olduğu açıktır. Müellife ait ilk şiir "li-müellifihî" başlığıyla iman ağacının dallarırnın anlatıldığı mukaddime bölümünde yer alır. Şiir iki beyitlik Farsça bir manzumedir (7a).

Müellife ait Türkçe ilk şiir mukaddime bölümünde yer alır. Allah'a bağlanmanın öneminin anlatıldığı şiirde 'Alâî "men hadem" hadisine telmihte bulunur:

İy göŋül ger ṭālib-i dīdārsın
(17) Ḫiẕmete bil baġla ḫiẕmetkārsın

Çün buyurmışdur ḥadīṯ-i "men ḫadem"[11]
(1) Ḫiẕmetiyle feyż bulur her ḥaşem (10b-11a)

Müellife ait Türkçe ikinci şiir, eserin altıncı bâbında aklın ve ulemaya danışmanın öneminin anlatıldığı bölümde yer alır. Müellif, günah işleyen kişiye mutlaka hesap sorulacağını bu nedenle kişinin kendisini ve davranışlarını kontrol etmesini tavsiye eder:

(1) İy kendüzini ʿāḳil ü dānā şanan kişi
(2)Dün gün elüŋde işledügüŋ gör ne kārdur

(3)Daʿ vāya maʿ na isteyicek sende bilsevüz
(4) Aḫlāḳ u luṭf u faż l u keremden ne vardur (367b)

Müellifin Arapçadan manzum şekilde Türkçeye çevirdiği beyitlerden ikisi Hz. Ali'ye aittir (328a, 370b).

Metinde kullanılan Türkçe şiirlerden yalnızca birinin kaynağı bellidir. Müellif, kıyafet ilmini anlattığı bölümde "kaba sakal" ve ""belmerîş" sözcüklerini açıklamak üzere Türkçe-Farsça bir manzum sözlük olan *Tuhfe-i Hüsâmî*'den bir beyti "Hüssâm Lugat'ında zikr ider." ifadesiyle alıntılar:

(5) Ṭaşaġı debeye dinür bādkend
Saḳalı ḳabāya dinür belmerīş (217a).

Müellifin "efvâh-ı nâsda meşhûrdur ki" ifadesiyle sunduğu Türkçe bir beyit *Kubbealtı Lugati*'nde "te'ennî" sözcüğünün açıklamasında Şeyhî'ye atfedilir (E.T. 20.06.2020) Ancak Şeyhî'nin *Dîvân*'ında yer almaz (Biltekin, 2018).

Teʾennī ḥilmile ʿākillerüŋdür
(13) Ġażab taʿ cīlile cāhillerüŋdür (113a).

Eserde 132 Farsça, 29 Arapça ve 1 Farsça-Arapça mülemma parça bulunur. Eser incelendiğinde manzum parçaların büyük kısmını Farsça şiirlerin oluşturduğu görülür. Eserde bulunan 132 Farsça manzumenin 55'i nazm, 30'u beyt, 9'u kıta, 7'si mısra, 6'sı rubâî, 6'sı li-müellifihî, 3'ü mesnevi, 2'si *Mantıku't-Tayr*, 1'i kaside, 1'i Farsiyye, 1'i rubâiyye, 1'i nasihat, 1'i tercüme li-müellifihî, 1'i Sâ'dî-yi Şîrâzî buyurur, 1'i de Şâh-

[11] "Hizmet edene hizmet edilir." Bu söz, İsbehanî'nin rivayetiyle sabit bir hadistir (Yılmaz, 2013: 505).

name gûyed başlığını taşır. Farsça manzumelerin 7 tanesi başlıksızdır. Farsça şiirlerden 8 tanesi müellife aittir. Diğer manzum parçalardan 22'sinin şairi ve alındığı kaynak bellidir. Şiirler, incelendiğinde müellifin Fars dilinde yazılmış kıymetli eserlerden faydalandığı görülür. Eserde, nazm başlıklı manzumelerin 5'i ünlü İran şairi Sâ'dî-yi Şîrâzî'ye aittir. Müellif, Sâ'dî'ye ait bir beyte de "Sâ'dî-yi Şîrâzî buyurur" başlığıyla yer verir. Eserde Mevlânâ'nın *Mesnevî* eserinden yedi yerde alıntı yapılmış, müellif bu alıntıların 4'ünde mesnevi 3'ünde nazm başlığını kullanmıştır. Müellif, eserde iki yerde Feridüddîn Attar'ın ünlü eseri *Mantıku't-Tayr*'dan alıntı yapar. Bu manzumeler "Mantıku't-Tayr" başlığıyla eserde yer alır. Eserde İran şairi Firdevsî'nin eseri *Şâh-nâme*'den "Şâh-nâme gûyed" başlığı altında 3 beyite yer verilir. Nazm başlıklı manzumelerden biri de Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'e aittir. Nazm başlıklı manzumelerden birinin Saffârî Devleti'nin kurucusu Yakûb. Leys'in mezar taşına yazılı olduğu kayıtlıdır. Şiirde, dünyanın geçiciliği ve ahiretin önemi vurgulanır. Bunların yanında müellif eserin kâtiplere ayrılan bölümünde *Risâletü'l-Hatt* yazarı Meşhedî'den 3, Şeyh Cemâlüddîn Yâkûti Müsta'sîmî'den 1 manzume alarak anlatımını güçlendirmiştir.

Arapça şiirlerin 19'u nazm, 3'ü şi'r, 3'ü beyt, 2'si Arabiyye başlıklarıyla; 1 tanesi de başlıksız okuyucuya sunulur. Eserde, müellife ait Arapça şiir yoktur. Metinde yer verilen Arapça manzumelerin 8 tanesinin şairi bellidir. Arapça nazm başlıklı şiirlerden 5'i Hz. Ali'ye atfedilir. Bu şiirlerden 2 beyitlik ilk şiir, galip-mağlup ilminde hesabın nasıl yapılması gerektiği hakkında bilgi verir. 1'er beyitlik diğer 2 şiir, sır saklamanın önemi hakkında kaleme alınmıştır. Son manzume ise tek beyittir ve eserde iki yerde kullanılmıştır. Aklın ve tecrübenin önemini vurgulayan beyit eserde kullanıldığı ikinci yerde müellif tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Arapça nazm başlıklı tek beyitlik manzum parçalardan biri *Yekûlü'l-Abd Kasîdesi*'nden alınmıştır. el-Ûşî tarafından kaleme alınan kasidenin eserde yer alan beyti 29. beyittir. Beyit kadın, köle ve kötü kişilerin peygamber olamayacağı hakkındadır. Beyt başlıklı manzumelerden biri Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib'e atfedilir. Beyitte, Ebû Tâlib yücelik kazanması için oğluna Ali adını verdiğini ifade eder. Eserde Arabiyye başlığını taşıyan iki manzumeden biri Haccâc b. Yûsuf'a atfedilir. Zalimliği ile tanınan Emevî Valisi Haccâc, halktan bir kişinin zalimliği sebebiyle kendisini uyarması üzerine; halka kendi zalimlikleri sebebiyle Allah'ın kendisinin eliyle onları cezalandırdığını ifade eden bir beyit söyler.

Metinde, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait çok sayıda sözcük kullanılmıştır. Bu sözcükler dönemin söz varlığına katkı sağlaması bakımından önemlidir:

> bilgil, degirmi, düriş-, eletsiz, iy, ḳayır, şuvar-, ḳaḳı-, ṭulun, eygü, dirne, yaşdaş, öyke, belek, sançmak, yarındesi, igen, ḳamu, kimesne, ḳatı, küt, özge, yeyni, yeŋ.

Eserin Arapçadan tercüme edilmesi ve müellifin Arapça ve Farsçaya olan hâkimiyeti sebebiyle Türkçesi bulunan çok sayıda sözcüğün metinde Arapça ve Farsçası tercih edilmiştir:

> ʿases (asker), dirre (kamçı), edhem (at), esp (at), feres (at), firişte (melek), ganem (koyun), hares (dilsizlik), hemyān (kese),ʿinān (dizgin), jeng (pas), kelb (köpek), kevr (sarık), mākiyān (tavuk), mehd (beşik), muḳʿad (ayaksız, küt), nuḥās (bakır), ṣavt (ses), sipend (üzerlik), vesaḫ (kir).

Müellif, bu sözcüklerden anlaşılmayacağını düşündükleri için sayfa kenarlarına sözcüklerin anlamı ve kullanımıyla ilgili kelimenin Türkçe, Farsça ve Arapça yaygın kullanılan biçimini içeren derkenarlar yazmıştır:

> ḫares: Derkenar: Ḫares bi't-taḥrīk gongī ve gong şoden. Yaʿnī dilsizlik ve dilsiz olmaḳ. Aḫresün naʿtdur minhü ṣarāḥ (Konuşmamaya ve az konuşmaya dikkat etmek.) (38b).
>
> taḥrīż: Derkenar: taḥrīż: ḳandırmaḳ (98a).
>
> meḥd: Derkenar: meḥd: bişik (121a).

Müellif, Türkçe bir kelime olan "belek" sözcüğü için de derkenar yazmış ve sözcüğü Farsça karşılığı "pîşkeş"le açıklamıştır:

> belek: Derkenar: belek: pîşkeş (134b).

2. İmla

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış eserlerde hem Uygur hem de Arap-Fars imlasının etkileri görülür. Eski Anadolu Türkçesinde Uygur imlasını yansıtan özellikler şöyledir:

-Kelimede ünlülerin harfle gösterilmesi.

-ŋ sesi için (نك) harflerinin birlikte kullanılması.

-Kalın sıradan kelimelerde (س) harfinin kullanılması.

-ç ve p ünsüzleri için (ج) ve (ب) harflerinin kullanılması.

-Bazı eklerin tabanda ayrı yazılması.

Arap-Fars imlasını yansıtan özellikler ise şunlardır:

-Ünlülerin yazılmaması.

-ŋ sesi için (ك) yahut (ن) kullanılması.

-Klasik Osmanlıcada olduğu gibi kalın sıradan kelimelerde (ص) kullanılması.

-ç ve p ünsüzleri için (چ) ve (پ) kullanılması.

-Eklerin kelime tabanından ayrılmaması (Şahin, 2015: 37-38).

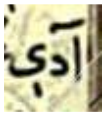
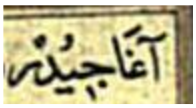
Netîcetü's-Sülûk, Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş döneminde yazılmıştır. Çalışmada, metne esas aldığımız nüshanın harekeli nesihle yazılmış olması imla özelliklerinin takibini kolaylaştırmıştır. Eserin imlasında hem Uygur hem de Arap-Fars yazı geleneğinin etkili olduğu görülür. Bazı kelimelerin ve özel adların metinde farklı şekilde yazılmış olması yazım birliğinin sağlanamadığını göstermektedir. Eserin imlası ile ilgili tespit edilen özellikler şöyledir:

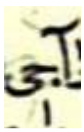
2.1. Ünlülerin Yazılışı

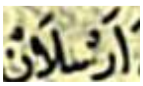
Türkçe kelimelerde ünlüler genellikle başta hareke, ortada ve sonda ise hem hareke hem de harfle gösterilmiştir.

2.1.1. a Ünlüsünün Yazılışı

Türkçe kelimelerde "a" ünlüsü kelime başında medli elifle veya üstünlü elifle yazılmıştır:

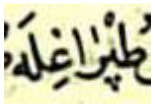
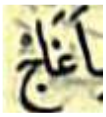
 adı (83a, 5) ağacıdur (8b, 1)

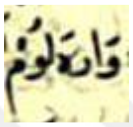
 acı (178b, 8) arıḳladur (354, 3)

 ayaḳ (127a, 15) arslan (201, 2)

 aŋa (191a, 12) ayrılalı (96b, 15)

Orta seste “a” ünlüsü üstünlü elif, üstünlü he ve yalnızca üstünle yazılmıştır:

 ṭopraġıla (194b, 7) aġac (196b, 17)

 varalum (166b, 5) ḳılalum (34a, 10)

 aldayup (93b, 11) ışmarladum (152a, 11)

Son seste “a” ünlüsü genellikle üstünlü he ile az sayıda örnekte ise üstünlü elif ile yazılmıştır:

 ḳara (53b, 14) arḳa (218a, 2)

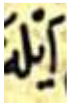
 başa (246a, 14) ola (220b, 3)

 aŋa (1b, 17) buŋa (35a, 13)

2.1.2. e Ünlüsünün Yazılışı

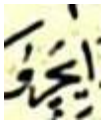
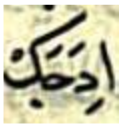
“E” ünlüsü kelime başında üstünlü elif ile gösterilmiştir:

 er (106b, 11) eyü (163a, 5)

 eyle (96a, 3) eydür (29b, 1)

“E” ünlüsü kelime ortasında üstün ile gösterilmiştir:

 degirmenci (173a, 17) gelecek (285a, 9)

 içerü (300b, 6) idecek (128a, 15)

“E” ünlüsü kelime sonunda üstünlü güzel he ile yazılmıştır:

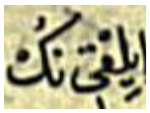
 gice (89a, 8) gölge (91b, 8)

 üzre (95a, 5) göre (122a, 17)

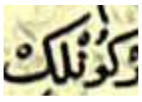
2.1.3. ı, i Ünlülerinin Yazılışı

Türkçe kelimelerde “ı, i” ünlüleri kelime başında esreli elif ve esreli elif-ye ile gösterilmiştir:

 ıssı (92a, 5) irkek (186a, 8)

 ılķınuŋ (200b, 16) ilan (52a, 2)

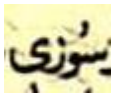
Orta seste “ı, i” ünlüleri esre ve esreli ye ile yazılmıştır:

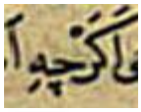
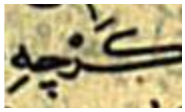
 ķızıl (101b, 14) günlik (183b, 16)

 yaķın (369a, 12) yeşil (220a, 10)

Son seste “ı, i” ünlüleri genellikle esreli ye ve esre ile yazılmıştır. Ancak “egerçi” ve “gerçi” sözcükleri metin boyunca esreli he ile yazılmıştır:

 anı (141b, 4) yaşadı (225a, 13)

 sözi (138b, 3) pıŋarı (120b, 9)

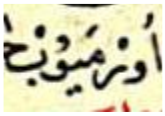
 (5a, 11) gerçi (102a, 16)

2.1.4. o, ö, u, ü Ünlülerinin Yazılışı

“O, ö, u, ü” ünlüleri kelime başında ötreli elif ve ötreli elif vav ile gösterilmiştir:

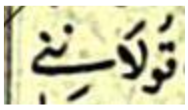
 otuz (225a, 14) oğlan (337a, 1)

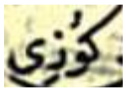
 ölüm (136a, 12) ötürü (74b, 17)

 ucuz (186b, 11) urmayup (7a, 5)

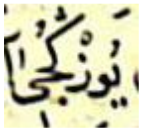
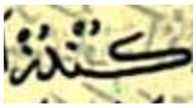
 üç (301a, 5) üzerlik (178b, 7)

İç seste “o, ö, u, ü” ünlüleri ötreli vav ve ötre ile yazılmıştır:

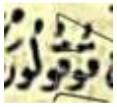
 ḳoyun (200b, 17) ḳolanını (319b, 8)

 gözi (92a, 3) göŋül (89a, 16)

 buġday (216a, 15) ḳuş (379b, 16)

 yüzgici (255b, 11) gündüz (104b, 7)

Kelime sonunda “u, ü” ünlüleri ötreli vav ile yazılmıştır:

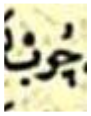
 ḳoḳulu (161, 9) uyḳu (356a, 6)

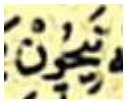
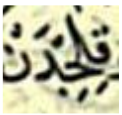
 ötürü (68a, 7) dürlü (20b, 1)

2.2. Ünsüzlerin Yazılışı

2.2.1. ç Ünsüzünün Yazılışı

Eserde “ç” sesi hem (ﭽ) hem de (ﭺ) harfi ile yazılmıştır. Bu ses için ön seste (ﭽ) harfi, orta ve son seste ise hem (ﭽ) hem de (ﭺ) harfi kullanılmıştır. Eserde (ﭺ) sesi ile yazılan Türkçe kelimeler çeviri yazılı metinde ç sesi ile yazılmıştır:

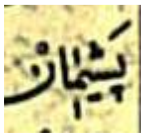
 çayuŋ (150a, 13) çöp (149b, 7)

 niçün (95b, 2) ḳılıçdan (63a, 12)

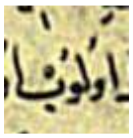
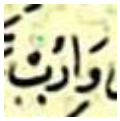
 üç (110a, 15) güç (354a, 8)

2.2.2. p Ünsüzünün Yazılışı

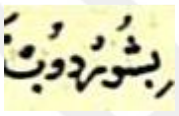
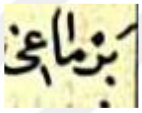
Metinde “p” sesi yalnızca zarf-fiil olan –(y)Up ekinde “b” (ﺏ) olarak yazılmış, çeviri yazılı metinde “p” olarak okunmuştur. –(y)Up eki dışındaki dışındaki kelimelerde “p” sesi (ﭖ) harfiyle yazılmıştır:

 peşīmān (124b, 4) pek (138b, 4)

 yapağı (153a, 13) şapana (149b, 9)

 olup (11b, 13) varup (319b, 3)

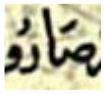
Günümüz Türkçesinde ön sesi “p” ile yazılan bazı Türkçe kelimeler eserde b sesiyle yazılmıştır:

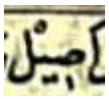
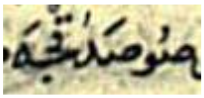
 bişirdüp (271b, 1) barmağı (183b, 14)

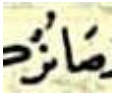
2.2.3. s Ünsüzünün Yazılışı

Eserde “s” ünsüzü genellikle kalın sıradan kelimelerde sad (ص), ince sıradan kelimelerde ise sin (س) ile gösterilmiştir. Ancak bazı kalın sıradan kelime ve ekler sin (س) harfi yazılmıştır.

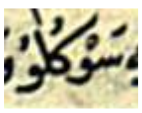
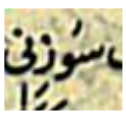
Kalın ünlülü kelimelerde:

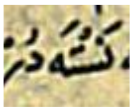
 ṣormamaḳ (259a, 3) ṣaru (217a, 6)

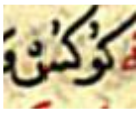
 aṣıl (74a, 1) ṣuṣaduḳça (167a, 16)

 yaṣṣı (220b, 4) ṣanur (126a, 1)

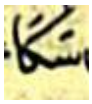
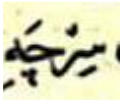
İnce ünlülü kelimelerde:

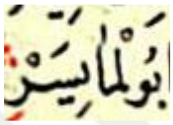
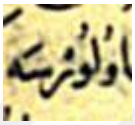
 sevgülü (92a, 17) sözini (277a, 14)

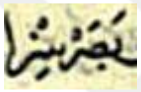
 kimse (165b, 9) nesnedür (287a, 12)

 size (347b, 4) gögüs (218a, 6)

Sin harfi ile yazılan kalın ünlülü kelime ve ekler:

 saŋa (289b, 6) (sırça, 183b, 5) savaş (262a, 1)

 bulmayısar (243b, 3) olursa (148b, 4)

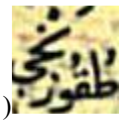
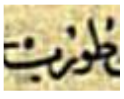
 başarsız (32a, 4)

2.2.4. t Ünsüzünün Yazılışı

Metinde kalın sıradan kelimelerde “t” sesi için tı (ط) ve te (ت) harfleri, ince sıradan kelimelerde ise te (ت) harfi kullanılmıştır. Eski Türkçede kelime başında bulunan “t” sesi tonlulaşarak Eski Anadolu Türkçesinde “d” biçimini almıştır. Eserde “t” sesi bazı kelimelerde tonlulaşarak”d” şeklini almış, bazı kelimelerde ise “t” olarak korunmuştur.

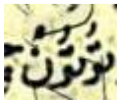
Kalın ünlülü kelimelerde:

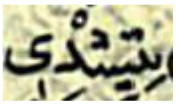
 ṭoprakladılar (248a, 4) ṭavar (183b, 8)

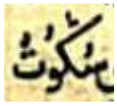
 ṭoḳuzıncı (47b, 3) ṭurup (11a, 5)

 otuz (87b, 10 altı (85a, 1)

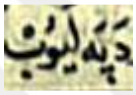
İnce ünlülü kelimelerde:

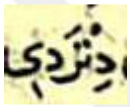
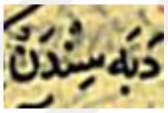
 tütün (295b, 8) terk (80a, 7)

 getürüp (299b, 17) yitişdi (366a, 15)

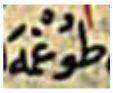
 sögüt (138b, 8) dört (225a, 16)

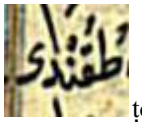
Kelime başında “t”nin “d”ye dönüştüğü kelimeler:

 depeleyüp (152b, 17) dırnaḳları (124b, 17)

 ditredi (138b, 9) depesinden (204b, 11)

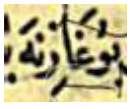
Kelime başında “t” biçimini koruyan kelimeler:

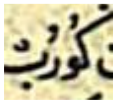
 ṭaġ (203a, 14) ṭoġma (220a, 15)

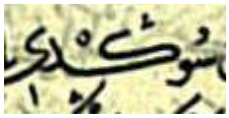
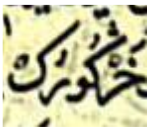
 ṭoḳındı (232b, 15) ṭamarsız (218b, 2)

2.2.5. g Ünsüzünün Yazılışı

Metinde “g” ünsüzü kalın sıradan kelimelerde ġayın (غ), ince sıradan kelimelerde kef (ك) harfi ile yazılmış, bazı kelimelerde “g” ünsüzü üç noktalı kef (ڭ) ile belirtilmiştir:

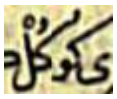
 boġazına (264a, 8) ḳaraŋġu (358a, 13)

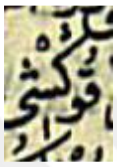
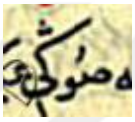
 görüp (249a, 7) geymek (117b, 1)

 sögdi (110b, 7) ḫargūruŋ (237b, 13)

ŋ Ünsüzünün Yazılışı

Eserde "ŋ" ünsüzü kef (ك) harfi ile yazılmış, bazı kelimelerde "ŋ" ünsüzü kef harfi üzerine üç nokta (ڭ) konularak belirtilmiştir:

 göŋül (10b, 16) beşerüŋ (40b, 15)

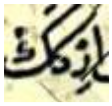
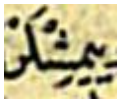
 ḳoŋşı (352a, 15) şoŋı (262b, 7)

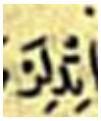
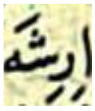
2.3. i/e Vokal Değişimi

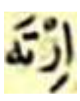
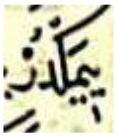
i/e vokal değişiminde EAT metinlerinin "i" tarafında olduğu görülür (Timurtaş, 2005: 326). Günümüz Türkçesinde ön sesi e'li olan pek çok kelime eserde i'li şekilde kullanılmıştır:

 gice (95b, 13) yitmiş (3a, 9) iderler (39b, 11)

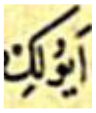
 yirine (97b, 3) didi (259b, 1) virmez (119b, 11)

 irkek (186a, 8) yimişler (296a, 13)

 iy (122a, 2) itdiler (158b, 3) irişe (329a, 4)

 irte (154b, 6) yimekdür (106b, 13) yil (213a, 17)

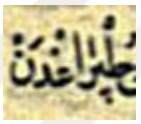
Metinde günümüz Türkçesinde ön sesi i'li olan üç kelimenin e'li şekilde yazıldığı görülür:

 eyü (310b, 3) geymeye (111b, 15) eyülik (259b, 3)

2.4. ḫ" ve "ġ" Ünsüzlerinin "ḳ" Ünsüzü Yerine Kullanılması

Eserde bazı kelimelerde "ḳ" ünsüzü yerine "ḫ" ve "ġ" ünsüzleri kullanılmıştır:

 ḫaftān (101b, 12) aḫşām (55b, 8)

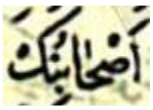
 yoġıdı (158a, 8) ṭopraġdan (196a, 11)

 ıraġ (233b, 1) ġavġā (202b, 13)

2.5. Tamlama Ekinin Yazılışı

Eserde tamlama eki birkaç örnekte düz ünlü ile kullanılsa da eserin genelinde dar yuvarlak ünlü ile kullanılmıştır. EAT'de bu ek daima yuvarlaktır. *Netîcetü's-Sülûk*'taki bu ikili kullanım dilde değişimin başladığını gösterir. Tamlama ekinin ünlüsü dar yuvarlaktır, dudak uyumuna uymaz. Ünsüzle biten kelimelerden sonra +Uñ şeklindedir. Ancak ünlü ile biten kelimelerden sonra +nUñ hâlinde görülür (Gülsevin, 1997: 25). Eserde, tamlama ekinin aynı kelimede düz ve yuvarlak kullanıldığı örnekler mevcuttur. Ancak metin genelinde ekin dar yuvarlak ünlüyle kullanıldığı görülür. Çeviri yazıda da dar yuvarlak biçimi tercih edilmiştir.

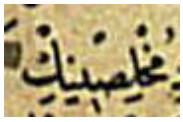
Hem düz hem yuvarlak ünlü ile tamlama eki alan kelimeler:

 aṣḥābınıŋ (2a, 8) aṣḥābınuŋ (321b, 7)

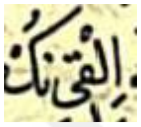
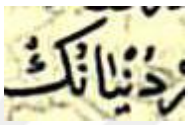
 Teʿālā'nıŋ (2b, 6) Teʿālā'nuŋ (21a, 17)

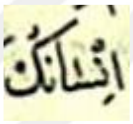
 īmānıŋ (2b, 10) īmānuŋ (120b, 15)

Düz ünlü ile tamlama eki alan kelimeler:

 muḫliṣīniŋ (1b, 6) Muṣṭafā'nıŋ (2a, 7)

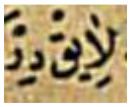
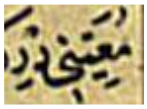
Yuvarlak ünlü ile tamlama eki alan kelimeler:

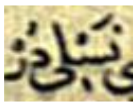
 ılķınuŋ (203b, 5) dünyānuŋ (132a, 7)

 anuŋ (85b, 16) insānuŋ (26b, 11)

2.6. +dUr Ekinin Yazılışı

Ahmet Bican Ercilasun'a göre Eski Oğuz Dönemi'nde bildirme eki olarak kullanılan +dUrUr ekinin yanında +dUr ekinin kullanımı da yaygınlaşmıştır. Osmanlı Türkçesi döneminde +dUrUr ekinin kullanımı XV. yüzyıldan itibaren seyrekleşmiş, XVII. yüzyılda ise bu ek kaybolmuştur (2004: 463). *Netîcetü's-Sülûk*'ta +dUrUr eki hiç kullanılmamış, bildirme eki olarak +dUr biçimi yazılmıştır. Metinde, +dUr ekinin hem EAT'deki gibi dar yuvarlak ünlüyle hem de Klasik Osmanlı Türkçesindeki gibi düz ünlüyle kullanıldığı görülür. Çeviri yazılı metinde eserde daha yaygın kullanılan dar yuvarlak ünlü biçimiyle yazılmıştır:

 lāyıķdır (1b, 2) muʿayyenidir (2b, 11)

 kişidür (92a, 1) neslidür (150b, 17)

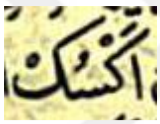
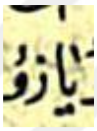
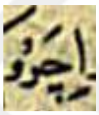
2.7. Kelimelerde Yuvarlaklaşma

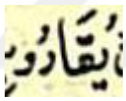
Eski Anadolu Türkçesi döneminde kelimelerdeki yuvarlaşmanın birden çok nedeni vardır. Eski Türkçe döneminde g ve ġ'lerin düşmesi bu seslerden önceki

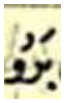
vokallerin yuvarlaşmasına sebep olmuştur. Yuvarlaklaşmanın bir sebebi de b, m ve p dudak ünsüzlerinin ünlüler üzerindeki etkisidir. Eski Türkçe devresinde yuvarlak olan -uk, ük, -ġaru, -gerü eklerinin yuvarlaklığını muhafaza etmesi de bu sebeplerden biridir. Bunun yanında bazı kelimelerdeki yuvarlaklaşmanın sebebi izah edilemez (Timurtaş, 2012: 28-29). *Netîcetü's-Sülûk*'ta da yuvarlaşmanın etkili olduğu çok sayıda örnek vardır. Günümüz Türkçesinde dar düz ünlüyle (ı, i) yazılan bazı kelimelerin metinde dar yuvarlak ünlü ile yazıldığı görülür:

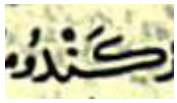
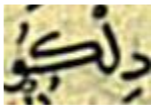
 demür (153b, 10) ṣaru (122a, 10) ḳapu (137b, 2)

 kirpükleri (252a, 17) artuḳ (73b, 6) açuḳ (194b, 13)

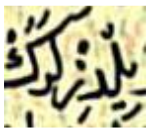
 eksük (95b,3) yazu (331b, 3) içerü (100a, 15)

 ilerü (165b, 7) yuḳaru (255b, 10) altun (121b, 12)

 berü (168b, 1) azuḳ (234a, 17) girü (347a, 17)

 incü (254a, 17) kendü (45b, 11) dilkü (379b, 16)

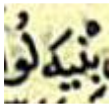
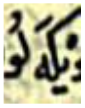
Metinde bu özelliğin tek istisnası EAT'de "ılduz" şeklinde yazılan sözcüğün metinde "yıldız" olarak yazılmasıdır:

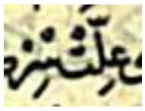
 yıldızlaruŋ (329b, 9)

2.8. +lU ve +sUz Eklerinin Yazımı

EAT'de isimden sıfat yapan +lU ve +sUz ekleri daima yuvarlaktır. Eski Türkçede ise ancak kökte yuvarlak vokal varsa ek yuvarlaktır (Timurtaş, 2012: 34). Metinde +lU

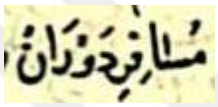
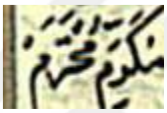
eki EAT'deki biçimiyle yazılırken +sUz eki birkaç örnek dışında düz dar ünlü ile yazılmıştır. Eserin geçiş döneminde yazılmış olması bu durum üzerinde etkilidir:

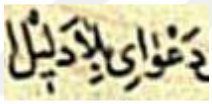
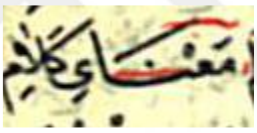
 binyelü (194b, 13) öykelü (19b, 16)

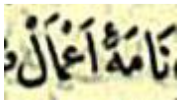
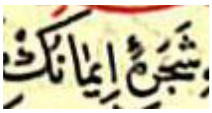
 ḳudretsiz (32a, 5) ʿilletsiz (217a, 6)

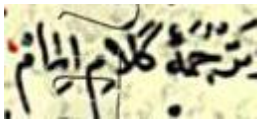
2.9. Farsça Tamlamaların Gösterilmesi

Farsça yapıdaki tamlamalar metinde esre, ye ve kelime sonundaki hâ-i resmiyye üzerine konulan hemze ile işaret edilmiştir:

 müsāfir-i devrān (290b, 5) mükerrem-i muḥterem (305a, 13)

 daʿvā-yı bilā-delīl (12b, 2) maʿnā-yı kelām (28b, 4)

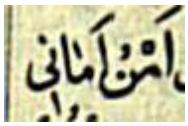
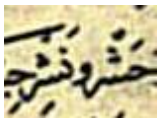
 nāme-i aʿmāl (60b, 16) şecere-i īmānuŋ (133b, 11)

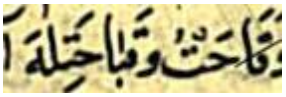
 tercüme-i kelām-ı İmām (43a, 7)

 Sülāle-i ʿĀl-i ʿOṣmān (5b, 14)

2.10. Arapça Atıf Vavının Gösterilmesi

Eserde atıf vavı ötre, vav, ötreli vav ve esre ile gösterilmiştir:

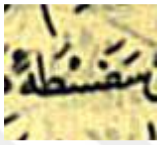
 emn ü emānı (306a, 11) ḥaşr u neşr (3a, 4)

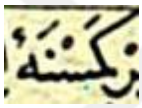
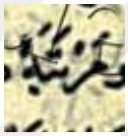
 ḳāḥt u ḳabāḥatile (292a, 5) feraḥ u sürürdan (295a, 16)

 ʿādil ü ʿāḳil (160a, 17)

2.11. Kelime Sonundaki Hemzenin Okunuşu

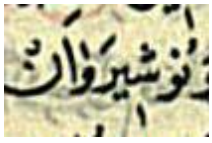
Eserde kelime sonundaki hâ-i resmiyye üzerine konulan hemze çeviri yazılı metinde "yı/yi" şeklinde okunmuştur:

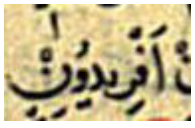
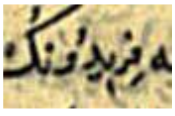
 safsaṭayı (38b, 4) ayayı (271b, 8)

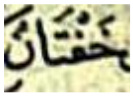
 kimesneyi (328a, 1) mertebeyi (72a, 13)

Eserde bazı kelimelerin ve özel isimlerin yazılışında farklılıklar olduğu görülür. Bir kelimenin aynı sayfada bile farklı şekilde yazıldığı ve harekelendiği örnekler mevcuttur. Çeviri yazılı metinde bu tip yazımlarda çoğunluk olan yazım biçimi tercih edilmiştir:

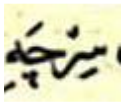
 Enūşervānuŋ (79b, 13) Nūşervān'uŋ (80a, 15)

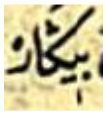
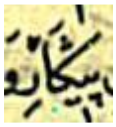
 Nūşīrevān (114a, 12)

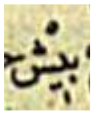
 Efrīdūn (158a, 13) Firīdūn'uŋ (158a, 15)

 ġaftān (101b, 12) ḳaftan (252b, 9)

 niçe (144b, 12) nice (165b, 10)

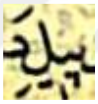
 (sırça, 183b, 5) ṣırça (351a, 4)

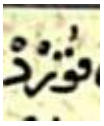
 bıŋar (291a, 2) pıŋarı (120b, 9)

 biş (3b, 16) biş (4a, 1)

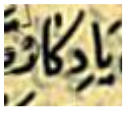
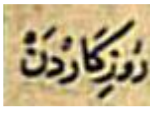
 ıraḳ (262b, 9) ıraġ (262b, 9)

 ḫidmeti (10b, 4) ḫiẕmetüŋden (10b, 10)

 fîle (158b, 16) pīl (242b, 4)

 ḳurt (96a, 12) ḳurd (310a, 1)

Bazı Farsça kelimeler olduğu gibi yazılırken bazı kelimelere kelimenin aslında olmamasına rağmen ünlü türemesi olacak şekilde hareke konmuştur. Çeviri yazıda bu kelimeler asıllarına uygun biçimde yazılmıştır:

 yādgār (389a, 10) rūzgār (5a, 3)

3. Netîcetü's-Sülûk'un Konusu

Netîcetü's-Sülûk, İslami esaslar ışığında hükümdara yol göstermek amacıyla yazılmış *Nasîhatü'l-Mülûk*'un tercümesidir. Eserde, devleti ve toplumu daha iyi hâle getirmek için yapılması ve kaçınılması gerekenler ayetlere, hadislere, kıssalara ve şiirlere

dayandırılarak anlatılır. Gökkaplan, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un 'Alâî tarafından şerh edildiğini belirtmiş; eserin ilk bölümünün telif, ikinci bölümünün ise *Nasîhatü'l-Mülûk*'un çevirisi olduğunu ifade etmiştir (2019: 8). Ancak bu bilgi doğru değildir. 'Alâî, eserin tertibinde tercüme ettiği *Nasîhatü'l-Mülûk*'u örnek almış ve eserin bölümlerini ona uygun olarak belirlemiştir. Eserin tüm bölümleri tercümedir. Ancak müellif, *Nasîhatü'l-Mülûk*'u olduğu gibi çevirmekle kalmamış; gerekli gördüğü konularda açıklama yapmış ve başka kaynaklardan da yararlanarak esere ilavelerde bulunmuştur. Gazâlî'nin eserinde bulunan bazı kısımları da eserinden çıkartmıştır.[12]

Eserin ilk yedi sayfası, geleneğe uygun olarak Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e övgü ve eserle ilgili açıklamalara ayrılmıştır. Müellif, hamd ve sena ile başladığı giriş bölümüne yaratılış ve kullukla ilgili ayet ve hadislerle devam eder. Bu ayet ve hadislere dayanarak insanın hem Allah'a hem mahluklara karşı sorumlu olduğunu ifade eder. Ardından eseri yazma sebebini açıklar. Kendisinin imanın esasları ile adalet ve ihsan konularını ele alan bir eser telif etmek istediğini ancak "adem-i iktidâr" sebebiyle "bir adım atıp diğerini ertelediğini" belirtir. Bir gün aslı Farsça olan Arapça bir risaleyle karşılaştığını belirtir. Bu risalenin İmâm Gazâlî'nin *Nasîhatü'l-Mülûk* adlı eseri olduğunu ve Sultan Melikşâh için kaleme alındığını ifade eder. İçinde yaşadığı zamanda Türkçeye rağbetin çok olduğunu ve bu kıymetli eseri Türkçeye tercüme etmeye karar verdiğini, seçilmiş başka kitaplardan da yararlanarak eserini süsleyerek güzelleştirmek istediğini belirtir. Böylece zamanın şehzadesinin lütuf ve ihsanına ulaşmayı umduğunu ifade eder. Çeviri yazılı metne esas aldığımız P1 nüshasında, eserin "Şehzâde Selîm Hân bin Süleymân Hân bin Selîm Hân bin Bâyezîd Hân bin Muhammed Hân" için kaleme alındığı kaydedilmiştir. 'Alâî, eseri ithaf ettikten sonra kendisinin yazdığı Farsça bir kasideyle Şehzade Selîm'i metheder. Şehzade Selîm'den eserinin hoşgörüyle kabul edilip kusurlarının bağışlanmasını diler. Bu kısmın sonunda, eserin adı ve bölümleri verilerek esas metne geçilmiştir.

3.1. Bölümleri

Müellif eserin adını ve bölüm sayısını şu şekilde açıklar:

---

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Salih İzgöer, 'Alâî B. Muhibbî Eş-Şîrâzî'nin "Netîcetü's-Sülûk Fî Terceme-i Nasîhati'l-Mülûk" Adlı Eseri ve Siyaset Düşüncesi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 68-74.

(16) Ve bu risāle-i şīrīn-maḳāle Netīcetü's-Sülūk fī-Naṣīḥati'l-Mülūk (17) ismiyle müsemmā vü müretteb ve bir muḳaddime ve iki maḳāle ve yidi bāb üzre (1) mübevveb oldı (7a-7b).

Eserin bölümleriyle ilgili başka bir açıklama yapılmaz. Müellif, genellikle bölüme başlamadan önce bölümün konusu ve kullandığı tercüme metoduyla ilgili açıklama yapar.

3.1.1. Mukaddime

Eserle ilgili açıklamaların yer aldığı giriş bölümünden sonra mukaddime bölümüne geçilir. Bölüm "Bazı nasîhatler beyânındadur." açıklamasıyla başlar. Müellif, Arapça eserden İmam Gazâlî'nin Sultan Melikşâh'a hitabını aktardıktan sonra Gazâlî'nin sözlerini Türkçeye çevirir:

Yaʿnī bilgil iy sulṭān-ı ʿālem (8) ve ḫāḳān-ı muʿaẓẓam ki üzerüŋde Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ naʿmā-yı (9) zāhire-i vāfiresi ve ālā-yı mütekāṣiresi çoḳdur. Ve her birine (10) şükr saŋa vācib ve lāzımdur ammā beyt:

(11) Ez-dest ü zebān-ı ki be-rāyed
Kez ʿuhde-i şükreş be-derāyed[13] (7b)

Müellif, sultana Allah'ın nimetlerine şükretmesini öğütledikten sonra, şükretmeyenlerin kıyamet gününde pişman olacağını belirtir. İnsana verilen ömrün de bir nimet olduğunu ancak uzun bile olsa bir gün sona ereceğini Hz. Nûh örneğiyle anlatır. Müellif, insana sunulan asıl nimetin iman nimeti olduğunu ve Allah'ın sultana bu nimeti bahşettiğini ifade eder. İmanı bir ağaca benzeten müellif İbrâhim suresinden bir ayetle bu düşüncesini destekler. Müellif ayetin açıklamasını da yapar:

Niteki Ḥaḳ celle (15) celāluhu buyurur: "Elem tera keyfe ḍaraba'llāhu meṣelen kelimeten ṭayyibeten ke-şeceratin ṭayyibetin (16) aṣluhā ṣābitun ve ferʿuhā fi's-semāi." [14] Müfessirler buyurmışlar ki kelime-i ṭayyibeden (17) murād ḳavl-i "lā-ilāhe illa'llāh'dur."15 Ve şecere-i ṭayyibeden murād ḫurmā (1) aġacıdur. Zīrā ṭayyibetü'ṣ-ṣemeredür. Maʿnāsı budur ki: "İy (2) Muḥammed āyā görme misin başīret göziyle ki Ḥaḳ Teʿālā (3) nice ḍarb-ı meṣel urup kelime-i ṭayyibeyi şecere-i ṭayyibeye beŋzedür. (4) Nitekim ḫurmā aġacınuŋ köki yirde ṣābit ve budaḳları (5) göklere aġmışdur" (8a-8b).

Ayetin devamında müellif, iman ağacının dalları konusunu anlatır. Cuma gününün faziletinden bahseder. Sultanın cuma gününü nasıl değerlendirmesi gerektiği hakkında bilgi verir. Bu bölüm oldukça ayrıntılıdır. Müellif, perşembe akşamından başlayarak

13 Kimin elinden ve dilinden gelir ki Allah'a hakkıyla şükredebilsin?

14 "Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir" (İbrâhim, 14/24).

15 Allah'tan başka ilah yoktur.

cuma gününde yapması gerekenleri sırasıyla anlatır. Müellifin cuma gününe dair tavsiyelerinden biri de eserinin her cuma okunması ve hatırda kalmasıdır:

> Ve gün çıḳduḳdan ṣoŋra (16) bir kimesneye emr idesin ki bu kitābı evvelinden āḫirine (17) degin senüŋ içün ḳırāʾat eyleye. Ve her cumʿada oḳudasın. (1) Tā ki bu kitābda olan neṣāʾiḥ ḫāṭıruŋda ḳala. Pes (2) çünkim ḳārī ḳırāʾatden fāriġ ola (11a-11b).

Mukaddime bölümü, günahlarından pişmanlık duymayan ve vaktini Allah'la geçirmeyen kişiler için üzüntü ifade eden bir Farsça rubâî ve Allah'tan af ve amelde muvaffakiyet dileyen bir dua ile sona erer.

3.1.2 Birinci Makale

Birinci makalenin konusu iman esaslarıdır. "Asl" başlığını taşıyan on alt bölümden oluşur. 'Alâî, asıl başlıklı bu on bölümü ayrıntılı biçimde şerh eder. İzgöer, 'Alâî'nin akâid konusunda ayrıntılı şerhe başvurmasının sebebini XVI. yüzyılda İran'da baş gösteren Şiî tehdidinin müellif tarafından dikkate alınması biçiminde yorumlar (2017: 122). Birinci makalede müellif; Allah'ın varlığını, noksanlardan münezzeh olduğunu ve peygamberlerini her müminin itirazsız kabul etmesi gerektiğini belirtir. Allah'ın varlığını ve sıfatlarını "asl" başlıklı on bölüm hâlinde açıklar. Birinci asılda Allah'ın varlığı ve tek olması konusu işlenir. İkinci asılda, Allah'ın tüm eksikliklerden ve hatalardan münezzeh olduğu anlatılır. Bu bölümde konuyla ilgili Hulûliyye Mezhebi'nin itirazları ve müellifin bu itirazlara cevapları yer alır. Üçüncü asıldan yedinci asıla kadar sırasıyla; Allah'ın varlığının ispatı, tüm eksikliklerden münezzeh olması, kudreti, ilmi, işitmesi ile görmesi ve kelamı konuları işlenir. Ancak müellif beşinci aslı atlamış, dördüncü asıldan sonra altıncı asıla yer vermiştir. 'Alâî, bu konuları *Nasîhatü'l-Mülûk*'u esas alarak farklı kaynakların da katkısıyla oluşturur. Sekizinci asılda, Allah'ın fiilleri konusunda kaynak eserdeki bölümün tercümesinden sonra, konu "mesele" başlığını taşıyan beş alt bölümde daha ayrıntılı ele alınır. Müellif; mesele başlıklı bu bölümlerde, Allah'ın fiilleriyle ilgili olumsuz düşünceleri ve konuyla ilgili itirazları değerlendirir. Allah'ın yanlış ve çirkin bir fiil işlemeyeceğini delilleriyle ispata çalışır. Dokuzuncu aslın konusu ahirettir. 'Alâî bu bölümde, Gazâlî'nin sözlerini aktardıktan sonra onun sözlerine deliller getireceğini ve itiraz edilebilecek konuları ispata ve izaha çalışacağını ifade eder. Dokuzuncu asıl bir haber, bir latife ve on bir meseleden oluşur. Bu meselelerde; beden ve ruh, Münker ve Nekîr'in varlığı, kabirdeki sorgu sual, kabir azabı, haşir, amellerin Allah'a arz edilmesi, mizan, sırat, sorgu, cennet ile cehennem ve şefaat konuları işlenir. Onuncu asılda,

nübüvvet konusu işlenir. Müellif bu bölümde, Gazâlî'nin sözlerini aktardıktan sonra aşağıdaki açıklamayla bu bölümde başka kaynaklardan da yararlanacağını belirtir:

> (1) Bu faḳīr-i ḥaḳīr irāde eyledüm ki İmām'uŋ ẕikr itdügi (2) mesʾeleyi lafẓen bi-lafẓin taḳrīr ve her mesʾeleye kütüb-i muʿtebereden (3) bir delīl-i ḳavī taḥrīr eyleyem. Ve eger muḫālifüŋ (4) iʿtirāżı ve daḫli olursa kelāmını ẕikr idüp reddine (5) daḫı çalışup minaṣṣa-i ʿarżda mütecellī ḳılam (48a).

Bu asıl, mesele başlığını taşıyan dört alt bölümden oluşur. Bu meselelerde; peygamberliğin önemi ve halkın peygamberlere ihtiyacı, Hz. Muhammed'in son peygamber olması, tüm peygamberlerden ve meleklerden üstün olması, ashabının ve dört halifenin diğer insanlardan üstün olduğu konuları ele alınır.

Müellif; birinci makalenin sonunda, mukaddime ve birinci makalede Gazâlî'nin sözlerini olduğu gibi aktardığını ve bu sözleri şerh ettiğini belirtir. İkinci makalede de Gazâlî'nin yer verdiği on asıla eksiksiz yer vereceğini ifade eder. Ancak ikinci makalede Gazâlî'nin sözlerinin tamamına vermek yerine bu sözleri özetleyeceğini aksi takdirde eserinin bir risale değil kitap hacmine ulaşacağını belirtir.

3.1.3. İkinci Makale

"Adalet ve insaf" hakkındadır. Bu makale de ilk makale gibi on asıldan oluşur. Birinci asılda, sultana beyliğin kıymetini bilmesi öğütlenir. Bu asıl; ayetler, hadisler, sahabenin sözleri ve bir haber ile bir hikâyeden oluşur. İkinci asılda, idarecilikte âlim ve fazıllara danışmanın önemi konu edilir. Bu bölümde, bir hikâye ve üç nükte anlatılır. Üçüncü asıl, sultanın hem kendisini hem de halkını zulmetmekten uzak tutması gerektiğini anlatır. Müellif bu bölümde, konuyla ilgili bir hadisin açıklamasını Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden bir alıntıyla yapar. Dördüncü asıl, tekebbürden ve gazaptan sakınmanın önemini vurgular. Doğulu ve Batılı âlimlerden çok sayıda veciz söz ve iki hikâyeden oluşur. Beşinci asıl, sultanın halkına kendine layık gördüğü şekilde muamele etmesi gerektiğini konu edinir. Haber başlıklı bir alt bölümden oluşur. Altıncı asıl, sultanın halkı bekletmeden onların ihtiyaçlarını karşılamasının önemini anlatır. Nükte başlığını taşıyan bir alt bölümden oluşur. Yedinci asılda, sultana nefsin kötülüklerine uymaması öğütlenir. Bu bölümde, bir nükte ve bir hikmet başlığı bulunur. Sekizinci asılda; sultanın halkına daima merhamet ve şefkatle muamele etmesi, kahır ve azaptan uzak durması öğütlenir. Nükte adlı bir alt bölümden oluşur. Dokuzuncu asılda, sultanın halkın rızasını kazanma gayretinde olması gerektiği anlatılır. Onuncu asılda, sultana yaptığı tüm işlerde Allah'ın rızasını her şeyin üstünde tutması öğütlenir.

Müellif, onuncu aslın sonunda Gazâlî'den alıntıyla ilmin iki pınarı olduğunu ve iman ağacının bu pınarlarla beslendiğini belirtir. Bahsedilen iki pınar "ayn" başlıklı iki bölümde ele alınır. İman ağacını besleyen iki pınarın ilki "Dünyanın Mahiyetinin Bilinmesi" başlıklı birinci aynda ele alınır. Müellif, dünyanın geçiciliği ile ilgili açıklamalardan sonra konuyla ilgili bir nükteye yer verir. Nükteden sonra, *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta olduğu gibi "misal" başlıklı on bölüm bulunur. Bu misallerde sırasıyla; dünyanın sihri, dünyanın insana gösterdiği muhabbetin yalancılığı, dünyanın süsünü gösterip elemini gizleyerek insanı aldatması, insanı gaflete düşürmesi, dünya sevgisi ve lezzetinin insanı kötü sonuçlara sürüklemesi, dünya meşgalesinin sonunun olmadığı, dünya hırsının kötü sonuçları, dünya hayatının bir gemi yolculuğu kadar kısa ve geçici olduğu, dünya hayatının nasıl yaşanırsa yaşansın ölümle sonuçlanacağı ve dünya hırsının kötü sonuçları ele alınır. İkinci aynda ise "son nefesin ve nefsin sonunun bilinmesinin önemi" anlatılır. Konuyla ilgili beş hikâyeye yer verilir. İlk üç hikâyede; dünyaya aldanmış, kibirli, zalim üç padişahın ölümle karşılaşması konu edilir. Dördüncü hikâyede, Azrâil'le karşılaşan bir kişinin ölümden kaçmak için Hz. Süleymân'dan yardım istemesi ancak ölümden kurtulamaması anlatılır. Beşinci hikâyede ise İskender'in mal biriktirmeyen bir toplulukla karşılaşması ve konuşması anlatılır.

Müellif, mukaddime ve iki makaleyi tamamladıktan sonra girişte belirttiği gibi esere "Bâb" başlıklı bölümlerle devam eder.

3.1.4. Birinci Bâb

Birinci bâbın konusu, *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta olduğu gibi "Adalet ve Siyaset"tir. 'Alâî, bu başlığa "Zikru Ensâbi'l-Mülûk ve Siyerihim ve Tevârîhihim" eklemesinde bulunur. Gazâlî'nin adalet ve siyasete dair görüşlerini aktardıktan sonra eserinin her yönüyle tam olması arzusuyla esere ilavede bulunacağı açıklamasını yapar:

> Pes bu faḳīr-i keşīrü't-taḳṣīr ki İmām'uŋ (12) kelāmına mütercim ve ʿulemā meclisinde müteʿallim vāḳiʿ olmışam. (13) Murād idindüm ki ʿādet-i sābıḳam üzerine İmām'uŋ kelāmını (14) bahāne eyleyüp murādumı tamām edā ḳılup teʾlīf ü taṣnīf (15) itdügüm risāle her vechile cāmiʿiyyet üzerine olup yirlü (16) yirinde lāzım olanı taḥrīr ve ḥayru'l-kelām ṭarīḳiyle taḳrīr (17) eyleyem. Pes tevārīḫ-i mülūk "ʿalā vechi'l-etemmi ve'l-aḥsen."[16] (1) Bu fennüŋ kütüb-i muʿteberesinden intiḫāb idüp tevārīḫ-i (2) güzīde gibi mulaḫḫaṣ ve münaḳḳā ve eşʿār-ı ġarrā ile müreddef ve muḳaffā (3) eyleyüp İmām'uŋ tertībine tābiʿ olup eger tertībinde müverriḫīn (4) mābeyninde iḫtilāf olursa aŋa daḫı cāmiʿ olup (5) ʿizz ü ḥużūr-ı lāzımü'l-ḥubūra ʿarż olınur (148a-148b).

[16] En tam ve en güzel şekilde.

Müellif bu açıkladan sonra esere, *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta bulunmayan "Zikru Ensâbi'l-Mülûk ve Siyerihim ve Tevârîhihim" başlıklı bölümle devam eder. Bu bölüm 'Alâî tarafından yazılmış ve esere eklenmiştir. Müellif, bu bölümde Hz. Âdem'den başlayarak İslam ordularının İran'ı fethettiği zamana kadar yaşamış olan meliklerden, siyasi ve toplumsal olaylardan ve ilmî gelişmelerden söz eder. Bölüm başında sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Şît, Keyûmers ve Sâ'il'in hayatı ve saltanatı hakkında kısaca bilgi verilir. Sâ'il'in oğlu Hûşeng'le başlanarak her padişah için ayrı başlık açılır. Hükümdarların hayatları ve saltanatları "el-kıssa" alt başlığıyla aktarılır Hûşeng b. Sâ'il'le başlayan padişah başlıklı bölümlerde sırasıyla Tahmûras, Cemşîd, Peyûraseb, Efrîdûn, Menûçihr b. Îrec, Nûzer b. Menûçihr, Efrâsiyâb, Zev b. Tahmâsp, Keykubâd b. Zev b. Tahmâsp b. Menûçihr, Keykâvus b. Keykubâd b. Zev b. Tahmâsp, Keyhüsrev b. Siyâvuş b. Keyhüsrev b. Keykubâdi'l-Melik, Luhrâsep b. Keykubâd, Küstâsep b. Luhrâsep, Behmen b. İsfendiyâr, Dârâb, Dârâ b. Dârâb hakkında bilgi verilir. Müellif, Dârâ b. Dârâb'dan sonra "Kıssa-i İskender ü Dârâ" başlığıyla Dârâ ile İskender-i Yunanî arasında yaşananları aktarır.

Dârâ'dan sonra padişah başlıkları İskender ile devam eder. İskender meliklerle ilgili bu bölümde, müellifin en çok yer ayırdığı meliktir. Müellif, İskender'e ayırdığı bölümde Aristoteles'in İskender'e nasihatlerinden ve adalet dairesi hakkında yazdıklarından, İskender'in İskenderiye şehri ile ilgili çalışmalarından, Mısır'a gidişinden, Hindistan Padişahı Kendekân ile mektuplaşmalarından söz eder. 'Alâî, İskender'le ilgili bu bölümde; savaşların sonuyla ilgili galip-mağlup ilmi, insanların karakteri hakkında bilgi veren kıyafet ilmi, avuç içinden bilgi almayı sağlayan keff ilmi, kürek kemiği ile gelecekten bilgi edinmeyi sağlayan ketef ilmi ve parmakların yol göstericiliğini konu edinen yedd ilmi hakkında çizimlerden de yararlanarak bilgi verir.

İskender'den sonra padişah başlığı altında sırasıyla Erdeşîr-i Sâsân, Şâbûr b. Erdeşîr, Hürmüz b. Şâbûr, Behrâm b. Hürmüz, Hürmüz b. Behrâm, Türsî b. Behrâm, Hürmüz b. Türsî, Şâbûr-ı Zülektâf, Erdeşîr b. Hürmüz, Yezdecird b. Behrâm, Behrâm b. Yezdecird, Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr, Hürmüz b. Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr, Pîrûz b. Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr, Kubâd b. Pîrûz b. Yezdecird isimli hükümdarlara yer verilir. Müellif, bu hükümdarlardan sonra Nûşîrevân b. Kubâd b. Pîrûz b. Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr b. Yezdecird b. Behrâm b. Şâbûr b. Behrâm b. Türsî b. Hürmüz b. Şâbûr b. Erdeşîr b. Bâbek b. Sâsân b. Behmen b. İsfendiyâr başlığıyla Nûşîrevân'a uzun bir bölüm ayırır.

Bu bölümde, Nûşîrevân'ın saltanatı, veziri Büzürcmihr'le ilişkisi, Nûşîrevân'ın Büzürcmihr'e sorduğu sorulardan ve aldığı cevaplardan oluşan *Zafer-nâme* adlı eserin bir bölümü yer alır.

Nûşîrevân bölümünün ardından sırasıyla Hürmüz b. Nûşîrevân, Pervîz b. Hürmüz b. Nûşîrevân, Şîrûye b. Pervîz, Erdeşîr b. Şîrûye, Tûrân Duht, Yezdecird b. Pervîz b. Şehriyâr'ın saltanatları anlatılarak meliklerle ilgili bölüm tamamlanır.

Müellif, meliklerle ilgili bölümün *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta yer almadığını, lüzum gördüğü için kendisi tarafından ilave edildiğini açıklar. Burada eserin telif tarihini ve Kanuni Sultan Süleymân'a neden yer ayrılmadığını belirten bir açıklama yer alır:

> (9) Şimdi rāy-ı ʿālem-ārāya maḫfī ve pūşīde olmaya (10) ki selāṭīn-i ʿAcem'üŋ ḫulāṣa-i tevārīḫi İmām'uŋ risālesinde (11) biz ẕikr itdügümüz veche degüldür. Ve sābıkā (12) İmām'uŋ ne vechile taḥrīr itdügine işāret vākiʿ olmışdur. (13) Ve bu faḳīr-i ḥaḳīr ki bu tercümenüŋ müʾellif-i keşīrü't-taḳşīridür. (14) Tevārīḫ-i muʿteberenüŋ tetebbuʿından ṣoŋra taḥrīr itdügüm (15) tevārīḫi bu risālede telḫīs üzre beyān idüp nice (16) ʿilmler ve fāʾideler ki her maḥalle münāsib idi żamīme (17) idüp ʿizz-i ḥużūr içün mesṭūr oldı. Lākin istilā-yı (1) İslām'dan bu zamāna gelince ki hicretüŋ toḳuz yüz elli (2) yidi senesidür. Ve pādşāh-ı İslām ḫulāṣa-i enām menbaʿul-ʿirfān-i (3) ve'l-ebḳān ve maʿdenü'l-ʿadli ve'l-fażli ve'l-ihsān (4) sülāle-i Āl-i ʿOṣmān Sulṭān Süleymān bin Selīm Şāh bin (5) Bāyezīd Ḫān ṣanehu'llāhu Teʿālā ʿan-ṭevāriḳi'l-ḥadişān (6) Ḥażretleri'nüŋ zamān-ı ferḫunde-i evānıdur. Bu risālede ẕikr (7) itmedügüme sebeb budur ki tevārīḫ-i ehl-i İslām'da (8) basṭ üzre mesṭūr ve mesfūrdur. Ve hem eger anlaruŋ ahvāli (9) īrādına müteşaddī olurısam bu risāle müteḥammil olmayup (10) risālelikden çıḳup bir cild kitāb degül belki mücelledāt (11) olmaḳ lāzım gelür (267b-268a).

Müellif, eserinde Kanuni Sultan Süleymân'a yer vermemesinin nedenini İslam tarihlerinde konunun ayrıntılı şekilde anlatılması ve kendi eserinin hacmini aşması şeklinde açıklar. Esere Gazâlî'nin kelamıyla devam edeceğini, gerekli gördüğü yerlerde de ilavelerde bulunacağını belirtir. Birinci bâb; otuz beş hikâye, on iki hikmet, üç nükte, iki fasıl, bir nasihat ve bir soru-cevap bölümüyle tamamlanır. Bu bölümlerde, Nûşîrevân, Hz. Mûsâ, İskender, Hz. Ömer, Ömer b. Abdülazîz, Sokrates, Büzürcmihr, Aristo, Halife Me'mûn, Süfyân-ı Sevrî, Hüsrev-i Pervîz, Küstâsep, Erdeşîr-i Bâbek gibi tarihî şahsiyetlerin ibret alınacak hikâyelerine ve nasihatlerine yer verilir. Müellif, bu anlatılarla zulmün kötülüğünü ve adil ve insaflı olmanın önemini vurgular.

3.1.5. İkinci Bâb

Eserin ikinci bâbının konusu "vezirlerin siyaseti ve davranışları"dır. Müellif, bölüme asıl esere bağlı kalacağını ve başka kitaplardan faydalı bilgiler ekleyeceğini ifade ederek başlar. Bölüm bir hikâye ve bir hikmet alt başlığından oluşur. Müellife göre, padişahın başarılı olması ve iyi adla anılması veziri sebebiyledir. Vezir, "sâlih, kâfî, âdil,

nâsih ve vâfî" olmalıdır. Görevini yerine getirirken tek başına hareket etmemeli ve danışarak iş yapmalıdır. Konuyla ilgili ayetler açıklandıktan sonra Erdeşîr-i Bâbek'in "padişaha gerekli vezir"le ilgili sözü aktarılır. Nûşîrevân'ın oğluna vezirlerle ilgili nasihati, Erdeşîr-i Bâbek ve Aristo'nun vezirler hakkındaki görüşleri ve tavsiyeleri ile Hz. Süleymân'ın kendisini havada taşıyan tahtı bu bölümde işlenen diğer konulardır.

3.1.6. Üçüncü Bâb

Üçüncü bâbın konusu "kâtiplerin adapları"dır. Müellif bölüme, kalemle ve kâtiplikle ilgili ayet ve hadislerle başlar. İbn-i Mu'azzez, Câlinûs ve İskender'in konuyla ilgili sözlerini aktarır. Kâtiplerin ihtiyaç duyduğu nesneleri belirttikten sonra, kâtiplerin kitabet ilmi dışında bilmesi gereken on ilme yer verir. Müellife göre iyi bir kâtibin ziraat, matematik, geometri, astroloji, coğrafya gibi farklı ilim dallarına hâkim olması gereklidir. Müellif kâtiplerle ilgili bu değerlendirmenin ardından iyi kalemin özelliklerini ve güzel yazı yazmanın hususiyetlerini *Yevâkitu'l-Ulûm*, Yahyâ b. Hâlid Bermekî ve Hz. Ali gibi eser ve kişilerin sözlerini kaynak göstererek anlatır. Bölüm sonunda Gazâlî'nin sözleriyle yetinmediğini ve bölüme ilavelerde bulunduğunu kaydeder. Daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenlerin İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-Küttâb* ve Hâce-i Cihân'ın *Kavâidü'l-İnşâ* adlı eserlerine başvurabileceğini söyleyerek bölümü tamamlar.

3.1.7. Dördüncü Bâb

"Meliklerin azmi ve ihsanı" hakkındadır. Bu bölüm "Hikâye" başlıklı on iki alt bölümden oluşur. Bu hikâyelerde; Ebû Devânik, Hârûnürreşîd, Erdeşîr, Hürmüz b. Şâbûr, Yahyâ b. Hâlid Bermekî, Abdülazîz b. Mervân, Nûşîrevân gibi meliklerin cömertlikleri konu edilir.

3.1.8. Beşinci Bâb

Eserin beşinci bâbının konusu "hikmet ehlinin hikmetleri ve nasihatleri"dir. Bu bölüm, "Hikmet" başlıklı altmış bir alt bölümden oluşur. Hikmetlerin bazıları bir sorunun cevabından, bazıları ise hikmet ehlinin sözlerinden oluşur. Hikmetlerde konu başlığı belirlemenin zorluğu nedeniyle her birine ayrı ayrı yer vermek yerine bu hikmetlerde bahsedilen konuları ana hatları ile şöyle özetleyebiliriz: Hikmet ehlinde bulunması gereken vasıflar, insanların çeşitleri, ecelin yakınlığı, hilenin kâr etmeyeceği yerler, tasarrufun önemi, iyi ve kötü ameller, ilmin ve sabrın önemi, insanı yücelten ve küçük

düşüren nesne ve davranışlar, cömertliğin önemi, dünya hırsının kötü sonu, âlimlere danışmanın önemi, âlimlerin değeri.

3.1.9. Altıncı Bâb

Eserin altıncı bâbı "Aklın Şerefi ve Akıl Sahipleri" başlığını taşır. Müellif bölüm başında "aklın" farklı kişiler tarafından yapılan tanımlarına ve "akıl"la ilgili düşüncelere yer verir. Aklın önemi ve akıl sahibi kimselerin nasıl davranması gerektiği bu bölümün konusunu oluşturur. Altıncı bâb; bir kıssa, iki hikâye ve iki hikmetten oluşur. Bu anlatılarda, Halife Me'mûn, Ebû Devânik, Halife Mansûr, Melik Pervîz ve Lokmân Hekîm'in aklın ve akıl sahiplerinin önemine dair sözleri ve nasihatleri aktarılır.

3.1.10. Yedinci Bâb

Bu bâb "Kadınlar ve Onlardaki Hayır ve Şer" başlığını taşır. Müellif, bölüme "hür kadınlarla evlenmeyi" tavsiye eden hadis-i şerif ve Hz. Ömer'in kadınlarla ilgili bir sözüyle başlar. Gazâlî'nin dindar kadınla evlenmekle ilgili tavsiyesini aktardıktan sonra hikâye başlıklı sekiz alt bölüme yer verir. Bu hikâye ve hikmetlerde, hayırlı ve hayırsız kadının vasıfları, erkeğin kadın sözü dinlememesi gerektiği, tesettür, iffet ve kadın erkek ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konuları ele alınarak eser tamamlanır.

4. Dinî Unsurlar

Netîcetü's-Sülûk, İslam devletinin hükümdarına yol göstermek amacıyla yazılmıştır. Eserde; iyi bir idareci olmanın ilk şartı iyi bir kul, iyi bir Müslüman olmak olarak görülür. Bu nedenle eserde Allah'ın varlığı, birliği ve vasıflarına, ayetlere, hadislere, peygamberlerin hayatlarından kıssa ve örneklere, dinî vecibelere sıkça yer verilmiştir.

4.1. Allah

Netîcetü's-Sülûk Allah'a hamd ve övgüyle başlar. Eserde pek çok bölümde Allah'ın varlığı, adları ve sıfatları işlenir. Allah, âlemi kemal ile yaratan ve her şeye kadir olandır. İnsanlar; Allah'ı en güzel şekilde anmalı, ona hamd ve övgüde bulunmalıdır. O görünen ve görünmeyen her şeyin sahibidir (1b-2a). Müellif, aşağıdaki manzumede Allah'ın tüm varlıkların sebebi olduğunu ve şükre layık olanın yalnızca o olduğunu ifade eder:

Sipās u şükr ü minnet evvel āḫir
Aŋa k'oldur ḳamu pinhān u ẓāhir

Ḳamunuŋ evveli illā öŋi yoḳ

Dü kevnüŋ āḫiri līkin ṣoŋı yoḳ (1b-2a)

Allah; insanları ve cinleri kendisine kulluk ve ibadet etsinler diye yaratmıştır. O hâlde insanın esas görevi Allah'ın emrettiklerini yerine getirmek ve yasakladıklarından kaçınmaktır. Müslüman kimse ilk olarak İslam'ın beş şartını yerine getirmelidir (2a-4a). Sultan da her şeyden önce Allah'ın kuludur. Kendisine Allah tarafından bahşedilen iman ve diğer tüm nimetler için Allah'a şükretmelidir. Cuma gününü günahlarına tövbe etmek ve Allah'a ibadet etmek için ayırması yerinde olacaktır (4a-11b).

Eserde on asıldan oluşan birinci makalenin ilk sekiz aslı Allah'ın varlığına ve sıfatlarına ayrılmıştır. Allah'ın varlığı kendi zatındandır. Allah kimseye muhtaç değildir. Ancak onun dışındaki diğer tüm varlıklar, varlıklarını Allah'a borçludur. Allah'ın varlığı kendindendir ve tüm sıfatların en güzeli Allah'tadır. O, varlığı ve sıfatlarıyla herkesten üstündür ve kimseye benzemez:

> Ammā vācibü'l-vücūd ẕātda kimesneye muḥtāc (13) olmaduġınuŋ delīli budur ki sābıḳā iṣbāt olındı ki (14) vācibü'l-vücūd li-ẕātihidür. Yaʿnī vücūdı nefs-i ẕātındandur. (15) Ġayrdan degüldür. Pes eger ẕātında ġayra muḥtāc (16) olsaydı vācibü'ẕ-ẕātihī olmazdı. Belki vācibü'l-ġayrihī (17) olurıdı. Ve ilāh olmaġa ṣāliḥ olmazıdı Teʿālā ṣānuhu. (1) Ve ammā ṣıfātında kimesneye muḥtāc olmaduġınuŋ delīli (2) budur ki Ḥaḳ Teʿālā cemīʿ ṣıfat-ı kemālile muttaṣıfdur. (3) Pes cemīʿ ṣıfat-ı kemālile ittiṣāfı iḳtiẓā ider ki (4) ṣıfatda hīçbir kimesneye iḥtiyācı olmaya ki eger (5) ṣıfatlarından bir ṣıfatda ġayra muḥtāc ola lāzım gelür ki (6) muḥtācun ileyh. Ol ṣıfatda muḥtācdan ekmel ve aḳvā ve aḫrā (7) ve evlā ola (14b-15a).

Allah kusursuzdur ve her türlü eksiklikten münezzehtir. Allah, "Tanrı ruhunun herhangi bir bedene girdiğine inanma." (*TS*, E.T. 21.06.2020) anlamına gelen "hulûl"den de münezzehtir. Müellif, hulûle inanan kişileri inançlarına göre üç gruba ayırır ve inançlarının neden yanlış olduğunu açıklar. Allah'ın Hz. Îsâ'da hulûl ettiği düşüncesi için *Şerh-i Mevâḳıf* ve *Makâsıd*'da ayrıntılı açıklama olduğunu belirtir. Allah'ın güzel yüzlülerde hulûl ettiğine inanan ikinci grubu İsrâ suresinin "Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır." anlamına gelen 72. ayetiyle uyarır. Allah'ın Hz. Ali ve evladında hulûl ettiğine inananların ise hulûl ile zuhuru karıştırdığını belirtir. Allah'ın kullarında hulûl değil zuhur edebileceğini ifade eder:

> Evvelki Ḥulūliyye-i Naṣārā ve anlaruŋ ḳavli budur ki: "Ḥaḳ Teʿālā (12) ḥāṣā ve kellā ʿĪsā'da ḥulūl itmişdür." Bu meẕhebüŋ tafḍīli (13) ve reddi Şerḥ-i Mevāḳıf'da ve Maḳāṣıd'da beyān olınmışdur. Bu muḫtaṣar (14) anuŋ tafṣīline müteḥammil degüldür. İkinci Ḥulūliyye-i Ṣūfiyye. Anlaruŋ (15) ḳavli budur ki: "Ṣāhib-cemāllere ve şāhidlere naẓar eylemek ḥelāldür. (16) Zīrā ki Ḥaḳ anlarda ḥulūl eylemişdür." Ve irşād zemānında raḳṣ (17) iderler. Ve dirler ki: "Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ṣıfatlarından bir ṣıfat (1) bize nüzūl ve ḥulūl itdi. Ve Ḥaḳ Teʿālā bizi ol ṣıfatıla muʿānaḳa (2) ve taḳbīl eyledi. Ve hīçbir şey yoḳdur ki Ḥaḳ Teʿālā anda olmaya." (3) Pes bu küfriyyāt sebebiyle cemīʿ meʿāzif ve ālāt-

ı lehvi ve ṭabl u (4) surnā ve zellāt u sehvi helāl bilürler. Bu fırḳa Ḥulūliyye-i Naṣārā'dan (5) kemterdür. Zīrā ki İslām'a żararları ekṣerdür. "Men kāne (6) fī-hāẕihī aʿmā fe-hüve fi'l-āḫireti aʿmā ve eḍallu sebīlā." Üçünci Ḥulūliyye-i (7) Şīʿa'dur. Anlar dirler ki: "Ḥaḳ Teʿālā Hażret-i ʿAlī'de ve evlādında (8) ḥulūl itmişdür. Ve rūḥānīnüŋ ẓuḥūrı ṣūret-i cismāniyyede (9) mümteniʿ degüldür. Nitekim Cebrāʾil Dıḥyetü'l-Kelbī ṣūretinde (10) ẓuhūr ideridi. Pes baʿīd degüldür. Allāh Teʿālā baʿżı (11) kāmillerüŋ ṣūretinde ẓuhūr eyleye. Ḥażret-i ʿAlī ve evlādı (12) gibi." Ve bu ṭāʾifenüŋ menşe-i ġalaṭı oldur ki ḥulūli ẓuḥūrdan (13) bilmişler. Zīrā ẓuhūr ḥulūl degüldür (16a-16b).

Allah mekândan da münezzehtir. Allah mekânda ya da mekânın üstünde değildir. O, âlemin ve âlemdekilerin sahibidir. Allah insanda bulunan sıfatlardan münezzehtir. Ezelde ve ebedde en yüce sıfatlar onundur:

Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā (2) ezelde muttaṣıf olduġı ṣıfatıla el-ān yine muttaṣıfdur. Ve ẕātına (3) ve ṣıfātına teġayyür ve inḳılābuŋ yolı yoḳdur. Ve maḫlūḳlarda olan (4) ṣıfātdan münezzehdür. Nitekim ẕātı ezelen ve ebeden bāḳīdür. (5) Ve müteġayyir olmaz. Ke-ẕālik ṣıfātı daḫı teġayyür ve ḥudūṯdan (6) münezzehdür (21a).

Allah, her şeye kadirdir. Yaratmaya muktedir olduğu gibi terk etmeye de muktedirdir. O ilmiyle âlemdeki her şeyi bilir. Onun ilmi cüzi ve külli her şeyi kuşatmıştır. O işitilen her şeyi duyar ve görülecek her şeyi görür. Onun sözleri hakikatin ifadesidir. Kelamı dile, boğaza dişe ve ağza muhtaç değildir. Allah yaratıcıdır. Âlemdeki her şeyi yardımcısız ve ortaksız tek başına yaratmıştır. Sağlıklı, hasta, eksik ve fazla ne varsa onun adaleti iledir. Allah zalim değildir. Fiillerinde zulme yer yoktur (24b-42).

Eserde Allah "Allâh, Allâh Te'âlâ, Hak Te'âlâ, Hak Te'âlâ Hazreti, Hak celle ve 'alâ, Hak celle celâluhu, Hudâ, Hudâvend, Hudâvend Te'âlâ, Teŋgri Te'âlâ, Bârî-yi Te'âlâ" isimleriyle zikredilmiştir. Bunlar arasında en yaygın kullanılanlar, "Allâh" "Allâh Te'âlâ" ve "Hak celle ve 'alâ" ifadeleridir. "Teŋgri Te'âlâ" ifadesi eserde yalnızca üç yerde kullanılmıştır. Eserde iki yerde "Hudâ" bir yerde "Hudâvend" bir yerde de "Hudâvend Te'âlâ" adları kullanılmıştır. Eserde "Hak celle celâluhu" ifadesi nadiren kullanılmıştır.

4.2. Peygamberler

Farsça bir kelime olan peygamber "Allah tarafından haber getiren, Allah'ın emirlerini insanlara haber veren kişi" anlamına gelir (Devellioğlu, 2013: 1011*). Kur'ân-ı Kerîm*'de peygamber karşılığında nebi, resul ve mürsel kelimeleri kullanılır (Yavuz, 2007: 34, 257). Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara bildirmek üzere elçi olarak görevlendirilmiş peygamberlerin *Kur'ân-ı Kerîm*'de bildirilen sıfatları şunlardır:

> "Yaşadıkları toplumun içinden seçilmiş birer insan olup toplumla aynı dili konuşurlar. Hz. Âdem ile Hz. Îsâ dışında her peygamber bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiş, insana has özellikler taşımış, dünya işleriyle meşgul olmuş, her insan gibi sonunda ölmüştür. Bütün peygamberler sadık, dürüst, yaratana saygılı, yaratılmışlara şefkatli kimselerdir. Allah'tan vahiy almaları bakımından diğer insanlardan farklılık arz etmekle birlikte Allah yaratmadıkça mucize gösteremezler, Allah bildirmedikçe gaybı haber veremezler, insan olarak küçük hatalar (zelle) işleyebilirler; ancak karar ve temayüllerinde yanılmaları hâlinde ilahi uyarıyla karşılaşırlar (Âl-i İmrân 3/144; et-Tevbe 9/43; Yûsuf 12/24; er-Ra'd 13/38; ez-Zümer 39/30). Peygamberler sadık rüya ile vahiy almaya başlar (Buhârî, "Bedʾü'l-vahy", 1). Bütün nebîlere mûcizeler verilmiştir, Hz. Muhammed'e verilen en büyük mûcize *Kur'ân*'dır (Müsned, II, 341; Buhârî, "Feżâʾilü'l-Kurʾân", 1). Bütün nebîler anneleri babaları bir olan kardeşler gibidir. Her nebînin ashabı ve havârileri vardır (Müsned, II, 461; Bedreddin el-Aynî, XVI, 36)" (Yavuz, 2007: 34, 257).

İlki Hz. Âdem, sonuncusu Hz. Muhammed olan peygamberlerin sayısı ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bir rivayette yüz yirmi dört bin peygamber geldiği belirtilmiştir. Dinî kaynaklara dayalı bir eser olan *Netîcetü's-Sülûk*'ta peygamberlere de sıkça yer verilmiştir.

4.2.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem insanlığın atası, ilk insan ve ilk peygamberdir. Eserde Hz. Âdem insanlığın atası ve babası olması, dünya düzenini kurması ve eşi Hz. Havvâ ile birlikte cennette bulunması dolayısıyla anılmıştır. Eserde insanlık anlamında "Benî Âdem" ve "Âdemoğlu" ifadeleri sıkça kullanılır:

> İy pādşāh-ı ʿālem ve iy nūr-ı çeşm-i benī Ādem maʿlūmuŋ ola (16) ki Allāh Teʿālā Ḥażreti benī Ādem'den iki fırḳayı (17) iḫtiyār idüp sāʾir bendeleri üzerine fāʾiḳ ve kendüsinüŋ (1) luṭf u keremine maẓhar-ı tām olmaġa lāyıḳ eyledi (145a-145b).

> Eger sen Ādem oġlı olayduŋ sāʾir (4) Ādem oġlanları gibi ḫaste olurıduŋ. İy Cemşīd (5) ben senüŋ ḥālüŋi saŋa didüm bāḳī sen bilürsin. Ve bir delīlüm (6) daḫı budur ki Ādem oġlı firişteyi görmez (156b).

'Alâî, eserde birinci bâbın sonuna eklediği tarih bölümüne Hz. Âdem'in hayatını anlatarak başlar. İnsanlık ve idareciliğin tarihini ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem üzerinde temellendirir. Eserde, Hz. Âdem'in din ve dünya işlerini ayırıp oğulları Şît ve Keyûmers arasında paylaştırması anlatılır:

> (8) Rāviyān-ı aḫbār ve nāḳilān-ı āṣār ḥikāyet ve rivāyet iderler ki (9) vaḳtā ki Ādem Ḥażretleri'nüŋ ʿaleyhi's-selām evlādı keṣret (10) ve aḥfādı vefret üzerine oldı. Ebnāsınuŋ arasından (11) iki kimesne iḫtiyār idüp kendüye vaṣī-yi muḫtār (12) eyledi. Birisi Şīt ʿaleyhi's-selām ve birisi Keyūmerṣ. (13) Ve ikisine ḳırḳ ṣaḥīfe virdi ki anuŋıla āmil olalar. (14) Şīt Ḥażreti'ne ʿaleyhi's-selām umūr-ı dīn ü millet ve Keyūmerṣ'e (15) umūr-ı dünyā ve salṭanat ışmarladı (148b).

Müellif, cennetin varlığını ispata çalıştığı bölümde Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın orada bulunmuş olmasını düşüncesini ispat için delil gösterir:

> Pes lāzım gelür ki (1) el-ān mevcūd olalar. Ve hem Ḥażret-i Ādem ve Ḥavvā'nuŋ ḳıṣṣası (2) ve cennetde olan ser-güẕeştleri cennetüŋ el-ān mevcūd (3) olmasına dālldür. Ammā mekānlarınuŋ taʿyīnine naṣṣ-ı ṣārīḥ (4) vārid olmamışdur. Lākin ekṣerī bunuŋ üzerinedürler (5) ki cennet ʿarş altında yidi ḳatlu gök üstindedür (66a-66b).

Eserde Hakîm-i Hindî'nin İskender'e gösterdiği mucizevi kadehin -bir rivayete göre- ilk sahibinin Hz. Âdem olduğu ifade edilir:

> Baʿżılar buyurmışlardur (5) ki: "Ol ḳadeḥ Ādem Ḥażretleri'nüŋ idi. Ve Serendīb'de (6) ḳalmışıdı. Ve irṣ ṭarīḳiyle Hind'üŋ pādşāhına degdi. (7) Ādem Ḥażretleri'nüŋ muʿcizesi bereketi idi" (197b).

Abdullâh b. Ömer'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Âdem'in yeryüzüne gönderilmesi ve Allah'ın ona vahyettiği dört kelimeden bahsedilir:

> ʿAbdu'llāh bin ʿÖmer'den (13) raḍıya'llāhu ʿanhümā mervīdür ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (14) buyurdı ki: "Vaḳtā ki Ḥaḳ Teʿālā Ādem'i cennetden yiryüzine (15) göndürdi. Ādem Ḥażreti'ne dört kelimeyle vaḥy idüp (16) buyurdı ki: 'İy Ādem! Senüŋ ẕürriyetüŋüŋ ʿilmi bu dört kelimenüŋ (17) üzerinedür. Ve bu dört kelimenüŋ birisi benümdür. Ve birisi senüŋdür. (1) Ve birisi benümile senüŋ arasındadur. Ve birisi benümile il (2) arasındadur. Ammā şol kelime ki benümdür. Budur ki ʿibādeti (3) ḫāṣ benüm içün idesin. Ve baŋa şirk getürmeyesin. Ve şol (4) kelime ki senüŋdür. Budur ki ʿamelüŋe göre ben saŋa mecāzāt (5) virürem. Ve benümile senüŋ arasında olan kelime budur ki senden (6) duʿā eylemek ve benden ḳabūl itmek. Ve şol kelime ki benümile ḫalḳ (7) arasındadur. Budur ki ḫalḳ içinde ʿadl idüp inṣāf (8) üzerine olasın." (274a-274b).

4.2.2. Hz. Şît

Hz. Şît, Hz. Âdem'in oğludur. Babasının ölümünden sonra yeryüzünde onun halifesi olmuştur. Kendisine indirilen 50 sayfalık bir kitap ile Allah'ın emirlerini ve yasaklarını insanlara tebliğ etmiştir. 912 yıl yaşadığı rivayet edilir (Pala, 2009: 433). Eserde Hz. Âdem'in işlerini oğulları Şît ve Keyûmers arasında paylaştırması anlatılır. Müellif; Hz. Şît'in adı, doğumu, ömrü ve peygamberliği ile ilgili kısaca bilgi verir:

> Ḳıṣṣa budur ki çün Ādem Ḥażretleri (7) dünyādan gitdi. Ḥażret-i Ādem'ün ḳāʾim-maḳāmı Şīt oldı (8) ʿaleyhi's-selām. Ve Şīt Süryānice ʿAṭāʾullāh [N 64b] dimekdür. (9) Vech-i tesmiyesi budur ki Hābil şehīd olduḳda (10) Ḥavvā ve Ādem'den ʿaleyhi's-selām dört yıl miḳdārı evlād gelmedi. (11) Ve biş yıl daḫı dimişler. Evvelki ḳavl eṣaḥḥdur. Ṣoŋra dört (12) yıl geçdükde Ḥażret-i Şīt vücūda geldi. Ve Hābil'e (13) bedel bildiler. Ol sebebden ʿAṭāʾullah ad ḳodılar. Ve Ḥażret-i (14) Şīt ṭoḳuz yüz on iki yıl yaşadı. Cemīʿ ʿömrini (15) daʿvet-i nübüvvetde ṣarf eyledi. Ḥaḳ Teʿālā'dan Şīt'e elli (16) ṣaḥīfe nāzil oldı. Ṣoŋra dünyādan gidüp yirini (17) oġlına Enoş vaṣiyyet eyledi (149a).

4.2.3. Hz. İdrîs

Hz. Şît'ten sonra, Hz. Nûh'tan önce peygamber olarak gönderilmiştir. Kendisine Allah tarafından 30 sahife indirilmiştir. İlk defa rakam ve yazı yazan, elbise diken odur. Bu nedenle kâtiplik ve terzilikte üstat kabul edilir (Pala, 2009: 227). Edebiyatımızda da bu yönleriyle ön plana çıkar. Eserde Tahmûras'ın İdrîs ilminin ulemasını toplaması ve onlara danışması şeklinde zikredilir:

> Ve Ḥażret-i Nūḥ'uŋ (9) zemānında idi. Ve ʿālemi tesḫīr ü ʿadl ü dād u tedbīr eyledi. (10) Bir gün ʿilm-i İdrīs'üŋ ʿulemāsını cemʿ idüp (11) anlara buyurdı ki: "Baŋa bir nesne taʿlīm idüŋ ki anuŋ (12) sebebi ile salṭanatuma ḫalel irişmeye." ʿUlemā didiler ki: (13) "ʿAdlden özge nesne yoḳdur." Cemşīd eyitdi ki: (14) "Gāh gāh benümile muṣāḥabet idüŋ. Ve ḳaçan ki benden (15) bir ẓulm görürsiz baŋa iʿlām eyleŋ" (155b).

4.2.4. Hz. Nûh

Hz. İdrîs'ten sonra peygamber olarak gönderilmiştir. Kavminin azgınlığı sebebiyle sıkıntı çekmiştir. Hz. Nûh'un kavmine beddua etmesi sonucu Allah onlara tufanı gönderir. Hz. Nûh, Allah'ın bildirmesiyle yaptığı gemiyle kendisine iman edenlerle birlikte tufandan kurtulur. Ancak oğlu kendisine iman etmediği için helak olur. Rivayetlere göre Hz. Nûh dokuz yüz elli ile bin yıl arası bir ömür sürmüştür. Bu nedenle uzun ömür için "Nûh ömrü" tabiri kullanılır (Pala, 2009: 361). Edebiyatımızda ömrünün uzunluğu, tufan hadisesi ve Nûh'un gemisi tabirleriyle kullanılır. Eserde insanın ne kadar uzun yaşarsa yaşasın ömrünün ölümle sonuçlanacağı Hz. Nûh örneğiyle anlatılır:

> Ḥażret-i Nūḥ "ʿaleyhi's-selām" (4) dünyāda biŋ yıldan ziyāde yaşayup nice biŋ yıl oldı (5) ki beden-i laṭīfi ḫāk-i pāki medfen ve rūḥ-ı şerīfi ḳubbe-i (6) eflāki mesken idinüp şimdi ṣanursın ki hergiz ne-būd (7) egerçi ki oldı mevcūd (8a).

Ayrıca Peyûraseb'in Hz. Nûh döneminde yaşadığı ve Nûh kavminin putperest olduğu bilgisi yer alır:

> Cemşīd'üŋ yirine Peyūraseb (8) pādşāh oldı. Bu daḫı Ḥażret-i Nūḥ'uŋ zemānında idi. (9) Ve büt-perest idi. Ehl-i Hind ḳavlinde ve baʿżılar ḳavlinde (10) āteş-perest idi. Ammā eṣaḥḥ evvelki ḳavldur. Zīrā ki (11) Nūḥ Ḥażretleri Peyūraseb'i dīne daʿvet eyledi. Veyāḫūd baʿżılar (12) ḳavlinde Peyūraseb'üŋ daʿvetine geldi. Ve muḳarrerdür ki (13) Nūḥ'uŋ ḳavmi büt-perestler idi (157a).

Hz. Nûh, bir rivayete göre İskender b. Feylekûs'un atasıdır:

> (16) Baʿżı ʿulemā ve ehl-i tevārīḫ İskender'üŋ nesebini bu vechile (17) beyān buyurmışlardur ki İskender bin Feyleḳūs bin (1) Beṭarsūs bin Beḳrūs bin Menṭūr bin Rūmān bin Lītī bin (2) Yunan bin Yāfes bin Nūḥ ʿaleyhi's-selām (174b-175a).

4.2.5. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Kutsal kitaplardan Tevrât Hz. Mûsâ'ya indirilmiştir. Sabırları ve gayretleri sebebiyle *Kur'ân-ı Kerîm*'de "ulü'l-azm" olarak adlandırılan beş peygamberden biridir. Hz. Mûsâ Firavun zamanında İsrâiloğullarına gönderilmiş ve avmi dolayısıyla çok sıkıntı çekmiştir. Edebiyatımızda Tûr Dağı'nda Allah'la konuşması, asasının yılana dönüşmesi ve denizi ikiye bölmesi gibi mucizeleriyle anılır (Pala, 2009: 334-335). Eserde, insanların Allah'ı görüp göremeyeceği hakkındaki "rü'yet" konusu anlatılırken müellif, Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesinin ve Hz. Mûsâ'yla konuşmasının anlatıldığı A'raf suresinin 147. ayetini ayrıntılı bir şekilde açıklar:

> Ve delîl-i naḳlî bir nice vechiledür. Birisi oldur ki (15) Mūsā Ḥażreti ʿaleyhi's-selām Ḥaḳ celle ve ʿalādan didār ṭaleb (16) idüp buyurdı ki: "Rabbī erinī enẓūr ileyke." Pes Ḥażret-i Mūsā'dan (17) ṭaleb-i rüʾyet rüʾyetüŋ imkānına delālet ider. Zīrā ki (1) ʿāḳil olan kimesne muḥāli ṭaleb eylemez. "Fe-keyfe nebiyyun mürselün." (2) Ve cāʾiz degüldür ki dinile kim Mūsā Ḥaẓretleri rüʾyetüŋ (3) istiḥāletine cāhil idi. Andan ötürü ṭaleb itdi. Zīrā ki (4) Ḥaḳ Teʿālā ḥaḳḳında cāʾiz olmayan nesnelere cāhil maḳām-ı nübüvvete (5) lāyıḳ degüldür. Anuŋçün ki nübüvvetden ġaraż ʿaḳāid-i ḥaḳḳaya (6) ve aʿmāl-i ṣāliḥāya ḫalḳı hidāyet eylemekdür. Ve şek degüldür (7) ki Mūsā ʿaleyhi's-selām nebīdür. Ve ulü'l-ʿazmdendür. Ve ṭalebi (8) ʿilm üzre idi. "Fe-ṣebbetü'l-müddeʿā." İkinci veche oldur ki Ḥaḳ (9) celle ve ʿalā rüʾyetüŋ taʿlīḳi cebelüŋ istiḳrārına idüp buyurdı (10) ki: "Velākini'nẓūr ilā'l-cebeli fe-ini'steḳarra mekānehu fe-sevfe (11) terānī." Ve ṭāġuŋ istiḳrārı cāʾizü'l-vücūddur. Ve cāʾizü'l-vücūda (12) muʿallaḳ olan daḫı cāʾizü'l-vücūddur (22b-23a).

Müellif, Allah'ın kelamını anlattığı bölümde Hz. Mûsâ ve Hârûn arasında geçen bir konuşmayı anlatan Tâhâ suresinin 46. ayetine telmihte bulunur:

> Ve Ḥażret-i Mūsā (1) Hārūn'a buyurdı ki: "İnnenī meʿakumā esmeʿu ve erā" [17] (32b-33a).

Hz. Üzeyr ile İsrâiloğulları'nın anlatıldığı bölümde Hz. Mûsâ kardeşi Hz. Hârûn'la birlikte Tevrât'ı bilen iki kişiden biri olarak zikredilir (168b). Eserde anlatılan iki hikâyede Hz. Mûsâ'ya yer verilir. İlk hikâyede İsrâiloğullarından bir balıkçının bir hırsız tarafından soyulması anlatılır. Balıkçının balığını elinden alan hırsız hastalanır. Önce eli sonra da bileği kesilir. Ancak hastalık omzuna kadar kolunu sarar. Rüyasında, hastalanmasının sebebinin balıkçıya yaptığı zulüm olduğunu görür. Balıkçıdan helallik isteyip barıştıktan sonra iyileşir. Müellif, bu olay üzerine Hz. Mûsâ'ya vahiy geldiğini belirtir ve onun sözlerini aktarır:

---

[17] "Allah şöyle dedi: **'Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm**" (Tâhâ, 20/46).

> Pes Mūsā Ḥażreti'ne ʿaleyhi's-selām vaḥy gelüp didi ki: "Eger (12) bu kişi ḫaşmını rāżī itmeyüp ẓulm ü cevrden tevbe itmeseydi (13) şaġ olduḳça bu ʿaẕāba mübtelā olurıdı" (272a).

Eserde anlatılan ikinci hikâye, Hz. Mûsâ'nın Allah'ın adaletini görmek istemesi ile ilgilidir. Hz. Mûsâ, Sînâ Dağı'nda Allah'a yalvarıp kendisine adaletini göstermesini ister. Ancak Allah, Hz. Mûsâ'nın tez canlı olduğunu, bunun için sabredemeyeceğini ifade eder. Hz. Mûsâ'nın ısrarı üzerine Allah ona bir çeşmenin ardına gizlenip olacakları izlemesini ve adaletini görmesini söyler. Hz. Mûsâ çeşmenin başına bir atlının geldiğini, abdest aldıktan sonra kesesini unutarak gittiğini görür. Atlıdan sonra gelen bir çocuk, atlının kesesini alarak oradan uzaklaşır. Çocuktan sonrası gözleri görmeyen yaşlı bir adam çeşmenin yanına gelir. Bu sırada kesesini unuttuğunu hatırlayan atlı geri döner. Atlı kesesini bulamayınca yaşlı adamı suçlar. Yaşlı adam keseyi görmediğini belirtir. Bunun üzerine atlı kılıcıyla yaşlı adamı öldürür. Hikâye, Allah'ın her şeyden haberdar olması ve adaletinin asla şaşmaması ile ilgilidir. Yaşlı adamın öldürülmesinden sonra Hz. Mûsâ Allah'a seslenir ve hikâye Allah'ın adaletinin nasıl tecelli ettiğinin açıklanmasıyla sonlanır:

> Pes Ḫazret-i Mūsā (6) ʿaleyhi's-selām bu mā-cerādan bī-ḳarār olup didi ki: (7) "Yā Rabbī! Ṣabrum dükendi. Ve ḳarārum ḳalmadı. Sen ʿādil (8) pādşāhsın ḳıṣṣanuŋ ḥaḳīḳatinden beni ḫaberdār eyle." (9) didükde Cebrāʾil-i Emīn Ḥażret-i Rabbü'l-ʿĀlemīn'den (10) geldi ve buyurdı ki: "İy Mūsā! Ḥaḳ Teʿālā saŋa selām göndürüp (11) buyurur ki: 'Ben ʿĀlimü's-Sırru'l-Ḫafiyyāt'am. Benüm bildügüm kimesne (12) bilmez. Ammā altun hemyānı ol oġlancuġuŋ ḥaḳḳı idi (13) aldı. Anuŋçün ki ol oġlanuŋ babası bu atlunuŋ (14) ḫiẓmetkārı idi ücretile. Ve ḫiẓmeti muḳābelesinde (15) ücreti hemyānda olan meblaġ idi ki atlunuŋ (16) üzerinde cemʿ olup aŋa virmemişidi. Mīrāṣ ṭarīḳiyle (17) oġlancuġuŋ ḥaḳḳı olup ḥaḳ ıssını buldı. Ve ammā ol aʿmā (1) ölmezden öŋdin bu atlunuŋ atasını öldürmişidi. (2) Pes ḳışāṣ yirini buldı. Yā Mūsā bizüm ʿadlümüz ve inṣāfumuz (3) daḳīḳdür. Ve anuŋ sırrına kimse irmez." Mūsā ʿaleyhi's-selām (4) bu ḥāli maʿlūm idindükde ḫayreti ziyāde olup cürʾetinden (5) istiġfār eyledi (273a-273b).

Eserde, vezirlerin yumuşak sözlü olması gerektiği anlatılırken Hz. Mûsâ'nın Hz. Hârûn'la birlikte Firavun'u hakka davet etmek için görevlendirilmesi örneği verilir:

> Ve bu ḳavlüŋ ṣıḥḥatine (6) ḥüccet oldur ki Allāh Teʿālā ḳaçan ki Mūsā Ḥażreti'ni ʿaleyhi's-selām (7) Firʿavn-ı bī-ʿavnuŋ daʿvetine irsāl eyledi idi. Ḫażret-i (8) Mūsā vü Hārūn'a ḳavl-i leyyinile emr idüp buyurdı ki: (9) "Fe-ḳulā lehū ḳavlen leyyinen"[18] (324b).

4.2.6. Hz. Hârûn

Hz. Mûsâ'nın kardeşidir. Hz. Mûsâ'nın Allah'tan Firavun'a tebliğ hususunda bir yardımcı dilemesi üzerine peygamber olarak görevlendirilmiştir. Eserde, hükümdarların

[18] "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar" (Tâhâ, 20/44).

bir yardımcıya ihtiyacı olduğu görüşü Hz. Hârûn'un peygamber olarak görevlendirilmesi örneğiyle anlatılır:

> Ve Ḥażret-i (10) Mūsā ʿaleyhi's-selām daḫı emrinden vezīr-i müşīr isteyüp Ḥaḳ Teʿālā (11) andan ḫaber virüp buyurur ki: "Vecʿal lī-vezīren min-ehlī (12) Hārūne āḫī." [19] el-Āyet. Pes ḳaçan ki enbiyā ʿaleyhimü's-selām vüzerādan (13) müstaġnī olmayalar. Ve anlaruṇ rāy u tedbīrleri meşverete (14) muhtāc ola (321b).

Eserde, Hz. Ali'nin faziletinden söz edilirken; Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin kendisine yakınlığını ifade için kendisini Hz. Mûsâ'ya, Hz. Ali'yi ise Hz. Hârûn'a benzettiği bir hadis aktarılır:

> Ve hem Ḥażret-i Resūl'den mervīdür ki (11) buyurmışlar: "Ente minnī bi-menzīleti Hārūne min-Mūsā (12) illā ennehu lā-nebiyyī baʿdī" [20] (88a).

4.2.7. Hz. Üzeyr

Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca bir yerde adı geçer. Üzeyr'in peygamber olup olmadığı tartışılan bir konudur. İbn-i Abbâs Üzeyr'in peygamber olup olmadığını bilmediğini kaydeder. Bazı İslam âlimleri ise ayete dayanarak Üzeyr'in peygamber olduğunu belirtir (Adam, 2012: 42, 401). Tevbe suresinin 30. ayetinde Üzeyr'in Yahudiler tarafından Allah'ın oğlu kabul edildiği ifade edilir:

> "Yahudiler "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler, Hristiyanlar da 'Mesîh (İsa) Allah'ın oğludur' dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!" (Tevbe, 9/30)

Üzeyr hakkında iki rivayet vardır. İlk rivayete göre İsrâiloğullarının Tevrât'ı terk ettiği bir zamanda salih bir kimse olan Üzeyr, Allah'a dua etmiş ve Allah onun kalbine indirdiği nurla Tevrât'ı ona hatırlatmıştır. Üzeyr bu durumu İsrâiloğullarına müjdeler. Onlara Tevrât'ı yeniden öğretir. Öldüğü zaman tabutundan Tevrât'ın aslı çıkar. İsrâiloğulları Üzeyr'in öğrettikleri ile Tevrât'ı karşılaştırır ve aynı olduğunu görerek "Üzeyr Allah'ın oğludur." ifadesini kullanır. İkinci rivayette ise Buhtunnasr'ın Tevrât âlimlerini katletmesi üzerine Tevrât'ı bilen kimse kalmaz. Üzeyr bu esnada çocuktur.

---

19 "Bana ailemden birini yardımcı yap, kardeşim Hârûn'u" (Tâhâ, 20/29-30).

20 Sa'd ibnu Ebi Vakkas (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) Tebük seferine çıkınca Hz. Ali'yi geride (Medine'de) bırakmıştı. 'Ey Allah'ın Resulü, siz beni çocukların ve kadınların arasında mı bırakıyorsunuz?' dedi (kalmak istemedi). Bunun üzerine (a.s.): 'Sen, Hz. Hârûn'un, Hz. Mûsâ yanında aldığı yeri, benim yanımda almaktan razı değil misin? Şu farkla ki, benden sonra peygamber yok!' buyurdular." [Buhârî, Megâzî 78, Fezâilu'l-Ashâb 9; Müslim, Fezâilu'l-Ashâb, 31, (2404); Tirmizî, Menâkıb, (3731).] (Canan, 2001: 12, 466)

Allah bir işaret olarak Üzeyr'i yüzyıl uyutup uyandırmıştır. Üzeyr uyandıktan sonra bir melek ona su verir. Bu suyu içen Üzeyr Tevrât'ın bilgisine sahip olur. Allah tarafından İsrâiloğullarına gönderilir. İsrâiloğulları ondan Tevrât'ı yazmasını ister. Daha önce saklanmış olan bir Tevrât'la Üzeyr'in yazdırdığı karşılaştırılır ve ikisi arasında fark olmadığı görülür. Bunun üzerine İsrâiloğulları Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğu için Tevrât'ı unutmadığına hükmeder (Adam, 2012: 42, 401).

Eserde Üzeyr, Buhtunnasr'ın İsrâiloğullarını esir etmesi üzerine onlara gönderilen bir peygamber olarak anılır. Eserde peygamberin adının İrmiyâ olduğu Araplar arasında Üzeyr adının kullanıldığı ifade edilir:

> Buḫtu'n-Naṣr bu ẕikr olınan vilāyetlerüŋ baʿżısını (5) ṣulḥ ile ve baʿżısını savaşıla ele getürdi. Ve Beytü'l-Muḳaddes'e (6) yitişüp ḫarāb eyledi. Ve ḫalḳını ḳırup benī İsrāʾil'üŋ (7) ʿavretini ve oġlanını esīr eyledi. Ḥaḳ Teʿālā benī İsrāʾil'e (8) bir peyġamber göndürmişidi İrmiyā adlu ki ʿArab (9) aŋa ʿÜzeyr dirler (166a).

Üzeyr'in Tevrât'ı yeniden yazması da ayrıntılı şekilde anlatılır. Müellif, Üzeyr'in peygamber olup olmadığı konusunda Hz. Peygamber'in de tereddüt ettiğini bildiren bir hadis aktararak konuyu tamamlar:

> Ammā Tevrāt'ı Buḫtu'n-Naṣr yaḳmışıdı. Ve hīç (10) ḳalmamışıdı. Ve benī İsrāʾil bu sebebden perīşān ve (11) ḫayrān idiler. Pes Ḥaḳ celle ve ʿalā ʿÜzeyr Ḥażretleri'ni (12) iḥyā idüp anlara göndürdi. benī İsrāʾil (13) ṣordılar ki: "Sen kimsin?" Eyitdi ki: "Ben İrmiyā'yam (14) ve ʿArab baŋa ʿÜzeyr dirler. Ḥaḳ Teʿālā beni benī İsrāʾil'e (15) göndürdi. Ve benüm daʿvetümi ḳabūl itmediler. Ve beni (16) ḫabs itdiler. Buḫtu'n-Naṣr beni ḫabsden ḫalāṣ eyledi." (17) Ve kendü ḥikāyetini ve merkebinüŋ aḥvālini ve ṭaʿām u (1) şarābınuŋ keyfiyyetini ki yüz yıldan berü ter ü tāze ḳalmış (2) ve "lem yetesenneh" ṣıfatıyla mevṣūf olmış benī İsrāʾil'e (3) ḫaber virdi. Didiler ki: "Cāʾiz ki böyle ola. Ammā (4) bize bir ʿalāmet gerek ki senüŋ nübüvvetüŋe dāll ola." (5) Ḥażret-i ʿÜzeyr buyurdı ki: "Ben Tevrāt'ı ezber bilürem." (6) Çünkim benī İsrāʾil bu sözi işitdiler. Göŋülleri (7) yumşayup ʿÜzeyr'e ḫaylī meyl eylediler. Zīrā ki Ḥażret-i (8) Mūsā ve Hārūn'dan ġayrı ʿaleyhimü's-selām hīç kimse (9) Tevrāt'ı ezber bilmezidi. Āḫir ʿÜzeyr Tevrāt'ı tamām ezber (10) oḳudı. Ve ol ḳavm yazdılar. Ammā henüz tereddüdde idiler (11) ki: "ʿAcabā gerçek Tevrāt mıdur degül midür?" (12) ʿÜzeyr bu ḫāli bildi ve didi ki: "Ṣaʿyā ʿaleyhi's-selām (13) Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi's-selāmuŋ zemānında Tevrāt'ı (14) yazdı. Ve Beytü'l-Muḳaddes direklerinüŋ bir diregi altında (15) gizlemişdür." Benī İsrāʾil didiler ki: "Gerçeksin. (16) Biz daḫı işitmişüz ammā bilmezüz ki ḳankı diregüŋ (17) altındadur?" İrmiyā buyurdı ki: "Ḥaḳ Teʿālā'dan baŋa (1) maʿlūm olmışdur ki fulān diregüŋ altındadur." Beni (2) İsrāʾil ol didügi diregüŋ altını aradılar. Bir ṣanduḳ (3) buldılar. Ve Tevrāt'ı içinden çıḳardılar. Ve ol Tevrāt ile ki (4) ʿÜzeyr'üŋ aġzından yazmışlarıdı muḳābele eylediler. Bir ḥarf (5) artuḳ ve eksük bulmadılar. Ol sebebden baʿżıları ġalaṭ (6) idüp didiler ki: "Bu Ādem oġlı degüldür. Ḥāşā (7) Teŋgri'nüŋ oġlıdur. Nitekim *Ḳurʾān*'da gelmişdür ki: "Ve ḳāleti'l-yehūdu[21]" (8) "ʿÜzeyr bin Allāh" (168a-169a).

[21] "**Yahudiler**, 'Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller' **dediler.** Hıristiyanlar da, 'Yahudiler bir temel üzerinde değiller' dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar. (Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, hükmü Allah verecektir." (Bakara, 2/113)

4.2.8. Hz. Dâvûd

Hz. Dâvûd İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Kutsal kitaplardan Zebûr, Hz. Dâvûd'a indirilmiştir. Sesinin çok güzel olduğu ve o, Zebûr'u okurken herkesin onu dinlediği kaydedilir. Ayrıca zırh ustasıdır. Demir plakalardan zırh yaparak geçimini sağlar ve devlet hazinesinden para almaz (Pala, 2009: 108). Edebiyatımızda sesinin güzelliği ve zırh ustası olması ile ün kazanmıştır. Eserde melik olan kişinin hazine malından yememesinin önemi konusunda Hz. Dâvûd'un zırh yapmaya bu sebeple başladığı anlatılır:

> Ḥażret-i Dāvūd ʿaleyhi's-selāmuŋ (10) ʿādeti bu idi ki her gice tebdīl-i ṣūret idüp şehr (11) içinde gezeridi. Ve her kimesneye ki yitişürdi: (12) "Dāvūd nice kimsenedür?" diyü suʾāl ideridi. Ez-ḳażā (13) bir gice Cebrāʾil Ḥażretleri Dāvūd'a ʿaleyhimü's-selām (14) ḳarşu geldi beşer ṣūretinde. Pes Dāvūd andan (15) suʾāl eyledi ki: "Dāvūd nice kimesnedür?" Cebrāʾil (16) buyurdı ki: "Güzel kimesnedür. İllā bir ʿaybı vardur ki (17) Beytü'l-Māl'den yir ve ʿaraḳ-ı cebīn ve kedd-i yemīninden yimez." (1) Pes Dāvūd ʿaleyhi's-selām aġlayup mahzūn olup (2) miḥrābına geldi. Ve Ḥaḳ Teʿālā'ya münācāt eyledi (3) ki: "Yā Rabbī baŋa bir ṣanʿat taʿlīm eyle ki benüm ṭaʿāmum (4) andan ḥāṣıl ola." Pes Ḥaḳ Teʿālā zirih ṭoḳumaḳ (5) ṣanʿatını Dāvūd'a ögretti (95b-96a).

Müellif, Zerdüşt tarafından yazılan *Zend ü İstâ* kitabında Hz. Dâvûd'a ait sözlerin yer aldığını, kitabın bu nedenle kabul gördüğünü ifade eder (170a).

4.2.9. Hz. Süleymân

Hz. Dâvûd'un oğludur. Hz. Süleymân hem peygamber hem hükümdardır. Allah tarafından kendisine birçok mucize verilmiştir. Hz. Süleymân kuşlarla ve hayvanlarla konuşabilmekte, cinlere ve rüzgâra hükmetmektedir. Edebiyatımızda rüzgâra ve cinlere hükmetmesi, hayvanlarla konuşması, yüzüğü ve tahtı sebebiyle anılır (Pala, 2009: 411-412). Eserde, Hz. Süleymân cinlere ve rüzgâra hükmetmesi yönüyle zikredilir. Anlatılan hikâyede ölümden kaçan bir kişi Hz. Süleymân'dan kendisini Hindistan'a göndermesi için yardım ister. Kişi, Hz. Süleymân'ın emriyle rüzgâr tarafından Hindistan'a götürülür ancak eceli Hindistan'da geldiği için orada vefat eder (141a-142a).

Cinleri ve devleri emri altında bulunduran Hz. Süleymân, devlere şehir yaptırmak isteyen Keykâvus'a yardım etmelerini emreder:

> Ḥażret-i Süleymān'uŋ zemānında ʿAcem (15) memleketi maşrıḳ ser-ḥaddine degin Keykāvus'uŋ idi. Ve vilāyet-i (16) Türkistān daḫı anuŋ idi. Ve Ḥicāz ve Yemen ve ʿArabistān (17) Ḥażret-i Süleymān'uŋ idi. Keykāvus Süleymān Ḥażreti'nden (1) iltimās eyledi ki: "Baŋa baʿżı dīvler iḥsān eyle ki (2) anlara baʿżı şehrler yapdurayım." Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi's-selām (3) anuŋ meʾmūlini ḳabūl idüp dīvlere emr eyledi ki: (4) "Keykāvus'uŋ murādı üzerine oluŋ." (162a-162b).

4.4.10. Hz. İşa‘yâ

İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Eserde, Hz. Süleymân zamanında Tevrât’ı yazarak saklaması yönüyle anılır:

> ʿÜzeyr bu ḥāli bildi ve didi ki: “Şaʿyā ʿaleyhi’s-selām (13) Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi’s-selāmuŋ zemānında Tevrāt’ı (14) yazdı. Ve Beytü’l-Muḳaddes direklerinüŋ bir diregi altında (15) gizlemişdür” (168b).

4.2.11. Hz. İbrâhim

Milattan önce XII. yüzyılda yaşamış bir peygamberdir. Hz. İsmâ‘il ile Hz. İshâk’ın babasıdır. Hz. Muhammed, Hz. İsmâ‘il’in soyundan gelmektedir. Hz. İbrâhim’in babası Azer put yapıp satmakla geçinen bir adamdır. Hz. İbrâhim putları kırmış ve Hükümdar Nemrut tarafından ateşe atılmıştır. Ateşin güle dönmesi onun mucizelerinden biridir. Oğlu Hz. İsmâ‘il’le birlikte Kâbe’yi inşa eden odur. Bu nedenle Kâbe “Makam-ı İbrâhim” olarak da anılır. Hz. İbrâhim yalnız yemek yememesi ve cömertliği sebebiyle bereketin sembolüdür. Bu sebeple “Halîlü’r-Rahmân” adıyla da anılır (Pala, 2009: 224-226). Edebiyatımızda Kâbe’yi inşa etmesi, bereketi, Nemrut’la mücadelesi ve mucizeleri ile zikredilir.

Eserde Hz. İbrâhim İskender’in ve Rûmîlerin atası olarak anılır. Müellif, Hz. İbrâhim’den “Halîlü’r-Rahmân” adıyla bahseder:

> Ve baʿżılar (3) buyurmışlar ki: “İskender Ḫalīlü’r-Raḥmān Ḥażretleri’nüŋ (4) evlādlarındandur. Nesebi bu yüzden ki İskender bin Rūmī bin ʿAīṣ (5) bin İsḥāḳ bin İbrāhīm ʿaleyhi’ṣ-ṣalavatu’s-selām” (175a).

> Baʿde Rūmīler’üŋ eline düşdi. Rūmīler’üŋ (7) aṣlı İbrāhīm ʿaleyhi’s-selāmdur. Bu nesaḳ üzre ki Rūm (8) bin ʿĪsū bin İsḥaḳ bin İbrāhīm bin Āzer (226b).

Hz. İbrâhim’in Kâbe’yi inşa ettiği sırada İskender-i Zülkarneyn; Hz. İbrâhim’i Mekke’de ziyaret eder. Mekke’yi tavaf eder ve askerleriyle üç gün orada kalır:

> Ve ol (13) zemān ki Ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhi’s-selām Mekke-i (14) Müşerrefe’yi binā itmişdür. Ẕü’l-Ḳarneyn maşrıḳ vilāyetine (15) gitmişidi. Ṣoŋra maşrıḳdan rücūʿ idüp maġrib ṭarafına (16) gitdükde Mekke-i Müşerrefe’ye üç günlik yol ḳalmışıdı (17) ki İskender atından inüp cümle ʿaskerile yayan Mekke-i Müşerrefe’ye (1) gidüp İbrāhīm Ḥażretleri’ni ʿaleyhi’s-selām ziyāret eylediler. (2) Ve Mekke’yi ṭavāf idüp üç gün Ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhi’s-selām (3) İskender’i ve cümle leşkerini żiyāfet eyledi (175b-176a).

4.2.12. Hz. Îsâ

Hz. Îsâ İsrâiloğullarına gönderilen son peygamberidir. Kutsal kitaplardan İncîl ona indirilmiştir. Hz. Meryem’den babasız olarak dünyaya gelir. Edebiyatımızda

annesinin hamile kalması, doğumu esnasında gerçekleşen mucizevi olaylar, ölüleri diriltmesi, nefesiyle körlerin gözlerini açması yönleriyle ele alınır. Ayrıca Hz. Îsâ'nın çarmıha gerilmek istenirken göğe çekilmesi ve ahir zamanda yeniden yeryüzüne inecek olması edebî metinlerde konu edilir (Pala, 2009: 235) Eserde, Hz. Îsâ nasihat niteliğindeki hikâyelerde aktarıcı olarak yer alır (109b, 124a, 132b-133a). Ahir zamanda yeryüzüne inecek olması ve Hz. Muhammed'i müjdelemesi sebebiyle de zikredilir:

> Pes ʿÎsā Ḥażretleri'nüŋ (10) şerʿ-i ḳavm-i Aḥmedīye Ḥażret-i Muḥammed'üŋ ḫātimü'n-nebiyyīn (11) idügini müʾekkiddür. Va'llāhu aʿlem (81a).
>
> Ve nitekim (9) ʿÎsā ʿaleyhi's-selām iʿlām-ı sübḥānīyle Ḥażret-i Risālet'den (10) ḫaber virüp buyurdı ki: "İnnī resūlu'llāhi ileykum muṣaddiḳan (11) limā beyne yedeyye mine't-Tevrāti ve mubeşşiren bi-resūlin yeʾtī min-baʿdī (12) ismuhu Aḥmed"[22] (212a).

4.2.13. Hz. Hızır ve Hz. İlyâs

Hızır'ın, peygamber ya da veli olduğu konusunda çeşitli rivayetler vardır. Âb-ı hayatı içerek ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılır. Türk kültüründe darda kalanların yardımına yetiştiği inancı vardır. Bazılarına göre Hızır, İlyâs Peygamber'e verilmiş bir lakaptır (Pala, 2009: 204). Hz. İlyâs, İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Kavminin zulmü dolayısıyla kırlara sığınmış ve Allah'ın yardımıyla ateşten bir ata binerek gözden kaybolmuştur. Allah'ın onu göğe çektiği ve orada Hızır'la buluştuğu inancı yaygındır. Her yıl Hızır'la buluşup hacca gittiklerine ve yeryüzünde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılır. İkisinin buluştuğu gün "Hıdrellez" olarak kutlanır (Pala, 2009: 230-231). Hızır ve İlyâs edebiyatımızda ölümsüzlükleri ve zor durumda olanlara yardımda bulunmaları yönüyle anılır.

Eserde Hz. Hızır iki, Hz. İlyâs bir yerde zikredilir. Hz. Ömer döneminde bir cenazeye gelip dua eden kişinin gözden kaybolması onun Hızır olduğunu düşündürür. Bu rivayet günümüzdeki Hızır inancının Hz. Ömer döneminde de olduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

> "Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya'llāhu ʿanh bir gün (4) bir cenāzeye namāz ḳılmak isteyüp imāmete başladuḳda (5) bir kimesne gelüp teḳaddüm idüp ol cenāzenüŋ (6) üzerine namāz ḳıldı. Ṣoŋra meyyit defn olınduḳda (7) imāmet iden kişi elini meyyitüŋ ḳabri üzerine ḳoyup (8) didi ki: "Allāhumme in ʿaẕẕebtehu fe-bi-ḥaḳḳike li-ennehu (9) ʿaṣāke ve in raḥimtehu fe-innehu faḳīrun ilā-raḥmetike ve ṭūbā (10) leke eyyuhe'l-meyyitu in

[22] "Hani, Meryem oğlu Îsâ, '**Ey İsrâiloğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim**' demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler" (Saf, 61/6).

lem-tekün emīren ev ʿirrīfen ev (11) kāhinen ev ʿavāniyyen ev cābiyen."[23] Pes çünkim (12) bu kelīmāt-ı tammātı didi ḫalḳuŋ gözinden (13) ġāʾib oldı. Ḥażret-i ʿÖmer emr eyledi ki: "Bu kişiyi (14) ṭaleb idüŋ ola ki bulınaydı." Pes her ne ḳadar (15) ki aradılar bulınmadı. Ḥażret-i ʿÖmer buyurdı (16) ki: "Bu Ḫıżr idi ʿaleyhi's-selām" (94b).

Esere göre, İskender-i Zülkarneyn Hz. İbrâhim'in çağdaşı ve Hızır'la İlyâs'ın yoldaşıdır:

Birisi İskender-i (11) Ẕü'l-Ḳarneyn ve ol Ḥażret-i İbrāhīm'üŋ zemānında idi. (12) Ve Ḫıżr u İlyās ʿaleyhi's-selām aŋa yoldaş idiler (175a).

4.2.14. Lokmân-ı Hakîm

Kur'ân-ı Kerîm'de Lokmân adlı bir sure ve Lokmân adının zikredildiği iki ayet vardır. Lokmân suresindeki bu ayetlerde Lokmân'a hikmet verildiğinden ve Lokmân'ın oğluna nasihatlerinden söz edilir (31/12-19). Lokmân Eski Araplar arasında da meşhur bir şahsiyettir. Lokmân'ın peygamber veya nebi olduğuna dair rivayetler bulunsa da çoğunluğa göre o salih bir kuldur. Hikmeti ve hekimliği ile tanınmış, bu özellikleri ile edebiyatımızda bir sembol olarak kullanılmıştır (Pala, 2009: 290-291). Eserde Lokmân, Lokmân-ı Hakîm adıyla oğluna nasihatleri ve hikmetli iki sözü münasebetiyle anılır (350b, 355a, 370b).

4.4.15. Hz. Dânyâl

İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Hz. Nûh ile Hz. İbrâhim arasında yaşadığı rivayet edilir. Kaynaklarda Hz. Üzeyr'le birlikte Buhtunnasr tarafından esir alındığı belirtilir. Hz. Âdem'in Bâbil'deki kuyuya sakladığı sırları, Hz. Dânyâl'in oradan çıkardığına inanılır. Bu nedenle edebî metinlerde hikmetin temsilcisi olarak görülür (Pala, 2009: 105). Eserde Buhtunnasr'ın esir aldığı İsrâiloğulları arasında Hz. Dânyâl'in de bulunduğu kaydedilir. Hz. Dânyâl, esareti bittikten sonra Buhtunnasr'ın danışmanı Kîreş'i İslam'a davet eder:

Ve Ḥażret-i (10) Dānyāl ʿaleyhi's-selām ol zemānda peyġamber oldı. Ve Kīreş'i (11) Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ dīnine daʿvet eyledi. Kīreş anasınuŋ ḫātırı (12) içün Dānyāl'uŋ daʿvetini ḳabūl idüp Dānyāl'a uydı. (13) Ammā Behmen'üŋ ḳorḳusından İslām'ını āşkār itmezidi. (14) On üç yıl gizlü Müslümān olup ṣoŋra Behmen öldi. (15) Ve Kīreş Dānyāl Nebī'nüŋ milletini āşkār eyledi. Ve āteşkedeleri (16) ḫarāb itdi. Ve benī İsrāʾil'i yine Ḳuds'e göndürdi. (17) Benī İsrāʾil vardılar. Ve Beytü'l-Muḳaddes'üŋ şehrlerini ve köylerini [P1 172a] (1) yine maʿmūr eylediler. Ve Behmen'üŋ salṭanatı yüz on iki yıl idi (2) bilā-ḫilāf.

[23] "Allah'ım eğer ona azap edersen bu senin hakkındır. Çünkü o sana isyan etmiştir. Eğer ona merhamet edersen muhakkak ki o, senin rahmetine muhtaçtır. Ey meyyit! Ne mutlu sana ki sen yönetici, idareci, kâhin, yardımcı veya zekat memuru değildin."

Pes Kīreş Behmen'den ṣoŋra yigirmi (3) iki yıl yaşadı ve fevt oldı. Ve Dānyāl ʿaleyhi's-selām (4) daḫı Beytü'l-Muḳaddes'e gitdi. (171b-172a).

4.4.16. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed Allah'ın tüm insanlığa gönderdiği son peygamberdir. İslam dininin öğreticisi ve yol göstericisidir. Klasik Türk edebiyatında hem manzum hem de mensur eserlerde Allah'a hamdden sonra Hz. Muhammed'e salat etme geleneği vardır. Müellif eserine geleneğe uygun şekilde Hz. Muhammed'i överek başlar. O, ilk yaratılan ancak son gönderilen, âlemlere rahmet olan Muhammed Mustafa'dır:

Ve ṣalavāt-ı ṣalavāt-ı tāmmat. Ve teslimāt-ı kāfiyāt u āfiyāt. (3) Seyyid-i kāʾināt ve ḫulāṣa-i mevcūdāt. Muḳaddime-i "*Küntü (4) nebiyyen ve Ādem beyne'l-māi ve't-tīn*"[24] mükerrem-i "*Vemā erselnāke illā (5) raḥmeten lil-ʿālemīn.*"[25] Ṣadrü'l-cerīde-i mihterī (6) beytü'l-ḳaṣīde-i peyġamberī muʿazzam-ı müctebā müʾeyyed-i muḳtedā (7) Ebu'l-Ḳāṣım Muḥammed Muṣṭafā'nuŋ rūḥ-ı pür-fütūḥına vāṣıl (8) ve āl ü aṣḥābınuŋ ervāhına mütevāṣıl ola (2a).

Hz. Muhammed, korkutucu ve müjdeleyici olarak gönderilmiş peygamberlerin sonuncusudur. O tüm peygamberlerden ve meleklerden üstündür. Ashabı da diğer peygamberlerin ashabından üstündür:

Daḫı bizüm peyġamberümüzi (4) ki Muḥammed'dür ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem cemīʿ enbiyādan (5) ṣoŋra göndürdi. Ve beşāret virici ve ḳorḳudıcı eyledi. (6) Ve nübüvvetini derece-i kemāle yitişdirüp andan artuḳ olmaġa (7) mecāl ḳalmadı. "Fe-li-hāẕā" enbiyānuŋ ḫatemi oldı. Ve andan ṣoŋra (8) hīç peyġamber gelmedi ve gelmeyiserdür. Ve cemīʿ ins ü cinn (9) anuŋ ṭāʿatine ve ittibāʿına meʾmūrlardur. Ve seyyid-i enbiyā ve (10) resūldür. Ve cemīʿ enbiyā ve mürselīn ve melāike-i muḳarrebīnden (11) efḍaldür. Ve anuŋ aṣḥābı daḫı cemīʿ enbiyānuŋ aṣḥābından (12) efḍaldürler ve's-selām (73b).

O mucizelerin sahibidir:

Ve ammā şol muʿcize ki ẕāt-ı şerīfinden (16) ḫāricdür. İnşiḳāḳ-ı ḳamer ve inciẕāb-ı şecere ve istinṭāḳ-ı (17) ḥacer ve ḥanīn-i ceẕaʿ ve şikāyet-i nāḳa ve şehādet-i şāt-ı (1) mesmūma ve iẓlāl-i seḥābdur. Ve daḫı māżī ve müstaḳbelde (2) olan kevāyinüŋ iḫbārıdur. Ammā māżīde olan (3) kevāyinüŋ iḫbārı ḳaṣaṣ-ı enbiyā gibi ve ümem-i māżiyenüŋ (4) aḥvālidür (79a-79b).

Müellif, Bedir gününde Hz. Peygamber'in kimin nerede öleceğini bilmesi mucizesine telmihte bulunur:

Ve ammā müstaḳbelde olan kevāyinüŋ iḫbārı Bedr güninde ḫaber virdügi gibi ki "Fulān kimesne falan mevżiʿde ḳatl olsa gerek." didügi vāḳiʿ olup ve mülk-i kisrā-yı

[24] "Âdem su ile toprak arasında iken ben nebi idim." Halk arasında bu şekilde yaygınlaşan hadis-i şerifin aslı "Ben yaratılışta peygamberlerin ilki, gönderilişte ise sonuncusuyum" (Müslim, Kader 16) (Canan, 2001: 12, 403).

[25] "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiyâ, 21/107).

> Enūşirvān'uŋ inḳırāżından ḫaber virdügi gibi ve edyān üzre dīninüŋ ẓuhūrı ve aḳṣā-yı maşrıḳ u maġribde bulūğınuŋ ḫaberi gibi (79b).

Eserde "Muhammed Mustafâ, Resûlu'llâh, Hz. Resûl" adlarıyla anılır. Hz. Peygamber'e ait çok sayıda hadis konuları açıklamak ve inandırıcı kılmak amacıyla kullanılmıştır:

> ʿAdl ü insāfuŋ ṭoḳuzuncı (1) aṣlı budur ki saʿy idesin ki cemīʿ raʿiyyetüŋ (2) senden rāżī ola ber-mūcib-i şerʿ-i ḳavīm ve ṭarīḳ-i (3) müsteḳīm. Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (4) buyurmışdur ki: "Benüm ümmetümüŋ ġāyetile eyüleri şunlardur (5) ki sizi severler. Ve siz daḫı anları seversiz. Ve nihāyetile (6) yaramazları şunlardur ki sizi sevmezler. Ve siz daḫı (7) anları sevmezsiz" (118b-119a).

4.3. Dört Halife

Hz. Muhammed'den sonra gelen dört halife (Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) edebiyatımızda "çehâr-yâr/çâr-yâr" (dört yâr) adıyla da anılır. Eserde iki yerde "çehâr-yâr" ifadesi kullanılır. Müellif dört halifenin diğer insanlardan üstün olduğunu, kendi aralarında üstünlüğün ise Fetih suresinin 29. ayetinde belirtildiği şekilde olduğunu ifade eder:

> Ve ammā dördünci mesʾele ki Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ (13) aṣḥābı sāʾir enbiyānuŋ aṣḥābından efḍal oldukları (14) ve Resūlu'llāh'dan ṣoŋra çehār yār-ı bā-vefā cemīʿ nasdan (15) sivā-yı enbiyā efḍal olduḳlarına delīl çoḳdur (82b).

> "Çehār yāruŋ birbiri (8) üzerine efḍaliyyeti Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ buyurduġı āyet-i kerīmeden (9) maʿlūm olur ki: "Muḥammedu'r-Resūlu'llāhi velleẕīne (10) meʿahu eşiddāʾü ʿale'l-kuffāri ruḥamāʾu beynehum terāhum rukkeʿan (11) succeden."[26] el-Āyet. Zīrā ki bu āyetde Ḥaḳ celle ve ʿalā evvel kimi (12) taḳdīm itdiyse taḳdīminden delālet ider ki ol efḍaldür (84b).

4.3.1. Hz. Ebû Bekir

İslam'ın ilk halifesidir. Hz. Peygamber'in en yakın dostudur. Dünyadayken cennetle müjdelenmiş 10 kişiden en üstünüdür. Lakabı "Sıddîk"dir. Miraç hadisini duyduğunda hemen inanması sebebiyle bu lakabı almıştır. Tüm savaşlarda Hz. Peygamber'in yanında yer almıştır (Pala, 2009: 131). Eserde ilk halife olması, tüm insanlardan üstün olması ve sadakati yönleriyle anılır:

---

[26] "**Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde**, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vadetmiştir" (Fetih, 48/29).

Maʿlūm-ı şerīf ola ki Resūlu'llāh Ḥażretleri'nden (2) ṣoŋra imām-ı ber-ḥaḳ ve ḫalīfe-i muṭlaḳ el-mevsūm bi'l-ʿatīḳ (3) Emīrü'l-Müʾminīn Ebū Bekrin Ṣıddīḳ'dür raḍıya'llāhu ʿanh. Ve (4) ism-i şerīfi ʿAbdu'llāh bin Ebī Ḳuḥāfe'dür. (83a).

Biri budur ki (1) Ḥaḳ celle veʿalā buyurur ki: "Mine'n-nebiyyīne ve'ṣ-ṣıddıkīne (2) ve'ş-şuhedā-yı ve'ṣ-ṣaliḥīn."[27] Bu āyet-i kerīmede Ḥaḳ celle (3) veʿalā evliyāsınuŋ merātibini ẕikr eyledi. Ve aʿlā ile (4) ibtidā eyledi ki anlar enbiyādur. Ṣoŋra ṣıddīḳleri (5) ẕikr eyledi. Ve enbiyā ile ṣıddīḳler arasında vāsıṭa (6) getürmedi. Ve sābıḳā ẕikr itdük ki Ebū Bekr'üŋ (7) ism-i şerīfi icmāʿ-ı Müslimīn ile ṣıddīḳdur. Pes lāzım geldi (8) ki Ebū Bekr cemīʿ enbiyādan ṣoŋra cemīʿ nāsdan (9) efḍal ola (83a-83b).

4.3.2. Hz. Ömer

Hz. Ebû Bekir'den sonra halife olmuştur. Cennetle müjdelenen on sahabeden biridir. Hakkı batıldan ayırması ve çok adil olması sebebiyle "Ömer-i Fârûk" adıyla anılır. Devrinde toplum huzura ve rahata kavuşmuştur. Edebiyatımızda adaletin sembollerinden biridir. Adaleti, yiğitliği, cesareti ve başarısı edebî eserlerde anılmıştır (Zavotçu, 2013: 581-582). Eserde Hz. Ömer halifeliği ve "Fârûk" sıfatıyla anılmış, örnek bir idareci olduğu vurgulanmıştır:

ʿÖmer-i Fārūḳ'dur raḍıya'llāhu ʿanhuma. Aŋa Faruḳ anuŋçün (15) dirler ki rāy-ı ṣāʾibiyle ḥaḳ ve bāṭıl arasında (16) farḳ idicidür. Ve anuŋ imāmeti Ebū Bekr Ḥażretleri'nüŋ (17) naṣṣıyla ve icmāʿıyladur. Zīrā ki çün Ebū Bekr'üŋ ḫilāfetinden (1) iki yıl ve dörd ay veyā altı ay ʿale'l-iḫtilāf geçdi" (85b).

Ve Ḥażret-i Fārūḳ-ı (11) Aʿẓam gibi raḍıya'llāhu ʿanh siyāsetde ve ʿadāletde ve ḥudūdu'llāhuŋ (12) ikāmetinde bir daḳīḳa fevt itmeyesin (281b).

4.3.3. Hz. Osman

İslam'ın üçüncü halifesidir. Cennetle müjdelenen 10 kişiden biridir. Hz. Peygamber'in damadıdır. Hz. Peygamber'in kızları Rukiyye ve Ümmü Gülsüm'le evlenmiş olması sebebiyle "Zi'n-Nûreyn" (iki nur sahibi) unvanıyla anılır. Utangaçlığı ve hayâsı ile şöhret kazanmıştır (Pala, 2009: 365). Eserde halifeliği, "Zi'n-Nûreyn" sıfatı ve edebi yönüyle zikredilmiştir:

Ṣoŋra (11) İmām-ı Ber-Ḥaḳ Ḥażret-i ʿÖmer'den ṣoŋra ʿOs̱mān'dur (12) raḍıya'llāhu ʿanhuma. Ve anuŋ imāmeti meşveretile ve icmāʿiledür. (13) Ve Ḥażret-i ʿOs̱mān'uŋ laḳabı Ẕi'n-Nūreyn. Anuŋçün (14) ki Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ güveygisidür. Ḥażret-i (15) Resūl ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem evvel ḳızını Ruḳıyye'yi aŋa nikāḥ (16) eyledi. Vefāt olduḳda bir ḳızını daḫı ki Ümmi Gül̇s̱üm (17) idi. Aŋa nikāḥıla virdi. Ümmi Gül̇s̱üm daḫı vefāt (1) oldı. Ḥażret-i Resūl buyurdı ki: "Lev kān ʿindī (2) ibnetün s̱āli̇s̱etün le-zevvecetükehā." Yaʿnī eger benüm bir (3) ḳızum daḫı olayıdı saŋa nikāḥıla virür idüm. (86b-87a).

---

[27] "Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, **Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler**. Bunlar ne güzel arkadaştır" (Nisa, 4/69).

4.3.4. Hz. Ali

Dört halifenin sonuncusudur. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğludur. Hz. Peygamber'in kızlarından Hz. Fâtıma'nın eşidir. Hz. Peygamber'in soyu onun çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile devam etmiştir. Bir hadiste "Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır. O hâlde ilim isteyen kişi kapıya gelsin." buyrulmuştur. Hz. Ali edebî metinlerde ilmi, cesareti, veliliği ve imamlığı ile anılır (Pala, 2009: 18-19).

Eserde Hz. Ali halifeliği, yüceliği, hikmetli sözleri ve şiirleri ile zikredilmiştir:

> Muhacirīn ve (2) enṣāruŋ ululārı Ḥażret-i ʿOṯmān'uŋ mevtinden ṣoŋra (3) üç gün veyā biş gün ʿale'l-iẖtilāf ve Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ (4) üzerine cemʿ oldılar. Ve ẖilāfeti ḳabūl eyleye diyü iltimās (5) eylediler. Pes Ḥażret-i ʿAlī ḳabūl itmeyüp bir nice zemān (6) kendüden defʿ itdükden ṣoŋra āẖir ḳabūl (7) eyledi. Ve cemīʿ ṣaḥābe anuŋıla beyʿat eylediler (87b).
>
> Nitekim Ḥażret-i ʿAlī buyurmışdur. Naẓm:
>
> (13) Elem terā inne'l-ʿaḳle zeynun li-ehlihi
> (14) Ve lākin tamāmu'l-ʿaḳlı hüsnü'l-tecārub
>
> (15) Tercüme:
>
> Kişinüŋ ʿaklıdur zeyn ü cemāli
> (16) Tecārübden olur ʿaḳluŋ kemāli (370b)
>
> Ve yine Ḥażret-i ʿAlī'den (9) mervīdür ki buyurmışdur: "Ḳalemüŋ ʿuḳdesini (10) kesmek gerek. Zīrā ki umūruŋ ʿakdīne sebep (11) olur" (333a).

4.4. Kutsal Kitaplar

Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmek üzere peygamberlerine gönderdiği dört kutsal kitap vardır. Bunlar Hz. Mûsâ'ya gönderilen *Tevrât*, Hz. Dâvûd'a gönderilen *Zebûr*, Hz. Îsâ'ya gönderilen *İncîl* ve son peygamber Hz. Muhammed'e gönderilen *Kur'ân-ı Kerîm*'dir.

Eserde Allah'ın kelamından söz edilirken dört kutsal kitabın da adı zikredilir. *İncîl* ve *Zebûr* eserde sadece bu bölümde anılır:

> Ve *Ḳurʾān* ve *Tevrāt* ve *İncīl* ve *Zebūr* ve enbiyāya gelen ṣuḥuf (1) dükelisi Ḥaḳḳ'uŋ kelāmıdur ve şıfatıdur (33b-34a).

Eserde üç yerde Yahudilerin kutsal kitabı Tevrât'tan alıntı vardır. Zulmün kötülüğü hakkındaki ilk söz Arapçadır. Müellif bu alıntıyı şu şekilde Türkçeye çevirir:

> Ve Tevrāt'da mesṭūrdur ki "Küllü ẓulmin ʿalimehu's-sulṭānu (2) min-ʿummālihī fe-sekete ʿanhu kāne ẕālike'ẓ-ẓulmü mensūben ileyhī (3) ve uḫiẓe bihī ve ʿuḳıbe ʿaleyhi." Yaʿnī her ẓulm ki sulṭān (4) ʿāmillerinden müşāhede eyleye ve anuŋ defʿinde sükūt (5)

> eylese ḳıyāmetde ol ẓulm aŋa mensūbdur. Ve anuŋ (6) sebebiyle muʾāḫeẕe ve muʿākeb olur (104a).

Tevrât'tan yapılan diğer iki alıntı Vehb b. Münebbih'ten rivayet edilir, nasihat niteliğindedir:

> (14) Vehb bin Münebbih buyurur ki: "Tevrāt'da dört kelime (15) mesṭūrdur ve ol kelimāt budur ki her ʿālim ki (16) ehl-i veraʿ ve takvā olmaya uġrıdur. Ve her kişi (17) kim ʿaḳldan ḫālī ola ḥayvānıla ber-ā-berdür. Ve her (1) kimesne kim dünyādan rāḥat ṭaleb ider cāhildür. (2) Ve her kimesne kim ʿavret sözine uyar ʿavretden (3) alçaḳdur" (357a-357b).
>
> Vehb bin (13) Münebbih buyurur ki: "Tevrāt'da oḳudum ki günāhlaruŋ (14) atası anası üç nesnedür. Kibr ü ḥırṣ u ḥaseddür. (15) Ve bunlaruŋ netīceleri biş nesnedür. Keşret-i (16) ekl ve keşret-i nevm ve raḥat-ı cism ve maḥabbet-i dünyā (17) ve midḥat-i ḫalḳdur" (359a).

Eserde Tevrât'ın gizlendiği yerde, Hz. Üzeyr tarafından bulunması ve Hz. Üzeyr'in Tevrât'ı bildiğini benî İsrâil'e ispat etmesi de anlatılır:

> Āḫir ʿÜzeyr Tevrāt'ı tamām ezber (10) oḳudı. Ve ol ḳavm yazdılar. Ammā henüz tereddüdde idiler (11) ki: "ʿAcabā gerçek Tevrāt mıdur degül midür?" (12) ʿÜzeyr bu ḥāli bildi ve didi ki: "Şaʿyā ʿaleyhi's-selām (13) Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi's-selāmuŋ zemānında Tevrāt'ı (14) yazdı. Ve Beytü'l-Muḳaddes direklerinüŋ bir diregi altında (15) gizlemişdür." benī İsrāʾil didiler ki: "Gerçeksin. (16) Biz daḫı işitmişüz ammā bilmezüz ki ḳanḳı diregüŋ (17) altındadur?" İrmiyā buyurdı ki: "Ḥaḳ Teʿālā'dan baŋa (1) maʿlūm olmışdur ki fulān diregüŋ altındadur." Beni (2) İsrāʾil ol didügi diregüŋ altını aradılar. Bir ṣanduḳ (3) buldılar. Ve Tevrāt'ı içinden çıḳardılar. Ve ol Tevrāt ile ki (4) ʿÜzeyr'üŋ aġzından yazmışlarıdı muḳābele eylediler. Bir ḥarf (5) artuḳ ve eksük bulmadılar (168b-169a).

Kur'ân-ı Kerîm, insanlığa gönderilen son kutsal kitaptır. Hz. Muhammed'e gönderilmiştir. 114 sure ve 6236 ayetten oluşur. Allah'ın, *Kur'ân*'daki ifadesine göre hiç bozulmadan kıyamete dek korunacaktır. Müslümanların kutsal kitabıdır. Kişi Kur'ân okumayı mutlaka öğrenmeli ve hayatını ona göre yaşamalıdır (Pala, 2009: 278-279). Eserde en çok zikredilen kutsal kitap *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. Müellif eserde çok sayıda ayetten iktibas yapmış ve *Kur'ân-ı Kerîm*'i bir başvuru kaynağı olarak kullanmıştır:

> Ve ḥāl budur ki ebedī cennete dāḫil olmayan (15) kāfirdür. Pes ẓāhir oldı ki kün tevḳīt içündür. (16) Ve *Ḳurʾān*'da bunuŋ neẓāʾiri çoḳdur (23b).

Eserde *Kur'ân-ı Kerîm* "*Kur'ân-ı Mecîd, Kur'ân-ı Azîm, Furkân-ı Kerîm ve Furkân-ı Kadîm*" adlarıyla anılır. Müellif, eserde Allah'ın kelamını ele aldığı bölümde *Kur'ân-ı Kerîm*'in mahluk olup olmadığı tartışmasını değerlendirir, *Kur'ân*'ın özelliklerini şu şekilde belirtir:

Ve ḳadīm ve kelām-ı (12) ezelī ve ġayr-ı maḫlūḳ olan *Ḳurʾān* meṣāḥifde mektūb ve (13) elsinede maḳruvv ve ṣudūrda maḥfūẓdur. Ve kitābet ve ḳırāʾat (14) ve hıfẓ-ı ʿabdüŋ fiʿlidür. Ve kelāmu'llāh-ı Teʿālā'ya dālldür. (15) Egerçi ki dāll olana daḫı kelāmu'llāh dirler (40a).

4.5. Melekler

Melekler nurdan yaratılmış varlıklardır. Cinsiyetleri yoktur. Erkek ya da dişi değildirler. Yeme, içme, uyuma gibi özellikleri yoktur. Daima Allah'ı tespih ederek zikir içindedirler. Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil dört büyük melektir (Pala, 2009: 303). Meleklerin sayısı hakkında kesin bilgi yoktur. Eserde melekler için "melek" ve "firişte" sözcükleri kullanılır:

Ḥāl bu minvāl (13) üzre iken bir mertebeye vardı ki aʿyān u erkānınuŋ (14) iʿtiḳādı şöyle oldı ki gökden bir melek (15) gelüp Erdeşīr'e bu aḥvāli diyüvirür (311a).

"Bir firişte idi ki (17) at ṣūretine gelmişidi tā kim maẓlūmları ẓālimüŋ elinden ḫalāṣ eyleye (236a-236b).

4.5.1. Azrâil

Ölüm meleğidir. Can almakla görevlidir. Eserde Azrâil adı bir kez kullanılır. Müellif, Azrâil kelimesini kullandığı bölümde bu meleğin "Melekü'l-Mevt" olarak bilindiğini açıkladıktan sonra eserde Azrâil "için "Melekü'l-Mevt" adını kullanır:

Ve Melikü'l-Mülūk'dan (2) ḳorḳmazlar ki anuŋ bir ḳulı vardur (3) ki adı ʿAzrāʾīl'dür. Ve Melekü'l-Mevt ile maʿrūf (4) ve cān alıcı dimekile mevṣūfdur (134b).

Eserde Azrâil can alıcı olması yönüyle pek çok hikâyede zikredilir (134b, 136a-137a, 138b-139a, 140a-140b, 141a-141b).

4.5.2. Cebrâil

Dört büyük melekten biridir. Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmek üzere Allah ile peygamberler arasında elçilik yapmakla görevlidir. Edebiyatta Hz. Peygamber'i miraca çıkarması, Hz. İbrâhim ateşe atılırken ona yardım teklif etmesi, Hz. Meryem'i nefesiyle hamile bırakması, peygamberlere vahiy getirmesi yönleriyle zikredilir (Pala, 2009: 84). Cebrâil *Netîcetü's-Sülûk*'ta adı en çok anılan melektir. Eserde "Cebrâil" ve "Cebrâil-i Emîn" adlarıyla yer alır. Cebrâil eserde hulûl konusu anlatılırken Hz. Peygamber döneminde Hz. Peygamber'e Dıhyetü'l-Kelbî suretinde görünmesi yönüyle zikredilir (16b). Cebrâil eserde iki yerde vahiy göreviyle anılır. Hz. Mûsâ ve Hz.

Muhammed'e Allah'tan haber getirir (116a, 273a-273b). Vahiy getirmekle görevli olan Cebrâil bir gün beşer suretinde Hz. Dâvûd'un karşısına çıkarak ona yol gösterir:

> Ez-ḳażā (13) bir gice Cebrāʾil Ḥażretleri Dāvūd'a ʿaleyhimü's-selām (14) ḳarşu geldi beşer ṣūretinde. Pes Dāvūd andan (15) suʾāl eyledi ki: "Dāvūd nice kimesnedür?" Cebrāʾil (16) buyurdı ki: "Güzel kimesnedür. İllā bir ʿaybı vardur ki (17) Beytü'l-Māl'den yir veʿaraḳ-ı cebīn ve kedd-i yemīninden yimez" (95b).

4.5.3. Münker-Nekîr

Münker ve Nekîr kabirde insanları sorguya çeken iki melektir. Bu iki melek kabre konulan insanlara "Rabbin kim?" "Peygamberin kim?" "Kıblen neresi?" gibi sorular soracaklardır (Pala, 2009: 340-341). Müellif, eserde Münker ve Nekîr'i "kara" ve "gök gözlü" olarak tarif eder:

> İki ḳara melekler ki gözleri gökdür. Ve birine Münker ve birine Nekīr dirler (53b).

Eserde, kabir hayatı anlatılırken Münker ve Nekîr sorgu melekleri olarak anılmıştır:

> Pes bu iki şaḫṣ meyyit üzerine gelüp (14) birisi başı üzerinde ve birisi ayaġı üzerinde ṭurup (15) meyyitden suʾāl iderler ki: "Kimdür senüŋ Rabbüŋ ve kimdür (16) senüŋ peyġamberüŋ?" (51b)

4.5.4. Hazkâil

Hazkâil adlı melek eserde, kaynağını bulamadığımız Arapça bir hadiste geçer. Allah'ın büyüklüğünü ifade eden hadiste Hazkâil meleği tarif edilir:

> "Allah'ın adına Hazkâil denilen bir meleği vardır. Onun on sekiz bin kanadı vardır. Kanatları arası, beş yüz bin yıl yürüme mesafesidir. Sonra Allah ona 'Ey melek, uç.' diye vahyeder. Bunun üzerine o, yirmi bin sene ölçüsünde uçar da arşın ayaklarından birinin başına ulaşamaz. Sonra Allah onun kanatlarını ve kuvvetini iki kat arttırır ve ona uçmasını emreder. Bunun üzerine o, otuz bin sene ölçüsünde uçar da oraya ulaşamaz. Allahutaala ona: 'Ey melek, şayet kanatların ve kuvvetinle birlikte sura üfleninceye kadar bile uçsaydın, arşın kenarına ulaşamazdın.' diye vahyeder. Ardından melek: 'Yüce Rabbim bütün noksanlıklardan münezzehtir.' der. Bunun üzerine Allahutaala "Yüce Rabbinin adını tespih et." (Alâ, 87/1) ayetini indirir ve Resulullah: 'Onu secdelerinizde yapınız.' buyurur" (20a).

4.5.5.Kirâmen-Kâtibîn

İnsanların sağında ve solunda bulunan ve insanların amellerini kaydeden yazıcı meleklerdir. Sağ taraftaki melek sevapları yazarken sol taraftaki melek günahları kaydeder. Bu iki melek insanın yanından hiçbir koşulda ayrılmaz (Pala, 2009: 276). Eserde yalnızca bir yerde, insanların amellerinin kaydedildiği kitabın yazıcısı olarak zikredilirler (59b).

4.6. Cin-Dîv-Peri

Cin kelimesi "örtünmek, gizli kalmak" anlamına gelen Arapça "cenn" kökünden türemiştir. Çoğulu "cân"dır. "Duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü" şeklinde tanımlanır (Şahin, 1993b: 8, 5). Eski Araplar cin yerine hin sözcüğünü de kullanmıştır. Farsçada cinin karşılığı olarak "dîv ve peri" sözcükleri kullanılır (Şahin, 1993b: 8, 5). Dîv sözcüğü sözlükte "İnsana mazarratı olan habis cinnî, halkın dev dediği vehmi bir mahlûk, ifrit, şeytan." şeklinde açıklanır (Onay, 2013: 139). Peri ise "Cin tâifesinin gayetle güzel olan kısmı." anlamına gelir (Onay, 2013: 332). Eserde cin, dîv ve peri sözcüklerinin eş anlamlı ve bir arada kullanıldığı görülür.

Keyûmers Demâvend Dağı'ndan dîvleri kovmuş ve kendisine itaat eden dîvler için Belh şehrini yaptırmıştır:

> Keyūmerş kendü evlādını (3) ve etbāʿını cemʿ idüp Demāvend Ṭaġı'na varup ḳarār (4) eyledi. Ve Ḥaḳ celle veʿalānuŋ tevfīḳiyle ol daġuŋ (5) ḥavālisinden dīv ü perīleri dūr itdi. Ve ol daġda (6) etbāʿ u eşyāʿıyla ḥużūr itdi." Şöyle rivāyet iderler (7) ki Keyūmerş'ün esliḥa ḳısmından bir deste çöp yaʿnī (8) kötek ve bir felāḫan yaʿnī şapanı varıdı. Ve Ḥaḳḳ Teʿālā'nuŋ (9) ism-i şerīfini ol şapana ve ol deste çöpe yazmışıdı. (10) Ve anuŋ berekātınden cinnīleri Demāvend Ṭaġı'ndan (11) sürdi. Ve dīvlerden otuz dīvi ṭutup bend buyurdı. (12) Ṣoŋra maḥbūs olan dīvler iṭāʿat itdiler. Ve (13) Keyūmerş anlara Demāvend ḥavālisinde bir şehr yapdurdı. (14) Ve aŋa Belḫ tesmiye eyledi. Ve Belḫ'den ḳadīm şehr yoḳdur (149b).

Eserde, cinler Hz. Süleymân'ın emri altında olmaları yönüyle de zikredilir. Keykâvus şehir yaptırmak için Hz. Süleymân'dan yardım ister. Hz. Süleymân dîvlere Keykâvus için bir şehir yapmalarını emreder:

> Keykāvus Süleymān Ḥażreti'nden (1) iltimās eyledi ki: "Baŋa baʿżı dīvler iḥsān eyle ki (2) anlara baʿżı şehrler yapdurayım." Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi's-selām (3) anuŋ meʾmūlini ḳabūl idüp dīvlere emr eyledi ki: (4) "Keykāvus'uŋ murādı üzerine oluŋ." Keykāvus Belḫ şehrini (5) taḫt eyledi (162a-162b).

Eserde cin sözcüğü "ins ü cin" şeklinde de kullanılır. Cinler, insanlarla birlikte zikredilir. Zâriyât suresinin 56. ayeti müellif tarafından şöyle tercüme edilir:

> Yaʿnī ben ki Ḫudāvendem yaratmadum cinnīleri ve ādemīleri (2) illā şundan ötürü ki baŋa ʿibādet ideler ve ġayrumuŋ (3) ʿibādetinden iʿrāż eyleyeler (2b).

Hz. Peygamber insanların ve cinlerin peygamberidir. Ahirette insanlarla birlikte cinler için de şefaatçi olacaktır:

> Ve andan ṣoŋra (8) hīç peyġamber gelmedi ve gelmeyiserdür. Ve cemīʿ ins ü cinn (9) anuŋ ṭāʿatine ve ittibāʿına meʾmūrlardur (73b). Edille-i müteʿārıżanuŋ arasında tevfīḳ virmek içün [P1 71b] (1) muḳarrerdür ki Ḥażret-i Resūl ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (2) maḳbūlü'ş-şefāʿatdür. Ve cemīʿ ins ü cinn ḥaḳḳında anuŋ (3) şefāʿati ḳabūl olınur (71a-71b).

Eserde, cinlerin Hz. Muhammed'e gelerek Müslüman olması da anlatılır. Cinlerin Müslüman olmasının ardından Hz. Peygamber insanları kemikle istinca etmekten men eder. Çünkü kemik cinlerin yiyeceğidir:

> Ve maḫlūḳatdan mükellef olanlar ins ü cinn ü melāikedür. (17) Ammā ins üzre mebʿūṯ olduġına delīl ẕikr (1) olınan āyet-i kerīmedür ki: "Vemā erselnāke illā kāffeten li'n-nāsi."[28] (2) Ve ammā cinn üzre biʿṯeti budur ki cinnīler Ḥażret-i Resūle (3) geldiler. Ve Ḥażret'den *Ḳurʾān* istimāʿ itdiler. Ve Ḥażret'den (4) şerāyiʿ aḫẕ eylediler. Nitekim Kurʾān'da mevāżiʿ-i ʿadīde (5) meẕkūrdur. Ve "Ḳul Uḥiye" sūresinde bāhir ü ẓāhirdür. Ve Ḥażret (6) cinnīlerden ʿahd alup anlar içün ṭaʿām taʿyīn idüp (7) buyurdılar ki: "Lekum küllü ʿaẓmin ve mālem yuẕkeri ismu'llāhi (8) ʿaleyhi." Ol eclden müʾminleri üstüḫ̌ānıla istincā (9) itmekden nehy buyurdı. (81a-81b).

Eserde peri sözcüğü yalnızca iki yerde geçer. İkisinde de "dîv ü peri" şeklinde kullanılmıştır. Keyûmers torunu Sâ'il'in dîv ve perilerin şerrinden korunması için evde bir beyz horoz ve tavuk bulundurulmasını öğütler:

> Ve Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ tevfīḳiyle ol daġuŋ (5) ḥavālisinden dīv ü perīleri dūr itdi. (149b). "Bu oġlanı evkāt-ı (2) ḥıfẓ idüŋ ki beglerüŋ babası olsa gerek. Ve bu oġlanı (3) besledügüz evde bir aḳ ḫurūs ve bir mākiyān ṣaḳlamaḳ (4) gereksiz. Tā kim dīv ü perīnüŋ şerrinden emīn ola." (151b).

4.7. Şeytan

Şeytan İslam'da kötülüğün temsilcisidir. Şeytanın cennetteki adı "Azâzil"dir. Ateşten yaratıldığı için kibre kapılmış, topraktan yaratılan Hz. Âdem'e secde etmemiştir. Bu hadise üzerine cennetten kovulan şeytan, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın da cennetten kovulmasına sebep olur (Pala, 2009: 431). Ehrem, ehremin, ehrime, iblis gibi adlarla da anılır (Zavotçu, 2013: 719). Eserde şeytan kara yüzlü olarak tarif edilir. İnsana kibir, gurur, büyüklenme gibi kötü duyguları telkin eder. İnsanları kötülük yapmaya yöneltir. O; kâhinlerin, büyücülerin ve müneccimlerin yardımcısıdır:

> Zīnet ü ʿaskerile müfteḫir ve ḫalḳ arasında mütebaḫḫir gider iken (2) nā-gāh şeyṭān-ı rūsiyāh gelüp aġzını pādşāhuŋ (3) dimāġına ḳoyup bād-ı kibr ü naḫvet ve hevā-yı ʿucb u ʿażamet (4) meşāmına nefḫ idüp pādşāhı ādemiyyet ṣūretinden (5) kendü enāniyyeti ṣūretiyle mesḫ eyledi (135b). (...) Ḳul didi ki: (15) 'Ḳaṣdıla itdüm [N 49a] tā ki seni ġażaba getüreyim.' İmām buyurdı (16) ki: 'Ben daḫı öykelendüreyin ṣol kimesneyi ki saŋa (17) bu fiʿli taʿlīm eyledi yaʿnī şeyṭān.' (111a-111b). (...) Nitekim eḥādīṯ-i (16)

[28] "**Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.** Fakat insanların çoğu bilmezler" (Sebe', 34/28).

aḫbārda mesṭūrdur. Ve ḫaber virdügi gibi ẓuhūr (17) bulmışdur. Ve bu aḫbārātda Ḥażret'üñ ḥāli kehene (1) ve seḥere ve müneccimenüñ aḥvāliyle müştebih degüldür. Zīrā (2) ki anlaruñ istiʿānetleri şeyṭānıladur (79b-80a).

Müellif, beylerin yanında bulunup doğruyu söylemeyen âlimlerin Hz. Peygamber tarafından "şeytân-ı ahres" yani dilsiz şeytan olarak adlandırıldığını aktarır:

(16) Ve her ʿālim ki begleri maġrūr idüp meclislerinde kelimetü'l-ḥaḳḳı (17) söylemezler. Peyġamber ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ol ʿālime (1) "şeyṭān-ı aḫres" dimişdür. Ṣuncılayın ʿālim ẓālimile ẓulmde (2) şerīkdür (102b-103a).

4.8. Ayetler

Netîcetü's-Sülûk'ta ayetler kısmi ve tam iktibas yoluyla sıkça kullanılır. Eserin en önemli iki dayanağı ve kaynağı *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerdir. Müellif ele aldığı konuyu delilleriyle açıklamak ve anlatımını güçlendirmek amacıyla ayetlere başvurur. İzgöer, 'Alâî'nin ayetleri kullanma sebeplerini şu şekilde sıralar:

"-İlgili konuda ehl-i sünnetin görüşünü izah etmek,

-Konu hakkında görüş bildiren bazı mezheplerin delillerini incelemek,

-Ehl-i sünnet muhalifi belli mezheplerin delillerine cevap vermek,

-Gazâlî'nin bir yönetici olarak sultanın görev ve sorumlukları hakkındaki

sözlerini teyit etmek

-İlave ettiği tarih bölümünde aktardığı hadiseleri desteklemek amacıyla nakiller yapmak." (2017: 76).

Eserde ayetlerin genellikle Arapça metni verilmiştir. Bazı ayetler müellif tarafından Türkçeye çevrilmiş ve açıklanmıştır. Eserde ayetler dışında iki de sure adı yer alır. Müellif, cinlerin Hz. Peygamber'le buluşması konusunda *Kur'ân*'ın 72. suresi olan Cin suresini işaret eder ve bu sureden "Kul Uhiye" suresi şeklinde söz eder:

Ve ammā cinn üzre biʿşeti budur ki cinnīler Ḥażret-i Resūle (3) geldiler. Ve Ḥażret'den *Ḳur'ān* istimāʿ itdiler. Ve Ḥażret'den (4) şerāyiʿ aḫẓ eylediler. Nitekim Kurʾān'da mevāżiʿ-i ʿadīde (5) meẓkūrdur. Ve "Ḳul Uḥiye" sūresinde bāhir ü ẓāhirdür. (81b).

Eserde bahsedilen diğer sure Furkân suresidir. Müellif, Hz. Peygamber'in meleklerin de peygamberi olduğunun açıklamasını yaparken Furkân suresinden bir ayetin tefsirini işaret eder:

> Ve ammā melāike üzre (10) mebʿūṯ olduġına delil budur ki İmām-ı Faḫrü'd-dīn (11) Rāzī ʿaleyhi'r-raḥme *Tefsīr-i Kebīr*'inde Furḳān sūresinüŋ (12) bu āyet-i kerīmesinüŋ tefsīrinde buyurur ki: "Li-yeküne li'l-ālemīn (13) neẕīren."[29] İḫticāc itmüşdür ki melāike bu ʿumūmda dāḫildür. (14) Zīrā ki melāike daḫı ʿālemīndendür. Va'llāhu aʿlem (81b).

Eserde ayetlerden önce genellikle "Hak celle ve âlâ buyurur, Hak Te'âlâ buyurur, Allâh Te'âlâ buyurur ki, kemâ kâle Te'âlâ" gibi kalıp cümlelerle ayete yer verileceği ifade edilir. Müellif bazı ayetlerden sonra "el-âyet" ifadesini kullanır. Eserde 200 kadar ayete yer verilmiştir. Bu ayetlerden bazılarının yalnızca Arapçası verilmiş, bazıları müellif tarafından Türkçeye çevrilmiş bazıları da ayrıntılı biçimde açıklanmıştır:

> Yaʿnī pes her kimesne (14) ki enbiyā vü ʿulemā ve ekābir-i ṣuleḥānuŋ şefāʿatine maẕhar (15) oldı. Günāhları ʿafv olınup cennete girür. (16) Ve her kimesnenüŋ ki şefīʿi yoḳdur. Günāhı miḳdārınca (17) ʿiḳāb u ʿaẕāb çeküp ṣoŋra cennete dāḫil olur. (1) Eger īmānı selāmet üzre ise nitekim Ḥaḳ Teʿālā (2) buyurur: "Fe-men yaʿmel miṯḳāle ẕerratin ḫayran yerah." Ve īmān (3) ḫayrdur (70a-70b).

> Niteki Ḥaḳ celle ve ʿalā (17) buyurur: "Vemā ḫalaḳtu'l cinne ve'l-inse illā liyaʿbudūn." (1) Yaʿnī ben ki Ḫudāvendem yaratmadum cinnīleri ve ādemīleri (2) illā şundan ötürü ki baŋa ʿibādet ideler ve ġayrumuŋ (3) ʿibādetinden iʿrāż eyleyeler (2a-2b).

> Şimdi nāfī rüʾyetüŋ edillesini beyān (17) idüp delīllerinüŋ menʿini ve reddini īrād idelüm. Maʿlūm ola (1) ki Cemāʿat-i Muʿtezile ve münkirīn-i rüʾyet dimişler ki rüʾyetullāh (2) cāʾiz degüldür. Eger cāʾiz olayıdı vaḳtā ki Mūsā ʿaleyhi's-selām (3) Ḥaḳ'dan dīdār ṭaleb itdi. Ḥaḳ Teʿālā anuŋ cevābında buyurdı ki: (4) "Len terānī." Yaʿnī sen hergiz beni göremezsin. Pes Mūsā ʿaleyhi's-selāmdan (5) rüʾyeti menʿ eylemek delālet ider ki rüʾyetullāh cāʾiz degüldür. (6) Ve bu delīlüŋ reddinde ehl-i sünnet ü cemāʿat nice veche beyān (7) itmişler. Evvelki veche oldur ki "len terānī"nüŋ maʿnāsı nefy-i (8) ebed degüldür. Belki maʿnāsı budur ki dünyāda beni göremezsin (9) ammā ʿuḳbāda görseŋ gerek. Ve bu āyetde olan "len teʾbīdī" degüldür. (10) "Len tevḳītī" dür. Nitekim ġayrı āyetde Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki: (11) "Len tenālü'l-birre ḥatta tunfiḳū mimmā tuḥibbūn." İbn-i ʿAbbās raḍ birri cennetile (12) tefsīr itmişdür. Pes eger "len te'bīdī" içün ola. Siyāḳ-ı āyetden (13) lāzım gelür ki her kimesne ki sevgülüsini infāk eylemeye cennete hergiz (14) dāḫil olmaya. Ve ḥāl budur ki [H 20a] ebedī cennete dāḫil olmayan (15) kāfirdür. Pes ẓāhir oldı ki kün tevḳīt içündür (23a-23b).

4.9. Hadisler

Eserde, müellifin *Kur'ân-ı Kerîm*'den sonra en çok başvurduğu kaynak hadis-i şeriflerdir. Müellif hadisleri de ayetler gibi anlattığı konuyu açıklamak, konuya dayanak ve kaynak göstermek ve konunun akılda kalıcı olmasını sağlamak maksadıyla kullanmıştır. Eserde hadisler çoğunlukla Arapça olarak verilmiş, Arapça hadislerin bir kısmı müellif tarafından açıklanmıştır. Bazı hadislerin sadece Arapçası bazılarının ise Türkçesi verilmiştir. Hadisler aktarılırken "Hazret-i Resûl buyurmışdur ki, Resûlullah'tan

[29] "Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Allah'ın şanı yücedir" (Furkân, 25/1).

mervîdür ki" gibi kısa açıklamalar yapılır. Müellif, bazı hadislerin hangi kaynaktan alındığını da belirtir:

> Ve ḥisābdan murād ʿarż idüġine delīl budur ki İmām Buḫārī (2) ve Müslim ve Tirmiẕī ʿĀişe Ḥażretleri'nden raḍıya'llāhu ʿanhā (3) rivāyet iderler ki ḳālet ḳāle Resūlu'llāh ṣalla'llāhu Teʿālā ʿaleyhi (4) ve sellem "Men ḥusibe yevme'l-ḳıyāmeti ʿuẕẕibe ḳālet fe-ḳulte yā Resūlu'llāh (5) eleyse ḳad ḳāle'llāhu Teʿālā 'Fe-emmā men utiye kitābehu (6) bi-yemīnihi fe-sevfe yuḥāsebu hisāben yesīren.' fe-ḳāle ʿaleyhi's-selām (7) leyse ẕalike'l-ḥisābu innemā ẕalike'l-ʿarżu men nuḳışe fi'l-ḥisābi (8) ʿuẕẕibe"[30] (60b).

Bazı hadislerin yalnızca râvîsi belirtilmiş hadisin kaynağına yer verilmemiştir:

> Ve İbn-i ʿÖmerden mervīdür ki buyurdı: (11) "Ḳāle Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem lā-teẕkuru (12) mesāviye aṣḥābī fe-taḫtelife ḳulūbukum ʿaleyküm ve eẕkürū (13) meḥāsine aṣḥābī ḥattā te'telife ḳulūbukum ʿaleyküm" (89b).

Bazı hadisler râvî ve kaynak belirtilmeden doğrudan Resulullah'tan rivayet edilmiştir:

> Delāʾil-i naḳlīden biri budur ki Ḥażret-i Resūl (10) ʿaleyhi'ş-ṣalavatu ve's-selām buyurmışdur ki: "Uṭlubu ḥavāyiceküm (11) ʿinde ḥisāni'l-vücūh." Yaʿnī ḫācetlerüŋüzi ḫūb ṣūret (12) olan kimesnelerden ṭaleb idüŋ ve daḫı buyurmışdur (13) ki: "El-bereketu fī-ṭıvāl-i ümmetī ve'l-hikmetu ve'l-ḳanāʾatun (14) fī-visāṭi ümmetī ve'l-fitnetu ve'l-ʿadāvetu fī-ḳışāri ümmetī." (15) Yaʿnī bereket benüm ümmetümüŋ uzun boylularındadur. Ve ḥikmet (16) ve ḳanāʿat orta boylularındadur. Ve fitne-engīzlik ve ʿadāvet (17) ḳışa boylularındadur (213a).

Eserde kaynağı ve râvîsi belirtilmeden aktarılan ve kaynağı bulunamayan hadisler de mevcuttur:

> Ve Ḥażret-i Alī'den kerrema'llāhu vecheh (12) mervīdür ki buyurmışdur: "Elā uḫbirukum bi-evveli (13) men yedḫūlü'l-cennete min-haẕihi'l-ummeti baʿde nebiyyihā fe-ḳīle (14) lehū neʿam yā Emīre'l-Müʾminīn. Ḳāle Ebū Bekrin ṣumme ʿÖmeru ḳīle (15) fe-yedḫulānihā ḳableke yā Emīre'l-Müminīn. Fe-ḳāle ʿAliyyun raḍ (16) iy ve'lleẕi feleḳa'l-ḥabbete ve berāʾen-nesemete le-yedḫulānihā (17) ḳablī ve le-yeşbeʿāni min-ṣimārihā ve le-yerviyāni min-enhārihā (1) ve innī le-maʿa-Muʿāviyete mevḳūfun fi'l-ḥisābi"[31] (83b-84a).

---

30 Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v): 'Ahirette kimin hesabı münakaşa edilirse, azaba maruz kalacak demektir!' buyurmuşlardı. Ben: 'Nasıl olur?' Allahutaala Hazretleri (mealen): 'Kime kitabı sağından verilirse, hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, sevinçli olarak ailesine dönecektir.' (İnşikâk, 84/7-9) buyurmadı mı (bu hesap münakaşası değil mi)?' dedim. 'Hayır! buyurdular, bu (münakaşa değil) arzdır. Kıyamet günü hesaba çekilen herkes mutlaka helak olmuş demektir!' [Buhârî, İlim 35, Tefsir, İnşikak 1; Rikak 49; Müslim, Cennet 80, (2876); Ebû Dâvûd, Cenâiz 3, (3093); Tirmizî, Kıyamet 6, (2428).] (Canan, 2001: 14, 370-371)

31 "Bu ümmetten peygamberinden sonra cennete ilk kimlerin gireceğini size haber vereyim mi? Ona 'Ver ey müminlerin emîri!' denildi. Dedi ki: 'Ebû Bekir ondan sonra da Ömer'dir.' "Ey müminlerin emîri! Onlar senden önce mi girecekler?" denilince Ali şöyle dedi: 'Tohumu yaran ve nesilleri yaratan Allah'a yemin olsun ki ben, Mu'âviye ile birlikte hesaba çekilirken o ikisi cennete benden önce girecek, meyvesinden doyacak ve nehirlerinden kana kana içeceklerdir." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

4.10. Ahiret ile İlgili Mefhumlar

4.10.1. Ahiret

Ahiret "Dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı'ya hesap vereceği yer, öbür dünya, öteki dünya." anlamına gelir (*TS*, E.T. 21.06.2020). *Kur'ân*'da 110 yerde ahiret sözcüğü geçmektedir. Ahiret dünya hayatının sona ermesiyle başlayacak ve ebediyyen sürecek ikinci hayatın adıdır (Topaloğlu, 1988: 1, 543). Ahiret hayatı kıyametin kopmasıyla başlayacak; kişinin dünyadaki ameli iyi ise cennette, kötü ise cehennemde devam edecektir (Pala, 2009: 12).

Müellif eserde asıl başlıklı bölümlerden birini ahirete ayırmıştır. Ahiret hayatı ölümle başlar, kabir sorgusuyla devam eder. Kabirdeki sorgu ve azaptan sonra haşir, hesap, mizan, sıratın ardından kişinin ebedî mekânı belirlenir. Kişi amellerine göre cennete ya da cehenneme gider:

> Ṭabʿ-ı selīme ve ẕihn-i müsteḳīme pūşīde (11) olmaya ki İmām-ı Hümām ve Ḥüccetü'l-İslām bu aṣl-ı zībā (12) ve faṣl-ı raʿnāda āḫiretde ve berzaḫda vāḳiʿ olan ḥālet ki ol mevtdür. (13) Ve ḳabrde olan iʿāde-i rūḥdur. Ve suʾāl-i Münker ü Nekīr (14) ve ʿaẕāb-ı ḳabr ve ḥaşr-i cismānī ve ḥisāb ve kitāb ve ʿarż-ı (15) aʿmāl ve mizān ve ṣırāṭ ve cennet ve cehennem ve şefāʿatdür (47b).

İnsanın dünyadaki durumu bir misafir gibidir ve her nefes insanı ahirete yakınlaştırmaktadır. Ömrünü ahirete değil de dünyaya sarfeden kişi akil değil cahildir:

> Pes dünyāda (14) tevattunı ve ḳarārı ve mekṣi ve istiḳrārı oldur ki (15) her yıl ki ʿömrinden geçer merḥale gibidür. Ve her ay (16) ki münḳażī olur müsāfir seferinde istirāḥat (17) itdügi gibidür. Ve her hefte ki geçer müsāfir yolında (1) bir köye yitişdügi gibidür. Ve her gün ki geçer bir mīl yoldur (2) ki ṭarīḳinde ḳaṭʿ ider. Ve her nefesi bir ḫatvedür ki (3) yolda kor. Ve her nefesde āḫirete yaḳın olup dünyādan (4) baʿīd düşer. Ve dünyā bir köpridür ki ʿubūr içün (5) vażʿ olmışdur. Her kimse ki köpri üzerinde (6) ʿimārete meşġūldür. ʿÖmrini fenāya virmiş olur. Ve varacak (7) menzilini unuṭmış olur (121a-121b).

Dünya hayatı ile ahiretin süresi kıyaslandığında dünya hayatı ahiretin binde biri bile değildir. Bu nedenle ebedî saadet isteyen kişi bu kısa hayata sabretmeli ve esas mutluluğa ulaşmalıdır. Dünya fani, ahiret bakidir:

> (9) Meṣelā eger bir kimsenüŋ bir maḥbūbı var ola. Ve aŋa (10) diyeler ki eger bu gice maḥbūbuŋ firāḳıyla ṣabr idersin. (11) Taʿab ve naṣabsız saŋa biŋ gice teslīm iderüz. Ammā (12) eger bu gice ṣabr itmeyüp elbette gerekdür dirseŋ (13) ebedī bu giceden ġayrı sen anuŋ yüzini görmeseŋ gerek. (14) ʿĀşıḳ-ı bī-çāre daḫı egerçi ki maḥbūbınuŋ ʿışḳı (15) kemāl-i derecede ise ve bir ān ṣabrı mümkin olmazısa (16) biŋ gicenüŋ ḳurbı içün bir giceye ṣabr ider. Pes (17) maʿlūmuŋ ola ki dünyānuŋ ʿiddeti āḫiretüŋ müddetine göre [P1 122b] (1) biŋden biri degüldür. [H 91a] Belki āḫirete nisbet hīç degüldür. (2) Zīrā ki āḫiret nihāyetsiz ve bāḳīdür. Ve dünyā bī-ṣebāt ve fānīdür. ((122a-122b).

4.10.2. Ölüm

Ölüm, Kurân-ı Kerîm'de her canlı için kaçınılmaz son olarak ifade edilmiştir. Allah Teâlâ Âl-i İmrân suresinin 185. ayetinde "Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir." buyurur. Eserde ölüm için "mevt ve memât" sözcükleri de kullanılmıştır.

Ölüm ruh ile bedenin birbirinden ayrılmasıdır. Ömür, insana verilen nimetlerden biridir ancak ömür uzun da olsa ölümle sonuçlanacaktır. Müellif sultana nasihat ederken bu durumu Hz. Nûh'a telmihte bulunarak ifade eder:

> Ve çünki ecel gelür rūḥıla (3) cesed arasında müfāraḳat ḥāṣıl olur. Ve buŋa mevt (4) dirler (48b). (...) Cümle (1) niʿmetlerden biri ʿömrdür. Egerçi müddeti müteṭāvil (2) ise çünkim ʿiddeti münḳażīdür. İgen nāfiʿ ve ölüm (3) żararını dāfiʿ degüldür. Ḥażret-i Nūḥ "ʿaleyhi's-selām" (4) dünyāda biŋ yıldan ziyāde yaşayup nice biŋ yıl oldı (5) ki beden-i laṭīfi ḫāk-i pāki medfen ve rūḥ-ı şerīfi ḳubbe-i (6) eflāki mesken idinüp şimdi ṣanursın ki hergiz ne-būd (7) egerçi ki oldı mevcūd (7b-8a).

Ölümden kurtulmanın çaresi yoktur. İnsanın sonu ölüme ve toprağa varmaktır:

> İskender (11) eyitdi ki: "Baŋa ḫaber vir ki vaḳtā ki ben ḳadeḥi ṭopraġdan (12) ṭoldurup saŋa göndürdüm. Niçün aġladuŋ ve bu fiʿlümden (13) ne aŋladuŋ? Ve niçün ḳadeḥe nesne ḳomayup hīç cevāb virmedüŋ?" (14) didükde Feylesūf didi ki: "Şöyle aŋladum ki (15) dirsin ki ṭutalum ki envāʿ-ı çāreler ve ḥīleler eyledüŋ (16) ṣoŋı ölümdür. Ve ḫāke varmaḳ yolumdur. Anuŋ defʿine ḥīle (17) bilür misin? Ben cevāba müteṣaddī olmaduġum bu idi ki (1) ölüm defʿine ḥīle ve ḫāke varmamaġa çāre yoḳdur" (196a-196b).

Bir hikmette ölüm uykuya benzetilmiştir. Uyku hafif bir ölüm, ölüm ağır bir uykudur:

> (6) Bir ḥakīmden suʾāl olınmışdur ki: "Ölüm nedür ve uyḳu (7) ne nesnedür?" Buyurmışdur kim: "Ölüm nevm-i ṣaḳīl (8) ve uyḳu mevt-i ḫafīfdür" (356a).

Eserde zalimliği ile meşhur Yezdecird'in ölümü anlatılırken "canı çıktı" ifadesi kullanılır:

> Fi'l-ḥāl at (10) Yezdecird'üŋ aġzına ve çeŋesine bir depme başdı kim ol (11) ḍarbdan Yezdecird'üŋ cānı çıḳdı. Ve at geldügi yoldan (12) yine gitdi (319b).

4.10.3. Ruh

Ruh "can, nefes, canlılık, his, duygu, en mühim nokta, öz" anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2013: 1048). Yusuf Şevki Yavuz ruhu şu şekilde tanımlar:

> "Farklı tarifleri yapılmakla birlikte ruhun âlimlerin çoğunluğunun anlayışı çerçevesinde şöyle tarif edilmesi mümkündür: 'Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından

insanın bedenine üflenen ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikati" (2018: 35, 187).

İnsan bedenindeki bilinç unsuru olarak tarif edilen ruh eserde bedenle ilişkisi yönüyle ele alınmıştır. İnsan beden ve ruh olmak üzere iki nev nesneden yaratılmıştır. Ruhun zamanı sınırlıdır:

> Yaʿnī bil ki (12) Ḥaḳ celle ve ʿalā ādemi iki nevʿ nesneden yaratmışdur. Birisi (13) şaḫṣ ki ceseddür. Ve birisi rūḥ. Ve cesedi rūḥa mekān (14) ve menzil ḳılmışdur. Tā kim bu ʿālemde meʿād içün (15) zād taḥṣīl eyleye. Ve cesed içinde her rūḥ içün (16) bir müddet-i muʿayyene-i muḳaddere taḳdīr eylemişdür. Ve bu müddetüŋ (17) inḳiżāsı rūḥuŋ ecelidür. Ve bu müddet ne ziyāde ve ne noḳṣān (1) olur (48a-48b).

Ruh latif bir cisimdir. Bedenle bütünleşmiştir. Ruhun bedeni terk etmesi ölüm anlamına gelir. Ölümden sonra ruh; mümin birine aitse cennete, kâfir birine aitse cehenneme gider:

> Ammā ʿulemāya şol ḳadar maʿlūm (17) olmışdur ki rūḥ bir cism-i laṭīfdür. Ecsām-ı (1) maḥsūsa ile müşābikdür. "İştibāke el-māʾi bi'l-ʿūdi'l-aḫżari."[32] (2) Ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ʿādeti bunuŋ üzerine cārīdür ki (3) çend-ān ki rūḥ ecsāmuŋ müşābiki ola. Ecsāmda (4) ḥayāt müstemirr ola. Ve çünkim rūḥ cismden müfāraḳat (5) eyleye. ʿĀdet-i müstemirre budur ki ḥayāt ardınca (6) mevt ḥāṣıl olur. Ṣoŋra rūḥ eger müʾminüŋ ise (7) ʿurūc idüp cennet-i meʾvā içinde yeşil ḳuşlaruŋ (8) ḥavṣalasında ḥaşre degin mesken idinür. Ve eger (9) kāfirüŋ ise siccīnde temkīn bulur (48b-49a).

İbn-i Abbâs'ın rivayet ettiği hadise göre kıyamet günü tüm yaratılmışların arasında husumet olacaktır. Bedenle ruh da birbirini suçlayacaktır. Allah bedenle ruh arasında hükmetmeden onlara bir kör ile topalın misalini getirecek ve gerçeği görmelerini sağlayacaktır:

> Maʿnā-yı (8) ḫaber-i pür-eşer budur ki İbn-i ʿAbbās "raḍıya'llāhu ʿanhumā" (9) buyurur ki: "Ḳıyāmet güninde cemīʿ maḫlūkāt arasında (10) ḫuṣūmet olsa gerek. Ḥattā rūḥıla cesed Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (11) ḳatında ḫuṣūmet idüp rūḥ diye ki: "Yā Rabbī ben (12) ḫōd senüŋ emrüŋden peydā olmış bir rūḥ idüm. Beni (13) bu cesed içinde sen vażʿ eyledüŋ. Benüm ne günāhum vardur (14) ki baŋa ʿaẕāb itmek dilersin?" Cesed daḫı diye (15) ki: "Yā Rabbī ben bir cemād cesed idüm. Beni ḫalḳ eyledüŋ (16) ve bu rūḥ baŋa od gibi dāḫil oldı. Pes ben anuŋıla (17) ṭururıdum. Ve anuŋıla otururıdum. Ve anuŋıla gideridüm (1) ve anuŋıla gelüridüm. Benüm ne suçum vardur ki beni (2) taʿẕīb idersin?" Ḥaḳ celle ve ʿalā buyura ki: "Biz sizüŋ (3) araŋuzda ḳāḍī olup faṣl-ı ḳāḍiyye idelüm. Gelüŋ (4) bize ḫaber virüŋ ki eger bir kör ve bir muḳʿad yaʿnī ayaġsız (5) bir bāġa girüp küt göre dise ki: 'Ben fulān aġaçda (6) vāfir yimiş görürin. Eger benüm ayaġum olayıdı ol (7) yimişe yitişüp dirüp yiridüm.' Pes aʿmā aŋa dise (8) ki: 'Ben seni omuzuma alayın. Sen ol yimişe yitiş.' (9) Ṣoŋra aʿmā küti omuzına alup kütüŋ eli yimişe (10) yitişüp yimişi alup aʿmā ile yiyüp suç kütüŋ (11) midür körüŋ midür? Cevāb virüŋ." Cesedile rūḥ (12) diyeler ki: "Suç ikisinüŋdür." Ḥaḳ Teʿālā buyura (13) ki: "Ḳaḍaytumā ʿalā-enfusikumā." Yaʿnī kendü nefsiŋüzüŋ (14) üzerine ḳāḍīliḳ idüp ḥükm itdüŋüz (50b-51a).

[32] Suyun yeşil dal ile bütünleşmesi.

Eserde, can almak anlamında "ruhu kabzetmek" ifadesi kullanılmıştır:

> Dervīş eyitdi (9) ki: 'Ben Melekü'l-Mevt'em. Senüŋ ruḥuŋı ḳabż itmege (10) geldüm.' (...) Ṣoŋra Melekü'l-Mevt pādşāhuŋ rūḥını ḳabż itdi. Ve (17) pādşāh atuŋ üzerinden meyyit düşdi. (136a).

4.10.4. Kabir

Kabir ahiret hayatının başladığı yerdir. İnsanın ilk sorgusu burada Münker ve Nekîr tarafından yapılır. Ölümden sonra ruh bedene burada iade edilir:

> İkinci ve üçünci (2) ve dördünci mesʾele meyyiti ḳabre ḳoduḳları vaḳt Münker ü (3) Nekīr suʾāli içün rūḥuŋ cesede redd olındugı ve Münker ü (4) Nekīr'üŋ māhiyyeti ve ʿaẕāb-ı ḳabrüŋ keyfiyyeti beyānındadur. (51b).

Kişi kabirdeki soruları doğru cevaplarsa kabri cennet bahçesi olur. Aksi takdirde kabri ateşle, akreple ve yılanla dolar:

> Pes bu iki şaḫṣ meyyit üzerine gelüp (14) birisi başı üzerinde ve birisi ayaġı üzerinde ṭurup (15) meyyitden suʾāl iderler ki: "Kimdür senüŋ Rabbüŋ ve kimdür (16) senüŋ peyġamberüŋ?" Pes eger cevāb virdiyse "fe-bihā" ḳabri (17) cennet ravżalarından bir ravża olur. Ve eger cevāba (1) ḳādir olmayup ʿacemīlenürse melekler anı taʿẕīb idüp (2) ḳabri ʿaḳrebile ilan ṭolup "ḥufretün min-ḥuferi'n-nīrān" (3) olup ḥaşre degin ʿaẕāb ve neşre degin ʿiḳāb (4) çeker. (51b-52a).

Kabir azabı kâfirler ve bazı asi müminler içindir. İtaatkâr müminler kabirlerinde huzurludur:

> Ve ammā dördünci mesʾele ʿaẕāb-ı ḳabrüŋ keyfiyyeti (2) ve edillesi beyānındadur. Rāy-ı enver-i ʿāliye pūşīde (3) olmaya ki ʿaẕāb-ı ḳabr ḥaḳdur kāfirler içün ve baʿżı (4)ʿuṣāt-ı müʾminīn içündür. Zīrā ki ḳabrde cemīʿ ʿāṣīlerüŋ (5) taʿẕībine delīl ḳāʾim olmamışdur. Ve niteki kāfir ü ʿāṣī (6) ḳabrde muʿaẕẕebdür. Müʾmin-i muṭīʿ ḳabrde munaʿʿamdur (55a).

4.10.5. Ecel

"Muayyen olan vâde, ömrün sonu" anlamına gelen ecel Allah tarafından belirlermiştir ve zamanı değiştirilemez (Pala, 2009: 133). Eserde ecel "ecel döşeği, câm-ı ecel, ecel şarâbı" gibi kalıp ifadelerle kullanılmıştır:

> Ve Sāʾil ile savaşup Sāʾil'i ḫaste ve mecrūḥ eylediler. (7) Sāʾil ecel döşegine düşdi. Keyūmerṣ'e ḫaber itdiler. (8) Üzerine ḫāżır oldı ve gözleri yaşdan ṭoldı (152a).

> Ve evvel pādşāh ki taḫtı taḫtadan peydā idüp üzerinde ḥükūmet (17) vaḳtinde oturdı Keyūmerṣ idi. ʿĀḳıbet cām-ı ecel içdi. (1) Ve taḫtı tābūta degişdi (153a-153b).

Dünyādan murādlarını müstevfā (14) ḥāṣıl idüp leẕẕāt u şehevātlarını bulup ṣoŋra (15) ecel şarābını içüp "keʾen-lem-yekün"[33] dāʾiresine vardılar. (268b).

İnsana en yakın olan şey ecelidir. Ecel acıdır:

Baʿżı ḥükemādan (6) suʾāl olındı ki: "Kişiye kanḳı nesne aḳrebdür?" (7) Buyurdı kim: "Eceli." Yine suʾāl olındı ki: "Kişiye ne nesnedür (8) ki ebʿaddur?" Buyurdı kim: "Emelidür" (350b).

Yaʿnī ben (7) daḫı bir ʿasker üzerüŋe iletürem ki bu üzerlik gibi (8) ḥisābsız ve acı ola. Ve saŋa ve leşkerüŋe hīç fāʾidesi (9) olmaya. Belki ecel gibi telḫ ola (178b).

4.10.6. Mahşer

Mahşer kelimesi "Bir araya gelinip toplanılan yer. Toplanma yeri. Bütün canlı varlıkların ölümden sonra Allah'ın emriyle dirilip toplanacakları yer." anlamına gelir (Pala, 2009: 295) Eserde mahşer bir hadisin tercümesinde zikredilir. Toplanma ve hesaplaşma yeri olarak ele alınır:

Yaʿnī ḳaçan ki ḳıyāmet güni olur (15) ve cemīʿ maḫlūḳat maḥşer ṣaḥrāsında cemʿ olınur. (16) Bir münādī nidā ide ki: "Her kimüŋ ki Allāh Teʿālā üzerinde (17) ḥaḳḳı ola ṭursun diye ve ol ḥīnde ʿāfilerden (1) evvel kimesne ṭurmaya." Ve bu ʿāfilerüŋ Allāh üzerinde ḥaḳḳı (2) olduġınuŋ maʿnāsı budur ki: "Men cāʾe biʾl-ḥaseneti (3) fe-lehū ʿaşru emṡālihā."[34] muḳteżāsınca on ʿafv miḳdārı (4) ecre müsteḥaḳ olurlar (109a-109b).

4.10.7. Kıyamet

Kıyamet sözcüğü "Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü." anlamına gelir (*TS*, E.T. 01.02.2021). Kıyamet dünya hayatının son bulması ve ebedî hayat olan ahiret hayatının başlangıcı sayılır.

Kıyamet günü sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin pişmanlık ve üzüntü duyacağı bir gündür. Sahip olduğu nimetlere şükretmeyenler o gün utanç içinde perişan olacaktır:

(12) Ve her kimesne kim Ḫaḳ celle celāluhununŋ niʿam-ı bī-nihāyetine şākir (13) ve kerem-i bī-ġāyetine ẕākir olmaya elinde olan niʿmet-i miʿrażı (14) zevālde olup ḳıyāmet güninde şükrüŋ taḳṣīrātından (15) ḫacīl ve pāy-māl ve perīşān ve pür-melāl olur (7b).

Kıyamet hesaplaşma, ödül ve ceza günüdür. Ölümle insan bedeninden ayrılan ruh o gün bedene iade edilir:

---

33 Yokmuş gibi, sanki hiç olmamış, hiç söylenmemiş gibi.

34 "**Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır.** Kim de bir kötülük yaparsa o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez" (En'âm, 6/160).

> Yaʿnī ḳıyamet güni ḥisāb ve mükāfāt ve münāḳaşa (5) ve mücāzāt günidür. Rūḥ yine gövdeye redd olınur. Nitekim (6) dünyāda gövdede idi (56b).

Kıyamette amellerin yazılı olduğu amel defterleri hesap için ortaya çıkar. Kuşlar gibi uçuşur. Kiminin sağından ve önünden kiminin solundan ve arkasından gelir. Herkes dünyada yaptıklarının ve söylediklerinin orada yazılı olduğunu görür. Defterini sağ tarafından alanlar çok mutludur:

> (16) Ve ḳıyāmet güninde nāme-i aʿmāl ḳuşlar gibi ṭayerān idüp (17) münteşir olup kiminüŋ ṣaġından ve kimisinüŋ ṣolından (1) ve kimisinüŋ öŋinden ve kiminüŋ ardından gelüp "iḳrā kitābeke"[35] (2) emr olınup her kimesne işledügi aʿmāli ve söyledügi (3) aḳvāli ol nāmede yazulu görse gerek. Ve ṭāʿatinüŋ (4) ve maʿṣiyetinüŋ miḳdārını bilse gerek. Pes eger nāme-i (5) ʿamāli ṣaġ cānibinden ṣunulurısa zihī devlet (6) ve saʿādet ve zihī rifʿat ve iyālet ve zihī niʿmet ve cennet. (7) Niteki Ḥaḳ Teʿālā buyurur: "Ve emmā men utiye kitābehu."[36] (8) "Bi-yemīnihī fe-sevfe yuhāsebu ḥisāben yesīren ve yenḳalibu (9) ilā-ehlihī mesrūren."37 Yaʿnī her kimesnenüŋ ki nāme-i aʿmāli (10) ṣaġ cānibinden ṣunulurıa āsānlıġıla ḥisābı görilür. (11) Ve cennetde olan ezvācına ki ādemiyyāt ve ḥurü'l-ʿayndur. (12) Vaṣıl olup göŋli mesrūr ve gözi aydın (13) ve maḥbūr olur. (59b-60a).

Bir hadiste hiç gölge bulunmayan kıyamet gününde gölgelenecek yedi insandan bahsedilir. Bunlar arasında adil hükümdar da vardır:

> Yaʿnī kaçan ki ḳıyāmet (8) güni olur hīç gölge olmasa gerek. Ve hīç sıġınacak (9) yir olmasa gerek. Meger ki Allāh Teʿālā'nuŋ ẓıll-i himāyeti (10) ve kenef-i riʿāyeti ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ẓıll-i merḥametinden gölgelenmez. (11) Nāsdan illā yidi kimesne birisi pādşāh-ı (12) ʿādil ki raʿiyyeti içinde ʿadl itmiş ola. Ve ikincisi (13) bir yiġit ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ʿibādetinde yigitligin ḫarc (14) itmiş ola. Ve üçünci bir kişi ki ehl-i bāzār ola (15) ve dükkānında iken göŋli mescide müteʿalliḳ ola ki: (16) "Ḳaçan namāz vaḳti gelür ki namāza varayın." Dördüncisi (17) şol iki kişi ki birbirine maḥabbetleri Allāh içün ola. (1) Dünya ġarażı ve ʿarażı içün olmaya. Bişincisi bir kişidür (2) ki ḫalvetinde Ḥaḳ celle ve celāluhunuŋ ẕikrini (3) idüp ḫavfından gözi yaşlu ve baġrı başlu ola. (4) Altıncısı şol kişidür ki bir ḫ̌ātūn ki ṣāḥib-cemāl (5) ve manṣıb u māl ıssı ola. Anı kendüye (6) daʿvet idüp ol kişiden şehvetini inkiżā itmek (7) dilese ve ol kişinüŋ daḫı meyli aŋa ola. Ammā diye (8) ki: "Ben Allāh Teʿālā'dan ḳorḳaram ḥarām iş eylemezem." Ve ol (9) fiʿl-i ḳabīḥden iḥtirāz eyleye. Yidincisi şol (10) kişidür ki saġ eliyle gizlü ṣadaḳa eyleye (11) şöyle ki ṣol eli andan ḫaberdār olmaya. Yaʿnī (12) fuḳarāya itdügi iḥsānı kimse ṭuymaya. Ve virdügini (13) minnet ḳomaya. Belki kendüye minnet bile ki (14) Ḥaḳ Teʿālā aŋa tevfīḳ virüp ḫayrāt u ḥasenāt (15) andan ṣādır oldı (91b-92a).

---

35 Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız. '**Oku kitabını**! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter' denilecektir" (İsrâ, 17/13-14).

36 "Fakat kime kitabı arkasından verilirse, 'Helak!' diye bağıracak ve alevli ateşe girecektir " (İnşikâk, 84/10-11).

37 "Kime kitabı sağından verilirse, hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, sevinçli olarak ailesine dönecektir" (İnşikâk, 84/7-9).

4.10.8. Sırat

Sırat yol anlamına gelir. Cehennemin üzerine kurulmuş kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür. Müminler sırat köprüsünden hızlıca ve ayakları yere değmeden geçecektir (Pala, 2009: 403). İnsanlar amellerinin hesaplanmasından sonra sırat köprüsünden geçerler. Sırat cehennemin üzerinde kurulmuş kıldan ince ve kılıçtan keskin bir köprüdür. Dünyada doğru yolda olanlar bu köprüden gözle görünmeyen bir yıldırım geçerler. Ancak dünyada kötü ameller işleyenler ve asi olanlar köprüden geçemez, cehenneme düşerler:

> Maʿnā-yı kelām nīgū-yı encām (10) budur ki vezn-i aʿmālden şoŋra emr olınur ki (11) ṣırāṭdan geçeler. Ve ṣırāṭ bir köpridür cehennemüŋ (12) üzerindeki ḳıldan ince [L 34a] ve ḳılıcdan keskündür. (13) Pes her kimesne ki dünyāda ṭarīḳ-i müsteḳīme üzre ẕāhib (14) olup şerʿ-i ḳavīm ve ʿaḳl-ı selīmile ʿāmil ise ḳıyāmet (15) güninde ṣırāṭ üzre rāḥat ve istirāḥat ṭarīḳiyle (16) berḳ-i ḫāṭif gibi veyā rīḥ-i mürsele gibi geçer. Ve şol (17) kimesne ki dünyāda sīret-i ḥamīde üzre ve aʿmāl-i (1) reşīde üzre olmayup mevlāsına ʿāṣī ve hevāsına (2) tābiʿ ise ḳıyāmetde ṣırāṭ üzre yol bulmayup (3) üstinden cehenneme düşüp envāʿ-ı belā vü ʿanāʾ ile mübtelā (4) olsa gerek (63a-63b).

Hadis-i şerife göre hesap defterini alan ve sırata gelen insanlar sırat üzerinde de yedi konudan sorguya çekilirler. Sırat köprüsünde insanlara sırasıyla iman, namaz, oruç, zekât, hac, gusül ve abdest ile kul hakkı sorulur. En zoru kul hakkının sorgusudur:

> "Ṣırāṭuŋ yidi ḳanṭarası (2) vardur. Her ḳanṭarada bir nevʿ nesneden suʾāl olınur. (3) Evvelki ḳanṭarada īmāndan ve ṣıdḳdan suʾāl olınur. (4) Eger iḫlāṣıla īmānıla geldilerise necāt (5) bulup ṣırāṭdan ḥużūrıla geçerler ve illā felā. İkinci (6) ḳanṭarada ṣalātdan suʿāl olınur. Pes eger namāzlarını (7) tamām ḳılup geldilerise "fe-bihā ve niʿme"[38] ṣırāṭdan geçerler (8) ve illā ma-şāʾallāh. Üçünci ḳanṭarada orucdan (9) suʾāl olınur. Ve dördünci ḳanṭarada zekātdan suʾāl (10) olınur. Bişinci ḳanṭarada ḥacc uʿumreden suʾāl olınur. (11) Altıncı ḳanṭarada ġusl ü vużūdan suʾāl olınur. Yidinci (12) ḳanṭarada meẓālim-i nāsdan suʾāl olınur. Ve bu ḳanṭaradan (13) aṣʿab yoḳdur" (65b).

4.10.9. Cennet

Cennet sözcüğü örtmek, gizlemek anlamına gelen "cenn" kökünden türemiştir. Bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe anlamındadır. Ahirette müminlerin ebedî yurdu cennettir (Şahin, 1993a: 7, 374). Naîm, Adn, Huld, Firdevs, Me'vâ, A'lâ, Dâru's-Selâm ve Ravza adında sekiz cennet vardır (Pala, 2009: 88). Eserde cennet için "cennet-i bâkîye, cennet-i me'vâ, dârü's-selâm" ifadeleri de kullanılmıştır.

Cennet iman ağacının ahiretteki meyvesidir:

> Şecere-i īmānuŋ şemere-i dünyevīsi (3) ehliyyet şehādet ve vilāyet ve imāmetdür. Ve mīve-i uḫrevīsi (4) cennet-i bākīye ve niʿmet-i dāʾimedür (9a).

[38] "Böyle olursa ne iyi!"

İbn-i Abbâs "**Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.** Her ne harcarsanız Allah onu bilir." (Âl-i İmrân, 3/92) ayetindeki birr sözcüğünü cennet şeklinde yorumlar. Müellif bu yoruma dayanarak sevdiğini infak etmeyenin cennete giremeyeceğini belirtir:

> İbn-i ʿAbbās raḍ birri cennetile (12) tefsīr itmişdür. Pes eger "len teʾbīdī" içün ola. Siyāḳ-ı āyetden (13) lāzım gelür ki her kimesne ki sevgülüsini infāk eylemeye cennete hergiz (14) dāḫil olmaya. Ve ḥāl budur ki ebedī cennete dāḫil olmayan (15) kāfirdür. Pes ẓāhir oldı ki kün tevḳīt içündür (23b).

İnsanlar sorgudan sonra müminlerse cennete, kâfirlerse cehenneme konurlar ve orada ebedî kalırlar. Ancak asi Müslümanlar bir süre cehennemde kaldıktan sonra cennete girerler:

> (6) Maʿnā-yı kelām budur ki suʾālden ṣoŋra küffārı (7) cehenneme ḳorlar. Ve hergiz cehennemden ḫalāṣ bulmazlar. Ve (8) mutīʿ u münḳād olan Müsülmānları cennete ḳorlar. (9) Ve ebedī andan çıḳarmazlar. Ve ʿāṣīler cehenneme emr olınur. (10) Günāhları miḳdārınca cehennemde ṭururlar. Ṣoŋra (11) cehennemden çıḳup cennete girürler. Şimdi maʿlūm (12) ola ki cennet ü cehennem el-ān maḫlūḳlardur (66a).

İnsan ilmi ve gayreti sayesinde cenneti elde edebilir:

> Ve biş ḳısmı kesb ü (3) ictihādiledür: ʿİlm ü kitābet ve ata binüp inmek ve (4) cennete girmek ve cehennemden ḳurtılmaḳ (352b).

Müellif eserde cennetin yaratılmış olduğunu ve "şu an" var olduğunu delilleriyle ispata çalışır. Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın cennette kalmış olması cennetin varlığının ispatıdır. Cennet arşın altında ve yedi göğün üstündedir:

> Pes lāzım gelür ki (1) el-ān mevcūd olalar. Ve hem Ḥażret-i Ādem ve Ḥavvā'nuŋ ḳıṣṣası (2) ve cennetde olan ser-güẕeştleri cennetüŋ el-ān mevcūd (3) olmasına dālldür. Ammā mekānlarınuŋ taʿyīnine naṣṣ-ı ṣārīḥ (4) vārid olmamışdur. Lākin ekṣerī bunuŋ üzerinedürler (5) ki cennet ʿarş altında yidi ḳatlu gök üstindedür. (6) Li-ḳavlihi Teʿālā: "ʿİnde sidreti'l-muntehā ʿindehā cennetu'l-meʾvā."[39] (7) Ve ḳavlihi ʿaleyhi'ṣ-ṣalavāte ve's-selāmu: "Saḳfu'l-cenneti (8) ʿarşu'r-raḥmāni ve inne'n-nāre taḥte'l-erażīn"40 (66a-66b).

4.10.10. Cehennem

Cehennem "Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu" anlamına gelir (*TS*, E.T. 01.02.2021). Cehennem kâfirlerin ebedî kalacağı yerdir. *Kur'ân*'da cehennem için nâr, lâzâ, sâ'îr, sakar, hutâme ve hâviye

[39] "Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında. Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır" (Necm, 53/14-15).

[40] "Cennet semada, cehennem yerin altındadır" (Hâkim, Müstedrek, 4/568; Keşfü'l-Hafâ, 1/281; Kenzu'l-Ummâl, H. No: 39773; Beyhakî, Şuâbu'l-Îmân, 2/244.).

kelimeleri kullanılır. Cehennemin sıfatları genellikle ateşe ait sıfatlardır. Bazı rivayetlere göre yedi cehennem vardır. Cehennemin üzerinde sırat köprüsü vardır (Pala, 2009: 85). Eserde bir hadiste cehennem kötü amelli kimselerin ve zalimlerin yurdu olarak tarif edilir:

> "Hīçbir beg yoḳdur illā ki ḳıyāmet güninde anı (2) ḥāżır iderler ve elleri boynında baġludur. Pes eger (3) ol begüŋ ʿameli ṣāliḥdür ve ḫalḳ içinde ʿadl (4) itmişdür. Elini açarlar. Ve eger ʿameli yaramaz olup (5) ẓulm üzre imiş ḳayd u bendini daḫı ziyāde idüp (6) cehenneme göndürürler" (95b).

Cehennem kâfirlerin ebedî mekânı, asi müminler içinse gelip geçici bir uğraktır:

> Ve cehennemüŋ ehli cehennemde ebedī ḳalsalar gerek. (17) Meger müʾmin ʿāṣī ki cehennemde maʿṣiyyeti miḳdārınca (1) ʿaẕāb çeküp ṣoŋra ʿafv ṭarīḳiyle veyāḫūd Resūlu'llāh'uŋ (2) şefāʿati sebebiyle ḫalāṣ bulup ehl-i cennet olsa gerek (3) ṣalla'llāhu ʿalā-nebiyyen Muḥammedin ve ʿalā-ālihi ve sellem (68b-69a).

Müellif cennet ve cehennemin yaratılışı ve mevcut olması meselesine de değinir. Cennet ve cehennem geçmişte yaratılmış ve hâlen mevcuttur. Onların varlığı ve mevcudu kesindir ancak yerlerini tayin etmek güçtür:

> Pes lāzım gelür ki (1) el-ān mevcūd olalar. Ve hem Ḥażret-i Ādem ve Ḥavvā'nuŋ ḳıṣṣası (2) ve cennetde olan ser-güẕeştleri cennetüŋ el-ān mevcūd (3) olmasına dālldür. Ammā mekānlarınuŋ taʿyīnine naṣṣ-ı ṣārīḥ (4) vārid olmamışdur. Lākin ekṣerī bunuŋ üzerinedürler (5) ki cennet ʿarş altında yidi ḳatlu gök üstindedür. (6) Li-ḳavlihi Teʿālā: "ʿİnde sidreti'l-muntehā ʿindehā cennetu'l-meʾvā."[41] (7) Ve ḳavlihi ʿaleyhi'ṣ-ṣalavāte ve's-selāmu: "Saḳfu'l-cenneti (8) ʿarşu'r-raḥmāni ve inne'n-nāre taḥte'l-erażīn"[42] (66a-66b).

Eserde cehennem yerine "dârü'l-bevâr" ifadesi de kullanılmıştır. Şakîk-i Belhî Hârûnürreşîd'e nasihat ederken Allah'ın emrettiği şekilde amel etmezse cehenneme ilk gidenlerden olacağını ifade eder:

> "Sen anı maḳtūlüŋ velīsi iẕniyle bu ḳılıcıla ḳatl (4) idesin. Ve eger Ḥaḳ Teʿālā saŋa emr itdügi (5) nesnelerile ʿamel itmezsin dārü'l-bevāruŋ müteḳaddimi (6) ve ehl-i nāruŋ muḳaddemi sen olursın" (99b).

4.11. İbadetle İlgili Mefhumlar

4.11.1 Abdest, Gusül

Namazın farzlarından olan abdest eserde dört yerde namaz kılacak kişinin abdest aldığını belirtmek üzere kullanılır (129b, 137a, 236b). Eserde bir yerde abdest için Arapça "vuzû" sözcüğü de kullanılır. Sırat köprüsünün altıncı aşamasında insan gusül ve

---

41 "Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında. Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır" (Necm, 53/14-15).

42 "Cennet semada, cehennem yerin altındadır" (Hâkim, Müstedrek, 4/568; Keşfü'l-Hafâ, 1/281; Kenzu'l-Ummâl, H. No: 39773; Beyhakî, Şuâbu'l-Îmân, 2/244.).

abdestten suale çekilir (65b). Gerekli hallerde tüm vücudun yıkanması esasına dayanan gusül abdesti eserde üç yerde zikredilir. Cuma günü ibadete başlanmadan evvel gusül abdesti alınması tavsiye edilir (11a). Sırat köprüsünün altıncı aşamasında insan gusül ve abdestten suale çekilir (65b). İbn Abbâs, rüyasında Hz. Ömer'i gusül abdestini almış ve peştamala sarınmış olarak gördüğünü ifade eder (96b).

4.11.2. Namaz

İslam'ın beş şartından biri ve Müslümanların belli zaman veya durumlarda Allah'a karşı yerine getirdikleri ibadettir (Pala, 2009: 349). Abdullâh b. Ömer'in rivayet ettiği bir hadise göre İslam beş huy ve haslet üzerinedir. Bunlardan biri beş vakit namazı farz olduğu şekilde kılmaktır (3b-4a). Namaz kul ile Allah arasındadır (4b). Gazâlî, hükümdara Allah'ı anması için nasihatte bulunurken sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra kelime-i tevhid çekmesini önerir. Allah'ı zikredip kendi yazdığı kitabı okuduktan sonra dört rekât namaz kılmasını tavsiye eder (11a-11b). Sırat köprüsünün ikinci aşamasında kişi namazdan sual edilir. Namazlarını tam kılanlar sıratı rahatça geçerler (11a-11b). Hiç gölge bulunmayan kıyamet gününde Allah'ın gölgelendireceği yedi kişiden biri namaz kılan kişidir:

> Ve üçünci bir kişi ki ehl-i bāzār ola (15) ve dükkānında iken göŋli mescide müteʿallik ola ki: (16) "Ḳaçan namāz vaḳti gelür ki namāza varayın" (91b).

Müellif, adil olmanın önemini de namaz üzerinden anlatır. Adil padişahın bir vakit namazı, sıradan birinin yetmiş bin rekât namazına denktir. Konuyla ilgili hadis şöyledir:

> "Şol Allāh ḥaḳḳı (4) içün ki Muḥammed'üŋ nefsi anuŋ ḳabża-i ḳudretindedür (5) ki ʿādil pādşāhuŋ ʿameli göge refʿ olunduġı vaḳt (6) dükeli raʿiyyetüŋ ʿameli miḳdārı olsa gerek. Ve her namāz (7) ki pādşāh-ı ʿādil ḳılur sāʾir kimesnenüŋ yitmiş (8) biŋ rekʿat namāzı miḳdārı olsa gerek" (92b).

İdareci olan kişi için halktan birinin sıkıntısını gidermek, yüz bin rekât nafile namazdan daha üstündür:

> Zīrā ki (13) ehl-i ḥācetüŋ bir ḥācetini ḳażā eylemek yüz biŋ (14) rekʿat nāfile namāzını edā eylemekden efḍaldür (116b).

Eserde namazın önemi ve fazileti hakkında pek çok örnek vardır (94b, 112a, 129b, 137a, 272b, 287a, 293a, 377a-377b, 379a-379b, 380a).

4.11.3. Oruç

İslam'ın beş şartından biri olan oruç için edebiyatımızda Arapça "savm" ve Farsça "rûze" sözcükleri de kullanılır. Ramazan orucu İslam'ın beş şartından biridir (4a). Sırat köprüsünün üçüncü aşamasında kişinin oruçtan sual edileceği belirtilir (65b). Müellif, oruç için "savm" sözcüğünü de kullanır. Cuma gününün önemi anlatılırken cuma günü mümkünse perşembeden başlanarak oruç tutulmasını önerir:

> Ve çünki cumʿa (2) güni sāʾir eyyāmdan ʿibādet içün taḫṣīṣ eyledüŋ gerek (3) ki gicesinden ṣavma niyyet idesin. Ve eger pençşinbe (4) günini bile ḳoşup ṣāʾim olursaŋ daḫı evlā ve aḥrādur (11a).

4.11.4. Zekât

Zekât "zenginlerin sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin dağıtılmasını öngören, İslam'ın beş şartından biri"dir (*TS*, E.T. 06.06.2020). Zekât vermek İslam'ın beş şartından biridir. Gücü yeten kişi malının zekâtını vermelidir. (4a). Zekât kul ile Allah arasındadır (4b). Sırat köprüsünün dördüncü aşamasında kişi zekâttan sorguya çekilir (65b). Eserde zekât, cömertlikle ilgili iki yerde örnek olarak kullanılır (268b, 376a).

4.11.5. Hac

"Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan Kâbe'yi ziyaret ve tavaf ibadeti" olarak tanımlanan hac İslam'ın beş şartından biridir (TS, E.T. 06.06.2020). Eserde İslam'ın şartları arasında sayılır. İmkân sahibi olanlar ömründe bir defa hacca gitmelidir (4a). Hac Allah'la kul arasındaki ibadetlerden biridir (4b). Kişi sıratın beşinci aşamasında hac ve umreden sorguya çekilir (65b).

4.11.6. Umre

Umre ibadeti "hac mevsimi dışında Kâbe'yi ve Mekke'nin öbür kutsal yerlerini ziyaret etme"dir (*TS*, E.T. 06.06.2020). Müslümanlar sırat köprüsünün altıncı aşamasında hac ve umreden sorguya çekilecektir (65b).

4.11.7. Mescit

"Minaresiz, küçük camiler" (*TS*, E.T. 06.06.2020) olan mescitler İslam dini için önemli ibadet yerleridir. Eserde aktarılan bir hadiste gönlü mescide bağlı olan kişinin kıyamet günü Allah tarafından gölgelendirileceği kaydedilir (91b). Mescitler ibadet mekânı olmanın yanında halka hitap edilen, hutbelerin verildiği mekânlar olarak da anılmıştır (293a, 294b).

4.11.8. Kıble

Kıble kelimesi eserde "namazda yönelinen Kâbe tarafı" (Pala, 2009: 269) anlamıyla "kıbleden yüz çevürmeyüp (11a), kıble tarafına teveccüh idüp (284b)" şeklinde kullanılmıştır.

4.11.9. Gaza

Gaza, din uğruna yapılan savaştır (Pala, 2009: 164). Eserde gaza kelimesi fetih ve sefer anlamıyla da kullanılmıştır. Sâsânî Hükümdarı Hânî Rûm tarafına gaza niyetiyle asker çeker:

> (6) Cüvān-merd ve kerīmetü'n-nefs (7) ve ṣāḥib-siyāset ve ehl-i firāset ḫˇātūn idi. (8) Rūm ṭarafına ġazā niyyetine leşker çekdi. Ve çoḳ feṭḥler (9) eyledi. Ve ṣoŋra Bābil vilāyetine gitdi (172b).

Hz. Peygamber'in gazaya niyetlendiğinde bunu bir sır gibi sakladığı ifade edilir. Müellif, hükümdarların bu durumu örnek alması gerektiğini kaydeder:

> Ve Ḥażret-i Resūl (17) ṣalavātu'llāhi ʿaleyhi ve selāmuh her bār ki ġazāya veyā bir āḫer (1) emre lā-şürūʿ ide idi. Hīç eḥad ṭuymazıdı. Meger kim müşāvere (2) içün baʿżı ṣaḥābe-i kirāma diyeyidi. Pes şimdi ʿümerā-yı (3) ümmete ve ʿulemā-yı şerīʿate vācib ve lāzımdur ki Resūlu'llāh'uŋ (4) sünnetini pīşe ve ketm-i sırrı endīşe idineler (328a-328b).

Hz. Peygamber'le eşi Ümmü Seleme arasında geçen bir konuşmaya göre gazaya gitmek erlerin amelidir:

> Ḥażret ṣalla'llāhu (5) ʿaleyhi ve sellem buyurdı kim: 'Yā Ümmi Seleme! Niçün (6) namāzı cemāʿatile ḳılmazsın? Ve niçün cumʿa namāzını (7) ḳılmazsın? Ve niçün ḥacc itmezsin? Ve niçün ġazāya (8) varmazsın? Ve niçün *Ḳurʾān* ḫatmini itmezsin?' (9) Ümmi Seleme eyitdi kim: 'Yā Resūlu'llāh buyurduḳlaruŋ (10) erlerüŋ ʿamelleridür. Ḫˇātūn kişilerüŋ ʿameli degüldür' (377a).

4.11.10. Ezan, Dua

Ezan Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrıdır (*TS,* E.T. 02.02.2021). Eserde şefaat konusu anlatılırken ezan duasının mahiyetinden şu şekilde söz edilir:

> Ve bu şefāʿate şefāʿat-i kübrā dirler. Ve Maḳām-ı (12) Maḥmūd budur. Nitekim her eẕāndan ṣoŋra Ḥażret içün (13) bu mertebeyi duʿāyıla dilemek bize sünnetdür ki "Ve ābʿaṣhu (14) makāmen maḥmūden elleẕī veʿadtehu"[43] (72a).

[43] "Onu, vadettiğin Makam-ı Mahmûd üzere dirilt."

Dua, bir şeyin olmasını veya olmamasını, kulun Allah'ı methederek ve kendi acizliğini belirterek Allah'tan istemesidir. Dua; sıkıntısı, derdi, ihtiyacı olanlar için kurtuluş makamıdır (Pala, 2009: 124). Eserde dua kelimesine sıkça yer verilir. Kişiler ihtiyaçları, istekleri yahut korkuları ile ilgili duaya başvurur. Dua etmesi ile anılanların başında Hz. Peygamber gelir. Müellif, onun kabir azabından korunmak için sık sık "mübarek duası"nda bu konuyu andığını kaydeder (55b-56a). Abdullâh b. Ömer'den aktarılan rivayette Abdullâh kendisinin ve ailesinin öldükten sonra babası Ömer'i rüyalarında görmek için dua ettiğini ifade eder (96b). Eserde anne baba duasının önemi Hûşeng'in kendisine korkup korkmadığını soran dedesi Keyûmers'e cevabı ile gösterilir:

> Keyūmerş eyitdi ki: "İy Hūşeng! Babaŋ (2) düşmenlerinden ḳorḳmaz mısun ki tenhā seyrāna gidersin?" (3) Hūşeng cevāb virdi ki: "Bir kimesne ile ki (4) atasınuŋ duʿāsı ve Teŋgrisinüŋ ʿināyeti bile ola neden (5) ḳorḳar?" (153a)

Eserde dua "hayır dua" ve "beddua" olarak da anılır. Kâdî, üzüm bağını emanet ettiği Mübârek'in haram olacağı düşüncesiyle üzümlerinin tadına bakmadığını görünce ona hayır dua eder:

> Ḳāḍī didi kim: "Niçün (16) ṭatmaduŋ?" Mübārek eyitdi kim: "Sen beni muḥāfaẓat (17) içün bu bāġda ḳoduŋ ḳoruḳ yimek ve ṭatmaḳ içün ḳomaduŋ. (1) Ḫıyānet idecek degülem." didükde Ḳāḍī bu ḥālden (2) taʿaccüb idüp Mübārek ḥaḳḳında ḫayr-duʿā (3) eyleyüp bildi kim ʿazīzü'l-ʿaḳl kimesnedür (372b-373a).

Hz. Üzeyr, Zerdüşt'ün getirdiği dinin ahlaksız hükümleri sebebiyle öğrencisi Zerdüşt'e beddua eder. Üzeyr'in duası sonucunda Zerdüşt cüzzam illetine yakalanır:

> Ve ol kitābda (2) ḳız ḳarındaşuŋ ve ananuŋ tezvīcini cāʾiz görmişidi. (3) Ve şarāba ḥelāl dimişidi. Ve ḫatnesizliġi tecvīz itmişidi. (4) Ve bu Zerdüşt ʿÜzeyr'üŋ şākirdi idi. ʿÜzeyr ile muḫālefet (5) itdi. Ve ʿÜzeyr aŋa bed-duʿā eyledi. Ḥaḳ Teʿālā Zerdüşt'e (6) cüẕẕām ʿilletini virdi. Benī İsrāʾil anı redd itdiler (170a).

4.11.11. Kâbe, Tavaf

Kâbe Mekke'de bulunan ve hicretten (622) sonra, Müslümanların kıblesi olarak belirlenen kutsal binadır. Kâbe bugünkü yerine Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâ'il tarafından inşa edilse de Hz. Âdem zamanında mevcut olduğuna inanılır. Rivayete göre Kâbe, Nûh Tufanı'ndan önce göğe çekilmiştir. Tufandan sonra Nûh Peygamber tarafından eski yerine inşa edilmiştir (Pala, 2009: 245). Eserde Kâbe'den "Mekke-i Müşerrefe" adıyla söz edilir. Hz. İbrâhim'in "Mekke-i Müşerrefe"yi bina ettiği sırada İskender-i Zülkarneyn'in ziyareti ve tavafı anlatılır:

> Ve ol (13) zemān ki Ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhi's-selām Mekke-i (14) Müşerrefe'yi binā itmişdür. Ẕü'l-Ḳarneyn maşrıḳ vilāyetine (15) gitmişidi. Ṣoŋra maşrıḳdan rücūʿ idüp maġrib ṭarafına (16) gitdükde Mekke-i Müşerrefe'ye üç günlik yol ḳalmışıdı (17) ki İskender atından inüp cümle ʿaskerile yayan Mekke-i Müşerrefe'ye (1) gidüp İbrāhīm Ḥażretleri'ni ʿaleyhi's-selām ziyāret eylediler. (2) Ve Mekke'yi ṭavāf idüp üç gün Ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhi's-selām (3) İskender'i ve cümle leşkerini żiyāfet eyledi (175b-176a).

4.11.12. Günah, Tevbe

Eserde günahların ahirette cezalandırılacak olması sebebiyle kimsenin günah işlemek istemediği ifade edilir. Bu durum, kıyamet gününde ruh ile bedenin günahın suçunu birbirlerinin üzerine atmasını konu edinen bir hadisle anlatılır:

> "Ḳıyāmet güninde cemīʿ maḫlūkāt arasında (10) ḫuṣūmet olsa gerek. Ḥattā rūḥıla cesed Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (11) ḳatında ḫuṣūmet idüp rūḥ diye ki: "Yā Rabbī ben (12) ḫōd senüŋ emrüŋden peydā olmış bir rūḥ idüm. Beni (13) bu cesed içinde sen vażʿ eyledüŋ. Benüm ne günāhum vardur (14) ki baŋa ʿaẕāb itmek dilersin?" Cesed daḫı diye (15) ki: "Yā Rabbī ben bir cemād cesed idüm. Beni ḫalḳ eyledüŋ (16) ve bu rūḥ baŋa od gibi dāḫil oldı. Pes ben anuŋıla (17) ṭururıdum. Ve anuŋıla otururıdum. Ve anuŋıla gideridüm (1) ve anuŋıla gelüridüm. Benüm ne suçum vardur ki beni (2) taʿẕīb idersin?" (50b-51a)

Eserde günahın bir cezası olduğu gibi affının da olduğu, günah işleyen kişilerin cehennemden sonra cennete gideceği vurgulanır (66a, 70a). Affedilmeyen tek günahın şirk olduğu kaydedilir. Günah işleyen kişinin dünyada iken affedilmesinin yolu tövbe etmekten geçer. Kişinin günahlarının tövbe ile affedileceği Nisâ suresinin 110. ayetinde[44] de belirtilmektedir:

> "Ẓulm üç (9) dürlüdür. Birisi oldur ki ṣāḥibi yarlıġanmaz. Ve ikincisi oldur (10) ki dāʾim ḳalmaz. Ve üçüncisi oldur ki ṣāḥibi yarlıġanur. (11) Ammā ol ẓulm ki ṣāḥibi yarlıġanmaz oldur ki Ḥaḳ Teʿālā'ya (12) şirk getüresin. "*İnne'ş-şirke le ẓulmun ʿaẓīmun.*" [45] "*İnne'llāhe lā-yaġfiru* (13) *en yuşrake bihī.*"[46] Ve dāʾim ḳalmayan ẓulm oldur ki ḫalḳ birbirine (14) iderler. Ve şol ẓulm ki ṣāḥibi yarlıġanur ḳuluŋ ẓulmidür. (15) Nefsi üzerine günāhlar işleye ṣoŋra dönüp tevbe eyleye. (16) Ḳavluhu Teʿālā: "*Ve men yaʿmel sūʾen ev yaẓlim nefsehü ṯumme* (17) *yestaġfiri'llāhe yecida'llāhe* ġafūren raḥīmā." [47] (274b).

4.11.13. Küfr, Kâfir, Münkir, Müşrik

Dini inkâr etme anlamına gelen küfr imanın zıddı olarak görülür (Pala, 2009: 280). Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan küfür ehline kâfir adı verilir. Ancak edebiyatımızda kâfir sözcüğü Müslüman olmayanları kapsayacak şekilde kullanılır (Pala,

---

44 "Kim bir kötülük yapar, yahut kendine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur" (Nisâ, 4/110).

45 "Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: 'Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü **ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür**" (Lokmân, 31/13).

46 "**Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz**. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür." (Nisâ, 4/116)

47 Ayetteki "ġafūren raĥîmā" ifadesi tüm nüshalarda "tevvāben ġafūrā" şeklinde yazılmıştır.

2009: 248). Eserde "İnkâr eden, kabullenmeyen" anlamına gelen münkir (Parlatır, 2006: 1184) ile "Allah'a ortak koşan" anlamındaki müşrik (Parlatır, 2006: 1209) de küfür ve kâfirle birlikte iman ve müminin zıddı olacak biçimde kullanılmıştır.

Müellif, Haccâc b. Yûsuf'un "Küfr nedir?" sorusuna İbn Kuteybe'nin verdiği cevabı aktarır. Küfür, dünya ile şâd olup Allah'ın rahmetinden ümit kesmektir:

> Bir gün Ḥaccāc'uŋ (9) meclisinde ḥāżır olup Ḥaccāc bin Yūsuf andan (10) suʾāl eyledi ki: "Me'l-küfr? Küfr ne nesnedür?" İbn-i (11) Ḳuteybe buyurdı kim: "Kemāl-i mertebede dünyāyıla şād (12) olup Allāh Teʿālā'nuŋ raḥmetinden nevmīd olmaḳdur" (359b).

Eserde "Allah'a kâfir olan" kişi yolunu kaybetmiş ve kara yüzlü olarak tarif edilir:

> Ve her kimesne ki Ḥaḳ Teʿālā Ḥażreti'ne kāfir (3) olur ve melāʾikenüŋ vücūdınıinkār ider. Ve kitāblaruŋ ḥaḳīḳatini (4) inkār ider. Ve peyġamberleri taṣdīk itmez. Ve ḥaşr u neşr-i cismānīyi (5) inkār ider. Pes taḥḳīk budur ki ġāyetile gümrāh ve rū-siyāhdur (3a).

Kâfir olan kişi cennete giremez, onun yeri cehennemde "siccîn"dir:

> Siyāḳ-ı āyetden (13) lāzım gelür ki her kimesne ki sevgülüsini infāk eylemeyecennete hergiz (14) dāḫil olmaya. Ve ḥāl budur ki ebedī cennete dāḫil olmayan (15) kāfirdür (23b). (...) ʿĀdet-i müstemirre budur ki ḥayāt ardınca (6) mevt ḥāṣıl olur. Ṣoŋra rūḥ eger müʾminüŋ ise (7) ʿurūc idüp cennet-i meʾvā içinde yeşil ḳuşlaruŋ (8) ḥavṣalasında ḥaşre degin mesken idinür. Ve eger (9) kāfirüŋ ise siccīnde temkīn bulur (49a).

Kâfir ve müşrikler Allah'ı unutup dünyaya dalan kişilerdir. İbrâhim suresinin 3. ayeti ile Yûnus suresinin 7 ve 8. ayetleri de bu konuyla ilgilidir:

> Ve fırḳa-i aḫire ki cezīrede (12) ḳaldılar ve helāk oldılar. Kāfirler ve müşriklerdür (13) ki Allāh Teʿālā'yı ve āḫireti unuṭmışlardur. (14) Ve bi'l-külliye kendülerini dünyāya teslīm (15) eylemişler. Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā anlaruŋ ḥaḳḳında buyurur (16) ki: "Elleẕīne yesteḥibbūne'd-dünyā (17) ʿale'l-āḫireti."[48] el-Āyet. Ve daḫı buyurur ki: "İnne'lleẕine lā-yercūne liḳāʾenā ve reżū bi'l-ḥayāti'd-dünyā ve'ṭme'ennu bihā."[49] (130b).

Allah kendisini inkâr eden kâfirler hususunda peygamberleri uyarmış, kâfirleri yumuşak sözlerle dine davet etmelerini buyurmuştur:

> Pes ḳaçan ki Allāh Teʿālā kāfir (10) ḳulı içün peyġamberlerine emr eyledi kiyumşaḳ sözile anı dīne (11) daʿvet ideler. Nās içün aḫẕer ve evlā ve aḫrā ve aʿlī (12) oldur ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ müʾmīn ḳullarıyla ḳavllerini leyyin ideler (324b).

---

48 "**Dünya hayatını ahirete tercih edenler**, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler" (İbrâhim, 14/3).

49 "**Şüphesiz bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup** onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile âyetlerimizden gafil olanlar var ya işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir." (Yûnus, 10/7-8)

4.11.14. Büt-Perest

Büt (put) Allah'a inanmayan bazı toplulukların taş, çamur gibi malzemelerden yaparak taptıkları heykel, büst ikon tarzı şeylerdir. Edebiyatımızda genellikle güzellik yönüyle sevgili büte benzetilir (Zavotçu, 2013: 143). Büte tapan kişilere de büt-perest (putperest) adı verilir. Eserde Peyûraseb'in ve Hz. Nûh'un kavminin büt-perest olduğu ifade edilir (157a).

4.12 Tasavvufi Unsurlar

4.12.1. Kanaat, Riyazet, Sabır

Türkçe Sözlük'te "Elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum." (E.T. 13.07.2020) anlamı verilen kanaat terim olarak "kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve sorumluluğu altında bulunanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddi imkânlarla iktifa edip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması." şeklinde açıklanmaktadır (Çağrıcı, 2001: 24, 289). Eserde kanaat adaletin bir şartı olarak görülür. Müellif, hükümdara kanaat üzere yaşamasını nasihat eder:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ yidinci (17) aṣlı budur ki nefsüŋi şehevātu ve'ẕ-ẕātilehū muʿtād (1) itmeyesin. Yaʿnī elbise-i fāḫireyi her zemān geymek ve eṭʿime-i (2) leẕīẕeyi her ān yimek ve gice gündüz şehvet sürmege dürişmek (3) ʿādet idinmeyesin. Belki cemīʿ evḳātde ve cemīʿ eşyāda (4) ḳanāʿat üzre olasın. Zīrā ki ḳanāʿatsiz ʿadālet olmaz. (5) Ve ʿadāletsiz şehevāt elinden ḫalāṣ bulınmaz (117a-117b).

Eserde kanaat "sabır", ginâ ise "kanaat" olarak açıklanır:

> Ḥaccāc eyitdi kim: "Ḳanāʿat (6) nedür?" Buyurdı kim: "Açlıġa ve cıblaḳlıġa ṣabr (7) eylemekdür." (360a) (...)Yine suʾāl (9) olındı kim: "Ġinā nedür? Ve ʿışḳ nedür?" Buyurdı ki: "Ġinā (10) ḳanāʿat ve rıżādur. Ve ʿışḳ rūḥuŋ marażıdur. Ve (11) ḥasretde ölmekdür" (356a).

"İdman, eğitme, terbiye ve ıslah etme, boyun eğdirme, çekici şeylerden uzak kalmaya, zor ama faydalı şeyleri yapmaya kendini alıştırma." olarak tanımlanan riyazet (Uludağ, 2012: 297) eserde nefis terbiyesinin ve ahlakı güzelleştirmenin yolu olarak tarif edilir:

> Eflāṭūn (10) iʿtirāf idüp buyurdı ki: "Ḥakīm-i Hindī ʿilm-i firāsetde (11) kāmil kimesnedür. Ve buyurduġı ṣıfāt-ı ẕemīmeler benüm (12) nefsümde mevcūd idi. Ammā riyāżet ve taṣfiye ve ehl-i (13) kemālüŋ ḫiẕmeti sebebiyle cemīʿ evṣāf-ı ẕemīmeyi aḫlāḳ-ı (14) ḥamīdeye tebdīl itmişem. Pes maʿlūm oldı ki tebdīl-i (15) aḫlāḳ mümkindür (215b).

Sabır kelimesi tasavvufi olarak "Başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamak" biçiminde tanımlanır (Uludağ, 2012: 302). Eserde, sabır öfkeyi yutmak ve istemediğin durumlara katlanmak olarak tarif edilir. Allah'ın rızasını kazanmak sabır yolundan geçmektedir. Kısa dünya hayatında gösterilen sabır kişinin ahiret nimetlerine ulaşmasını sağlar:

> Yine suʾāl itdi kim: "Me'r-rıżа? Rıża ne nesnedür?" (14) Buyurdı kim: "Allāh Teʿālā'nuŋ ḳażāsı ile ḳāniʿ olup (15) mekārih üzre ṣabr eylemekdür." (...) "Me'ṣ-ṣabr? Ṣabr nedür?" Buyurdı kim: "Öykeyi yuṭmaḳ (17) ve dilemedügüŋ yükini çekmek." (359b). Pes āḫiret-i bāḳī içün dünyā-yı fānīyi tercīḥ eylemek (6) ʿāḳil kimsenüŋ işi degüldür. Belki ʿāḳil oldur ki (7) bu bir iki günüŋ niḳmetine ṣabr eyleyüp āḫiretüŋ (8) niʿmetine ṭālib ve nefs ü şeyṭāna ġālib ola (122a).

4.12.2. Nefs

Nefs; ruh, öz varlık, zat anlamına gelir. Tasavvufi düşüncede nefis kulun kötü huylarını ve amellerini temsil eder (Pala, 2009: 355). Buna göre nefsin yedi mertebesi vardır. Bu yedi mertebe kişinin Allah yolundaki durumunu ve ilerlemesini gösterir:

> "1. Nefs-i emmâre: İnsânı kötülüğe sevk eden nefis. 2. Nefs-i levvâme: Yaptığı kötülükten pişman olan ve hayra yönelen nefis. 3. Nefs-i mülhimme: Allah tarafından iyilik ilham edilen ve kötülüklerden arınmış olan nefis. 4. Nefs-i mutmainne: Îmânda hata yapmayacak derecede kötülüklerden uzaklaşmış olan nefis. 5. Nefs-i razıyye: Allah'tan razı olan nefis. 6. Nefs-i marzıyye: Allah'ın kendisinden razı olduğu ve rızâsını verdiği nefis. 7. Nefs-i sâfiyye veya zekiyye: Kötülüklerden tamamen arınmış olan nefis" (Pala, 2009: 355).

Eserde nefs kelimesi hem sözcük hem terim anlamıyla kullanılmıştır. Allah'ın "kendi nefsi"ni semîʿ ve basar olarak tanımladığı aktarılır:

> (13) Ve Ḥaḳ celle ve ʿalā kendü nefsini semʿ ü baṣarıla vaṣf idüp Kelām-ı (14) Mecīd'de mevāżiʿ-i ʿadīdede ẕikr itmişdür (32b).

Allah'ın insanı yaratması anlatılırken nefs sözcüğü "beden" anlamında kullanılır:

> Gerek Ādem'üŋ rūḥı olsun (13) gerekse ʿĪsā'nuŋ rūḥı olsun gerekse cemīʿ benī (14) Ādem ve ḥayvānuŋ rūḥı olsun. Ġāyeti bu ki teşrīf ü (15) taʿẓīm içün kendü nefsine rūḥı iżāfe idüp baʿżı (16) mevāżiʿde buyurmışdur ki: "*ve nefaḫtu fīhi* (17) *min-rūḥi*"[50] (49a).

Eserde nefs kelimesi "insan" anlamıyla da kullanılmıştır. Haksız yere bir "nefs"i öldürenin hükümdar tarafından ölümle cezalandırılması tavsiye edilir:

---

50 "Onu şekillendirip içine **ruhumdan üflediğim** zaman onun için saygı ile eğilin" (Sâd, 38/72).

> Ve her kimesne ki bir nefsi "bi-ġayrin ḥaḳḳin"[51] ḳatl (3) eyleye. Sen anı maḳtūlüŋ velīsi iẕniyle bu ḳılıcıla ḳatl (4) idesin (99b).

Eserde nefs tasavvufi anlamıyla kötülüklerin kaynağı olarak şeytanla birlikte zikredilir:

> Belki ʿāḳil oldur ki (7) bu bir iki günüŋ niḳmetine ṣabr eyleyüp āḫiretüŋ (8) niʿmetine ṭālib ve nefs ü şeyṭāna ġālib ola (122a).

İnsanı kötü işlere yönlendiren, Allah'tan uzaklaştıran nefis "nefs-i şûm" olarak adlandırılır:

> (2) Ve nefsiŋüŋ hevāsında ṣarf ve ziyādeye ṭamaʿ idesin. (3) Ve şükr-i niʿmet itmeyüp küfrānu'n-niʿme olasın. Niçün (4) beni sögersin? Nefs-i şūmuŋ sögseŋ ki beni senüŋ (5) düşmenlerüŋ içün alıḳodı (139b).

İnsanın kendi nefsini tanıması ve sırrını saklaması insan için son derece zordur. İnsana kendi nefsinden daha yakın hiç kimse yoktur. İnsan, dostlarına sırrını emanet ederken nefsinin bile kendi sırrını tutmadığını göz önünde bulundurmalıdır:

> **Ve baʿżı** ḥükemādan suʾāl olınduḳda ki: "İnsāna (16) ġāyet müşkil ne nesnedür?" Cevābında dimişdür ki: (17) "Nefsini bilmek ve sırrını ṣaḳlamaḳ" (328b). (...) "Ol kişidür (2) ki düşmenden ṣaḳladuġını dostına dimeye. Zīrā ki şāyed (3) ol dostuŋ daḫı bir dostı ola. Veyā ol dost bir gün (4) düşmen ola ki varup sırruŋ düşmene irişe. Ve egerçi ki (5) dostdur. Lākin nefsüŋden aḳreb ḫōd degüldür çünki (6) kendü sırruŋa nefsüŋ müteḥammil olmadı. Ve ṣaḳlamadı. Aḫer kimesne (7) taḥammül itmek ve ṣaḳlamaḳ baʿīddür.

4.12.3. Bâtın, Zahir

Bâtın, "iç, gizli, derûn, iç nihan, gizli âlem" zahir ise "dış, bir şeyin görünen tarafı" anlamına gelir (Uludağ, 2012: 67, 389). Birbirinin zıddı olan bu iki kavram tasavvufta birlikte kullanılır. Zahir sözcüğü eserde bedenle birlikte dış görünüş anlamında kullanılır:

> **İkinci ḳısm** ki bedene ve (6) ẓāhire müteʿalliḳdür. İki nevʿ üzredür. Birisi oldur ki lisāna (7) müteʿalliḳdür. Ve aŋa ḳavlī dirler. Ve birisi fiʿlīdür ki sāʾir aʿżā (8) ve cevāriḥe müteʿallikdür. Ve bu iki nevʿ īmānuŋ ẓāhirine ki İslām'dur (9) müteʿalliḳdür (3b).

Eserde zahir, dış görünüş anlamının yanında "görüldü, anlaşıldı ki" anlamıyla sıkça kullanılır:

> Pes bu kelāmdan ẓāhir oldı ki vācibüŋ ẕātı ve ṣıfātı (12) kendüdendür. Ve her nesnenüŋ vücūdı vācibü'l-vücūddandur (15a). Pes çün bu üç ḳısm bāṭıldur. Ẓāhir oldı ki Ḥaḳ Teʿālā (17) mekān u cihet ü ḥayyiz ü ḫalā vü melādan münezzeh ve müberrādur (18b).

Zahirin eserdeki bir başka anlamı da açık, anlaşılırdır:

---

51 Haksız yere.

> Bir cüzvi ʿaḳl u (8) fehm sebebiyle kim Emīrü'l-Müʾminīn ḳatında ẓāhir ü bāhir (9) oldı. Sāʾir ebnā-yı cinsümden benüm mertebemi (10) erfaʿ ḳılup beni bir dereceye yitişdürdi kim (11) himmetüm aŋa yitişmemişidi (366b).

Eserde bâtın "iç" anlamıyla kalple birlikte kullanılır:

> Ve ʿibādetden murād Allāh Teʿālā'nuŋ evāmirini ṭutup ve (9) nevāhīsinden ictināb idüp ve enbiyā vü rusul vāsıṭasıyla (8) irsāl itdügi nesnelere mutābaʿatdur. Ve ol iki ḳısm üzredür. (9) **Bir ḳısmı** ḳalbe ve bāṭına müteʿalliḳdür. Ve pes ol iʿtiḳād (10) ve īmānuŋ bāṭınıdur (2b).

Eserde, yalnızca bir yerde zahir ve bâtın birlikte kullanılır. Müellif, insanın zahir ve bâtın olmak üzere iki yönü olduğunu kaydeder. İnsanın zahirinin, bâtınına dair fikir verdiğini söyleyerek kıyafetname bölümünü yazmasının gerekliliğini açıklar:

> Ve insānuŋ bir ẓāhiri (12) vardur. Ve bir bāṭını bir cism ü bir cān bir ṣūret ü bir sīret (13) ve insān mecmūʿı ẓāhir ü bāṭından ʿibāretdür. "Ve'ẕ-ẓāhiru (14) ʿinvānu'l-bāṭın."[52] buyurduġı üzre insānuŋ ṣūret-i ẓāhiriyyesinden (15) sīret-i bātıniyyesini istidlāl itmek olur. Pes (16) bu eclden bu risālede birḳaç kelime firāset ʿilminde insānuŋ ḥavāṣṣ-ı (17) ẓāhire ve bāṭınesinüŋ maʿrifetinde taḥrīr idelüm tā kim (1) ekābir ü eṣāgir içün ʿāmmü'l-fāʾide ola (211b-212a).

4.12.4. Fena, Beka

"Geçici olma" anlamına gelen fena kelimesi tasavvufi anlamıyla "kötü huyların ve davranışların yok olması"dır. "Kalıcı olma" anlamına gelen beka ise tasavvuf sahasında "Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi " şeklinde açıklanır (Uludağ, 2012: 70). Birbirinin zıddı olan bu iki kavram, eserde hem ayrı ayrı hem de bir arada kullanılır. Eserde dünyadaki her şeyin geçici olduğu, insanın yok olduktan sonra ancak adıyla beka sahibi olabileceği ifade edilir:

> Ve her niʿmetüŋ ki (16) mevt ve sāʾir ḥādiṣāt sebebiyle fenāsı çoḳdur. Anuŋ ʿāḳil (17) ḳatında ḳadri ve Ḥaḳ Teʿālā ḳatında ḫaṭarı yoḳdur (7b). (...) Yaʿnī dünyāda (3) Ādem oġlınuŋ fenāsından ṣoŋra beḳāsı andan ḳalan (4) ism ü resmile olur (269a).

Dünyayı ahiret için bir köprü olarak tarif eden müellif dünyayla uğraşan kişinin ömrünü "fena"ya verdiğini kaydeder:

> Ve dünyā bir köpridür ki ʿubūr içün (5) vażʿ olmışdur. Her kimse ki köpri üzerinde (6) ʿimārete meşġūldür. ʿÖmrini fenāya virmiş olur (121b).

İnsanın ve dünyanın faniliğine karşılık Allah beka sahibidir, bakidir:

---

[52] Zahir (dış), bâtının (için) alametidir.

> Yaʿnī vācibü'l-vücūd (3) ezelde varıdı. Ve varlığına zevāl yoḳıdı. Ve ebedīdür. Ve beḳāsına (4) fenā yoḳdur (14a).

4.12.5. Dünya

Eserde dünya konusuna geniş yer ayrılmıştır. Dünya gelip geçicidir. Dünyadaki zaman ahiretle kıyaslandığında oldukça kısadır. Kısacık dünya hayatı için ahireti terk etmek akıl kârı bir iş değildir:

> Pes (17) maʿlūmuŋ ola ki dünyānuŋ ʿiddeti āḫiretüŋ müddetine göre (1) biŋden biri degüldür. Belki āḫirete nisbet hīç degüldür. (2) Zīrā ki āḫiret nihāyetsiz ve bāḳīdür. Vedünyā bī-ṣebāt ve fānīdür (122a-122b). (...) Maʿlūmuŋ olsun ki dünyānuŋ (3) rāḥatı birḳaç gündür. Ve ekṣerī taʿabıla maḫlūṭ ve (4) naṣabıla merbūṭdur. Lā-aḳal kemāli budur ki fānīdür. (5) Pes āḫiret-i bāḳī içün dünyā-yı fānīyi tercīḥ eylemek (6) ʿāḳil kimsenüŋ işi degüldür. Belki ʿāḳil oldur ki (7) bu bir iki gününüŋ niḳmetine ṣabr eyleyüp āḫiretüŋ (8) niʿmetine ṭālib ve nefs ü şeyṭāna ġālib ola (122a).

Müellif; dünya hayatının kısalığını, geçiciliğini, aldatıcılığını benzetme ve konuyla ilgili misallerle ayrıntılı biçimde anlatmıştır. İnsan dünyada misafirdir. Dünya ahiret için bir köprü görevindedir. İnsan varış, yerini unutarak dünya hayatıyla oyalanmamalıdır. Gazâlî, dünya konusuyla ilgili *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn*'de bir bölüm yer aldığını ve konuyla ilgili oraya başvurulabileceğini ifade eder (122b). Eserde dünyanın sihriyle insanları nasıl aldattığı on misal ile anlatılır (122b-133b).

5. Tarihî Unsurlar

'Alâî, esere *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta bulunmayan ayrıntılı bir tarih bölümü eklemiştir. Eserin hem tarihle ilgili bölümünde hem de diğer bölümlerde aktarılan hikâye ve nüktelerde çok sayıda kişinin adı zikredilir. Peygamberlerin yakınları, sahabeler, yalancı peygamberler, devlet adamları, âlimler, mutasavvıflar, filozoflar; tefsir, hadis, tarih ve edebiyat sahasında eser kaleme almış müellifler *Netîcetü's-Sülûk* örnek ve kaynak olarak yer alır.

5.1. Peygamberlerin Aileleri

5.1.1. Ebû Tâlib

Hz. Peygamber'in amcası, Hz. Ali'nin babasıdır. Babası Abdulmuttalib'in ölümü ve vasiyeti üzerine Hz. Peygamber'i sekiz yaşında iken yanına almıştır. Ölümüne kadar Hâşimoğulları ailesinin reisi olarak kalmıştır. Kureyş'te saygı duyulan ve sözü dinlenen biridir. Hz. Peygamber'i çok sevmiş ve iyi yetişmesi için çaba göstermiştir. Hz. Peygamber'e nübüvvet gelmesinden sonra atalarının dinini değiştirmeyeceğini ancak yeğenini korumaya devam edeceğini ifade eder. Ölümüne kadar Hz. Peygamber'i ve

Müslümanları himaye etmiş ancak Resulullah'ın ısrarına rağmen Müslüman olmamıştır. Ölmeden Müslüman olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Şiir de yazan Ebû Tâlib Mekkeli şairler arasında kabul görmüştür (Fığlalı, 1994: 10, 237-238). Eserde Hz. Ali'nin babası olması, şiirleri ve Hz. Peygamber'in Müslüman olmadığına üzüldüğü kişilerden biri olması yönüyle zikredilir (88a, 88b, 321a, 328a).

5.1.2. Ca'fer b. Ebû Tâlîb

Ebû Tâlîb'in oğlu, Hz. Ali'nin kardeşidir. Hz. Peygamber'e ilk iman edenler arasında yer alır. Mekke'de eziyetin artması sonucu Habeşistan'a göç eden ikinci kafilede yer alır. Habeşistan dönüşü Mekke'ye değil de Medine'ye gittiği için "Zülhicreteyn" ve ashabın muhtaçlarını daima gözettiğinden ötürü "Ebu'l-Mesâkin" lakaplarıyla da anılır. 629 yılında kırk yaşında Suriye'de şehit düşer (Önkal, 1992: 6, 548-549). Eser, hilafet konusunda Hz. Ebû Bekir'le ilgili görüşleri sebebiyle "Ca'fer-i Sâdık" adıyla anılır (84a-84b).

5.1.3. Hâbil

Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın küçük oğludur. Abisi Kâbil'le Allah'a ayrı ayrı kurban sunarlar. Hâbil'in kurbanı kabul edilip Kâbil'inki kabul edilmeyince Hâbil, Kâbil tarafından kıskançlık sebebiyle öldürülür (Zavotçu, 2013: 299). Eserde Hz. Şît'in Hâbil'den sonra dünyaya geldiğini ve anne babasının onu Hâbil'e bedel bildiğini belirtmek amacıyla zikredilir (149a).

5.1.4. Hz. Âişe

Hz. Ebû Bekir'in kızı, Hz. Peygamber'in eşidir. 614 yılında Mekke'de doğmuştur. Hicretten önce Hz. Peygamber'le evlenmiştir. Hz. Âişe önde gelen hadis râvîlerindendir (Zavotçu, 2013: 57). Eserde de râvî kimliği sebebiyle rivayet ettiği hadislerle anılır (33a, 60b, 63b, 89a, 120a, 144a, 383b).

5.1.5. Hz. Hatîce

Hz. Muhammed'in ilk eşidir. Asıl adı Ümmü'l-Kâsım Hadîce bint Hüveylid b. Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay el-Kureyşiyye'dir. Soyu dedelerinden Hz. Muhammed'le birleşir. Evlilikleri süresince Hz. Peygamber'e hep yardımcı olmuştur. Onun peygamberliğine ve İslamiyet'e inanan ilk Müslümandır. 566 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. 620 yılında Mekke'de vefat eder (Zavotçu, 2013: 334-335). Eserde rivayet ettiği bir hadis sebebiyle anılır (69b-70a).

5.1.6. Hz. Havvâ

İlk kadındır. Hz. Âdem'in karısı ve insanlığın annesidir (Zavotçu, 2013: 335). Cennette yaratılmış, daha sonra Hz. Âdem'le birlikte yeryüzüne gönderilmiştir. Eserde cennetin varlığı ispata çalışılırken Hz. Âdem'le birlikte cennette yaşamaları sebebiyle zikredilir. Hz. Şît'i oğulları Hâbil yerine sevmeleri dolayısıyla anılır. Eserde, Havvâ'nın cennette isyan etmesi sebebiyle kadınlara dünyada on sekiz ceza verildiğine dair bir hikâye de aktarılır (66b, 149a, 379a).

5.1.7. Hz. Meryem

Hz. Îsâ'nın annesidir. Hz. Zekeriyyâ'nın baldızının kızıdır. İslamiyet'te iffet ve itaatin sembolü olarak görülür. Hristiyanlıkta da günahtan uzak kabul edilmiş, Hz. Îsâ'yla birlikte göğe çekildiğine inanılmıştır. Edebiyatta masumiyet, yaptığı mucizevi doğum, Cebrâil tarafından ziyaret edilmesi, bekâreti ve iffetiyle ele alınır (Zavotçu, 2013: 486). Eserde peygamber olmanın gereklerinin anlatıldığı bölümde kadınlardan peygamber olamayacağı, bu mümkün olsaydı Hz. Meryem'in buna layık olduğu düşüncesiyle zikredilir (76a).

5.1.8. Hz. Rukiyye

Hz. Peygamber'in Hz. Hatîce'den dünyaya gelen üçüncü çocuğudur. Nübüvvetten önce Ebû Leheb'in oğlu Utbe ile evlenmiş, Tebbet suresinin inmesinin ardından Utbe'den boşanmıştır. Daha sonra Hz. Osman'la evlenmiştir (Uraler, 2008: 35, 219). Eserde Hz. Osman'ın eşi olması sebebiyle zikredilir (86b).

5.1.9. Hz. Ümmü Gülsüm

Hz. Peygamber ile Hz. Hatîce'nin kızıdır. Çocuğu olmamasına rağmen Ümmü Gülsüm şeklinde anılmıştır. Nübüvvetten önce Ebû Leheb'in oğlu Uteybe ile evlenmiş, Tebbet suresinin inmesiyle nikâhtan vazgeçilmiştir. Ablası Rukiyye'nin ölümünden sonra Hz. Peygamber'in arzusu ve vahiy sebebiyle Hz. Osman'la evlenmiştir (Uraler, 2012: 42, 323). Eserde Hz. Osman'ın eşi olması sebebiyle zikredilir. Hz. Peygamber, Ümmü Gülsüm'ün ölümünden sonra Hz. Osman'ın değerini ifade etmek için bir kızı daha olsa onu da Hz. Osman'a vereceğini ifade eder (86b).

5.1.10. Hz. Ümmü Seleme

Hz. Peygamber'in eşlerinden biridir. İlme ve öğrenmeye meraklıdır. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'den sonra en çok hadis rivayet eden eşi Ümmü Seleme'dir

(Kandemir, 2012: 42, 328-330). Eserde Ümmü Seleme Hz. Ali'yle ilgili bir hadis rivayeti ve Hz. Peygamber'in kadınların amelleriyle ilgili kendisine nasihatleri sebebiyle anılır (87b, 377a).

5.1.11. Hz. Hasan

Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin büyük oğlu, Hz. Peygamber'in torunudur. İslam'ın beşinci halifesi, on iki imamın da ikincisidir. Hicretin üçüncü yılında Medine'de doğmuş, kırk altı yaşında iken Yezîd b. Mu'âviye'nin arzusuyla karısı tarafından zehirlenerek vefat etmiştir. Lakabı Müctebâ'dır. Dinî edebiyat metinlerinde kardeşi Hz. Hüseyin'le birlikte sıkça anılır (Pala, 2009: 195). Eserde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'le birlikte şöhretlerinin her şeyden yüce olması yönüyle anılır. Ayrıca cömertlik konulu bir hikâyede benî Hâşim ve benî Ümeyye'nin köleleri arasında yaşananlar benî Hâşim'in daha cömert olduğunu göstermiş, müellif benî Hâşim üyeleri arasında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i zikretmiştir (269b-270, 346b-347a).

5.1.12. Hz. Hüseyin

Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin küçük oğlu, Hz. Peygamber'in torunudur. On iki imamın üçüncüsüdür. 628 yılında dünyaya gelir. Mu'âviye'nin vefatından sonra Yezîd b. Mu'âviye'ye biat etmez. Kûfeliler kendisini halife yapmak için Hz. Hüseyin'i davet ederler. Hz. Hüseyin 72 kişiyle birlikte Irak'a doğru yola çıkar. 683 yılında Kerbelâ'da muharrem ayının onuncu günü Yezîd b. Mu'âviye'nin askerleri tarafından şehit edilir. Edebiyatımızda Kerbelâ'daki şehadeti yönüyle anılmış, kendisi için mersiyeler yazılmıştır (Pala, 2009: 218). Eserde Hz. Hüseyin, Hz. Hasan'la birlikte şöhretlerinin her şeyden yüce olması yönüyle anılır. Ayrıca cömertlik konulu bir hikâyede benî Hâşim ve benî Ümeyye'nin köleleri arasında yaşananlar benî Hâşim'in daha cömert olduğunu göstermiş, müellif benî Hâşim üyeleri arasında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i zikretmiştir (269b-270, 346b-347a).

5.1.13. İbn Abbâs

Asıl adı Abdullâh'tır. Hz. Peygamber'in amcasının oğludur. En çok hadis rivayet eden sahabelerden biridir. 1600 kadar hadis nakletmiştir. Hz. Peygamber tefsir ilminde ilerlemesi için İbn Abbâs'a dua etmiştir. Tefsir ilminde üstün mertebe sahibidir (Çakan, Eroğlu, 1988: 1, 76-79). Eserde rivayet ettiği hadisler ve tefsirini yaptığı ayetlere kaynak olarak zikredilmiştir (2b, 23b, 50a-50b, 56a, 60b, 87a, 88a, 89a, 92b, 169b, 371a, 376b).

5.1.14. Kâbil

Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın büyük oğludur. Kardeşi Hâbil'le Allah'a ayrı ayrı kurban sunarlar. Hâbil'in kurbanı kabul edilip Kâbil'inki kabul edilmeyince Kâbil, Hâbil'i kıskançlık sebebiyle öldürerek kardeş katili olur (Zavotçu, 2013: 402). Eserde Kâbil, Hz. Şît'in ölümünden sonra çocuklarının isyankâr olması sebebiyle anılır (149b).

5.2. Sahabeler

5.2.1. Abdullâh b. Ca'fer b. Ebû Tâlib

Ca'fer b. Ebû Tâlib'in oğludur. Babası Habeşistan'a hicret eden sahabelerdendir. Abdullâh b. Ca'fer Habeşistan'da doğan ilk sahabedir. Cömertliği sebebiyle "Bahrü'l-Cûd" ve "Kutbü's-Sehâ" lakaplarıyla anılmıştır (Fığlalı, 1988: 1, 89). Eserde cömertlik konulu bir hikâyede benî Hâşim ve benî Ümeyye'nin köleleri arasında yaşananlar benî Hâşim'in daha cömert olduğunu göstermiş, müellif benî Hâşim üyeleri arasında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le birlikte Abdullâh b. Ca'fer'i de zikretmiştir (347a).

5.2.2. Abdullâh b. Mes'ûd

Hz. Peygamber'den sonra Kâbe'de sesli *Kur'ân* okuyan ikinci kişidir. Çok sayıda hadis rivayet etmiş, tefsir ilmine önemli katkılarda bulunmuştur. Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat eder (Cerrahoğlu, 1988: 1, 114-117). Eserde Hz. Ali hakkında rivayet ettiği bir hadis ve gazap konusunda Hz. Peygamber'in yaşadığı bir olayı aktarması sebebiyle anılır (88b, 112a-112b).

5.2.3. Abdullâh b. Ömer b. Hattâb

Hz. Ömer'in oğludur. İbn Ömer adıyla tanınır. Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Hafsa ile ana baba bir kardeştir. Babasıyla birlikte Müslüman olmuş, Medine'ye hicret etmiştir. İlme ve ibadete son derece önem veren İbn Ömer en çok fetva veren yedi sahabeden biridir. Altmış yıl fetva vermiştir. 2630 hadis rivayet etmiş, Ebû Hureyre'den sonra en çok hadis rivayet eden ikinci sahabe olmuştur (Kandemir, 1988: 1, 126-128). Eserde rivayet ettiği hadisler sebebiyle râvî kimliğiyle anılır (3b, 71b, 86b, 96b, 274a).

5.2.4. Abdullâh b. Râfî

Abdullâh b. Râfî adını taşıyan birden çok sahabe vardır ancak hayatları hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaz. Esere göre Abdullâh b. Râfî, Hz. Ali'nin kâtibidir. Eserin kâtiblere ayrılan bölümünde Hz. Ali'nin Abdullâh b. Râfî'yi; kalemini temiz tutması,

özenli şekilde tıraş etmesi, satırların arasını bol tutması ve harfleri dağınık yazmaması konusunda uyardığı aktarılır (333a).

5.2.5. Abdurrahmân b. Avf

Dünyada iken cennetle müjdelenen on sahabeden biridir. Hz. Peygamber'in katıldığı tüm savaşlara katılmış, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetleri döneminde müsteşarlık görevinde bulunmuştur. Yetmiş yaşında Hz. Osman devrinde vefat etmiştir (Önkal, 1988: 1, 157-158). Eserde Abdurrahmân b. Avf, Hz. Ömer'in ölümünden sonra hakem tayin edilmesi ve halifeliği Hz. Osman'a vermesi yönüyle zikredilir (85b).

5.2.6. Ammâr b. Yâsir

Babası Ans kabilesinden Yâsir, annesi Ebû Huzeyfe'nin cariyesi Sümeyye'dir. Hz. Peygamber, Dârülerkam'da eğitim verirken Müslüman olan yedi kişiden biri Ammâr b. Yâsir'dir. Anne ve babası da onun yönlendirmesiyle İslam'a girmiş, annesi Sümeyye Ebû Cehil tarafından öldürülerek İslam'ın ilk şehidi olmuştur. Aynı gün babası Yâsir de işkence sonucu vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in tüm savaşlarına katılan Ammâr b. Yâsir dört halife döneminde de önemli görevlerde bulunmuştur. Hz. Ali ile birlikte katıldığı Sıffin Savaşı'nda (657) Doksan üç yaşında şehit olur (Fayda, 1991: 3, 75-76). Eserde Hz. Ömer'in faziletiyle ilgili bir rivayeti sebebiyle anılır (86a).

5.2.7. Amr b. Ma'dîkerib

Cahiliye döneminde doğmuş bir şairdir. Hz. Peygamber'in İslamiyet'i yaydığını öğrenince 631-632 yılında Medine'ye gelerek onunla görüştükten sonra Müslüman olur. Hz. Ebû Bekir döneminde irtidad ederek yeniden Müslüman olduğu rivayet edilir. Cesareti, zekâsı ve gür sesiyle tanınan Amr b. Ma'dîkerib'in şiirlerini topladığı bir *Dîvân*'ı vardır (Sezikli, 1991: 3, 88). Eserde, Amr b. Ma'dîkerib'in "sözün vasıfları" hakkında hikmetli bir sözüne yer verilir (362a).

5.2.8. Dihye b. Halîfe

Tam adı Dihye b. Halîfe b. Ferve el-Kelbî'dir. Hz. Peygamber tarafından Bizans imparatoru Herakleios'a elçi olarak gönderilmiştir. Kaynaklarda Cebrâil'in Dihye suretinde Hz. Peygamber'e vahiy getirdiği ve ashaptan kimselerin onu Dihye zannettiği aktarılır (Yardım, 1994: 9, 294). Eserde Dihye hulûl konusu anlatılırken Cebrâil'in Dihye suretinde görünmesinin hulûl değil, zuhur olduğu konusunda zikredilir (16b, 40b).

5.2.9. Ebû Lü'lü'

Mugîre b. Şu'be'nin kölesidir. Eserde, Hz. Ömer'i şehit etmesi sebebiyle zikredilir (85b).

5.2.10. Ebû Saîd el-Hudrî

En çok hadis rivayet eden yedi sahabeden biridir. "İmam" ve "Medine Müftüsü" lakaplarıyla anılmış, 1170 hadis rivayet etmiştir (Küçük, 1994: 10, 223-224). Eserde Hz. Ömer'in fazileti ve saliha kadınla evlenmenin önemiyle ilgili iki rivayetinden dolayı anılır (86b, 375b-376b).

5.2.11. Ebû Süfyân b. Harb

Hz. Muhammed'in süt kardeşidir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan etmesine kadar ilişkileri oldukça iyidir. Peygamberliğin ilanından sonra Ebû Süfyân, Hz. Muhammed'e düşman olur. Yirmi yıl süren düşmanlıktan sonra Hz. Peygamber'den af dileyerek Müslüman olur. Müslüman olduktan sonra elini kötü işlerden çekmiş ve hiçbir günaha bulaşmamıştır (Zavotçu, 2013: 215). Eserde Ebû Süfyân, Ziyâd b. Ebîh'ten dolayı anılır. Esere göre Ziyâd b. Ebîh Ebû Süfyân'ın oğludur. Ebû Süfyân, cahiliye devrinde dünyaya gelen oğlu Ziyâd'ı reddetmiş; bu nedenle Ziyâd "atasının oğlu" anlamına gelen "İbn-i Ebîh" adıyla çağrılmıştır (293a).

5.2.12. Ebû Ubeyde b. Cerrâh

Dünyada iken cennetle müjdelenen on sahabeden biridir. İslam devletinde komutanlık ve valilik görevlerinde bulunur. Veba salgını sebebiyle Beysân'a bağlı Amtâ köyünde vefat eder. Kabri bugün Vâdilürdün'de Gurülbilevne bölgesindeki Ebû Ubeyde köyündedir. *Kur'ân*'ı ezbere bilen Ebû Ubeyde on beş hadis rivayet etmiştir (Önkal, 1994: 10, 249-250). Eserde, Yezdecird b. Şehriyâr döneminde Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın Medâin'i fethettiği ve Ebû Ubeyde'nin burada şehit olduğu kaydedilir (267a).

5.2.13. Enes b. Mâlik

Hz. Peygamber'in yanında yetişmiş bir sahabedir. En çok hadis rivayet eden sahabelerden biridir. 2286 kadar hadis rivayet etmiştir (Canan, 1995: 11, 234-235). Eserde Hz. Ali'yle ilgili bir hadis rivayet etmesi sebebiyle anılır (88b).

5.2.14. Esmâ

Esere göre Ca'fer b. Ebû Tâlib'in annesi Ümmi Ferve'nin annesidir. Abdurrahmân b. Ebû Bekir'in kızıdır (84a).

5.2.15. Fâtıma binti Esed

Hz. Ali'nin annesidir (Zavotçu, 2013: 63). Eserde kabir azabı konusu anlatılırken Hz. Peygamber'in Fâtıma binti Esed'i kabre indirmesi ve azap görmemesi için onu gömleğiyle sarması sebebiyle zikredilir (56a).

5.2.16. İkrime b. Ebû Cehîl

Hz. Peygamber'e şiddetle karşı çıkan Ebû Cehîl'in oğludur. Başlangıçta babası gibi İslam'a muhalefet etse de Mekke'nin fethinden (630) sonra fetih günü Müslüman olan eşinin arzusuyla bağışlanır ve Müslüman olur. Ölümüyle ilgili 634, 636, 639 yılları zikredilmektedir (Aydınlı, 2000: 22, 42-43). Eserde hadis ve tefsir konusundaki rivayetleri sebebiyle anılır (50a, 87a).

5.2.17. Kâsım

Esere göre Ca'fer b. Ebû Tâlib'in annesi Ümmi Ferve'nin babasıdır. Kâsım Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed'in oğludur (84a).

5.2.18. Kays b. Ebû Hâzim

Hicretten (622) beş yıl önce doğduğu tahmin edilmektedir. Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş, ona biat etmeye Medine'ye gitmiş, Hz. Peygamber'in vefatını öğrenince Halife Hz. Ebû Bekir'e biat etmiştir. Çok sayıda hadis rivayet etmiş muhaddistir. 716 ya da 717 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Ölümüyle ilgili 697, 703, 706, 713 tarihleri de zikredilmiştir (Güler, 2002: 25, 92). Eserde Hişâm b. Abdülmelik'in (ö. 743) danıştığı âlim bir kişiden "Ebû Hâzim" adıyla bahsedilir. Yaşadıkları dönem göz önüne alındığında Hişâm b. Abdülmelik'le aynı dönemde yaşamış bilinen tek Ebû Hâzim, Kays b. Ebû Hâzim'dir. Eserde bahsedilen kişinin Kays b. Ebû Hâzim olduğu kanaatindeyiz (118b).

5.2.19. Mugîre b. Şu'be

Hudeybiye Antlaşması'ndan (628) kısa bir süre önce Müslüman olan bir sahabedir. Hudeybiye görüşmeleri esnasında Hz. Peygamber'in koruyuculuğunu yapmış, bu tarihten sonra bütün gazvelere katılmıştır. Kumandanlık ve valilik görevlerinde bulunmuş, zekâsı ve hitabeti sebebiyle Arapların dört büyük dâhisinden biri sayılmıştır. Hristiyan kölesi Ebû Lü'lü' Hz. Ömer'i öldürdüğünde Kûfe Valiliği görevini yürütmektedir. 670 yılında veba salgınında vefat eder (Aycan, 2005b: 30, 376-377).

Eserde Hz. Ömer'in ölümü anlatılırken kölesi Ebû Lü'lü' ve hikmetli bir sözü sebebiyle anılır (85b, 378a).

5.2.20. Mûsâ el-Eş'arî

Eş'ar kabilesindendir. *Kur'ân-ı Kerîm*'i bizzat Hz. Peygamber'den öğrenmiştir. Basra'da valilik yapmış, Hz. Peygamber döneminde fetva verenlerden biri olmuştur (Kandemir, 1994: 10, 190-192). Eserde adı rivayet ettiği hadisler sebebiyle zikredilir (33a).

5.2.21. Sahr ibn Amr

Eserde hadis rivayet eden bir sahabe olarak anılır. Müellif, Hz. Peygamber'in mektup yazdıktan sonra üzerine toprak saçmayı tavsiye ettiğini belirtir. Sahr b. Amr'ın bu konudaki rivayetini aktarır. Rivayete göre Hz. Peygamber, Necâşî'ye mektup yazdıktan sonra mektuba toprak saçmış, Pervîz'e yazdığı mektuba ise saçmamıştır. Mektuplar sonucunda Necâşî Müslüman olmuş, Pervîz ise olmamıştır (333b-334a).

5.2.21. Selmân-ı Farisî

Asıl adı Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân, Bûzihşân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân'dır. Müslüman olmasından sonra kendisini Selmân İbnü'l-İslâm diye tanıtmış; Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk veya Selmân el-Hakîm diye de anılmıştır. İslamiyet'i kabul eden İran asıllı ilk sahabedir. Zengin ve itibarlı bir aileye sahiptir. Ailesi Mecûsîdir. Selmân küçük yaşta ailesinin yanından ayrılır. Mecûsî mabedinde görev yaparken yeni bir din arayışına girer. Önce Hristiyan olur. Kendisine Hristiyanlık konusunda yol gösteren papaz ona pek yakında Arap yarımadasında İbrâhim Peygamber'in Hanîf dini üzere gönderilecek son peygamberin geleceğini söyler. Medine'de Hz. Peygamber'le karşılaşan Selmân onda peygamberlik alametlerini görünce Müslüman olur. Hz. Peygamber'in yanında savaşlara katılıp çeşitli görevlerde bulunur. Hz. Peygamber'in sevgisini ve takdirini kazanır (Hatiboğlu, 2009: 36, 441-442). Eserde, kıyafet ilminden söz edilirken Veysel Karanî ile birlikte Hz. Peygamber'i görmeden ilham ve keşif yoluyla iman etmesi yönüyle anılır (212a).

5.2.22. Übey b. Halef

Kureyş'in Beni Cumayh koluna mensuptur. Kardeşi Ümeyye ile birlikte Hz. Peygamber'e eziyet eden Kureyşlilerin yanında yer alan bir kişidir. Hz. Peygamber'e "Çürümüş bir kemiğin yeniden yaratılacağını mı iddia ediyorsun?" diye sorması üzerine

Yâsîn suresinin 78-79. ayetlerinin[53] indiği rivayet edilir (Önkal, 2012: 42, 272). Eserde haşir konusu anlatılırken Yâsîn suresinin 77-79. ayetleri verilmiş, ayetlerin Übey b. Halef için indirildiği kaydedilmiştir (57a).

5.2.23. Ümmi Ferve

Ca'fer b. Ebû Tâlib'in annesidir. Eserde Ca'fer'in Hz. Ebû Bekir'le akrabalık bağı açıklanırken adı zikredilir (84a).

5.3. Din-Tarikat Kurucuları, Peygamberlik İddiasında Bulunan Kişiler

5.3.1. Mânî

Mânî-yi Nakkâş olarak da tanınan bu kişi Çinli bir nakkaştır. Zerdüşt diniyle Hristiyanlığı birleştirmiş, resimlerini peygamberliğinin mucizesi olarak sunmuştur (Onay, 2013: 285). 216 yılında V. Erdevân döneminde Kuzey Bâbil'de doğar. Mânî kendisine on iki yaşında iken Tavm adlı bir melek geldiğini ve yeni dini yaymasını istediğini ifade eder. Yirmi dört yaşında ise kendisine vahiy geldiğini belirtir. Erdeşîr Sâsânî'nin son döneminde Çin'e gelen Mânî önce Erdeşîr daha sonra da I. Şâbûr tarafından dinini yayma hususunda serbest bırakılır. Mânî'ye gösterilen bu hoşgörü I. Şâbûr'un oğlu Hürmüz döneminde de devam eder (Zerrinkûb-Zerrinkûb, 2019: 53-57). Ancak Şâbûr'un diğer oğlu Behrâm Mânî'ye ve dinine karşıdır. Behrâm zayıf karakterli biri olduğu için Mânî karşıtı Kertîr'in etkisi altından kalmış ve Mânî'ye ve ona inananlara karşı sert bir politika izlemiştir. Behrâm döneminde Mânî önce zindana atılmış, sonra derisi yüzülüp başı ikiye ayrılarak bir şehrin kapısına asılmıştır (Dîneverî'den aktaran Zerrinkûb-Zerrinkûb, 2019: 53-59). Eserde Mânî'nin Behrâm zamanında ortaya çıktığı, Behrâm tarafından öldürüldüğü, derisinin samanla doldurularak ölüsünün şehrin kapısına asıldığı aktarılır (229b-230a).

5.3.2. Mezdek b. Bâmdâd

Sâsânîler döneminde İran'da Kubâd b. Pîrûz'un saltanatı sırasında (488-496, 498-531) bir çeşit komün toplum yapısını savunan İranlı reformisttir. Mezdekiyye hareketinin kurucusu kabul edilir. Ancak asıl kurucunun Mezdek'ten iki yıl önce yaşayan, Fars ülkesindeki Fâsâ başrahibi (mobâz) Hurragân'ın oğlu Zerâdüşt (Zerdüşt) olduğu da

[53] "İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: 'Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?' De ki: 'Onları ilk defa var eden diriltecektir. O her yaratılmışı hakkıyla bilendir." (Yâsîn, 36/77-79)

belirtilmektedir. Mezdek b. Bâmdâd'ın kimliği tartışmalıdır. Mezdek'in ad değil unvan olduğu, bu kişinin asıl adının İndarazar olduğu ileri sürülür (Has, 2004: 29, 523). Eserde Mezdek'in Kubâd b. Pîrûz döneminde peygamberlik iddiası ile ortaya çıktığı, âlemdeki hiçbir şeyin yasak olmadığını söylediği kaydedilir. Mezdek'in Kubâd'ı da tesiri altına aldığı ve halkın bundan rahatsızlık duyduğu ifade edilir. Kubâd halk tarafından hapsedilip hapisten kaçar. Bir yıl ortadan kaybolur. Yerini Mezdek'ten başka kimse bilmez. Geri dönüp Câmâsp'tan tahtını aldığında da Mezdek'e olan inancını gizli olarak sürdürür (250b-251b).

5.3.3. Müseylimetülkezzâb

Müseylimetülkezzâb "yalancı peygamber" olarak tanınır. Hz. Peygamber zamanında yaşamıştır. Reisi olduğu benî Hanîfe sülalesinden çok kişinin Müslüman olması üzerine Hz. Peygamber'le görüşmüş, hâkimiyetin kendisine verilmesini istemiştir. Bu teklifi Hz. Peygamber tarafından reddedilir. Bu görüşmeden sonra, Hz. Peygamber'le mektuplaşan Müseylime, Hz. Peygamber'e kendisinin de peygamber olduğunu söyler. Yeryüzünün yarısının kendi kabilesine yarısının da Kureyş'e ait olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber ona yazdığı mektupta onu "Kezzâb" olarak tanımlamış, bu olaydan sonra Müseylimetülkezzâb adıyla anılmıştır (Önkal, 2006: 32, 90-91). Eserde yalancılığı yönüyle zikredilir (77b-78a).

5.3.4. Zerdüşt

Mecûsîliğin kurucusudur. M.Ö. V. yüzyılda Dârâ zamanında yaşamıştır. Başka bir rivayete göre Hz. Mûsâ'dan bir yıl önce yaşamıştır. Zerdüşt'ün özdeyişlerine "gatha" denir. Bu özdeyişler Zend adlı bir kitapta toplanmıştır. Daha sonra bu kitabı şerh etmek amacıyla *Avesta* adlı bir eser yazılmış, böylece *Zendavesta* meydana gelmiştir (Pala, 2009: 492). Eserde Zerdüşt'ün Küstâsep zamanında yaşadığı, Hz. Üzeyr'in öğrencisi olduğu ve Hz. Üzeyr'in ona beddua ettiği, *Zend ü İstâ* adlı eseriyle Küstâsep'i Mecûsîliğe çağırdığı, Küstâsep'in de Zerdüşt'e inanarak halkını ateşe tapmaya zorladığı kaydedilir. Ayrıca *Zend ü İstâ*'nın İskender tarafından yakılıp yok edildiği belirtilir (170a-170b, 180a).

5.4. Hükemâ ve Filozoflar

5.4.1. Aristoteles

M.Ö. 384 yılında Selanik yakınlarındaki Stageira kasabasında doğmuş ve M.Ö. 321 ya da 322 yılında ölmüş Yunanlı filozoftur. İslam dünyasında "Muallim-i Evvel" adıyla anılır. İskender-i Yunanî'nin veziri ve danışmanıdır. Eflâtun'un öğrencisidir (Tökel, 2016: 327-331). Eserde Aristo, Arasto ve Arastatâlîs adlarıyla anılır. Eserde İskender'in veziri olması, hikmetli sözleri, kendisine atfedilen *Kitâbü's-Siyâset fi-Tedbîri'r-Riyâset* adlı eseri ve bilgeliği yönüyle konu edilir (177b, 180a-182b, 208a-208b, 211a, 216a, 219a, 288b, 289a, 289b, 311a, 325b).

5.4.2. 'Aşâmir

İskender-i Yunanî Mısır'a geldiğinde orada bulunan yedi ünlü kâhinden biridir. Müellife göre "mîzân-ı adl"i 'Aşâmir bulmuştur. 'Aşâmir güneş heykelinin üzerine bir terazi yapmış, mazlum ve zalimi ayırt etmek için bu teraziyi kullanmıştır (186a-186b).

5.4.3. Balînâs-ı Hakîm (Apollonios, Tyanalı)

Hakkında yazılan eserlerden Roma İmparatoru Augustus (M.Ö. 27 - M.S. 14) zamanında Niğde yakınlardaki Tyana'da (Kemerhisar), asil bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği ve Nerva zamanında (96-98) Efesos'ta öldüğü öğrenilmektedir. Apollonios on dört yaşında Tarsus'a gidip Euthydemos'un (Fenikeli) okulunda felsefe, mantık, dil, edebiyat ve hitabet sanatı öğrenimi görür. Daha sonra İyonya'ya geçerek İyonya şehirlerinde Stoacılık'ın etkisinde kalır. Stoacılıktan sonra arkadaşı Eutsenes'in telkinleriyle Pythagorasçı felsefeyi benimser. Hayatının çoğunluğunu seyahat ederek geçiren Apollonios düşüncelerini yaymak için de çaba gösterir. Kendisinden sonra hakkında yazılmış eserlerden Apollonios efsanevi bir kahraman gibi görüldüğü anlaşılır. Apollonios İslam filozoflarını da etkiler. İslam tasavvufunda "vahdet-i vücûd" düşüncesinin sistemleşmesinde etkili olur. Orijinalleri ele geçmeyen günümüze Arapça tercümeleriyle ulaşmış dokuz eseri vardır (Erdem, 1991: 3, 240-242). Eserde Apollonios'tan "Balînâs-ı Hakîm" adıyla söz edilir ve kalemle ilgili bir sözü aktarılır (327b).

5.4.4. Batlamyus-ı Hakîm

Miladi II. asırda İskenderiye'de yaşamış bir âlimdir. Kozmografya, coğrafya ve matematik sahasında çalışmaları vardır. Eserleriyle İslam âlemi üzerinde de etkili olur.

Dünyanın merkez olduğunu, dünya üzerinde dokuz kat bulunduğunu ve her katta yıldızlar bulunduğunu söyleyen ilk kişi Batlamyus'tur. Edebiyatımızda âlim kişiliği ve uzmanı olduğu ilimler dolayısıyla anılır (Pala, 2009: 59). Eserde hikmetli bir sözü dolayısıyla Batlamyus-ı Hakîm adıyla anılır (354b).

5.4.5. Câlînûs

Eski Greklerin en önemli bilgelerinden biridir. Hekimlik sahasında Bokrat ile birlikte maharetli biri olarak anılır. Tıp sahasındaki eserleri Arapçaya tercüme edilmiş ve İslam dünyasını etkilemiştir (Pala, 2009: 82). Câlînûs'a nispet edilen eser sayısı 400'den fazladır. Ancak müellife ait 140 civarı eser tamamen veya kısmen Grekçe orijinalleriyle günümüze ulaşmıştır (Kutluer, 1993: 7, 32). Eserde Câlînûs *Kitâbü'l-Edviye*'nin müellifi olarak Câlînûs-ı Hakîm adıyla anılır ve dört hikmetli sözüne yer verilir (327b, 355b, 356a-356b).

5.4.6. Diyocanîs-i Hakîm

M.Ö. V. yüzyılda yaşamış filozoftur. Sinop'ta doğmuş, Yunanistan'ın Korent şehrinde ölmüştür (Onay, 2013: 139). Eserde aklın ve ilmin önemi hakkında bir sözü sebebiyle Diyocanîs-i Hakîm adıyla zikredilir (355b).

5.4.7. Eflâtun

M.Ö. 430-348 yılları arasında yaşamış Yunanlı filozoftur. Sokrates'in öğrencisi, Aristo'nun hocasıdır (Tökel, 2016: 332). Eserde Sokrates'in öğrencisi ve Aristo'nun hocası olarak anılır. Müellif, Eflâtun'un hikmetli sözlerine de yer vermiştir (113a, 180b, 215a-215b).

5.4.8. Hakîm Feylesûf (Hakîm-i Hindî)

Hakîm Feylesûf, Hint Padişahı Kendekân'ın yanında bulunan bir hakîmdir. Daha sonra Melik Kendekân onu bir cariye, tabîb ve kadehle birlikte İskender-i Yunanî'ye gönderir. İskender yağ dolu bir kadeh göndererek Feylesûf'ı imtihan etmek ister. Feylesûf kadehin içine iğne doldurarak İskender'e geri gönderir. İskender iğnelerden bir top yaptırıp Feylesûf'a gönderir. Feylesûf toptan bir ayna yaptırır. İskender aynayı bir leğen suyun içine koyup Feylesûf'a yollar. Feylesûf aynayı suyun üzerinde durdurur. İskender bunu görünce aynayı alır ve kadehi toprakla doldurup Feylesûf'a gönderir. Feylesûf, toprak dolu kadehi görünce ağlar ve kadehi aynı şekilde İskender'e yollar. Bunun üzerine İskender, Feylesûf'ı görmek ister. Feylesûf yağın, iğnenin, topun, aynanın ve toprağın ne

anlama geldiğini ve hikmetini İskender'e açıklar. İskender Feylesûf'un bilgisinden ve hikmetinden memnun olur. Kendisine yanında kalıp kalmak istemediğini sorar. Feylesûf Hindistan'a dönmek istediğini belirtir. Feylesûf İskender'in yanından ayrılmadan ona Kendekân'ın gönderdiği kadehin bütün orduya su içirip yine de eksilmediğini gösterir. İskender Feylesûf'tan bazı ilimlerle ilgili kendisine bilgi vermesini ister. Bu istek üzerine Feylesûf *Kitâbü'l-Esrâr* adlı bir eser kaleme alır (193b-197b).

5.4.9. Hipokrat (Bokrât)

Yunanlı ünlü bir hekim olan Hipokrat İslami kaynaklarda Bokrât adıyla anılır. Yaşamı hakkında gerçeği yansıtan bilgiler sınırlıdır. Hastalıkların tedavisinde kullandığı yöntemler sebebiyle modern tıbbın kurcusu kabul edilir (Zavotçu, 2013: 133). Eserde hikmetli sözleri ve nasihatleri dolayısıyla zikredilir (112b, 216a, 354b).

5.4.10. Mükânis

İskender-i Yunanî Mısır'a geldiğinde orada bulunan yedi ünlü kâhinden biridir. Mükânis yedi madeni karıştırarak bir ayna yapmıştır. Bu ayna; zamanın durumunu, bolluğu ve kıtlığı haber verir. Mükânis bakırdan bir kadın heykeli de yapar. Hasta olan kadınlar hasta olduklarında bu heykele giderek ağrıyan yerleri neresiyse heykelin o bölgesine dokunur ve sağlıklarına kavuşur (186b).

5.4.11. Saylem

İskender-i Yunanî Mısır'a geldiğinde orada bulunan yedi ünlü kâhinden biridir. Nil Nehri'nin su seviyesini ölçmek için bir mikyâs yapmış ve bakırdan bir havuz düzeneğiyle nehrin suyunun artıp azalmasını tespit etmiştir (186a).

5.4.12. Tabîb

Tabîb, Melik Kendekân'ın yanında bulunan bir tabîbdir. Daha sonra Melik Kendekân onu bir cariye, hakîm ve kadehle birlikte İskender-i Yunanî'ye gönderir. İskender Hakîm Feylesûf gibi onu da imtihan eder. Tabîb'in ilminden de memnun olur. Müellif ikisi arasında geçen konuşmanın tıp kitaplarında anlatıldığını, eserinin hacminin bunu aktarmaya yeterli olmadığını kaydeder (197b).

5.4.13. Tâmestîrûs-ı Hakîm

Eserde İskender-i Yunanî'ye dostunu nasıl sınayacağı hakkında nasihat ettiği belirtilen bir âlimdir (355a-355b).

5.4.14. Tengelü Şâ-yi Hindî

Esere göre Tengelü Şâ-yi Hindî, keff ilmi hususunda Hakîm Feylesûf ve Tumtum-ı Hindî ile aynı görüşe sahip bir âlimdir (199a).

5.4.15. Tumtum-ı Hindî

Esere göre Tumtum-ı Hindî, keff ilmi hususunda Hakîm Feylesûf ile aynı görüşe sahip bir âlimdir (199a).

5.5. Mutasavvıflar

5.5.1. Hasan-ı Basrî

İsmi Hasan b. Ebilhasan Yesar'dır. Evliyanın büyüklerindendir. 642 yılında Medine'de doğmuş, Irak'ın fethinden sonra esir olarak Basra'dan getirilmiştir. Bu sebeple Hasan-ı Basrî adıyla tanınır. Devrinin önemli âlimlerinden ders almış, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir (Zavotçu, 2013: 327-328). Eserde hadis rivayet etmesi ve hikmetli sözleri sebebiyle anılır (84a, 109a, 302a-302b, 306b, 384a).

5.5.2. İbrâhim b. Edhem

Belh şehrinde doğduğu sanılan tanınmış bir mutasavvıftır. Ava çıktığı bir gün gaipten bir ses duyar. Ses ona bu iş için yaratılmadığını söyler. Bunun üzerine İbrâhim Edhem tüm maddi varlığını geride bırakıp inzivaya çekilir. Hayatını ilim ve ibadetle meşgul olarak geçirir. 779 yılında Şam'da öldüğü kaydedilir (Zavotçu, 2013: 373). Eserde müellif Belh şehrini överken burada doğan kıymetli zatlardan birinin de İbrâhim b. Edhem olduğunu kaydeder (151a).

5.5.3. Râbia el-Adeviyye

VIII. yüzyılda Basra'da yaşamış kadın sûfîdir. Ailesinin dördüncü kızı olması sebebiyle kendisine Râbia adı verilir. Kays b. Adî kabilesinin azatlı kölesidir. Bu nedenle Adeviyye ve Kaysiyye nisbeleriyle anılır. Devrinde aynı adı taşıyan iki kadın sûfînin bulunması kaynaklarda Râbia el-Adeviyye ile ilgili farklı bilgilerin de yer almasına sebep olmuştur. İlahi aşkla arasında gölge olacağı düşüncesiyle kendisine gelen evlilik tekliflerini reddeder. Sevgi ve ümit dolu tasavvuf anlayışıyla sûfîler ve halk üzerinde etkil olur. Devrinde Rebâh Kaysî el-Basrî, Zünnûn el-Mısrî, İbrâhim b. Edhem, Süfyân es-Sevrî, Şakîk-i Belhî, Mâlik b. Dînâr gibi ünlü sûfîler tarafından ziyaret edilir. 796 ya da 801 yılında Basra'da vefat eder (Küçük, Ceyhan, 2007: 34, 380-382). Eserde Râbia el-Adeviyye Hasan-ı Basrî ve bir grup müridi tarafından ziyaret edilmesi sebebiyle anılır.

Eserin kadınlara ayrılan yedinci bâbında Râbia'nın Hasan-ı Basrî ile perde arkasından görüşmesi edep açısından kadınlara örnek gösterilir (384a).

5.5.4. Veysel Karanî (Üveys el-Karanî)

Hz. Muhammed döneminde yaşamış bir evliyadır. Adı Üveys el-Karanî'dir. Anadolu'da Veysel Karanî adıyla da anılır. Yemenlidir. Hz. Muhammed'i görmeden ona duyduğu manevi yakınlıkla Müslüman olur (Zavotçu, 2013: 51). Eserde, kıyafet ilminden söz edilirken Selmân-ı Fârisî ile birlikte Hz. Peygamber'i görmeden ilham ve keşif yoluyla iman etmesi yönüyle anılır (212a).

5.6. Âlimler ve Müellifler

5.6.1. Abdullâh b. Mübârek

VIII. yüzyılda yaşamış, devrinin önemli hadis âlimlerinden biridir. Horasan bölgesinde hadisleri tedvin eden ilk âlim olması yönüyle önemlidir. Hadis âlimleri Abdullâh b. Mübârek'ten övgüyle söz eder. Eserlerinde 20.000'den fazla hadis bulunduğu kaydedilir (Küçük, 1988: 1, 122-124). Esere göre Abdullâh b. Mübârek, Merv Kadısı Nûh b. Ebû Meryem'in kölesidir. Dürüstlüğü sebebiyle Nûh b. Ebû Meryem kendisini kızıyla evlendirir. Başka bir hikâyede ise Abdullâh b. Mübârek'in misafirlerine karşı cimri davranan karısını boşadığı, sonrasında kendisiyle evlenmek isteyen genç bir kızla evlendiği, Allah'ın misafire hürmeti sebebiyle Abdullâh'ı ödüllendirdiği aktarılır (372a-374a, 374a-375b).

5.6.2. Abdullâh b. Tâhir

IX. yüzyılda yaşamış bir Abbâsî valisidir. Devlet tecrübesini vali olan babasının yanında kazanmıştır (Yıldız, 1988: 1, 137-138). Müellif, eserde Abdullâh b. Tâhir'in babasına devletin bekası hakkında sorduğu soruyu ve babasının cevabını aktararak devletin devamlılığının adalete bağlı olduğunu ifade eder (312b-313a).

5.6.3. Adudiddîn el-Îcî

Adudiddîn el-Îcî Eş'arî bir kelam usul ve dil âlimidir. 680/1280'de Şîrâz'da doğmuş, 756/1355 yılında Direymiyan'da vefat etmiştir (Görgün, 2000: 21, 410-414). Eserde *Mevâkıf* ve *Akâid-i Adudî* adlı eserleri dolayısıyla Seyyid Adud şeklinde anılmıştır (37a).

5.6.4. Ahmed Hatîbî

Müellif, Belh'in faziletinden söz ederken Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled'in Ahmed Hatîbî neslinden geldiğini Ahmed Hatîbî'nin de Belhli olduğunu kaydeder. Eserden Ahmed Hatîbî'nin veli bir zat olduğu anlaşılmaktadır (150b).

5.6.5. Ahnef b. Kays

Asıl adı Sahr'dır. İslamiyet'ten önce doğar. Çarpık bacaklı olduğu için "Ahnef" adıyla tanınır. Hz. Peygamber'le görüşemese de kabilesini Müslüman olmaya ikna eder. İslam devletinde çeşitli görevler bulunmuş fikrine değer verilen akıllı biridir (Önkal, 1989: 2, 174). Eserde Ahnef'in Hz. Ali'nin veziri olduğu ifade edilir. Mu'âviye b. Ebû Süfyân'ın kendisine sorduğu zaman hakkındaki soruya cevabı ve hikmetli sözleri dolayısıyla zikredilir (307b, 377b).

5.6.6. Ali Meşhedî

XV. yüzyılda yaşamış İranlı bir hattattır. Meşhedî'nin hattatlıkta şöhret kazanınca Hüseyin Baykara kendisini Herat'a davet ederek özel kütüphanesinde hattat olarak görevlendirir. Buradaki görevi sırasında Ali Şîr Nevâyî'nin eserlerini de nestalik hatla kaleme alır. Meşhedî'nin *Risâle-i Manzûm der-İlm-i Hatt-ı NestAlik, Sırâtü's-Sutûr (Kavâid-i Hutût)* adlı mesnevi türünde bir eseri vardır (Serin, 2016: Ek-1, 79). Eserde Meşhedî eserin kâtiplere ayrılan beşinci bâbında yazı tarzı, hat konusundaki nasihatleri ve *Risâle-i Hatt* adlı eseri sebebiyle anılır (330b-331a, 331b, 332b).

5.6.7. Buhârî

Tam adı Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhim b. el-Cu'fî el-Buhârî'dir. el-*Câmi'u's-Sahîh* adlı hadis eseri *Kur'ân*'dan sonra en güvenilir kaynak kabul edilir (Zavotçu, 2013: 134). Eserde rivayet ettiği hadisler münasebetiyle anılır (3b, 60b, 169a).

5.6.8. Cüveynî

Eş'arîlik mezhebinin önemli âlimlerinden biridir. Kelâm, fıkıh, usul-i fıkıh, tefsir, ahlak ve hadis konularında otuzu aşkın eseri vardır. İlmî bilgisi sebebiyle "İmamü'l-Haremeyn" adını almıştır (ed-Dîb, 1993: 8, 141-144). Eserde "İmamü'l-Haremeyn" adıyla sırat konusunda Mutezile'ye verdiği cevap sebebiyle yer alır (64b).

5.6.9. Devvânî

Künyesi Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Es‘ad b. Muhammed ed-Devvânî es-Sıddîkî’dir. Eş‘arî’dir. 827-830/1424-1427 yılları arasında İran’da doğmuş, 9 Rebîülâhir 908’de/12 Ekim 1502 tarihinde vefat etmiştir. Tefsir, kelam, felsefe, mantık, tasavvuf, ahlak, edebiyat konulu çok sayıda eseri vardır (Anay, 1994: 9, 257-262). Eserde Adudiddîn el-Îcî’nin *Akâidü’l-Adudiyye* adlı eserine yazdığı şerh sebebiyle zikredilir. Müellif Devvânî’den Mevlânâ Celâlüddîn Devvânî adıyla söz eder. Eserde *Akâidü’l-Adudiyye Şerhi* Allah’ın kelamı ve fiilleri konularında kaynak gösterilir (34b, 38a, 45b).

5.6.10. Ebû Hanîfe

Ehlisünnet imamlarının dört müctehidinden ilki Ebû Hanîfe’dir. Fıkıh bilgileriyle bu alandaki sorunların çoğunu çözmüştür. Dünyada uygulanan İslami hükümlerin dörtte üçünün ona ait olduğu ifade edilir. İmâm-ı Âzam adıyla da tanınır (Zavotçu, 2013: 211). Eserde, kaynaklarda ilmiyle anıldığından söz edilir (80a).

5.6.11. Ebû Kılâbe el-Cermî

VIII. yüzyılda yaşamış hadis âlimidir. Devrinde yetişmiş önemli muhaddislerdendir. Kendisine Basra kadılığı teklif edilmiş ancak kabul etmemiştir. Vefatından önce kör olup felç geçirmiştir. Kendisini ziyaret eden Ömer b. Abdülazîz’e sabır tavsiye eder (Ateş, 1994: 10: 176-177). Eserde Ömer b. Abdülazîz’in kendisinden nasihat istemesi ve nasihatleri dolayısıyla anılır (101a).

5.6.12. Ebû Yûsuf

VIII. yüzyılda yaşamış bir âlim ve kadıdır. Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) öğrencilerindendir. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd zamanında “kâdılkudât” makamı kurulur. Ebû Yûsuf İslam tarihinin ilk “kâdıludât”ı olarak görevlendirilir. Ebû Yûsuf bilgisi, şahsiyeti, ahlakı ve karakteriyle takdir toplamış bir âlimdir. Hadis ve fıkıh konularında dört eseri vardır. Kendisine aidiyeti şüpheli iki eser bulunmaktadır (Öğüt, 1994: 10, 260-265). Müellif, Ebû Yûsuf’tan İmâm Ebû Yûsuf Kâdî adıyla söz eder. Ebû Yûsuf’un adil ve örnek bir kadı olmasını kendisinden aktardığı bir hikâyeyle anlatır. Ebû Yûsuf devrinde Hârûnürreşîd’in veziri olan Yahyâ b. Hâlid Bermekî ile bir Mecûsînin davasında taraf gözetmediğini ve vezir ile halktan bir kişiye eşit davrandığını ifade eder. Müellif, hüküm sahibi kimselerin Ebû Yûsuf gibi olması gerektiğini vurgular (319b-320a).

5.6.13. Ebu'l-Hasan Ahvâzî

İbn Yezdâd adıyla da bilinir. X-XI. yüzyılda yaşamış kıraat âlimidir (Yavuz, 1989: 2, 194). Müellif Ahvâzî'den Ebu'l-Hasan Ahvâzî adıyla söz eder. Kendisinin eserindeki incilerle tanındığını belirtir ve dünyanın geçiciliği hakkındaki bir sözünü aktarır (314b-315a).

5.6.14. Ebu'l-Hasan Eş'arî

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin soyundan gelmektedir. 260/873-74 yılında Basra'da doğduğu kabul edilmektedir. Sünni kelam ekolünün önemli kurucularından biri olarak görülür. Eş'âire mezhebinin kurucusudur (Fettâh, 1995: 15, 444-447). Eserde Eş'âire mezhebinin görüşleri dolayısıyla anılmış, ehlisünnetin görüşleri ve Mutezile ile Eş'âire'nin ortaklıkları hakkında kaynak gösterilmiştir. Eserde bazı bölümlerde kendisinden "Şeyh" şeklinde söz edilir (36b, 37b, 57b, 75b, 76a).

5.6.15. Ebu'l-Kâsım-ı Hakîm (Hakîm es-Semerkandî)

Eserde hikmetli sözleri sebebiyle anılan Ebu'l-Kâsım-ı Hakîm'in Hakîm es-Semerkandî (ö. 953) olduğu kanaatindeyiz. Ancak eserde hakkında bilgi bulunmadığından kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Hakîm es-Semerkandî, 874 yılında Semerkand'da doğduğu tahmin edilen bir Mâturidî âlimidir. Mezhep ve hadis konulu üç eseri vardır. Bunlar dışında kendisine nispet edilen başka eserler de mevcuttur. Hakîm es-Semerkandî hikmetli öğütleri ile tanınmıştır (Can, 1997: 15, 193-194). Eserde, Ebu'l-Kâsım-ı Hakîm'in dünyanın ve halkın durumu ile ilgili hikmetli iki sözüne yer verilir (356b, 358b).

5.6.16. Ferîdüddîn Attâr

XII. yüzyılda yaşayan Ferîdüddîn Attâr eczalık ve tıpla ilgilenmesi sebebiyle "Attâr" lakabını alır ve bu şekilde tanınır. Kendi eserlerinden anlaşıldığına göre gençliği ilim tahsil ederek, attarlıkla uğraşarak ve tasavvuf yolunda geçirmiştir. Tasavvufi konuları eserlerinde başarıyla işleyip kendisinden sonra gelen Mevlânâ, Mahmûd-ı Şebüsterî, Sa'dî, Hâfız, Molla Câmî gibi büyük şairlere örnek olur. Yedisi manzum birisi mensur sekiz eseri vardır. *Hüsrev-nâme* adlı mesnevisi dışındaki eserleri tasavvufi türdedir (Şahinoğlu, 1991: 4, 95-98). Ferîdüddîn Attâr eserde Hâce Attâr adıyla anılır. Müellif Nîşâbûr'un ulema ve enbiya kaynağı olduğunu belirtir. Hace Attâr'ı da Nîşâbûrlu olduğu için örnek gösterir (229b).

5.6.17. Firayakyun

Eserde melekler konusunda kitaplarına müracaat edilmesi işaret edilen müelliftir (82b).

5.6.18. Fudayl b. İyâz

Gençliğinde eşkıya reisi olduğu rivayet edilen Fudayl b. İyâz'ın hayatı Hadîs suresinin "İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi?" anlamındaki 16. ayetini duymasıyla değişir. Tövbe ederek Kûfe'ye giden Fudayl burada otuz yıl ilimle meşgul olur. Ölümden ve ahiret hayatından çok korkan Fudayl zühdü kanaat, kanaati de zenginlik olarak görmüş, mütevazı bir hayat sürmüştür. Devrin halifesi Hârûnürreşîd'in kendisiyle görüşme isteğini reddetmiş, Halife'nin ısrarı üzerine gerçekleşen görüşmede sözünü esirgememiş, Halife'nin ihsanını istemediğini açıkça belirtmiştir (Türer, 1996: 13, 208-209). Fudayl b. İyâz eserde Hârûnürreşîd'le buluşması, Halife'ye söyledikleri, Halife'nin ihsanını reddetmesi ve hikmetli bir sözü dolayısıyla anılır (99b-101a, 308a).

5.6.19. Hâce-i Cihân

Hâce-i Cihân unvanı ilk defa, Delhi'de Muizzîler'den Sultan Muizzüddîn Keykubâd döneminde (1287-1290) Hâce Hatîrüddîn'e verilmiştir. Bu unvan daha sonra vezirlere verilen "sadr-ı âlî" unvanının yerini alır (Konukçu, 1996: 14, 429). Müellifin Hâce-i Cihân unvanıyla *Menâzirü'l-İnşâ* adlı eserini istinsah ettiği Mahmûd b.eş-Şeyh Muhammed el-Gîlânî'yi kastettiğini düşünmekteyiz (Dokuzlu, 2012: 23). Eserde Hâce-i Cihân *Kavâidü'l-İnşâ* adlı kitabın müellifi olarak anılır (334b).

5.6.20. Hamza b. Umâre

Keysâniyye adlı Şiî grupların bir kolu olan Kerbiyye'nin önde gelenlerinden biridir. VIII. yüzyılda vefat etmiştir (Öz, 2002: 25, 364). Eserde Emîr Umâre b. Hamza adıyla yer alır. Kendisini bir arsa sebebiyle Abbâsî Halifesi Mansûr'a şikâyet eden kişiye gösterdiği cömertlik dolayısıyla anılır (338a-338b).

5.6.21. Hâtem et-Tâî

Cahiliye döneminde Araplar arasında cömertliğiyle tanınmış ünlü bir şairdir. Şiirlerinde, insanları bencillikten kaçınmaya ve cömert olmaya davet eder. Eserlerinde Allah inancından söz etmiş, cömertliğinin sebebini Allah rızası olarak ifade etmiştir. Edebiyatımızda cömertliği sebebiyle anılır (Zavotçu, 2013: 333). Müellif; adaletin,

cömertliğin, iyi huyluluğun önemi anlatılırken Hz. Peygamber'in "Kefereden dört kimesnenin fevtiyle teessüf çekdüm. Nûşîrevân'un fevtiyle adâleti içün. Ve Hâtem-i Tâî'nin fevti ile sehâ vü keremi içün. Ve İmrü'l-Kays'un fevtiyle şi'ri içün. Ve Ebû Tâlib'ün fevtiyle birr ü ihsânı içün." sözünü aktarır (321a).

5.6.22. Hâtim el-Esam

İlk dönem Horasan sûfîlerindendir. Şakîk-i Belhî'nin müridîdir. Tevekküle dayalı tasavvuf anlayışını benimser. Zühd ve takvalı yaşama dayalı tasavvufi düşüncesi ve hikmetli sözleriyle tanınır. Hâtim el-Esam 851 yılında vefat eder. Hâtim'in bazı sözleri erken dönemde derlenmiş ve günümüze ulaşmıştır. Ayrıca şeyhi Şakîk-i Belhî'ye sorduğu sekiz soru ve cevabı içeren bir metin Süleymaniye Kütüphanesinde bulunur (Bilgin, 1997: 16, 470-472). Eserde Hâtim el-Esam tasavvuf hakkında kendisine sorulan bir sorunun cevabı münasebetiyle anılır (357b-358a).

5.6.23. Hüsâm b. Hasan (Hüseyin) el-Konevî

Hayatı hakkında bilgiler sınırlıdır. *Tuhfe-i Hüsâmî* adlı eserinin bir nüshasında adı Hüsâm b. Hüseyin el-Konevî olarak yazılmıştır. Ancak kütüphane kaynaklarına göre adı Hüsâm İbn Hasan el-Konevî'dir. Şâhidî'nin 921/1515 yılında tamamladığı, *Tuhfe-i Şâhidî*'de Hüsâm'ın sözlüğünü okuduğunu kaydettiği ifade edilir (Öz, 2016: 79). *Tuhfe-i Şâhidî* şarihi Hüsâm Bağdatî Hüsâm'ın Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşadığını ve *Tuhfe-i Hüsâmî*'yi onun isteğiyle yazdığını kaydeder (Bağdatî'den aktaran Öz, 2016: 79). Mustafâ İsâmüddîn "Hüsâm"ın sözlükte keskin kılıç anlamına geldiğini ve İbn Hasan-ı Konevî'nin lakabı olduğunu belirtir (İsâmüddîn'den aktaran Öz, 2016: 79). Şâhinzâde ise Hüsâm'ın eserini Fatih Sultan Mehmed devrinde kendi adına yazdığını kaydeder (Şâhinzâde'den aktaran Öz, 2016: 79). Yusuf Öz, bu görüşlerin yanlış olduğunu Hüsâm'ın eserini 802/1399-1400 yılında kaleme aldığını ifade eder (2016: 79). Bu bilgilerden müellifin Konyalı olduğu ve XIV. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. 'Alâî, kıyafet ilminde sakal konusunu anlatırken "Hüssâm Lugat'ında zikr ider" ifadesiyle "belmerîş" kelimesinin anlamını *Tuhfe-i Hüsâmî*'den bir beyitle açıklar (217a).

5.6.24. İbn Fûrek

Tam adı Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfâhânî en-Nîşâbûrî'dir. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin görüşlerini sistemli hâle getirmiş Eş'arî âlimidir. Kaynaklara

göre yüz yirmi civarında eseri vardır (Yavuz, 1999: 19, 495-498). Eserde A'râf suresinin 147. ayeti için *Tefsîrü'l-Kur'ân* adlı eseri kaynak gösterilir (24a).

5.6.25. İbn Habîb en-Nîşâbûrî (Tefsîr-i Nîşâbûrî Sahibi)

Nîşâbûr doğumlu tefsir, hadis, fıkıh, kıraat, edebiyat, nahiv, megâzî, kısas ve siyer hakkında bilgi sahibi bir âlimdir. Tefsir sahasında asrının müfessiri kabul edilir. Çok sayıda öğrenci de yetiştiren İbn Habîb 1016 yılında vefat eder. Dört eseri vardır. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eseri *Tefsîrü'n-Nîsâbûrî* adıyla da bilinir (Sarı 1999: 19, 510). Müellif, eserde Nîşâbûr'un ulema ve enbiya kaynağı olduğunu belirtir. İbn Habîb'den isim vermeden "*Tefsîr-i Nîşâbûrî* sahibi" şeklinde söz ederek onu Nîşâbûrlu âlimler arasında sayar (229b).

5.6.26. İbn Hallikân

Hadis, fıkıh, tarih, siyaset, şiir ve edebiyat konularında eğitim almış, iyi yetişmiş bir ilim adamıdır. 681/1282 yılında vefat eder. Günümüze ulaşan tek eseri *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân Mimmâ Sebete bi'n-Nakl evi's-Semâ Ev Esbetehü'l-Ayân*'dır. Eser 654-672 /1256-1273 yılları arasında yazılmıştır. Müellif 680/1281 yılına kadar eserine eklemelerde bulunmuştur. Eser İslam'ın başlangıcından yazıldığı döneme kadar geçen sürede herhangi bir alanda şöhrete kavuşmuş kadın-erken sekiz yüzden fazla kişinin biyografisine yer verir (Özaydın, 1999: 20, 17-19). Eser, *Netîcetü's-Sülûk*'ta yalnızca Hz. Âdem'in oğlu Keyûmers'le ilgili bölümde kaynak gösterilmiştir. Müellif eser adı vermemiş İbn Hallikân'la *Vefeyâtü'l-Ayân*'ı kastetmiştir (149a).

5.6.27. İbn Kesîr

Künyesi Ebu'l-Fidâ'dır. XIV. yüzyılda yaşamıştır. Tarih, tefsir, hadis ve fıkıh alanında yirmi üç kadar eseri bulunan iyi eğitimli bir âlimdir (Özaydın, 1999, 20, 132-134). Eserde tarih konulu *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eseri sebebiyle Şeyh İmâdüddîn İbn-i Kesîr adıyla zikredilir (187b).

5.6.28. İbn Kuteybe

Kültürlü bir ailede yetişmiş, döneminin en seçkin hocalarından fıkıh, tefsir, hadis, dil, edebiyat, kıraat, nahiv, lügat, *Kur'ân* ilimleri ve şiir dersleri almış bir âlimdir. IX. yüzyılda yaşamıştır. Dil, edebiyat, hadis, tarih, fıkıh, kelam ve *Kur'ân* ilimlerine dair yirmi beş kadar eseri günümüze ulaşmıştır. Eserlerinin toplam sayısının altmış civarı olduğu düşünülmektedir (Yazıcı, 1999: 20, 145-149). Eserde *el-Ma'ârif* ve *Edebü'l-*

Küttâb adlı eserlerin müellifi olması ve hikmetli sözleri dolayısıyla zikredilir (177a, 334b, 359b).

5.6.29. İbn Sînâ

Adı Ebû Ali el-Hüseyn b. Abdillâh b. Ali b. Sînâ'dır. İslam dünyasında İbn Sîna künyesi ile meşhur olmuştur. Bilim ve felsefe alanındaki çalışmaları dolayısıyla Ortaçağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine "eş-Şeyhü'r-Reîs" adı verilmiştir. Mantık, felsefe, tıp ve metafizik konularında çok sayıda eseri vardır (Alper, 1999a: 20, 319-322). Eserde "Şeyhü'r-Reîs ve Reîsü'l-Hükemâ" sıfatlarıyla anılır. Müellif Allah'ın iradesi konusunda İbn Sînâ'dan alıntı yapar. Ancak eser adı bildirmez. Ayrıca Büzürcmihr tarafından yazılan *Zafer-nâme*'nin Nûh b. Mansûr'un emriyle İbn Sînâ tarafından Pehlevîceden Farsçaya çevrildiğini kaydeder (29a, 259a). Ancak *Zafer-nâme*'nin İbn Sînâ'ya aidiyeti tartışmalıdır (Alper, 1999b: 20, 345).

5.6.30. İbnü'l-Arabî

İslam tasavvuf düşüncesinde "vahdet-i vücûd" kavramıyla önemli bir etkiye sahip olan din adamı ve mutasavvıftır. Arabî'nin görüşlerini benimseyen ve onu tasavvufi bir otorite kabul eden kişilerce kendisine "Şeyhü'l-Ekber", dinî bilgisi sebebiyle de "Muhyiddîn" adları verilmiştir. Kendisine nispet edilen 550 eserden 245'i günümüze ulaşmıştır. Arabî 22 Rebiülahir 638/10 Kasım 1240 tarihinde Dımaşk'ta vefat eder (Kılıç, 1999: 20, 493-494). Eserde İbnü'l-Arabî kıyafet ilmini iyi bilmesi ve bu konuda "*Tenkîh*" isimli bir eseri olması münasebetiyle zikredilir. Müellif İbnü'l-Arabî'den "Şeyhü'l-Muvahhidîn" sıfatıyla söz eder (214a, 216a). Ancak müellifin Arabî'ye atfettiği *Tenkîh* isimli eser kaynaklarda yer almaz (Kılıç, 1999: 20, 514-516). Mine Mengi, İbnü'l-Arabî'nin et-*Tedbîrâtü'l-ilâhiyye* adlı eseri içerisinde kıyafetname sayılabilecek bir bölüm yer aldığını ifade eder (Mengi, 2002: 25, 513).

5.6.31. İbnü'l-Cevzî

XII. yüzyılda yaşamış bir âlimdir. Tarih, biyografi, hadis, tefsir, fıkıh ve akâid alanlarında yetmiş kadar eseri vardır. Bunun yanında çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir yanındadır (Yavuz, Avcı, 1999: 20, 543). İbnü'l-Cevzî eserde *Kem'etü'z-Zehr* adlı eseri dolayısıyla zikredilir (175b, 180a, 257a).

5.6.32. İbnü'l-Muazzez

Eserde müellif tarafından akılla ilgili bir sözü aktarılır. Kimliği hakkında bilgi yoktur (327-327b).

5.6.33. İbnü'l-Mukaffa

VIII. yüzyılda yaşamış bir âlimdir. Arap dili ve edebiyatı ile Fars, Hint ve Yunan kültürleri hakkında iyi bir eğitim almıştır. Kâtiplikle başladığı memuriyeti sırasında Halife Mansûr'la tanışır. Onun isteğiyle Farsçaya çevrilmiş bazı Yunan klasiklerini Arapçaya tercüme eder. Daha sonra Kirmân Valisi Îsâ b. Ali'nin hizmetine girer ve bu dönemde (750-752) şöhret bulur. Tercüme ve telif olmak üzere yirmi beş kadar eseri vardır. İbnü'l-Mukaffa'nın en önemli eseri Nûşîrevân zamanında Hindistan'dan getirtilip Pehlevîce'ye çevrilen *Kelîle ve Dimne*'nin Arapça tercümesidir (Durmuş, 2000a: 21, 130-134). Eserde İbnü'l-Mukaffa *Kelîle ve Dimne*'yi Pehlevîceden Arapçaya çevirmesi sebebiyle anılır. Müellif eserden Hint padişahlarının hikmetleriyle ilgili bir bölüm aktarır (349b-350a).

5.6.34. İmâm Fahreddîn Râzî

Kelam, felsefe, tefsir ve fıkıh usulü alanında çalışmaları bulunan XIII. yüzyılda yaşamış Eş'arî âlimidir (Yavuz, 1995: 12, 89-95). Eserde ayetlerle ilgi açıklamaları dolayısıyla zikredilir (49b, 81b).

5.6.35. İmâm Nevevî

XIII. yüzyılda yaşamış hadis âlimidir. *Riyâzü's-Sâlihîn* adlı eseriyle tanınır. Ayrıca Müslim'in *Câmi'u's-Sahîh* adlı eserine şerh yazmıştır (Kandemir, 2007: 33, 45-49). Eserde *Şerh-i Müslim* müellifi ve hadis kaynağı olarak zikredilir (69b-70a).

5.6.36. İmam Şâfi'î

Şâfi'î mezhebinin kurucusudur. Yedi ya da dokuz yaşında iken hafız olup on üç yaşında Mescid-i Harâm'da *Kur'ân* okutmaya başlar. Çok sayıda hocadan ilim tahsil eder. Şâfi'î'nin düşünce dünyasının temeli vahiy ve sünnetlere dayanır. Fıkıh, sünnet ve hadis konusundaki eserleriyle tanınır. Ona ait olduğu bilinen on iki, kendisine atfedilen beş eser vardır. İmâm Şâfi'î 29 Receb 204/19 Ocak 820 tarihinde Mısır'da vefat eder (Aybakan, 2010: 38, 223-233). Eserde İmâm Şâfi'î kıyafet ilmini iyi bilmesi yönüyle anılır. Müellif, Şâfi'î'nin bu konuda latif bir risale tertip ettiğini belirtir. Kaynaklarda bu eserin kıyafet konusuyla ilgili Araplar arasındaki ilk eser olduğu ancak günümüze

ulaşmadığı ifade edilir (Mengi, 2002: 25, 513). ‘Alâî, kıyafet ilminin doğru sonuçlar verdiğini İmâm Şâfi‘î’nin yaşadığı bir olayı örnek vererek gösterir (213b-214a, 216a).

5.6.37. İmrülkays

İslamiyet’ten yaklaşık yüz yıl kadar önce Arap yarımadasında yaşamış şair ve Arap emîridir. Asıl adı İmruülkays b. Hucr’dur. Cahilliye döneminde Arapların Mu‘allakât-ı Seb‘a geleneğinin ilk ünlü şairidir. el-Ukaz’da yapılan şiir yarışmalarında birinci olan şiiri *Kur’ân*’ın nazil olmasına kadar Kâbe’nin duvarında kalır. Kaside nazım biçimine kurallar getiren de İmrülkays’tır (Zavotçu, 2013: 383-384). İmrülkays eserde Hz. Peygamber’in bir sözünde şairliği dolayısıyla anılır. Eserde adaletin, cömertliğin, iyi huyluluğun önemi anlatılırken müellif, Hz. Peygamber’in “Kefereden dört kimesnenin fevtiyle teessüf çekdüm. Nûşîrevân’un fevtiyle adâleti içün. Ve Hâtem-i Tâî’nin fevti ile sehâ vü keremi içün. Ve İmrü’l-kays’un fevtiyle şi‘ri içün. Ve Ebû Tâlib’ün fevtiyle birr ü ihsânı içün.” sözünü aktarır (321a).

5.6.38. Kâdî Abdülcebbâr

Mutezile mezhebinin ünlü âlimlerinden biridir. İslami konularda yazılmış altmışa yakın eseri vardır (Yurdagür, 2001: 24, 103-105). Eserde sırat köprüsü konusunda, müellifin görüşüne zıt görüşleri sebebiyle zikredilir (64a).

5.6.39. Kâdî Beydâvî

XIII. yüzyılda yaşamış müfessirdir. 585/1189 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kaynakların çoğunluğuna göre 685/1286 yılında Tebriz’de vefat etmiştir. Kelam ve fıkıh sahasında da çalışmaları vardır. *Envârü’t-Tenzîl* adlı eseri tefsir sahasında kabul görmüş kaynaklardan biridir (Yavuz, 1992: 6, 100-103). Eserde Beydâvî *Envârü’t-Tenzîl*’in müellifi olarak anılır (52a, 176b).

5.6.40. Katâde b. Diâme

Görme engelli olarak doğan Katâde b. Diâme on iki yıl Hasan-ı Basrî’nin yanında bulunup ondan kıraat, tefsir, hadis ve diğer ilimlerde bilgi alır. Sahabe ve tâbiînden pek çok kimseden hadis dinleyip başka ilimlerde de kendini yetiştirir. 735 yılında Vâsıt’ta çıkan veba salgınında vefat eden Katâde, özellikle tefsir konusundaki bilgisi ile takdir toplamıştır. Dört eseri olduğu kaydedilen Katâde’nin tefsiri üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Birışık, 2012: 25, 22-23). Eserde Katâde, İnşikâk suresinin 10-11. ayetleri ile

Rahman suresinin 8. ayetinin tefsiri konusunda kaynak gösterilmiş ve zulümle ilgili hikmetli bir sözü münasebetiyle zikredilmiştir (61a, 274a, 274b).

5.6.41. Mes‘ûdî

Bağdat doğumludur. Eserlerindeki bazı ifadelerden dolayı 280/893 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Ali b. Hüseyin’dir. Abdullâh b. Mes‘ûd’un soyundan geldiği için Mes‘ûdî nispesiyle anılır. Başta tarih ve coğrafya olmak üzere kozmoloji, astroloji, dinler ve mezhepler tarihi, fıkıh, kelam, felsefe, ahlak, siyaset alanında, ayrıca ehlibeyit, on iki imam ve imâmet konularında eserleri vardır. Ancak günümüze yalnızca *Mürûcü’z-Zeheb* ve *et-Tenbîh ve’l-İşrâf* adlı iki eseri ulaşmıştır. Mes‘ûdî 346/957 yılında vefat etmiştir (Avcı, 2004a: 29, 353-354). Eserde tarih türündeki *Mürûcü’z-Zeheb* adlı eserin müellifi olarak anılır (183b, 184a, 185a, 255b).

5.6.42. Mevlânâ Câmî

İranlı âlim ve şairdir. Horasan’ın Câm şehrinde doğmasına nispetle Câmî mahlasını alır. Eğitimine babasının yanında başlamış, devrinin önemli âlimlerinden dersler almıştır. Devrinin tüm ilimlerine vakıf olmuş, bilgi ve zekâsıyla hayranlık kazanmıştır. Farsçanın en önemli şairlerinden kabul edilir. Bunun yanında Arapça eserleri de vardır. Molla Câmî adıyla tanınmıştır (Okumuş, 1993: 7, 94-99). Eserde Hz. Peygamber’le ilgili *Şevâhidü’n-Nebeviyye* adlı eseri dolayısıyla zikredilir (78b).

5.6.43. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Babası “Sultânü’l-Ulemâ” olarak adlandırılan Bahâeddîn Veled’dir. Mevlânâ *Mesnevî*’nin girişinde kendi adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî şeklinde kaydeder. Lakabı Celâleddîn’dir. Kendisine “Efendimiz” anlamına gelen “Mevlânâ” unvanı verilmiştir. Bahâeddîn Veled ve ailesi Sultan Alâeddin Keykubâd’ın daveti üzerine 618/1221 yılında Konya’ya yerleşir. Lârende’de müderrislik yapan Bahâeddîn Veled’in ölümünden sonra yerine oğlu Mevlânâ geçer. Babasının müridlerinden Seyyid Burhâneddîn’in daveti üzerine Konya’ya gelen Mevlânâ ilim öğrenmek maksadıyla Seyyid Burhâneddîn’e dokuz yıl hizmet eder. Mevlânâ bu dönemde Arap dili ve edebiyatı, lügat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimlerde icazet alır. Seyyid Burhâneddîn’in ölümünden beş yıl sonra Şems-i Tebrîzî ile tanışır ve dost olur. Şems-i Tebrîzî ile dostluğu, halkın rahatsız olması sebebiyle Şems’in öldürülerek kuyuya atılmasıyla son bulur. Çok sayıda müridi bulunan Mevlânâ yöneticilerle de iyi geçinmiş

ancak siyasetten uzak durmuştur. Dili Farsça olan eserleri hem yaşadığı dönemde hem de ölümünden sonra çok beğenilmiş ve okunmuştur. Tasavvufi düşüncenin bir ürünü olan *Mesnevî* İslam edebiyatı ve kültürünün en önemli eserleri arasında sayılır. Mevlânâ 672/1273 yılında Konya'da vefat eder (Öngören, 2004: 29, 441-448). 'Alâî Konya'da Mevlânâ Dergâhında bulunmuş bir mesnevîhândır. Eserinde Mevlânâ'yı *Mesnevî*'den yaptığı alıntılar vesilesiyle anar. Ayrıca Şakîk-i Belhî'nin Mevlânâ'nın soyundan geldiğini ifade eder. Müellif Mevlânâ'dan "Ârif-i Rûmî, Hazret-i Mevlânâ, Hazret-i Mevlevî, Mevlânâ Celâlü'l-Hakkı ve'd-dîn" adlarıyla zikreder (98a, 105a, 127b, 150b).

5.6.44. Muhammed b. Fazl

Belhli bir sûfîdir. Fütüvvet ehlinin öncülerinden Ahmed b. Hadraveyh'in müridlerindendir. Düşünceleri sebebiyle Belh'ten uzaklaştırıldığı ifade edilir. Belh'ten sonra Semerkand'a gidip buraya yerleşir. Semerkand'da kadılık yaptığı bilinen Muhammed b. Fazl'ın dinî konularda yetkin biri olduğu söylenebilir. 931 yılında Semetkand'da vefat eder (Demirci, 2005: 30, 529). Eserde Muhammed b. Fazl padişahın halk üzerindeki etkisi konusunda Emevî hükümdarları hakkında bir rivayeti sebebiyle anılır (276a-276b).

5.6.45. Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî

VII. yüzyılda yaşamış tefsir konusunda bilgili bir âlimdir. Devrinin önemli âlimleri arasında sayılır. Ömer b. Abdülazîz'le dost olduğu ve Halife'ye nasihatlerde bulunduğu kaydedilir (Maşalı, 2005: 30, 545-546). Eserde Muhammed b. Abdülazîz'e adaleti tarif etmesi dolayısıyla anılır (101a).

5.6.46. Muhammed b. Kureyt

Eserde Hz. Üzeyr'in peygamberliği ile ilgili hadis-i şerifin râvîsi olarak anılır (169b).

5.6.47. Muhammed el-Bâkır

Babası Hz. Hüseyin'in oğlu Ali b. Hüseyin, annesi Fâtıma binti Hasan'dır. Anne tarafından Hz. Hasan'ın baba tarafından Hz. Hüseyin'in torunudur. İlminin genişliği sebebiyle "bâkırü'l-ilm" sıfatını almıştır. Babasının ölümü üzerine imâmet görevini üstlenmiştir. 733 yılında Medine'de vefat etmiştir (Öz, 2005: 30, 506-507). Eserde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in faziletiyle ilgili bir sözü sebebiyle anılır (84b).

5.6.48. Mukâtil b. Süleymân

VIII. yüzyılda yaşayan Mukâtil b. Süleymân akâid ve tefsir konusundaki çalışmalarıyla tanınır. Mukâtil, *Kur'ân*'ı baştan sona tefsir eden ilk müfessir kabul edilir (Türker, 2006: 31, 134). Mukâtil b. Süleymân eserde, Katâde b. Diâme ile birlikte İnşikâk suresinin 10-11. ayetlerinin tefsiri için kaynak gösterilmiştir (61a).

5.6.49. Mübârek b. el-Fazl

Esere göre Halife Mansûr döneminde yaşamış bir âlimdir. Eserde bir kimsenin katlini emreden Halife Mansûr'a yumuşak davranması konusunda nasihat etmesi sebebiyle zikredilir (109a-109b).

5.6.50. Müslim

IX. yüzyılda yaşamış hadis âlimidir. *Câmi'u's-Sahîh* adlı eseriyle tanınmıştır (Kandemir, 2006: 32, 93). Eserde hadisler için kaynak olması yönüyle anılır (3b, 60b).

5.6.51. Nizâmî-yi Gencevî

Fars edebiyatının XII. yüzyılda yaşamış önemli şairlerinden biridir. Nizâmî Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılmış, hem hükümdarlar hem de halk tarafından sevilip benimsenmiştir. Şiirlerinde kullandığı dil, anlatım gücü, yeni mana ve mazmunlar üretmesi ve kültürel zenginliği gibi etkenler onun Fars edebiyatının dâhi şairi kabul edilmesini sağlamıştır. Günümüze ulaşan tek eseri hamsesidir. Hamsesi *Penc Genc* adıyla da bilinir. Hamse, *Mahzenü'l-Esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker* ve *İskender-nâme* adlı mesnevilerden oluşur (Kanar, 2007: 33, 183-185). Nizâmî eserde *İskender-nâme*'nin şairi olarak Şeyh Nizâmî adıyla zikredilir (222a).

5.6.52. Nûh b. Ebû Meryem

VIII. yüzyılda yaşamış bir âlim ve kadıdır. Ebû Hanîfe'nin ders halkasının erken dönem mensuplarından biridir. Hadis, siyer ve megâzî gibi İslami ilimlerin çeşitli alanlarında derin bilgi sahibi olduğu kaydedilir. Ebû Hanîfe'nin kadılık yapmasını uygun gördüğü on talebesinden biridir. Hocası henüz hayattayken Merv kadısı olarak görev yapmaya başladı. Ebû Hanîfe'nin fıkhını ilk defa derleyen kişi de Nûh b. Meryem'dir (Kaya, 2007: 33, 229-230). Eserde Nûh b. Ebû Meryem'den Nûh b. Meryem adıyla söz edilir. Müellif, eserin kadınlarla ilgili bölümünde Nûh b. Meryem'in Merv Kadısı iken kızını dinini beğendiği için kölesi Mübârek'le evlendirmesine dair bir hikâye aktarır. Nûh b. Ebû Meryem üzüm bağına bekçilik eden Mübârek'i ziyaret eder. Kendisine ekşi bir

salkım ikram eden Mübârek'in üzümlerin tadına hiç bakmamış olmasından etkilenerek ona kızıyla evlenmesini önerir. Mübârek bu teklifi yadırgasa da Nûh b. Meryem'in ısrarıyla kabul eder. Nûh b. Meryem'in kızı da babasının kararına rıza gösterir. Müellif hikâyenin sonunda bahsedilen Mübârek'in Abdullâh b. Mübârek olduğunu kaydeder (372a-374a).

5.6.53. Sa'dî-yi Şîrâzî

Fars edebiyatının en ünlü şairlerinden biridir. Firdevsî ve Hâfız'la birlikte İran edebiyatının üç büyük şahsiyetinden bir kabul edilir. 1184 yılında doğmuş, yüz yıldan fazla yaşamış, hayatını ilim, ibadet ve seyahatle geçirmiştir. 1292 yılında memleketi Şîrâz'da vefat etmiştir (Zavotçu, 2013: 620). Manzum ve mensur çok sayıda eseri vardır. Eserleri *Külliyyât* başlığı altında bir araya toplanmıştır. *Bostân* ve *Gülistân* Sa'dî'nin en tanınmış eserleridir (Çiçekler, 2008: 35, 406). Eserde Sa'dî Şîrâzî şiirlerinden yapılan alıntılar dolayısıyla anılır. Müellif, Sa'dî'den "Şeyhü'l-Ârifîn" şeklinde söz eder (98b, 119a, 269a, 295b, 302a).

5.6.54. Saîd b. Cübeyr

VII. yüzyılda yaşamış bir hadis râvîsidir. Haccâc b. Yûsuf döneminde kadı, vezir ve kâtip olarak görev yapar. Haccâc'la arası bozulan Saîd b. Cübeyr 713 ya da 714 yılında öldürülür. Hadis râvîleri arasında âlim, güvenilir, zahit biri olarak tanınır (Efendioğlu, 2008: 35, 552-554). Saîd b. Cübeyr eserde akılla ilgili bir sözü dolayısıyla anılır (365a).

5.6.55. Seyyid Ali Hemedânî (Emîr-i Kebîr)

XIV. yüzyılda yaşamış müellif ve mutasavvıftır. Sağlığında çevresinde çok sayıda kişi toplanmış, Kübreviyye tarikatının genişlemesinde önemli rol oynamıştır. Tasavvufi konularda yazılmış yüzden fazla eseri vardır. Ancak bu eserlerin çoğu 4-5 sayfayı geçmez. Edebiyatımızda Muslihiddîn Mustafâ Sürûrî tarafından Türkçeye çevrilen *Zahîretü'l-Mülûk* adlı eseri ile tanınır (Yazıcı, 1998: 17, 186-188). Eserde Seyyid Ali Hemedânî kıyafet ilmini iyi bilmesi ve bu konuda eser kaleme alması dolayısıyla zikredilir (214a, 216a).

5.6.56. Seyyid Şerîf el-Cürcânî

XIV. yüzyılda yaşamış Arap dili, kelam ve fıkıh âlimidir. 24 Şaban 740/24 Şubat 1340 Cürcân'da doğmuş, 6 Rebiülahir 816/6 Temmuz 1413 günü Şîrâz'da vefat etmiştir.

Tefsir, tasavvuf, felsefe, kelam, mantık ve fıkıh konularında eserleri vardır (Gümüş, 1993: 8, 134-136). Eserde *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı şerhi sebebiyle zikredilmiştir (52a).

5.6.57. Sultan Veled

Mevlânâ'nın büyük oğludur. 1226 yılında Konya'da doğmuştur. Konya'da ve Şam'da eğitim görmüş, sağlam bir medrese eğitimi almıştır. Babasının ölümünden sonra Mevlevîliğin bir tarikat biçiminde örgütlenmesini sağlamıştır. 1313 yılında vefat eden Sultan Veled babası gibi şairdir. Farsça *Dîvân, İbtidâ-nâme, Rebâb-nâme* ve *İntihâ-nâme* adlı eserleri vardır (Zavotçu, 2013: 772-773). Eserde Farsça bir beyti dolayısıyla "Mevlânâ ibn-i Mevlânâ Sultân Veled" adıyla anılır (59a).

5.6.58. Süfyân es-Sevrî

VIII. yüzyılda yaşamış bir hadis âlimidir. Babası, amcası, kardeşleri ve yeğenleri *Kütüb-i Sitte* müellifleri tarafından güvenilir kabul edilen muhaddislerdendir. Otuz yaşından sonra ders vermeye başlamış, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Abbâsî Halifesi Mansûr'dan kadılık teklifi almış ancak bu teklifi kabul etmemiştir. Tefsir, fıkıh ve hadis konularında eserleri bulunan Süfyân-ı Sevrî 778 yılında vefat eder (Özdirek, Çavuşoğlu, 2010: 38, 23-25). Eserde Süfyân-ı Sevrî'nin hükümdarla ilişkiler ve hükümdarın sahip olması gereken vasıflarla ilgili iki sözü aktarılır (303b, 312a).

5.6.59. Şakîk-i Belhî

VIII. yüzyılda Belh'te dünyaya gelen Şakîk, ticaretle uğraşan oldukça varlıklı biridir. Bir putperestle arasında geçen konuşmadan sonra zühde yönelmiş, hacca gitmiş ve ilim öğrenme gayreti göstermiştir. Hac esnasında tanıştığı İbrâhim b. Edhem'in müridi olur. Tevekkül konusunu ayrıntılı biçimde ele alan ilk mutasavvıfın Şakîk-i Belhî olduğu rivayet edilir. Tasavvufi hâllerden ilk bahseden sûfî de Şakîk-i Belhî'dir (Bolat, 2010: 38, 305-306). Eserde Şakîk-i Belhî, Belh'in yetiştirdiği kıymetli bir zat ve Hârûnürreşîd'in akıl danıştığı bir âlim olarak zikredilir (98b-99b, 150b).

5.6.60. Şebîb b. Şeybe (Şeyb b. Şeybe)

Şebîb b. Şeybe, VIII. yüzyılda yaşamış; özdeyişleri ile tanınmış bir hatiptir. Abbâsî sarayında Halife Mansûr ve Halife Mehdî'ye nedimlik yapmış; saray ve saray çevresiyle kurduğu ilişkiler sayesinde ahbâr ve anekdot konularında zengin malzeme toplama imkânı bulmuştur. Başkarının uzun uzun anlattığı konuları sade, yalın, zarif şekilde ifade etmesi sözlerinin kabul görmesini ve halk arasında yayılmasını sağlamıştır

(Yıldız, 2010: 38, 392-393). Eserde "Nasîhat ü Mevize" başlığıyla Şebîb b. Şeybe'nin Halife Mehdî'ye raiyyete muamele konusundaki nasihati aktarılır (287b-288a).

5.6.61. Şeyh Hasan b. Ali b. Hammâd

Kûtü'l-Ervâh adlı tarih eserinin müellifidir (Yıldız, 2010: 39, 257). Eserde *Kûtü'l-Ervâh* müellifi olarak anılır (154a, 154b, 172a, 175b, 227a, 228b, 230b, 240b).

5.6.62. Şükrullâh

Hayatı hakkında bilgiler sınırlıdır. Kendi ifadesine göre 790/1388'de doğmuş ve 812/1409'da Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir. Kadılık ve elçilik görevlerinde bulunmuştur. Din ve tarih konulu eserleri vardır. *Behçetü't-Tevârîh* adlı eseriyle tanınır. Ölüm tarihi hakkında bilgi yoktur. *Behçetü't-Tevârîh* 864/1459 yılında tamamlandığına göre bu tarihten sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır (Yıldız, 2010: 39, 257-258). Eserde Mevlânâ Şükrullâh adıyla *Behçetü't-Tevârîh* adlı eseri dolayısıyla anılır (175b).

5.6.63. Tirmizî

Tirmizî, IX. yüzyılda yaşamış bir hadis âlimidir. İmam Buhârî, İmam Müslim ve Ebû Dâvûd gibi muhaddislerin talebesi olmuştur. *Câmi'u's-Sahîh* adlı hadis kitabı hadis kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir (Kandemir, 2012: 41, 202-204). Eserde rivayet ettiği bir hadis dolayısıyla anılır (60b).

5.6.64. Urve b. Zübeyr

Medineli hadis ve siyer âlimidir. 23/643 yılında Medine'de doğmuş, 94/713 yılında Medine yakınlarında Fur Köyü'nde vefat etmiştir. Medine'nin önde gelen fakihlerindendir. Bütün hadis münekkitleri tarafından güvenilir kabul edilmiştir (Aycan, 2012: 42, 183-185). Eserde hadis râvîsi olması sebebiyle anılır (33a).

5.6.65. Vehb b. Münebbih

Yahudilik konusunda bilgili bir âlimdir. Babası Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuştur. Yahudi kaynaklı rivayetler konusundaki bilgi sebebiyle Yahudi asıllı olduğu sanılsa da Gazâlî dışında kimse bundan söz etmemiştir. Zengin ilmî ve kültürel birikimi ile tanınmıştır. Özellikle peygamberler tarihi ve İsrâil kaynaklı haberler konusunda uzmandır. 732 yılında vefat etmiştir. Tarih ve tefsir konulu eserleri vardır (Demir ve Özafşar, 2012: 42, 608-610). Vehb b. Münebbih eserde Yahudi ulemasından biri olarak takdim edilir ve hikmetli sözleri dolayısıyla anılır (135a, 357a, 359a).

5.6.66. Yâkût el-Müsta‘sımî

XIII. yüzyılda yaşamış önemli bir hattattır. Tam adı Ebü’l-Mecd Cemâlüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Müsta‘sımî’dir. İslam hat sanatında aklâm-ı sittenin klasik ölçülerini belirleyerek Yâkût ekolü olarak anılan kendi ekolünü oluşturur. Yazıda oluşturduğu üslup benimsenip şöhreti artınca “Kıbletü’l-Küttâb” unvanını alır. Günümüze ulaşan eserlerinin çoğu mushaftır (Serin, 2013: 43, 291-213). Eserde kâtiplerle ilgili bâbda hattın adabı hakkında bir beyti münasebetiyle anılır (332b).

5.6.67. Yezîd er-Rakkâşî

Emevîler döneminde yaşamış ünlü bir hikâyecidir (İpek, 2017: 176). Eserde dünyanın geçiciliği ve ölümle ilgili rivayet ettiği bir hikâye dolayısıyla anılır (139b).

5.6.68. Zeyd b. Eslem

Hz. Ömer’in azat ettiği Eslem’in oğludur. Çok sayıda sahabe ve tabiînden hadis rivayet etmiştir. Medine tefsir ekolünün öncüleri arasındadır (Kesler, 2013: 44, 318-319). Eserde Zeyd b. Eslem, Hz. Ömer’le ilgili bir hikâye rivayet etmesi sebebiyle anılır (282a-282b).

5.6.69. Zeynelâbidîn

Hz. Hüseyin’in oğludur. Annesi Sâsânî hükümdarı III. Yezdecird’in kızı Şehrbânû’dur. Ebû Muhammed ve Ebulhüseyin künyelerinin yanından Zeynelâbidîn lakabıyla şöhret bulmuştur. Zayıf ve hastalıklı bünyesi sebebiyle Kerbela’ya gitmemiş, hayatı boyunca dinî ve siyasi gruplardan uzak kalmayı tercih etmiştir. İlk beş Emevî hükümdarının saltanatına şahitlik etmiştir. Hayatını ilim ve ibadetle geçirmiştir. 712 yılında vefat etmiş, amcası Hz. Hasan’ın yanına defnedilmiştir (Kılavuz, 2013: 44, 365-366). Eserde Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’in faziletini aktardığı bir sözü ve hikmetli sözleri sebebiyle anılır (84b, 110b-11b).

5.7. Yunan Menşeli Şahıslar

5.7.1. Arastûs

Esere göre elli altı yıl hükümdar olarak oturan Rûm padişahıdır. Müellifin ifadesine göre Arastûs’un saltanatının 52. yılında Hz. Îsâ dünyaya gelir (226b).

5.7.2. Dikyânûs (Decius/Dakyanus)

Hristiyanlık inancına göre Ashâb-ı Kehf adı verilen yedi gencin zulmünden kaçtığı kabul edilen Yunan imparatorudur (Ersöz, 1991: 3, 465). Eserde Decius

"Dikyânûs" adıyla anılır. Yûgûş'tan sonra Yunan hükümdarı olduğu ve Ashâb-ı Kehf'in kendisinden kaçtığı kaydedilir (226a-226b).

5.7.3. Feylekûs

İskender-i Yunânî'nin babasıdır. Asıl adı Philippos'tur. Bu ad Filefûs, Feylefûs ve Feylekûs şeklinde de telaffuz edilir (Kaya, 2000: 22, 556). Eserde Dârâb ve Dârâ b. Dârâb dönemlerinde Yunan tahtında Feylekûs'un hükümdar olması, kızını Dârâ'ya vermesi ve kızının İskender'i dünyaya getimesi yönüyle zikredilir. Başka bir rivayete göre Feylekûs kendi kızını tasarruf etmiş, böylece İskender dünyaya gelmiştir (173b-174a, 174b-175b).

5.7.4. İlyânûs

Esere göre Şâbûr-ı Zülektâf (slt. 309-379) döneminde İlyânûs Rûm hükümdarıdır. Hz. Îsâ'nın inancı üzere yaşayan İlyânûs Şâbûr'la mücadele edemez. Şâbûr Rûm ülkesini harap eder. Bunun üzerine İlyânûs Araplardan yardım ister. Arapların da yardımıyla İlyânûs, Şâbûr'a galip gelir. Medâin ve Tayfasûn'u ele geçirir. Daha sonra Şâbûr İlyânûs'a saldırır ve onu mağlup eder. İki taraf da Dicle kenarına yerleşir. Karşılıklı bir ay oturduktan sonra İlyânûs, Şâbûr'un askerlerinden birinin attığı okla ölür (232a-232b).

5.7.5. İskender-i Zülkarneyn-İskender-i Yunânî

Türk kültüründe iki İskender vardır. Bunlardan biri İskender-i Zülkarneyn diğeri ise İskender-i Yunanî'dir. Edebî metinlerde bu ikisinin karıştırıldığı ve birine ait olayların diğerine atfedildiği görülür. İskender-i Zülkarneyn bir veli yahut peygamberdir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de ondan şu şekilde söz edilir: "Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: 'Size onunla ilgili bir parça okuyacağım.' Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik. O da bir yol tutup gitti" (Kehf, 18/83-85). Zülkarneyn'in adı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Abdullâh ibn Dahhak, Merzuban ibn Merduye el-Yunanî, Yuyan b.Yafes, Sa'b b. Râşid, Zî-şeddâd b. Ad b. Tat b. Sebe gibi çeşitli isimler ona atfedilmiştir (Pala, 2009: 236). Kendisine Zülkarneyn (iki karn sahibi) denmesinin sebebiyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Öztürk bu görüşleri şu şekilde özetler:

> "İslami kaynaklarda yer alan ve önemli bir kısmı İsrâiliyat türü rivayetlere dayandığı anlaşılan farklı izahlara göre Kehf sûresinin 83-98. ayetlerinde konu edilen kişinin doğuya ve batıya seferler düzenleyip büyük fetihler yapan bir cihangir olduğu, insanları tevhide davet ettiği için inkârcılar tarafından başının iki tarafına vurularak öldürüldüğü, başında boynuza benzer iki çıkıntının yer aldığı, tacının üstünde bakırdan iki boynuz

> bulunduğu, saçlarının iki örgülü olduğu, emrine ışık ve karanlığın verildiği, rüyasında kendini gökyüzüne tırmanmış ve güneşin iki kenarından tutunmuş halde gördüğü, hem anne hem baba tarafından asil bir soya mensup bulunduğu, İran ve Yunan asıllı iki soydan geldiği, hayatı boyunca iki nesil gelip geçtiği, büyük cesaretinden dolayı veya savaşta düşmanlarını âdeta koç gibi vurup devirdiği yahut kendisine zâhir ve bâtın ilmi verildiği için Zülkarneyn diye anıldığı belirtilir (Sa'lebî, el-Keşf, IV, 146; Fahreddîn er-Râzî, XXI, 140). Bazı müfessirler, karn kelimesinin Arapçada kâkül/zülüf anlamındaki kullanımının yaygınlığına atıfla söz konusu lakabın "iki örgülü" manasına geldiğini söylese de (İbn Âşûr, XVI, 19) Kehf sûresinin 85-86 ve 89-90. ayetlerinde Zülkarneyn'in doğu ve batı istikametinde iki seferine işaret edilmesi, ilk açıklamanın daha isabetli olduğunu düşündürmektedir. Buna göre Zülkarneyn lakabı "cihangir, cihan hükümdarı" gibi bir mana ifade etmektedir" (2013: 44, 564).

İskender-i Yunanî ise Makedonya Kralı Filip'in oğludur. Rivayetlere göre M.Ö. 356 yılında doğmuş, yirmi yaşında babasının ölümüyle tahta çıkmıştır. Yunan topraklarından Afrika'da Mısır'a, Asya'da Hindistan'a uzanan bir imparatorluk kurmuştur. Yalnızca on üç yıl saltanat sürmüş, otuz üç yaşında ölmüştür (Tökel, 2016: 149). *Netîcetü's-Sülûk*'ta hem İskender-i Zülkarneyn hem de İskender-i Yunânî'ye (İskender b. Feylekûs) yer verilmiştir. Müellif, iki İskender'in karıştırıldığını belirtip ikisinin de kimliği ile ilgili açıklama yapar. 'Alâî'nin ifadesine göre İskender-i Zülkarneyn Hz. İbrâhim zamanından yaşamıştır. Hz. İbrâhim, Kâbe'yi inşa ettiğinde İskender-i Zülkarneyn onun yanına Mekke'ye gitmiş ve orada Hz. İbrâhim tarafından ağırlanmıştır. İskender-i Yunanî'nin soyu hakkında iki rivayet vardır. İlk görüşe göre İskender'in annesi Yunanlı Feylekûs'un kızıdır. İskender'in babası ise Acemli Dârâ'dır. Feylekûs İskender doğunca "Benim oğlumdur." diyerek çocuğu sahiplenmiştir. İkinci görüşe göre Feylekûs Mecûsî'dir. Bu nedenle kendi kızını tasarruf etmiş ve İskender dünyaya gelmiştir. Müellif, İskender b. Feylekûs'un Hz. Îsâ'dan üç yıl önce doğduğunu kaydeder. Hz. Îsâ ile Hz. İbrâhim'in arasında bin beş yüz doksan yıl olduğunu belirtir. Böylece iki İskender arasında bin iki yüz yetmiş bir yıl vardır sonucuna ulaşır. Ayrıca İskender-i Zülkarneyn'in ömrünün bin yıla ulaştığını, İskender-i Yunanî'nin ise otuz altı yıl yaşadığını kaydeder.

'Alâî, İskender'e Zülkarneyn denmesiyle ilgili rivayetleri de aktarır. Bir rivayete göre yerin etrafına yetiştiği için Kaf Dağı'nın müvekkeli kendisine bu adı vermiştir. Bu İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. İkinci rivayete göre İskender'in altından iki saçı vardır. Bu rivayetin râvîsi Hz. Ali'dir. Üçüncü rivayette İskender rüyasında güneşi görmüş ve eliyle onun doğuda ve batıda bulunan boynuzlarından tutmuştur. Son rivayette ise İskender zamanında iki "karn"ın fani olduğunu bu nedenle ona İskender-i Zülkarneyn adının verildiği aktarılır (174b-176a).

Eserde İskender-i Zülkarneyn'e bir hikâyede ve nüktede yer verilir. Hikâyede İskender'in dünya malına kıymet vermeyen bir toplulukla karşılaşması anlatılır (142a-143b). Nüktede İskender'e sorulan bir soru ve cevabı yer alır. İskender adaletin ve insafın önemini vurgular:

> İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn'den (11) suʾāl eylediler ki: "Memleketüŋde olan eşyānuŋ ḳanḳı (12) nesne ile feraḥuŋ ve sürūruŋ artuḳdur?" didükde buyurdı (13) ki: "İki nesne ile sürūrum ziyādedür. Birisi ʿadl ü inṣāfıla. (14) Ve ikincisi baŋa iḥsān itdügi kimesneye iḥsānından (15) ziyāde iḥsān eylemekile" (273b).

İskender b. Feylekûs ise eserde saltanatı, adaleti ve ilim adamlarıyla ilişkisi yönüyle konu edilir. Müellif, büyük bir hükümdar ve kumandan olan İskender'in Aristo'yla ilişkisine de yer verir. Müellife göre Aristo İskender'in veziridir:

> Arasṭaṭālīs (11) aŋa Arasṭo daḫı dirler. İskender'üŋ üstādı idi. (12) Ve İskender ʿilm ü ḥikmet ve tedbīr-i salṭanat andan ögrenmişidi. (13) Pādşāh olduḳda Arasṭaṭālīs'i vezīr idindi (177b).

İskender ilme ve ilim adamlarına değer veren bir hükümdardır. Aristo'dan kendisine nasihatte bulunmasını ister. Bunun üzerine Aristo *Kitâbü's-Siyâset fî-Tedbîri'r-Riyâset* adlı eserini kaleme alır. Müellif adalet ve insaf hakkındaki bu eserin Arapça tercümesinden bir bölüm aktarır ve Aristo'nun telif ettiği adalet dairesine yer verir. Hakîm-i Hindî tarafından İskender için kaleme alınan *Kitâbü'l-Esrâr*'dan da üç ilim aktarır. Ayrıca Aristo'nun İskender'e öğrettiği galip-mağlup ilmi ile kıyafetname ilmi de İskender bölümünde ele alınır (174b-225b).

5.7.6. Rûm b. İsû b. İshak b. İbrâhim b. Âzer

Arap kaynaklarına göre Rûmların soyu Hz. İbrâhim'in oğlu İshak'a dayanmaktadır. Rûmlar, Rûm b. Îsû b. İshak sebebiyle bu adı almıştır (Avcı, 2008: 35, 222). Eserde Yunan bölgesinin Yunanlılardan sonra Rûmların eline geçtiği, Rûmların soyunun Rûm b. Îsû b. İshak b. İbrâhim dolayısıyla Hz. İbrâhim'e dayandığı kaydedilir (226b).

5.7.7. Uyânûs

Esere göre, İlyânûs'un Şâbûr-ı Zülektâf ile savaşmak için Araplardan yardım isteyip oluşturduğu Arap ordusuna komutan atadığı kişidir (232a).

5.7.8. Yûgûş

Esere göre İskender-i Yunanî'nin akrabalarındandır. İskender'in ölümünden sonra Yunan hükümdarı olur, Mısır'ı ele geçirir. Yunan halkı Yûgûş'u batlamyus edinir. Müellif "batlamyus"un Yunanca "ulu bey" anlamına geldiğini kaydeder. Yûgûş otuz sekiz yıl hükümdarlık ettikten sonra vefat eder (226a).

5.7.9. Yûsânûs

Esere göre İlyânûs'un ölümünden sonra Rûm hükümdarı olan kişidir. Yûsânûs akıllı ve tecrübeli biridir. Şâbûr-ı Zülektâf'ın Rûmlardan akil biriyle görüşmek istemesi üzerine seksen askeriyle birlikte Şâbûr'un yanına gider. Bu durumdan memnun olan Şâbûr; Yûsânûs'la Nasîbîn'i Ahvâz beylerine geri vermesi ve Araplardan uzaklaşarak Rûm'a dönmesi koşuluyla anlaşacağını söyler. Yûsânûs, Şâbûr'un teklifini kabul edip ülkesine döner. Beş yıl hükümdarlık yaptıktan sonra vefat eder (232b-233b).

5.8. İran Menşeli Şahıslar

5.8.1. Keyûmers

Şâh-nâme'ye göre Acemlerin ilk padişahı, mitolojiye göre ilk insandır. Yine *Şâh-nâme*'ye göre başına taç konan ilk insan Keyûmers'tir. Çeşitli hayvanlardan, kuşlardan ve perilerden oluşan bir ordusu vardır. Otuz yıl saltanat sürmüştür (Tökel, 2016: 179). *Netîcetü's-Sülûk*'ta Keyûmers Hz. Âdem'in oğlu, Hz. Şît'in de kardeşi olarak anlatılır. Hz. Âdem işlerini oğulları Şît ve Keyûmers arasında bölüştürür. Din ve milleti Şît'e, dünya işlerini ve saltanatı Keyûmers'e verir. Müellif tarihî kaynaklarda Keyûmers'in kim olduğunun ihtilaflı olduğunu belirtir. Doğru bilginin *Târîh-i Taberî, Târîh-i Güzîde, Mir'âtü'l-Cenân* ve İbn-i Hallikân'da yer aldığını, Keyûmers'in Hz. Âdem'in oğlu olduğunu belirtir. Esere göre Keyûmers Hz. Şît'ten sonra hükümdar olur. Belh şehrinin kurucusu odur. Demâvend Dağı'ndan devleri ve perileri kovarak dağın yerine şehri kurması eserde ayrıntılı şekilde anlatılır. Keyûmers çocuklarını toplayıp Belh'e gelir. Müellif onun zamanında Âdemoğlunun çoğalıp kalabalıklaştığını ifade eder. Belh'in kurulmasından sonra devler toplanıp Keyûmers üzerine gelir ve Keyûmers onları yeniden mağlup eder. Belh'in etrafında insanlardan başka kimse kalmaz. Keyûmers bu ilginç kuruluşun şehre uğur getirdiğini ifade eder. Eserde Keyûmers iyi huylu, akıllı, adil bir padişah olarak saltanatı dolayısıyla zikredilir. Müellif, yün eğirmenin ve tahtadan taht yapmanın onun zamanından kaldığını belirtir (148b-153b).

5.8.2. Mâriye

Keyûmers'in kızıdır. Keyûmers onu oğlu Mârî ile evlendirir. Bu evlilikten Sâ'il b. Mârî dünyaya gelir (150a, 151a).

5.8.3. Mârî

Keyûmers'in oğludur. Keyûmers onu kızı Mâriye ile evlendirir. Bu evlilikten Sâ'il b. Mârî dünyaya gelir (150a, 151a).

5.8.4. Kaynân b. Enoş b. Şît

Hz. Şît'in torunudur. Eserde Keyûmers'e halifelik etmesi ve beyliği ona bırakması yönüyle ele alınır (151a).

5.8.5. Sâ'il b. Mârî

Keyûmers'in oğlu Mârî ve kızı Mârîye'den doğan torunudur. *Târîh-i Taberî'*de adı Siyamek olarak yazılmıştır. Dedesi Keyûmers tarafından tüm hükümdarların atası olacağı ifade edilir. Devlerin saldırısına uğrayan Sâ'il dedesi Keyûmers'den önce ölür ve oğlu Hûşeng'i dedesine emanet eder. Mezarı Belh Dağı'ndadır (151b-153b).

5.8.6. Hûşeng b. Sâ'il

Keyûmers'in torunu Sâ'il'in oğludur. *Târîh-i Taberî*'de adı Hüsnek olarak yazılıdır. Devlerden babası Sâ'il'in intikamını alması üzerine Keyûmers kendisini veliaht tayin eder. Hûşeng eserde cesareti ve gücü yönüyle zikredilir. Daha yedi yaşındayken bir aslanı tek başına öldürmeyi başarmıştır. Dedesi Keyûmers'ten sonra tahta geçer. Adaletle hükmeder. Devrinde başka hükümdar yoktur. İlk kez maden çıkaran, hayvanların derilerinden kürkü ilk yapan, köpekleri ilk eğiten ve Sûs şehrini kuran Hûşeng'dir. Eserde Hûşeng ata ilk binen, deveyi yük taşımak için ilk kullanan, ilk defa Farsça mektup yazan kişi olarak belirtilmiş ve *Câvîdân-Hıred* adlı eserin müellifi olduğu kaydedilmiştir (152a-155b).

5.8.7. Tahmûras-ı Dîv-Bend

Şâh-nâme'ye göre efsanevi İran padişahlarından biridir. Lakabı Devbağlayan'dır. Hûşeng'in oğludur. Vahşi hayvanları evcilleştirdiği, horoza davul çalındığı zaman ötmeyi öğrettiği, esir ettiği devlerden yazı yazmayı ve otuzu aşkın dili öğrendiği rivayet edilir (Tökel, 2016: 209). Eserde Tahmûras'ın saltanatı anlatılmıştır. Müellif onun için Tahmûras-ı Dîv-Bend başlığını kullanır. Farsça kitap yazmak, bez dokumak, yün dokumak, keçe işlemek, kuşları tuzakla yakalamak ve davarları iple bağlamak Tahmûras

tarafından bulunmuştur. Kühündüz, Kuhunder, Keslek, Merv, Âmul, Taberistan ve Nîşâbûr'un eski şehirlerini inşa eden de Tahmûras'tır. Kaynaklarda saltanat süresiyle ilgili ihtilaf olduğu belirtilir (155a-155b).

5.8.8. Cemşîd

Pîşdâdiyân sülalesinden dördüncü padişahtır. Tahmûras'ın oğludur. Babasından sonra tahta geçmiş savaş aletleri yapmıştır. Keten, ibrişim ve kıldan değerli kumaşlar dokumuş, güzel kokuları icat etmiştir. Kıymetli taşları işlemeyi öğrenmiştir. Devleri emri altına alarak kerpiç ve tuğladan saraylar yaptırmış, hastalık ve sağlığın sebeplerini ortaya çıkarmıştır (Tökel, 2016: 98). Eserde Cemşîd'in hayatı ve saltanatı konu edilmiştir. 'Alâî, Cemşîd'in Tahmûras'ın oğlu değil kardeşi olduğunu belirtir. Hz. Nûh zamanında yaşamıştır. Hiç hastalanmamıştır. Pamuk eğirmek, sapan, renkler, ibrişim, ipek onun icadıdır. Tıp ilmini o bulmuştur. Savaş aletleri, renkli elbiseler, eyer ve dalgıçlık onun icadıdır. Tûs şehrini o inşa etmiş, İstahr-ı Fars Kalesi'ni o büyütüp şehir yapmıştır (155b-157a).

5.8.9. Peyûraseb (Dahhâk)

Eserde hayatı ve saltanatı sebebiyle yer alır. Müellifin ifadesine göre Cemşîd'den sonra tahta çıkmıştır. Bir rivayete göre putperest bir rivayete göre ateşperesttir. Hz. Nûh zamanında yaşamıştır. Hz. Nûh kendisini Allah'a davet etmiştir. Müellif bu davetin sonucuyla ilgili bilgi vermez. Burada Nûh suresinin "Şöyle dediler: 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğus'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın." (71/23) mealindeki ayetine yer verir (157a-157b). Bir rivayete göre Peyûraseb'den sonra Dahhâk hükümdar olur. Müellif, Taberî ve Gazâlî'ye göre Peyûraseb ve Dahhâk'ın aynı kişi olduğunu aktarır (157b).

Dahhâk Cemşîd'i öldürerek saltanat tahtına oturan İran hükümdarıdır. Merdas'ın kötü huylu ve çok cesur oğludur. Dizginleri altından on bin ata sahip olduğu için kendisine "on bin" anlamına gelen Biyaresb lakabı verilir. Dahhâk şeytanın tuzağına düşerek babasını öldürür. Şeytanın elinden yine de kurtulamaz. Şeytan mahir bir aşçı kılığında Dahhâk'ın karşısına çıkar. Onu kanlı hayvan etleriyle besler. Dahhâk şeytana hayran olur ve bir isteği olup olmadığını sorar. Şeytan Dahhâk'a onu iki omzundan öpmek istediğini belirtir. Şeytanın Dahhâk'ı omuzlarından öpmesi üzerine omuzlarından iki tane kara yılan çıkar. Yılanlar kesildikçe büyümekte ve yok olmamaktadır. Hekim kılığında Dahhâk'ın yanına gelen şeytan, yılanların ancak Dahhâk her gün insan beyni yerse yok

olacağını ifade eder (Tökel, 2016: 112). Eserde müellif Dahhâk'tan "Dahhâk-ı Mârân" şeklinde söz eder. Omuzlarında iki yılan olduğu rivayetini aktarır ancak kaynaklardaki bilgilerin sıhhatinden emin olmadığı için ayrıntı vermeyeceğini belirtir. Yılanlar sebebiyle Dahhâk'ın çok ağrı çektiğini ve insan beyniyle yaralarına yakı yapıldığını kaydeder. Dahhâk zamanına kadar tek dil vardır. Onun zamanında ibareler ve diller artar. Dahhâk'ın tahtı Bâbil'dedir. Sihirle yedi iklim için yedi körük üretmiş ve sesini halka bu körük vasıtasıyla ulaştırmıştır. Bir rivayete göre Dahhâk, Efrîdûn tarafından öldürülmüştür. Başka bir rivayette Efrîdûn'un sihir sebebiyle Dahhâk'ı öldüremediği ve bir mağaraya kapattığı aktarılır (157b-158b).

5.8.10. Efrîdûn

Pîşdâdiyân sülasenin altıncı hükümdarıdır. Dahhâk'ı mağlup ettikten sonra İran tahtına geçmiş ve beş yüz hükümdarlık yapmıştır (Tökel, 2016: 131). Eserde hayatı ve saltanatı anlatılır. Efrîdûn Hz. Nûh'a iman etmiştir. Fili evcilleştirip eşeği ata çeken odur. Katır ilk defa onun zamanında görülür. Zehirden kurtulmak için "tiryâk"ı bulan da Efrîdûn'dur. Tûr, Selm ve Îrec adlı üç oğlu vardır (159a-159b).

5.8.11. Tûr

Efrîdûn'un oğludur. Efrîdûn; Nevâhî, Türkistan, Huzistan ve Seyistân şehirlerini Tûr'a verir ve onu "fağfûr" olarak adlandırır (159a).

5.8.12. Selm

Efrîdûn'un oğludur. Efrîdûn; Rûm, Seklâb, Rûs ve Magrib şehirlerini Selm'e verir ve onu "kayser" olarak adlandırır (159a).

5.8.13. Îrec

Efrîdûn'un oğludur. Efrîdûn; Irak, Dicle, Basra, Vâsıt, Bağdat, Hicaz ve Yemen şehirlerini Îrec'e verir (159a).

5.8.14. Menûçihr b. Îrec

Efrîdûn'un oğulları Selm ve Tûr kardeşleri Îrec'i öldürmüştür. Menûçihr Îrec'in kızının oğludur (Tökel, 2016: 187). Eserde hayatı ve saltanatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bilgili bir kişidir. Rûm ve Türk vilayetini elde etmiştir. Fırat Nehri'nin suyunu Rûm'dan Bâbil'e akıtmıştır. Arapça eserler ondan kalmıştır. Yüz yirmi yıl saltanat sürer (159b).

5.8.15. Nûzer b. Menûçihr

Nûzer (Nevzer) Menûçihr'in oğludur. Menûçihr ölmeden evvel onu yanına çağırıp devlet idaresi ile ilgili nasihatte bulunmuştur. Ona Tûrân ülkesi sebebiyle sıkıntı çekeceğini anlatmıştır (Tökel, 2016: 188). Eserde zalim bir hükümdar olduğu, yedi ay on gün beylik yaptığı ve Efrâsiyâb-ı Türk tarafından tahttan indirildiği kaydedilir (160a).

5.8.16. Efrâsiyâb

Şâh-nâme'ye göre Efrîdûn'un oğlu Tûr'un torunu Peşeng'in oğludur. Tûrân hükümdarıdır. *Şâh-nâme*'nin büyük bölümü İran hükümdarlarının Efrâsiyâb ile savaşlarına ayrılmıştır (Tökel, 2016: 123). Eserde Efrâsiyâb'ın Türk vilayetinde doğduğu, bu nedenle Efrâsiyâb-ı Türk adıyla anıldığı rivayeti aktarılır. Zalim bir padişahtır. Gece baskını onun zamanında ortaya çıkmıştır. On iki yıl hüküm sürmüştür (160a).

5.8.17. Fîrûz

Efrâsiyâb'ın çavuşudur. Efrâsiyâb tarafından Siyâvuş'tan hamile kalan kızının doğuracağı çocuğu öldürmekle görevlendirilir. Ancak Fîrûz çocuğu öldürmez. Doğan çocuk Keyhüsrev b. Siyâvuş'tur (163b).

5.8.18. Şeyde b. Efrâsiyâb

Efrâsiyâb'ın oğludur. Babası tarafından Keyhüsrev'in Tûsi b. Nûzer komutasındaki ordusuna karşı görevlendirilmiştir. Sihir ve keramet konusunda bilgili olan Şeyde komutasındaki ordu savaşı kaybeder (164b-165a).

5.8.19. Tahmâsp b. Menûçihr

Esere göre Menûçihr b. Îrec'in oğludur. Kendi kızını hamile bıraktığı için babası tarafından öldürülmek istenmiş ancak devlet erkânının isteğiyle affedilmiştir. Menûçihr oğlunu başka bir yere göç etmesi şartıyla affeder ve yanından uzaklaştırır. Türkistan'a giden Tahmâsp çeşitli hilelerle geri gelir ve babasının yanına döndükten üç yıl sonra vefat eder (160a-161a).

5.8.20. Zev b. Tahmâsp

Eserde Zev b. Tahmâsp'ın Menûçihr'in oğlu Tahmâsp'ın kendi kızı ile ilişkisinden dünyaya geldiği aktarılır. Efrâsiyâb'ın zulmünden bıkan İran halkı Zev ile anlaşmış ve Efrâsiyâb Türkistan'a sürülmüştür. Efrâsiyâb'ın sürüldüğü o gün halk arasında kutlanmıştır. Müellif eserin yazıldığı dönemde de o günün nev-rûz adıyla kutlandığını ifade eder. Zev Efrâsiyâb'ın harap ettiği yerleri düzeltmiş; çeşmeler, evler,

köşkler bina etmiştir. Bağdat şehrinin kurucusu odur. Bağdat'ta el-Alâ, es-Sutâ, es-Sugrâ adlı üç şehir inşa etmiştir. Cömert ve adil bir padişahtır (160a-162a).

5.8.21. Keykubâd b. Zev

Zev'in ardından oğlu Gürşasb tahta çıkmış, Gürşasb'ın ölümünden sonra Zal'ın önerisiyle Efrîdûn soyundan Keykubâd padişah olmuştur (Tökel, 2016: 178). Eserde ise Keykubâd Zev'in oğlu olarak zikredilir. Akıllı, olgun ve feraset sahibi bir hükümdardır. Müellif, siyasette ve savaşta Keykubâd gibisinin görülmediğini ifade eder (162a).

5.8.22. Keykâvus b. Keykubâd

Keykubâd'ın oğlu, Keyhüsrev'in dedesidir. *Şâh-nâme*'de zikredilen on ikinci İran padişahıdır (Tökel, 2016: 173). Eserde Hz. Süleymân zamanında yaşadığı, şehir yaptırmak için Hz. Süleymân'dan yardım istediği aktarılır. Efrâsiyâb'ın kızı ile evlidir. Başka bir evlilikten Siyâvuş adlı bir oğlu vardır. Baba ile oğul Efrâsiyâb'ın kızı sebebiyle ihtilafa düşer. Siyâvuş'un Efrâsiyab'a sığınmasıyla uzlaşma sağlanır. Keykâvus'un saltanat süresi hakkında kaynaklarda ihtilaf olduğu ifade edilir (162a-164b).

5.8.23. Hamîr b. Kahtân

Keykâvus b. Keykubâd döneminde Yemen Meliki'dir. Yemen'e gelen Keykâvus'ı hapseder. Rüstem'in Keykâvus'u almak için gelmesi üzerine onunla anlaşıp Keykâvus'ı ona teslim eder (164a).

5.8.24. Siyâvuş b. Keykâvus

Keyânîler hanedanından Keykâvus'un oğludur. Babası tarafından yetiştirilmek üzere Rüstem'e emanet edilir. Babasının yanına döndüğünde üvey annesi kendisine âşık olur ve birlikte olmak ister. Siyâvuş üvey annesinin teklifini reddeder, üvey annesi Siyâvuş'a iftira atar. Ancak Siyâvuş aklanmayı başarır. Efrâsiyâb'la girdiği mücadele sonunda öldürülür. Ölümü İran halkını yasa boğar. Siyâvuş İran mitolojisinde masumiyet ve mazlumluğun simgesidir (Örs, 2009: 37, 308-309). Eserde Siyâvuş'un yaşam öyküsü kaynaklara uygun biçimde anlatılır (162b-163b).

5.8.25. Rüstem-i Zâl

Hakkındaki en geniş bilgi *Şâh-nâme*'de yer alır. Millî kahraman Zâl'in Kâbil Hükümdarı Mihrâb'ın kızı Rûdâbe ile evliliğinden dünyaya gelir. Çok iri olduğu için annesinin Rüstem'i doğuramadığı, Sîmurg'un müdahalesi ve yardımıyla dünyaya geldiği kaydedilir. Rüstem kısa sürede büyüyüp gelişir. Zâbülistan'da yaşayan Rüstem atı Rahş

ile birlikte İran krallarının sıkıntıya düştükleri anda yardımlarına koşmuş, onları ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmış bir kahramandır. Hayatı bu nevden başarılarla doludur (Yıldırım, 2008: 35, 294-295). Eserde Rüstem Keykâvus'un oğlu Siyâvuş'u eğitmesi, Siyâvuş'un intikamını almasındaki rolü ve Küstâsep'i öldürmesi yönüyle konu edilir (162b-163b, 170b).

5.8.26. Keyhüsrev b. Siyâvuş

Keykâvus'un oğlu Siyâvuş'tan olan torunudur. Altmış yıl hüküm sürmüştür (Tökel, 2016: 164). Eserde babasını öldüren Efrâsiyâb'dan intikam alması anlatılır. Efrâsiyâb'ı öldürdükten sonra saltanattan muradının babasının öcünü almak olduğunu belirtip tahtını kendi isteğiyle Luhrâsep'e bırakmıştır. Keyhüsrev'in gözden kaybolduğu ve nereye gittiğini kimsenin bilmediği rivayet edilir (164b-165b).

5.8.27. Tûsi b. Nûzer

Keyhüsrev b. Siyâvuş'un komutanlarından biridir. Keyhüsrev tarafından babası Siyâvuş'un intikamını almak üzere Efrâsiyâb'a gönderilir. Tûsi b. Nûzer komutasındaki ordu Efrâsiyâb'ı mağlup eder (164b).

5.8.28. Luhrâsep

Keyânî hükümdarlarından biridir. Keyhüsrev'in uzaktan akrabası olduğu rivayet edilir. Belh şehrini kurup genişlettiği belirtilir. İslami kaynaklar onun Buhtunnasr'ı Kudüs'e yollayarak şehri yakıp yıktırdığını kaydeder (Kurtuluş, 2002: 25, 346). Eserde ise Keykubâd'ın çocuklarından olduğu kaydedilir. Şam, Irak ve Yemen'i Rûm sınırına kadar Buhtunnasr'a vermiştir. Buhtunnasr bu şehirleri ve Beytülmukaddes'i harap eder. Hz. Üzeyr, Luhrâsep devrinde ortaya çıkar. Saltanat süresi kaynaklarda ihtilaflıdır (165b-167b).

5.8.29. Buhtunnasr

Yeni Bâbil Krallığı'nın kurucusu ve Keldânî hânedanının ilk kralı Nabopolassar'ın oğludur. Buhtunnasr adının aslı Akkadcada Nabu-kudurri-usur'dur. İbranicede Nebukadrezzar (Nebukadretsar) ve Nebukadnezzar (Nebukadnetsar) şeklinde kullanılır. Ona Araplar Buhtnassar, İranlılar ise Buht-i Nassar demiştir. Türkçede ise Buhtunnasr şeklinde söylenmektedir. Babasının rahatsızlığı üzerine M.Ö. 605 yılında ordunun başına geçmiş ve M.Ö. 562 yılına kadar hüküm sürmüştür. Saltanatı süresinde Yahudi devletini ortadan kaldırmış, Kudüs'ü ve Süleymân Mabedi'ni yakıp yıkmıştır.

Bâbil'e ise son derece önem vermiş, imar faaliyetleriyle şehri güçlendirip güzelleştirmiştir (Harman, 1992: 6, 380-381). Eserde komutanlığı, fetihleri ve zalimliği münasebetiyle anılır. Buhtunnasr, Luhrâsep b. Keykubâd'a komutanlık yapar. Çeşitli fetihler gerçekleştirerek fethettiği yerleri harap eder. Buhtunnasr Tevrât'ı yakıp yok eder. Hz. Üzeyr'i serbest bırakıp İsrâiloğullarını koruyan Mısır Beyi'ni öldürür. Küstâsep hükümdar olunca Bâbil'i Buhtunnasr'ın elinden alır. Behmen b. İsfendiyâr hükümdar olunca Buhtunnasr'ı yanına çağırarak Bâbil, Şam ve Irak'ı yeniden ona verir (165b-168b, 170b-171a, 182a).

5.8.30. Küstâsep b. Luhrâsep

Luhrâsep'in oğludur. Buhtunnasr'ın harap ettiği yerleri onun elinden alıp Keverş'e vermiştir. Esir edilen İsrâiloğullarını serbest bırakıp Hz. Dânyâl'i onların başına ulu olarak vermiştir. Hz. Üzeyr Tevrât'ı onun zamanında yeniden yazmıştır. Zerdüşt Küstâsep zamanında ortaya çıkmış, Hz. Dâvûd'un sözlerinin de bulunduğu *Zend ü İstâ* adlı bir eser yazmıştır. Küstâsep Hz. Dâvûd'un sözlerini işitince Zerdüşt'e iman eder (167b-170b).

5.8.31. Râst Reviş

Esere göre Melik Küstâsep'in veziridir. Müellif, Râst Reviş'in anlamını "doğru yol yürüyüci" şeklinde açıklar. Vezirine son derece güvenen Küstâsep, Râst Reviş'in "Adaletimizden halk azdı, cevr ve zulme başladı. Onların arasından müfsit ve yalancı olanları buradan sürelim yahut katledelim." önerisini kabul eder. Halka kötü muamele eden ve onları cezalandıran Küstâsep bir çobanla karşılaşır. Çoban ona sürü köpeğinin kurtla anlaştığını, bu nedenle koyunlarının sayısının azaldığını, kendisinin de köpeği cezalandırdığını anlatır. Bunun üzerine Küstâsep kendisinin çoban, halkının koyun sürüsü ve Râst Reviş'in de ihanet içindeki köpek olduğunu anlar ve vezirini idamla cezalandırır (308b-310b).

5.8.32. Câmâsp-ı Hakîm

Keyânîlerden Melik Küstâsep'in veziridir. İran mitolojisinde ileri görüşlülüğü ve bilgeliği ile tanınır (Erkan, 1993: 7, 43). Eserde Câmâsp-ı Hakîm kıyafet ilmini iyi bilmesi dolayısıyla zikredilir. Müellif, Câmâsp'ın bu ilme vakıf olması sebebiyle Hz. Muhammed'in geleceğini "Arapların ve Arap olmayanların parlak döneminin sahibi." cümlesiyle bildirdiğini kaydeder (212b).

5.8.33. Keverş

Küstâsep b. Luhrâsep'in komutanıdır. Buhtunnasr'ın Irak ve Bâbil'i harap ettiğini duyan Küstâsep bu iki bölgeyi komutanı Keverş'e verir (168a).

5.8.34. Behmen b. İsfendiyâr

Keyânîler sülalesinden Küstâsep'in torunudur. Babası İsfendiyâr'dır. Adı Erdeşîr lakabı Behmen'dir. Erd gazap, şîr ise hışım anlamına gelir (Tökel, 2016: 90). Eserde Hz. Üzeyr'in ölümünden sonra İsrâiloğullarından Tevrât'ı istemesi ancak kitabın kendisine verilmemesi üzerine İsrâiloğulları topraklarını yeniden Buhtunnasr'a verdiği kaydedilir. Onun döneminde İsrâiloğulları toprakları yeniden harap edilmiştir. Saltanatı yüz on iki yıl sürmüştür. Rivayete göre Sâsânî sülalesi Behmen'in anne bir kız kardeşi Hânî'nin soyundan gelmektedir (170b-172b).

5.8.35. Dârnûş

Behmen b. İsfendiyâr'ın Beytülmukaddes ve Şam'ı Buhtunasr'a vermesinin ardından Buhtunnasr'ın buralara giderken yanına aldığı üç âlimden biridir. Buhtunnasr'ın ölümünden sonra Behmen, Mısır ve Şam'ı Dârnûş'a verir (171a).

5.8.36. Kîreş

Behmen b. İsfendiyâr'ın Beytülmukaddes ve Şam'ı Buhtunnasr'a vermesinin ardından Buhtunnasr'ın buralara giderken yanına aldığı üç âlimden biridir (171a).

5.8.37. Uhşûnûş

Behmen b. İsfendiyâr'ın Beytülmukaddes ve Şam'ı Buhtunasr'a vermesinin ardından Buhtunnasr'ın buralara giderken yanına aldığı üç âlimden biridir. Buhtunnasr'ın ölümünden sonra Behmen Irak ve Bâbil'i Uhşûnûş'a verir, onu Hind ve Sind'e gönderir, Uhşûnûş bu bölgeleri de fetheder. Benî İsrâil'den aldığı Yesr adlı hanımından Kîreş adlı bir oğlu olur (171a-171b).

5.8.38. Kîreş b. Uhşûnûş

Uhşûnûş'un benî İsrâil'den aldığı Yesr adlı hanımından doğan oğludur. Uhşûnûş'un ölümünden sonra Behmen onun topraklarını Kîreş'e verir. Kîreş'in hükümranlığı sırasında Hz. Dânyâl peygamberliğini duyurur. Kîreş annesinin de İsrâiloğullarından olması sebebiyle Hz. Dânyâl'ın dinine girer. Behmen'den yirmi iki yıl sonra vefat eder (171b).

5.8.39. Hânî

Behmen b. İsfendiyâr'ın annesinin Hz. Süleymân'ın torunundan dünyaya gelen kızıdır. Eserde Behmen'den sonra tahta çıktığı kaydedilir. Hânî otuz yıl saltanat sürmüş; akıllı, cesur, siyasette bilgili bir hükümdar olarak anılır (172a-172b).

5.8.40. Hümây

Behmen b. İsfendiyâr'ın kızıdır. Eserde bir rivayete göre babasından sonra tahta çıktığı ve on yedi yıl hüküm sürdüğü ifade edilir. Bir rivayete göre Hümây babası Behmen'den hamile kalmış ve Dârâb'ı dünyaya getirmiştir (172b, 174a).

5.8.41. Dârâb (Sâsân/I. Dârâ)

Keyânîlerin son padişahı II. Dârâ, önceki ise I. Dârâ'dır (Kurtuluş, 2002: 25, 346). Eserde bir rivayete göre Behmen b. İsfendiyâr'ın annesinin Hz. Süleymân'ın torunundan dünyaya gelen Hânî'nin kardeşinin oğludur. Sâsânîler'in kurucusu olarak zikredilir. Başka bir rivayete göre Behmen'in kızı Hümây'ı tasarruf etmesi sonucu doğan oğludur. Adı Sâsân'dır. Annesi tarafından bir tabuta konup suya bırakılmış ve bulan kişi tarafından yetiştirilmesi istenmiştir. Bir değirmenci tarafından bulunmuş ve yetiştirilmiştir. Annesi yirmi yıl sonra saltanatı oğlu Sâsân'a bırakır. Kavmi suda bulunmuş olması sebebiyle ona Dârâb adını verir. Başka bir rivayete göre Dârâb Behmen'in kardeşidir. Bir rivayette Behmen'den sonra kardeşi Hânî, ondan sonra da Dârâb tahta çıkmıştır. Başka bir rivayette ise Behmen'den sonra kızı Hümây, ondan sonra da Dârâ tahta çıkar. Müellif bu konuda kesin bir hüküm vermez, görüşleri aktarmakla yetinir (172b-174b).

5.8.42. Dârâ b. Dârâb

Keyânîler sülalesinin dokuzuncu ve son padişahıdır. Bazı kaynaklarda Dârâb'ın bazı kaynaklarda ise Behmen'in oğlu olduğu rivayet edilir. Dârâ-yı Ekber adıyla da anılır. Savaş sırasında İskender tarafından öldürülmüştür (Tökel, 2016: 118). Eserde Dârâ'dan Dârâb'ın oğlu olarak bahsedilir. Feylekûs'tan her yıl beş yüz altın alan Dârâ, oğlu İskender b. Feylekûs'un altını göndermemesi sebebiyle ona savaş açar. Dârâ İskender'in adamlarından biri tarafından öldürülür. İskender kendisinin kastının Dârâ'yı öldürmek olmadığını ifade eder. Dârâ İskender'e intikamının alınmasını, kızı Rûşeng'le evlenmesini ve Acem beylerine saygı göstermesini vasiyet ederek ölür. İskender, Dârâ'dan sonra hem Acem'in hem de Rûm'un hükümdarı olur (174b-179b).

5.8.43. Mâhâr ile Mâhyâr

Esere göre Dârâ b. Dârib'in hâcibleridir. İskender-i Yunanî Dârâ'yı öldürmek için Mâhâr ve Mâhyâr'a haber gönderir ve onlardan yardım ister. Dârâ'dan memnun olmayan Mâhâr ve Mâhyâr İskender'in teklifini kabul ederek onun safına geçer. Dârâ'yı İskender-i Yunanî ile savaşması için ikna edip savaş meydanında yaralarlar (179a).

5.8.44. Rûşeng

Dârâ b. Dârâb'ın kızıdır. Dârâ ölmek üzere iken İskender-i Yunanî'ye kızıyla evlenmesini vasiyet eder (179b).

5.9. Sâsânîler

5.9.1. Erdeşîr-i Sâsân (Erdeşîr-i Bâbek)

Sâsânîler Devleti'nin kurucusudur. Erdeşîr-i Bâbekân adıyla da tanınır. Kaynaklarda Erdeşîr hakkında yeterli bilgi yoktur (Yazıcı, 1995: 11, 284). Eserde Erdeşîr'in hayatı hakkında bilgi yoktur. Saltanatı süresince yaptıkları anlatılır. Erdeşîr tahta çıkınca Mülûk-i Tavâif'ten kalan yerleri harap etmiştir. Yemen'i etkisi altına almıştır. Orada Medîne-i Erdeşîr-Âbâd, Huzistan, Mîsân, Medînetü'l-Hatt, Sukü'l-Ahvâz adlı altı şehir bina eder. Saltanat süresi hakkında kaynaklarda ihtilaf vardır (227a-228b). Eserde ayrıca Erdeşîr'in hikmetli sözlerine ve hikâyelerine de yer verilir (310b, 311a, 312b, 316a, 322b-323a).

5.9.2. Şâbûr b. Erdeşîr

Erdeşîr'in oğludur. 336/947-48'te Şîrâz'da dünyaya gelir. İlme değer veren bir devlet adamıdır. Bağdat'ta içinde çok sayıda kitabın bulunduğu Dârülilm'i kurmuştur (Güner, 2008: 35, 362). Eserde ulemaya ve askerlerine değer veren bir hükümdar olarak zikredilir. Irak'ta ve Fars'ta, Şâbûr adlı iki şehir yaptırmıştır. Ahvâz'daki Tüster ve Horasan'daki Nîşâbûr şehirlerini yaptıran da odur. Saltanatı otuz iki yıl sürmüştür (228b-229b).

5.9.3. Hürmüz b. Şâbûr

Şâbûr'un oğludur. Babasından sonra tahta çıkmıştır. Eserde bir elinin olmadığı kaydedilir. Akıllı ve yumuşak başlı biridir. Devlet erkânı, Hürmüz'e kötülük öğretmemeleri için halkı ondan uzak tutmuştur. Hürmüz bir yıl hükümdarlık yapmıştır (229b).

5.9.4. Behrâm b. Hürmüz

Kaynaklarda Behrâm'ın Şâbûr'un oğlu ve Hürmüz'ün kardeşi olduğu kayıtlıdır (Naskali, 2009: 36, 175). Eserde Behrâm Hürmüz'ün oğlu olarak zikredilir. Esere göre Mânî onun zamanında ortaya çıkmıştır (229b-230a). Mânî-yi Nakkâş olarak da tanınan bu kişi Çinli bir nakkaştır. Zerdüşt diniyle Hristiyanlığı birleştirmiş, resimlerini peygamberliğinin mucizesi olarak sunmuştur (Onay, 2013: 285). Kaynaklarda Mânî'nin V. Erdevân döneminde 216 yılında doğduğu belirtilir. Behrâm'ın babası Şâbûr ile Mânî'nin iyi bir ilişkileri olduğu kaydedilir (Zerrinkûb-Zerrinkûb, 2019: 53-55). Behrâm zayıf karakterli biri olduğu için Mânî karşıtı Kertîr'in etkisi altından kalmış ve Mânî'ye ve ona inananlara karşı sert bir politika izlemiştir. Behrâm döneminde Mânî önce zindana atılmış, sonra derisi yüzülüp başı ikiye ayrılarak bir şehrin kapısına asılmıştır (Dîneverî'den aktaran Zerrinkûb-Zerrinkûb, 2019: 53-59). Eserde Mânî'nin Behrâm tarafından öldürüldüğü derisinin samanla doldurularak ölüsünün şehrin kapısına asıldığı aktarılır. Behrâm dokuz yıl dokuz ay hüküm sürmüştür (229b-230a).

5.9.5. Hürmüz b. Behrâm

Kaynaklarda Behrâm'dan sonra Sâsânî Devleti'nin başına Behrâm'ın oğlu Behrâm'ın geçtiği ifade edilir. Babasının yerine tahta çıkan Behrâm amcası Nirsih tarafından tahttan indirilir. Nirsih'ten sonra tahta Hürmüz geçer (Naskali, 2009: 36, 175). Esere göre Behrâm'dan sonra Hürmüz b. Behrâm tahta çıkmıştır. Adil ve sevilen bir hükümdardır. Kendisine "şahların şahı" anlamına gelen "Şehinşâh" adını koyar (230a).

5.9.6. Türsî (Nersî) b. Behrâm

Türsî (Nersî) Hürmüz'ün kardeşidir. Hürmüz'ün çocuğu olmadığı için onun yerine tahta geçer. Hürmüz adlı bir oğlu vardır, onu kendisine veliaht edinmiştir (Şükrullâh Efendi, 2013: 299) Esere göre Türsî, Hürmüz'ün kardeşidir. Hürmüz'ün oğlu olmadığı için Hürmüz'den sonra tahta çıkmıştır. Yedi ya da dokuz yıl hükümdarlık yapmıştır (230a).

5.9.7. Hürmüz b. Türsî (Nersî)

Babası Türsî'nin yerine tahta geçmiştir. Başlangıçta kötü huylu ve düşünceli olan Hürmüz, hükümdar olduktan sonra iyi huylu biri hâline gelir. Halk ve asker onun zamanında rahat etmiştir. Yetmiş iki yıl saltanat sürmüştür (Şükrullâh Efendi, 2013: 299). Eserde Hürmüz b. Türsî ile ilgili aktarılan bilgiler tarihî kaynaklarla uyumludur. Müellif,

Hürmüz'ün yetmiş yıl ve beş ay padişahlık yaptığını kaydeder. *Kûtü'l-Ervâh*'ta saltanat süresinin otuz dokuz yıl olarak belirtildiğini aktarır. Hürmüz'ün çocuğu yoktur. Ancak hastalanıp öldüğü sırada karısı hamiledir. Oğlu olursa adının "Şâbûr" konulmasını ve devletin başına geçirilmesini vasiyet eder. Hürmüz'ün oğlu olur ve vasiyeti üzerine bebeğe Şâbûr adı verilir (230a-230b).

5.9.8. Şâbûr-ı Zülektâf

309/921-22 yılında doğmuştur. Babasının ölümünden sonra dünyaya gelmesi sebebiyle henüz bebekken kendisine taç giydirilir. Esir aldığı Arapların omuzlarını mafsallarından ayırarak ya da delerek öldürdüğü için Zülektâf lakabını almıştır. 379/989-90 yılında vefat eder (Naskali, 2010: 38, 346). Eserde lakabı ve saltanatı hakkında bilgi verilir. Müellif, Zülektâf lakabının sebebiyle ilgi farklı bir rivayet de aktarır. *Kûtü'l-Ervâh'*ta Şâbûr'un düşmanlarını omzuna alması sebebiyle Züketâf adını aldığının rivayet edildiğini kaydeder. Şâbûr yetmiş ya da yetmiş iki yıl saltanar sürer. Hürmüz ve Behrâm adlı iki oğlu vardır. Onları saltanata layık görmediği için yerini kardeşi Erdeşîr b. Hürmüz'e bırakır (230b-235b).

5.9.9. Şâbûr b. Şâbûr-ı Zülektâf

Şâbûr'un oğludur. Saltanatı beş yıl sürer (235b).

5.9.10. Erdeşîr b. Hürmüz

Kardeşi Şâbûr'dan sonra Sâsânî tahtına çıkmıştır. Eserde başlangıçta iyi huylu ve adil olduğu sonradan zalim bir kişiye dönüştüğü ifade edilir. Acem askeri zalimliği sebebiyle ona düşman olur. Bir gün çadırında otururken askerler toplanıp çadırı başına çıkarlar. Çadırın direğinin başına çarpması sonucunda ölür (235b).

5.9.11. Behrâm b. Şâbûr-ı Zülektâf

Şâbûr'un oğludur. Babası ona çocukken Kirmân'ı verdiği için "Kirmânşâh" adıyla anılır. İyi huylu, akıllı ve adil bir hükümdardır. Saltanatı on iki yıl sürmüştür. Nereden geldiği anlaşılamayan bir okun isabet etmesi sonucunda ölür (235b-236a).

5.9.12. Yezdecird b. Behrâm

Yezdecird zalim bir padişahtır. Kötü muamelesi ve zulmü halkı ve askeri bezdirmiştir. Herkes ona beddua etmektedir. Bir gün Yezdecird'in kapısına çıplak bir at gelir. Yezdecird atın eyerlenmesini ister. Ancak at kimseye izin vermez. Sonunda Yezdecird atı kendisi eyerlemeye karar verir. Atı eyerleyip üzerine biner. At çifte atar ve

Yezdecird yere düşerek ölür. At eyer ve dizgini üstünden atarak gözden kaybolur. Halk onun kendilerini zulümden kurtarmak için gelen bir melek olduğuna inanır (Şükrullâh Efendi, 2013: 303-304). Eserde, 'Alâî Yezdecird hakkında *Behçetü't-Tevârîh*'de aktarılan bu bilgileri aktarır. Yezdecird'in yirmi bir yıl ya da otuz yıl saltanat sürdüğünü kaydeder (236a-236b).

5.9.13. Behrâm b. Yezdecird (Behrâm-ı Gûr)

Doğum tarihi hakkında bilgi yoktur. Cesaret, adalet ve kahramanlığıyla şöhret bulmuştur. Vaktini genellik "gûr" yani yaban eşeği avlamakla geçirdiği için kendisine Behrâm-ı Gûr adı verilmiştir. Rivayete göre hükmü altındaki şehirlerde dört yıl boyunca kimse ölmemiş, halk saz, söz ve eğlence içinde yaşamıştır. Ölümü hakkında iki rivayet vardır. Behrâm'ın gûr peşinde olduğu bir gün takip ettiği gûrun peşinden çukura düşüp kaybolduğu rivayet edilir. Başka bir rivayette ise Behrâm'ın avının peşinde giderken avının mağaraya girdiğini görüp onun peşinden mağaraya girdiği ve o mağaradan çıkmadığı yönündedir (Tökel, 2016: 92-93). Eserde Behrâm hayatı ve saltanatıyla ele alınır. Müellif, Behrâm'ın "gûr" sıfatını nasıl aldığını da anlatır. Rivayete göre ava çıkan Behrâm bir gûr avlamış yürürken bir aslanın boğazına yapıştığı bir gûru alıp götürdüğünü görür. Aslana hemen ok atar. Fırlattığı ok aslandan gûra geçer, ondan da geçerek yarısına kadar yere saplanır. Bunun üzerine Behrâm bu iki avın köşkünün duvarına nakşedilmesini ister. O günden sonra Behrâm-ı Gûr sıfatıyla anılır. Müellif Behrâm'ın bir ahunun peşinden kuyuya düştüğünü ancak kuyudan çıkmadığını kaydeder. Behrâm yirmi üç ya da altmış üç yıl hüküm sürmüştür (236b-243b).

5.9.14. Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr

Babasından sonra 438 yılında tahta çıkmıştır. Bizans'la barış yapmış, Akhunlar'ı Amuderya'nın ötesine sürmüştür. 457 yılında vefat etmiştir. Yerine oğlu Pîrûz geçer. Ancak Pîrûz Akhunlar'a esir düşer. Pîrûz esaretinin ikinci yılında öldürülür. Yerine kardeşi Belâş geçer. Dört yıl sonra Belâş gözlerine mil çekilerek tahttan indirilir. Yerine Kubâd geçer (Naskali, 2009: 36, 175). Eserde Yezdecird saltanatı dolyaısıyla zikredilir. Adil bir padişah olduğu ifade edilir. 'Alâî'ye göre Yezdecird'in iki oğlu vardır: Pîrûz ve Hürmüz. 'Alâî Yezdecird'den sonra tahta Hürmüz'ün geçtiğini, Hürmüz'ün zulmünden bıkan halkın Pîrûz'u tahta davet ettiğini, Pîrûz'un Hürmüzden sonra tahta geçtiğini kaydeder. Eserde, kaynaklarda Yezdecird'in taht süresinin on iki ile on sekiz yıl olarak kaydedildiği aktarılır (243b).

5.9.15. Hürmüz b. Yezdecird

Bazı kaynaklara göre Yezdecird'den sonra tahta Pîrûz çıkmıştır (Naskali, 2009: 36, 175). Bazı kaynaklarda ise Yezdecird'den sonra Hürmüz'ün Hürmüz'den sonra Pîrûz'un tahta çıktığı kaydedilir (Şükrullâh Efendi, 2013: 309). Eserde Hürmüz'ün saltanatı kısaca anlatılır. Hürmüz Yezdecird'in küçük oğludur. Babasından sonra tahta geçmiş, gaddarlığı ile halkı rencide etmiştir. Halkın ve askerin arzusuyla Pîrûz kardeşi Hürmüz'ü öldürerek tahta çıkar (244a).

5.9.16. Pîrûz b. Yezdecird

Pîrûz adaletli yönetimiyle askeri ve halkı memnun eden bir hükümdardır. Pîrûz Huşvâr (Haşûr) ile yaptığı savaşı kaybetmiş ve orada ölmüştür (Şükrullâh Efendi, 2013: 309). Eserde Pîrûz'un saltanatı *Behçetü't-Tevârîh*'teki şekilde aktarılmıştır. Pîrûz halkına iyi davranan adil bir hükümdar olarak anılmıştır (244b-250a).

5.9.17. Belâş b. Pîrûz

Esere göre, Pîrûz'un oğullarından biridir. Pîrûz'dan sonra tahta çıkar. Dört yıl saltanat sürdükten sonra vefat eder. Müellif, Gazâlî'nin onun saltanatına yer vermediğini kaydeder, yanlışlıkla unutulduğunu ifade eder (249a-250a).

5.9.18. Nîgûrûy

Esere göre Pîrûz b. Yezdecird'in kızıdır. Pîrûz'un ölümünden sonra Haşûr tarafından esir alınmış, daha sonra Serefzây'a teslim edilmiştir (247b, 248b).

5.9.19. Haşûr

Esere göre Heyâtıla adlı tâifenin hükümdarıdır. Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr vefat edince oğlu Hürmüz tahta geçer. Büyük oğlu Pîrûz da Heyâtıla'ya giderek Haşûr'dan yardım ister. Haşûr Pîrûz'a mal ve askerle birlikte Tâlikân şehrini verir. Daha sonra Hürmüz'ün halkı incitmesi sebebiyle Pîrûz halkın davetiyle Acem vilayetine döner. Kardeşi Hürmüz'ü öldürerek tahta çıkar (244a). Pîrûz'un hükümdar olmasından sonra Heyâtıla halkı, hükümdarları Haşûr'u Lût kavminin günahını işlediği için Pîrûz'a şikâyet eder. Bunun üzerine Pîrûz askerleriyle Haşûr'un üstüne gider. Ancak Haşûr bir hileyle onu durdurmayı başarır. İki taraf arasında barış yapılır. Bir yıl sonra Pîrûz yine Haşûr'un üstüne askeriyle sefer düzenler. Ancak yine başarılı olamaz. Pîrûz savaşta bir hendek içerisinde öldürülür. Bunun üzerine Haşûr, Pîrûz'un kızını ve mallarını Pîrûz'un komutanı Serefzây'a teslim eder (245a-249a).

5.9.20. Ser-heng

Heyâtıla Padişahı Haşûr'un komutanlarından biridir. Haşûr'un Pîrûz b. Yezdecird ile gireceği savaş için Haşûr'a bir hile önermiş, kendisini Pîrûz'a yakın göstererek Haşûr'un savaşı kazanmasını sağlamıştır (245b-246b).

5.9.21. Kubâd b. Pîrûz

Esere göre amcası Belâş'tan sonra tahta çıkmıştır. Mezdek'in kurduğu zenginlerin mallarını fakirlerle paylaşması gerektiğini iddia eden Mezdekiyye mezhebine bağlanmıştır. Bu inancı zenginlerin tepkisini çekmiş, Kubâd ülkedeki karışıklık sebebiyle tahttan indirilmiştir. Asiler onun yerine oğlu Câmâsp'ı tahta çıkarır. Akhunlar'a sığınan Kubâd iki yıl sonra askeriyle gelerek tahtı geri alır. Ölümünden sonra yerine oğlu Nûşîrevân geçer (Naskali, 2009: 36, 175). Eserde Kubâd'ın hayatı ve saltanatı anlatılır. Câmâsp'ın Kubâd'ın kardeşi olduğu kaydedilir. Kubâd'ın yaşlanınca devleti kendi rızasıyla oğlu Nûşîrevân'a bıraktığı rivayet edilir (250a-252a).

5.9.22. Serefzây

Sicistân'ın hükümdarıdır. Haşûr'la mücadelesinde Pîrûz b. Yezdecird'e yardım eder. Pîrûz'un öldürülmesi üzerine Haşûr'dan onun mallarını ve kızı Nîgûrûy'u teslim alır. Pîrûz'un ordusu kendisinin tahta çıkmasını istese de Serefzây bu teklifi kabul etmez. Serefzây, Pîrûz'un yerine oğlu Belâş'ı tahta çıkarır. Belâş'ın ölümünden sonra yerine kardeşi Kubâd b. Pîrûz geçer. Kubâd Serefzây'ı vezir edinir. Ancak halk ve askerin Serefzây'ı kendisinden daha çok sayması üzerine Mihrân adlı birine emir vererek Serefzây'ı ortadan kaldırmasını ister. Mihrân bir bahaneyle Serefzây'la kavga ederek onu önce hapseder daha sonra da öldürür (247a, 248b-249a, 250a-250b).

5.9.23. Zermihr

Esere göre Secistân hükümdarı Serefzây'ın oğludur. Kubâd b. Pîrûz'un beş sırdaşından biridir. Zermihr, Kubâd'ın babası Serefzây'ı öldürtmek için görevlendirdiği Mihrân'a küfür eder, Serefzây oğlu Zermihr'i savununca hapsedilerek öldürülür (249a, 250b).

5.9.24. Mihrân

Kubâd b. Pîrûz'un askerlerinden biridir. Kubâd, Serefzây'ı öldürmesi içim Mihrân'ı görevlendirir. Mihrân bir bahaneyle Serefzây'ı önce hapseder, daha sonra da öldürür (250a-250b).

5.9.25. Nûşîrevân b. Kubâd

Nûşîrevân 531-579 yılları arasında Sâsânî Devleti'nin hükümdarlığını yapmıştır. Rivayetlere göre "Kisrâ" unvanı ilk kez ona verilmiştir. Nûşîrevân adaletiyle şöhret kazanmıştır. Bazı kaynaklara göre asıl adı Hüsrev'dir. Kendisine verilen Nûşîrevân adıyla ilgili iki görüş vardır. İlk görüşe göre leziz anlamındaki "nûşin" ile can manasındaki "revân"ın birleşmesiyle "tatlı can" anlamındaki bu sözcük ortaya çıkmıştır. İkinci görüşe göre ölmez ruhlu anlamına gelen "Ânûşik-Revân" birleşik kelimesinden bozmadır ve Hüsrev adı bu sultana halk tarafından verilmiştir (Tökel, 2016: 190). Nûşîrevân "Âdil" lakabıyla da anılır (Pala, 2009: 362). Edebî metinlerde Nûşîrevân adaletin sembolü olarak ön plana çıkar.

Netîcetü's-Sülûk'ta müellif Nûşîrevân'a geniş bir yer ayırmıştır. Sultana yol göstermek üzere yazılan eserde adaletiyle ün salmış Nûşîrevân ve onun devlet yönetimindeki uygulamaları örnek olarak anlatılmıştır. Müellif Nûşîrevân'dan övgüyle söz eder. Nûşîrevân öyle adil ve kıymetli bir hükümdardır ki Mecûsî olmasına rağmen Hz. Peygamber onun adaletinden övgüyle bahseder:

> Kisrā-yı Nūşīrevān (10) Mecūsī iken ʿadl ü siyāset ve tedbīr ü kiyāset sebebiyle (11) Īrān pādşāhlarınuŋ cemīʿsi üzre mütevaffıḳ olup (12) Resūlu'llāh Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ululıġıyla (13) ābā vü ecdādile tefāḫur itmeyüp Nūşīrevān'uŋ zemānında (14) dünyāya geldügine iftiḫār idüp buyurdı ki: "Vulidtu fī-zemeni'l-meliki'l-ādil."[54]

Alâî'nin hadis olarak aktardığı bu sözün Nûşîrevân'ı övmek üzere uydurulmuş bir söz olduğu kaydedilir (Yılmaz, 2013: 712). Eserde Nûşîrevân halkının durumunu sürekli takip eden, kararlarını halkın durumu ve ihtiyaçlarına göre veren bir sultandır. Özellikle veziri Büzürcmihr'le olan ilişkisi sultan-vezir ilişkisinin nasıl olması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir:

> Büzürcmihr bu ḥamd ü ṣenāyı tamām itdükde Nūşīrevān emr itdi ki (13) aġzını cevāhir-i nefīseyle ṭoldurdılar. Ve anı kendüye (14) vezīr ü müşīr idindi. Evvel kimse ki Nūşīrevān'uŋ (15) meclisine girüp āḫir kimse ki çıḳardı Büzürcmihr idi (257b).

Eserde bir adalet rehberi olan *Zafer-nâme*'nin nasıl yazıldığı hakkında da bilgi verilir. Nûşîrevân, devlet erkânının bulunduğu bir mecliste Büzürcmihr'e bazı sorular

[54] "Adil bir hükümdar zamanında doğdum." "Bu sözün asılsız ve uydurma hadis olduğu adı geçen hükümdarı yüceltmek için uydurulduğu bildirilmiştir" (Yılmaz, 2013: 712).

sormuş ve ondan hikmetli cevaplar almıştır. Bunun üzerine kendisinden sonra gelenlere yol göstermesi ise için bunların yazılmasını emreder:

> Rāvīler şöyle rivāyet iderler ki (3) bir gün Nūşīrevān taḫtında oturur iken ve erkān-ı (4) devlet ve aʿyān-ı memleket ḥuẓūr-ı şerīfinde her birisi (5) yirlü yirinde ṭurur iken Büzürcmihr-i Kāmil'den Nūşīrevān-ı (6) ʿĀdil nice suʾāller idüp Büzürcmihr bedīheten cevāb (7) virüp Nūşīrevān emr eyledi ki ol esvile (8) ve ecvibeyi yazdılar. Ve aŋa *Ẓafer-nāme* nām ḳodılar. Ve ḫazīnesinde (9) ṣaklarıdı. Ve evlādına vaṣiyyet itdi ki ol suʾāller (10) ve cevāblarıla ʿāmil olalar tā kim sāʾir mülūkuŋ (11) üzerine dāniş ḳuvvetiyle ẓafer bulalar (258a).

Müellif sultan için *Zafer-nâme*'nin faydalı ve yol gösterici bir eser olduğunu düşünür. Bu nedenle sultanın da ondan istifade edebilmesi için eserin bazı kısımlarını Türkçeye çevireceğini ifade eder:

> Ve ḥāl budur ki ġarīb üʿacīb esvile (4) ve ecvibedür. Ve ümūr-ı siyāsī ve tedbīr-i medenī ol risāleden (5) mefhūm ve maʿlūm olur. Ve selāṭīn-i ẕevi'l-iḥtirām (6) ve ümerā-yı kirāma lāyıḳ tuḥfe anuŋıla ʿāmil olmaḳ (7) devlet-i dāreynüŋ şerefiyle müşerref olmaġa sebebdür. Ve biz (8) bu maḥalde *Ẓafer-nāme*'den baʿżı esvile ve ecvibe-i laṭīfesini (9) Türkī idüp taḥrīr ve taḳrīr eylemek münāsib görindi (258b).

5.9.26. Büzürcmihr

Nûşîrevân'ın veziridir. Hikmetli sözler söylemesi ile meşhurdur. Nûşîrevân'ın adil bir hükümdar olmasında etkili olduğu söylenmektedir (Zavotçu, 2013: 145). Büzürcmihr, eserde Nûşîrevân'ın veziri olması, hikmetli sözleri ve *Zafer-nâme*'nin müellifi olarak anılır (257a-258a, 290a, 292b, 306b, 350b-351a, 351b, 352b, 357a, 357b, 361b).

5.9.27. Vezir Yunan

Esere göre Nûşîrevân'ın veziridir. Eserde Nûşîrevân'a nasihatleri ve özlü sözleri dolayısıyla anılır (278b, 280a-280b, 287a-287b, 298b-299a, 352a).

5.9.28. Şelhebîd

Nûşîrevân'ın aşçısıdır. Nûşîrevân'ın sarayının mutfağında her gün yüz çeşit yemek pişirmesi yönüyle anılır (253b).

5.9.29. Belhend

Nûşirevân'ın mugannîsidir. Tel ile yapılmış sazların hepsini başarıyla çalar. Agânî-yi hüsrevâniyye adlı on iki telli sazı Belhend icat etmiştir (254a).

5.9.30. Hürmüz b. Nûşîrevân

Babası Nûşîrevân'dan sonra tahta çıkar. Annesi Türk olduğu için "Türkzâde" lakabıyla anılır. Saltanat yılları savaşlarla geçer. Bir ayaklanma sonucu gözlerini ve tahtını kaybeder (Naskali, 2009: 36, 175). Eserde Hürmüz hayatı ve saltanatı yönüyle yer alır. Eserde Hürmüz'ün gözlerine Ermeniyye'den Behrâm tarafından mil çekildiği aktarılır. Bu hadiseden üç gün sonra Behrâm, Hürmüz'ü yay kirişi takarak öldürür. Müellif göze mil çekmenin ve bu şekilde öldürmenin Behrâm'dan kaldığını kaydeder (263a-264a).

5.9.31. Behrâm b. Behrâm (Behrâm Çûbîn)

Behrâm Çûbîn, Hürmüz b. Nûşîrevân'ın Sâsânî ülkesinin doğu sınırlarını koruması için görevlendirdiği komutanıdır. Behrâm aslen Reylidir. Mihrân sülalesine mensuptur. Behrâm Çûbîn ordusuyla Belh'i ele geçirir ve Türk hükümdarını mağlup eder. Kazandığı hazineleri Hürmüz'ün sarayına gönderir. Zamanla Hürmüz'ün Behrâm'a güveni azalır. İkili arasında başlayan gerginlik ve mücadele sonucunda Behrâm askerleri yanına alıp isyan başlatır. Hürmüz'ü esir alıp kör eder ve oğlu Pervîz'i tahta çıkarır. Pervîz'in isteğiyle de Hürmüz'ü öldürür. Zaman içerisinde Behrâm ve Pervîz'in de araları bozulur. İkili arasında mücadele başlar. 591 yılında Urmiye civarında gerçekleşen savaşı Pervîz kazanır. Behrâm Türklerin yanına sığınmak zorunda kalır. Bir yıl sonra da Pervîz'in arzusuyla öldürülür (Zerrinkûb, Zerrinkûb, 2019: 142-146). Esere göre müneccimler, Mihr Üstâd'a Hürmüz b. Nûşîrevân'ın Türklere karşı savaşını Behrâm b. Behrâm (Behrâm Çûbîn) komutasındaki ordu ile kazanacağını söyler. Müneccimlerin söylediğine göre Behrâm; zayıf, kara yağız, çatık kaşlı bir kimsedir. Behrâm b. Behrâm Acem soyundan gelir. Hürmüz bahsedilen Behrâm'ın Ermeniyye'deki Behrâm olduğunu anlar. Hürmüz Mihr Üstâd'ın söyledikleri üzerine Behrâm'ı yanına çağırır. Onu ordunun başında görevlendirir. Behrâm komutasındaki ordu Türkleri yenmeyi başarır. Bu savaştan bir süre sonra Behrâm, Hürmüz'e asi olur. Bir ordu toplayıp Hürmüz'ü yakalar ve gözlerine mil çeker. Müellif göze mil çekmenin Behrâm'dan kaldığını kaydeder. Behrâm Hürmüz'ün gözlerine mil çektikten üç gün sonra Hürmüz'ün boynuna yay kirişi takıp onu öldürür. Müellif bu öldürme şeklini de Behrâm'ın bulduğunu ifade eder (263b-264a).

5.9.32. Mihr Üstâd

Esere göre Mihr Üstâd bilge bir kişidir. Nûşîrevân ile Hâkân kızının evlenmesine Mihr Üstâd aracılık eder. Hürmüz b. Nûşîrevân Türk ülkesine saldırmaya karar

verdiğinde Mihr Üstâd'ı yanına davet eder. İyice yaşlanmış olan Mihr Üstâd Hürmüz'e kendisi doğmadan önce müneccimlerin Nûşîrevân'ın oğlunun Türk askerine karşı Behrâm b. Behrâm adlı bir komutan idaresindeki orduyla savaşacağını ve Türk askerini yeneceğini söylediğini ifade eder. Mihr Üstâd sözlerini tamamladıktan sonra vefat eder. Hürmüz Mihr Üstâd'ın o vakte kadar sağ kalmasının kendisine bunları söylebilmek için olduğunu düşünür ve Behrâm b. Behrâm'ı yanına çağırıp Türklerin üzerine gönderir. Savaş Mihr Üstâd'ın söylediği gibi galibiyetle sona erer (263a-263b).

5.9.33. Pervîz b. Hürmüz

Babası Hürmüz'den sonra tahta geçen Pervîz'in tahttaki ilk on yılı babası döneminde başlayan ayaklanmaları durdurmaya çalışarak geçer. 621'de ülkesinde tekrar birliği sağlar. Pervîz, 628'de Bizans başkentinde çıkan ayaklanmada öldürülür (Naskali, 2009: 36, 175). Eserde Pervîz, saltanatının yanı sıra Hz. Muhammed tarafından İslam'a davet edilmesiyle de anılır. Müellif, Hz. Peygamber'in Pervîz'e yazdığı mektubu da aktarır. Pervîz'in Hz. Peygamber'in mektubunu parça parça yırttığı, Hz. Peygamber'in de ona beddua ettiği ifade edilir. Bu olaydan kısa bir süre sonra oğlu Şîrûye, Pervîz'i hançerle öldürür. Müellif bu ölümü "Pervîz helak oldu." şeklinde ifade eder (264a-265b). Eserde kadınlara ayrılan yedinci bâbda Pervîz Hüsrev-i Pervîz adıyla anılır. Anlatılan hikâyede Pervîz'in eşi Şîrîn'in sözünü dinlediği için para kaybettiği ve pişmanlık duyduğu aktarılır. Hikâyenin sonunda Pervîz kadın sözü dinlemenin insanı kötü sonuçlara götürdüğünü ifade eder (385a-387a).

5.9.34. Şîrîn

Sâsânî hükümdarı Pervîz b. Şirûye'nin (Hüsrev) eşidir. Eserde Şîrîn kadınlarla ilgili bir hikâye sebebiyle anılır. Anlatılan hikâyede Pervîz'in eşi Şîrîn'in sözünü dinlediği için para kaybettiği ve pişmanlık duyduğu aktarılır. Hikâyenin sonunda Pervîz kadın sözü dinlemenin insanı kötü sonuçlara götürdüğünü ifade eder (385a-387a).

5.9.35. Şîrûye b. Pervîz

Şîrûye'nin adının Kubâd olduğu, annesinin Kayser'in kızı olduğu söylenir (Şükrullâh Efendi, 2013: 318). Eserde İslam'ın onun döneminde zuhur ettiği, ülkesinde taun (sıtma) hastalığının yayıldığı ve çok kişinin öldüğü aktarılır. Müellif Sâsânî soyundan Şîrûye'nin bir oğlundan başka kimse kalmadığını ifade eder (266a).

5.9.36. Şehriyâr b. Pervîz

Pervîz b. Hürmüz'ün oğludur (Zerrinkûb, Zerrinkûb, 2019: 161). Esere göre Şehriyâr'ın babası Pervîz bir sebeple Şehriyâr'a kızıp onu hapsettirir. Şehriyâr hapisteyken yanına kan alıcı bir kadın gelir. Şehriyâr'la kadın birlikte olur. Yezdecird b. Şehriyâr bu ilişkiden dünyaya gelir (266b). Müellif, Şehriyâr ve Yezdecird hakkında bir de hikâye aktarır. Şehriyâr, oğlu Yezdecird'in kendisinden izin almadan yanına gelmesi sebebiyle kapıcısını cezalandırır. Hikâyede padişah olan kişinin yanında bulunanları iyi seçmesi ve kendisini koruması tavsiye edilir (303b-304a).

5.9.37. Erdeşîr b. Şîrûye

Şîrûyenin oğludur. Saltanatı iki yıldan kısa sürmüştür (Şükrullâh Efendi, 2013: 318). Eserde bir ya da bir buçuk yıl saltanat sürdüğü, Erdeşîr'den sonra Sâsân sülalesinden erkek kalmadığı aktarılır (266a).

5.9.38. Tûrân Duht

Pervîz'in kızıdır. Adil bir hükümdardır. Bir yıl on dört ay hüküm sürmüştür (Şükrullâh Efendi, 2013: 319). Eserde saltanatı münasebetiyle zikredilir. Adil bir hükümdar olduğu kaydedilir. Tûrân Duht'tan sonra kız kardeşi Azermî Duht tahta geçmiştir. Azermî Duht'tan sonra halk Pervîz'in soyundan Ferruhzâd adlı bir kişiyi tahta çıkarır. Ondan sonra da yine Pervîz'in soyundan Yezdecird tahta çıkar (266a-266b).

5.9.40. Âzermî Duht

Pervîz b. Hürmüz'ün kızı, Tûrân Duht'un kız kardeşidir. Sâsânîlerin çöküş döneminde tahta çıkar. Devleti, ülke içindeki karışıklıklardan korumak için mücadele eder. Ancak başarılı olamaz. Dönemin komutanlarından Ferruhzâd evlenme teklif eder. Ancak Ferruhzâd saray korumaları tarafından öldürülür. Ferruhzâd'ın oğlu Rüstem Ferruhzâd da Âzermî Duht'u önce kör eder, sonra öldürür. Bir rivayete göre Âzermî Duht zehirlenir (Zerrinkûb, Zerrinkûb, 2019: 160-161). Esere göre Âzermî Duht kız kardeşi Tûrân Duht'tan sonra tahta çıkar ve dört ay saltanat sürer (266a).

5.9.41. Rüstem Ferruhzâd

Ferruhzâd Sâsânî ordusunda Horasan başkomutanıdır. Sâsânî Hükümdarı Âzermî Duht'la evlenmek istemesi üzerine saray korumaları tarafından öldürülür. Oğlu Rüstem Ferruhzâd da Âzermî Duht'u öldürür. Bu olaydan sonra Rüstem Ferruhzâd, Sâsânî tahtını ele geçirir. Bir rivayete göre devlet erkânı ile anlaşarak tahta çıkar. Ancak kaynaklarda

bununla ilgili bilgi yoktur (Zerrinkûb, Zerrinkûb, 2019: 161). Eserde Sâsânî Hükümdarı olması yönüyle zikredilir. Esere göre ehl-i Acem'in Pervîz'in neslinden "yalan gerçek" bir er bulup tahta çıkardığı Rüstem Ferruhzâd'dır (265a).

5.9.42. Yezdecird bin Pervîz

Sâsânîlerin son padişahıdır (Şükrullâh Efendi, 2013: 318). Eserde saltanatı anlatılır. Hz. Osman döneminde yaşadığı kaydedilir (266b-267b).

5.10. Emevîler

5.10.1. Mu'âviye b. Ebû Süfyân

Hz. Peygamber'e uzun zaman karşı çıkan Ebû Süfyân'ın oğludur. Babası ile birlikte Mekke'nin fethi (630) sırasında Müslüman olur. Hz. Ali'nin halife olmasından sonra Hz. Osman'ın katillerini yakalamakta geciktiği ithamıyla Hz. Ali'ye karşı gelir. Hz. Ali ile yaptığı Sıffin Savaşı'ndan sonra iki taraf arasında saldırmazlık antlaşması yapılır. Hz. Ali'nin 661'deki ölümünden sonra Mu'âviye, Hz. Hasan'dan biat alarak halife olur. Böylece Emevî Devleti kurulur. Mu'âviye; akıllı, bilgili, ileri görüşlü ve halkına karşı yumuşaklığı ilke edinmiş bir devlet adamıdır (Aycan, 2005a: 30, 332-334). Eserde Mu'âviye Hz. Âişe'den ve Ahnef b. Kays'tan nasihat istemesi sebebiyle zikredilir (120a, 307b).

5.10.2. Abdülazîz b. Mervân

Emevî halifelerinden Mervân b. Hakem'in oğludur. Mervân 684 yılında Mısır'ı ele geçirince oğlu Abdülazîz'i Mısır valisi olarak görevlendirir. Abdülazîz kardeşi Abdülmelik halife olduktan sonra da görevine devam eder. 705 yılındaki ölümüne kadar bu görevi sürdürür. Cömert, yardımsever, ileri görüşlü bir devlet adamı olarak tanınan Abdülazîz b. Mervân, Mısır halkı tarafından çok sevilen bir idarecidir (Yiğit, 1988: 1, 192). Eserde Abdülazîz b. Mervân cömertliği dolayısıyla anılır. Müellif Abdülazîz'in bir gün kendi adını taşıyan bir çocuğa rastlayıp ona ihsanda bulunduğunu, bu olayın duyulmasından sonra Mısır'da çocuğuna Abdülazîz adı verenlerin sayısının arttığını aktarır. Müellif, Abdülazîz b. Mervân'ı kendi adını taşıyanları şehir dışına sürgün eden Taş-ı Habîs ile karşılaştırır. Okuyucuya "Şimdi iy zekî âdil! Nazar eyle bu iki kimesnenün emrine ve gör kim kankısınun himmeti bülenddür?" sorusunu yönelterek konuyu noktalar (347b-348a).

5.10.3. Taş-ı Habîs

Esere göre Horasan beylerinden biridir. Adı Taş olan bu beye kapıcıları "Taş-ı Habîs" adını takar. Bir gün sokakta bir kişinin kölesini Taş adıyla çağırdığını duyar. Bunun üzerine kendisiyle alay edildiğine hükmederek bu kişinin Buhara'dan sürülmesini ve kendisinden çokça mal alınmasını emreder. Müellif, bu kişiyi kendi adını taşıyanlara ihsanda bulunan Abdülazîz b. Mervân ile kıyaslar ve "Şimdi iy zekî âdil! Nzar eyle bu iki kimesnenün emrine ve gör kim kankısınun himmeti bülenddür?" sorusuyla konuyu sonlandırır (347b-348a).

5.10.4. Velîd I (Velîd b. Abdülmelik)

705-715 yılları arasında hüküm sürmüş Emevî halifesidir. Babası Abdülmelik'in ölümü üzerine 705 yılında halifelik makamına geçer. Güçlü bir devlet devralan Velîd b. Abdülmelik döneminde Emevî Devleti daha da güçlenmiş, devrin en güçlü devleti hâline gelmiştir. İslami dönemde ilk hastaneyi yaptıran kişi de Velîd b. Abdülmelik'tir (Koyuncu, 2013: 43, 30-31). Eserde Velîd b. Abdülmelik, İskenderiyye'deki minarenin üzerine yaptırılan ve şehre yaklaşanları gösteren aynadan rahatsızlık duyan Rûm Padişahı'nın kendisini kandırması dolayısıyla zikredilir. Rûm Padişahı, bazı adamlarını Velîd'e göndererek yalandan Müslüman olmalarını ve İskenderiyye'yi ondan istemelerini söyler. Padişahın adamları Velîd'e Müslüman olduklarını söyleyerek İskenderiyye'yi isterler. Velîd'in İskenderiyye'yi kendilerine vermesi üzerine aynayı minarenin üzerinden indirip amaçlarına ulaşırlar. Gerçeği sonradan öğrenen Velîd çok üzülür ve minarenin üstünü yeniden yaptırır (184b-185a).

5.10.5. Süleymân b. Abdülmelik

715-717 yılları arasında hüküm süren Emevî halifesidir. (Yiğit, 2021: 85-90). Eserde Muhammed b. Fazl'ın padişahın halk üzerindeki etkisi konusundaki rivayetinde yeme-içmeye, şehvete ve güzel kokuya düşkün bir hükümdar olduğu aktarılır. Devrinde halkın da yeme içmeye düşkün olduğunu, sabah bir araya geldiklerinde önceki akşamın yemekleri hakkında sohbet ettikleri ifade edilir (276b).

5.10.6. Ömer b. Abdülazîz

Mısır Valisi Abdülazîz b. Mervân'ın oğludur. Annesi Hz. Ömer'in torunlarından Ümmü Âsım'dır. Küçük yaşta hafız olur, iyi bir eğitim alır. Hicaz Valililiği, halife danışmanlığı görevlerinden sonra 717 yılında Emevî Devleti'nin halifesi olur. Anne

tarafından dedesi Hz. Ömer'in yönetim ilkelerini benimser. Halka karşı adil ve yumuşak bir tutum sürdürür. Hz. Ömer gibi adaletiyle şöhrete kavuşur (Yiğit, 2007: 34, 53-55). Ömer b. Abdülazîz eserde adil bir idareci olarak anılmış, adaleti ve yönetimdeki hassasiyetiyle örnek gösterilmiştir (102a, 114a, 117a, 119b, 127b, 276b, 284a-285a, 302a).

5.10.7. Muhammed b. Abdülazîz

Ömer b. Abdülazîz'in kardeşidir. Eserde Muhammed b. Ka'b b. Kurazî'den adaletin tanımını istemesi dolayısıyla anılır (101a).

5.10.8. Hişâm b. Abdülmelik

720-724 yılları arasında hüküm süren Emevî halifesidir. Babası Abdülmelik b. Mervân oğluna Mansûr adını verse de annesinin verdiği Hişâm adıyla tanınır. 724 yılında Yezid b. Abdülmelik'ten sonra halife olup 743 yılındaki ölümüne kadar bu görevi sürdürür. Devletin karışıklar içinde olduğu bir dönemde halife olan Hişâm devlet yazışmalarını düzenler, imar faaliyetlerine önem verir. İlim ve ilim adamlarına değer vermesiyle de bilinir (Özkuyumcu, 1998: 18, 148-150). Eserde halifelik işleri hakkında Ebû Hâzim'e danışması yönüyle misal olarak anılır (118b).

5.10.9. II. Mervân

Emevî Devleti'nin son halifesidir. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in oğludur. Kaynaklarda güzel konuşan ve cesur biri olduğu aktarılır (Kurt, 2004: 29, 227-229). Eserde; Mervân kendisine askerinin çokluğunu öven vezirine çokluğun fayda vermeyeceğini, dünyanın geçici olduğunu hatırlatması sebebiyle anılır (314b).

5.10.10. Ümrân b. Abdilazîz

Emevî ailesine mensuptur. Eserde Muhammed b. Fazl'ın padişahın halk üzerindeki etkisi konusundaki rivayetinde ibadete ve dinine düşkün biri olarak zikredilir (276b).

5.10.11. Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî

Emevî Devleti'nin valilerinden biridir. Haccâc ömrü boyunca Emevî iktidarını korumak için mücadele eder. Devlete karşı çıkanları çok sert tedbirlerle ve kanlı şekilde cezalandırır. Bu nedenle kendisine "Haccâc-ı Zâlim" adı verilir; devlete bağlılığı sebebiyle "Küleyb" (köpek yavrusu) adıyla da anılır. Haccâc b. Yûsuf 714 yılında kendisinin kurduğu Vâsıt şehrinde vefat eder (Aycan, 1996: 14, 427-428). Haccâc b.

Yûsuf eserde, idarecinin kötülüğünün toplumun kötülüğüne işaret edebileceğini örneklendirmek için anılır. Müellifin aktardığı rivayete göre Haccâc zalimliğinin farkındadır. Kürsüye çıktığı bir gün halka "Hak Teâlâ beni sizün üzerinize musallat eyledi amelünüze göre." ifadesini kullanır (292b). Akıl ve akıl sahiplerinin öneminin anlatıldığı bölümde de Haccâc'ın İbn Kuteybe'ye sorduğu sorular ve aldığı cevaplar aktarılır (359b-360b).

5.10.12. Ziyâd b. Ebîh

Kaynaklarda Ziyâd'ın Hâris b. Kelede'nin karısı Sümeyye ile Sümeyye'nin Hâris'ten sonra evlendiği Hâris'in kölesi Ubeyd er-Rûmî ile evliliği sırasında dünyaya geldiği ifade edilir. Babası belli değildir. Bu nedenle "İbnü Ebîhi" künyesiyle tanınır. Ziyâd, 664 yılında Mu'âviye b. Ebû Süfyân tarafından Ebû Süfyân'ın nesebine bağlanır. Mu'âviye'nin konuyla ilgili düzenlediği toplantıda şahitler, Ebû Süfyân ile Sümeyye'nin Sümeyye Ubeyd er-Rûmî ile evliyken ilişkiye girdiğini Ziyâd'ın bu ilişkiden dünyaya geldiğini ifade eder. Bu sebeple Ziyâd'a, Ziyâd b. Ebû Süfyân dense de Ziyâd b. Ebîh adıyla ün kazanmıştır. Ziyâd Mu'âviye döneminde Basra Valililiği'ne tayin edilir. Basra o dönemde karışıkların yaşandığı bir şehirdir. Ziyâd, Basra Camii'ndeki hutbesinde yönetim aleyhindeki eleştiriler, soygunlar, fuhuş, gasp, yağma, kabile mücadeleleri ve şehri karıştıran olaylara değindikten sonra alacağı tedbirleri açıklar Şehirde yatsıdan sonra sokağa çıkma yasağı uygulanacağını ve yasağa uymayanların ölümle cezalandırılacağını belirtir. Kapısının ihtiyaç sahiplerine daima açık olduğunu ve isteyenlerin kendisine başvurabileceğini ifade eder. Alınan tedbirler ve uygulanan cezalarla Basra'da kısa sürede istikrar sağlanır. Araplar arasında dört büyük dâhiden biri kabul edilen Ziyâd 673 yılında Kûfe'de vefat eder (Aycan, 2013: 44, 480-482). Eserde Ziyâd b. Ebîh'in Irak Valisi olduğu kaydedilir. Basra Valiliği sırasında hutbede söyledikleri aktarılır. Ziyâd'ın aldığı kararları uygulama konusundaki özeni ve hassasiyeti örnek gösterilir (293a-295a).

5.11. Abbâsîler

5.11.1. Ebû Ca'fer el-Mansûr

Abbâsî Devleti'nin ikinci halifesidir. Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'ın (ö. 754) vefatı üzerine halife olur. Vefat ettiği 775 yılına kadar halifelik görevini sürdürür. Halife Mansûr Abbâsî Devleti'nin gerçek kurucusu sayılır. Devlet bu dönemde her alanda gelişme kaydeder. Kendisi de âlim ve şair olan Mansûr döneminde ilmî ve kültürel

faaliyetler önem kazanır. Aklı ve ve ileri görüşlülüğü ile tanınan Mansûr ailesine ve halkına iyi muamele eden bir halifedir. İşçilerin haklarının hesaplanmasında gösterdiği hassasiyet sebebiyle Ebu'd-Devânik (metelik babası) lakabıyla anılır (Bozkurt, 2003a: 28, 5-6). Eserde Mansûr, gazap ve ihsan konularında misal olarak zikredilip Ebu'd-Devânik lakabıyla da anılır (109a, 336a, 338a, 367b, 369a).

5.11.2. Âsım

Eserde Halife Mansûr'dan yardım istemeye gelen bir kişi olarak anlatılır. Âsım Halife'den farklı uydurma gerekçelerle sık sık yardım ister. Halife akıllı davranarak Âsım'ı yanından uzaklaştırmayı başarır. Müellif, bu hikâyeyle kişinin mertebesini korumasını akla borçlu olduğu ifade eder (367b-369a).

5.11.3. Mehdî-Billâh (Muhammed el-Mehdî)

Abbâsî halifelerinden üçüncüsüdür. 775 ile 785 yılları arasında hüküm sürer. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oğludur. Mehdî-Billâh cömertliği ile tanınmış, devlet kurumlarına ve işleyişe önem vermiştir. Devrinde ilim adamları ve kâtipler devlet yönetimi üzerinde etkili olmuştur (Bozkurt, 2003b: 28, 377-379). Eserde Mehdî-Billâh, Şebîb b. Şeybe'nin raiyyete muamele konusunda kendisine nasihati dolayısıyla zikredilir (287b-288a).

5.11.4. Mûsâ el-Hâdî (Hâdî-İlelhak)

Abbâsîlerin dördüncü halifesidir. 785 yılında babasının ölümü üzerine Hâdî-İlelhâk unvanıyla halife ilan edilir. Hâdî-İlelhak adil, cesur, kararlı olmasının yanında sert mizaçlı, içkiye ve eğlenceye düşkün bir halife olarak tanınır (Bozkurt, 1997c: 15, 16-17). Eserde Ca'fer b. Mûsâ'nın babası olması sebebiyle anılır (339a).

5.11.5. Ca'fer b. Mûsâ

Abbâsî Halifesi Hâdî-İlelhak'ın (ö. 786) oğludur (Bozkurt, 1997c: 15, 16). Eserde, hoşgörü ve cömertlik konulu bir hikâyede Muhammed b. Zübeyde Hâtûn ile bir cariye hususunda yaşadıkları dolayısıyla zikredilir. Ca'fer'in çok güzel bir cariyesi vardır. Muhammed b. Zübeyde, Ca'fer'in sarhoş olmasından faydalanarak cariyeyi kendi sarayına götürür. Daha sonra Ca'fer'i davet eder. Ca'fer cariyenin sesini duyunca durumu anlar. Ancak sesini çıkarmaz. Muhammed b. Zübeyde Hâtûn da Ca'fer'in kayığının altınla doldurulmasını emreder. Hikâyede iki tarafın da hoşgörülü ve cömert olmasına

dikkat çekilir. Müellif, bu durumun padişahlara örnek olması gerektiğini ifade eder (339a-340a).

5.11.6. Muhammed b. Zübeyde Hâtûn

Eserde hoşgörü ve cömertlik konulu bir hikâyede Ca'fer b. Mûsa ile bir cariye hususunda yaşadıkları dolayısıyla zikredilir (339a-340a).

5.11.7. Hârûnürreşîd

Abbâsî halifesi Mehdî-Billâh'ın (ö. 785) oğludur. Babasından sonra kardeşi Mûsâ el-Hâdî halife olur. Mûsâ'nın (ö. 786) ölümünden sonra yerine Hârûnürreşîd geçer. 786 yılından vefat ettiği 809 yılına kadar halifeliğini sürdürür. Hârûnürreşîd adaleti, idaredeki başarısı, ilme ve kültüre değer vermesi, ülkeyi güzelleştirmesi yönleriyle Abbâsî halifeleri içinde en tanınmış olanıdır (Bozkurt, 1997a: 16, 258-261). Eserde Hârûnürreşîd; Şakîk-i Belhî, Fudayl b. İyâz ve Yahyâ b. Hâlid Bermekî gibi ilim adamlarıyla olan ilişkisi ve onlardan nasihat istemesi yönüyle anılır. Yahyâ b. Hâlid Bermekî ile Abdullâh b. Mâlik arasındaki çekişme dolayısıyla da zikredilir (98b-101a, 336a-337a, 342a-343a).

5.11.8. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî

Abbâsî Devleti valilerinden Hâlid b. Bermek'in oğludur. Yahyâ devletin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra, Hârûnürreşîd'in hocası ve kâtibi olarak görevlendirilir. Bu tarihten sonra Yahyâ Abbâsî Devleti'nin siyasetinde etkin bir rol oynar. Hârûnürreşîd 786 yılında kardeşi Mûsâ el-Hâdî'den sonra halife olunca Yahyâ'yı geniş yetkilerle veziri ilan eder. 802 yılında Hârûnürreşîd'le gittikleri hac dönüşünde Halife, bir gerekçe olmaksızın Yahyâ ve oğlu Fazl'ı hapsettirir. Yahyâ 805 yılında üç yıl hapis yattıktan sonra vefat eder. Hârûnürreşîd'in Yahyâ hapisteyken çok zorlandığı ve ona orada iken de danıştığı kaydedilir. Yahyâ, siyasi ve askerî başarılarının yanında ilim ve kültüre değer vermesiyle de takdir edilen bir devlet adamıdır (Yılmaz, 2013: 43, 251-253). Eserde Yahyâ b. Bermekî; Hârûnürreşîd'in veziri olması, adilliği, cömertliği ve başarılı idareciliği münasebetiyle anılır. Müellif, Ebû Yûsuf'tan rivayet ettiği hikâyede Yahyâ'nın bir Mecûsînin şikâyeti üzerine ayrıcalığa tabi tutulmadan Mecûsî ile yargılandığını aktarır (319b-320a). Eserde Yahyâ'nın cömertliği ve cömertlik konusunda Hârûnürreşîd'e tavsiyelerinin anlatıldığı iki hikâyeye yer verilir (336a-337a, 338b-339a). Müellif, elçilik konusunun önemini anlatırken Yahyâ b. Hâlid ile Abdullâh b. Mâlik

arasında elçi sebebiyle yaşanan bir sorunu ve Yahyâ'nın zekâsı ve bilgisi ile sorunu nasıl çözdüğünü devlet adamlarına örnek olması için ayrıntılarıyla anlatır (342a-346b).

5.11.9. Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî

Hârûnürreşîd'in veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin oğludur. Abbâsî Devleti'nde komutanlık, kumandanlık, eğitmenlik ve valilik gibi çeşitli görevlerde bulunur. 802 yılında hacdan dönen Halife Hârûnürreşîd'in emriyle idam edilir. Ca'fer b. Yahyâ, devrinin önemli devlet adamlarından biri olmanın yanında ilim ve kültüre önem vermesiyle de tanınır (Yıldız, 1993: 7, 4). Eserde, Ca'fer b. Yahyâ iyi kalemin kalınlığının nasıl olması gerektiğini bildiren bir sözü sebebiyle anılır (331b).

5.11.10. Fazl b. Yahyâ el-Bermekî

Hârûnürreşîd'in veziri Yahyâ b. Hâlid'in oğludur. Hârûnürreşîd'den bir hafta önce doğduğu ve onunla sütkardeş olduğu rivayet edilir. Hârûnürreşîd halife olunca (786) Fazl'ın babası Yahyâ'yı vezirlikle, Fazl'ı da oğlu Emîn'in eğitimi için görevlendirir. Fazl daha sonra komutanlık ve valilik görevlerinde bulunur. 802 yılında Hârûnürreşîd'in emriyle babası Yahyâ b. Hâlid ile birlikte hapsedilir. Altı yıllık hapisten sonra 808'de vefat eder (Yıldız, 1995: 12, 276). Eserde, Fazl b. Yahyâ zor durumda bulunan ve kendisinden yardım isteyen Sad b. Sâlim Bâhilî'ye gösterdiği cömertlik münasebetiyle zikredilir (340b-341b).

5.11.11. Abbâs

Hârûnürreşîd'in (ö. 809) veziridir. Eserde Hârûnürreşîd'in Fudayl b. İyâz'la görüşmesi sırasında Halife'nin yanında olması dolayısıyla anılır. Fudayl, Abbâs'ı Firavun'un veziri Hâmân'a benzeterek Halife'yi uyarır (99b-100b).

5.11.12. Me'mûn

Abbâsî halifelerindedir. Babası Hârûnürreşîd'in halife olduğu gün doğmuştur. Babasından sonra hilafet makamına geçen Halife Emîn'in öldürülmesi üzerine 24 Muharrem 198 gecesi/24 Eylül 813 tarihinde halife olur. 833'teki ölümüne kadar bu görevi sürdürür (Bozkurt, 2004: 29, 101-103). Eserde adlinden dolayı merak ettiği Nûşîrevân'ın mezarını açtırması ve cömert davranmadığı için oğlunu veliahtlıktan men etmesi sebebiyle anılır (297b, 336b-337a).

5.11.13. Hasan b. Sehl

Abbâsî Devleti'nin halifelerinden Me'mûn döneminde valilik yapmış bir devlet adamıdır (Bozkurt, 1997b: 16, 351). Eserde Hûşeng b. Sâ'il'in yazdığı *Câvîdân-Hıred*'i Arapçaya tercüme etmesi sebebiyle zikredilir (154a).

5.11.14. Mutemid-Alellâh (Mutemedün-Billâh)

Abbâsî halifelerinden Mütevekkil-Alellâh'ın oğludur. Mühtedî-Billâh'ın Türkler tarafından tahttan indirilip işkenceyle öldürülmesinin ardından 870 yılında halife ilan edilir. 892 yılındaki vefatına kadar halifelik görevini sürdürür (Aktan, 2006: 31, 387-388). Eserde, Mutemid-Alellâh "Mutemedün-Billâh" adıyla anılır ve Yakûb b. Leys'e idarecilik hakkında yazdığı mektup münasebetiyle zikredilir (312b).

5.11.15. Sad b. Sâlim Bâhilî

Sad b. Sâlim Bâhilî eserde bir rivayeti sebebiyle anılır. Sad, Hârûnürreşîd zamanında kendisinin muhtaç bir kimse olduğunu bu sebeple Abdullâh b. Mâlik, Fazl b. Yahyâ, Ca'fer b. Hâlid gibi kimselerden yardım istediğini ve Fazl b. Yahyâ'nın cömertliğini anlatır (340b-341b).

5.11.16. Abdullâh b. Mâlik Huzâî

Eserde Sad b. Sâlim Bâhilî'nin yardım istediği kişilerden biri olarak zikredilir. Abdullâh b. Mâlik Sad b. Sâlim Bâhilî'ye destek olur ve Allah'ın ona ne göstereceğini beklemesini söyler (340b-341b). Abdullâh b. Mâlik ayrıca Yahyâ b. Hâlid'le arasında rekabet olması dolayısıyla da anılır. Müellif, elçi seçiminin önemini vurgulamak amacıyla Yahyâ b. Hâlid ile Abdullâh b. Mâlik arasında elçinin yalan söylemesi sebebiyle yaşanan olayları aktarır (342a-346b).

5.11.17. Ca'fer b. Hâlid

Eserde Sad b. Sâlim Bâhilî'nin yardım istediği kişilerden biri olarak zikredilir (340b-341a).

5.12. Saffârîler

5.12.1. Yakûb b. Leys

Saffârîler Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. 876 yılında Abbâsîlerle mücadelesi sırasında vefat eder. Yakûb b. Leys dindar, cesur, akıllı, disiplinli, adil, dürüst ve ileri görüşlü bir hükümdar olarak tanınmıştır (Merçil, 2008: 35, 463-464). Eserde Yakûb b. Leys, adil bir idareci olarak anılır. Abbâsî Halifesi Mutemedun-Billâh'la

idarecilik hakkında mektuplaşması ve mezar taşında yazılı söz sebebiyle müellif tarafından örnek gösterilir. Eserde Yakûb b. Leys'in mezar taşına yazılan "Horasan'ı ve Fars'ı ele geçirdim. Irak bölgesini ele geçirmekten ümitsiz değilim. Selam olsun dünyaya ve onun hayat veren havasına. O zaman artık Yakup olmayacak. İşittim ki güzel huylu Cemşîd, bir çeşmenin üzerine şöyle yazmış: 'Bizim gibi nice kimseler bu çeşmede oturmuş. Sonra gözlerini kapayarak gitmişler. Bu kervansaraya neden gönül bağlayalım ki? Dostlar gittiler, biz de yoldayız. Mertlik ile kuvvet ile dünyayı tuttular. Fakat aldıkları yerleri mezara götüremediler." anlamına gelen Farsça beyitleri aktarır (312b, 315a).

5.13. Sâmânîler

5.13.1. Amrü'l-Leys

Eserde Sâmânî Hükümdarı İsmâ'il b. Ahmed'in (ö. 907) esir aldığı bir kişi olarak bahsedilir. Amrü'l-Leys İsmâ'il b. Ahmed'e Horasan'da bulunan mal ve hazineleri vermesi karşılığında serbest bırakılmayı teklif eder. İsmâ'il b. Ahmed bu teklife gülümseyerek kendisinin malla işi olmadığını, Amrü'l-Leys'in halka ettiği zulmün sorumluluğunu kendisine yüklemek istediğini ifade eder. Amrü'l-Leys'i serbest bırakarak Bağdat Halifesi'ne gönderir (286b).

5.13.2. Ebû Türâbi-i Sânî Nûh İbn-i Mansûr-ı Sâmânî

Sâmânî Devleti'nin dokuzuncu hükümdarıdır. II. Nûh olarak tanınır, kendisinden önce kullanılan melik unvanı yerine "şâhânşâh" unvanını kullanır. Saltanatının ilk yılları annesinin ve vezirlerin baskısı altında geçer. Nûh b. Mansûr 997 yılında vefat eder (Usta, 2009: 36, 64-68). Eserde Nûh b. Mansûr Sultan Sencer'in kendisine *Zafer-nâme*'yi hediye etmesi dolayısıyla anılır. Müellif Nûh b. Mansûr'un İbn-i Sînâ'yı *Zafer-nâme*'yi Pehlevîceden Farsçaya çevirmekle görevlendirdiğini kaydeder (258a-258b). Ancak kaynaklarda eserin İbn-i Sînâ'ya aidiyeti tartışmalıdır (Alper, 1999b: 20, 345).

5.13.3. İsmâ'il b. Ahmed (İsmâ'il-i Sâmânî)

Sâmânî Devleti hükümdarlarından biridir. İsmâil devlet idaresindeki başarısıyla Sâmânî Devleti'nin gerçek kurucusu kabul edilir. 24 Kasım 907 tarihinde vefat eder (Kucur, 2001: 23, 84-85). Eserde, müellif İsmâ'il b. Ahmed'den Horasan Beyi olarak söz eder. İsmâ'il-i Sâmânî adını da kullanır. İsmâ'il, adil ve sözünün eri bir hükümdar olarak devrinde yaşanmış iki olayla anılır (285b-286a-286b-287a).

5.14. Tolunoğulları

5.14.1. Ahmed b. Tolun

Tolunoğulları hanedanının kurucusudur. Ahmed b. Tolun Buhara asıllı bir Türk'tür. Devrinin seçkim hükümdarlarından biridir. On beş yıllık saltanatı Mısır'ın en parlak dönemlerinden sayılır. 884 yılında vefat eder (Yıldız, 1989: 2, 141-143). Eserde Ahmed b. Tolun İskenderiyye'deki minarenin üzerine ağaçtan bir kubbe yaptırması dolayısıyla anılır (185b).

5.15. Eyyûbîler

5.15.1. Selâhaddîn-i Eyyûbî

Adı Salâhuddîn Yûsuf b. Necmiddîn Eyyûb'dur. Eyyûbîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Haçlılara karşı mücadelesi ve başarıları sebebiyle Türk-İslam tarihinin önemli kahramanları arasında sayılır. 589/1193 yılında Dımaşk'ta vefat eder (Şeşen, 2009: 36, 337-340). Eserde İskender-i Yunanî döneminde bir kâhinin icat ettiği kulunca iyi gelen bir davulun onun döneminde (1171-1193) Mısır hazinesinde bulunması münasebetiyle anılır (188a).

5.16. Memlükler

5.16.1. Baybars I

Bahriyye Memlükleri sultanlarından biridir. Tam adı el-Melikü'z-Zâhir Rüknüddîn es-Sâlihî el-Bundukdârî'dir. 1277 yılında Dımaşk'ta vefat eder (Kopraman, 1992: 5, 221-222). Eserde Baybars, Melik Zâhir adıyla anılır. Müellif, onun Rüknüddîn Baybars olarak ünlendiğini kaydeder. Baybars, İskenderiyye'de İskender-i Yunanî'nin yaptırdığı minareyi tamir ettirmesi dolayısıyla zikredilir (185b).

5.17. Gazneliler

5.17.1. Mahmûd-ı Gaznevî (Mahmûd b. Sebük Tegin)

Gazneli Hükümdarı Sebük Tegin'in oğludur. 998 yılında Gazne tahtına çıkar. Ömrünün büyük kısmı savaş meydanlarında geçen Sultan Mahmûd âlimlere saygılı, adil bir hükümdar olarak tanınmış; Fars edebiyatında adalet ve insafın timsali olarak anılmıştır (Merçil, 2003: 27, 362-365). Eserde Mahmûd-ı Gaznevî, Sultan Mahmûd Sebük Tegin Gâzî adıyla anılır. Müellif, Erdeşîr-i Bâbek'in adlini hükümdarlara örnek gösterir. Erdeşîr'in her sabah kılık değiştirip halkın arasına karıştığını böylece halkın durumundan

haberdar olduğunu, yanında bulunan vezirlerinin bu duruma şaşırdığını aktardıktan sonra "Sultân Mahmûd Sebük Tegin Gâzî'nin ahvâli bu minvâl üzerine idi." ifadesini kullanır.

5.18. Selçuklu Sultanları

5.18.1. Sultan Melikşâh

1072-1092 yılları arasında hüküm süren Büyük Selçuklu Devleti hükümdarıdır (Özaydın, 2004: 29, 54) Eserde, *Nasîhatü'l-Mülûk*'un kendisi adına kaleme alınması vesilesiyle Muhammed b. Melikşâh adıyla zikredilir (5a, 7b).

5.18.2. Sultan Sencer

Büyük Selçuklu Devleti'nin son hükümdarıdır. Sultan Melikşâh'ın oğludur. Babası Melikşâh Sencer altı yaşındayken vefat eder. Sencer'in hayatı taht mücadeleleri ve devletin bekasını sağlamaya çalışmakla geçer. Sencer'in 1157 yılındaki vefatıyla Büyük Selçuklu Devleti'nin devri de sona erer. Sultan Sencer, âlimlere ve ilme alakalı, halka karşı ilgili ve adil bir hükümdar olarak tanınır (Özaydın, 2009: 36, 507-511). Eserde Sultan Sencer, *Zafer-nâme*'nin Nûşîrevân'ın zamanından kendi zamanına ulaşması ve eseri Acem Halifesi Nûh b. Mansûr'a hediye etmesi yönüyle anılır (258a).

5.19. Osmanlı Devleti

5.19.1. I. Süleymân (Kanuni Sultan Süleymân)

'Alâî, eserinin yazılma tarihinin 957/1550-51 yılı olduğunu, I. Süleymân (slt. 1520-1566) devrinde bulunduklarını belirtir. I. Süleymân'dan İslam padişahı sıfatıyla övgüyle söz eder:

> Lākin istilā-yı (1) İslām'dan bu zamāna gelince ki hicretüŋ toḳuz yüz elli (2) yidi senesidür. Ve pādşāh-ı İslām ḫulāṣa-i enām menbaʿul-ʿirfān-i (3) ve'l-ebḳān ve maʿdenü'l-ʿadli ve'l-fażli ve'l-ihsān (4) sülāle-i Āl-i ʿOṣmān Sulṭān Süleymān bin Selīm Ṣāh bin (5) Bāyezīd Ḫān ṣanehu'llāhu Teʿālā ʿan-ṭevāriḳi'l-ḥadiṣān (6) Ḥażretleri'nüŋ zamān-ı ferḫunde-i evānıdur (267b-268a).

Eserin A1 nüshası I. Süleymân'a sunulmak üzere düzenlenmiştir:

> Ḫuṣūṣā ki bu nevʿ teʾlīfe ve bu minvāl üzre taṣnīfe bir ʿālī-şān ṭarafından meʾmūr oldum ki ġubār-ı dergāhı sürme-i dīde-i ehl-i idrāk ve tāc-ı ser-eflākdur. Ve āsitān-ı saʿādet āşiyān-ı merkez ʿulemā-yı mütebaḥḥir ve fużālā-yı ṣāḥib-i sırrdur. Naẓar-ı iltifātı kīmiyā-yı meʾāṣir ve aʿdā-yı devleti ziyānkār ve ḫāsirdür. Aʿnā menbaʿu'l-cūd ve'l-iḥsān ve maʿdenü'l-fażl ve ilā yeḳān Sulṭān ibn Sulṭān Sulṭān Süleymān Ḫān Ḥażreti bā-nuṣret Ḥażreti'nüŋ eyyeda'llāhu el-Melikü'l-Mennān (A1, 3a-3b).

5.19.2. II. Selîm

Müellif, eserini II. Selîm'e (ö. 1574) sunmak üzere kaleme aldığını belirtir. Eserinin giriş bölümünde II. Selîm'den "şehzâde-i zamân" olarak söz eder. Eserinin ve kendisinin onun katında değer bulması dileğinde bulunur. II. Selîm'i Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, adalet Mısır'ının Yûsuf'u olarak niteler. II. Selîm'den ve Osmanlı sülalesinden övgüyle bahseder:

> Ola ki anuŋ vāsıṭasıyla şehzāde-i zamān ve (4) vāsıta-i emn ü emān (5) Ḫażretleri'nüŋ luṭf u iḥsānı ḥāl-i pür-melālüme şāmil ve (6) ḫāṭır-ı fātırumuŋ cemʿiyyeti ḥāṣıl ola. Ve mis-i vücūdum naẓar-ı (7) kīmiyā eseriyle kibrīt-i aḥmer ve iksīr-i ekber ola. Aʿnī (8) ẓıll-i zalīl-i ilāhī ḫurşīd-i maṭlaʿ-ı pādşāhī mişbāḥ-ı (9) envār-ı maʿdilet ve reʾfet miftāḥ-ı ḫazāʾin-i esrār-ı naṣafet (10) Yūsuf-ı Mışr-ı ʿadālet ḳāmiʿ-i bünyān-ı ḍalālet şemere-i şecere-i (11) *ẕurriyyeten baʿẓuha min-baʿẓin*[55] ṣāḥib-livā-yı kerāmet iḫtivā-yı (12) *ceʿalekum ḫalāʾife fi'l-arż*[56] el-müstaġnī ʿani'l-iṭnābi (13) fi'l-el-ḳāb li-vüfūri kemālātihi el-ʿaliyyetī fī-küllī bāb (14) şehzāde-i cüvān-baḫt ṣāḥib-i tāc ü taḫt āfitāb-ı (15) felek-i irfān sülāle-i Āl-i ʿOşmān es-Sulṭān bin es-Sulṭān bin (16) es-Sulṭān Sulṭān Selīm Ḫān bin Süleymān Ḫān bin (17) Selīm Ḫān bin Bāyezīd Ḫān bin Muḥammed Ḫān ḫalledā'llāhu (1) ẓılāle celāl-i maʿdiletihimā ve reʾfetihimā ʿalā-ruʾūs-i'l-enāmi (2) fi'ş-şuhūri ve'l-ʿavām (5b-6a).

5.20. Diğer Devlet Adamları

5.20.1. Cüdeymete b. Ebreş

Esere göre Erdeşîr-i Sâsânî'nin (slt. 226-240) Yemâme ve Bahreyn bölgelerinde görevlendirdiği kişidir. Nûşîrevân'ın (slt. 531-579) zamanına kadar bölge Cüdeyme'nin evlatlarının elinde kalır (227b-228a).

5.20.2. Erdavân-ı Asgar

Esere göre Sâsânîlerin (226-651) kurulduğu dönemde Mülûk-i Tavâif'in beylerinden biridir. Erdeşîr-i Sâsân, Erdavân'ın bulunduğu hisara girebilmek için Erdavân'ın kızına mektup yazar. Kız Erdeşîr'in mektubunu okuyunca hisarın kapılarını açar. Erdeşîr askerleriyle içeri girip Erdavân'ı öldürür. Daha sonra kızla evlenip babasına ihanet ettiği için onu da öldürür (227a-227b).

---

55 "Şüphesiz, Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) **birbirinden gelmiş birer nesil** olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir" (Âl-i İmrân, 3/33-34).

56 "**O, sizi yeryüzünde halifeler kılandır**. Artık kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İnkârcıların inkârı, Rableri katında ancak uğrayacakları gazabı artırır. İnkârcıların inkârı, ancak ziyanlarını arttırır" (Fâtır, 35/39).

5.20.3. Eşk b. Dârâ

Esere göre Eşkânîler Devleti (M. Ö. 3. -M. S. 226) Eşk b. Dârâ'nın soyundan gelmektedir (226b-227a).

5.20.4. Eşkân b. Yâfes b. Nûh

Eserde *Târîh-i Taberî*'ye göre Eşkânîler'in Eşkân b. Yâfes b. Nûh neslinden geldiği aktarılır (227a).

5.20.5. Fağfûr

Eskiden Çin hükümdarlarına verilen unvandır (Zavotçu, 2013: 227). Esere göre Efrîdûn Nevâhî, Türkistan, Huzistan ve Seyistan'ı oğlu Tûr'a verip onu "Fağfûr" olarak adlandırmıştır (159a). Müellif Batlamyus, hakkında bilgi verirken Çin padişahlarına "Fağfûr" dendiğini ifade eder (226a). Nûşîrevân'ın Behrâm-Küşâm adlı bağında Nûşîrevân, Fağfûr, Kayser ve Melik-i Hind ile toplanmış, Fağfûr burada Nûşîrevân'a nasihatte bulunmuştur (281a).

5.20.6. Fûrâ

Esere göre İskender-i Yunanî'nin Hindistan seferinde öldürdüğü Hint padişahıdır (188b).

5.20.7. Hâkân

Hâkân kelimesi Türk, Moğol ve Tatar hükümdarları için kullanılan; "hükümdarlar hükümdarı" anlamına gelen bir unvandır (*TS*, E.T. 12.01.2020). Eserde Hâkân sözcüğü Türk ülkesinin sultanı için kullanılır. Hâkân'ın adı hakkında bilgi verilmez. Hâkân, Behrâm-ı Gûr zamanında Acem ülkesine saldırmış, Behrâm onun korkusundan kaçıp saklanmıştır. Daha sonra casuslarının yardımıyla Hâkân'ı öldürür ve Hâkân'ın karısını esir alır (240a-241b). Belâş b. Pîrûz döneminde de kardeşi Kubâd b. Pîrûz Türk hükümdarı Hâkân'a sığınmış ve onun hizmetinde bulunmuştur. Kubâd tahta çıktıktan sonra Hâkân'ın kendisine verdiği askerleri hediyelerle Hâkân'a geri gönderir. Daha sonra Mezdek'in dinine uyarak hapsedilen Kubâd yine Hâkân'ın yardımıyla tahtını Câmasp'tan geri alır (248a-250a, 251b). Nûşîrevân da saltanatı döneminde Hâkân'a başvurmuş, Heyâtıla'ya kastettiği dönemde desteğini almak için Hâkân'ın kızıyla evlenmiştir. Nûşîrevân'ın Hâkân'ın kızından Hürmüz adlı oğlu dünyaya gelir (254b-255a, 263a, 263b). Pervîz b. Hürmüz de Behrâm'ı öldürmek için Hâkân'dan yardım ister ve asker alır (264b).

5.20.8. Kayser

Eskiden Arapların Bizans imparatorları için kullandığı unvandır (Zavotçu, 2013: 418). Eserde Kayser Rûm padişahları için isim söylenmeden kullanılmıştır. Esere göre Kayser, Hz. Ömer'e elçi göndermiş ve onun idareciliği hakkında bilgi sahibi olmak istemiştir (97a). Efrîdûn; Rûm, Seklâb, Rûs ve Magrîb-Zemîn'i oğlu Selm'e vermiş ve onu "Kayser" olarak adlandırmıştır (159a). Müellif, Batlamyus hakkında bilgi verirken Rûm padişâhlarına "Kayser" adı verildiğini ifade eder (226a). Şâbûr b. Erdeşîr Nasîbîn'de Kayser'le karşı karşıya gelmiş, Kayser'in arzusuyla barış sağlanmıştır (228b-229a). Nûşîrevân'ın fetihlerinden çekinen Kayser ona hediyeler gönderir (256a). Kayser, Pervîz b. Hürmüz döneminde Pervîz'e Behrâm'a karşı yardım etmiş ve askerleri kendi askerleri tarafından öldürülmüştür (264b). Şîrûye b. Pervîz'in annesi Kayser'in kızıdır (265b). Nûşîrevân'ın Behrâm-Küşâm adlı bağında Nûşîrevân Kayser, Fağfûr ve Melik-i Hind ile toplanmış, Kayser burada Nûşîrevân'a nasihatte bulunmuştur (281a-281b). Eserde Kayser'in Nûşîrevân'a nasihat maksatlı bir mektup gönderdiği de kaydedilmiştir (288b).

5.20.9. Kisrâ

İran hükümdarlarına verilen addır. Tarihte ilk defa Sâsânî hükümdarı Nûşîrevân (slt. 531-569) için kullanılmıştır. Kelimenin "büyük padişah, padişahlar padişahı" anlamındaki "hüsrev" kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu da rivayet edilir (Pala, 2009: 277). Müellif de eserde Acem padişahlarına "Kisrâ" dendiğini aktarır (226a). Ayrıca Kisrâ, eserde Behrâm b. Yezdecird Arap ülkesinde Nu'mân bi İmrülkays'ın yanında iken Yezdecird b. Behrâm'ın ölümü üzerine tahta çıkarılan kişidir (238a). Kaynaklarda bu kişiden "Hüsrev" adıyla söz edilmektedir. Hüsrev'le Behrâm'ın mücadelesi sonucunda Behrâm'ın tahtı Hüsrev'den aldığı kaydedilir (Zerrinkûb-Zerrinkûb, 2019: 85). Esere göre Kisrâ Erdeşîr-i Bâbek soyundandır. Behrâm b. Yezdecird'in Kisrâ'dan tahtı almak istemesi üzerine halkın ileri gelenleri Kisrâ ile Behrâm'ın taht için mücadele etmesine karar verir. Behrâm'ın arzusuyla saltanat tacı iki aç arslanın arasına konur. İlk hamleyi Behrâm yapar. Behrâm arslanlardan birinin üstüne binip diğerini de kulağından tutar. İki arslanın başını birbirine vurup onları öldürerek tacı alır. Kisrâ'nın hükümdarlığı böylece sona erer (238a-240a).

5.20.10. Kostantîn

Eserde Bizans imparatorunun unvanı olarak kullanılır. Nûşîrevân Antakiyye'yi aldıktan sonra Rûm tarafına yönelir. Konstantîn'in haraç ödemeyi kabul etmesi üzerine anlaşma sağlanır (254b).

5.20.11. Ma'dî b. Kireb b. Tübba'-Hasan b. Tübba'

Tübba' eskiden Yemen krallarının kullandığı unvandır. Ayrıca *Kur'ân-ı Kerîm*'de Tübba' adlı bir kavmin helak edildiği kaydedilir. Tübba' unvanını kullanan ilk hükümdar Hâris er-Râiş'dir (Harman, 2012: 41, 455-456). Esere göre Ma'dî Kireb b. Tübba' ve Hasan b. Tübba' Erdeşîr-i Sâsânî'nin (slt. 226-240) döneminde Yemen Hükümdarı olan iki kardeştir. Erdeşîr'in Rûm'dan sonra Yemen'e yönelmesi üzerine Yemen halkı Yemâme, Fars ve Bahreyn'e dağılır (227b).

5.20.12. Melik Kendekân

İskender-i Yunanî'nin Hindistan seferi sırasında adını duyduğu, Uzak Hint'teki Kendekân şehrinin hikmetiyle meşhur melikidir. İskender, Kendekân'a mektup yazarak onu kendisine tabi olmaya çağırır. Melik Kendekân, İskender'e cevabında; kendisinde İskender'de bulunmayan çok güzel bir cariye, çok bilgili bir hakîm, her derde deva bulan bir tabîb ve hiç eksilmeyen bir kadeh bulunduğunu ifade eder. Bunun üzerine İskender yanındaki hakîmlerini Kendekân'ın yanında bulunan cariye, hakîm, tabîb ve kadehi almak için Kendekân'a gönderir. Kendekân cariye, hakîm, tabîb ve kadehi hakîmlere teslim ederek İskender'e saygılarını gönderir (188b-193b).

5.20.13. Melik Tübba'

Eskiden Yemen krallarının kullandığı unvandır. Ayrıca *Kur'ân-ı Kerîm*'de Tübba' adlı bir kavmin helak edildiği kaydedilir. Tübba' unvanını kullanan ilk hükümdar Hâris er-Râiş'dir (Harman, 2012: 41, 455-456). Eserde bahsedilen, Melik Tübba''nın kimliğiyle ilgili bilgi yoktur. Melik Tübba' gazap hâlindeyken kendisine nasihat verici mektup sunulması geleneğini başlatan kişi olarak zikredilir (114a).

5.20.14. Necâşî Ashame (Ashame en-Necâşî)

Necâşî kelimesi Habeş kralları için kullanılan bir unvandır. Arap kaynaklarında Necâşî özel isim olarak da kullanılır. Hz. Muhammed döneminde yaşayan ve Müslüman olan Necâşî'nin adının Ashame olduğu bilinmektedir. Necâşî Ashame'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Hz. Peygamber Mekke'de zulümlerin artması üzerine

Müslümanlara adil bir hükümdarın ülkesi olarak gördüğü Habeşistan'a hicret etmeyi tavsiye eder. 628 yılında Hz. Peygamber bir mektup ve bazı hediyelerle Ashame'yi İslam'a davet eder. Ashame Hz. Peygamber'in davetini kabul ederek Müslüman olur (Öztürk, 2006: 32, 476-477). Eserde Necâşî Arap padişahlarına verilen ad olarak tanımlanır (226a). Ashame de Necâşî adıyla anılır. Müellif, mektubu toprağa bırakmanın önemini anlatırken Hz. Peygamber'in Necâşî'ye gönderdiği mektubu toprağa bıraktığını böylece Necâşî'nin Müslüman olduğunu belirten bir rivayet aktarır (333b-334a).

5.20.15. Nu'mân b. İmrülkays

Kaynaklarda Behrâm b. Yezdecird'in Hire Hükümdarı Münzir tarafından yetiştirildiği ve Münzir'in Nu'mân adlı bir oğlu olduğu aktarılır (Ağırakça, 1996: 13, 397-398). Esere göre ise Behrâm b. Yezdecird (slt. 420-438) döneminde Nu'mân b. İmrülkays Arap hükümdarıdır ve Münzir adlı bir oğlu vardır. Yezdecird oğlu Behrâm'ı yetiştirmesi için Nu'mân'a teslim eder. Nu'mân Yezdecird'i yetiştirmeleri için bir Acem bir Arap dadı tayin eder. Nu'mân Behrâm'ı yetiştirerek babasının yerine tahta çıkana kadar ona destek olur. Behrâm babasının tahtına geçince Nu'mân Arap ülkesine geri döner (236b-240a).

5.20.16. Sinnimâr-ı Mimâr

Esere göre Arap hükümdarı Nu'mân b. İmrülkays'ın Behrâm b. Yezdecird'e köşk yapması için görevlendirdiği mühendistir. Sinnimâr köşkü bir rivayete göre beş, bir rivayete göre yirmi yıl sonra tamamlar. Bir gün köşkle ilgili konuşulurken Sinnimâr "Eger ben bile idüm ki benüm sâyim zâyi olmaz imiş bir binâ yapdura idüm ki çünki güneş kızara idi ol binâ dahı kızara idi. Ve çünkim sarara idi ol dahı sarara idi." ifadesini kullanır. Bunun üzerine sinirlenen Nu'mân "Beni hor tutdun. Ve binâda taksîr itdün." diyerek Sinnimâr'ı köşkün damından attırır. Sinnimâr parçalanarak ölür. Bu olay Araplar arasında mesel olur. Bir kişi yaptığına uygun bir karşılık göremeyip ceza alırsa bu durum "cezâ-yı Sinnimâr" olarak adlandırılır. Müellif, bir şairin bu konuda bir kaside yazdığını belirterek kasideden "Allah onu kahretsin. Bana Sinnimâr'ın cezasını verdi. Hâlbuki onun bir suçu yoktu." anlamına gelen Arapça bir beyit aktarır (237a-237b).

5.20.17. Şureyh b. Abdullâh

İsrâiloğullarından bir bilgedir. Meliklerin yanında bulunduğu sırada, meliklerin öfkelenmesi üzerine meliklere mektup sunarak onların sakinleşmesini sağlamasıyla

tanınır. Müellif, öfkenin kötülüğünü anlatmak ve vezirlerin meliklere karşı tutumuna örnek olması için Şureyh b. Abdullâh'ı örnek gösterir (113b).

5.20.18. Zebâ binti Amr b. Ma'dî Kireb

Esere göre Yemen Hükümdarı Ma'dî Kireb'in torunu olan kadındır. Nûşîrevân'ın (slt. 531-579) hükümdarlığı sırasında ona gelerek Bahreyn ve Yemâme'nin dedesi Ma'dî Kireb'in olduğunu, Erdeşîr zamanında zulümle dedesinden alınarak Cüdeyme'ye verildiğini ve kendisinin bölge için haraç vermek istemediğini ifade eder. Bunun üzerine Nûşîrevân Yemâme ve Bahreyn'i Zebâ binti Amr b. Ma'dî Kireb'e verir (228a).

5.21. Milletler ve Hanedanlar

5.21.1. Ashâb-ı Kehf

Ashâb-ı Kehf kıssası İslam'da, Hristiyanlıkta, Yahudilikte ve çeşitli efsanelerde farklı şekillerde yer alır. "Yedi Uyurlar" olarak da anılan bu gençler Hristiyanlık inancına göre kendilerini puta tapmaya ve putlara kurban kesmeye zorlayan İmparator Decius'un zulmünden kaçarak Anchilus Dağı'nda bir mağaraya sığınır ve uykuya dalar. Gençler bir gece uyuduklarını zannetse de içlerinden biri şehre inince durum anlaşılır. Konuyla ilgili farklı rivayetler olsa da Ashâb-ı Kehf'in mağarada üç yüz yedi yıl kaldığı düşüncesi yaygındır. Gençlerin ne zaman yaşadığı, kimin zamanında mağaraya sığındığı konusunda tartışmalar vardır. İslamiyet'te Ashâb-ı Kehf'le ilgili kaynak *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. *Kur'ân*'ın on sekizinci suresi olan Kehf suresinde putperest bir kavmin içinde Allah'a inanan gençlerin din değiştirmek ya da ölmek korkusuyla mağaraya sığındığı ifade edilir. Gençlerin yanlarındaki köpekleriyle beraber üç yüz dokuz yıl uyuduğu kaydedilir. *Kur'ân*'da bir gün uyuduğunu zanneden gençlerin sayısı hakkında ihtilaf olduğu bildirilir (Ersöz, 1991: 3, 465-466). Eserde Ashâb-ı Kehf Dikyânûs'un saltanatından söz edilirken anılır. Müellif, Dikyânûs'u tanıtmak için Ashâb-ı Kehf'in kendisinden kaçtığını belirtir. Ashâb-ı Kehf'in üç yüz dokuz yıl mağarada kaldığını söyleyerek Kehf suresinde bu sayının yer aldığı 25. ayeti aktarır. Müellif, konuyla ilgili kıssa ve tefsir kitaplarında ayrıntılı bilgi bulunduğunu, isteyenlerin o kaynaklardan konuyla ilgili talepte bulunabileceğini ifade eder (226a-226b).

5.21.2. Aygûr

Esere göre Aygûr milletinin uleması ketif ilminin başarısı konusunda Hint âlimleri ile aynı görüşe sahiptir. Aygûr uleması ketif ilmi uygulanırken dişi koyunun küreğinin kullanılması gerektiğini düşünmektedir (200b, 201a).

5.21.3. Benî Hâşim

Kureyş kabilesinde Hz. Peygamber'in mensup olduğu koldur. Kabileye adını veren Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in babası Hâşim b. Abdülmenâf'tır. Hâşim'in soyu Abdülmuttalib ile devam etmiş, diğer oğullarının nesli zamanla kesilmiştir (Sarıçam, Öz, 1997: 16, 403). Eserde aktarılan bir hikâyede benî Hâşim cömertlik konusunda benî Ümeyye ile kıyaslanır. Hikâye sonunda benî Hâşim'in daha cömert olduğu ifade edilir (346b-347b).

5.21.4. Benî Ümeyye

Dört halifeden sonra 661-750 yılları arasında hüküm süren Emevî Devleti'nin kurucusu olan ilk İslam hanedanıdır. Devlet adını, devletin kurucusu Mu'âviye b. Ebû Süfyân'ın mensubu olduğu benî Ümeyye (Ümeyyeoğulları, Emevîler) kabilesinden alır (Yiğit, 1995: 11, 87). Eserde Emevîlerden benî Ümeyye adıyla söz edilir. Müellif bahsettiği kişileri tanıtmak maksadıyla "Benî Ümeyye hulefasındandır" gibi tabirler kullanır (118b, 184b, 276a, 314b). Eserde Ömer b. Abdülazîz'den "Benî Ümeyye'den anun gibi kimesne gelmemişdür." şeklinde övgüyle söz edilir (284a). Ayrıca eserde cömertlikle ilgili bir hikâyede benî Hâşim ile benî Ümeyye karşılaştırılır. Hikâyede benî Hâşim'in benî Ümeyye'den daha cömert olduğu aktarılır (346b-347b).

5.21.5. Eşkânîler

Eşkânîler, İran'da kurulmuş bir devlettir. Part Devleti adıyla da bilinir. Devlet, M.Ö. III. asrın ortalarında kurulmuş M.S. 226 yılında yıkılmıştır (Koşelenko, 2021: 103). Eserde müellif İskender-i Yunanî'den sonra ortaya çıkan Mülûk-i Tavâif'in diğer adının Eşkânîler olduğunu aktarır. Eşkânîlerin bir rivayete göre Eşk b. Dârâ, bir rivayete göre Eşkân b. Yâfis b. Nûh neslinden geldiğini belirtir ve Eşkânîler hakkında ihtilafın çok olduğunu ifade eder. Konuyla ilgili *Târîh-i Güzîde* ve *Târîh-i Taberî*'yi kaynak gösterir (188a, 226b-227a).

5.21.6. Harz u Erz ü Berz

Eserde, Cebel-i Feth bölgesinde hüküm sürdüğü kaydedilen topluluktur. Nûşîrevân'ın Bâbülebvâb adlı hisarı bu topluluğu kontrol edebilmek amacıyla yaptırdığı kaydedilir (256).

5.21.7. Hatâ

Esere göre Hatâ milletinin âlimleri ketif ilminin başarısı konusunda Hint âlimleri ile aynı görüşü taşır. Hatā uleması, Hint ve Aygûr âlimleri gibi ketif ilmi uygulanırken dişi koyunun küreğinin kullanılması gerektiğini düşünmektedir (200b, 201a).

5.21.8. Keyânîler

Milattan önce 900-775 yılları arasında hüküm sürmüş bir hanedandır. Keyânî hanedanının Kurucusu Keykubâd'dır. Hanedanın son iki hükümdarı I. ve II. Dârâ'dır (Kurtuluş, 2002: 25, 346). Eserde, Keyânîlerin kurucusunun Keykubâd olduğu kaydedilir (162a).

5.21.9. Lût Kavmi

Hz. Lût'un peygamber olarak gönderildiği Sodom ve Gomore genç erkeklerle münasebette bulunmaları ve her türlü günahı işlemeleri sebebiyle helak edilir (Pala, 2009: 291). Eserde Lût kavmi Heyâtıla Padişahı Haşûr sebebiyle anılır. Heyâtıla halkı, Pîrûz'a gelerek Haşûr'un "Lût kavminin ameline mübâşir olduğu" gerekçesiyle onu şikâyet eder (245a).

5.21.10. Mülûkü't-Tavâif (Mülûk-i Tavâif)

Tavâif-i mülûk şeklinde de kullanılır. Genelde bir devlet yıkıldıktan sonra ortaya çıkan irili ufaklı siyasal yapıları, özelde ise Endülüs Emevî Devleti'nden sonraki Abbâdîler, Âmirîler, Bekrîler, Birzâlîler, Cehverîler, Demmerîler, Eftasîler, Hammûdîler, Hârûnîler, Hazrûnîler, Hûdîler, Müzeynîler, Rezînîler, Tücîbîler, Yefrenîler, Zîrîler ve Zünnûnîler gibi yirmi civarındaki küçük devleti ifade etmek için kullanılır. 400/1009 yılında Âmirîlerin Emevî tahtından uzaklaştırılmasından sonra çıkan saltanat kavgaları ve otorite boşluğu esnasında farklı boyutlardaki bu emirlikler ortaya çıkmıştır. Bu emirlikler 1031-1090 yılları arasında varlıklarını sürdürmüştür (Özdemir, 2006: 31, 553). Eserde Mülûk-i Tavâif İskender'in Mısır'dan sonra geçtiği ve harap ettiği bölgelerde, o beldenin padişahı yerine görevlendirdiği yeni padişahlar için kullanılır. Müellif, tarih kitaplarında Mülûk-i Tavâif'e Eşkânîler derler ifadesini kullanır. Esere göre Mülûk-i

Tavâif İskender'in ölümünden sonra da varlığını sürdürmüştür. Dicle'nin kenarından Irak ve Acem sınırına kadar İsfâhân, Kûhistân, Rey ve Kirmân ile Horasan ve Ceyhan sınırına kadar olan bölge Mülûk-i Tavâif'in hükümranlığı altındadır. Müellif İskender-i Yunanî tarafından görevlendirilen Mülûk-i Tavâif emirlerinin sayısını on sekiz olarak kaydeder, *Kûtü'l-Ervâh*'ta bu sayının on bir olduğunu belirtir. *Kûtü'l-Ervâh*'a göre dört yüz on yıl, *Taberî Târîhi*'ne göre beş yüz yirmi üç yıl hüküm sürdüklerini aktarır. Ayrıca Mülûk-i Tavâif'in Şîrûye b. Pervîz döneminde onun topraklarını almaya kastettiğini kaydeder. Mülûk-i Tavâif'e Erdeşîr-i Sâsân son vermiştir (188a, 225a, 225b, 226b-227a, 265b).

5.22. Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Gruplar

5.22.1. Abâziyye/İbâziyye

Kurucusu Abdullâh b. İbâz'dır. Harici fırkaları arasında en ılımlı olan kol İbâziyye'dir. Görüşleri devlet anlayışı (imâmet) ve itikadî anlayış şeklinde ikiye ayrılabilir. İbâziyye'ye göre *Kur'ân* hem inanç hem de pratik hayat açısından tek devlet nizamıdır. Amaç *Kur'ân* rehberliğinde mükemmel bir şeriat devleti kurmaktır. İtikadi görüşlerine göre "iman ikrar, amel, niyet, sünnete uymak, inanç konusunda hiçbir kimse için mazeret tanımamak, süflî arzulara uymamak ve takva yolun girmekten" oluşur. Farzların birinin terk edilmesi ya da haram işlenmesi imanı ortadan kaldırır (Fığlalı, 1999: 19, 256-261). Eserde Abâziyye şeklinde adlandırılan bu mezhep peygamberlikle ilgili görüşleri sebebiyle anılır. Müellif, Abâzilerin harici mezheplerden olduğunu belirtir. Abâzilere göre peygambere mucize göstermeden iman etmek vaciptir. Müellif bu düşüncenin yanlış olduğunu belirtir (76a-76b).

5.22.2. Bekriyye (Sıddîkıyye)

Hz. Ebû Bekir'den geldiği kabul edilen tarikattır. Bu tarikatın üyeleri davranışlarını silsile yoluyla Hz. Ebû Bekir'e bağlar. Hz. Ebû Bekir'in Sıddîk sıfatından ötürü Sıddîkıyye adıyla da anılır (Tosun, 2009: 37, 98). Eserde Bekriyye ve Şîa arasındaki hilafet tartışması sebebiyle yer alır. Bekriyye'ye göre Hz. Ebû Bekir'in halife olması için Hz. Peygamber'in kesin hükmü vardır (83a).

5.22.3. Berâhime

Sanskritçe "brh" kökünden gelen brahman kelimesi nötr biçimiyle "kutsal kudret, yüce gerçek" anlamına gelir. Kelimenin müzekkeri brahman ise "bu kudrete sahip veya ona bağlı kimse" anlamındadır. Hindistan'da kutsal metin kabul edilen Vedalar'ın

yorumlandığı Brahmanalar'da yer alan ve kast sisteminin en üstündeki Brahmanların temsil ettiği dinî yapıya Brahmanizm adı verilir (Tümer, 1992: 6, 329). İslam kaynaklarında Brahmanizm'den "el-Berâhime" veya "el-Berhemiyye" (Brahmanlar) şeklinde söz edilir (Tümer, 1992: 6, 332). Eserde Allah'ın insanlara peygamber göndermesi konusundaki görüşleri dolayısıyla anılır. Berâhime'ye göre peygamber gelmesi "muhâl" yani imkânsızdır (74a).

5.22.4. Eş'âire

Adını kurucusu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'den alır. Eş'âire ehlisünnetin akâidini kelamî metotla savunur; aklı ve nakli birleştirir (Yavuz, 1995: 11, 447-455). Eserde Mutezile ve ehlisünnetin görüşleri karşılaştırılırken Eş'âire'nin de görüşlerine başvurulur (35b, 36b, 37b, 56b).

5.22.5. Felâsife

"Hikmeti seven, bilgelik dostu" anlamına gelen felasifo kelimesi Arapçaya feylesûf olarak geçmiştir. Feylesûfun çoğulu felâsifedir (Aydın, 1996: 13, 107). Eserde filozofların görüşleri aktarılırken filozoflar bir mezhep gibi görülmüş ve onlardan Felâsife şeklinde bahsedilmiştir. Müellif Felâsife'nin Allah'ın kudreti, görmesi, işitmesi ve haşirle ilgili görüşlerini aktarır (24b, 32a, 59a).

5.22.6. Hanbeliyye

Ahmed b. Hanbel tarafından kurulan mezhep ve bu mezhebe mensup olan kişilere verilen addır (Devellioğlu, 2013: 372). Eserde *Kur'ân-ı Kerîm*'in kadîm olup olmadığı tartışılırken Hanbeliyye'nin görüşüne de yer verilir (34b-35b).

5.22.7. Hulûliyye Mezhebi

Hulûl kelimesi girme, yanaşma, geçme anlamlarına gelir. İslam felsefesinde hulûl Tanrının kula girmesi suretiyle kulun Tanrılaşması şeklinde açıklanır. Batıl bir görüştür (Pala, 2009: 211). Bu görüşe inanan kişilerin oluşturduğu gruplara Hulûliyye adı verilmiştir. Eserde Allah'ın her türlü eksiklikten münezzeh olduğu anlatılırken Allah'ın hulûlden de münezzeh olduğu belirtilmiş, müellif Hulûliyye'nin görüşlerini aktarıp görüşlerinin yanlışlığını ispata çalışmıştır (16a-16b).

5.22.8. Kerrâmiyye

Muhammed b. Kerrâm (ö. 255/869) tarafından kurulmuş itikadî bir mezheptir. Bu mezhebe göre Allah arş üzerinde bulunur. O zat ve cevher olarak tektir. Bir yerden başka

bir yere intikal edebilir. İlahi kelam lafız açısından kadîmdir (Kutlu, 2005: 30, 549-550). Eserde, Allah'ın mekândan münezzeh olması konusunda Kerrâmiyye'nin görüşü de ele alınır. Müellif bu görüşün yanlışlığını açıklar. Kelam konusunda da Kerrâmiyye Mutezile ile birlikte görüşlerinin yanlışlığı dolayısıyla anılır (19a, 35a, 36a, 38b).

5.22.9. Mecûsîlik

Milattan önce Doğu İran'da yaşamış olan Zerdüşt'ün dini ile eski İran inanç ve geleneklerinin karışması ile ortaya çıkan dindir. Kutsal kitabı *Avesta*'dır. Bunun yanında bazı Pehlevîce metinler de kutsal kabul edilir. Ateşle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle "Ateşperestlik" olarak da adlandırılır (Gündüz, 2003: 28, 279-281). Eserde Mecûsîler "oda tapıcı" olarak tanımlanmış, dünyaya dört bin yıl Mecûsîlerin hükmettiği kaydedilmiştir (146b).

5.22.10. Mevlevîler

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye nispet edilen tarikatın üyeleridir. Mevlânâ tarikatın piri sayılmaktadır. Tarikatlaşma faaliyetini Mevlânâ'nın kâtibi olan Hüsameddîn Çelebi (ö. 1284) başlatmış, onun ölümünden sonra irşad makamına geçen Sultan Veled devam ettirmiştir. Sultan Veled'den sonra irşad makamına geçen oğlu ulu Ârif Çelebi'yle birlikte Mevlevilik Mevlânâ soyuna mensup "çelebi" unvanı taşıyan kişiler tarafından temsil edilmeye başlamıştır. Tarikatın idare merkezi Konya Mevlânâ Dergâhıdır (Tanrıkorur, 2004: 29, 468). Eserde dünya bir gemiye, bu gemide dönen insanlar da sema yapan Mevlevîlere benzetilmiştir (130a).

5.22.11. Mutezile

Mutezile "Kaderi inkâr edip 'Kul ettiklerinin yaratıcısıdır.' diyen, Allah sıfatlarını kadîm saymakta ehlisünnetten ayrılan ve Vâsıl b. Atâ yolunda olan kimseler" şeklinde tanımlanır (Devellioğlu, 2013: 810). Mutezileye göre akıl ve irade her şeyin önündedir. Eserde Mutezile rü'yet, Allah'ın ilmi, Allah'ın kelamı, Allah'ın fiilleri, mizan, sırat ve cennet ile cehennem hakkındaki yanlış görüşleri sebebiyle zikredilir. Müellif, Mutezile'nin görüşünü aktardıktan sonra onların düşüncesinin yanlışlığıyla ilgili açıklamalar yapar (23a-23b, 31a, 34b, 36b, 38b, 43b-46b, 61b-62a, 64a-64b, 66b, 70b, 82b).

5.22.12. Seneviyye

İslam kaynaklarında, âlemi nur ve zulmet olarak ayırdıkları iki ezelî aslın yönettiğine inanan din veya mezheplere verilen addır (Sinanoğlu, 2009: 36, 521). Eserde Allah'ın kudreti konulu bölümde Seneviyye kudreti inkâr etmesi sebebiyle anılır (24b).

5.22. 13. Sümeniyye

Müslüman yazarların Budizme inanan kişilere verdiği addır. Kaynaklarda Sümeniyye ve Şü(e)meniyye biçimlerinde kullanılır. "Sümnâ'ya / Sûmenât'a mensup olanlar" anlamına gelir. Sûmenât, Hindistan'ın Gucerât bölgesinde bir şehrin ve burada bulunan tapınak ve putun adıdır (Güç, 2010: 38, 132). Eserde, Allah'ın insanlara peygamber göndermesi konusundaki görüşleri dolayısıyla zikredilir. Sümeniyye'ye göre insanlara peygamber gelmesi "muhâl" yani imkânsızdır (74a).

5.22.14. Şîa

Hz. Peygamber'in ölümünden sonra halifeliğin Hz. Ali'ye ve onun ailesinden kimselere geçmesini savunan gruplara verilen addır (Öz, Mustafa: 39, 111). Eserde Hz. Ebû Bekir'in hilafeti konusunda hilafeti Hz. Ali'ye uygun görmeleri sebebiyle anılır (83a).

6. Eserler

'Alâî, eserin giriş bölümünde *Nasîhatü'l-Mülûk*'u tercüme ederken esere ilavelerde bulunacağını ve seçkin eserlerden faydalanarak onu süsleyip güzelleştireceğini ifade eder (5b). Müellif, bu sözlerine uygun olarak eserini tefsir, hadis, tarih, edebiyat, siyaset ve ahlak konularında yazılmış çok sayıda eserden istifade ederek oluşturur. Bu eserlerin bazılarından alıntılara yer verirken bazı eserleri konu hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyenler için kaynak göstermekle yetinir.

6.1. Ahd-nâme

Eserde, Sâsânî Devleti'nin kurucusu Erdeşîr-i Bâbek'in (ö. 242) eseri olarak zikredilir. Ancak kaynaklarda eserle ilgili bilgi bulunmaz. Müellif *Ahd-nâme*'den "Her izzetün ki kademi ilmün bisatı üzre olmaya âkıbeti zilletdür." cümlesini aktarır (312b).

6.2. Akâidü'l-Adudiyye

Adudiddîn el-Îcî (ö. 756/1355) tarafından kaleme alınmıştır. Îcî'nin vefatından on iki gün önce tamamlanmıştır. Akâid konularının medreselerde ezberlenmesi amacıyla

yazılmıştır. Çok sayıda şerhi vardır (Görgün, 2000: 21, 410-414). Eserde Allah'ın kelamı ve cennet konularında Eş'arîlerin görüşlerine kaynak olarak gösterilmiştir (36b, 69a).

6.3. Behçetü't-Tevârîh

Eser 1456-1459 yılları arasında Bursa'da Şükrullâh (ö. 864/1459'dan sonra) tarafından kaleme alınmıştır. On üç bölümden oluşur. İlk sekiz bölüm Hz. Âdem'den başlanarak yazılmış bir İslam tarihi niteliğindedir. Dokuzuncu ve onuncu bölümlerde meşhur Yunan filozofları ile bazı din büyükleri konu edilir. On birinci bölüm İran şahlarına, gayrimüslim hükümdarlar ve İslam hükümdarlarına; on ikinci bölüm Emevî, Abbâsî, Alevî hanedanlarına ve Selçuklular'a; on üçüncü bölüm ise Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Eserin dili Farsçadır (Demiroğlu, 1992: 5, 349). Eserde *Behçetü't-Tevârîh* İskender'in kimliği, Şâbûr-ı Zülektâf'ın ve Câmâsp'ın saltanat süreleri konusunda kaynak olarak gösterilir (175b, 235a-235b, 251b).

6.4. Bostân

Sa'dî Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) mesnevi nazım biçiminde kaleme aldığı eseridir. Eser müellifin *Gülistân* adlı eserinden bir yıl önce 1257'de kaleme alınmıştır. Ahlaki ve öğretici hikâyelerden oluşur. *Bostân* Klasik Türk edebiyatında çok ilgi görmüş, eserle ilgili çok sayıda şerh yazılmıştır (Pala, 2009: 74-75). 'Alâî, eserinde Allah'ın ilmi konusunda *Bostân*'dan ilgili beyitleri aktarmış, anlatımını güçlendirmiştir (98b).

6.5. Câmâsp-nâme

Keyânîlerin Şahı Küstâsep'in, veziri Câmâsp'a kâinat ve yaratılışla ilgili sorduğu sorular ve Vezir Câmâsp'ın cevaplarından oluşan eserdir. *Câmâsp-nâme* Pehlevice yazılmış yaklaşık 5000 beyitten oluşan bir eserdir. Eserde din, ahlak ve İran tarihi konuları ele alınmıştır (Erkan, 1993: 7 43). *Netîcetü's-Sülûk*'ta Câmâsp-ı Hakîm'in Hz. Muhammed'in geleceğini haber vermesinin *Câmâsp-nâme*'de yazılı olduğu belirtilir (212b). Müellif ayrıca Kubâd b. Pîrûz'un kardeşi Câmâsp'ın saltanatı hakkında *Câmâsp-nâme*'yi kaynak gösterir (251b).

6.6. Câmi'u's-Sahîh (Müslim)

Müslim'in kaleme aldığı hadis eseridir (Kandemir, 2006: 32, 93). Eserde *Sahîh* ve *Sahîh-i Müslim* adıyla anılır. Müellif tarafından hadislere kaynak göstermek amacıyla zikredilir (3b, 69b, 71b).

6.7. Câmi‘u’s-Sahîh (Buhârî)

Buhârî’nin kaleme aldığı hadis eseridir (Zavotçu, 2013: 134). Eserde *Sahîh* adıyla hadislere kaynak gösterilmiştir (3b, 168a).

6.8. Câvîdân-Hıred

Hûşeng b. Sâ’il’in kendisinden sonra tahta geçecek kişiye nasihat etmek üzere kaleme aldığı Farsça eserdir. Ancak eserin Hûşeng’e aidiyeti tartışmalıdır (Çağrıcı, 1993: 176-177). Eserde *Câvîdân-Hıred* Hûşeng tarafından yazılmış hikmetli davranışlarla ilgili bir kitap olarak zikredilir (154a).

6.9. Edebü’l-Kâtib (Edebü’l-Küttâb)

İbn Kuteybe (ö. 279/889) tarafından devlet hizmetinde bulunan kâtipler için kaleme alınmış bir eserdir. İbn Kuteybe eserini Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellâh’ın veziri Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkan’a sunmuştur. Eser *Edebü’l-Küttâb* adıyla da bilinir. Dört bölümden oluşur. Müellif; birinci bölümde yanlış anlaşılan ve yanlış kullanılan kelimelere yer vermiş, ikinci bölümde imla, sarf ve telaffuz konuları üzerinde durmuştur. Eserin üçüncü bölümünde konuşma dilindeki yanlışlar konusu işlenmiş, son bölümde ise sülâsî fiillerle mezîd fiillerin yapıları, kazandıkları farklı anlamlar, isim ve sıfatların vezin ve manaları konularında bilgi verilmiştir (Tüccar, 1994: 10: 410-411). ‘Alâî, *Edebü’l-Küttâb*’ı kâtiplik konusunda bilgi almak isteyenler için tavsiye eder (334b).

6.10. el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân

Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273) tarafından yazılan tefsir kitabıdır. *Tefsîrü’l-Kurtubî* adıyla da bilinir. Eserin yazılma tarihi hakkında bilgi yoktur. Kurtubî eserinde kıraat farklılıkları, esbâb-ı nüzûl, dil bilimi ve fıkıh alanlarıyla ilgili izahlara geniş yer vermiş, aktardığı rivayetlerin zamanı, içeriği ve kaynağıyla ilgili tahlil yapmıştır (Coşkun, 2019: 7, 100-101). Eserde *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân Tefsîr-i Kurtubî* adıyla İskender-i Zülkarneyn’in hayatı hakkında kaynak olarak gösterilir (176b).

6.11. el-Keşf ve’l-Beyân an-Tefsîri’l-Kur’ân

Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa‘lebî en-Nîsâbûrî’nin (ö. 427/1035) yazdığı tefsir kitabıdır. *Tefsîrü’l-Kebîr* ve *Tefsîrü’s-Sa‘lebî* adlarıyla da bilinir. Sa‘lebî eserinde ayetleri *Kur’ân*’la, sahabe ve tabiînden gelen rivayetlerle yorumlamıştır. Eser birçok müellif tarafından başarılı bulunmuş, asılsız rivayetlere yer vermesi yönüyle

de eleştirilmiştir (Mertoğlu, 2009: 36, 28-29). Eserde *Tefsîr-i Sa'lebî* adıyla İskender-i Zülkarneyn'in hayatı hakkında kaynak gösterilir (176b).

6.12. el-Ma'ârif

İbn Kuteybe (ö. 279/889) tarafından kaleme alınan ansiklopedik eserdir. Eser tarih ve ensâb konuludur. Yirmi bölümden oluşur. Eserde, Hz. Âdem'den İslam'ın doğuşuna kadar olan dönemin özetlenmesinden sonra İslamiyet'in başlangıcından Abbâsî Halifesi Müstaîn-Billâh'ın (ö. 252/866) son zamanlarına kadar geçen devirler hakkında bilgi verilmiştir (Tüccar, 2003: 27, 271; Yazıcı, 1999: 20, 145-149). *el-Ma'ârif* eserde *Kitâbü'l-Ma'ârif* adıyla zikredilir. İskender-i Yunanî'nin yaşadığı dönem için kaynak gösterilir (177a).

6.13. el-Bidâye ve'n-Nihâye

İbn Kesîr (ö. 774/1370) tarafından kaleme alınmış umumi İslam tarihidir. Eser başlangıçtan 767/1366-67 yılına kadar yaşanan olayları kronolojik biçimde ele alır. On dört ciltten oluşur (Özaydın, 1999, 20, 133). Eserde sırasıyla; peygamberler ve geçmiş milletlerin tarihleri, Cahiliye dönemi, Hz. Muhammed'in ataları, doğumu, gençliği, Hz. Hatice ile evlenmesi, peygamber oluşu, ilk Müslümanlar ve müşriklerden gördükleri işkenceler, Akabe biatları ve hicret hakkında bilgi verdikten sonra Hz. Peygamber'in Medine dönemi hayatından başlamak üzere 767/1365-66 yılına kadar meydana gelen olaylar anlatılır. Eserin son bölümünde *Kur'ân* ve hadislere göre kıyamet, ahiret hayatı, cennet ve cehennem konuları ele alınır (Özaydın, 1992: 6, 131). Eserde, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* Şeyh İmâdüddîn İbn-i Kesîr'in *Târîh*'i şeklinde anılır. 'Alâî eserin *Bidâyetü'n-Nihâye* adını taşıdığını ifade eder. İskender-i Yunanî döneminde bir kâhinin icat ettiği kulunca iyi gelen bir davulun Selâhaddîn Yûsuf b. Eyyûb (slt. 1171-1193) zamanında Mısır hazinesinde bulunduğunun *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de kaydedildiğini aktarır (188a).

6.14. en-Nücûmü'z-Zâhire fî-Mülûki Mısr ve'l-Kâhire

Memlükler dönemi tarihçisi İbn Tağrîberdî (ö. 874/1470) tarafından kaleme alınmıştır. Müslüman Mısır tarihçileri tarafından yazılmış eserlerin en mükemmellerinden kabul edilir. Eserde Mısır'ın fethinden İbn Tağrîberdî'nin vefatından (874/1470) önceki iki seneye kadar geçen sekiz buçuk asırlık dönem işlenir. Müellif eserinde her hükümdara bir bölüm ayırmış, yaşanan olayları kronolojik biçimde ayrıntılı olarak ele almıştır. Ayrıca her yılın sonunda o yıl vefat eden önemli kişileri ve yaşanan

önemli olayları kaydetmiştir (Çuhadar, Yiğit, 1999: 20, 385-387). 'Alâî eserinde İskender-i Yunanî döneminde bir kâhinin icat ettiği akçenin benî Ümeyye zamanında Mısır hazinesinde bulunduğunun *en-Nücûmü'z-Zâhire fî-Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*'de yazdığını aktarır (187b).

6.15. eş-Şemâilü'n-Nebeviyye

Hadis âlimi Tirmizî (ö. 279/872) tarafından yazılmıştır. Eserin tam adı Tam adı *eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâ'ilü'l-Mustafaviyye*'dir. Şemâil konusunda yazılmış ilk eserdir. Hz. Peygamber'in "dış görünüşü, kıyafeti, yemesi içmesi, konuşma şekli, ibadeti, ahlakı, geçim tarzı ve ölümü" hakkında hadisleri kaynak alarak bilgi verir (Kandemir, 2010: 38, 500). Eserde *Şemâilü'n-Nebî* adıyla zikredilir. Müellif, Hz. Peygamber'in şemâili hakkında bu esere başvurulabileceğini ifade eder (78b).

6.16. Envârü't-Tenzîl

Kâdî Beydâvî tarafından kaleme alınmış tefsir kitabıdır (Yavuz, 1992: 6, 100-103). Eserde *Tefsîr* adıyla anılır (52a-176b).

6.17. Esrâr-ı Tenzîl

İmâm Fahreddîn Râzî tarafından kaleme alınan akâid, ahlak ve fıkıh konulu eserdir. Müellif bu konuları *Kur'ân*'a dayanarak izaha çalışır. Eserin tam adı *Esrârü't-Tenzîl ve Envârü't-Te'vîl*'dir (Yavuz, 1995: 12, 89-95). Eserde ayetlerin açıklamalarıyla ilgili kaynak gösterilir (8b, 49b).

6.18. Fezâilü'l-Ashâb

Hadis ilimlerinden "marifetü's-sahâbe"nin bir koludur. Ashaba karşı çıkan kişilere karşı sahabelerin üstün yönlerini göstermek ve onları savunmak amacıyla yazılan eserlerin genel adıdır. *Fezâilü's-Sahâbe, Menâkıbü's-Sahâbe, Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, Ma'rifetü's-Sahâbe* adlarıyla yazılmış eserler de vardır (Efendioğlu, 1995: 12, 534). Eserde, müellif Hz. Ali'nin faziletleri ile ilgili bir konuda *Fezâilü'l-Ashâb*'ı kaynak gösterir. Ancak eserin müellifini belirtmediği için hangi eseri kastettiği anlaşılmaz (89a).

6.19. Gülistân

Sa'dî Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) manzum mensur karışık kaleme aldığı eseridir. Ahlaki ve öğretici nitelikteki eser 1258 yılında yazılmıştır. Bir ön söz ve sekiz bölümden oluşur. Birinci bölüm hükümdarların davranışlarına, ikinci bölüm dervişlerin ahlakına, üçüncü bölüm kanaatin erdemlerine, dördüncü bölüm susmanın faydalarına, beşinci

bölüm aşka ve gençliğe, altıncı bölüm güçsüzlük ve ihtiyarlığa, yedinci bölüm terbiyenin önemine, sekizinci bölüm sohbet kurallarına ve adabına ayrılmıştır. Eser dünya genelinde üne kavuşmuş, iki yüzden fazla dile çevrilmiştir (Pala, 2009: 174). 'Alâî eserinde şairlerin vasıfları hakkında *Gülistân*'dan alıntı yapar (119a-119b).

6.20. İhyâ'u Ulûmi'ddîn

Gazâlî'nin Bağdat'tan ayrıldıktan sonra geçirdiği tefekkür döneminin ürünüdür. Dinî, felsefi, tasavvufi ve ahlaki konuları ele alır. Eserin birçok baskısı vardır. Tenkitli neşri yapılmamıştır. Ahmet Serdaroğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Karlığa, 1996: 13, 523). *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn* Gazâlî'nin Müslüman toplumu ıslah etme düşüncesinin ürünüdür. Eser müellifin en hacimli ve en önemli eseri kabul edilir (Çağrıcı, 2000: 22, 10-12). Eserde *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn* müellif tarafından gazap konusu için kaynak gösterilir. Ayrıca Gazâlî'den yapılan alıntıda Gazâlî dünyanın sıfatlarından *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn*'de ayrıntılı olarak bahsettiğini kaydeder (108b, 122b).

6.21. İskender-nâme

Nizâmî-yi Gencevî'nin (ö. 597-611/1201-1214) mesnevi türündeki eseridir. Eser Şeref-nâme ve İkbâl-nâme başlıklı iki bölümden oluşur. Şeref-nâme 1201'de, İkbâl-nâme 1211'de tamamlanmıştır. Birinci bölümde İskender'in soyu, karanlıklar ülkesine gitmesi ve fetihleri anlatılır. İkinci bölümde İskender bir peygamber ve filozof gibi takdim edilir. Eser yaklaşık 15.000 beyitten oluşur (Kanar, 2007: 33, 184). 'Alâî eserde kıyafet ilminde kulak konusunu anlatırken İskender'in kulakları ile ilgili bir hikâye aktarır. Müellif hikâye için *Marzubân-nâme* ve *İskender-nâme*'yi kaynak gösterir (222a).

6.22. Kavâidü'l-İnşâ

Eserde Hâce-i Cihân'a ait olduğu kaydedilir. Müellif kâtiplik konusunda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenlerin bu esere müracaat edebileceğini kaydeder (334b). Hâce-i Cihân Hindistan'da yüksek mevkilerde bulunan devlet adamlarına verilmiş bir unvandır (Konukçu, 1996: 14, 429). Eserde Hâce-i Cihân *Kavâidü'l-İnşâ* adlı eserin müellifi olarak anılır ancak kimliğine dair bilgi yoktur (334b).

6.23. Kem'etü'z-Zehr

Bağdatlı İsmâ'il Paşa bu eserin adını İbn Cevzî'nin eserleri arasında sayar ancak hakkında bilgi vermez (1955: 1, 522). Eserde İskender ile Aristo'nun ilişkisi anlatılırken

müellif, *Kem'etü'z-Zehr*'e göre Aristo'nun Eflâtun'un, Eflâtun'un da Sokrates'in öğrencisi olduğunu kaydeder (180a-180b).

6.24. Kelîle ve Dimne

III. yüzyılda Hintli yazar Beydebâ tarafından kaleme alınmıştır. Kelîle ve Dimne iki çakaldır. Kelîle düşünceli ve mantıklı, Dimne ise kurnaz kişiliğin temsilcisidir. Türkçeye ilk defa XIV. yüzyılda Kul Mes'ûd tarafından çevrilmiştir (Zavotçu, 2013: 424). Eserde bu kitabın Nûşîrevân'a armağan olarak geldiği ve İbnü'l-Mukaffa tarafından Pehlevîceden Arapçaya tercüme edildiği kaydedilir. Müellif İbnü'l-Mukaffa'nın çevirisinden Hint padişahlarının hikmetleri ile ilgili bir bölüm aktarır (252a, 349b-350a).

6.25. Kitâbü't-Târîh

Ebû Ca'fer Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî (ö. 232/847'den sonra) tarafından kaleme alınan tarih kitabıdır. Eser günümüze ulaşmamıştır. Ancak İslam tarihçilerinin yaptığı alıntılardan eserin bir dönem kaynak eser olarak kullanıldığı anlaşılır (Fazlıoğlu, 1997: 16, 224-227). Eserde *Kitâbü't-Târîh, Târîh-i Hârizmî* adıyla İskender-i Yunanî'nin yaşadığı dönem ile ilgili kaynak gösterilir (177a).

6.26. Kitâbü'l-Edviye

Eserde Câlînûs'a atfedilen bir kitaptır. Müellif bu kitaptan hikmetli bir söze yer verir (356b).

6.27. Kitâbü'l-Esrâr

Esere göre Hakîm Feylesûf'un İskender-i Yunanî için kaleme aldığı eserdir. Eserin dili hakkında bilgi yoktur. Müellifin ifadesine göre eser Arapçaya tercüme edilmiştir. Feylesûf eserinde ilm-i kef, ilm-i ketif, ilm-i mekâdîr-i esâbi'i'l-yedd hakkında bilgi verir (197b-198b).

6.28. Kitâbü'l-Firdevs

Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî (ö. 509/1115) tarafından kaleme alınmış bir hadis kitabıdır. Eserin tam adı *Kitâbü'l-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*'dır. *Firdevsü'l-Ahbâr* adıyla tanınmıştır. Eserde bulunan hadislerin bir kısmı sahih, çoğu zayıf ve asılsızdır (Uğur, 1996: 13, 129-130). Eserde bir hadise kaynak olarak gösterilmiştir (88b).

6.29. Kûtü'l-Ervâh

Mevlânâ Hasan b. Ali b. Hammâd tarafından kaleme alınmış tarih konulu eserdir (Yıldız, 2010: 39, 257). 'Alâî, tarihle ilgili konularda *Kûtü'l-Ervâh*'tan yararlanmış ve

eseri kaynak göstermiştir. Müellif, Hûşeng b. Sâ'il'in adı ve saltanat süresi, Tahmûras-ı Dîv-Bend'in saltanat süresi, Nûzer b. Menûçihr'in tahta çıkışı, Keykubâd b. Zev'in saltanat süresi, Behmen b. İsfendiyâr'ın annesinin kimliği, Dârâb'ın babasının kim olduğu, Behmen'den sonra Hânî'nin tahta çıkışı, tarihte iki İskender olması, Feylekûs'un özellikleri, Mülûk-i Tavâif'in özellikleri, Erdeşîr'in saltanat süresi, Hürmüz b. Türsî'nin saltanat süresi, Şâbûr'un "Zülektâf" unvanını alışı, Hâkân'la Behrâm'ın mücadelesi, Câmâsp'ın saltanat süresi, Yezdecird b. Pervîz'in saltanatı konularında *Kûtü'l-Ervâh*'ı kaynak gösterir (153a, 154b, 160a, 162a, 172a, 174a, 175b, 177a, 227a, 228b, 230b, 240b, 251b, 266b).

6.30. Makâsıd

Sadeddîn et-Teftâzânî'nin kelam konulu eseridir. Müellif esere *Şerhu'l-Makâsıd* adlı bir de şerh yazmıştır (Sinanoğlu, 2003: 27, 420-421). Eserde, *Makâsıd* Hulûliyye ve Buhtunnasr sözcüklerinin telaffuzu konusunda kaynak gösterilmiştir (16a, 166a).

6.31. Mantıku't-Tayr

İranlı şair Ferîdüddîn Attâr'ın (ö. 618/1221) kaleme aldığı tasavvufi bir mesnevidir. 1187 yılında tamamlanmıştır. Attâr, eserde vahdet-i vücûd inancını kuşlar üzerinden anlatır. Kendilerinin bir padişahı olduğunu düşünen kuşların Süleymân Peygamber'in postacısı hüdhüdün öncülüğünde padişahları olduğunu düşündükleri "sîmurg"a ulaşması ve kendilerini bulması konu edilir. *Mantıku't-Tayr* Gülşehrî tarafından 717/1317'de Türkçeye çevrilmiştir (Sevgi, 2003: 28, 29-30). Müellif eserde dünyanın geçiciliği ve çirkinliği hakkında *Mantıku't-Tayr*'dan alıntı yapmıştır (132a-132b, 133a-133b).

6.32. Marzubân-nâme

Taberistan Hükümdarı Şervîn'in oğlu Merzübân tarafından X. yüzyılın sonunda kaleme alınmıştır. Ahlak ve siyaset konulu bir nasihatnamedir. Eserin dili Eski Farsçanın lehçesi olan Tabericedir. Ancak bu nüsha günümüze ulaşmamıştır. Eser Yeni Farsça ile Muhammed b. Gâzî tarafından yazılmış Selçuklu Sultanı Rükneddin II. Süleymân Şah'a sunulmuştur (598/1201-1202). Eser 608-622/1211-1225 yılları arasında Sa'deddin Verâvînî tarafından dönemin Farsçasıyla yazılmış ve Azerbaycan Atabegi Rebîbüddin'e ithaf edilmiştir. Eserin Türkçeye ilk tercümesi XIV. yüzyılın ikinci yarısında Sadreddîn Şeyhoğlu tarafından Verâvînî nüshasına dayalı yapılmıştır. İkinci tercüme ise Urfalı

Nüzhet Ömer Efendi'ye (ö. 573/1778) aittir (Kurtuluş, 2004: 29, 257-258). Eserde 'Alâî kıyafet ilminde kulak konusunu anlatırken İskender'in kulakları ile ilgili bir hikâye aktarır. Bu hikâyenin *Marzubân-nâme* ve Nizâmî'nin *İskender-nâme*'sinde bulunduğunu belirtir. Ancak *Marzubân-nâme* için müellif adı zikretmez (222a).

6.33. Mesnevî

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) tarafından mesnevi nazım biçiminde Farsça kaleme alınmış bir eserdir. Mevlânâ eserini seyrüsülûkta bulunanlar için bir irşad kitabı olarak tanımlar. Eser tasavvufun tüm konularını öğretici bir üslupla ele almış, yüzyıllar boyunca sevilerek okunmuş, farklı dillere çevrilmiş ve şerh edilmiştir. Eserin yazımının sekiz-on yıl sürdüğü ve 666/1268 tarihinde tamamlandığı düşünülmektedir (Ceyhan, 2004: 29, 325-326). 'Alâî eserde *Mesnevî*'ye anlattığı konuya uygun beyitler sebebiyle başvurur. Ayrıca bir hadisin açıklamasını da *Mesnevî*'ye dayalı olarak yapar. Eserden "*Mesnevî ve Mesnevî-yi Ma'nevî*" adlarıyla söz eder (98a, 105b, 127b, 298b, 313a).

6.34. Mes'ûdî Târîhi (Mürûcü'z-Zeheb)

Mes'ûdî (ö. 346/957) tarafından kaleme alınmış tarih eseridir. 332/943'te Fustat'ta yazılmış 336/947 ve 345/956 yıllarında iki kere gözden geçirilmiştir. Ancak günümüze ulaşan hâli 345/956 yılındaki son hâli değildir. Eser bir mukaddime ve iki ana bölümden oluşur. Birinci bölümde Hz. Âdem'den başlanarak peygamberler tarihi, coğrafi bölgeler, Hintliler, Çinliler, Yunanlılar, Roma ve Bizans ile Persler ve Sâsânîler, Türkler; İslam öncesi Arabistan tarihi konuları işlenir. İkinci bölüm, Hz. Peygamber döneminden başlanarak Abbâsî Halifesi Mutî'-Lillâh'a kadar İslam tarihini anlatır (Avcı, 2004: 29, 354). 'Alâî eserde *Mürûcü'z-Zeheb*'den Mes'ûdî'nin *Târîh*'i ve *Târîh-i Mes'ûdî* şeklinde söz eder. Eserde İskenderiyye'de bulunan minarenin özellikleri ile Nûşîrevân'ın yaptırdığı Bâbülebvâb adlı şehirde bulunan deniz içindeki hisar konularında Mes'ûdî'nin eseri kaynak gösterilir. Müellif ayrıca *Mes'ûdî Târîhi*'nin telif yılını 333/944-45 olarak kaydeder (183b, 184a, 185a, 255b).

6.35. Mevâkıf

Adudiddîn el-Îcî (ö. 756/1355) tarafından kaleme alınan kelam konulu eserdir (Sinanoğlu, 2004: 29, 422-423). 'Alâî, Allah'ın iradesi ve kelamı konularında bu eseri kaynak gösterir (36b, 29a, 36b).

6.36. Mir'âtü'l-Cenân

Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Ali b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî (ö. 768/1367) tarafından kaleme alınmıştır. Eser *Târîhu'l-Yâfiî* adıyla da bilinir. Hz. Peygamber'in hicretinden (622/1225-25) 750/1349-50 yılına kadar yaşanmış olayları anlatır. Eserde Hz. Peygamber, ashap, tâbiîn ve ümmetin ileri gelenlerinin başından geçen olaylar anlatılır. Müellif eserde aktardığı bilgilerin doğruluğunu tartışmış ve konuyla kendi kanaatini de belirtmiştir (Baş, 2013: 43, 176). *Mir'âtü'l-Cenân* eserde yalnızca Keyûmers'in Hz. Âdem'in oğlu olduğu konusunda kaynak gösterilmiştir (148b-149a).

6.37. Mir'âtü'r-Ricâl

Eserde 'Alâî'nin Seyyid Ali Hemedânî'ye (ö. 786/1385) atfettiği kıyafet ilmi konusunda kaleme alınmış eserdir. Kaynaklarda eserin adına rastlanmaz (Yazıcı, 1998: 17, 186-188). Mengi, Seyyid Ali Hemedânî'nin *Zahîretü'l-Mülûk*'ta kıyafetname olarak yazılmış bir bölüme yer verdiğini kaydeder (2002: 25, 513).

6.38. Risâletü'l-Hatt (Risâle-i Manzûm der-İlm-i Hatt-ı NestAlik, Sırâtü's-Sutûr Kavâid-i Hutût)

İranlı hattat Ali Meşhedî'nin eseridir. Eserin tam adı *Risâle-i Manzûm der-İlm-i Hatt-ı Nestalik, Sırâtü's-Sutûr (Kavâid-i Hutût)*'dur. Mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Eserin Leningrad Kütüphanesinde bulunan nüshası Rus bilgini Galina Kastinova tarafından bir mukaddimeyle birlikte tıpkıbasım olarak 1957'de yayımlanmıştır (Serin, 2016: Ek-1, 79). Eserde *Risâletü'l-Hatt* kâtiplerle ilgili beşinci bâbda kalem ve yazının özellikleriyle ilgili iki yerde kaynak gösterilir. Müellif eserden kalemle ilgili bir, yazıyla ilgili dört beyte yer verir (330b-331a, 332b).

6.39. Satranç

Satranç, iki kişi tarafından savaş taktiklerinin karelere bölünmüş özel bir tahta üzerinde ve belirli taşlarla uygulanması şeklinde oynanan bir oyundur. Kelimenin aslı Sanskritçe dört unsur anlamındaki "catur anga"dır. Catur anganın Farsçaya çet-reng ve oradan Arapça'ya şatranc şeklinde geçtiği bilinmektedir. Hintliler'e göre bahsedilen dört unsur atlar, filler, savaş arabası ve piyadelerdir. Oyunun icadına dair farklı görüşler vardır. Oyunun Hint bilgeleri tarafından devletin yöneticisine yol göstermek maksadıyla bulunduğu ve Nûşîrevân-ı Âdil'e hediye olarak gönderildiği düşüncesi yaygındır. Nûşîrevân'da oyunu Bizans imparatoruna göndermiştir. Oyun tarihî seyir içerisinde

Nûşîrevân döneminde İran'a girmiştir (Altınay, 2009: 36, 178-179). Eserde Satranç'ın *Kelîle ve Dimne* ile birlikte Hint Padişahı'ndan Nûşîrevân'a hediye olarak geldiği kaydedilir (252a).

6.40. Siyâset-nâme (Siyerü'l-Mülûk)

Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmülmülk'ün (ö. 485/1092) siyasetname türündeki eseridir. Sultan Melikşâh (ö. 485/1092) devlet yönetimiyle ilgili bir eser yazılması için yarışma düzenlemiş, yazılan eserler arasından Nizâmülmülk'ün 485/1092'de tamamladığı *Siyâset-nâme (Siyerü'l-Mülûk)* adlı eserini beğenmiştir. Eser elli fasıldan oluşur. Devlet yönetimini konu edinen eserde örnek olarak anlatılan hikâyelerin bir kısmı İslam öncesi döneme, büyük bir kısmı Selçuklulardan önceki döneme, bir kısmı da Selçuklular dönemine aittir. *Siyâset-nâme* türünün en başarılı örneklerinden kabul edilir (Özaydın, 2007: 33, 195-196). Müellif eserde *Siyâset-nâme*'den *Siyerü'l-Mülûk* adıyla söz eder ve İsmâ'il b. Ahmed'in (ö. 907) adaletiyle ilgili bir rivayeti bu eserden aktarır (285b-286a).

6.41. Şâh-nâme (Şeh-nâme)

İranlı ünlü şair Firdevsî'nin (ö. 411/1020?) manzum eseridir. Eserde İranlıların İslam'ın kabulünden önceki bin yıllık tarihi anlatılır. Eser mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmıştır. 60.000 beyitten oluşur. Yazıldığı dönemden itibaren büyük ilgi görmüş birçok dile çevrilmiştir (Pala, 2009: 424-425). Eserde zulmün kötülüğü ile ilgili *Şâh-nâme*'den üç beyte yer verilmiş, Menûçihr b. Îrec ve Tahmûras-ı Dîv-Bend'in saltanatı için de *Şâh-nâme* kaynak gösterilmiştir (146a-146b, 155a, 159b).

6.42. Şerh-i Mevâkıf

Adudiddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) kelam konulu *Mevâkıf* adlı eserine Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) tarafından *Şerhu'l-Mevâkıf* adıyla yazılmış şerhtir. Eser şerhiyle birlikte Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (Sinanoğlu, 2004: 29, 422-423). Eserde Hulûliyye mezhebi ve kabirde ihya konusu anlatılırken kaynak olarak gösterilir (16a, 52a).

6.43. Şerh-i Müslim

İmâm Nevevî'nin Müslim'in *Câmi'u's-Sahîh* adlı eseri için yazdığı şerhtir. Eserin tam adı *el-Minhâc fî-Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc'*dır (Kandemir, 2007: 33, 45-49). *Şerh-i Müslim* eserde hadis kaynağı olarak anılır (70a).

6.44. Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiyye

Adudiddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *Akâidü'l-Adudiyye* adlı eserine Devvânî (ö. 908/1502) tarafından yazılan şerhtir. Müellifin en meşhur eserlerinden biridir. Uzun zaman Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (Anay, 1994: 9, 257-262). Eserde *Akâidü'l-Adudiyye Şerhi* Allah'ın kelamı ve fiilleri konularında kaynak gösterilir (34b, 38a, 45b).

6.45. Şevâhidü'n-Nübüvve

Nübüvvetin ispatı amacıyla yazılan eserlere verilen adlardan biridir. Ayrıca Molla Câmî'nin (ö. 898/1492) bu konu hakkında yazdığı eserinin adıdır (Yavuz, 1994: 9, 115-117). Eserde Hz. Peygamber'in şemâili konusunda kaynak olarak gösterilir (79a).

6.46. Tefsîrü'l-Kur'ân

İbn Fûrek (ö. 406/1015) tarafından kaleme alınan tefsir kitabıdır. *Me'âni'l-Kurân* adıyla da bilinir (Yavuz, 1999: 19, 495-498). Eserde A'râf suresinin 147. ayetinin açıklaması için *Tefsîr* adıyla kaynak gösterilir (24a).

6.47. Târîh-i Taberî

Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) tarafından yazılmış bir tarih kitabıdır. Eserin esas adı *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk*'dur. Eser *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk, Târîhu'r-Rusül ve'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Ulefâ, Ahbârü'r-Rusül ve'l-Mülûk, Târîhu't-Taberî* adlarıyla da bilinir. Müellifin kendi ifadesine göre 303/915-916 yılında tamamlanmıştır. Eserde yaratılıştan yani Hz. Âdem'den başlanarak Tevrât'taki sıraya göre peygamberlerin hayatları ve dönemleri ile hükümdarların hayatları ve dönemleri anlatılır. Eser 22 Zilhicce 302/8 Temmuz 915 tarihine kadar yaşanmış olayları içerir. Eserde kişiler ve olaylar hakkında kısaca bilgi veren müellif olaylarla ilgili yorum yapmaz. Aktardığı bilgilerin doğruluğunu ya da yanlışlığını sorgulamaz. Sorumluluğu bilgiyi aldığı kaynağa, değerlendirmeyi ise okuyucuya bırakır (Fayda, 2011: 40, 92). Kendisinden sonra yazılmış çok sayıda esere kaynaklık eden tarihten 'Alâî de meliklerin hayatıyla ilgili bölümde yararlanır. Müellif melikler hakkında bilgi verirken *Târîh-i Taberî*'yi kaynak gösterir yahut konuyla ilgili görüş faklılarını ifade ederken esere atıfta bulunur (148b, 149b, 153b, 155a, 157b, 159a, 159b, 160a, 164b, 173a, 174a, 175b, 177a, 227a, 228b, 230b, 266a, 266b).

6.48. Târîh-i Güzîde

Hamdullah el-Müstevfî (ö. 740/1340'tan sonra) tarafından kaleme alınmış bir genel tarihtir. Altı bölümden oluşur. Eserde sırasıyla peygamberler tarihi, filozoflar, İslam öncesi İran tarihi, Hz. Peygamber'in ailesi ve sahabeleri, dört halife dönemi, Emevîler, Abbâsîler, Saffârîler, Sâmânîler, Gazneliler, Gurlular, Büveyhîler, Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Kirmân Selçukluları, Anadolu Selçukluları, Hârizmşâhlar, Atabegler, İsmâ'iliyye, Kutluğhanlılar, İlhanlılar, mezhep imamları, kıraat âlimleri, şeyhler, muhaddisler, hekimler, şairler ve Kazvin tarihi ve coğrafyası konuları ele alınır (Özaydın, 2011: 40, 82-83). Müellif eserde Hz. Âdem'in oğlu Keyûmers ve Eşkânîler hakkında bilgi verirken *Târîh-i Güzîde*'yi kaynak gösterir (149a, 227a).

6.49. Tefsîr-i Kebîr

İmâm Fahreddîn Râzî tarafından kaleme alınan tefsir kitabıdır. Eserin adı *Mefâtîhu'l-Gayb*'dır. *Tefsîr-i Kebîr* adıyla da bilinir (Yavuz, 1995: 12, 89-95). Eserde ayetler açıklanırken kaynak olarak gösterilir (49b-81b).

6.50. Tuhfe-i Hüsâmî ez-Mültekât-ı Sâmî

Hüsâm b. Hasan (Hüseyin) el-Konevî'nin Şah Orhan Bey adına 802/1399-1400 yılında kaleme aldığı Farsça-Türkçe manzum sözlüktür. Tespitlere göre Anadolu'da yazılmış ilk Farsça-Türkçe manzum sözlüktür. Eser Farsça bir giriş, yirmi kıta ve bir hatimeden oluşur (Öz, 2016: 79). Eserde kıyafet ilminde sakal konusunu anlatılırken 'Alâî *Tuhfe-i Hüsâmî*'yi "Hüssâm Lugat'ında zikr ider" ifadesiyle kaynak gösterir. Farsça "belmerîş" kelimesini *Tuhfe-i Hüsâmî*'den bir beyitle açıklar (217a).

6.51. Tenkîh

Eserde 'Alâî'nin İbnü'l-Arabî'ye atfettiği eserdir. Müellif, eserin kıyafet ilmi hakkında bir risale olduğunu belirtir (214a). Ancak kaynaklarda İbnü'l-Arabî'ye ait böyle bir eser bulunmaz (Kılıç, 1999: 20, 514-516). Mine Mengi, İbnü'l-Arabî'nin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* adlı eseri içerisinde kıyafetname sayılabilecek bir bölüm yer aldığını ifade eder (Mengi, 2002: 25, 513).

6.52. Teşrîhü'l-Azâ

Eserde, müellif Allah'ın ilminden ve insanın vücudunun yapısından bahsederken bu eseri kaynak gösterir. Ancak eser hakkında herhangi bir bilgi vermez (26b).

6.53. Yâdgâr-nâme

Müellif, Melik Küstâsep ile Râst Reviş'in hikâyesinin *Yâdgâr-nâme*'de aktarıldığını kaydeder. Ancak kaynaklarda eser hakkında bilgi bulunmaz (310b).

6.54. Yekûlü'l-'Abd Kasîdesi

Siracüddîn Ali b. Osman el-Fergânî, el-Ûşî (569/1173 ya da 575/1180) tarafından kaleme alınmıştır. Ûşî âlim, edip ve şairdir. Ehlisünnetin itikadını ve iman esaslarını manzum şekilde kaleme aldığı bu kaside, "el-Emâlî, Bed'ü'l-emâlî, Kasîdetü'l-emâlî" adlarıyla da bilinir. Çok sayıda yazma ve basma nüshası ile şerhi vardır (Özbek, 1994: 263-268). Eserde kadınların peygamber olamayacağı anlatılırken kasidenin konuyla ilgili bir beyti aktarılır (76a).

6.55. Zafer-nâme

Nûşîrevân'ın veziri Büzürcmihr tarafından kaleme alınan bir eserdir. Eser Nûşîrevân'ın soruları ile Büzürcmihr'in hikmetli cevaplarından oluşur. Eserin dili Pehlevîcedir. Nûh b. Mansûr'un emriyle İbn Sînâ tarafından zamanın Farsçasına aktarıldığı kaydedilir (Çakır, 2015: 74). Ancak *Zafer-nâme*'nin İbn Sînâ'ya aidiyeti tartışmalıdır (Alper, 1999b: 20, 345). Eserde müellif *Zafer-nâme*'nin Nûşîrevân'ın Büzürcmihr'e sorular sorup aldığı cevapların yazılmasını emretmesiyle oluştuğunu ifade eder. Nûşîrevân'ın hazinesinde saklanan eser Sultan Sencer'e ulaşır, Sultan Sencer eseri Acem Halifesi Nûh b. Mansûr'a armağan eder. Müellif, *Zafer-nâme*'nin Nûh b. Mansûr'un arzusuyla İbn Sînâ tarafından Pehlevîceden Farsçaya tercüme edildiğini kaydeder (258a-258b). Faydalı ve yol gösterici bir eser olması sebebiyle kendisinin *Zafer-nâme*'nin bir bölümünü Türkçeye çevireceğini belirtir ve eserin soru ve cevaplardan oluşan bir bölümünü aktarır (258b-262b).

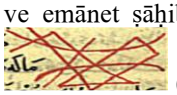
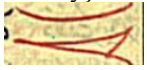
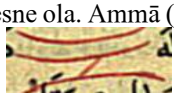
6.56. Zend ü İstâ (Zendûsta)

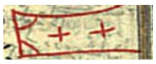
Zerdüşt'ün "gatha" adlı özdeyişlerinin toplandığı eserdir. Daha sonra bu kitabı şerh etmek amacıyla Avesta adlı bir eser yazılmış, böylece Zendavesta meydana gelmiştir (Pala, 2009: 492). Eserde Zerdüşt'e ait kitabın adı *Zend ü İstâ* olarak kaydedilir. Eserin *Zendûsta* adıyla da bilindiği ifade edilir (169b). Esere göre Zend ü İstâ on iki ciltten oluşur. *Zend ü İstâ*'da Hz. Dâvûd'a ait çok sayıda söz bulunduğu, Zerdüşt'ün Küstâsep'i bu kitapla dinine davet ettiği ve kitabın İskender tarafından yakıldığı kaydedilir. Eser için *Kitâb-ı Zerdüşt-i Mecûsî* adı da kullanılır (169b-170a, 180a).

7. Eserde Bahsedilen İlimler

7.1. Avuç İçi İlmi (İlm-i Keff)

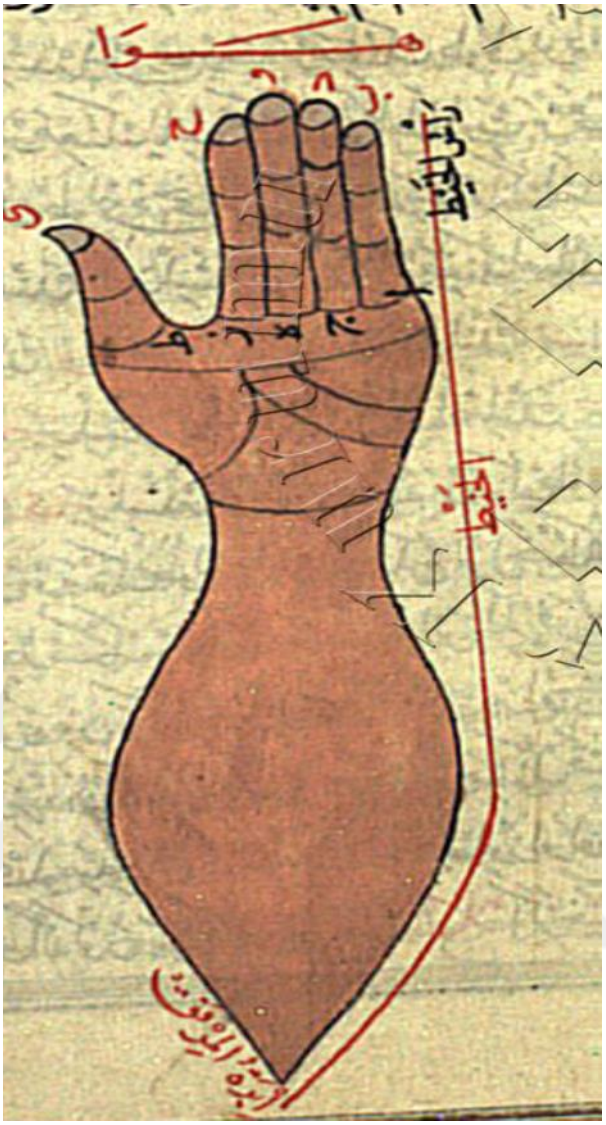
İlm-i keff "avuç içinden kişinin geleceğine dair hüküm çıkarma" ilmidir (Mengi, 2022: 513). Taşköprîzâde'ye göre ilmü'l-kef "ilmü'l-kıyâfe" olarak da anılan feraset ilminden doğan ilimlerden biridir (Uludağ, 1996: 13, 116). Eserde, Hakîm Feylesûf'un *Kitâbü'l-Esrâr*'da hakkında bilgi verdiği belirtilen ilimlerden ilkidir. 'Alâî, ilm-i keffle ilgili önce *Kitâbü'l-Esrâr*'ın Arapça tercümesinden bir bölüm aktarır. Buna göre, eldeki çizgiler sır olarak adlandırılır. Bu çizgilerin yakınlığı-uzaklığı, kısalığı-uzunluğu, kesişmesi-ayrılması, çizgilerin kenarındaki boşluğun darlığı-genişliği farklı şekiller meydana getirir. Avuç içindeki bu şekiller kişinin ömrünün kısa ya da uzun olacağına, kişinin fakir ya da zengin olacağına, izzet sahibi ya da zelil biri olacağına dair bilgi verir. Hindistan'da bu ilim son derece ilerlemiştir (198a). Müellif Feylesûf'un görüşlerinden sonra; Hâkim Feylesûf, Tumtum-ı Hindî ve Tengelü Şâyi Hindî'nin ve ekseri Hint ulemasının bu ilimle ilgili görüşlerini şekillerle anlatır. Eldeki çizgileri gösteren on şekil üzerinden karakter tahlili yapar. Müellif; şekillere göre kişinin cömert, akıllı, dindar, zengin, iyi tabiatlı, vakarlı, olgun, cesur, öfkeli, huzurlu, uzun ömürlü, açık bahtlı ya da bahtsız olabileceğine dair tespitlerde bulunur:

Baʿżısı ḫafī ve baʿżısı (8) ẓāhir bu ṣūret üzerine delālet ider. (9) Va'llāhu aʿlem ki çoḳ memleketlere mālik ola. Ve cevād u (10) kerīm kimesne ola. Ammā ʿömri mütevassıṭ ola. **Ve eger** (11) ayasında üç ḫaṭṭ ola bu ṣūret üzerine (12) delālet ider ki ṣāḥibi cüvān-merd ü kerīm ü ḳalīlü'l-māl (13) ve ġaniyyü'n-nefs kimesne ola. Ve muḥibb-i maḥmedet ü ṣenā (14) ola. **Ve eger** ayasında olan ḫuṭūṭ şekl-i müşelleş (15) gibi ola ki arasında üç ṣalīb ẓāhir ola bu ṣūret üzerine (16) delālet ider ki ṣāḥibi kerīm ü ḥakīm (17) ve ʿāḳil kimse ola ve ḳalīlü'l-māl ve ṭavīlü'l-ʿömr (1) ve nefsinde ʿaẓīmü'ş-şān kimesne ola ve ʿilme ve ʿulemāya (2) muḥibb ola. Ve dīn ü diyānet ve taḳvā ve emānet ṣāḥibi ola. (3) Ve eger ayasındaki ḫuṭūṭ bu heyʾetde ola ve bu ṣūretde (4) delālet ider ki ṣāḥibi çok(5) māla mālik ola. Ve çoḳ niʿmet-i cedīdeye (6) ṣāḥib ola. Ve ʿömri ṭavīl ve ʿayşı cezīl ola. Va'llāhu aʿlem. (7) Ve eger ayada olan ḫuṭūṭ bu şekl üzerine ola (8) delālet ider ki ṣāḥibi ḥüsn-i ḫulḳıla (9) mevṣūf ve saʿādet ve devletiyle maʿrūf kimesne ola. Ammā (10) mestūrü'l-ḥāl ola. **Ve eger** ayada olan ḫuṭūṭ bu (11) heyʾet üzerine ola delālet ider ki (12) ṣāḥibi mehābetlü ve ṣāḥib-vaḳār ve muḥibb-i ehl-i kemāl (13) kimse ola. Ammā nefsinde bir nevʿ ruʿūnet mevcūd ola. (14) **Ve eger** ayasında olan ḫutūṭ bilezük şeklinde (15) ola bu heyʾet üzerine delālet ider ki (16) ṣāḥibi şücāʿ ve muḳaddem ve cerā ve serīʿu'l-ġaẓab (17) ve aʿdāsı üzerine manṣūr u muẓaffer kimse ola. Va'llāhu aʿlem. (1) **Ve eger** ayada

olan ḫuṭūṭ bu şekl ü ṣūret üzerine ola (2) baʿżı ṣalībi ẓāhir ve baʿżısı ḫafī (3) delālet ider ki ṣāḥibi ʿālim ü ʿārif (4) ve māldan faḳīr ammā nefsinde ġanī ve kimesneye muḥtāc olmaz (5) kimse ola. Ve rızḳı kifāf miḳdārı ola. Ammā arası (6) kesilmeye. **Ve eger** ayada olan ḫūṭūṭ (7) bu ṣūretde ola ṣāḥibi ṭavīlü'l-ʿömr keṣirü'r-rızḳ (8) ola. Ve ehl-i refāhiyyet ve ḫużūr ola. Ammā māl u menāl cemʿ (9) idici olmaya. Yevmün cedīd ve rızḳun cedīd ṣāḥibi ola. (10) **Ve eger** ayada olan ḫuṭūṭ bu şekilde ola (11) delālet ider ki ṣāḥibi ṣaḳī kimse (12) ola ve ḳalīlü'r-rızḳ ve maʿīşeti ṭār (13) ve ehlinden ġarīb ola. Va'llāhu aʿlem (199a-200b).

7.2. El İlmi (İlm-i Yed)

Kitâbü'l-Esrâr'da hakkında bilgi verilen üçüncü ilim ilm-i yeddir. 'Alâî, ilm-i yedi ellerin ve parmakların uzunluğunun ve kısalığının neye delalet ettiğini tespit etme ilmi olarak tanımlar. Bu ilmin feraset ilminden sayıldığını belirtir. İlm-i yed; ömrün uzunluğunu ve kısalığını, malın azlığını ve çokluğunu, neslin nasıl devam edeceğini, kazanç ve kayıplar ile mutluluk ve üzüntü durumunu tespit etmekte kullanılır. İlm-i yed uygulanırken bükülmüş bir ibrişim ile beş parmağın uzunluğu ayrı ayrı ölçülür. İbrişim üzerinde bu uzunlukların toplamı belirlenir. Sonra ibrişimin bir ucu dirseğin tepesinden (ibretü'l-mirfâk) geçirilerek el ayasından serçe parmağın büklümlerine kadar çekilir. İbrişim serçe parmağın hangi büklümüne ulaştıysa ona göre hüküm verilir. Müellif aşağıdaki şekille ölçülerin nereden ve nasıl alınması gerektiğini tarif eder:

Şimdi maʿlūm ola ki ḳaçan barmaḳlaruŋ miḳdārını ḫaytıla [L 106a] (2) almaḳ istersin gerekdür ki ḫaytuŋ ucını ṣırça (3) barmaġınuŋ aṣlından ki anuŋ üzerine elif yazılmışdur ṭutasın. (4) Ṣırça barmaġınuŋ başına varınca ki anuŋ üzerine (5) be yazılmışdur. Pes ṣırça barmaġınuŋ ṭūli budur. (6) Ve ṣırça barmaġınuŋ yanındaki ki aŋa ṭahāret barmaġı (7) dirler. Anuŋ ṭūlini daḫı buŋa göre alasın. Ve anuŋ aṣlında (8) cim ve başında dal yazılmışdur. Ve orta barmaġınuŋ aṣlında (9) he ve başında vav. Ve şehādet barmaġınuŋ aṣlında ze (10) ve başında ḥa yazılmışdur. Ve baş barmaġınuŋ aṣlında ṭı (11) ve başında ye yazılmışdur. Ḥarfden ḥarfe barmaġuŋ tūlidür. (12) Pes biş barmaġuŋ ṭūlini alduḳdan ṣoŋra ol ḫaytuŋ (13) ucını dirsegüŋ depesinden ki aŋa ibretü'l-mirfaḳ (14) dirler ṭutasın. Ve göresin ki ol ḫaytuŋ bir ucı elüŋ (15) iç yüzinden aya üzerinden ṣırça barmaġınuŋ ḳanḳı (16) büklümine yitişür? Ve ḳanḳısından mütecāviz olur? (17) Aḥkāmı aŋa göre beyān idesin. (205b).

Müellif, şekilden sonra hangi uzunluğun ne anlama geldiğini ayrıntılı biçimde açıklar (205b-207b).

7.3. Felsefe İlmi

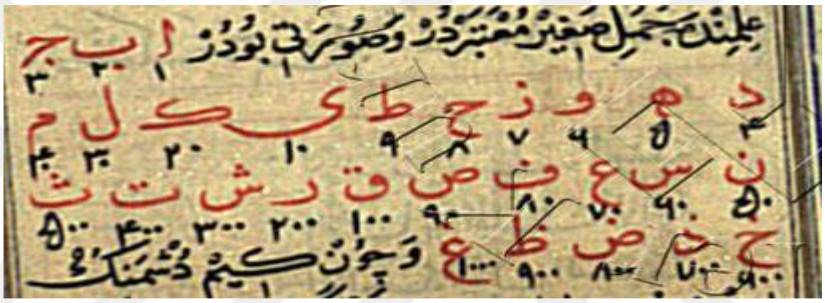
‘Alâî, eserde Hind Meliki Kendekân’ın İskender’in gönderdiği hakîmleri felsefe ilminden sorularla sınadığını aktarır. Müellif, kendisinin bu konuda bilgi sahibi olmadığı düşüncesinin oluşmaması; kendisinin kıssahanlar gibi konuyu kısa kestiğinin düşünülmemesi için felsefe ilmi hakkında bilgi vereceğini ifade eder:

> Şimdi maʿlūm (13) olsun ki eger ben müʾellif-i faḳīr-i keşīrü’t-taḳṣīr bu maḥalde (14) uṣūl ve fürūʿ-ı felsefeyi taḳrīr ü taḥrīr itmeyüp ancaḳ (15) ḥükemā arasında vāḳiʿ olan mā-cerānuŋ beyānıyla kanāʿat (16) idecek olurısam müddeʿī mecāl-i ṭaʿn bulup dir ki (17) bu ʿulūmuŋ uṣūl ü fürūʿını bilmedügi eclden ḳıṣṣa-ḥˇānlar (1) gibi ḥissesiz ḳıṣṣa ile iḳtiṣār eyledi. (2) Ve ehl-i ʿilmüŋ şīvesinden ḫāric iş işledi. Öyle (3) olsa “raġmen ʿalā-enfi Ebī Zerr” ʿilm-i felsefenüŋ uṣūl ü (4) fürūʿını murād üzre beyān ve ʿayān ideyim (190b-191a).

Müellif felsefe ilminin riyâziyyât, mantıkiyyât, tabîiyyât ve ilâhiyyât olmak üzere dört bölümden oluştuğunu ifade eder. Bunlardan riyâziyyâtın dört nevi vardır. Riyâziyyât; hesap, hendese, nücûm ve musiki ilimlerinden oluşur. Mantıkiyyâtın beş nevi vardır. Bu beş nevden ilki şiir ilmidir. Şiir ilmi aruz ve kafiye bilgisinden oluşur. Diğer dört ilim ise hitâbet, cedel, burhan ve mugâlatadır. Tabîyyât ilmi yedi nev ilimden oluşur. Bu ilimler, mebâdî-yi cismânî, semâvât ve arz, kevn ve fesâd, hudûs-ı cevâhir, meâdin ilmi, nebât ilmi ve hayvân ilmidir. Felsefenin dördüncü kolu olan ilâhiyyât beş nev ilimden meydana gelir. Bu ilimler, Allah’ın sıfatlarının ilmi, rûhânîyet ilmi, nefis, ruh ve feleklerin ilmi, siyaset ilmi ve geri dönüş ilmidir. İlâhiyyâtın dördüncü nevi olan siyaset ilmi de beş nevden oluşur. Bunlardan ilki siyaset-i nebeviyyedir. Allah istediği kişiye onu mahsus kılar. İkincisi siyâset-i mülûkiyyedir. Bu ilim şeriatın korunması, sünnetin ihya edilmesi, iyiliğin emredilip kötülüğün yasaklanması üzerinedir. Üçüncü ilim siyaset-i âmiyyedir. Beylerin halka beylik etmesi, gereken yerleri asker ile fethetmesi, siyaset-i âmiyyenin gereklerindendir. Dördüncü ilim siyaset-i hâsiyyedir. Kişinin kendi nefsini bilmesi ve ailesinin ve çalışanlarının ihtiyaçlarını giderip haklarını gözetmesi bu ilmin örneklerindendir. Beşinci ilim ise siyaset-i zâtiyyedir. Bu ilim insanın diillerini, sözlerini, ahlakını ve şehvetini tanıyıp kendisiyle ilgili işleri aklına emanet etmesi ve kötü huylarını iyilerle değiştirmeye çalışmasıdır (191-193a). İzgöer ‘Alâî’nin felsefe konusundaki sınıflandırmasının ana çizgileriyle İbn Sînâ’nın felsefi sınıflandırmasına uygun olduğu ifade eder (2017: 86).

7.4. Galip-Mağlup İlmi

‘Alâî; eserde galip-mağlup ilmi hakkında da bilgi verir. İskender Hakîm Feylesûf’tan ilm-i keff, ilm-i ketif ve ilm-i yed öğrendikten sonra onu memleketine gönderir, kendisi de Hindistan’dan döner. Hindistan’dan döndükten sonra Aristo’yu vezir edinir ve onu yanından hiç ayırmaz. Müellif; Aristo’ya atfettiği *Kitâbü’s-Siyâset fi-Tedbîri’r-Riyâset* adlı eserde Aristo’nun İskender’e galip-mağlup ilmi ile ilgili bilgi verdiğini kaydeder. Müellif; önce *Kitâbü’s-Siyâset*’ten ilgili bölümü Arapça aktarır. Daha sonra da kendisi açıklar. Galip-mağlup ilmi, savaşın sonucunu tespit etmek için kullanılır. Önce düşmanın adı yazılıp ebcet hesabıyla hesaplanır. Bu işleme “cümel-i sagîr” adı verilir. Her harfin bir sayı değeri vardır. Müellif bunu aşağıdaki tabloyla gösterir.

“Elif”ten “ye”ye kadar olan harfler birlik, “ye”den “kaf”a kadar olan harfler onluk, “kaf”tan “gayn”a kadar olan harfler yüzlük sayılara karşılık gelir. “Gayn” harfinin karşılığı bindir. Düşmandan sonra, savaşa gidecek hükümdar ya da komutanın adı yazılır. Bu iki hesaptan elde edilen sonuçlar, ayrı ayrı dokuzar dokuzar gruplandırılır. Her birinden kalan sonuca göre galip-mağlup cetveline bakılır ve kimin galip olacağı anlaşılır. Eserde hesabın nasıl yapılacağını gösteren dokuz sayılık tablolara da yer verilir:

(210a).

Aristo İskender'e savaşa gitmeden önce galip-mağlup ilmiyle savaşın sonucunu görmesini, kendisini galip görüyorsa savaşı başlatmasını, kendisini mağlup görüyorsa savaşa gitmemesini belki yanındaki beylerden birini göndermesini öğütler. Müellif galip-mağlup ilminden Hz. Ali'nin de söz ettiğini belirtir ve "Çift ve tek sayılardan az olan yücedir. İhtilaf anında çok olan galiptir. Çift sayı, eşit olduğunda dilenilen galip olur. Tek olanın eşitliği hâlindeyse isteyen galip olur." anlamına gelen Arapça iki beytini aktarır (208a-211a).

7.5. Kürek Kemiği İlmi (İlm-i Ketif/İlmü'l-Ektâf)

İlm-i ketif, keçi ve koyunun kürek kemiğine bakıp savaş, barış, bolluk ve kıtlık konusunda hüküm verme ilmidir (Uludağ, 1996: 13, 116). Hakîm Feylesûf'un *Kitâbü'l-Esrâr*'da hakkında bilgi verdiği ilimlerden ikincisidir. 'Alâî, ilm-i ketifle ilgili önce *Kitâbü'l-Esrâr*'ın Arapça tercümesinden bir bölüm aktarır. Buna göre dananın omzuna bakmak bir sırdır. Dana, güneş görmüşse sırtında buna bağlı şekiller oluşur. Hindistanlılar dünyanın ahvaline dair bu şekillerden çıkarımlar yapar. Onların çıkarımları; sultanlar arasındaki savaşlar, bolluk ve kıtlıkla ilgilidir (198b). Müellif, Feylesûf'un açıklamasından sonra ilm-i ketifi kürek ilmi olarak tanımlar. Hakîmlerin bu ilmi "ilm-i nücûm"a denk gördüğünü, bu ilmin herkes tarafından bilinmediğini ve güvenilir bir ilim

olduğunu kaydeder. Bu konuda Hint, Aygûr ve Hatâ ulemasının ittifak ettiğini, bu sebeple Hakîm Feylesûf gibi kendisinin de eserinde buna yer verdiğini belirtir. Müellif; kürek ilminin evlilik ahvali, yolun emniyeti, askerin hareketi, kar ve yağmurun durumu, havanın soğukluğu ve sıcaklığı ve koyun ile at sürülerinin durumuyla ilgili bilgi verdiğini kaydeder (200b). Müellif, kürek ilmiyle bilgi almanın yolunu şu şekilde tarif eder:

> "ʿİlem eyyedeka'llāhu (12) bi-Rūhi'l-Ḳudüs"[57] ki her kimse ki diler ki ketifde (13) naẓar eyleye ve cemīʿnüŋ ve bedī anda müşāhede idüp (14) evlenmek aḥvālini ve yoluŋ emniyyetini ve leşkerüŋ ḥareketini (15) ve ḳar ve yaġmuruŋ yaġmasını ve ṣovuḳlar ve issiler olmasını (16) ve sürinüŋ ve ılḳınuŋ aḥvālini bilmek dilese gerek ki (17) ay tezāyüdde iken bir dişi ḳoyun boġazlaya. (1) Ve ṣol cānibinüŋ küregini çıḳara ve güneşe ḳarşu veyāḫūd (2) aydınlıġa ḳarşu ol kürekde naẓar eyleye. Ve her (3) ʿalamet ki beyān olınsa gerek ve nişān virilse (4) gerek. Ol kürekde gördükde neye delālet iderse (5) bu risāleden maʿlūm idine. Ve baʿżılar dimişlerdür ki: (6) "Her kürekden bu murād ḥāṣıl olur. Dişi ḳoyunuŋ küregi (7) olmaḳ lāzım degüldür." Ammā ḥükemā-yı Hind ve Ayġūr ve (8) Ḫaṭā'nuŋ ḳavli evvelkidür (200b-201a).

Müellifin ifadesine göre; küreğin güneşe tutulmasıyla üstteki geniş tarafı kuzeyi, alttaki dar tarafı güneyi, ince tarafı doğuyu, kalın tarafı batıyı gösterir. Kürek altı kısma bölünür. Bu kısımlar küreğin yukarısından aşağısına sırasıyla yol ve kervanın durumu, sahra ve dağın durumu, askerin ve ordunun durumu, şehirlerin durumu, hırsız ve eşkıyaların durumu ile evlilik konularında bilgi verir. Müellif, bunları şekil üzerinde de gösterir. Hangi konu hakkında bilgi isteniyorsa küreğin o kısmında bulunan kan damlasına bakılmalı ve hüküm çıkarılmalıdır. Müellif küreğin incelik ve kalınlığının; kürekte bulunan kan damlalarının siyah, kırmızı ve beyaz olması ile büyük ya da küçük olmasının yukarıda belirtilen altı kısım için nasıl yorumlanması gerektiğini ayrıntılı biçimde açıklar (200b-204a).

7.6. Kıyafet İlmi

Feraset kelimesi "anlayış, sezgi, sezme" anlamlarına gelir (*TS,* E.T. 01.07.2020). Ayrıca bir insanın dış görünüşüne bakarak onun ahlakı ve karakteri hakkında tahminde bulunma anlamına gelir. Taşköprîzâde'ye göre ilmü'l-kef "ilmü'l-kıyâfe" olarak da anılan feraset ilminden doğan ilimlerden biridir (Uludağ, 1996: 13, 116). Kıyafet/feraset ilmi İslam dünyasına, İslam öncesi kültürlerden girmiştir. İslami kaynaklarda Aristo'ya atfedilen Yuhannâ b. Bıtrîk tarafından yazılmış *Kitâbü's-Siyâset fî-Tedbîri'r-Riyâset (Sırrü'l-Esrâr)* İslam dünyasının feraset anlayışı üzerinde etkili olmuştur (Uludağ, 1996: 13, 116). 'Alâî de *Kitâbü's-Siyâset fî-Tedbîri'r-Riyâset*'i Aristo'ya atfeden müelliflerden

[57] Bil ki Allah seni Ruhülkudüs ile destekledi.

biridir. Eserde, Aristo'nun *Kitâbü's-Siyâset*'te İskender'e kıyafet ilmini öğrettiğini kaydeder. Müellif, Aristo'nun İskender'e insanları öğrenmesi ve onlara nasıl davranacağını bilmesi için üstünden zaman geçse de doğruluğunu yitirmeyen feraset ilmini öğreteceğini söylediğini aktarır. Müellif, insanın tüm mevcudatın özeti olduğunu, bu nedenle insanı bilmenin çok önemli olduğunu belirtir. Kıyafet ilmiyle ilgili hadis ve özlü sözlere yer verir. Bu alanda yazılmış eserlerden ve eserlerin müelliflerinden söz eder. Hakîm-i Hindî ile Eflâtun arasındaki kıssayı anlatır ve kıyafet ilminin yanılmadığını belirtir.

'Alâî; kıyafet ilmiyle ilgili bilgi vermeye Aristo, Bokrât, İmâm Şâfi'î, İmâm Râzî, İbn Arabî, Seyyid 'Ali Hemedânî ile Hint ve Rûm âlimlerin görüşlerine dayanarak "ahsen-i hilkat"in nasıl olması gerektiğini tarif ederek başlar:

> Şimdi maʿlūm-ı rāy-ı ʿālem-ārāy ola (9) ki Arasṭaṭālīs ve Boḳrāṭ ve İmām Şāfiʿī ve İmām Rāžī (10) ve Şeyḫü'l-Muvaḥḥidīn ve Seyyid ʿAlī Hemedānī ve sāʾir hükemā-yı Hind (11) ve Rūm müttefiḳlerdür ki aḥsen-i ḫilḳat ve aʿdel-i (12) heyʾet budur ki ġāyetile uzun olmaya ve ġāyetile ḳıṣa (13) daḫı olmaya. Ve eti yumşaḳ ola. Ve ġāyetile aḳ olmaya. Belki (14) ḥumret ve ṣufret arasında ola ki gendüm-gūn yaʿnī (15) buġday yeŋlü dirler. Ve saçı ḳıvırcuḳ olmaya. Ve hem ṣaçı (16) ve ṣaḳalı uzun olmaya ve mutavassıṭ ola. Ve ġāyetile ḳılı siyāh (17) olmaya. Belki ḳumral şeklinde ola. Ve yüzi uzun olmaya. (1) Ve ḳatı degirmi daḫı olmaya. Ve gözleri çuḳurda olmaya. Ve gözlerinüŋ (2) çoġı siyāh ola. Eger hep siyāh olursa (3) nūrun-ʿalā-nūr ammā benī Ādem'de bu nevʿ göz bulınmaz dirler. Ancaḳ Ḥażret-i (4) Resūlu'llāh'da var imiş ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve ālihi ve ṣahbihi. Ve başı büyük (5) ola ki ʿalāmet-i devletdür. Ve kürekleri ʿarīż (6) ola ki ʿalāmet-i şecāʿatdür. Ammā arīżü'l-ḳafa olmaya ki ʿalāmet-i (7) ḥamāḳatdür. Ve boynı toġru ola ve ardımuʿtedil ola. Ve ucasında (8) ve oŋurġasında et olmaya. Ve barmaḳları uzun ve (9) ince ola. Ve ayası küşāde ola. Ve çoḳ sözlü ve çoḳ gülici (10) olmaya. Meger ḥācet vaktinde ve ḳatı ivici olmaya. Ve baṭī daḫı (11) olmaya. Naẓarında feraḥ ve sürūr ola. Māla ṭāmiʿ olmaya (216a-216b).

Yaratılışın en güzel örneği Hz Peygamber'dir. Müellif bu tariften sonra bu özelliklerin nadir bulunduğunu belirtir. Daha sonra baştan ayağa varıncaya kadar insanın her uzvuyla ilgili hükümleri aktaracağını kaydeder (211a-217b).

7.6.1. Ağız-Dudak

Ağzın bol olması, korkaklığa işarettir. Kalın dudak aptallığa ve tabiatın kabalığına delildir. İnce dudak ise akıllı, anlayışlı ve güzel yaratılışlı olmayı gösterir:

> (10) El-femu dehen-i firāḫ: Bol aġız ḳorḳaḳlıġa ve yüreksizliġe (11) delīldür. Leb-i siṭabr: Ḳalın duṭaḳ ḥamāḳate (12) ve ṭabīʿatuŋ ġilẓetine delīldür. Leb-i bārīk: İnce duṭaḳ (13) fehm ü firāsete ve ṭabīʿatuŋ letāfetine delīldür (220b).

Dudağın rengi de kişinin karakteri hakkında bilgi verir. Dudağın beyaz, kırmızı ve gök olması yaramazlık alametidir (220b).

7.6.2. Alın

Alnın damarsız ve açık olması kavgacı ve geçimsiz olmaya, büyük alın tembelliğe, orta boyuttaki alın ise hafızanın kuvvetine ve fikrin güzelliğine delildir:

> (1) El-cebhetu pīşānī firāḥ-ı bī-ʿurūḳ ve aʿṣāb: (2) Siŋirsiz ve ṭamarsız açuḳ alın muḫāṣamata ve nā-sāzkārlıġa (3) dālldür. Pīşānī bisyār bozorg: Ġāyetile büyük alın (4) kāhilliġe delīldür. Pīşānī mütevassıṭ: Orta alın dimāġuŋ kuvvetine (5) ve fikr-i ṣaḥīḥe delīldür (218b).

Alın ile kaş arasındaki büklümün baş tarafından burun tarafına olması, gazaba ve kötü işler yapmaya işarettir. Alındaki büklümün şakaklara doğru olması ise zekâya delildir. Kişinin alnında çok kıvrım bulunması, onun ekşi suratlı olmasının ve laf vurmaya meyilli olmasının göstergesidir:

> Çīn-i der-miyān-ı ebrū ve pīşānī (6) ez-cānib-i ser-be-cānib-i bīnī: Alın ile ḳaş arasında vāḳiʿ olan (7) büklüm ki baş cānibinden burun ṭarafına ola ḳahr u (8) ġażaba ve dāʾim nā-münāsib işler işlemege delīldür. (9) Çīn-i pīşānī ez-cānib-i şaḳīḳa: Alnuŋ büklümi ṭulun (10) ṭarafından ẕekāvete delīldür. Çīn-i bisyār der-pişānī: (11) Alında çoḳ büklüm olmaḳ ekşi ṣuratlulıġa ve lāf u güzāf (12) urmaḳlıġa dālldür (218b).

7.6.3. Baş

Müellif insan uzuvları hakkında bilgi vermeye baş ile başlar. Başın en güzeli orta kararda olandır. Bunun alameti de başın şeklinin top gibi yuvarlak olmasıdır. Başın önü ve arkası hafif çıkık, şakakları ise bir miktar içeride olmalıdır. Bu başa sahip kişi; akıllı, anlayışlı ve doğru fikirli olur:

> Pes (8) başlaruŋ aḫseni ve aḫmedi muʿtedil olandur. Ve ṣıfatı budur (9) ki ṭob gibi müstedīrü'ş-şekl ola. Ve ṭulunları bir miḳdār (10) içerü ola. Ve öŋi ve ardı sehlce çıḳıḳ ola. Bu nevʿ (11) baş ʿaḳl-ı tamāma ve ḫüsn-i fehm ve fikr-i ṣaḥīḥe dālldür. Ve ṣāḥibi (12) evṣāf-ı ḥāmīdeye muttaṣıf kimesnedür (217b).

Büyük baş yardımsever ve gayretli olmaya delalet eder. Ancak çok büyük olan baş; eblehlik, yanlış düşünce ve davranışların işaretidir:

> Ser-i bozorg: Büyük baş (13) himmet-i ʿāliyeye delālet ider. Ammā ġāyetile büyük olıcaḳ belāhate (14) ve fikrüŋ fesādına ve rāyuŋ ıẕṭırābına dālldür. Ser-i bisyār ḫord: (15) Ġāyetile küçicek baş ʿaḳlsızlıġa delīldür (217b).

Kişinin başının çok küçük olması akılsız olduğunun delilidir:

> Ser-i bisyār ḫord: (15) Ġāyetile küçicek baş ʿaḳlsızlıġa delīldür (217b).

7.6.4. Beniz

İnsanın benzinin çok kırmızı olması aceleciliğine, kolay ve çabuk öfkelenmesine delildir. Kişinin ten renginin kırmızılı beyazlı olması ise iyi huylu, mutedil biri olmasının işaretidir. Kıpkırmızı olan yüz, kişinin her duruma uygun davranan biri olduğunu gösterir:

> El-levnu (9) reng-i surḫ-ı āteşī: Ġāyetile ḳızıl beŋiz ivmeklige ve tīz tīz (10) öykelenüp sehl nesneden ḫışmgīn olmaġa dālldür. (...) Reng-i surḫ u sipīd: Aḳlu ḳızıllu beŋiz (13) aḫlāḳ-ı ḥamīdenüŋ iʿtidāline ve ṭabʿ ve mizācuŋ istiḳāmetine (14) delālet ider. (...) Reng-i surḫ-ı ṣāfī: Ṣāfī ḳızıl beŋiz siyāsete (15) delīldür (218a).

Hastalık göstergesi olmayan sarı beniz, kötü huyluluğa ve geçimsizliğe işaret eder. Karaya çalan sarı ten rengi, kötü ahlaka; esmerlik yani buğday tenli olmak ise zeki ve güzel ahlaklı olmaya işarettir:

> Reng-i zerd-i bī-ʿillet: ʿİlletsiz ṣaru beŋiz ḫubş-ı bāṭına (12) ve nifāḳa delīldür. (...) Reng-i zerd-i be-siyāhī māʾil: Ḳaraya māʾil ṣaru beŋiz (16) aḫlāḳ-ı ẕemīmeye delālet ider. Reng-i esmer yaʿnī gendüm-gūn: (17) Buġday yeŋlü beŋiz zīreklige ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeye delālet ider (218a).

7.6.5. Boy

Uzun boy, mübarek ve sade tabiatlı olmaya işarettir. Kısa boy; fitne, düşmanlık ve kindarlık alametidir. Orta boy ise zekâ ve itidal sahibi olmanın işaretidir:

> El-ḳāmetu (1) ḳadd-i bülend: Uzun boy mübārek olduġına ve sāde ṭabʿ (2) olmaġa dālldür. Ḳadd-i kūtāh: Ḳışa boy fitne-engīzliġe (3) ve kīnedār ve ʿadāvetlü olmaġa delālet ider. Ḳadd-i miyāne: (4) Orta boy ḥikmete ve zekāvete ve evṣāfda iʿtidāl (5) üzre olmaġa delīldür (223a-223b).

7.6.6. Boyun

Boynun kısalığı, hile ve hıyanet göstergesidir. Boynun uzun ve ince olması korkaklık ve ahmaklık işaretidir. Boynun yoğunluğu, cehalet ve eğlence düşkünlüğüne alamettir. Orta boyun, karakterin itidaline işarettir:

> (9) El-aʿnāḳu gerden-i kūtāh: Ḳışa boyun mekr ü (10) ḫıyānete delālet ider. Gerden-i bisyār dırāz u bārīk: Ġāyetile (11) uzun ve ince boyun ḳorḳaḳlıġa ve ḥamāḳate delīldür. Gerden-i (12) siṭabr: Yoġun boyun cehālete ve sefāhate delālet ider. (13) Gerden-i mütevassıṭ: Orta boyun mizācuŋ iʿtidāline (14) delīldür (224a).

7.6.7. Burun

Burnun inceliği ve uzunluğu, aceliciliğe ve hoppalığa işaret eder. Burnun yassı olması, akılsızlığa, kibirli olmaya ve şehvete düşkünlüğe delildir. Burun deliğinin bol olması haset ve kin sahibi olmanın göstergesidir. Uzunluk, kısalık, darlık ve bollukta mutedil burunlu olan kişi; akıllı ve anlayış sahibi olur:

(2) El-enfu bīnī dırāz-ı bārīk: Burun ki ince ve uzun (3) ola ḫiffete ve her işde ivmege delīldür. Bīnī-yi pehn: (4) Yaşşı burun ki aŋa ʿArabīce faṭas ve ṣāḥibine efṭas dirler. (5) ʿAḳlsızlıġa ve tekebbür ve şehvete dālldür. Firāḫī (6) sūrāḫ-ı bīnī: Burnuŋ deligi bollığı ḥıḳd u ḥasede delīldür. (7) Bīnī muʿtedil der-dırāzī ve kutāhī ve tengī ve firāḫī: (8) Uzunlıḳda ve ḳışalıḳda ve ṭārlıḳda ve bollıḳda muʿtedil (9) olan burun kiyāsete ve ḥavāssuŋ ṣıḥḥatine delīldür (220b).

7.6.8. Çene

Çenenin inceliği; hafifliğe ve hoppalığa, büyüklüğü ise kibirliliğe işaret eder. Olması gerektiği gibi mutedil çene, akıllı ve anlayışlı olmanın delilidir:

Eẕ-ẕeḳanu zenaḫ-ı bārīk: İnce eŋek ḫiffete (8) ve sebüksārlıġa delīldür. Zenaḫ-ı bisyār bozorg: Ġāyetile büyük (9) eŋek tekebbüre dālldür. Zenaḫ-ı muʿtedil: İʿtidāl üzre olan (10) eŋek ʿaḳl u fehme delīldür (221a).

7.6.9. Diş

Küçük ve arası açık dişler, zayıf karaktere işaret eder. Uzun büyük dişler şer ve fitne sahibi olmanın alametidir. Büyüklük, küçüklük, darlık ve açıklıkta denk olan dişler güzel söz söylemeye delalet eder. Eğri büğrü ve birbirinin üstünde olan dişler, hileye ve düzensizliğe işarettir:

Es-sinnu dendān-ı küçek ve küşāde: (16) Küçicek diş ki arası açuḳ ola niyyetüŋ żaʿfına ve bāṭınuŋ (17) süstliğine delīldür. Dendān-ı dırāz-ı bozorg: Uzun büyük diş (1) şerre meyl ve fitne-engīzliğe delīldür. Dendān-ı miyāne der-bozorgī (2) ve ḫordī küşādegī ve tengī: Büyüklikde ve küçüklikde (3) ve ṭārlıḳda ve açuḳlıḳda muʿtedil olan diş ṭoġrı ve eyü (4) söylemege delālet ider. Dendānhā-yı kec ve nā-hemvār (5) ve ber-hem uftāde: Egri bügri birbirinüŋ üzerinde düşmiş (6) dişler mekr ü ḫīleye ve ṭabiʿatuŋ nā-hemvār ve nā-mevzūnlıġına (7) delīldür (220b-221a).

7.6.10. Et

Yumuşak etli olmak iyi huyluluğa, iri etli olmak aklın ve tabiatın zayıflığına alamettir:

El-luhūmu güşt-ı nerm: (12) Yumşaḳ et ṭabʿuŋ leṭāfetine delīldür. Güşt-ı duruşt: (13) İri et yaramaz ḫulḳa ve fehmüŋ żaʿfına delālet ider (223b).

7.6.11. Göz

Göz uzvu diğer uzuvlardan daha ayrıntılı olarak ele alınır. ‘Alâî, Aristo’nun İskender’e gözle ilgili söylediklerini aktarır. Aristo’nun sözleri şöyledir: “Ey İskender! Gözler, seni neredeyse hiç yanıltmaz. Onlarda senin rızan, gazabın, sevgin, buğzun vardır. En kötü göz, mavi gözdür. En kötü mavi ise turkuaz olandır. Ey İskender! Bil ki göz renkleri farklı şekillerde ele alınır. Bunlardan ilki pörtlek ve çukurlu olup olmadığının belirlenmesi. İkincisi büyük ya da küçüklük derecesi. Üçüncüsü göz kapağının kalın-ince,

düz-yuvarlak, geniş veya dar olması. Dördüncüsü gözün yavaş ya da hızlı hareket ediyor olması. Beşincisi hayvan gözüne benzemesi. Birini süzerken bu dediklerimi uygula ve görünüşüne göre karar ver" (219a).

Gözün çok büyük olması tembelliğe, çok küçük olması hoppalığa, orta boyutta olması ise tez canlılığa delildir:

> Çeşm-i bisyār bozorg: Ġāyetile büyük göz kāhil-mizāc (1) olduġına delīldür. Çeşm-i bisyār ḫord: Ġāyetile küçicek (2) göz ḫiffete dālldür. Çeşm-i mütevassıṭ: Büyüklikde ve (3) küçüklikde muʿtedil olan göz sebük-rūḥlıġa delālet ider. (4) Çeşm-i furū refte der-ġūr: Çuḳura batmış göz mekr ü ḥased (5) ve ḥīle ve fesāda delīldür (219a-219b).

Gözün çukara batmış olması hileye ve fesada; yüz üzerine çıkması ise ahlaksızlığa, çabuk öfkelenmeye, çok yemek yemeye, cimriliğe, cahilliğe ve ahmaklığa işarettir:

> Çeşm-i furū refte der-ġūr: Çuḳura batmış göz mekr ü ḥased (5) ve ḥīle ve fesāda delīldür. Çeşm-i ber-ceste ez-rūy: Yüz üzerine (6) çıḳmış göz ki aŋa cāḥiẓe dirler. Ve Farsīce bīrūn rūşīde (7) dimek olur. Bu nevʿ göz ḥayāsızlıġa ve tīz tīz öykelenmege (8) ve çoḳ çoḳ yimek yimege ve baḫīlliġe ve nādān ve aḥmaḳ olmaga (9) delīldür (219b).

Gözleri çabuk açıp kapatmak hileye, geç açıp kapatmak aptallığa işarettir. Gözleri açıp kapatmakta mutedil olmak ise akıl ve anlayışın kuvvetinin göstergesidir:

> Çeşm-zeden-i bisyār-ı zūd zūd: Çoḳ çoḳ ve tīz tīz (10) göz açup örtmek mekr ü ḥīleye delīldür. Çeşm-zeden-i (11) dīr dīr: Giç giç göz açup örtmek eblehliġe ve kem fehm (12) olduġına delīldür. Çeşm-i muʿtedil der-sürʿat ve buṭūʾ: (13) Tīz tīz ve giç giç açup örtmekde muʿtedil olan göz ʿaḳl u (14) fehme dālldür (219b).

Müellif gözlerin şeklinden ve hareketinden sonra, renklerine de değinir. Kara gözlü olmak kuvvetli aşka delalettir. Açık mavi göz, ahlaksız ve öfkeli olmanın göstergesidir. Beyaza meyilli gök renkli göz, korkaklığa ve aptallığa işarettir. Kara olan ancak koyu olmayan göz akıllı olmaya işaret eder. Gök renkli, küçük ve hareketli göz ahlaksız, şehvete düşkün ve hilekâr olmaya işaret eder. Safran sarısına meyilli gök göz, kötü huyluluğa delalet eder. Ela göz, gözlerin en güzelidir ve iyi ahlakı gösterir. Firuze renginde olan çini göz kötü işler yapmaya işarettir:

> Çeşm-i bisyār siyāh: Ġāyetile ḳara göz sevdāya (15) delīldür. Çeşm-i ezraḳ-ı kebūd: Çīnī göz bī-ḥayālıġa ve (16) öykelü olmaġa delīldür. Çeşmī ki ez-gāyet-i kebūdī (17) be-sefīdī māʾil bāşed: Bir göz ki ġāyetile gök olup (1) ve aḳa māʾil ola ḳorḳaḳlıġa ve eblehliġe delīldür. Çeşmī ki (2) siyāh başed ne be-ifrāṭ: Ġāyetile ḳara olmayan gözʿakla (3) delālet ider. Çeşmī ki kūçek bāşed ve lerzān (4) ve kebūd: Bir göz ki küçicek ve ditreyici ve gök ola bī-ḥayā (5) ve bī-nāmūslıġa ve mekr ü ḥīleye ve şehvet-perestliġe (6) dālldür. Çeşm-i ezraḳ-ı māʾil be-zerdī zaʿ firān reng: (7) Zaʿ firān şarulıġına māʾil olan gök göz yaramaz ṣıfatlara (8) delīldür. Çeşm-i şehlā: Alaca göz cemīʿ gözlerüŋ eyüsidür (9) ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeye dālldür. Çeşm-i sebz-i mānend-i firūze: (10) Yeşil göz ki firūze renginde ola ki Türkçe aŋa çīnī göz (11) dirler. Yaramaz ṣıfatlara delīldür (219b-220a).

Müellif, şaşı gözlü olmanın maskaralığa işaret ettiğini belirtir. Tek gözlü olmak ise son derece kötüdür. Kişi annesinden tek gözlü doğduysa zamanın deccalidir. Müellif, bütün uzuvların insanın tabiatı hakkında bilgi verdiğini ancak gözün alametlerinin hepsinden çok olduğunu ifade eder (220a).

7.6.12. Gülüş

Çok gülmek ve gülerken elleri birbirine vurmak aklın zayıflığına, hasede ve cimriliğe işaret eder. Kahkahayla gülmek edepsizliğe ve cahilliğe alamettir. Tebessüm etmek; güzel ahlaka ve utanmaya delalettir. Gülmemek ise mizacın zayıflığına ve hastalığa işarettir:

> (14) Eḍ-ḍıḥku bisyārī ḫande ve der-ḥālet-i ḫande-zeden (15) deste ber-dest-i dīger veyā ber-zānū-zeden: Çoḳ gülmek (16) ve gülmekde el ele urmaḳ veyā dize urmaḳ ʿaḳluŋ żaʿfına (17) ve ḥasede ve buḫle delīldür. Ḫande-i bülend-i be-āvāz: (1) Ḳahḳahayla gülmek ḥayāsızlıġa ve cehle delīldür. Tebessüm (2) yaʿnī nīm ḫande: Tebessüm ṭarīḳiyle gülmek yaʿnī yarım aġızıla gülmek (3) aḫlāḳ-ı ḥaseneye ve şerm ü ḥayāya delīldür. Ḫande nā-kerden: (4) Gülmemek mizācuŋ żaʿfına ve maraża delīldür (223b-224a).

7.6.13. İncik

İnciğin uzunluğu, makam sevgisi, kibir ve cömertliğe işarettir. İnciğin kısalığı, hile ve şirretliğe alamettir. Orta incik, cesaret ve cömetliğin göstergesidir:

> Sāḳ-ı dırāz: Uzun incik cāhuŋ (5) maḥabbetine ve tekebbür ve ʿaṭāya delīldür. Sāḳhā-yı kūtāh: (6) Ḳışa incikler mekr ü şirrete delīldür. Sāḳhā-yı muʿtedil: (7) Muʿtedil olan incikler şecāʿat ve seḫāvete delīldür (224b).

7.6.14. Karın

Karnın küçüklüğü, akla ve zekâya; büyüklüğü ise hırs ve şehvete delalettir:

> El-buṭūnu şikem-i kūçek: Küçicek ḳarın (15) fehme ve zīreklige delālet ider. Şikem-i bozorg: Büyük (16) ḳarın ḥırṣa ve şehvete delīldür (224a).

7.6.15. Kaş

Kaşın çok kıllı olması kedere, uzun olması kibre ve kötü huyluluğa, burun tarafından ince olması geçimsizliğe, şakak tarafından inceliği kibre ve laf vurmaya işarettir:

> El-ḥācibu ebrū-yı bisyār mūy: (13) Ḳılı çoḳ ḳaş ġam u endūha delīldür. Ebrū-yı dırāz-ı keşīde: (14) Çekilmiş uzun ḳaş tekebbüre ve ḫōd-pesendlige delīldür. (15) Bārīkī ser-i ebrū-yı ez-cānib-i bīnī: Burun ṭarafından ḳaşuŋ (16) inceliği muḫāṣamata delīldür. Bülendī ser-i ebrū-yı ez-cānib-i şaḳīka: (17) Ṭulun ṭarafından ḳaşuŋ yüksekliği tekebbür ve lāf urmaġa (1) dālldür (218b-219a).

Kaşların arasının açık olması ferah ve mutluluğa; kaşların ince olması iyi huyluluğa ve zekâya; kaşın uzunluk, kısalık ve yoğunlukta denk olması ise sıkıntı ve rahatlığın eşit olacağına işaret eder:

> Ebrū-yı küşāde: Arası açuḳ ḳaş feraḥ ve sürūra (2) delīldür. Ebrū-yı bārīk: İnce ḳaş ẕekāvete ve behcet (3) ve sürūra ve nefsüŋ leṭāfetine dālldür. Ebrū-yı mütevassıṭ: (4) Uzunlıḳda ve ḳışalıḳda ve yoġunlıḳda ve inceliḳde muʿtedil (5) olan ḳaş ḳabż u basṭuŋ iʿtidāline delīldür (219a).

7.6.16. Kıl

Kişinin kıllarının kalınlığı cesurluğuna, yumuşaklığı ise korkaklığına delalettir. İrilikte orta derecede olan kıl kişinin tabiatının mutedil olmasına işaret eder (217b-218a).

Sırtta çok kıl bulunması kişinin şehvete düşkünlüğüne, boyun ve küreklerde çok kıl bulunması ise cesaret ve aptallığa delalettir. Göğüs ve karında çok kıl bulunması eblehliği gösterir. İnsanın gövdesinde az kıl olması onun yaratılışının güzelliğine ve zekâ sahibi olmasına işarettir (218a).

7.6.17. Kulak

Çok büyük kulak; ömrün uzunluğuna, sert ve tez canlı olmaya işarettir. Çok küçük kulak ise ömrün kısalığına, şerliğe ve haksızlığa alamettir. Çok büyük, kalın ve düşkün olan kulak cahilliğe ve kötü huyluluğa delildir. Kulağın kıllı olması; iyi duymaya, cahil olmaya ve anlayışın kıtlığına işaret eder:

> El-uẕnu (14) gūş-ı bozorg: Büyük ḳulaġ ʿömr uzunlıġına ve tīz ve tündliġe (15) delīldür. Gūş-ı bisyār ḫord: Ġāyetile küçicek ḳulaġ şirrete (16) ve ġadre ve ʿömrüŋ ḳışalıgına delīldür. Gūş-ı bisyār bozorg-ı (17) ġalīẕ-i uftāde: Ġāyetile büyük ḳulaḳ ki ḳalın ve düşkün ola (1) cehle ve ṭabīʿatuŋ ġilẕetine delīldür. Gūş-ı mūy dār: (2) Ḳıllu ḳulaġ semʿüŋ cevdetine ve cehlüŋ keşretine ve fehmüŋ (3) ḳılletine dālldür (221b-222a).

Yukarı kalkmış, hayvan kulağına benzeyen kulak uzun ömre ve cömertliğe delalettir. Müellif, bununla ilgili aktardığı latifede İskender'in kulaklarının da böyle olduğunu belirtir. İskender'in kulaklarının şeklini yalnızca dellâkı bilmektedir. Bu sırrı kimseye söyleyemeyen adam, düşünmekten hasta hâle gelir. Karısının tavsiyesi ile sonunda sırrı bir kör kuyuya söyler. Kuyudan çıkan kamışı bir çoban kendisine düdük yapar. Çoban ne zaman düdüğü çalsa "İskender'in kulağı eşek kulağı gibidir." cümlesi duyulur (222a-223a).

7.6.18. Nefes

Uzun nefes almak yüce himmetli olmaya; kısa nefes almak zayıf tabiatlı olmaya işaret eder:

> Nefes-i dırāz: Ṣoluġı uzun çekmek bülend-himmet (10) olmaġa delīldür. Nefes-i kūtāh: Ṣoluġı ḳıṣa (11) çekmek bāṭınuŋ ża‘fına delīldür (223b).

7.6.19. Parmak

Uzun parmaklar, zeki olmaya işarettir. Kısa parmaklar, aptal tabiatlı olmayı gösterir. Ayanın ve parmakların yumuşaklığı, akıllılığın alametidir:

> El-eṣābi‘u (8) enguṣthā-yı dırāz: Uzun barmaḳlar fehm ü idrāke delīldür. (9) Enguṣt-ı kūtāh: Ḳıṣa barmaḳlar künd ṭabī‘at oldugına (10) delīldür. Kef ve enguṣtān-ı nerm: Ayanuŋ ve barmaḳlaruŋ (11) yumşaḳlıġı ‘aḳl ve idrāke delīldür (224b).

7.6.20. Sakal

İnce sakal, iyi huyluluğa; yuvarlak sakal vakarlı ve tamkinli olmaya işarettir. Çok uzun sakal akılsızlığa; çok kıllı kaba sakal, aptallığa, kötü huyluluğa, kabalığa ve laf vurmaya meyilli olmaya işaret eder:

> El-liḥyetü meḥāsin-i teng (11) Yufḳa saḳal eyü ḫulḳa delālet ider. Meḥāsin-i gird: (12) Degirmi saḳal vaḳār u temkīne delīldür. Meḥāsin-i bisyār (13) dırāz: Ġāyetile uzun saḳal ‘aḳlsızlıġa delīldür. Meḥāsin-i (14) bisyār mūy: Çoḳ ḳıllu saḳal ya‘nī belmerīş ki Türkīce (15) aŋa ḳaba saḳal dirler. Ebleh ve ġalīẓü’ṭ-ṭab‘ olmaġa ve ḫōd-pesend (16) ve lāf ve giẕāf urmaġa delālet ider (221b).

7.6.21. Ses

Sesin yoğunluğu kibir ve akılsızlığın işaretidir. İyi ses, akılsızlığa işarettir. Hızlı hızlı ve yüksek sesle konuşmak cahillik göstergesidir:

> El-aṣvātu āvāz-ı ṣiṭabr: (6) Yoġun āvāz tekebbür ve ‘aḳlsızlıġa delīldür. Āvāz-ı ḫōṣ: (7) Eyü āvāz ‘aḳlsızlıġa delīldür. Be-zūdī suḫan goften ve bülend (8) goften: Tīz tīz söylemek ve çaġıra çaġıra söylemek (9) cehle delīldür. Nefes-i dırāz: Ṣoluġı uzun çekmek bülend-himmet (10) olmaġa delīldür (223b).

7.6.22. Sırt

Sırtın yassılığı, arka gövdenin kuvvetine ve kibirli olmaya işaret eder. Sırtın bükülmüş olması, iyi fikirli ve zeki olmanın alametidir. Kürek kemiğinin yassılığı aptallığa işaret eder. Müellif bununla ilgili bir de hadis aktarır:

> Eẕ-ẓuhūru puşt-ı pehn: (17) Yatsu arḳa gövdenüŋ ḳuvvetine ve tekebbür ve ġażaba delālet ider. (1) Puşt-ı ḫamīde: Bükülmiş arḳa eyü fikre ve ẕekāvete delīldür. (2) El-ektāfu kitf-i

pehn: Yatsu kürek ḥamāḳate (3) delīldür. Ḳāle ʿaleyhi'ṣ-ṣalavatu ve's-selām "İnneke [H 154a] le-ʿarīżu'l-ḳafāʾi kināyeten (4) ʿani'l-ḥamāḳati" [58] (224a-224b).

7.6.23. Tırnak

Beyaz tırnaklar çok beğenilmiştir. Zekâya delalet eder. Ayıplı tırnaklar ise kötü ahlaka işaret eder:

Nāḫun-ı sifīd: Aḳ dırnaḳ (12) ġāyetile begenilmişdür. Ve zeḳāvete delīldür. Nāḫunhā-yı maʿyūb: (13) ʿAyblu dırnaḳlar yaramaz aḫlāḳa delīldür (224b).

7.6.24. Yüz

Yüzün çok etli olması tembellik ve cahillik alametidir. Yanakların etli olması tabiatın ve huyların bulanıklığına işaret eder. Yüzün az etli olması; zekâya, anlayışa ve işlerde özenli olmaya delalettir. Çok yuvarlak olan yüz aptallığa, çok uzun yüz öfkeli olmaya işaret eder. Çok büyük yüz tembelliğe; çok küçük yüz hafifliğe, cahilliğe, dalkavukluğa göstergedir:

El-vechü rūy-ı pür-gūşt: (17) Çok etlü yüz kāhilliġe ve cāhilliġe delālet ider. (1) Bisyārī gūşt bed u gūne-i rūy: Yaŋaḳları etlü olıcaḳ (2) ṭabʿuŋ ṭīreliġine ve ḥavāssuŋ bulanuḳlığına delālet ider. (3) Rūyī ki ber-gūşt-ı endek bāşed: Eti az olan yüz zīreklige (4) ve fehme ve her işde ihtimām üzre olmaġa dālldür. Rūy-ı (5) bisyār gird: Ġāyetile degirmi yüz belāhata delīldür. (6) Rūy-ı bisyār dırāz: Ġāyetile uzun yüz öykelü olmaġa (7) dālldür. Rūy-ı bisyār bozorg: Ġāyetile büyük yüz kāhilliġe (8) delīldür. Rūy-ı bisyār ḫord: Ġāyetile küçicek yüz ḫiffete (9) ve sebüksārlıġa ve cāhil ve çābluūs olmaġa delālet ider (221a-221b).

Büyüklükte, küçüklükte, uzunlukta, yuvarlaklıkta, etli olmakta mutedil olan yüz; iyi işler yapmaya ve güzel ahlak sahibi olmaya işaret eder:

İʿtidāl-i rūy der-bozorgī ve kūçegī ve dırāzī ve girdī ve bisyār (11) ve endegī kūşet: Büyüklikde ve küçiceklikde ve uzunlıḳda (12) ve degirmiliḳde ve etlü ve etsiz olmaḳda muʿtedil olan yüz (13) efʿāl-i ḥamīdeye ve aḳvāl-i pesendīdeye dālldür (221b).

8. Ülkeler ve Şehirler

8.1. Ülkeler

8.1.1. Arabistan

Asya ile Afrika arasında yer alan dünyanın en büyük yarımadalarından biridir. Hz. Muhammed'in Arabistan'da doğması, İslamiyet'in dünyaya bu bölgeden yayılması açısından insanlık tarihi için önemli bir merkezdir (Büyükcoşkun, 1991: 3, 248). Esere

[58] Efendimiz (s.a.v.) aptallıktan kinaye ederek "Sen biraz yassı kafalısın." demiştir. Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

göre Hz. Süleymân Arabistan'da hüküm sürer (162a). Yezdecird oğlu Behrâm'ı eğitimi için Arabistan'a gönderir (236b). Behrâm babasının yanına geri döndüğünde babasının yaptıklarından hoşlanmayıp Arabistan'a geri döner (238a).

8.1.2. Azerbaycan

Günümüzde Asya'nın güneyinde, Türkiye'nin doğusunda yer alan bir ülkedir (Buniyatov, 1991: 4, 317). Esere göre Behrâm-ı Gûr Mâverâünnehir halkıyla savaşı bırakıp anlaştıktan sonra Azerbaycan'a yerleşir. Behrâm'ın tahtı bu ülkededir (241a-241b). Pîrûz b. Yezdecird Hem-Râm adlı şehri Azerbaycan'ın sınırına yaptırır (244b), Nûşîrevân Azerbaycan'da bir şehir inşa ettirir (262b). Kayser, Pervîz b. Hürmüz'e destek amacıyla askerlerini Azerbaycan'a gönderir (264b).

8.1.3. Bahreyn

Bahreyn sözcüğü Arapçada iki deniz anlamına gelir. Bahreyn Basra Körfezi'nde bulunan otuz beş adadan oluşmuş bir ülkedir (Bilge, 1991b: 4, 492). Eserde Erdeşîr-i Sâsân'ın Yemen'i alması üzerine Yemen halkının bir kısmının Bahreyn'e geçtiği ifade edilir. Bu sırada Yemen Padişahı Madî b. Kîreb b. Tübbe'dir. Erdeşîr Bahreyn'i de alıp idaresini Cüdeymete b. Ebreş'e verir (227b). Nûşîrevân döneminde bir kadın Nûşîrevân'a gelerek Madî b. Kîreb'in mirasçısı olduğunu ve Bahreyn'in Madî'nin hakkı olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Nûşîrevân Bahreyn'i Zebâ binti Amr adlı bu kadına verir (228a). Erdeşîr-i Sâsân'ın yaptırdığı Medînetü'l-Hatt şehri Bahreyn'dedir (228b). Şâbûr-ı Zülektâf döneminde Arap askerlerinin Acem memleketine saldırması üzerine Abdülkays'ın evladı gemiyle Bahreyn'den Fars vilayetine geçer (231a). Bahreyn, Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü bölgelerden biridir (256b).

8.1.4. Çin (Çin ü Maçîn)

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin bulunduğu bölgedir. Eserde bir nüktede; kulakları duymayan Çin Padişahı'nın bir sıkıntısı olan kişilerin kendisinin yanına gelirken kırmızı renkte kıyafet giymesini istediği, kulağı duymasa da adaleti sağlamak için gösterdiği çaba anlatılır (101b). Müellif, Çin padişahına "Fağfûr" adının verildiğini ifade eder (226a). Kâdî ağacının Çin'de çok bulunduğu ve Çin hükümdarlarının mektuplarını bu ağacın yaprağına yazdığı kaydedilir (252b). Nûşîrevân'ın Behrâm-Küşâm adlı bağında bir araya geldiği hükümdarlar arasında Çin Fağfûru da vardır (281a).

Maçîn, Çin'in güney bölgesinin adıdır (Pala, 2009: 293). Eserde İskender'in Mülûk-i Tavâif'i ortadan kaldırdıktan sonra bu bölgeye sefer düzenlediği söylenir (225a).

8.1.5. Ermen

Günümüzde Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Ermenistan ülkesinin bulunduğu bölge için metinde Ermen ifadesi kullanılmıştır. Müellif, Nûşîrevân'ın fethettiği bölgeler arasında Ermen'i de sayar (255b).

8.1.6. Ermeniyye

İslam tarihi kaynaklarında Ermenilerin yaşadıkları bölgeyi kastetmek için kullanılan tabirdir. Ancak bu tabir Ermenilerin yaşadığı bölgeden daha geniş bir coğrafyayı işaret eder. "İslam coğrafyacıları Ermeniye tarifi için farklı yerler zikretmektedirler. Ebû Ubeyd el-Bekrî, Ermeniye içinde Arran, Cürzan (Gürcistan), en-Neşa (Nahçıvan), Ahlat, Debil (Dvin), Sirac, Cerdebil, Sisecan, Erciş ve Babülebvâb gibi yerleri zikretmektedir. Bazı kaynaklarda Ermeniye olarak Ahlat kaydedilmekte, Belencer, Ermeniye beldelerinden bir yer olarak gösterilmektedir. "İrminiye" maddesinde, büyük ve küçük olmak üzere iki Ermeniye'nin bulunduğunu belirten Yâkût el-Hamevî, Büyük Ermeniye'nin bir yönden Berzea'dan Babülebvâb'a, diğer yönden Anadolu'ya kadar olan yerler, diğer bir görüşe göre ise Ahlat ve çevresi olduğunu, Küçük Ermeniye'nin ise Tiflis ve çevresi olduğuna dair bir görüşün de bulunduğunu kaydetmektedir" (Gümüş, 2014: 1, 208). Eserde Ermeniyye, Behrâm b. Behrâm'ın yaşadığı yer olarak zikredilir (263b-264a). Pervîz b. Hürmüz babası Hürmüz b. Nûşîrevân'ın ölümünden sonra Ermeniyye'ye giderek Ermeniyye'yi Behrâm'dan alır (264b). Abbâsî Halifesi Me'mûn'un vali tayin ettiği illerden biri Ermeniyye'dir (297a). Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd Ermeniyye'ye Abdullâh b. Mâlik'i vali olarak atar (342a-342b).

8.1.7. Fars

Fars sözcüğü Pars kelimesinin Arapça biçimidir. Günümüzde İran'da bulunan bir eyaletin adıdır. Batı literatüründe "Persia" biçiminde kullanılan kelimeyle tüm İran coğrafyası kastedilir (Heyat, 1995: 12, 174). Eserde Fars günümüzde olduğu gibi İran'da bulunan bir vilayet için kullanılır. Eserin İran tarihine ayrılan bir bölümü olması dolayısıyla Fars adı sıkça zikredilir. Fars vilayeti halkının bilginliği ile tanınır. Hz. Ali Fars ulularına Fars melikleri arasında en güzel huylu olanın kim olduğunu sorar. Fars

ululları "Nûşîrevân ve Erdeşîr" cevabını verir (114a). İskender Irak ve Bâbil'i harap ettikten sonra Fars'a gelir. Halkının bilgeliği dolayısıyla bu bölgeye zarar vermeden Aristo'ya danışır. Aristo'nun ona iyi muamele etmesini tavsiye etmesi üzerine Fars'a zarar vermez (182a). Fars Cemşîd'in karargâhıdır (157a). Dârâb'ın annesi burada vefat eder (173b). Müellif Fars padişahlarına "Hâkân" adı verildiğini kaydeder (226a). Erdeşîr Fars vilayetini Erdevân'ın elinden alır. Burada şehirler yaptırır (227b-2228b). Şâbûr b. Erdeşîr de burada kendi adıyla bir şehir yaptırır (231b). Şâbûr-ı Zülektâf devrinde Arap melikleri ve Rûm Meliki Fars vilayetine zarar verir (231b-234b). Behrâm b. Yezdecird babasının tahtını Fars ululardından talep eder (238a). Pîrûz'un hazinesi Fars'tadır (248b). Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü bölgelerden biri Fars'tır (256b). Pervîz b. Hürmüz Behrâm Çûbîn'le mücadelesinde Fars'ı Behrâm'ın elinden alır (264b). Yakûb b. Leys Mutemedun-Billâh döneminde Fars bölgesinde hâkimdir (312b).

8.1.8. Hindistan (Hind)

Günümüzde Asya'nın güneyinde geniş topraklar üzerinde bulunan ve cumhuriyetle yönetilen bir ülkedir. Hindistan (Hindûsitân) adı Farsça "Hint ülkesi" anlamındadır (Ahmad, 1998: 18, 73). Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Hindistan eserde Hindûstan ve Hind adlarıyla zikredilir. Tahmûras Hindûstân dağlarına Keslek şehrini yaptırır (155a). Behrâm b. Yezdecird Hindistan'a giderek burada okçulukla şöhret kazanır. Behrâm'ın gittiği dönemde Hindistan'da okçuluk ve at üzerinde savaşma bilinmemektedir (241b-243a). *Kelîle ve Dimne* ile *Satranç* kitapları Nûşîrevân'a Hindûstân'dan hediye gelir (252a). Eserde Hindistan mekân olarak sıkça anılmıştır (194a, 195a, 196b, 197a, 197b, 199a, 200a, 200b, 201a, 206b, 207a, 207b, 215a, 215b, 216a, 241b, 242a, 242b, 243a, 525, 523a, 255a, 255b, 279a, 279b, 281a, 349b).

8.1.9. Hind ü Sind

Sind, Hindistan'ın alt kıtasında bulunan tarihî bir bölgedir. Günümüzde ise Pakistan'da bulunan bir eyaletin adıdır (Özcan, 2009: 37, 242). Eserde Sind Hindistan'la birlikte "Hind ü Sind" şeklinde kullanılmıştır. Behmen b. İsfendiyâr Hind ü Sind'de hüküm sürerken halkın isyan etmesi üzerine Uhşûnûş'u bölgeye göndermiş ve yeniden hâkimiyet sağlamıştır (171a). İskender-i Yunanî, Mısır'dan sonra Hind ü Sind'e yönelmiş ve orayı fethetmiştir (188b). Nûşîrevân Medâin'de iken Hind ü Sind'e sefer düzenlemeyi düşünmüş ancak oranın beylerinin haracı kabul etmesi üzerine vazgeçmiştir. Hind ü Sind bölgesi Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü bölgelerden biridir (255b, 256b).

8.1.10. Irak

Günümüzde kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt, batıda Ürdün ve Suriye ile komşu Orta Doğu İslam ülkesidir (Akkan, 1999: 19, 83). Esere göre, Efrîdûn Irak'ı oğlu Îrec'e verir (159a). Luhrâsep Irak'u Buhtunnasr'a verir. Buhtunnasr Irak'ı harap eder (166a, 167b). Küstâsep Irak'ı Buhtunnasr'ın elinden alıp Keverş'e verir (168a). Behmen Irak'ı oğlu Uhşûnûş'a verir (171a). İskender Irak'ı harap eder (182a). Mülûk-i Tavâif döneminde Irak'a Yunanlılar hükmeder (225b). Şâbûr b. Erdeşîr Irak'a Şâbûr adlı bir şehir yaptırır (229a). Behrâm-ı Gûr Irak'a hükmeder (243a). Nûşîrevân Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'de hüküm sürer (256b). Mu'âviye Ziyâd'ı Irak'ta vali olarak görevlendirir (293a). Yakûb b. Leys vali olunca Irak'a kasteder (312b). Abdullâh b. Mâlik, Yahyâ b. Bermekî ile aralarında elçilik eden kişiyi Irak-ı Bağdat'a gönderir (345a).

8.1.11. İran

İran Orta Doğu ile Orta Asya'nın arasında bulunan geniş düzlüğe kurulmuş bir ülkedir (Hourcade, 2000: 22, 392). İran'da İslam ordularının ülkeyi fethine kadar Ahamenîler, Partlar, Sâsânîler hüküm sürer. İran Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İslam orduları tarafından fethedilir (Naskali, 2000: 22, 394-395). Daha sonra Emevîler, Abbâsîler, Tâhirîler, Saffârîler, Büveyhîler, Selçuklular, İlhanlılar, Safevîler gibi çok sayıda devlet İran'da hüküm sürmüştür (Özgüdenli, 2000: 22, 395-400). Günümüzde İran'da İran İslam Cumhuriyeti devleti vardır. Eserde İran Zev b. Tahmâsp döneminde halkın Zev'e biat etmesi ve Zev'in Efrasiyâb'ı İran'dan çıkarması dolayısıyla anılır (161a).

8.1.12. Mısır

Mısır büyük bölümü Afrika'da, küçük bir kısmı ise Asya'da yer alan bir ülkedir. Batısında Libya, güneyinde Sudan, kuzeydoğusunda İsrâil, kuzeyinde Akdeniz ve doğusunda Kızıldeniz bulunur. Mısır'ın tarihi M.Ö. 3000 yılına kadar uzanır. Mısır M.Ö. 332 yılında İskender-i Yunanî'nin hâkimiyeti altına girer. İskender'den sonra Mısır'a Ptolemaioslar hâkim olur. Mısır daha sonra Bizans'ın topraklarına katılır. Bizans hâkimiyeti sırasında, ülke Sâsânîler tarafından ele geçirilse de bu durum kısa sürmüştür. İslam ordularının Mısır'ı fethinden sonra ülke sırasıyla Emevîler, Abbâsîler, Tolunoğulları, Eyyûbîler, Memlükler ve Osmanlılar'ın yönetimi altında bulunur. Günümüzde Mısır'da Mısır Arap Cumhuriyeti vardır (Avcı, 2004b: 29, 557-559;

Doğaner, 2004: 29, 553; Görgün, 2004: 29, 555-557). Esere göre Buhtunnasr'ın serbest bıraktığı İsrâiloğulları Hz. Üzeyr tarafından Mısır'a yönlendirilir. İsrâiloğulları, Mısır Meliki'ne sığınır, Buhtunnasr bu durumdan rahatsız olup Mısır Meliki'ni öldürür (166b). Mısır Buhtunnasr'ın harap ettiği ülkelerden biridir (167b). Behmen b. İsfendiyâr Buhtunnasr'ın ölümünden sonra Mısır'ı Dârnûş'a verir (171a). İskender-i Yunanî İskenderiyye'yi inşa ettikten sonra Mısır'a yönelir. Seksen beş parça şehirden oluşan Mısır'ı fetheder. Müellif İskender'in fethi sırasında Mısır'da Kıptî, Yunanî, İmlikî gibi farklı halkların yaşadığını kaydeder (185b-186a, 188a). İskender zamanında Mısır'da yaşayan beşinci kâhin sayesinde Mısır halkının vahşi hayvanların ve kuşların etiyle doyduğu ifade edilir (187a). İskender, zamanında Mısır'da yaşayan altıncı kâhinin yaptığı akçenin Beni Ümeyye zamanında Mısır hazinesinden çıktığı kaydedilir (187b). Yedinci kâhinin yaptığı tablın da Salâhuddîn Yûsuf b. Eyyûbî zamanında bulunduğu ifade edilir (188a). İskender'den sonra Yûgûş da Mısır'a hükmeder (226a). Eserde Mısır Nûşîrevân'ın hükmettiği bölgeler arasında sayılır (256b). Abbâsî Halifesi Me'mûn'un vali gönderdiği dört bölgeden biri Mısır'dır (297a). Abdülazîz b. Mervân'ın Mısır'a hâkim olduğu dönemde Mısır'da doğan erkek çocuklara onun adı verilir (347b-348a).

8.1.13. Rûm

Romaio kelimesinin Arapçaya geçmiş hâlidir. Romaio "Romalı, Roma'ya mensup" anlamına gelir. Arap-İslam kaynaklarında Rûm kelimesi Romalılar, Bizanslılar ve İslam hâkimiyetindeki bölgelerde yaşayan Rûmlar için kullanılmıştır. Rûm kelimesi ayrıca Roma, Bizans ve Anadolu topraklarını belirten bir isimdir (Avcı, 2008: 35, 222). Esere göre Efrîdûm Rûm diyarını oğlu Selm'e verir (159a). Menûçihr b. Îrec Rûm diyarını ele geçirip Fırat Nehri'nin suyunu buradan Bâbil'e akıtır (159b). Hânî Rûm tarafına gazaya gider (172b). Müellif, Dârâb döneminde Rûm vilayetine "Yunan" adı verildiğini kaydeder. Feylekûs ve oğlu İskender Rûm padişahlarıdır (173b). Erdeşîr Erdavân'ın kızını kandırarak Rûm vilayetini ele geçirir (227b). Şâbûr b. Erdeşîr, Nasîbîn Kalesi'nden defineleri aldıktan sonra Rûm tarafına geçer (229a). Şâbûr-ı Zülektâf Irak'tan sonra Rûm'a geçer (232a).

8.1.14. Türkistan

Tarihte Orta Asya'nın büyük kısmı için Türkistan adı kullanılmıştır. Bu adı ilk kez İranlıların daha sonra da Arapların Türklerin yaşadığı bölgeyi belirtmek amacıyla kullandığı bilinmektedir. Günümüzde Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk

gruplarından oluşan halkın yaşadığı Çin Halk Cumhuriyeti hâkimiyetindeki bölgeye bu ad verilir (Taşağıl, 2012: 41, 556). Eserde, Efrîdûn oğlu Tûr'a Türkistan'ı verir (159a). Tahmâsp b. Menûçihr Türkistan'a kaçar (160b). Zev b. Tahmâsp Efrâsiyâb'ı Türkistan'a sürer (161a). Keykâvus b. Keykubâd Türkistan'da hüküm sürer (161b). Keyhüsrev'in Tûs komutasındaki ordusu Efrâsiyâb'la savaşmak üzere Türkistan'a ulaşır. Keyhüsrev Türkistan'ı ele geçirir ve burada kendi adına sikke bastırır (164b, 165a) Luhrâsep Türkistan'ı taht edinir (166a). İskender, Semerkand şehrini Türkistan'da inşa eder (183a). Türkistan Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü bölgelerden biridir (256b). Hürmüz b. Nûşîrevân'a Türkistan Padişahı asker çeker (263a-264a). Yezdecird b. Pervîz Türkistan'a kaçar (267a).

8.1.15. Umman (Uman)

Umman Arap yarımadasının güneydoğusunda bulunan bir ülkedir. Ülke tarih boyunca Himyeriler, Farslar, Araplar Emevîler, Abbâsîler, İbazîler, Büveyhîler, Selçuklular, Nebhaniler ve Salgurlular gibi farklı devletlerin hâkimiyetine girmiştir (Bilge, 2012: 42, 140-141). Eserde, Umman Nûşîrevân'ın hükmettiği bölgelerden biri olması dolayısıyla anılır (256b).

8.1.16. Yemen

Günümüzde Arap yarımadasının güneyinde bulunan bir ülkedir. Kızıldeniz'e ve Hint Okyanusu'nda bulunan Aden Körfezi'ne kıyısı vardır. Doğuda Umman, kuzeyde ise Suudi Arabistan ile komşudur. Bâbülmendep Boğazı ile Afrika kıtasından ayrılır (Kurt, 2013: 43, 400). Esere göre Efrîdûn Yemen'i oğlu Îrec'e verir (159a). Hz. Süleymân'ın hüküm sürdüğü yerlerden biri Yemen'dir (162a). Efrâsiyâb'a galip gelen Keykâvus Yemen'e gider (164a). Luhrâsep Yemen'i Buhtunnasr'a verir (166a). İskender devrinde Yemen'e Yunanlılar hükmeder (225b). Erdeşîr, Horasan'ı aldıktan sonra Yemen'e gelip Yemen'i alır (228a). Yemen, Nûşîrevân'ın hükmettiği bölgedendir (257a).

8.2. Şehirler

8.2.1. Aden

Günümüzde Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başkentidir. Aden aynı zamanda tarihî bir limandır. Tarihi M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzanır (Bilge, 1988: 1,367). Eserde, Aden Nûşîrevân'ın fetihleri arasında bir süre kaldığı yer olarak zikredilir (254b).

8.2.2. Ahvâz

Güneybatı İran'da bulunan Huzistan eyaletinin merkezidir (Bilge, 1989: 2, 192). Eserde Buhtunnasr, Şâbûr b. Erdeşîr ve Behrâm-ı Gûr'un bu bölgede hüküm sürmesi dolayısıyla zikredilir (166a, 228a, 228b, 233a, 234a, 234b, 238a, 238b).

8.2.3. Âmid

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır'ın İslami dönemde kullanılan adıdır. Şehrin eski adı Amida'dır. Ancak kelimenin kökeni ve anlamıyla ilgili rivayetler olsa da Amida'nın anlamı bilinmez. İslami dönemde Amida adı Âmid şeklini alır. Osmanlılar döneminde bölgeden Kara Âmid şeklinde de söz edilir (Göyünç, 1994: 9, 464). Eserde, Âmid'in Kubâd b. Pîrûz tarafından fethedildiği ve bölge halkının Ucân şehrine taşındığı kaydedilir (250a).

8.2.4. Âmul

Âmul adını taşıyan iki şehir vardır. Bunlardan biri günümüzde Türkmenistan'da yer alır. Bugünkü adı Çârçûy'dur. Ortaçağda adı Âmûye veya Amu olan şehir Ârîlerden önceki Amard kavmine bağlı olarak Âmul adını alır. Dört ırmak anlamına gelen bugünkü adını Timurlular devrinde alır (Budak, 1993: 8, 224). Âmul adını taşıyan ikinci şehir günümüzde İran'da bulunur. Eskiden Taberistan'a bağlı olan şehrin bugünkü adı Mâzenderan'dır. Şehir Hazar Denizi'nin 19 km güneyinde Herhâz nehrinin iki kıyısında kurulmuştur. İbn İsfendiyâr'a göre Belh Sultanı Fîrûz'un eşi Âmüle Hatun, Hamdullah Müstevfî'ye göre ise Melik Tahmûras tarafından kurulmuştur (Bilge, 1991: 3, 99). Eserde, Âmul Tahmûras tarafından kurulan şehirler arasında zikredilir (155a).

8.2.5. Antakiyye

Antakya bölgesi "Kızıldeniz'den başlayan Şeria Nehri yatağı ve Âsi Nehri yatağı ile Güney Anadolu'ya uzanan çöküntüde Âsi Nehri kıyısında, denizden 440 m. yüksekliğindeki Habîbünneccâr dağının eteklerinde yer alır. İslam öncesi dönemde Antiochia olarak geçen şehrin ismi İslami dönemde Antakiyye şekline dönüşerek bugüne ulaşmıştır" (Sahillioğlu, 1991: 3, 228). Tarih boyunca pek çok devlete ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İslam öncesi dönemde 540 yılında Nûşîrevân tarafından ele geçirilmiş ve yağmalanmıştır. Nûşîrevân Antakiyye halkını İran'a göç etmeye zorlamıştır (Sahillioğlu, 1991: 3, 229). Antakiyye eserde Nûşîrevân'ın burayı fethetmesi dolayısıyla anılır. Müellif, Nûşîrevân'ın Antakiyye'ye gaza düzenlediğini halkı esir ederek

Medâin'de bulunan -Antakiyye'ye denk bir şehir olan- Rûmiyye şehrine gönderdiğini ifade eder (254b).

8.2.6. Bâbil

Bağdat'ın aşağısında bulunan İlk Çağ'dan kalma bir şehirdir (Pala, 2009: 51). Bâbil tarih boyunca önemli bir merkez olmuş ve devletler arasında el değiştirmiştir. Esere göre Dahhâk'ın tahtı Bâbil'dedir (157b). Menûçihr b. Îrec Fırat Nehri'ni Bâbil'e akıtır (159b). Zev b. Tahmâsp Bâbil'de ortaya çıkar (160a). Buhtunnasr Bâbil'e geldiğinde Küstâsep, babası Luhrâsep yerine tahta çıkar (167b). Behmen Bâbil'i önce Buhtunnasr'a daha sonra da Uhşûnûş'a verir (170b-171a). Hânî Bâbil'e fetih maksadıyla sefer düzenler (172b). İskender Bâbil'i harap eder (228a). Nûşîrevân'ın fethettiği bölgelerden biri de Bâbil'dir (255a).

8.2.7. Bâbülebvâb

Hazar Denizi kıyısındaki bir şehirdir (Planhol, 1998: 17, 110). Eserde Nûşîrevân tarafından inşa edilmesi dolayısıyla zikredilir. Nûşîrevân şehrin hisarını denizin içine yaptırmıştır. Hisar zamanla yerleşmiş, yer zeminine oturmuştur. Müellif, *Mes'ûdî Târîhi*'ne göre hisarın uzunluğunun bir mil olduğunu, hisarın miladi 332 yılına kadar ayakta kaldığını kaydeder. Kara yoluyla hisarın uzunluğu Cebel-i Feth'e kadar bir mil ve kırk fersahtır, hisar Taberistan'a kadar uzanır (255b-256a).

8.2.8. Bâdiye

Bâdiye kelimesi çöl, sahra anlamına gelir (Kubbealtı Lugati, E.T. 05.06.2020). Aynı zamanda Suriye'de Bâdiye ve Bâdiyetüşşâm adlı çöl bölgeleri bulunur (Şahin, 2009: 17, 545). Eserde Bâdiye Mülûk-i Tavâif döneminde Yunanlıların elinde bulunan bölgeler arasında sayılır (225b). Bâdiye Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü şehirlerden biridir (256b). Ömer b. Abdülazîz zamanında yaşanan kıtlıkta Bâdiye halkı Ömer b. Abdülazîz'den yardım istemeye gelir (284a).

8.2.9. Bağdat

Günümüzde Irak'ın başkenti ve en büyük şehridir. Diclenin iki tarafına kurulmuş olan Bağdat, Abbâsî Devleti'ne dolayısıyla İslam âlemine başkentlik yapmıştır. Bağdat XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti idaresine girmiştir (Pala, 2009: 54). Eserde Bağdat'ın eski adının Medînetü'l-Atîka olduğu kaydedilir (161b). Efrîdûn'un oğlu Îrec'e verdiği şehirlerden biri Bağdat'tır (159a). Bağdat'ı Zev büyütmüş ve burada üç şehir inşa

eder (161b). Dicle Nehri, Bağdat'ın arasından geçer (231a). Abdullâh b. Mâlik'in vekili Bağdat'tadır (343a).

8.2.10. Belh

Günümüzde Afganistan'ın kuzeyinde bulunan bir şehirdir. İslam kültür ve medeniyeti için önemli bir merkezdir. Kuruluşu ile ilgili çeşitli rivayetler vardır:

> Bunlardan bazılarına göre bu şehri İran yaratılış efsanelerinde geçen Keyûmers yaptırmaya başlamış, efsanevî hükümdarların üçüncüsü olan Tahmûras tamamlatmıştır. Bir rivayete göre de Belh yine efsanevî hükümdarlardan olan Menûçihr b. İrec tarafından yaptırılmıştır. Belh'in bir süre Turan Hükümdarı Efrâsiyâb'ın başşehri olduğu da rivayet edilir (Yazıcı, 1992: 5, 410).

Eserde, Belh'in Keyûmers tarafından kuruluşu anlatılır. Müellif Belh'ten eski şehir olmadığını kuruluşuyla ilgili farklı görüşler olduğunu, doğru bilginin *Taberî Târîhi*'nde yer aldığını ifade eder:

> Şöyle rivāyet iderler (7) ki Keyūmerş'ün esliḥa ḳısmından bir deste çöp yaʿnī (8) kötek ve bir felāḫan yaʿnī ṣapanı varıdı. Ve Ḥaḳḳ Teʿālā'nuŋ (9) ism-i şerīfini ol ṣapana ve ol deste çöpe yazmışıdı. (10) Ve anuŋ berekātından cinnīleri Demāvend Ṭaġı'ndan (11) sürdi. Ve dīvlerden otuz dīvi ṭutup bend buyurdı. (12) Ṣoŋra maḥbūs olan dīvler iṭāʿat itdiler. Ve (13) Keyūmerş anlara Demāvend ḥavālisinde bir şehr yapdurdı. (14) Ve aŋa Belḫ tesmiye eyledi. Ve Belḫ'den ḳadīm şehr yoḳdur. (15) Egerçi ki baʿżılar buyurmışlardur ki: "Belḫ Luhrāsep binā (16) itmişdür." Ammā Muḥammed Cerīr Ṭaberī Tārīḫ'inde buyurur ki (17) ṣaḥīḥ budur ki: "Belḫ Keyūmerş'üŋ bināsıdur. Ammā (1) ṣoŋra gelen her pādşāh bir miḳdār arturup büyütmişler" (149b-150a).

Keyûmers'in torunu Sâ'il'in mezarı Belh Dağı'ndadır (152a). Keykâvus b. Keykubâd Belh'i kendisine taht edinmiştir (162b).

8.2.11. Cend

Cend, günümüzde Kazakistan'da bulunan Siriderya kıyısında bugün mevcut olmayan tarihî bir şehirdir (Özaydın, 1993: 7, 359). Eserde bu şehirde bulunan Cend Kalesi dolayısıyla zikredilir (234b).

8.2.12. Cezîre

İslam coğrafyacılarının Yukarı Mezopotamya bölgesine verdikleri addır. Bölge tarihi boyunca Emevîler, Abbâsîler, Tolunoğulları, Selçuklular, Eyyûbîler, İlhanlılar, Memlükler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve Osmanlılar gibi farklı devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir (Şeşen, 1993: 7, 509-511). Eserde, Cezîre Dârâ b. Dârâb tarafından Diyarbakır'da inşa edilen bir şehir olarak anılır. Dârâ şehri inşa ettikten sonra Feylekûs'a verir (174b). Cezîre, Musul ve Şam'ın arasında yer alır (178b). Mülûk-

i Tavâif döneminde Yunanlıların Dicle'den başlayan topraklarının sınırları Cezîre'ye kadar uzanır (225b). Cezîre, Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü şehirlerden biridir (256b).

8.2.13. Cürcân

Hazar Denizi'nin güneydoğusunda yer alan tarihî bir şehirdir. Cürcân isminin aslı Farsça Gürgân'dır. (Kurtuluş, 1993: 8, 131). Esere göre Yezdecird b. Behrâm Medâin'den sonra Cürcân'a uğrar (236a). Pîrûz b. Yezdecird, burada Rûşen Pîrûz adlı şehri inşa ettirir (244b). Cürcân, Nûşîrevân'ın fethettiği bölgelerden biridir (255a).

8.2.14. Dûmetülcendel

Günümüzde Arabistan'ın kuzeyinde bulunan eski bir ticaret merkezidir (Güner, 1994: 10, 1). Eserde İskender-i Yunanî'nin öldüğü yer olarak zikredilir (225a).

8.2.15. el-'Alâ, es-Sutâ, es-Sugrâ

Esere göre Zev b. Tahmâsp'ın Bağdat'a inşa ettiği şehirlerdir (161b).

8.2.16. Hazar

Asya kıtasında bulunan bir denizdir. Batısında Kafkasya güneyinde Elburz dağları bulunur. Doğusunda Batı Türkistan, kuzeyinde Doğu Avrupa yer alır (Erinç, 1998: 17, 108). Eserde, Hazar'ın Hazar Denizi'nin bulunduğu bölge için kullanıldığı kanaatindeyiz. Müellif, Hazar'ı Nûşîrevân'ın fethettiği bölgeler arasında sayar (255b).

8.2.17. Hem-Râm Pîrûz

Pîrûz b. Yezdecird tarafından Azerbaycan sınırında inşa edilen şehirdir (244b).

8.2.18. Heyâtıla

Heyâtıla, Azerbaycan ve İrminîye hükümdarlarına verilen unvandır (Mücmelü't-Tevârîh ve Zehebî'den aktaran Özaydın, 2012: 42, 163). Eserde müellif "heyâtıla" sözcüğünün "heytala" sözcüğünün çoğulu olduğunu ifade eder. Ehl-i Buhârâ'nın kuvvetli kişilere "heytal" dediğini belirtir. Pîrûz b. Yezdecird, o bölgede yaşayan cesur bir kavmin "Heyâtıla" adıyla anıldığını kaydeder. Heyâtıla'nın padişahının adı Haşûr'dur. Eserde Heyâtıla, Pîrûz b. Yezdecird'in Heyâtıla Pasişahı Haşûr'dan yardım istemesi münasebetiyle anılır (244a-244b). Haşûr ve Pîrûz'un arasının bozulması üzerine iki taraf savaşır. Savaştan sonra köylere çekilen taraflar, Heyâtıla sınırına bir minare yaptırır. Bu minare Acem ve Heyâtıla arasında sınır kabul edilir. Pîrûz anlaşmayı bozunca öldürülür. Heyâtıla Haşûr'da kalır (244b-248b). Daha sonra Heyâtıla Nûşîrevân tarafından fethedilir (254b-255a).

8.2.19. Hicaz

Arabistan yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan bölgedir. Hicaz tarihin ilk dönemlerinden itibaren Yemen ve Şam'ı biribirine bağlaması ve geçiş yolları üzerinde bulunması sebebiyle önemli bir yer olmuştur (Küçükaşçı, 1998: 17, 432). Osmanlı Devleti döneminde Hicaz "Mekke, Medine ve Cidde ile bunlara bağlı kaza ve nahiyelerden oluşan ve doğudan Necid, batıdan Kızıldeniz, güneyden Asîr sancağı, kuzeyden Kudüs sancağı ve Arîş, Akabe muhafızlıkları ile çevrili" bölgenin adıdır (Kurşun, 1998: 17, 437). Esere göre Efrîdûn, Hicaz-Zemîn'i oğlu Îrec'e verir (159a). Hz. Süleymân'ın hüküm sürdüğü yerlerden biri Hicaz'dır (162a). Buhtunnasr'ın elinden kurtulan İsrâiloğulları Hicaz'a gider (166b). İskender döneminde Hicaz'a Yunanlılar hükmeder (225b).

8.2.20. Horasan

Günümüzde İran'ın kuzeydoğusunda yer alan bir eyalettir. Horasan kelimesi Eski Farsça hur (güneş) ve âsân (âyân "gelen, doğan") kelimelerinden oluşmuştur, "güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi; doğu bölgesi" anlamına gelir. Bu ismin Sâsânîler döneminde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Çetin, 1998: 18, 234-235). Eserde, Horasan pek çok yönüyle yer alır. İskender Horasan'da Merv ve Hirat şehirlerini inşa eder (183a). Mülûk-i Tavâif, Dicle'den Horasan sınırına kadar hâkimiyet kurar (225b) Erdeşîr-i Sâsân Fars'tan sonra Horasan'ı ele geçirir (227b). Şâbûr b. Erdeşîr Nîşâbûr'u Horasan'da inşa eder (229b). Şâbûr-ı Zülektâf, İlyânûs'a saldırmadan Horasan'a haber gönderir (232b). Yezdecird b. Behrâm Horasan'a uğrar (236a). Mezdek Horasan'da ortaya çıkar (250b). Nûşîrevân Horasan'ı fetheder, burada üç şehir inşa eder (255a, 256b, 262b). *Zafer-nâme* Nûşîrevân'dan Horasan Padişahı Sultan Sencer'e ulaşmıştır (258a). İsmâ'il Sâmânî, Horasan'ı fetheder ve burada adaletle hükmeder (286b).

8.2.21. Hulvân

Hulvân, Irak-ı Arab ile Irak-ı Acem sınırında kurulmuş tarihî bir şehirdir. "Taberî'nin naklettiği bir rivayette Hulvân'ın Sâsânî hükümdarlarından I. Kavâd (Kubâd, 488-531) tarafından kurulduğu belirtilirse de (Târîh, II, 92) çivi yazılı kaynaklarda Halmanu, Helenistik dönemde Hala denilen şehrin Hulvân olduğu bilinmektedir" (Yazıcı, 1998: 18, 345). Eserde, 'Alâî de Taberî'de olduğu gibi şehrin Kubâd b. Pîrûz tarafından kurulduğunu kaydeder (250a). Ayrıca Şehrizer şehrinin Hulvân'ın karşısında yer aldığını belirtir (225a).

8.2.22. Irak-ı Acem

Irak-ı Acem tabiri Selçuklular devrinden itibaren İsfâhân, Hemedân ve Tahran arasında kalan merkezî İran (el-Cibâl) için kullanılmıştır (Karaismailoğlu, 1988: 1, 321). Eserde, Irak-ı Acem Nûşîrevân'ın hükmettiği yerler arasında sayılır (256b).

8.2.23. Irak-ı Arab

Irak-ı Arab tabiri Selçuklular devrinden itibaren Irak olarak bilinen Mezapotamya bölgesi için kullanılmıştır (Karaismailoğlu, 1988: 1, 321). Eserde, Irak-ı Arab Nûşîrevân'ın hükmettiği yerler arasında sayılır (256b).

8.2.24. Kâzerûn

Günümüzde İran'ın Fars bölgesinde yer alan sekiz şehirden biridir (Heyat, 1995: 12, 175). Eserde, Kâzrûn adıyla Kubâd b. Pîrûz'un inşa ettiği şehirlerden biri olarak anılır (250a).

8.2.25. Kilân

Nûşîrevân'ın fethettiği şehirlerden biridir (255a).

8.2.26. Kirmân

Sâsânî İmparatoru I. Erdeşîr'in emriyle İran'ın ortasındaki Deştilût Çölü'nün ortasında savunma merkezi olarak kurulmuş bir şehirdir. Günümüzde de İran sınırları içerisinde bulunur (Bazın, 2002: 26, 62). Eserde Kirmân, Mülûk-i Tavâif'le sınır olması dolayısıyla anılır (225b). Şâbûr-ı Zülektâf'ın affettiği Arapların Kirmân'da yaşadığı kaydedilir (235a). Şâbûr-ı Zülektâf'ın Kirmân'ı oğlu Behrâm çocukken verdiği ve Behrâm'ın Kirmân'ı adaletle yönettiği kaydedilir (235b). Kirmân Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü şehirlerden biri olarak anılır (256b). Saffârîler Devleti'nin kurucusu Yakûb b. Leys'in (ö. 879) de hüküm sürdüğü illerden biridir (312b).

8.2.27. Kûhistân

İran'ın kuzeydoğusunda bulunan Horasan eyaletinde bir bölgedir (Çetin, 1998: 18, 234). Eserde, Kûhistân Mülûk-i Tavâif'in sınırında bulunması ve Nûşîrevân'ın hükmettiği şehirlerden biri olması münasebetiyle zikredilir (225b, 256b).

8.2.28. Kûfe

Kûfe, Irak'ın güneyinde bulunan bir şehirdir. Eserde, Mülûk-i Tavâif döneminde Yunanlılar'ın elinde olması yönüyle zikredilir (225b).

8.2.29. Kuhunder, Kühündüz, Keslek

Esere göre Tahmûras'ın inşa ettiği üç şehirdir. Keslek Hindistan dağlarına inşa edilmiştir (155a).

8.2.30. Medâin

Sâsânî Devleti'nin başkenti ve hükümdarlarının kışlık ikametgâhıdır. "Arapça medîne (şehir) kelimesinin çoğulu olan Medâin, Ârâmîler tarafından bu şehirler topluluğuna verilen aynı anlamdaki Medînethâ adının Arapça'ya uyarlanmış şeklidir" (Avcı, 2003: 28, 289). Eserde Medâin Sâsânîlerin başşehri ve tahtı olarak çeşitli yönleriyle anılır. Hânî, Dicle'ye Medâin üzerinde köprü yaptırır (172b). Behrâm-ı Gûr babasının tahtına başkasının oturması üzerine Medâin ulemasına mektup gönderir (238a-238b). Arap Padişahı Nu'mân Behrâm'a destek olmak için Medâin'e asker gönderir (239a). Kubâd b. Pîrûz kardeşinin ölümü üzerine tahta çıkmak için Medâin'e gelir (250a). Nûşîrevân b. Kubâd ve Hürmüz b. Nûşîrevân Medâin'de oturur. Medâin Nûşîrevân tarafından inşa ettirilmiş ve şehre Rûmiyye adı verilmiştir. Nûşîrevân Antakiyye halkını buraya yerleştirir (254b, 255a, 263a) Pervîz b. Hürmüz Behrâm'ı Medâin'de öldürür (264b). Medâin, Hz. Ömer döneminde İslam orduları tarafından fethedilir (267a).

8.2.31. Medine (Yesrib)

Arapyarımadasının Hicaz bölgesinde yer alır. Şehrin bilinen en eski adı Yesrib'dir. Medine, İslam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hz. Peygamber 622 yılında Mekke'den buraya hicret eder. Medine halkı herhangi bir zorlama olmadan İslam'ı kabul eder. Hz. Peygamber Medine'yi Mekke'yle birlikte "harem" ilan eder. (Bozkurt, Küçükaşçı, 2003a: 28, 305-309). Eserde Medine Hz. Ömer'le ilgili anlatılan hikâyeler dolayısıyla anılır (96a, 96b, 282b-283a). Buhtunnasr'ın elinden kurtulan İsrâiloğulları Yesrib'e gelir (166b). Abbâsîler döneminde yaşanan bir olayda müellif, Medine'den "Medîne-i Resûl" şeklinde söz eder (369a).

8.2.32. Medîne-i Erdeşîr (Medînetü'l-Katîf)

Erdeşîr-i Sâsân'ın Fars bölgesinde inşa ettiği şehirdir (228b).

8.2.33. Medîne-i Erdeşîr-Âbâd, Huzistan (Kerh), Mîsân, Nehreşîr (Nehrevân), Medînetü'l-Hatt, Sûkü'l-Ahvâz

Erdeşîr-i Sâsân'ın Yemen'i ele geçirdikten sonra burada inşa ettiği şehirlerdir (228a-228b).

8.2.34. Mekke

Mekke Arap yarımadasının kuzeyinde bulunan Batnımekke (Bekke) adı verilen vadi üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Mekke'nin merkezinde Hz. İbrâhim tarafından yapılan İslam'ın kutsal mabedi Kâbe yer alır. Mekke'de yerleşimin Kâbe'nin inşası ile birlikte başladığı düşünülmektedir. Mekke İslamiyet'ten önce de konumu itibariyle kıymetli bir bölgedir. Roma, Bizans, İran ve Habeş hükümdarları zaman zaman Mekke'yi almak için girişimlerde bulunmuştur. Mekke, Hz. Muhammed komutasındaki İslam ordusu tarafından 20 Ramazan 8'de/11 Ocak 630 fethedilir (Bozkurt, Küçükaşçı, 2003b: 28, 555-557). Daha sonra Mekke Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular ve Eyyûbîler idaresinde bulunmuş, zaman zaman bağımsız olarak idare edilmiştir. Şehrin idaresi 1517 yılında Yavuz Sultan Selim devrinde Osmanlı Devleti'ne geçer (Küçükaşçı, 2003b: 28, 563). Eserde Mekke bir hadis rivayetinde Hz. Peygamber'in orada bulunması sebebiyle anılır (92b). İskender-i Zülkarneyn'in Kâbe'nin inşası sırasında Hz. İbrâhim'i ziyaret etmesi anlatılırken "Mekke-i Müşerrefe" ifadesine yer verilir (175b-176a). Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü bölgeler arasında Mekke de vardır (257a).

8.2.35. Merv

Günümüzde Türkistan'da bulunan bir şehirdir. İran ile Hazar Denizi kıyılarını birbirine bağlayan konumu sebebiyle tarih boyunca önemli bir merkez olur. Hz. Osman döneminde anlaşma yoluyla Merv'e ilk cami yapılır. Daha sonraki dönemde Merv Abbâsîler, Tâhirîler, Sâmânîler hâkimiyetine girer. Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti olur. Selçuklulardan sonra Hârizmşâhların ve Gurluların hâkimiyeti altına girer. Şehir Moğol istilası sırasında tahrip edilir. İstiladan sonra önce İlhanlılar, sonra Safevîler Merv'i ele geçirir. 1884'te Ruslar tarafından ele geçirilen şehir günümüzde Türkistan Cumhuriyeti'ndedir (Özgüdenli, 2004: 29, 221-223). Eserde Merv şehrinin farklı dönemleriyle ilgili bilgiler yer alır. Esere göre, Merv şehri farklı zamanlarda Tahmûras-ı Dîv-Bend ve İskender-i Yunanî tarafından inşa edilir (155a, 183a). Merv'in etrafındaki surları Sâsânî Hükümdarı Hânî yaptırır (172b). Nûşîrevân Azerbaycan, Merv ve Horasan'da üç şehir bina ettirir (262b). İsmâ'il b. Ahmed Horasan emiri iken Merv'e gider (285b). Ayrıca eserde Merv'de bulunan bir kadı ile kölesinin hikâyesi anlatılır (372b).

8.2.36. Merve

Mekke'de Harem-i Şerîf'in kuzeybatısında Kuaykıân Dağı'nın eteğinde, Safâ tepesinin karşısında yer alan tepedir (Küçükaşçı, 2008: 35, 441). Eserde, İslam ordularının Medâin'i fethinden sonra Yezdecird b. Şehriyâr'ın Merve'ye kaçtığı kaydedilir (267a). Ancak Merve ile hangi bölgenin kastedildiği net değildir.

8.2.37. Musul

Eserde Musul'ın Cezîre'de bulunan bir şehir olduğu kaydedilir. Müellif, şehri Dârâ'nın inşa ettiğini belirtir (178b). Mülûk-i Tavâif döneminde bölgenin Yunanlıların elinde olduğu ifade edilir (225b).

8.2.38. Nasîbîn

Şâbûr b. Erdeşîr ile Rûm Kayseri'nin karşı karşıya geldiği şehirdir. Rûm Kayseri'nin askerleri ve malları bu şehirde bulunan hisardadır. Şâbûr hisarı kuşatıp Kayser'in askerleriyle karşılaştıktan bir süre sonra deprem olup Nasîbîn Hisarı'nın iki burcu yıkılır. Bunun üzerine Şâbûr içeri girmeyi başarır. Rûm Kayseri'nin arzusuyla taraflar arasında barış sağlanır (228b-229a).

8.2.39. Nîşâbûr

Nîşâbûr Orta Çağ'da Horasan'daki dört büyük şehrin en önemlisidir. İlk İslami devirde Ebreşehr (Eberşehr) ve İranşehr adlarıyla da anılmış olan Nîşâbûr (Nîşâpûr, Arapça Nisabur, Neysâbûr) bugün İran sınırları içerisinde yer alır. Şehir Binâlûd Dağı'nın güneybatısında Tahran'ı Meşhed'e bağlayan yol üzerinde bulunur. Şehrin adının Pehlevîce "Nev-Şâpûr" ifadesine dayandığı ve I. ya da II. Şâpûr döneminde inşa edildiğine dair rivayetler vardır. Nîşâbûr; Sâsânîler, Emevîler, Abbâsîler, Tâhirîler, Saffârîler, Selçuklular, İlhanlılar gibi farklı devletlerin hüküm sürdüğü bir bölgedir (Özgüdenli, 2007: 33, 149-151). Esere göre, Nîşâbûr'un eski şehri Tahmûras tarafından yapılır (155a). Tahmûras'tan sonra, Nîşâbûr şehrini Şâbûr b. Erdeşîr inşa etmiştir. Müellif, Nîşâbûr'un Horasan'da bulunduğunu ve ulema ve enbiya kaynağı olduğunu kaydeder (229b).

8.2.40. Rûmiyye

Medâin'de, Nûşîrevân tarafından kurulan şehirdir. Antakiyye'ye denk bir şehir olduğu belirtilir. Nûşîrevân Antakiyye halkını buraya yerleştirir (254b).

8.2.41. Rûşen Pîrûz

Pîrûz b. Yezdecird'in Cürcân'da inşa ettiği şehrin adıdır (244b).

8.2.42. Râm Pîrûz

Pîrûz b. Yezdecird tarafından Rey sınırında inşa edilen şehirdir (244b).

8.2.43. Rey

İran'da bulunan Orta Çağ'dan kalma bir şehirdir. 642 yılında İslam orduları fethedilir. Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh Horasan'da veliahtlık yaparken burada ikamet eder (Özgüdenli, 2008: 35, 40). Esere göre Rey şehri İsfâhân'da İskender tarafından inşa edilir (183a). Mülûk-i Tavâif'in hükmettiği şehirlerden biridir (225b). Râm Pîrûz şehriyle sınırdır (244b). Kubâd b. Pîrûz Rey'de öldürülür (251b). Yezdecird b. Pervîz bu şehirde büyüyüp yetişir (266b).

8.2.44. Sûs

Bugün Fas'ın güneybatısında bulunan bir bölgedir (Ceran, 2009: 37, 570). Eserde Sûs şehrini Hûşeng'in inşa ettiği kaydedilir (153b).

8.2.45. Sîstân (Sicistân)

Orta Farsçada "sakaların ülkesi" anlamına gelen sakastân kelimesinden türemiştir. Arapçada Secistân şeklinde kullanılır. Kaynaklar, Sîstân'da yerleşik hayatın oldukça eskilere dayandığını gösterir. Günümüzde bir kısmı İran bir kısmı Afganistan sınırlarında bulunan tarihî bir bölgedir (Özgüdenli, 2009: 37, 274-276). Eserde Sîstân, Hürmüz b. Behrâm ve Yakûb b. Leys'in bu bölgede hüküm sürmesi sebebiyle zikredilir (230a, 312b). Müellif Sîstân için Secistân sözcüğünü de kullanır. Secistân, Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr tarafından oğlu Pîrûz'a verilir. Pîrûz, Secistân'ın hükümdarıdır. Pîrûz'un hükümdarlığı döneminde Secistân Hâkimi Serefzây'dır (243b-244a, 247a).

8.2.46. Şâbûr

Şâbûr b. Erdeşîr'in Irak'ta ve Fars'ta yaptırdığı iki şehrin adıdır (229a).

8.2.47. Şam

Günümüzde Suriye'nin başkentidir. İslam dünyasının önemli merkezlerinden biridir. 1521 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren şehrin eski adı Dımaşk'tır (Tomar, 2010: 38, 311). Esere göre Şam Luhrâsep tarafından Buhtunnasr'a verilir. Buhtunnasr Şam'ı harap eder (166a, 167b). Buhtunnasr'ın elinden alınan Şam, Behmen tarafından yine ona verilir. Buhtunnasr'ın Şam'ı tekrar harap etmesi üzerine Behmen, Şam'ı Dârnûş'a verir

(170b-171a). Uhşûnûş İsrâiloğullarını serbest bıraktıktan sonra Şam'a gönderir (171b). Mülûk-i Tavâif döneminde Şam'a Yunanlılar hükmeder (225b). Şam, Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü bölgelerden biridir (256b).

8.2.48. Şehrizer (Şehrizor)

Eserde İskender-i Yunanî devrinde Hulvân'ın karşısında bulunduğu belirtilen şehirdir (225a).

8.2.49. Taberistan

Taberistan'ın adı Eski Pehlevî sikkelerine göre Tapurstân, İslami kaynaklara göre Taberistan'dır. Bölge XIII. yüzyıldan itibaren bugünkü adı olan Mâzenderan adıyla anılır. Taberistan'da tarih boyunca Emevîler, Abbâsîler, Zeydîler, Sâmânîler, Büveyhîler, Ziyârîler, Selçuklular, İlhanlılar, Mar'aşîler gibi farklı devletler hüküm sürmüştür (Özgüdenli, 2010: 39, 322-323). Eserde Taberistan'ın eski şehrinin Tahmûras tarafından inşa edildiği kaydedilir (155a). Dahhâk'ı öldürerek tahta çıkan Efrîdûn, Taberistan'da yaşar ve Taberistan halkı ona bağlanır (158b). Taberistan Nûşîrevân'ın fethettiği bölgeler arasındadır (255a). Bâbülebvâb adlı hisarın boyu Cebel-i Feth'ten Taberistan'a kadar uzanır (256a).

8.2.50. Tahran (Tarhan)

İran'ın kuzeyinde Elburz sıradağlarının hemen güneyinde kurulmuş bir şehirdir. Orta Çağ kaynaklarında adı Tihran, Tehran ve Tahran şeklinde geçer. Tahran günümüzde İran İslam Cumhuriyeti'nin başkentidir (Naskali, Özgüdenli, 2010: 39, 416). Eserde, Tahran "Tarhan" şeklinde geçer. Yezdecird b. Şehriyâr İslam orduları Medâin'i fethettiğinde önce Merve'ye daha sonra da Tahran'a kaçar (267a).

8.2.51. Tâlikân

Tâlikân bugün Afganistan'da bulunan bir bölgedir. Eserde, Heyâtıla Padişahı Haşûr tarafından kendisinden yardım isteyen Pîrûz b. Yezdecird'e verilmesi dolayısıyla anılır (244a).

8.2.52. Tayfasun

Şâbûr-ı Zülektâf'ın hazinesinin bulunduğu şehirdir (232b, 239a).

8.2.53. Tehâme

Tehâme Yemen'de bulunan bir bölgedir. Eserde Nûşîrevân'ın hüküm sürdüğü bölgelerden biri olarak anılır (256b).

8.2.54. Tibet

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin güneybatısında yer alan özerk bir bölgedir (Lin, 2012: 41, 123). Eserde "Tebet" biçiminde, İskender'in Çin ve Maçîn'den sonra burayı fethetmesi ve müşkün bu bölgeden getirtilmesi dolayısıyla zikredilir (225a).

8.2.55. Tûs

Tûs şehrinin kuruluşu Büyük İskender dönemine dayanır. Şehrin kuruluşu, Pîşdâdîler hanedanından Cemşîd'e dayandırılır. Bugün İran sınırlarında yer alan şehir Horasan eyaletinde Meşhed'in yaklaşık 25 km kuzeybatısında bulunur (Kurtuluş, 2012: 41, 431). Eserde, Tûs şehri Cemşîd tarafından kurulması yönüyle zikredilir (156a).

8.2.56. Tüster (Şüşter)

İran'ın güneybatısında bulunan tarihî bir şehirdir. Pîşdâdî Hükümdarı Hûşeng tarafından Şûş şehrinden daha sonra yaptırılmıştır. Şûş'tan daha güzel olduğunu belirtmek için Şûşter adı verilmiştir. Şehrin Arapçadaki adı Tüster'dir (Kurtuluş, 2010: 39, 276). Eserde Tüster'in Şâbûr b. Erdeşîr tarafından Ahvâz'da yaptırıldığı kaydedilir. Müellif şehrin avam arasındaki adının Şüşter olduğunu ifade eder (229a).

8.2.57. Ucân

Ucân İran'ın Tebriz şehrinde yer alan bir bölgedir (Bilgili, 2011: 40, 221). Eserde, Ucân Kubâd b. Pîrûz tarafından inşa edilmesi ve Kubâd'ın Âmid şehrinin halkını buraya yerleştirmesi dolayısıyla anılır (250a).

9. Dağlar, Nehirler ve Denizler

9.1. Belh Dağı

Eserde Keyûmers'in torunu Sâ'il b. Mârî'nin defnedildiği dağdır (152a).

9.2. Ceyhun Nehri

Orta Asya'nın en büyük iki nehrinden biridir. Asıl adı Amuderya'dır. Pamir ve Hindikuş dağlarının birleştiği yerden 4950 metreden çıkar (Esin, 1991: 3, 98). Eserde, Ceyhun Nehri'nin Türkistan'ın sınırı olduğu kaydedilir (162b). Behrâm ve Hakân'ın mücadelesinde iki taraf da bu nehirden geçer (241a). Pîrûz b. Yezdecird döneminde yaşanan kıtlıkta Ceyhun Nehri kurur (244b).

9.3. Dicle Nehri

Günümüzde Türkiye'den doğup Irak'ta denize ulaşan bir akarsudur. Dicle ismi, Sumerce İdigna'dan gelen Akkadca İdiqlat isminin Arapçalaşmış biçimidir. (Tuncel,

1994: 9, 281). Esere göre Dicle Nehri Efridûn tarafından oğlu Îrec'e verilir (159a). Medâin'de Hânî nehrin üzerine köprü yaptırır (172b). Şâbûr-ı Zülektâf da Dicle üzerine köprü yaptırır (231a). İlyânûs, Şâbûr-ı Zülektâf'la mücadelesinden sonra nehrin kenarına yerleşir (232b). Dicle Nehri, Pîrûz b. Yezdecird döneminde yaşanan kuraklıkta kurur (244b). Pervîz b. Hürmüz'ün öldüğü yıl Keşker ve Meysân tarafına akar (265b).

9.4. Fırat Nehri

Günümüzde Türkiye'den doğup Irak'ta Dicle Nehri ile birleştikten sonra Basra Körfezi'ne dökülen akarsudur (Tuncel, 1996: 13, 31-32). Eserde Fırat Nehri "Furât" adıyla zikredilir. Müellif, Menûçihr b. Îrec'in Fırat Nehri'ni Rûm diyarından Bâbil'e akıttığını kaydeder (159b). Hânî, Fırat'ı Medâin-i Atîka'ya akıtır (172b) Pîrûz b. Yezdecird dönemindeki kıtlıkta ise Fırat diğer nehirlerle birlikte kurur (244b).

9.5. Demâvend Dağı

Demâvend Dağı bugün İran sınırlarında bulunur. Yüksekliği 5610 metredir (Hourcade, 2000: 22, 392). Eserde, Keyûmers'in çocukları ve halkıyla birlikte yerleştiği dağdır. Keyûmers önce dağda yaşayan cin ve perileri uzaklaştırır, daha sonra dağın bulunduğu bölgeye Belh şehrini yaptırır (149b). Ayrıca Efrîdûn'un Dahhâk'ı bu dağda bir mağaraya hapsettiği kaydedilir (158b).

9.6. Hûrezm Deryası

Eserde müellifin Hazar ve Ermen yakınında olduğunu kaydettiği denizdir. Nûşîrevân'ın Hûrezm Denizi'nin kenarına Bâbülebvâb şehrini inşa etmesi dolayısıyla anılır (255b). Kaynaklarda Bâbülebvâb'ın Hazar Denizi kıyısında olduğu ifade edilir (Planhol, 1998: 17, 110). Müellif, Hûrezm ifadesini Hazar Denizi'ni kastederek kullanmış olabilir.

9.7. Mâverâünnehir

Mâverâünnehir İslam tarihçileri ve coğrafyacılarının Ceyhun nehrinin kuzey ve doğusunda kalan bölgeye verdiği addır. "Mâverâünnehir tabiri IX. (XV.) yüzyıldan itibaren Farsça kaynaklarda kullanılmaya başlanmıştır. Arapça metinlerde Mâverâü'l-Ceyhun ya da Haytal, Batı kaynaklarında Transoxiana (Transoxania) diye anılan bölgeye bazı Türk müellifleri Çayardı adını vermişlerdir. Modern dönemde Mâverâünnehir, Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasında kalan yaklaşık 660.000 km2'lik coğrafî bölgeyi ifade etmek için kullanılmaktadır" (Özgüdenli, 2003: 28, 177). Bölge Ceyhun Nehri'ne yakınlığı ve konumu sebebiyle çok sayıda devlete ev sahipliği yapmıştır. Eserde

Mâverâünnehir, Behrâm-ı Gûr'un Hâkân'la savaştığı yerdir. Mâverâünnehir halkı Behrâm'a bağlılıklarını ifade eder (241a). Nûşîrevân'ın fethettiği bölgelerden biri Mâverâünnehr'dir (255a, 256b).

9.8. Nehrişîr, Rûminât, Bâsûmâ, Nehr-i Berkıt, Nehr-i Cûyem

Erdeşîr-i Sâsân'ın, Nehreşîr şehrinde akıttığı beş ırmaktır (228a).

9.9. Seyhun Nehri

Orta Asya'da bulunan en büyük akarsulardan biridir. Tanrı Dağları'ndan doğan Narinderya ile Karaderya'nın birleşmesiyle oluşur (Muhammedcanov, 2009: 37, 272). Eserde, Pîrûz b. Yezdecird döneminde yaşanan yedi yıllık kıtlıkta nehrin Fırat, Dicle ve Ceyhun'la birlikte kuruduğu kaydedilir (244b).

10. Kurumlar ve Yapılar

10.1. Beytülmâl

Beytülmâl'in kelime anlamı "mal evi"dir. Geniş anlamıyla beytülmâl "devlete ait her türlü mal varlığının ve gelirlerin toplandığı, harcamaların yapıldığı, haklara ve borçlara ehil" olan bağımsız bir kurumdur. Beytülmâlin teşkilatlı bir yapı olarak ortaya çıkışı Hz. Ömer dönemine dayandırılsa da beytülmâlin fiziki bir mekân ve kurum olarak Hz. Peygamber'in Medine döneminde var olduğunu söylemek mümkündür (Erkal, 1992: 6, 90). Eserde beytülmâl devlet hazinesi anlamında özellikle İslam devletleri için kullanılır (99a, 281b, 283b, 284a, 284b, 285a, 341b). Beytülmâl, müellif tarafından Hz. Dâvûd dönemi için de kullanılır. Cebrâil, Hz. Dâvûd için "Güzel kimesnedir. İllâ bir aybı vardur ki Beytü'l-Mâl'den yir ve arak-ı cebîn ve kedd-i yemîninden yimez." ifadesini kullanır (95b).

10.2. Dârülhilâfe

Abbâsîler devrinde hilafet sarayına ve saray müştemilatına verilen isimdir (Şeşen, 1993: 8, 538). Eserde, Yahyâ b. Hâlid Bermekî ile ilgili bir hikâyede Yahyâ'nın Dârülhilâfeden çıkıp kendi sarayına yöneldiği sırada bir ihtiyaç sahibi ile karşılaşması dolayısıyla anılır (338b).

10.3. Hezâr-Küşâm/ Behrâm-Küşâm

Esere göre Nûşîrevân'ın bağının adıdır. Nûşîrevân bu bağda bir gün Kayser, Fağfûr ve Hind Meliki'ni ağırlar (281a).

10.4. İstahr-ı Fars Kalesi

İstahr İran'da bulunan tarihî bir şehirdir. İstahr Kalesi şehrin kuzeybatısında Şikeste ve Şeknevân kaleleri ile birlikte bulunur. Bazen bu üç kalenin hepsi İstahr Kalesi (Se Günbedân) adıyla anılır (Uslu, 2001: 23, 202-203). Eserde İstahr-ı Fars'ın bir kale olduğu ve Cemşîd'in o kaleyi büyüterek şehir hâline getirdiği kaydedilir (156a).

10.5. Hizâne-i Âmire

Hizâne-i Âmire Osmanlı Devleti'nde devlete ait nakit, kıymetli eşya ve bunlarla ilgili evrakın saklanıp korunduğu yer için kullanılır (Orhonlu, 1998: 17, 130). Eserde Hizâne-i Âmire, Hürmüz b. Şâbûr döneminde Hürmüz'ün veziri tarafından devlet hazinesi anlamında kullanılır (337b).

10.6. Nâvûs

Esere göre Sâsânîlerin (226-651) kurulduğu dönemde Fars'ta bulunan bir kubbenin adıdır. Erdeşîr-i Sâsân tahta çıkınca Mülûk-i Tavâif'ten 70 kişinin başını kesip bu kubbeye asar (227a).

11. Sosyal Hayat

11.1. Sosyal Tabakalaşma

11.1.1. Padişah (Sultan)

Netîcetü's-Sülûk padişahlara yol göstermek amacıyla yazılmış bir eserdir. 'Alâî, eseri yazdığı Osmanlı Hükümdarı'na hitaben padişah, sultan, hâkân, şâh ve melik unvanlarını kullanır. Eserde İran hükümdarları için padişah ifadesi kullanılır. Bunun yanında dört halife için Emîrülmü'minîn, Rûm Hükümdarı için Kayser ve Kostantîn, Çin Hükümdarı için Fağfûr, Arap Hükümdarı için Necâşî, Türk hükümdarı için Hâkân unvanları kullanılır.

Siyasetnamelerde, halifelik ve hükümdarlık makamı en şerefli makam olarak görülür (Uğur, 1998: 124-125). Bu nedenle, eserde sultana sahip olduğu makam ve diğer nimetler için Allah'a şükretmesi tavsiye edilir. Bu nimetlerin başında iman nimeti gelir (7b). Padişahın görevlerinden biri Allah'ın dinini, peygamberin sünnetini korumak ve halkı güzel ahlaka yönlendirmektir. Bunları yapan hükümdar hem Allah katında hem de halk arasında kıymet görecektir. Padişah halka muamelesinde yumuşak huylu olmalıdır. Salihlere değer vermeli ve onların sözlerini dinlemelidir:

> "Pādşāha lā-büddür (5) ki dīn-i İslāma iʿzāz u iḥtirām eyleye. Ve üç yirlerüŋ (6) ʿimāretine ḳāʾim ve mülāzım ola. Yaʿnī küfrile İslām (7) arasında olan ser-ḥadlere leşker

göndüre. Tā kim dīn-i (8) metīnüŋ aʿdāsından żabt ideler. Ve daḫı pādşāha (9) lāzımdur ki nebevīnüŋ iḥyāsına ve revnaḳ ve revāc (10) virmesine müdāvemet eyleye. (...) Ve hem iḥyā-yı sünnet eyleyen kimesne Ḥaḳ (13) Teʿālā'nuŋ ḳatında ḳadr-i ʿaẕīm ve ḫalḳ ḳatında heybetlü ve cesīm (14) ve aʿdā gözinde saṭvetlü ve vesīm olur. Ve daḫı pādşāha (15) vācibdür ki ʿilme'l-yaḳīnile bile ki ḫalḳuŋ ışlāḥı (16) pādşāhuŋ ḥüsn-i sīreti ve lutf-ı serīretiyle olur. Pes (17) aŋa lāyıḳ budur ki raʿiyyetüŋ umūrına raġbetile naẓar (1) idüp ḳalīl ve ger keṯīr ḫaṭır eger ḥakīr yirlü yirinde (2) vażʿ idüp eşyāyı aḳvāl-i meẕmūmada ve efʿāl-i meşʾūmada (3) raʿiyyetile müşāreket eylemeye. Ve ṣāliḥlerüŋ iḫtirāmı iʿzāz u (4) ikrāmı pādşāh üzerine vācibdür. Ve fiʿl-i cemīl üzre (5) ṯābit-ḳadem olup fiʿl-i rediyyi ve bīlden müctenib olmaḳ (6) gerekdür. Ve ḳabāʾiḥ-i aʿmāle mürtekib olanı zecr-i belīġ ve bi'l-şedīd itmek gerek (275b-276a).

İnsanların çoğu ömrünü şehvet ve gazapla geçirir. Şehvet ve gazap şeytanın askerleridir. Bunların esiri olan kişi, halka adaletle hükmedemez. Güneşe benzeyen adalet önce padişahın hanesini aydınlatmalıdır. Padişah şehvet ve gazaptan uzak durmalı, halkı adaletin güneşiyle aydınlatmalıdır. Bunları yapmadan ışık bulmak isteyen kişi boş bir hayale kapılmıştır:

Ve şehvet ve ġażab (9) şeyṭānuŋ leşkeri pür-żararındandur. Ve her kimesne ki (10) cündü'llāhı şeyṭānuŋ leşkeri elinde esīr (11) eyleye raʿiyyetüŋ ḥaḳḳında nice ʿadl idebilür. Zīrā ki (12) ʿadlüŋ güneşi evvel pādşāhuŋ ṣaḥrā-yı sīnesinde (13) pertev bıraḳur. Ṣoŋra ehl-i beyti arasında (14) nūrı münteşīr olur. Pes andan ṣoŋra şuʿāʿı raʿiyyetüŋ (15) üzerine düşer. Ve her kimesne ki güneşsiz şuʿāʿ (16) ṭaleb ider. Muḫāle ṭālib ve mālāniyāle rāġıbdur (105a).

Padişah, affedici olmalıdır. Böylece sevgisi halkın kalbinde yer bulacaktır. Allah'ın ameline en çok benzeyen amel "af ve ihsan"dır.

(14) Pes ḥükkām-ı ẕevi'l-iḫtirāma belki sāʾir ḫāṣ u ʿāma lāyıḳ (15) budur ki mümkin olduḳça mücrimlerüŋ cürmini ʿafv (16) ideler. Mādām ki bir fesāda müʾeddī olmaya tā ki (17) ḳulūb-ı nāsda maḥabbetleri ziyāde ola. (...) Eflāṭūn'a suʾāl olınduḳda ki: "İnsānda (6) Allāh Teʿālā'nuŋ fiʿline eşbeh fiʿl nedür?" diyecek dimişdür ki: (7) "ʿAfv u iḥsān" (112b-113a).

Öfke insanı dinden uzaklaştırır. Kişinin affettiği için pişmanlık duyması ceza verdiği için pişmanlık duymasından daha hayırlıdır. Padişah ve diğer yöneticilere layık olan sakinleşmek ve yumuşaklıkla muamele etmektir. Hükümdar, kendisinde öfke baş gösterdiğinde nasihat ve latifelerle kendisini sakinleştirmelidir:

Niteki dinilmişdür ki: "Ennedemu ʿale'l-ʿafvi eḥabbu mine'n-nedemi (17) ʿale'l-ʿuḳūbeti."[59] Bu sebebdendür ki selāṭīne (1) ve vüzerā-yı ṣāḥib-rāy-ı dūr-bīn ve nüdemā-yı ḫayr-endīş-i (2) süḫan āferīn-ḳarīn olmaġı vācib görürler. Tā ki (3) ḫīn-i ġażabda neṣāʾiḥ ve leṭāʾif birle ġażabların teskīn (4) ideler (113a-113b).

59 Affetmekten pişman olmak, ceza vermekten pişman olmaktan daha iyidir.

İnsanın dünyada iz bırakması yaptığı işlerle olur. Güzel işler yapanlar iyi hatırlanırken kötü işler yapanlar kötü adla anılır. İdareci olan kişi tarih sayfasında iyi ad bırakmak için iyi ve güzel işler yapmalıdır:

> (10) Pes maʿlūm oldı ki her kimesne itdügi fiʿlile meẕkūr (11) ve bildügi nesne ile mensūb ve meşhūr olur. Eger (12) ḥayātında eyülik üzre ise memātında daḫı ḫayrıla aŋılur. (13) Ve eger yaramazlıḳ üzre ise şerrile aŋılur. Pes insān (14) üzerine vācib ü lāzımdur ki iḥsān üzre ola ve (15) nefsinden ʿuyūb-ı fāḥişeyi nefʿ ü defʿ idüp ḫaṭāyā-yı (16) mühlikātdan muḥteriż ola. Ḫuṣūṣā beglere evceb (17) ve elzemdür. Tā kim anlardan ṣoŋra ṣafḥa-i rūzgārda hüsn-i (1) ism ve resmleri bāḳī ḳalup żarīhlerinde iken ẕikr-i ḳabīḥile (2) meşhūr ve meẕkūr olmayalar (269a-269b).

'Alâî, *Netîcetü's-Sülûk*'un birinci makalesinde iman esaslarını ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra ikinci makalede on asıl hâlinde adalet ve insafın özelliklerine yer verir. İkinci makaleden sonra yedi bâb olarak devletin ve idarenin unsurları ele alınır. Bu asıllara ve bâblara göre sultanın sahip olması gereken vasıflar ve davranış biçimi belirlenir. Padişahlık makamı, çok yüce bir makamdır. Allah'ın kuluna bahşettiği bir nimettir. Bunun için sultanın nasıl bir nimete sahip olduğunu bilmesi ve şükrünü eda etmesi gerekir. Padişahlığın önemini kavrayıp gereklerini yerine getiren padişah sonsuz saadete erişir. İşinde kusurlu davranan ve sahip olduğu nimeti kötüleyen padişah ise neredeyse küfür derecesinde bir günah işlemiş olur:

> (3) Evvelki aṣl ʿadl ü inṣāfdan budur ki begligüŋ (4) ḳadrini ve mertebesini bilesin. Zīrā ki beglik (5) bir niʿmetdür ki her kimesne kim bu niʿmetüŋ ḥaḳḳına (6) ḳıyām eylediyse saʿādet-i bī-nihāyete ve devlet-i bī-ġāyete (7) yitişür. Ve her kimesne kim begligüŋ ḥaḳḳında ḳuṣūr (8) eyledi bir şeḳāvete vardı ki ol şeḳāvetden (9) özge meger küfri bi'llāh ola.

Padişahlar, Allah'ın seçerek kullarına idareci olarak gönderdiği iki sınıf insandan biridir. İlki peygamberlerdir. Allah katında, peygamberlerden sonra en şerefli insanlar hükümdarlardır. Hükümdarlar Allah'ın yeryüzündeki gölgeleridir. Onların görevi, halkı adalet ve insafla yönetmektir. Halkın görevi ise onları sevmek ve itaat etmektir:

> Ve bir fırḳa daḫı mülūk ü ümerādur (5) ki anları Ḫaḳ Teʿālā andan ötürü ḫalḳ itdi ki (6) ʿibād arasında ẓulm ü fesād ve teʿaddī vü ʿinādı defʿ (7) ideler. Ve cümle enāmuŋ ezimmesini ve ḫāṣ u ʿāmuŋ (8) meʾmūm ve eʾimmesini pādşāhlaruŋ elinde ve emrinde (9) merbūṭ u menūṭ ḳıldı. Ve anları enbiyādan ṣoŋra (10) sāʾir benī Ādem'den eşref ü erfaʿ ve elṭāf ü ecmaʿ (11) eyledi tā kim sāye-i Ḫudā ve muḳtedīlere muktedā (12) oldılar. Niteki ḫaberde mervīdür ki: "Es-sultānu (13) ẓıllu'llāhi fī-arżihī."[60] Ve daḫı mervīdür ki:

[60] "Hakkı ayakta tutan sultanlar (yöneticiler) yeryüzünde Allah'ın gölgesidir" (Bezzâr, Müsned, No: 1590; Suyutî, Câmiu's-Sağîr, No: 4815-4817; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 14580-14584; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid , No: 8998.) (Okur, 2009: 107).

> "En-nāsu ʿalā-dīni (14) mulūkihim."[61] Pes ḫalḳa daḫı lāyıḳ olan budur (15) ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ gölgesi olana maḥabbet ideler. Ve (16) emrine mutābaʿat ideler. Ve aŋa baġż u münāzaʿat ve (17) anuŋıla muḳavemet cāʾiz dutmayalar. Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā (1) buyurur ki: "*Yā eyyuhe'lleẕīne āmenū eṭīʿū'llāhe ve* (2) *eṭīʿū'r-resūle ve uli'l-emri minkum*."[62] el-Āyet. (3) Yaʿnī ḫalḳ üzerine vācibdür ki Ḫāliḳ kime salṭanat (4) naṣīb iderise aŋa muṭīʿ ve münkād olup emrinden (5) ṭaşra bir işe mübāşir olup muʿtād olmayalar. Ve yaḳīn (6) bileler ki salṭanatuŋ muʿṭīsi Ḥaḳ'dur ve diledügine (7) virür ve ḥükmi muṭlaḳdur. "*Tuʾti'l-mülke men teşāʾe* (8) *ve tenziʿu'l-mülke mimmen teşāʿu*."[63] Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh (9) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur ki: "ʿAleykum (10) bi's-semʿi ve'ṭ-ṭāʿati ve in teʾemmera ʿabdun Ḥabeşiyyun."[64] (11) Pes sulṭāna daḫı lāzım olan budur ki ʿadl ü iḥsān (12) eyleye beyne'l-ʿibād. Ve anlaruŋ arasından defʿ eyleye cevr ü fesād (145b-146a).

Sultan, adalet ve insafla hükmetmek için devrinin âlimlerinin ve fazıllarının bilgi ve görüşlerinden faydalanmalı; kararlarını alırken onlarla istişare etmelidir. Ancak padişah bu konuda dikkatli olmalı iyi âlimlerle, kötü âlimleri birbirinden ayırt etmelidir. Kötü âlimlerin alameti, padişaha sürekli övgü dolu sözler söylemeleri ve kendileri için dünyalık sağlamaya çalışmalarıdır:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ ikinci aṣl-ı (7) aṣılı budur ki her zamān ʿulemā-yı nāmdār ve fużalā-yı (8) rūzgāruŋ dīdārına müştāḳ olasın. Ve anlaruŋ neṣāʾiḥini (9) istimāʿ eylemege ḥarīṣ olasın. Ve ʿulemā-yı sūʾdan muḥteriz (10) ve müctenib olasın. ʿUlemā-yı sūʾ anlardur ki seni (11) dünyānuŋ taḥṣīline taḥrīż iderler. Zīrā anlaruŋ ḫāli budur (12) ki her zamān senüŋ ḳatuŋda saŋa medḥ ü ṣenā (13) iderler. Ve senüŋ rıżāŋı gözleyüp ṭamaʿları bu ki (14) senden bir miḳdār dünyānuŋ ḥuṭāmı ve helāl ü ḥarāmı (15) mekr ü ḫīle ve fikr-i ẕeġal ile taḥsīl ideler (98a).

Adaleti sağlamayı zorlaştıran en önemli unsur zulümdür. Padişah kendisini zulmden uzak tutmalı ancak bununla yetinmemelidir. Kendisinin görevlendirdiği diğer idarecilerin de halka zulmetmediğinden emin olmak padişahın görevidir. Padişah bir çoban, halk sürü, padişahın görevlileri ise sürünün başındaki çoban köpekleridir. Halkın düşmanları kurttur. Köpekler de koyun sürüsü gibi çobanın sorumluluğundadır. Halk ancak padişah kendilerini kurttan ve köpeklerden koruduğunda huzur içinde olur:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ üçünci (2) aṣlı budur ki: "İy pādşāh-ı ʿālem ẓulmden ancaḳ sen (3) nefsüŋi menʿ itmek ardınca olma. Belki ḳullaruŋı (4) ve muṣāḥiblerüŋi ve ʿummālüŋi ve nāʾiblerüŋi daḫı teʾdīb (5) idüp ẓulmden menʿ itmek gereksin. Ve anlaruŋ itdügi (6)

---

61 "İnsanlar önderlerinin dini üzeredir" (Canan, 2001: 13, 426).

62 "**Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de**. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir" (Nisâ, 4/59).

63 "De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! **Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.** Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin" (Âl-i İmrân, 3/26).

64 Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Dinleyin ve itaat edin! Hattâ, üstünüze, başı kuru üzüm danesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Kitabullah'ı tatbik ettikçe... (itaatten ayrılmayın)" [Buhârî, Ahkâm 4, Ezân 54, 56.] (Canan, 2001: 6, 435).

ẓulme rāżī olmamaḳ gereksin. Zīrā ki anlaruŋ ẓulmini daḫı (7) senden şorarlar. Nitekim senüŋ ẓulmüŋi senden şorsalar (8) gerek.” **Naẓm:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Raʿiyyet süri ḳoyun şāh çōbān
(9) ʿAdū ḳurd sipāhīler nigehbān

(10) Ḳoyun ol vaḳt şaḳlanur ki çōbān
(11) Köpeklerin ide dāʾim hirāsān

(12) Ve ger köpek ḳoyun yirise nihānī
(13) Daḫı artuḳ olur ḳurduŋ ziyānı

(14) Ne deŋlü ʿadl iderise pādşāhī
(15) Degül nāfiʿ çü ẓulm ide sipāhī

(16) Şehüŋ ʿadli şu vaḳtin kāmil ola
(17) Ki eşirrādan raʿiyyet sālim ola (103b)

Padişahın devlet idaresinde yaptıkları kadar yapmadıkları da önemlidir. Adil bir padişah olmak isteyen kişi öfke ve gazaptan sakınmalı, uzak durmalıdır. Çünkü öfke, sahibinin hata yapmasına ve yanlış davranmasına yol açar. Müellif, gazap konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Gazâlî'nin *İhyâ'u 'Ulûmi'd-dîn* adlı eserini işaret eder:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ dördünci aṣlı (4) budur ki ḥākim olan kimesne ekṣeriyā budur ki (5) mütekebbir olur. Ve tek bir sebebile ḥākimde ġażab ḥāṣıl (6) olur. Ve ġażabuŋ ḥāli budur ki tā maġżūbun ʿaleyhden (7) intiḳām almayınca sākin olmaz. Ve hem ġażab ʿaḳluŋ (8) düşmenidür. Ve İmām-ı Tamām Ġazālī-yi Hümām *İḥyā-yı ʿUlūm*'ında (9) rubʿ-ı mühlikātuŋ kitāb-ı ġażabında ġażabuŋ āfeti ve seḫāfeti (10) ve devāsını ve marażından şifāsını "kemā-yenbaġī"[65] beyān (11) buyurmışdur. Ve bu risālede ol kitāba ḥavāle ḳılmışdur (108b).

Padişahın iktidarı sırasında kendisinden beklenenlerden biri de kendini halkın yerine koymasıdır. Müellif, padişaha kendisini halkın yerine koymasını ve kendi nefsine layık görmediğini halka da layık görmemesini öğütler. Buna uygun davranmadığı takdirde kıyamet günü cezalandırılacağını belirtir:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ bişinci ʿaṣlı (10) budur ki her vāḳıʿa ki saŋa vāṣıl olur ve senden (11) ḥāṣıl olur. Şöyle ẓann idesin ki raʿiyyetden birisi (12) sensin ve ḥākim ve vālī senden ġayrı kimsedür. Pes (13) her nesne ki nefsüŋ içün begenmezsin hīçbir (14) Müsülmān içün istemeyesin ki eger nefsüŋe (15) lāyıḳ görmedügüŋ nesneyi Müsülmānlara lāyıḳ (16) göresin raʿiyyetlerüŋe ḫıyānet ve ehl-i vilāyetüŋe (17) ḫudʿa ve ihānet itmişsin. Ve ḳıyāmet güninde muʿāteb (1) ve muʿāḳab olursın (115b-116a).

Sultanın amacı halka yardım etmek ve onların ihtiyacını gidermek olmalıdır. Sultan, bir ihtiyacı için kapısına gelen kişileri küçümsememeli ve bekletmemelidir.

---

65 Gerektiği gibi.

Kendisinden yardım isteyen kişilere yardım etmeli, kimseyi ümitsizliğe terk etmemelidir. Halkı memnun etmek üzere çabalamalıdır. Sultan için böyle davranması yüz bin rekât namazdan daha hayırlıdır:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ altıncı aṣlı (8) budur ki ḳapuŋda erbāb-ı ḥācetüŋ intiẓārını (9) ḥaḳīr ṣaymayup "El-intiẓaru eşeddu mine'l-mevt"den[66] (10) ʿadd idüp ḥācetlerinüŋ ḥuṣūline saʿy idüp (11) ḳapuŋdan anları maḥrūm ve nā-ümmīd göndürmeyüp ber-murād (12) eylemek ardınca olmaḳ gereksin. Zīrā ki (13) ehl-i ḥācetüŋ bir ḥācetini ḳażā eylemek yüz biŋ (14) rekʿat nāfile namāzını edā eylemekden efḍaldür.

Padişahın sahip olması gereken özelliklerden biri de kanaattir. Padişah yeme, içme, giyinme gibi konularda şehvetin peşine düşmemeli kanaatkâr davranmalıdır. Çünkü kanaat olmadan adalet olmaz. Adaletli davranmayan da şehvetin elinden kurtulamaz:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ yidinci (17) aṣlı budur ki nefsüŋi şehevātu ve'ẕ-ẕātilehū muʿtād (1) itmeyesin. Yaʿnī elbise-i fāḫireyi her zamān geymek ve eṭʿime-i (2) leẕīẕeyi her ān yimek ve gice gündüz şehvet sürmege dürişmek (3) ʿādet idinmeyesin. Belki cemīʿ evḳātde ve cemīʿ eşyāda (4) ḳanāʿat üzre olasın. Zīrā ki ḳanāʿatsiz ʿadālet olmaz. (5) Ve ʿadāletsiz şehevāt elinden ḫalāṣ bulınmaz (117a-117b).

Padişah, halka karşı şefkatli davranmalı ve yumuşak muamele sahibi olmalı; şiddetten ve gazap etmekten sakınmalıdır. Konuyla ilgili hadislerde, Allah'ın padişaha halka muamele ettiği biçimde muamele edeceği ifade edilir:

> ʿAdl ü inṣāfuŋ sekizinci aṣlı budur ki tā mümkindür ki (10) her işi rıfḳ u luṭfıla işleyesin. Ḳahr u ʿunfıla (11) işlemeyesin. Zīrā ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (12) buyurmışdur ki: "Küllü vālin lā-yerfuḳu bi-raʿiyyetihi lā-yurfeḳ (13) bihi yevme'l-ḳıyāmeti." 67 Ve Resūlu'llāh Ḥażretleri dāʾim duʿāsında (14) buyurur idi ki: "Allāhumme'l-laṭif bi-külli vālin (15) yulṭifü bi-raʿiyyetihī ve aʿnif bi-külli vālin yuʿnef ʿalā-raʿiyyetehi."68 (16) Ve daḫı buyurmışdur ki: "El-vilāyetu ve'l-imretu ḥasenetāni (17) limen ḳāme bi-ḥaḳḳihimā seyyiʾetāni limen enẓara fī-himā." Yaʿnī (1) beglik ve emīrlik iki ḥasenedür. Şol kimesne içün ki (2) ḥaḳḳından gele. Ve iki seyyiʾedür. Şol kimse içün (3) ki ḥaḳḳından gelmeyüp teʾḫīre ḳoya (118a-118b).

İdareci olan kişi halkı kendisinden razı etmeyi amaçlamalıdır. Ancak halkın kendinden razı olduğunu görünce gurura kapılmamalı, işlerini aksatmamalıdır. Halkın kendisinden çekindiği için razı gibi görünebileceğini göz önünde bulundurmalıdır. Halk arasında kendisini soruşturacak kişiler görevlendirmeli, böylece hatalarını öğrenip düzeltme imkânı bulmalıdır:

---

66 Beklemek ölümden daha şiddetlidir.

67 "Halkına şefkat göstermeyene (lidere) Allah da şefkat göstermez" (Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Âdâbü'l-Kâdî, No: 21052; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmâret, No: 14-659-14663) (Okur, 2009: 75).

68 "Halkına şefkat göstermeyene (lidere) Allah da şefkat göstermez. Allah'ım halkına lütufta bulunan lidere sen de lütufta bulun. Şiddet gösterene sen de şiddetli ol" (Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Âdâbü'l-Kâdî, No: 21052; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmâret, No: 14-659-14663) (Okur, 2009: 75).

ʿAdl ü insāfuŋ ṭoḳuzuncı (1) aṣlı budur ki saʿy idesin ki cemīʿ raʿiyyetüŋ (2) senden rāżī ola ber-mūcib-i şerʿ-i ḳavīm ve ṭarīḳ-i (3) müsteḳīm. Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (4) buyurmışdur ki: "Benüm ümmetümüŋ ġāyetile eyüleri şunlardur (5) ki sizi severler. Ve siz daḫı anları seversiz. Ve nihāyetile (6) yaramazları şunlardur ki sizi sevmezler. Ve siz daḫı (7) anları sevmezsiz." Pes vālī ve ḥākim olan kimesneye lāyıḳ (8) budur ki her kimesnenüŋ medḥ ü şenāsına maġrūr olmaya (9) ve iʿtiḳād eylemeye ki cemīʿ raʿiyyeti aŋa şenā ve medḥ (10) eyleyen kimesne gibi andan rāżīlerdür. Belki iʿtiḳādı (11) bu olsun ki aŋa medḥ ü şenā idenler yā ḫavflarından (12) iderler veyāḫūd ṭamaʿ eclinden iderler. Ve ḫiẕmetinde (13) olan baʿżı ḫavāṣṣı taʿyīn eyleye. Tā kim raʿiyyetden anuŋ (14) aḫvālini tecessüs ideler. Ve ʿayb u hünerini efvāh-ı nāsdan (15) tefaḫḫuş idüp kendüye iʿlām ideler. Tā eger (16) begliginde nevʿā ḳuṣūrı olurısa anuŋ telāfīsine (17) saʿy eyleye (118b-119a).

Padişah, Allah'ın ve peygamberin rızasını her şeyin ve herkesin üstünde tutmalı, kimsenin rızasını kazanmak için Allah'ın rızasını terk etmemelidir. Çünkü dünya gelip geçicidir. İnsanın esas yeri ahiret yurdudur. Bu nedenle Allah'ın yolunda olmak ve rızasını kazanmak herşeyin üstündedir. Akıllı kişi geçici dünya hayatı için baki olan ahireti feda etmez:

ʿAdl ü inṣāfuŋ onuncı aṣlı (8) budur ki rıżā-yı Ḫudā'ya ve şeriʿat-ı Muṣṭafā'ya muḫālif (9) hīçbir kimesnenüŋ rıżāsını istemeyesin. Anuŋçün ki (10) her kimse ki şerʿa muḫālif senden rāżī olmayup saŋa (11) öykelenür. Anuŋ öykesi saŋa żarār virmez (119b). (...) Pes iy sulṭān-ı ʿālem! Maʿlūmuŋ olsun ki dünyānuŋ (3) rāḥatı birḳaç gündür. Ve ekşerī taʿabıla maḫlūṭ ve (4) naṣabıla merbūṭdur. Lā-aḳal kemāli budur ki fānīdür. (5) Pes āḫiret-i bāḳī içün dünyā-yı fānīyi tercīḥ eylemek (6) ʿāḳil kimsenüŋ işi degüldür. Belki ʿāḳil oldur ki (7) bu bir iki günüŋ niḳmetine ṣabr eyleyüp āḫiretüŋ (8) niʿmetine ṭālib ve nefs ü şeyṭāna ġālib ola (122a).

Âdemoğlu iki sınıftır. Bunlardan ilki, dünya hayatına karşı sevgiyle doludur; daima yaşamak ve hayatta kalmak ister. İkinci gruptakiler ise hayatlarını öleceklerinin bilinciyle ahiret hayatı için hazırlık yaparak geçirirler. Şûrâ suresinin 20. ayetinde "Kim ahiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur." buyurulmaktadır. Bu nedenle hükümdara layık ve vacip olan ahiret için çalışmasıdır. Çünkü dünya hayatının sonu ölümdür ve ondan kaçış yoktur:

Ḫuṣūṣā ki mülūk ve ehl-i (14) dünyāya evcebdür. Anuŋçün ki anlar dünyā içün (15) ḫalḳuŋ kulūbına çoḳ ḳulaḳ ve inziʿāc virmişler. (16) Ve ḳullarınuŋ ellerine ḥükmler virüp müṭālibāt-ı zāʾide (17) ve mükālemāt-ı bī-fāʾide sebebiyle ḳulūb-ı ʿibāda ruʿb u (1) fezaʿ ve reʿāyā ve ʿaceze arasında cezaʿ bıraḳmışlar. Ve Melikü'l-Mülūk'dan (2) ḳorḳmazlar ki anuŋ bir ḳulı vardur (3) ki adı ʿAzrāʾīl'dür (134a-134b).

Padişaha devlet idaresinde en yakın kişi vezirdir. Bu nedenle padişahın başarısı vezirin başarısına bağlıdır. Padişah, vezir seçiminde dikkatli davranmalı, işlerini veziriyle istişare ederek yürütmelidir:

> Şimdi maʿlūm ve mefhūm ola kim (17) pādşāhuŋ ḥüsn-i ẕikri ve ʿuluvv-i ḳadri vezīr sebebi iledür. (1) Mādām ki vezīr ṣāliḥ ve kāfī ve ʿādil ve nāṣiḥ ve vāfī (2) kimesne ola. Ve mümkin degüldür kim vezīrsiz pādşāh (3) memleketüŋ umūrını "kemā-yenbaġī"[69] görüp tedbīr ve taṣarrufında (4) tenhā ḳādir ola. Zīrā ki kendü rāyıyla ʿāmil olan (5) kimesnenüŋ rāyı ve tedbīri ekṣer ḫaṭā üzerinedür (321a-321b).

Padişah yüce himmetli ve cömert olmalıdır. Nefsini aziz tutmalı ve makamına yakışır şekilde davranmalıdır. Padişah kendini nefsinin kıymetini takdir ederse halk da ona gereken saygıyı gösterir. Padişahın yaratılışı böyle değilse bile bu tabiatı kazanmaya gayret etmelidir:

> Ve nefsüŋ rifʿati üç nesne ile ḥāṣıl olur. (13) Evvel erāẕil ü evbāşıla muḫāleṭat eylememek. Ve bir (14) ʿamele şürūʿ eylememek gerek ki anuŋ emṣāli olan kimesnelere (15) olʿamel lāyıḳ olmaya. Ve bir söz söylememek gerek (16) ki ol sözile anı taʿyib ideler. Pes her kaçan ki (17) bir kimesne bu ṣıfātıla muttaṣıf oldı nefsini (1) merātib-i ʿāliyeye mürtefiʿ idüp ḫalḳ daḫı aŋa rifʿat (2) ve devleti lāyıḳ görüp üzerlerine anuŋ teraffuʿını (3) lāzım ve vācib bilürler. Pes himmet ve enefe (4) pādşāhlaruŋ ḫaṣīṣe-i ẕātlarıdur. Ve eger (5) Ḥaḳ celle ve ʿalā mevhibet ṭarīḳiyle bu ḫasleti ve (6) ḫūyı anlarda terkīb itmemiş ola lāzımdur ki (7) kesb ṭarīḳiyle vüzerāsından ve nüdemāsından (8) taḥṣīl eyleye (335b-336a).

'Alâî'nin siyaset düşüncesi üzerinde çalışan İzgöer, yukarıda metinden verdiğimiz örneklerden hareketle 'Alâî'ye göre yönetimin esaslarının adalet, meşveret, ehliyet ve merhamet olarak özetlenebileceğini ifade eder (2017: 92-98).

11.1.2. Vezir

Vezir, İslam devlet teşkilatında hükümdardan sonra en yetkili kişidir. Osmanlı Devleti'nde; paşa, sahip, âsaf, vekil, nâzır ve lala kelimeleri vezir anlamında kullanılmıştır. En yüksek mertebede bulunan, en yetkili vezir ise veziriazam ve sadrazam adlarıyla bilinir. Osmanlı padişahları, XIV. yüzyılda vezirlerini ağırlıklı olarak ulema ve kadılar arasından seçerken; sonraki dönemde askerî kökenli vezirlerin sayısının arttığı görülür. Devletin klasik dönemi sayılan 1453-1600 yılları arasında vezirlerin çoğunun askerî kökenli olduğu görülür (İnalcık, 2013: 43, 90). Halil İnalcık Osmanlı devlet teşkilatında vezirin yerini ve görevini şöyle tarif eder:

> "İlk İslâm devletlerinde vezirler ayrı divanların başı ve bir çeşit özerklik sahibi iken Osmanlı Devleti'nde başta vezirler, defterdarlar, nişancılar ve kazaskerler olmak üzere bütün erkân-ı devlet teoride sultanın riyâsetinde, fiilî olarak ise birinci vezirin ya da vezîriâzamın başkanlığı altında görev yapıyordu. Sultanın otoritesinin bütünlüğü Osmanlı idaresinin en önemli prensibi kabul edildiği için devletin yetkileri doğrudan ve tamamen birinci vezir tarafından kullanılmakta ve bunun bir ifadesi olarak mühr-i hümâyun, sultanın mührü kendisine verilmekte, diğer vezirler ise onun danışmanları gibi hareket

[69] Gerektiği gibi.

etmekteydi. Bununla birlikte potansiyel olarak her vezir ilk vezir kadar yetkili sayılırdı" (İnalcık, 2013: 43, 90).

Vezir, padişahın vekili ve ondan sonra en yetkili kişidir. 'Alâî, *Netîcetü's-Sülûk*'un yedi bâbından birini vezirlere ayırır. Müellif hem eser genelinde hem vezirlere ayrılan bölümde padişaha vezir seçiminde yol gösterir. Vezirlere de görevleriyle ilgili tavsiyelerde bulunur. Padişahın vezirsiz olması mümkün değildir. Veziri olmayan ve ona danışmadan işlerini yürüten padişahın hata yapması kaçınılmazdır:

> Şimdi maʿlūm ve mefhūm ola kim (17) pādşāhuŋ ḥüsn-i ẕikri ve ʿuluvv-i ḳadri vezīr sebebi iledür. (1) Mādām ki vezīr ṣāliḥ ve kāfī ve ʿādil ve nāṣiḥ ve vāfī (2) kimesne ola. Ve mümkin degüldür kim vezīrsiz pādşāh (3) memleketüŋ umūrını "kemā-yenbaġī"[70] görüp tedbīr ve taṣarrufında (4) tenhā ḳādir ola. Zīrā ki kendü rāyıyla ʿāmil olan (5) kimesnenüŋ rāyı ve tedbīri ekṣer ḫaṭā üzerinedür (321a-321b).

Padişah, veziri hata yaptığında onu görevden uzaklaştırmalıdır. Vezir, devlet zenginleşse de devletin malından medet ummamalıdır. Vezir, padişahtan bir talepte bulunduğunda padişah onu ertelemeden yapmalıdır:

> Ve pādşāh üzerine vācib ü lāzımdur (3) ki vezīrile üç nesne üzre muʿāmele eyleye. Birisi (4) oldur ki ḳaçan vezīrinden bir ẕellet veyāḫūd bir hefvet müşāhede (5) eyleye ʿuḳūbetinde taʿcīl itmeye. İkinci oldur ki ḳaçan (6) pādşāhuŋ devletinden ġanī olup ḫiẕmetinde vüsʿat (7) taḥṣīl eyleye. Gerekdür ki pādşāhuŋ mālına ve ṣervetine (8) ṭamaʿ eylemeye. Üçünci oldur ki ḳaçan bir ḥācet dilese (9) pādşāh anuŋ ḥācetinüŋ ḳażāsında tevaḳḳuf eylemeye (322a).

Padişah veziri ile yakın ilişki kurmalıdır. Vezir her istediğinde padişahı görebilmelidir. Padişah vezirinden sır saklamamalı, vezir hakkındaki kötü söylentileri dinlememelidir. Müellif, Nûşîrevân ile veziri Büzürcmihr'in yakınlığından söz ederken Nûşîrevân'ın meclisine ilk giren ve meclisten son çıkan kişinin Büzürcmihr olduğunu kaydeder:

> Ve daḫı (10) pādşāha lāyıḳ olan budur ki vezīrini üç nesneden menʿ (11) eylemeye. Birisi oldur ki her ḳaçan pādşāhı görmek (12) dilerse menʿ ve defʿ eylemeye. İkinci oldur ki vezīrüŋ ḥaḳḳında (13) müfsidlerüŋ kelāmını istimāʿ eylemeye. Üçünci oldur ki (14) vezīrinden sırrını gizlemeye. Zīrā ki vezīr pādşāhuŋ sırrını (15) ṣaḳlar (322a).
>
> Evvel kimse ki Nūşīrevān'uŋ (15) meclisine girüp āḫir kimse ki çıḳardı Büzürcmihr idi (257b).

Erdeşîr-i Bâbek'e göre padişah için en iyi vezir; şefkatli, salih, emin ve hüküm sahibi vezirdir:

---

70 Gerektiği gibi.

> Erdeşīr bin Bābek'den suʾāl eylediler ki: (16) "Ḳanḳı muṣāhib pādşāh içün aṣlaḥ ve elyaḳdur?" Cevābda buyurdı (17) kim: "Müşfiḳ ve ṣāliḥ ve emīn ve nāṣiḥ vezīr tā kim pādşāh memleketüŋ [P1 322a] (1) umūrını anuŋ rāyıyla tedbīr idüp işāretile żamīrinde (2) olan esrārı ẓuhūra getüre" (321b-322a).

Vezir akıllı, bilgili ve yaşlı olmalıdır. Yaşlı kişilerin tecrübelerinin çok olması işleri kolaylaştırır. Vezir saltanatın süsüdür. Vezirin doğruluğu ve iyiliği devletin devamı açısından önemlidir. Vezirin sahip olması gereken beş özellik vardır. Bunlardan ilki ilim, ikincisi uyanıklık, üçüncüsü cesaret, dördüncüsü sadakat beşincisi ise sır saklamaktır:

> Ve daḫı pādşāha (4) vezīr olan kimesneye lāzımdur ki ʿālim ve ʿāḳil ola. (5) Ve daḫı gerekdür ki pīr ola. Anuŋçün ki yigit egerçi kim (6) ʿālim ü ʿāḳil olurısa pīr gibi olmaz. Zīrā pīrlerüŋ tecribeleri (7) çoḳ olur. Ve eyyāmuŋ tecribelerini pīrlerden taʿlīm (8) alurlar. Ve daḫı vezīr salṭanatuŋ zeyni ve zībidür. Pes gerekdür (9) ki şeyn ü reynden pāk ola ve daḫı vezīr biş nesneye muḥtācdur: (10) Birisi ʿilmdür ki anuŋ sebebiyle ḳatında eşyā-yı ḫażiyye vāżiʿ ü (11) lāʾiḥ olur. İkinci teyaḳḳuẓdur. Yaʿnī uyanuḳlıḳ ki her emre (12) duḫūl itdükde maḫrecini medḫalinden öŋdīn nāżır ola. (13) Üçünci şecāʿatdür ki mevżiʿ-i ḫavfda olmayan nesnelerden (14) ḳorkmaya. Dördünci ṣıdḳdur ki anuŋ sebebiyle ṣaḥīḥ olmayan (15) fiʿller ve ḳavllerile ʿamel eylemeye. Bişinci pādşāhınuŋ sırrını (16) ṣaḳlamaḳdur ölüm ḫaddine varınca ve kitmān-ı sırruŋ feżāʾilini yaʿnī (17) ḫaḳāʾiḳını sābıḳā żikr olınmışdur (323b).

11.1.3. Kâtip

Kâtip; yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı; bilgili kişi, noter, muharrir anlamına gelir. Kâtiplik mesleği yazının icadıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde Mezopotamya ve Mısır gibi eski uygarlıklarda en saygın mesleklerden biri hâline gelmiştir (Küçükaşçı, 2002: 25, 49). Kâtipler, Osmanlı bürokrasisinde de önemli bir yere sahiptir. Devlet yazışmalarını gerçekleştirmeleri sebebiyle devletin sırlarını bilmeleri kâtiplik mesleğinin önem kazanmasında etkili olmuştur. Yavuz Sultan Selîm devrinde çavuşlar ve kâtiplerin önceliği konusunda; padişah kâtiplerin "esrâr-ı saltanat" olmaları sebebiyle daha önde olduklarını belirtir (Afyoncu, 2002: 55, 23). 'Alâî, eserinde *Nasîhatü'l-Mülûk*'ta kâtiplere ayrılan üçüncü bâbı genişletmiş, kâtipliğin önemli bir meslek olduğunu ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Müellife göre kâtiplik için yalnızca yazı yazmanın kurallarını bilmek yeterli değildir. Kâtip olan kişi ulemaya göre on ilmi iyi derecede bilmelidir. Bu ilimler, müellif tarafından şöyle açıklanır:

> **Evvelki** (5) ʿilm-i riyāfetdür. Ve riyāfet şol ʿilme dirler ki ṣuyuŋ buʿdını (6) ve ḳurbını yir altında ne miḳdār idügini bile. **İkinci** oldur (7) ki ẓaḫīrelerüŋ istiḫrācında ḳādir ve māḥir ola. **Üçünci** (8) gice gündüzüŋ zāʾid ve nāḳıṣ olmasını ṣayfda ve şitāda (9) bilmek gerek. **Dördünci** güneşüŋ ve ayuŋ ve sāʾir yıldızlaruŋ (10) ḥareketini ve seyrini bilmek gerek. **Bişinci** seyyārātuŋ ictimāʿu (11) istiḳbāl ve evc ü ḥażīż ve bāl ü tesdīs ve terbīʿ ü (12) teşlīṣ muḳābele vü muḳārene ve ricʿat u muḥāḳ ve iḫtirāḳ (13) ve istiḳāmetlerini bilmek gerek. **Altıncı** barmaḳ ʿilmini (14) ve barmaġuŋ ḥisābını bilmek gerek. **Yidinci** ʿilm-i hendese (15) ve istiḫrāc-ı taḳvīm ve iḫtiyārāt-ı eyyām ve ʿulūma müteʿalliḳ (16)

ne ise bilmek gerek. **Sekizinci** ekinlere ve ekinci olan (17) kimesnelere lāzım ve ṣāliḥ olan nesneleri bilmek gerek. (1) **Ṭokuzuncı** ṭabābet ʿilmini ve edviyenüŋ maʿrifetini fuṣūl-i (2) erbaʿanuŋ ḫavāṣṣını ve teʾṣīrātını ve menāfiʿ ve maẓarrātını (3) ve yillerüŋ maʿrifetini ṣimālī midür cenūbī midür ne ḳısm ve ne (4) ismlü yillerdür bilmek gerek. **Onuncı** ṣiʿr ilmini ve ʿarūż u (5) ḳavāfı ve inṣā vü imlā ve emṯāl-i sāʾire ve muḥāẓarāta müteʿalliḳ (6) olan ʿulūmı bilmek gerek (329b-330a).

Kâtip olan kişi bilgili olmanın yanında güzel yüzlü, yumuşak sözlü, hafif ruhlu olmalıdır. Kalemin tıraşı konusunda bilgili ve usta olmalıdır. Kitabette harflerin bitişik mi ayrı mı yazıldığını bilmelidir. Yazısı açık ve okunaklı olmalıdır. Kâtip ancak o zaman kâtip olur:

Ve bu cümleden ġayrı lāzımdur (7) ki kātib olan kimesne ḫafīfü'r-rūḥ ve ṭayyibü'l-kelām (8) mübārek-liḳā ve ḫōş-selām ola. Ve ḳalemüŋ (9) tirāşında ve ṭutmasında ve refʿinde ve vaż'ında (10) māhir ola. Ve kitābetüŋ ṣanʿatında üstād u ḫōş-nüvīs (11) ola. Ḳanḳı ḥarfi çekmek gerek ve ḳanḳı ḥarfi (12) irsāl itmek gerek ve ḳanḳı ḥarfi cemʿ ve muttaṣıl (13) ve ḳanḳı ḥarfi farḳ u münfaṣıl yazmaḳ gerek. Bu cümleyi (14) bilmek lāzımdur. Ve maʿa-hazā yazuyı rūşen ve āşkārā (15) ve mübeyyen ve hüveydā yazmaḳ lāzımdur. Ve her ḥarfüŋ (16) ḥaḳḳını ḳalemine göre virmek gerek. Tā kim kātib kātib (17) ola (330a).

11.1.4. Elçi, Casus

Eserde, devletler arasında bağlantı kuran ve haber taşıyan elçinin dürüst olmasının öneminden söz edilir. Eserdeki soru-cevap bölümünde "Yaramazdan yaramaz kimdir?" sorusuna "Hain elçi" cevabı verilir. Çünkü elçinin aç gözlülüğü, memleketin ve memleket halkının yanmasına sebep olur:

Ve hem meẕkūr olan pādşāhdan (16) suʾāl eylediler ki: "Yaramazdan yaramaz kimdür?" Cevābda (17) eyitdi ki: "Ḫāʾin ilçiler ki ṭamaʿları ucından risāletlerinde (1) ḫıyānet idüp memleket anlaruŋ sebebiyle ḫarāb (2) ve ehl-i memleketüŋ cigeri anlaruŋ ṭamaʿı odıyla kebābdur" (315b-316a).

Erdeşîr-i Bâbek; hain elçinin kan dökülmesine, askerlerin ölmesine, malların eksilmesine, sözlerin bozulmasına sebep olduğunu kaydeder:

Nitekim Erdeşīr-i Bābek anlaruŋ ḥaḳḳında buyurmışdur (4) ki: "Ḫāʾin ilçiler sebebiyle ne ḳanlar ki dökülmişdür (5) ve ne leşkerler ki hezīmet olmışdur. Ve ne ḫürmetler (6) ki hetk ve ne ḥaremler ki fetk olmışdur. (7) Ve ne māllar ki naḳṣ eyleyüp ve ne ʿahdler ki naḳż itmişler. (8) Ve ne yalan andlar ki ḫıyānetler ucından içmişler" (316a).

Müellif, Acem padişahlarının elçiler konusunda tedbirli davrandığını belirtir. Acem padişahları bir elçi görevlendirdikten sonra, elçiyi takip etmesi için bir de casus görevlendirerek elçiyi kontrol etmişlerdir:

ʿAcem pādşāhları (12) ḳaçan bir pādşāha ilçi göndürmelü olsalar (13) ilçi bilmeden anuŋıla bir cāsūs göndürürler imiş. Tā kim (14) varduġı yirde söyledügini ve işitdügini yazup mürācaʿat (15) zamānında ilçinüŋ ḫaberini cāsūsuŋ yazduġı defterile (16)

muḳābele eyleyüp maḳālinde ṣādıḳ olursa ilçiliġe (17) anı münāsib ve muvāfıḳ bilürleridi. Andan ṣoŋra her zamān (1) risālete anı göndürürleridi (316a-316b).

11.1.5. Hakîmler, Âlimler ve Akıl Sahipleri

Müellif, devlet idaresinde akıl, bilgi, hikmet ve tecrübenin önemini eser boyunca vurgular. Padişaha tavsiyelerinden biri, âlimlere ve hakîmlere danışarak iş yapmasıdır. Eserin yedi bâbından biri hakîmlere diğeri ise akıl ve akıl sahiplerine ayrılmıştır. Müellif, hikmetin Allah'ın verdiği nimetlerden biri olduğunu ve hikmete sahip kişilerin hayır ve iyiliğe eriştiğini belirtir. Hikmeti "bir işi gerektiği şekilde yapmak" biçiminde tarif eder. Hikmetin faydası insanın hem dünyasını hem de ahiretini güzelleştirmesidir. Bir hadis-i şerife göre hikmet sahipleri ahirette ve dünyada yüce makamlara sahip olacaktır (349a-349b). Müellif hikmetin önemini belirttikten sonra İbnü'l-Mukaffa, Lokmân-ı Hakîm, Ahnef b. Kays, Büzürcmihr gibi kişilerden ve isim zikretmeden hükemadan çeşitli konularda hükümdara nasihat kabilinden sözler aktarır.

Müellif, akıl konusuna aklın farklı kişilerce yapılmış tanımlarını aktararak başlar. Allah'ın yarattıkları içinde, en ulu gördüğünün akıl olduğunu ifade eder:

> Ṣoŋra Ḥaḳ celle veʿalā buyurdı (10) kim: "VeʿizzetÎ ve celālÎ mā-ḫalaḳtu fÎ-ḫalḳi eʿazze (11) ve ecelle ileyye minke." YaʿnÎ yaratduġumuŋ içinde (12) baŋa sendenʿazīzrek ve senden ulurak nesne (13) yoḳdur (364).

Saîd b. Cübeyr'e göre insan için akıldan daha kıymetli bir şey yoktur. Çünkü akıl insanın yanlışları düzeltmesine ve kötü durumdan iyi duruma geçmesine yardım eder:

> (8) SaʿīdbinCübeyrradıya'llāhuʿanh buyurmışdur (9) ki: "İnsān içünʿaḳldan şerīf nesne yoḳdur. (10) Ḳaçan ṣāḥibi ṣınsaʿaḳl anı taṣḥīḥ ider. Ve eger (11) düşseʿaḳl anı ḳaldurur. Ve eger ẕelīl olsa (12)ʿaḳl anıʿazīz eyler. Ve faḳīr olursaʿaḳl (13) anı ġanī eyler. Ve ol nesne kim faṣīḥ-i belīġ aŋa (14) muḥtāc olur.ʿAḳlile mümtezic olanʿilmdür" (365a).

Fars memleketinin bilginine göre akıllı kimsenin yedi alameti vardır. Akıllı kişi, hatasından vazgeçen, kibre kapılmayan, hayırlı işlerde devamlılık gösteren, konuşurken ilime dayalı konuşan, Allah'ı zikretmeyi hiç unutmayan, kendisinden yukarıdakilere nasihat eden ve zorda kaldığında Allah'a sığınandır:

> "ʿĀḳilüŋ (10) yidiʿalāmeti vardur kim anlarıla bilinür. Ve ol (11) yidiʿalāmet budur kim: Her kimesne kim aŋa ẓulm iderise (12) günāhından geçer. Ve kendüsinden aşaġa olana (13) tevāżuʿ ider. Ve ḫayr işlerde sebḳat ider. Ve kendüsinden (14) yuḳaru olana naṣīḥat ider. Ve dāʾim Rabbini (15) ẓikr idüp bir dem ġāfil olmaz. Ve söyledügi (16) vaḳtʿilm yüzinden söyler. Ve ḳaçan kim bir miḥnete (17) ve şiddete mübtelā olur Allāh Teʿālāʾyailtićā eyler (364b).

İdarecilere layık olan âlimlerden vaaz ve nasihat dinlemek, âlimlere layık olansa idarecileri gururlandırmadan onlara yol göstermektir:

> (2) Pes beglere ve vālīlere lāyıḳ budur ki bu ḥikāyetleri (3) ve nükteleri naṣbü'l-ʿayn ideler. Ve mevāʿiẓ ve neṣāʾiḥi (4) istimāʿ idüp her vaḳt ki bir ʿālime mülāḳāt olurlar. Ol (5) ʿālimden vaʿẓ u naṣīḥat ṭaleb ideler. Ve ʿālimlere daḫı (6) lāyıḳ budur ki beglere vaʿẓ u naṣīḥat idüp ḥaḳḳ-ı (7) ṣarīḥi anlara gösterüp anları maġrūr itmeyüp kelimetü'l-ḥaḳḳı (8) egerçi ki acıdur ṭatlu ṭatlu anlara ilḳā ideler (102b).

11.1.6. Mülûk, Selâtîn, Vali, Beg, Âmil, Müşîr, Emîn, Mu'temed

Vali, beg, mülûk, ümerâ ve selâtîn sözcükleri eserde üst sınıftan idareciler için kullanılır:

> Ve anlaruŋ daḫı o mülūkile vefāları ve anlardan (5) utanup ḥayāları ḳalmaz. Ve beglerüŋ ekṣer eṣḥāli riyā (6) ve sümʿadur (303b).

> Ve selāṭīn-i kāmkār ve ümerā-yı nāmdāruŋ himmetleri (1) ẕimmetinde vācibdür ki ḫavāṣṣ u ʿavāmuŋ her birine naẓar (2) idüp istiʿdādına ve ḳabiliyyetine muvāfıḳ ve ḳıyāfetine lāyıḳ (3) şuġl ü ʿamel buyuralar (214b-215a).

> (2) Pes beglere ve vālīlere lāyıḳ budur ki bu ḥikāyetleri (3) ve nükteleri naṣbü'l-ʿayn ideler (102b).

Eserde âmil kelimesi padişah tarafından görevlendirilmiş idareciler için kullanılır:

> ʿĀdil bir gün ʿammāline yazup göndürdi (8) ki: "Eger baŋa ḫaber vireler ki benüm memleketümde zirāʿata (9) ḳābil olmayan çoraḳ yirlerden ġayrı ḫarāb ve yebāb (10) bir kıṭʿa yir bulınursa elbette ʿāmillerimi ṣalb iderem" (278b).

Müşîr, "emir ve işâret eden, yol gösteren" ve "askerlikteki en üst rütbe ve bu rütbeyi taşıyan asker, mareşal" anlamlarına gelir (Kubbealtı Lugati, E.T. 01.04.2020). Eserde müşîr kelimesi vezirden sonra en yetkili kişi anlamında kullanılır. Allah bir hükümdar için hayır dilerse ona sadık bir vezir ile uygun bir müşîr nasip eder:

> Yaʿnī ḳaçan ki Allāh Teʿālā bir pādşāha işāl-i (10) ḫayr irāde itmiş ola. Aŋa bir vezīr-i ṣādıḳ ve müşīr-i muvāfıḳ-ı (11) ḳarīn ve yaḳīn ḳılur ki unutduġını aŋdurur ve yardum (12) istedügi vaḳt aŋa yardum ider (326a).

Yüksek dereceli memurlar için kullanılan emîn ve mu'temed sözcükleri eserde Nûşîrevân'ın yanındaki idareciler için kullanılır:

> Şöyle mervīdür bir gün Nūşīrevān-ı (9) ʿĀdil temāruż idüp emīnlerine ve muʿtemedlerine buyurdı ki: (10) "Ṭabīblerüm benüm marażumuŋ devāsı içün buyurmışlardur (11) ki bir ḫarāb şehrden veyā bir ḫarābe ḳaryeden bir eski (12) kerpüç lāzımdur. Gerekdür ki ele getüresiz." (13) Pes emīnler ve muʿtemedler cemīʿ vilāyetini gezdiler (270a).

11.1.7. Emîr, Ümerâ, Erkân, A‘yân, Musâhib, Münâdim, Kâimmakâm, Nâ’ib

Eserde bu unvanlar, devletin çeşitli kademelerinde idarecilik görevinde bulunan kişileri kastetmek üzere kullanılır. Müslüman halka padişahlarının nerede olduğunu soran Rûm elçisi “Bizüm pâdşâhumuz yoktur. Bir emîrümüz vardur ki ana Emîrü’l-Mü’minîn Ömer dirler.” cevabını alır (97a). Hilafet makamı padişahlık olarak değil, emirlik olarak adlandırılmıştır.

Erkân, a‘yân, musâhib ve münâdim sözcükleri padişahın yakın çevresinde bulunan kişiler için kullanılır:

> Bu mā-cerādan birḳaç gün (7) daḫı geçdükde Heyāṭıla’nuŋ aʿyān u erkānından dād-ḫᵛāhlar (8) yitişüp didiler ki (245a).

> “Vay şol kimesnenüŋ ḥāline (15) kim selāṭīnüŋ muṣāḥabetiyle mübtelādur. Anuŋiçün ki (16) pādṣāhlaruŋ hīç kimesne ile maḥabbeti ve meveddeti ve ṣadāḳati (17) ve ḳarābeti ve veled ve ḫādimi ve muṣāḥib ve münādimi olmaz (303a).

Vekâletten sorumlu iki makam olan kâimmâkam ve nâib sözcükleri eserde padişah vekili olarak kullanılır. Bir hükümdarın yerine geçen diğer hükümdar kâimmakâm ve nâ’ib olarak adlandırılır:

> Tā ki ẕikr (6) olınan eşkāl-i müteʾemmilden zāʾil olup her birinüŋ müddet-i (7) devleti ve mülk ü memleketi ve öldükden ṣoŋra ḳāʾim-maḳām ve (8) nāʾib-menābı ve dünyāda ne vechile içdügi ecel şarābı vāḥiden baʿde (9) vāḥidin ismen baʿde ismin tertīb-i ṣaḥīḥ üzre ibhāmsız (10) ṣarīḥ maʿlūm idine ve hem ġayr-ı müstefīdler içün (11) müfīd ve meʿāduŋ ẕikri içün muʿīd ola” (147b).

> Belki ḳullaruŋı (4) ve muṣāḥiblerüŋi ve ʿummālüŋi ve nāʾiblerüŋi daḫı teʾdīb (5) idüp ẓulmden menʿ itmek gereksin (103b).

11.1.8. Hâcib, Derbân, Perdedâr, Kapıcı, Bevvâb, Pâsbân, Zindânbân

Eserde bu unvanlar, padişahın kapısında beklemekle görevli kişiler için kullanılır. Padişahın kapıcılık görevini yürüten hâcibi de dikkatle seçmesi gerekir. Padişahın yanına gerektiğinde evladı bile izinsiz girmemelidir. Müellif, konunun önemine dair Şehriyâr ve oğlu Yezdecird arasında geçen hikâyeyi aktarır:

> Rivāyet olınur ki Yezdecird-i (17) Şehriyār bir vaḳtde kim dāḫil olmasına bār yaʿnī iẕn yoġıkan (1) Şehriyār’uŋ üzerine çıḳavardı. Cenāb-ı Şehriyār Yezdecird-i (2) Nāmdār’a buyurdı ki: “Var otuz degenek derbāna ur. (3) Ve dergāhuŋdan anı sür. Ve yirine bir ḥācib-i ṣāḥib-ihtimām (4) ḳāʾim-maḳām eyle.” didükde Yezdecird babasınuŋ emrini (5) ṭutup ḥācibi urup dergāhdan sürüp (6) ġayrı ḥācib naṣb eyledi. Birḳaç günden ṣoŋra yine (7) Yezdecird bir murād içün diledi ki destūrsız babasınuŋ (8) ḥaremine gire. Yeŋi ḥācib Yezdecird’üŋ gögsine redd ü menʿ (9) elini urup içerü girmekden anı defʿ idüp eyitdi (10) ki: “Eger bir kerre daḫı destūrsız içerü girmek dilersen (11) veyāḫūd bir daḫı seni bu

yirde görürsem saŋa altmış dekānek (12) ururam. Otuzı evvelki maʿzūl olan ḥācib içün ve otuz (13) dekānek bī-vakt gelüp Şehriyār'uŋ üzerine iẕnsiz girdükden (14) ötürü. Egerçi kim oğlısın tā kim senüŋ (15) sebebüŋden baŋa daḫı ḍarb u hevān ve ṭard u ziyān ḥāṣıl (16) olmaya" (303b-304a).

11.1.9. Nigehbân, Bekci, Gözcü, Ases

Eserde bekçilerin görevi etrafı gözlemek ve bulundukları bölgeyi korumak olarak aktarılır. Bekçinin sadakati idareci için son derece önemlidir. İskender, devletini düşmanlardan korumak için bir minare yaptırarak üzerine gözcüler yerleştirir:

Bu menāreyi (15) İskender anuŋiçün yapdurdı ki gözcileri (16) anda ḳoyup düşmenüŋ gemilerini ve ʿaskerlerini (17) göreler. Ve İslām zamānına degin bu menāre maʿmūr idi (184a).

Hz. Ömer ülkesinin durumunu görmek için geceleri bekçilerle birlikte sokağa çıkar:

Zeyd bin Eslem raḍ (16) buyurur ki bir gice ʿÖmer Ḥażreti'ni raḍıya'llāhu ʿanh gördüm (17) ki ʿaseslerile gezer idi (282a).

11.1.10. Serheng, Asker, Sipâhî, Sipehsâlâr

Askerlikle ilgili bu terimler, özellikle eserin İran padişahlarına ayrılan bölümünde sıkça kullanılır. Askerin güçlü olması devletin başarılı olmasında önemli bir etkendir. Efrâsiyâb, seferden kazandığı ganimetleri askerleri arasında paylaştırır, onların sayesinde düşmana galip gelir:

Ve her yıl (12) ġazāya gideridi. Ve ġanīmetler getürüridi. Ammā (13) ḫazīneye ḳomaz idi. Ve leşkerine virür idi. Tā ki ʿasker (14) ḳuvvetlü ve ḳudretlü oldılar. Ve anlaruŋ sebebiyle düşmenlere ġālib oldı (161b).

Nûşîrevân, yeni fethettiği bölgelerde önce halk arasında adaleti sağlar, sonra da askerin durumunu öğrenir:

Evvel reʿāyā arasında ʿadālet eyledi. Ṣoŋra (3) sipāh u ʿaskerüŋ aḥvāline mültefit oldı. Ve Büzürcmihr'i (4) vezīr idindi (257a).

Büzürcmihr'e göre savaşı kazanmanın dört gereğinden biri güçlü askerdir:

Suʾāl (12) ʿĀdil eyitdi ki: "Savaşuŋ sermāyesi nedür?" Cevāb (13) Kāmil didi ki: "ʿAzīmet-i ṣaḥīḥ ve Ḥaḳ Teʿālā'ya teveccüh eylemek (14) ve ḥarbuŋ āleti ve ḳavī-peyker ʿasker ve tāliʿüŋ muʿāveneti (15) ve kevākibüŋ müsāʿadesi" (261b).

Serheng kelimesi eserde "çavuş" anlamındadır. Eserde, Heyâtıla Pâdişâhı Haşûr'un çavuşlarından biri için "Koca Serheng" ifadesi kullanılır. Serheng, hile ile Haşûr'un Pîrûz'a galip gelmesini sağlar:

> Erkānından (1) bir ḳoca Ser-heng eyitdi ki: "Eger benüm rāy u tedbīrümile [L 120a] ʿamel (2) idersin ʿAcem leşkeri üzerine ẓafer bulursın." Ḫaşūr eyitdi (3) ki: "Senüŋ tedbīrüŋ nedür?" Çavuş eyitdi ki: "Benümile (4) ʿahd eyle ki benden ṣoŋra benüm evlāduma iʿtibār idüp anları (5) erkān-ı devletüŋden idesin. Tā kim ben düşmen defʿinüŋ (6) tedbīrine meşġūl olayım" (245a-245b).

"Başkomutan" anlamına gelen sipehsâlâr (Kubbealtı Lugati, E.T. 01.04.2020) eserde de bu anlamıyla kullanılır. Keykâvus, Rüstem'i Efrâsiyâb'a gönderdiği orduya "sipehsâlâr" olarak görevlendirir:

> Keykāvus bundan eyü bahāne bulmadı. Ve Siyāvuş'a çoḳ (6) leşker ḳoşup Rüstem'i sipeh-sālār idüp Efrāsiyāb'uŋ (7) üzerine göndürdi. Ve Rüstem'e ışmarladı ki elbette ṣavaşmak (8) gereksiz ola ki Siyāvuş helāk ola (163a).

11.1.11. Mimar/Mühendis

Bina yapan kişi anlamına gelen mimar, eserde de bu anlamıyla kullanılır. Arap Padişahı Nu'mân Behrâm'a köşk yaptırmak için bir "mühendis" getirtir. Bu mühendis, "Sinnimâr-ı Mimâr"dır. Eserden mimar ve mühendis kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sinnimâr, Behrâm için çok güzel bir köşk inşa eder. Ancak hayalindeki köşten söz ederken Nu'mân Sinnimâr'ın kendisini hafife aldığını düşünerek onu köşkün tepesinden attırarak ölümle cezalandırır. Bu olay Araplar arasında mesel olmuştur. Ödül hak ederken cezalandırılan kişiler için "cezâ-yı Sinnimâr" ifadesi kullanılır (237a).

11.1.12. Aşçı

Eserde aşçılık, Nûşîrevân'ın zenginliği anlatılırken zikredilir. Nûşîrevân'ın Şelhebîd adlı aşçısı her gün yüz çeşit yemek pişirmekle görevlidir:

> Ve maṭbaḫında her (16) gün yüz dürlü ṭaʿām bişeridi. Ve Şelhebīd adlu bir (17) aşçısı varıdı ki yalŋuz bu ṭaʿāmları bişürür idi (253b).

11.1.13. Muganni, Mutrib

Muganni ve mutrib eserde şarkı söylemeleri ve saz çalmaları yönüyle anılır. İskender devrinde İskenderiyye'de yapılan heykellerden biri, gece bir saatten sonra mutribler gibi şarkı söylemeye başlayıp halka ferah ve eğlence verir:

Ve bir timṣālüŋ daḫı ḥāli bu idi ki her ḳaçan ki giceden (3) bir sāʿat geçse ol ṣūretden muṭribler gibi bir āvāz-ı (4) pür-sūz u sāz işidilür idi. Ve ḫalḳa andan feraḥ ve (5) ṭarab ḥāṣıl olurıdı (184a).

Nûşîrevân'ın mugannîsinin adı Belhend'dir. Telli çalgıları iyi şekilde çalan Belhend, agânî-yi hüsrevâniyye adlı on iki telli sazın da mucididir:

Ve Belhend adlu bir (3) muġannīsi varıdı ki til üzre olan sāzları (4) ḫūb çalarıdı. Ve on iki til üzre olan sāz ki (5) aŋa aġānī-yi ḫüsrevāniyye dirler. Anuŋ teʾlīfidür (254a).

11.1.14. Köle, Kul, Hâdim, Mübâşir

Eserde bir idarecinin hizmetinde bulunan, bir işle görevli kişiler için kul ve hâdim sözcükleri kullanılır. Müellif, sultana yedi günden birini Allah'a ayırmasını tavsiye ederken bu durumu sultanın kulu ile ilişkisi üzerinden tarif eder:

Meṣela eger sen bir ḳuluŋa (8) emr eyleseŋ ki: "Yidi günden bir güni ḫiẕmetümiçün iḫtiyār (9) eyle. Tā ki altı günde itdügüŋ taḳṣīrātı ʿafv eyleyem." (10) Ve ḳuluŋ saŋa muḫālefet idüp ḫiẕmetüŋden istinkāf (11) itse ol ḳuluŋ ḥāli senüŋ ḳatuŋda ne minvāl üzre olur? (12) Maʿa-hāẕā ki sen anuŋ ḫāliḳı degülsin. Ve ol ḳul (13) saŋa ʿabd-i mecāzīdür. Pes sen ki ḫāliḳuŋ fi'l-ḥaḳīḳa ʿabd-i (14) maḫlūḳısın. Niçün ḳuluŋdan rāżī olmaduġuŋ ḥāli (15) kendüŋe lāyıḳ görürsin? (10b).

Ömer b. Abdülazîz Beytülmâl görevlisine "ey hâdim" şeklinde hitap eder:

ʿÖmer binʿAbdu'l-ʿAzīz'üŋ göŋli (8) ṭarılup ḫādimini çıġırup eyitdi ki: "İy ḫādim! Benüm (9) gelecek müşāheremden ötürü baŋa Beytü'l-Māl'den bir aylıḳ (10) aḳçe ḳarż vir." didükde ḫādim eyitdi ki: "Beytü'l-Māl'üŋ (11) mālından selef almaḳ istersin eger ʿÖmer ki bir ay iʿtimāduŋ (12) var ise vireyin māniʿ degülem." didi (285a).

11.1.15. Münâdî (Dellâl)

Eserde münâdî ve dellâl, halka duyuru yapması yönüyle zikredilir. Padişah, halka söyleyeceklerini dellâl aracılığıyla duyurur:

"Gerekdür kim meclisde ḥāżır olanuŋuz (2) ġāʾib olana bu ḫaberi yitişdüre." Ṣoŋra münādīler emr idüp (3) üç gün bu sözi şehrde nidā itdiler (293b).

Ammā şükr Ḥaḳḳ'a ki egerçi ḳulaġum (9) ṣaġırdur gözüm görür.' Ṣoŋra emr eyledi ki (10) memleketinde dellāllar nidā eyleyeler ki: 'Her kimesnenüŋ ki (11) ẓulmden şikāyeti olursa benüm ḳapuma geldükde gerek ki (12) ḳızıl ḫaftān geyüp gele' (101b).

Müellif, kıyamet günüyle ilgili hadiste halka seslenen melekten de "münâdî" olarak söz eder:

Yaʿnī ḳaçan ki ḳıyāmet güni olur (15) ve cemīʿ maḫlūḳat maḥşer ṣaḥrāsında cemʿ olınur. (16) Bir münādī nidā ide ki: "Her kimüŋ ki Allāh Teʿālā üzerinde (17) ḥaḳḳı ola ṭursun diye ve ol ḥīnde ʿāfilerden (1) evvel kimesne ṭurmaya" (109a-109b).

11.1.16. Kâhin

Kâhinlik "gelecekte olacaklardan, gizli şeylerden ve gāipten haber verme iddiâsında olan kehânet sâhibi kimse" anlamına gelir. Eski Mısır, Hint ve İsrâil toplumlarında kâhinler, gelecekten haber verdiğine inanılan rûhânîlerdir (Kubbealtı Lugati, E.T. 01.04.2020). Eserde, kâhinler İskender'in Mısır'ı fethi dolayısıyla zikredilir. İskender Mısır'a gittiğinde Mısır 85 parçadan oluşan bir bölgedir. Her bölgede kâhinlerin bir reisi bulunur. Bu kâhinler sihir, tılsım, kimya ve simya ilimlerinde ustadır. O dönemde Mısır'da kâhinlerden yedi tanesi çok meşhurdur. İskender döneminde bazı icatlar yaparak hayatı kolaylaştırırlar (185b-188a).

11.1.17. Kehene, Sehere, Müneccim

Eserde kehene, sehere ve müneccim sınıfındaki kimseler gelecekten haber vermeleri yönüyle zikredilir. Müneccimler, Zev b. Tahmâsp'ın doğumunda çocuğun geleceğinden haber verirler:

> Adına Zev ḳodılar. (9) Ve müneccimler cemʿ olup ṭāliʿini gördiler. Ve Menuçihr'e (10) didiler ki: 'Senüŋ memleketüŋe pādşāh ve ḥākim bu oġlan (11) olsa gerek' (160b).

11.1.18. Cariye

Eserde cariyeler güzellikleri ve saz çalmaları yönüyle zikredilir. Nûşîrevân'a gelen hediyelerden söz edilirken müellif, hediye olarak gönderilen cariyenin güzelliğini mübalağalı şekilde anlatır:

> Ve andan daḫı büyük ve bir cāriye göndürdi ki (17) boyı yidi ẕirāʿ idi. Ve kirpükleri yaŋaġına ṭoḳınur idi. (1) Ve gözleri berḳ gibi yıldırar idi. Ve ḳaşları çatıḳ idi. (2) Ve şaçı yire sürülüridi (252a-252b).

Caʿfer b. Mûsâ'nın cariyesi güzelliği dolayısıyla aya benzetilir, "Bedr-i Kebîr" adıyla anılır. Ut sazını ve diğer sazları başarılı şekilde çalar:

> (13) Mūsā el-Hādī oġlı Caʿfer'üŋ bir cāriyesi varıdı (14) ki ʿūd sāzını ġāyetile zībā çalarıdı. Ve bedr-i kebīr (15) dimekile maʿrūf idi. Ve andan ḥesnā ve cemīle (16) zamānında bir cāriye yoġıdı. Ve ʿavvādlıkda bī-naẓīr (17) ve sāz u nüvāzī-yi dil-peẕīr idi (339a).

11.1.19. Sarraf

Sarraf, eserde altın satması dolayısıyla zikredilir. Ziyâd b. Ebîh devrinde, Ziyâd geceleri dükkânların açık bırakılmasını emreder. Ertesi gün, bir sarrafın dört yüz altını çalınıp Ziyâd'a başvurur. Ziyâd'ın tedbiri ve uyarılarıyla hırsız yakalanır (294a-294b).

11.1.20. Kassâb

Kassâb, Hz. Ömer'in bir anne ve çocuklarını aç görmesi üzerine kassâbdan et ve yağ alması dolayısıyla zikredilir (283a).

11.1.21. Gavvâs

Günümüzde dalgıçlık olarak adlandırılan gavvâslık, ilk defa Cemşîd tarafından yapılması dolayısıyla zikredilir (156a).

11.1.22. Avvâd

"Ut çalan kimse" kimse (Kubbealtı Lugati, E.T. 01.04.2020) anlamındaki avvâd, Ca'fer b. Mûsâ'nın cariyesinin bu konuda devrinin en iyisi olduğunu belirtmek için kullanılır (339a).

11.1.23. Dellâk

Hamama gelen kişileri yıkamakla görevli olan dellâk eserde bir hikâyede İskender'in sırrını bilen tek kişi olması yönüyle zikredilir. İskender'in kulaklarının eşek kulağına benzediğini gören dellâk bu sırrı kimse ile paylaşamaz. Sıkıntıdan içine kapanan dellâk, karısının tavsiyesiyle sırrını boş bir kuyuya söyler. Bir çoban kuyudan yetişen kamışı keserek kendisine düdük yapar. Çoban düdüğe her üflediğinde "İskender'in kulağı eşek kulağı gibidir" cümlesi duyulur. Müellif, sır saklamanın önemini bu hikâyeyle vurgular (222a-223a).

11.1.24. Sayyâd (Balıkçı)

Eserde iki hikâyede balık avlayan kişi, balıkçı ve sayyâd adlarıyla zikredilir:

> Balıġçı fikr itdi ki (10) eger ṣatmazam dir isem baŋa eẕā ider. Ve eger ṣataram (11) diyecek olursam yarı bahāsıyla benden alur (271a).

> Ḫaṣmuŋa var anı rāżī eyle tā kim bu belādan ḫalāṣ olasın." (17) didükde uyḳusından uyanup didi ki: "Bu ḥaḳ düşdür (1) ġaṣbıla balıġı ṣayyāddan aldum (271b-272a).

> (14) Bir gün Ḫüsrev-i Pervīz Şīrīn ile muṣāḥabetde (15) iken bir ṣayyād-ı üstād bir büyük balıġ hediyye (16) diyü Ḫüsrev'e getürdi (385a).

11.1.25. Çoban

Eserde çoban koyun gütmesi ve sürü otlatırken düdük çalması yönüyle zikredilir. Müellif, padişahları sürüsünü idare eden çobana teşbih eder:

> Raʿiyyet süri ḳoyun şāh çōbān
> (9) ʿAdū ḳurd sipāhīler nigehbān (103b).

11.1.26. Tabîb

Eserde tabîb, hastalıklara teşhis koyması ve tedavi yöntemlerini belirlemesi yönüyle zikredilir:

> Şöyle mervīdür bir gün Nūşīrevān-ı (9) ʿĀdil temāruż idüp emīnlerine ve muʿtemedlerine buyurdı ki: (10) "Ṭabīblerüm benüm marażumuŋ devāsı içün buyurmışlardur (11) ki bir ḫarāb şehrden veyā bir ḫarābe ḳaryeden bir eski (12) kerpüç lāzımdur. Gerekdür ki ele getüresiz" (270a).

11.1.27. Mu'abbir

Mu'abbirler, eserde İskender-i Zülkarneyn'in rüyasını tabir etmeleri dolayısıyla zikredilir:

> "Vāḳıʿasında (5) gördi ki güneşe yaḳın olup elini güneşüŋ (6) iki boynuzına ki biri maşrıḳda ve biri maġribdedür ḳodı. (7) Pes bu vāḳıʿa-i muʿabbirelere ʿarż itdükde didiler ki: (8) 'Maşrıḳa ve maġribe mālik olursın.' Ve aŋa Ẕü'l-Ḳarneyn (9) tesmiye eylediler" (177a).

11.2. Eşyalar

11.2.1. Taht (Evreng)

Taht kelimesi eserde hükümdarların oturduğu koltuk ve makam anlamıyla zikredilir. Esere göre tarihte ilk kez taht yapan kişi Hz. Âdem'in oğlu Keyûmers'tir. Müellif Keyûmers'in ölümünü "tahtı tabuta değişmek" tabiriyle anlatır:

> Ve evvel pādşāh ki taḫtı taḫtadan peydā idüp üzerinde ḥükūmet (17) vaḳtinde oturdı Keyūmerṣ idi. ʿĀḳıbet cām-ı ecel içdi. (1) Ve taḫtı tābūta degişdi (153a-153b).

Nûşîrevân firuzeden yapılmış, eni ve boyu beş arzın uzunluğunda bir tahtta oturur. Bunun yanında bir de büyük tahtı vardır. Bu tahtın adı "serîrü'l-mülk"dür. Cevherlerle süslü bu tahtı altı yüz deve çekmektedir:

> Ve üzerinde oturduġı taḫtuŋ ṭūlı biş arşun (10) ve ʿarżı biş arşun idi. Ve bir pāre fīrūzeden idi (253b).

> Ve bir (13) büyük taḫtı varıdı ki cevāhirile mükellel ki altı yüz deve ol taḫtı (14) çekeridi. Ve aŋa serīrü'l-mülk dirleridi (254a).

Müellif, süslü bir taht arzusunda olup dünya sevgisiyle hareket eden sultanları "er suretinde avretlere" benzetir:

> Eger dünyāda ḥarīr ü zer-beft (9) geymek içün ve tāc u taḫt-ı muraṣṣaʿ idinmek içün (10) ise pes sen hemān bir ʿavret imişsin ki (11) er ṣūretindesin (106b).

Ölüm taht sahipleri için de kaçınılmazdır. Dünyanın geçiciliği hakkındaki hikâyede; padişah, ölüm meleğine dünya malının kendisini Allah'tan uzaklaştırdığını belirtip yemeğe uzanamadan ruhunu teslim eder. Sara hastası gibi tahtından düşer:

> Melekü'l-Mevt bu muḫādeṣeyi diŋleyüp (8) pādşāh henūz ṭaʿāma elin uzatmamışıdı ki rūḥını (9) ḳabż idüp serīrinden maṣrūʿ gibi düşüp baḫt u (10) taḫtından memnūʿ oldı. Ve bu āvāzeden cihān ṭoldı (139b).

11.2.2. Taç

Hükümdarların başlarında taşıdıkları taç, eserde tahtla birlikte sıkça anılır. Müellif tarihte taç giyen ilk padişahın Hûşeng olduğunu kaydeder:

> Evvel kimse ki salṭanat tācını başına ḳodı Hūşeng'dür (154a).

Efrîdûn Dahhâk'ı öldürdükten sonra saltanat tacını takıp tahta geçer:

> Efrīdūn Ḍaḥḥāk'ı ṭutup öldürdi. (5) Ve salṭanat tācını başına ḳoyup taḫta geçdi (6) ve pādşāh oldı (158b).

Behrâm-ı Gûr, kendisinin yerine babasının tahtına geçen Kisrâ ile taht için mücadele etmek ister. Saltanata layık olan kişi, iki aslanın arasına konan tacı almasıyla belirlenecektir. Bu mücadelede Behrâm galip olur, "tac-ı şâhî"yi giyip tahta çıkar:

> "İmtiḥān ne vechile olsun?" Behrām didi ki: "İki ac (14) arslanı ḥāżır eyleŋ. Tā kim tācı anlaruŋ arasında (15) ḳoyalum. Her kim tācı anlaruŋ arasından alursa (16) taḫt u tācı aŋa virüŋ." didükde ḳavm ḳabūl itdiler. Ve iki (17) ac arslanı getürüp tāc-ı şāhīyi anlaruŋ arasında (1) ḳodılar (239b-240a). (…) Ve tācı alup başına ḳodı. (10) Çünkim Behrām tāc-ı şāhīyi geyüp taḫtda oturdı (240a).

11.2.3. Kadeh

Kadeh, Hint Padişahı'nın İskender'e gönderdiği hediyelerden biridir. Feylesûf; kadehi suyla doldurup İskender'in tüm askerlerine su içirdikten sonra, kadehten bir damlanın bile eksilmediği görülür. Bir rivayete göre kadeh Hz. Âdem'den kalmadır. Başka bir rivayette ise kadehi Hint rûhânîleri yapmıştır:

> Feylesūf ḳadeḥi ṣudan ṭoldurdı. (3) Ve İskender'üŋ cemīʿ leşkerini ol ḳadeḥden ṣuvardı ki (4) bir ṭamla ṣudan eksilmedi. Baʿżılar buyurmışlardur (5) ki: "Ol ḳadeḥ Ādem Ḥażretleri'nüŋ idi. Ve Serendīb'de (6) ḳalmışıdı. Ve irṣ ṭarīḳiyle Hind'üŋ pādşāhına degdi. (7) Ādem Ḥażretleri'nüŋ muʿcizesi bereketi idi." Ve baʿżılar (8) buyurmışlardur ki: "Ol ḳadeḥ Hind'üŋ ḫavāṣṣ-ı ruḥāniyyesinden (9) düzilmişidi" (197b).

Kadeh, İskender'in Feylesûf'ı imtihanındaki sembollerden biridir. İskender, imtihana Feylesûf'a içi yağ dolu bir kadeh göndererek başlar. Kadehten sonra arada başka nesneler bulunsa da imtihan sonunda İskender Feylesûf'a toprak dolu bir kadeh gönderir.

Kadehin hikmetinin ne olduğu sorulduğunda Feylesûf yağ dolu kadehten İskender'in kalbinin ilim ve marifetle dolu olduğunu anladığını söyler. Toprak dolu kadehin ise kendisine her şeyin sonunun ölüm olduğunu ifade ettiğini belirtir:

> İskender eyitti ki: "Güzel söyledüŋ. Şimdi baŋa cevāb vir ki (1) vaḳtā ki ben saŋa yaġdan ṭolu bir ḳadeḥ göndürdüm. Sen niçün (2) anuŋ içine igne ṣancdun ve baŋa göndürdüŋ? Bu remzden (3) ne aŋladuŋ idi?" Feylesūf didi ki: "Ol ḳadeḥden (4) şöyle aŋladum ki sen dirsin ki benüm ḳalbüm ʿilm ü maʿrifetden (5) şöyle ṭolmışdur ki hīç vechile kimsenüŋ ʿilmine (6) ve maʿrifetine ḥācetüm yoḳdur" (195a-195b).

> İskender (11) eyitdi ki: "Baŋa ḫaber vir ki vaḳtā ki ben ḳadeḥi ṭopraġdan (12) ṭoldurup saŋa göndürdüm. Niçün aġladuŋ ve bu fiʿlümden (13) ne aŋladuŋ? Ve niçün ḳadeḥe nesne ḳomayup hīç cevāb virmedüŋ?" (14) didükde Feylesūf didi ki: "Şöyle aŋladum ki (15) dirsin ki ṭutalum ki envāʿ-ı çāreler ve ḥīleler eyledüŋ (16) şoŋı ölümdür. Ve ḫāke varmaḳ yolumdur. Anuŋ defʿine ḥīle (17) bilür misin? Ben cevāba müteṣaddī olmaduġum bu idi ki (1) ölüm defʿine ḥīle ve ḫāke varmamaġa çāre yoḳdur" (196a-196b).

Kadeh eserde ecele benzetilmiş, "câm-ı ecel", "ecel câmı" şeklinde kullanılmıştır:

> ʿĀḳıbet cām-ı ecel içdi. (1) Ve taḫtı tābūta degişdi (153a-153b).

> Ve ḳırḳ sekiz yıl (16) salṭanat idüp ṣoŋra ecel cāmını içüp dār-ı dünyādan (17) ʿuḳbāya rıḥlet idüp yirini oġlına Hürmüz bin Nūşīrevān'a (1) ki Ḫāḳān ḳızından idi vaṣiyyet eyledi (262b-263a).

11.2.4. İğne

İğne, İskender'in Hakîm-i Hindî'yi imtihanında bir sembol olarak zikredilir. İskender, bir kadehi boşluk bırakmadan yağla doldurarak Feylesûf'a gönderir. Feylesûf o yağın içine iğne saçarak kadehi geri gönderir. İskender, iğnelerden bir top yaptırır. Daha sonra Feylesûf'tan iğnelerin hikmetini soran İskender, ondan şu cevabı alır:

> "Ol ḳadeḥden (4) şöyle aŋladum ki sen dirsin ki benüm ḳalbüm ʿilm ü maʿrifetden (5) şöyle ṭolmışdur ki hīç vechile kimsenüŋ ʿilmine (6) ve maʿrifetine ḥācetüm yoḳdur." Ben cevābuŋda didüm ki: "Benüm ʿilmüm (7) içün daḫı yir bulınur. Nitekim bu igneler yaġda yir buldı" (195b).

11.2.5. Çevgân

Çevgân eserde bir oyun aracı ve sembol olarak kullanılır. İskender, babasının Dârâ'ya ödediği haracı ödemeyince Dârâ İskender'e bir çevgân, bir top ve bir ölçek susam gönderir. Bunların yanında gönderdiği mektupta İskender'i bir çocuk olarak gördüğü için ona top ve çevgân gönderdiğini söyler:

> "Sen (9) oġlancuklardansın. Salṭanat saŋa lāyıḳ degüldür. (10) Oġlancuḳlar gibi gūy u çevgān oyna. Ve ḫarācı (11) göndür. Yoḳsa bu simsim dānesi gibi ḥadsiz leşker göndürürem. (12) Ve memleketüŋi ḫarāb u yebāb iderem" (178a).

İskender; cevabında memleketi topa, kendisini çevgâna benzetir. Çevgânın topu çekmesi gibi Dârâ'dan memleketini alabileceğini kaydeder:

> "İy Dārā memleketüŋi irādetüŋile (15) baŋa teslīm eyledüŋ. Zīrā ki memleket ṭob gibidür. Ve ben (16) çevġānam. Nitekim çevgān her zamān ṭobı kendüye (17) çeker. Ben daḫı ḳuvvet ü ḳudretile memleketüŋi elüŋden alsam (1) gerek (178a-178b).

11.2.6. Top

Top, İskender'in hem Dârâ hem de Hakîm-i Hindî ile mektuplaşmasında sembol olarak kullanılır. Dârâ, İskender'in babasından aldığı haraç gelmeyince İskender'den deve kuşu yumurtası büyüklüğündeki altın haracını talep eder. Bunun üzerine İskender "Altın yumurtlayan kuşu boğazladuk ve yedik" diyerek haracı ödemeyeceğini belirtir. Dârâ, İskender'e bir çevgân, bir top ve bir ölçek susam gönderir. Bunların yanında gönderdiği mektupta İskender'i bir çocuk olarak gördüğü için ona top ve çevgân gönderdiğini söyler:

> "Sen (9) oġlancuklardansın. Salṭanat saŋa lāyıḳ degüldür. (10) Oġlancuḳlar gibi gūy u çevgān oyna. Ve ḫarācı (11) göndür. Yoḳsa bu simsim dānesi gibi ḥadsiz leşker göndürürem. (12) Ve memleketüŋi ḫarāb u yebāb iderem" (178a).

İskender, Dârâ'ya cevabında memleketi topa, kendisini çevgâna benzetir. Çevgânın topu çekmesi gibi Dârâ'dan memleketini alabileceğini kaydeder:

> "İy Dārā memleketüŋi irādetüŋile (15) baŋa teslīm eyledüŋ. Zīrā ki memleket ṭob gibidür. Ve ben (16) çevġānam. Nitekim çevgān her zamān ṭobı kendüye (17) çeker. Ben daḫı ḳuvvet ü ḳudretile memleketüŋi elüŋden alsam (1) gerek (178a-178b).

İskender, Feylesûf'a gönderdiği yağ dolu kadehin içinde iğnelerle geri dönmesi üzerine; iğnelerden bir top yaptırıp Feylesûf'a gönderir. Bunun üzerine Feylesûf, toptan bir ayna yaptırarak İskender'e gönderir. İskender Feylesûf'tan bu remzin açıklamasını isteyince, Feylesûf topu İskender'in kalbine benzetir:

> İskender eyitdi ki: "İy Feylesūf! Vaḳtā ki ben ol (9) igneleri eridüp andan bir ṭob düzüp saŋa göndürdüm. (10) Sen bu remzden ne aŋladuŋ ki ol ṭobı bir mirāt-ı ṣaḳīle (11) idüp baŋa göndürdüŋ?" didükde Feylesūf didi ki: (12) "Şöyle aŋladum ki sen dirsin ki benüm ḳalbüm ḳan (13) dökmeden ve bu ʿālem-i fānīnüŋ eşġālinden ḳasāvet taḥṣīl (14) itmişdür. Ve ʿilm ü maʿrifet ḳabūl itmez. Ve ḥikmete raġbeti yoḳdur" (195b).

11.2.7. Ayna

Eserde ayna, yansıtma özelliği dolayısıyla ve benzetme unsuru olarak kullanılır. Müellif, gönlü aynaya benzetir. Bu ayna, dünyanın kiri ile paslanmıştır. Sultan, ahiret hayatı için çalışıp gönül aynasından pası silmelidir:

Ve āḫiret içün çalışup göŋlüŋüŋ (10) āyīnesinden dünyānuŋ jengini silesin.

Edebiyatımızda "âyîne-i İskender, âyîne-i gîtînümâ, âyîne-i âlemnümâ" olarak bilinen İskender'in aynası da eserde zikredilmiştir. Aynayla ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre İskender İskenderiyye şehrini inşa ettirirken orada bulunan hakîmlerden Belinus, Hermis ve Valines bu aynayı yaptırmış ve yükseğe koydurmuştur. Böylece İskenderiye'ye gelmekte olan gemiler bir aylık uzaklıkta iken bu aynadan görülür, eğer gemi düşman gemisi ise güneş ışığı yardımıyla gemi yakılır. İkinci rivayete göre Hint Hükümdarı Kayd tarafından İskender'e hediye edilen dört değerli eşyadan biri bu aynadır. Efsaneye göre yalancıların sureti âyîne-i İskender'de görünmez. İskender de bir kimsenin yalan söyleyip söylemediğini bu şekilde anlarmış (Pala, 1991: 4, 252). Esere göre İskender, İskenderiyye şehrinde yaptırdığı minarenin üstüne bir ayna koydurur. Böylece düşmanlarını bu ayna üzerinde görme imkânı bulan İskender, düşmanın saldırısından emin olur:

Ve her ḳaçan ki Rūm'dan bir leşker (11) cemʿ olup İskenderiyye'nüŋ ḳaṣdına veyāḫūd bir āḫer (12) ṭarafuŋ ḳaṣdına. Ol āyīnede ẓāhir ve bāhir olurıdı. (13) Mesʿūdī Tārīḫ'inde eydür ki bu menārenüŋ (14) bināsı İskenderiyye'nüŋ ortasında idi. Bu menāreyi (15) İskender anuŋiçün yapdurdı ki gözcileri (16) anda ḳoyup düşmenüŋ gemilerini ve ʿaskerlerini (17) göreler (184a).

İslam dönemine kadar sağlam kalan aynadan rahatsız olan Rûm Padişahı, Velîd b. Abdülmelik'e adamlarını gönderir. Bu adamlar, İslamiyet'i kabul ettikleri yalanıyla Velîd'i kandırarak aynayı minareden indirirler. Gerçeği öğrenen Velîd, büyük bir üzüntüyle minareyi tamir ettirir (185a).

İskender devrinde İskenderiyye'de bulunan kâhinlerden Mükânis, yedi madenden bir ayna yapar. Bu ayna, kıtlık ve bolluk zamanlarını gösterir:

Üçünci kāhinüŋ adı Mükānis idi. Meʿādin-i sebʿadan (10) bir āyīne düzdi ki ol āyīnede havādiṯ-i zamān (11) ve ucuzlıḳ ve ḳızlıḳ ẓāhir olurıdı (186b).

İskender, Hakîm-i Hindî'yi imtihan ederken ayna ikisi arasında bir sembol olarak kullanılır. Feylesûf, İskender'in gönderdiği topu bir ayna hâline getirerek İskender'e gönderir. İskender, aynayı su dolu bir leğenin üzerine koyunca onun suda batmadığını görür. İskender, Feylesûf'a toptan âyîne yapmasının sırrını sorar. Feylesûf aynanın hikmetini şöyle açıklar:

Sen bu remzden ne aŋladuŋ ki ol ṭobı bir mirāt-ı ṣaḳīle (11) idüp baŋa göndürdüŋ?" didükde Feylesūf didi ki: (12) "Şöyle aŋladum ki sen dirsin ki benüm ḳalbüm ḳan (13)

dökmeden ve bu ʿālem-i fānīnüŋ eşġālinden ḳasāvet taḥṣīl (14) itmişdür. Ve ʿilm ü maʿrifet ḳabūl itmez. Ve ḥikmete raġbeti yoḳdur." (15) Ben daḫı cevābuŋda didüm ki: "Bin bir ḥīle ideyim ki (16) ḳalbüŋden ḳasāvet defʿola. Niteki bu paslu demürden (17) bir āyīne-i mücellā ki anda gözükür cemīʿ eşyā düzmek olur." (1) İskender eyitdi ki: "Vaḳtā ki ben ol āyīneyi legen (2) içine ḳodum. Ve anuŋ üzerine şu ṭoldurdum. Ve saŋa göndürdüm. (3) Niçün sen ol āyīneyi bir ḥīleyle şunuŋ üzerinde ṭurġutduŋ? (4) Ol remzden ne aŋladuŋ?" didükde Feylesūf cevāb (5) virdi ki: "Şöyle aŋladum ki dirsin ki ʿömr geçdi ve ecel (6) yaḳlaşdı ve ʿilm-i keşīr bu mühlet-i ḳalīlde taḥṣīl (7) eylemek müteʿazzirdür" (195b-196a).

11.2.8. Minâre

Eserde minare, yüksek yapı anlamında kullanılır. İskender, İskenderiye'ye ak taştan, kemerleri sırçadan, ayakları bakırdan bir minare yaptırır. Minare, bin zirâ (kol) uzunluğundadır. Bu minarenin üzerine bakırdan suretler koydurur. Bu suretlerin ayrı ayrı işlevleri vardır. İşaret parmağı şeklindeki bir suret, güneşi takip eder ve güneşin dönüşüne uygun biçimde döner. Suretlerden biri deniz tarafına bakmaktadır. İskenderiyye'ye bir günlük yol kalacak kadar yaklaşan düşmanı gördüğünde dehşet verici bir ses çıkararak halkı uyarır. Üçüncü suret, gece bir vakitten sonra şarkı söyleyerek halka ferah ve eğlence verir (183b).

11.2.9. Mikyas, Havz

İskender, Mısır'a gittiğinde oradaki yedi büyük kâhinden Saylem bir mikyas icat eder. Mikyas, Nil Nehri'nin suyunun artışını ölçmek içindir. Saylem, bir de havz yapar. Bakırdan olan bu havzın içinde biri erkek diğeri dişi iki tavşancıl bulunur. Nil'in suyunun durumuna göre tavşancıllardan biri sararır:

Evvelki kāhinüŋ adı Ṣaylem idi. Nīl'üŋ ziyāde (5) olduġını bilmek içün miḳyāsı teʾlīf eyledi. (6) Ve daḫı baḳırdan bir ḥavż ki düzdi. Ve ol ḥavżuŋ (7) içinde baḳırdan iki ʿuḳāb yaʿnī ṭavşancıl vażʿ itdi. (8) Birisi irkek ve birisi dişi. Ve ol ḥavżda azacuḳ şu (9) ḳodı. Pes her ḳaçan ki Nīl'üŋ artması zamānı (10) gelür idi. Kāhinler cemʿ olup bir nevʿ kelāmıla mütekellim (11) olurlarıdı. Ve ol iki ṭavşancıluŋ birisi ṣararur idi. (12) Eger irkegi ṣararsa idi Nīl'üŋ ziyāde olduġına (13) ve vāfir geldüġine delīl idi. Eger dişisi (14) ṣararsa idi Nīl'üŋ noḳṣānına delīl idi (186a).

11.2.10. Mîzân-ı Adl (Adalet Terazisi)

İskender, Mısır'a gittiğinde oradaki yedi büyük kâhinden Aşâmîr zalimi mazlumdan ayıran mîzân-ı adli icat eder. Güneş heykelinin üzerine yapılan bu terazinin bir gözünde "hakkan" bir gözünde "bâtılan" yazısı vardır. İki kefenin de alt kısmına insan kaşı biçiminde taşlar konur. Terazinin bir kefesine mazlum, bir kefesine zalim için taşlar yerleştirilir. Terazide mazlum olan kişinin taşı ağır gelir:

Şöyle rivāyet iderler kiʿ Aşāmir-i Kāhin (17) şemsüŋ heykeli üzerine bir mīzān teʾlīf eyledi. (1) Bir gözine ḥaḳḳan ve bir gözine bāṭılan yazdı. Ve terāzūnuŋ her (2) bir gözi altında baʿżı yüzüŋ ḳaşları gibi ṭaşlar (3) ḳodı. Pes her ḳaçan ki ẓālim ve maẓlūm ḥāżır olurlar (4) idi. Ẓālimi maẓlūmdan farḳ itmek içün ẓālimüŋ adına (5) bir ṭaş ve maẓlūmuŋ adına bir ṭaş alurıdı. Ve ol (6) ṭaşlaruŋ üzerine bir nesne oḳurıdı. Ve her ṭaşı terāzūnuŋ (7) bir gözine ḳorıdı. Maẓlūmuŋ ṭaşı aġır ve ẓālimüŋ ṭaşı (8) yeyni gelüridi. Ve anuŋıla ẓālimi maẓlūmdan farḳ ider idi (186a-186b).

11.2.11. Kadın Heykeli

İskender, Mısır'a gittiğinde oradaki yedi büyük kâhinden Mükânis, bakırdan bebek emziren bir kadın sureti yapar. Mısır'da hasta olanlar kadınlar bu heykele giderek vücutlarının hasta bölgesini, heykelin aynı bölgesine dokundurup şifa bulur:

Ve şehrüŋ ortasında bir (12) ḫˇātūn ṣūreti baḳırdan düzdi ki oturur ve ḳucaġında bir (13) oġlancuḳ emzürür. Pes her ḫˇātūnuŋ cisminde ki bir (14) maraż ārıż olsa gelür idi ve marīż olan (15) ʿużvını baḳırdan olan ḫˇātūnuŋ bi-ʿaynihi ol ʿuẓvına (16) sürer idi. Ve der-sāʿat ṣıḥḥat bulur idi (186b).

11.2.12. Demir Ağaç

Mısır'daki yedi büyük kâhinden birinin demirden yaptığı ağacın dalları çengel gibidir. Bu ağaç da mîzân-ı adl gibi zalim ve mazlumu ayırt etmekte kullanılır:

Dördünci kāhin demürden bir aġac (1) düzdi ki budaḳları çengāller gibi idi. Her ḳaçan (2) ki bir ẓālim maẓlūma ẓulm eyleseydi ve ẓālim maẓlūmdan (3) farḳ olınmasa idi ikisine emr ideridi ki ol (4) aġacuŋ altından geçeler. Ẓālim olana fi'l-ḥāl ol çengāl (5) yapışur idi. Ve ẓulmine muḳırr olmayınca ṣalıvirmez idi (186b-187a).

11.2.13. Abd-i Zuhal

Mısır'da demir ağacı icat eden kâhinin yaptığı bir heykeldir. Bu heykel de zalim ve mazlumu ayırt etmek için kullanılır. İddia sahibi kişiler, heykelin huzurunda tartışırlar, haksız olan taraf heykelin bulunduğu bölgeden dışarı çıkamaz:

Ve bir ṣanem daḫı ḳurşundan düzdi. Ve adına ʿAbd-i Zuḥal (7) ḳodı. Müddeʿī ve müddeʿā ʿaleyhi anuŋ ḳatına göndürüp (8) muḥākeme iderler idi. Her ḳanḳısı ki ḥaḳdan (9) ṭaşra çıḳarıdı. Ol ṣanemüŋ ḳatından ṭaşra çıḳmaġa (10) ḳādir olmazıdı. Tā ḥaḳḳa muḳırr olmayınca eger ki nice (11) yıl üzerine geçe idi (187a).

11.2.14. Bakır Ağaç

Mısır'daki kâhinlerden beşincisinin icadıdır. Bakırdan yapılan ağaç, altına gelen vahşi hayvanları ve kuşları hareketsiz hâle getirerek avlamak için kullanılır. Mısır halkı bu ağacın kullanıldığı dönemde et yemeye doymuştur:

Bişinci (12) kāhin nuḥāsdan bir aġaç düzdi ki (13) her ḳaçan ki vaḫş u ṭayr ol aġacuŋ altına veyā üstine (14) gelseler ḥiss ü ḥarekete ḳādir olmayalar. (15) Tā ki şehrüŋ ḫalḳı gelüp anları ṣaydideler. Ve anuŋ (16) zamānında ehl-i Mışr vuḥūş u ṭayruŋ etinden ṭoyum (17) idiler (187a).

11.2.15. Gülen/Ağlayan Heykeller

Mısır'da bakır ağacı icat eden kâhin şehrin kapısına iki heykel yapar. Bu heykeller, kapının sağ ve sol tarafında bulunur. Şehre gelen kişi iyi biriyse sağdaki heykel güler, kötü biriyse soldaki heykel ağlar:

> (1) Birisi ḳapunuŋ ṣaġ cānibinde ve birisi ṣol ṭarafında (2) ve her ḳaçan ki bir ehl-i ḫayr ṣāliḥ kimse ḳapudan (3) içerü girse ṣaġdaki ṣanem güleridi. Ve eger bir şerīr (4) ṭāliḥ kimesne ḳapudan girse ṣol cānibinde (5) olan ṣanem aġlarıdı (187b).

11.2.16. Akçe

Mısır'daki kâhinlerden altıncısı bir akçe icat eder. Bu akçeyle alışverişe giden kişi, satıcıya akçenin ağırlığınca ürün almak istediğini belirtir. Terazinin bir kefesine akçe, diğer kefesine satın alınmak istenen mal konur. Karşısında ne olursa olsun akçe daima ağır gelir:

> Altıncı kāhin bir aḳçe (6) düzdi ki her ḳaçan ki ol aḳçenüŋ ṣāhibi bir (7) nesne ṣatun almaḳ dilese bāyiʿ yile şarṭ ider idi (8) ki: "Bu aḳçenüŋ aġırınca baŋa metāʿ virür misin?" Bāyiʿ (9) ḳabūl itdükde her ne ḳadar ki müşterinüŋ (10) diledügi metāʿ terāzūnuŋ bir gözine ḳoyup ol aḳçeyi (11) āḫer göze ḳorıdı. Aḳçe aġır gelüridi. Egerçi (12) ki metāʿ ḫırvārıla olayıdı ve bu aʿcebü'l-ʿacāyib (13) nesne ve ʿaḳl ḳabūl itmez (187b).

11.2.17. Tabl (Davul)

Mısır'daki kâhinlerden yedincisinin icadıdır. Kulunç rahatsızlığı olan kişiler tabla ellerini vurarak şifa bulur:

> Yidinci (1) kāhin bir ṭabl düzdi ki her ḳaçan bir kimseye (2) ḳulınc ārıż olsa ol ṭabla elin urır idi. Ve (3) dübrinden bir rīḥ çıḳup ḳulıncdan ḫalāṣ (4) bulur idi (187b-188a).

11.2.18. Kâğıt

Yazı yazmak için kullanılan kâğıdın yapımında zaman içerisinde farklı malzemeler kullanılmıştır. Eserde kâğıt mektup yazılan, resim yapılan malzeme olarak kullanılması ve özellikleri yönüyle zikredilir. Kâtiplerle ilgili bölümde yazı yazmanın hususiyetlerinden birinin de kâğıt olduğu belirtilir. Kâtibin kâğıdı, pürüzsüz ve cilalı olmalıdır. Kâğıdın iki yüzü birbirine denk olmalıdır. Kâğıt büyükse ilaçlı olmalıdır:

> Daḫı kātibüŋ (1) kāġadı gerekdür ki ġāyetile mührelü ola. Ve iki (2) yüzi mührede ber-ā-ber ola. Ve eger neşv eyler (3) kāġad ise ʿilāclu olmak lāzımdur. Ve mührelü (4) kāġaduŋ eyüsi oldur ki kāġaduŋ tülerini (5) ve yol yollarını başa (331b-332a).

Hümây Sâsân'ı doğdurduktan sonra, onun yanına bir not konarak bebeği suya bırakılır:

(10) Hümāy bir oġlan doġurdı. Ol oġlanuŋ adını (11) Sāsān ḳodılar. Ve anı bir tābūt içinde ḳoyup biŋ (12) altun bile ḳodı. Ve bir kāġada yazdı ki her kimse (13) bu tābūtı bulup aḥsen vechile bu oġlancuġı (14) terbiyyet eyleye (173a).

Behrâm-ı Gûr'un bir arslan ve hargûru tek okla öldürmesi musavvirler tarafından kâğıtlara ve evlere nakşedilmiştir:

Pes Behrām buyurdı ki: "Bu iki avuŋ ṣūretini ol (17) köşkde taṣvīr ideler." Ve ol zamāndan berü ekşer (1) muṣavvirler kāġadlarda ve evlerde bu iki şekli taṣvīr iderler (237b-238a).

Kâğıt olarak kullanılan malzemelerden biri kâdî ağacının yaprağıdır. Hint Padişahı, Nûşîrevân'a yazdığı mektubu kâdî ağacının yaprağına yazmıştır. Bu ağacın yaprağı hurma yaprağına benzese de ondan daha büyük ve enlidir. Rengi ve kokusu çok güzeldir:

Ve göndürdügi mektūb kādī (5) aġacınuŋ yapraġında altunıla yazılmışıdı. Ve kādī (6) Hind'de ve Çīn'de çoḳ olur. Ḫurmā aġacına beŋzer ammā (7) boyı andan uzundur. Ve yapraġı ḫurmā yapraġına beŋzer. Ammā (8) andan inlü ve büyükdür. Ve beŋzi ġāyetile ʿacībdür. Ve ḳoḳusı (9) şol mertebede laṭīfdür ki eger bir ḫaftān anuŋ ḳoḳusını (10) ala eski olınca ol ḳoḳu andan gitmez (252b).

11.2.19. Kalem

Kalem yazı yazma aracı olması dolayısıyla özellikle kâtiplerle ilgili bölümde zikredilir. Müellif eserde kendi yazdıklarını ve yazmadıklarını ifade etmek için de "kalem"i kullanır. Cennette sürekli kalma konusunu anlatırken bu konunun hassas ve ince bir konu olması sebebiyle kalemin dizginini çevirip o sahada silahşorluk yapamadığını ifade eder:

Ve hem ehl-i cennetüŋ ḫulūdları müteḥaḳḳıḳ (10) olduġı eclden anuŋıla iḳtişār idüp müteḥaḳḳıḳ olmayanı (11) ẕikr itmedi. Ve bu meslek ġāyetile daḳīḳ olduġı (12) sebebden ḳalemüŋ ʿinānını döndürüp meydān-ı taḥḳīḳde (13) silāḥ-şörlık idemedüm. Ammā ehli içün bir iki saṭır (14) ʿArabī bu mebḥaṣa müteʿalliḳ taḥrīr ideyin (69a).

Müellif, padişahlıktan söz ederken padişahlığın çok büyük ve önemli bir iş olmasından dolayı bu işi şerhetmenin çok zor olduğunu, kalemin bunu yazmaya gücünün yetmediğini belirtir:

Maʿlūmuŋ ola ki pādşāhlıguŋ (12) ḫaṭrı ʿaẓīm ve ḫaṭbı cesīmdür. Ve anuŋ şerḥinüŋ tafṣīli (13) ṭavīl ve taḥrīrinden ḳalemüŋ lisānı kelīldür (97b).

Eserin kâtiplere ayrılan üçüncü bâbında, kalemin kıymetli bir nesne olması üzerinde durulur. Ulemaya göre kalemden daha yüce ve kıymetli bir nesne yoktur. Allah,

Kur'ân-ı Kerîm'de kalem üzerine yemin eder. Hz. Peygamber kalemden övgüyle söz eder:

> ʿUlemā ve ʿurefā buyurmışlardur kim: (8) "Ḳalemden ecell ü erfaʿ nesne yoḳdur." Anuŋçün ki anuŋla (9) geçmiş ḳażāyānuŋ iʿādesi mümkindür. Ve ḳalemüŋ cümle (10) feżāʾilinden biri budur ki Ḥaḳ Teʿālā anuŋla ḳasem idüp (11) buyurdı ki: "*Nūn ve'l-ḳalemi vemā yesṭurūn.*"[71] Ve ḳāle Teʿālā: (12) "*İḳrā ve rabbuke'lleẕi ʿalleme bi'l-ḳalem ʿalleme'l-insāne* (13) *mālem yaʿlem.*"[72] Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (14) buyurmışdur ki: "Evvelu mā-ḫaleḳa'llāhu'l-ḳalem."[73]

Müellif, İbnü'l-Muazzez, Câlînûs, Balînas, İskender gibi bilginlerin kalemle ilgili sözlerine de yer verir:

> İbnü'l-Muʿazzez buyurur ki: (1) "Göŋül maʿdindür ve ʿaḳl cevherdür. Ve ḳalem ṣāniʿdür. (2) Yaʿnī altıncıdur. Ve ḫaṭṭ ṣiyāġatdur." Cālīnūs (3) eydür ki: "Ḳalem kelāmuŋ ṭabībidür." Balīnās-ı Ḥakīm (4) eydür ki: "Ḳalem ulu ṭılsımdur." Ve baʿżı nüsḫada ulu gencdür (327a-327b).

İskender'den aktarılan bir sözde kalemle kılıç birlikte anılır. İskender, dünyanın kalem ile kılıcın hâkimiyetinde olduğunu, belki kalemin kılıca hükmedebileceğini belirtir:

> "Dünyā iki nesnenüŋ (6) altındadur. Birisi ḳılıc ve birisi ḳalemdür. Belki ḳılıc ḳalemüŋ (7) taḫt-ı hükūmetindedür. Ḳalem müteʿallimlerüŋ sermāyesi ve edebidür. (8) Ve her kimesnenüŋ rāyını ıraḳdan ve yaḳından ḳalemile (9) bilinür." Ve daḫı ḥükemā buyurmışlardur ki: "Cemīʿ eşyāda ḥākim (10) ḳılıcıla ḳalemdür. Ve eger bu ikisinüŋ vücūdı olmasaydı (11) dünyānuŋ niẓāmı ve intiẓāmı olmazıdı" (327b).

Kalem tıraşı kâtiplerin iyi bilmesi gereken konulardan biridir. Hattın güzelliği, kalemin tıraşının iyi yapılmasına bağlıdır. Kalemin iyi olması için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Kalem doğru, ince, ağır ve sarıya meyilli kızıl renkte olmalıdır:

> Ve evvel nesne ki (7) kātibe lāzımdur ḳalemi eyüce tirāş eylemekdür. Anuŋçün (8) ki ḥüsn-i ḫaṭṭ ḳalem tirāşındadur. Ve kātibüŋ ḳalem tirāşındadur. 9) Ve daḫı kātibüŋ ḳalemi ġāyetile ḫūb gerekdür. Ve ḳalemlerüŋ (10) güzīdesi oldur ki ṭoġrı ola. Ve ince ola ve (11) beŋzi ṣaruya māʾil ḳızıl ola. Ve aġır ve pek ola (330b).

Sağ tarafı daha çok tıraşlanmış olan kalem; Arapça, Farsça ve diğer hatların yazımında daha iyidir. Ancak saray Farsçası olarak adlandırılan Derî'ye göre kalemin sağ ve sol tarafı eşit tıraşlanmalıdır:

---

71 "**Nûn**. **(Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına** ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin" (Kalem, 68/1-2).

72 "**Yaratan Rabbinin adıyla oku**! O, insanı "alak"dan yarattı. O**, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir**" (Alak, 93/1-2-4-5).

73 "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Onu yaratınca, 'Yaz!' diye emretti. O da kıyamete kadar olup bitecekleri yazdı" (Canan, 2001: 6, 307).

(13) Ve tirāşında ṣaġ cānibinden muḥarref olan ḳalem (14) ʿArabī ve Farsī ve ġayrı ḫaṭlara ṣāliḥdür. Ammā (15) Derī'nüŋ ḳalemi Meşhedī revişinde vācibdür ki (16) ṣol cānibinden taḥrīfi ṣaġıla beraber ola. Nitekim (17) Meşhedī *Risāletü'l-Ḫaṭṭ*'ında buyurmışdur ki beyt:

(1) Ḳaṭ muḥarref konī ḫaṭā bāşed
Mütevassıṭ konī revā bāşed[74] (330b-331a)

Hz. Ali'ye göre kalemdeki düğümlerin tıraş edilmesi gerekir. Çünkü bu düğümler işlerin de düğümlenip tıkanmasına sebep olur:

Ve yine Ḥażret-i ʿAlī'den (9) mervīdür ki buyurmışdur: "Ḳalemüŋ ʿuḳdesini (10) kesmek gerek. Zīrā ki umūruŋ ʿakdine sebep (11) olur" (333a).

11.2.20. Kılıç

Kılıç, silah olarak devlet idaresindeki önemi nedeniyle zikredilir. Dünya iki nesnenin hükmü altındadır. Bunlardan biri kalem, diğeri ise kılıçtır:

"Dünyā iki nesnenüŋ (6) altındadur. Birisi ḳılıc ve birisi ḳalemdür. Belki ḳılıc ḳalemüŋ (7) taḥt-ı hükūmetindedür. Ḳalem müteʿallimlerüŋ sermāyesi ve edebidür. (...) "Cemīʿ eşyāda ḥākim (10) ḳılıcıla ḳalemdür. Ve eger bu ikisinüŋ vücūdı olmasaydı (11) dünyānuŋ niẓāmı ve intiẓāmı olmazıdı" (327b).

Şakîk-i Belhî Hârûnürreşîd'e nasihat ederken Allah'ın kendisine üç nimet verdiğini söyler. Bu nimetlerden biri devlet hazinesi, biri kılıç, diğeri ise kamçıdır. Şakîk, haksız yere bir kişinin öldürülmesi durumunda Hârûnürreşîd'in öldürülenin velisinin iznini alarak kılıçla katili öldürmesini tavsiye eder:

Ve saŋa üç nesne ʿaṭā itmişdür. (13) Birisi Beytü'l-Māl ve birisi ḳılıc ve birisi savṭ. (14) Ve saŋa emr itmişdür ki ḫalḳuŋ birbirine teʿaddīlerini (15) bu üç nesne ile menʿ idesin. Pes her kimesne (16) ki saŋa iḥtiyāc arż eyleye. Beytü'l-Māl'i andan (17) menʿ itmeyesin. Ve her kimesne ki Ḥaḳ celle (1) ve ʿalānuŋ emrine muḫālefet eyleye anı savṭıla teʾdib (2) idesin. Ve her kimesne ki bir nefsi "bi-ġayrin ḥaḳḳin" ḳatl (3) eyleye. Sen anı maḳtūlüŋ velīsi iẕniyle bu ḳılıcıla ḳatl (4) idesin. Ve eger Ḥaḳ Teʿālā saŋa emr itdügi (5) nesnelerile ʿamel itmezsin dārü'l-bevāruŋ müteḳaddimi (6) ve ehl-i nāruŋ muḳaddemi sen olursın' (99a-99b).

Behrâm-ı Gûr'a göre padişahın ihtiyaçlarından biri keskin kılıçtır:

(1) Behrām-ı Gūr'dan suʾāl olındı ki: "Pādşāh ḳaç kimesneye muḥtāc (2) olur tā kim salṭanatı tamām ve devletinüŋ müddeti feraḥ u sürūrile (3) itmām bula?" Cevābda buyurdı ki: "Yidi kimseye muḥtāc olur. (4) Birisi vezīr-i ṣāliḥ ki anuŋ rāyıyla tedbīr idüp sırrını (5) aŋa iẓhār idüp umūrını anuŋıla infāẕ u icrā eyleye. (6) İkincisi güzel atdur ki hācet güninde anı necāt yaḳasına (7) çıḳara. Üçüncisi seyf-i ḳāṭiʿ yaʿnī keskün ḳılıcdur. Dördüncüsi (8) silāḥ-ı haşīndür. Yaʿnī muḥkem yarāḳ. Bişincisi çoḳ māl ki (9) anuŋ yüki

[74] Eğer kalemi enine tıraşlarsan hata olur. Ama eğer ortalama kesersen doğru olur.

yeynī olup bahāsı çoḳ ola. Cevāhir-i nefīse gibi. (10) Ammā bu zamānda ḳızıl altun cevāhir ü aʿrāżuŋ nūr-ı ḥadeḳası (11) ve nūr-ı ḥadīḳasıdur (322b).

Sırat köprüsü inceliği yönüyle kıla, keskinliği yönüyle kılıca benzetilir:

Ve ṣırāṭ bir köpridür cehennemüŋ (12) üzerindeki ḳıldan ince ve ḳılıcdan keskündür (63a).

11.3. Giyim-Kuşam

Eserde giyim kuşamla ilgili unsurlar genellikle kıyafetlerin özellikleri ve nasihat çerçevesinde ele alınır. Müellif, hükümdara cuma günü yapması gerekenleri anlatırken hükümdarın kıyafetinin üç özelliğe sahip olması gerektiğini belirtir. Hükümdar helal libas giymelidir. Giydiği kıyafetin kumaşı saf ibrişim olmamalıdır. Yaz günlerinde debîkî, kasab, kettân ve bûrî kumaşlarını tercih etmeli, kış zamanı ise sûfî, rûmî, kutn ve hazz-ı sûrî kumaşlarını giymelidir. Bu üç sıfatı taşımayan kıyafetler, Allah'ın rızasına uygun değildir:

Ve üç ṣıfat üzre muttaṣıf olan libāsı (7) geyesin. Evvelā oldur ki ḥelāl libās ola ve ṣāfī (8) ebrīşum olmaya. Ve yaz eyyāmında libāsuŋ debīḳī vü ḳaṣab ve (9) kettān u būrī. Ve ḳış zamānında ṣūfī rūmī ve ḳuṭn ve (10) ḫazz-ı sūrī ola. Ve bu ṣıfāt-ı ṣelāṣe üzre muttaṣıf (11) olmayan libāslar Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ marżīsi degüldür (11a).

Genellikli süslü ve kıymetli kumaşlardan yapılan kaftan eserde padişahların kıyafeti olarak anılır. Çin Padişahı'nın Nûşîrevân'a gönderdiği hediyelerden biri kaftandır. Kaftanın üzerinde; padişah kıyafeti, tacı ve hizmetkârları ile Nûşîrevân'ın sureti altın ile işlidir. Zemini lacivert olan kaftan, cevherlerle süslü bir sandığın içinde gelmiştir:

Ve bir ḫaftān göndürdi ki (7) Nūşīrevān'uŋ ṣūreti anda muṣavver idi. Bir vechile (8) ki otaġında oturur ve başında tāc-ı ṣāhī ve egninde (9) libās-ı pādṣāhī ve çevresinde ḫadem ü haşem ṭururlar. (10) Ve ol ṣūretleri altunıla ṭoḳumışlar idi. Ve ḫaftānuŋ (11) zemīni lājverdī idi. Ve bu ḫaftān bir cāmedān (12) içinde idi ki cevāhirile muraṣṣaʿ idi (253a).

Büzürcmihr'den aktarılan bir hikmette, gövdeyi şişmanlatan dörtten şeyden birinin yumuşak kaftan olduğu ifade edilir:

Ve ṣol dört nesne (1) kim gövdeyi semirdür. Yumṣaḳ ḫaftān ve göŋülde olmamaḳ (2) ġam u aḥzān ve güzel ḳoḳu ḳoḳlamak ve ısıcaḳ yirlerde (3) uyumaḳdurur (353b-354a).

Kaftan genellikler erkek giysisi olarak kullanılsa da eserden kadınların da kaftan giydiği anlaşılır. Ömer b. Abdülazîz'in kızları bayramda giymek için babalarından birer ak kaftan isterler. Ömer b. Abdülazîz kızları için devlet hazinesinden avans almayı

düşünse de, hazine görevlisinin uyarısıyla kendine gelir. Kızlarına şehvetlerini durdurmalarını, cenneti kazanmak için sabretmelerini tavsiye eder:

> Ve ʿÖmer'üŋ üç ḳızı varıdı. ʿArefe güni ʿÖmer'üŋ (3) ḫiẕmetine geldiler. Ve aġlayup didiler ki: "Yarın bayramdur. (4) Ve bizüm geymek ḳābil libāsumuz yoḳdur. Ve raʿiyyetüŋ ḫ̌ātūnları (5) bize ṭaʿn idüp eydürler ki: "Emīrü'l-Müʾminīn'üŋ ḳızları olasız (6) ve çıplaḳ olasız." "Eḳalli mā-yekün."[75] yarın içün bize birer aḳ (7) ḫaftān lāzımdur." didüklerinde ʿÖmer binʿAbdu'l-ʿAzīz'üŋ göŋli (8) ṭarılup ḫādimini çıġırup eyitdi ki: "İy ḫādim! Benüm (9) gelecek müşāheremden ötürü baŋa Beytü'l-Māl'den bir aylıḳ (10) aḳçe ḳarż vir." didükde ḫādim eyitdi ki: "Beytü'l-Māl'üŋ (11) mālından selef almaḳ istersin eger ʿÖmer ki bir ay iʿtimāduŋ (12) var ise vireyinmāniʿ degülem." didi. ʿÖmer müteḥayyir olup (13) eyitdi ki: "İy ḫādim! Ne güzel söz söyledüŋ." Ṣoŋra ḳızlarına (14) buyurdı ki: "İy ḳızlarum! Şehvetleriŋüzi kaẓm idüŋ. (15) Ve çıplaḳlıġa ṣabr eyleŋ. Zīrā ki cennete dāḫil olmaz hīç (16) kimesne illā ki ṣabrıla ve meşaḳḳatıla ki. "Ḥuffeti'l-cennetu bi'l-mekārīhī (17) ve ḥuffeti'n-nīrānu bi'ş-şehevāti"[76] (285a).

Esere göre koyunların yapağı ve yünlerini eğirmeyi; uşak, semmûr, sincâb ve kâkum kürklerini Hûşeng b. Sâ'il bulmuştur:

> Ve Hūşeng'e ittibāʿ itdiler. (...) Yapaġı ve yüŋ (14) egirmek andan ḳaldı (153a). (...) Ve sincāb u ḳāḳum (12) ve uşaḳ u semmūr kürkleri anuŋ iḫtirāʿıdur (153b).

Bez dokumayı, yün dokumayı ve keçe işlemeyi ise Tahmûras-ı Dîv-Bend bulmuştur:

> Ve Ṭahmūraṯ'a Dīv-Bend anuŋçün dirleridi ki (6) dīvlerile çoḳ savaş idüp anları ḳayd u bend ideridi. (7) Farsī kitāblar yazmaḳ ve biz ṭoḳumaḳ anuŋ teʾlīfidür. (...) Ve ṣūf ṭokumaḳ ve keçe işlemek ve ṭavarları ipile (12) baġlamaḳ ve ḳuşları duzaġıla dutmaḳ ol peydā eyledi (155a).

Tahmûras'tan sonra tahta çıkan Cemşîd döneminde ise pamuk eğirmek, ibrişim ve ipek dokumak icat edilir:

> Cemşīd (16) yidi yüz yıl salṭanat eyledi ki hergiz ḫaste (17) olmadı. Cinn ü insden çoḳ kimse aŋa musaḫḫar oldı. (1) ʿİlm-i felāḥa ve panbuḳ egirmek ve ebrīşum ve ḳazz ve renkler ol peydā (2) eyledi (155b-156a).

Eserde kabir azabı konusu anlatılırken, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin annesi Fâtıma binti Esed'i defnetmeden önce, kendi gömleğine sardığı nakledilir. Ashabın Hz. Peygamber'e kendisinden ilk defa böyle bir hareket gördüklerini söyleyerek sebebini sormaları üzerine Hz. Peygamber gömleğini ona giydirmesinin sebebini cennet giysilerinin ona nasip olmasını dilemesi olarak ifade eder:

---

75 Olanın en azı.

76 Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Cennetin etrafı mekarihle (nefsin hoşlanmadığı şeylerle) sarılmıştır. Cehennemin etrafı da şehevi (nefsin arzuladığı, cazip) şeylerle sarılmıştır" (Canan, 2001: 14, 444).

> Aṣḥābı suʾāl eylediler ki: “Yā Resūlu’llāh (11) bugün sizden bir nesne gördük ki hergiz itdüginüz (12) yoḳıdı vechi nedür?” diyü Ḥażret buyurdı ki: (13) “Ammā gömlegümi Fāṭıma binti Esed’e geydürdügümden murādum (14) bu ki cennet ḥulleleri aŋa naṣīb ola. Ve ḳabrinde (15) yatduġumdan murād bu ki żaġṭa-i ḳabr andan taḫfīf (16) ola” (56a).

Bir hadiste Hz. Peygamber, kibirli görünmemek için kaftan giymeyen kişiye “keramet hullesi”nin nasip olması için duada bulunur:

> Resūlu’llāh (11) Ḥażretleri’nden mervīdür ki buyurmış ki: “Her kimse (12) kim öykesine hey diyüp kaẓmına ḳādir degül iken (13) kaẓm eyleye. Allāh Teʿālā anuŋ ḳalbini emn ü īmānıla ṭoldura. (14) Ve her kimesne ki tekebbür ḳorḳusından uzun ḫaftān (15) geymeye Ḥaḳ Teʿālā aŋa kerāmet ḥullesi geydüre” (111b).

Nûşîrevân’ın giydiği sarığın kirlendiğinde ateşle temizlendiği ancak yanmadığı rivayet edilir:

> Ve başındaki ʿimāmenüŋ ḥāli bu idi ki ḳaçan vesaḫ (12) ṭutsa oda bıraḳurlarıdı. Ve anuŋ kiri gider idi. (13) Ammā yanmaz idi. Ve ʿimāmenüŋ uzunlıġı altmış arşun (14) miḳdārı idi (253b).

11.4. Yeme-İçme

Eserde yeme-içme konusu, haram helal ile bahsi geçen devrin beslenme alışkanlıkları çerçevesinde zikredilir. Müellif, eserin giriş bölümünde imanın dallarından söz ederken bazı amellerin Allah’la kul arasında olduğunu belirtir. Haram olan “Şürb-i şarâb”dan kaçınmak da bunlardan biridir (4b). Eserde şarap içen kişinin aklını kaybedip cehalete yaklaşacağı ifade edilir:

> Zīrā ki her ḳaçan ki ḳul şarāb içer. (17) Cehl aŋa ḳarīb olup ʿaḳldan baʿīd olur (366b).

Şarap, eğlence meclislerinde tüketilmektedir. Müellif, yiyip içip eğlenmekten “şürb ü taraba meşgul olmak” şeklinde söz eder:

> Caʿfer daḫı meclis idüp (7) cāriyeye emr eyledi ki: “Muḥammed içün ġinā eyleyüp (8) Muḥammed’i ṭaraba getüre.” Pes Muḥammed şürb ü ṭaraba meşġūl (9) oldı. Ve Caʿfer’i ġāyetile ser-ḫōş idüp (10) cāriyenüŋ eline yapışup evine getürdi (339b).

Müellif, şarabı benzetme unsuru olarak “ecel şarabı” biçiminde de kullanır:

> Melekü’l-Mevt (4) buyurdı ki: ‘Ben saŋa nice mühlet vireyim ki ʿömrüŋüŋ (5) eyyāmı maḥsūb ve evḳātı derec ü daḳīḳaya mensūbdur. (6) Ve ʿömrüŋden bir nefes degüldür bāḳī. Anuŋçün (7) ol dem saŋa ecel şarābını sāḳī’ (140b).

Hz. Üzeyr’in bir mucizesi olarak yiyecekleri ve şarabı iki yüz yıl taze kalmıştır:

> Ben İrmiyā’yam (14) ve ʿArab baŋa ʿÜzeyr dirler. Ḥaḳ Teʿālā beni benī İsrāʾil’e (15) göndürdi. Ve benüm daʿvetümi ḳabūl itmediler. Ve beni (16) ḥabs itdiler. Buḫtu’n-Naṣr

beni ḥabsden ḫalāṣ eyledi." (17) Ve kendü ḥikāyetini ve merkebinüŋ aḥvālini ve ṭaʿām u (1) şarābınuŋ keyfiyyetini ki yüz yıldan berü ter ü tāze ḳalmış (2) ve "*lem yetesenneh*"[77] ṣıfatıyla mevṣūf olmış benī İsrāʾil'e (3) ḫaber virdi (168a-168b).

Zerdüşt Zendûsta adlı kitabında şarabın helal olduğunu belirtir (170a).

Eserde şarap içecek anlamıyla da kullanılır. Hac kafilesinden yolunu şaşıran bir adam, yolda yaşlı bir kadının evine sığınır. Aç olduğunu söyleyince kadın ona yılan avlamasını söyler. Adam yılan avlamayı bilmediğini söyleyince kadın yılan avlayarak yılanları "biryân" eder. Adam, kadının getirdiği suyun kirli olduğunu görünce yaşlı kadına bu durumlarının sebebini sorar. Kadın, adil bir padişahın idaresinde bulunarak yılan yemenin; zalim bir padişahın idaresinde lezzetli yemekler yemekten daha güzel olduğunu ifade eder:

ʿAcūze didi ki: "Ḥāl (6) bu minvāl üzre olıcaḳ. Pes sizüŋ nefāʾis ve zībā (7) ṭaʿāmlarıŋuz ve şol mühennā ve muṣaffā ṣularuŋuz cevr ü ẓulm-i (8) sulṭān sebebiyle semm-i helāhil ve zehr-i ḳātildür. Ve bizüm ṭaʿām (9) ve şarābumuz emn ü emānile. İlanumuz bize biryān ṭuzlu bıŋarumuz (10) çeşme-i ḥayvāndur. Bu sözi işitmedüŋ mi kim İslām niʿmetinden (11) ṣoŋra ecell-i niʿam u iḥsān ṣıḥḥat-ı beden (12) ve emn ü emāndur. Ve emn ü emān ve faẓl u iḥsān hemān ʿadl-i sulṭāndur (291b)."

İnsanın gözünün nurunu arttıran dört şeyden biri saf içeçektir:

Ammā şol dört nesne kim gözüŋ (13) nūrını arturur. Çayır çemen ve aḳar ṣu ve şarāb-ı ṣāfī (14) ve dostlar yüzine bakmakdur (353b).

Eski devirlerde günlerini dört bölüme ayıran padişahların zaman ayırdıkları şeylerden biri de yiyip içmedir:

Ve bir ḳısmı ekl ü şürb ve nevm ü temettiʿ-i (16) dünyevī vü tezevvüd ve feraḥ u sürūrdan ḥaẓ almaḳ içün imiş. (295a).

Eserden şeker elde etmek için kullanılan şeker kamışının su içerisine katılarak şerbet yapıldığı anlaşılmaktadır. Nûşîrevân avlanmaya gittiği bir gün, yolunu kaybedip bir köye varır. Su istemek için bir evin kapısını çalar. Evden çıkan kız, bir şeker kamışını sıkıp içine su koyarak Nûşîrevân'a getirir. Nûşîrevân suyu içince, şekerin tek kamıştan çıkmasına şaşırarak köyün vergisini arttırır. Bir zaman sonra köye tekrar geldiğinde aynı

[77] Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, 'Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?' demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: 'Ne kadar (ölü) kaldın?' O, 'Bir gün veya bir günden daha az kaldım' diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: 'Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz **bozulmamış**. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?' Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: 'Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter" (Bakara, 2/259).

şekerin üç kamıştan çıktığını öğrenir. Kendisine su veren kızın adil olmayan vergiden şikâyeti üzerine köyden aldığı vergiyi yeniden azaltır:

> Ḳızcuġaz didi ki: "Evvel bir ḳamışdan (10) ḥāṣıl itdügüm şerbeti bu kerre üç ʿadedden (11) ancaḳ ḥāṣıl oldı." Nūşīrevān sebebinden suʾāl (12) itdükde cevāb virüp eyitdi kim: "Vārise (13) sulṭān niyyetini bir dürlü daḫı eylemişdür. Anuŋçün ki (14) işidürüz ki her ḳaçan pādşāh bir ḳavmüŋ (15) ḥaḳḳında niyyetini müteġayyir ḳılsa ol ḳavmüŋ arasında (16) ḫayr u bereket ḳalmaz." didükde Nūşīrevān gülüp (17) ḫarāc arturmasınuŋ fikrini żamīrinden giderüp ol (1) ḳızcuġazı erkān-ı devletinüŋ birisiyle nikāḥlandurup (2) ol köyi aŋa temlīk itdi. Ve ḥüsn-i fiṭnatından (3) ve luṭf-ı fiṭratından müteʿaccib olup aŋa hezār āferīn (4) buyurdı (300b-301a).

Eserde köpek tabiatındaki kadınların evleri buğday, arpa ve yemişlerle dolu iken kocalarına sevgi gösterdikleri aktarılır:

> Ve evi buġdayıla arpayıla yimişlerile (6) memlūdur. Eriyle başı ḫōş olup kemāl mertebede (7) erine yaḳın olup her zamān sözi bu ola kim: (8) "Cānum saŋa ḳurbān olsun. Başum senüŋ yoluŋda (9) gitsün. Umaram ki ol ölümüm öŋüŋde ola" (380b).

11.5. Sporla İlgili Ögeler

11.5.1. Ok Atma

Silah olarak kullanılan ok "yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk"tur. Delici bir alettir. Yay ise "ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk" biçiminde tanımlanır (*TS,* E.T. 03.03.2020). Edebiyatımızda ok için Eski Türkçe "temren", Arapça "sehm" ve Farsça "tîr" ve "nâvek" sözcükleri de kullanılır. Ok atma; savaş, avcılık ve spor sahasında önemli bir faaliyettir. Çok eski devirlerden beri kullanılmaktadır. Eserde Hûşeng'in babasını öldüren devleri ok ve kılıçla esir aldığı kaydedilir (152b). Erdeşîr-i Sâsân Erdâvân'ın kızına yazdığı mektubu, bir oka bağlayıp hisarın içine atar (227b).

Müellif, Şâbûr-ı Zülektâf döneminde Arapların Acemlere hayranlığını ok örneği ile anlatır. Atının üzerindeki bir Arap, yerde Acemlere ait bir ok görse atından inip o oka secde etmektedir:

> (1) Anuŋ zamānında ʿArab'uŋ ḥāli bir mertebede idi ki her gāh ki (2) ʿAcem ṭāʾifesinüŋ oḳını yolda düşmiş görse (3) atından ve devesinden inüp ol oḳa secde ideridi. (4) Ṣoŋra atına bineridi (231a).

İlyânûs, Şâbûr'un askerlerinden birinin attığı "tîr-i pertâvî" ile öldürülür. Müellif, Arapların bu oka "sehm-i garb" adını verdiklerini ifade eder (232b). Behrâm b. Yezdecird silah kullanmayı ve ok atıcılığını Arap Padişahı Nu'mân'ın yanında öğrenir. Ava çıktığı bir gün, ağzında hargûr taşıyan bir aslan görür. Behrâm attığı okla hem aslanı hem de

hargûru vurmayı başarır. Behrâm, o günden sonra Behrâm-ı Gûr adıyla anılır (237b-238a). Behrâm-ı Gûr babasının ülkesini Türsî'ye emanet edip Hindistan'a gittiğinde orada bir yıl kadar tenha yerlerde avcılık yaparak geçinir. Silah kullanması ve ok atıcılığı ile şöhret kazanır. Behrâm'ın gittiği dönemde ok atıcılığı bilinmemektedir. Behrâm halka eziyet eden bir fili ok ile avlar. Böylece Hint Padişahı'nın iltifatını kazanır (241b-242a).

Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'ye göğe ulaşan üç avazdan bahsettiği konuşmasında bu avazlardan birinin gazilerin kâfirlere ok atmasının sesi olduğunu belirtir:

> (5) Ve üç āvāzdur ki ʿarşa dek gider. Birisi (6) ġāzilerüŋ yāyı āvāzı ḳaçan ki kāfirlere oḳ atarlar. (7) İkincisi ʿulemānuŋ ḳalemleri āvāzı ʿilm-i kitābetin itdükleri zamānında. (8) Üçüncisi ḫ̔ātūnlaruŋ örekesi āvāzı" (377b).

11.5.2. Avcılık, Kabak Atmak, Top Oynamak

Avcılık eski dönemlerde hem beslenmeye kaynak olması bakımından bir gereklilik hem de spor olarak görülmüştür. Eserde Mısır'daki kâhinlerden birinin yaptığı bakırdan ağaç, vahşi kuşları ve hayvanları avlamayı kolaylaştırmıştır. Ağaç sayesinde Mısır halkı et konusunda doyuma ulaşır (187a).

Bir hikâyede yılan yiyen bir topluluğa rastlayan adamın yılan avlamayı bilmemesi üzerine onu misafir eden kadının yılanları avlayarak kebap yapması anlatılır (290b).

Behrâm b. Yezdecird Behrâm-ı Gûr adını, bir hargûru avlayan aslanı hargûrla birlikte avlaması sonucunda alır (237b).

Nûşîrevân da yardımcıları ve hizmetçileri ile ava çıkar. Ava çıktığı bir gün av peşinde iken av mekânından uzaklaşıp yolunu kaybeder:

> Mellāḥān-ı biḥār-ı aḫbār (9) ve seyyāḥān-ı bīdāʾ-yı esrār şöyle rivāyet ve ḥikāyet itmişlerdür (10) ki yine bir gün Nūşīrevān ava gidüp av ardınca (11) ṣaydgāhdan dūr olup ve ḫadem ü ḫaşemden mehcūr düşüp (12) ġāyetile ṣuṣadı (300a).

Eserde iki hikâyede geçimini balık avlayarak sağlayan iki balıkçıdan söz edilir. Balıkçılardan biri avladığı balığı bir hırsıza kaptırır. Diğeri ise balığı Hüsrev'e satarak kendisinden ihsan alır (270a, 385a).

Eserde fasl başlıklı bir bölümde padişahın ömrünü; satranç oynamak, top oynamak ve av avlamak peşinde zayi etmemesi gerektiği öğütlenir. Bu faaliyetlerin padişahı, halkla ilgili işlerden uzaklaştıracağı ifade edilir. Kabak atma oyunu, okçuluk ve at binme sporlarına dayanan bir oyundur. Kabak oyunu, bir meydanın ortasına dikilmiş uzun bir sırığın üzerindeki hedefe, dört nala giden at üzerinden geriye dönerek ok atmak

esasına dayanır (Yücel, 1999: 38). Müellif, önceki devirlerde yaşamış beylerin günlerini dörde ayırdığını, bu dört bölümden birinin de avcılık, top oynamak ve kabak atmak gibi işler için olduğunu belirtir:

> (10) Ve mā-teḳaddemde gelen begler ʿömrlerinüŋ güni dört ḳısm itmişler imiş. (11) Bir ḳısmı Allāh Teʿālā'nuŋ ʿibādeti içün. Ve bir ḳısmı umūr-ı salṭanat ve (12) inṣāf-ı maẓlūmīn içün. Ve ʿulemā vü fużalā vü ʿuḳalā ile tedbīr-i (13) memleket içün muṣāḥabet ve mücāleset idüp cumhūruŋ siyāseti (14) ve merāsimüŋ tenfīẕi ve mekātibüŋ kitābeti ve ilçilerüŋ (15) infādı içün imiş. Ve bir ḳısmı ekl ü şürb ve nevm ü temettiʿ-i (16) dünyevī vü tezevvüd ve feraḥ u sürūrdan ḥaẓ almaḳ içün imiş. (17) Ve dördünci ḳısmı av avlamaḳ ve ṭob oynamaḳ ve ḳabaḳ atmaḳ (1) ve bunlara müşābih nesneler içün imiş (295a-295b).

Eserde aktarılan bir hikmette malı nefsinden ve ailesinden üstün tutan beş grup kişiden söz edilir. Müellif bu kişilerden birinin de yılan avlayan kişi olduğunu ifade eder (362a).

11.5.3. Gûy u Çevgân

Gûy top, çevgân ise sopa anlamına gelir. Gûy u çevgân oyunu, 4 ila 10 kişiden oluşan iki takımın at üstünde ellerindeki çevgânlarla gûyu sürmesi esasına dayanır. Belli bir zaman diliminde topu hedefe ulaştıran takım galip sayılır. Avrupa'da "polo" adıyla bilinen bu oyun günümüzde de oynanmaktadır (Pala, 2009: 102). Eserde gûy u çevgân oyunu İskender ile Dârâ b. Dârâb arasındaki mektuplaşma sebebiyle zikredilir. İskemder'den istediği vergiyi alamayan Dârâ ona bir çevgân, bir top ve simsim gönderir. Niyeti, İskender'e bir çocuk olduğunu ve saltanata layık olmadığını ifade etmektir. İskender ise Dârâ'ya cevabında kendisini çevgâna Dârâ'yı ise topa benzetir. Çevgânın topu çekmesi gibi kendisinin de Dârâ'ya üstün geleceğini belirtir:

> Dārā'ya ḫışm ġalebe idüp (7) yine ilçiyle bir çevġān ve bir ṭob ve bir ölçek (8) simsim göndürdi. Ve mektūbda yazdı ki: "Sen (9) oġlancuklardansın. Salṭanat saŋa lāyıḳ degüldür. (10) Oġlancuḳlar gibi gūy u çevgān oyna. Ve ḫarācı (11) göndür. Yoḳsa bu simsim dānesi gibi ḥadsiz leşker göndürürem. (12) Ve memleketüŋi ḫarāb u yebāb iderem." İskender'e mektūb u (13) ilçi vāṣıl olduḳda fi'l-ḥāl mektūbuŋ cevābını (14) yazup göndürdi ki: "İy Dārā memleketüŋi irādetüŋile (15) baŋa teslīm eyledüŋ. Zīrā ki memleket ṭob gibidür. Ve ben (16) çevġānam. Nitekim çevgān her zamān ṭobı kendüye (17) çeker. Ben daḫı ḳuvvet ü ḳudretile memleketüŋi elüŋden alsam (1) gerek (178a-178b).

Müellif eserde, rü'yet konusunu anlatırken aktarılacak çok şey olduğunu ancak eserin hacminin "çevgân-bâz"lık etmeye uygun olmadığı ifade eder (24b).

11.5.4. Nerd ve Satranç

Tavla oyunu için kullanılan "nerd" Farsça bir kelimedir. Eserde padişahın satranç, nerd, top ve avcılıkla vaktini harcamaması gerektiği öğütlenir:

Pādşāha lāyıḳ degüldür ki (4) ekṣer-i ʿömrini şaṭranc u nerd ü şürbe ve ṭob oynanmaġa ve av avlamaġa (5) żāyiʿ eyleye (295a).

Zafer-nâme'den aktarılan soru-cevapta satranç oynayan kişinin asılsız söz söylemekten uzak duramayacağı ifade edilir:

Suʾāl ʿĀdil eyitdi ki: (16) "Ḳaç nesnedür ki hīç kimesne andan müstaġnī olmaz?" Cevāb (17) Kāmil didi ki: "Üç nesnedür evvel ʿāḳil kimesne meşveretden (1) müstaġnī degüldür. İkinci savaş eyleyen sipāhī (2) her ne ḳadar ki dil-āver ise ki ḥīleden müstaġnī degüldür. (3) Üçünci şaṭranc-bāz her ne ḳadar ki oyuncı ise maġlaṭadan (4) müstaġnī degüldür" (261b-262a).

11.6. Müzikle İlgili Ögeler

Eserde müzik ve müzik aletleri bir eğlence unsuru olarak zikredilir. İskenderiyye'deki minarenin üstünde bulunan suretlerden birinin gecenin bir saatinden sonra mutribler gibi ses çıkarması halka neşe ve ferahlık verir:

(2) Ve bir timṣālüŋ daḫı ḥāli bu idi ki her ḳaçan ki giceden (3) bir sāʿat geçse ol ṣūretden muṭribler gibi bir āvāz-ı (4) pür-sūz u sāz işidilür idi. Ve ḫalḳa andan feraḥ ve (5) ṭarab ḥāṣıl olurıdı (183b).

Nûşîrevân'ın Belhend adlı mugannîsi telli çalgılar konusunda ustadır. Müellif, "agânî-yi hüsrevâniyye" adlı sazı onun icat ettiğini ifade eder:

1) Ve Nūşīrevān'uŋ sofrasında her gün üç yüz otuz (2) pādşāh her ṣınıfdan ḥāżır olurıdı. Ve Belhend adlu bir (3) muġannīsi varıdı ki til üzre olan sāzları (4) ḫūb çalarıdı. Ve on iki til üzre olan sāz ki (5) aŋa aġānī-yi ḫüsrevāniyye dirler. Anuŋ teʾlīfidür (254a).

Mûsâ el-Hâdî'nin oğlu, Ca'fer'in cariyesi de ud sazı konusunda mahirdir. Eğlence meclislerinde saz konusunda benzersizdir:

(13) Mūsā el-Hādī oġlı Caʿfer'üŋ bir cāriyesi varıdı (14) ki ʿūd sāzını ġāyetile zībā çalarıdı. Ve bedr-i kebīr (15) dimekile maʿrūf idi. Ve andan ḥesnā ve cemīle (16) zamānında bir cāriye yoġıdı. Ve ʿavvādlıkda bī-naẓīr (17) ve sāz u nüvāzī-yi dil-peẕīr idi (339a).

11.7. Sağlıkla İlgili Ögeler

Eserde Nûşîrevân'a Çin Padişahı'nın gönderdiği mektuptan söz edilirken, mektubun kâdî ağacının yaprağına yazıldığı belirtilir. Müellif, bu ağacın cüzzam, hasbe ve cüderî hastalıklarını tedavisinde de kullanıldığını kaydeder. Cüzzam, "insan vücudunda yer yer lekeler veya çıbanlar ve yaralar şeklinde beliren, çok bulaşıcı, iyileşmesi güç bir deri hastalığı"dır (Kubbealtı Lugati, E.T. 10.04.2020). Hasbe kızamık hastalığının adıdır (Çiçekler-Gürlek, 2016: 105). Cüderî ise "irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı" bir deri hastalığıdır (Çiçekler-Gürlek, 2016:

102). Müellif, tıp kitaplarında kâdî ağacının cüzzamı def ettiğinin yazdığını aktarır. Ağaçtan elde edilen şarabın da hasbe ve cüderîye iyi geldiğini belirtir:

> Ṭibb kitāblarında (11) meẕkūrdur ki kādī aġacı cüẕẕāmı defᵏ ider. Ve anuŋ (12) şarābı ḥaṣbeye ve cüderīye nāfiʿdür. Bir mertebede ki (13) eger cüderī çıḳaran kimse anuŋ şarābını içe (14) ve çıḳan cüderī ṭoḳuz ʿaded ola içdükden ṣoŋra on (15) ʿaded çıḳarmaz (252b).

Müellif, ölüm meleği tarafından canı alınan padişahın tahttan düşmesini sara hastalarının düşmesine benzetir:

> Benüm ne günāhum vardur?' (7) didükde Melekü'l-Mevt bu muḥādeṣeyi diŋleyüp (8) pādşāh henüz ṭaʿāma elin uzatmamışıdı ki rūḥını (9) ḳabż idüp serīrinden maṣrūʿ gibi düşüp baḫt u (10) taḫtından memnūʿ oldı (139b).

11.8. Gelenek ve İnanışlar

11.8.1. Nevrûz

Farsçada "yeni gün" anlamına gelen "Nevrûz" 21 Mart tarihinde geniş bir coğrafyada kutlanmaktadır. Bu kutlamaların nerede ve nezaman başladığı tam olarak bilinmese de konuyla ilgili en eski bilgiler İran kaynaklarında bulunur. Nevrûz İranlılar için hem dinî hem de millî bir bayramdır. İranlılar, bu günü mitolojik kralları Keyûmers ve Cemşîd'in tahta oturuş günü, yeni kahraman Efrîdûn'un, Cemşîd'in iki kızını esir alan dev Azdahak'ı (Dahhâk) öldürdüğü gün olarak kutlamışlardır (Gündüz, 2007: 34, 60). Esere göre Nevrûz Zev b. Tahmâsp'ın Efrâsiyâb'ı İran'dan Türkistan'a sürdüğü gün kutlanmaya başlamıştır:

> Ve Efrāsiyāb'ı sürdükleri güne nev-rūz (15) ad ḳoyup bayrām eylediler. Ve ʿAcem vilāyetinde henūz (16) bu günde şinlikler iderler. Ve ḫaylī bugüne riʿāyetler iderler. (17) Ve kütüb-i fıḳhiyyede nev-rūz günine taʿẓīm ideni tekfīr itmişler (161a).

Bir hikâyede Acem padişahlarının Nevrûz gününden önce sokaklarda münâdîler vasıtasıyla halka seslendiği ve padişahdan arzusu olanın çekinmeden Nevrûz gününde onun huzuruna gelebileceğinin söylendiği aktarılır. Nevrûz gününde padişahlar halka ihsanlarda bulunur:

> Şöyle rivāyet iderler ki (16) ʿAcem pādşāhlarınuŋ resmi vü ʿādeti bu idi ki nev-rūz (17) güni olduḳda dükeli raʿiyyetlerine destūr virürleridi kim (1) ḥicābsız ve ḥüccābsız pādşāhuŋ ḥużūrına geleler. Ve maḥāyif (2) ve meẕālimlerini pādşāha muvāceheten ʿarż ideler. Nev-rūz güninden (3) üç gün öŋdin münādiler çaġırdup ḫalḳa tenbīh itdürüp (4) kim fulān gün içün ḥāżır oluŋ ki pādşāhuŋ size inʿāmları (5) ve iḥsānları olsa gerek (317b-318a).

11.8.2 Tabl-ı Âsâyiş Vurmak

"Tabl-ı âsâyiş" tabiri gün boyu devam eden savaşlarda o günkü çarpışmaların bittiğini duyurmak amacıyla vurulan davul için kullanılır (Bozkurt, 1994: 9, 54). Eserde "tabl-ı âsâyiş vurmak" tabiri Dârâ ve İskender'in mücadelesinde kullanılır. İskender'in yaralanması üzerine iki taraf arasında "tabl-ı âsâyiş" vurulur:

> Ve İskender ḥarbe āġāz eyledi. Nā-gāh Dārā'nuŋ leşkerinden (10) bir er çıḳup İskender'e ḍarb yitişdürdi ki İskender (11) mecrūḥ olup ṭabl-ı āsāyiş urdılar (179a).

12. Tabiat

12.1. Kozmik Âlem

12.1.1. Gökyüzü

Eserde gökyüzü için "felek, gök, ferş gökler, eflâk, çarh, sipihr, semâ, âsmân, gerdûn" sözcükleri kullanılmıştır. Eserde Farsça bir şiirde gökyüzünün dokuz felekten oluştuğu kaydedilirken, başka bir yerde yedi kattan meydana geldiği ifade edilir. Allah yeri ve göğe hükmedendir:

> İy eşer-i zi-ḳudretet heft zemīn ü nüh felek
> (13) Bende-i emr-i nāfidet cinnī vü insī vü melek[78] (20b)

> Ve yidi ḳat gök ve yidi (10) ḳat yir ve ʿarş u kürsī Ḥaḳḳ'uŋ ḳabża-i ḳudretinde ve taḥt-ı ḳahr (11) ve tesḫīr u meşiyyetindedür (25b).

Batlamyus'un astronomi sistemine göre dünya, kâinatın merkezidir. Dünya, dokuz felek tarafından kuşatılır. İç içe bulunan bu feleklerden yedi tanesi yedi gezegene aittir. Sekizinci felek sabit yıldızların ve burçların feleğidir. Dokuzuncu felek ise bütün felekleri kuşatan en yüksek felektir. "Felek-i atlas (atlas feleği)" olarak da adlandırılır (Pala, 2009: 149). Atlas feleği dünyayı kuşatıp çevreler. Yeri ve göğü direksiz durduran, ayı ve güneşi hareket ettiren, felekleri atlasla saran ve süsleyen ise Allah'tır. Müellif atlas kelimesini kumaş anlamını da kastederek kullanır:

> 13) Ṭurıdur ʿarşı vü ferşi direksiz
> (14) Düridür nice biŋ ʿālem emeksiz
>
> (15) Yüridür gice gündüz māh u mihri
> (16) Büridür aṭlas-ı çarḫa sipihri
>
> (17) Geh aşar gūş-ı māha ʿıḳd-ı Pervīn
> (1) Geh urur ḫing-i çarḫa naʿl-i zerrīn (30b-31a)

[78] Yedi zemin ve dokuz felek senin kudretinin eseridir. Cin, insan ve melek senin emrine feda olan kullardır.

Müellif, Allah'ın fiillerinin sağlamlığından söz ederken akıl sahibi kişinin göklerin yaratılışına bakarak bunu anlayacağını ifade eder. Gökyüzü, yıldızlar ve gezegenler belli bir düzenle hareket etmektedir:

> Ammā ṣāniʿ-i ʿālemüŋ (7) efʿāli muḥkem idüginüŋ beyānı oldur ki her kimesnede ki (8) ʿaḳl-ı selīm ve ẕihn-i müstaḳīm ola. Ve āferīdgāruŋ ʿacāʾib-i ṣunʿında (9) naẓar eyleye. Ḫuṣūṣā terkīb-i eflāk ü sitāre ve gerdiş-i sebʿa-i (10) seyyāreye ki her biri bir şeklile mevṣūf ve bir ḥareketile (11) maʿrūfdur (26b).

Felsefe ilminin kollarından biri olan tabîiyyâtın araştırma konularından biri de gökyüzü ve yeryüzüdür. Gökyüzündeki feleklerin ve yıldızların niteliği ve dönüşleri bu ilmin çalışma konusudur. Tabîiyyât, "Felekler var olup yok olur mu? Yer neden sabittir? Gökyüzü neden hareket hâlindedir? Âlemde başka cisimler var mıdır?" sorularının cevabını arar:

> (4) İkinci ʿilm-i semā ve arżdur. Ve ol cevāhir eflākuŋ (5) māhiyyeti ve kevākibüŋ keyfiyyeti ve devrānınuŋ ʿilleti (6) bilgüsidür. Ve eflāk ve kevākib ʿanāṣır-ı erbaʿa gibi (7) kevn ü fesāda ḳābil midür degül midür? Ve ʿillet nedür ki (8) kevākibüŋ harekātı sürʿatde ve buṭūʾda muḫtelifdür. Ve niçün (9) felegüŋ ortasında yir merkez olup sākindür. Ve ʿālemden (10) ḫāric bir āḫer cism var mıdur yok mıdur? Ve kevn ü fesādda (11) bir fāriġ yir var mıdur ki anda hīç nesne olmaya (12) ve bu mebāhiṣe müteʿallik mesʾeleler nitekim kütüb-i ḥikmet ve heyʾet (13) ve kelāmda mübeyyen ve muʿayyen olmışdur (191b).

Cennet; arşın altında, yedi katlı göğün üstündedir. Cehennem yerin altındadır. Meleklerin mekânı göklerdir. Tanrı da göktedir:

> Lākin ekṣerī bunuŋ üzerinedürler (5) ki cennet ʿarş altında yidi ḳatlu göküstindedür. (6) Li-ḳavlihi Teʿālā: "*ʿİnde sidreti'l-muntehā ʿindehā cennetu'l-meʾvā*."[79] (7) Ve ḳavlihi ʿaleyhi'ṣ-ṣalavāte ve's-selāmu: "Saḳfu'l-cenneti (8) ʿarşu'r-raḥmāni ve inne'n-nāre taḥte'l-erażīn"[80] (66b).

> Şeyṭān eyitdi ki: 'Ben göklerde olan firiştelerdenem. (11) Sen kimsin?' Cemşīd didi ki: 'Ben bir Ādem oġlanıyam.' (12) İblīs pür-telbīs eyitdi ki: 'Sen seni bilmezsin. (13) Sen Ādem oġlı degülsin. Ḫāṣā sen yirüŋ gögüŋ Teŋgrisisin. (14) Göklerüŋ emrini tamām düzdüŋ. Şimdi gelmişsin (15) ki yirüŋ aḥvāline intiẓām viresin. Sen kendüŋi (16) unutmışsın. Gökde olan melekler beni göndürdiler (17) ki saŋa naṣīḥat eyleyem (156a).

Eserde iki peygamberin göğe yükselmesiyle ilgili bilgiler de vardır. Hz. Nûh öldükten sonra; bedeni toprağa gider, ruhu ise gökyüzünü mesken edinir. Hz. Süleymân'ın tahtı ise bir gün göğe yükseltilir ve ona dünyanın ahvali gökyüzünden gösterilir:

---

79 "Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında. Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır" (Necm, 53/14-15).

80 "Cennet semada, cehennem yerin altındadır" (Hâkim, Müstedrek, 4/568; Keşfü'l-Hafâ, 1/281; Kenzu'l-Ummâl, H. No: 39773; Beyhakî, Şuâbu'l-Îmân, 2/244.).

Ḥażret-i Nūḥ “ʿaleyhi’s-selām” (4) dünyāda biŋ yıldan ziyāde yaşayup nice biŋ yıl oldı (5) ki beden-i laṭīfi ḫāk-i pāki medfen ve rūḥ-ı şerīfi ḳubbe-i (6) eflāki mesken idinüp şimdi ṣanursın ki hergiz ne-būd (7) egerçi ki oldı mevcūd (8a).

Rivāyet iderler (9) ki [H 220a] Süleymān ʿaleyhi’s-selām bir gün salṭanat taḫtında oturur (10) iken yil salṭanatuŋ bisāṭını götürüp cevv-i semāya iletdi. (11) Süleymān Ḥażreti yuḳarudan aşaġaya naẓar idüp ʿucbıla (12) memleketine nāẓir olup ins ü cinnüŋ iṭāʿatine sāʾir maḫlūḳātuŋ (13) inḳıyādına ve kendüde olan heybetüŋ ve siyāsetüŋ (14) ʿaẓametinde müteʿaccib olduḳda taḫtı mużṭarib olup (15) münḳalib olmaġa yüz dutdı. Süleymān Ḥażreti ʿaleyhi’s-selām (16) serīrine eyitdi ki: “İsteḳīm.” Yaʿnī ṭoġru ol egilme. (17) Pes serīr nuṭḳ-ı faṣīḥile: “İsteḳīm ente ḥattā nesteḳīm naḥnü.” taḳrīr (1) eyledi. Yaʿnī sen doġrı ol tā kim biz daḫı ṭoġru olavuz (323a-323b).

Felekler daima hareket eder, bir zaman üzerinde sabit kalmaz. Gaddar ve hilekâr dünya da bir kişiye kalmaz. Bu nedenle saltanat zamanı geçicidir. Hükümdar olan kişi, kendi devrinde üzerine düşeni yapıp mazlumların yanında olmalıdır:

Mülūk-i ʿuḳalā ve efāṭīn-i ezkiyā (5) üzerine vācibdür ki ẕikr olınan aḫbār u āṯāra naẓar idüp (6) eyyām-ı devletlerinden naṣīb alup ve maẓlūmlaruŋ inṣāfını (7) ẓālimlerden alıvirmege saʿy-i cemīl eyleyüp sāʾirlerüŋ (8) ḥavāʾicini bitürüp yaḳīnile bileler ki bu eflāk-i edvār (9) devre-i vāhide üzerine devvār olmaz. Ve bu dünyā-yı ġaddār-ı mekkār (10) şaḫṣ-ı vāḥid üzerine pāydār ḳalmaz (313a).

12.1.2. Güneş

Eserde güneş, bir gök cismi olmasının yanında sıcaklığı yönüyle de anılmış ve benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Kâtiplerin bilmesi gereken ilimlerden biri de güneş, ay ve yıldızların hareket ve seyridir:

Dördünci güneşüŋ ve ayuŋ ve sāʾir yıldızlaruŋ (10) ḥareketini ve seyrini bilmek gerek (329b).

Müellif, Rûm padişahının adaletini merak ettiği için elçi gönderdiği Hz. Ömer’in güneşin altında, kumların üstünde terleyerek rahatça uyumasını adaletinden dolayı huzurlu olması sebebine bağlar:

Bir emīrümüz vardur ki (16) aŋa Emīrü’l-Müʾminīn ʿÖmer dirler. Şimdi şehrden (17) ṭaşra çıḳdı.” Pes ilçi Ḥażret-i ʿÖmer’üŋ ṭalebinde (1) şehrden ṭaşra çıḳup gördi ki güneşde (2) ḳum ḳayır üstinde yatmışdur. Ve dirresini yaşduḳ (3) yirine başı altına ḳomışdur. Ve günüŋ issisinden (4) terlemişdür. Ve anuŋ terinden yir ışlanmışdur. Pes Ḥażret-i (5) ʿÖmer’i bu ḥālet üzre gördükde ilçinüŋ ḳalbinde (6) bir heybet ve bir ḫuşūʿ peydā oldı. Ve didi ki: (7) “Yā ʿÖmer ʿadālet fe’eminnet fenemte.” Yaʿnī “İy ʿÖmer ʿadl eyledüŋ (8) pes emīn olup ḥużūrıla üyüdüŋ. Bizüm beglerümüz (9) ẓulm ü cevr itdükleri eclden lā-yezāl ḫavf üzre (10) olup ḫużūrıla üyümekden maḥrūmdurlar” (97a, 97b).

Eserde, vahdet yoluna giren kişi güneş karşısındaki zerreye benzetilir. Onun, tevhid hakikatini kavraması zordur. Çünkü insan, Allah karşısında güneşin karşısındaki bir zerre; İrem bağının karşısında bir tere otu gibidir:

(16) İrem bāġın ne bilsün berg-i terre
Güneş cirmin nice şerḥ ide ẕerre (13b)

Eserde, adalet güneşe benzetilir. Adlin güneşi önce sultanı daha sonra da halkı aydınlatır. Adil davranmadan ışık sahibi olmayı bekleyen kişi boş bir hayale taliptir:

> Zīrā ki (12) ʿadlüŋ güneşi evvel pādşāhuŋ ṣaḥrā-yı sīnesinde (13) pertev bıraḳur. Ṣoŋra ehl-i beyti arasında (14) nūrı münteşīr olur. Pes andan ṣoŋra şuʿāʿı raʿiyyetüŋ (15) üzerine düşer. Ve her kimesne ki güneşsiz şuʿāʿ (16) ṭaleb ider. Muḥāle ṭālib ve mālāniyāle rāġıbdur (105a).

İskender-i Zülkarneyn'in "Zülkarneyn" adıyla anılmasıyla ilgili rivayetlerden biri de rüyasında güneşi görmesidir. Rivayete göre İskender, güneşin biri batıda öteki doğuda olan iki boynuzunu tutmayı başarıp "Zülkarneyn" adını alır:

> Ve baʿżılar buyurmışlardur ki: "Vāḳıʿasında (5) gördi ki güneşe yaḳın olup elini güneşüŋ (6) iki boynuzına ki biri maşrıḳda ve biri maġribdedür ḳodı. (7) Pes bu vāḳıʿa-i muʿabbirelere ʿarż itdükde didiler ki: (8) 'Maşrıḳa ve maġribe mālik olursın.' Ve aŋa Ẕü'l-Ḳarneyn (9) tesmiye eylediler" (177a).

Güneş ışığı ve enerjisi her devirde yeni buluşların ortaya çıkmasını sağlamış, işleri kolaylaştırmıştır. İskender-i Yunânî İskenderiyye'deki minarenin üzerine bakırdan suretler yaptırmış, güneş ışığıyla birlikte bu suretlerin dönüşünü sağlamıştır:

> Ve menārenüŋ üstinde baḳırdan ṣūretler (11) düzdürdi ki her birisi bir maṣlaḥat içün idi. Bir ṣūretüŋ (12) heyʾeti bu idi ki sebbābe barmaġıyla güneşe işāret (13) ider idi. Ve güneş felekde devr itdükçe ol ṣūretüŋ (14) barmaġı ol cānibe döner idi (183b).

Kürek ilminde küreğe bakılıp hüküm verilirken de güneşe ve aydınlığa ihtiyaç vardır:

> Ve ṣol cānibinüŋ küregini çıḳara ve güneşe ḳarşu veyāḫūd (2) aydınlıġa ḳarşu ol kürekde naẓar eyleye. Ve her (3) ʿalamet ki beyān olınsa gerek ve nişān virilse (4) gerek (201a).

Behrâm için çok güzel bir köşk inşa eden Sinnimâr-ı Mimâr, emeklerinin boşa gitmeyeceğini bilse güneşe göre renk alan bir bina yaptırmak istediğini belirtir:

> Ve Sinnimār-ı Miʿmār ḫāżır idi. Germ (9) olup didi ki: "Eger ben bile idüm ki benüm saʿyüm (10) żāyiʿ olmaz imiş bir binā yapdura idüm ki çünki güneş (11) ḳızara idi ol binā daḫı ḳızara idi. Ve çünkim ṣarara idi (12) ol daḫı ṣarara idi" (237a).

12.1.3. Ay

Birinci felekte bulunan ay edebiyatımızda parlaklığı, yuvarlaklığı ve hilal şekline sahip olması yönüyle zikredilir. Eserde ay, bir gök cismi olması yönüyle "mâh, meh,

kamer, bedr" sözcükleriyle anılır. Her şeyi kudretiyle kuşatan Allah, gece ve gündüz güneşi ve ayı yürütendir. Allah dilerse ayın kulağına ülker takımyıldızlarını asar:

> (15) Yüridür gice gündüz māh u mihri
> (16) Büridür aṭlas-ı çarḫa sipihri
>
> (17) Geh aşar gūş-ı māha ʿıḳd-ı pervīn
> (1) Geh urur ḫing-i çarḫa naʿl-i zerrīn (30b-31a)

Kâtiplerin bilmesi gereken ilimler arasında ayın hareketi ve seyrini bilmek de zikredilir:

> Dördünci güneşüŋ ve ayuŋ ve sāʾir yıldızlaruŋ (10) ḥareketini ve seyrini bilmek gerek (329b).

Eserde Hz. Peygamber'in işaret parmağıyla ayı ikiye bölmesi olayına da telmih vardır. Müellif mucizeleri yaratanın Allah olduğunu belirtirken "inşikâk-ı kamer" hadisesini bu duruma örnek gösterir:

> Ve vechi budur ki biz bilürüz ki (2) muʿcize Allāh Teʿālā'nuŋ fiʿlidür. Ve ṣunʿ-ı ʿabdüŋ anda medḫali (3) yoḳdur. ʿAṣā ḥayyeye ḳalb olduġı gibi ve iḥyā-yı (4) meyyit gibi inşiḳāḳ-ı ḳamer gibi (77a).

12.1.4. Seyyâre

Gezegen anlamına gelen "seyyâre" edebiyatımızda genellikle yedi gezegen anlamında "seb'a-i seyyâre" biçimiyle kullanılır. Âlemin etrafını kuşattığına ve insanların talihine etki ettiğine inanılan bu yedi gezegen sırasıyla Kamer, Utarid, Merih, Şems, Zühre, Müşteri ve Zuhal'dir (Pala, 2009: 392). Eserde seyyâre kelimesi yalnızca bir yerde Allah'ın yaratmasının acayipliğini göstermesi bakımından feleklerle birlikte "yedi gezegenin dönüşü" biçiminde örnek olarak kullanılır:

> Ammā ṣāniʿ-i ʿālemüŋ (7) efʿāli muḥkem idüginüŋ beyānı oldur ki her kimesnede ki (8) ʿaḳl-ı selīm ve ẕihn-i müstaḳīm ola. Ve āferīdgāruŋ ʿacāʾib-i ṣunʿında (9) naẓar eyleye. Ḫuşūṣā terkīb-i eflāk ü sitāre ve gerdiş-i sebʿa-i (10) seyyāreye ki her biri bir şeklile mevṣūf ve bir ḥareketile (11) maʿrūfdur (26b).

Eserde, kâtiplerin bilmesi gereken on ilimden biri de seyyârelerle ilgilidir. Müellif kâtiplerin; seyyârelerin güneşe yakınlığı, uzaklığı, aralarındaki açının ölçüsü, gözden kayboldukları zamanlar, güneşe yaklaşıp uzaklaşmaları gibi konularda bilgi sahibi olmaları gerektiğini kaydeder. Burada seyyârenin çoğulu olan "seyyârât" sözcüğü kullanılır:

Bişinci seyyārātuŋ ictimāʿu (11) istiḳbāl ve evc ü ḥażīż ve bāl ü tesdīs ve terbīʿ ü (12) teşlīş muḳābele vü muḳārene ve ricʿat u muḥāḳ ve iḫtirāḳ (13) ve istiḳāmetlerini bilmek gerek (329b).

12.1.5. Yıldızlar

Yıldızlar; Divan edebiyatında genellikle parlaklık, yuvarlaklık, kişinin talihine etki etme özellikleri yönüyle zikredilir. Eserde yıldızlar "yıldız, nücûm, sitâre, kevkeb" sözcükleri ile Allah'ın gökyüzüne hükmetmesinin delili olarak ve nücûm ilminin önemi dolayısıyla zikredilir. Allah'ın fiillerindeki sağlamlığı anlamak isteyen kişinin feleklerin, yıldızların ve gezegenlerin hareketlerine bakması yeterlidir. Her şey bir düzen içindedir:

Ammā ṣāniʿ-i ʿālemüŋ (7) efʿāli muḥkem idüginüŋ beyānı oldur ki her kimesnede ki (8) ʿaḳl-ı selīm ve ẕihn-i müstaḳīm ola. Ve āferīdgāruŋ ʿacāʾib-i ṣunʿında (9) naẓar eyleye. Ḫuşūşā terkīb-i eflāk ü sitāre ve gerdiş-i sebʿa-i (10) seyyāreye ki her biri bir şeklile mevṣūf ve bir ḥareketile (11) maʿrūfdur (26b).

Felsefe ilminin kollarından biri olan tabîiyyâtın araştırma konularından biri de gökyüzü ve yeryüzüdür. Gökyüzündeki yıldızların ve feleklerin niteliği ve dönüşleri bu ilmin çalışma konusudur:

(4) İkinci ʿilm-i semā ve arżdur. Ve ol cevāhir eflākuŋ (5) māhiyyeti ve kevākibüŋ keyfiyyeti ve devrānınuŋ ʿilleti (6) bilgüsidür. Ve eflāk ve kevākib ʿanāṣır-ı erbaʿa gibi (7) kevn ü fesāda ḳābil midür degül midür? Ve ʿillet nedür ki (8) kevākibüŋ harekātı sürʿatde ve buṭūʾda muŋtelifdür (191b).

Müellif, yıldızların hareketini ve seyrini bilmeyi kâtiplerin bilmesi gereken ilimler arasında sayar:

Dördünci güneşüŋ ve ayuŋ ve sāʾir yıldızlaruŋ (10) ḥareketini ve seyrini bilmek gerek (329b).

Eserde, Nûşîrevân'ın ülkesinde dallardaki üzüm ve hurmalar parlaklıkları yönüyle yıldızlara benzetilir:

Ve kürümde olan ʿanāḳīd-i ʿineb (14) ve naḫīlde olan ʿarāçīn-i pür-ruṭab encüm ü kevkeb (15) gibi ẕātü'l-envārdur (299a).

Eserde, İslam dünyasında "ilm-i felek, felekiyyât, ilm-i nücûm-i ta'lîmî, sınâat-i nücûm, sınâat-i tencîm, ilm-i hey'e, ilm-i hey'eti'l-âlem" olarak da adlandırılan "ilm-i nücûm"a da yer verilir. Günümüzde astronomi olarak adlandırılan ilm-i nücûmun farklı tanımları yapılsa da İhvân-ı Safâ'ya göre ilm-i nücûm şu üç dala ayrılır: "Birincisi feleklerin yapısını, yıldızlar ve sayıları, burçlar, büyüklükleri, aralarındaki uzaklıklar ve hareketleri; ikincisi astronomi cetvellerinin (zîc; ezyâc, zîcât) kullanımı, takvimlerin

düzenlenmesi, tarihlerin tesbiti; üçüncüsü feleklerin dönüşü, burçların doğuşu ve yıldızların hareketinden dünyada olabilecekler hakkında bilgi çıkarılmasıyla ilgilidir" (Fehd, 2000: 22, 126). Yıldızların hareketi, tarih tespiti ve yıldızlardan çıkarım yapma esasına dayanan bu ilim eserde felsefenin dallarından biri olan riyâziyyâtın dört kısmından biridir:

> Ammā (8) riyāżiyyāt dörd nevʿ üzerinedür: Evvelki ʿilm-i ḥisābdur. (9) İkinci ʿilm-i hendesedür. Ve bu ʿilmüŋ aṣlı noḳṭadur. (10) Ve bu ʿilmde noḳṭa vāḥid gibidür ʿilm-i ḥiṣābda. (11) Üçünci ʿilm-i nücūmdur (191b).

Müellif, kürek ilminin doğru sonuçlar vermekte ilm-i nücûm ile denk olduğunu ifade eder:

> Ḥakīmler buyurmışlardur (4) ki ḳoyun küreginüŋ ʿilmi nücūm ʿilmiyle ber-ā-berdür. Ve her kimse (5) ol ʿilmi bilmez. Ve anuŋ bilgüsinde ulularuŋ daʿvāları (6) vardur. Ve ġāyetile eyü ʿilmdür. Ve "muʿtemedün ʿaleyhdür."

Eserde Câmâsp'ın da ilm-i nücûm bilgisine sahip olduğu ve bu konuda doğru hükümler verdiği kaydedilir (251b).

12.1.5.1. Pervîn

Ülker takımyıldızının adlarından biridir. Süreyya olarak da bilinir. Kamer (ay) menzilinde bulunur (Pala, 2009: 370). Eserde Allah'ın yerin ve göğün hâkimi olmasıyla ilgili "Dilerse ayın kulağına Pervîn gerdanlığını takar" ifadesi yer alır. Müellif, Pervîn'in ay menzilinde olduğunu bu sözlerle belirtir:

> (17) Geh aṣar gūş-ı māha ʿıḳd-ı Pervīn
> (1) Geh urur ḫing-i çarḫa naʿl-i zerrīn (30b-31a)

Eserde Arapça bir tabirde, mesafeyi vurgulamak için "Topraktan Süreyya yıldızına kadar fark var." ifadesi kullanılır (17a).

12.2. Dört Unsur

"Anâsır-ı erbaa, çâr unsur" gibi adlarla da bilinen dört unsur toprak, su, ateş ve havadır. Âlem bu dört ana unsurdan meydana gelir. Bu dört unsurun insan tabiatına da hâkim olduğu düşünülür. Buna göre toprak kuru, su yaş, ateş sıcak ve hava soğuk bir mizaca sahiptir (Pala, 2009: 23). Eserde dört unsur "anâsır-ı erbaa" adıyla felsefe ilimleri bölümünde anılır. Felsefenin bir kolu olan tabîiyâtın araştırma dallarından biri de dört unsurdur:

> Üçünci (14) ʿilm kevn ü fesād ki ol ʿilm ʿanāṣır-ı erbaʿadur. Ve (15) her birinüŋ cevheri nedendür? (191b).

12.2.1. Toprak

Dört unsurdan biri olan toprak, yer kabuğunun canlılara yaşama imkânı sunan yüzey kısmıdır (*TS*, E.T. 07.03.2020). Eserde toprak, insanın son durağı olarak zikredilir. Ölen kişiler toprağa defnedilir. İskender-i Yunanî ile Hakîm Feylesûf'un birbirine gönderdiği nesneler arasında toprak da vardır. Toprak hayatın sonu olan ölümü temsil eder:

> İskender (5) ol āyīneyi alup ve ḳadeḥi ṭopraġıla ṭoldurup Ḥaḳīm'e (6) göndürdi. Çünkim Feylesūf ol ṭopraġa naẓar (7) itdi. Beŋzi müteġayyir olup aġladı. Ve ḳadeḥi ṭopraġıla (8) İskender'e göndürüp ḳadeḥe nesne ḳomayup ve hīç cevāb (9) daḫı söylemedi. (…): "Baŋa ḫaber vir ki vaḳtā ki ben ḳadeḥi ṭopraġdan (12) ṭoldurup saŋa göndürdüm. Niçün aġladuŋ ve bu fiʿlümden (13) ne aŋladuŋ? Ve niçün ḳadeḥe nesne ḳomayup hīç cevāb virmedüŋ?" (14) didükde Feylesūf didi ki: "Şöyle aŋladum ki (15) dirsin ki ṭutalum ki envāʿ-ı çāreler ve ḥīleler eyledüŋ (16) ṣoŋı ölümdür. Ve ḫāke varmaḳ yolumdur. Anuŋ defʿine ḥīle (17) bilür misin? Ben cevāba müteṣaddī olmaduġum bu idi ki (1) ölüm defʿine ḥīle ve ḫāke varmamaġa çāre yoḳdur (196a-196b).

Hüküm ve beka sahibi tek padişah Allah'tır. Zaman dünyada yaşayan tüm padişahları, toz toprak edip ortadan kaldırır. İnsan dünyaya şah olsa da zaten aslı topraktır. Kişi yeryüzünde padişah da olsa köle de olsa toprak altında herkes eşittir:

> Pādşāh oldur ki yok aŋa zevāl
> (3) Ḥükm ü ḳudret ıssı hem ʿizz ü celāl
>
> (4) Andan artuḳ ger Sikender ger Ḳubād
> (5) Ḫākider tozıdur anı yirde bād (…)
>
> (10) Aŋa baḳma kim cihāna şāhsın
> (11) Aŋa baḳ kim aṣlı ḫāk-i rāhsın (154b)
>
> (1) Ger gedā ola eger şāh-ı cihān
> Ṭoprāḳ altında olur cümle nihān (243b)

Eserde toprağın mübarek olduğu Hz. Peygamber'le ilgili bir rivayette zikredilir. Sahr ibnu Amr'dan aktarılan rivayette Hz. Peygamber'in mektupları toprağa bırakmayı tavsiye ettiği aktarılır:

> Nitekim Saḫr ibni ʿAmr ki (14) ḥadīṣ-i şerīfüŋ rāvīlerindendür. Rivāyet (15) eyler kim: "Ḳaçan Resūlu'llāh ṣalavātu'llāhi ʿaleyh (16) Necāşī'ye mektūb yazdurdı. Tamām olduḳda (17) üzerine türāb ṣaçdı. Veyāḫūd türāb üzerine (1) bıraḳdı. Ṣoŋra göndürdi. Ol sebebden Necāşī (2) Müsülmān oldı. Ve Pervīz'e yazduġı mektūbı ṭopraġa (3) bıraḳmadı veyā ṭopraġlamadı. Lā-cerem Müsülmān olmadı." (4) **Ve ḥadīṣ-i şerīfde** vārid olmışdur: "**Terribū'l-kitāb** (5) **fe-inne't-türāb mübāreke ve iẕā ketebtum** (6) **el-kitābe faḳre'u uḳbil ṭayyihī fe-in kāne** (7) **fīhī ḫaṭā'un tedārekuhu ve aṣlihūh**." Yaʿnī mektūbunuzı (8) ṭopraġa bıraġuŋ. Veyā ṭoprāḳ ṣaçuŋ. (9) Zīrā ki ṭoprāḳ mübārekdür (333b-334a).

12.2.2. Su

Su, tüm canlıların yaşam kaynağıdır. Yeryüzünde bulunan nehirler ve denizler, gökyüzünden yağan yağmur ve kar doğaya ve canlılara hayat verir. Suyun insan hayatındaki önemi, insanların yağışlar hakkında bilgi sahibi olmak istemesine neden olur. Kürek ilminin ilgilendiği konulardan biri de kar ve yağmurun durumudur:

> Eger ṭaġ ṭarafından (4) küregüŋ yuḳarudan yaŋasında iki barmaḳ miḳdārı aḳlıḳ (5) gözüke ol yıl çoḳ yagmurlar yaġa. Ammā taʿām (6) ṭārlıġ üzerine ola. Ve eger küçicek yaşşıca ḳaralar (7) ola delālet ider ki ol yıl çoḳ ḳar yaġa. Ve eger (8) ol mevżiʿde bulut renginde bir aḳ nesne gözüke veyāḫūd (9) ol yir aḳ ola ammā ġāyetile aḳ olmaya delālet ider ki (10) ḳış pek ola. Ve eger ṭaġ ṭarafından küregüŋ kenārında (11) küçicek delikler ola ḳızlıḳ ve ṭārlıġa delālet ider. Ve eger (12) küregüŋ dibinde arslana yaḳın ḳızıl reşāşeler (13) ola delīldür ki ol yıl deme ve dipi çoḳ ola (204a).

Eserde, kâtiplerin bilmesi gereken ilimlerden biri olarak "ilm-i riyâfet" zikredilir. İlm-i riyâfetin konusu suyun yer altındaki miktarının, yakınlığının ve uzaklığının belirlenmesidir:

> Zīrā ki (3) ḥükemā ve ʿurefā buyurmışlardur ki: "Kātib olan kimesneye (4) ʿilm-i kitābet ʿilminden ġayrı on ʿilm bilmek vācib ve lāzımdur." **Evvelki** (5) ʿilm-i riyāfetdür. Ve riyāfet şol ʿilme dirler ki ṣuyuŋ buʿdını (6) ve ḳurbını yir altında ne miḳdār idügini bile (329b).

İskender-i Yunanî devrinde Mısır'a hayat veren Nil Nehri'nin suyunun artıp azalmasını takip etmek üzere bir ölçü aleti yapılmış, suyun durumuna göre kâhinler değerlendirmelerde bulunmuştur:

> (4) Evvelki kāhinüŋ adı Ṣaylem idi. Nīl'üŋ ziyāde (5) olduġını bilmek içün miḳyāsı teʾlīf eyledi. (6) Ve daḫı baḳırdan bir ḥavż ki düzdi. Ve ol ḥavżuŋ (7) içinde baḳırdan iki ʿuḳāb yaʿnī ṭavşancıl vażʿ itdi. (8) Birisi irkek ve birisi dişi. Ve ol ḥavżda azacuḳ şu (9) ḳodı. Pes her ḳaçan ki Nīl'üŋ artması zamānı (10) gelür idi. Kāhinler cemʿ olup bir nevʿ kelāmıla mütekellim (11) olurlarıdı. Ve ol iki ṭavşancıluŋ birisi ṣararur idi. (12) Eger irkegi ṣararsa idi Nīl'üŋ ziyāde olduġına (13) ve vāfir geldüġine delīl idi. Eger dişisi (14) ṣararsa idi Nīl'üŋ noḳṣānına delīl idi (186a).

Pîrûz b. Yezdecird döneminde yağmurun yağmaması nehirleri kurutup hayvanların ölümüne yol açar:

> Yidi yıl yaġmur yaġmadı. Ve Furāt u Ceyhūn ve Seyhūn u Dicle (10) ḳurıdı. Ve çerende ve perende açlıḳdan öldiler (244b).

Hint Padişahı'nın İskender-i Yunanî'ye gönderdiği suyla dolduğunda kaç kişi içerse içsin hiç eksilmeyen kadeh bir mucize olarak değerlendirilir:

> Feylesūf (17) iḳāmet üzerine mürācaʿatı iḫtiyār eyledi. Ve İskender'e didi (1) ki: "Ol ḳadeḥüŋ daḫı ʿacāʾibini gör." İskender emr eyledi ki: (2) "Ol ḳadeḥi getürün." Feylesūf

ḳadeḥi ṣudan ṭoldurdı. (3) Ve İskender'üŋ cemīʿ leşkerini ol ḳadeḥden ṣuvardı ki (4) bir ṭamla ṣudan eksilmedi. Baʿżılar buyurmışlardur (5) ki: "Ol ḳadeḥ Ādem Ḥażretleri'nüŋ idi. Ve Serendīb'de (6) ḳalmışıdı. Ve irş ṭarīḳiyle Hind'üŋ pādşāhına degdi. (7) Ādem Ḥażretleri'nüŋ muʿcizesi bereketi idi." Ve baʿżılar (8) buyurmışlardur ki: "Ol ḳadeḥ Hind'üŋ ḫavāṣṣ-ı ruḥāniyyesinden (9) düzilmişidi." Nitekim ehl-i Hind'üŋ müddeʿāları budur (197a-197b).

Su, eserde saflık ve temizlik yönüyle benzetme unsuru olarak da kullanılır. Eserde Şakîk-i Belhî kendisinden nasihat isteyen Halife Hârûnürreşîd'i akarsuya, âlimleri ise ırmaklara benzetir:

Pes Şaḳīḳ buyurdı ki: 'Sen bir aḳarsuya (9) beŋzersin. Ve ʿālemde ʿulemā ırmaḳlara beŋzerler. (10) Pes eger aḳarşu şāfī ise ırmaḳlaruŋ kederi (11) żarar virmez. Ve eger aḳarşu mükedder ise ırmaḳlaruŋ (12) ṣafāsı muḳarrer ve muʿteber degüldür" (99b).

Müellif; imanı ağaca, dünyayı tanımayı ve son nefesin önemini kavramayı da onu sulayan iki pınara benzetir:

Yaʿnī vaḳtā ki bildüŋ ki şecere-i īmānuŋ (8) uṣūli ve füruʿı nedür? Pes şimdi maʿlūmuŋ olsun ki ʿilmüŋ iki (9) bıŋarı vardur ki şecere-i īmān andan ṣu içüp (10) neşv ü nemā bulur. Evvelki çeşme dünyānuŋ māhiyyeti ve keyfiyyeti (11) ve menfaʿati ve mażarratı ve bī-vefā ve pür-cefā olduġınuŋ maʿrifetidür. (12) Ve ikinci ʿayn nefs-i āḫirüŋ maʿrifetidür (120b).

12.2.3. Ateş

Eserde, ateş için "ateş" ve "od" sözcükleri kullanılır. Ateş yakıcı ve sıcaktır. Bu nedenle pişirme ve eritmede kullanılır:

Ve daḫı (10) Hind Pādşāhı'nuŋ Nūşīrevān'a pīş-keşlerinden birisi bu idi (11) ki biŋ kerre biŋ baṭmān ʿanber-i ḫām göndürdi. Şuncılayın (12) ʿanber ki od üzerinde mūm gibi erir idi. Ve mūm gibi mühr (13) ḳabūl ideridi (252a).

Ve anlar içün bir miḳdār ṭaʿām bişürdi. Ve her ḳaçan (12) ki od sönmege yüz dutar idi oda üfürüp mübārek (13) yüzi ve ṣaḳalı külile rengīn olur idi (283a).

Ateş yakıcılığının yanında temizleyiciliği ile de kullanılır. Nûşîrevân'ın sarığı kirlendikçe ateş ile temizlenir ancak yanmaz:

(11) Ve başındaki ʿimāmenüŋ ḫāli bu idi ki ḳaçan vesaḫ (12) ṭutsa oda bıraḳurlarıdı. Ve anuŋ kiri gider idi. (13) Ammā yanmaz idi (253b).

Ateş bazı dinler ve topluluklar için kutsaldır. Müellif, Mecûsîlerden "oda tapucılar" şeklinde söz eder. Küstâsep zamanında peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Zerdüşt, insanları ateşe tapmaya davet eder. Zerdüşt'ün dinini kabul eden Küstâsep, bu inanç için tapınak inşa ettirir. Bu tapınak İskender-i Yunanî zamanına kadar kalır:

> Ve peyġamberlik daʿvāsını eyledi. (16) Ve Küştāsep'e oda ṭapmaġı ṣavāb u müstaḥsen (17) gösterdi (169b). (...) Ṣoŋra Küştāsep āteşkede binā eyledi. Ve evvel vāżıʿ oldur. (1) Ve Zerdüşt'üŋ kitābı İskender'üŋ zamānına degin mevcūd idi. (2) Āḫirü'l-emr İskender anı yaḳdı (107a-170b).

Dünyada hayatın bir parçası olan ateşin, ahiretteki yeri cehennemdir. İnsanlar, dünyadaki hayatlarını cehennem ateşinden kurtulacakları şekilde yaşamaya gayret eder. İsmâ'il Sâmânî halka zarar veren birini, kendisini cehennem ateşinden korumak için affetmez ve cezalandırarak gereğini yerine getirir:

> Meger kim nidā itdürdügümi işitmedüŋ mi ki raʿiyyeti (12) incitdüŋ?" didükde cevāb virüp eyitdi ki: "İşitdüm. (13) Lākin ḫaṭā itdüm." İsmāʿīl buyurdı ki: "Senüŋ ḫaṭāndan (14) ötürü ben cehennemüŋ odına ṣabr idemezem" (285b).

Erkeklerin doğru kişiyle evlenmesi bahsinde, eş seçiminde dinî hayatın önemi hatırlatılır ve evlenilecek kadının cehennem ateşine karşı "koruyucu ve kalkan" olacak biri olmasına dikkat edilmelidir:

> İllā mā-şaʾallāh (13) ve çünkim ḫˇātūn alursın gerekdür (14) kim şehvet içün almayasın. Ṣalāḥ içün (15) ve dīnüŋ takviyeti içün alasın. Ve cehennem odı (16) içün setr ü ḳalḳan idinmege alasın (374a).

12.2.4. Hava

Dört unsurdan biri olan hava, eserde daha çok bir hava hareketi olan rüzgâr sebebiyle zikredilir. Eserde rüzgârların yönünün ve adlarının bilinmesi tabâbet ilminin bir parçası olarak görülür. Bu ilim, kâtiplerin bilmesi gerek on ilim arasında sayılır:

> Ṭokuzuncı ṭabābet ʿilmini ve edviyenüŋ maʿrifetini fuṣūl-i (2) erbaʿanuŋ ḫavāṣṣını ve teʾṣīrātını ve menāfiʿ ve mażarrātını (3) ve yillerüŋ maʿrifetini şimālī midür cenūbī midür ne ḳısm ve ne (4) ismlü yillerdür bilmek gerek (330a).

Hareketi sebebiyle taşıma ve yer değiştirme işlevi olan rüzgâr, Hz. Süleymân'ın emri altında olması yönüyle de zikredilir. Azrâil'le karşılaşarak ondan korkan bir kişi Hz. Süleymân'dan "bâd-ı hôş-nihâd"a emrederek kendisini Hind'e iletmesini ister. Hz. Süleymân rüzgâra o kişiyi Hind'e taşımasını emreder:

> Süleymān (15) ʿaleyhi's-selām buyurdı ki: "Seni nice ḫalāṣ ideyim?" (16) Kişi didi ki: "Bād-ı hōş-nihāda emr eyle ki beni (17) götürüp bir ānuŋ içinde aḳṣā-yı Hind'e ilete. Ola ki (1) Melekü'l-Mevt'üŋ elinden ḫalāṣ olam." didükde Süleymān (2) Ḥażretleri yile emr eyledi ki: "Fi'l-ḥāl bu kişiyi (3) al bilād-ı Hind'e veyāḫūd memleket-i Sind'e ilet." Çünkim (4) yil anı Hindūstān'a iletdi (141a-141b).

Rüzgâr, bir kere de Hz. Süleymân tahtında iken tahtı gökyüzüne taşır. Böylece Hz. Süleymân dünyayı gökyüzünden müşahede eder:

> Rivāyet iderler (9) ki Süleymān ʿaleyhi's-selām bir gün salṭanat taḫtında oturur (10) iken yil salṭanatuŋ bisāṭını götürüp cevv-i semāya iletdi. (11) Süleymān Ḥażreti yuḳarudan aşaġaya naẓar idüp ʿucbıla (12) memleketine nāẓir olup ins ü cinnüŋ iṭāʿatine sāʾir maḫlūḳātuŋ (13) inḳıyādına ve kendüde olan heybetüŋ ve siyāsetüŋ (14) ʿaẓametinde müteʿaccib olduḳda taḫtı muẓṭarib olup (15) münḳalib olmaġa yüz dutdı. Süleymān Ḥażreti ʿaleyhi's-selām (16) serīrine eyitdi ki: "İsteḳīm." Yaʿnī ṭoġru ol egilme. (17) Pes serīr nuṭḳ-ı faṣīḥile: "İsteḳīm ente ḥattā nesteḳīm naḥnü." taḳrīr (1) eyledi. Yaʿnī sen doġrı ol tā kim biz daḫı ṭoġru olavuz (323a-323b).

Eserde, rüzgâr için Arapça "rîh" sözcüğü de kullanılır. Müellif, dünyada İslam'a uygun yaşayan müminlerin sırat köprüsünden geçişini yıldırıma ve rüzgâra benzetir:

> (13) Pes her kimesne ki dünyāda ṭarīḳ-i müsteḳīme üzre ẕāhib (14) olup şerʿ-i ḳavīm ve ʿaḳl-ı selīmile ʿāmil ise ḳıyāmet (15) güninde ṣırāṭ üzre rāḥat ve istirāḥat ṭarīḳiyle (16) berḳ-i ḫāṭif gibi veyā rīḥ-i mürsele gibi geçer (63a).
>
> Anuŋçün (5) ki Allāh Teʿālā ṣırāṭdan geçmegi anlara āsān idivirür. (6) Baʿżıları berḳ-i ḥaṭīf gibi ve baʿżıları rīḥ-i hābbe (7) gibi geçerler (64b).

Eserde, deniz kenarına yapılan Bâbülebvab'da sal olarak kullanılan tulumların yapımında rüzgârdan faydalanılması anlatılır:

> Ve Ḫūrezm Deryāsı'nun (3) kenārında bir şehr binā eyledi. Ve Bābü'l-Ebvāb ad ḳodı. (4) Ve bu şehrüŋ ḥiṣārını deryā içinden binā eyledi. Rāvīler (5) şöyle rivāyet iderler ki ṭulumlar getürdüp ol (6) ṭulumları yilile doldurup başını muḥkem baġladılar (255b).

12.3. Değerli Taşlar ve Madenler

Eserde, değerli taşlardan ve madenlerden de söz edilir. Felsefenin bir kolu olan tâbiiyyâtın alt dallarından biri "cevâhir (cevherler)" diğeri ise "me'âdin (madenler)"dir. Tabîiyyât cevherlerin hava ve gök cisimleri ile ilişkisi ve madenlerin oluşumu ve tespitini araştırmayı konu edinir:

> Dördünci ʿilm-i ḥudūş-ı cevāhirdür (16) ki teġayyürāt-ı hevā ve teʾşīrāt-ı ḥarekāt-ı kevākib (17) sebebiyle ve erkān-ı erbaʿanuŋ üzerine şuʿāʿāt-ı kevākib (1) düşmek ile ve baʿżı erkān baʿżısıyla münfaʿil olmaġıla (2) ve Ḫaḳ Teʿālā'nuŋ ḳudretiyle ḥāṣıl olur. Bişinci ʿilm-i (3) meʿādindür. Şuncılayın meʿādin ki münʿaḳid olur. (4) Ol buḫārātdan ki baʿżı arāżīde muḫtefīdür. Ve şol (5) ʿuṣārelerden ki hevādan müteḫallil olur (191b-192).

Değerli madenler arasında en çok altın zikredilir. Altın, gümüş ve demir madenlerini ortaya çıkaran Hûşeng'dir. Altını ve akçeyi, sikke hâline getiren ise Dâhhâk-ı Mârân'dır:

> Çünkim Keyūmerş vefāt olup (8) Hūşeng taḫt u evrenge mālik oldı. Evvel dünyāda ʿimāretler (9) ve evler ve bāġlar binā itdi. Ṣoŋra altun ve gümiş (10) ve demür maʿdeni peydā eyledi (153b). Ve Ḍaḥḥāk'uŋ taḫtı Bābil idi. Altun ve aḳçeyi ol sikke eyledi (157b).

Altın bir ölçü birimi olarak da kullanılmış "üç bin altun değer" ifadesiyle maddi kıymet altın üzerinden belirlenmiştir:

> Ḫorāsān'uŋ (17) menşūrını birine virüp üç biŋ altun deger bir ḫilʿatile (1) muḫallaʿ eyledi. Ve birine Ḫuzistān vilāyetini virüp (2) aŋa daḫı anuŋ gibi ḫilʿat virdi. Ve birini Mışr'a vālī (3) idüp aŋa daḫı üç biŋ altun deger bir ḫilʿat (4) virdi (296b-297a).

Nûşîrevân hükümdar olduğunda, diğer padişahların kendisine gönderdiği hediyeler ve Nûşîrevân'ın hazinesinde bulunan eşyalar; altın, inci, yakut, mercan, firuze gibi değerli taşlarla kaplanmış ve bezenmiştir:

> Ve bir döşenecek bisāṭ (3) göndürdi ki ḥarīrden yumşaḳ idi. Ve yılanlaruŋ (4) derisinden idi. Ve göndürdügi mektūb kādī (5) aġacınuŋ yapraġında altunıla yazılmışıdı. (…) Ve daḫı (17) Nūşīrevān içün tuḥfe gelen hedāyādan birisi Çīn (1) Pādşāhı'nuŋ hediyyesi idi. Ve ol bir at idi ki (2) altundan düzülmişidi. Ve başdan ayaġa degin (3) lüʾlüʾ-i lālādan münażżad idi. Ve gözleri iki dāne yāḳūt (4) idi ki ʿālemüŋ ḫarācı idi. Ve anuŋ üzerinde bir muraṣṣaʿ (5) ādem düzilmişidi ki anda olan cevāhir bir pādşāhuŋ (6) ḫazīnesinde bulınmazıdı. Ve bir ḫaftān göndürdi ki (7) Nūşīrevān'uŋ ṣūreti anda muṣavver idi. Bir vechile (8) ki otaġında oturur ve başında tāc-ı şāhī ve egninde (9) libās-ı pādşāhī ve çevresinde ḫadem ü haşem ṭururlar. (10) Ve ol ṣūretleri altunıla ṭoḳumışlar idi. Ve ḫaftānuŋ (11) zemīni lājverdī idi. Ve bu ḫaftān bir cāmedān (12) içinde idi ki cevāhirile muraṣṣaʿ idi. (…) (16) Ve Nūşīrevān'uŋ salṭanatı şol mertebede idi ki (17) serāyında bir ḳaṣr binā itdürmişidi. Altundan bir eyvānı (1) varıdı ki dürr-i yāḳūtıla muraṣṣaʿ idi. Ve ol ḳaṣrda ve eyvānda (2) iki ırmaḳ aḳardı ki ol ırmaḳlarun kenārları (3) altundan idi. Ve çaḳılları dürr-i mercān idi. (…) Ve üzerinde oturduġı taḫtuŋ ṭūlı biş arşun (10) ve ʿarżı biş arşun idi. Ve bir pāre fīrūzeden idi. (…) Ve her gün anuŋ ḫazīnesine ʿāʾid olan (15) māl yüz biŋ miṣḳāl altun idi. (…) Ve ḫizānesinde yüz oda varıdı ki (8) altundan ṭolu idi. (…) Ve sekiz biŋ biş yüz altun ve gümiş (10) eyerli ve uyanlı ḫāṣ atları varıdı. (…) Ve bir (13) büyük taḫtı varıdı ki cevāhirile mükellel ki altı yüz deve ol taḫtı (14) çekeridi. Ve aŋa serīrü'l-mülk dirleridi. Ve meclis ḳurduġı (15) vaḳt elli iki biŋ altun cām ki içleri muṣavver ve (16) muraṣṣaʿ idi. Devr ideridi ve on ʿaded muraṣṣaʿ cāmedānı (17) varıdı ki her cāmedānda on biŋ ʿaded incü (1) terṣīʿ olınmış idi ki her incünüŋ vezni biş miṣḳāl (2) idi (253a-254b).

Nûşirevân'ı merak edip mezarını açtıran Me'mûn onun parmağında kırmızı yakuttan bir yüzük görür. Yüzüğün üzerinde iyiliğin ululuktan önemli olduğunu belirten bir söz vardır:

> Gördi ki (8) gövdesi aşla çürimeyüp ḫüsni ṣuyıla ve güzelligi (9) ṭarāvetile ḳalup kefeni ve sāʾir libāsı daḫı çürimeyüp (10) barmaġında bir ḫātem varıdı ki ḳaşı ṭaşı yāḳūt-ı (11) aḥmer idi. Ve memleketinüŋ ḫarācı deger idi. Ve Meʾmūn (12) anuŋ gibi ṭaş görmiş degülidi. Ve ol yüzükde (13) bu kelimeler ḳazılmış idi ki "**Bih mih ne mih** (14) **bih**." Yaʿnī "Her eyü kimesne uludur. Ne kim her ulu (15) kimse eyüdür" (297b).

Demir, bakır, kurşun ve tunç eşya yapımında kullanılan madenlerdir. İskender-i Yunanî devrinde Mısır'da bulunan kâhinlerden biri demirden bir ağaç ile kurşunan bir heykel yaparak zalimi mazlumdan, haklıyı haksızdan ayırır. Başka bir kâhin ise vahşi

hayvanları ve kuşları avlamak için bakırdan bir ağaç yapar. Müellif, bakır için "nuhâs" kelimesini de kullanır:

> Dördünci kāhin demürden bir aġac (1) düzdi ki budaḳları çengāller gibi idi. Her ḳaçan (2) ki bir ẓālim maẓlūma ẓulm eyleseydi ve ẓālim maẓlūmdan (3) farḳ olınmasa idi ikisine emr ideridi ki ol (4) aġacuŋ altından geçeler. Ẓālim olana fi'l-ḥāl ol çengāl (5) yapışur idi. Ve ẓulmine muḳırr olmayınca ṣalıvirmez idi. (6) Ve bir ṣanem daḫı ḳurşundan düzdi. Ve adına ʿAbd-i Zuḥal (7) ḳodı. Müddeʿī ve müddeʿā ʿaleyhi anuŋ ḳatına göndürüp (8) muḥākeme iderler idi. Her ḳanḳısı ki ḥaḳdan (9) ṭaşra çıḳarıdı. Ol ṣanemüŋ ḳatından ṭaşra çıḳmaġa (10) ḳādir olmazıdı. Tā ḥaḳḳa muḳırr olmayınca eger ki nice (11) yıl üzerine geçe idi. "Ve hāẕā eyżan mine'l-ʿacāyib."[81] Bişinci (12) kāhin nuḥāsdan bir aġaç düzdi ki (13) her ḳaçan ki vaḥş u ṭayr ol aġacuŋ altına veyā üstine (14) gelseler ḥiss ü ḥarekete ḳādir olmayalar. (15) Tā ki şehrüŋ ḫalḳı gelüp anları ṣayd ideler. Ve anuŋ (16) zemānında ehl-i Mıṣr vuḥūş u ṭayruŋ etinden ṭoyum (17) idiler (186b-187a).

12.4. Zaman ve Zaman İle İlgili Mefhumlar

12.4.1. Zaman

Eserde zaman için an, dem, devir, devrân, eyyâm, evân, rüzgâr, vakit, müddet, zamane gibi sözcükler kullanılır. Müellif, bu sözcüklerle yaşanılan dönemi işaret etmenin yanında benzetmelerle anlatımı güzelleştirir. Eseri Türkçe yazma sebebini anlatırken içinde yaşadığı dönemden "zamane" sözcüğüyle bahseder:

> Ve lisān-ı ʿArabīye (11) naḳl olınan risāle daḫı egerçi aṣluŋ ferʿidür. Ve ferʿüŋ (12) meziyyeti aṣl üzre cāʾiz degüldür. Ammā çünki efsaḥ-ı (13) elsine ile mütercemdür. "Ġalebetu'l-ferʿ ʿale'l-aṣl." ḳābilinden (14) vāḳiʿ olmışdur. Ve bu zamānede çünki ekṣer-i ḥükkām-ı (15) ẕevi'l-iḥtirāmuŋ mümāreseti Türkī dilinde artuḳdur (5a).

Müellif, devrinin ulemasını değerlendirirken de zamane sözcüğünü kullanır. Devrindeki âlimlerin çoğunun Cuma suresinin 5. ayetindeki gibi olduğunu belirtir:

> Ḳavluhu Teʿālā: "Meṣelu'lleẕīne (1) ḥumillu't-Tevrāte ṣumme yeḥmilūhā ke-meṣeli'l-ḥimāri (2) yaḥmilu esfāren."[82] Ve ekṣer zamānemüzüŋ ʿulemāsı bu meḳūledendür (98a-98b).

Müellif, eserinin telif tarihinin hicri 957 yılı olarak belirtir. Kanuni Sultan Süleymân'ın "kutlu zamanı"nda yaşadıklarını kaydeder. Eserin başka bir bölümünde Kanuni Sultan Süleymân'ı "zamanın Hazret-i Süleymân"ı olarak değerlendirir. Zulüm çeşitlerini tarif ettikten sonra zamanın İslam padişahının bunlardan uzak duracağını ümit ettiğini ifade eder:

---

81 Bu da yine ilginç şeylerdendir.

82 "**Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.** Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez" (Cuma, 62/5).

(1) İslām'dan bu zamāna gelince ki hicretüŋ toḳuz yüz elli (2) yidi senesidür. Ve pādşāh-ı İslām ḫulāṣa-i enām menbaʿ ul-ʿirfān-i (3) ve'l-ebḳān ve maʿdenü'l-ʿadli ve'l-faẕli ve'l-ihsān (4) sülāle-i Âl-i ʿOṯmān Sulṭān Süleymān bin Selīm Şāh bin (5) Bāyezīd Ḫān ṣanehu'llāhu Teʿālā ʿan-ṭevāriḳi'l-ḥadiṯān (6) Ḥażretleri'nüŋ zamān-ı ferḫunde-i evānıdur (268a).

Ve bizüm (8) bildügümüz budur ki zamānemizde olan pādşāh-ı İslām (9) ve ḥāmī-yi enām ve māḥī-yi küfr ve ẓulām menbaʿ u'l-iḥsān ve maṭlaʿ u'l-īkān (10) Ḥażret-i Süleymān-ı zamān "ḥafıẓahu'llāhu ʿan-ṭavāriḳi'l-ḥadeṯān."[83] (11) ḳısm-ı evveli iḫtiyār ider inşāʾallāh (287b).

Eserde zaman, insana zulmeden bir düşman olarak da adlandırılır. Çünkü zaman insanı her nefeste hayattan koparıp ölüme yaklaştırır. Müellif, aktardığı hikmette yaşanılan devre uyum sağlanması gerektiğini kaydeder:

(10) Yine buyurmışdur ki: "Ḳaçan zamāne senüŋ istedügüŋ (11) gibi olmayasen zamānenüŋ istedügi üzre ol. (12) Mıṣrāʿ:

Gördüŋ zamāne uymadı sen uy zamāneye

(13) Zīrā ki zamān insānuŋ ʿadūsıdur. Ve insān daḫı (14) zamānuŋ düşmenidür. Her nefes ki bir nefes çeker nefesi (15) miḳdārınca ḥayātdan baʿīd ve memāta ḳarīb olur (353a).

Eserde hükümdar ya da peygamberin devri işaret edilmek istendiğinde "zamanında" ifadesi kullanılır:

Ṣoŋra Hūşeng'ün (4) oġullarından Ṭahmūraṯ pādşāh oldı. Ḥażret-i İdrīs'üŋ (5) ʿaleyhi's-selām zamānında idi (155a).

Pes bu sebebden (8) Cemşīd anuŋ yirine pādşāh oldı. Ve Ḥażret-i Nūḥ'uŋ (9) zamānında idi (155a).

Ve Nūẕer'üŋ elinden salṭanat gitdi. Efrāsiyāb daḫı (8) ẓālim kimse idi. Memāliki ḫarāb ve yebāb eyledi. (9) Zamānında biş yıl miḳdārı ḳaḥt vāḳiʿ oldı (161a).

Ḥażret-i Süleymān'uŋ zamānında ʿAcem (15) memleketi maşrıḳ ser-ḥaddine degin Keykāvus'uŋ idi (162a).

İskender'in Mısır'a gittiği dönemde orada bulunan kâhinlerden birinin ilminde devrinin önde geleni olması "ser-âmed-i devrân" biçiminde ifade edilir:

Ve bu kāhinlerden yidi kāhin (1) meşhūr idi ki her birisi fenninde ser-āmed-i devrān (2) ve vaḥīd-i zamān idi (186a-186b).

Müellif, eserinin kalıcı olması arzusundan söz ederken zamanı, yaprakları olan bir deftere benzetir. Zaman için "rûzgâr" sözcüğünü de kullanan müellif zamanın sayfalarında Büzürmihr'e ait menkıbelerin çok olduğunu kaydeder:

[83] Allah onu yeni ortaya çıkan afetlerden korusun.

"Eger İmām'uŋ ẕikr itdügiyle kifāyet olınaydı (4) yazduġumuŋ ʿöşrī miʿşārı yazılurıdı. İmām'uŋ (5) risālesiyle muḳābele olınduġı vaḳt maʿlūm olur. (6) Ve eger teʾlīf itdügüm risāle müteḥammil olayıdı bu bābda (7) şol ḳadar nefāʾis-i efkār ve ʿarāʾis-i ebkār ẕikr ideyidüm (8) ki ṣafāʾiḥ-i zamānda ve ṣaḥāʾif-i devrānda küttāb-ı (9) ʿālī-cenāba ve ḥussāb-ı ẕevi'l-elbāba ġinā-yı tām ve ṣafā-yı (10) tamām virdi (334b).

Ve Büzürcmihr'üŋ feżāʾili ve menāḳıbı ṣafḥa-i (5) rūzgārda mesṭūr ve meşhūrdur. Ve ḥikem ü mevāʿiẓ ve ḳażāyā-yı (6) ṣaḥīḥesi çoḳdur (257a).

Eserde "dem" kelimesi "hemân dem" biçiminde tezlik anlamıyla kullanılır:

ʿÖmer bin ʿAbdu'l-ʿAzīz didi ki: "Gerçek (12) söylersin iy oġlum." Ve hemān ol dem yine ḥükūmetinüŋ (13) meclisine ʿavdet eyledi (117a).

Ṣoŋra Belḫ şehrine (15) geldi. Geldügi gün ḳızından ve oġlından ki (16) Māriye vü Mārī adlu idi bir oġul vücūda geldi. Hemān (17) dem Keyūmerş'üŋ ḥużūrına getürdiler. Ve Keyūmerş (1) anı görüp Sāʾil ad ḳodı (151a-151b).

Müellif, Allah'ın kudretinin büyüklüğünü anlatırken onun için yaratmanın kolaylığını "göz açıp kapayıncaya kadar" anlamına gelen "tarfetü'l-ayn" ifadesiyle belirtir:

Zihī ḳādir ki aŋa ḫalḳ-ı kevneyn
(4) Ola ehven ki saŋa ṭarfetü'l-ʿayn

(5) Çü mevcūd eyledi kevneyn-i cūdı
(6) Delīl-i vaḥdet itdi her vücūdı (25b).

12.4.2. Yıl

Belli bir zaman dilimini ifade eden yıl eserde uzun zaman dilimlerini belirtmek için kullanılır. Eserde, dünya hayatının geçiciliği Hazret-i Nûh'un ömrünün uzunluğu örneğiyle anlatılır. Hazret-i Nûh, dünyada bin yıldan fazla yaşamış olmasına rağmen hiç var olmamış gibidir:

Ḥażret-i Nūḥ "ʿaleyhi's-selām"[84] (4) dünyāda biŋ yıldan ziyāde yaşayup nice biŋ yıl oldı (5) ki beden-i laṭīfi ḫāk-i pāki medfen ve rūḥ-ı şerīfi ḳubbe-i (6) eflāki mesken idinüp şimdi ṣanursın ki hergiz ne-būd (7) egerçi ki oldı mevcūd (8a).

Eserde, iman bir ağaca benzetilir. Hurma ağacının yılda iki kere meyve vermesi gibi iman ağacı da hem dünyada hem de ahirette olmak üzere iki kere meyve verir:

Üçünci budur ki (17) ḫurmā aġacı yılda iki kerre bārver olur. Şuncılayın (1) şecere-i īmān daḫı bir kerre dünyāda pür-bār ve bir kerre (2) āḫiretde ẕū-eṣmār olur. Şecere-i īmānuŋ ṣemere-i dünyevīsi (3) ehliyyet şehādet ve vilāyet ve imāmetdür. Ve mīve-i uḫrevīsi (4) cennet-i bākīye ve niʿmet-i dāʾimedür (8b-9a).

84 Allah'ın selamı onun üzerine olsun.

Müellif, eserde hilafet ve saltanat sürelerini yıl üzerinden ifade eder:

> Zīrā ki çün Ebū Bekr'üŋ ḫilāfetinden (1) iki yıl ve dörd ay veyā altı ay ʿale'l-iḫtilāf geçdi. (2) Ebū Bekr raḍıya'llāhu ʿanh ḫaste oldı (84b-85a).

> Pes Ḥażret-i ʿAlī ḳabūl itmeyüp bir nice zamān (6) kendüden defʿ itdükden ṣoŋra āḫir ḳabūl (7) eyledi. Ve cemīʿ ṣaḥābe anuŋıla beyʿat eylediler. Ve anuŋ (8) ḫilāfeti ehl-i ḥall u ʿaḳduŋ icmāʿıyla oldı. (9) Ve ḫilāfetde altı yıl miḳdārı oldı (87b).

> (7) Müverriḫler dimişler ki: "Efrāsiyāb Türk vilāyetinde (8) vücūda geldi. Anuŋçün aŋa Efrāsiyāb-ı Türk dirler." (9) Dört yüz yıl yaşadı. On iki yıl pādşāhlıġ (10) itdi (160a).

Eserde, hükümdar için adaletli davranmanın önemi anlatılırken "sultanın bir günlük adaletinin yetmiş yıllık ibadetten" üstün olduğunun bildirildiği hadis aktarılır:

> Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemden mervīdür ki (12) buyurmışdur: "ʿAdlu's-sulṭāni yevmen vāḥiden efḍalü (13) min-ʿibādeti sebʿīne senetin." Yaʿnī pādşāhuŋ (14) bir günlik ʿadli yitmiş yıllık nāfile ʿibādetinden (15) efḍaldür (91a).

İnsanın amellerinin hesabını vermesinin zorluğu adaletin sembolü Hz. Ömer örneğiyle anlatılır. Babası Hz. Ömer'i ölümünden sonra rüyasında görmek isteyen Abdullâh ibn Ömer, babasını ancak on iki yıl sonra rüyasında görür. Hz. Ömer, geçen on iki yıl boyunca hesaba müptela olduğunu kaydeder:

> ʿÖmer Ḥażreti'ni vāḳıʿada bize göstere tā ki anuŋ aḥvālinden (8) suʾāl idevüz. Nā-gāh on iki yıldan ṣoŋra (9) ben Ḥażret-i ʿÖmer'i vāḳıʿada gördüm. Ṣanki şimdi ġusl (10) idüp izārıla bürünmişdür. Pes didüm ki (11) 'Yā Emīre'l-Müʾminīn Rabbüŋi nice bulduŋ? Ve ne nevʿ ḥaseneyle mücāzāt alduŋ?' (12) Ḥażret-i ʿÖmer buyurdı ki: 'Yā ʿAbdu'llāh ḳaç (13) yıl oldı ki ben dünyādan gidüp sizden (14) müfāraḳat itdüm?' Didüm ki 'On iki yıl oldı.' (15) Pes buyurdı ki sizden ayrılalı ḥisāba mübtelā idüm. Bir (16) mertebede ki helāk olmaġa geldüm (96b).

Hz. Peygamber'den aktarılan bir rivayetle öfkeden uzak durmanın ve "estağfirullâh" zikrine devam etmenin insanın yetmiş yıllık günahını affettireceği ifade edilir:

> "Bir kimesne (2) Resūl Ḥażretleri'nüŋ ḫiẓmetine geldi ve didi ki: (3) 'Yā Resūlu'llāh baŋa bir ʿamel taʿlīm eyle ki anuŋ sebebiyle cennete (4) dāḫil olayım.' Ḥażret buyurdı ki: 'Lā-taġżab!' (5) Yaʿnī öykelenme. Ol kişi eyitdi ki: 'Ṣoŋra nice olsuŋ?' (6) Ḥażret buyurdı ki: 'İkindi namāzından öŋdin (7) yitmiş kerre estaġfiru'llāhu'l-ʿaẓīm söyle. Tā ki (8) yitmiş yıllıḳ günāhlaruŋa keffāret ola.' Ol (9) kişi eyitdi ki: 'Yā Resūlu'llāh benüm yitmiş yıllıḳ günāhum (10) yoḳdur.' Ḥażret buyurdı ki: 'Babaŋ günāhına bile (11) keffāret ola" (112a).

Dünyadaki ilk yeri anne karnı olan insanın ömründeki bir yıl, "iki menzil arasındaki uzaklık" gibidir:

> Evvel menzili anası raḥmi ve mehdidür. (13) Ve āḫirki menzili ḳabri ve'l-ḥadyidür. Pes dünyāda (14) tevattunı ve ḳarārı ve mekṣi ve istiḳrārı oldur ki (15) her yıl ki ʿömrinden geçer merḥale gibidür (121a).

12.4.3. Ay

Eserde ay sözcüğü, otuz günlük süreyi belirtmenin yanında ay yılına ait ayları belirtmek için de kullanılır. İnsan dünyada bir misafir gibidir. Ömründen geçen her ay, onun misafirlikte geçirdiği dinlenme süresi kadar kısadır:

> Ve insān dünyāda (12) müsāfir ṣūretindedür. Evvel menzili anası raḥmi ve mehdidür. (13) Ve āḫirki menzili ḳabri ve'l-ḥadyidür. Pes dünyāda (14) tevattunı ve ḳarārı ve mekṣi ve istiḳrārı oldur ki (15) her yıl ki ʿömrinden geçer merḥale gibidür. Ve her ay (16) ki münḳażī olur müsāfir seferinde istirāḥat (17) itdügi gibidür (121a).

Eserde, oruç ibadetinin zamanı olan Ramazan ayı İslam'ın şartları dolayısıyla zikredilir:

> Ve ramażān ayınuŋ orucını ṭutasın edāʾen. Eger (5) ʿözrüŋ olmazısa ve ḳażāʾen inḳıżāyı ʿözrden ṣoŋra (4a).

Hz. Ömer zilhice ayında Ebû Lü'lü' tarafından şehit edilir:

> Ṣoŋra (6) ẕi'l-ḥicce ayında sene ṣelāṣe ve ʿışrīn mine'l-hicreti (7) Muġīre bin Şuʿbe'nüŋ ġulāmı elinde Ebū Lüʾlüʾ nām kimesne (8) şehīd oldı "raḍıya'llāhu ʿanh ve ḫaẕela'llāhu ḳātileh"[85] (85b).

Eserde, süre belirtmek için yılla birlikte ay kavramı da kullanılır:

> Yitmiş yıl (3) ve biş ay pādşāh oldı. Ammā Ḥasan bin ʿAlī bin Ḥammād (4) *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da ẕikr ider ki otuz ṭoḳuz yıl salṭanat (5) eyledi (230b).

> Ve İmām ḳavlinde bir yıl ve altı ay pādşāh oldı. ʿİlm-i (5) nücūm ṣāḥibi idi. Ol ʿilmde aḥkām-ı ṣaḥīḥesi çoḳdur (251b).

12.4.4. Gün

Gün sözcüğü "güneşin doğuşu ile batışı arasında geçen, aydınlığın hâkim olduğu" zaman dilimi için kullanılır (Sefercioğlu, 1990: 359). Kısa bir zamanı kapsayan gün, insan hayatında "bir mil" uzaklık gibidir:

> Nitekim sābıḳā ẕikr olındı (13) ki ʿömrüŋ her senesi menzil gibidür. Ve her ayı (14) fersaḫ gibi ve her güni mīl gibidür (125b).

Eserde, gün sözcüğü aydan daha kısa sınırlı zamanı ifade etmek üzere bir iki gün, üç gün, birkaç gün biçiminde kullanılır:

---

[85] Allah ondan razı olsun ve onun katilini yüzüstü bıraksın.

Ve bu mā-cerādan birḳaç gün geçdükde Ḳubād ʿArab (17) elinde helāk olup Rey şehrinde anı öldürdiler (251b).

Üç (8) gün geçdükde Hürmüz'üŋ boġazına yay kirişi dakup öldürdi. (9) Ve bu nevʿ öldürmek daḫı Behrām'dan ḳaldı (264a).

Ṣoŋra (12) bir iki gün geçdükde Muḥammed daʿvet idüp Caʿfer'i (13) iḥżār eyledi. Ve cāriyeye perde ardından ġinā (14) eylemege emr itdi (339b).

Müellif, belirsiz bir tarihi işaret etmek için "bir gün" ifadesine sıkça başvurur:

ʿAbdu'l-ʿAzīz (11) bin Mervān ki Mıṣr'da emīr ü ḥākim idi. Bir gün ḫadem ü ḥaşemi (12) ile bir yire giderken istimāʿ eyledi kim bir kimesne (13) oġlını ʿAbdu'l-ʿAzīz diyü çaġırur (347b).

(17) Şöyle rivāyet iderler ki günlerden bir gün ʿulemādan (1) on kimseler ʿAbdu'llāh bin Mübārek'e ḳonuḳ oldılar (374a-374b).

Eserde yarından sonraki gün için "yarındesi gün" ifadesi kullanılır:

Ṣoŋra yarındesi (11) gün erbāb-ı devlet ve aṣḥāb-ı rifʿatini cemʿ idüp aʿyān u (12) erkān yirlü yirinde oturduḳdan ṣoŋra ilçiye bār (13) virüp meclise dāḫil olduḳda aŋa yir gösterüp (14) oturduḳdanṣoŋra Nūşīrevān ilçinüŋ cevābı içün (15) ḫazīnedārına emr idüp buyurdı ki (279a).

Hükümdarların saltanat dönemleri için "devlet günleri anlamına gelen "eyyâm-ı devlet" ifadesi kullanılır. Hükümdarlar saltanatları zamanında zalime ve mazluma karşı doğru tutum içinde bulunmalıdır:

"Mülūk-i ʿuḳalā ve efāṭīn-i ezkiyā (5) üzerine vācibdür ki ẕikr olınan aḫbār u āṯāra naẓar idüp (6) eyyām-ı devletlerinden naṣīb alup ve maẓlūmlaruŋ inṣāfını (7) ẓālimlerden alıvirmege saʿy-i cemīl eyleyüp sāʾirlerüŋ (8) ḥavāʾicini bitürüp yaḳīnile bileler ki bu eflāk-i edvār (9) devre-i vāhide üzerine devvār olmaz" (313a).

Müellif haftanın yedi günü bulunduğunu, sultanın bu yedi günden cuma gününü Allah'a ayırması gerektiğini belirtir. Çünkü cuma günü müminlerin bayramı ve günlerin efendisidir (10a). Sultan cuma gününe oruçlu başlamalı, mümkünse perşembe gününü de niyetli geçirmelidir. Cuma sabahı güne gusül abdesti ile başlamalı ve günün geri kalanını ibadetle değerlendirmelidir:

Ve çünki cumʿa (2) güni sāʾir eyyāmdan ʿibādet için taḫṣīṣ eyledüŋ gerek (3) ki gicesinden ṣavma niyyet idesin. Ve eger pençşinbe (4) günini bile ḳoşup ṣāʾim olursaŋ daḫı evlā ve aḥrādur. (5) Ve cumʿa güninüŋ ṣabaḥı ṭurup cumʿa ġuslini idesin. (6) Ve üç ṣıfat üzre muttaṣıf olan libāsı (7) geyesin. Evvelā oldur ki ḥelāl libās ola ve ṣāfī (8) ebrişūm olmaya. Ve yaz eyyāmında libāsuŋ debīḳī vü ḳaṣab ve (9) kettān u būrī. Ve ḳış zamānında ṣūfi rūmī ve ḳuṭn ve (10) ḫazz-ı sūrī ola. Ve bu ṣıfāt-ı ṣelāṯe üzre muttaṣıf (11) olmayan libāslar Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ marżīsi degüldür. Pes (12) libās geydükden ṣoŋra ṣubḥ namāzını cemāʿatile ḳılup (13) ṭulūʿ-ı şemse degin hīç kimesne ile söylemeyüp ḳıbleden (14) yüz çevürmeyüp tesbīḥi elüŋe alup biŋ kerre (15) "Lā-ilāhe illa'llāh Muḥammedun

> Resūlu'llāh." diyesin. Ve gün çıḳduḳdan ṣoŋra (16) bir kimesneye emr idesin ki bu kitābı evvelinden āḫirine (17) degin senüŋ içün ḳırāʾat eyleye. Ve her cumʿada oḳudasın. (1) Tā ki bu kitābda olan neṣāʾiḥ ḫāṭıruŋda ḳala (11a-11b).

Eserde, günün gece ve gündüz saatlerini ifade için "ahşam, gece, leyl, şeb, dün ve gün, gündüz, seher, subh, sabah, rûz" sözcükleri kullanılır. Kâtiplerin bilgi sahibi olması gereken ilimlerden biri de gece ve gündüzün süresidir. Müellif, yaz ve kış mevsimlerinde gün ve gece süresinin kâtipler tarafından bilinmesi gerektiğini kaydeder:

> Üçünci (8) gice gündüzüŋ zāʾid ve nāḳıṣ olmasını ṣayfda ve şitāda (9) bilmek gerek.

Bir işin sürekliliği, "dün gün" "gece gündüz" ifadeleriyle anlatılır:

> Yaʿnī elbise-i fāḫireyi her zamān geymek ve eṭʿime-i (2) leẕīẕeyi her ān yimek ve gice gündüz şehvet sürmege dürişmek (3) ʿādet idinmeyesin (117a).
>
> (1) İy kendüzini ʿāḳil ü dānā ṣanan kişi
> (2) Dün gün elüŋde işledügüŋ gör ne kārdur (367b)

Günümüzde gece baskını olarak adlandırılan, karanlıktan faydalanılarak yapılan "dün baskını/bozgunu" ilk defa Efrâsiyâb döneminde yapılmıştır:

> Dört yüz yıl yaşadı. On iki yıl pādşāhlıġ (10) itdi. Ammā ġāyetile ẓālim ve ḫūn-rīz idi. Ve şebīḫūn (11) yaʿnī dün başġını andan ḳaldı (160a).

12.4.5. Dört Mevsim

Eserde dört mevsim, öne çıkan bazı özellikleri ve zamanı belirtme maksadıyla zikredilir. Yaz ve kış mevsimlerinde gece ve gündüzün süresi değişir. Müellif kâtiplerin bu konuda bilgili olması gerektiğini belirtir. Yaz için "sayf" kış için "şitâ" sözcüğü kullanılır:

> **Üçünci** (8) gice gündüzüŋ zāʾid ve nāḳıṣ olmasını ṣayfda ve şitāda (9) bilmek gerek (329b).

Yaz ve kışın giysisi de birbirinden farklıdır. Hükümdara cuma günü yapması gerekenler anlatılırken yaz ve kış mevsiminde hangi kumaşlardan giyinmesi gerektiği de tavsiye edilir:

> Evvelā oldur ki ḥelāl libās ola ve ṣāfī (8) ebrişūm olmaya. Ve yaz eyyāmında libāsuŋ debīḳī vü ḳaṣab ve (9) kettān u būrī. Ve ḳış zamānında ṣūfi rūmī ve ḳuṭn ve (10) ḫazz-ı sūrī ola (11a).

Kürek ilminde kar, yağmur ve kıtlığın durumuna bakılırken kürek üzerinde beyaz ve beyaza yakın renkte bir işaret görülürse kış mevsiminin şiddetli geçeceği anlamına gelir:

> **Ve eger** (8) ol mevżiʿde bulut renginde bir aḳ nesne gözüke veyāḫūd (9) ol yir aḳ ola ammā ġāyetile aḳ olmaya delālet ider ki (10) ḳış pek ola (204a).

Nûşîrevân bir bahar günü atına binip gezintiye çıktığında, etrafın çiçekler ve ağaçlarla dolu olduğunu; ağaçların parlak meyvelerle donandığını görür. Nûşîrevân, bahara has bu özelliklerin padişahın adaletine ve insafına bağlı olduğun belirtir:

> (10) Nūşīrevān-ı ʿĀdil bahār günlerinden bir gün seyrān (11) içün ata binüp gördi kim eşcār ezhār u eṣmārıla (12) bārdār ve arāżī zirāʿatile muʿcib-i zurrāʿ ve mugīẓ-i (13) küffārdur. Ve kürümde olan ʿanāḳīd-i ʿineb (14) ve naḫīlde olan ʿarāçīn-i pür-ruṭab encüm ü kevkeb (15) gibi ẕātü'l-envārdur. Atından inüp Haḳ Teʿālā'ya (16) şükürler idüp türāb ādāb üzerine "*Ḫarre rākiʿan ve enāb.*"[86] (17) olup secde-i şükrde bāde-nūş gibi sekrde (1) ʿacz ü inkisār āşkār ve iẓhār eyledi. Secdeden baş (2) ḳaldurduḳda yanında olan aṣḥāb-ı ẕevī'l-elbābına ḫiṭāb (3) idüp buyurdı ki: "Yıluŋ ucuzlıġı ve şin gelmesi (4) pādşāhuŋ ʿadāletinden ve reʿāyā ḥaḳkında ḫüsn-i niyyeti olup (5) anlara iḥsānlar idüp kerem ü faẓlındandur. Allāh Teʿālā (6) Ḥażreti'ne çoḳ şükrler ki benüm ḫüsn-i niyyetümi ṣafā-yı (7) ṭaviyyetümi cemīʿ eşyāda iẓhār ve aʿlā vü ednā āşkār (8) eylemişdür" (299a-299b).

12.5. Hayvanlar

Eserde felsefenin kollarından olan tabîiyyât ilminin yedi konusundan biri de hayvan ilmidir. İlm-i hayvân, yalnızca hayvanları değil tüm canlı varlıkları konu edinir. Bu ilim canlılarla ilgili tıp, veterinerlik, binek hayvanları, yırtıcı hayvanlar, kuşlar, savaş ilmi ve sanayi ilmini de kapsar:

> (8) Yidinci ʿilm-i ḥayvāndur. Ve ol her cismüŋ maʿrīfetidür (9) ki ḥiss ü ḥareket ṣāḥibi ola. Ve neşv ü nemā eyleye. (10) Ve anuŋ envāʿıŋuŋ iḫtilāfı ʿilmidür. Ve bu ʿilme müşākil (11) ʿulūm-ı ṭibb u bayṭara gibi ve siyāset-i devābb ve sibāʿı (12) ve ṭuyūr gibi ve ʿilm-i ḥarb ve ʿilm-i ṣanāyiʿ gibi ʿulūm-ı ṭabīʿiyyātda (13) dāḫildür (192a).

12.5.1. Akrep

Akrep zehirli ve korkutucu bir hayvandır. Eserde; kabirde Münker ve Nekîr'in sorularına cevap vermeyen kişilerin kabrinin akrep ve yılanla dolacağı ifade edilir:

---

[86] "Dâvûd dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.' Dâvûd bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek **secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi**" (Sâd, 38/24).

Pes eger cevāb virdiyse “fe-bihā”[87] ḳabri (17) cennet ravżalarından bir ravża olur. Ve eger cevāba (1) ḳādir olmayup ʿacemīlenürse melekler anı taʿẕīb idüp (2) ḳabri ʿaḳrebile ilan ṭolup “ḥufretün min-ḥuferi’n-nīrān”[88] (3) olup ḥaşre degin ʿaẕāb ve neşre deginʿ iḳāb (4) çeker (52a).

Müellifin kadınları, yaratılış yönüyle benzettiği hayvanlardan biri de akreptir. Akrep sıfatındaki kadınlar, komşu komşu gezerek laf getirip götüren ve insanlar arasında fitneye sebep olan kimselerdir. İğneleriyle, ulaşabildikleri herkesi sokarlar. Hz. Peygamber’in fitnecilerin cennete giremeyeceğine dair sözüne de aldırış etmezler:

Ve ammā şol ṣınıf ḫˇavātīnden ki ʿādeti ve ṣıfatı (8) aḳreb ṣıfatı ola. Ol ḫˇātūndur kim evinde (9) oturmayup ḳoŋşı ḳoŋşı geze. Söz iletüp (10) söz getüre. Ve olur olmaz sözlere ḳulaġ ṭutup (11) nemmām u ġammāz ola. Ve “ḥamālletü’l-ḥaṭab”[89] ḳābilinden (12) ola. Ve hem-sāyelerüŋ arasında ʿadāvet ve ḫuṣūmet (13) bıraġub envāʿ-ı fesād u fitneye sebeb ola.

(14) Miyān-ı do kes ceng çün āteşest
(15) Suḫan çīn-i bed-baḫt hīzum keşest[90]

(16) Şuncılayın ḫˇātūn ʿaḳrebe beŋzer ki her neye (17) yitişür nīşiyle ṣoḳar. Bu nevʿ ḫˇātūn (1) ḳorḳmaz ki şol ṭāʾifeden ola kim Resūlu’llāh (2) Ḥażretleri ṣalavātu’llāhi ve selāmuhu ʿaleyhianlaruŋ (3) ḥaḳḳında buyurmışdur ki: “**El-ḳattātu lā-yedḫulu’l-cenneh.**” (4) Yaʿnī saḫn çīn ü nemmām cennete giremez (381a-381b).

12.5.2. Aslan (Arslan)

Eserde aslan Hûşeng b. Sâ’il ve Behrâm-ı Gûr’un kahramanlıkları dolayısıyla anılır. Hûşeng, daha yedi yaşında iken dağda karşısına çıkan aslanı iki kulağından tutup başını taşa vurarak öldürür. Aslanın ağzından emdiği süt yerine kan gelir:

(11) Henūz yidi yaşında idi ki bir arslan Hūşeng’e (12) ḳarşu geldi. Hūşeng daḫı ferr-i īzidī ile ol (13) arslanuŋ iki ḳulaġına yapışup başını taşa şol ḳadar (14) urdı ki şīrüŋ aġzuŋdan emdügi şīr yirine ḳān geldi. Ve bu ḥālet üzerine ol arslanı çeke çeke ṭaġdan (16) ṣaḥrāya getürdi. Ve arslanuŋ elini ve ayaġını ufadup (17) ve depeleyüp ṣaḥrāda bıraḳdı (152b).

Behrâm b. Yezdecird, ava çıktığı bir gün bir aslanın bir hargûrun boynuna yapışıp onu götürdüğünü görür. Attığı ok, arslandan geçip hargûra oradan da yere saplanır. Kendisine Behrâm-ı Gûr sıfatı o günden sonra verilir:

Nā-gāh ıraḳdan bir ḫargūrı gördiler (11) ki ḳaçup gider. Behrām aŋa yitişdi. Ve bir oḳ atup (12) anı ṣayd eyledi. Andan geçdükde gördiler ki bir arslan bir (13) ḫargūruŋ boynına

87 Pek âlâ, ne iyi!

88 “Resulullah, ayrıca kabirdeki hesaptan bahsetmiş; verilen hesaba göre kabrin iyi amel sahipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe veya kötü amel sahipleri için de cehennem çukurlarından bir çukur olacağını bildirmiş, bu çeşitten bir kısım açıklamalarla kabir hayatını kısmen aydınlatmıştır” (Canan, 2001: 7, 105-106).

89 Odun hamalı.

90 İki kişinin arasındaki savaş ateş gibidir. Gammaz, ise odun taşıyan kimse gibidir.

yapışup alup gider. Behrām yitişüp (14) ol arslana bir oḳ urdı ki arslandan geçüp (15) ve ḫargūrdan daḫı geçüp yarısına degin yire ṣaplandı (237b).

Behrâm babası Yezdecird'in tahtını geri almak için Kisrâ'yla mücadelesinde tacın iki aç aslanın arasına konmasını ister. Kisrâ'nın arzusuyla aslanlara doğru yürüyen Behrâm, iki aslanı da öldürerek tacı giyer:

Behrām ilerü varduḳda (3) arslanuŋ birisi Behrām'a ḫamle itdi. Behrām ṣıçrayup (4) anuŋ arḳasına bindi. Ve iki eliyle arslanuŋ iki (5) ḳulaġına yapışdı. Bir arslan daḫı Behrām'a ḫamle eyledi. (6) Behrām bir eliyle bu arslanuŋ ḳulaġına yapışdı. Ve bir eliyle (7) bindügi arslanuŋ ḳulagını dutdı. Ve ikisinüŋ başı birbirine (8) bir ḍarb ile urdı ki başları ufanup beyinleri (9) çıḳdı. Ve helāk oldılar. Ve tācı alup başına ḳodı (240a).

12.5.3. At

Eserde at binek hayvanı olması ve savaşlarda kullanılması yönüyle sıkça anılır. Müellif at için Arapça feres kelimesini de kullanır. Ata ilk binen kişi Hûşeng b. Sâ'il'dir (154a). Atla eşeği çiftleştirip katırı ortaya çıkaran Efrîdûn'dur (159a). Padişahlar cevherlerle süslü atlara biner:

Bir gün diledi ki erkān u aʿyānıyla binüp (7) zīnet-i tamāmıla kendüyi ḫāṣ u ʿāma göstere emr eyledi (8) ki: 'Cemīʿ begleri ve sipeh-sālārları (9) ḫadem ü ḫaşemleriyle zībā libāslar geyüp ġarrā atlara (10) binüp pādşāhuŋ ḳapusında ḥāżır olalar.' Pādşāh (11) daḫı envāʿ-ı elbise-i fāḫire geydi. Ve atlaruŋ arasında(12) bir feres-i ḫışāna bindi ki gerdeni ṭavḳ-ı zerrīnile muṭavvak (13) idi. Ve ayaġları naʿl-i sīmīnile münaʿʿal ve māh-ı bedr üzre (14) mufavvaḳ idi (135a).

İskender-i Yunanî ile Dârâ b. Dârâb'ın mücadelesinde Dârâ at üzerinde iken mızrakla öldürülür:

(1) Ve Dārā'ya bir nīze urdı. Ve atından yıḳdı. Ve fi'l-ḥāl İskender'üŋ (2) ḫiẓmetine geldi. Ve Dārā'yı mecrūḥ idüp atından yıḳduġını (3) ḫaber virdi (179b).

Attan inerek selamlaşmak saygının gereğidir:

Ve kendü leşkerinden elli ādem (9) iḫtiyār idüp Yūsānūs'a ḳarşu geldi. Çünkim (10) birbirini gördiler. Atlarından inüp birbirine taʿẓīm ve (11) tekrīm ḳıldılar ve oturdılar (233a).

Yezdecird b. Behrâm bir anda ortaya çıkan bir atın tepmesiyle ölür. Yezdecird zalim bir padişah olduğu için, tarihçiler bu atın halkı kurtarmak için Allah tarafından gönderilen bir melek olduğunu kaydeder:

(8) Āḫirü'l-emr bir gün Yezdecird'üŋ sarāyı ḳapusında (9) bir çıplaḳ at gördiler. Ve Yezdecird'e ḫaber itdiler. Yezdecird (10) emr eyledi ki ol atı eyerleyeler. At el virmedi. (11) Yezdecird'e ḫaber itdiler. Kendüsi ṭaşra çıḳup (12) ve ilerü gelüp atı uyanladı. Ve arḳasına (13) eyer urdı. Ardına geçdükde ki ḳusġunın (14) geçüre at Yezdecird'i depdi.

> Yezdecird fi'l-ḥāl düşüp (15) helāk oldı. Ve at eyerin ve uyanın bıraḳup ġāʾib (16) oldı. Müverriḫler eydürler ki: "Bir firişte idi ki (17) at ṣūretine gelmişidi tā kim maẓlūmları ẓālimüŋ elinden (1) ḫalāṣ eyleye" (236a-236b).

Behrâm b. Yezdecird Arap Padişahı Nu'mân'ın yanındayken at üstünde ava çıkmaktadır (237b). Behrâm daha sonra Hindistan'a gittiğinde silahşorluk ve ok atıcılığı ile şöhret kazanır. Müellif, Behrâm'ın Hindistan'da bulunduğu dönemde Hintlilerin at üstünde savaşmayı bilmediği belirtir:

> Tā kim (12) Hind'de oḳ atmaġıla ve silāḥ-şōrlıġıla iştihār buldı. (13) Ve ol zamānda Hind vilāyetinde tīr-endāz yoġıdı. (14) Ve at üzerinde ḫarb itmek bilmezleridi (241b).

Behrâm b. Yezdecird atı ile birlikte kuyuya düşerek kaybolur. Behrâm'ı arayanlar atı kuyudan çıkarsalar da Behrâm'ı bulamazlar:

> Bir gün Behrām şikār içün süvār olup ṣaḥrāya (9) varduḳda bir āhūnuŋ ardınca düşüp ol ṣaḥrāda bir (10) ḳuyıya rāst gelüp atıyla Behrām ol kuyıya düşdi. (11) Leşkeri yitişüp saʿy-i belīġile atı ḳuyıdan çıḳardılar. (12) Ammā Behrām'ı bulamadılar (243a).

Çin Padişahı Nûşîrevân'a mücevherle süslü bir at gönderir. Atın üzerinde de kıymetli madenlerden yapılmış bir insan sureti vardır. Nûşîrevân'ın kendisinin de altın ve gümüş eyerli, dizginli sekiz bin beş yüz atı vardır:

> (17) Nūşīrevān içün tuḥfe gelen hedāyādan birisi Çīn (1) Pādşāhı'nuŋ hediyyesi idi. Ve ol bir at idi ki (2) altundan düzülmişidi. Ve başdan ayaġa degin (3) lüʾlüʾ-i lālādan münażżad idi. Ve gözleri iki dāne yāḳūt (4) idi ki ʿālemüŋ ḫarācı idi. Ve anuŋ üzerinde bir muraṣṣaʿ (5) ādem düzilmişidi ki anda olan cevāhir bir pādşāhuŋ (6) ḫazīnesinde bulınmazıdı (252b-253a).
>
> Ve sekiz biŋ biş yüz altun ve gümiş (10) eyerli ve uyanlı ḫāṣ atları varıdı. Ve on biŋ ḳatır (11) aġrıġın çekeridi (254a).

Hz. Ömer, devlet görevlisi olarak bir yere gönderdiği kişinin atını ve silahını devlet hazinesinden değil kendi malından temin etmesini istemiştir:

> Ḥażret-i ʿÖmer'üŋ raḍıya'llāhu ʿanh ʿādeti bu idi ki (15) bir memlekete ʿāmil göndürse aŋa ışmarlardı ki atını ve (16) ṣilāḥını kendü mālından alup Beytü'l-Māl-i Müslimīn'e el (17) ḳomayup bir ḫabbe taṣarruf eylemege rıżā virmez idi (281b).

At binek hayvanı olması dolayısıyla gezinti maksadıyla da kullanılır. Nûşîrevân bir bahar günü memleketinde dolaşmaya çıkar. Ülkesinin mamurluğunu görünce atından inip Allah'a secde eder:

> (10) Nūşīrevān-ı ʿĀdil bahār günlerinden bir gün seyrān (11) içün ata binüp gördi kim eşcār ezhār u eṣmārıla (12) bārdār ve arāżī zirāʿatile muʿcib-i zurrāʿ ve mugīẓ-i (13) küffārdur. Ve kürümde olan ʿanāḳīd-i ʿineb (14) ve naḫīlde olan ʿarāçīn-i pür-ruṭab

encüm ü kevkeb (15) gibi ẕātü'l-envārdur. Atından inüp Haḳ Teʿālā'ya (16) şükürler idüp türāb ādāb üzerine "Ḫarre rākiʿan ve enāb."[91] (17) olup secde-i şükrde bāde-nūş gibi sekrde (1) ʿacz ü inkisār āşkār ve iẓhār eyledi (299a-299b).

Behrâm-ı Gûr'a göre padişahın ihtiyaç duyduğu şeylerden biri de güzel bir attır:

"Yidi kimseye muḥtāc olur. (4) Birisi vezīr-i ṣāliḥ ki anuŋ rāyıyla tedbīr idüp sırrını (5) aŋa iẓhār idüp umūrını anuŋıla infāẕ u icrā eyleye. (6) İkincisi güzel atdur ki hācet güninde anı necāt yaḳasına (7) çıḳara" (322b).

Yahyâ b. Hâlid Bermekî Hârûnüreşîd'e; hükümdara bin akçenin altında ihsanda bulunmanın yakışmayacağını söyler. Hârûnürreşîd'in beş yüz akçeden fazla verilmemesi gereken durumlarda ne yapmak gerektiğini sorması üzerine, kişiye bir at bağışlamak gerektiğini ifade eder:

Hārūn buyurdı kim: "Eger bir (8) emr vāḳiʿ olsa ki biş yüzden ziyāde dimek lāzım (9) ve cāʾiz olmasa. Şol emr gibi nice söylemek (10) gerek?" Yaḥyā eyitdi ki: "Bir at virüŋ buyurmak gerek. (11) Tā kim ʿādetce hem bir at virilmiş ola. Ve hem (12) şeyʾin kalīlüŋ ẕikrinden pādşāhuŋ dili (13) münezzeh ve pāk olmış ola" (336b).

İnsanı üzüntüye ve kedere sevk eden durumlardan biri de huysuzluk eden atlara binmektir:

Şol dört nesne (10) kim bedeni saḳīm ve derdmend ü elīm eyler. Güç yollarda (11) yürümekdür. Ve ḥarūn atlara binmek. Ve yorulmış iken (12) yol yürümek. Ve ḳarımış ʿavretile cimāʿ eylemek (354a).

Eserde aktarılan bir hikmette gıybetin çabuk yayılması, hızlı giden atlara benzetilir:

Birisi ġıybet ve mesāvīdür (13) ve buyurmışlardur ki: "El-ġıybetu fārisun yelḥaḳu (14) seriʿān." Yaʿnī ġıybet bir atludur kim tīzcek lāḥiḳ (15) olur (362b).

Abdullâh b. Mübârek, evinde misafirlerine ikram edecek birşey bulunmadığı için atını boğazlayıp onu ikram eder:

Ve ʿAbdu'llāh bin Mübārek'üŋ evinde hīç nesne bulınmadı (3) ki anları ẓiyāfet eyleye. Ancaḳ bir atı varıdı kim (4) bir yıl üstinde ḥacc ideridi. Ve bir yıl ġazā ideridi. (5) Fi'l-cümle ol atı boġazlayup ve bişürüp ḳonaḳlaruŋ (6) öŋine getürdi (374b).

[91] "Dâvûd dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.' Dâvûd bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek **secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi**" (Sâd, 38/24).

12.5.4. Balık

Eserde balık, iki hikâyede balıkçılık dolayısıyla zikredilir. Hikâyelerden birinde büyük bir balık avlayan balıkçının gasbedilmesi anlatılır. Balıkçının bedduası sonucunda hırsızın elini kaybetmesi anlatılır (271a-272a).

İkinci hikâyede ise Hüsrev Pervîz'e bir balıkçının balık armağan etmesi ve Hüsrev'in ona ihsanda bulunması anlatılır. Hüsrev'in ihsanını fazla bulan karısı Şîrîn, Hüsrev'e balıkçıya balığın cinsiyetini sormasını, balıkçı erkek derse bize dişi balık lazımdı; dişi derse bize erkek balık lazımdı diyerek ihsanını geri almasını tavsiye eder. Balıkçı ise balığın çift cinsiyetli olduğunu söyleyerek Hüsrev'i güldürür ve kendisinden daha çok bahşiş alır:

> Yaʿnī Allāh Teʿālā begüŋ ʿömrini ziyāde (6) ve bāḳī eyleye. Bu balıġ ḫünsādur. Ne irkekdür (7) ve ne ünsādur." didükde Ḫüsrev bu sözden (8) gülüp dört biŋ dirhem daḫı ʿaṭā eyledi (386a).

12.5.5. Çerende ve Perende

Otlayıcı ve uçucu hayvanlar için kullanılan çerende ve perende eserde Pîrûz b. Yezdecird döneminde yaşanan kıtlıkta çerende ve perendenin açlıktan öldüğünü belirtmek üzere kullanılır (244b).

12.5.6. Davar

İnek, özellikle koyun ve keçi gibi hayvanların genel adıdır (Kubbealtı Lugati, E.T. 17.07.2020). Eserde davarları ilk kez iple bağlayanın Tahmûras-ı Dîv-Bend olduğu kaydedilir (155b). Eserden davarların yük taşımakta da kullanıldığı anlaşılır. İskenderiyye'deki minarenin içindeki üç yüz eve davarlar yüküyle çıkar (183b). Pîrûz'un Haşûr'la mücadelesi sırasında davarları ölür (246a). Nûşîrevân'ın hizmetindeki çavuşlar için, elli bin davar her gece yemlenir (254a).

12.5.7. Deve

Deve eserde yük hayvanı olması dolayısıyla zikredilir. Deveyi yük hayvanı olarak kullanan ilk kişi Hûşeng b. Sâ'il'dir (154a).

Müellif, Şâbûr-ı Zülektâf döneminde Arapların Acem hayranlığını tarif ederken, "Bir Arap bir Acem'in yer düşmüş okunu görse atından ve devesinden inip ona secde ederdi." ifadesini kullanır:

(1) Anuŋ zamānında ʿArab'uŋ ḥāli bir mertebede idi ki her gāh ki (2) ʿAcem ṭāʾifesinüŋ oḳını yolda düşmiş görse (3) atından ve devesinden inüp ol oḳa secde ideridi. (4) Ṣoŋra atına bineridi (231a).

Nûşîrevân'ın zenginliği anlatılırken at, katır ve devesinin haddi hesabı olmadığı belirtilir. Müellif, Nûşîrevân'ın cevherlerle süslü, büyük tahtını altı yüz devenin çektiğini kaydeder:

Ve bir (13) büyük taḫtı varıdı ki cevāhirile mükellel ki altı yüz deve ol taḫtı (14) çekeridi. Ve aŋa serīrü'l-mülk dirleridi (254a).

Nûşîrevân'ın adaleti tarif edilirken "deve yükü" tabiri bir ölçü olarak kullanılır. Nûşîrevân'ın siyaseti öyle başarılırdır ki ülkesinde bir yerde "deve yükü"yle altın bırakılsa kimse o altını oradan almaz:

(14) Ve tevārīḫ kitāblarında mesṭūrdur ki Nūşīrevān-ı (15) ʿĀdil'üŋ siyāseti bir derecede idi ki eger bir kimesne (16) anuŋ ḥükm itdügi vilāyetde bir deve yüki altun bıraḳsa (17) ve nice yıllar anuŋ üzerine geçse kimesne ḳādir olmaz idi ki (1) ol altun yükini yirinden gidere idi (278a-278b).

12.5.8. Deve Kuşu

Eserde deve kuşu yumurtası bir ölçü olarak zikredilir. Deve kuşu yumurtasının ağırlığı iki kilograma yakındır. Müellif, Feylekûs'un Dârâ b. Dârâb'a her yıl beş yüz yumurta altın gönderdiğini, her yumurtanın büyüklüğünün deve kuşu yumurtası kadar olduğunu ifade eder. Feylekûs'un ölümünden sonra Dârâ altınları İskender'den ister ancak alamaz (174b, 178a).

12.5.9. Eşek (Merkep)

Eserde eşek binek hayvanı olması ve kulaklarının uzunluğu sebebiyle zikredilir. Eşekle atı çiftleştirip katırı ortaya çıkaran Efrîdûn'dur (158b). Eserde Hz. Üzeyr'in eşeğinin yüz yıl yaşamasına telmih vardır:

Ḥaḳ Teʿālā beni benī İsrāʾil'e (15) göndürdi. Ve benüm daʿvetümi ḳabūl itmediler. Ve beni (16) ḥabs itdiler. Buḫtu'n-Naṣr beni ḥabsden ḫalāṣ eyledi." (17) Ve kendü ḥikāyetini ve merkebinüŋ aḥvālini ve ṭaʿām u (1) şarābınuŋ keyfiyyetini ki yüz yıldan berü ter ü tāze ḳalmış (2) ve "lem yetesenneh" ṣıfatıyla mevṣūf olmış benī İsrāʾil'e (3) ḫaber virdi (168a-168b).

Müellifin *Marzubân-nâme*'den aktardığı bir hikâyede İskender'in kulağının eşek kulağı gibi olduğu aktarılır. Bu sırrı bilen tek kişi İskender'in dellâkıdır. Karısı, dellâkın sırrın sıkıntısından bunaldığını görünce ona sırrını eşekle paylaşmasını tavsiye eder:

Ḫˇātūn didi ki: “Var evde olan (2) merkebe söyle ki merkebüŋ dili yoḳdur ki kimseye ḫaber vire” (222b).

Hz. Üzeyr, Buhtunnasr ile görüştükten sonra eşeğine binerek Beytülmukaddes’in köylerine gider:

Çünkim İrmiyā (8) merkebine binüp Beytü’l-Muḳaddes ṭarafına müteveccih oldı. (9) Beytü’l-Muḳaddes’üŋ köylerine ve şehrlerine yitişdükde (10) gördi ki maʿmūrlık eṣeri anlarda ḳalmamışdur (167a).

12.5.10. Fil

İri cüsseli bir hayvan olan fil esere göre Efrîdûn tarafından evcilleştirilir. Efrîdûn file biner, seferlerde zırhlı bir fili yanında bulundurur (158b). Behrâm b. Yezdecird’in Hindistan’da bulunduğu sırada azgın bir fil peyda olur. Ordunun seferber olup ortadan kaldıramadığı fili Behrâm ok atarak ortadan kaldırır:

Nā-gāh (15) ol avānda Hind’üŋ çengelinde bir fīl-i demān peydā (16) oldı. Ve yol üzerine gelüp ne ḳadar ḫayvāna ki rāst (17) gelse helāk ideridi. Hind’üŋ Pādşāhı kerrāt u merrātıla (1) leşker göndürüp ol fīlüŋ şerrini defʿ itmege ḳādir olmadı. (2) Bir gün Behrām şikārda iken fīl Behrām’a ḳarşu geldi. (3) Behrām ol file bir oḳ atdı. Ve anuŋ iki gözini kör (4) idüp yire düşürdü. Ve başını kesüp ḫorṭumından (5) yapışup çeke çeke anı yol üzerine getürüp bıraḳdı (241b-242a).

Fil eşya taşıma maksadıyla da kullanılmıştır. Serefzây, Pîrûz ile Haşûr arasında sınır olarak belirlenen minareyi filler yardımıyla taşır:

İki oġlını Serefzāy’a (4) ṭapşurdı. Ve Nīgūrūy’ı ve yüz biŋ ʿasker ve biş yüz fīl (5) kendüsiyile götürüp ol menāreye degin vardı. (6) Ve emr eyledi ki ol menāreyi dibinden ḳazdılar. Ve bütün (7) yir üzerine bıraḳdılar. Pes buyurdı ki ʿarabalar getürdiler. Ve ol (8) menāreyi bütünce ʿarabalaruŋ üzerinde bekidüp fīllere yükletdiler. (9) Ve her gün elli fīl ol menāreyi çeker idi (247b).

12.5.11. Hınzır (Domuz)

Eserde kadınların benzetildiği yedi sınıf hayvandan biri de hınzırdır. Müellife göre bu sıfattaki kadınların yemekten içmekten başka gayesi yoktur. Yemek yedikleri kapları yıkamazlar. Namaz, oruç gibi dinî görevlerini önemsemezler. İlmî konulara ilgileri yoktur. Evlerinde kirli kıyafetlerle oturan bu kadınlar, dışarı giderken süslenirler. Yattıkları vakit kendilerinden kötü kokular gelir:

Ammā şol ṣınıf ki ḫinzīr ṣıfatındadur. (1) Ol Ḫˇātūndur ki yimekden ve içmekden ġayrı (2) hüneri olmaya ve ḳab u kacaġı yumaya. Ve her ḳanda (3) ki dilerse gide ve erinden bī-pervā ola. (4) Ve dīn bābında ve namāz u oruc edāsında ihtimāmı (5) olmaya. Ve ulūmı ve vaʿd ü vaʿīdi hīç aŋmaya. (6) Ve Ḫaḳ celle ve ʿalānuŋ rıżāsından ve seḫaṭından (7) ġāfil ola. Ve evlādınuŋ muḥāfaẓasında ve (8) teʾdīblerinde iltifātı olmaya. Ve evinde olduġı (9) vaḳt kir pas libāṣ geyüp ṭaşra çıḳduġı (10) zamān zīnetlerile kendüyi bezeye. Ve döşekde andan (11) rāyiḥa-i kerīhe gele (379b-380a).

12.5.12. Horoz ve Tavuk (Hurûs ve Mâkiyân)

Eserde, horoz ve tavuk Keyûmers'in torunu Sâ'il'i dev ve perilerin şerrinden korumakla görevlidir. Horoz devler tarafından Sâ'il'in yanına bırakılan yılanı haber vererek çocuğun hayatını kurtarır:

> Keyūmerş (1) anı görüp Sāʾil ad ḳodı. Ve didi ki: "Bu oġlanı evkāt-ı (2) ḥıfẓ idüŋ ki beglerüŋ babası olsa gerek. Ve bu oġlanı (3) besledügüz evde bir aḳ ḫurūs ve bir mākiyān ṣaḳlamaḳ (4) gereksiz. Tā kim dīv ü perīnüŋ şerrinden emīn ola." (5) ʿAcem ʿulemāları buyurmışlardur ki: "Çün dīvler bildiler (6) ki Sāʾil'üŋ neslinden çoḳ selāṭīn vücūda (7) gelse gerek. Vardılar ve bir ilanı dutdılar. Ve Sāʾil'üŋ (8) yatduġı eve bıraḳdılar. Ol aḳ ḫurūs çün ilanı (9) gördi fi'l-ḥāl ötdi (151a-151b).

12.5.13. Katır

Eşekle atın çiftleşmesinden meydana gelen katırı, ilk defa Efrîdûn'un bulduğu kaydedilir. Müellif, onun zamanına kadar katırın bulunmadığını belirtir:

> Ve evvel kimse ki merkebi ata çekdi (1) ve ḳatır ḥāṣıl oldı. Efrīdūn idi. Ol zamāna degin ḳatır (2) yoḳıdı (158b-159a).

Eserde katır yük hayvanı olması yönüyle de anılır. Nûşîrevân'ın zenginliği anlatılırken katırlarının sayısının bilinmediği, altın ve gümüş eyerli, dizginli sekin bin beş yüz atının ağırlığını on bin katırın çektiği ifade edilir:

> Ve sekiz biŋ biş yüz altun ve gümiş (10) eyerli ve uyanlı ḫāṣ atları varıdı. Ve on biŋ ḳatır (11) aġrıġın çekeridi (254a).

Müellifin kadınları tabiatı yönüyle benzettiği hayvanlardan biri katırdır. Katır sıfatındaki kadınlar, bir köprüye ya da ırmağa vardıklarında katır gibi ya geçerler ya da geçmezler. İnatçı ve başına buyruk olurlar:

> Ve ammā şol ṣınıf ḫˇātūnlardan (2) ki ʿādeti ḳatır ʿādetidür. Ol ḫˇātundur (3) kim ḳatır gibi ḳaçan bir köpriye veyā bir adlayacaḳ (4) ırmaġa yitişe cehd-i belīġ ü ḍarb-ı vecīʿ ile (5) yā geçe veyāḫūd geçmeye.Ve muʿānid ve lecūc ḫˇātūn (6) ola rāyıyla müteferrid ve nefsiyle muʿcib ü mütemerrid ola (381a).

12.5.14. Kelb (Köpek)

Eserde köpek evcil, koruyucu bir hayvan olarak zikredilir. Köpeği eğiten ilk kişi Hûşeng'dir:

> (13) Ve kelb-i muʿallemüŋ evvel muʿallimi oldur. Ve anuŋ zamānında (14) Hūşeng'den ġayrı cihānda pādşāh ve ṣāḥib-sipāh (15) kimse yoġıdı (153b).

Adaletin öneminin anlatıldığı bir hikâyede, hac kafilesinden ayrılan bir kişinin yolu yaşlı bir kadının evine düşer. Evin kapısında bir köpek vardır. Ev sahibi yaşlı kadın ve misafir yılan avlamaya giderken avcı köpek de onlara eşlik eder:

> Ve ḳapusında bir kelb-i muʿallem ḳāṭındur. (…) Bī-çāre (9) müsāfir rencīde-ḫāṭır olup eyitdi ki: "Ben ilan (10) ṣaydına ḳādir degülem." Pīrezen didi ki: "Ġam yime ben bile varayın." (11) Pes ol ʿacūze müsāfir ve kelb-i muʿallem ṣayyād-ı māhir ol vādiye (12) vardılar (290b).

Müellif, sultanın yalnızca kendisinin adil olmasının yeterli olmayacağı konusunda onu uyarır. Sultan kendisi tarafından halk üzerinde görevlendirilen kişilerden de sorumludur. Müellif; halkı koyun sürüsüne, sultanı çobana, sultanın görevlendirdiği kişileri çoban köpeğine, düşmanları da kurda benzetir. Halk devlet görevlilerinden emin olursa sultan ancak o zaman adaletle hükmetmiş sayılır:

> Raʿiyyet süri ḳoyun şāh çōbān
> (9) ʿAdū ḳurd sipāhīler nigehbān
>
> (10) Ḳoyun ol vaḳt ṣaḳlanur ki çōbān
> (11) Köpeklerin ide dāʾim hirāsān
>
> (12) Ve ger köpek ḳoyun yirise nihānī
> (13) Daḫı artuḳ olur ḳurduŋ ziyānı
>
> (14) Ne deŋlü ʿadl iderise pādşāhī
> (15) Degül nāfiʿ çü ẓulm ide sipāhī
>
> (16) Şehüŋ ʿadli şu vaḳtin kāmil ola
> (17) Ki eşirrādan raʿiyyet sālim ola (103b)

Küstâsep'le ilgili bir hikâyede koyun sürüsü ve sürü köpeğinin durumu anlatılır. Köpeğin bir dala asıldığını gören Küstâsep sürü sahibinden köpeğin sürüye ihanet ettiğini öğrenince kendisinin içinde bulunduğu durumu anlar. Halk koyun sürüsü, kendisi çoban, halkı için görevlendirdiği veziri ise sürü köpeğidir:

> Küṣtāsep eyitdi kim: "Bu kelbüŋ hālinden baŋa ḫaber (13) virmeyince ben taʿāmıŋa el ṣunmazam." didükde ol (14) yigit eyitdi kim: "Ṣöyle maʿlūmuŋ olsun ki bu kelb (15) benüm ḳoyunlarumuŋ emīni idi. Varup bir ḳurdıla enīs (16) ve hem-celīs olup ʿaḳd-i muṣādaḳat baġlayup bile (17) yatup bile ḳalḳar imiş. Ve bu ḥālden ḫaberdār degülidüm. (1) Ve her gün ḳurt bu kelbüŋ görmez gözinden yaŋa bir baş (2) ġanemi alup nūş ider imiş. Tā kim ḳoyunuŋ otlaġı ḥaḳḳı (3) zamānı gelüp oturup ḳoyunuŋ ḥisābını itdüm. Ḥisābdan (4) eksük çoḳ ḳoyun buldum. Ben bu muḥāsebede iken (5) ḳurd gelüp bir ḳoyunumı daḫı aldı. Kelb anuŋ yanında (6) ṭurur iken hīç dinmedi. Bildüm ki ġanemümüŋ itlāfına (7) sebeb kelbüŋ ʿadem-i iltifātı imiş. Emānetde ḫıyānet (8) itdügi sebebden lāzım geldi ki anı ṣalb eyleyem." didükde (9) Küṣtāsep'a bu kelāmdan ʿibret ḥāṣıl olup (10) kendü kendüyile olup tefekkür idüp didi ki: "Raʿiyyet (11) bizüm ġanemlerümüzdür. Pes bizüm üzerümüze vācib ve lāzımdur (12) kim anlaruŋ iżāʿatinden suʾāl idevüz. Ve eksilmelerinüŋ (13) ḥaḳīḳatine muṭṭaliʿ olavuz" (309b-310a).

Eserde kadınların tabiatının benzetildiği hayvanlardan biri köpektir. Köpek sıfatındaki kadınlar, kocaları kendileriyle konuşurken köpek gibi onun suratına atılıp bağırırlar. Kocalarının keseleri parayla, evleri yiyecekle doluyken ona çok iyi davranırlar. Aksi durumda ise kocalarına bağırıp küfür ve beddua ederler:

> Ve şol ḫ̬ātūn ki ʿādeti kelb ʿādetidür. (1) Ol ḫ̬ātūndur ki kaçan eri anuŋıla söyleye (2) kelb gibi erinüŋ yüzine yapışa ve çaġıra (3) ve eriyile ḫuṣūmetler eyleye. Ve ḳaçan ki göre (4) kim erinüŋ kīsesi altundan ve gümişden (5) ṭoludur. Ve evi buġdayıla arpayıla yimişlerile (6) memlūdur. Eriyle başı ḫ̬ōş olup kemāl mertebede (7) erine yaḳın olup her zamān sözi bu ola kim: (8) "Cānum saŋa ḳurbān olsun. Başum senüŋ yoluŋda (9) gitsün. Umaram ki ol ölümüm öŋüŋde ola." Ve eger (10) emr-ber-ʿaks ola kelb gibi erinüŋ yüzine yapışup (11) sögmege başlayup ḥaseb ü nesebine naḳṣ getürüp (12) elinden ve dilinden gelen efʿāl ü aḳvāl-i ḳabīḥeyi (13) dirīġ eylemeye (380a-380b).

12.5.15. Koyun (Ganem)

Koyun; sürü olarak yaşaması, geçim kaynağı olması, yumuşak huylu tabiatı, çoban tarafından idare edilmesi yönüyle anılır. Eserde halk koyuna, düşmanlar kurda, gözcüler sürü köpeğine, sultan ise çobana benzetilir. Köpek, sürüye ihanet ederse kurdun vereceği zarar da artacaktır. Sultan ne kadar adil olsa da bu halkı korumak için yeterli değildir. Ancak hükümdarın belirlediği görevliler iyi kimseler olursa halk huzura erer:

> Raʿiyyet süri ḳoyun şāh çōbān
> (9) ʿAdū ḳurd sipāhīler nigehbān
>
> (10) Ḳoyun ol vaḳt ṣaḳlanur ki çōbān
> (11) Köpeklerin ide dāʾim hirāsān
>
> (12) Ve ger köpek ḳoyun yirise nihānī
> (13) Daḫı artuḳ olur ḳurduŋ ziyānı
>
> (14) Ne deŋlü ʿadl iderise pādşāhī
> (15) Degül nāfiʿ çü ẓulm ide sipāhī
>
> (16) Şehüŋ ʿadli şu vaḳtin kāmil ola
> (17) Ki eşirrādan raʿiyyet sālim ola (103b)

Küstâsep, vezirinin halka karşı muamelesinin kötülüğünü; bir çobanın sürü köpeğinin kurtla anlaşarak kendisine ihanet ettiğini anlatması üzerine fark eder. Kendisinin çoban, vezirinin de ihanet içindeki köpek olduğunu fark eden Küstâsep veziri yanından uzaklaştırır (308b-310b).

Eserde, koyun ketif ilminin kaynağı olması ve ketif ilminin sürü hakkında bilgi vermesi dolayısıyla da anılır. Koyunun kürek kemiğinden çeşitli konularda bilgi alınmasını sağlayan ketif ilmi, tercihen dişi koyunun kürek kemiğiyle uygulanır. Kemik üzerinde bir yerde siyahlık bulunması sürünün kaçmasına, art arda iki yerde siyahlık bulunması sürünün rahatta olmasına, kemikte beyazlık bulunması sürünün dağınıklığına,

beyaz bozuk bir nokta bulunması sürünün hastalığına, küçük beyaz bir nokta ise sürünün ölümüne işaret eder. Küreğin dağ başından kenarına kadarki kısmında siyah işaretler olması sürünün çoğalacağını gösterir. Küreğin kenarlarının dar olması sürünün zayıflığına işaretdir:

> her kimse ki diler ki ketifde (13) naẓar eyleye ve cemīʿnüŋ ve bedī anda müşāhede idüp (14) evlenmek aḥvālini ve yoluŋ emniyyetini ve leşkerüŋ ḥareketini (15) ve ḳar ve yaġmuruŋ yaġmasını ve ṣovuḳlar ve issiler olmasını (16) ve sürinüŋ ve ılḳınuŋ aḥvālini bilmek dilese gerek ki (17) ay tezāyüdde iken bir dişi ḳoyun boġazlaya (200b).

> Ṭaġ ṭarafına naẓar idüp küregüŋ dibinden yaŋa (15) insiz ṭarafından ḫaber virile. Eger ḳoyun sürisinüŋ (16) yirinde siyāh reşāşeler gözüke delālet ider ki (17) ḳoyun sürisi leşkerden veyāḫūd yil ve dipiden veyā ḥarāmīlerden (1) ḳaçmaḳ üzerinedür. Ve eger iki yirde birbirinüŋ ardınca (2) siyāh reşāşeler ola ılḳı ve süri emniyyet ve rāḥat üzeredür. (3) Ve eger ol mevżiʿde pāre pāre ṭaġıḳ aḳ nesneler (4) gözüke sürinüŋ ṭaġıḳlıġına delālet ider. Ve eger ol (5) mevżiʿde bir yirde beyāż ʿarīż ola ılḳınuŋ ṣayrulıġına (6) delālet ider. Ve eger uvaḳ aġ ola ve arpa miḳdārı (7) ola ılḳınuŋ mevtine delāletdür. Ve eger ṭaġuŋ (8) başından küregüŋ kenārına varınca siyāh reşāşeler (9) ola ılḳı ve sürinüŋ keşretine ve vefretine delālet (10) ider. Ve eger küregüŋ kenārları ṭār olsa sürinüŋ (11) aruḳlıġına delālet ider (203a-203b).

Müellifin eserde kadınları benzettiği yedi hayvandan biri koyundur. Diğer altı hayvana benzetilen kadınlar eleştirilirken koyun tabiatında bulunan kadınlardan övgüyle söz edilir. Bu mizaçtaki kadınlar, koyun gibi mübarek ve yumuşak huyludur. Erine, çocuklarına ve ailesine karşı şefkat doludur. Bu kadınların her nesnesi hayır ve bereket kaynağıdır:

> Ve ammā şol ḫ̌ātūnlardan (7) kim ʿādeti ḳoyun ʿādetidür. Şol ḫ̌ātūndur ki (8) ḳoyun gibi mübārek ve raḥīm-ṭabʿdur. Ve nitekim ḳoyunuŋ (9) her nesnesinden menfaʿatlenürler. Ḳoyun ṭabīʿatlu (10) ḫ̌ātūnlardan daḫı ḫayr u bereket ve nefʿ ü şefḳat (11) gelür. Ve erine vü evlādına ve ḳavm ü ḳabīlesine müşfiḳ ü (12) mihribāndur. Hem erine muṭīʿve hem Ḥaḳḳ'uŋ ḥuḳūḳını (13) edā ider (382a).

12.5.16. Kurt

Eserde kurt, koyun sürülerine saldırması ve sürüyü dağıtması yönüyle zikredilir. Hz. Ömer hilafeti döneminde her gece askerleriyle birlikte sokaklarda dolaşıp halkın ihtiyaçları için çalışmıştır. Hilafeti devrinde ilgili kurdun koyunu kapmasının bile kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade eder:

> Ve her zamān buyurur idi ki: "Eger (11) benüm ḫilāfetüm zamānında süriden bir ḳoyun ḳalup ve (12) ḳurd gelüp anı alup ben aŋa ḫabīr olmayup ki (13) defʿine çalışam. Ḳorḳaram ki ḳıyāmetde andan (14) mesʾūl olam" (96a).

Müellif, eserde toplum düzenini koyun sürüsü örneğiyle anlatır. Halk koyun, idareci çoban, düşmanlar ise kurttur. Köpek gizli gizli koyun yerse kurdun sürüye vereceği ziyan artacaktır (103b).

Bir hikâyede köpeğin kurtla iş birliği yaparak ona göz yumması ve kurdun koyunları yemesi anlatılır. Devlet idarecileri de köpek gibi sürüyü korumak yerine düşmanlarla dost olursa halkın zulme uğrayacağı anlatılır:

> "Şöyle maʿlūmuŋ olsun ki bu kelb (15) benüm ḳoyunlarumuŋ emīni idi. Varup bir ḳurdıla enīs (16) ve hem-celīs olup ʿaḳd-i muṣādaḳat baġlayup bile (17) yatup bile ḳalḳar imiş. Ve bu ḥālden ḫaberdār degülidüm. (1) Ve her gün ḳurd bu kelbüŋ görmez gözinden yaŋa bir baş (2) ġanemi alup nūş ider imiş. Tā kim ḳoyunuŋ otlaġı ḥaḳḳı (3) zamānı gelüp oturup ḳoyunuŋ ḥisābını itdüm. Ḥisābdan (4) eksük çoḳ ḳoyun buldum. Ben bu muḥāsebede iken (5) ḳurd gelüp bir ḳoyunumı daḫı aldı. Kelb anuŋ yanında (6) ṭurur iken hīç dinmedi. Bildüm ki ġanemümüŋ itlāfına (7) sebeb kelbüŋ ʿadem-i iltifātı imiş. Emānetde ḫıyānet (8) itdügi sebebden lāzım geldi ki anı ṣalb eyleyem." didükde (9) Küşṭāsep'a bu kelāmdan ʿibret ḥāṣıl olup (10) kendü kendüyile olup tefekkür idüp didi ki: "Raʿiyyet (11) bizüm ġanemlerümüzdür. Pes bizüm üzerümüze vācib ve lāzımdur (12) kim anlaruŋ iżāʿatinden suʾāl idevüz. Ve eksilmelerinüŋ (13) ḥaḳīḳatine muṭṭaliʿ olavuz" (309b-310a).

12.5.17. Kuş

Kuş; eserde avlanıp yakalanması, cennette bulunması ve uçması yönüyle anılır. Kuşları tuzak ile ilk avlayan Tahmûras'tır:

> Ṭahmūraṣ binā eyledi. (11) Ve ṣūf ṭokumaḳ ve keçe işlemek ve ṭavarları ipile (12) baġlamaḳ ve ḳuşları duzaġıla dutmaḳ ol peydā eyledi (155a).

Cennet kuşlarının rengi yeşildir. Mümin kişilerin ruhu haşre kadar, cennette yeşil kuşların havsalasında vakit geçirir:

> Ṣoŋra rūḥ eger müʾminüŋ ise (7) ʿurūc idüp cennet-i meʾvā içinde yeşil ḳuşlaruŋ (8) ḫavṣalasında ḫaşre degin mesken idinür (49a).

Müellif, amel defterinin kişiye ulaşmasını kuşların uçuşuna benzetir:

> (16) Ve ḳıyāmet güninde nāme-i aʿmāl ḳuşlar gibi ṭayerān idüp (17) münteşir olup kiminüŋ ṣaġından ve kimisinüŋ ṣolından (1) ve kimisinüŋ öŋinden ve kiminüŋ ardından gelüp "iḳrā kitābeke" (2) emr olınup her kimesne işledügi aʿmāli ve söyledügi (3) aḳvāli ol nāmede yazulu görse gerek (59b-60a).

Eserde kadınların benzetildiği hayvanlardan biri kuştur. Kuş sıfatındaki kadınlar, kendileri sabahtan akşama kadar komşu evlerinde gezerken kocalarını başka kadınlara gidip kendisine şefkat göstermemekle itham ederler:

> (10) Ve ammā şol ḫˇavātīnden kim ʿādeti ve ṣıfatı (11) ḳuş ṣıfatıdur. Ol ḫˇātūndur ki ṣabāḥdan (12) aḫşama degin ḳoŋşı evlerini gezüp bir ān (13) evinde oturmaya. Bunuŋ

birle erine diye kim: (14) “Ḳanda gezersin sen beni dilemezsin benden ġayrı (15) ḫˇātūnları seversin. Benümle ṭoġrı müşfiḳ (16) ve mihribān degülsin” (381b).

12.5.18. Maymun

Müellifin kadınları benzettiği hayvanlardan biri maymundur. Maymun âdetindeki kadınlar, türlü türlü giyinip altın ve gümüşle süslenmeyi severler. Akrabalarına ve kocalarına karşı kibirli davranıp büyüklenirler:

Ve ammā şol (12) ṣınıf ḫˇātūnlar ki ʿādetleri maymūn (12) ʿādetine beŋzer. Ol ḫˇātūndur himmeti dürlü (13) dürlü libāsları geymekde ola ve kendüyi (15) altun u gümiş ü lüʾlü vü cevāhirile bezeye. Ve aḳvām u (16) aḳribāsıyla tefāḫur eyleye. Ve erine tekebbür ü taʿażżum (17) eyleye (380a).

12.5.19. Pars

Avlayıcı ve yırtıcı bir hayvan olan parsın avcılığı Hûşeng b. Sâ’il’den öğrendiği kaydedilir (154a).

12.5.20. Tavşancıl ve Çaylak

Tavşancıl; tavşan avlamakla beslenen kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşlar için kullanılan bir sözcüktür (*TS*, 21.05.2020). Eserde, tavşancıl Saylem adlı kâhinin Nil Nehri’nin akışını ölçmek için yaptığı icat ile ilgili zikredilir. Nehrin akışını ölçmek için bakırdan bir havuz yapan Saylem havuzun içine bakırdan iki tane de tavşancıl yapıp koyar. Bir erkek biri dişi olan bu tavşancıllar, Nil Nehri’nin akışına göre renk değiştirir. Nehrin suyu fazla olduğunda erkek tavşancıl, az olduğunda ise dişi tavşancıl sararır (186a).

Eserde tavşancıl yırtıcı bir kuş olan çaylakla birlikte de anılır. Aristo’dan aktarılan bir hikmette padişahın tavşancıl ve çaylak gibi uyanık ve tez canlı olması gerektiği ifade edilir:

Arasṭaṭālīs buyurmışdur ki: (1) “Pādşāhlaruŋ yigregi şol pādşāhdur ki ṭavşancıl ve çaylıḳ gibi (2) ḥiddet naẓarı ola. Ve çevresinde olan ḫadem ü ḥaşemüŋ (3) daḫı çeşmi tīz-bīn olup pādşāhları gibi ṭavşancıl (4) ṣıfatlu olmaḳ gerekdürler. Cīfeler gibi olmamaḳ gerek. (5) Yaʿnī ḳaçan ki sulṭān ehl-i naẓar ve uyanuḳ ola ve ʿāḳıbetinüŋ (6) fikrine meşġūl ola ve muḳarrebleri daḫı bu ṣıfatıla mevṣūf (7) olalar memleketüŋ aḥvāli müntaẓim olup ehl-i vilāyetüŋ (8) umūrında istikāmet ḫāṣıl olur” (311a-311b).

12.5.21. Tilki

Kurnazlığı ile tanınan tilki, eserde benzetme unsuru olarak kullanılır. Müellife göre kadınlar yedi sınıfa ayrılır. Bunlardan biri de tilki tabiatındaki kadınlardır. Tilki

sıfatındaki kadınlar, eşlerini evlerinden kendi arzularıyla uzaklaştırıp sonra da onları ilgisizlikle suçlar:

> Ve ammā şol ḫ̌avātīnden (17) ki ʿādeti dilkü ʿādetidür. Ol ḫ̌ātūndur ki (1) erini evinden süre. Ve ḳaçan kim görür ki eri (2) yimek yir kendüyi uyur göstere. Dürlü (3) dürlü ʿillet iẕhār ide. Ḳaçan eri evine gelür. (4) Anuŋıla ḫuṣūmete başlar ve eydür ki: "Beni (5) ḫaste ve perīşān yalŋuz ḳoduŋ ḳanda gitdüŋ?" (6) Ve bu nevʿ bahāneler getürür (381b-382a).

12.5.22. Yılan

Yılan eserde korkutucu ve öldürücü bir hayvan olması yönüyle zikredilir. Kabirde Münker ile Nekîr'in sorularına cevap veremeyenlerin kabirleri akrep ve yılanla dolacaktır:

> Pes eger cevāb virdiyse "fe-bihā" ḳabri (17) cennet ravżalarından bir ravża olur. Ve eger cevāba (1) ḳādir olmayup ʿacemīlenürse melekler anı taʿẕīb idüp (2) ḳabri ʿaḳrebile ilan ṭolup "ḫufretün min-ḥuferi'n-nīrān" (3) olup ḥaşre degin ʿaẕāb ve neşre deginʿiḳāb (4) çeker (52a).

Keyûmers'in torunu Sâ'il'in soyundan çok hükümdar geleceğini anlayan cinler onu öldürmek için yatağına yılan bırakır:

> "Çün dīvler bildiler (6) ki Sāʾil'üŋ neslinden çoḳ selāṭīn vücūda (7) gelse gerek. Vardılar ve bir ilanı dutdılar. Ve Sāʾil'üŋ (8) yatduġı eve bıraḳdılar. Ol aḳ ḫurūs çün ilanı 9) gördi fi'l-ḥāl ötdi. Sāʾil'üŋ anası yatur idi. (10) Nā-gāh ḫurūsuŋ āvāzı ḳulaġına irdi. Uyḳusından (11) ṣıçrayup ḳalbine bir ḳorḳu girdi. Çırāġ yaḳdurup (12) oġlınuŋ üzerine gelüp görse ki oġlınuŋ başı ucında (13) bir ilan yatur. Ānīde anı öldürdiler (151b).

Dahhâk'a Dahhâk-ı Mârân denmesinin sebebiyle ilgili iki rivayet aktarılır. Bu rivayetlerden birinde Dahhâk'ın omuzlarının üstünde gövdesinden biten iki yılan bulunduğudur. İkinci rivayette ise, omuzlarının üzerinde yılan biçiminde iki parça et olduğu belirtilir:

> Ve Ḍaḥḥāk'a Ḍaḥḥāk-ı Mārān didüklerine sebeb budur ki (4) iki omuzı üstinde iki ilan varıdı ki gövdesinden bitmiş (5) idi. Ve bunuŋ türrehātı baʿżı tevārīḫ kitāblarında meẕkūrdur. (6) Ṣıḥḥati olmaduġı eclden anuŋ īrādına mültefit olmadum. (7) Ḳavl-i ṣaḥīḥ budur ki omuzında iki pāre laḥm-ı zāʾid idi (8) ki ilan şeklinde idi. Ammā ḥayātı yoġıdı (158a).

Bir hikâyede hac kafilesinden ayrılıp yolunu kaybeden bir yolcu yaşlı bir kadının evine sığınır. Kadın, yolcunun aç olduğunu öğrenince ona yılan avlayıp pişirerek ikram eder. Bu hâle şaşıran yolcu kadına neden yılanla beslendiklerini sorunca kadın, adil bir padişahla yönetildiklerini bu nedenle yediklerinin onlara lezzetli geldiğini belirtir. Dünyada, İslam'dan sonra en büyük nimetin huzurla adil bir padişahın himayesinde yaşamak olduğunu kaydeder:

ʿAcūze didi ki: “Ḥāl (6) bu minvāl üzre olıcaḳ. Pes sizüŋ nefāʾis ve zībā (7) ṭaʿāmlarıŋuz ve şol mühennā ve muṣaffā ṣularuŋuz cevr ü ẓulm-i (8) sulṭān sebebiyle semm-i helāhil ve zehr-i ḳātildür. Ve bizüm ṭaʿām (9) ve şarābumuz emn ü emānile. İlanumuz bize biryān ṭuzlu bıŋarumuz (10) çeşme-i ḥayvāndur. Bu sözi işitmedüŋ mi kim İslām niʿmetinden (11) ṣoŋra ecell-i niʿam u iḥsān ṣıḥḥat-ı beden (12) ve emn ü emāndur. Ve emn ü emān ve faẓl u iḥsān hemān ʿadl-i sulṭāndur” (291b).

Arapça bir meselde yılanı başkasının eliyle tutmanın kendi eliyle tutmaktan yeğ olduğu kaydedilir:

Yaʿnī ilanı āḫir kimesnenüŋ eliyle ṭutmak yegdür ki (14) sen elüŋile ṭutasın (325b).

Yedi sınıf kadından bir sınıfı yılanlara benzeyen kadınlardır. Yılan sıfatındaki kadınlar, dışarıdan iyi huylu olsa da içleri kötüdür. Erleri için hayır dilemezler:

Ve ammā şol ṣınıf ḫˇavātīnden (14) ki ṣıfatı ilan ṣıfatıdur. Ol ḫˇātūndur (15) ki eriyle sözi ve kelecisi mülāyim ola. Ammā içi (16) nā-pāk ola. Ve erine şer dileyüp ḫayr ṣatmaġa. (17) Şuncılayın ḫˇātūn yılana beŋzer kim “leyyin lemsuhā (1) ḳātil semmuhā”[92] (380b-381a).

12.6. Bitkiler

Eserde felsefenin kollarından olan tabîiyyât ilminin yedi konusundan biri de bitki ilmidir. Müellifin “ilm-i nebât” olarak adlandırdığı bu ilim; bitki çeşitlerini, görünüşünü şeklini, tadını, kokusunu, niteliklerini, faydalarını ve zararlarını bilmeyi gerektirir:

Altıncı ʿilm-i nebātdur. (6) Yaʿnī otlaruŋ envāʿını ve heyʾetini ve eşkālini ve ṭuʿūmını (7) ve revāyiḥini ve ḫavāṣṣını ve menāfiʿ ve meżarrını bilmekdür (192a).

12.6.1. İspend (Üzerlik)

İskender; kendisine top, çevgân ve susam gönderen Dârâ’ya bir ölçek ispend gönderir. İspend göndermesinin sebebini, Dârâ’nın üzerine sayısız asker göndereceği, bu askerlerin ecel gibi acı olacağı ve Dârâ’ya fayda sağlamayacağı biçiminde açıklar:

Yaʿnī ben (7) daḫı bir ʿasker üzerüŋe iletürem ki bu üzerlik gibi (8) ḥisābsız ve acı ola. Ve saŋa ve leşkerüŋe hīç fāʾidesi (9) olmaya. Belki ecel gibi telḫ ola (178b).

12.6.2. Simsim (Susam)

Dârâ kendisinden istediği haracı göndermeyen İskender’e bir çevgân, bir top ve bir ölçek susam gönderir. Top ve çevgân, çocuk gibi gördüğü İskender’in oyun oynaması içindir. Dara susam göndermesinin sebebini, İskender’în üzerine susam taneleri gibi çok asker gönderebileceği şeklinde ifade eder:

92 Dokunması yumuşaktır, zehri öldürücüdür.

> Oġlancuḳlar gibi gūy u çevgān oyna. Ve ḫarācı (11) göndür. Yoḳsa bu simsim dānesi gibi ḥadsiz leşker göndürürem. (12) Ve memleketüŋi ḫarāb u yebāb iderem" (178a).

İskender, Dârâ'ya cevabında susamın kendisinin yağının ve kabuğunun çok faydalı olduğunu; susamın latif bir nesne olduğunu belirtir. Dârâ'dan kendisine gelecek susam gibi askerlerin de kendisine fayda sağlayacağını söyler:

> Ve göndürdügüŋ susam bir laṭīf nesnedür. Eger dānesi (2) ve eger yaġı ve eger ḳabuġı hep ʿayn-ı fāʾidedür. (3) Maʿnāsı budur ki eger sen bu susam gibi bī-şumār leşker (4) göndürürsin ben anlaruŋ ālāt u esbāb u silāḥlarından (5) fāʾidemend olsam gerek" (178b).

12.7. Ağaçlar

Eserde ağaçlar; gölge vermesi, şekli ve yapı malzemesi olarak kullanılması yönüyle zikredilir. Beytülmukaddes'e giden Hz. Üzeyr orada bir ağacın gölgesinde dinlenir:

> Rāvī eydür ki: "Ḳuşlıḳ (14) vaḳti idi. Ve gün issi idi. İrmiyā bir aġacuŋ gölgesinde (15) bir miḳdār zamān oturdı (167a).

Ahmed b. Tolun, İskenderiyye'deki minarenin üstüne ağaçtan bir kubbe yaptırır:

> Ve Aḥmed bin Ṭolun (3) ol menārenüŋ üstinde aġacdan bir ḳubbe yapdurmışıdı. (4) Ṣoŋra münhedim olup Melik-i Kāmil zamānında (5) yirine bir mescīd binā olındı (185b).

İskender-i Yunanî zamanında; Mısır'da bulunan kâhinlerden biri demirden diğeri bakırdan iki ağaç yapar. Demirden yapılan ağaç zalimi mazlumdan ayırmak; bakırdan yapılan ağaç ise vahşi hayvanları avlamak için kullanılır (186b-187a).

Rûm Meliki, Fars ülkesini harap ederken bu bölgenin ağaçlarını da keser. Şâbûr, Rûm Padişahı'na galip gelince askerlerine kesilen ağaçların yeniden yerine dikilmesini emreder. Irak'ta o döneme kadar zeytin ağacı yoktur. İlk defa Şâbûr'un askerleri Irak'a zeytin ağacı diker:

> Ve leşkerine emr idüp buyurdı ki: (14) "Ne ḳadar ḫarāblıḳ ki Fars ve Ahvāz ve Cend vilāyetlerinde (15) itmişsiz yine eyleŋ. Ve her yimiş aġacı ki kesmişsiz (16) yine yirine dikün." didükde Rūm leşkeri ḳabūl itdiler ve (17) meẕkūr olan memāliki maʿmūr idüp bī-nihāyet yimiş (1) aġacları dikdiler. Ve zeytūn aġacı ʿIrāḳ'da yoġıdı. Anlar (2) dikdi. Pes ol dikdükleri aġacları tīmār idüp (3) pür-bār olıncaya degin ḫiẕmet itdiler (234b-235a).

Müellif, İbrâhim suresinin "Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir." ayetinde bahsedilen ağacın müfessirler tarafından hurma ağacı olarak yorumlandığını ifade eder. *Esrâr-ı Tenzîl*'de ayetteki ağacın hurma ağacına benzetilmesinin sebepleri aktarılır. Hurma ağacı

her memlekette yetişmeyen bir ağaçtır. Uzun boylu bir ağaçtır. Yılda iki kere meyve verir. Hurmanın içinde faydasız bir çekirdek vardır ancak bu hurmanın kıymetine zarar vermez:

> Evvelki oldur ki nitekim ḫurmā (13) aġacı her memleketde bitmez. Şuncılayın kelime-i tevḥīd her (14) dil üzre cārī olmaz. İkinci veche oldur ki (15) nitekim şecere-i naḫle aṭvel eşcārdur. Ke-ẕālik kelime-i (16) tevḥīd ʿale'l-kelimāt ve'l-eẕkārdur. Üçünci budur ki (17) ḫurmā aġacı yılda iki kerre bārver olur. Şuncılayın (1) şecere-i īmān daḫı bir kerre dünyāda pür-bār ve bir kerre (2) āḫiretde ẕū-eṣmār olur. Şecere-i īmānuŋ ṣemere-i dünyevīsi (3) ehliyyet şehādet ve vilāyet ve imāmetdür. Ve mīve-i uḫrevīsi (4) cennet-i bākīye ve niʿmet-i dāʾimedür. "Allāhümme'r-zuḳnā ḥalāvete'l-īmān." (5) Dördünci veche oldur ki ḫurmā aġacınuŋ (6) yimişi içinde egerçi ki bir fāʾidesiz çekirdek vardur. (7) Ammā ḫurmānuŋ ḳıymetine naḳṣ getürmez. Ke-ẕālik (8) kelime-i tevḥīdile her ne ḳadar ki meʿāṣī olursa (9) żarar virmez (8b-9a).

Eserde bahsedilen ağaçlardan biri de kâdî ağacıdır. Hint Padişahı'nın Nûşîrevân'a gönderdiği mektup kâdî ağacının yaprağına yazılmıştır. Müellif, kâdî ağacının özelliklerini tarif eder. Bu ağaç Çin'de ve Hindistan'da çok yetişen bir ağaçtır. Uzun bir ağaçtır. Müellif, kâdînin hurmadan daha uzun olduğunu belirtir. Ağacın yaprağı hurma ağacının yaprağına benzese de ondan daha geniş ve enlidir. Kâdî ağacının kokusu çok güzel ve kalıcıdır. Bu ağaç cüzzam ve cüderî hastalıklarının tedavisinde de kullanılır. Çin ve Hint padişahları mektuplarını bu ağacın yaprağına yazar:

> Ve göndürdügi mektūb kādī (5) aġacınuŋ yapraġında altunıla yazılmışıdı. Ve kādī (6) Hind'de ve Çīn'de çoḳ olur. Ḫurmā aġacına beŋzer ammā (7) boyı andan uzundur. Ve yapraġı ḫurmā yapraġına beŋzer. Ammā (8) andan inlü ve büyükdür. Ve beŋzi ġāyetile ʿacībdür. Ve ḳoḳusı (9) şol mertebede laṭīfdür ki eger bir ḫaftān anuŋ ḳoḳusını (10) ala eski olınca ol ḳoḳu andan gitmez. Ṭibb kitāblarında (11) meẕkūrdur ki kādī aġacı cüẕẕāmı defʿ ider. Ve anuŋ (12) şarābı ḥaşbeye ve cüderīye nāfiʿdür. Bir mertebede ki (13) eger cüderī çıḳaran kimse anuŋ şarābını içe (14) ve çıḳan cüderī ṭoḳuz ʿaded ola içdükden soŋra on (15) ʿaded çıḳarmaz. Ve daḫı ḫavāṣṣı çoḳdur. Ve selāṭīn-i Hind (16) ve Çīn mektūblarını anuŋ yapraġında yazarlar (252b).

12.8. Çiçekler

Eserde çiçekler, etrafı süslemeleri ve güzelleştirmeleri dolayısıyla zikredilir. Nûşîrevân bir bahar günü gezintiye çıktığında etrafın ağaçlar, çiçekler ve meyvelerle kaplı olduğunu görür. Memleketinin hâlinden memnuniyet duyarak atından iner ve Allah'a şükür için secde eder:

> (10) Nūşīrevān-ı ʿĀdil [H 203b] bahār günlerinden bir gün seyrān (11) içün ata binüp gördi kim eşcār ezhār u eşmārıla (12) bārdār ve arāżī zirāʿatile muʿcib-i zurrāʿ ve mugīẓ-i (13) küffārdur. Ve kürümde olan ʿanāḳīd-i ʿineb (14) ve naḫīlde olan ʿarāçīn-i pür-ruṭab encüm ü kevkeb (15) gibi ẕātü'l-envārdur. Atından inüp Haḳ Teʿālā'ya (16) şükürler idüp

türāb ādāb üzerine "Ḫarre rākiʿan ve enāb."[93] (17) olup secde-i şükrde bāde-nūş gibi sekrde (1) ʿacz ü inkisār āşkār ve iẓhār eyledi (299a-299b).

Zev b. Tahmâsp Efrâsiyâb'ın harap ettiği yerleri onararak güzelleştirmeye çalışır. Yeni yaptırdığı şehirlere dağlardan güzel kokulu ve renkli otlar ve çiçekler getirtip diker:

Ve üç şehr daḫı Baġdād'a (8) binā itdi. Birine el-ʿAlā ve birine es-Suṭā ve birine eṣ-Ṣuġrā (9) dirler. Ve emr eyledi ki ṭaġlardan güzel ḳoḳulu reng-ā-renk (10) giyāhlar ve çiçekler getürdiler. Ve būstānlarda (11) dikdiler (161b).

Eserde İskender-i Yunanî'nin konuştuğu melik; dünyada bulunan malı mülkü dikene kendilerini ise güle benzetir:

İskender (17) bu ḫaberi işidicek ṭurdı ve ol begüŋ ḫiẕmetine (1) geldi ve didi ki: "Nedür ḥāliŋüz ve kārıŋuz ki yoḳlıḳdur (2) sizüŋ vārıŋuz dünyānuŋ nāz u niʿamından sizde nesne (3) görmezem. Ve ẕeheb ü fiḍḍadan sizde nesne bulmazam." (4) Melik cevāb virdi ki: "Dünyānuŋ niʿamından kimse (5) ṭoymaduġı eclden biz aŋa mültefit degülüz. Dünyā ser-tā-ser (6) dikendür dikeni nidelüm biz gülevüz" (142a-142b).

[93] "Dâvûd dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.' Dâvûd bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek **secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi**" (Sâd, 38/24).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİN

1. Tenkitli Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yöntem

1. Kütüphane ve katalog taramaları sonucunda ‘Alâî b. Muhibbî’nin *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhati’l-Mülûk* adlı eserinin 9 nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalar; istinsah tarihi, ferağ kaydı, metnin eksiksiz olup olmaması ölçütleri bakımından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda müellif nüshası kabul edilen İstanbul Süleymaniye Ktp. Pertevniyal 1011 numarada kayıtlı nüsha çeviri yazılı metne esas alınmıştır. Metnin kurulmasında, tamamı ‘Alâî’ye ait olan diğer dört nüshadan istinsah tarihi en eski nüsha olan Hüsrev Paşa 313 ve Lala İsmail 245 numaralı nüshalar kullanılmıştır. Aynı kaynaktan istinsah edildiği tahmin edilen bu iki nüshada eksik sayfalar bulunmaktadır. Metnin kurulmasında ikisinin de kullanılmasının sebebi nüshaların birbirini tamamlar nitelikte olmasıdır. Çeviri yazılı metinde kullanılan diğer nüshalar Pertevniyal 1011 nüshasının 258b sayfasına kadar ‘Alâî’nin metnine sadık kalan Almanya 1720 ve Nuruosmaniye 2256 numaralı nüshalardır. Bu nüshalar metin neşrinde ‘Alâî’ye ait olan kısma kadar yer alır. Almanya 1720 nüshası istinsah tarihi bilinmese de başlıklar ve şekiller yönüyle tam olması sebebiyle diğer iki nüshaya tercih edilmiştir. Nuruosmaniye 2256 nüshası ise aynı kaynaktan istinsah edildiği tahmin edilen Almanya 1752 nüshasından eski tarihli olması ve Almanya 1752 nüshasının eksik olması sebebiyle metne dahil edilmiştir.

2. Pertevniyal 1011 nüshası, müellif nüshasına en yakın nüsha olması sebebiyle metne esas alınmıştır. Nüshanın harekeli oluşu, metinde bulunan sah kayıtları ve müellife ait açıklamaları içeren derkenarlar metnin eksiksiz biçimde çeviri yazıya aktarılmasına katkı sağlamıştır.

3. Hüsrev Paşa 313 nüshası, müellif nüshasından 15 varak (Pertevniyal 1011 198a-213b) eksiktir. Lala İsmail 245 nüshası ise müellif nüshasından 18 varak (Pertevniyal 1011 225a-243b) eksiktir. Bu iki nüshanın eksikleri birbirinden tamamlanmıştır.

4. Almanya 1720 ve Nuruosmaniye 2256 nüshaları hem metnin kurulmasında faydalanmak hem de metnin ikinci mütercimi hakkında bir işaret aramak üzere metnin kurulmasına dahil edilmiştir. Ancak ikinci mütercimin kimliğini belirttiği yere kadar

nüshalarda kelime ve cümle düzeyinde nüsha farklılıkları dışında herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir.

5. Nüshalar, kütüphane ve koleksiyon adının baş harfi kullanılarak kısaltılmış ve aynı koleksiyon ve ülke adına sahip başka nüshalar olması dolayısıyla numaralandırılmıştır. Pertevniyal 1011 nüshası P1, Hüsrev Paşa 313 nüshası H, Lala İsmail 245 nüshası L, Almanya 1720 nüshası A1, Nuruosmaniye 2256 nüshası N şeklinde kısaltılmıştır.

6. Çeviri yazılı metinde tüm nüshaların sayfa numaralarına yer verilmiştir. Sayfa numaraları kalın şekilde, köşeli parantez içerisinde nüshayı belirten kısaltma ile birlikte **[A1 1a] [H 1b]** şeklinde alfabetik sırayla verilmiştir.

7. Pertevniyal 1011 nüshasının müellif nüshasına en yakın nüsha olması ve tam olması sebebiyle metin bu nüsha ile kurulmuş, diğer nüshalarda bulunan farklılıklar, eksiklikler ve fazlalıklar dipnotta (-) ve (+) işaretleri ile gösterilmiştir.

8. Nüsha farklılıkları gösterilirken metindeki kelime, kelime grupları ve cümleler dipnota yazılmış bunlardan sonra iki nokta konulmuş farklılık varsa karşılık olan kelime yazılıp yanına nüshayı belirten harf eklenmiştir. Kelimenin birden fazla nüshada farklı şekilde yazıldığı durumda nüshalar alfabetik olarak sıralanmış, nüshalar arasına noktalı virgül işareti konmuştur.

Örn: iderüz: idevüz A1; olınur H, L.

9. Nüshalarda bulunan kelime ve kelime grubu düzeyindeki eksiklikler, eksiklik bulunan nüsha harfinin önüne (-) işareti konularak gösterilmiştir. Birden fazla nüshada eksiklik varsa (-) işareti yalnızca ilk nüshanın başına konulmuş, sonraki nüshalar işaretsiz yazılmıştır.

Örn: ki: -A1, H, L.

10. Nüshalarda bulunan fazla kelimeler, dipnotta hangi kelimeden sonra geliyorsa o kelime yazıldıktan sonra (+) işareti ile gösterilmiştir.

11. Metinde unutulup derkenar olarak yazılan açıklamalar müstensihin işaret ettiği şekilde metnin içerisine alınmıştır.

12. Metinde açıklama olarak bulunan derkenarlar, hangi kelimeye ait olduğu tespit edildiyse o kelimenin dipnotu şeklinde yazılmış, kelime tespit edilemediyse sayfanın son kelimesinin dipnotu olarak "Derkenar" başlığıyla verilmiştir. Müstensih, derkenarları kelime anlamı vermek ve anlattığı konuyu açıklamak üzere Arapça, Farsça ve Türkçe

olarak yazmıştır. Arapça ve Farsça derkenarların çevirisi dipnotta parantez içinde verilmiştir.

13. Metne esas alınan Pertevniyal 1011 nüshasında kırmızı ve mavi renkli mürekkeple yazılan kısımlar, çeviri yazılı metinde kalın harflerle yazılmıştır.

14. Metnin çeviri yazı işaretleri Times Turkish Transcription yazı fontuyla gösterilmiştir.

15. Metinde, anlam karışıklığını gidermek amacıyla nokta, iki nokta, tırnak işareti, tek tırnak, ünlem, soru işareti ve kesme işareti gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır.

16. Özel adlar, günümüz imlasına uygun şekilde ilk harfleri büyük yazılmış ve bu adlara getirilen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır.

17. Metinde bulunan eser adları *italik* biçimde yazılmıştır.

18. Metinde bulunan ayetler *italik* biçimde tırnak içerisinde yazılmıştır. Müellifin renkli mürekkeple yazdığı ayetler metinde hem italik hem de kalın biçimde yazılmıştır. Ayetlerin Türkçe karşılıkları dipnotta verilmiştir. Ayetlerin Türkçe karşılıkları verilirken Diyanet İşleri Başkanlığının çevrimiçi mealinden faydalanılmıştır. Ayetin anlamı verildikten sonra parantez içerisinde surenin adı, sure numarası ve ayet numarası "*(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*" (Enbiyâ, 21/107) örneğindeki şekliyle gösterilmiştir. Kısmi iktibas yapılan ayetlerin anlamı verilirken ayetin tamamı yazılmış, iktibas yapılan kısım dipnotta kalın şekilde belirtilmiştir.

19. Metinde bulunan hadisler, tırnak içerisinde yazılmış ve dipnotta Türkçe karşılıkları verilmiştir. Hadislerin Türkçe karşılıkları için İbrahim Canan'ın hazırladığı *Kütüb-i Sitte*, Abdülaziz Bekkine'nin tercüme ettiği *Râmûzü'l-Ehâdîs, Nasîhatü'l-Mülûk*'un Türkçe tercümelerinden olan Hüseyin Okur'un *Yöneticilere Altın Öğütler,* Mehmet Yılmaz tarafından hazırlanan *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler* adlı eserlerden ve https://www.hadisarabul.com/,https://www.hadiskitaplari.com/,https://sorularlaislamiyet.com,http://www.zeynebiye.com/,https://www.islamdahayat.com/islamdahayat.php, http://sultanveled.semazen.net/?p=276 gibi arama motorlarından faydalanılmıştır. Hadis-i şerifin Türkçesi verilirken metne sadık kalınmış, hadisin alındığı kaynağın adı ve hadisin numarası "İbnu Amr İbni'l-As (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Benî İsrâil üzerine gelen şeyler, aynıyla ümmetimin üzerine de gelecektir. Öyle ki onlardan aleni olarak annesine gelen olmuşsa, ümmetimden de bu çirkin işi mutlaka yapan olacaktır. Nitekim benî İsrâil yetmiş iki millete (dine, fırkaya) bölünmüştü. Benim

ümmetim de yetmiş üç millete bölünecektir. Bunlardan bir tanesi hariç hepsi ateştedir.' 'Bu fırka hangisidir?' diye soruldu. 'Benim ve ashabımın üzerinde olduğu şeyden ayrılmayanlardır!' buyurdular." [Tirmizî, İman 18, (2643).]" örneğindeki şekliyle gösterilmiştir.

20. Kaynağı bulunamayan hadislerin yalnızca tercümesi verilmiş, bu durum dipnotta belirtilmiştir.

21. Eser, XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığı için metinde aynı eklerin hem yuvarlak hem de düz şekilleri kullanılmıştır. Günümüz Türkçesine aktarım yapılırken birliği sağlamak amacıyla müellifin çoğunlukla tercih ettiği Eski Anadolu Türkçesi dil ve imla kuralları uygulanmıştır. Yalnızca "–sız/-siz" eki metinde hep düz ünlüyle yazıldığı için bu ek "-sız/-siz" şeklinde yazılmıştır.

22. Metinde imla konusunda farlılıklar bulunan kelimelerin daha çok tercih edilen şekilleri yazılmıştır (fîl-pîl, pıŋar-bıŋar vb.).

23. Çeviri yazılı metindeki dipnotta yapılan açıklamaların sonuna "çevirenin notu" anlamında (ç.n.) kısaltması eklenmiştir.

24. Farsça "vâv-ı madûle" harfi "ḫ ̆ātūn" kelimesindeki şekliyle gösterilmiştir.

25. Çalışmada, hemzeli ve "y"li şekilleri olan kelimelerin hemzeli şekilleri tercih edilmiştir (dāʾimā, ḥaḳāʾiḳ gibi).

26. Metinde bulunan Arapça ve Farsça ifade ve cümlelerin Türkçe karşılığı dipnotta verilmiştir. Müellifin Türkçe karşılığını verdiği Arapça ve Farsça ifadeler için açıklama yapılmamıştır.

27. Metinde sıkça tekrarlanan "ʿaleyhi's-selām, raḍıya'llāhu ʿanh, ve'l-ʿiyāẕu bi'llāh, va'llāhu ʿalem, ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh, ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem" gibi ifadelerin Türkçe karşılıkları sadece metinde ilk geçtikleri yerlerde verilmiştir.

28. Metinde okunamayan kelimeler "[...]" işareti ile gösterilmiştir.

29. Vezinle ilgili hususlar dipnotta belirtilmiştir.

30. Arapça, Farsça ön ve son eklerle, birleşik isim ve sıfatların yazımında Prof. Dr. İsmail Ünver'in makalesi esas alınmıştır (Ünver, 2008).

2. Çeviri Yazı İşaretleri

ا (i)	a, ā		
ا (i)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ḍ, ż
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, g, (ŋ)
خ	ḫ	ڭ	ŋ
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ü, ū, ˇ
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ى	y, ı, i, ī
		ء	ʾ

3. Çeviri Yazılı Tenkitli Metin

[P1 1a] Kitābü Netīceti's-Sülūḳ fī-Tercemeti Naṣīḥati'l-Mülūk Te'līfü'l-Faḳīrü'ż-Ża'īf ʿAlāī Bin Muhibbī eş-Şerīf[94]

[A1 1b] [H 1b] [L 1b] [N 1b] [P1 1b] (1) Ḥamd-i bī-nihāyet ve medḥ-i bī-ġāyet şol ḫāliḳ-ı ber-kemāl ve ḳādir-i (2) lem-yezel ve lā-yezāle lāyıḳdur ki nevʿ-i benī Ādem'i ḥilye-i ʿilm ve zīver-i (3) ḥilmile ārāste vü pirāste ḳılup kerāmet ve iṣṭifā (4) nūrıyla ehl-i vidādı menhecü'r-reşāda irşād idüp muvaḥḥidlerüŋ (5) ḳulūbını reyb ü ʿināddan[95] mücellā ve iʿtiḳādāt-ı ṣaḥīha ile muḥallā (6) eyleyüp ʿibād-ı muḫliṣīnüŋ kü'ūs-ı fühūmlarını ġarā'ib-i (7) ʿulūmuŋ kevşerinden memlū idüp ol rāḥ-ı rūḥ-āṣār-ı (8) revḥ-i ezhārıla cehlüŋ kederini giderüp maẓhar-ı (9) kemāl ve āyīne-i cemāl olmaġa lāyıḳ ve sā'ir ebnā-yı cins (10) üzre fā'iḳ olup hezār destān-ı ḥamd ü şenā ol niʿam-ı (11) cesīme ve elṭāf-ı ʿamīme muḳābelesinde anlardan ṣādır ve (12) münʿim-i ḥaḳīkīnüŋ ālā vü naʿmāsına şāhid ü nāẓır oldılar. "Teʿālā (13) şānuhu ve celle fi'l-vücūdi sulṭānuhu ve burhānuhu."[96] **Naẓm:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

(14) Sipās u şükr ü minnet evvel āḫir
Aŋa k'oldur ḳamu pinhān u ẓāhir

[P1 2a] (1) Ḳamunuŋ evveli illā öŋi yoḳ
Dü kevnüŋ āḫiri līkin[97] ṣoŋı yoḳ

(2) Ve ṣalavāt-ı ṣalavāt-ı[98] tāmmat. Ve teslīmāt-ı kāfiyāt u āfiyāt. (3) Seyyid-i kā'ināt ve ḫulāṣa-i mevcūdāt. Muḳaddime-i "*Küntü* (4) *nebiyyen ve Ādem beyne'l-māi ve't-tīn*"[99] mükerrem-i "*Vemā erselnāke illā* (5) *raḥmeten lil-ʿālemīn*."[100] Ṣadrü'l-cerīde-i mihterī (6) beytü'l-ḳaṣīde-i peyġamberī muʿaẓẓam-ı müctebā mü'eyyed-i muḳtedā (7) Ebu'l-Ḳāsım Muḥammed Muṣṭafā'nuŋ rūḥ-ı pür-fütūḥına vāṣıl (8) ve āl ü aṣḥābınuŋ ervāhına mütevāṣıl ola. **Naẓm**[101] **fi'n-naʿt:**[102]

(9) Muḥammed k'āferīneş hest ḫākeş
Zimā ṣad āferīn ber-cān-ı pākeş

(10) Diger ber-āl ü ber-aṣḥāb-ı ān-şāh
Firāvān dem-be-dem rıḍvāni'llāh

(11) Ebū Bekr u ʿÖmer ʿOşmān u Ḥaydar
Ki der-dīn-i nebī hestend reh-ber

---

94 Kitābü Netīcetü's-Sülūḳ fī-Tercemeti Naṣīḥati'l-Mülūk Te'līfü'l-Faḳīrü'ż-Żaʿīf ʿAlāī bin Muḥibbī eş-Şerīf: -A1, H, L, N.

95 ʿināddan: +müberrā +ve H, L.

96 Şanı yüce ve varlıktaki otoritesi ile delili büyük olan.

97 līkin: illā H, L.

98 ṣalavāt-ı: ṣalāt-ı H, L.

99 "Âdem su ile toprak arasında iken ben nebi idim." Halk arasında bu şekilde yaygınlaşan hadis-i şerifin aslı "Ben yaratılışta peygamberlerin ilki, gönderilişte ise sonuncusuyum" (Müslim, Kader 16) (Canan, 2001: 12, 403).

100 "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiyâ, 21/107).

101 Naẓm: Beyt A1, N.

102 fi'n-naʿt: naʿt fī L; -N.

(12) İlāhī yād ez-mā-rūḫ-şān **[L 2a]** şād
Bi-ḥaḳḳ-ı Muṣṭafā sulṭān-ı efrād[103]

[A1 2a] (13) **Ammā baʿd** żamīr-i münīr-i ḫurşīd-i tenvīre ki fi'l-ḥaḳīḳa (14) cām-ı cihān-nümā-yı mülk ve mir'āt-ı cemāl-i melekūtdur. (15) Maḫfī olmaya ki maḳṣūd-ı küllī cinn ü insüŋ ḫalḳından (16) ʿilm ü maʿrifet ve ṭāʿat ü ʿibādetdür. Niteki[104] Ḥaḳ[105] celle ve ʿalā (17) buyurur: "***Ve mā ḫalaḳtu'l cinne ve'l-inse illā liyaʿbudūn***."[106] **[P1 2b]** (1) Yaʿnī ben ki Ḫudāvendem yaratmadum cinnīleri ve ādemīleri (2) illā şundan ötürü ki baŋa ʿibādet ideler ve ġayrumuŋ[107] (3) ʿibādetinden iʿrāż eyleyeler. Ve İbn-i ʿAbbās Ḥażretleri (4) "*liyaʿbudūn*"[108] tefsīrinde **[H 2b]** "İy *liyaʿrifūn*!"[109] buyurmışlar. Pes bu (5) tefsīr üzre maʿrifetu'llāh ʿibādetden muḳaddemdür. Ve maḳṣūd-ı (6) aṣlī vāḳiʿ olur. Ve ʿibādetden murād Allāh Teʿālā'nuŋ evāmirini[110] ṭutup[111] ve (9) nevāhīsinden ictināb idüp[112] ve enbiyā vü rusul vāsıṭasıyla (8) irsāl itdügi nesnelere mutābaʿatdur.[113] Ve ol iki ḳısm üzredür.[114] (9) **Bir ḳısmı** ḳalbe ve bāṭına müteʿalliḳdür. Ve[115] pes ol iʿtiḳād (10) ve īmānuŋ bāṭınıdur. Ve bu āyet-i kerīme bu ḳısmuŋ mübeyyeni ve (11) muʿayyenidür ki Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur: "***Yā eyyuhe'lleẕine āmenū āminū*** (12) ***bi'llāhi ve resūlihī ve'l-kitābi'lleẕī nezzele ʿalā-resūlihī ve'l-kitābi'lleẕī*** (13) ***enzele min-ḳablu vemen yekfur bi'llāhi ve melāiketihi ve kutubihi*** (14) ***ve rusulihī ve'l yevmi'l-āḫiri fe-ḳad ḍalle ḍalālen baʿīdā***."[116] Yaʿnī "İy (15) müʾminler! Allāh Teʿālā'nuŋ vücūdına īmān getürüŋ. Ve ol īmānda (16) ṣābit-ḳadem oluŋ. Ve daḫı peyġamberlerine īmān getürüŋ. Ve Muḥammed (17) Ḥażretleri'ne göndürdügi kitāba ki *Ḳurʾān-ı ʿAẓīm* ve *Furḳān-ı Kerīm*'dür. **[P1 3a]** (1) Īmān getürüŋ. Ve sāʾir nebīlere göndürilen kitāblara (2) īmān getürüŋ. Ve her kimesne ki Ḥaḳ Teʿālā Ḥażreti'ne kāfir (3) olur ve melāʾikenüŋ vücūdını[117] inkār ider. Ve kitāblaruŋ ḫaḳīḳatini (4) inkār ider. Ve peyġamberleri[118] taṣdīk itmez. Ve ḥaşr u neşr-i cismānīyi (5) inkār ider. Pes taḥḳīk budur ki ġāyetile gümrāh ve rū-siyāhdur.[119] (6) Ḥaḳ Teʿālā[120] Ḥażreti'nüŋ[121] dergāhından baʿīd ve merdūd u pelīddür." (7) "Ve'l-ʿiyāẕu

---

103 Topraktan yaratılan Muhammed, yüzlerce mahluktan daha paktır. Artık o şahlar şahının ashabı, dostları; hamd olsun ki anbean çoğalıyor. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Haydar nebinin dinine rehberlik edenlerdir. Ya Rabbi! Bu zatların ruhlarını âlemlerin sultanı Mustafa hakkı için bizden şad eyle.

104 Niteki: Nitekim H, L, N.

105 Ḥaḳ: +Teʿālā A1.

106 "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" (Zâriyât, 51/56).

107 ġayrumuŋ: ġayruŋ H, L.

108 "Ben cinleri ve insanları, ancak **bana kulluk etsinler** diye yarattım" (Zâriyât, 51/56).

109 "Tanısınlar, bilsinler diye."

110 evāmirini: emrini A1, N.

111 ṭutup: dutup H, L.

112 ictināb idüp: - A1, N.

113 mutābaʿatdur: mutābiʿatdur H, L.

114 üzredür: +Ve A1.

115 Ve: -H, L.

116 "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur" (Nisâ, 4/136).

117 vücūdını: vücūdına A1.

118 peyġamberleri: peyġamberlerini H, L.

119 siyāhdur: +Ve A1, H, L.

120 Teʿālā: Teʿālā'nuŋ H, L.

121 Ḥażreti'nüŋ: -H, L.

bi'llāh."[122] Ve bu ḳısm sıḥḥate ve suḳma ve istiḳāmet ve inḥirāfa (8) ḳābildür. Ve bu ḳısmda ümmet-i Muḥammed arasında tefriḳa vāḳiʿ olup (9) yitmiş üç fırḳa üzre **[L 2b]** olmışlar. Ve yitmiş üç fırḳadan bir fırḳadur (10) ki bu ḳısmuŋ sıḥḥatine mālik ve Resūlu'llāh[123] Ḥażreti ve aṣḥāb-ı kirāmı (11) ẕāhib olduḳları ṭarīḳe sālik olup cehennemden (12) ḳurtılup fırḳa-i nāciye ile müsemmā olmışlar. Niteki[124] Ḥażret-i **[N 2b]** (13) Resūl "ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem"[125][126] ḫaber virmişdür ki: "**Se tefriḳu** (14) **ümmetī ʿalā-ṣelāṣin ve sebʿīn fırḳaten küllühüm fi'n-nāri** (15) **illā fırḳaten [A1 2b] vāḥideten ḳālū ve men hiye ḳāle men kāne ʿalā-mā-enā** (16) **ʿaleyhi ve aṣḥābi**."[127] Ve[128] bu ḳısm ferāʾiẓe ve vācibāta ve feżāʾile (17) müştemildür. Ammā feżāʾili ve vācibātı oldur ki Allāh Teʿālā'nuŋ **[P1 3b]** (1) ulūhiyyetine ve enbiyā ve resūllerine ve kitāblarına ve meleklerine (2) ve ḳıyāmet gününe tafṣīl üzre iʿtiḳād idesin. Ve ferāʾiżi (3) oldur ki bu meẕkūrlara icmāl ṭarīḳiyle iʿtiḳād olına. (4) Ve biz bu risālede in-şāʾallāh her birini maḥallinde "Ḫayru'l-kelāmı (5) mā-ḳalle ve delle."[129] ṭarīḳiyle beyān iderüz.[130] **İkinci ḳısm** ki bedene ve (6) ẓāhire müteʿalliḳdür. İki nevʿ üzredür.[131] Birisi oldur ki lisāna (7) müteʿalliḳdür. Ve aŋa ḳavlī dirler. Ve birisi fiʿlīdür ki sāʾir aʿżā (8) ve cevāriḥe müteʿalliḳdür. Ve[132] bu iki nevʿ īmānuŋ ẓāhirine ki İslām'dur (9) müteʿalliḳdür. Ve Resūlu'llāh Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[133] bu (10) ḳısmda ḫaber virmişler ki: "**Buniye'l-İslāmu ʿalā-ḫamsin** (11) **şehādeti en lā-ilāhe illa'llāhu ve enne Muḥammeden ʿabduhu resūlehū ve (12) iḳāmi's-salāti ve itāi'z-zekāti ve ḥacci'l-beyti (13) le-min-isteṭāʿa ileyhi sebīlen ve ṣavmi ramażān.**"[134] Bu ḥadīṯ-i şerīfüŋ (14) rāvīsi ʿAbdu'llāh bin ʿÖmer Ḥażretleri'dür "raḍıya'llāhu ʿanh ve ʿan-ebīhī."[135] (15) Ve Buḫārī ve Müslim'üŋ *Ṣaḥīḥ*'inde mesṭūrdur. Maʿnāsı budur ki (16) İslām biş ḫūy u ḫaṣlet üzerinedür. Evvelā

---

122 Allah'a sığınır, Allah'a iltica ederiz.

123 Resūlu'llāh: Resūl A1, N.

124 Niteki: Nitekim H, L.

125 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣaʿlam H, L.

126 Allah ona salat ve selam etsin.

127 İbnu Amr ibni'l-Âs (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Benî İsrâil üzerine gelen şeyler, aynıyla ümmetimin üzerine de gelecektir. Öyle ki onlardan aleni olarak annesine gelen olmuşsa, ümmetimden de bu çirkin işi mutlaka yapan olacaktır. Nitekim benî İsrâil yetmiş iki millete (dine, fırkaya) bölünmüştü. Benim ümmetim de yetmiş üç millete bölünecektir. Bunlardan bir tanesi hariç hepsi ateştedir.' 'Bu fırka hangisidir?' diye soruldu. 'Benim ve ashabımın üzerinde olduğu şeyden ayrılmayanlardır!' buyurdular." [Tirmizî, İman 18, (2643).] (Canan, 2001: 13, 423) Başka bir rivayette, Hz. Mu'âviye (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) (bir gün) aramızda doğrulup buyurdular ki: 'Haberiniz olsun! Sizden önce Ehl-i Kitap yetmiş iki millete (dine) bölündüler. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya bölünecek. Bunlardan yetmiş ikisi ateşte sadece biri cennettedir. Bu da ehl-i sünnet ve'l-cemaattir" (Ebû Dâvûd, Sünnet 1, 4597) (Canan, 2001: 13, 420).

128 Ve: -N

129 "Sözün en iyisi, az ve öz olanı, geniş anlam taşıyanıdır." Halk arasında hadis sanılan bu söz, bir Arap atasözüdür (Yılmaz, 2013: 210).

130 iderüz: idevüz A1; olınur H, L.

131 üzredür: üzerinedür A1.

132 Ve: -H, L.

133 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣaʿlam H.

134 Abdullâh ibnu Ömer ibni'l-Hattâb'ın (r.a.) anlattığına göre, bir adam kendisine: "Gazveye çıkmıyor musun?" diye sorar. Abdullâh şu cevabı verir: "Ben Hz. Peygamber'i (a.s.v.) işittim, şöyle buyurmuştu: "İslam beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, Kâbe'ye haccetmek, ramazan orucu tutmak" [Buhârî, İman 1; Müslim, İman 22; Nesâî, İman 13, (9, 107-108); Tirmizî, İman 3, (2612)] (Canan, 2001: 2, 213).

135 Allah ondan ve ailesinden razı olsun.

dilile[136] diyesin (17) ki maʿbūd bir ḥaḳ[137] yoḳdur illa'llāh Teʿālā. Ve Muḥammed Ḥażreti **[H 3b]** Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ **[P1 4a]** (1) ḳulıdur ve resūlidür. Ve biş vaḳt[138] namāzı farżiyyet üzre[139] ḳılasın. (2) Ve māluŋ zekātını nişābda iken müstaḥiḳlere viresin. (3) Ve ʿömrüŋde bir kerre farżiyyet üzre ḥacc idesin eger zād u rāḥileye (4) mālik iseŋ. Ve ramażān ayınuŋ orucını ṭutasın edāʾen. Eger (5) ʿözrüŋ olmazısa ve ḳażāʾen inḳıżā-yı ʿözrden **[L 3a]** şoŋra. Ve bu ḳısm (6) daḫı şerāʾiṭe ve ferāʾiże ve vācibāta ve müsteḥabāta müştemildür. Ve (7) kütüb-i fıḳhda basṭ üzre beyān olınmışdur. Bu risāle anuŋ īrādına (8) müteḥammil degüldür. Ve illā **mışrāʿ**:

Der-beyāneş dād-ı maʿnā dāde mī[140]

(9) Ġaraż ki ʿulemā ḳatında cehl ʿözr olmaz. Pes her müʾmin üzre (10) lāzım ve lā-büddür ki iʿtiḳādāt-ı ṣaḥīḥeyi fāsideden bile. Ve (11) iʿtiḳāduŋ ferāʾiżini **[N 3a]** ve vācibātını icmālen eger ḳādir olmazsa (12) ve tafṣīlen eger ḳādir olursa maʿlūm idine. Ve İslām'uŋ (13) erkānını ve ferāʾiżini ve vācibātını ve sünnetlerini ve müsteḥabātını (14) mā-lā-büdde şerʿī miḳdārı taḥsīl idüp şoŋra sāʾir ʿulūma (15) dürişüp ne ḳadar kemāl taḥsīl iderse mertebe-i aʿlā[141] (16) ve derece-i ʿulyāya[142] vāṣıl olur. "Ve'l-ʿulemāʾu vereṯetu'l-enbiyā."[143] (17) ṣıfatıyla mevṣūf ve ṣāḥib-kemāl dimekile maʿrūf olur. **[P1 4b] [A1 3a]** (1) Ve çünki īmānuŋ fürūʿı olan aʿmāl ki ol edā-yı ferāʾiż (2) ve meḥārimden ictināb dur. İki ḳısm üzredür. Biri senüŋile ġāliḳ (3) arasındadur. Namāz gibi[144] ve oruc ve ḥacc ve zekāt gibi. Ve şürb-i[145] şarābdan (4) ictināb ve ḥarāmdan ʿiffet gibi. Ve bir ḳısmı senüŋile maḫlūḳ (5) arasındadur. Raʿiyyet içinde ʿadl eylemek ve ẓulmi menʿ itmek gibi. (6) Ve ḫalḳa faż l u iḥsān ve **[H 4a]** ḫāliḳden ṭaleb-i ġufrān. Ve ḳısm-ı evvel (7) ki senüŋile Ḥaḳ arasındadur ʿafvı ḳarībdür. Ammā meẓālim-i (8) nāssa müteʿalliḳ olanuŋ ʿafvı ve tecāvüzi ḫaṭar-ı ʿaẓīmdedür. Ve (9) bu ḫaṭardan ḫalāṣ bulmaz. İllā şol ḥākim ki ʿadlile ve (10) iḥsān u faẓlile ʿāmil ola. Niteki Resūl Ḥażreti ṣalla'llāhu ʿaleyhi (11) ve sellem[146] buyurmışdur: "**"Adlu sāʿatin ḫayrun min-ʿibādeti senetin**."[147] (12) Pes ẕikr olınan muḳaddimāta bināʾen bu muḫtaṣaruŋ muḥarriri (13) ve bu kelām-ı muḳarrerüŋ muḳarriri faḳīr-i ḥaḳīr-i żaʿīf (14) **ʿAlāī** bin Muḥibbī eş-Şerīf "ʿAmelehū Allāhu bi-lutfihi'l-laṭīf

---

136 dilile: -H, L.
137 bir ḥaḳ: bi'l-ḥaḳ H, L.
138 vaḳt: -A1.
139 üzre: üzerine H, L.
140 Seni beyan etmeye manevi olarak girişirim.
141 aʿlā: ʿulyā H, L.
142 ʿulyāya: aʿlāya H, L.
143 Ebu'd-Derdâ (r.a.) anlatıyor: "Resulullah'ın (a.s.v.) şöyle dediğini işittim: 'Kim bir ilim öğrenmek için bir yola süluk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semavat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin abit üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. **Âlimler peygamberlerin vârisleridir.** Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir" [Ebû Dâvûd, İlm 1, (3641); Tirmizî, İlm 19, (2683); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (223).] (Canan, 2001: 11, 488).
144 gibi: -H, L.
145 şürb-i: şürb ü H, L.
146 ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣaʿlam H, L.
147 Hadisin tam metni "El-ʿadlu fī-ḥükmin sāʿaten ḫayrun min-ʿibādeti sebʿīne senetin." şeklindedir. "Bir saat adaletle hükmetmek, yetmiş yıllık (nafile) ibadetten daha iyidir" (Deylemî, h. 4135; Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, 2/58) (Yılmaz, 2013: 15).

ed-dīnu'n-naṣīḥatu."[148] (15) ḥadīşine ḳā'il ve "*teʿāvenū ale'l-birri ve't-taḳvā*"[149] (16) emriyle ʿāmil olup her zamān ġāṭır-ı fātıra ġuṭūr iderdi ki (17) bir muḫtaṣar te'līf ve taṣnīf idem ki uṣūl ü fürūʿ-ı īmān **[P1 5a]** (1) ve ʿadl ü iḥsāna müştemil ola. Ammā ʿadem-i iḳtidārdan "Küntü (2) uḳaddim riclen ve u'aḫḫiru uḫrā."[150] dā'iresinde **[L 3b]** iken ki[151] nā-gāh (3) bir ʿArabī risāleye muṭṭaliʿ oldum ki fużalā-yı rūzgārdan (4) bir fāżıl Farsī dilinden ki zebān-ı melāḥatdür ʿArabī diliyle (5) ki lisān-ı feṣāḥatdür tercüme ḳılmış imiş.[152] Ve risālenüŋ (6) Farsīsi İmām-ı Tamām ve Ḥabr-i Hümām ve Ḥüccetü'l-İslām ve (7) Ṣāḥibü'l-Kelām Baḥrü'l-Le'ālī İmām Muḥammed Gażālī Ḥażretleri'nüŋ (8) taṣnīfidür. Ve *Naṣīḥatü'l-Mülūk* ile tesmiye[153] ḳılmışdur.[154] Ve risālenüŋ (9) ʿunvānı[155] Sulṭān Muḥammed bin Melikşāh ismiyle muʿanvendür.[156][157][158] Ve (10) ġāyet de[159] kitāb-ı şerīf[160] **[N 3b]** ve ġitāb-ı latīfdür.[161] Ve lisān-ı ʿArabīye (11) naḳl olınan risāle daḫı egerçi aṣluŋ ferʿidür. Ve ferʿüŋ (12) meziyyeti[162] aṣl üzre cā'iz degüldür. Ammā çünki efsaḥ-ı[163] (13) elsine ile[164] mütercemdür. "Ġalebetu'l-ferʿ ʿale'l-aṣl."[165] **[H 4b]** ḳābilinden (14) vāḳiʿ olmışdur. Ve bu zamānede çünki ekşer-i ḥükkām-ı (15) ẕevi'l-iḫtirāmuŋ mümāreseti Türkī dilinde[166] artuḳdur. (16) Egerçi ki Farsī ve ʿArabīnüŋ daḫı ehli çoḳdur. Bu[167] faḳīr-i (17) keşīrü't-taḳsīr[168] murād idindüm ki[169] risāle-i şīrīn-maḳāleyi **[P1 5b]** (1) ʿArabī ve Farsīden Türkī diliyle tercüme idem. Ve kütüb-i muʿtebereden[170] (2) daḫı baʿżı zevāhir-i şerīfe ve cevāhir-i laṭīfe ile mükellel (3) idüp mā-ġaṭara bi-bālī ile müzeyyel

---

148 Temîmu'd-Dârî (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.): 'Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!' demişti. Biz sorduk: 'Ey Allah'ın Resulü! Kimin için hayırhah olmaktır?' 'Allah için, Allah'ın kitabı için, Resulü için ve Müslümanların imamları ve hepsi için!' buyurdular" [Müslim, İman 95, (55); Ebû Dâvûd, Edeb 67, (4944); Nesâî, Bey'at 31, (7, 156).] (Canan, 2001: 16, 120).

149 "Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâbe'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. **İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.** Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir" (Mâide, 5/2).

150 Bir adım ilerliyor, diğerini erteliyordum.

151 ki: -A1, H, L.

152 ḳılmış imiş: eylemiş A1; N.

153 tesmiye: müsemmā A1, N.

154 A1 ve N'de bu cümle bir önceki cümlenin önünde yer alır.

155 Ve risālenüŋ ʿunvānı: -A1, N.

156 ismiyle muʿanvendür: içün te'līf itmişdür A1.

157 muʿanven: muʿavven H.

158 Ve risālenüŋ ʿunvānı Sulṭān Muḥammed bin Melikşāh ismiyle muʿanvendür: Ve Sulṭān Muḥammed bin Melikşāh içün teʿlīf itmişdür N.

159 ġayet de: ġayetle A1, N.

160 kitāb-ı şerīf: kitāb-ı laṭīf A1, N.

161 ġitāb-ı laṭīfdür: ġitāb-ı münīfdür A1, N.

162 mezemmeti: meziyyeti A1.

163 efṣaḥ-ı: efṣaḥi'l-faṣiḥ H, L.

164 ile: üzre H, L.

165 Dalın köke üstünlüğü.

166 dilinde: dilinden H, L.

167 Bu: Ben A1.

168 faḳīr-i keşīrü't-taḳsīr: +imdi H, L.

169 ki: +işbu H, L.

170 muʿtebereden: muʿteberede H, L.

ḳılam.[171] Ola ki anuŋ vāsıṭasıyla şehzāde-i zamān ve (4) vāsıta-i emn ü emān (5) Ḥażretleri'nüŋ luṭf u iḥsānı ḥāl-i pür-melālüme şāmil ve (6) ḫāṭır-ı fātırumuŋ cemʿiyyeti ḥāṣıl ola. Ve mis-i vücūdum naẓar-ı (7) kīmiyā eşeriyle kibrīt-i aḥmer ve iksīr-i ekber ola. Aʿnī (8) ẓıll-i zalīl-i ilāhī ḫurşīd-i maṭlaʿ-ı pādşāhī mişbāḥ-ı (9) envār-ı maʿdilet ve reʾfet miftāḥ-ı ḫazāʾin-i esrār-ı naṣafet (10) Yūsuf-ı Mışr-ı ʿadālet ḳāmiʿ-i bünyān-ı ḍalālet şemere-i şecere-i (11) ***ẕurriyyeten baʿżuha min-baʿżin***[172] ṣāḥib-livā-yı kerāmet iḫtivā-yı (12) ***ceʿalekum ḫalā'ife fi'l-arż***[173] el-müstaġnī ʿani'l-iṭnābi (13) fi'l-elḳāb li-vüfūri kemālātihi el-ʿaliyyetī fī-küllī bāb (14) şehzāde-i cüvān-baḫt ṣāḥib-i tāc ü taḫt āfitāb-ı (15) felek-i irfān sülāle-i Āl-i ʿOṣmān es-Sulṭān bin es-Sulṭān bin (16) es-Sulṭān **Sulṭān Selīm Ḫān bin Süleymān Ḫān bin** (17) **Selīm Ḫān bin Bāyezīd Ḫān bin Muḥammed Ḫān** ḫalledā'llāhu **[P1 6a]** (1) ẓılāle celāl-i maʿdiletihimā ve reʾfetihimā **[L 4a]** ʿalā-ruʾūsi'l-enāmi (2) fi'ş-şuhūri ve'l-ʿavām.[174] **Naẓm**:[175]

Felā zāle maḥfūfü'l-cenābu muʾeteden
(3) **Bi-naṣrin ʿazīzin leyse yuḫşa zevāluhu**

Ve dāmelehü'l-iḳbālu ḥayṣü teveccehet
(4) **Rekāyibühü ev ḥayṣu ḥaṭṭ-ı riḥālehü**[176]

Ḳaṣīde fi'l-medḥ:[177]

(5) İy firistāde zi-gerdūn māh-ı rūyet-rā selām
(6) Viy ḳarāmān ez-ruḫet çün ravżā-yı Dāru's-Selām

---

171 ḳılam: +Ḫuṣūṣā +ki +bu +nevʿ +teʾlīfe +ve +bu +minvāl +üzre +taṣnīfe +bir +ʿālī-şān +ṭarafından +meʾmūr +oldum +ki +ġubār-ı +dergāhı +sürme-i +dīde-i +ehl-i +idrāk +ve +tāc-ı +ser-eflākdur. **[A1 3a]** +Ve +āsitān-ı +saʿādet +āşiyān-ı +merkez +ʿulemā-yı +mütebaḥḥir +ve +fużālā-yı +ṣāḥib-i +sırrdur. +Naẓar-ı +iltifātı +kīmiyā-yı +meʾāşir +ve +aʿdā-yı +devleti +ziyānkār +ve +ḫāsirdür. +Aʿnā +menbaʿu'l-cūd +ve'l-iḥsān +ve +maʿdenü'l-faẓl +ve +ilā +yeḳān +Sulṭān +ibn +Sulṭān +Sulṭān +Süleymān +Ḫān +Ḥażreti +bā-nuṣret +Ḥażreti'nüŋ +eyyeda'llāhu +el-Melikü'l-Mennān A1; +Ḫuṣūṣā +ki +bu +nevʿ +teʾlīfe +ve +bu +minvāl +üzre +taṣnīfe +bir +ʿālī-şān +ṭarafından +meʾmūr +oldum +ki +ġubār-ı +dergāhı +sürme-i +dīde-i +ehl-i +idrāk +ve +tāc-ı +ser-eflākdur. **[A1 3b]** +Ve +āsitān-ı +saʿādet +āşiyān-ı +merkez +ʿulemā-yı +mütebaḥḥir +ve +fużālā-yı +ṣāḥib-i +sırrdur. +Naẓar-ı +iltifātı +kīmiyā-yı +meʾāşir +ve +aʿdā-yı +devleti +ziyānkār +ve +ḫāsirdür. +Aʿnā +menbaʿu'l-cūd +ve'l-iḥsān +ve +maʿdenü'l-faẓl +ve +ilā +yeḳān +Lālā-yı +Sulṭān +Bāyezīd +Ḫān +bin +Sulṭān +Süleymān +Ḫān +Ḥażreti +bā-nuṣret +Sinān +Beg +el-Melikü'l-Mennān N.

172 "Şüphesiz, Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) **birbirinden gelmiş birer nesil** olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir" (Âl-i İmrân, 3/33-34).

173 "**O, sizi yeryüzünde halifeler kılandır**. Artık kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İnkârcıların inkârı, Rableri katında ancak uğrayacakları gazabı artırır. İnkârcıların inkârı, ancak ziyanlarını arttırır" (Fâtır, 35/39).

174 Aʿnī ẓıll-i zalīl-i ilāhī ḫurşīd-i maṭlaʿ-ı pādşāhī mişbāḥ-ı envār-ı maʿdilet ü reʾfet miftāḥ-ı ḫazāʾin-i esrār-ı naṣafet Yūsuf-ı Mışr-ı ʿadālet ḳāmiʿ-i bünyān-ı ḍalālet şemere-i şecere-i ***ẕurriyyeten baʿżuha min-baʿżin*** ṣāḥib-livā-yı kerāmet iḫtivā-yı **ceʿalekum ḫalā'ife fi'l-arż**el-müstaġnī ʿani'l-iṭnābi fi'l-elḳāb, li-vüfūri kemālātihi el-āliyyetī fī-küllī bāb şehzāde-i cüvān-baḫt ṣāḥib-i tāc ü taḫt āfitāb-ı felek-i irfān sülāle-i Āl-i ʿOṣmān es-Sulṭān bin Sulṭān bin Sulṭān Selīm Ḫān bin Süleymān Ḫān bin Selīm Ḫān bin Bāyezīd Ḫān bin Muḥammed Ḫān ḫalledā'llāhu ẓılāle celāl-i maʿdiletihimā ve reʾfetihimā ʿalā-ruʾūs-i'l-enāmi fi'ş-şuhūri ve'l-ʿavām: -A1, N.

175 Naẓm: -A1.

176 Cenap, güçlü bir yardımla teyid edilerek kuşatıldığı sürece onun zevalinden korkulmaz. Bineğinin yöneldiği veya yükünü indirdiği (konakladığı) her yerde; onun baht açıklığı devam eder.

177 Ḳaṣīde fi'l-medh: -A1, N.

(7) Māh-ı tābān nīst çün rūy-ı to min-külli'l-vücūh
(8) Endekī ger bā-tū māned īn şeref ū rā tamām

(9) Hem ber-ān heʾyet ki gīred māh nūr ez-āftāb
(10) Āftāb ez-māh-ı rūyet nūr mī gīred be-vām

(11) Noḳṭa-i mevhūm eger daʿvī ne-kerdī manṭıḳat
(12) Cevher-i ferd-i tū-rā iṡbāt çün kerdī kelām

(13) Tā şeved murġ-ı dil erbāb-ı maʿnā ṣayd-ı tū
(14) Ḫāl-i to pāşīde dāne zülf-i to gosterde dām

(15) To çü gül-i ḫandān nişiste bāde-i rengīn be-dest
(16) Men be-sān lāle dāʾim ḫūn-ı dil dārem be-cām

(17) İy tū-rā ber-tārek-i eflāk pāy-ı iftiḫār
[P1 6b] (1) Viy tū-rā ber-sāʾir āfāḳ dest-i ihtimām

(2) Sudde-i cāh-ı to dāred rifʿat-i evc-i felek
(3) Kāʿbe-i ḳadr-i to dāred ez-ḥarem Beytü'l-Ḥarām

(4) Hem ʿadālet hem kerem hem faẓl dārī hem neseb
(5) Ḫōd bedīn sānī ve mī nāzī ber-ābā-yı kirām

(6) Luṭfhā kerdī besī ez-rūy-ı çāker perverī
(7) İy tū-rā Bercīs-i ḫādim mihr bende meh ġulām

(8) Terbiyyet-fermā ʿ**Alāī**-rā ki neşʾe-i ḳābilest
(9) İy çü bārān-ı bahārī feyż-i inʿām-ı to ʿām

(10) Men çü hestem ḳāṣır ez-medḥet duʿā gūyem ki bād
(11) Cāh u ʿizzet ber-devām u salṭanat hem mustedām

(12) Āsmān-san āstānet ḳıble-i ḥācāt bād
(13) Sāye-i iḳbāl to pāyende bādā ve's-selām

(14) İy ān-ki livā-yı ḥükm āyīn-i to bād
(15) Verdi do cihān midḥat-i taḥsīn to bād

(15) Ber-raġm-ı ʿad ū mülk-i Süleymān yek-ser

(16) Der zīr-i nigīn ʿizz ü temkīn to bād[178][179]

(17) Ümmīdümüz[180] budur[181] ki naẓar-ı ʿināyetile bu tuḥfetü'l-faḳīr-i ḥaḳīre ki **mıṣraʿ:**

[H 5b] [P1 7a] (1) "İnne'l-hedāya ʿalā-miḳdārı muhdīhā."[182]

ṣıfatıyla mevṣūfdur. (2) Nāẓir olup zīver-i ḳabūlile muḥallā ḳıla. **Beyt**:[183]

(3) Ger iltifāt-ı Ḫudāvendiyeş bi-yārāyed
Nigār-ḫāne-i Çīnī vü naḳş-ı Ertengīst[184]

(4) Ve eger[185] mevāżiʿ-i zelel ve ḫaleline[186] naẓar müteʿalliḳ olursa (5) ẕeyl-i iġmāżıla örtüp **[L 4b]** ʿaybumuzı yüzümüze urmayup Ḥāfız-ı (6) Şīrāzī ḳavliyle ʿamel olına ki[187] **naẓm:**

(7) Kemāl-i sırr-ı maḥabbet bih bīn ne naḳṣ-ı günāh
(8) Ki her ki bī-hüner uftad naẓar be-ʿayb koned[188]

(9) ʿAle'l-ḫuṣūṣ ki ol cenāb-ı şevket-meʾāba[189] intisāb-ı tamām[190] olup (10) fevāʾid-i iʿnāmuŋuzıla[191] münaʿʿam ve ʿavāʾid-i ikrāmuŋuzıla[192] mükerremem. (11) Ve bu ebyāt-ı keṣīretü'n-nukāt[193] ḫālimüŋ mā-ṣadaḳıdur.[194] **li-Müʾellifihī:**

---

178 Ey göklerden gönderilen, selam olsun o ay yüzüne ve cennet bahçesini andıran o cemalinin her beldesine. Ay bunca parlamasına rağmen bütün suretler içinde senin yüzün gibi olamaz. Zira seninle birlikte bulunsa bu şeref onun aydınlığını tamamlar. Yoldaşın olan şu ay, ışığını güneşten alır. Güneş ise ışığını senin ay yüzünden ödünç alıyor. Ola ki mantığındaki kuruntuya kapılıp senden davacı olursa, senin içindeki cevher buna açıklık getirir. Mana âleminin gönül kuşu seni avlasın diye, zülfünün teli arasında serpilen benin tuzak kurmuş. Senin gülen yüzünün yanında güzelim şarap bile kötü oluverir. Lale misali benim kadehime de her daim gönül kanını dolduruverir. Ey şerefi gezegenlerde olan! Ey gayreti gezegenlerde olan! Senin mevkinin eşiği dünyanın zirvesindeki rütbeye sahip. Kudretinin Kâbe'si haremlerden Beytülharam'a sahip. Hem adaletli hem cömert hem faziletli hem soylusun. Cömertliğin babası olmak için hâlâ gurur yapıyorsun. Ey ay yüzlü köleye mühürlenmiş olan! Hizmetçiye çokça şefkat gösterdin. Ey ihsan baharının yağmuru! Yüceliğini büyüt çünkü o büyütmeye değer. Ben övmekte eksiğim, dua ediyorum. Rütben, izzetin devamlı olsun; saltanatın payidar olsun. Gökyüzü senin eşiğin gibi dualarımın kıblesi oldu. Senin ikbalin ebedî kalsın vesselam. Görkemin hüküm sancağı olsun. Övgün iki cihan gülleri olsun. Süleymân mülkünün düşmanı senin yüceliğin ve itaatinin gölgesi altında kalsın.

179 A1 ve N nüshalarında kaside eksiktir.

180 Ümmīdümüz: Ümmīddür A1, N.

181 budur: -A1.

182 Hediyenin değeri, onu veren kişinin değerine denktir.

183 Beyt: Naẓm N.

184 Şehzadenin şahane iltifatı; kitabımı süsleyecek olursa kitabım, Çin Nigâr-hânesi'ne ve Erteng'in eserine benzeyecek.

185 eger: -H, L.

186 ḫaleline: +eger H, L.

187 ki: -H, L.

188 Sevgisinin tamamına bak, geçmişine ve günahına değil. Hünersiz insan, insanların ayıbına bakar.

189 şevket-meāba: şevket-meābdur H, L.

190 intisāb-ı tamām: +aŋa H, L.

191 fevāʾid-i iʿnāmuŋuzıla: fevāʾid-i iʿnāmları ile A1, N.

192 ikrāmuŋuzıla: ikrāmları ile A1, N.

193 keṣīretü'n-nukāt: keṣīretü'n-nukātdur N.

194 maṣadaḳıdur: +ki A1, H, L, N.

(12) Ne ḳaṭre mānd be-deryā ne ẕerre mānd be-deşt
(13) Ki ez-fevāʾid-i inʿām-ı to niyāft naṣīb

(14) Me-rā be-devlet-i to nisbetest ez-peyi ānek
(15) To der-zamāne ġarībī ve men zamāne ġarīb[195]

(16) Ve bu risāle-i şīrīn-maḳāle ***Netīcetü'ş-Sülūk*** *fī-Naṣīḥati'l-Mülūk* (17) ismiyle müsemmā vü müretteb ve bir muḳaddime ve iki maḳāle ve yidi bāb üzre **[P1 7b]** (1) mübevveb oldı. Mercūdur ki maḳbūl-i ṭıbāʿ-ı selīme ve eẕhān-ı (2) müsteḳīme ola. Āmīn yā Muʿīn.[196]

Muḳaddime

Baʿżı naṣīḥatler (3) beyānındadur ki İmām-ı Hümām Muḥammed Ġazālī Sulṭān Muḥammed bin Melikşāh'a (4) bu risālede ḫiṭāb-ı müsteṭāb idüp buyurur ki: "İʿlem yā (5) sulṭāne'l-ʿālemi ve melike'ş-şarḳi ve'l-ġarbi enne li'llāhi ʿaleyke niʿamen (6) ẓāhireten ve ālāʾen mütekāṣireten yecibu ʿaleyke şükrühā ve yeteʿayyenu (7) iẕāʿatuhā ve neşruhā ilā-āḫirihi." YaʿnÎ bilgil iy **[H 6a]** sulṭān-ı **[A1 4a]** ʿālem (8) ve ḫāḳān-ı muʿaẓẓam ki üzerüŋde Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ naʿmā-yı (9) zāhire-i vāfiresi ve ālā-yı mütekāṣiresi çoḳdur. Ve her birine (10) şükr saŋa[197] vācib ve lāzımdur ammā **beyt:**

(11) Ez-dest ü zebān-ı ki be-rāyed
Kez ʿuhde-i şükreş be-derāyed[198]

(12) Ve her kimesne kim Ḥaḳ celle celāluhunuŋ[199] niʿam-ı bī-nihāyetine şākir (13) ve kerem-i bī-ġāyetine ẕākir olmaya elinde olan niʿmet-i miʿrażı (14) zevālde olup ḳıyāmet güninde şükrüŋ taḳṣīrātından (15) ḫacīl ve pāy-māl ve perīşān ve pür-melāl olur. Ve her niʿmetüŋ ki (16) mevt ve sāʾir ḥādiṣāt sebebiyle fenāsı çoḳdur. Anuŋ ʿāḳil (17) ḳatında ḳadri ve Ḥaḳ Teʿālā ḳatında ḫaṭarı yoḳdur. Cümle **[P1 8a]** (1) niʿmetlerden biri ʿömrdür. Egerçi[200] müddeti müteṭāvil (2) ise çünkim ʿiddeti münḳażīdür. İgen nāfiʿ ve ölüm (3) żararını dāfiʿ degüldür. Ḥażret-i Nūḥ **[L 5a]** "ʿaleyhi's-selām"[201] (4) dünyāda biŋ yıldan ziyāde yaşayup[202] nice biŋ yıl oldı (5) ki beden-i laṭīfi ḫāk-i pāki medfen ve rūḥ-ı şerīfi ḳubbe-i (6) eflāki[203] mesken idinüp[204] şimdi ṣanursın ki hergiz ne-būd (7) egerçi ki oldı mevcūd. Pes ḳadr ü ḳıymet şol niʿmetüŋdür (8) ki devām-ı eyyām ve leyālī leʾālīsiyle mütelālīdür. Ve ol īmān (9) (9) niʿmetidür ki toḫm-ı saʿādet-i müʾebbede ve niʿmet-i muḫallededür. (10) Ve Ḥaḳ celle ve ʿālā[205] bu niʿmeti **[N 4b]** saŋa naṣīb idüp beẕr-i īmānı (11) ṣuffa-i ṣafā-yı ṣadruŋda eküp saŋa terbiyyetine (12) ḳuvvet ve ḳudret virüp mā-yı ṭāʿatile ṣuvarmaġı saŋa[206] (13) emr itdi. Tā kim bir şecere ola ki köki ḳaʿr-ı arż-ı (14)

---

195 Ne denizde damla kaldı ne de çölde bir zerre kum. Senin ihsanının faydalarından hiçbiri nasip olmadı. Bu yüzden benimle senin bir benzerliğimiz var. Sen bu zamanda garipsin, ben garip bir zamandayım.
196 Allah'ın "Kullarına yardım eden, nimet veren, yardıma muhtaçlara yardım eden" anlamına gelen ismi.
197 saŋa: -H, L.
198 Kimin elinden ve dilinden gelir ki Allah'a hakkıyla şükredebilsin?
199 celāluhunuŋ: ʿalānuŋ A1, N.
200 Egerçi: Eger A1.
201 Allah'ın selamı onun üzerine olsun.
202 yaşayup: yitişüp A1.
203 eflāki: +medfen +ü H, L.
204 idinüp: idüp N.
205 ʿālā: Teʿālā H, L.
206 saŋa: -H, L.

siflāda ve budaġı semā-yı ʿulyāda **[H 6b]** ola. Niteki[207] Ḥaḳ celle (15) celāluhu buyurur: "***Elem tera keyfe ḍaraba'llāhu meṯelen kelimeten ṭayyibeten ke-şeceratin ṭayyibetin*** (16) ***aṣluhā ṯābitun ve ferʿuhā fi's-semāi.***"[208] Müfessirler buyurmışlar ki kelime-i ṭayyibeden (17) murād ḳavl-i "lā-ilāhe illa'llāh'dur."[209] Ve şecere-i ṭayyibeden murād ḫurmā **[P1 8b]** (1) aġacıdur. Zīrā ṭayyibetü'ṯ-ṯemeredür. Maʿnāsı budur ki: "İy (2) Muḥammed āyā görme misin başīret göziyle ki Ḥaḳ Teʿālā (3) nice ḍarb-ı meṯel urup kelime-i ṭayyibeyi şecere-i ṭayyibeye beŋzedür. (4) Nitekim ḫurmā aġacınuŋ köki yirde ṯābit ve budaḳları (5) göklere aġmışdur." Ke-ẕālik bu kelime-i ṭayyibenüŋ aṣlı (6) müʾminüŋ ḳalbinde maʿrifet[210] taṣdīḳiyle rāsiḫdür. Ve bu kelime (7) çünki müʾminüŋ ḳalbinden ʿurūc ider. Ḥicābsız ve ḥüccābsız (8) Ḥaḳ Teʿālā'ya[211] müntehā olur. Kemā-ḳāle[212] Teʿālā: "***İleyhi yeṣʿadu'l-kelimu'ṭ-ṭayyib.***"[213] (9) el-Āyet. Ve ʿaleyhi'r-raḥmetu ve'r-rıḍvān (10) *Esrār-ı Tenzīl* dimekile maʿrūf kitābında Ḥaḳ celle (11) ve ʿalānuŋ kelime-i ṭayyibeyi naḫleye teşbīh itdügini sebeb **[A1 4b]** nice (12) veche[214] beyān buyurmışdur. **Evvelki** oldur ki nitekim ḫurmā (13) aġacı her memleketde bitmez.[215] Şuncılayın kelime-i tevḥīd her (14) dil üzre cārī olmaz. **İkinci** veche oldur ki (15) nitekim şecere-i naḫle aṭvel[216] eşcārdur. Ke-ẕālik kelime-i (16) tevḥīd ʿale'l-kelimāt ve'l-eẕkārdur. **Üçünci [L 5b]** budur ki (17) ḫurmā aġacı yılda iki kerre bārver olur. Şuncılayın **[P1 9a]** (1) şecere-i īmān daḫı bir kerre dünyāda pür-bār[217] ve bir kerre (2) āḫiretde ẕū-eṣmār olur. Şecere-i īmānuŋ ṣemere-i dünyevīsi (3) ehliyyet **[H 7a]** şehādet ve vilāyet ve imāmetdür. Ve mīve-i uḫrevīsi (4) cennet-i bākīye ve niʿmet-i dāʾimedür. "Allāhümme'r-zuḳnā ḥalāvete'l-īmān."[218] (5) **Dördünci** veche oldur ki ḫurmā aġacınuŋ (6) yimişi içinde egerçi ki[219] bir fāʾidesiz çekirdek vardur. (7) Ammā ḫurmānuŋ ḳıymetine naḳṣ getürmez. Ke-ẕālik (8) kelime-i tevḥīdile her ne ḳadar ki meʿāṣī olursa (9) żarar virmez. "**Ḳul yā ʿibādīye'lleẕīne esrafū aʿlā-enfusihim lā-taḳneṭū min-raḥmeti'llāhi** (10) **inne'llāhe yaġfiru'ẕ-ẕunube cemīʿā.**"[220]

Be-meclisī ki der ü genc-i kibriyā baḫşend
(11) Hezār efser-i şāhī be-yek gedā baḫşend

(12) Şodīm pīr zi-ʿisyān u çeşm-i ān-dārīm

---

207 Niteki: Nitekim N.

208 "Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir" (İbrâhim, 14/24).

209 Allah'tan başka ilah yoktur.

210 maʿrifet: +ve N.

211 Teʿālā'ya: Teʿālā +Ḥażreti'ne A1.

212 ḳāle: ḳale'llāhu H, L.

213 "Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. **Güzel sözler ancak ona yükselir.** Salih ameli de güzel sözler yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar" (Fâtır, 35/10).

214 veche: +üzre H, L.

215 bitmez: +Çün H, L.

216 aṭvel: eṭvār H, L.

217 pür-bār: -H, L.

218 Allah'ım bizleri imanın tadına varmakla rızıklandır.

219 ki: -H, L.

220 "**De ki: 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder.** Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" (Zümer, 39/53).

(13) Ki cürm-i mā be-cüvānān-i pārsā baḫşend[221]

[N 5a] (14) Pes her ḳaçan ki müʾminler ḳalbinde şecere-i īmānuŋ (15) aṣlı ṣābit ve ferʿi kāmil olmaya ʿavāṣıf-ı fevt ve (16) riyāḥ-ı mevtüŋ hubūbından miʿraż-ı ḫavfda olup nefes-i (17) āḫirde münḳaliʿ ve şāḫ u bergi münḳaṭıʿ olmaḳ iḥtimāli **[P1 9b]** (1) vardur. Ve'l-ʿiyāẕu bi'llāh. Dünyādan bi-ġayri'l-īmān ve Ḥaḳ Teʿālā ḥużūrına[222] (2) bi-dūni'l-īḳān varmaḳ görinür. **Naẓm**:[223]

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

(3) Bu sırlardan ḳanı bir ḳalb-i āgāh
Ki eyde lā-ilāhe illa huva'llāh[224]

(4) İki şāḫ oldı lā-dünyā vü ʿuḳbā
Gider kim bite illa'llāh Mevlā

(5) Çü lāda nefy ḳılmaduŋ ṣıfātı
Nice iṯbāt idesin illa ẕātı

(6) Sarāy-ı sırrınuŋ cārūbıdur lā
Şehinşāh ol sarāy içinde illā

(7) Çü pāk itmedüŋ ol cārūbile ev
Ata mı taḫta sulṭān nūr-ı pertev

(8) Boşalmayınca dil kibr ü riyādan
Nite cān ṭola nūr-ı kibriyādan

(9) **Şoŋra** İmām-ı Tamām Ġazālī-yi Hümām *Naṣīḥat*'inde[225] buyurur ki: (10) "İʿlem eyyuhe'l-melik enne li-haẕihi'ş-şecereti ʿaşerete uṣūlin. **[H 7b]** Ve ʿaşerete (11) furūʿin fe-aṣluhā el-iʿtiḳādu bi'l-cenāni ve ferʿuhā el-ʿamelu bi'l-erkāni." (12) Yaʿnī bil iy şāh-ı ʿālem[226] **[A1 5a]** ve mükerrem-i benī Ādem ki **[L 6a]** şecere-i (13) īmānuŋ on aṣlı ve on ferʿi vardur. Aṣl-ı aṣılı iʿtiḳād-ı (14) bi'l-cenān ve ferʿ-i cemīli ʿamel-i bi'l-erkāndur. Ve[227] çünkim (15) Ḥażret-i pādşāh-ı ʿālem-penāh cānibinden bu uṣūl ü fürūʿun (16) şerḥi ve beyānı müşeyyedü'l-mebānī ṭaleb olındı. Tā kim melik-i melek-sīmā (17) bu şecerenüŋ neşv ü nemāsına mürebbī ola. Bize daḫı lāzım oldı **[P1 10a]** (1) ki[228] "***Ve emmā bi-niʿmeti rabbīke fe-ḥaddiṯ.***"[229][230] mucibiyle ʿāmil ü ser-firāz olup (2) "***Men keteme***

---

221 Büyük hazine bağışlanan mecliste; bin tane padişah, tacını bir gedaya bağışlar. Günahtan yaşlandık ve gözümüz bundadır. Bizim günahlarımızı günah işlemeyen gençlerin hatrına bağışlasınlar.

222 ḥużūrına: Ḥażreti'ne H, L.

223 Naẓm: Beyt A1.

224 Bu mısrada bir hece fazladır.

225 *Naṣīḥat*'inde: naṣīḥat H, L.

226 şāh-ı ʿālem: pādşāh-ı ʿālem A1.

227 Ve: -H, L.

228 ki: -A1, N.

229 "Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat" (Duhâ, 93/11).

230 Ayetteki "Ve emmā" kısmı metinde "fe emmā" şeklinde yazılmıştır.

ʿilmen aʿṭāhu'llāhu ulcime yevme'l-ḳıyāmeti (3) ***bi-li-cāmin mine'n-nār."***[231] vaʿīdinden iḫtirāz idüp bu risālede (4) ḫayru'l-kelām ṭarīḳiyle tamām olınup minaṣṣa-i ʿarżda (5) cilveger eyleyüp hayyiz-i ḳabūlde vāḳiʿ olmak ricāsıyla. (6) Ammā bu maḳṣad u merām şol vaḳt müyesser ü tamām olur (7) ki ḥükkām-ı zevi'l-iḫtirām cümle-i eyyāmdan bir güni (8) Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ ʿibādetine ve ṭāʿatine taḫṣīṣ idüp (9) ol günde āḫiret ʿameline meşġūl olalar. Pes (10) anlaruŋ ḥāline elyaḳ cumʿa güninden evfaḳ yoḳdur. Zīrā (11) ki ʿīd-i müʾminīndür.[232] Ve rūz-ı Seyyidü'l-Mürselīn'dür. Ve ḫaberde (12) vāriddür ki "**Fīhi sāʿatun şerīfetun [N 5b] küllü men seʾālā'llāhu** (13) **Teʿālā ḥācetehu beyyinetin ḥāżiratin ve serīretin ṭāhiretin** (14) **fe-innehu celle ẕikruhu yaḳżī ḥācetu ve yucību daʿvetehu."**[233] (15) Baʿżı ʿulemā buyurmışlar ki: "Sāʿat-i müstecāba cumʿa güninüŋ (16) evvelki sāʿatidür." Ve baʿżılar **[Ḥ 8a]** buyurmışlar ki: "Ḫaṭīb ḫuṭbeye (17) çıkduġı sāʿatdür." Ve baʿżılar buyurmışlar ki: "İkindiden **[P1 10b]** (1) aḫşama dekdür." "ʿAlā-eyyi ḥāl"[234] bu mübārek günde sāʿat-i (2) müsteḥābayı ṣabāḥdan aḫşama degin müteraṣṣıd ve müteraḳḳıb (3) olmak gerek[235] tā kim maṭlūbı ḥāṣıl ve maḳṣūdı mütevāṣıl (4) ola. Pes eger ḥākimü'l-vaḳt Ḥaḳ[236] celle ve ʿalānuŋ ḫiẕmeti (5) içün eyyām-ı sebʿadan bir güni ifrād idüp ol günde (6) ṭāʿat ve ʿibādete meşġūl ola. Ve sāʾir eyyāmda vāḳiʿ olan (7) taḳṣīrātını dileye çoḳ degüldür. Meṣela eger sen bir ḳuluŋa (8) emr eyleseŋ ki: "Yidi günden bir güni ḫiẕmetümiçün iḫtiyār (9) eyle. Tā ki altı günde itdügüŋ taḳṣīrātı ʿafv eyleyem." (10) Ve ḳuluŋ saŋa muḫālefet idüp ḫiẕmetüŋden istinkāf (11) itse ol **[L 6b]** ḳuluŋ[237] ḥāli senüŋ ḳatuŋda ne minvāl üzre olur? (12) Maʿa-hāẕā ki sen anuŋ ḫāliḳı degülsin. Ve ol ḳul (13) saŋa ʿabd-i mecāzīdür. Pes[238] sen ki ḫāliḳuŋ fi'l-ḥaḳīḳa ʿabd-i (14) maḫlūḳısın. Niçün ḳuluŋdan rāżī olmaduġuŋ ḥāli (15) kendüŋe lāyıḳ görürsin? Ve Mevlā ḫiẕmetinden (16) kenārda ṭurursın? **li-Müʾellifihī:**

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

İy göŋül ger ṭālib-i dīdārsın
(17) Ḫiẕmete bil baġla ḫiẕmetkārsın

---

231 Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Kim, bir ilimden sorulur, o da bunu ketmedip söylemezse (kıyamet günü) ateşten bir gem ile gemlenir" [Ebû Dâvûd, İlm 9, (3658); Tirmizî, İlm 3, (2651).] (Canan, 2001: 11, 501).

232 müʾminīndür: müʾminīn H, L.

233 Hz. Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) cuma gününden bahis açıp dedi ki: 'Onda bir saat vardır; Müslüman bir kul namaz kılar olduğu halde, o saate erse, Allah'tan her ne istemişse onu Allah kendisine mutlaka verir.' Bunu söylerken [Resulullah] eliyle o vaktin azlığını işaretliyordu" [Buhârî, Cum'a 37, Talak 24, Da'avat 61; Müslim, Cum'a 13, (852); Muvatta, Cum'a 15, (1, 108); Nesâî, Cum'a 45, (3, 115, 116).] (Canan, 2001: 13, 142). Başka bir hadiste, Ebû Lübâbe ibnu Abdi'l-Münzir (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Cuma günü, (haftanın diğer) günlerinin efendisidir. Allah katında da en mühim olanıdır. O, Allah katında, Kurban ve Ramazan Bayramı günlerinden daha mühimdir. Bu günün beş hasleti vardır: Allah, Âdem'i bugünde yarattı. Allah Âdem'i (a.s.) o günde yeryüzüne indirdi. Allah Âdem'in ruhunu o gün kabzetti. O günde bir saat vardır ki, kul o saatte Allah'tan haram bir şey talep etmedikçe her ne isterse mutlaka kendisine talebi verilir. Kıyamet de o gün kopacaktır. Bütün mukarreb (Allah'a yakın) melekler, sema, arz, rüzgâr, dağ, deniz hepsi o günden korkarlar" (Canan, 2001: 17, 50).

234 Mutlaka, elbette.

235 gerek: -H, L.

236 Ḫaḳ: -H, L.

237 ḳuluŋ: ḳulınuŋ H, L.

238 Pes: +senüŋle +Ḫāliḳ'uŋ +mābeyninde H, L.

Çün buyurmışdur ḥadīṯ-i “men ḫadem”[239]
[P1 11a] (1) Ḫizmetiyle feyż bulur her ḥaşem

[A1 5b] Ve çünki[240] cumʿa (2) güni sāʾir eyyāmdan ʿibādet içün taḫṣīṣ eyledüŋ gerek (3) ki gicesinden[241] ṣavma niyyet idesin. Ve eger penşşinbe (4) günini[242] bile ḳoşup ṣāʾim olursaŋ daḫı evlā ve aḥrādur. (5) Ve cumʿa güninüŋ ṣabaḥı ṭurup[243] **[H 8b]** cumʿa ġuslini[244] idesin. (6) Ve üç ṣıfat üzre muttaṣıf olan[245] libāsı (7) geyesin. Evvelā oldur ki ḥelāl libās ola ve ṣāfī (8) ebrīşum olmaya. Ve yaz eyyāmında libāsuŋ debīḳī vü ḳaṣab ve (9) kettān u būrī. Ve ḳış zamānında ṣūfi rūmī ve ḳuṭn ve (10) ḫazz-ı sūrī ola. Ve bu ṣıfāt-ı ṣelāṣe üzre muttaṣıf (11) olmayan libāslar Ḥaḳ[246] Teʿālā’nuŋ[247] marżīsi degüldür. Pes (12) libās geydükden ṣoŋra ṣubḥ namāzını cemāʿatile ḳılup (13) ṭulūʿ-ı şemse degin hīç kimesne ile söylemeyüp ḳıbleden (14) yüz çevürmeyüp tesbīḥi elüŋe alup **[N 6a]** biŋ kerre (15) “Lā-ilāhe illa’llāh Muḥammedun Resūlu’llāh.”[248] diyesin. Ve gün çıḳduḳdan ṣoŋra (16) bir kimesneye emr idesin ki bu kitābı evvelinden āḫirine (17) degin senüŋ içün ḳırāʾat eyleye. Ve her cumʿada oḳudasın. **[P1 11b]** (1) Tā ki bu kitābda olan neṣāʾiḥ[249] ḫātıruŋda ḳala. Pes (2) çünkim ḳārī ḳırāʾatden fāriġ ola. Dört rekʿat namāz (3) ḳılasın. Ve ḍuḥā vaḳtine degin tesbīḥe meşġūl olasın. Zīrā ki (4) ṣalāvat-ı ḍuḥānuŋ ṣevābı çoḳdur. Ve maḥallinde muḥarrer ü muḳarrerdür. (5) ʿAle’l-ḫuṣūṣ cumʿa güninden[250] ṣoŋra celvetde ve eger ḫalvetde iseŋ (6) Resūlu’llāh Ḥażretleri’ne ʿaleyhi’ṣ-salavātu’s-selām ve āl ü aṣḥāb-ı (7) ẕevi’l-iḥtirāmına ṣalavāt getürmek tevālī ve tevātür (8) üzre[251] kendüŋe lāzım ḳılup **[L 7a]** her zamān diyesin ki (9) “**Allāhumme ṣalli ʿalā-Muḥammedin ve ʿalā-āli Muḥammedin ve ṣaḥbihī ve sellim.**”[252] (10) Daḫı cumʿa güninde[253] ne miḳdār taṣadduḳa ki ḳādir iseŋ (11) eylemek gerek. Ve bu bir güni eyyām-ı sebʿa içinde “ibtiġāʾen (12) li-vechi’llāh”[254] taḫṣīṣ idüp Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ ḫizmetine (13) meşġūl **[H 9a]** olup ola ki sāʾir eyyāmda vāḳiʿ olan zelel (14) ü ḫalelüŋ mükeffiri ola in-şāʾallāh.[255] **Rubāʿiyye**:[256]

(15) İy vāy ber-ān dil ki der-sūzī nīst
(16) Sevdā-zede-i mihr-i dil-firūzī nīst
(17) Rūzī ki to bī-yār be-ser ḫˇāhī kerd

---

239 “Hizmet edene hizmet edilir.” Bu söz, İsbehanî’nin rivayetiyle sabit bir hadistir (Yılmaz, 2013: 505).
240 çünki:-N; çünkim H, L.
241 gicesinden: giceside H, L.
242 günini: güni H, L.
243 ṭurup: durup H, L.
244 ġuslini: ġuslin A1; ġusli H, L.
245 olan: ola H, L.
246 Ḥaḳ: Ḥaḳḳ’uŋ N.
247 Teʿālā’nuŋ: -N.
248 Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) onun elçisidir.
249 neṣāʾiḥ: ṣanāyiʿ H, L.
250 güninden: güninde A1.
251 üzre: üzerine H, L.
252 Allah’ım! Efendimiz, büyüğümüz Muhammed’e, evladına, ailesine ve ashabına rahmet et, selamet ver.
253 güninde: güni H, L; güninden +ṣoŋra N.
254 Allah’ın rızasını umarak.
255 in-şāʾallāh: -H, -L; +Teʿālā A1.
256 Rubāʿiyye: Beyt A1.

[P1 12a] (1) Żāyiʿ ter ez-ān rūz tū-rā rūzī nīst[257]

"Allāhumme veffiḳnā bi'l-ʿameli ve (2) cennibnā ʿani'z-zeleli ve'l-ḫalel."[258]

el-Maḳāletü'l-Ūlā

(3) Evvelki maḳāle aṣl-ı īmānuŋ beyānındadur ki ol vācibü'l-vücūb (4) ve müfīżü'l-cūduŋ vücūdına iʿtiḳād ve ṣıfāt-ı ẕātī lā-hüve ve lā-ġayra (5) idügine iʿtimāddur. Ve enbiyā ve rusul hādī-yi ʿibād ve her mümkinüŋ (6) mebdeʾine meʿād lā-büdd **[A1 6a]** ve lāzım olduġına muḳırr ve[259] bī-inād olmaḳ her (7) müʾmine vācibdür. Ve bu maḳale on aṣl üzredür.

el-Aṣlü'l-Evvel (8) fī-İṯbāti'l-Vācibi Teʿālā Şānuhu

Maḳāle-i evvelden evvelki aṣl (9) vācibü'l-vücūduŋ iṯbātında ve vāḥid idüginüŋ beyānındadur. (10) Żamīr-i münīr-i ḫurşīd-tenvīre pūşīde olmaya ki İmām-ı Tamām (11) Ġazālī-yi Hümām bu on aṣlda ḳavāʿid-i iʿtiḳāduŋ ruʾūs-ı mesāʾilini (12) ġayr-ı müdellel taḳrīr ü taḥrīr ḳılmışdur. Ve ʿArabīce mütercim olan (13) fāżıl daḫı Ḥüccetü'l-İslām'uŋ ve İmām-ı Hümām'uŋ eṯerine tābiʿ olup (14) mesāʾil-i delāʾilden mücerred idüp muḥarrer ü musaṭṭar itmişdür. Yā İmām'a (15) iḳtidādur veyāḫūd ʿadem-i iḳtidāra binādur. **Beyt:**

(16) Ṣad nükte ġayr-i ḥüsn bi-bāyed tā kesī
(17) Maḳbūl-i ṭabʿ merdüm-i ṣāḥib-naẓar şeved[260]

[P12b] [N 6b] (1) Ammā bu faḳīr-i keṯīrü't-taḳṣīr maḳṣūd idindi ki bu uṣūl-i (2) ʿaşerenüŋ mesāʾili daʿvā-yı bilā-delīl olmayup delīle **[H 9b]** muḥtāc olan (3) her mesʾeleyi[261] bir delīl ki muḥaḳḳiḳīn ḳatında muḳarrer ve muʿteberdür (4) īrād olına. Tā kim fāʾidesi tamām ve ʿāʾidesi ʿām ola. **Naẓm**:[262]

(5) El-ʿabdu lā-yaḥlu ʿani'l-noḳṣāni ve'l-zeleli
Ve'l-ʿuẕru ʿinde kirāmi'n-nāsi maḳbūlun[263]

(6) **Ḳāle'l-İmām Ḥüccetü'l-İslām**: "İʿlem yā sulṭāne'l-ʿālem enneke maḫlūḳun ve leke (7) ḫāliḳun ve hüve ḫāliḳu'l-ʿālemi ve cemīʿi mā-fī'l-ʿālemi ve ennehu vāḥidün lā-şerīke lehū (8) ferdun lā-miṯle lehū."[264] **[L 7b]** Esāṭīn-i ẕevi'l-efhām ve selāṭīn-i ehl-i kelām (9) vācibü'l-vücūduŋ iṯbātında buyurmışlardur[265] ki: "İnne fi'l-vücūdi (10) vāciben ve illā lezime inḥişāru'l-mevcūdī fi'l-mümkini fe-yelzemu en (11) lā-yucedu şeyʾün aṣlen fe-inne'l-mümkine ve in kāne müteʿaddiden lā-yesteḳıllu (12) bi-vücūdihi fī-nefsihi ve hüve

---

257 İçinde gam gussa olmayan o gönüle vah olsun! Ve yüreğinde maşukun sevgisi ve muhabbeti olmayana. Sana, yârsız baş edeceğin günden, daha kötü bir gün yoktur.

258 Allah'ım! Amelde bizi muvaffak kıl, bizi hata ve eksiklerden uzak eyle.

259 ve: -H, L.

260 Birisinin nazar sahipleri tarafından makbul olması için; onda güzellikten başka yüzlerce şey bulunması lazım.

261 mesʾeleyi: mesʾeleye A1, H, L.

262 Naẓm: Beyt A1.

263 Hiçbir kul hatasız ve günahsız değildir. Saygın insanların huzurunda özür makbuldür.

264 Hüccetü'l-İslam İmam dedi ki: "Ey cihan sultanı! Bil ki sen mahluksun ve seni bir yaratan vardır. O da cihanı ve içindekilerin tümünü yaratandır. O, tektir. Onun hiçbir ortağı, hiçbir benzeri yoktur."

265 buyurmışlardur: buyurmışlar H, L.

ẓāhirun velā fī-īcādihi li-ġayrihi li-enne mertebete'l-īcādi (13) baʿde mertebeti'l-vücūdi ve iẕ lā-vücūde velā īcāde felā mevcūde lā-bi-ẕātihi (14) velā bi-ġayrihi fe-iẕen ṣebete vücūdü'l-vācib." Maʿnā-yı kelām budur (15) ki taḥḳīḳā vücūdda vācib lā-büddür.[266] Ve illā lāzım gelür ki (16) mevcūd mümkinde münḥaṣır ola. Ve bu inḥiṣārdan lāzım gelür ki hīçbir (17) şey aṣlā mevcūd olmaya. Zīrā ki mümkin egerçi ki **[P1 13a]** (1) müteʿaddid ise vücūdıyla müstaḳil degüldür. Fī-nefsihī ve bu ẓāḥirdür. (2) Ve ġayruŋ īcādında daḫı müstaḳil degüldür. Anuŋçün ki (3) īcāduŋ mertebesi **[H 10a]** vücūduŋ mertebesinden ṣoŋradur. Ve çün (4) vücūd u[267] īcād olmaya mevcūd bi-ẕātihi ve bi-ġayrihī daḫı olmaz. Pes (5) vācibüŋ vücūdı ṣābit oldı. Ve maʿlūm-ı şerīf ola ki (6) bu maṭlabuŋ berāhīni iki meslege münḥaṣırdur. Biri ibṭal-i (7) devr ve teselsüle mütevaḳḳıfdur. Ve[268] birisi evvelā iṣbāt-ı vācibe (8) delālet ider. **[A1 6b]** Ṣoŋra ibṭāl devr ü teselsüle müntaḳil olur. Nitekim (9) kelām kitāblarında basṭ üzre mübeyyen ve muʿayyendür. (10) Ve bu risālede beyān eylemek müteḥammil degüldür. "Fe'l-yuṭlab ṣemmehu."[269] (11) Pes Ḥüccetü'l-İslām'uŋ buyurduġı ki: "İnneke maḫlūḳuŋ ve leke ḫaliḳun."[270] (12) Vācibü'l-vücūduŋ iṣbātı beyānındadur. **Ṣoŋra** buyurdı (13) ki: "İnnehu vāḥidun lā-şerīke lehū ferdun lā-miṣle lehū."[271] Yaʿnī vācibü'l-vücūd (14) birdür iki degüldür. Żıdd u nidden müberrā ve miṣl ü mānendden (15) muʿarrādur. Ve çünkim mesʾele-i vaḥdet ecel-i mesāʾil-i ʿilm-i kelāmdur. (16) Ol eclden **[N 7a]** ḥükemā ve mütekellimīn iṣbāt-ı[272] vaḥdetde[273] ve nefy-i (17) şerīkde ḥücec ve berāhīn-i ʿaḳliyye ve naḳliyyeye muḥtāc oldılar. **[P1 13b]** (1) Nitekim kitāblarında īrād buyurmışlar. Ammā vaḥdet-i vücūda ḳāʾil (2) olan muvaḥḥidīn ṣūfiyye ḳatında çünkim ẓāhirdür ki **[L 8a]** ḥaḳīḳat-i (3) vācib vücūd-ı muṭlaḳdur. Vācibüŋ tevḥīdinde[274] ve şerīk-i (4) vācibüŋ nefyinde iḳāmet-i delīle muḥtāc olmadılar. Zīrā ki (5) vücūd-ı muṭlaḳda taʿayyün ve taḳayyüd yoḳdur. Pes ünṣiyyet ü taʿaddüd (6) tevehhüm olınmaz. "Fe-küllü mā-yuşāhedu ev yuteʿaḳḳalu ev yuteḫayyelu mine'l-müteʿaddidi (7) fe-hüve'l-mevcūdu bi'l-vücūdi'l-iżāfī lā-el-muṭlaḳi fe'f-hem **[H10b]** fe-innehu (8) min-mezalli'l-aḳdāmi ve lā-yeslukuhu illā sālikun ẕū iḳdāmin."[275] **Naẓm**:

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

(9) Gel iy cān maṭlab-ı aʿlā ararsaŋ
Bil iy dil maḳṣad-ı aḳṣā ṣorarsaŋ

(10) Ki tevḥīd oldı aʿlā-yı maḳāmāt
Budur aḳṣā-yı ġāyāt-ı kerāmāt

(11) Dimiş her ṭāʾife ʿakl irdügince
Başīret nūrı ḳuvvet virdügince

---

266 lā-büddür: +ki H, L.
267 u: -A1, H, L.
268 Ve: -H, L.
269 Olduğu yerden talep edilsin.
270 Muhakkak ki sen bir mahluksun ve seni bir yaratan vardır.
271 Muhakkak ki onun hiçbir ortağı da hiçbir benzeri de yoktur.
272 iṣbāt-ı: iṣbāt u A1.
273 vaḥdetde: vaḥdet H, L.
274 Vācibüŋ tevḥīdinde: Tevḥīd-i vācibde A1, N.
275 Müşahade, idrak ve tahayyül edilen her şey sonradan yaratılmıştır. Bunlar mutlak değil, izafi bir mevcudiyete sahiplerdir. O halde bil ki bunlar insanı hataya götüren yollardır ve bu yollara ancak gözü pek bir salik girebilir.

(12) Anuŋ vaṣfında çoḳ remz ü işārāt
Kimi ẕevḳī kimi ʿilm ü ʿibārāt

(13) Velīkin ḥaḳḳ-ı tevḥīdde ḥaḳīḳat
Yol ıramadı aṣḥāb-ı ṭarīḳat

(14) Ki zīrā baḥr kim pāyānı yoḳdur
İḥāṭa ḳılmaġuŋ imkānı yoḳdur

(15) Şular kim ʿaḳl u ʿilmüŋ kāmilidür
İrişdügi bu baḥruŋ sāḥilidür

(16) İrem bāġın ne bilsün berg-i terre
Güneş cirmin nice şerḥ ide ẕerre

(17) "Teʿālā şānuhu ʿammā yeḳūlūn
Tenezzeh ẕātuhu mimmā yüşīrūn"[276]

[P1 14a] (1) Ṣoŋra İmām buyurur ki: "Ḳāne fi'l-eẕeli ve leyse li-ẕātihi zevālün ve (2) yekūnü maʿa'l- ebedī ve leyse li-beḳāʾihi fenāʾun." Yaʿnī vācibü'l-vücūd (3) ezelde varıdı. Ve varlıġına zevāl yoḳıdı. Ve ebedīdür. Ve beḳāsına (4) fenā yoḳdur. **[A1 7a]** Şimdi maʿlūm ola ki lafẓ-ı ezel ve ebed (5) ve ezelī[277] ve ebedī[278] kelām-ı ḳavmde çoḳ vāḳiʿ olur.[279] Ve ʿulemā-yı (6) mütekellimīn ve ḥükemā-yı ehl-i yaḳīn ezel ve ebedüŋ taʿrīfinde (7) her biri[280] bir nevʿile ıṣṭılāḥ idinmişler. Ammā ezelüŋ taʿrīf-i (8) muḫtārı oldur ki: "**El-ezelu istimrāru'l-vücūdi fī-ezminetin** (9) **muḳadderetin ġayri mütenāhiyetin fī-cānibi'l-māżī.**" Yaʿnī ezel vücūduŋ (10) devāmına dirler ki taḳdīr olınmış ġayr-ı mütenāhī zamānlarda **[H 11a] [N 7b]** (11) vāḳiʿ ola. Māżī cānibinde ve ebedüŋ taʿrīfinde buyurmışlar (12) ki: "El-ebedu istimrāru'l-vücūdi fī-ezminetin muḳadderetin ġayrı mütenāhiyetin (13) fī-cānibi'l-müstaḳbel." Yaʿnī ebed vücūduŋ devāmı ve istimrārıdur. (14) Ezmine-i muḳaddere-i ġayr-ı mütenāhiyedeki müstaḳbel cānibinde (15) ola. Pes ezelī oldur ki ʿadem aŋa sebḳat itmemiş **[L 8b]** ola. (16) Ve ebedī oldur ki hergiz münʿadim olmaya. Ve żamīr-i münīre pūşide (17) olmaya ki muḥaḳḳikīn ḳatında mevcūd üç ḳısmdur **[P1 14b]** (1) ki dördüncisi yoḳdur. Yāḫūd ezelī ve ebedīdür. Ve ol vācibü'l-vücūddur (2) veyā ezelī ve ebedī degüldür. Ve ol dünyādur veyāḫūd ebedīdür (3) ezelī degüldür. Ve ol āḫiretdür. Ve bunuŋ ʿaksi ki (4) ezel-i ġayr-ı ebedīdür[281] memnūʿdur. "Li-enne mā-ṣebete ḳıdemuhu imteneaʿ (5) ʿademuhu." Yaʿnī ḳıdemi ṣābit olanuŋ ʿademi mümteniʿdür. Pes ebedī (6) olmayan ezelīnüŋ vücūdı mümteniʿoldı. "Teʾemmel fe-innehu meslekun (7) laṭīfun."[282] **Ve**[283] **çünki** İmām'uŋ kelām-ı ḫuceste-fercāmından (8) ẓāhir oldı ki vācibü'l-vücūd ezelī ve ebedīdür. Vücūdına (9) ʿadem sebḳat itmemiş[284]

---

276 Onun şanı, onların söylediklerinden yücedir. Onun zatı, onların işaret ettiklerinden münezzehtir.
277 ezelī: ebedī A1.
278 ebedī: ezelī A1.
279 olur: +Ve A1, N.
280 biri: birin H, L.
281 ebedīdür: ebedī N.
282 İyi düşün, bu güzel bir davranıştır.
283 Ve: -H, L.
284 itmemiş: itmemişdür H, L.

ve itmeyiserdür.[285] Ve mevcūdun bi-ẕātihidür. Pes (10) buyurur ki: "Vācibü'l-vücūd ẕātında ve ṣıfātında kimesneye (11) muḥtāc degüldür. Ve[286] her kimesne **[H 11b]** ẕātda ve ṣıfātda aŋa (12) muḥtācdur." Ammā vācibü'l-vücūd ẕātda kimesneye[287] muḥtāc (13) olmaduġınuŋ delīli budur ki sābıḳā iṣbāt olındı ki (14) vācibü'l-vücūd li-ẕātihidür. Yaʿnī vücūdı nefs-i ẕātındandur. (15) Ġayrdan degüldür. Pes eger ẕātında ġayra muḥtāc (16) olsaydı[288] vācibü'ẕ-ẕātihī olmazdı. Belki vācibü'l-ġayrihī (17) olurıdı. Ve ilāh olmaġa ṣāliḥ olmazıdı Teʿālā şānuhu. **[P1 15a]** (1) **Ve ammā** ṣıfātında kimesneye[289] muḥtāc olmaduġınuŋ delīli (2) budur ki Ḥaḳ Teʿālā cemīʿ ṣıfat-ı kemālile muttaṣıfdur. (3) Pes cemīʿ ṣıfat-ı kemālile ittiṣāfı iḳtiẓā ider ki (4) ṣıfatda hīçbir kimesneye iḥtiyācı olmaya ki[290] eger (5) ṣıfatlarından bir ṣıfatda ġayra muḥtāc ola lāzım gelür ki (6) muḥtācun ileyh. Ol ṣıfatda muḥtācdan ekmel ve aḳvā ve aḥrā (7) ve evlā ola. Anuŋçün ki şeyʾüŋ ʿilleti maʿlūlden evlā (8) ve efḍal ve aḳvā ve ekmel olur. **Meşelā** eger Bārī-yi Teʿālā (9) ʿilm-i ṣıfatında ġayra muḥtāc olsa lāzım gelür ki muʿallimi (10) andan ekmel ü efḍal ola." "Teʿālā şānuhu ʿan-ẕālike ʿuluvven kebīren."[291] (11) Pes bu kelāmdan ẓāhir oldı ki vācibüŋ ẕātı ve ṣıfātı (12) kendüdendür. **[A1 7b] [L 9a]** Ve her nesnenüŋ vücūdı vācibü'l-vücūddandur. **[N 8a]** (13) Ve hāẕā[292] İmām aṣluŋ āḫirinde buyurur ki: "Vücūdühü bihī ve (14) vücūdü külli şeyʾin ʿanhu."[293]

el-Aṣlü'ṣ-Ṣānī fī-Tenzīhi'l-Ḫāliḳi (15) **Celle Celāluhu**

Maḳāle-i ūlādan ikinci aṣl ḫāliḳuŋ (16) cemīʿ simāt-ı naḳṣdan münezzeh idüginüŋ beyānındadur. (17) **Ḳāle'l-İmām:** "İʿlem enne'l-Bārī celle ẕikruhu leyse lehū ṣūretun **[P1 15b]** (1) velā ḳālebun ve ennehu lā-yenzilu velā yeḥillu fī-ḳālebin."[294] İctimāʿ-yı ʿuḳalā (2) bunuŋ üzerinedür ki Ḥaḳ celle ve ʿalā cemīʿ simāt-ı naḳṣdan (3) müberrā ve[295] münezzehdür. **Naẓm:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Münezzeh ẕātı evṣāf-ı beşerden
(4) Müberrā vaṣfı āfāt u ḫaṭardan

Ne dil ḳılsun beyān māhiyyet andan
(5) Çü bilmez hīç cān keyfiyyet andan

Ve cümle-i simāt-ı naḳsdan berī (6) ṣūretdür. Ve Ḥaḳ Teʿālā ṣūretden münezzehdür. Zīrā ṣūret (7) cism içün ḥāṣıl olan heyʾete dirler ki teʾlīf ü (8) terkīb-i eczā sebebiyle ḥāṣıl olmış ola. Ve Ḥaḳ Teʿālā cism ü (9) cismānī degüldür. Anuŋçün ki cism mürekkebdür. Ve cüzve (10) muḥtācdur. Pes cism ü cismānī olan vācib olamaz. **Ṣoŋra** (11) buyurur ki:

---

285 ve itmeyiserdür: -H , L.
286 Ve: -H, L.
287 kimesneye: kimseye A1.
288 olsaydı: olaydı H, L.
289 kimesneye: kimseye A1.
290 ki: -N.
291 Allah'ın şanı, bunlardan daha yücedir.
292 hāzā: li-hāzā H, L.
293 Allah'ın varlığı kendinden; kalan her şeyin varlığı ise kendileri dışındandır (Allah'tandır).
294 İmam dedi ki: "Bil ki her şeyi yaratan Allah'ın ne bir sureti ne de bir formu yoktur. Onun hiçbir kalıba nüzul ve hülul etmesi söz konusu değildir."
295 ve: -H, L.

“Ve ennehu lā-yenzilu velā yeḥillu fī-kālebin.” Yaʿnī Ḥaḳ celle ve ʿalā[296] (12) hīçbir ḳalbde nüzūl u ḥulūl itmez. Ve ḥulūl iki ḳısm üzredür. (13) Biri ḥulūlü’ş-şeyʾ-i fi’l-mekān. Yaʿnī mekānda ḥulūl ü nüzūl eylemek. (14) Ve biri ḥulūlü’ṣ-ṣıfat-ı fi’l-mevṣūf. Ve Ḥaḳ Teʿālā ikisinden **[H 12b]** (15) daḫı münezzehdür. Ammā ḥulūl-i mekānīden münezzeh idüġine[297] (16) delīl oldur ki mekān ü hayyiz olmaz. İllā eczāya münḳasım (17) olan ecsām ve cismāniyyet içün ve Ḥaḳ Teʿālā inkisām u **[P1 16a]** (1) tecziyeden münezzehdür. Zīrā ki iḫtiyācuŋ ʿalāmetidür. Ve Ḥaḳ Teʿālā (2) iḫtiyācdan müberrādur. Anuŋçün ki ʿillet-i külldür. Ve anuŋ ʿilleti (3) yoḳdur. **Beyt:**

Ser-māye-i aṣl her vücūdest
(4) Ser-çeşme-i feyż u kān-ı cūdest[298]

Ve ammā ḥulūl-i ṣıfatı (5) fi’l-mevṣūfdan münezzeh idügine delīl budur ki her ṣıfat (6) mevṣūfa muḫtācdur. Ve Ḥaḳ Teʿālā’da iḫtiyāc olmaḳ vücūbına (7) münāfīdür. Ve sābıḳā ẕikr olındı ki vācibü’l-vücūd (8) ẕātda ve ṣıfātda hīç kimesneye[299] ve hīç nesneye[300] iḫtiyācı yoḳdur. (9) Pes muṭlaḳ-ı ḥulūlden münezzehdür. **[L 9b]** Şimdi maʿlūm ola ki (10) meẕheb-i Ḥulūliyye Naṣārā’dan ḳalmışdur. Ve Ḥulūliyye üç fırḳadur. (11) Evvelki Ḥulūliyye-i Naṣārā ve anlaruŋ ḳavli budur ki: “Ḥaḳ Teʿālā (12) ḫāṣā ve kellā ʿĪsā’da ḥulūl itmişdür.”[301] Bu meẕhebüŋ tafḍīli (13) ve reddi *Şerḥ-i Mevāḳıf*’da ve *Maḳāṣıd*’da beyān olınmışdur. Bu muḫtaṣar (14) anuŋ tafṣīline müteḥammil degüldür. İkinci Ḥulūliyye-i Ṣūfiyye. **[N 8b]** Anlaruŋ (15) ḳavli budur ki: “Ṣāhib-cemāllere ve şāhidlere **[A1 8a]** naẕar eylemek ḥelāldür. (16) Zīrā ki **[H 13a]** Ḥaḳ anlarda ḥulūl eylemişdür.” Ve irşād zamānında raḳṣ (17) iderler. Ve dirler ki: “Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ṣıfatlarından bir ṣıfat **[P1 16b]** (1) bize nüzūl ve ḥulūl itdi. Ve Ḥaḳ Teʿālā bizi ol ṣıfatıla muʿānaḳa (2) ve taḳbīl eyledi. Ve hīçbir şey yoḳdur ki Ḥaḳ Teʿālā anda olmaya.” (3) Pes bu küfriyyāt sebebiyle cemīʿ meʿāzif ve ālāt-ı lehvi ve ṭabl u (4) surnā ve zellāt u sehvi helāl bilürler. Bu fırḳa Ḥulūliyye-i Naṣārā’dan (5) kemterdür. Zīrā ki İslām’a żararları ekṣerdür. “***Men kāne*** (6) ***fī-hāẕihī aʿmā fe-hüve fi’l-āḫireti aʿmā ve eḍallu sebīlā***.”[302] Üçünci Ḥulūliyye-i (7) Şīʿa’dur. Anlar dirler ki: “Ḥaḳ Teʿālā Hażret-i ʿAlī’de ve evlādında (8) ḥulūl itmişdür. Ve rūḥānīnüŋ ẓuhūrı ṣūret-i cismāniyyede (9) mümteniʿ degüldür. Nitekim Cebrāʾil Dıḥyetü’l-Kelbī ṣūretinde (10) ẓuhūr ideridi. Pes baʿīd degüldür.[303] Allāh Teʿālā baʿżı (11) kāmillerüŋ ṣūretinde ẓuhūr eyleye. Ḥażret-i ʿAlī ve evlādı (12) gibi.” Ve bu ṭāʾifenüŋ menşe-i ġalaṭı oldur ki ḥulūli ẓuhūrdan (13) bilmişler. Zīrā ẓuhūr ḥulūl degüldür. Ve Cebrāʾil Dıḥyetü’l-Kelbī (14) ṣūretinde ḥulūl itmedi. Belki anuŋ ṣūretiyle ẓuhūr ideridi. (15) Ve bu ṭāʾifenüŋ[304] menşeʾ-i ġalaṭı oldur ki ḥulūl ẓuhūrdur.[305] (16) Ẕikr olınan **[H 13b]** iki ṭāʾifeden ences ve enḥasdurlar. “Teʿālā’llāhu ʿan-ẕalike (17) ʿuluvven kebīren.”[306] **Şoŋra** İmām-ı Hümām buyurdı ki: “Velā yuşbihu şeyʾen **[P1 17a]** (1) mine’l-eşyāʾi velā yuşbihuhu şeyʾen ve küllemā yaḫṭuru fi’l-vehmi ve’l-ḫayāli (2) ve’l-fikri

296 celle ve ʿalā: Teʿālā H, L.
297 idüġine: olduġına H, L.
298 Bütün olanların asıl servetidir. Menfaatin kaynağı ve bağışlamanın madenidir.
299 kimesneye: nesneye H, L.
300 nesneye: kimesneye H, L.
301 itmişdür: +Ve H, L.
302 “Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır” (İsrâ, 17/72).
303 degüldür: +ki H, L.
304 ṭāʾifenüŋ : ṭāʾife A1, H, L, N.
305 menşeʾ-i ġalaṭı oldur ki ḥulūl ẓuhūrdur: - A1, H, L, N.
306 Allah bunlardan daha yüce ve uludur.

mine'l-tefkīri ve't-temṡīli fe-innehu münezzehun ʿan-ẕālik li-enne tilke (3) min-ṣıfati'l-maḫlūkīn ve hüve ḫāliḳuhā felā yuṣafu bihā." Yaʿnī (4) Ḥaḳ Teʿālā ẕātında ve ṣıfātında hīçbir şeyʾe beŋzemez. Ve hīçbir şeyʾ (5) aŋa beŋzemez. **[L 10a]** Ammā ẕātda şebīhi olmaduġına delīl budur ki (6) Ḥaḳ Teʿālā vācibün li-ẕātihidür.Ve mā-sivāsı mümkini li-ẕātihīdür.[307] "Fe'eyne'ṣ-ṣerā (7) ve'ṣ-Ṣureyyā."[308] Ve ammā ṣıfātda[309] şebīhi[310] olmaduġına delīl oldur (8) ki Ḥaḳ Teʿālā'da olan ṣıfatlar ki ʿilm ü ḳudret ve sāʾir (9) ṣıfātdur. Maḫlūkātda olan ṣıfātdan aʿlā ve eclādur. (10) Zīrā bizüm ʿilmümüz ʿarż ve muḥdeṡdür. Ve ḳāṣırdur. Yaʿnī cemīʿ (11) eşyāya min-cemīʿ ü'l-vücūh müteʿalliḳ olamaz. Ve ġayrdan müstefāddur. Ve Allāh Teʿālā'nuŋ (12) ʿilmi bunuŋ ḫilāfıncadur. Anuŋçün ki ḳadīmdür. Ve mümteniʿ ü'z-zevāldür. (13) Ve mütenāhī degüldür. Ve ġayrdan müstefād degüldür. Ve (14) küll-i eşyāya min-cemīʿ ü'l-vücūh müteʿalliḳdür. Ve ġayrdan müstefāddur.[311] (15) Ve sāʾir ṣıfātı şuŋa göre ḳıyās eyle.[312] Ve çünki (16) ẕātda ve ṣıfātda **[N 9a]** şebīhi yoḳdur. Pes her ne ki vehm ü (17) fikr ü ḫayāle gelür **[H 14a]** ol maḫlūḳuŋ ṣıfatıdur. Ve Ḥaḳ Teʿālā **[P1 17b]** (1) anuŋ ḫāliḳıdur ve andan münezzehdür. "Teʿālā ẕātuhu ve celle ṣıfatuhu."[313] **Naẓm**:[314]

[A1 8b] (2) İy zi-ḫayāl-i mābirūn der-tū ḫayāl key resed
(3) Bā-ṣıfat-ı to ʿaḳl-rā lāf-i kemāl key resed

(4) Ger heme merdüm ü melek ḫāk şevend der-rehet
(5) Dāmen-i ʿişmet-i tū-rā gerd-i zevāl key resed[315]

(6) **Şoŋra** buyurur ki: "Ve ennehu leyse fī-mekānin velā ʿalā-mekānin (7) ve inne'l-mekāne lā-yeḥṣuruhu ve küllemā fi'l-ʿālemi taḥte ʿarşihī ve ʿarşuhu (8) taḥte ḳudretihi ve tesḫīrihi ve ennehu kāne ḳable'l-ʿarşi münezzehen (9) ʿani'l-mekāni ve leyse'l-ʿarşu bi-ḥāmilin lehū. Beli'l-ʿarşu ve cümletuhu yeḥmiluhum (10) luṭfuhu ve ḳudretuhu." Maʿnā-yı kelām nīgū-yı encām oldur (11) ki Ḥaḳ Teʿālā mekānda degüldür. Ve mekānuŋ üzerinde daḫı (12) degüldür. Ve mekān Haḳ Teʿālā'nuŋ ḫāṣiri degüldür. Ve her (13) nesne ki ʿālem içindedür Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ taḥt-ı ʿarşındadur. (14) Ve ʿarş taḥt-ı ḳudretinde ve tesḫīrindedür. Şimdi maʿlūm ola (15) ki Ḥaḳ Teʿālā mekān ü ḥayyizde olmaduġına delīl çoḳdur. Ve (16) kütüb-i kelāmiyyede ẕikr olınmışdur. Ol cümleden iki delīl-i (17) maʿḳūl ü müfīd īrād idelüm. Biri oldur ki āferīdgār-ı **[P1 18a]** (1) ʿālem ve mükerrem-i benī Ādem mekān ü cihet ü ḥayyizden **[H 14b]** münezzehdür. (2) Anuŋçün ki ẕāt-ı Bārī eger mekān ü cihete maḫṣūṣ (3) ola ḥāl ikiden ḫālī degüldür yāḫūd oldur ki (4) mekāndan ṭaşra çıḳabilür veyāḫūd **[L 10b]** ṭaşra çıḳamaz. Eger (5) ṭaşra çıḳmak aŋa mümkin degül ise pes bir şaḫṣ-ı meflūc zemīn-i (6) ʿācizdür ki kendü yirinden ḳalḳup ṭaşra çıḳamaz. (7)

---

307 Ve mā-sivāsı mümkin-i li-ẕātihīdür: -H, L.
308 Topraktan Süreyya Yıldızı'na kadar fark vardır.
309 ṣıfatda: şebīhi H, L.
310 şebīhi: ṣıfatda H, L.
311 Ve ġayrdan müstefāddur: -H, L, N.
312 eyle: eyleme A1.
313 Onun zatı yücedir ve sıfatları alidir.
314 Naẓm: Beyt A1, N.
315 Ey bizim idrak edemediğimiz! Bizim düşüncemiz sana ne zaman yetişir? Hangi sıfat ile akıl senin o kemal sınırına yetişebilir? Eğer bütün insanlar ve melekler yolunda toprak olsalar, o toprakların tozları senin ismetinin eteğine yetişemez.

“Teʿālā’llāhu ʿan-ẕalike.”[316] Ve eger kendü yirinden ṭaşra çıḳabilür.[317] (8) Pes[318] ḥareket aŋa cāʾiz olur.[319] ʿUlemā ḥudūş-ı ecsāmuŋ (9) mesʾelesinde beyān eylemişler[320] ki her kimesneye ki ḥareket (10) cāʾiz ola ol maḫlūḳdur. Ve berāhīn-i ḳaviyyeyle iṡbāt itmişler. (11) Pes ḥareket vācibü’l-vücūd içün muḥāldür. Pes bu burḥānıla (12) ṡābit oldı ki vācibü’l-vücūd mekānda degüldür. (13) İkinci delīl oldur ki eger ẕāt-ı Bārī mekān ü ḥayyiz ü (14) cihete muḫtaṣṣ ola üç ḥālden ḫāli degüldür. Yā cemīʿ (15) cevānibde ġayr-ı mütenāhīdür veyāḫūd cemīʿ cevānibde mütenāhīdür (16) veyā baʿżı cānibde mütenāhī ve baʿżısında nā-mütenāhīdür. (17) Ammā evvelki ḳısm ki cemīʿ cevānibde ġayr-ı mütenāhī ola muḥāldür. **[P1 18b]** (1) Zīrā lāzım gelür ki Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ ẕātı necāset ü ḳāẕūrāta (2) muḫāliṭ ola. **[N 9b]** “Teʿālā ʿan-ẕālike.”[321] Ve ammā ikinci ḳısm ki cemīʿ cevānibde (3) mütenāhī ve maḥdūd ola. Bu daḫı muḥāldür. Zīrā ki[322] **[H 15a]** lāzım gelür ki (4) Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ẕātı ḫalā-yı fevḳānīnüŋ taḥtında ola. Ve bu ḳavlüŋ (5) muḥālliyyetine biz ve ḫaṣmumuz daḫı[323] müttefiḳlerüz. Ve ʿammā üçünci ḳısm ki (6) baʿżı cihātda mütenāhī ve baʿżısında nā-mütenāhī ola. **[A1 9a]** Bu daḫı (7) muḥāldür. Zīrā ki ol cānib ki mütenāhīdür. Yā żātda ve ḥaḳīḳatde (8) nā-mütenāhīsi olan cihete mütesāvīdür veyāḫūd degüldür. (9) Eger iki cānib ḥaḳīḳatde ve māhiyyetde mütesāvī[324] ola lāzım gelür (10) ki iki cānib bile mütenāhī ola veyāḫūd bile mütenāhī olmaya. (11) Anuŋçün ki her iki nesne ki māhiyyetde mütesāvī ola anlaruŋ (12) tesāvīsi her cānibde lāzımdur. Pes eger mütenāhī olan (13) cānib ġayr-ı mütenāhī olan cānibe māhiyyetde müsāvī ola lāzım (14) gelür ki ẕāt-ı Bārī eczā-yı muḫtelifetü’l-ḥaḳāʾiḳdan mürekkeb ola. Ve (15) her ne ki bu vechiledür. Muḥdeṡ ve maḫlūḳdur. “Sübḥane’l-münezzehu ʿan-ẕalik.”[325] (16) Pes çün[326] bu üç ḳısm bāṭıldur. Ẓāhir oldı ki Ḥaḳ Teʿālā (17) mekān u cihet ü ḥayyiz ü ḫalā vü melādan münezzeh ve müberrādur. Ve ammā **[P1 19a]** (1) Ḥaḳ celle ve ʿalā mekānuŋ üzerinde daḫı olmaduġına delīl kütüb-i (2) kelāmiyyede ẕikr itmişler. Ve buyurmışlar ki Kerrāmiyye’nüŋ (3) ve daḫı **[H 15b]** baʿżı fırḳa-i ḍāllenüŋ iʿtiḳādı budur ki Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ (4) ẕātı ʿālemüŋ cihet-i fevḳindedür. Kimi buʿd-ı nā-mütenāhīyle dimişdür ve (5) buʿd-ı mütenāhīyle ve zuʿm-ı fāsidleriyle baʿżı edille-i nā-maʿḳūl (6) īrād eylemişler. Ve fırḳa-i nāciye ki ehl-i sünnet ü cemāʿatdür. Edillelerini (7) ibṭāl itmişler. Aḳlen ve naḳlen ve maḥallinde mesṭūrdur. Ammā bu mesʾelede (8) Kerrāmiyye’nüŋ delīl-i naḳlīleri budur ki Ḥaḳ Teʿālā buyurur ki: (9) “*Yeḫāfune rabbehum min-fevḳihim*.”[327] Ve daḫı buyurur ki: “*Er-raḥmānu* (10) *ʿale’l-ʿarşi’stevā*.”[328] Ve bu meẕheb bāṭıldur. Ve buṭlānına delīlümüz budur (11) ki ḳaçan ki burhān-ı ʿaḳlī ẓāhir-i naḳlīyle nefy ü iṡbātda müteʿarıż (12) ola dört ḳısmdan ḫālī degüldür. Yā burhān-ı ʿaḳlī (13) ve naḳlīnün ikisini bile taṣdīḳ iderüz. Pes nefy ü iṡbātuŋ (14) taṣdīḳı lāzım

316 Allah bunlardan daha yücedir.
317 çıḳabilür: çıḳabilürse N.
318 Pes: -N.
319 olur: +Ve H, L.
320 eylemişler: eylemişlerdür ki N.
321 Allah bunlardan daha yücedir.
322 ki: -N.
323 daḫı: -N.
324 mütesāvī: müsāvī H, L.
325 Sübhan olan zat, bundan münezzehtir.
326 çün: -A1, N.
327 “**Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar** ve emrolundukları şeyleri yaparlar.” (Nahl, 16/50)
328 “Rahman, Arş’a kurulmuştur” (Tâhâ, 20/5).

gelür veyāḫūd ikisini bile tekẕīb iderüz. Pes (15) tekẕīb-i nefy ü iṣbāt lāzım gelür. Veyā[329] burhān-ı ʿaḳlīnüŋ (16) tekẕībini idüp burhān-ı naḳlīnüŋ taṣdīḳin iderüz. Ve bu daḫı (17) cāʾiz degüldür. Zīrā ki ẓāhir delāʾil-i naḳlīnüŋ taṣḥīḥi burhān-ı **[P1 19b]** (1) ʿaḳlīnüŋ ṣıḥḥatine mevḳūfdur. Anuŋçün ki tā delīl-i ʿaḳlīyle ṣāniʿuŋ (2) iṣbātı ve ṣıfātınuŋ iṣbātı ve peyġamberlerüŋ ṣıdḳıdur. **[H 16a]** Süst (3) olmaya delāʾil-i naḳlīnüŋ ṣıḥḥati muḳarrer olmaz. Pes eger ẓāhir-i (4) naḳlüŋ taṣdīḳi içün tekẕīb-i ʿaḳl idevüz. Lāzım gelür ki (5) ferʿ içün[330] tekẕīb-i ʿaṣl itmiş olavuz. Ve çünkim aṣl bāṭıl oldı (6) ferʿüŋ buṭlānı "beṭarīḳ-i evlā."[331] Ve bu ḳısm daḫı bātıldur. Pes ḳalmadı. (7) İllā dördünci ḳısm ki ʿaḳluŋ burhānını taṣdīḳ idüp (8) yaḳīnile bilelüm ki Ḥaḳ Teʿālāʾnuŋ murādı ẕikr olınan āyetlerde burhān-ı (9) ʿaḳlī ile bāṭıl olmayan nesnedür. Pes bu bābda iki maḳām vardur. **[A1 9b]** (10) Birisi oldur ki diyevüz ki Ḥaḳ Teʿālāʾnuŋ murādı bu āyetlerden iṣbāt-ı (11) cihet degüldür. Ammā murādu'llāh tafṣīl üzre maʿlūmumuz (12) degüldür. Hemān bize lāyıḳ[332] olan "amennā ve ṣaddaḳnā"[333] dimekdür. (13) Ve tefsīr ü **[L 11b]** teʾvīlinden el çekmekdür. Ve ikinci[334] oldur ki (14) bu āyetler müteşābihātdandur. Ve müteşābihātı[335] tafṣīl üzre teʾvīl (15) eylemek cāʾizdür. Nitekim tefsīr kitāblarında basṭ üzre[336] beyān (16) olınmışdur. Pes bu āyetleri teʾvīl iderüz. Ve evvelki maḳāma eʾimme-i (17) selef ẕāhib ve ikinci maḳāma ʿulemā-yı uṣūl ve fużalā-yı ḫalef ṭālib **[P1 20a]** (1) olmışlar. "Ve bi'llāhi't- tevfīḳ."[337] Pes bu edilleden maʿlūm oldı (2) ki Bārī-yi Teʿālā ʿarşı yaratmaḳdan öŋdin ve yaratduḳdan (3) ṣoŋra daḫı **[H 16b]** mekāndan ve cihetden münezzehdür. Ve ʿarş (4) anuŋ ḥāmili degüldür. Belki ʿarş u mā-fi'l-ʿarşuŋ ḥāmili (5) Ḥaḳḳ'uŋ luṭfı ve ḳudreti[338] ve ʿaẓameti ve ḳuvvetidür. Ve ʿarşuŋ (6) ululıġı beyānında Resūlu'llāh Ḥażretleri'nden mervīdür ki: (7) "**İnne li'llāhi meleken yuḳālu lehū Ḥazḳāʾilu lehū ṣemāniyetu ʿaşere elfi** (8) **cenāḥin mābeyne'l-cenāḥi ile'l-cenāḥi mesīretu ḫamse miʾeti elfi** (9) **senetin ṣumme evḥa'llāhu ileyhi eyyuhe'l-meleke ṭır fe-ṭāra miḳdāra ʿişrīne** (10) **elfi senetin ve hüve lem-yaṣıl ilā-rāʾsi ḳāʾimetin min-ḳavāʾimi'l-ʿarşi** (11) **ṣumme ṣāʿafa'llāhu fi'l-ecnihati ve'l-ḳuvveti fe-emera an yaṭīra** (12) **fe-ṭāra miḳdāra ṣelāṣīne elfi senetin fe-lem yaṣıl ileyhā fe-evḥā'llāhu** (13) **Teʿālā ileyhi eyyuhe'l-melek lev ṭırta ilā-en yunfeḫa fi'ṣ-ṣūri** (14) **maʿa-ecniḥatike ve ḳuvvetike lem-tebluġ sāḳa ʿarşi feḳāle'l-meliku** (15) **sübḥāne rabbiye'l-aʿlā fe-enzela'llāhu Teʿālā '*sebbihi'sme rabbike'l-ʿalā'*** (16) **ve ḳāle ʿaleyhi's-selāmu icʿaluhā fī-sucūdikum."**[339] Ve Ḥaḳ celle (17) ve aʿlā ʿarşını bir yeşil

---

329 Veyā: Yā H, L.

330 içün: +ʿaḳl +idevüz +ve +hem H, L.

331 En doğru ve tercihe değer yol ile.

332 lāyıḳ: lāzım H, L.

333 İnandık ve tasdik ettik.

334 ikinci: +maḳām H, L, N.

335 müteşābiḥatı: müşābiḥatı A1.

336 üzre: -N.

337 Başarı Allah'tandır.

338 ḳudreti: ḳudretidür A1.

339 "Allah'ın adına Hazkâil denilen bir meleği vardır. Onun on sekiz bin kanadı vardır. Kanatları arası, beş yüz bin yıl yürüme mesafesidir. Sonra Allah ona 'Ey melek, uç.' diye vahyeder. Bunun üzerine o, yirmi bin sene ölçüsünde uçar da arşın ayaklarından birinin başına ulaşamaz. Sonra Allah onun kanatlarını ve kuvvetini iki kat arttırır ve ona uçmasını emreder. Bunun üzerine o, otuz bin sene ölçüsünde uçar da oraya ulaşamaz. Allahutaala ona: 'Ey melek, şayet kanatların ve kuvvetinle birlikte sura üfleninceye kadar bile uçsaydın, arşın kenarına ulaşamazdın.' diye vahyeder. Ardından melek: 'Yüce Rabbim bütün noksanlıklardan münezzehtir.' der. Bunun üzerine Allahutaala "Yüce Rabbinin adını tespih et." (Alâ, 87/1) ayetini indirir ve Resulullah: 'Onu secdelerinizde yapınız.' buyurur." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

cevherden ḫalḳ eyledi. Ve her gün ʿarş **[P1 20b]** (1) biŋ dürlü nūrıla nūrlanur. Ve hīçbir melek ḳādir degüldür ki (2) ʿarşuŋ[340] nūrāniyyetinden ʿarşı ke-mā hiye bile. Ve ʿarşuŋ nice biŋ (3) dili vardur ki Ḥaḳ Teʿālā'ya her bir diliyle bir dürlü luġat ile (4) tesbīḥ ider.[341] Ve rivāyet olınur ki Ḥaḳ Teʿālā berrde vü baḥrde (5) ne ḳadar maḫlūkāt **[H 17a]** ki yaratmışdur anlaruŋ timṯālini ʿarşda (6) taṣvīr itmişdür. Pes her kaçan ki bir müʾmin bir ḥasene işlese (7) ʿarşda olan timṯālinde ol ḥasene ẓāhir olup Kerrūbiyān (8) anı görüp ol müʾmin içün medḥ ü ṯenā iderler. Ve çünki[342] (9) bir seyyiʾe işlese timṯālinde ol seyyiʾe ẓāhir **[L 12a]** olur. Ammā Ḥaḳ (10) celle ve ʿalā luṭf-ı ʿamīminden ve kerem-i cesīminden setr perdesini (11) ol seyyiʾenüŋ üzerine irḫā ider. Zihī raḥmet zihī minnet. **Naẓm-ı li-Müʾellifihī**:

(12) İy eṯer-i zi-ḳudretet heft zemīn ü nüh felek
(13) Bende-i emr-i nāfidet cinnī vü insī vü melek

(14) Cürm ü günāh-ı mā eger ez-semekest tā semā **[A1 10a]**
(15) Raḥmet-i bī-nihāyetet ṣad çü semāst tā semek[343]

(16) **Ṣoŋra** İmām buyurur ki: "Ve ennehu yetteṣifu bi'ṣ-ṣıfatı'lletī kāne (17) ʿaleyhā fi'l-ezeli velā sebīle ile't-teġayyüri ve'l-inḳilābi ilā-ẓātihi ve ṣıfatihi **[P1 21a]** (1) ve hüve sübḥānehu muḳaddesun ʿan-ṣıfati'l-maḫlūḳīn." Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā (2) ezelde muttaṣıf olduġı ṣıfatıla el-ān yine muttaṣıfdur. Ve ẓātına (3) ve ṣıfātına teġayyür ve inḳılābuŋ yolı yoḳdur. Ve maḫlūḳlarda olan (4) ṣıfātdan münezzehdür.[344] Nitekim ẓātı ezelen ve ebeden bāḳīdür. (5) Ve müteġayyir olmaz. Ke-ẓālik ṣıfātı daḫı teġayyür ve ḥudūṯdan (6) münezzehdür. Ḫilāfen li'l-Kerrāmiyyeti ki anlar ṣıfāt-ı Bārī'de teġayyür (7) tecvīz iderler. Ve ẓāt-ı Bārī'ye **[H 17b]** ḳıyām ḥavādiṯi cāʾiz dutarlar. (8) Ve bu meẓhebüŋ buṭlānına delīl ü burhān oldur ki Ḥaḳ (9) Teʿālā'nuŋ ẓātında ḥādiṯ olan ṣıfat yā ṣıfat-ı kemāldür veyāḫūd (10) ṣıfat-ı kemāl degüldür. Eger ṣıfat-ı kemāldür pes (11) andan öŋdin ki bu ṣıfat anda peydā olmış ola. Lāzım gelür (12) ki ol ṣıfāt-ı kemālden ḫālī ola. Ve ṣıfat-ı kemālden ḫālī (13) olmaḳ noḳṣāndur. Pes Ḥaḳ Teʿālā ol ṣıfāt-ı kemālüŋ ḥudūṯından (14) öŋdin nāḳıṣ olur ve bu muḥāldür. Ve eger ol ṣıfāt (15) ṣıfāt-ı kemālden degüldür muḥāldür ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (16) ẓātına ḳāʾim ola. Zīrā ki ümmetüŋ icmāʿı belki küll-i ʿuḳalānuŋ (17) ittifāḳı bunuŋ üzerinedür ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ cümle ṣıfātı **[P1 21b]** (1) ṣıfāt-ı kemāldür. Pes maʿlūm oldı ki ḳıyām-ı ḥavādiṯ ẓāt-ı Ḥaḳ (2) üzre muḥāldür. Ve bu maṭlābuŋ delīlleri besyār ve firaḳ-ı ḍāllenüŋ (3) irādāt-ı vāhiye ve ʿacāʾib ve ġarāʾib-i māhiyeleri bī-şumārdur. (4) "Allāhumme erine'l-ḥaḳḳa ḥaḳḳā ve erine'l-bāṭıle bāṭılen."[345] **Rubāʿī**:[346]

(5) Yā Rab zi-dü kevn bī-niyāzem gerdān
Vez efser-i ʿilm ser-firāzem gerdān
(6) Ez-luṭf u kerem be-sūy-ı ḫōd rāhem dih

---

340 ʿarşuŋ: Ḥaḳḳ Teʿālā'ya A1.
341 ider: eyler N.
342 çünki: çünkim H, L, N.
343 Yedi zemin ve dokuz felek senin kudretinin eseridir. Cin, insan ve melek senin emrine feda olan kullardır. Eğer bizim suç ve günahımız denizin dibinden ta göğe kadarsa; senin sonsuz rahmetin yüz kat göklerden yere kadardır.
344 münezzehdür: +Ve A1
345 Ya Rabbi! Bize doğruyu doğru olarak yanlışı yanlış olarak göster.
346 Rubāʿī: Naẓm A1.

Zān reh ki ne sūy-ı tust bāzem gerdān[347]

(7) Ṣoŋra aṣluŋ āḫirinde buyurur ki: “Ve hüve fi’d-dünyā maʿlūmun (8) ve fi’l-āḫireti merʾiyyun **[H 18a] [L 12b]** kemā-naʿlemuhu fi’d-dünyā bilā-miṣlin ve lā-şebīhin (9) li-enne tilke’r-rüʾyete lā-tuşābihu rüʾyete’d-dünyā leyse ke-miṣlihi şeyʾün.” (10) Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā dünyāda maʿlūmdur ve āḫiretde merʾī olsa (11) gerek. Dünyāda bildügümüz gibi miṣilsiz ve manendsiz ve āḫiretde (12) olan[348] rüʾyet dünyāda olan rüʾyet gibi degüldür. Ve (13) maʿlūm-ı şerīf ola ki rüʾyetüŋ mesʾelesi ġāyetile mebḥaṣ-ı daḳīḳdür. **[A1 10b]** (14) Ve ehl-i taḥḳīḳ arasında meṭālib-i ʿaliyye ve mesālik-i seniyyedendür. (15) Ve ben faḳīr-i keşīrü’t-taḳṣīr bu risālede bu mebḥaşı elṭāf-ı (16) ʿibārātıla ve eşref-i işārātıla mübeyyen ü muʿayyen ve müdellel ü müberhen (17) ḳılsam gerek. Tā kim ʿāmmu’l-fāʾide ve tāmmu’l-ʿāʾide ola in-şāʾallāh. **[P1 22a]** (1) ʿUlemā-yı aʿlām ve fuṣaḥā-yı ṣāḥib-kelām buyurmışlardur ki: (2) “Āferīdgār-ı ʿālem ve perverdgār-ı benī Ādem celle celāluhunuŋ (3) dīdār-ı şerīfini görmek[349] cāʾizdür.” Ve ehl-i sünnet ü cemāʿatüŋ meẕhebi (4) budur ve ittifāḳları bunuŋ üzerinedür ki Ḥaḳḳ’uŋ cemāl-i bā-kemālini (5) āḫiretde görmek ʿaḳlen cāʾizdür. Ammā dünyāda görmek cāʾiz mi (6) degül mi ve cevāzına delīl-i semʿī var mıdur yoḳ mıdur iḫtilāf (7) itmişler. Baʿżılar iṣbāt buyurmışlar ve baʿżılar nefy itmişler. (8) Ammā ehl-i sünnetüŋ ṣaḥīḥ ḳavlleri budur ki dünyāda görmek (9) cāʾiz ammā vuḳūʿı yoḳdur. Ve menāmda görmek **[H 18b]** olur mı (10) olmaz mı baʿżılar buyurmışlar ki görmek olur. Ve baʿżılar (11) olmaz dimişler ki[350] ve Ḥaḳ budur ki menāmda görmege māniʿ yoḳdur. (12) Egerçi kim ḥaḳīḳaten rüʾyet degüldür. Ve āḫiretde Ḥaḳ (13) celle ve ʿalāyı baş göziyle görmeklige delīl çoḳdur. Ol (14) cümleden bir delīl-i ʿaḳlī ve bir delīl-i naḳlī īrād idelüm. Ṣoŋra (15) nāfī rüʾyetüŋ edillesini beyān idüp redd ü menʿine çalışup (16) meẕhebinüŋ buṭlānını ve meẕhebümüzüŋ ḥaḳīḳatini minaṣṣa-i ẓuhūra (17) getürelüm. Tā kim: “Ḳul cāe’l-ḥaḳḳu ve zeḥeḳa’l-bāṭılu **[P1 22b]** (1) inne’l-bāṭıle kāne zehūḳan.”[351] cilveger olup “El-ḥaḳku yaʿlu velā (2) yuʿle ʿaleyhi şeyʾün.”[352] ṣūret göstere. **Delīl-i ʿaḳlī** oldur ki biz (3) aʿrażı elvān ve eżvāyı ve ġayrihā gibi görürüz. Ve cevāhiri (4) daḫı görürüz cismde olan ṭūl u ʿarż gibi. Pes rüʾyetüŋ (5) ṣıḥḥati ḥükm-i müşterekdür cevāhir ü aʿrāż[353] arasında. Pes ol (6) ṣıḥḥatüŋ ʿilleti **[L 13a]** daḫı müşterek gerek. Ve cevherile ʿarażuŋ arasında (7) müşterek olan yā ḥudūṯ ü imkāndur veyāḫūd vücūddur. Ḥudūṯ (8) ü imkān ṣıḥḥat-i rüʾyetüŋ ʿilleti olamazlar. Zīrā ki mevcūd (9) degüller. Ve ʿadem-i hestüŋ ṣıḥḥatine ʿillet olmaz. Pes ṯābit (10) oldı ki rüʾyetüŋ ṣıḥḥatine ʿillet vücūddur.[354] Pes (11) rüʾyetu’llāh cāʾiz oldı. Nitekim aʿrāż ve cevāhirüŋ (12) rüʾyeti cāʾizdür. Anuŋçün ki müteʿalliḳ-i rüʾyet ki vücūddur. **[H 19a]** (13) Vācibü’l-vücūdile cevāhir ü aʿrāż arasında müşterekdür. (14) “Va’llāhu aʿlem.”[355] **Ve delīl-i naḳlī** bir nice vechiledür. Birisi oldur ki (15) Mūsā Ḥażreti ʿaleyhi’s-selām Ḥaḳ celle ve ʿalādan didār ṭaleb (16) idüp buyurdı ki: “*Rabbī erinī enẓūr*

---

347 Allah’ım iki şeye ihtiyaç duymamayı nasip et. İlim tacı ile başımı yücelt. Lütuf ve kerem ile kendine taraf yol aç. Beni senin tarafına götürmeyen yoldan geri döndür.

348 olan: olınan N.

349 görmek: +lāzımdur +ve H, L.

350 ki:-H, L, N.

351 “Hak geldi batıl gitti, zaten batıl yok olmaya mahkumdur de” (Yılmaz, 2013: 374).

352 Hak yükselir ve ondan daha fazla yükselecek bir şey yoktur.

353 Pes rüʾyetüŋ ṣıḥḥati ḥükm-i müşterekdür cevāhir ü aʿrāż: -H, L.

354 vücūddur: +Ve A1; N.

355 En iyisini Allah bilir.

ileyke."[356] Pes Ḥażret-i Mūsā'dan (17) ṭaleb-i[357] rüʾyet[358] rüʾyetüŋ imkānına delālet ider. **[A1 11a]** Zīrā ki **[P1 23a]** (1) ʿāḳil olan kimesne muḥāli ṭaleb eylemez. "Fe-keyfe nebiyyun mürselün."[359] (2) Ve cāʾiz degüldür ki dinile kim[360] Mūsā Ḥaẓretleri rüʾyetüŋ (3) istiḥāletine cāhil idi. Andan ötürü[361] ṭaleb itdi. Zīrā ki (4) Ḥaḳ Teʿālā ḥaḳḳında cāʾiz olmayan nesnelere cāhil maḳām-ı nübüvvete (5) lāyıḳ degüldür. Anuŋçün ki nübüvvetden ġaraż ʿaḳāid-i ḥaḳḳaya (6) ve aʿmāl-i ṣāliḥāya ḫalḳı hidāyet eylemekdür. Ve şek degüldür (7) ki[362] Mūsā ʿaleyhi's-selām nebīdür. Ve ulü'l-ʿazmdendür. Ve ṭalebi (8) ʿilm üzre idi. "Fe-ṣebbetü'l-müddeʿā."[363] **İkinci** veche oldur ki Ḥaḳ (9) celle ve ʿalā rüʾyetüŋ taʿlīḳi cebelüŋ istiḳrārına idüp buyurdı (10) ki: "*Velākini'nẓūr ilā'l-cebeli fe-ini'steḳarra mekānehu fe-sevfe* (11) *terānī.*"[364] Ve ṭāġuŋ istiḳrārı cāʾizü'l-vücūddur. Ve cāʾizü'l-vücūda (12) muʿallaḳ olan daḫı cāʾizü'l-vücūddur. Anuŋçün ki taʿlīḳüŋ (13) maʿnāsı muʿallaḳuŋ vuḳūʿından iḫbārdur. Muʿallaḳun bihüŋ (14) vuḳūʿı ḳatında ve muḥāl ṣābit olmaz. Teḳādir-i mümkinenüŋ **[H 19b]** (15) hīç birisiyle. Pes rüʾyetullāh cāʾizü'l-vuḳūʿdur. "Fe'f-hem fe-innehu (16) daḳīḳun ve bi't-te'emmuli ḥaḳīḳun."[365] Şimdi nāfī rüʿyetüŋ edillesini beyān (17) idüp delīllerinüŋ menʿini ve reddini īrād idelüm. Maʿlūm ola **[P1 23b]** (1) ki cemāʿat-i Muʿtezile ve münkirīn-i rüʾyet dimişler ki rüʾyetullāh (2) cāʾiz degüldür.[366] Eger cāʾiz olayıdı vaḳtā ki Mūsā ʿaleyhi's-selām (3) Ḥaḳ'dan dīdār **[L 13b]** ṭaleb itdi. Ḥaḳ Teʿālā anuŋ cevābında buyurdı ki: (4) "*Len terānī.*"[367] Yaʿnī sen hergiz beni göremezsin.[368] Pes Mūsā ʿaleyhi's-selāmdan (5) rüʾyeti menʿ eylemek delālet ider ki rüʾyetullāh cāʾiz degüldür. (6) Ve bu delīlüŋ reddinde ehl-i sünnet ü cemāʿat nice veche beyān **[N 12a]** (7) itmişler.[369] Evvelki veche oldur ki "*len terānī*"nüŋ[370] maʿnāsı

---

356 "Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, '**Rabbim! Bana (kendini) göster**, sana bakayım' dedi. Allah da, 'Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde dururs sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi" (A'râf, 7/143).

357 ṭaleb-i: ṭaleb A1.

358 rüʾyet: -A1, N.

359 Gönderilmiş bir peygamber nasıl [talep eder]?

360 kim: ki N.

361 ötürü: +ve N.

362 ki: -N.

363 Böylece iddia edilen şey ispatlandı.

364 "Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, 'Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım' dedi. Allah da, 'Beni (dünyada) katiyen göremezsin. **Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde dururs sen de beni görebilirsin**.' dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi" (A'râf, 7/143).

365 Bil ki bu kavranması güçtür ve iyice düşünmeye değerdir.

366 degüldür: +ki A1, H, L.

367 "Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, 'Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım' dedi. Allah da, '**Beni (dünyada) katiyen göremezsin.** Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde dururs sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi" (A'râf, 7/143).

368 göremezsin: görmezsin H, L, N.

369 itmişler: eylemişler A1.

370 "Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, 'Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım' dedi. Allah da, '**Beni (dünyada) katiyen göremezsin.** Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde dururs sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da

nefy-i (8) ebed degüldür. Belki maʿnäsı budur ki dünyäda beni göremezsin (9) ammä ʿuḳbäda görseŋ gerek. Ve bu äyetde olan "*len teʾbīdī*" [371] degüldür. (10) "*Len tevḳītī*"[372]dür. Nitekim ġayrı äyetde Ḥaḳ celle ve ʿalä buyurur ki: (11) "*Len tenālü'l-birre ḥatta tunfiḳū mimmā tuḥibbūn.*"[373] İbn-i ʿAbbās raḍ[374] birri cennetile (12) tefsīr itmişdür. Pes eger "*len teʾbīdī*"[375] içün ola. Siyāḳ-ı äyetden (13) lāzım gelür ki her kimesne ki sevgülüsini infāk eylemeye[376] cennete hergiz (14) dāḫil olmaya. Ve ḥāl budur ki **[H 20a]** ebedī cennete dāḫil olmayan (15) käfirdür. Pes ẓāhir oldı ki kün tevḳīt içündür. (16) Ve *Ḳurʾān*'da bunuŋ neẓāʾiri çoḳdur. İkinci veche budur[377] ki: (17) "ʿAyn-ı fäniye ile beni göremezsin ʿayn-ı bäḳīye ile görseŋ gerek." **[P1 24a]** (1) Üçünci budur ki: "İy Mūsā Muḥammed'den öŋdin sen beni (2) görmeseŋ gerek." "Li-ennī ḳultu evvelu men yerānī Muḥammedun ʿaleyhi's-selām."[378] **(3)** Dördünci veche budur[379] ki[380] benüm dīdārum andan ecell ü aʿlādur (4) ki senüŋ suʾālüŋ anuŋ ola. Ve hem **[A1 11b]** suʾālüŋ cevābı ʿadldür. (5) Ve benüm dīdārum faẓldur. Bişinci veche İbn-i Fürek *Tefsīr*'inde (6) beyān itmişdür ki: "Eger rüʾyetüŋ mesʾelesi muḥāl olayıdı (7) Mūsā Ḥażretleri Ḥaḳ'dan suʾāl itmez idi." Nitekim ḳavm-i Mūsā (8) çünkim Mūsā Ḥażreti'nden bir muḥāl nesne ṭaleb idüp didiler ki: (9) "*İcʿal lenā ilāhen kemā-lehum ālihetun.*"[381] Mūsā Ḥażretleri (10) cevāblarında anları techīl idüp buyurdı ki: "*İnnekum ḳavmun* (11) *techelūn.*"[382] Pes çünki[383] ṭaleb-i ilāhī müsteḥīl idügini (12) bilüridi. Ḥaḳ Teʿālā'dan dilemedi ki: "*İcʿal lehum ilāhen.*"[384](13) Ammā çün rüʾyetüŋ ṭalebi müsteḥīl degülidi. Ol sebebden (14) rüʾyeti ṭaleb idüp buyurdı ki: "*Rabbī erini enẓūr ileyke.*"[385] (15) Hāẓā kelāmuhu. Ve maʿlūm-ı şerīf ola ki mebḥaṣ-ı rüʾyet ʿilm-i (16) kelāmda basṭ üzre beyān **[H 20b]**

---

baygın düştü. Ayılınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi" (A'râf, 7/143).

371 "Len" ebedîlik için değildir.

372 "Len" vakit belirlemeyle ilgili.

373 "**Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.** Her ne harcarsanız Allah onu bilir" (Âl-i İmrân, 3/92).

374 raḍ: raḍıya'llāhu ʿanh H, L.

375 "Len" ebedîlik için değildir.

376 eylemeye: itmeye A1.

377 budur: oldur N.

378 "Çünkü ben dedim ki beni ilk görecek olan Muhammed'dir (a.s.)."

379 budur: oldur H, L, N.

380 ki: kim A1.

381 "İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrâiloğulları, 'Ey Mûsâ! **Onların kendilerine ait ilahları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilah yapsana**' dediler. Mûsâ şöyle dedi: 'Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz" (A'râf, 7/138).

382 "İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrâiloğulları, 'Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilahları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilah yapsana' dediler. Mûsâ şöyle dedi: '**Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz**" (A'râf, 7/138).

383 çünki: çünkim N.

384 "İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrâiloğulları, 'Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilahları (putları) olduğu gibi **sen de bize ait bir ilah yapsana'** dediler. Mûsâ şöyle dedi: 'Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz" (A'râf, 7/138).

385 "Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, '**Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım**' dedi. Allah da, 'Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi" (A'râf, 7/143).

olınmışdur. Ve nāfī vü müṣbitüŋ (17) īrādātı vü iʿtirāżātı bī-nihāyetdür. **[L 14a]** Bu risālenüŋ meydānı **[P1 24b]** (1) eger vüsʿat üzre olaydı çevgān-bāzlıḳ idüp **naẓm:**

(2) Mī rubūdem kūy-i maʿnī ez-miyān
Çün konem tengest meydān-ı zamān[386]

(3) "el-Ḳalīlu tedullu ʿale'l-keṣīri ve'l-curʿatu tedullu ʿale'l-ʿaẕīr."[387]

(4) **el-Aṣlü'ṣ-Ṣāliṣ fi'l-Ḳudreti**

Üçünci aṣl Ḥaḳ celle ve (5) ʿalānuŋ ḳudreti beyānındadur. Ḳāle'l-İmām: "Vāʿlem ennehu (6) Teʿālā ʿalā-külli şeyʾin ḳadīrun ve enne ḳudretehu ve mulkehu fī-nihāyeti'l-kemāli (7) velā sebīle ileyhi'l-ʿaczu ve'l-noḳṣānu bel mā-şāʾe (8) feʿale ve mā-lem-yeşāʾu lem-yekün ve enne's-semāvati ve'l-arża ve'l-kursiyye (9) ve'l-ʿarşe fī-ḳabżati ḳudretihi ve ṭaḥti ḳahrihi ve tesḫīrihi ve meşiyyetihi (10) hüve mālikü'l-mülki lā-mülke illā mülkehu."[388] Hāẕā kelāmuhu. Fikr-i neḳḳād (11) ve zihn-i veḳḳāddan pūşīde olmaya ki cemīʿ milliyūn (12) müttefiḳler[389] ki ṣāniʿ-i ʿālem cemīʿ mümkināt üzre[390] ḳādirdür.[391] (13) Yaʿnī ʿālemüŋ īcādına ḳādir[392] ve terkine daḫı ḳādirdür. Ve ʿālemüŋ (14) hīçbir şeyʾi Ḥaḳ celle ve ʿalā ẕātınuŋ lāzımı degüldür. Bir ḥayṣiyyetile (15) ki ẕātından infikākı müstaḥīl ola. Ve Felāsife ve Ṣeneviyye (16) bu mesʾelede muḫāliflerdür. Ve bu maʿnā üzre olan ḳudreti (17) inkār iderler. Ve īcād-ı ʿālemi bu niẓām u tertībile Ḥaḳ celle **[P1 25a]** (1) ve ʿalānuŋ levāzım-ı ẕātından bilürler. **[H 21a]** Ve īcāb iṣbāt (2) iderler. Pes bu vādī-yi ḍalālde[393] türktāzlikler[394] idüp ġūl-i (3) biyābānī gibi ḫaylī nādānı şarāb-ı naḳīʿa-i ḥaḳdan maḥrūm (4) idüp "serābin biḳīʿatin"[395] ile aldamışlar. "Allāhumme ḳinā min-şerrihim."[396] (5) Şimdi maʿlūm ola ki ehl-i milletüŋ delīli Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (6) küll-i mümkināt üzre ḳādir idügine budur ki buyurmışlar ki: (7) "Ṣāniʿ-i ʿālem ḳādirdür." Pes aŋa bir maḳdūr lā-büddür. Ve maḳdūr (8) olan nesnenüŋ muṣaḥḥihi **[A1 12a]** yā imkāndur veyāḫūd vücūb u imtināʿdur. (9) Vücūb u imtināʿ muṣaḥḥiḥ olamaz. Zīrā ki münāfī-yi maḳdūrdur. (10) Pes maḳdūruŋ muṣaḥḥiḥi imkāndan ġayrı degüldür. Ve küll-i (11) mümkināt imkānda mütesāvīlerdür. Pes gerek ki mümkināt (12) dükelisi Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ maḳdūrlıgı ṣıḥḥatinde mütesāvī (13) olalar. Ve çünkim dükeli mümkināt Ḥaḳḳ'uŋ maḳdūrı (14) olmaḳlıġa şalāhiyyeti vardur. Pes eger Ḥaḳ Teʿālā baʿżısına (15) ḳādir olup baʿżısına ḳādir olmaya taḫṣīṣe **[L 14b]** muḫtāc olur. Ve (16) hem baʿżısından ʿāciz olıcaḳ ʿacz lāzım gelür. Ve ʿacz (17) Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ḥaḳḳında naḳṣdur. Ve bu muḥāldür. Pes maʿlūm oldı **[P1 25b]** (1) ki ṣāniʿ-i ʿālem ḳādirdür. Küll-i mümkināt üzre bunuŋ birle ki

---

386 Dünyanın manasını anlamak için bütün telaşımı verdim. Ama ne yapayım, dünyanın zamanı dar.

387 Az olan çoğa; damla, pınara delalet eder.

388 İmam dedi ki: "Bil ki Allahutaala, her şeye kadirdir. Onun kudreti ve hâkimiyeti kusursuzdur. Hiçbir şey onu acziyete ve noksanlığa düşüremez. O, dilediğini yapar, dilemediğini yapmaz. Gökler, yer, kürsü ve arş onun kudret elinde; hâkimiyeti, tasarrufu ve iradesi altındadır. O, mülkün sahibidir; onun hâkimiyeti dışında hiçbir hâkimiyet yoktur."

389 müttefikler: müttefiklerdür H, L, N.

390 üzre: üzredür A1, N.

391 ḳādirdür: -A1, N.

392 ḳādir: ḳādirdür N.

393 delāletde: delāletde H, L.

394 türktāzlikler: -N.

395 Demlenmiş içeçek.

396 Allah'ım bizi onların şerrinden koru.

ʿumūm-ı (2) ḳudrete nuṣūṣ-ı ḳāṭıʿa nāṭıḳadur. “Kemā-ḳāle celle ṭavluhu ve ʿamme nevluhu ve (3) hüve ʿalā-külli şeyʾin ḳadīrun.”[397] **Naẓm**:

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[H 21b] Zihī ḳādir ki aŋa ḫalḳ-ı kevneyn
(4) Ola ehven ki saŋa ṭarfetü’l-ʿayn

(5) Çü mevcūd eyledi kevneyn-i cūdı
(6) Delīl-i vaḥdet itdi her vücūdı

(7) Pes ṣābit oldı ki Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ḳudreti nihāyet-i (8) kemālde olup ʿacz ü noḳṣān ẕātına yol bulamayup diledügini (9) işler dilemedügini vücūda getürmez. Ve[398] yidi ḳat gök ve yidi (10) ḳat yir ve ʿarş u kürsī Ḥaḳḳ’uŋ ḳabża-i ḳudretinde ve taḥt-ı ḳahr (11) ve tesḫīr u meşiyyetindedür. Mālikü’l-mülkdür. Beglik ḥaḳīḳatā (12) anuŋdur. Ve andan özge pādşāh-ı ḥakīkī yoḳdur. “Teʿālā şānuhu ve celle (13) fi’l-vücūdi sulṭānuhu.”[399] **Naẓm:**

Be-ḳudret nigehdār-ı bālā ve şīb
(14) Ḫudāvend-i dīvān-ı rūz-i ḥasīb

Be-ḳudret biyārest bālā vü pest
(15) Be-yek-dem vücūd ez-ʿadem naḳş best[400]

el-Aṣlü’r-Rābiʿ (16) fi’l-ʿİlm

Dördünci aṣl Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ʿilmi beyānındadur. Ḳāle (17) Ḥüccetü’l-İslām ve Mefḫarü’l-Enām: “Ṣumme iʿlem ennehu Teʿālā ʿālimun bi-külli **[P1 26a]** (1) maʿlūmin. Ve ʿilmuhu muḥīṭun bi-külli şeyʾin ve leyse şeyʾün fi’l-ʿulā ile’ṣ-ṣ-ṣera (2) illā ve ḳad aḥāṭa bihī ʿilmuhu li-enne’l-eşyāʾe cemīʿahā bi-ʿilmihī (3) ẓaherat ve bi-ḳudretihī inteşarat ve ennehu Teʿālā yaʿlemu ʿadede remli’l-ḳafāri (4) ve ḳaṭarāti’l-emṭāri ve varaḳi’l-eşcāri ġavāmiżi’l-efkāri (5) ve ẕerrātü’-r-riyāḥi ve’l-hevāʾi fī-ʿilmihī ẓāhirun (6) miṣlu ʿadedi nucūmi’s-semāʾi.” [401] Hāẕā kelāmuhu. Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā (7) cemīʿ maʿlūmāta **[H 22a]** ʿālimdür. Anuŋ ʿilmi cüzʾī ve küllīye muḥīṭdür.[402]

(8) Muḥīṭest ʿilm-i melik ber-basīṭ
Ḳıyās-ı to ber-vey ne-gerded muḥīṭ

---

397 Yardımı her yere ulaşmış olan Allah’ın dediği gibi. O her şeye kadirdir.
398 Ve: -H, L.
399 Şanı yüce ve varlıktaki otoritesi büyük olan.
400 Yukarıyı, aşağıyı kudretle tutan; saklayan odur. Hesap günü kurulacak divanın hâkimi odur. Kudretiyle aşağıda ve yukarıda olanı düzenler. Bir anda da insanın canını alır.
401 Halkın övüncü Hüccetü’l-İslam dedi ki: “Sonra bil ki Allahutaala her şeyi bilendir. Onun ilmi her şeyi kuşatır. Gökten yere kadar olan her şeyi muhakkak ki ilmiyle kuşatmıştır. Zira eşyanın tümü onun ilmiyle ortaya çıkmış, kudretiyle yayılmıştır. O; çöllerdeki kumların adedini, yağmur damlalarını, ağaç yapraklarını, zihinlerde gizlenenleri, rüzgâr ve hava zerrelerini ilmi içerisinde gökteki yıldızların adedi kadar açık bir şekilde bilir.”
402 muḥītdür: +Beyt A1; +Naẓm N.

(9) Ber u ʿilm yek-ẕerre pūşīde nīst
Ki peydā ve pinhān be-nezdeş yekīst[403]

[A1 12b] (10) Ve ṣāniʿ-i ʿālem cemīʿ maʿlūmāt-ı ġayr-ı mütenāhiyeye bir ʿilmile (11) ʿālimdür. Ve külliyāt ve cüzʾiyyāt ve mevcūdāt ve maʿdūmāt (12) ve ġāʾibāt ve ḥāżırāt ve müteġayyirāt u bāḳiyyāt ʿilmine maḫfī **[L 15a]** (13) degüldür. Ve ehl-i sünnet ve cemāʿat Ḥaḳ Teʿālāʾnuŋ (14) ʿilmi iṣbātında çoḳ edille-i ʿaḳliyye ve naḳliyye īrād itmişler. (15) Ol cümleden birḳaç delīl ẕikr idelüm. Evvelā Ḥaḳ (16) Teʿālāʾnuŋ ʿilmi iṣbātında bir delīl ẕikr idüp ṣoŋra (17) cemīʿ maʿlūmāt-ı ġayr-ı mütenāhīyeye ʿālim idügine delīl **[P1 26b]** (1) īrād idelüm. Ṣoŋra cemīʿ maʿlūmāt-ı nā-mütenāhīyeye bir ʿilmile (2) ʿālim idüginün delīlin ibrāz ve iẓhār idelüm. ʿİlm-i (3) şerīf muḥīṭ ola ki Ḥaḳ Teʿālā ʿālim idügine delīl (4) oldur ki Ḥaḳ Teʿālāʾnuŋ efʿāli muḥkem ve mutḳandur. Ve her (5) fāʿilüŋ ki efʿāli muḥkem ve mutḳan ola ol efʿāle ʿālimdür. Pes (6) lāzım gelür ki[404] ṣāniʿ-i ʿālem dānā ve ʿālim ola. Ammā[405] ṣāniʿ-i ʿālemüŋ (7) efʿāli muḥkem idüginüŋ beyānı oldur ki her kimesnede ki[406] (8) ʿaḳl-ı selīm ve ẕihn-i müstaḳīm ola. Ve āferīdgāruŋ ʿacāʾib-i ṣunʿında (9) naẓar eyleye. Ḫuṣūṣā **[H 22b]** terkīb-i eflāk ü sitāre ve gerdiş-i sebʿa-i (10) seyyāreye ki her biri bir şeklile mevṣūf ve bir ḥareketile (11) maʿrūfdur. Ke-ẕālik insānuŋ terkībinde naẓar eyleye ki (12) bir şeyʾ-i ḥaḳīr ve ʿālem-i ṣaġīrde ne ḳadar ʿacāʾib ü ġarāʾib ki (13) ʿālem-i kebīrde vardur. Anda mevcūddur. Nitekim *Teşrīḥü'l-ʿAżā* (14) kitābında beyān olınmışdur. Pes yaḳīnile bilür ki (15) bu efʿālden zībā ve bu ṣanāyiʿden raʿnā aḳlen mümkin olmaz. (16) Ve çün bu beyān maʿlūm oldı[407] ẓāhir ve bāhir oldı ki[408] (17) ṣāniʿ-i ʿālem ʿālimdür. Zīrā ki fiʿl-i ḫūb u ārāste ve **[P1 27a]** (1) ṣunʿ-ı merġūb u pīrāste cāhilden ḥāṣıl olmaz. Ve her (2) kimesne ki tecvīz ider ki bir ḫaṭṭ-ı manẓūm tertībi (3) maʿlūmile ḫaṭṭ ʿilmine ʿālim olmayandan ẓuhūr bulmaḳ cāʾizdür. (4) Ol kimesne ṭarīḳ-i ʿaḳıldan ḫāric tīh-i cehlde vālicdür. (5) Pes bu burhānıla ṣābit oldı ki ṣāniʿ-i ʿālem ve ḫālıḳ-ı (6) benī Ādem efʿāline ve aḳvāline ʿālimdür. Ve şu deŋlü ʿacāʾib ü ġarāʾib (7) ki ʿālem-i ervāḥ u ecsām ve enfüs ü āfāḳda ṣāniʿ-i ḫallākdan (8) ẓāhir olmışdur. ʿİlmsiz olmaḳ muḥtemel degüldür. Ve ammā cemīʿ (9) maʿlūmāta ʿālim idügine delīl oldur ki eger (10) baʿżı maʿlūmāta ʿālim ola dūne baʿżın elbette bir muḫaṣṣıṣ (11) gerek ki ol muḫaṣṣıs sebebiyle **[H 23a]** ol baʿża ʿālim ola. Ve her (12) kimesne ki ʿālimliḳde **[L 15b]** muḫaṣṣışa muḥtāc ola ol ʿabddur (13) ilāh olmaġa ṣalāḥiyyeti yoḳdur. Pes lāzım geldi ki (14) Ḥaḳ Teʿālā cemīʿ mālūmāt-ı nā-mütenāhīyeye ʿālim ola. Nitekim (15) buyurur: "*Ve ʿindehu mefātiḥu'l-ġaybi lā-yaʿlemuhā illā hüve*."[409] (16) Ve ammā ṣāniʿ-i ʿālem bir ʿilmile cemīʿ maʿlūmāt-ı ġayr-ı mütenāhīyeye (17) ʿālim idügine delīl oldur ki eger iki ʿilmile ʿālim ola **[P1 27b]** (1) her birinüŋ **[A1 13a]** mālūmı yā dükeli maʿlūmātdur veyāḫūd maʿlūmātdan (2) baʿżdur. Eger her bir ʿilmüŋ maʿlūmı maʿlūmātuŋ cümlesi ola (3) lāzım gelür ki ol iki ʿilm ḫāṣiyyetde ve ḥaḳīḳatde (4) mütesāvī olalar. Pes ikisi miṣlen olur. Miṣlenüŋ cemīʿ (5) ẕāt-ı vāḥide

---

403 Onun ilmi kâinatı kuşatmıştır. Senin küçük aklın onu nasıl kavrar? Onu bilmeyen hiçbir varlık yoktur. Onun huzurunda açık ve gizli birdir.

404 gelür ki: -H, L.

405 ṣāniʿ-i ʿālem dānā vü ʿālim ola. Ammā: -H, L.

406 ki: -H, L.

407 oldı:+ve N.

408 ki: -A1.

409 "**Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir**. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın" (En'âm, 6/59).

muḥāldür. Ve eger her[410] bir ʿilmüŋ maʿlūmı (6) cümle-i maʿlūmāt olmaya. Belki maʿlūmātdan baʿż ola lāzım (7) gelür ki her bir ʿilmüŋ maʿlūmı mütenāhī ola. Pes Ḥaḳ (8) Teʿālā'nuŋ maʿlūmātı mütenāhī olmaḳ gözükür. Ve bu muḥāldür. (9) Pes ṣābit oldı ki ṣāniʿ-i ʿālem cemīʿ maʿlūmāt-ı nā-mütenāhīyeye[411] (10) bir ʿilmile ʿālimdür. Ve żamīr-i münīre maḫfī olmaya ki ṣāniʿ-i (11) ʿālemüŋ ʿilmi muḥdeṯ degüldür. Belki ḳadīmdür. Ve ḳıdemine (12) delīl oldur ki eger Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ʿilmi ḳadīm olmaya ve muḥdeṯ (13) ola. Ḥāl ikiden ḫālī degüldür. Yā ol ʿilmüŋ **[H 23b]** ḫāliḳı Ḥaḳ (14) Teʿālā'dur[412] veyāḫūd[413] Ḥaḳ Teʿālā'dan ġayrıdur. Eger ḫāliḳı[414] (15) Ḥaḳ Teʿālā ise pes ol ʿilmüŋ ḫalḳında[415] āḫer ʿilme muḥtāc (16) olur. Ve bu teselsüle müʾeddīdür. Ve teselsül bāṭıldur. Ve eger (17) ol ʿilmüŋ āferīdgārı Ḥaḳ Teʿālā'dan ġayrı ise **[P1 28a]** (1) sözümüz ol ġayruŋ ʿilmi ḥudūṯındadur. Nitekim Ḥaḳ Teʿālā (2) ʿilminüŋ ḥudūṯında idi. Pes lāzım gelür ki ol (3) ġayr ġayra muḥtāc ola. Ve bu daḫı teselsüle müʾeddīdür. Pes (4) ṣaḥīḥ oldı ki ṣāniʿ-i ʿālemüŋ ʿilmi ḳadīmdür ve[416] ezelīdür. (5) Ve muḥdeṯ degüldür. Ve cemīʿ eşyāya ʿilmi muḥīṭdür. Ḥattā (6) biyābānlarda olan rimālüŋ ve semāda olan nücūmuŋ ʿadedini (7) kemā-hī bilür. Ve ḳaṭarāt-ı emṭāra ve evrāḳ-ı eşcāra ve ġavāmız-ı (8) efkāra daḫı ʿilmi muḥīṭdür. "*Va'llāhu bi-külli şey'in ʿalīmun.*"[417] **Naẓm:**[418]

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

(9) ʿAlīm ol resmedür her baḥr u berre
Ki bilür kāʾinātı ẕerre ẕerre

(10) Ne vardur ʿilm-i baḥrine nihāyet
Ne buldı mülk-i birri **[L 16a]** ḥadd ü ġāyet

(11) **Soŋra** İmām-ı Hümām aṣluŋ āḫirinde Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ mürīd (12) idügini iṣbāt idüp buyurur ki: "Ve enne cemīʿa mā-fi'l-ʿālemi (13) bi-irādetihi ve meşiyyetihī ve leyse şeyʾün min-ḳalīlin ev keṯīrin ṣaġīrin ev (14) kebīrin ḫayrin ev şerrin nefʿin ev ḍarrin ziyādetin ev noḳṣānin rāhatin (15) ev naṣabin ṣıḥḥatin ev marażin illā bi-ḥükmihi ve tedbīrihi ve meşiyyetihi (16) ve taḳdīrihi ve lev ictemaʿl-cinnu **[H 24a]** ve'l-insu ve'l-melāiketu (17) ve'ş-şeyātīnu ʿalā-en yuḥarrikū fi'l-ʿālemi ẕerreten ev yusekkinūhā **[P1 28b]** (1) ev yenḳuṣū minhā ev yezīdū fihā bi-ġayri irādetihī ve ḥavlihī ve ḳuvvetihī (2) leʿacezū ʿan-ẕalike ve lem-yaḳdirū ve mā-şāʾe kāne ve mā-lem yeşāʾe (3) lem-yekün velā yeruddu **[A1 13b]** meşiyyetehu şeyʾün ve mehmā kāne ve yekūnü ve hüve kāyinün (4) fe-innehu bi-tedbīrihi ve emrihi ve tesḫīrihi." Va'llāhu aʿlem. Maʿnā-yı kelām (5) nīgū-yı encām oldur ki her ne kim ʿālemde vücūd bulmışdur (6) ve bulur. Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ irādetiyle ve meşiyyetiyledür. Ve hīçbir (7) şeyʾ yoḳdur[419] gerekse az gerek çoḳ gerek

---

410 her: -N.
411 nā-mütenāhīyeye: nā-mütenāhīye H, L.
412 Teʿālā'dur: Teʿālā +ise +pes +ol +ʿilmüŋ +ḫalḳında +āḫer +ʿilme +muḥtāc +olur N.
413 veyāḫūd: veyā A1; -N.
414 Ḥaḳ Teʿālā'dan ġayrıdur. Eger ḫāliḳı: -N.
415 ḫalḳında: ḫalḳından A1.
416 ve: -H, -L.
417 "(Ey Muhammed!) De ki: 'Siz Allah'a dininizi mi öğretiyorsunuz? Oysa Allah, göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. **Allah, her şeyi hakkıyla bilendir**" (Hucurât, 49/16).
418 Naẓm: Rubāʿī N.
419 yoḳdur: +ki N.

ṣaġīr gerek (8) kebīr gerekse ḫayr gerek[420] şer gerekse nefʿ gerek[421] żarr (9) gerekse ziyāde gerek[422] noḳṣān gerekse rāḥat gerekse taʿab gerek[423] (10) ṣıḥḥat gerek maraż illā ki[424] Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ḥükmiyle ve tedbīri (11) ile ve meşiyyeti ile ve taḳdīriyledür ki eger cinn ü insān (12) ve melek ü şeyṭān ittifāḳ ideler ki ʿālemde bir sākin ẕerre ḫareket (13) itdüreler veyā bir müteḥarrik ẕerreye teskīn vireler veyāḫūd (14) ol ẕerreden noḳṣān veyā ḫacminde zīyāde ideler Ḥaḳḳ'uŋ irādetinsiz (15) ve ḳuvvet ü ḳudretinsiz. Taḫḳīkā ʿāciz olup ʿadem-i ḳudretiyle (16) muʿteref olalar. **Beyt:**[425]

Āḫir be-ʿacz muʿterif āyend k'iy ilāh
(17) Mā-ez-kucā vü lāf-i irādet zeden kucā[426]

[P1 29a] [N 14b] (1) Şimdi ʿizz-i ḫużūr-ı lāzımü'l-ḫubūra maʿruż oldur ki **[H 24b]** (2) cemīʿ mütekellimīn ve ḥükemā ittifāḳ itmişlerdür ki (3) Ḥaḳ celle ve ʿalā mürīddür. Lākin[427] ḫilāfları irādetüŋ maʿnāsındadur. (4) Mütekellimīn-i ehl-i sünnet ḳatında irādetüŋ taʿrīfinde muḫtār (5) taʿrīf budur ki: "El-irādetu ṣıfatun ḳadīmetun **[L 16b]** zāʾidetun ʿale'ẕ-ẕāti (6) ʿalā-mā-hüve şānu sāʾiri'ṣ-ṣıfati'l-ḥaḳīḳiyyeti (7) ve hiye ṣıfatun fi'l-ḥayyi tūcibu taḫṣīṣa eḥadi'l-maḳdūreyni fī-eḥadi'l-evḳāti (8) bi'l-vuḳūʿı maʿā istivāī nisbeti'l-ḳudreti (9) ile'l-külli ve kevni taʿalluḳu'l-ʿilmi tābiʿen li'l-vuḳūʿi keẕā fi'l-*Mevāḳifi* (10) ve şerḥihi ve *Şerḥi'l-ʿAḳāʾid*i." Yaʿnī irādet bir ṣıfat-ı ḳadīmedür (11) ki zāʾiddür. Ẕāt üzre sāʾir ṣıfat-ı ḥaḳīkiyye (12) gibi ve irāde-i ḥayyda bir ṣıfatdur ki īcāb ider. Eḥad-ı (13) maḳdūrīnüŋ taḫṣīṣini eḥad-ı evḳātda vāḳiʿ olmasını (14) küll-i evḳāta veyā küll-i mümkināta ḳudretüŋ[428] nisbeti müstevī (15) olduġı birle ve ʿilmüŋ taʿalluḳı vuḳūʿa tābiʿ olduġı birle. (16) Ve ḥükemā ḳatında irādetü'l-ʿilmi bi'-n-niẓāmü'l-ekmeldür. (17) Ve ʿināyetiyle tesmiye itmişler. Ve Şeyḫü'r-Reʾis Ebū ʿAlī Sīnā **[P1 29b]** (1) eydür ki: "El-ġāyetü hiye iḥāṭatu ʿilmi'l-evveli Teʿālā bi'l-külli (2) ve bi-mā yecibu en yeküne ʿaleyhi'l-küllü ḥattā yeküne ʿalā-aḥseni'n-niẓāmi (3) fe-ʿilmu'l-evveli bi-keyfiyyeti'ṣ-ṣavabi fī-tertībi vücūdi'l-külli (4) menbeʿun li-feyażāni'l-ḫayri fi'l-külli min-ġayri inbiʿāṣin (5) ve ḳaṣdin ve ṭalebin **[H 25a]** mine'l-evveli'l-ḥaḳḳi." Hāẕā kelāmuhu. Yaʿnī irādet (6) ki ḥükemā ʿināyetiyle tesmiye itmişler ʿilmu'llāh-i Teʿālā'nuŋ iḥāṭasına (7) dirler. Küll-i eşyāya ve daḫı küll-i eşyā maḥallinde vāḳiʿ olmaḳlıġınuŋ[429] (8) vücūbına ʿilmdür dirler. Tā kim eşyā aḥsen-i niẓām **[A1 14a]** üzre vāḳiʿ (9) ola. Pes Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ vücūd-ı küllüŋ tertībinde ʿilmī[430] (10) keyfiyyet-i ṣavāba ʿilmī cemīʿ eşyāda feyeżān-ı ḫayra (11) menbaʿdur. Cānib-i Ḥaḳ'dan "bilā-ḳaṣdin ve ṭalebin."[431] Ḥāṣıl-ı kelām (12) budur ki çünkim mütekellimīn mānīʿlerdür ki[432] "Efʿalullāhi (13) muʿallelun bi'l-ġarāż."[433] ola. Pes anlara lāzımdur ki (14) Ḥaḳ Teʿālā

---

420 gerek: gerekse A1.
421 gerek: gerekse A1.
422 gerek: gerekse A1.
423 gerek: gerekse A1.
424 ki: -A1.
425 Beyt: Naẓm-ı li-Müʾellifihī N.
426 Ey Allah! Sonunda kendi acizliklerini itiraf edecekler. Biz nerede ve kendi irademizin lafı nerede?
427 Lākin: Līkin A1, N.
428 ḳudretüŋ: -N.
429 olmaḳlıġınuŋ: olmaḳlıḳuŋ H, L.
430 ʿilmī: -H, L, N.
431 Kasıt ve istek olmaksızın.
432 ki: -H, L.
433 Allah'ın fiilleri, isteklerle bağlanmıştır.

Ḥażreti içün bir ẕāt ve ẕāt üzre zāʾid bir (15) ḳudret iṯbāt ideler. Ve maḳdūre-i ʿilm ve maḳdūrda olan (16) maṣlaḥata daḫı ʿilm ki ol ʿilm daḫı ẕāt üzre zāʾid ola. (17) Ve ẕāt içün bir irādet-i zāʾide daḫı iṯbāt itmişler. Ve īcādda **[P1 30a]** (1) bu ẕikr olınanlaruŋ[434] mecmūʿına medḫal virmişler. ʿİlm-i bi'l-maṣlaḥatdan (2) ġayrıya ki anı ġaraż u ġāyet ḳılmışlar. ʿİllet-i ġāyeye (3) ḳılmışlar. Ve ammā ḥükemā Ḥaḳ Teʿālā **[L 17a]** içün bir ẕāt u eşyāya bir (4) ʿilm ki ʿayn-ı ẕāt ola iṯbāt itmişlerdür. Ve īcādda (5) ẕātıyla ʿilmi kāfī dutmışlar. Ve anlaruŋ ḳatında Ḥaḳ (6) Teʿālā'nuŋ **[N 15a]** ʿilmi ʿayn-ı ḳudreti ve īrādetidür. Zīrā ki ḳatlarında (7) eşyānuŋ ṣudūrında ʿilm kifāyet ider. Ve ammā muḥaḳḳıḳīn-i (8) ṣūfīyye Ḥaḳ Teʿālā içün bir irādet iṯbāt **[H 25b]** iderler ki (9) ẕātı üzre taʿaḳḳul ḥasebiyle zāʾiddür. Lā-bi-ḥasebi'l-ḫāric (10) sāʾir ṣıfātda didükleri gibi pes ṣūfiyye ile (11) mütekellimīn arasında muḫālefet bu oldı ki ṣūfiyye iṯbāt-ı[435] (12) irāde-i zāʾide[436] ʿale'-ẕ-ẕāt bi-ḥasebi'-t-taʿaḳḳul iderler. Ve mütekellimīn (13) bi-ḥasebi'l-ḫāric iderler. Ve ṣūfiyye ile ḥükemānuŋ ḫilāfları (14) oldur ki ḥükemā bi'l-merre irāde-i nāfīlerdür. Ve ṣūfiyye (15) müṣebbitler. "Fe'f-hem fe-innehu meslekun daḳīḳun ve bi't-teʾemmuli ḥaḳīḳun."[437] (16) Pes maʿlūm oldı ki meẕheb-i ehl-i Ḥaḳ budur ki (17) külliyā ḥavādiṯ Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ irādetiyle olmışdur. **[P1 30b]** (1) Ve murād Allāh'dur. Gerek küfr gerek īmān gerek ṭāʿat (2) gerek ʿiṣyān gerek tevfīḳ ü hidāyet gerek ḍalālet ü (3) ġavāyet. Ve ḥadīṯ-i nebevīde vāriddür ki: "En tuʾmine (4) bi'l-ḳaderi küllihi ḫayrihi ve şerrihi ḥulvihi ve murrihi ve enne külle (5) şeyʾin bi-ḳażāʾin ve ḳaderin ḥatta'l-ʿacze ve'l-keyse."[438] Ve Kur'ān-ı Mecīd'de (6) Nūḥ ʿaleyhi's-selāmdan hikāyet idüp buyurur ki: "*Velā* (7) *yenfeʿukum nuṣḥī in eradtu en enṣaḥa lekum in kāne'llahu* (8) *yurīdu en yuġviyekum.*" [439] Ve şeyṭān şeyṭāniyetiyle maʿrūfdur (9) ki menşeʾ-i efʿāl Ḥaḳ Teʿālā'dandur. Nitekim didi: (10) "*Rabbī bimā aġveyteni.*"[440] ġavāyeti Ḥaḳ'dan bildi.

Naẓm:

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

(11) Mürīd ol kim murādından dü ʿālem
(12) Degül bir ẕerre deŋlü bīş veyā kem

(13) Ṭurıdur ʿarşı vü ferşi direksiz
(14) Düridür nice biŋ ʿālem emeksiz

(15) Yüridür gice gündüz māh u mihri
[H 26a] (16) Büridür aṭlas-ı çarḫa sipihri

[A1 14b] (17) Geh aṣar güş-ı māha ʿıḳd-ı Pervīn

---

434 olınanlaruŋ: olanlaruŋ N.

435 iṯbāt-ı: -H, L.

436 zāʾide: +iṯbātını H, L.

437 Bil ki bu kavranması güçtür ve iyice düşünmeye değerdir.

438 Hz. Enes'in (r.a) şu rivayetidir. Der ki: "Resulullah (s.a.v.) Efendimiz buyurdular ki: 'Kul, hayır ve şerriyle, tatlı ve acısıyla kadere inanmadıkça imanın halâvetini bulamaz.' Sonra Resulullah (a.s.v.) sakalından tuttu ve dedi ki: Hayrıyla-şerriyle, acısıyla-tatlısıyla kadere inandım" (Canan, 2001: 2, 133-134).

439 "**Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez**. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz" (Hûd, 11/34).

440 "İblis, '**Rabbim! Beni azdırmana karşılık**, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracağım" (Hicr, 15/39).

[P1 31a] (1) Geh urur ḫing-i çarḫa naʿl-i zerrīn

(2) Ṣoŋra maʿlūm ola ki cemīʿ selef-i eʿimme ve ḫalef-i (3) ümme bir kelime üzre müttefiḳlerdür ki Müsülmān olan (4) ol kelimeyi inkār idemez. Ve İmām-ı Hümām aṣluŋ āḫirinde (5) ẕikr idüp buyurur ki: "Mā-ṣāʾallāhu kāne ve mā-lem-yeṣāʾ lem-yekün."[441] (6) Yaʿnī her nesne ki Ḥaḳ Teʿālā **[L 17b]** diledi oldı ve her (7) nesne ki dilemedi[442] olmaz. Ve ehl-i ḥaḳ içün bu mesʾeleye (8) burhān āyāt-ı ʿadīde ve nüṣūṣ-ı ḥamīde çoḳdur. Cümleden (9) biri budur ki Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur: "***Velev şāʾe allāhu*** (10) ***le-ceme'ahum 'ale'l-hudā.***"[443] Ve daḫı buyurur ki: "***Fe-men yuridi'llāhu en yehdiyehu*** **[N 15b]** (11) ***yeşraḥ ṣadrehu li'l-İslāmi ve men yurid en yuḍıllehū yec'al ṣadrehu ḍayyiḳen ḥaracen.'***"[444] Ve daḫı buyurur ki: (12) "***Velev ennenā nezzelnā ileyhumu'l-melā'ikete ve kellemehumu'l-mevtā ve ḥaşernā 'aleyhim külle*** (13) ***şey'in ḳubulen mā-kānū li-yu'minū illā en yeşāa'llāh.***"[445] Pes bu āyāt-ı şerīfeden ẓāhir ü (14) bāhir oldı ki cemīʿ kāʾināt Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ (15) irādetiyle mükevvendür. Ve Muʿtezile'nüŋ bu mebḥaṣde çoḳ nizāʿları (16) vardur. Kütüb-i kelāmiyyede basṭ üzre beyān olınmışdur. (17) Bu muḫtaṣar anuŋ irādına müteḥammil degüldür. Murād olınursa **[P1 31b]** (1) kelām kitāblarına mürācaʿat olına. "*Ve'ş-selāmu ʿalā-men ittebeʿa li'l-hudā.*"[446]

(2) **el-Aṣlü's-Sādis fi-Ennehü Semīʿun Baṣīr**

[H 26b] (3) Altıncı aṣl Ḥaḳ celle ve ʿalā semʿī ve baṣīr idügi beyānındadur. (4) Ḳāle'l-İmām ve'l-Ḥabru'l-Hümām: "Ve kemā-ennehu ʿālimun bi-cemīʿi'l-maʿlūmāti (5) fe-innehu semīʿun bi-külli mesmūʿin baṣīrun bi-külli merʾiyyin (6) ve enne'l-ḳarībe ve'l-baʿīde fī-semʿihi mütemāṣīlün ve'ż-żiyāʾe ve'ẓ-ẓalāma (7) fī-baṣarihī şeyʾün vāḥidun ve ennehu yerā debībe'n-nemleti fi'l-leyleti'l-muẓlimeti (8) velā yaḫfā ʿindehu velā yaʿrubu ʿan-semʿihī ṣavtu'd-dūdeti taḥte (9) eṭbāḳi'l-arżi ve enne semʿahu leyse bi-uẓnin ve baṣarahu leyse bi-ʿaynin." (10) Maʿnā-yı kelām ḫuceste-i fercām budur ki nitekim (11) Ḥaḳ celle ve ʿalā cemīʿ maʿlūmāta ʿālimdür. Ke-ẕālik cemīʿ mesmūʿāta (12) semīʿdür. Ve cemīʿ mübṣarāta baṣīrdür. Ve semʿinde ḳarīb ü (13) baʿīd ber-ā-ber ve baṣarında żiyā ve ẓilām bir eṣerdür. Ḥattā baṣarından (14) leyle-i ẓalmāda debīb-i nemle menfī ve semiʿnden aṭbāḳ-ı arażīnde (15) vāḳiʿ olan ḳurtcuġazlaruŋ ṣadāsı ve nevāsı pūṣīde (16) ve maḫfī degüldür. Ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ semʿi ālet-i üẓnden (17) ve baṣarı ālet-i ʿayndan münezzeh ve müberrādur. Şimdi maʿlūm ola **[P1 32a]** (1) ki semʿ ü baṣar iki ṣıfat-ı kemāldür ḥayy içün. Ve çünkim (2) Ḥaḳ Teʿālā ḥayydur. Ve cemīʿ ṣıfāt-ı **[L 18a]** kemālile muttaṣıfdur. (3) Pes lāzımdur ki bu iki ṣıfatıla daḫı muttaṣıf ola. Ve semīʿ (4) semʿsiz

---

441 "Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz" (Canan, 2001: 14, 324).

442 dilemedi: dilemez A1.

443 "Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! **Eğer Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı.** O halde sakın cahillerden olma" (En'âm, 6/35).

444 **Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü** göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah inanmayanlara azap (ve sıkıntıyı) işte böyle verir" (En'âm, 6/125).

445 "**Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölüler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatın şahidleri olarak) toplasaydık Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi.** Fakat onların çoğu bilmiyorlar" (En'âm, 6/111).

446 "Ona gidin ve şöyle deyin: 'Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrâiloğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. **Selam, doğru yola uyanlara olsun**" (Tâhâ, 20/47).

olmaz. Ve başîr başarsız olmaz. Nitekim ḳadîr ü ḥakîm (5) ḳudretsiz olmaz. Ve[447] Felāsife dirler ki: "Semîʿ vü başîr (6) ʿilm-i bi'l-mesmūʿāt[448] ve ʿilm-i bi'l-mübṣırāta rāciʿdür." Pes bu ṭāʾife-i (7) ḍālle **[H 27a]** Ḥaḳ Teʿālā içün semʿî vü başîrdür dirler **[A1 15a]** ammā semʿ ü (8) başar iṣbāt itmezler. Ve bu meẕhebüŋ buṭlānına edille-i ʿaḳliyye (9) ve naḳliyye çoḳdur. Ol cümleden biri budur ki semîʿ ṣıfat-ı (10) müştaḳḳadur semʿden. Nitekim ḍārib ṣıfat-ı müştaḳḳadur (11) ḍarbdan ve ḍarb maṣdardur. Anuŋçün ki fiʿl andan (12) ṣudūr bulur. Ve çünki fiʿl maṣdardan ṣādır olur. (13) Pes fiʿlden mebniyye olan ṣıfat daḫı ki ol ḍāribdür (14) fiʿlden ṣādır olur.[449] Ve ḳaçan ki bu sözüŋ ṣıḥḥati ṣābit (15) oldı ṣaḥīḥ oldı ki semîʿ daḫı bir ṣıfat-ı mebniyyedür. (16) Bir aṣldan kim **[N 16a]** andan müştaḳḳadur. Ve[450] ol aṣldan (17) ṣādırdur. Ve ol aṣl semʿdür. Pes ṣaḥīḥ oldı ki semîʿ olmaz. **[P1 32b]** (1) İllā semʿile ve bir delîl daḫı bu kim ḳaçan ki semʿ olmaya (2) ṣamem ḥāṣıl olur. Ve ḳaçan ki başar olmaya ʿamā ḥāṣıl (3) olur. Pes lāzım gelür ki Ḥaḳ Teʿālā ṣunlaruŋ ḳavlinde (4) ki semîʿligin iṣbāt iderler semʿsiz. Ve başîrliġin (5) iṣbāt iderler başarsız. Semîʿ aṣṣam ola. Ve başîr[451] aʿmā. "Teʿālā (6) ʿan-ẕalike."[452] Ve bu ḳavl cemîʿ ṣıfātuŋ buṭlānına müʾeddīdür. (7) Ve lāzım gelür ki cemîʿ ṣıfātu'llāh ki kütübde mesṭūrdur. (8) Elfāẕ-ı bilā-maʿānī olalar. Ve Ḥaḳ celle ve ʿalā ṣıfāt ve (9) esmādan ḫālī ola. Ve bu meẕheb-i muʿaṭṭıladur. "Ḫaẕalehumu'llāh."[453] (10) Pes ṣābit oldı ki Ḥaḳ celle ve ʿalā semʿile semîʿdür. (11) Ve başarıla başîrdür. Bunuŋ birle ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (12) semîʿliġine ve[454] başîrliġine[455] āyāt **[H 27b]** u eḥādīṣden edille çoḳdur. (13) Ve Ḥaḳ celle ve ʿalā kendü nefsini semʿ ü başarıla vaṣf idüp Kelām-ı (14) Mecīd'de mevāżiʿ-i ʿadīdede ẕikr itmişdür. Cümleden[456] (15) "*Leyse ke-miṣlihi şeyʾün ve hüveʾs-semiʿu'l-başīr.*"[457] Ve daḫı buyurur ki: (16) "*Ve ḳāneʾllāhu semîʿān başīrān.*"[458] Ve daḫı buyurur ki: "*Le-ḳad semiʿaʾllāhu ḳavleʾlleẕīne* (17) *ḳālū inneʾllāhe faḳīrun ve naḥnu aġniyāʾ.*"[459] Ve Ḥażret-i **[L 18b]** Mūsā **[P1 33a]** (1) Hārūn'a buyurdı ki: "*İnnenī meʿakumā esmeʿu ve erā.*"[460] Ve eḥādīṣ-i (2) şerīfeden delîl budur ki ʿUrve ʿĀişe'den "raḍıya'llāhu ʿanhā (3) ve ʿan-ebīhā ve ṣallī ʿalā-zevcihā"[461] rivāyet ider ki: "Ḳālet el-ḥamduli'llāhi'lleẕī (4) vesiʿa semʿuhu'l-aṣvāti leḳād cāʾeti'l-mücādiletu ilā-Resūliʾllāhi (5) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem tekellimehu fī-cānibi'l-beyti mā-esmeʿu (6) mā-teḳūlu fe-enzela'llāhu ʿazze ve

---

447 Ve: -H, L.

448 bi'l-mesmūʿāt: bi'l-mesmūʿāta N.

449 Ve çünki fiʿl maṣdardan ṣādır olur. Pes fiʿlden mebniyye olan ṣıfat daḫı ki ol ḍāribdür. Fiʿlden ṣādır olur: -A1, N.

450 Ve: -H, -L.

451 başîr: başarī N.

452 Allah bunlardan daha yücedir.

453 Allah onları terk etsin, geride bıraksın.

454 ve: -A1, N.

455 başîrliġine: -A1, N.

456 Cümleden: +biri N.

457 "O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle sizi üretiyor. **Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.**" (Şûrâ, 42/11)

458 "Kim dünya sevabı (nimeti) istiyorsa (bilsin ki), dünya sevabı da, ahiret sevabı da Allah katındadır. **Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir**" (Nisâ, 4/134).

459 "**Allah; 'Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz' diyenlerin sözünü elbette duydu.** Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve, 'Tadın yangın azabını!' diyeceğiz. (Âl-i İmrân, 3/181)

460 "Allah şöyle dedi: **'Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm**" (Tâhâ, 20/46).

461 Allah ondan ve babasından razı olsun. Onun eşine (kocasına) salat eylesin.

celle *‘ḳad semiʿaʾllāhu ḳavle’lleti tucādiluke* (7) *fī-zevcihā*”[462] el-Āyet. Ve ʿan-Ebī Mūsā[463] el-Eşʿarī “raḍıya’llāhu ʿanh (8) ʿani’n-Nebiyyi ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem”[464] ḳāle “Mā-ecidu aṣbara ʿalā-ezen (9) yesmeʿuhu minaʾllāhi innehum yeddeʿūne lehū veleden ve hüve yerzuḳuhum ve yuʿāfīhim (10) ve eyżān.[465] ʿAn-Ebī Mūsā el-Eşʿarī ḳāle “Künnā maʿa-Resūli’llāhi (11) fī-ġazātin fe-ceʿalnā lā-naṣʿadu şerefen ve lā-nehbiṭu vādiyen illā refaʿnā (12) aṣvātenā bi’t-tekbīri fe-denā minnā Resūlu’llāhi fe-ḳāle yā eyyuhe’n-nāsu (13) irbeʿū ʿalā-enfusikum fe-innekum lā-tedʿūne aṣamme velā ġāʾiben (14) innemā tedʿūne semiʿan ḳarīben.”[466] Eger bu mebḥaṣı basṭ üzre beyān (15) idersem muḫtaṣar müteḥammil olmaz. “El-ʿāḳilu yekfīhu’l-işārat.”[467] Va’llāhu aʿlem.

[H 28a] (16) **el-Aṣlü’ṣ-Ṣābiʿ fi’l-Kelām**

Yidinci aṣl (17) Ḥaḳ Teʿālā mütekellim idüġinüŋ beyānındadur. **[A1 15b]** Ve kelāmuŋ **[P1 33b]** (1) ḥaḳīḳati beyānındadur. Ve çünkim mebḥaṣ-ı kelām ecell-i (2) mebāhiṣ-i ʿilm-i **[N 16b]** kelāmdur. Biz bu aṣlda İmām’dan münferid (3) olup basṭ üzre bu mebḥaṣüŋ taḥḳīkin ve tedḳīḳin idüp (4) mā-lehū ve ʿaleyhisini bi’t-tamām ilā-ḥuṣūli’l-merām ḥuliyy-i intiẓāmile (5) müteḥallī idüp ḥükkām-ı zevi’l-iḫtirāmuŋ ʿizz-i ḥużūrlarında (6) mütecellī ḳıluruz. **Mışrāʿ:**

Kilk-i mā nīz zebanī vü beyānī dāred[468]

(7) Ḳāle’l-İmām ve Ḥüccetü’l-İslām: “Ve kemā-ennehu ʿālimun murīdun ḳadīrun (8) semīʿun baṣīrun fe-hüve mutekellimun ve kelāmuhu bi-ġayri ḥalḳin ve (9) lisānin velā femin velā esnānin ve’l-Ḳur’anu ve’t-Tevrātu ve’l-İncīlu (10) ve’z-Zebūr. Ve’l-kütübü’l-munzeletu ʿale’l-enbiyāʾi ʿaleyhumu’s-selāmu cemīʿuhā (11) kelāmuhu ve ṣıfatuhu ve küllü ṣıfātihi kadīmetun lem-tezel ve (12) kemā-enne’l-kelāme ʿinde Ādemiyyi ḥarfun ve ṣavtun **[L 19a]** fe-kelāmu’llāhi (13) Teʿālā muḳaddesun ʿani’l-ḥarfi ve’ṣ-ṣavti.” Hāẕā kelāmuhu. Yaʿnī (14) nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā ʿālim ve mürīd ve ḳadīr ve semīʿ (15) ve

---

462 Hz. Âişe (r.a.) buyurdu ki: “Hamd o Allah’adır ki, bütün sesleri işitir. Israrcı (mücadeleci) kadın Havle, Hz. Peygamber’i (a.s.v.) evinin yanında buldu. Resulullah’ı (a.s.v) bir şeyler söylüyordu. Ama ne söylediğini işitmiyordum. Cenab-ı Hakk şu ayeti indirdi: ‘(Habibim) “**Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikayette bulunan kadının sözünü işitmiştir.** Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir” (Mücâdele, 58/1). [Buhârî, Tevhid 9; Nesâî, Talâk 33, (6, 168); İbnu Mâce, Talâk 25, (2063).] (Canan, 2001: 4, 299).

463 Mūsā: el-Mūsā H, L.

464 Allah ondan razı olsun. O, Nebî (s.a.v.)’den (rivayetle şöyle dedi).

465 Ebû Mûsâ (r.a.) anlatıyor: “Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: ‘İşittiği şeyin verdiği ezaya aziz ve celil olan Allah’tan daha sabırlı kimse yoktur. Çünkü ona şirk koşulur, evlatlar nisbet edilir. O, yine de onlara afiyet ve rızık vermeye devam eder” [Buhârî, Edeb 71, Tevhîd 3; Müslim, Sıfâtu’l-Münâfıkîn 49, (2803).] (Canan, 2001: 9, 554).

466 Ebû Mûsâ (r.a.) anlatıyor: “Bir sefere (Hayber Seferi) çıkmıştık. Halk (yolda, bir ara) yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.v.) (müdahele ederek): ‘Nefislerinize karşı merhametli olun. Zira sizler, sağır birisine hitab etmiyorsunuz, muhatabınız gaip de değil. Sizler gören, işiten, (nerede olsanız) sizinle olan bir zata, Allah’a hitap ediyorsunuz. Dua ettiğiniz zat, her birinize, bineğinin boynundan daha yakındır.’ dedi” [Buhârî, Daavât 50, 67, Cihâd 131, Meğâzî 38, Kader 7, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 44, (2704); Tirmizî, Daavât 3, 59, (3371, 3457); Ebû Dâvûd, Salât 361. (1526, 1527. 1528).] (Canan, 2001: 6, 540).

467 Akıllı kişiye işaret yeter.

468 Bizim kalemimizin de dili ve beyanı var.

başīrdür. Ke-ẕālik mütekellimdür. Ve anuŋ kelāmı eletsizdür.[469] (16) Dile[470] ve boġaza ve dişe ve aġza muḥtāc degüldür. (17) Ve *Ḳur'ān* ve *Tevrāt* ve *İncīl* ve *Zebūr* ve enbiyāya gelen ṣuḥuf **[P1 34a]** (1) dükelisi Ḥaḳḳ'uŋ kelāmıdur ve ṣıfatıdur. Ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (2) ṣıfatı ḳadīm ve lem-yezeldür. Ve Ḥaḳḳ'uŋ kelāmı ḥarf u ṣavtdan (3) münezzehdür. Ve ḥarf u ṣavt ḥādiṯdür. Ve ḥarf u ṣavta (4) muḥtāc kelām-ı beşerdür. Va'llāhu aʿlem. **[H 28b]** Rāy-ı enver-i kīmiyā (5) eṣere pūşīde olmaya ki evvelā Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ mütekellim (6) idüġini beyān idüp ṣoŋra kelām neye dirler iṣbāt (7) idelüm. Ṣoŋra kelāmuʾllāhile *Ḳur'ān* arasında farḳ (8) var mıdur yoḳ mıdur iẓhār idelüm. Ṣoŋra Allāh Teʿālā'nuŋ (9) kelām-ı nefsīsi ḥurūf u aṣvātdan münezzeh idügini (10) ve ḥarf u ṣavtuŋ ḥudūṯını ẓāhir ve bāhir ḳılalum. Tā kim (11) bu mebḥaṯde lāzım olan nesne maḫfī ḳalmaya in-şāʾallāh. (12) Maʿlūm ola ki cemīʿ ehl-i milel arasında ṣāniʿ-i (13) ʿālem mütekellim idügine ḫilāf yoḳdur. Lākin (14) kelāmu'llāh-ı Teʿālā'nuŋ taḥkīḳinde ve ḥudūṯında ve ḳıdeminde (15) iḫtilāf itmişler. Anuŋçün ki gördiler ki (16) iki ḳıyās-ı müteʿārıżayn vardur. Ve[471] ol[472] iki ḳıyāsuŋ (17) biri budur ki kelāmu'llāh Ḥaḳḳ'uŋ ṣıfatıdur. Ve her nesne **[P1 34b]** (1) ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ṣıfatı ola ḳadīmdür. Pes kelāmu'llāh (2) ḳadīmdür. Ve ikinci ḳıyās oldur ki kelāmu'llāh ḥurūf-ı (3) müterettibe müteʿāḳıbetün fi'l-vücūddan müʾellef olana dirler. Ve her (4) nesne kim ḥurūf-ı müterettibe-i müteʿāḳıbeden müʾellef ola ḥādiṯdür. (5) Pes lāzım geldi ki kelāmu'llāh ḥādiṯ ola. Ve (6) bu iki ḳıyās çünki[473] müteʿārıż oldılar. Ḳavm mużṭarr olup (7) eḥad-ı ḳıyāsında ḳadḥ itdiler.[474] Zīrā ki żarūreten naḳīżinüŋ (8) ḥaḳḳıyeti mümteniʿdür. Pes her[475] bir ṭāʾife **[N 17a]** bu iki ḳıyāsuŋ baʿżı (9) muḳaddimātını menʿ eylediler. Ṭāʾife-i Ḥanbeliyye buŋa ẕāhib (10) oldılar ki kelāmuʾllāh ḥurūf u aṣvātdur. Ve **[H 29a]** ḥurūf u aṣvāt (11) ḳadīmdür. Ve her nesne ki ḥurūf u aṣvāt-ı müterettibeden müʾellef ola (12) ḥādiṯ idügi memnūʿdır. Belki baʿżılar didiler ki cild (13) ü ġılāf daḫı ḳadīmdür. Ve Mevlānā Celālü'd-dīn-i **[A1 16a]** Devvānī **[L 19b]** *ʿAḳāʾid-i* (14) *ʿAḍudiyye*'nüŋ şerḥinde bu ṭāʾifenüŋ taḫṭiyesinde buyurur (15) ki: "Ḳultu mā-bāluhum lem-yeḳūlū bi-ḳidemi'l-kātibi ve'l-mucellid ve (16) ṣāniʿi'l-ġılāf."[476] Ve ammā ṭāʾife-i Muʿtezile'nüŋ kelāmı[477] budur (17) ki: "Kelāmu'llāh ḥādiṯdür. Anuŋçün ki ḥurūf u aṣvātdan **[P1 35a]** (1) müʾellefdür. Ve ḳāʾim-i bi-ġayradur." Ve Muʿtezile'nüŋ ḳatında Ḥaḳ Teʿālā (2) mütekellim idüginüŋ maʿnāsı budur ki Ḥaḳ Teʿālā (3) bu ḥurūf u aṣvātuŋ mūcididür. Bir cismde Levḥ-i (4) Maḥfūẓ'daki gibi veyāḫūd Cebrāʾil'de veyā[478] peyġamberde veyā bunlardan (5) ġayrıda şecere-i Mūsā gibi." Pes bu ṭāʾifeyi menʿ eylediler (6) ki ḥurūf u aṣvātdan müʾellef olan[479] Allāh Teʿālā'nuŋ (7) ṣıfatı ola. Ve ammā ṭāʾife-i Kerrāmiyye çünkim (8) gördiler ki[480] Ḥanābile iltizām itdükleri żarūretüŋ (9) muḫālefeti delīlüŋ muḫālefetinden eşnaʿdur. Ve gördiler (10) ki Muʿtezile iltizām itdükleri ki kelāmu'llāh ġayruŋ (11) ṣıfatıdur. Ve Ḥaḳ Teʿālā mütekellim idüginüŋ maʿnāsı budur ki (12) ḫāliḳ-ı kelāmdur. Ġayrda ʿörfe ve luġata muḫālifdür. (13) Buŋa

---

469 eletsizdür: āletsizdür A1
470 Dile: Dilile H, L.
471 Ve: -H, L, N.
472 ol: -N.
473 kelāmu'llāh ḥādiṯ ola. Ve bu iki ḳıyās çünki: -A1.
474 Ḳavm mużṭarr olup eḥadı ḳıyāsında ḳadḥ itdiler: -A1.
475 her: -N.
476 Onlar neden kâtibin, kitabı ciltleyen kişinin ve kapağı yapan kişinin kıdeminden bahsetmediler?
477 Muʿtezile'nüŋ kelāmı: kelām-ı Muʿtezile H, L.
478 veyā: ve N.
479 olan: -H, L.
480 ki: kim A1.

ẕāhib oldılar ki kelām Ḥaḳḳ'uŋ ṣıfatıdur. (14) Ḥurūf u aṣvāt-ı ḥādiṯeden müʾellefdür. Ẕātu'llāh üzre (15) ḳāʾimdür. Ve her nesne ki Ḥaḳḳ'uŋ ṣıfatı ola lāzım degüldür (16) ki ḳadīm ola. **[H 29b]** Pes meẕheblerine muvāfıḳ ẕātu'llāh-ı (17) Teʿālā'ya ḳıyām ḥavādiṯi cāʾiz dutdılar. Şimdi maʿlūm **[P1 35b]** (1) ola ki bu üç ṭāʾifenüŋ sözleri maḳbūl degüldür. (2) Ve her birinüŋ sözi medḫūlün fīhdür. Ammā ṭāʾife-i Ḥanbeliyye'nüŋ (3) meẕhebi eger bu ise ki ḥurūf u aṣvāt ḳadīmdür. (4) Bu meẕheb bāṭıldur ve buṭlānına delīlümüz budur ki eger (5) bir kimesne meṯelā el-ḥamduli'llāh dise ol sāʿatde ki elif (6) dir lām diyemez. Ve çün lām dimege meşġūl olur. (7) Elif geçmiş olur ve her nesne ki[481] gelür ve[482] gider ol nesne (8) ḳadīm ü ezelī olamaz. Pes ḥurūf u aṣvāt ḥādiṯ idüginde (9) şübhe yoḳdur. Ammā ḥaḳ budur ki Ḥanbelīler'üŋ ḥurūf (10) u aṣvāt ḥādiṯ degüldür didüklerinden murādları (11) ḳıdem-i hurūf u aṣvāt degüldür. Belki kelām-ı **[N 17b]** lafẓīden (12) lafẓ-ı ḥādiṯi menʿ idüp ādāb-ı riʿāyetinden ötürüdür. (13) Ve hem ve hem kelām-ı nefsīnüŋ **[L 20a]** ḥudūṯına ẕāhib (14) olmasun diyü iḫtirāz itmişlerdür. Niteki[483] baʿżı (15) Eşāʿire buyurmışlar ki:[484] "Kelāmu'llāhi Teʿālā leyse ḳāʾimen (16) bi-lisānin ve ḳalbin velā ḥāllen fī-muṣḥafin ve levḥin."[485] Ve bu baʿżı (17) lafẓ-ı ḥadīṯüŋ ıṭlāḳını kelāmu'llāhda[486] menʿ itmişler ve kelāmu'llāhdan **[P1 36a]** (1) murādları kelām-ı lafẓīdür. Edeb riʿāyeti içün ki nā-gāh kelām-ı (2) nefsīnüŋ ḥudūṯına ve hem ẕāhib olmaya ve meẕheb-i Muʿtezile (3) ve Kerrāmiyye'nüŋ buṭlānına delīl-i ʿaḳlī ve naḳlīden iki burhān (4) biri naḳlī ve[487] biri ʿaḳlī ẕikr idelüm. **Delīl-i naḳlī [H 30a]** oldur ki (5) eger bir kimesne meṯelā[488] Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ kelāmı muḥdeṯ degüldür. (6) Anuŋçün ki *Ḳurʾān-ı Mecīd*'de Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki: (7) "***İlā-lehu'l ḫalḳu ve'l-emr.***"[489] Emri ḫalḳdan ayırdı. Pes gerek (8) ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ emri **[A1 16b]** ḫalḳī olmaya. Ve hem maḫlūḳı olmaya. (9) **Burhān-ı ʿaḳlī** budur ki eger Allāh Teʿālā kelām-ı muḥdeṯiyle mütekellim (10) ola. Ḥāl ikiden ḫālī degüldür. Yā muḥdeṯ olan kelām (11) Ḥaḳḳ'uŋ ẕātına ḳāʾimdür veyā degüldür. Eger ẕātına ḳāʾim ise (12) pes lāzım gelür ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ẕātı maḥall-i ḥavādiṯ (13) ola. Ve[490] bu muḥāldür. Anuŋçün ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ẕātına (14) ḳāʾim olan lā-büddür ki ṣıfāt-ı kemālden ola. Pes eger (15) ṣıfat-ı kelām ḥādiṯ olursa ezelde[491] Ḥaḳḳ'uŋ ẕātı andan (16) ḫālī olmaḳ lāzım olur. Ve ṣıfat-ı kemālden Ḥaḳḳ'uŋ ẕātı (17) ḫālī olmaḳ naḳṣdur. Ve Ḥaḳ Teʿālā naḳṣdan münezzehdür. Pes **[P1 36b]** (1) Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ẕātı maḥall-i ḥavādiṯ olmak mahāl oldı. Ve eger (2) ol kelām-ı muḥdeṯ Ḥaḳḳ'uŋ ẕātına ḳāʾim degül ise bu daḫı (3) muḥāldür. Zīrā ki eger cāʾiz ola ki[492] bir kimesne ki bir kelāmile (4) mütekellim ola ki ol kelām anuŋ ẕātına ḳāʾim olmaya lāzım gelür (5) ki cāhil ola. Bir cehlile ki ol cehl

---

481 ki: -N

482 ve: -H, L, N.

483 Niteki: Nitekim A1, N.

484 ki: -T

485 Allah'ın kelamı lisanla veya kalp ile kaim değildir. Hiçbir mushaf veya levhaya da hulûl etmiş değildir.

486 kelāmu'llāhda: kelāmu'llāh H, L, N.

487 ve: -H, L.

488 eger bir kimesne meṯelā: -H, L, N.

489 "Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. **Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur.** Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir" (A'râf, 7/54).

490 Ve: -H, L.

491 ezelde: ezelden H, L.

492 ki: -N.

anuŋ ẕātına (6) ḳāʾim olmaya. Ve bu muḥāldür. Pes ol daḫı muḥāl ola.[493] Pes maʿlūm[494] (7) oldı ki Ḥüdāvend Teʿālā'nuŋ kelāmı ḳadīm ve ezelīdür. (8) Nitekim ehl-i sünnet ve cemāʿatüŋ meẕhebidür. Ve dükeli Eşāʿire (9) buŋa ẕāhiblerdür ki: "Kelāmu'llāhi Teʿālā maʿnen basīṭun (10) ḳāʾimun bi-ẕātihi Teʿālā ḳadīmun." Yaʿnī kelāmu'llāh bir maʿnā-yı basīṭdür **[H 30b]** (11) ki Ḥaḳk'uŋ ẕātına **[L 20b]** ḳāʾimdür ve ḳadīmdür. Ve ḥurūf u (12) aṣvāt hādiṣdür. Ve[495] maʿlūm ola ki Muʿtezile ile Şeyḫ (13) Ebu'l-Ḥasan-ı Eşʿarī mābeyninde kelām-ı lafẓīnüŋ ḥudūṣında (14) nizāʿ yoḳdur. Nizāʿları kelām-ı nefsīnüŋ iṣbātında ve ʿademi[496] (15) iṣbātındadur. Ve Seyyid ʿAḍud raḥimehu'llāh *Mevāḳıf*'da **[N 18a]** ve *ʿAḳāʾid-i* (16) *ʿAḍudī*'de buŋa ẕāhibdür ki Şeyḫ[497] Ebu'l-Ḥasan Eşʿarī'nüŋ (17) meẕhebi budur ki elfāẓ daḫı ḳadīmdür. Ve bu müddeʿī içün **[P1 37a]** (1) başḳa bir maḳāle ifrād idüp ol maḳālede[498] ẕikr itmişdür (2) ki maʿnānuŋ lafẓı gāh olur ki lafẓuŋ medlūline (3) ıṭlāḳ iderler. Ve gāh olur ki ḳāʾim bi'l-ġayra daḫı (4) ıṭlāḳ iderler. Ve çünkim Şeyḫ buyurdı ki: "El-kelāmu (5) hüve'l-maʿne'n-nefsiyyi." Yaʿnī kelām maʿnā-yı nefsīye dirler. (6) Aṣḥābı bu kelāmdan fehm eylediler ki Şeyḫ'üŋ (7) murādı lafẓuŋ medlūlidür. Ve Şeyḫ'üŋ ḳatında ḳadīmdür. Ammā (8) ʿibārata kelām didükleri mecāzīdür. Anuŋçün ki (9) kelām-ı ḥaḳīḳiye delāleti vardur. Ḥattā Şeyḫ'üŋ aṣḥābı (10) taṣrīḥ itdiler ki elfāẓ hādiṣdür. Ve Şeyh'üŋ meẕhebi (11) budur. Ammā Şeyḫ'üŋ kelāmından fehm eyledükleri eger (12) Şeyḫ'üŋ murādı ise andan nice fesād lāzım gelür. Birisi bu ki (13) eger bir kimesne inkār eyleye[499] ki muṣḥafuŋ (14) mābeynü'd-deffeteyn kelāmu'llāh degüldür. Tekfīr[500] lāzım gelmeye. (15) Ve ḥāl oldur ki mā beyne'd-deffeteyn kelāmu'llāh idügi żarūreten (16) dīnden bilinmişdür. İkinci fesād oldur ki *Ḳurʾān*'ıla (17) teḥaddī olınan **[H 31a]** ḥaḳīḳatā kelāmu'llāhile olınmamış lāzım gelür. **[P1 37b]** (1) Ve bu ḫilāf-ı vāḳiʿdür. Üçünci fesād budur ki lāzım gelür (2) ki muḳarrer ve maḥfūẓ olan ḥaḳīḳatā kelāmu'llāh olmaya. (3) "İllā-ġayri ẕalike **[A1 17a]** mine'l-mefāsidi mimmā lā-yaḫfā ʿale'l-muṭefiṭṭini (4) fi'l-aḥkāmi'd-dīniyyeti."[501] Pes vācib[502] ve lāzım oldı ki (5) Şeyḫ'üŋ kelāmını maʿnā-yı ṣānīye ḥaml idevüz. Pes kelām-ı (6) nefsī Şeyḫ'üŋ ḳatında bu taḳdīrce bir emr olur ki şāmil (7) ola.[503] Lafẓa ve maʿnāya bile ve ẕātu'llāh üzre ḳāʾim ola. (8) Va'llāhu aʿlem. Şimdi eger sāʾil suʾāl iderse ki[504] (9) çün kelāmu'llāh nefs üzre ḳāʾim olan maʿnāya (10) ve[505] ol maʿnāya **[L 21a]** delālet iden elfāẓa bile ıṭlāḳ olındı. (11) Eyā kelāmuŋ ıṭlāḳı maʿnāda ve lafẓda ḥaḳīḳat midür (12) veyāḫūd lafẓda ḥaḳīkat ve nefs üzre ḳāʾim olan (13) maʿnāda mecāz mıdur?[506] Veyāḫūd ʿaks üzredür. Yaʿnī (14) elfaẓda mecāz ve nefs üzre ḳāʾim olan maʿnāda ḥaḳīḳat (15) midür? Cevāb oldur ki Eşāʿire arasında (16) iḫtilāf vardur. Ve Şeyḫ Ebu'l-Ḥasan Eşʿarī'den iki (17) ḳavl rivāyet olınmışdur. Biri oldur ki ḳāʾim bi'n-nefs **[P1 38a]** (1) olan maʿnāda ḥaḳīḳatdür. ʿİbārāt u elfāẓda mecāzdur. (2) Ve ıṭlāḳu'd-delīl ʿale'l-medlūl bābındandur. Ve sābıḳā bu (3) ḳavl ẕikr olındı. Ve ikinci ḳavli

493 Pes ol daḫı muḥāl ola: -A1.
494 maʿlūm: -N.
495 Ve: -H, L.
496 ʿademi: ʿadem-i +hissetüŋ N.
497 Şeyḫ: -A1, N.
498 maḳālede: maḳāle +ifrād +idüp H, L.
499 eyleye: eylese A1.
500 Tekfīr: Tekfīri H, L, N.
501 Dinin hükümlerini iyi bilen akıllı kişiler için, bu yanlış düşünceler gizli değildir.
502 vācib: -N.
503 ola: +ki H, L.
504 ki: -N.
505 ve: -N.
506 mıdur: -N.

ki Şeyḫ'üŋ (4) muḫtārıdur. Oldur ki hem ḳā'im bi'n-nefs olan maʿnāda (5) ve hem ʿibārāt ve elfāẓda ḥaḳīḳatdür. Zīrā ki ikisinde (6) bile istiʿmāl iderler. Ve ıṭlāḳda aṣl ḥaḳīḳatdür. **[H 31b]** Ve (7) mecāza ṣol vaḳtin irtikāb olınur ki ḥaḳīḳat (8) müteʿaẓẓir ola. Eger sā'il su'āl iderse ki çün (9) kelāmu'llāh ḳā'im bi'n-nefs olan maʿnāda ve hem ʿibārāt u (10) elfāẓda **[N 18b]** ḥaḳīḳatdür. Ve ikisine bile şāmildür. Ve bu ḳavl (11) Şeyḫ'üŋ muḫtārıdur. Pes Şeyḫ üzerine vārid olur (12) ki bu taḳdīrce ẕātu'llāh üzre ḳā'im olan (13) lafẓ ʿaraż-ı ḳārr-ı ġayr-ı seyyāl ola. Ve ḳārī üzerine ḳā'im (14) olan lafẓ ʿarż-ı ġayr-ı ḳārr ola. Ve bu safsaṭadur.[507] (15) Cevāb oldur ki Mevlānā Celālü'd-dīn-i Devvānī (16) *ʿAḳā'id-i ʿAḍudiyye* şerḥinde mebḥaṣ-ı kelāmı ve mā-lehū ve ʿaleyhisini (17) tamām beyān itdükden ṣoŋra ve Şeyḫ'üŋ kelāmına **[P1 38b]** (1) vārid olan iʿtirāżlaruŋ taḥrīrinden ṣoŋra bir nevʿile kelāmuŋ (2) taḥḳīḳin ider ki meẕkūr olan ṭā'ife-i Muʿtezile ve Ḥanābile (3) ve Kerrāmiyye'nüŋ aḳvāl-i faṣīdelerinden lāzım gelen maḥẕūrātı (4) ve Şeyḫ'üŋ kelāmından lāzım gelen safsaṭayı defʿ idüp (5) ibhām ve īhāmdan müberrā ve ilzām ve ifhāmdan muʿarrā zībā ve (6) ġarrā taḥrīr ü taḳdīr itmişdür. Ve biz bu maḥalde anuŋ kelāmınuŋ (7) muḫtaṣarı muḫtaṣıran taḥḳīḳ ü tedḳīḳ idelüm. "Muḥaṣṣalu'l-kelām (8) ilā-ġāyeti'l-merām."[508] Bir muḳaddimenüŋ temhīdine mütevaḳḳıfdur. (9) Ve ol muḳaddime budur ki kelām-ı nefsīnüŋ mebdāyī bizde (10) bir ṣıfatdur ki ol ṣıfatıla maḳṣūdumuza muṭābıḳ (11) kelimātuŋ naẓmına ve tertībine ḳādir oluruz. **[A1 17b]** Ve bu ṣıfat ḫaresüŋ[509] **[L 21b]** (12) żıddıdur. Ve bu ṣıfat ʿilmden ġayrıdur. Anuŋçün ki gāh (13) olur ki ʿilmden **[H 32a]** teḫallüf ider. Zīrā ġayruŋ kelāmı (14) bize maʿlūmdur. Ve bizüm ʿilmümüz aŋa müteʿalliḳdür. Ammā bu ṣūretde (15) ẕikr olınan ṣıfat ki kelām-ı nefsīnüŋ mebdā'īdür. Aŋa[510] (16) müteʿalliḳ degüldür. Pes ġayruŋ kelāmı bizüm kelāmumuz degüldür. (17) Belki bizüm kelāmumuz[511] ṣol kelimātdur ki Ḥaḳ celle ve ʿalā[512] biz[513] ḫayālümüzde **[P1 39a]** (1) tertīb itmişüz ve bizden ġayrı tertīb itdügi kelām anuŋdur. (2) Ve çünki bu muḳaddime temhīd olındı. Pes dirüz ki (3) Allāh Teʿālā'nuŋ kelāmı ṣol kelimātdur ki Haḳk celle ve ʿalā (4) ʿilm-i ezelīsinde tertīb ḳılmışdur. Ṣol ṣıfat-ı ezeliyyesiyle ki (5) ol kelimātuŋ te'līf ü tertībine mebdā'dur. Ve[514] ol ṣıfat (6) ḳadīmdür. Ve bu kelimāt-ı müterettibe daḫı vücūd-ı ʿilmī ḥasebiyle ḳadīmdür. (7) Pes Allāh Teʿālā'nuŋ kelāmı ṣol kelimātdur ki vāsıṭasız (8) bi-nefsihī aŋa tertīb ü te'līf[515] virmişdür. Ve vücūd-ı ʿilmīde (9) kelimātuŋ arasında teʿāḳub ve tevālī olmaz. Tā ki ḥudūṣı (10) lāzım gele. Pes kelimāt arasında teʿāḳub u tevālī vücūd-ı (11) ḫāricīde olur. Vücūd-ı ḫāricī sebebiyle müteʿāḳıb olan (12) kelimāta kelām-ı lafẓī dirler. "Haẕīhi tercüme kelāmihī."[516] Ve çünki (13) Ḥaḳ

---

507 Derkenar: es-Safsaṭatü ḳıyāsun mürekkebun fi'l-vehmiyyāti ve'l-ġaraḍu minhu teġlīṭu'l- ḫasmi ve iskātuhu keḳavlinā el-cevheru mevcudun fi'z-zihni ve küllü mevcudin fi'z-zihni ḳaimun bi'z-zihni ʿaradun li-yuntice enne'l-cevhere ʿaradun. Şerhu Mevāḳıt. A1, P1. (Safsata, vehimler üzerine kurulu mürekkep bir kıyastır. Ondaki amaç; hasmın kafasını karıştırmak ve onu susturmaktır. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi cevher zihinde mevcuttur. Zihindeki her mevcud (varlık), zihinle kâimdir, arazdır. Üretildiği için şüphesiz cevher arazdır.)

508 Bu sözlerin özeti, hedefimize ulaştıracaktır.

509 Derkenar: Ḫares bi't-taḥrīk gongī ve gong şoden. Yaʿnī dilsizlik ve dilsiz olmaḳ. Aḫresün naʿtdur minhü ṣarāḥ A1, P1 (Konuşmamaya ve az konuşmaya dikkat etmek.).

510 aŋa: ki N.

511 degüldür. Bellki bizüm kelāmumuz: -N

512 Ḥaḳ celle ve ʿalā: -A1, H, L.

513 biz: -H, L.

514 Ve: -H, -L.

515 tertīb ü te'līf: telīf ü tertīb H, L.

516 Bu, onun kelamının tercümesidir.

Teʿālā içün kelām-ı nefsī iṣbāt olındı. *Ḳurʾān*'ıla[517] (14) kelām-ı nefsī arasında farḳ var mı yoḳ mı beyān idelüm. (15) Rāy-ı enver-i kīmiyā meāʾṣire maḫfī olmaya ki **[N 19a]** ehl-i (16) sünnet ve cemāʿat arasında bu mesʾele muḳarreredür ki: (17) "**El-*Ḳurʾān*u kelāmu'llāhi Teʿālā ġayru maḫlūḳin ve hüve'l-mektūbu [P1 39b]** (1) **fi'l-meṣāḥifi el-maḳruvvu bi'l-elsuni el-mahfūẓu fi'ṣ-ṣudūri [H 32b]** (2) **el-mektūbu ġayru'l-kitābeti ve'l-maḳruvvu ġayru'l-ḳırāʾeti ve'l-maḥfūẓu** (3) **ġayru'l-ḥıfẓ."** [518] Ve lafẓ-ı *Ḳurʾān* müşterekdür. Gāh olur ki ıṭlāḳ (4) iderler ve maḳruvv irāde olınur ki ol ẕātu'llāh üzre (5) ḳāʾim olan ṣıfat-ı ḳadīmedür. Ve ḥurūf u aṣvāt ḳabīlinden (6) degüldür. Ve selefüŋ ḳavli ki el-*Ḳurʾān*-ı kelāmu'llāh ġayrı (7) maḫlūḳ aŋa delālet ider. Ve Ḥażret-i ʿAlī kerrema'llāhu vechehü'l-celīnüŋ buyurduġı (8) ki: "Mā-ḥakkemtu maḫlūḳan ve innemā ḥakkemtu'l-*Ḳurʾān*."[519] (9) daḫı aŋa dālldür. Ve gāh olur ki *Ḳurʾān* ıṭlāḳ (10) iderler. Ve ṣıfat-ı ḳadīmeye delālet iden ʿibārāt irāde (11) iderler ki **[L 22a]** ol ḳırāʾatdür ve[520] bu ḳabīldendür. Ḥaḳ celle (12) ve ʿalānuŋ buyurdıġı ki: "*İnne ʿaleynā cemʿahu ve Ḳurʾānehu.*"[521] İy ḳırāʾetehu (13) zīrā ki *Ḳurʾān* içün bir *Ḳurʾān* daḫı yoḳdur. "*Fe-iẕā Ḳurʾānehu* (14) *fe'ttebiʿ Ḳurʾānehu.*"[522] İy ḳırāʾatehu pes bu taḳrīrden ẓāhir (15) oldı ki ḳırāʾat ġayrı maḳruvvdur. Ve ḥıfẓ-ı maḥfūẓuŋ ġayrıdur. (16) Ve kitābet mektūbuŋ ġayrı[523] ve bu meṣādirden mefhūm olan (17) esmā-yı mefʿūlātdan mefhūm olanuŋ ġayrıdur. Pes **[P1 40a]** (1) ḳadīmile maḥkūm olan maḳruvv ve mektūbdur. Ḳırāʾatile kitābet (2) degüldür. Ve mektūbıla kitābetüŋ farḳı ẕikr ile meẕkūruŋ (3) farḳı gibidür ki[524] bizüm **[A1 18a]** ḳavlümüzdür ve ḥādiṣdür. Ve meẕkūr (4) Allāh'dur ki ḳadīmdür. Ve eger kitābet mektūbuŋ ʿaynı (5) ve ḳırāʾat maḳruvvuŋ ʿaynı olaydı pes **[H 33a]** her ḳaçan ki[525] biz bir (6) kāġad pāresine ʿarş u kürsī ve semavāt u arżı kitābet (7) ideydük bu meẕkūrlaruŋ cismi ol kāġad pārede (8) ṣıġışmak lāzım olurdı. Ve hem[526] her ḳaçan ki bir kimesne (9) lafẓ-ı nārıla nāṭıḳ olaydı aġzı yanmaḳ lāzım olurdı. (10) Pes bu taḳrīrden maʿlūm[527] oldı ki ḳırāʾat (11) maḳruvv degüldür ve tilāvet metluvv degüldür. Ve ḳadīm ve kelām-ı (12) ezelī ve ġayr-ı maḫlūḳ olan *Ḳurʾān* meṣāḥifde mektūb ve (13) elsinede maḳruvv ve ṣudūrda maḥfūẓdur. Ve kitābet ve ḳırāʾat (14) ve ḥıfẓ-ı ʿabdüŋ fiʿlidür. Ve kelāmu'llāh-ı Teʿālā'ya dālldür. (15) Egerçi ki[528] dāll olana daḫı kelāmu'llāh dirler. Ḳāle Teʿālā: (16) "*Feʾecirhu ḥattā yesmeʿa kelāmuʾllāh.*"[529] Ve çünki[530] ḳavmüŋ (17) kelāmı bu mebḥaṣda ṭavīlü'ẕ-ẕeyl idi. Bu miḳdārıla iḫtiṣār **[P1 40b]** (1) itdüm. Ziyāde ṭaleb olınurısa kütüb-i ḳavme mürācaʿat olına. (2) Ammā bu faḳīr-i keṣīrü't-taḳṣīr ẕikr olınan

---

517 kelām-ı nefsī iṣbāt olındı. *Ḳurʾān*'ıla: -A1, N.

518 Kuran Allah kelamıdır, mahluk değildir. Mushaflarda yazılmış, diller ile okunmuş, sadırlarda (zihinlerde ezberlenmiş) korunmuştur. Onun yazılmış olması yazmak ile, okunmuş olması okumak ile ezberlenmiş olması da ezberlemek ile değildir.

519 Bir mahluku değil; *Kur'ân*'ı hakem tayin ettim.

520 ve: -H, L.

521 "Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir" (Kıyâmet, 75/17).

522 "O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy" (Kıyâmet, 75/18).

523 ġayrı: ġayrıdur N.

524 ki: -N.

525 ki: kim H, L.

526 hem: -N.

527 maʿlūm: lāzım N.

528 ki: -N.

529 "Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, **Allah'ın kelamını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı**. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir" (Tevbe, 9/6).

530 çünki: çünkim A1, N.

ḳīl (3) ü ḳālüŋ mücmel ü mufaṣṣalı[531] ve baḥṣ ü cidālüŋ ḥāṣıl u muḥaṣṣalı **[N 19b]** (4) ʿizz-i ḥużūra elṭaf-ı ʿibārat ve eşref-i işāretile ʿarż ideyin. (5) Tā kim[532] kelām mesʾelesinüŋ zübde-i kelāmı ve ḫulāṣa-i (6) merāmı meẕhebümüze muvafıḳ ve iʿtiḳādumuza muṭābıḳ taḳrīr (7) ü taḥrīrümden ẓāhir ü bāhir ola. "Bi-ʿavni'llāhi Teʿālā ve teḳaddese (8) mubeṣṣirān."[533] Ḫurde-bīn ve müteʿallimān-ı ʿilm-i dīne **[L 22b]** maʿlūm u mefhūm (9) ola ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ kelāmı bir emrdür ki ẕātına (10) ḳāʾimdür. Ve ḥadd-i ẕātında ḥurūf u aṣvāt cinsinden (11) degüldür. Lākin aṣvāt u ḥurūf ṣūretinde **[H 33b]** mütemeṣṣil olması (12) saḥīhdür. Nitekim Cebrāʾil ʿaleyhi's-selām ḥadd-i ẕātında (13) insān cinsinden degül iken ve sāʾir ebdān gibi (14) laḥm u ʿaẓm ü insāndan mürekkeb bedeni yoġıkan cins-i ebdāndan (15) bedeni[534] olan beşerüŋ ṣūretinde mütemeṣṣil olur. Nitekim (16) *Ḳurʾān*'da mesṭūrdur ki: "*Fe-temeṣṣel lehā beşerān seviyyā.*"[535] Ve (17) ḥadīṣde[536] meşhūrdur ki ekṣer Dıḥyetü'l-Kelbī[537] ṣūretinde **[P1 41a]** (1) temeṣṣül ideridi. Ve çünki Cebrāʾil ʿaleyhi's-selām (2) ḥadd-i ẕātında ezmine-i māżiyede ve ḳurūn-ı ḫāliyede mevcūd (3) idi. Ve beşer ṣūretinde mütemeṣṣil olduġı iʿtibāriyle şöyle (4) görinür ki degülmiş. Ke-ẕālik Allāh Teʿālā'nuŋ (5) ṣıfatı olan kelām ki emr-i ḳāʾimün bi-ẕātihīdür ḳadīmdür. Ve (6) ḥurūf u aṣvātdan degüldür. Ve bu iʿtibārıla muʿciz cinsinden (7) degüldür. Zīrā ki "kemā-ḥaḳḳuhu"[538] ḥaḳīḳati bilinmez. Tā ki (8) ḥükm olına ki muʿciz midür veyā degüldür.[539] Belki ḥadd-i (9) ẕātında sāʾir ṣıfāt-ı ḥaḳīḳiyye gibi bir ṣıfatdur ki (10) ẕātu'llāh üzre ḳāʾimdür. Ammā aṣvāt u ḥurūf ṣūretinde (11) mütemeṣṣil olduġı iʿtibāriyle sāʾir ḥurūf u aṣvāt gibi (12) ʿaraż-ı seyyāl-i ḥādiṣdür. Lākin bu iʿtibārıla muʿcizdür. (13) Ve miṣlin getürmege insān ʿāciz ü nā-tüvāndur. (14) Zīrā ki ṣıfat-ı ḳadīme **[A1 18b]** ṣūret-i ḥurūf u aṣvātıla mütemeṣṣildür. (15) Nitekim nevʿ-i beşerden bir kimesne kādir olamaz ki[540] (16) ṣūretinde Cebrāʾil temeṣṣül itdügi beşer ile muḳāvemet (17) eyleye. Anuŋçün ki ol beşerde Cebrāʾil'üŋ ṣıfatı vardur. **[H 34a] [P1 41b]** (1) Pes bu taḳrīr[541] üzre eger dilersin dirsin ki kelāmu'llāh (2) ḳadīmdür.[542] Ḫurūf u aṣvāt cinsinden degüldür. Ve eger (3) dilersin dirsin ki kelāmu'llāh ẕāt-ı Bārī'ye ḳāʾimdür. (4) Ve eger dilersin dirsin ki kelāmu'llāh ẕāt-ı ḳārīye ḳāʾimdür. (5) Ve eger dilersin dirsin ki ḥurūf u aṣvātdan mürekkeb (6) olan ki[543] aŋa kelām-ı lafẓī dirler ḥādiṣdür. Pes (7) bu aḥkāmuŋ küllīsi ṣādıḳdur.[544] Ve mütenāḳıż degüldür. Zīrā (8)

---

531 mufaṣṣalı: mufaṣṣaluŋ H, L.
532 kim: ki H, L, N.
533 Yüce ve her şeyi gören mukaddes Allah'ın yardımıyla.
534 bedeni: +yoġiken H, L.
535 "(Ey Muhammed!) Kitapta (Kur'ân'da) Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti. Biz, ona Cebrâil'i göndermiştik de **ona tam bir insan şeklinde görünmüştü**" (Meryem, 19/16-17).
536 Hz. Câbir (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Bana geçmiş peygamberler (a.s.) arzedildiler. Hz. Mûsâ zayıfca bir erkekti. Sanki Şenûe kabilesinden (uzun boylu) birine benziyordu. Hz. Îsâ'yı (a.s.) da gördüm, gördüklerim içinde ona en çok benzeyen Urve İbnu Mes'ûd idi. Hz. İbrâhim'i (a.s.) de gördüm, gördüklerim arasında ona en çok benzeyen, arkadaşınızdı -yani kendisini kastediyor- Hz. Cebrâil'i (a.s.) de gördüm. Gördüklerimden ona en ziyâde benzeyen Dıhye ibnu Halîfe idi" [Müslim, İmam 271, (167); Menâkıb 27, (3651).] (Canan, 2001: 6, 399).
537 Derkenar: Yecūzü ḥarekātu es-selāsü fīhi. A1, H, L, P1 (Onda üç hareke de caizdir.).
538 Hakkı olan şekilde.
539 degüldür: degül midür? N.
540 ki: kim H, L.
541 taḳrīr: taḳdīr H, L.
542 ḳadīmdür: +Ve N.
543 ki: kim H, L.
544 ṣādıḳdur: ṣādıḳ aḥkāmdur H, L.

ki bu aḥkāmı iḳtiżā iden cihāt muḫtelifdür. “Fe’f-hem fe-innehu (9) mebḥaṣun **[L 23a]** daḳīḳun ve bi’t-teʾemmuli ḥaḳīkun.”[545] Ve hem bu tefhīm ü taʿlīmden **[N 20a]** (10) ḳalbe ʿārıż olan şübühātuŋ deyni zāʾil olup Ḥaḳḳ’a (11) māʾil olur. Belki müşkilāt-ı Furḳān ve muʿżilāt-ı (12) ḥadīṯ ü *Ḳurʾān* daḫı āsān olur. Miṣlu ḳavlihi Teʿālā: “***Şehru*** (13) ***ramażāne’lleẕī unzile fīhi’l-Ḳurʾān.*”**[546] Ve ḳavlihi Teʿālā: “***İnnā enzelnāhu*** (14) ***fī-leyleti’l-ḳadr.***”[547] Ve Ḥażret-i Resūl’üŋ buyurduġı ki “**Allāhumme** (15) **icʿale’l-*Ḳurʾān*e lenā fi’d-dünyā ḳarīnen ve fi’l-ḳabri mūnisen ve fi’l-ḳıyāmeti** (16) **şefīʿan ve ʿale’ṣ-ṣırāṭi delīlen ve mine’n-nāri sitren ve ḥicāben**.”[548] (17) Zīrā ki Ḳadr gicesinde inzāl ü nüzūlüŋ maʿnāsı budur ki **[P1 42a]** (1) seyyid-i beşer ʿaleyhi’s-selāmuŋ lisānı üzere *Ḳurʾān* ḥurūf u aṣvāt (2) ṣūretiyle mütemeṣṣil oldı. Ve ramażānda nüzūl ü inzālüŋ (3) maʿnāsı melāikenüŋ lisānı üzre ḥurūf u aṣvāt (4) ṣūretiyle temeṣṣülidür. Ve ḥadīṯ-i nebevīde olan mūnis (5) ü şefīʿüŋ maʿnāsı budur ki *Ḳurʾān* beşer ṣūretiyle (6) mütemeṣṣil olup ḳabrde mūnis ve ḳıyāmetde şefīʿ olsa gerek. **[H 34b]** (7) Ve nitekim *Ḳurʾān*’uŋ aṣvāt u ḥurūf ṣūretindeki aʿrāżdur. (8) Temeṣṣüli cāʾizdür. Ke-ẕālik cevāhir ṣūretiyle ki şefīʿ (9) ve mūnis ve ġayrihimā gibi temeṣṣüli ṣaḥīḥdür. “Kemā-yeşhedu bihi’l-eḥādīṣu (10) min-temeṣṣulihi bi-ṣūretin ʿamāmetin ev ġayrihā faʿlem (11) ẕalik. Fe-innehu minḥacu’l-mesāliki. Ve’l-muneccī mine’l-mehālik. (12) Va’llāhu nāẓirun ʿalā-ḥālike.”[549]

el-Aṣlü’ṣ-Ṣāmin (13) **fī-Efʿālihi Teʿālā.**

Sekizinci aṣl Allāh Teʿālā’nuŋ efʿāli (14) beyānındadur. Ḳāle’l-İmām Ḳıdvetu’l-İslām:“Ve cemīʿu (15) mā-fi’l-ʿālemi maḫlūḳun lehū ve leyse meʿahu şerīkun velā (16) ḫāliḳun beli’l-ḫāliḳu’l-vāḥidu ve küllümā ḫaleḳahu min-taʿabin ve marażin (17) ve faḳrin ve ʿaczin ve cehlin faʿdlun minhu velā yumkinu’ẕ-ẓulmu min-efʿālihi **[P1 42b]** (1) li-enne’ẕ-ẓālime elleẕī yeteṣarrafu fī-milki ġayrihi ve’l-ḫāliḳu lā-yeteṣarrafu (2) illā fī-mulkihi ve leyse meʿahu mālikün sivāhu ve külle mā-kāne ve yekūnü (3) ve hüve kāyinun fe-hüve milkün lehū ve hüve mālikun bilā-şebīhin velā şerīkin (4) ve leyse li-eḥadin ʿaleyhi iʿtirāżun bi-lime ve keyfe le-kin lehu’l-hukmu (5) ve’l-emrihi **[A1 19a]** külli efʿālihī ve māli eḥadin ġayru’t-teslīmi ve’n-naẓari ilā-ṣunʿihī (6) ve’r-rıżāʾi bi-ḳażāʾihī.” Hāẕā kelāmuhu. Maʿnā-yı kelām-ı müttesiḳu’n-niẓām **[L 23b]** (7) budur ki mecmūʿı māfi’l-ʿālem ḫāliḳ-ı ʿalemüŋ maḫlūḳıdur. (8) Ve ḫalḳ itmede anuŋ şerīki ve yardımcısı yoḳdur. Belki[550] ḫāliḳ-ı (9) vāḥiddür. Ve her nesne ki yaratmışdur. Gerek taʿb gerekse (10) neṣeb gerek maraż gerekse ʿaraż gerek ṣıḥḥat gerek niḳmet[551] (11) gerek ʿacz ü cehl gerek ʿilm ü faẓl gerek faḳr u ʿanā[552] (12) gerek **[H 35a]** küfr ü ġinā[553] küllīsi anuŋ ʿadliyledür. Ve Haḳ Teʿālā’nuŋ (13) efʿālinde ẓulm yoḳdur. Ve Ḥaḳ Teʿālā ẓālim

---

545 Bil ki bu konunun kavranması güçtür ve iyice düşünmeye değerdir.

546 “(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak ***Kur’ân*’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.** Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir” (Bakara, 2/185).

547 “Şüphesiz, biz onu (*Kur’ân*’ı) Kadir gecesinde indirdik” (Kadir, 97/1).

548 Allah’ım! *Kur’ân*’ı bize dünyada arkadaş, kabirde yoldaş, kıyamette şefaatçi, sırat üzerinde kılavuz ve cehenneme karşı örtü ve perde eyle.

549 Hadislerin şahitlik ettiği gibi *Kur’ân* “sarık” suretiyle ya da başka suretle görünebilir. Bunu bil. Çünkü bu gidilen yoldur. Tehlikelerden kurtarıcıdır. Allah hâline nazırdır.

550 Ḫāliḳ-ı ʿalemüŋ maḫlūḳıdur. Ve ḫalḳ itmede anuŋ şerīki ve yardımcısı yoḳdur. Belki: -N.

551 nıḳmet: niʿmet H, L.

552 ʿanā: ġinā N.

553 gerek küfr ü ġinā: -N.

degüldür. Zīrā (14) ki ẓālim şol kimesneye dirler ki ġayruŋ milkinde (15) veyā ġayr-ı milkde taṣarruf eyleye. Ve ḫāliḳ-ı ʿālemüŋ taṣarrufı (16) degüldür. İllā kendü milkinde ve mülkinde mālik-i ḥaḳīki oldur (17) ve mālikiyyetde şibhi ve şerīki yoḳdur. Ve her ne ki olmışdur **[P1 43a]** (1) ve olsa gerek ve el-ān vardur. Ḥaḳḳ'uŋ ḥaḳīkatā **[N 20b]** milkidür. (2) Ve Ḥaḳ Teʿālā[554] üzerine kimesnenüŋ iʿtirāżı yoḳdur. "Li-me ve keyfe"[555] (3) dimekile. Yaʿnī neden ötürü böyle işledi ve niçün şöyle (4) itmedi? Ve her fiʿlinde ḥükm ü emr kendüsinüŋdür. Ve (5) teslīmden ġayrı ve ṣunʿında naẓar itmekden ġayrı (6) ve ḳażāsına rıżā virmekden ġayrı ḳullarına elyaḳ u evfaḳ (7) yoḳdur. Budur tercüme-i kelām-ı İmām. Ammā bu kelimāt-ı miskiyyetü'n-nefeḥāt (8) nice mesāʾilden muḫbir ve müşʿirdür ki her birisi (9) uṣūl-i ʿaḳāʾidüŋ bir dürr-i ṣemīnidür[556] ve naḳş-ı nigīnidür. **Evvelki mesʾele** (10) budur ki Allāh Teʿālā'dan ġayrı ḫāliḳ yoḳdur. Ve cemīʿ eşyā (11) anuŋ maḫlūḳıdur. Eger cevher eger ʿaraż. **İkinci mesʾele** (12) budur ki ṣāniʿ-i ʿālemden fiʿl-i ḳabīḥ ṣādır olmaz. (13) Ve efʿālinde lehv ü sehv ü ʿabeṣ yol bulmaz. **Üçünci** (14) **mesʾele** budur ki ṣāniʿ-i ʿālemüŋ efʿāli muʿallelün bi'l-ġaraż (15) olmaḳdan münezzehdür. Ve cerr-i menfaʿat ve defʿ-i mażarrat içün (16) degüldür. **Dördünci mesʾele** oldur ki ṣāniʿ-i ʿālem (17) çünkim bir ḳulına ṭāʿat teklīf **[H 35b]** eylese[557] ol ṭāʿatüŋ **[P1 43b]** (1) muḳābelesinde Ḥaḳ üzerine nesne lāzım ve vācib olmaz. Ve eger (2) bir ḳulına elem ve żarar yitişdüre hīç ʿivaż daḫı lāzım gelmez. (3) **Bişinci mesʾele**[558] budur ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ fiʿline ve ḥükmine cevr ü (4) ẓulm nisbet eylemek cāʾiz degüldür. Pes bize lāzımdur (5) ki bu mesāʾilden iġmāż-ı ʿayn itmeyüp delāʾilile "ʿale'ṭ-ṭarīki'l-icmāl (6) bi-dūni'l-iṭnāb **[L 24a]** ve'l-iḫlāl"[559] ʿizz-i ḥużūr-ı (7) lāzımü'l-ḥubūrda mütecellī ve zīver-i tedḳīḳ ü taḥḳīḳile müteḥallī (8) ḳılavuz. **Beyt:**

> Ḳadr-i mecmūʿa-i gül murġ-ı seḥer dāned u bes
> (9) Ki ne her kū vereḳī ḫˇānd meʿāni dānist[560]

(10) **Ammā evvelki mesʾele**nüŋ delīli ki Allāh Teʿālā'dan ġayrı ḫāliḳ (11) yoḳdur. Ve cemīʿ eşyā gerek cevher gerek ʿaraż anuŋ ḫalḳı iledür. Budur (12) ki Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur: "***Lā-ilāhe illā hüve ḫāliḳ külle şey'in*** (13) ***fa'budūhu***."[561] Ve daḫı buyurur ki "***Hel min-ḫāliḳin ġayru'llāhi***."[562] **[A1 19b]** (14) Ve[563] Muʿtezile ile ehl-i sünnetüŋ arasında ḫilāf ʿabdüŋ fiʿlindedür. (15) Ehl-i sünnet ve cemāʿat ḳatında fiʿl-i ʿabd daḫı Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (16) ḫalḳı ve iḫtirāʿı iledür. Ve ʿabdüŋ ḳudreti müʾeṯṯir degüldür. (17) Ve ʿabdden ṣādır olan ḥareket ʿabdüŋ ḳudretine nisbet **[P1 44a]** (1) aŋa kesb dirler. Ve Ḥaḳḳ'uŋ ḳudretine nisbet aŋa ḫalḳ dirler. (2) Ve ekṯer-i Muʿtezile ḳatında ʿabdüŋ fiʿli ḳudretiyledür. (3) Ve ʿabd kendü fiʿlinüŋ ḫāliḳıdur. Ve bu meẕheb bāṭıldur. (4) Berāhīn-i ʿaḳliyye ve naḳliyye ile ve biz bu meẕhebüŋ **[H 36a]** buṭlānına (5) dāll birḳaç burhān

---

554 Teʿālā: Teʿālā'nuŋ H, L, N.

555 Neden ve nasıl?

556 ṣemīnidür: ṣemīni H, L, N.

557 eylese: eyleye H, L, N.

558 mesʾele: +daḫı A1.

559 Abartı ve eksiklik olmaksızın, kısaca.

560 Gül bahçesinde olan gülün değerini, o âşık bülbül bilir. Aklını ilim ile dolduran bilmez, âşık olan bilir.

561 "İşte sizin Rabbiniz Allah. **Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise ona kulluk edin.** O her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten)dir" (En'âm, 6/102).

562 "Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. **Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı?** Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O halde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?" (Fâtır, 35/3)

563 Ve: -N.

ẕikr idelüm. **Evvelki burhān** (6) bu meẕhebüŋ **[N 21a]** buṭlānına oldur ki eger ʿabdüŋ fiʿli anuŋ (7) ḫalḳıyla olaydı gerek idi ki ʿabd olʿ ālüŋ kemiyyetine (8) ve keyfiyyetine ʿālim olaydı. Nitekim Ḥaḳ celle veʿalā buyurur: (9) "***Alā-yaʿlemu men ḫaleḳa ve hüve'l-laṭīfü'l-ḫabīr.***" [564] Ve çünki (10) ʿabd kendü efʿālinüŋ kemiyyetine ve keyfiyyetine ʿālim degüldür. (11) Maʿlūm oldı ki ʿabd kendü efʿālinüŋ ḫāliḳı degüldür. (12) **İkinci burhān** budur ki eger ʿabdüŋ fiʿli ḫalḳıyla olaydı (13) gerek idi ki her zamān ʿabdüŋ murādı vücūda geleyidi. (14) Ve hīçbir kimesne kāfir olmaḳ istemez. Zīrā ki cemīʿ müʾminlerüŋ (15) murādı müʾmin ve pāk-iʿtiḳād olmaḳdur. Pes çün ʿabd (16) küfr ve kāfirlik istemez. Ve murādı degüldür. Ve ḥāṣıl olur. (17) Maʿlūm oldı ki ʿabdüŋ fiʿli ḫalḳıla degüldür. **[P1 44b]** (1) Belki ḫāliḳı Ḫudāvend Teʿālā'dur celle celāluhu. **Üçünci burhān** (2) oldur ki her nesne ki ʿabd diler ki anı vücūda getüre. (3) Yā Ḥaḳ Teʿālā daḫı diler ki ol nesne vücūda gele (4) veyāḫūd diler ki **[L 24b]** andan ġayrı nesne vücūda gele. Eger (5) ol dilenen fiʿl ʿabdüŋ ḳudretiyle vücūda gelüp (6) Ḥaḳḳ'uŋ ḳudretiyle[565] gelmezise lāzım gelür ki ʿabdüŋ (7) ḳudreti Ḥaḳḳ'uŋ ḳudretinden kāmil ola ve bu muḥāldür. (8) Ve eger Ḥaḳ Teʿālā diler ki ʿabdüŋ diledüginden (9) ġayrı **[H 36b]** vücūda gele. Ammā ʿabdüŋ murādı ḥāṣıl olup (10) Ḥaḳḳ'uŋ murādı ḥāṣıl olmaya bu daḫı muḥāldür. Zīrā ki yine (11) lāzım gelür ki ʿabdüŋ ḳudreti Ḥaḳḳ'uŋ ḳudretinden (12) ekmel ola. Pes maʿlūm oldı ki ʿabdüŋ fiʿli Ḥaḳ (13) Teʿālā'nuŋ ḫalḳıyladur. **Dördünci burhān** Haḳ Teʿālā'nuŋ (14) buyurduġı āyet-i kerīmedür ki: "***Allāhu ḫaleḳakum vemā*** (15) ***taʿmelun.***"[566] Ve daḫı buyurduġı[567] ki "***Allāhu ḫāliḳu küllü şey'in.***"[568] (16) Pes bu berāhīn-i ʿaḳliyye ve naḳliyye ile maʿlūm oldı ki (17) Muʿtezile'nüŋ ḳavli vāhiyāt ḳabīlindendür. Ve meẕheb-i ḥaḳ **[P1 45a]** (1) oldur ki cemīʿ eşyānuŋ ḫāliḳı Ḥaḳ Teʿālā'dur. Gerek ʿaraż (2) gerek cevher ve ʿabdüŋ fiʿli daḫı Ḥaḳḳ'uŋ ḫalḳıyladur. Ve ʿabdüŋ (3) ḳudreti müʾeṩṩir degüldür. Şimdi maʿlūm ola ki (4) Muʿtezile Eşʿarī'ye teşnīʿ idüp dimişler ki: Vaḳtā ki (5) ʿabdüŋ ḳudreti müʾeṩṩir olmaya ḳudret tesmiye eylemek mücerred-i (6) ışṭılāḥ olur.[569] Zīrā ḳudret ṣıfat-ı müʾeṩṩiredür. "ʿAlā-vefḳi'l-irāde."[570] (7) Ve hem ḳudretiyle ʿilm arasında farḳ ḳudretüŋ (8) teʾṯīri ve ʿilmüŋ **[A1 20a]** ʿadem-i teʿṩiriyledür. Ve bir teşnīʿ daḫı (9) bu kim eger ʿabdüŋ iḫtiyārı olmaya lāzım gelür ki (10) ṩevāba ve ʿiḳāba müsteḥaḳ **[N 21b]** olmaya." Ve bu teşnīʿlerüŋ cevābında (11) fużālā-yı nāmdār ve ʿulemā-yı rūzgār şöyle buyurmışlardur (12) ki: "Ḳudret ancaḳ teʾṯīre müstelzim degüldür. Belki (13) eʿammdur teʾṯīrden ve[571] kesbden. Ve ḳudretile ʿilm arasında (14) farḳ oldur ki ḳudret bu eʿamma müstelzimdür. **[H 37a]** Ve ʿilm müstelzim (15) degüldür. Ve[572] ammā ʿabdüŋ ṩevāba ve ʿiḳāba ʿadem-i istiḥḳākı (16) Eşʿarī'nüŋ uṣūline kādiḥ degüldür. Nitekim kütüb-i ehl-i sünnetde (17) mesṭūrdur. Ve eger bu mebḥaṩüŋ taḥḳīki basṭ üzre bilmek **[P1 45b]** (1) murād olınursa Mevlānā Celālü'd-dīn Devvānī'nüŋ ḫalḳ-ı efʿālde (2) teʾlīf itdügi risālede[573] müṭālaʿa olına. **İkinci mesʾele** (3) ki ṣāniʿ-i ʿālemden **[L 25a]** fiʿl-i ḳabīḥ ṣādır olmaz. Ve anuŋ efʿāli laġv (4) u sehv üʿabeṩ ve muḥāl ü bāṭıldan müberrā ve muʿarrādur. Bu mesʾelenüŋ (5) daḫı edillesi çoḳdur. Birḳaç delīl-i ʿaḳlī vü naḳlī ẕikr idelüm. (6)

---

564 "Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır" (Mülk, 67/14).

565 ḳudretiyle: + vücūda H, L.

566 "Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır" (Sâffât, 37/96).

567 buyurduġı: buyurur N.

568 **Allah her şeyin yaratıcısıdır.** O her şeye vekildir" (Zümer, 39/62).

569 ışṭılāḥ olur: ışṭılāḥdur H, L.

570 İradeye uygun olarak.

571 ve:- A1.

572 Ve: -N.

573 risālede: risāle H, L.

Evvelki delīl oldur ki Ḥaḳ Teʿālā cemīʿ mümkinātuŋ (7) yaradıcısıdur. Pes gerek ki andan hīç fiʿl-i ḳabīḥ olmaya (8) ki eger ḳabīḥ olaydı ol fiʿl andan vücūda gelmezdi. (9) **İkinci delīl** budur ki Ḥaḳ celle ve ʿalā mālikün ʿale'l-ıṭlāḳdur. (10) Ve her kimesne[574] ki mālikün ʿale'l-ıṭlāḳ ola her taṣarruf ki (11) ider kendü milkinde[575] ider. Ve her kim ki kendü milkinde[576] (12) taṣarruf eyleye andan ol fiʿl-i ḳabīḥ degüldür. Pes gerek (13) ki Ḥaḳḳ'dan hīç fiʿl-i ḳabīḥ olmaya. **Üçünci delīl** (14) budur ki Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur: "***Efeḥasibtum ennemā ḫaleḳnākum*** (15) ***ʿabeṯen***."[577] Ṣoŋra buyurur ki: "***Feteʿāla'llāhu'l-melikü'l-ḥaḳ***."[578] Yaʿnī Ḥaḳ (16) Teʿālā fiʿl-i ʿabeṯden müteʿālīdür. Ve daḫı āḫer āyetde buyurur (17) ki: "***Vemā ḫaleḳna's-semā'e ve'l-arża vemā beynehuma bāṭılen*** **[P1 46a]** (1) ***ẕālike ẓannu'lleẕīne keferū fe-veylun li'lleẕīne keferū amine'n-nār***."[579] (2) Pes maʿlūm oldı ki ṣāniʿ-i ʿālemüŋ cemīʿ efʿāli (3) ḥikmet **[H 37b]** ve ṣavāb üzredür. Ve ʿabeṯ ü laġv u bāṭıl u ġalaṭdan (4) münezzehdür. **Üçünci mes'ele** ki ṣāniʿ-i ʿālemüŋ efʿāli (5) "muʿallel bi'l-ġaraż"[580] olmaḳdan münezzehdür. Ve cerr-i menfaʿat ve defʿ-i (6) mażarrat içün daḫı muʿallel degüldür. Bunuŋ daḫı (7) berāhīni çoḳdur. Birḳaç burhān taḥrīr idelüm in-şā'allāh. (8) **Evvelki burhān** budur ki her fiʿl ki muʿallelün bi'l-ġaraż (9) ola. Ve ol fiʿl fāʿilden ṣudūra gele.[581] Lāzım gelür ki ol (10) fiʿlüŋ işlemesinden fāʿil içün kemāl ve işlememesinden (11) noḳṣān ḥāṣıl ola. Ve her kimesne ki ḥāli bu ola. Nākış (12) li-ẕātihī ve kāmil li-ġayrihīdür. Bu iki ḥālet Ḥaḳ Teʿālā ḥaḳḳında (13) muḥāldür. **İkinci burhān** oldur ki eger Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (14) fiʿli muʿallel bi'l-ġaraż ola ol ġaraż yā ḳadīmdür **[N 22a]** veyāḫūd (15) muḥdeṯdür. Eger ḳadīm ise ḳıdem-i maḫlūḳāt lāzım (16) gelür. Ve eger muḥdeṯ ise anuŋ iḥdāṯı daḫı bir ġarażıla (17) muʿallel olur. "Ve helumme cerrā."[582] Pes teselsüle **[A1 20b]** müʾeddī olur. **[P1 46b]** (1) Ve teselsül bāṭıldur. **Üçünci burhān** budur ki her kimesne ki bir (2) işi bir ġarażdan **[L 25b]** ötürü işler iki ḥālden ḫālī degüldür. (3) Yā vāsıṭasız ol ġarażuŋ taḥṣīline ḳādirdür veyāḫūd degüldür. Eger (4) vāsıṭasız ḳādir ise pes ol vāsıṭa ʿabeṯdür. Ve eger (5) vāsıṭasız ḳādir degül ise pes ʿācizdür. Ve ʿāciz tengriliġe (6) lāyıḳ degüldür. "Fe-ṣebbete'l-müddeʿā."[583] **Dördünci mes'ele** (7) ki ṣāniʿ-i ʿālem çünkim bir ḳulına ṭāʿat teklīf eyleye ol (8) ṭāʿatüŋ muḳābelesinde Ḥaḳ Teʿālā[584] üzerine nesne lāzım ve vācib (9) olmaz. Ve eger **[H 38a]** bir ḳulına elem ve żarar yitişdüre hīç ʿivaż daḫı (10) lāzım gelmez. Bu mesʾelede Muʿtezile'nüŋ ḫilāfı vardur. Anlar (11) dirler ki ʿabdüŋ ṭāʿatine muḳabil ṣevāb ve ʿabde (12) meşaḳḳat ve elem yitişdürdügine muḳābil ʿivaż Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (13) üzerine vācibdür. Ve bu meẕhebüŋ buṭlānına delīl budur (14) ki Allāh Teʿālā mālikü'l-mülkdür. Dükeli ḳullar anuŋ milkindedür. (15) Ve her ḳaçan ki mālik kendü mülkinde taṣarruf eyleye. (16) Aŋa hīç nesne lāzım gelmez. Ve çün mālik-i mecāzī üzerine (17) nesne[585] lāzım gelmeye. Mālik-i ḥaḳīḳī üzerine nice nesne lāzım **[P1 47a]** (1) ve vācib olur. **Bişinci mes'ele** ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (2) fiʿline ve

---

574 kimesne: nesne N.

575 milkinde: mülkünde H, L.

576 milkinde: mülkünde H, L.

577 "Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn, 23/115)

578 "**Gerçek hükümdar olan Allah yücedir.** Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce *Kur'ân*'ı okumakta acele etme. 'Rabbim! İlmimi arttır' de" (Tâhâ, 20/114).

579 "Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay inkâr edenlerin hâline!" (Sâd, 38/27)

580 Bir sebeple sakat gösterilmiş olan.

581 gele: -A1.

582 Ötekileri de buna kıyas eyle.

583 Böylece iddia edilen şey ispatlandı.

584 Teʿālā: -H, L, N.

585 nesne: -N.

ḥükmine cevr ü ẓulm nisbet eylemek cāʾiz degüldür. (3) Bu mesʾelenüŋ delīli budur ki ẓulmüŋ isnādı iki nesneye[586] (4) iderler. Birisi milk-i ġayrda[587] taṣarruf eylemege dirler. Ve birisi (5) "vaż'u'l-şeyʾi fī-ġayri mevżʿihi"dür.[588] Ve bu ikisinüŋ ıṭlāḳı (6) Ḥaḳ Teʿālā ḥaḳḳında muḥāldür. Ammā evvelki ıṭlāḳ Ḥaḳḳ'uŋ (7) ḥaḳḳında muḥāl idügi budur ki küll-i mümkināt Ḥaḳ celle ve (8) ʿalānuŋ milkidür. Ve mālik-i ḥaḳiḳī oldur ve nice ki (9) dilerse kendü milkinde taṣarruf ider. "Yefʿalu'llāhu (10) mā-yeşāʾu ve yaḥkumu mā-yurīdu."[589] Ammā[590] ikinci ıṭlāḳ ki (11) vaż'u'l-şeyʾi fī-ġayrı maḥallihīdür. Bu daḫı Ḥaḳ Teʿālā ḥaḳḳında (12) muḥāldür. Zīrā ki Ḥaḳ Teʿālā aḥkemü'l-ḥākimīn (13) ve aʿlemü'l-ʿālemīn ve eḳdāru'l-ḳadirīndür. Pes her nesne ki (14) mevżiʿinde naṣb ve vażʿ itmişdür aŋa nisbet aḥsen-i (15) mevāżiʿdür. Egerçi ki vech-i ḥüsni bize maḫfīdür. (16) Ve hem **[H 38b]** sābıḳā ṣābit oldı ki Ḥaḳ Teʿālā'dan fiʿl-i ḳabīḥ (17) ṣādır olmaz. Ve çünkim **[L 26a]** cevr ü ẓulm ḳabīḥdür. Pes[591] **[P1 47b]** (1) Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ fiʿline ve ḥükmine cevr ü ẓulm nisbet eylemek (2) kubḥ isnād itmekdür. "Teʿālā şānuhu **[N 22b]** ve celle fi'l-vücūdi sulṭānuhu."[592]

(3) **el-Aṣlü't-Tāsiʿ fī-Ẕikri'l-Āḫireti**

Ṭoḳuzuncı (4) aṣl āḫiretüŋ aḥvāli beyānındadur. Ḳāle'l-İmām: "Va'llāhu (5) Teʿālā ḫaleḳa ādeme min-nevʿayni min-şaḫṣin ve rūḥin ve ceʿale'l-cesede (6) menzīlen li'r-rūḥi liyāʾḫuẕā zāden li-āḫiratihimā min-haẕe'l-ʿālemi (7) ve ceʿale li-külli rūḥin müddeten muḳaddereten tekūnü (8) fi'l-cesedi ve āḫiru tilke'l-müddeti hüve ecelu tilke'r-rūḥi min-ġayri (9) ziyādetin velā noḳṣānin fe-iẕā cāe'l-ecelu ferraḳa beyne'r-rūḥi (10) ve'l-cesedi."[593] Hāẕā kelāmuhu. Ṭabʿ-ı selīme ve ẕihn-i müsteḳīme pūşīde (11) olmaya ki İmām-ı Hümām ve Ḥüccetü'l-İslām **[A1 21a]** bu aṣl-ı zībā (12) ve faṣl-ı raʿnāda āḫiretde ve berzaḫda vāḳiʿ olan ḥālet ki ol mevtdür. (13) Ve ḳabrde olan iʿāde-i rūḥdur. Ve suʾāl-i Münker ü Nekīr (14) ve ʿaẕāb-ı ḳabr ve ḥaşr-i cismānī ve ḥisāb ve kitāb ve ʿarż-ı (15) aʿmāl ve mizān ve ṣırāṭ ve cennet ve cehennem ve şefāʿatdür. (16) "ʿAlā-ṭarīḳi'l-icmāl"[594] beyān eylemişdür. Ve ruʾūs-ı mesāʾilini ẕikr (17) itmişdür. Ammā çünki mesāʾili delāʾilden mücerred idi. **[P1 48a]** (1) Bu faḳīr-i ḥaḳīr irāde eyledüm ki İmām'uŋ ẕikr itdügi (2) mesʾeleyi lafẓen bi-lafẓin taḳrīr ve her mesʾeleye kütüb-i muʿtebereden (3) bir delīl-i ḳavī taḥrīr eyleyem. Ve eger muḫālifüŋ (4) iʿtirāżı ve daḫli olursa kelāmını ẕikr idüp reddine (5) daḫı çalışup minaṣṣa-i ʿarżda mütecellī ḳılam. **Ḳıṭʿa:**

(6) Fehm-i suḫan ger ne-koned mustemiʿ
Ḳuvvet-i ṭabʿ ez-mütekellim mecūy
[H 39a] (7) Fusḥat-i meydān-ı irādet biyār

---

586 nesneye: nesne H, L.
587 ġayrda: +ve N.
588 Bir şeyin yerinden başka yere konulması.
589 Allah dilediği şeyi kudretiyle yapar (gerçekleştirir) ve istediği şeye izzetiyle hükmeder.
590 Ammā: -N.
591 Pes: -H, L.
592 Sultanın şanı ve hükmü yüce olsun.
593 İmam dedi ki: "Allahutaala Âdem'i şahıs ve ruh olmak üzere iki nevden yarattı. Bu iki nevde, dünyadan ahiret azıklarını alsınlar diye bedeni ruha mesken kıldı. Her ruha, bedenin içerisinde geçireceği belirli bir müddet takdir etti. Bu müddetin son bulması -artma veya eksilme olmaksızın- ruhun ecelinin gelmesi demektir. O vakit ecel gelir de ruh ile bedeni birbirinden ayırır."
594 Kısaltma suretiyle.

Tā bezened merd-i suḫan-gūy gūy[595]

(8) Ve maʿlūm ola ki bu aṣl on üç mesʾeleye mübtenīdür. (9) **Evvelki mesʾele** cesed ü rūḥ ve ecel-i müsemmā beyānındadur. (10) Nitekim İmām aṣluŋ evvelinde buyurdı[596] ki: "Ve ennehu Teʿālā ḫaleḳa (11) ādeme min-nev ʿayni min-ṣaḫṣin ve rūḥin ilā-āḫiri." Yaʿnī bil[597] ki (12) Ḥaḳ celle ve ʿalā ādemi iki nevʿ nesneden yaratmışdur. Birisi (13) şaḫṣ ki ceseddür. Ve birisi rūḥ. Ve cesedi rūḥa mekān (14) ve menzil ḳılmışdur. Tā kim bu ʿālemde meʿād içün (15) zād taḥṣīl eyleye. Ve cesed içinde[598] her rūḥ **[L 26b]** içün (16) bir müddet-i muʿayyene-i muḳaddere taḳdīr eylemişdür. Ve bu müddetüŋ (17) inḳiżāsı rūḥuŋ ecelidür. Ve bu müddet ne ziyāde ve ne noḳṣān **[P1 48b]** (1) olur. "*Ve*[599] *li-küllī ecelin kitābun fe-iẕā cāʾe ecelehum lā-yestāʾḫirūne* (2) *sāʿaten ve lā yesteḳdimūn.*"[600] Ve çünki ecel gelür rūḥıla (3) cesed arasında müfāraḳat ḥāṣıl olur. Ve[601] buŋa mevt (4) dirler. **Naẓm:**[602]

El-mevtu keʾsun küllü'n-nāṣ ṣāribuhu
(5) Ve'l-ḳabru bābun ve küllü'n-nāṣi dāḫiluhu[603]

(6) **Farsiyye:**

Her ki āmed be-cihān naḳş-ı fenā ḫˇāhed būd **[N 23a]**
(7) Ān-ki pāyende vü bāḳīst Ḫudā ḫˇāhed būd[604]

(8) Ve maʿlūm-ı şerīf ola ki rūḥuŋ ḥaḳīḳatinde ve māhiyetinde (9) ʿuḳalā ve ʿulemā[605] ḫayrān olup her birisi[606] bir nevʿile ḫaber virmişdür. (10) Ve ḥaḳ budur ki hīç kimesne "kemā-hüve ḥaḳḳuhu"[607] bilmemişdür. (11) Zīrā ki Muḥammed Ḥażretleri "ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve ʿalā-ālihi ve sellem"[608] (12) kemāl-i ʿilmile ārāste ve pīrāste iken rūḥuŋ ḥaḳīkatinden (13) ḫaber virmeyüp Ḥaḳ celle ve ʿalādan daḫı iẕn olmadı. (14) Ancaḳ ʿālime emrdendür **[H 39b]** diyü cevāb geldi. Niteki[609] Kur'ān-ı (15) Mecīd'de buyurur: "***Ve yesʾelüneke ʿani'r-rūḥi*** (16) ***ḳuli'r-rūḥu min-emri rabbī.***"[610] **[A1 21b]** Ammā ʿulemāya şol ḳadar maʿlūm (17) olmışdur ki rūḥ bir cism-i laṭīfdür. Ecsām-ı **[P1 49a]** (1)

---

595 Dinleyen kimse söz anlamazsa; söyleyende şevk arama. Şevkle, can kulağıyla dinle ki söyleyen istediği gibi söylesin.
596 buyurdı: buyurur N.
597 bil: bilgil H, L.
598 içinde: içre H, L.
599 Ve: -H, L.
600 "Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler" (A'râf, 7/34).
601 Ve: -N.
602 Naẓm: -N.
603 Ölüm bir bardaktır ki bütün insanlar ondan içecek. Kabir bir kapıdır ve bütün insanlar ondan girecek.
604 Dünyaya her kim gelirse bir gün gidecek, kalmayacak. Kalıcı olan ve baki olan Allah'tır.
605 ʿulemā: +her +birisi H, L.
606 her birisi: -H, L.
607 Hakkı olan şekilde.
608 x
609 Niteki: Nitekim H, L.
610 "**Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.** Size pek az ilim verilmiştir" (İsrâ, 17/85).

maḥsūsa ile müşābikdür. “İştibākü’l-māʾi [611] bi’l-ʿūdi’l-aḫżari.” [612] (2) Ve Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ʿādeti bunuŋ üzerine cārīdür ki (3) çend-ān ki rūḥ ecsāmuŋ müşābiki ola. Ecsāmda (4) ḥayāt müstemirr ola. Ve çünkim rūḥ cismden müfāraḳat (5) eyleye. ʿĀdet-i müstemirre budur ki ḥayāt ardınca (6) mevt ḥāṣıl olur. Ṣoŋra rūḥ eger müʾminüŋ ise (7) ʿurūc idüp cennet-i meʾvā içinde yeşil ḳuşlaruŋ (8) ḥavṣalasında ḥaşre degin mesken idinür. Ve eger (9) kāfirüŋ ise siccīnde temkīn bulur. Nitekim āṣār u (10) aḫbārda meşhūr u mesṭūrdur. Ve hem maʿlūm ola (11) ki cemīʿ Müslimīn arasında ḫilāf yoḳdur ki (12) ervāḥ-ı küllīsi maḫlūḳdur. Gerek Ādem’üŋ rūḥı olsun (13) gerekse ʿĪsā’nuŋ rūḥı olsun gerekse cemīʿ benī (14) Ādem ve ḥayvānuŋ **[L 27a]** rūḥı olsun. Ġāyeti bu ki teşrīf ü (15) taʿẓīm içün kendü nefsine rūḥı iżāfe idüp baʿżı (16) mevāżiʿde buyurmışdur ki: “*ve nefaḫtu fīhi* (17) *min-rūḥī*.”[613] Ve iżāfe-i taʿẓīm ü teşrīf sāʾir maḫlūḳāt **[P1 49b]** (1) ḥaḳḳında daḫı çoḳdur. Niteki[614] *Ḳurʾān-ı Mecīd*’de mevāżiʿ-i (2) ʿadīdede buyurur ki: “*Ve ṭahhir beytiye liʾṭ-ṭāʾifīne*.”[615] Ve ḳavlihi Teʿālā: (3) “*İnne ʿibādī*[616] *veyā ʿibādī*[617] *ve nākatu’llāh*”[618] Ve daḫı maʿlūm (4) ola ki nefsile rūḥuŋ arasında farḳ var mıdur (5) yoḳ mıdur ʿulemā arasında çoḳ iḫtilāf **[H 40a]** vardur. Ve İmām Faḫrü’d-dīn-i (6) Rāzī *Esrār-ı Tenzīl*’inde ve *Tefsīr-i Kebīr*’inde ve mütekellimīn-i (7) kütüb-i kelāmiyyede ve ḥükemā-yı ḥikemiyyātlarında bu mebḥaşı basṭ (8) üzre beyān u ʿayān[619] ḳılmışlar.[620] Ve bu muḫtaṣar anuŋ īrādına (9) müteḥammil degüldür. Lākin şu ḳadar vardur ki ehl-i sünnet (10) ve cemāʿatüŋ meʾāl-i kelāmları buŋa müncer **[N 23b]** olmışdur ki (11) bedenüŋ eczāsı iki ḳısım üzredür. Birisi eczā-yı aṣliyyedür (12) ki evvel ʿömrden āḫir ʿömre degin bāḳīdür. Ve[621] tebeddül ve (13) teġayyür ve tenezzül ve taḫallül ve zīyāde ve noḳṣān aŋa müteṭarriḳ (14) olmaz. Ve birisi eczā-yı ʿārıżadur ki zāʾid ü nāḳıṣ (15) olur ve nefs evvelki ḳısmdur. İkinci ḳısmdan degüldür. (16) Ve İmām Faḫrü’d-dīn buyurur ki: “Hāẕā hüve iḫtiyāru’l-muḥaḳḳiḳīn (17) mine’l-mütekellimīn ve bihī eḳūlü ve bihī yeẕheru’l-cevābu ʿan-şubehi’l-münkirīne **[P1 50a]** (1) li’l-ḥaşre ve’n-neşre ve’l-meʿāde’l-cismāniyy.”[622] Va’llāhu aʿlem.

---

611 Derkenar: eş-Şebeketü: Der-āmīḫten yuḳālu iştebeke eẕ-ẕalāmu ey iḫteleṭa P1 (Bağlamak, kenetlemek. Farsça “karıştırmak” fiilinden. Denilir ki karanlık birbirine girdi. Yani karıştı.).

612 Suyun yeşil dal ile bütünleşmesi.

613 “Onu şekillendirip içine **ruhumdan üflediğim** zaman onun için saygı ile eğilin” (Sâd, 38/72).

614 Niteki: Nitekim A1.

615 “Hani biz İbrâhim’e, Kâbe’nin yerini, ‘Bana hiçbir şeyi ortak koşma; **evimi, tavaf edenler**, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler **için temizle**’ diye belirlemiştik” (Hac, 22/26).

616 “**Şüphesiz, (gerçek) kullarım** üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır. Vekil olarak Rabbin yeter!” (İsrâ, 17/65)

617 Veya kullarım.

618 “Nakatullah” ifadesi *Kur’ân*’da üç ayette geçmektedir. “Semûd kavmine de kardeşleri Salih’i Peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: ‘Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için ondan başka bir ilah yoktur. Gerçekten size Rabbinizden (benim peygamber olduğumu gösterecek) açık bir delil geldi. İşte size bir mucize olarak **Allah’ın şu devesi**... Bırakın onu da Allah’ın mülkünde yesin, içsin. Sakın ona bir kötülük etmeyin. Yoksa sizi elem dolu bir azap yakalar” (A‘râf, 7/73). “Ey kavmim! İşte size mucize olarak **Allah’ın dişi bir devesi**. Bırakın onu, Allah’ın arzında yayılıp otlasın. Ona kötülük dokundurmayın, yoksa sizi yakın bir azap yakalar” (Hûd, 11/64). “Allah’ın Resulü de onlara şöyle demişti: ‘**Allah’ın devesini** ve onun su içme hakkını koruyun” (Şems, 93/11).

619 ʿayān: -H, L.

620 ḳılmışlar: itmişler H, L.

621 Ve: -H, L.

622 Bu, kelam âlimlerinden tahkik edenlerin seçimidir. Diyorum ki bunlar kıyamet gününü, ölülerin dirilmesini ve insanların toplanmasını inkâr edenlere cevaptır.

(2) **Laṭīfe**

Ẓürefādan baʿżı bir ḥakīm-meẕheb kimesneden (3) suʾāl eyledi ki: "Rūḥ nedür? Nefs nedür?" Ḥakīm cevābında (4) didi[623] ki: "Rūḥ rīḥdür ve nefs nefesdür." Ẓarīf (5) eyitdi ki: "Eger senüŋ didügüŋ olacaḳ olursa pes (6) ḳaçan ki sen ṣoluġuŋ alursın nefsüŋ giderimiş ve (7) her ḳaçan ki yillersin rūḥuŋ gider." Ḥaḳīm ġāyetile (8) sözinden ḫacīl olup ḥaḳḳa tābiʿ oldı.

Ḫaber

(9) Mervīdür ki ḳıyāmet güninde rūḥıla cesed **[A1 22a]** Ḥaḳ celle ve (10) ʿalānuŋ ʿizz-i ḥużūrında her biri benüm ne günāhum vardur ki (11) baŋa ʿaẕāb idersin diyü muḫāṣama idiserdür. Nitekim (12) ʿİkrime **[H 40b]** İbn-i ʿAbbās'dan rivāyet ider ki ḳāle (13) "Mā-yezālu'l-ḫuṣūmetu bi'n-nāṣi yevme'l-ḳıyāmeti **[L 27b]** ḥattā yuḫāṣımu'r-rūḥu'l-cesede (14) fe-yeḳūlu'r-rūḥu yā rabbī innemā küntü rūḥen (15) minke ceʿaltenī fī-haẕe'l-cesedi fe-lā-ẕenbelī ve yeḳūlu'l-cesedu (16) yā rabbī küntü ceseden ḫalaḳtenī ve deḫale fiyye haẕe'r-rūḥu (17) miṣle'n-nāri fe-bihī küntü aḳūmu ve bihī küntü **[P1 50b]** (1) aḳʿudu ve bihī eẕhebu ve bihī ecīʾu fe-lā-ẕenbelī. Ḳāle er-rāvī (2) fe-yuḳālu innā naḳżī beynekumā aḫbirānā ʿan-aʿmā ve (3) muḳʿadin deḫalā ḥāyiṭan fe-ḳāle'l-muḳʿadu li'l-aʿmā innī erā (4) ṣemeran fe-lev kānet lī-riclāni le-tenāveltu fe-ḳāle'l-aʿmā (5) ena aḥmiluke ʿalā-raḳabeti ḳāle fe-ḥamelehū fe-tenāvele mine'ṣ-ṣemeri (6) fe-ekelā cemīʿan fe-ʿalā-meni'ẕ-ẕenbu ḳālā ʿaleyhimā (7) cemīʿan fe-ḳāle'r-rabbu ḳaḍaytumā ʿalā-enfusikumā." Maʿnā-yı (8) ḫaber-i pür-eṣer budur ki İbn-i ʿAbbās "raḍıya'llāhu ʿanhumā"[624][625] (9) buyurur ki: "Ḳıyāmet güninde cemīʿ maḫlūkāt arasında (10) ḫuṣūmet olsa gerek. Ḥattā rūḥıla cesed Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (11) ḳatında ḫuṣūmet idüp rūḥ diye ki: "Yā Rabbī ben (12) ḫōd senüŋ emrüŋden peydā olmış bir rūḥ idüm. Beni (13) bu cesed içinde sen vażʿ eyledüŋ. Benüm ne günāhum vardur (14) ki baŋa ʿaẕāb itmek dilersin?" Cesed daḫı diye (15) ki: "Yā Rabbī ben bir cemād cesed idüm. Beni ḫalḳ eyledüŋ (16) ve bu rūḥ baŋa od gibi dāḫil oldı. Pes ben anuŋıla (17) ṭururıdum. **[N 24a]** Ve anuŋıla otururıdum. Ve anuŋıla gideridüm **[H 41a] [P1 51a]** (1) ve anuŋıla gelüridüm. Benüm ne suçum vardur ki beni (2) taʿẕīb idersin?" Ḥaḳ celle ve ʿalā buyura ki: "Biz[626] sizüŋ (3) araŋuzda ḳāḍī olup faṣl-ı ḳāḍiyye idelüm. Gelüŋ (4) bize ḫaber virüŋ ki eger bir kör ve bir muḳʿad yaʿnī ayaġsız (5) bir bāġa girüp küt göre dise ki: 'Ben fulān aġaçda (6) vāfir yimiş görürin. Eger benüm ayaġum olayıdı ol (7) yimişe yitişüp dirüp yiridüm.' Pes aʿmā aŋa dise[627] (8) ki: 'Ben seni omuzuma alayın.[628] Sen ol yimişe yitiş.' (9) Ṣoŋra aʿmā küti omuzına alup kütüŋ eli yimişe (10) yitişüp[629] yimişi alup aʿmā ile yiyüp suç kütüŋ (11) midür körüŋ midür? Cevāb virüŋ." Cesedile rūḥ (12) diyeler ki: "Suç ikisinüŋdür." Ḥaḳ Teʿālā buyura (13) ki: **[L 28a]** "Ḳaḍaytumā ʿalā-enfusikumā." Yaʿnī kendü nefsiŋüzüŋ (14) üzerine ḳāḍīliḳ idüp ḥükm itdüŋüz. **Naẓm:**

(15) Ẓunubī in fekkertu fīhā keṣīratun
(16) Ve raḥmetu rabbī mine'ẕ-ẕunubī evsaʿu

---

623 didi: buyurdı N.
624 ʿanhumā: ʿanh H, L.
625 Allah, her ikisinden de razı olsun.
626 Biz: Ben N.
627 dise: diye H, L.
628 alayın: +Pes A1.
629 yitişüp: yitişür H, L.

(17) Vemā ṭamaʿī fī-ṣāliḥin in ʿamiltuhu
[P1 51b] (1) Velakinnenī fī-raḥmeti'llāhi aṭmaʿu[630]

[A1 22b] İkinci ve üçünci (2) **ve dördünci** mesʾele meyyiti ḳabre ḳoduḳları vaḳt Münker ü (3) Nekīr suʾāli[631] içün rūḥuŋ cesede redd olınduġı[632] ve Münker ü (4) Nekīr'üŋ māhiyyeti ve ʿaẕāb-ı ḳabrüŋ keyfiyyeti beyānındadur. (5) Nitekim İmām buyurur: "Ve iẕā vużiʿa'l-meyyitu fī-ḳabrihī (6) uʿīdet rūḥuhu ilā-cesedihī li-yucībe suʾāle Münkerin ve Nekīrin (7) ve hümā şaḫṣāni ʿaẕīmāni ḳayesʾel-ānihi men rabbuke ve mā-nebiyyuke (8) fe-ini's-taʿceme ve lem-yucib **[H 41b]** ʿaẕẕebāhu ve melā ḳabruhu ḥayyātin (9) ve ʿakārib." Hāẕā kelāmuhu. Maʿnā-yı kelām budur ki ḳaçan ki (10) meyyiti ḳabre defn iderler yine rūḥ gövdesine ʿavdet (11) idüp Münker ü Nekīr'üŋ suʾāline cevāb virmek içün. (12) Ve Münker ü Nekīr iki büyük şaḫṣlardur. Ve[633] beyānı tafṣīl (13) üzre gelse gerek. Pes bu iki şaḫṣ meyyit üzerine gelüp (14) birisi başı üzerinde ve birisi ayaġı üzerinde ṭurup (15) meyyitden suʾāl iderler ki: "Kimdür senüŋ Rabbüŋ ve kimdür (16) senüŋ peyġamberüŋ?" Pes eger cevāb virdiyse "fe-bihā"[634] ḳabri (17) cennet ravżalarından bir ravża olur. Ve eger cevāba **[P1 52a]** (1) ḳādir olmayup ʿacemīlenürse melekler anı taʿẕīb idüp (2) ḳabri[635] ʿaḳrebile ilan ṭolup "ḥufretün min-ḥuferi'n-nīrān"[636] (3) olup ḥaşre degin ʿaẕāb ve neşre degin[637] ʿiḳāb (4) çeker. **[N 24b]** Şimdi bu üç mesʾelenüŋ iṡbātı içün her (5) birine delīl ü burhān beyān idelüm. **Ammā ikinci mes'elenüŋ** (6) delīli budur ki Ḥaḳ celle ve ʿalā *Ḳurʿān-ı Mecīd*'de buyurur ki: (7) "***Emettenā iṯneteyni ve eḥyeytenā iṯneteyni.***"[638] Ve bu āyet-i kerīme (8) ḳabrde olan iḥyāya şāhid-i nāṭıḳdur. Zīrā müfessirler (9) iki iḥyānuŋ tefsīrinde buyurmışlar ki: "İḥdā'l-ḥayāˇteyni ḥayāˇtu'l-ḳabr."[639] (10) Ammā münkir olanlar müfessirler üzerine (11) iʿtirāż idüp dimişler ki: "Eger iki iḥyānuŋ birisi (12) ḳabrdeki iḥyā ola. Lāzım **[L 28b]** gelür ki iḥyā üç ola (13) iki olmaya. Biri dünyāda olan (14) iḥyā ve biri ḳabrde olan iḥyā[640] ve biri ḥaşrde olan iḥyā ve[641] āyet-i kerīmede ḫōd (15) iki iḥyā ẕikr **[H 42a]** olındı." Cevāb budur ki (16) Ḳāḍī Beyḍāvī *Tefsīr*'inde ve Seyyid Şerīf *Şerḥ-i Mevāḳıf*'da (17) buyururlar ki: "Egerçi aṣḥāb tefsīr arasında bu āyet-i **[P1 52b]** (1) kerīmenüŋ tefsīrinde şāyīʿ müstefīż budur ki (2) imāteteynden murād ve iḥyāʾeynden murād ḳabre girmezden (3) öŋdin imāte ṣoŋra ḳabrde olan iḥyā yine[642] Münker ü (4) Nekīr'üŋ suʾālinden ṣoŋra ḳabrde olan imāte ṣoŋra ḥaşr içün (5) olan iḥyādur. Ve bu iki iḥyāyı ẕikr

---

630 Düşündüm ki günahlarım çoktur. Rabbimin rahmeti ise günahlarımdan daha büyüktür. Yapsaydım dediğim bir iyiliğe arzum yok. Fakat Allah'ın rahmetine arzum çok.
631 suʾāli: suʾāl N.
632 olınduġı: olduġı N.
633 Ve: ki N.
634 Pek âlâ, ne iyi!
635 ḳabri: -N.
636 "Resulullah, ayrıca kabirdeki hesaptan bahsetmiş; verilen hesaba göre kabrin iyi amel sahipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe veya kötü amel sahipleri için de cehennem çukurlarından bir çukur olacağını bildirmiş, bu çeşitten bir kısım açıklamalarla kabir hayatını kısmen aydınlatmıştır" (Canan, 2001: 7, 105-106).
637 degin: +ʿaẕāb +u H, L.
638 "Onlar da şöyle derler: 'Ey Rabbimiz! **Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin**. Günahlarımızı kabulleniyoruz. Şimdi (bu ateşten) bir çıkış yolu var mı?" (Mü'min, 40/11)
639 İki hayattan biri kabir hayatıdır.
640 ve biri ḳabrde olan iḥyā: -H, L.
641 ve: N.
642 yine: N.

itmekden (6) murād oldur ki bu iki iḥyāda bildiler ki Ḥaḳ celle ve ʿalā[643] (7) ḥaşr[644] üzre ḳādirdür. Andan ötürü āyet-i kerīmenüŋ āḫirinde (8) didiler ki: "Faʿterefnā bi-ẕünūbinā."[645] İy "eẕ-ẕünübi'lletī haṣalet"[646] (9) bi-sebeb-i inkāri'l-ḥaşri **[A1 23a]** ve dünyāda olan iḥyāyı anuŋçün (10) ẕikr itmediler ki bu iḥyāda kendü günāhlarına muʿterif (11) degülleridi. Va'llāhu aʿlem. Ve baʿżılar bu iʿtirāża şöyle cevāb (12) virmişlerdür ki: "Āyetde vārid olan iki imāte müfessirlerüŋ (13) ẕikr itdükleridür. Ve iki iḥyādan murād dünyāda olan (14) iḥyā ve ḳabrde olan iḥyādur. Anuŋçün ki maḳṣūdları (15) umūr-ı māżīyenüŋ ẕikridür. Ve ammā ḥayāt-ı ṣāliṣe ki (16) ḥaşruŋ ḥayātıdur. Çünkim anlar içinde vāḳiʿ olmışlar." (17) Pes ẕikrine ḥācetleri yoḳdur. "ʿAlā-eyyi ḥāl"[647] bu iki tefsīr üzre **[P1 53a]** (1) iḥyāyün fi'l-ḳabr ṣābit oldı. "Fe'f-hem ve teʾemmel."[648] Şimdi (2) maʿlūm ola ki baʿżı ehl-i sünnet ve cemāʿatüŋ ḳavli **[H 42b]** budur (3) ki çün meyyiti ḳabre ḳorlar. Rūḥ gövdesine iʿāde (4) idüp Münker ü Nekīr'üŋ suʾāli içün ḥayāt bulur. Ve (5) ekṣer-i ehl-i sünnetüŋ ḳavli budur ki rūḥ iʿāde (6) olınmaz. Belki nevʿün mine'l-ḥayātıyla iḥyā olınur. Bir ḥaṣṣiyetile (7) ki suʾāl ü cevābı taʿaḳḳul ider.[649] Ve lāzım degüldür (8) ki ḥayātuŋ eṣeri mürebbī ola. Zīrā ki cāʾizdür ki (9) baṭn-ı **[N 25a]** ḥayvānda meʾkūl olan ḥayāt bulup suʾāl olına. (10) Ve munaʿʿam ve muʿaẕẕeb ola. Ve biz aŋa muṭṭaliʿ olmayavuz. Ve bu nevʿ (11) nesneleri inkār eylemek lāyıḳ degüldür. **[L 29a]** Anuŋçün (12) ki bir kimesne ki ḳādir ola ki şecere-i aḫḍarda nārı (13) iḫfā eyleye. Keẕālik ḳādirdür. ʿAẕāb u niʿamuŋ iḫfāsına. (14) "Va'llāhu aʿlem ve aḥkem."[650] **Ammā üçünci mes'ele** Münker ü Nekīr'üŋ (15) māhiyyeti ve suʾālinüŋ keyfiyyeti ve iṣbātınuŋ edillesi beyānındadur. (16) **Rüviye** ʿani'n-Nebī ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ennehu ḳāle: (17) "İẕā ḳubire'l-meyyitu atahu melekāni esvedāni ezreḳāni **[P1 53b]** (1) yuḳālu li-eḥadihimā Münkerun ve li'l-āḫeri Nekīruŋ fe-yeḳūlāni mā-künte teḳūlü (2) fī-ḥaḳḳi haẕe'r-recculi fe-in kāne müʾminen fe-yeḳūle hüve ʿabdu'llāhi (3) ve resūluhu eşhedu en lā-ilāhe illa'llāhu ve eşhedu enne Muḥammeden (4) ʿabduhu ve resūluhu. Fe-yeḳūlani ḳad kunnā naʿlemu enneke teḳūlü hāẕā (5) ṣumme tufessaḥu fī-ḳabrihī sebʿīn ẕirāʿan ṣumme yunevverulehū fīhī ṣumme yuḳālu (6) lehū nem fe-yeḳūlü irciʿā ilā-ehlī faḫbirāhum fe-yeḳūlāni nem (7) kenevmeti'l-ʿarūsi'lleẕī lā-yuḳıẕuhu illā eḥabbe ehlihī ileyhi (8) ḥaṭṭā yaʿbeṣehu'llāhu min-mażceʿīhī ẕālike ve in kāne munāfiḳan (9) fe-yeḳūlü semʿıtu'n-nāse yeḳūlüne fe-ḳultu miṣlehu'l-edrī. (10) Fe-yeḳūlani ḳad kunnā naʿlemu inneke teḳūlü ẕalike fe-yuḳālu'l-ʿarżi'l-tāʾimī (11) ʿaleyhi fe-teltāʾimu ʿaleyhi fe-teḫtelifu ażlāʿuhu fe-lā-yezālu (12) fī-hā muʿaẕẕeben ḥaṭṭā yebʿaṣehu'llāhu **[H 43a]** min-

643 ʿalā: ʿalānuŋ N.

644 ḥaşr: ḥaşre N.

645 "Onlar da şöyle derler: 'Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. **Günahlarımızı kabulleniyoruz.** Şimdi (bu ateşten) bir çıkış yolu var mı?" (Mü'min, 40/11)

646 Meydana gelen günahlar.

647 Mutlaka, elbette.

648 Bil ve düşün.

649 ider: iderler N.

650 Allah daha âlim ve daha bilgilidir.

mażceʿıhi ẕalike."[651] (13) **Maʿnā-yı** ḥadīṯ-i şerīf budur ki ḳaçan kim[652] meyyit (14) ḳabre ḳonulur.[653] İki ḳara melekler ki gözleri gökdür. (15) Ve birine Münker ve[654] birine Nekīr dirler. Meyyitüŋ üzerine gelürler. (16) Pes meyyitden suʾāl idüp dirler ki: "Muḥammed'üŋ (17) ḥaḳḳında ne dirsin?" Eger mesʾūl olan kimesne **[A1 23b]** müʾmindür. **[P1 54a]** (1) Cevābda eydür ki: "Muḥammed Allāh Teʿālā'nuŋ ḳulıdur ve resūlidür. (2) Eşhedu en lā-ilāhe illa'llāh ve eşhedu enne Muḥammeden ʿabduhu (3) ve resūluhu." Pes melekler diyeler ki: "Biz biliridük (4) ki sen bu sözi söyleseŋ gerek idi." Pes ol (5) meyyitüŋ ḳabri yitmiş ẕilāʿ[655] miḳdārı bol idivireler. (6) Ve nūrānī ḳılıvireler. Ṣoŋra ol meyyite (7) diyeler ki raḥatıla üyü. Meyyit diye ki: "Varuŋ benüm ehlüme (8) ḥālümden ḫaber virüŋ." Pes melekler diyeler ki: "Gelin (9) gibi gerdekde üyü." Şuncılayın üyümek ki **[L 29b]** meger (10) ġāyetile sevgülü dostı anı uyandurmaġa ḳādir ola. (11) Pes ol meyyit şol vaḳte degin üyüye ki Ḥaḳ Teʿālā (12) anı yatduġı yirden ḥaşr eyleye. Ve[656] eger mesʾūl (13) olan kimesne münāfıḳ ise Münker ü Nekīr'üŋ **[N 25b]** cevābında (14) dir ki: "İlden işidürdüm ki Muḥammed ḥaḳdur. Ben daḫı (15) ilüŋ didügin diridüm. Ammā bilmezem ne idügini." Pes (16) melekler **[H 43b]** diyeler ki: "Sen şöyle diyecegüŋi bilüridük. (17) Pes ḳabre emr gele ki iki kenāruŋ birbirine yitişsün." **[P1 54b]** (1) Pes ḳabr daḫı mülteʿim[657] olup münāfıḳuŋ eygülerini ḫurd u ḫamīr (2) idüp envāʿ-ı belā vü ʿaẕābıla muʿaẕẕeb olur tā ḥaşr olınca. (3) Ve'l-ʿiyāẕu bi'llāh. Ve āḫer ḥadīṯde mervīdür ki (4) benī Muʿāviye arasında ʿadāvet vāḳiʿ olup bir gün Resūlu'llāh (5) Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem aralarında ṣulḥ (6) eylemek maṣlaḥatı içün ṭaşra çıḳdı. Ve bir ṣaḥābesine (7) ṭayanup otururken nā-gāh mübārek gözleri bir ḳabre (8) ṭuş geldi. Ve buyurdı ki:"Lā-edriyet." Yaʿnī hergiz (9) bilmeyesin. Pes tekyegāh olan ṣaḥābī didi[658] ki: "Babam (10) anam saŋa ḳurbān olsun. Saŋa ḳarīb kimesne yoḳdur (11) kime buyurduŋ ki[659] lā-edriyet?" Ḥażret buyurdı ki: (12) "Bu ḳabrüŋ ṣāḥibinden Münker ü Nekīr suʾāl eyledi ki: 'Muḥammed (13) kimdür?' Cevābda[660] didi ki: 'Ben anı bilmezem.' Pes ben (14) daḫı didüm ki: 'Hergiz bilmeyesin." "Eʿāẕena'llāhu şerre ẕalike."[661] (15) Ve bu nevʿ eḥādīṯ ki Münker ü Nekīr'üŋ[662] suʾālinden muḫbir ve müşʿirdür. (16) Kütüb-i

---

651 "Kul kabrine konulup, yakınları da ondan ayrılınca -ki o, geri dönenlerin ayak seslerini işitir- kendisine iki melek gelir. Onu oturtup: 'Muhammed (a.s.v.) denen kimse hakkında ne diyordun?' diye sorarlar. Mümin kimse bu soruya: 'Şehadet ederim ki, O, Allah'ın kulu ve elçisidir!' diye cevap verir. Ona: 'Cehennemdeki yerine bak! Allah orayı cennette bir mekâna tebdil etti" denilir. (Adam bakar) her ikisini de görür. Allah da ona, kabrinden cennete bakan bir pencere açar. Eğer ölen kâfir ve münafık ise (meleklerin sorusuna): '(Sorduğunuz zatı) bilmiyorum. Ben de herkesin söylediğini söylüyordum!' diye cevap verir. Kendisine: 'Anlamadın ve uymadın!' denilir. Sonra kulaklarının arasına demirden bir sopa ile vurulur. (Sopanın acısıyla) öyle bir çığlık atar ki, onu (insan ve cinlerden ibaret olan) iki ağırlık dışında ona yakın olan bütün (kulak sahileri) işitir" [Buhârî, Cenâiz 68, 87; Müslim, Cennet 70, (2870); Ebû Dâvûd, Cenâiz 78, (3231); Nesâî, Cenâiz 110, (4, 97, 98); Tirmizî, Cenâiz 70, (1071) -Ebû Hureyre'den-] (Canan, 2001: 15, 310).

652 kim: -H, L; ki N.

653 ḳonulur: ḳoyulur H, L.

654 ve: -N.

655 ẕilāʿ: zirāʿ H, L, N.

656 Ve: -N.

657 mülteʿim: mülteme N.

658 didi: buyurdı H, L.

659 ki: -N.

660 Cevābda: cevābında A1, N.

661 Allah bizi bunun şerrinden korusun.

662 Nekīr'üŋ: Nekīr N.

ṣıḥāḥ ve sünende çoḳdur. “Ve ekṣeru min-en yuḥṣadur.”[663] (17) Ve ḳadr-i müştereki tevātür ḥaddine yitmişdür. Egerçi ki eḥadu’l-aṣldur. **[P1 55a]** (1) Va’llāhu aʿlem. **Ve ammā dördünci mes’ele** ʿaẕāb-ı ḳabrüŋ keyfiyyeti (2) ve edillesi beyānındadur. Rāy-ı enver-i ʿāliye pūşīde (3) olmaya ki ʿaẕāb-ı ḳabr ḥaḳdur kāfirler içün ve baʿżı (4)ʿuṣāt-ı müʾminīn içündür. Zīrā ki ḳabrde cemīʿ ʿāṣīlerüŋ (5) taʿẕībine **[H 44a]** delīl ḳāʾim olmamışdur. Ve niteki[664] kāfir ü ʿāṣī (6) ḳabrde muʿaẕẕebdür. Müʾmin-i muṭīʿ ḳabrde munaʿʿamdur. (7) Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ diledügi gibi ve bu aḥvāle tafṣīl (8) üzre ʿilm müteʿaẕẕirdür. **[L 30a]** Ammā ḥaḳiyyetine ʿilm hāṣıldur. Edille-i (9) ḥaḳḳa-yı ṣarīḥa ḳabilinden cümleden biri bu āyetdür ki (10) Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur: “***En-nāru yuʿriżūne ʿaleyhā ġuduvven*** (11) ***ve ʿaşiyyen ve yevme*** [A1 24a] ***teḳūmu’s-sāʿatu edḫılū ale firʿavne*** (12) ***eşedde’l-ʿaẕābi***.”[665] Ve bu āyetüŋ ʿaẕāb-ı ḳabre delīl olması (13) budur ki ʿaẕāb-ı ḳıyāmeti ʿaṭf ḳılmışdur. Ġuduvven ve ʿaşiyyende (14) olan ʿarż-ı nāra ve maʿṭūf maʿṭūfun ʿaleyhinüŋ (15) ġayrıdur. Ve çünki āyet-i kerīmenüŋ nüzūli mevtā (16) şānındadur. Bilindi ki anlar içün ḳıyāmet güninüŋ ʿaẕābından (17) ġayrı ʿażābları varımış ve bu ʿaẕāb degüldür.[666] İllā ḳabrüŋ **[P1 55b]** (1) ʿaẕābı. Va’llāhu aʿlem. Ve daḫı münāfıḳlar **[N 26a]** ḥaḳḳında buyurur ki: (2) “***Senuʿaẕẕibuhum merreteyni ṣumme yuraddüne ilā-ʿaẕābin ʿaẓīm***.”[667][668] (3) Ve ḥadīṯ-i şerīfde variddür ki “İnne eḥadekum iẕā māte (4) ʿuriża ʿaleyhi miḳʿaduhu bi’l-ġadāti ve’l-ʿaşiyyi in kāne min-ehli’l-cenneti (5) fe-mine’l-cenneti ve in kāne min-ehli’n-nāri femine’n-nāri fe-yuḳālu hāẕā (6) miḳʿaduke ḫīne yebʿaṯuke yevme’l-ḳıyāmeti.” Yaʿnī her ḳaçan (7) ki sizden bir kimesne ölse ve defn olsa her ṣabāḥ ve (8) her aḫşām cennetde ve cehennemde olan yirini aŋa gösterürler. (9) Eger cennet ehli ise cennetdeki yirini görür. Ve eger (10) cehennemī ise cehennemde olan yirini görür. Pes aŋa dinilür (11) ki bu gördügüŋ senüŋ yirüŋ[669] olsa gerek.[670] Ḥaşr (12) olduḳdan **[H 44b]** ṣoŋra budur ki āḫer ḥadīṯde[671] buyurdı[672] ki: (13) “El-ḳabru ravżatun min-riyāżi’l-cenneti ev ḥufretun min-ḥuferi’n-nīrān.”[673] (14) Ve daḫı Ḥażret buyurmışdur ki: “İstenzihū mine’l-bevli (15) fe-inne ʿāmmete ʿaẕābi’l-ḳabri minhu.”[674] Yaʿnī bevlden iḫtirāz (16) idüp kendüŋüzi andan pāk idüŋ. Zīrā ekṣer-i (17) ʿaẕāb-ı ḳabr andandur. Ve Ḥażret-i Resūl ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem **[P1 56a]** (1) ekṣer-i evḳātde mübārek duʿāsında ḳabrüŋ ʿaẕābından (2) istiʿāẕe iderlerimiş. Ḫuṣūsā żaġṭatü’l- ḳabrden. (3) Ve żaġṭatü’l-ḳabr ḳabrüŋ ṣıḳmasına dirler. Ve her meyyit (4) anı görse gerek. İllā mā-

---

663 Sayılamayacak kadar çok.

664 niteki: nitekim N.

665 “(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, ‘Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun’ denilecektir” (Mü’min, 40/46).

666 degüldür: degül H, L.

667 Ayetteki “ʿaẓīm” kelimesi tüm nüshalarda “ġalīz” şeklinde yazılmıştır.

668 “Çevrenizdeki bedevilerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. **Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir**” (Tevbe, 9/101).

669 yirüŋ: yirüŋdür N.

670 olsa gerek: -N.

671 ḥadīṯde: ḥadīṯinde H, L, N.

672 buyurdı: buyurur N.

673 “Resulullah, ayrıca kabirdeki hesaptan bahsetmiş; verilen hesaba göre kabrin iyi amel sahipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe, veya kötü amel sahipleri için de cehennem çukurlarından bir çukur olacağını bildirmiş, bu çeşitten bir kısım açıklamalarla kabir hayatını kısmen aydınlatmıştır” (Canan, 2001: 7, 105-106).

674 Hz. Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: “Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: ‘Kabir azabının çoğu sidik sebebiyledir” (Canan, 2001: 16, 570).

şāʾallāh. Nitekim İbn-i ʿAbbās (5) rivāyet ider ki[675] vaḳtā ki Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ anası (6) Fāṭıma binti Esed raḍıya'llāhu ʿanhā vefāt oldı. Resūlu'llāh (7) Ḥażretleri kendünüŋ mübārek gömlegini (8) aŋa geydürüp eliyle anı ḳabre ḳoyup bir miḳdar (9) zamān **[L 30b]** ḳabrde anuŋıla yatdı. Pes çünkim ḳabri (10) ṭopraġladılar. Aṣḥābı suʾāl eylediler ki: "Yā Resūlu'llāh (11) bugün sizden bir nesne gördük ki hergiz itdüginüz (12) yoḳıdı vechi nedür?" diyü Ḥażret buyurdı ki: (13) "Ammā gömlegümi Fāṭıma binti Esed'e geydürdügümden murādum (14) bu ki cennet ḥulleleri aŋa naṣīb ola. Ve ḳabrinde (15) yatduġumdan murād bu ki żaġṭa-i ḳabr andan taḫfīf (16) ola." Ve bu emṣāl eḥādīṣ çoḳdur. Murād olınursa kütüb-i (17) ḥadīṣe mürācaʿat olına. Va'llāhu aʿlem. **Bişinci mesʾele [P1 56b]** (1) ḥaşruŋ beyānındadur. **Ṣoŋra** İmām-ı Hümām ḳıyāmet güninüŋ ḥaḳḳında (2) ve ḥaşr-i cismānīnüŋ iṣbātında buyurur ki: "Ve yevmu'l-ḳıyāmeti **[H 45a]** (3) yevmu'l-ḥisābi **[A1 24b]** ve'l-mukāfāti ve'l-munāḳaşati ve'l-mucāzāti turaddu'r-rūḥu (4) ile'l-cesedi." Yaʿnī ḳıyamet güni ḥisāb ve mükāfāt ve münāḳaşa (5) ve mücāzāt günidür. Rūḥ yine gövdeye redd olınur. Nitekim (6) dünyāda gövdede idi. **[N 26b]** Ve bu mesʾelenüŋ beyānı meʿād-ı cismānīnüŋ (7) iṣbātına mütevaḳḳıfdur. Maʿlūm rāy-ı ʿālem-ārāy ola ki (8) ʿaḳāʾidüŋ bir mesʾelesi budur ki: "Ve'l-baʿṣu ḥaḳḳun eyi'l-meʿādü'l-cismāniyyu (9) baʿde'l-inʿidāmi ḥaḳḳun ve hüve en yebʿaṣa'llāhu Teʿālā el-mevte (10) min-ḳubūrihim bi-en yecmeʿa eczāʾehum ve yuʿīde ileyhā (11) ervāḥahum."[676] Baʿṣdan murād budur ki Ḥaḳ[677] Teʿālā mevtānuŋ (12) cemīʿ eczālarını cemʿ idüp kemā-kān ḫalḳ idüp rūḥlarını (13) gövdelerine iʿāde ider. Ve ḥaşr-i cismānī buŋa dirler. Ve meẕhebümüzde (14) muʿteḳad olan ḥaşr budur. Ve bu nevʿile ḥaşri inkār ideni (15) tekfīr iderüz. Zīrā milel-i ṣelāṣenüŋ icmāʿı bunuŋ üzerinedür. (16) Ve nuṣūṣ-ı *Ḳurʾān* daḫı mevāżiʿ-i müteʿaddidede bu nevʿ (17) ḥaşre şāhiddür. Bir ḥaṣṣiyyetle ki teʾvīle ḳābil degüldür.[678] **[P1 57a]** (1) Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki[679] "***Evelem yera'l-insānu*** (2) ***ennā ḫaleḳnāhu min-nuṭfetin fe-iẕā hüve ḫaṣīmun mubīn.*** (3) ***Ve żarabe lenā meṣelen ve nesiye ḫalḳah ḳāle men yuḥyi'l-ʿiẓāme*** (4) ***ve hiye ramīm. Ḳul yuḥyihe'lleẕī enşeāhā evvele*** (5) ***merrah ve hüve bi-külli şey'in ʿalīm.***"[680] Müfessirler buyurmışlar (6) ki bu āyet-i kerīme Übeyy bin Ḫalef ḥaḳḳında nāzil oldı. (7) Bir kez bir çürümiş kemügi eline alup **[L 31a]** Resūlu'llāh (8) Ḥażretleri'ne getürüp eliyle ṭarṭaġan rīze rīze (9) idüp eyitdi ki: "Yā Muḥammed şöyle mi **[H 45b]** dirsin ki Ḥaḳ Teʿālā (10) bu çürümiş kemügüŋ iḥyāsına ḳādirdür?" Ḥażret (11) buyurdı ki: "Neʿam ve yebʿaṣuke ve yudḫiluke'n-nār." "Belī bunuŋ (12) iḥyāsına da ḳādirdür ve seni daḫı ḥaşr idüp cehenneme (13) göndürmege ḳādirdür." Ve bu ḥadīṣ-i şerīf teʾvīlüŋ (14) ʿırḳını bi'l-külliye keser. Pes meẕheb-i ḥaḳ budur ki (15) Ḥaḳ celle ve ʿalā ẕevātı bi'l-külliye münʿadim idüp ṣoŋra (16) iʿāde ider. Ve baʿżılar buyurmışlar ki: "Eczā-yı aṣliyyeyi (17) tefrīḳ ider. Ṣoŋra bir kerre daḫı terkīb

---

675 ki: kim H, L.

676 Baʿs haktır. Yani yok olduktan sonra beden ile dirilme haktır. Bu da Allahutaala'nın ölüleri kabirlerinden onların parçalarını bir araya getirerek ve ruhlarını onlara iade ederek diriltmesidir.

677 Ḥaḳ: Allāh A1, N.

678 Derkenar: el-Murāde bi'l-mileli eṣ-ṣelāṣete el-İslāmu ve'n-Naṣārā ve'l-Yehūdu ev el-Eşāʿiretü ve'ş-Şīʿatü ve'l-Muʿteziletü ʿalā-mā-eşāra ʿaleyhi Mevlānā Celālü'd-Devvānī fī-Şerḥihi li-ʿAkāidi'l-ʿAḍūdiyyeti ve'l-evvelü evlā teʾemmel N, P1 (Üç milletle kastedilen İslam, Hristiyanlar ve Yahudilerdir veya Mevlânâ Celalü'd-Devvânî'nin '*Akâidu'l-'Adûdiyye*'nin şerhinde işaret ettiği üzere Eş'arîler, Şi'a ve Muteziledir. İlk yaklaşım daha uygundur. Düşün.).

679 ki: -N.

680 "İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: 'Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?' De ki: 'Onları ilk defa var eden diriltecektir. O her yaratılmışı hakkıyla bilendir" (Yâsîn, 36/77-79).

ider.” Ve ammā **[P1 57b]** (1) aʿrāżı iʿāde ider mi itmez mi iẖtilāf itmişler. Baʿżılar buyurmışlar ki: (2) “Aʿrāż münʿadim olduḳdan ṣoŋra iʿāde olınmaz. (3) Zīrā ki ḳıyāmü’l-ʿaraż bi’l-ʿaraż lāzım gelür.” Ve[681] ammā ekṣer-i (4) ehl-i sünnet ve Şeyẖ Ebu’l-Ḥasan Eşʿarī ḳatında budur ki aʿrāż (5) muṭlaḳen iʿāde olınur. Ve ḳavl-i ṣaḥīḥ budur. Ve ʿiāde-i aʿrāżuŋ (6) ḳavli ehl-i sünnet ve cemāʿat içün iṣbāt-ı vezn-i aʿmāl ve vezn-i (7) ṣaḥāʾif-i efʿālde çoḳ fāʾidesi vardur. Ve muḥaddiṣīn ḳatında (8) budur ki ḥaşr-i cismānī bu vechile olur ki: “Yaẖşeru’l-ʿabdu (9) ve lehū mine’l-aʿżā-yı mā-kāne **[N 27a]** lehū yevme vulide fe-men ḳuṭiʿa minhu (10) ʿużvun yeʿūdu fi’l-ḳıyameti ʿaleyhi ḥaṭṭe’l-ẖitāni **[A1 25a]** kemā-ṣebete fi’ṣ-ṣaḥīḥi.” (11) Yaʿnī ḥaşr olınan kimesne anasından bile ṭoġduġı[682] (12) aʿżāyıla ḥaşr olınur. Ḥattā eger dünyāda bir kimesnenüŋ (13) bir użvı kesilmiş ola. Ḳıyāmet güninde olʿużv aŋa ʿavdet (14) idüp ḥaşr olsa gerek. Ḥatta sünnet yirinüŋ derisi daẖı (15) ḥaşr olur diyü **[H 46a]** buyurmışlar. Ve ḥadīṣ-i ṣaḥīḥde[683] şöyle[684] (16) ṣābit olmışdur. Ammā bu kelāmuŋ üzerine bir suʾāl (17) vārid olur. Ve suʾāl budur ki: “Eger dünyāda bir Müsülmān’uŋ **[P1 58a]** (1) eli kesildükden ṣoŋra mürtedd ola ve irtidād üzre (2) vefāt ola. Eyā ḳıyāmet güninde eliyle mi ḥaşr olur (3) elsiz mi ḥaşr olur[685]? Eger dirseŋüz ki “Eliyle (4) ḥaşr olur.” Pes nice cāʾizdür ki günāh işlemedügi (5) el cehenneme gire. Ve eger dirseŋüz ki “Elsiz ḥaşr (6) olur.” Pes cāʾiz dutarsız ki **[L 31b]** insāndan baʿżı eczā (7) ḥaşr olmaz. Ve siz ẖōd ẖıtānuŋ derisi bile ḥaşr (8) olur diyü delīl ṭurġutduŋuz hāẕā ẖalef. **Cevāb** (9) şöyle virilmişdür ki: “İnsān kāmilü’l-beden ve tāmmü’l-ẖalḳ (10) ḥaşr olsa gerek. Zīrā ki el gövdeye (11) tābiʿdür. Ve infirādı üzre ṭāʿatde ve maʿṣiyetde (12) anuŋ hīç medẖali yoḳdur.” Va’llāhu aʿlem. Şimdi maʿlūm [686] (13) ola ki meẕhebümüze muẖālif olanlar meʿād-ı cismānīyi (14) inkār idüp bāṭıldur diyü nice şübheler[687] īrād (15) eyleyüp bize iʿtirāżlar[688] iderler. Cümleden (16) bir şübheleri budur ki eczā muẖteliṭ olduḳdan (17) ṣoŋra anuŋ iḥyāsı müstebaʿddur dirler. Ve bir şübheleri **[P1 58b]** (1) daẖı budur ki dirler meʿād-ı cismānī bāṭıldur. Zīrā ki (2) semavāt u arżuŋ ʿademi mümteniʿdür. Ve bir daẖı budur ki (3) eczā türāb olduḳdan ṣoŋra ṭabīʿat-ı ḥayāt ṭabīʿatından[689] (4) müteġayyir olup żıdd-ı ḥayāta mütebeddil olur. Pes yine[690] nice ḥayāt (5) bulur. Ve bu şübhelerüŋ reddi ve menʿi[691] Kelām-ı Mecīd’de (6) ṣarāḥatıla vāriddür. Ammā evvelki şübhenüŋ reddi Ḥaḳ celle (7) veʿalānuŋ buyurduġıyladur **[H 46b]** ki: “*Ve hüve bi-külli ẖalḳin ʿalīmun.*”[692] Ve ikinci (8) şübhenüŋ reddi buyurduġıyladur ki: “*Eveleyselleẕī ẖaleḳa’s-semavāti* (9) *ve’l-ʿarża bi-ḳadirin ʿalā-en yaẖluḳa miṣlehum belā ve hüve’l-ẖallaḳu’l-ʿalīm.*”[693] (10) Ve[694] üçünci şübhenüŋ reddi buyurduġıyladur ki: (11) “*Elleẕī ceʿalelekum mine’ş-şeceri’l-aẖżari nāran.*”[695] Muḥaṣṣal-ı kelām (12) budur ki

---

681 Ve: -H, L.
682 ṭoġduġı: ṭoġdı H, L, N.
683 ḥadīṣ-i ṣaḥīḥde: ḥadīṣ N.
684 şöyle: şöylece N.
685 elsiz mi ḥaşr olur: -H, L.
686 maʿlūm: +-ı şerīf A1, N.
687 şübheler: şübhe H, L.
688 iʿtirāżlar: iʿtirāż N.
689 ṭabīʿatından: ṭabīʿatdan A1.
690 yine: -N.
691 ve menʿi: -H, L.
692 “De ki: ‘Onları ilk defa var eden diriltecektir. **O her yaratılmışı hakkıyla bilendir**”(Yâsîn, 36/79).
693 “Gökleri ve yeri yaratan Allah’ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir” (Yâsîn, 36/81).
694 Ve: -H, L.
695 “**O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.** Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz” (Yâsîn, 36/80).

ḥaşr-i cismānīyi inkār eylemege mecāl yoḳdur. Zīrā ki (13) nuşūş-ı ḳāṭıʿa ḥaşre ve neşre veʿarż u ḥisāb ve ṣevāb uʿiḳāba (14) şāhiddür. **[N 27b]** Ve *Ḳurʾān-ı ʿAẕīm* ve *Furḳan-ı Ḳadīm*'de meẕkūrdur. (15) Bir vechile ki ḳābil-i teʾvīl degüldür. Belki ṣarāḥatıla (16) dālldür. Nitekim Ḥaḳ Teʿālā buyurur ki: "*Minhā ḫaleḳnākum* (17) *ve fi-hā nuʿıdukum ve minhā nuḫricikum tāraten uḫra*."[696] Ve daḫı **[P1 59a]** (1) buyurur ki: "*Yevme yaḫrucūne mine'l-ecdāṣi sirāʿan* (2) *ke-ennehum ilā-nuṣubin yufiżūne*."[697] Ve daḫı buyurur (3) ki: "*Uḥşuru'lleẕīne* **[A1 25b]** *żalemu ve ezvācehum.*"[698] Ve Mevlānā ibn-i Mevlānā(4) Sulṭān Veled buyurur ki **naẓm:**

Kedām dāne furūreft der-zemīn ki nerost
(5) Çerā be-dāne-i insānet īn gomān bāşed[699]

(6) Ve Felāsife daḫı meʿād-ı cismānīyi inkār idüp (7) meʿād-ı rūḥānīyi işbāt iderler. Ve meʿād-ı cismānīnüñ (8) inkārında **[L 32a]** nice şübheler īrād itmişler. Ve kütüb-i (9) kelāmiyyede basṭ üzre meẕkūrdur. Ve bu muḫtaṣar (10) aña müteḥammil degüldür. Ve meẕheblerinüñ mebnāsı (11) cevāhir-i müfārikanuñ işbātı üzredür. Ve cevher-i ferdī (12) nefy iderler. Ve ehl-i sünnet ü cemāʿat ḳatında cevher-i (13) ferd ki cüzv-i lā-yetecezzādur. Ḫaricde ṣābitdür. Egerçi (14) ʿādetā **[H 47a]** görinmez. Meger inżimām-ı ġayr sebebiyle. Lākin inżimāmsız (15) daḫı[700] rüʾyeti cāʾizdür. Ḫarḳ-ı ʿādet ṭarīḳiyle ve cüzʾ-i lā-yetecezzānuñ (16) işbātında ḫaylī fāʾide vardur. Niteki (17) *Şerḥ-i ʿAḳāid*'de buyurur ki: "Ve fī-işbāti cevheri'l-ferdi **[P1 59b]** (1) necātun min-ẓulumāti'l-felāsifeti ilā-āḫirihi."[701] **Altıncı mes'ele** (2) ʿarż-ı aʿmāl ve neşr-i ṣuḥūf beyānındadur. Ḳāle'l-İmām: "Ve (3) tunşeru'ṣ-ṣuḥufu ve tuʿrażu'l-aʿmālu ʿale'l-ḫalāiʾḳi fe-yenẓuru (4) küllü insānin fī-kitābihī feyerā aʿmālehū ve yuşāhidü efʿālehū ve yaʿlemu (5) miḳdāra ṭāʿatihi."[702] Hāẕā kelāmuhu. Cümle mesāʾil-i kelāmiyyeden (6) biri budur ki ve'l-kitābu ḥaḳ. Yaʿnī ṣol kitāb ki Kirāmü'l-Kātibīn (7) benī Ādem'üñ ṭāʿatlarını ve maʿṣiyetlerini anda (8) ṣebt iderler ḥaḳdur. Ve her insān içün bir maḫṣūṣ-nāme (9) vardur li-ḳavlihi Teʿālā: "***Ve nuḫricu lehū yevme'l-ḳıyameti kitāben yelḳahu*** (10) ***menşūren. İḳrā kitābeke kefā bi-nefsike'l-yevme ʿaleyke ḥasīben***."[703] Ve (11) nāme-i aʿmālde naḳīr ü ḳıṭmīr ḳalīl ü keşīr ne işlediyse (12) müşbetdür. Niteki[704] Ḥaḳ Teʿālā buyurur ki:[705] "*Yā veyletenā māli hāẕe'l-kitābi* (13) *lā-yuġādiru ṣaġīreten velā kebīreten illā aḥṣahā* (14) *ve veceduvā mā-*

---

696 "(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız" (Tâhâ, 20/55).

697 "**Dikili putlara akın akın gidercesine**, gözleri inmiş, kendilerini zillet kaplamış bir halde **mezarlarından süratle çıkacakları** o günü hatırla! İşte o, uyarıldıkları gündür" (Me'âric, 70/43-44).

698 "Allah meleklere şöyle emreder: '**Zulmedenleri, eşlerini ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın**, onları cehennemin yoluna koyun ve onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir" (Sâffât, 37/22).

699 Yere atılan hangi tohum tekrardan çıkmadı? Neden insan tohumu hakkında şüphen olsun?

700 daḫı: -H, L, N.

701 Ve kişinin cevherinin isbatında felsefecilerin karanlıklarından kurtuluş vardır.

702 İmam dedi ki: "Amel defterleri açılır, ameller yaratılmışlara arz olunur. Herkes kendi kitabına bakar, amellerini görür. Yaptıklarını görür ve Allah'a olan taatinin ölçüsünü bilir."

703 "Her insanın amelini boynuna yükledik. **Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız. 'Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter' denilecektir**" (İsrâ, 17/13-14).

704 Niteki: Nitekim A1, N.

705 ki: -H, L, N.

ʿamiluvā ḥāżiren velā yaẓlimu rabbuke eḥaden."[706] Ve daḫı (15) buyurur ki: " *Ve vuffiyet küllü nefsin mā-ʿamilet ve hüve aʿlemu bimā yefʿalun.*"[707] (16) Ve ḳıyāmet güninde nāme-i aʿmāl ḳuşlar gibi ṭayerān idüp (17) münteşir olup kiminüŋ ṣaġından ve kimisinüŋ ṣolından **[P1 60a]** (1) ve kimisinüŋ öŋinden ve kiminüŋ ardından gelüp "*iḳrā kitābeke*"[708] (2) emr olınup her kimesne işledügi aʿmāli[709] ve **[N 28a]** söyledügi (3) aḳvāli **[H 47b]** ol nāmede yazulu görse gerek. Ve[710] ṭāʿatinüŋ (4) ve maʿṣiyetinüŋ miḳdārını bilse gerek. Pes eger nāme-i (5) ʿamāli ṣaġ cānibinden ṣunulurısa zihī devlet (6) ve saʿādet ve zihī rifʿat ve iyālet ve zihī niʿmet ve cennet. (7) Niteki[711] Ḥaḳ Teʿālā buyurur: " *Ve emmā men utiye kitābehu."*[712] (8) *"Bi-yemīnihī fe-sevfe yuhāsebu ḥisāben* **[L 32b]** *yesīren* **[A1 26a]** *ve yenḳalibu* (9) *ilā-ehlihī mesrūren.*"[713] Yaʿnī her kimesnenüŋ ki nāme-i aʿmāli (10) ṣaġ cānibinden ṣunulursa āsānlıġıla ḥisābı görilür. (11) Ve cennetde olan ezvācına ki ādemiyyāt ve ḥurü'l-ʿayndur. (12) Vaṣıl olup göŋli mesrūr ve gözi aydın (13) ve maḥbūr olur. Müfessirler bu āyet-i kerīmenüŋ tefsīrinde (14) buyurmışlardur ki: "Ḥisāb-ı yesīrden murād ʿarżdur. (15) Yaʿnī ḳula günāhını bildirüp ṣoŋra andan tecāvüz ider.[714] (16) Yoḳsa eger muḥāsebe ve münāḳaşa murād olındı."[715] "Men nūḳışa'l-ḥisābe (17) heleke ev ʿuẕẕibe."[716] ḳabilinden olurdı. **[P1 60b]** (1) Ve ḥisābdan murād ʿarż idüġine delīl budur ki İmām Buḫārī (2) ve Müslim ve Tirmiẕī ʿĀişe Ḥażretleri'nden raḍıya'llāhu ʿanhā (3) rivāyet iderler ki ḳālet ḳāle Resūlu'llāh ṣalla'llāhu Teʿālā ʿaleyhi (4) ve sellem "Men ḥusibe yevme'l-ḳıyāmeti ʿuẕẕibe ḳālet fe-ḳulte yā Resūlu'llāh (5) eleyse ḳad ḳāle'llāhu Teʿālā '*Fe-emmā men utiye kitābehu* (6) *bi-yemīnihi fe-sevfe yuḥāsebu hisāben yesīren*.'[717] fe-ḳāle ʿaleyhi's-selām (7) leyse ẕalike'l-ḥisābu innemā ẕalike'l-ʿarżu men nuḳışe fi'l-ḥisābi (8) ʿuẕẕibe."[718] **[H 48a]** Ve eger nāme-i aʿmāli ṣol cānibinden (9) ṣunulurısa zihī şeḳāvet zihī niḳmet zihī (10) ḳasāvet zihī ʿaẕāb zihī ʿiḳāb. Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā (11) buyurur: "***Ve ammā men utiye kitābehu ve rā'e ẓahrihī fe-sevfe*** (12)

---

706 "Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. **'Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş' derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez**" (Kehf, 18/49).

707 "Herkese yaptığının karşılığı tam olarak verilir. Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir" (Zümer, 39/70).

708 Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız. '**Oku kitabını**! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter' denilecektir" (İsrâ, 17/13-14).

709 aʿmāli: aʿmāl N.

710 Ve: -N.

711 Niteki: Nitekim H, L, N.

712 "Fakat kime kitabı arkasından verilirse, 'Helak!' diye bağıracak ve alevli ateşe girecektir " (İnşikâk, 84/10-11).

713 "Kime kitabı sağından verilirse, hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, sevinçli olarak ailesine dönecektir" (İnşikâk, 84/7-9).

714 ider: eyler H, L.

715 olındı: olına idi H, L.

716 Her kimin hesabı münakaşa edilirse helak olur veya ona azap olunur.

717 "Kime kitabı sağından verilirse, hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, sevinçli olarak ailesine dönecektir" (İnşikâk, 84/7-9).

718 Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v): 'Ahirette kimin hesabı münakaşa edilirse, azaba maruz kalacak demektir!' buyurmuşlardı. Ben: 'Nasıl olur?' Allahutaala Hazretleri (mealen): 'Kime kitabı sağından verilirse, hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, sevinçli olarak ailesine dönecektir.' (İnşikâk, 84/7-9) buyurmadı mı (bu hesap münakaşası değil mi)?' dedim. 'Hayır! buyurdular, bu (münakaşa değil) arzdır. Kıyamet günü hesaba çekilen herkes mutlaka helak olmuş demektir!' [Buhârî, İlim 35, Tefsir, İnşikak 1; Rikak 49; Müslim, Cennet 80, (2876); Ebû Dâvûd, Cenâiz 3, (3093); Tirmizî, Kıyamet 6, (2428).] (Canan, 2001: 14, 370-371)

yedʿū uṣburen ve yaṣlā seʿiren.”[719] Yaʿnī her kimesnenüŋ ki (13) nāme-i aʿmāli ardından ṣol eline ṣunulurısa helāklıġa çaġırup (14) “yā veylāh veyā helāgāh” diyüp cehenneme dāḫil olsa gerek. (15) Müfessirler buyurmışlardur ki İbn-i ʿAbbās raḍıya’llāhu anhumā (16) ḳavlinde[720] āyet-i şerīfe[721] kāfir ḥaḳḳındadur. Ammā ekṣer müfessirīn (17) ḳavlinde āyet ʿammdur müʾmin ve kāfir ḥaḳḳında. Ve[722] İbn-i ʿAbbās[723] **[P1 61a]** (1) buyurmışdur ki: “Çün kāfir dilese ki nāme-i aʿmālini ala (2) ṣaġ elini uzada. Bir melek elini çeküp ḳopara. Pes (3) lāzım gele ki ṣol eliyle ala.” Ve Ḳatāde ve Muḳātil (4) buyururlar ki: “Kāfirüŋ gögsinüŋ üstiŋ̆ānlarını[724] ayırurlar. Ṣoŋra (5) elini gögsi içinden ardına çıḳarurlar.[725] Pes (6) nāme-i aʿmālini bu ṣūretile alur.” “Neʿūẕu biʾllāhi min-ẕalik.”[726] (7) **Yidinci mesʾele** mīzān beyānındadur. Ḳāle’l-İmām ve (8) Ḥüccetü’l-İslām: “Ve tezīnu’l-aʿmāluhu **[L 33a]** fī-mīzāni’l-ʿadli.”[727] Hāẕā kelāmuhu. (9) Ve ḳāle “Fi’l-ʿaḳāʾidi ve’l-mizānu ḥaḳḳun.”[728] Maʿlūm ola ki (10) mīzān **[N 28b]** ʿibāretdür ṣol nesneden ki anuŋıla (11) meḳādir-i aʿmāl bilinür. Ve bize lāzım olan aŋa īmāndur. (12) Ve keyfiyetinden baḥṣ eylemek bizüm üzerümüze vācib (13) ve lāzım degüldür. Belki keyfiyyetini **[H 48b]** Allāh[729] Teʿālā’ya (14) tafvīż iderüz. Ve selef ḳatında mīzān sāʾir terāzūlar gibi (15) iki gözi ve bir dili ve iki sāḳı vardur. Ve birdür iki degüldür. **[A1 26b]** (16) Niteki ḥadīṣ-i şerīfde vārid olmışdur. Ve *Ḳurʾān*’da (17) Ḥaḳ Teʿālā lafż-ı cemʿile ẕikr itmişdür. Nitekim buyurur: “*Ve neżaʿu’l* **[P1 61b]** (1) *mevāzīne’l-ḳısṭa li-yevmi’l-ḳıyāmeti.*”[730] Pes lāzım gelür ki (2) mīzān bir olmaya. Cevābı budur ki āyet-i kerīmede vāḳiʿ (3) olan mevāzīn istiʿẓām içün cemʿ ḳılmışdur. Keṣret (4) içün degüldür. Ve mutaḫḫirīnden baʿżılar buyurmışlardur (5) ki: “Her mükellef içün bir mizān vardur ve ḳavl-i evvel (6) eṣaḥḥdur.” Pes ẕikr olınan mīzānda aʿmāl ü aḳvāl (7) vezn olınur. İki ṭarīḳile yā oldur ki aʿmāl ü aḳvāl (8) ki aʿrāżdan mütecessid olur ve vezn olınur. (9) Veyāḫūd mevzūn olan şol ṣaḥāʾifdür ki aʿmāl (10) anda mektūbdur. Ve baʿżılar buyurmışlar[731] ki: “Ḥasenāt (11) ecsām-ı nūriyye olur. Ve seyyiʾāt ecsām-ı ẓulmāniyyet (12) olur. Ṣoŋra ṭartılur.” Ve Muʿtezile egerçi vücūd-ı (13) mīzāna ḳāʾillerdür. Ve meẕheblerinde ḥakīḳatā mīzān (14) terāzūlar gibidür. Ammā ʿibāduŋ aʿmāli anda vezn olınmaz. (15) Zīrā meẕheblerinde aʿmāl içün ṣıḳl u ḫiffet ṣaḥīḥ (16) degüldür. Lākin bir kiffede nūr vażʿ olınur ḥasenātuŋ (17) ʿalāmeti içün. Ve bir kiffede ẓulmet vażʿ olınur. **[P1 62a]** (1) Seyyiʾātuŋ ʿalāmeti içün. Pes her ḳaçan ki nūruŋ (2) keffesi rāciḥ gele **[H 49a]** mükellef olan kimesne ve ehl-i maḥşer (3) bilürler ki bu mükellefüŋ ḥasenātı çoḳdur. Pes ol (4) mükellef anuŋıla mesrūr olur. Ve çünkim ẓulmet (5) kiffesi ġālib olur. Mükellef

---

719 “Fakat kime kitabı arkasından verilirse, ‘helâk!” diye bağıracak ve alevli ateşe girecektir” (İnşikâk, 84/10-11).

720 ḳavlinde: +bu N.

721 şerīfe: kerīme N.

722 ḳavlinde āyet ʿammdur müʾmin ve kāfir ḥaḳḳında. Ve: -A1, N.

723 İbn-i ʿAbbās: -A1, N.

724 üstiŋ̆ānlarını: üstiŋ̆āhlarını N.

725 çıḳarurlar: çıḳarılur N.

726 Bunlardan Allah’a sığınırız.

727 Ve amelleri adaletli bir terazide tartılır.

728 *el-Akâid* kitabı yazarı şöyle dedi: “Mizan haktır.”

729 Allāh: Ḥaḳ A1.

730 “**Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız.** Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz” (Enbiyâ, 21/47).

731 buyurmışlar: buyurmışlardur ki A1.

olan kimesne bilür ki (6) seyyiʾātı rāciḥdür. Pes anuŋıla maġmūm[732] ve mehmūm[733] olup (7) ehl-i mevḳıf ḳatında fażīḥat olur. Budur Muʿtezile'nüŋ (8) iʿtiḳadı mīzān ḥaḳkında. Ve bu iʿtiḳād-ı rakīkile ehl-i (9) sünnet ve cemāʿat üzerine iʿtirāż idüp dimişler ki: **[L 33b]** (10) "Siz dirsiz ki aʿmāl vezn olınur. Aʿmāl ḫōd (11) aʿrāżdur. Ve münʿadim oldı. Ve iʿādesi mümkin degüldür. (12) Ve taḳdīrā ki iʿādesi mümkin ola vezni mümkin (13) degüldür. Ve vezni mümkin olduġı taḳdīrce miḳdārı (14) Allāh Teʿālā'ya maʿlūmdur. Pes vezni ʿabeṣdür." Fe'f-hem (15) ve bu iʿtirāżuŋ reddinde kütüb-i kelāmiyyede ehl-i sünnet (16) ve cemāʿat şöyle buyurmışlar ki: "Ammā didügiŋüz ki **[N 29a]** (17) aʿmāl aʿrāżdur. Ve münʿadim olduḳdan ṣoŋra iʿādesi **[P1 62b]** (1) mümkin degüldür. Bu söz şol vaḳt dürüst gelür ki mīzān ḳatında (2) aʿrāż ola ve şöyle degüldür. Belki Ḥaḳ celle ve ʿalā (3) aʿmāli cevāhir eyleyüp ṣıḳlet ve ḫiffetile muttaṣıf idivirür. (4) Ve bu cevābuŋ taḥḳīḳi budur ki cāʾizdür ki aʿmāl (5) bir mevṭında ʿaraż ola. Ve bir mevṭında cevher ola. ʿİlm (6) gibi meṣelā ki bu mevṭında ʿarażdur. Ammā rüʾyā (7) mevṭınında[734] **[A1 27a]** cevherdür. Ve leben ṣūretinde ve ṣu ṣūretinde (8) görinür. Ve bu meşhūr ve müteʿārefdür. Pes cāʾizdür ki **[H 49b]** (9) aʿmāl dünyā mevṭınında[735] aʿraż ola. Ve āḫiret mevṭınında[736] (10) cevāhir olup vezne ḳābil ola. Ve ammā didügiŋüz ki (11) vezni mümkin olduġı taḳdīrce miḳdārı Allāh Teʿālā'ya (12) maʿlūmdur. Pes vezni ʿabeṣdür." Cevāb budur ki: "Şol vaḳt (13) vezni ʿabeṣ olurıdı ki maṣlaḥat ve ḥikmetden ḫālī (14) olayıdı ve "lā-nüsellimu ẕalike"[737] belki vezninde maṣlaḥat (15) ve ḥikmet vardur. Ḥisābda olan ḥikmet ve maṣlaḥat gibi (16) ki ehl-i cināna meserretüŋ tetmīmidür. Ve ehl-i (17) nirāna ḥasretüŋ taʿmīmidür. "Va'llāhu aʿlem ve aḥkem."[738] **[P1 63a]** (1) **Sekizinci mes'ele** ṣırāṭ beyānındadur. Ḳāle'l-İmām (2) ve Ḳıdvetu'l-Enām: "Ṣumme yuʾmeru bi'l-cevāzi ʿale'ṣ-ṣırāṭi ve'ṣ-ṣırāṭi (3) eddeḳun mine'ṣ-ṣaʿreti ve eḥadu mine'ṣ-ṣefreti fe-küllü men kāne (4) fi'l-haẕe'l-ʿālemi ʿalā-ṭarīḳati'l-musteḳīmeti'ṣ-ṣāliḥati (5) ve sulūki'l-meḥacceti'l-vāżiḥati cāze ʿale'ṣ-ṣırāṭi fī-rāḥatin (6) ve istirāḥatin ve in lem-yekün ʿale's-sırate'l-maḥmūdeti ve'l-aʿmāli'r-reşīdeti (7) ve ʿaṣā mevlāhu ve't-tebeʿa hevāhü fe-innehu lā-yecidu'ṭ-ṭarīḳa (8) ʿale'ṣ-ṣırāṭi ve lā-yehtedī ile'l-cevāzi ve yeḳaʿu (9) fī-cehennem." "İlāhunā kelāmuhu."[739] Maʿnā-yı kelām nīgū-yı encām (10) budur ki vezn-i aʿmālden ṣoŋra emr olınur ki (11) ṣırāṭdan geçeler. Ve ṣırāṭ bir köpridür cehennemüŋ (12) üzerindeki ḳıldan ince **[L 34a]** ve ḳılıcdan keskündür. (13) Pes her kimesne ki dünyāda ṭarīḳ-i müsteḳīme üzre ẕāhib (14) olup şerʿ-i ḳavīm ve ʿaḳl-ı selīmile ʿāmil ise ḳıyāmet (15) güninde ṣırāṭ üzre rāḥat ve istirāḥat ṭarīḳiyle (16) berḳ-i ḫāṭif **[H 50a]** gibi veyā rīḥ-i mürsele gibi geçer. Ve şol (17) kimesne ki dünyāda sīret-i ḥamīde üzre[740] ve aʿmāl-i **[P1 63b]** (1) reşīde üzre olmayup mevlāsına ʿāṣī ve hevāsına (2) tābiʿ ise ḳıyāmetde ṣırāṭ üzre yol bulmayup (3) üstinden cehenneme düşüp envāʿ-ı belā vü ʿanāʾ ile mübtelā (4) olsa gerek. "Neʿūẕübi'llāh."[741] Şimdi maʿlūm ola ki (5) ehl-i sünnet ve cemāʿat ṣırāṭuŋ iṣbātında çoḳ edille (6) īrād eylemişler. **[N 29b]** Ve muḫālifüŋ daḫı ḫaylī iʿtirāżı vardur.

---

732 maġmūm: mefhūm H, L.
733 mehmūm: maḳhūr A1, N.
734 mevṭınında: mevṭında A1, N.
735 mevṭınında: mevṭında N.
736 mevṭınında: mevṭında N.
737 Bunu teslim etmeyiz, kabul etmeyiz.
738 Allah daha âlim ve daha bilgilidir.
739 Onun sözü buraya kadar.
740 üzre: -H, L.
741 Allah'a sığınırız.

(7) Bu maḥalde baʿżılarını ẕikr idüp "ve'l-ḳalīlu yedullu ʿale'l-keṣīr"[742] (8) ile iktifā idelüm. Pūşīde olmaya ki (9) ṣırāṭ nuṣūṣ-ı şāyiʿa ile ṣābitdür. Ve ṣırāṭ ikidür. (10) Birisi ṣırāṭü'l-müsteḳīmdür ki aŋa ṣırāṭu'llāh ve (11) ṣırāṭü'd-dīn dirler. Ve birisi "cisrun memdūd ʿalā-metni (12) cehennem edaḳḳu mine'ş-şeʿir ve eḥaddu mine's-seyfidür."[743] Ve cemīʿ (13) ḫalāʾiḳ eger müʾmin ve eger kāfir ve eger nebī ve eger velī **[A1 27b]** (14) bu ṣırāṭuŋ[744] üzerinden geçseler gerek.[745] Ve āyet-i (15) kerīme: "*Ve in minkum illā vāriduhā kāne ʿalā-rabbī* (16) *ke-ḥatmen makżiyyen*."[746] Buŋa maḥmūldür. Ve ʿĀişe (17) raḍıya'llāhu ʿanhā ve ʿan-ebīhā Peyġamber Ḥażretleri'nden ṣalla'llāhu **[P1 64a]** (1) ʿaleyhi ve sellem suʾāl eyledi ki: "İẕā ṭuviyeti's-semāʾu (2) ve buddileti'l-arżu fe-in yekūnü'l-ḫalḳu yevme iẕin fe-ḳāle (3) ʿalā-cisri cehennem." Yaʿnī ḳaçan ki gökler mektūb gibi (4) dürilüp yir daḫı tebdīl olup bu günde ḫalḳun (5) maḳarrı neyyirde olsa gerek. Ḥażret buyurdılar[747] (6) ki: "Cehennem üzerinde olan köpride olsalar (7) gerek."[748] Ve ṣırāṭ cehennemüŋ **[H 50b]** üstinde[749] olduġına delīl (8) *Ḳur'ān-ı Mecīd*'de bu āyetdür[750] ki: "*Fahduhum* (9) *ilā-ṣırāṭi'l-ceḥīmi*."[751] İy "ʿalā-ṣırāṭin hüve memdūdun ʿalā-ẕahri'l-ceḥīm."[752] (10) Ve ekṣer-i[753] Muʿtezile ḫuṣūṣā Ḳāḍī (11) ʿAbdu'l-Cebbār bu nevʿ ṣırāṭı inkār itmişlerdür. Ve dimişler (12) ki: "Ḳıldan ince ḳılıcdan keskün nesnenüŋ (13) üzerinden ʿubūr mümkin degüldür. Pes īcādı ʿabeṣdür. (14) Ve eger ʿubūr daḫı mümkin olursa **[L 34b]** daḫı enbiyā ve ṣāliḥīne (15) taʿẕībdür. Ve anlar ḫōd ḳıyāmet güninde ʿaẕābdan emīndürler." (16) Ve ehl-i sünnet ü cemāʿat cevāb buyurmışlar (17) ki: "Bu nevʿ nesnenüŋ üzerinde ʿubūr bi-ḥasebi'ẕ-ẕāt **[P1 64b]** (1) emri mümkindür. Ve māniʿ-i ʿaḳlī yoḳdur. Ġāyeti bu ki ʿādetā muḥāldür. (2) Ve ammā didükleri ki ʿubūr mümkin olursa daḫı enbiyā (3) ve ṣāliḥīnüŋ taʿẕībi lāzım gelür." Cevāb budur ki: (4) "Lā-nüsellim ki enbiyānuŋ taʿẕībi lāzım gele." Anuŋçün (5) ki Allāh Teʿālā ṣırāṭdan geçmegi anlara āsān idivirür. (6) Baʿżıları berḳ-i ḫaṭīf gibi ve baʿżıları rīḥ-i hābbe (7) gibi geçerler. Nitekim eḥādīṣ-i ṣaḥīḥde mesṭūrdur. (8) Neʿam ṣırāṭdan geçmek kāfirler ve ʿāṣīler içün (9) taʿẕībdür. Ve nice taʿẕīb olmaya ki ṣırāṭuŋ (10) ḫalḳından[754] ḥikmet ve maṣlaḥat budur. Pes ḫalḳı ʿabeṣ (11) olmadı. Maʿa-hāẕā ki ḥikmetinden cevāb virmek (12) bize lāzım degüldür. Zīrā ki efʿālu'llāh muʿallel bi'l-aʿrāż (13) degüldür. Ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ üzerine **[N 30a]** nesne vācib degüldür. (14) Pes vech-i ḥikmet beyān eylemek bize **[H 51a]**

---

742 Az, çoğu gösterir.

743 Cehennemin ortasında gerilmiş köprü; kıldan ince, kılıçtan keskindir.

744 ṣırāṭuŋ: ṣırāṭ A1.

745 gerek: gerekdür H, L.

746 "(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir" (Meryem, 19/71).

747 buyurdılar: buyurdı H, L.

748 Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber'e (a.s.v.) şu ayetten sordum: 'Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir. O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.' (İbrâhim, 14/47-48). Ve dedim ki: 'Ey Allah'ın Resulü, o gün insanlar nerede olacaklar?' 'Sırat üzerinde.' cevabını verdi" [Müslim, Münâfikun 29, (2791); Tirmizî, Tefsir, İbrâhim,(3120).] (Canan, 2001: 4, 38).

749 üstinde: üzerinde N.

750 āyetdür: āyet-i kerīmedür A1.

751 "Allah meleklere şöyle emreder: 'Zulmedenleri, eşlerini ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın, **onları cehennemin yoluna koyun** ve onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir" (Sâffât, 37/22-24).

752 Yani o, cehennemin üzerinde uzatılmış bir yol üzerindedir.

753 ekṣer-i: eger N.

754 ḫalḳından: ḫilḳatinden H, L.

vācib degüldür. (15) Ve İmāmü'l-Ḥaremeyn Ḥażretleri Muʿtezile'nüŋ bu sözine ki (16) ṣırāṭuŋ ʿubūrından enbiyāya ve ṣāliḥīne taʿab ve elem (17) yitişmek lāzım gelür. Ve bu cāʾiz degüldür. Cevāb **[P1 65a]** (1) şöyle buyurmışdur ki :"Ve'l-māniʿu minhu ve lā-yebʿudu (2) en yenāle'l-enbiyāʾe ve'l-evliyāʾe min-ahvāli yevmi'l-ḳıyāmeti (3) şeyʾün keyfe ve ḳad verede fi'l-ḫaberi'ṣ-ṣaḥīḥi. Enne cehenneme (4) tezfuru zefraten lā-yebḳā ʿaleyhā melekun muḳarrebun velā nebiyyun (5) murselun illā ceşā ʿalā-rukbeteyhi **[A1 28a]** velā māniʿa min-en (6) yaʿburūhu bi-ġayri elemin ve taʿabin. Kemā-ḳāle'llāhu Teʿālā: 'Ṯumme nunecci'lleẕīne't-teḳav (7) ve neẕeru'ẓ-ẓālimīne fihā ciṯiyyen."[755] Va'llāhu aʿlem. (8) **Ṭoḳuzuncı mes'ele** suʾāl beyānındadur. Ṣoŋra İmām (9) buyurur ki: "Ve'l-küllü yuḳafune ʿale'ṣ-ṣırāṭi yusʾelune (10) ʿan-efʿālihim fe-yuselu'ṣ-ṣādiḳūne ʿan-ṣidḳihim ve (11) yumteḥanu'l-münāfiḳūne ve'l-merāʿune ve yefżaḥūne femine'n-nāsi (12) ḳavmun yedḫūlüne'l-cennete bi-ġayri ḥisābin ve cemāʿatun (13) yuḥāsebūne bi'r-rıfḳi ve'l-musāmaḥati ve cemāʿatun yuḥāsebune bi'l-munāḳaşati (14) ve'ṣ-ṣuʿūbeti."[756] Hāẕā kelāmuhu. Yaʿnī cemīʿ[757] (15) mükellef[758] olanları[759] ṣırāṭ üzerinde ṭurġudurlar. (16) Ve anlaruŋ efʿālinden **[L 35a]** suʿāl iderler. Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā (17) buyurur: "***Ve ḳıfuhum innehum mes'ūlun***."[760] Ve eḥādīṯ-i **[P1 65b]** (1) ṣaḥīḥa ile ṯābit olmışdur ki "Ṣırāṭuŋ yidi ḳanṭarası (2) vardur. Her ḳanṭarada bir nevʿ nesneden suʾāl olınur. (3) **Evvelki ḳanṭarada** īmāndan ve ṣıdḳdan suʾāl olınur.[761] (4) Eger iḫlāṣıla īmānıla geldilerise necāt (5) bulup ṣırāṭdan ḥużūrıla geçerler ve illā felā.[762] **[H 51b] İkinci** (6) **ḳanṭarada** ṣalātdan suʿāl olınur. Pes eger namāzlarını (7) tamām ḳılup geldilerise "fe-bihā ve niʿme"[763] ṣırāṭdan geçerler (8) ve illā ma-ṣāʾallāh. **Üçünci ḳanṭarada** orucdan (9) suʾāl olınur. Ve[764] **dördünci ḳanṭarada** zekātdan suʾāl (10) olınur. **Bişinci ḳanṭarada** ḥacc u ʿumreden suʾāl olınur. (11) **Altıncı ḳanṭarada** ġusl ü vużūdan suʾāl olınur. **Yidinci** (12) **ḳanṭarada** meẕālim-i nāsdan suʾāl olınur. Ve bu ḳanṭaradan (13) aṣʿab yoḳdur." "Eʿāẕana'llāh Teʿālā minhā."[765] **Naẓm**:[766]

(14) Ebet nefsī tetūbu fe-mā iḫtiyālī
İẕā bereza'l-ʿibādu li-ẕi'l-celālī

---

755 Bunu engelleyen şey, kıyamet gününün korkunç hallerinden birinin nebilere ve velilere ulaşması ihtimalini ortadan kaldırmaz. Peki sahih sünnette cehennemin şiddetli bir ses çıkaracağı, kabul edilmiş meleklerin ve peygamberlerin dışındakilerin onun üzerinde dizleri üzerine çöküp kalacakları geçiyorken bu nasıl olur? Onların sıratı bir elem ve yorgunluk çekmeden geçmeleri için hiçbir mani yoktur. Aynı şekilde Allahutaala şöyle buyurmuştur: "Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırız" (Meryem, 19/72).

756 Her bir kişi sıratta durdurulup yaptıklarından sorguya çekilir. Sadıklar sıdkından hesaba çekilir. Münafık ve riyakarlar imtihan edilip ifşa edilir. İnsanlar içinde bir grup hesap görmeden cennete girer. Bir grup yumuşak ve müsamahalı bir şekilde hesaba çekilir. Bir başka grup da çekişerek ve zor kullanılarak hesaba çekilir.

757 cemīʿ: -A1, N.

758 mükellef: mükellefleri H, L.

759 olanları: -H, L.

760 "Allah meleklere şöyle emreder: "Zulmedenleri, eşlerini ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın, onları cehennemin yoluna koyun **ve onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir**" (Sâffât, 37/24).

761 olınur: olınurlar H, L.

762 felā: felāket H, L.

763 "Böyle olursa ne iyi!"

764 Ve: -H, L, N.

765 Allahutaala bizi ondan korusun.

766 Naẓm: Beyt N.

(15) Ve ḳāmū min-ḳubūrihim sukārā
Bi-evzāri ke-emṣāli'l-cibālī

(16) Ve ḳad nuṣībe'ṣ-ṣırāṭu li-key yecūzü
Fe-minhum men yekebbu ʿale'ş-şimālī

(17) Ve minhum men yesīru lidāri ʿAdnin
Teleḳḳāhu'l-ʿarāyisu bi'l-ġavālī

[P1 66a] [N 30b] (1) Yeḳūlu lehu'l-muheyminu yā veliyyī
Ġafertu leke'ẕ-ẕunūbe felā tubālī[767]

(2) **Onuncı mes'ele** cennet ü cehennem ve ikisinüŋ ehli (3) beyānındadur. Ḳāle'l-İmām: "Ṣumme yusḥabu'l-kuffāru ilā-nārı (4) cehenneme bi-ḥayṣu lā-yecidūne ḫalāṣen ve yedḫulune'l-muslimune'l-muṭīʿune (5) ile'l-cenneti ve yuʾmeru bi'l-ʿuṣāti'n-nāra." Hāẕā kelāmuhu.[768] (6) Maʿnā-yı kelām budur[769] ki suʾālden ṣoŋra küffārı (7) cehenneme ḳorlar. Ve hergiz cehennemden ḫalāṣ bulmazlar. Ve (8) mutīʿ u münḳād olan Müsülmānları cennete ḳorlar. (9) Ve[770] ebedī andan çıḳarmazlar. Ve ʿāṣīler cehenneme emr olınur. (10) Günāhları **[A1 28b]** miḳdārınca cehennemde ṭururlar. Ṣoŋra (11) cehennemden çıḳup cennete girürler. Şimdi maʿlūm (12) ola ki cennet ü cehennem el-ān maḫlūḳlardur. Nitekim[771] buyurur: (13) "***Ve sāriʿūvā ilā-maġfireten min-rabbikum ve cennetin arẓuhā's-semāvātu*** (14) ***ve'l-ʿarż*** **[H 52a]** ***uʿiddet li'l-mutteḳīn***."[772] Ve daḫı cehennem (15) ḥaḳḳında buyurur ki: "***Ve't-teḳu'n-nāra'lletī uʿiddet li'l-kāfirine***."[773] (16) Menşā-yı istidlāl budur ki āyet-i kerīmede "uʿiddet" (17) māżī lafẓıyla beyān olınmışdur. Pes lāzım gelür ki **[P1 66b]** (1) el-ān mevcūd olalar. **[L 35b]** Ve hem Ḥażret-i Ādem ve Ḥavvā'nuŋ ḳıṣṣası (2) ve cennetde olan ser-güẕeştleri cennetüŋ el-ān mevcūd (3) olmasına[774] dālldür. Ammā mekānlarınuŋ taʿyīnine naṣṣ-ı ṣārīḥ (4) vārid olmamışdur. Lākin ekṣerī bunuŋ üzerinedürler (5) ki cennet ʿarş altında yidi ḳatlu[775] gök[776] üstindedür. (6) Li-ḳavlihi Teʿālā: "*ʿİnde sidreti'l-muntehā ʿindehā cennetu'l-meʾvā*."[777] (7) Ve ḳavlihi ʿaleyhi'ṣ-ṣalavāte ve's-selāmu: "Saḳfu'l-cenneti (8) ʿarşu'r-raḥmāni ve inne'n-

---

767 Nefsim tevbeye yanaşmadı halim ne olacak? Bütün kullar celal sahibi Allah'ın karşısına çıktığında. Kabirlerinde sarhoş bir şekilde çıktıklarında; dağlar misali günahlarla. Geçmek için sırat köprüsü kurulduğunda; kimi sol tarafa düşecek. Kimi Adn Diyarları'na yürüyecek. Huriler her türlü güzellikle onları karşılayacak. Müheyhim olan Allah ona "Ey velim!" diyecek. "Bütün günahlarını affettim, dert etme."

768 kelāmuhu: +budur H, L.

769 Maʿnā-yı kelām budur: -H, L.

770 Ve: -N.

771 Nitekim: +Ḥaḳ +Teʿālā N.

772 "Rabbinizin bağışına, ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun" (Âl-i İmrân, 3/133).

773 "Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının" (Âl-i İmrân, 3/131).

774 olmasına: olmasında H, L.

775 ḳatlu: ḳat A1, H, L, N.

776 gök: göğüŋ A1, H, L, N.

777 "Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında. Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır" (Necm, 53/14-15).

nāre taḥte'l-erażīn."[778] **Ve firḳa-i** (9) **Muʿtezile** cennet ü cehennem el-ān maḫlūḳ idügini inkār (10) itmişlerdür ve ehl-i sünnet ve cemāʿat üzerine iʿtirāżāt-ı (11) vāhiye īrād eylemişler. Cümleden birisi budur ki (12) eydürler[779] ki "uʿiddet" lafẓ-ı māżiyle vārid olduġınuŋ delāletiyle cennet (13) ve cehennem el-ān mevcūd idügine temessük idinmek (14) żaʿīfdür. Zīrā ki gāh olur ki muḥaḳḳaḳü'l-vuḳūʿıdan (15) vāḳiʿ olmaḳsızın lafẓ-ı māżīyle taʿbīr iderler. Vuḳūʿınuŋ (16) taḥḳīḳine işāret nitekim. Zeyd saŋa eydür[780] ki "ciʾtüke"[781] (17) ve ḥāl budur ki henüz gelmemişdür. Ve bu emṡāl **[P1 67a]** (1) *Ḳurʾān*'da çoḳdur. Nitekim buyurur: "*Ve nufiḫa fiʾṣ-ṣūri feṣaʿiḳ* (2) *men fiʾs-semāvāti veʾl-arż*."[782] Ve ḳavluhu Teʿālā: "*Ve nādā aṣḥābuʾn-nāri.*"[783] (3) "İlā-ġayri ẕālike."[784] **İkinci iʿtirāżları [H 52b]** budur ki (4) efʿālu'llāh ḥikmetden ve maṣlaḥatdan ḫālī olmaz. Ve cennet (5) ü cehennemüŋ ḫalḳından ḥikmet ṡevāb u ʿiḳābıla mücāzātdur. (6) Ve icmāʿ-ı Müslimīn ile ḳıyāmet güninden öŋdin (7) bu vuḳūʿ bulmaz. Pes cennet **[N 31a]** ve cehennemüŋ ḫalḳından (8) el-ān hīç fāʾide yoḳdur. Pes ḫalḳı el-ān ʿabeṡdür. (9) **Üçünci iʿtirāżları** budur ki eger cennet ü (10) cehennem el-ān maḫlūḳ ise lāzım gelür ki ikisi ve ikisinüŋ (11) ehl-i ḥaşrden öŋdin fānī olalar. Zīrā Ḥaḳḳ celle ve ʿalā (12) buyurmışdur ki: "***Külli şeyʾin hālikun illā vechehu.***"[785] (13) "Veʾl-lāzımu bāṭılun."[786] Anuŋçün ki icmāʿ-ı ümmet bunuŋ üzerinedür ki (14) cennet ü cehennem ebedīdürler. Ve fenāya ḳābil degüllerdür. (15) **Dördünci iʿtirāẓları** budur ki lā-nüsellim ki Ḥażret-i (16) Ādem içinde olduġı cennet ve anda vāḳiʿ olan **[L 36a]** (17) ser-güẕeştleri dāri ṡevāb olan cennetdür. **[A1 29a]** Belki **[P1 67b]** (1) dünyā būstānlarından bir būstāndı. **El-cevāb**. Vaʾllāhu aʿlem. (2) Ammā evvelki iʿtirāża ehl-i sünnet ve cemaʿāt cevāb bu vechile (3) buyurmışlardur ki: "Vāḳiʿ olmaḳsızın muḥaḳḳaḳü'l-vuḳūʿdan (4) māżī lafẓıyla taʿbīr eylemek ẓāhire muḫālifdür. Ve āyeti (5) ḫilāf-ı ẓāhire ḥaml eylemek cāʾiz degüldür. İllā ḳarīne-i (6) dālle ile ve bu maḥalde karīne yoḳdur." **Ve ammā ikinci iʿtirāżuŋ** (7) cevābı budur ki lā-nüsellim ki cennet ü cehennemüŋ ḫalḳı (8) cezā içündür. Zīrā ki efʿālu'llāh müteʿalliḳ bi'l-ʿarāż (9) degüldür. Ve leʾin süllim ki efʿālu'llāh müteʿalliḳ bi'l-ġarāż (10) ola. Lā-nüsellim ki cezānuŋ ġarażı **[H 53a]** içündür. Ve pes (11) belki cāʾizdür ki cezādan ġayrı nice ġarażlar içün (12) daḫı ḫalḳ olmış ola. Ve leʾin süllim ki ḫalḳları (13) ancaḳ cezā içündür. Lā-nüsellim ki eger yevmü'l-cezādan (14) öŋdin ḫalḳ olalar ḫalḳ olmaları ʿabeṡ ola. (15) Zīrā cāʾizdür ki ḳıyāmetden öŋdin anlaruŋ (16) vücūdıyla baʿżı cezā ḥāṣıl ola. Niteki[787]

---

778 "Cennet semada, cehennem yerin altındadır" (Hâkim, Müstedrek, 4/568; Keşfü'l-Hafâ, 1/281; Kenzu'l-Ummâl, H. No: 39773; Beyhakî, Şuâbu'l-Îmân, 2/244.).

779 eydürler: dirler N.

780 eydür: dir A1, N.

781 Geldim (ç.n.).

782 "**Sur'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür.** Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar" (Zümer, 39/68).

783 "Cennetlikler **cehennemliklere**, 'Rabbimizin bize vadettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin vadettiğini gerçek buldunuz mu?' **diye seslenirler**. Onlar, 'Evet' derler. O zaman aralarında bir duyurucu, 'Allah'ın laneti zalimlere!' diye seslenir" (A'râf, 7/44).

784 Ve benzerleri.

785 "Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. **Onun zatından başka her şey yok olacaktır.** Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz" (Kasas, 28/88).

786 Zorunluluk geçersizdir.

787 Niteki: Nitekim A1, N.

Ḳurʾān'da[788] muṣarraḥdur (17) ki: "*En-nāru yuʿrizūn ʿaleyhā ġuduvven ve ʿaşiyyen*."[789] el-Āyet. **[P1 68a]** (1) Ve ḥadīṯ-i şerīfde vāriddür ki: "İnne külle eḥadin yenẕūru (2) ilā-maḳʿadihi fi'l-cenneti in kāne min-ehlihā ve yenẕūru (2) ilā-maḳʿadihi fi'n-nāri in kāne min-ehlihā."[790] El-ḥadīṯ. (4) **Ve ammā üçünci iʿtirāẕuŋ** cevābı budur ki "*küllü şeyʾün* (5) *hālikun*"[791] āyetinüŋ maʿnāsı budur ki[792] "Külli şeyʾün ḳabilun (6) li'l-fenāʾi bi-ḥasebi'ẕ-ẕāti li-imkānihī." Yaʿnī her şey fenāya (7) ḳābildür. Ẕāt ḥāsebiyle mümkin olduġından ötürü ve bundan (8) lāzım gelmez ki[793] her şey bi'l-fiʿl fenāya ḳābil (9) ola. Pes cennet ü cehennemüŋ fenāsı lāzım gelmedi. (10) Ve leʾin süllim ki āyet-i kerīmenüŋ maʿnāsı bu ola ki (11) ḳābilün li'l-fenā-yı bi'l-fiʿl eydürüz[794] ki cennet ü cehennem (12) "*küllü şey*"den müsteṯnādur. Maʿnā budur ki "küllü şeyʾin (13) ġayre'l-cenneti ve'n-nāri ve vechi'llāhi hālikun."[795] Ve bu istiṯnāya (14) delīlümüz kitābu'llāh ve ḥadīṯ-i Resūlu'llāh'dur. Ve maḥallinde (15) mesṭūr ve mesfūrdur. Maʿa-hāẕā ki meẕhebümüz budur ki (16) cennet ü cehennem **[H 53b]** daḫı ḫālik olurlar. Ve lev laḥẕaten yaʿnī (17) egerçi ki bir laḥẓa ise ṣoŋra ṣāniyyen ḫalḳ **[P1 68b]** (1) olurlar.[796] Ve anlaruŋ ebediyyeti vücūd-ı ṣāniye göredür. **[L 36b]** Vücūd-ı (2) evvelüŋ iʿtibārına degüldür. **Ve ammā dördünci iʿtirāżuŋ [N 31b]** (3) cevābı budur ki Ādem ʿaleyhi's-selām girdügi ve çıḳduġı (4) cenneti dünyā būstānlarından bir būstāna ḥaml eylemek (5) ḫilāf-ı ẓāhirdür. Ve bu nevʿ ḥaml ḥaḳḳı ṣarīḥile ʿinād (6) ve mükāberedür. Ve dīnile telāʿubdur. Zīrā ki (7) eger şuncılayın meḥāmil cāʾiz olayıdı *Ḳurʾān* ve ḥadīṯile (8) hīçbir ʿamel ve erkān-ı İslāmdan bir rükn ṣābit (9) olmazıdı. Meṯelā ṣalavāt-ı duʿāya ḥaml ve zekātı tezkiye (10) ve taṭhīr aḫlāḳa ḥaml olınurdı. Ve sāʾir aḥkām (11) āyetleri teʾvil idüp ẓāhirinden maṣrūf **[A1 29b]** ḳılup (12) her kimesne hevāsına münāsib taʿbīr eylemek lāzım gelüridi. (13) "Ve hāẕā telāʿubun bi'd-dīn ḳātela'llahu'l-mulḥidīne ve'l-mubtediʿīn."[797][798] (14) **Daḫı maʿlūm ola** ki cumhūr-ı ehl-i sünnet ve cemāʿat (15) buŋa ẓāhiblerdür ki cennetüŋ ehli cennetde muḫalled olsalar (16) gerek. Ve cehennemüŋ ehli cehennemde ebedī[799] ḳalsalar gerek. (17) Meger müʾmin ʿāṣī ki cehennemde maʿṣiyyeti miḳdārınca **[P1 69a]** (1) ʿaẕāb çeküp ṣoŋra ʿafv ṭarīḳiyle veyāḫūd Resūlu'llāh'uŋ (2) şefāʿati sebebiyle ḫalāṣ bulup ehl-i cennet olsa gerek (3) ṣalla'llāhu ʿalā-nebiyyen Muḥammedin ve ʿalā-ālihi ve sellem. Budur selefüŋ iʿtiḳādı (4) ammā müteʾaḫḫirīnden baʿżı Seyyid ʿAḍud gibi *ʿAḳāʾid-i* (5) *ʿAḍudiyyesi*'nde ehl-i cennetüŋ cennette ḫulūdlarını (6) ẕikr idüp ehl-i nāruŋ nārda **[H**

---

788 *Ḳurʾān*'da: *Ḳurʾān* ile H, L.

789 "(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, 'Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun.' denilecektir" (Mü'min, 40/46).

790 İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Sizden biri ölünce, kendisine akşam ve sabah (cennet veya cehennemdeki) yeri arzedilir. Cennet ehlinden ise, (yeri) cennet ehlinin (yeridir), ateş ehlinden ise (yeri) ateş ehlinin (yeridir).' Kendisine: 'Allah seni kıyamet günü diriltinceye kadar senin yerin işte budur!' denilir" [Buhârî, Cenâiz 90, Bedü'l-Halk 8, Rikak 42, Müslim, Cennet 65, (2866).; Muvatta, Cenâiz 47, (1, 239); Tirmizî, Cenâiz 70, (1072); Nesâî, Cenâiz 116, (4, 107).] (Canan, 2001: 15, 306).

791 "Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka **her şey yok olacaktır.** Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz" (Kasas, 28/88).

792 küllü şeyʾin hālikun āyetinüŋ maʿnāsı budur ki: -A1, N.

793 her şey fenāya ḳābildür. Ẕāt ḥāsebiyle mümkin olduġından ötürü ve bundan lāzım gelmez ki: -H, L.

794 eydürüz: dirüz A1, N.

795 Cennet, cehennem ve Allah'ın zatı dışındaki her şey yok olur.

796 Ve lev laḥẕaten yaʿnī egerçi ki bir laḥẓa ise ṣoŋra ṣāniyyen ḫalḳ olurlar: -N.

797 ve'l-mubtediʿīn: +Ve A1.

798 Bu, dinle oynamaktır. Allah, kâfirleri ve biatçıları kahretsin.

799 ebedī: -H, L.

54a] ḫulūdlarından[800] sükūt (7) itmişdür. Ẓāhir budur ki çünkim[801] meẕhebümüzde (8) ḫulūfı fi'l-vaʿīd cāʾizdür. Pes ehl-i nāruŋ nārda ḫulūdları (9) müteḥaḳḳıḳ olmaz. Ve hem ehl-i cennetüŋ ḫulūdları müteḥaḳḳıḳ (10) olduġı eclden anuŋıla iḳtiṣār idüp müteḥaḳḳıḳ olmayanı (11) ẕikr itmedi. Ve bu meslek ġāyetile daḳīḳ olduġı (12) sebebden ḳalemüŋ ʿinānını döndürüp meydān-ı taḥḳīḳde (13) silāḥ-şörlık idemedüm. Ammā ehli içün bir iki saṭır (14) ʿArabī bu mebḥaṣa müteʿalliḳ taḥrīr ideyin. Tā ki münkir (15) olan kimesenüŋ mecāl-i dem-zedeni olmaya. "**Eḳūlu ve bi'llāhi et-tevfīḳ"**[802] (16) ve ʿinde ehli't-taḥḳīḳi enne meʾāle ehli'n-nāri ile'n-nāri ve naʿīmehum (17) fī-hā fe-inne āḫire'l-emri yeṣīru'l-ʿaẕābu ʿaẕben ʿaleyhim bi-ḥayṣu **[P1 69b]** (1) lev uḫricu minhā **[L 37a]** ve'mżūv fi'l-cenneti le-teʾellemu kemā-yetʾellemu'l-cuʿalu (2) min-iḫrācihī mine'l-mezbeleti ve idḫālihi fi'l-verdi ve'l-emkineti'ṭ-ṭayyibeti (3) velā yebʿudu ẕalike fe-inne'l-ʿādete (4) ḳad taṣīru ṭabīʿaten. Velā yebʿudu min-keremi'llāhi ve raḥmetihi (5) ẕalike ve keyfe yebʿudu ẕalike minhu ve hüve ekremu'l-ekremīne (6) ve erḥamu'r-raḥimīne fe-keyfe yuʿaẕẕibu ebeden ʿalā-ẕenbin (7) ḥādiṣin mutenāhin ve'l-āyātu'l-dālletu ʿalā-devāmi't-taʿẕībi (8) küllühā yaḳbelu't-tāvile teʾemmel terşed."[803] Şimdi (9) maʿlūm ola ki eṭfāl-i müşrikīn ḥaḳḳında iḫtilāf (10) itmişler. Ekṣer-i selef ve ḫalef buŋa ẕāhib olmışlar ki (11) eṭfāl-i müşrikīn cehennemde **[N 32a]** olsa gerek. Nitekim Ḥadīce'den (12) raḍıya'llāhu ʿanhā mervīdür ki: "Peyġamberden suʾāl (13) eyledüm ki cāhiliyyetde olan eṭfālüŋ ḥāli nice (14) olur?" Buyurdı ki: "Hüm fi'n-nār."[804][805] Ammā İmām-ı Nevevī raḥmetu'llāh **[H 54b]** (15) *Ṣaḥīḥ-i Müslim*'üŋ şerḥinde buyurur ki: "Eṣ-ṣaḥīḥu enne (16) eṭfālu'l-müşrikīne min-ehli'l-cenneti." Yaʿnī (17) ṣaḥīḥ budur ki eṭfāl-i müşrikīn cennet ehlindendür. **[P1 70a] [A1 30a]** (1) Şimdi eger sāʾil suʾāl iderse ki "İmām Nevevī'nüŋ (2) ḳavli ve Ḥadīce Ḥażretleri'nden mervī olan ḥadīṣ (3) eger ṣaḥīḥ ise arasında tevfīḳ ne vechiledür?" (4) Cevāb budur ki "Ḥadīce Ḥażretleri'nden mervī (5) olan ḳavl ḳıyas üzre imiş. Vaḥy gelmeksizin (6) ammā *Şerḥ-i Müslim*'de olan ḳavl baʿde'l-vaḥy olan (7) rivāyetdür. Ve iʿtimād bu ḳavledür. Evvelki ḳavle degüldür." (8) **On birinci mesʾele** şefāʿat beyānındadur. Ḳāle'l-İmām: (9) "Fe-küllü men nālethu şefāʿatu'l-enbiyāyi (10) ve'l-ʿulemāyı ve'l-ekābiri mine'ṣ-ṣuleḥāyı ʿufiye ʿanhu ve küllü (11) men leyselehū şefiʿun ʿuḳıbe bi-miḳdāri iṣmihi ve ʿuẕẕibe (12) bi-ḳadri curmihī ṣumme yedḫulu'l-cennete in kāne ḳad selime (13) meʿahu īmānuhu." "İlā-hunā kelāmuhu."[806] **Yaʿnī** pes

---

800 ḫulūdlarından: ḫulūdlarını N.

801 çünkim: çün N.

802 Yardım Allah'tandır.

803 Tahkik ehline göre cehennemlikler cehennemde kalır, onların cenneti de oradadır. Cezaları bitince azap onlara azb (hoş) olur. Öyle ki onların artık cehennemden çıkarılıp cennete konmaları, bok böceğinin çöpten çıkarılıp güllerin ve güzel mekânların içine sokulmasının ona acı vermesi gibi onlara acı verir. Bu imkânsız değildir. Zira âdet hâline gelen şey tabiata dönüşür. Bu, Allah'ın keremi ve rahmeti söz konusu olunca imkânsız değildir. O; cömertlerin en cömerti, merhamet edenlerin en merhametlisi iken bu nasıl imkânsız olur ? Nasıl olur da son bulan, hadis bir günah sebebiyle ebedîyete kadar azap eder? Azabın devamlı olacağına delalet eden ayetlerin tümü tevil edilebilir ayetlerdir. Öyleyse iyi düşün ki hidayete eresin.

804 "Onlar ateştedirler."

805 Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Bir çocuk ölmüştü. Ben: 'Ne mutlu ona! Cennet kuşlarından bir kuş oldu!' dedim. A.s.v.: 'Sen Allah'ın cenneti de cehennemi de yarattığını, beriki için de öteki için de ahali yarattığını bilmiyor musun?' buyurdular" [Müslim, Kader 30, (2662); Nesâî, Cenâiz 58, (4, 57); Ebû Dâvûd, Sünnet 18, (4713).] (Canan, 2001: 14, 25). Başka bir hadiste, İbnu Abbâs (r.a.) anlatıyor: "Resulullah'dan (a.s.v.) müşriklerin çocukları hakkında sorulmuştu. 'Allah onları yarattığı zaman ne yapacaklarını iyi biliyordu!" buyurdular" [Buhârî, Kader 3, Cenâiz 93; Müslim, Kader 28, (2660); Ebû Dâvûd, Sünnet 18, (4711); Nesâî, Cenâiz 60, (4, 59).] (Canan, 2001: 14, 25).

806 Onun sözü buraya kadar.

her kimesne (14) ki enbiyā vü ʿulemā ve ekābir-i ṣuleḥānuŋ şefāʿatine maẕhar (15) oldı. Günāhları ʿafv olınup cennete girür. (16) Ve her kimesnenüŋ ki şefīʿi yoḳdur. Günāhı miḳdārınca (17) ʿiḳāb u ʿaẕāb çeküp ṣoŋra cennete dāḫil olur. **[P1 70b]** (1) Eger īmānı selāmet üzre ise nitekim Ḥaḳ Teʿālā (2) buyurur: "*Fe-men yaʿmel miṯḳāle ẕerratin ḫayran yerah.*"[807] Ve īmān (3) ḫayrdur. Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (4) buyurmışdur ki: "Men ḳāle ilāhe illa'llāhu deḫale'l-cennete."[808] **[H 55a]** (5) Pes şefāʿat defʿ-i ʿaẕāb ve refʿ-i derecāt (6) içündür.[809] Ve enbiyā ve müʾminīn ve ṣuleḥāya iẕn olmayınca **[L 37b]** (7) şefāʿat idemezler. Li-ḳavlihi Teʿālā: "*Menẕe'lleẕi* (8) *yeşfeʿu ʿindehu illā bi-iẕnihi.*"[810] Ve Ḥażret-i Resūl'üŋ şefāʿati (9) ümmetinüŋ ehl-i kebāʾiri içündür. Nitekim buyurmışdur: (10) "Şefāʿati li-ehli'l-kebāʾiri min-ümmeti."[811] Ve bu ḥadīṯ ṣaḥīḥdür. (11) Ve bu ḥadīṯile Muʿtezile'nüŋ meẕhebi[812] fāsid[813] olur. Zīrā (12) ki anlar kebāʾir içün şefāʿati inkār iderler. (13) Ve kebāʾir anlaruŋ meẕhebinde tevbesiz ʿafv (14) olınmaz. Ve delīlleri budur ki Ḥaḳ Teʿālā buyurur: (15) "***Ve'tteḳu yevmen lā-teczī nefsun ʿan-nefsin şey'en velā yuḳbelu*** (16) ***minhā şefāʿatun.***" [814] "***ʿAdlun velā tenfeʿuhā***[815]" Ve bu āyet ʿāmmdur. Pes vācibdür (17) ki ʿumūm üzre icrā olına. Meger ki ḫuṣūṣiyyetine delīl **[P1 71a]** (1) īrād olına. Ve ehl-i sünnet ü cemāʿat buŋa cevāb virüp (2) buyurmışlardur ki: "Bu āyet-i kerīmenüŋ delāleti (3) cemīʿ eşḫāṣda ve aḥvālde **[N 32b]** ʿumum üzre memnūʿdur." (4) Yaʿnī lā-nüsellim ki "*Lā-tuczī nefsun ʿan-nefsin şeyʾen velā* (5) *yuḳbelu minhā ʿadlun ilāye.*" [816] āyeti ʿumūm üzre olup (6) her şaḫṣ ḥaḳḳında ve her ḥāl ve her zamān içün vārid ola. (7) Zīrā ki żamīr-i ḳavm-i muʿayyene ki ṭāʾife-i[817] Yehūd'dur **[A1 30b]** raciʿdür. (8) Pes maʿnā şöyledür ki: "*Lā-tenfeʿu'ş-şefāʿatu*"[818] li'l-Yehūdi (9) Yehūd içün şefāʿat nefʿ virmemeklikden lāzım gelmez (10) ki müʾminînden olan ehl-i kebāʾire daḫı (11) nefʿ virmeye. Ve teslīm itdük ki **[H 55b]** cemīʿ eşḫāṣ (12) içün ʿāmmdur. Cemīʿ aḥvāl ve ezmān içün ʿāmm idügini (13) teslīm itmezüz. Cāʾiz ki baʿżı aḥvālde ve ezmānda (14) ehl-i kebāʾir içün şefāʿat ḥāṣıl ola. (15)

---

807 "Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükafatını görecektir." (Zilzâl, 99/7)

808 "La ilahe illallah diyen cennete girer" (Canan, 2001: 8, 251).

809 derecāt içündür: derecātdur N.

810 "Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. **İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir?** O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür" (Bakara, 2/255).

811 Hz. Câbir (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Şefaatim, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir" [Tirmizî, Kıyamet 12, (2437); Ebû Dâvûd, Sünnet 23, (4739); İbnu Mâce, Zühd 37, (4310).] (Canan, 2001: 14, 404).

812 meẕhebi: ḳavli N.

813 fāsid: bāṭıl N.

814 "**Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaat kabul olunmaz,** fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez" (Bakara, 2/48).

815 "Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fidye alınmayacağı, **kimseye şefaatin (aracılığın) yarar sağlamayacağı** ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının" (Bakara, 2/123).

816 "Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. **Hiçbir kimseden herhangi bir şefaat kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez**" (Bakara, 2/48).

817 ṭāʾife-i: -A1, N.

818 "Allah katında, onun izin verdiği kimseden başkasının **şefaati yarar sağlamaz.** (Şefaat için izin verilip de) kalplerinden korku giderilince birbirlerine, "Rabbiniz ne söyledi?" diye sorarlar. Onlar da "Gerçeği" diye cevap verirler. O yücedir, büyüktür" (Sebe', 34/23).

Ve leʾin süllim ki cemīʿ eşḫāṣ ve cemīʿ evḳāt ve aḥvāl içün (16) ʿāmmdur. Lākin küffāra taḫṣīṣ eylemek vācibdür. (17) Edille-i müteʿārižanuŋ arasında tevfīḳ virmek içün **[P1 71b]** (1) muḳarrerdür[819] ki Ḥażret-i Resūl ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (2) maḳbūlü'ş-şefāʿatdür. Ve cemīʿ ins ü cinn ḥaḳḳında anuŋ (3) şefāʿati ḳabūl olınur. Ve muṭlaḳā redd olınmaz. Nitekim (4) Ḥaḳḳ celle ve ʿalā[820] buyuyur: "*Ve le-sevfe yuʿṭīke rabbuke feterżā.*"[821][822] (5) Müfessirler buyurmışlardur ki bu āyet-i kerīme envāʿ-ı saʿādāt ve (6) eṣnāf-ı kerāmāt-ı dünyevī ve uḫrevīye cāmiʿdür. Ve çünkim (7) bu āyet nāzil oldı Resūlu'llāh buyurdılar ki: "İẕen lā-erżā **[L 38a]** (8) ve vāḥidun min-ümmetī fi'n-nāri."[823] Yaʿnī tā ümmetümden cehennemde (9) bir nefes ḳaldı ise ben rāżī olmazam. Ve daḫı *Ṣaḥīḥ-i* (10) *Müslim*'de ʿAbdu'llāh bin ʿÖmer ve bini'l-ʿĀs'dan mervīdür ki (11) "İnne'n-nebiyyi ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem telā ḳavle'llāhiʿ azze ve celle (12) fī-İbrāhīme ʿaleyhi'ṣ-ṣalavātu's-selām "*Rabbi innehune ażlelne* (13) *keṯīren mine'n-nāsi fe-men tabiʿanī fe-innehu minnī ve men ʿaṣāni* (14) *fe-inneke ġafūrun raḥīm.*" Ve ḳavle ʿİsā ʿaleyhi's-selāmu "*İn* (15) *tüaʿẕẕibhum fe-innehum ʿibādeke ve in tağfirlehum fe-inneke ente'l-ʿazīzu'l-ḥakīm*" (16) fe-refeʿa yedeyhi ve ḳāle Allāhumme ümmetī (17) ümmetī" Ve bekā fe-ḳāle'llāhu teʿāle'l-Cebrāʾile ʿaleyhi's-selām: "İẕheb **[P1 72a]** (1) ilā-Muḥammedin ve Rabbuke aʿlemu fesālehū mā-yubkike **[H 56a]** fātī Cebrāʾile (2) ile'n-nebiyyi ʿaleyhi's-selām fe-sālehū fāḫbere fe-ḳāle'llāhu Teʿālā (3) Cebrāʾil eẕheb ilā-Muḥammedin fe-ḳullelehū inne'llāhe yeḳūlü (4) leke innā menurżīke fī-ümmetike velā nesʾuke."[824] Ve Ḥażret-i (5) ʿAlī'den kerrema'llāhu vecheh mervīdür ki ehl-i (6) ʿIrāḳ'a buyurdı ki: "İnnekum teḳūlune inne erce āyetin (7) fī-kitābi'llāhi Teʿālā *ḳulyā ʿibādiye'lleẕīne esrefū ʿalā-enfusihim* (8) *lā-taḳnaṭū min-raḥmetihi'llāh* ḳālu neʿam innā neḳūlu (9) ẕalike."[825] Pes Ḥażret-i ʿAlī buyurdı ki: "Ve lākinna ehle'l-beyti (10) neḳūlü inne ercā āyetin fī-kitābi'llāhi *ve le-sevfe yuʿṭīke* (11) *rabbuke feterżā.*"[826] **[N 33a]** Ve bu şefāʿate şefāʿat-i kübrā dirler. Ve Maḳām-ı **[A1 31a]** (12) Maḥmūd budur. Nitekim her

---

819 muḳarrerdür: muḳahherdür H, L.

820 celle ve ʿalā: Teʿālā H, L.

821 feterżā: + Ve A1.

822 "Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın" (Duhâ, 93/5).

823 "Bu ayet (Duhâ, 93/5) indiği zaman Resulullah: 'O halde ümmetimden tek kişi cehennemde kaldığı müddetçe ben de razı olmam' buyurarak, ümmetten cehenneme gidecek olanları da haber vermiştir" (Canan, 2001: 12, 408).

824 İbnu Amr ibni'l-Âs (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) (Hz. İbrâhim'in duası olan): '"Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin.' (İbrâhim, 14/36) mealindeki ayeti ile, Hz. İsâ'nın duası olan: 'Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.' (Mâide, 5/118) mealindeki ayeti tilavet buyurdu ve ellerini kaldırdı, şöyle yalvardı: 'Allahım! Ümmetimi (mağfiret et), ümmetimi (mağfiret et!)' ve ağladı. Allahutaala Hazretleri: 'Ey Cibril, Muhammed'e git! dedi, -Rabbin bildiği halde- niye ağladığını sor!' diye emretti: Cebrâil (a.s.) ona gelip niye ağladığını sordu. (Rab Teala'ya dönüp Muhammed'in) ne söylediğini -O çok iyi bildiği halde- haber verdi. Bunun üzerine Allahutaala Hazretleri: 'Ey Cebrâil! Muhammed'e git ve ona söyle ki: 'Biz seni ümmetin hususunda razı edeceğiz, asla kederlendirmeyeceğiz" [Müslim, İman 346, (202).] (Canan, 2001: 12, 408).

825 "Siz, Allahutaala'nın kitabında kendisiyle en çok reca ve tevessülde bulunulan ayetin '**De ki: 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.** Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.' (Zümer, 39/53) ayeti olduğunu söylüyorsunuz. Dediler ki 'Evet böyle diyoruz."

826 "Ey Ehlibeyt! Biz de diyoruz ki Allah'ın kitabında kendisiyle en çok reca ve tevessülde bulunulan ayet 'Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.' (Duhâ, 93/5) ayetidir."

eẕāndan ṣoŋra Ḥażret içün (13) bu mertebeyi duʿāyıla dilemek bize sünnetdür ki "Ve ābʿaṣhu (14) makāmen maḥmūden elleẕī veʿadtehu."[827] Ve Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki: "*ʿAsā* (15) *en yebʿaṣeke rabbuke maḳāmen maḥmūden.*"[828] "Eyi'ş-şefāʿate'l-kübrā (16) cemīʿi'l-insi ve'l-cān men kān fī-ḳalbihī ẕerretun (17) mine'l-īmān."[829] Va'llāhu aʿlem.

el-Aṣlü'l-ʿĀşir [P1 72b] (1) **fi'n-Nübüvvet**

Onıncı aṣl peyġamberlerüŋ ḥaḳḳiyeti (2) beyānındadur. Ve anlaruŋ vücūdına iḥtiyāc olduġı beyānındadur. (3) Ve daḫı bizüm peyġamberümüzüŋ nübüvveti ve ḫātemü'l-enbiyā (4) idügi ve andan ṣoŋra peyġamber gelmeyüp[830] ve gelmeyiser (5) beyānındadur. Ve anuŋ aṣḥāb-ı kirāmı cemīʿ enbiyānuŋ (6) aṣḥābından efḍal idügi beyānındadur. Ḳāle'l-İmām: "Lemmā ḳaddera'llāhu (7) Teʿālā haẕe't-taḳdīre ve ceʿale efʿāle'l-insāni (8) ve aḥvālehū ve iktisābehu ve aʿmālehū minhā mā-hüve **[L 38b]** sebebun li-şeḳāvatihī **[H 56b]** (9) ve minhā mā-hüve sebebun li-saʿādetihī ve'l-insānu (10) lā-yeḳdiru en yaʿrife ẕalike min-tilḳāʾi nefsihī ḫaleḳa'llāhu (11) Teʿālā bi-faẓlihī ve raḥmetihī ve ṭavlihī ve minnetihī melāiketen (12) ve baʿṣehüm ilā-eşḫāṣin ḳad ḥakeme lehum bi's-saʿādeti fi'l-ezeli (13) ve humu'l-enbiyāʾu ʿaleyhimu's-selāmu fe-erselehum ile'l-ḥaḳḳi (14) li-yuẓiḥū lehum ṭuruḳa's-saʿādeti ve eş-şeḳāveti ve liʾellā (15) yekūne li'n-nāsi ʿale'llāhi ḥüccetün ve ersele resūlenā Muḥammeden (16) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem aḫīren ve ceʿālehū beşīren ve neẕīren ve evṣale (17) nübüvvetehü ilā-dereceti'l-kemāli fe-lem yebḳa li'z-ziyādeti fihā mecālun **[P1 73a]** (1) ve li-hāẕā ceʿalehū ḫātemü'l-enbiyāyi velā nebiyye baʿdehu ve emere'l-halāʾiḳe (2) mine'l-cinni ve'l-insi bi-ṭāʿatihi ve ittibāʿihī ve ceʿalehū seyyide'l-enbiyāyi (3) ʿaleyhumu's-selāmu ve ceʿale aṣḥābehu ḫayra aṣḥābi'l-enbiyā-yı (4) rıḍvānu'llāhi Teʿālā ʿaleyhim ecmeʿīn. İlā-minhā kelāmun ve (5) hāẕā āḫiru'l-uṣūli'l-ʿaşereti min-haẕihī risāletī." (6) Maʿnā-yı kelām-ı müttesiḳu'n-niẓām budur ki vaḳtā (7) ki Ḥaḳ celle ve ʿalā ẕikr olınan muḳadderātı taḳdīr eyledi. (8) Ve insāndan ṣādır olan aḥvāl ve aʿmālüŋ baʿżısını şeḳāvete (9) ve baʿżısını[831] saʿādete sebeb ḳıldı. Ve saʿādet ve şeḳāvete (10) sebeb olan nesnelerüŋ ʿilmini insān kendüzinden (11) bilmege ḳādir olmadı. Pes Ḥaḳ Teʿālā faẓl u raḥmetiyle ve ṭūl u (12) minnetiyle melekler ḫalḳ idüp anları baʿżı eşḫāṣa (13) göndürdi ki ol eşḫāṣa ezel-i āzālda saʿādetile (14) ḥükm ḳılmışdur. Ve anlar enbiyādur ʿaleyhimü's-selām. Ve enbiyāyı (15) ḫalḳa göndürdi. **[A1 31b]** Tā kim ḫalḳa saʿādet ve şeḳāvet[832] **[H 57a]** (16) yolını göstereler. Ve hem ḳıyāmet güninde Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ **[N 33b]** üzerine[833] ḫalḳuŋ (17) ḥücceti ḳalmaya. Yaʿnī ḳıyāmet güninde Ḥaḳ Teʿālā ḫalḳdan **[P1 73b]** (1) suʾāl itdükde ki: "Niçün dünyāda iken baŋa iṭāʿat (2) itmedüŋüz?" Anlar cevābda dimeyeler ki: "Bize senden kimesne gelüp (3) yol göstermedi. Anuŋçün bizden iṭāʿat gelmedi." Daḫı bizüm peyġamberümüzi (4) ki Muḥammed'dür ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem cemīʿ enbiyādan (5) ṣoŋra göndürdi. Ve beşāret virici ve ḳorḳudıcı eyledi. **[L 39a]** (6) Ve nübüvvetini derece-i kemāle yitişdirüp andan artuḳ olmaġa (7) mecāl ḳalmadı. "Fe-li-hāẕā"[834] enbiyānuŋ ḫatemi oldı. Ve andan ṣoŋra (8) hīç peyġamber gelmedi ve gelmeyiserdür. Ve cemīʿ ins ü cinn (9) anuŋ ṭāʿatine

827 "Onu, vadettiğin Makam-ı Mahmûd üzere dirilt."

828 "Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, **Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a ulaştırsın**" (İsrâ, 17/79).

829 Yani büyük şefaat, kalbinde imanın zerresi bulunan insanların ve cinlerin tamamınadır.

830 gelmeyüp: gelmedügi H, L.

831 şeḳāvete ve baʿżısını: -N.

832 saʿādet ü şeḳāvet: şeḳāvet ü saʿādet H, L.

833 üzerine: üzerinde H, L.

834 Şunun için.

ve ittibāʿına meʾmūrlardur. Ve seyyid-i enbiyā ve (10) resūldür. Ve cemīʿ enbiyā ve mürselīn ve melāike-i muḳarrebīnden (11) efḍaldür. Ve anuŋ aṣḥābı daḫı cemīʿ enbiyānuŋ aṣḥābından (12) efḍaldürler ve's-selām. Şimdi rāy-ı enver-i ʿāliye pūşīde (13) olmaya ki bu aṣlda İmām-ı Hümām nübüvvetüŋ mebḥaṣını (14) icmāl-i ṭarīḳile beyān buyurmışdur. Ve tafḍīle muḥtāc (15) olduġı eclden bu mebḥaṣı kütüb-i ehl-i sünnetden istiḫrāc (16) idüp ġinā virecek miḳdārı ʿizz-i ḥużūra ʿarż (17) iderüz. Ümmīd[835] ki ḥayyiz-i ḳabūlde vāḳiʿ ola. Maʿlūm ola ki **[P1 74a]** (1) bu aṣl-ı aṣıl ve faṣl-ı cezīl dört mesʾeleye mübtenīdür. (2) Evvelki mesʾele enbiyānuŋ nübüvveti iṣbātındadur. Ve ikinci mesʾele (3) Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ ḫātem-i enbiyā idügi ve cemīʿ ʿāleme (4) ʿumūma mürsel idügi iṣbātı beyānındadur. Ve üçünci **[H 57b]** mesʾele (5) Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem cemīʿ enbiyā ve (6) melāikeden efḍal idüġinün iṣbātı beyānındadur. (7) Ve dördünci mesʾele Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ aṣḥābı (8) enbiyānuŋ aṣḥābından efḍal idüġinüŋ iṣbātındadur. (9) Ve biz bu dört mesʾeleyi delīlleriyle bu risālede ẕikr idelüm. (10) Bir vechile ki nice pāre kitāba mürācaʿat itmekden (11) ġinā vire. "Ve't-tevfīḳu mina'llāh."[836] **Ammā evvelki** mesʾele ki (12) enbiyānuŋ iṣbātı ve ḫalḳuŋ enbiyāya iḫtiyācı beyānındadur. (13) Budur ki ʿāmme-i ehl-i ḥaḳ bunuŋ üzerinedürler ki (14) Allāh Teʿālā'dan resūl gelmek mümkindür ʿaḳlen. Ve baʿżılar (15) dimişlerdür ki vācibdür ḥikmeten. Ve Sümeniyye ve Berāhime (16) muḥāldür dimişler. "Hāẕālehumu'llāh."[837] Ve ehl-i ḥaḳḳuŋ hücceti ve burhānı (17) budur ki Allāh Teʿālā'dan ʿibādına emr ü nehy ṣādır olmaḳ. **[P1 74b]** (1) Ve ḳullarına iki cihānda olan ṣalāḥlarını şol nesnelerden (2) ki anlaruŋ ʿaḳlı maʿrifetinden ḳāṣırdur ḫaber virmek (3) müsteḥīl degüldür. **[A1 32a]** Belki ṣavāb u ḥikmetdür. Ve ḥakīmden (4) baʿīd degüldür ki **[N 34a]** baʿżı ḳullarını bu emṣāl nesnelerüŋ (5) ʿilmiyle maḥṣūṣ ḳıla. Elhām-ı ṣaḥīḥile veyāḫūd vaḥy-i ṣarīḥile. (6) Pes Allāh Teʿālā'nuŋ emriyle ġayr kimesnelere ḫaber vire va'llāhu (7) Teʿālā. **[L 39b]** Ol ḫāṣ idündigi ḳula bir ʿalāmet vire ki (8) ol ʿalāmet anuŋ iḫbārınuŋ ṣıdḳına delālet eyleye. (9) Ve ol ʿalāmet muʿcizedür. Ve bu taḥrīrüŋ taḳrīri budur ki (10) Allāh Teʿālā cehennemi[838] **[H 58a]** ve cenneti yaratdı. Ve ikisinde evliyāsı (11) ve aʿdāsı içün ṣevāb u ʿiḳāb müheyyā ḳıldı. Ve ʿaḳlda (12) bunlara vuḳūf imkānı yoḳdur. Ke-ẕālik dünyāda ecsām-ı (13) ḍarra ve nāfiʿayı ḫalḳ eyledi. Ve ḍarrıla nefʿ ve ġaẕāyıla semm ve (14) dāʾile devā arasında tefriḳa eylemek ʿaḳlda ve ḥissde (15) Ḥaḳ Teʿālā vuḳūf ve dīʿat ḳomadı. Ve hem ʿaḳl her (16) nesneyi tecribe eylemege muṭlaḳu'l-ʿinān olmadı. Helāk olmaḳ (17) iḫtimālinden ötürü. Pes ḥikmetu'llāh şöyle teḳāżā eyledi ki: **[P1 75a]** (1) "Bir peyġamber irsāl eyleye. Tā kim ḳullarına āḫiretde müheyyā (2) itdügi[839] nesnelerden[840] ve dünyāda olan ḍarr u nefʿden ḫaber (3) vire. Ve ḳullara ṣāliḥ olan nesnelere emr idüp helāka (4) müncer olan nesnelerden anları zecr eyleye." "*Li-yehlike* (5) *men heleke ʿan-beyyinetin ve yaḥyā men ḥayye ʿan-beyyinetin.*"[841] Eger sāʾil (6) suʾāl iderse ki: "Eger resūl ʿaḳl iḫtiżā itdügi(7) nesnenüŋ üzerine gelürise pes ʿaḳl andan muġnīdür. Ve eger (8) ʿaḳla münāfī olan

---

835 Ümmīd: Ümmīddür N.

836 Başarı Allah'tandır.

837 Allah onları terk etsin, geride bıraksın.

838 cehennemi: +yaratdı H, L.

839 itdügi: itdüginden H, L.

840 nesnelerden: nesneler H, L.

841 "Hani siz vadinin (Medine'ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağınızdaydı. (Onlar sayıca sizden öylesine fazla idi ki), şayet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız (durumu fark edince) sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz (Savaşa yanaşmazdınız). Fakat Allah, olacak bir işi (mü'minlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, **ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın.** Şüphesiz Allah, elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir" (Enfâl, 8/42).

nesnenüŋ üzerine gelürise pes ʿaḳl anı (9) redd idüp muḥāl dutar. Pes resūlüŋ gelmesinde fāʾide (10) olmaz. Cevāb budur ki resūl olan kimesne ʿaḳl anuŋ (11) maʿrifetinden ve idrākinden ḳāṣır olan nesnenüŋ (12) üzre[842] gelse gerek. Zīrā ki ḳażāyā-yı ʿuḳūl üç ḳısm (13) üzre münḳasımdur. Yā vācibdür veyā[843] mümteniʿdür veyāḫūd[844] cāʾizdür. (14) Ve ʿaḳl[845] vācibde ve mümteniʿde ḥükm ider. Ammā **[H 58b]** cāʾizde teveḳḳuf (15) üzredür. Ne nefye ḥükm ider ve ne iṯbāta ve cāʾiz olan nesneleri (16) ne vācib ider ve ne taḥrīm ve taḥlīl ider. İllā[846] şol ḳadar vardur (17) ki vaḳtā ki görür ki bir nesnenüŋ ʿaḳıbet-i maḥmūdesi var **[P1 75b]** (1) aŋa iḳbāl ider. Ve şol nesnenüŋ ki ʿaḳıbet-i ẕemīmesi vardur. (2) Andan ʿirāż ider. Pes her ḳaçan ki Resūlu'llāh Ḥaḳ Teʿālā (3) cānibinden efʿalüŋ ʿavāḳıbını beyān eyleye. ʿAḳluŋ ṣalāḥı (4) nede ise anı ḳabūl ider. Ve fesādı nede **[L 40a]** ise anı redd ider. (5) Va'llāhu aʿlem. Ṣoŋra maʿlūm ola ki ehl-i sünnet ü (6) cemāʿatüŋ ḳatında Şeyḫ Ebu'l-Ḥasan Eşʿarī'den ġayrı şarṭ budur (7) ki peyġamber ẕeker[847] ola **[A1 32b]** ünṯā olmaya. Zīrā ünūṯet (8) irsāle münāfīdür. Delīlümüz budur ki kemāl-i ʿakl ve kemāl-i dīn (9) nübüvvetüŋ şerāʾiṭindendür. Ve nisā **[N 34b]** ṭāʾifesinde bu ikisi (10) maʿdūmdur. Zīrā Peyġamber Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (11) buyurmışdur ki: "Hunne nāḳıṣātu'l-ʿaḳli ve'd-dīn."[848] (12) Ve Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki: "*Vemā erselnā min-ḳablike* (13) *illā ricālen nūḥī ileyhim.*"[849] el-Āyet. Ve Ḥażret-i ʿAlī kerrema'llāhu (14) vechehü'l-celī buyurur ki: "Lev kāneti'l-ḫilāfetu taṣleḥu (15) li-imrʾāetin le-kānet ʿĀişetu testeḥıḳḳu'l-ḫilāfete."[850] Ve hem risālet (16) daʿvetiyle iştihār iḳtiżāsın ider. Ve ünūṯet tesettür īcāb (17) ider. Ve iştihārıla tesettür arasında münāfāt vardur. Va'llāhu aʿlem. **[P1 76a]** (1) Ve Şeyḫ Ebu'l-Ḥasan Eşʿarī'nüŋ ihticācı budur ki Allāh Teʿālā (2) buyurur ki: "*Veẕkūr fi'l-kitābi* **[H 59a]** *Meryem.*"[851] Ḥaḳ celle ve ʿalā Meryem'i (3) enbiyānuŋ ʿidādından ʿadd eyledi. Ve Cebrāʾil ʿaleyhi's-selāmı aŋa (4) göndürdi. Nitekim buyurur: "*Fe-erselnā ileyhā rūḥanā*[852] (5) *ve ḳāle innemā enā resūli*

---

842 üzre: üzerine N.

843 veyā: yā H, L.

844 veyāḫūd: yāḫūd H, L.

845 ʿaḳl: ʿuḳūl N.

846 İllā: Ammā A1.

847 ẕeker: müẕekker H, L.

848 "Kadınların aklı ve dini eksiktir." Hadisin tam metni şöyledir. İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) (bir bayram namazında kadınlar tarafına geçerek): 'Ey kadınlar cemaati! (Allah yolunda) sadakada bulunun, istiğfarı çok yapın. Zira ben siz kadınların cehennemde çoğunluğu teşkil ettiğini gördüm.' buyurdular. Dinleyenlerden cesaretli bir kadın: 'Niye cehennemliklerin çoğunu kadınlar teşkil ediyor, neyimiz var?' diye sordu. A.s.v.: 'Ağzınızdan kötü söz çıkıyor ve kocalarınıza karşı nankörlük ediyorsunuz. Aklı ve dini eksik olanlar arasında akıl sahibi erkeklere galebe çalan sizden başkasını görmedim!' dedi. O kadın tekrar: 'Ey Allah'ın Resulü! Aklı ve dini eksik ne demek?' diye sorunca A.s.v. açıkladı: 'Aklı noksan tabiri, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasını ifade eder. Dinlerinin eksik olması tabiri de onların (hayız dönemlerinde) günlerce namaz kılmamalarını, Ramazan ayında oruç tutmamalarını ifade eder" [Buhârî, Hayz 6, Zekat 44, İman 21, Küsûf 9, Nikah 88; Müslim, Küsûf 17, (907), İman 132, (79); Nesâî, Küsuf 17, (3, 147); Muvatta, Küsuf 2, (1, 187).] (Canan, 2001: 15, 182-183).

849 "**Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım** erkekleri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun" (Nahl, 16/43).

850 "Eğer bir kadın halife olabilseydi buna Âişe layık olurdu."

851 "(Ey Muhammed!) **Kitapta (*Kur'ân*'da) Meryem'i de an.** Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti. Biz, ona Cebrâil'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü" (Meryem, 19/16-17).

852 "(Ey Muhammed!) Kitapta (*Kur'ân*'da) Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti. **Biz, ona Cebrâil'i göndermiştik** de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü" (Meryem, 19/16-17).

rabbike."[853] Va'llāhu aʿlem.[854] **Daḫı** nübüvvetüŋ şerāʾiṭinden (6) biri budur ki nebī ʿabd olmaya. Anuŋçün ki rikḳat (7) küfrüŋ eşeridür. Ve nebī anuŋıla muttaṣıf olmaḳ cāʾiz degüldür. (8) Ve daḫı yalancı olan kimesne nebī olmaz. Anuŋçün (9) ki kāẕibüŋ taṣdīḳi vācib degüldür. (10) Ve nebī vācibü't-taṣdīḳdür. Pes ṣādıḳu'l-ḳavl (11) gerekdür. Budur ki *Yeḳūlu'l-ʿAbd Ḳaṣīdesi*'nde (12) buyurur ki **naẓm:**

Vemā kānet nebiyyen ḳaṭṭ ünṯā
(13) Velā ʿabdun ve ṣaḫṣun ẕu iftiʿāl[855]

Ve bir şarṭı (14) daḫı budur ki muḥāl-i aḳl olan nesneleri daʿvā (15) eylemeye. Ve daʿvāsınuŋ ṣıdḳına delīl iḳāmet eyleye. (16) Zīrā ki nebīnüŋ ḳavlini muʿcizesiz ḳabūl eylemek vācib (17) degüldür. Ehl-i sünnet ü cemāʿat ḳatında meger ḫavāricden **[P1 76b]** (1) bir ṭāʾife ki anlara Abāżiyye dirler. Ḳatlarında budur ki (2) nebīden muʿcize ẓāhir olmaḳsızın ḳavlini ḳabūl eylemek (3) vācibdür. Ve bu söz bāṭıldur. Anuŋçün ki nebī ile (4) mübtenī arasında tefriḳa olmaz. İllā muʿcize ile pes (5) muʿcizesiz anuŋ ḳavlini ḳabūl eylemek vācib degüldür. (6) Va'llāhu aʿlem. Şimdi maʿlūm ola ki muʿcize[856] şol (7) nesnedür ki[857] ḫalḳuŋ ʿaczi anuŋ gibi nesne getürmekden (8) ẓāhir **[L 40b]** ola. Ve muʿcize[858] lafẓında olan tā mübālaġa içündür. (9) Teʾniyet[859] içün degüldür. Ve muʿcizenüŋ taʿrīfi (10) ve ḥaddi mütekellimīn ḳatında budur ki: "El-muʿcizetu (11) ẓuhūru emrin bi-ḫilāfi'l-ʿādetī ʿalā-yedi men **[A1 33a] [H 59b]** yeddeʿi'n-nübüvvete (12) ʿinde teḥaddi'l-munkirīne ʿalā-vechin yuʿcizu'l-munkirīne (13) ʿani'l-ityāni bi-miṣlihī." Yaʿnīmuʿcize şol nesnenüŋ (14) iẓhārıdur ki ʿādete muḫālif ola. Nübüvvet daʿvāsını (15) iden kimesnenüŋ elinde münkerlerile teḥaddī[860] eyledügi (16) ḳatında bir vechile ki münkirleri anuŋ gibi nesnenüŋ (17) getürmesinden ʿāciz eyleye. Ve muʿcīze **[N 35a] [P1 77a]** (1) nebīnüŋ ṣıdḳına dālldür. Ve vechi budur ki biz bilürüz ki (2) muʿcize Allāh Teʿālā'nuŋ fiʿlidür. Ve ṣunʿ-ıʿabdüŋ anda medḫali (3) yoḳdur. ʿAṣā ḥayyeye ḳalb olduġı gibi ve iḥyā-yı (4) meyyit gibi inşiḳāḳ-ı ḳamer gibi. Pes çünkim[861] Ḥaḳ Teʿālā (5) peyġamber olanuŋ bu sözi ʿaḳabince ki "İn küntü ṣādıḳen (6) innī resūluke fe'fʿal keẕā."[862] diledügini iẓhār eyleye. (7) Ol peyġamberi fiʿlile taṣdīḳ itmiş olur. Ve ṣadaḳte[863] (8) diyecek ḳuluŋ menzilesinde olur. Miṣāli şuŋa beŋzer (9) ki bir kimesne bir pādşāhuŋ

---

853 "Cebrâil, '**Ben ancak Rabbinin elçisiyim.** Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim.' dedi." (Meryem, 19/19).

854 aʿlem: +Ve A1.

855 "Hiçbir kadın, hiçbir köle ve kötü fiil sahibi hiçbir şahıs asla nebi olmamıştır" (Özbek, 1994: 298).

856 muʿcize: -N.

857 ki: + muʿcize +ki N.

858 muʿcize: muʿcizenüŋ H, L, N.

859 Teʾniyet: Ṣābit N.

860 Derkenar: Et-reḥaddī deʿvā en-nübüvveti bi-en yeḳūle lā-yeḳdiru ehadün en yuzhira kemā-yezharu ʿalā-yedī ve in kāne fī-ḳudreti ehadin mā-yezharu ʿalā-yedī fehātū ke-ḳavlihi Teʿālā ḳul fetū bi-sūretin min-mislihi. el-Āyet. A1, N, P1 (Tehaddî (meydan okuma); benim elimden ortaya çıkanın benzerini meydana getirmeye kimsenin gücü yetmez. Allahutaala'nın "Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (*Kur'ân*) hakkında şüphede iseniz, haydin **onun benzeri bir sûre getirin** ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin)." (Bakara, 2/23) ayetindeki sözü gibi bir kimsenin benim elimle ortaya çıkana kudreti yetiyorsa haydi onu yapsın diyerek peygamberlik davasında bulunmasıdır.).

861 çünkim: çünki H, L.

862 Benim, senin elçin olduğum hususunda sadık isem öyle yap.

863 Ve ṣadaḳte: -N.

ḥużūrında[864] daʿvā eyleye (10) ki "Ben bu pādşāhuŋ resūliyem." Ṣoŋra ol pādşāhuŋ (11) ḳullarına diye ki "Benüm ṣıdḳımuŋ ʿalāmeti budur ki (12) ben pādşāha diyeyin ki eger ben gerçek söylerem ki senüŋ (13) resūlüŋem. Pes yirüŋden üç kerre dur ṣoŋra otur." Ve[865] pādşāh (14) anuŋ didügini eyleye. Ve ḳullar bilürlerdi[866] ki bu nevʿ vażʿ (15) eylemek pādşāhuŋ ʿādeti degüldür. Pes bu fiʿl (16) risālet daʿvāsın iden kimesnenüŋ taṣdīḳidür. Ve ṣadaḳat **[H 60a]** (17) dimek menzilesindedür.[867] "Ve li'llāhi'l-meṯelu'l-aʿlā fe'f-hem fe-innehu daḳīḳun."[868] **[P1 77b]** (1) Pes çünki[869] bu taḳrīr ü taḥrīri bildüŋ bizüm peyġamberümüzüŋ (2) nübüvvetinüŋ ṣıdḳına delālet iḳāmet idelüm. Zīrā bu bābda (3) ol aṣldur. Ṣoŋra sāʾir enbiyānuŋ nübüvveti bizüm ḳatumuzda Resūlu'llāh (4) Ḥażretleri'nüŋ iḫbārıyla ṯābit olur ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve ʿaleyhim.[870] (5) Ve peyġamberümüzüŋ nübüvvetinüŋ ṣıdḳına delālet iki vechiledür. (6) Evvelki veche *Ḳurʾān*'dur ki anuŋıla teḥaddī olındı. Ve (7) cemīʿ ʿArab u ʿAcem anuŋ gibi kelāmı getürmekden (8) ʿāciz oldılar. Nitekim Ḥaḳ Teʿālā buyurur: "*Leʾin ictimaʿati'l-insu* (9) *ve'l-cinnu ʿalā-en yeʾtuvā bi-miṯli hāẕe'l-Ḳurʾāni lā-yetūne bi-miṯlihī* (10) *ve lev* **[L 41a]** *kāne baʿżuhum li-baʿżin ẓahīren.*"[871] Ve daḫı buyurur ki: (11) "*Ve in küntüm fī-reybin mimmā nezzelnā ʿalā-ʿabdinā feʾtuvā bi-sūretin* (12) *min-miṯlihī.*"[872] el-Āyet. Pes eger anlar ḳādir olalardı ki (13) *Ḳurʾān* gibi bir kelāmı getüreler taḥḳīḳā getürürlerdi. Zīrā ki (14) ġāyetde ḥarīṣ idiler ki Ḥażret-i Muḥammed'üŋ daʿvetini (15) ibṭal ideler. Ve ḫüccetine iḫlāl vireler. **[A1 33b]** Ve eger anlardan (16) bu fiʿl ṣādır olmış olaydı ẓāhir ü bāhir[873] olurdı. (17) Ve bize naḳlile īsāl olınurdı. Nitekim Müseylemetü'l-Keẕẕāb'uŋ **[P1 78a]** (1) türrehātı ve heẕeyānātı bize naḳlile vāṣıl oldı. Eger (2) muʿārıż diyecek olurısa ki "*Ḳurʾān* ile muʿāraza (3) eylediler. Lākin müʾminler anı gizleyüp *Ḳurʾān*'a iştihār (4) virdiler." **[N 35b]** Cevāb budur ki "Ol ʿaṣrda münkirler (5) müʾminīnden artuḳ idiler. Pes eger anlar[874] *Ḳurʾān*'a (6) muʿarıż bir nesne bulalarıdı. Cüḥūdları ve tekẕībleri (7) ve peyġambere ʿadāvetleri iḳtiżā ideridi ki aŋa (8) şöhret virüp her yaŋa **[H 60b]** naḳl olınaydı. Nitekim (9) müʾminlerüŋ maḥabbeti ve taṣdīḳi *Ḳurʾān*'uŋ naḳline ve iştihārına (10) muḳteżī oldı. Ve çünki anlardan bu nevʿ (11) nesne naḳl olınmadı. Bilindi ki muʿarażadan ʿāciz (12) imişler. Ve çünkim fuṣaḥā ve büleġā-yı ʿArab *Ḳurʾān*'uŋ muʿarażasından (13) ʿāciz oldılar. Anlardan ṣoŋra gelen ʿArab ve ʿAcem (14) aʿcezdür. İkinci veche Ḥażret'den naḳl olınan (15) muʿcize-i ḥissiyye ve ḫaberiyyedür.[875] Baʿżısı ẕāt-ı şerīfinde (16) ve baʿżısı ẕātından[876] ḫāric ammā şol muʿcize ki (17) ẕāt-ı şerīfinde dāḫildür. Oldur ki ṣulbinde veyā raḥminde **[P1 78b]** (1) olan ābā ve ümmehātuŋ cebīn-i

---

864 ḥużūrında: +bir A1, N.
865 Ve: -H.
866 bilürlerdi: bilürler H, L.
867 menzilesindedür: menzilesinde H, L.
868 En yüce örnek (ibret) Allah'tadır. Bil ki bu, kavranması çok güçtür.
869 çünki: çünkim N.
870 ʿaleyhim: sellem H, L.
871 "De ki: 'Andolsun, insanlar ve cinler bu *Kur'ân*'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler" (İsrâ, 17/88).
872 "**Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (*Kur'ân*) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sure getirin** ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin)" (Bakara, 2/23).
873 bāhir: bāṭın H, L.
874 *Ḳurʾān*'a iştihār virdiler. Cevāb budur ki ol asrda münkirler müʾminīnden artuḳ idiler. Pes eger anlar: -H, L.
875 ḫaberiyyedür: +Ve A1.
876 ẕātından: ẕātı A1; ẕāt N.

mübeyyeninden ẓuhūrı nūrıdır ṣalla'llāhu (2) ʿaleyhi ve sellem. Ve daḫı kütüb-i sālifede olan nuʿūt-ı (3) kemālī ve ṣıfāt-ı cemālī ve ḫurūcınuŋ vaḳti ve etbāʿu ve eşyāʿınuŋ (4) vaṣfıdur. Ve daḫı naḳl olınan ḥilye-i şerīfe ve ṣūret-i (5) laṭīfesinüŋ evṣāfı ve aḫlāḳ-ı cemīle ve efʿāl-i celīlesinüŋ (6) elṭāfıdur. Niteki[877] mervīdür ki[878] Resūlu'llāh ṣalla'llāhu (7) ʿaleyhi ve sellem ṣıġar sinnde iken her ḳaçan ki Ebū Bekr (8) raḍıya'llāhu ʿanh aŋa naẓar ḳılurıdı. Ve evṣāfında teʾemmül ideridi. (9) Diridi ki: "Ḫuliḳa hāẕā li-emrin ʿaẓīmin."[879] Pes çünkim (10) Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem anı İslām'a daʿvet eyledi. (11) Didi ki: "Haẕe'lleẕī küntü ercūminke." Yaʿnī bu idi (12) ki ben senden umarıdum ve Ḥażret'üŋ şemāʾili eḥādīṣ (13) kitāblarında ve *Şemāʾilü'n-Nebī* dimekile maʿrūf kitābda **[L 41b]** (14) ve Mevlānā Cāmī'nüŋ **[H 61a]** *Şevāhidü'n-Nübüvve*'sinde bast üzre beyān (15) olınmışdur. Bu muḫtaṣar aŋa müteḥammil degüldür. Yoḳsa **beyt**:[880]

(16) Der-medīḥet dād-ı maʿnī dāde mī
Ġayri īn manṭıḳ demī bogşāde mī[881]

(17) Pes Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem bu aḫlāḳ-ı **[P1 79a]** (1) ḥamīde üzre ṭūl-ı ʿömri müstemirr olup ebedī aḫlāḳ-ı (2) ḥasenesinüŋ bir şeyi teġayyür[882] bulmayup sırren ve cehren (3) ġażab ḥālinde ve rıżā ḥālinde bir minvāl üzre idi. (4) Ḥattā ki aʿdāsı ʿadāvetüŋ **[A1 34a]** şiddetinde[883] ve ṭaʿnuŋ ḥiddetinde (5) iken maṭʿan bulamadılar. Pes daʿvāsınuŋ ṣıdḳına (6) aḳvā-yı edille budur ki zīrā ki ḥaḳīm-i ālimden celle celāluhu (7) müsteḥildür[884] ki bu nevʿ **[N 36a]** feżāʾili bir kimesnede (8) cemʿ eyleye ki ʿilm-i kāmilile bile ki ol (9) kimesne maṭʿūn ve müfterī olsa gerek. (10) Ve hem aŋa yigirmi üç yıl miḳdārı mühlet (11) virüp dīnini sāʾir edyān üzre iżhār idüp (12) ve aʿdāsını maḳhūr ḳılup dünyāda iken muẓaffer ü manṣūr (13) ve mevtinden ṣoŋra ḳıyāmete degin aṣārını iḥyā eyleyüp (14) maḥbūr ve mesrūr idivire ʿaleyhi'ṣ-ṣalavātu's-selām. (15) Ve ammā ṣol muʿcize ki ẕāt-ı şerīfinden (16) ḫāricdür. İnşiḳāḳ-ı ḳamer ve inciẕāb-ı şecere ve istinṭāḳ-ı (17) ḥacer ve ḥanīn-i ceẕaʿ ve şikāyet-i nāḳa ve şehādet-i şāt-ı **[P1 79b]** (1) mesmūma ve iẓlāl-i seḥābdur. Ve daḫı māżī ve müstaḳbelde (2) olan kevāyinüŋ iḫbārıdur. Ammā māżīde[885] olan (3) kevāyinüŋ iḫbārı ḳaṣaṣ-ı enbiyā gibi ve ümem-i māżiyenüŋ (4) aḥvālidür. Mevāżiʿ-i müteferriḳada elfāẕ-ı muḫtelife ile **[H 61b]** (5) ʿulemā-yı ehl-i kitābuŋ maḥżarında bir ḥayṣiyyetile ki (6) anlardan bir kimesne tekẕībine ḳādir olamadılar. (7) Bunuŋ birle kütüb-i evvelīni oḳumayup ehl-i kitābıla (8) muḫālaṭa itmemişidi. **Naẓm:**

Yetīmī ki nā-kerde *Ḳurʾān* dürüst
(9) Kütüb-ḫāne-i çend millet bi-şost[886]

---

877 Niteki: Nitekim A1, N.
878 ki: -N.
879 Bu, büyük bir emirden dolayı yaratıldı.
880 beyt: naẓm N.
881 Seni, sana layık bir şekilde methederdim. Seni övmek için seni hakkıyla anlatacak başka sözler kullanırdım.
882 teġayyür: müteġayyir N.
883 şiddeti: şiddetinden N.
884 müsteḥildür: müsteḥil +budur N.
885 māżīde: māżī H.
886 *Kur'ân* o yetime inmiştir. Kaç milletin kütüphanelerini silip süpürmüştür.

Ve ammā müstaḳbelde (10) olan kevāyinüŋ iḫbārı Bedr güninde ḫaber (11) virdügi gibi ki "Fulān kimesne falan mevżiʿde (12) ḳatl olsa gerek."[887] didügi vāḳiʿ olup ve mülk-i (13) Kisrā-yı Nūşīrevān'uŋ inḳırāżından ḫaber virdügi (14) gibi ve edyān üzre dīninüŋ[888] ẓuhūrı ve aḳṣā-yı **[L 42a]** maşrıḳ ve (15) maġribde bulūġınuŋ ḫaberi gibi. Nitekim eḥādīṯ-i (16) aḫbārda mesṭūrdur. Ve ḫaber virdügi gibi ẓuhūr (17) bulmışdur. Ve bu aḫbārātda Ḥażret'üŋ ḥāli kehene **[P1 80a]** (1) ve seḥere ve müneccimenüŋ aḥvāliyle müştebih degüldür. Zīrā (2) ki anlaruŋ istiʿānetleri şeyṭānıladur. "Neʿūẕu (3) bi'llāh."[889] Ve uṣṭurlābda ve ḥisābda naẓar ve tefekkür idüp (4) secʿ ü recez[890] ü mülābese-i aḳẕārıla baʿżı nesneler (5) anlardan menḳūldür. Ve Ḥażret-i Resūl'üŋ aḥvāli bunuŋ (6) ḫilāfınca idi.[891] Cemīʿ evḳātde istiḳāmet ve sükūn (7) ve vaḳār üzre olup dünyādan ḫuẕūẕını terk idüp (8) ẕikru'llāh ile devām-ı iştiġāl üzre idi ṣalla'llāhu ʿaleyhi (9) ve ʿalā-ālihi ve aṣḥābihi. Ve bu muʿcizāt egerçi ekṣerī (10) eḥād ṭarīḳiyle ṣābit olmışdur. Lākin çünki (11) mecmūʿıyla maʿnā-yı vāḥide dālldür ki ol ẓuhūr-ı (12) ḫarḳı ʿādetdür. Anuŋ elinden pes[892] bu delāletde (13) mütevātir mertebesini bulmışdur. **[H 62a]** Ve ʿilm-i ḳaṭʿīye **[N 36b]** müfīddür. (14) Şol ḥikāyetler gibi ki **[A1 34b]** eḥād ṭarīḳiyle ḫatemüŋ (15) cūdından ve Nūşīrevān'uŋ ʿadlinden ve[893] Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ (16) şecāʿatinden ve Ebū Ḥanīfe'nüŋ ʿilminden naḳl olınur. (17) Ve çünkim[894] bu mecmūʿ maʿnā-yı vāḥide dālldür ki **[P1 80b]** (1) ol cūd ve ʿadl ve şecāʿat ve ʿilmdür. Pes bu maʿānīye (2) ʿilm-i ḳaṭʿī ḥāṣıl olur. Va'llāhu aʿlem. **Ve ammā ikinci** (3) **mes'ele** ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve ālihi ve ṣaḥbihī (4) ḫātem-i enbiyādur. Ve cemīʿ ʿāleme ʿumūmen mürseldür. İṯbātı budur ki (5) Ḥażret-i Ḥaḳ celle ve ʿalā *Ḳur'ān-ı Mecīd*'de buyurur ki: "***Ve lākin*** (6) ***Resūlu'llāhi ve ḫātemeʾn-nebiyyīne***[895]." Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi (7) ve sellemüŋ ʿAlī Ḥażretleri'ne buyurduġı ki: "**Ente minnī bi-menzileti** (8) **Hārūne min-Mūsā illā ennehu lā-nebiyye baʿdī**."[896] Ve icmāʿ-yı ümmet (9) daḫı bunuŋ üzerinedür. Ve muḥaḳḳıḳīn buyurmışlardur ki: (10) "Çünkim şerʿüŋ fāʾidesi ḫalḳı Ḥaḳ Teʿālā'ya daʿvet (11) itmekdür. Ve maʿād ve maʿāşuŋ meṣāliḥine irşāddur. Ve şol (12) emrler[897] ki ḫalḳuŋ ʿaḳlı anuŋ idrākinden ʿācizdür. (13) İʿlām eylemekdür. Ve iʿtiḳādiyyat içün ḥücec-i ḳaṭıʿa (14) ve berāhīn-i sāṭıʿanuŋ taḳrīridür. Ve Ḥażret'üŋ şeriʿat-ı **[L 42b]** (15) ġarrāsı ve ṭarīḳat-ı zībāsı bu umūr-ı "ʿAlā-vechiʾl-etemmi ve'l-ekmel."[898] (16) mütekeffildür. Bir ḫayṣiyyetile ki andan ziyāde mutaṣavver (17) degüldür. Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ kelāmı andan müşʿir **[P1 81a]** (1) ve muḫbirdür ki: "***El-yevme ekmeltu lekum dīnekum ve***

---

887 gerek: +ve N.
888 dīnünüŋ: dīnüŋ H, L.
889 Allah'a sığınırız.
890 recez: secz H; -L.
891 idi: +Ve H, L.
892 pes: -A1.
893 ve: -A1.
894 çünkim: çünki H, L.
895 "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. **Fakat o, Allah'ın Resülü ve nebilerin sonuncusudur.** Allah her şeyi hakkıyla bilendir" (Ahzâb, 33/40).
896 Sa'd ibnu Ebî Vakkas (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) Tebük seferine çıkınca Hz. Ali'yi geride (Medine'de) bırakmıştı. 'Ey Allah'ın Resulü, siz beni çocukların ve kadınların arasında mı bırakıyorsunuz?' dedi (kalmak istemedi). Bunun üzerine (a.s.): 'Sen, Hz. Hârûn'un, Hz. Mûsâ yanında aldığı yeri, benim yanımda almaktan razı değil misin? Şu farkla ki, benden sonra peygamber yok!' buyurdular" [Buhârî, Megâzî 78, Fezailu'l-Ashâb 9; Müslim, Fezâilu'l-Ashâb, 31, (2404); Tirmizî, Menâkıb, (3731).] (Canan, 2001: 12, 466).
897 emrler: emrlere H, L.
898 En tam ve eksiksiz şekilde.

etmemtu (2) ***ʿaleykum niʿmetī ve raḍītu lekumu'l-İslāme dīnen***."[899] (3) Pes ḥāl **[H 62b]** şöyle olıcaḳ peyġamberümüzden ṣoŋra bir peyġambere (4) daḫı ḫalḳuŋ iḥtiyācı ḳalmadı. Ol eclden (5) nübüvvetüŋ ḫatmi Ḫatemü'l-Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā ile oldı (6) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve ʿalā-ālihi ve ṣaḥbihi ve sellem. Ammā ʿĪsā ʿaleyhi's-selāmuŋ[900] (7) āḫirü'z-zamānda nüzūli dīn-i metīn-i Seyyidü'l-Mürselīn'üŋ (8) teʿyīdi içündür. Ve şeriʿat-ı ġarrā-yı Muḥammediyye ittibāʿ (9) eyledügi kütüb-i ḥadīṣde mesṭūrdur. Pes ʿĪsā Ḫażretleri'nüŋ (10) şerʿ-i ḳavm-i Aḥmedīye Ḫażret-i Muḥammed'üŋ ḫātimü'n-nebiyyīn (11) idügini müʾekkiddür. Va'llāhu aʿlem. Ammā Resūlu'llāh (12) Ḫażretleri cemʿ-i ʿāleme umūmen mürsel idügine (13) delīl budur ki Ḫaḳ celle ve ʿalā buyurur: "***Vemā erselnāke*** (14) ***illā kāffeten li'n-nāsi***."[901] Ve Ḫażret-i Resūl[902] ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (15) buyurmışlardur ki "Buʿiṣtu ilā-aḥmere ve esvede."[903] El-ḥadīṣ. (16) Ve maḫlūḳatdan mükellef olanlar ins ü cinn ü melāikedür. (17) Ammā ins üzre mebʿūṣ olduġına delīl ẕikr **[P1 81b]** (1) olınan āyet-i kerīmedür ki: "*Vemā erselnāke illā kāffeten li'n-nāsi*."[904] **[N 37a]** (2) Ve ammā cinn üzre biʿṣeti budur ki cinnīler Ḫażret-i Resūle (3) geldiler. Ve Ḫażret'den *Ḳurʾān* istimāʿ itdiler. Ve Ḫażret'den[905] (4) şerāyiʿ aḫẕ eylediler. Nitekim[906] Kurʾān'da **[A1 35a]** mevāżiʿ-i ʿadīde (5) meẕkūrdur. Ve "*Ḳul Uḥiye*"[907] sūresinde bāhir ü ẓāhirdür.[908] Ve Ḫażret (6) cinnīlerden ʿahd alup anlar içün ṭaʿām taʿyīn idüp (7) buyurdılar ki: "Lekum küllü ʿaẓmin ve mālem yuẕkeri ismu'llāhi (8) ʿaleyhi."[909] Ol

---

899 "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fısk (Allah'a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. **Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim.** Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir" (Mâide, 5/3).

900 ʿaleyhi's-selāmuŋ: ʿaleyhi's-selām H, L.

901 "**Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.** Fakat insanların çoğu bilmezler" (Sebe', 34/28).

902 Resūl: Resūlu'llāh A1.

903 Hz. Câbir (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Bana beş şey verilmiştir ki, bunlar benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmemiştir. Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise kırmızılara (Acemlere) ve siyahlara (Araplara) da gönderildim. Bana ganimetler helal kılındı. Halbuki benden öncekilerden kimseye helal değildi" (Canan, 2001: 12, 380).

904 "**Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.** Fakat insanların çoğu bilmezler" (Sebe', 34/28).

905 Ḫażret'den: -H, L.

906 Nitekim: Nice kim H, L.

907 Cin suresi (*Kur'ân-ı Kerîm*, 72)

908 bāhir ü ẓāhirdür: ẓāhir ü bāhirdür H, L.

909 Alkame anlatıyor: "İbni Mes'ûd'a (r.a.) dedim ki: 'Sizden kimse, cin gecesinde Hz. Peygamber'e (a.s.v.) refakat etti mi?' 'Hayır, dedi, bizden kimse ona refakat etmedi. Ancak bir gece onunla (a.s.v.) beraberdik. Bir ara onu kaybettik. Kendisini vadilerde ve dağ yollarında aradık. Bulamayınca: Yoksa uçurulmuş veya kaçırılmış olmasın?' dedik. Böylece, geçirilmesi mümkün en kötü bir gece geçirdik. Sabah olunca, bir de baktık ki Hira tarafından geliyor. 'Ey Allah'ın Resulü, biz seni kaybettik, çok aradık ve bulamadık. Bu sebeple geçirilmesi mümkün en fena bir gece geçirdik' dedik. 'Bana cinlerin davetçisi geldi. Beraber gittik. Onlara *Kur'ân-ı Kerîm*'i okudum.' buyurdular. Sonra bizi götürerek cinlerin izlerini, ateşlerinin kalıntılarını bize gösterdi. Cinler kendisine yiyeceklerini sormuşlar. O da: '**Elinize geçen, üzerine Allah'ın ismi zikredilmiş her kemik**, olabildiği kadar bol etli olarak sizindir. Her deve ve at mayısı da hayvanlarınızın yemidir' buyurmuşlar. Sonra Resulullah (a.s.v.) bize şu tenbihte bulundu: 'Sakın bu iki şeyle (kemik ve kuru hayvan mayısı) abdest bozduktan sonra istinca

eclden müʾminleri **[H 63a]** üstüẖˇānıla istincā (9) itmekden nehy buyurdı.[910] Ve[911] ammā melāike üzre (10) mebʿūṯ olduġına delil budur ki İmām-ı Faḫrü'd-dīn (11) Rāzīʿaleyhi'r-raḥme *Tefsīr-i Kebīr*'inde Furḳān sūresinüŋ (12) bu āyet-i kerīmesinüŋ tefsīrinde buyurur[912] ki: "*Li-yeküne li'l-ālemīn* (13) *neẕīren.*"[913][914] İḫticāc itmüşdür ki melāike bu ʿumūmda dāẖildür. (14) Zīrā ki melāike daẖı ʿālemīndendür. Va'llāhu aʿlem. (15) **Ve ammā üçünci mes'ele**nüŋ **[L 43a]** delīli ki Ḥażret-i Resūl (16) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem cemīʿ enbiyā ve melāikeden efḍaldür. (17) Budur ki bizüm peyġamberümüz sāʾir enbiyā ve rusulden eşrefdür. **[P1 82a]** (1) Zīrā ki faẓīlet ve şeref ṣıfāt-ı kemālile muttaṣıf (2) olduġı iʿtibārladur.[915] Ve bizüm resūlümüz cemīʿ enbiyāda (3) olan ṣıfāt-ı ḥamīdeyle muttaṣıfdur. Anuŋçün ki (4) Ḥaḳ celle ve ʿalā Muḥammed Ḥażretleri'ne buyurmışdur ki: (5) "*Ulāyike'lleẕīne hedā'llāhu fe-bi-hudāhumu'ḳtedih.*"[916] Ḥażret'e (6) emr eyledi ki: "Götürü enbiyāya iḳtidā eyleye."[917] Pes Ḥażret-i (7) Resūl üzre vācib oldı ki emre imtiṯāl (8) idüp emrüŋ tāriki olmaya. Zīrā ki tārik-i emr ʿāṣīdür. (9) Ve Resūl maʿṣīyetden maʿṣūmdur. Pes ḳaçan ki (10) Ḥaḳḳ'uŋ emrini ṭutup enbiyānuŋ cemīʿ ẖıṣāl-i ḥamīdesi (11) üzre olsa lāzım gelür ki cemīʿ enbiyāda olan (12) ẖaṣāʾil-i müteferriḳa Ḥażret-i Resūl'de[918] cemʿ ola. Pes (13) anlardan eşref ve efḍal olmaḳ lāzım gelür (14) ṣalla'llāhu ʿaleyhi **[H 63b]** ve ʿaleyhim.[919] Ve hem Ḥażret'üŋ kelāmıdur. (15) Bārī'dendür ki buyurmışdur: "Enā seyyidu veledi (16) ādeme elā faẖre."[920] Ve bu ḥadīṯ-i şerīfe eḥādīs-i

---

etmeyin, çünkü onlar (cinnî olan) din kardeşlerinizin yiyecekleridir" [Müslim, Salat 150 (450); Tirmizî, Tefsir, Ahkâf, (3254); Ebû Dâvûd, Tahâret 42, (85).] (Canan, 2001: 4, 243-244).

910 buyurdı: +Ve A1.

911 Ve: -H, L.

912 buyurur: -H, L.

913 Ayetteki "yeküne" kelimesi tüm nüshalarda "teküne" şeklinde yazılmıştır.

914 "Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Allah'ın şanı yücedir" (Furkân, 25/1).

915 iʿtibārladur: iʿtibārdur H, L.

916 "**İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy.** De ki: "Bu tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum. O (*Kur'ân*), bütün âlemler için ancak bir uyarıdır" (En'âm, 6/90).

917 eyleye: eyle H, L.

918 Ḥażret-i Resūlde: Resūl Ḥażretleri'nde H, L.

919 ve ʿaleyhim: -H, L.

920 Yine Sahiheyn ve Tirmizî'nin Ebû Hureyre'den kaydettikleri bir rivayet şöyledir: "Biz bir davette Resulullah ile beraberdik. Ona sofrada hayvanın ön budu(ndan bir parça) ikram edildi. But hoşuna giderdi. Ondan bir parça ısırdı ve: '**Ben kıyamet günü âdemoğlunun efendisiyim**! Acaba bunun neden olduğunu biliyor musunuz? (Açıklayayım): Allah o gün, öncekileri ve sonrakileri tek bir düzlükle toplar. Bakan onlara bakar, çağıran onları işitir. Güneş onlara yaklaşır. Gam ve sıkıntı, insanların tahammül edemeyecekleri ve takat getiremeyecekleri dereceye ulaşır. Öyle ki insanlar: 'İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musunuz, sizlere şefaat edecek birini görmüyor musunuz?' demeye başlarlar. Birbirlerine: 'Babanız Âdem var!' derler ve ona gelerek: 'Ey Âdem! Sen insanların babasısın. Allah seni kendi eliyle yarattı, kendi ruhundan sana üfledi (Bütün isimleri sana öğretti.). Meleklerine senin önünde secde ettirdi. Seni cennete yerleştirdi (Allah katında itibarın, makamın var.). Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın? Bizim şu halimizi, başımıza şu geleni görmüyor musun?' derler. Âdem de (a.s.): 'Bugün Rabbim çok öfkelidir, daha önce bu kadar öfkelenmedi. Bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen şefaate benim yüzüm yok, çünkü, cennette iken, Allah) beni o ağaca yaklaşmaktan men etmişti. Ben, bu yasağa asi oldum. [Ben cennette iken işlediğim günah sebebiyle cennetten çıkarıldım. Bugün günahlarım affedilirse bu bana yeter]. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. Nûh'a (a.s). gidin!' diyecek. İnsanlar Nûh'a (a.s.) gelecekler: 'Ey Nûh! sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilkisin. Allah seni çok şükreden bir kul (abden şekûrâ) diye isimlendirdi. İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musun? Başımıza gelenleri görmüyor musun? Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın?" diyecekler. Nûh da (a.s.) şöyle diyecek: 'Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce hiç bu kadar öfkelenmedi, bundan sonra da

ṣıḥāhdandur. (17) Ve[921] Ḥażret'üŋ eşrefiyyet ve efḍaliyyetine delīl ḳavīdür. **[P1 82b]** (1) Va'llāhu aʿlem. Ve Ḥażret-i Resūl'den ṣoŋra enbiyā cemīʿ cinn ü (2) insden efḍaldürler. Ḫilāfsız ve melāike-i ʿulviyyeden (3) efḍallerdür. Eşʿarī ḳatında ḫilāfen li'l-Muʿtezile ve Melāike-i (4) Sifliyye'den efḍaldürler. Bi'l-ittifāḳ ve ʿāmme-i müʾminīn-i (5) beşer ʿāmme-i melāikeden efḍaldürler. Ve ḫavāṣṣ-ı (6) melāike ʿavām-ı beşerden efḍaldürler. "ʿAlā-eyyi ḥāl."[922] (7) Çünki enbiyā melāikeden efḍaldürler. Bizüm resūlümüz (8) melāikeden efḍal idügi "be-ṭarīḳ-i evlā"[923] ve bu ẕikr (9) olınan **[N 37b]** mebḥaṣüŋ edillesi Firayaḳyan'uŋ kütübinde müstavfā (10) ẕikr olınmışdur. Tafṣīle muḥtācdur ve bu risāle (11) aŋa müteḥammil olamaz. Kelām kitāblarına mürācaʿat olına. (12) **Ve**[924] **ammā dördünci mesʾele** ki Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ (13) aṣḥābı sāʾir enbiyānuŋ aṣḥābından **[A1 35b]** efḍal oldukları (14) ve Resūlu'llāh'dan ṣoŋra çehār yār-ı bā-vefā cemīʿ nasdan (15) sivā-yı enbiyā efḍal olduḳlarına delīl çoḳdur. Cümleden (16) çehār yāruŋ her birinüŋ faẓīleti içün baʿżı edille ve berāhīn (17) īrād idelüm. Tā fāʾidesi ʿāmm **[L 43b]** ve ʿāʾidesi tām ola. **[P1 83a]** (1) Maʿlūm-ı şerīf ola ki Resūlu'llāh Ḥażretleri'nden (2) ṣoŋra imām-ı

---

böylesine öfkelenmeyecek! Benim bir dua hakkım vardı. Ben onu kavmimin aleyhine (beddua olarak) yaptım. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. İbrâhim'e (a.s.) gidin!' diyecek. İnsanlar İbrâhim'e (a.s.) gelecekler: 'Ey İbrâhim! Sen Allah'ın peygamberi ve arz ahalisi içinde yegâne Halilisin. Bize Rabbin nezdinde şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musun?' diyecekler. İbrâhim (a.s.) onlara: 'Rabbim bugün çok öfkeli. Bundan önce bu kadar öfkelenmemişti, bundan sonra da bu kadar öfkelenmeyecek (Şefaat etmeye kendimde yüz de bulamıyorum. Çünkü ben) üç kere yalan söyledim!" deyip, bu yalanlarını birer birer sayacak. Sonra sözlerine şöyle devam edecek: Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Mûsâ'ya (a.s.) gidin!' İnsanlar, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) gelecekler ve: 'Ey Mûsâ! Sen Allah'ın peygamberisin. Allah seni, risaletiyle ve hususi kelamıyla insanlardan üstün kıldı. Bize Allah nezdinde şefaatte bulun! İçinde bulunduğumuz hâli görmüyor musun?' diyecekler. Hz. Mûsâ da: 'Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce böylesine öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen Rabbim nezdinde şefaate yüzüm de yok. Çünkü) ben, öldürülmesi ile emrolunmadığım bir cana kıydım (...Bugün ben mağfirete mazhar olursam bu bana yeterlidir.). Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Hz. Îsâ'ya (a.s.) gidin!' diyecek. İnsanlar Hz. Îsâ'ya gelecekler ve: 'Ey Îsâ, sen Allah'ın peygamberisin ve Meryem'e attığı bir kelamısın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik sen beşikte iken insanlara konuşmuştun. Rabbin nezdinde bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musun?" diyecekler! Hz. Îsâ da (a.s.): 'Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce bu kadar öfkelenmedi, bundan böyle de hiç bu kadar öfkelenmeyecek!' diyecek. Hz. Îsâ şahsıyla ilgili bir günah zikretmeksizin- (Bir başka rivayette): ('Beni, Allah'tan ayrı bir ilah edindiler. Bugün bana mağfiret edilirse bu bana yeter.') Nefsim! Nefsim Nefsim! Benden başkasına gidin! Muhammed'e (a.s.v.) gidin!' diyecek. İnsanlar Muhammed'e (a.s.v.) gelecekler, bir diğer rivayette: 'Bana gelirler!' denmiştir- ve: 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin, bütün peygamberlerin sonuncususun. Allah senin geçmiş, gelecek bütün günahlarını mağfiret buyurdu. Bize Rabbin nezdinde şefaatte bulun. Şu içinde bulunduğumuz hâli görmüyor musun?' diyecekler. Bunun üzerine ben arşın altına gideceğim. Rabbim için secdeye kapanacağım. Derken Allah, benden önce hiç kimseye açmadığı medh u senaları benim için açacak (Ben onlarla Rabbime medh u senalarda bulunacağım). Sonra: 'Ey Muhammed başını kaldır ve iste! (İstediğin) sana verilecek! Şefaat talep et! Şefaatin yerine getirilecek!' denilecek. Ben de başımı kaldıracağım ve: 'Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim!' diyeceğim. Bunun üzerine: 'Ey Muhammed!' Ümmetinden, üzerinde hesap olmayanları cennet kapılarından sağdaki kapıdan içeri al! Esasen onlar diğer kapılarda da insanlara ortaktırlar!' denilecek. Resulullah sonra şöyle buyurdular: 'Nefsim kudret elinde olan Zat-ı Zü'l-celal'e yemin olsun. Cennet kapısının kanatlarından iki kanadının arasındaki mesafe Mekke ile Hacer arasındaki veya Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır" [Buhârî, Enbiyâ 3, 8, Tefsir, Benî İsrâil 5; Müslim, İman 327, (194); Tirmizî, Kıyamet 11, (2436).] (Canan, 2001: 14, 410-412).

921 Ve: -N.

922 Mutlaka, elbette.

923 En doğru ve tercihe değer yol ile.

924 Ve: -A1.

ber-ḥaḳ ve ḫalīfe-i muṭlaḳ el-mevsūm bi'l-ʿatīḳ (3) Emīrü'l-Müʾminīn Ebū Bekrin Ṣıddīḳ'dür raḍıya'llāhu ʿanh. Ve (4) ism-i şerīfi ʿAbdu'llāh bin Ebī Ḳuḥāfe'dür. Ve Ebū Ḳuḥāfe'nüŋ (5) adı **[H 64a]** ʿOs̱mān'dur. Ve Ṣıddīḳ'ile tesmiyesi icmā-ʿı Müslimīn iledür. (6) Nitekim Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ tesmiyesi (7) Muḥammed ile mecmūʿun ʿaleyhdür. Ve Ebū Bekr'ün imāmeti icmāʿıladur. (8) Ve Resūlu'llāh Ḥażretleri'nden hīçbirinüŋ ḫilāfetine (9) naṣṣ yoḳdur. "Ḫilāfen li'l-Bekriyye ve hum mensūbūne ilā-Ebī Bekr bin (10) ʿAbdi'l-Vaḥīd ve ḫilāfen li'ş-Şīʿa."[925] Bekriyyenüŋ zuʿmı budur (11) ki Resūlu'llāh'dan Ebū Bekr'üŋ ḫilāfeti ḥaḳḳında (12) naṣṣ vardur. Ve Şīʿa'nuŋ daḫı zuʿmı budur ki ʿAlī (13) Ḥażretleri'nüŋ ḥaḳḳında Resūlu'llāh'dan naṣṣ vardur. (14) Yā naṣṣ-ı celī veyāḫūd[926] naṣṣ-ı ḫafī. Ve ḥaḳ cumhūr-ı ehl-i (15) sünnetüŋ buyurduḳlarıdur ki hīçbirinüŋ ḥaḳḳında (16) naṣṣ yoḳdur. Ammā Ebū Bekir Ḥażretleri sāʾir aṣḥābdan (17) efḍal idügine delīl çoḳdur. Biri budur ki **[P1 83b]** (1) Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki: "*Mine'n-nebiyyīne ve'ṣ-ṣıddıḳīne* (2) *ve'ş-şuhedā-yı ve'ṣ-ṣaliḥīn.*"[927] Bu āyet-i kerīmede Ḥaḳ celle (3) ve ʿalā evliyāsınuŋ merātibini z̤ikr eyledi. Ve aʿlā ile (4) ibtidā eyledi ki anlar enbiyādur. Ṣoŋra ṣıddīḳleri (5) z̤ikr eyledi.[928] Ve enbiyā ile ṣıddīḳler arasında vāsıṭa (6) getürmedi. Ve sābıḳā z̤ikr itdük ki Ebū Bekr'üŋ (7) ism-i şerīfi icmāʿ-ı Müslimīn ile ṣıddīḳdur. Pes lāzım geldi (8) ki Ebū Bekr cemīʿ enbiyādan ṣoŋra cemīʿ nāsdan (9) efḍal ola. Ve hem Resūlu'llāh'dan mervīdür ki (10) buyurdılar: "Va'llāhu mā-ṭalaʿat şemsun ʿalā-eḥadin efḍale (11) min-Ebī Bekrin."[929] Ve Ḥażret-i Alī'den kerrema'llāhu vecheh (12) mervīdür ki buyurmışdur: "Elā uḫbirukum bi-evveli (13) men yedḫūlü'l-cennete min-haz̤ihi'l-ummeti baʿde nebiyyihā fe-ḳīle (14) lehū neʿam yā Emīre'l-Müʾminīn. **[H 64b]** Ḳāle Ebū Bekrin ṣumme ʿÖmeru ḳīle (15) fe-yedḫulānihā ḳableke yā Emīre'l-Müminīn. Fe-ḳāle ʿAliyyun raḍ (16) iy ve'llez̤i fe-leḳa'l-ḥabbete ve berāʾen-nesemete le-yedḫulānihā (17) ḳablī ve le-yeşbeʿāni min-ṣimārihā ve le-yerviyāni min-enhārihā **[L 44a] [P1 84a]** (1) ve innī le-maʿa-Muʿāviyete **[N 38a]** mevḳūfun fi'l-ḥisābi."[930] Ve daḫı Şeyḫ Ḥasan-ı (2) Baṣrī ʿAlī Ḥażretleri'nden rivāyet ider ki buyurdı:[931] (3) "Ḳaddeme'n-nebiyyu ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem Ebā Bekrin fe-ṣallī bi'n-nāsi (4) ve innī le-ṣāḥidün **[A1 36a]** ġayru ġāʾibin ve innī le-ṣāḥīḥun ġayru merīżin. (5) Ve lev şāʾe en yuḳaddimenī le-ḳaddemenī fe-rażīnā li'd-dünyānā men (6) raḍıyahu'llāhu ve resūluhu li-dīninā."[932] Ve Caʿfer-i Ṣādıḳ Ḥażretleri'nden (7) mervīdür ki buyurmışdur: "Mā-ercū min-şefāʿati

---

925 Bekriyye'nin aksine, onlar Ebû Bekir b. Abdulvahid'e mensupturlar, Şi'a'nın aksine.

926 veyāḫūd: veyā A1; yā H, L.

927 "Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, **Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler**. Bunlar ne güzel arkadaştır" (Nisa, 4/69).

928 Ve ʿalā ile ibtidā eyledi ki anlar enbiyādur. Ṣoŋra ṣıddīḳleri z̤ikr eyledi: -N.

929 "Ya Eba'd-Derdâ! Senden daha hayırlı olan birisinin önünde mi gidiyorsun? Şüphesiz, nebiler ve peygamberlerden sonra, Ebû Bekir'den daha faziletli birisi üzerine güneş doğup batmamıştır." buyurur (Mecmâu'z-Zevâid: 9, 44).

930 "Bu ümmetten peygamberinden sonra cennete ilk kimlerin gireceğini size haber vereyim mi? Ona 'Ver ey müminlerin emîri!' denildi. Dedi ki: 'Ebû Bekir ondan sonra da Ömer'dir.' "Ey müminlerin emîri! Onlar senden önce mi girecekler?" denilince Ali şöyle dedi: 'Tohumu yaran ve nesilleri yaratan Allah'a yemin olsun ki ben, Mu'âviye ile birlikte hesaba çekilirken o ikisi cennete benden önce girecek, meyvesinden doyacak ve nehirlerinden kana kana içeceklerdir." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

931 buyurdı: +ki A1, N.

932 "Efendimiz (s.a.v.) Hz. Ebû Bekir'i mihraba geçirdi. O da insanlara namaz kıldırdı. Ben orada bulunmuyor değildim, hasta da değildim bilakis bu olaya sağlıklı bir halde şahit oldum. O, dileseydi beni de mihraba geçirebilirdi. Biz dünyamız konusunda Allah'ın ve Resulü'nün dinimiz hakkında razı olduğu kişiden razı olmuşuzdur."

ʿAliyyin (8) şeyʾen illā ve enā ercu min-şefāʿati Ebī Bekrin miṣlehū ve le-ḳad (9) veledenī merreteyni." Yaʿnī Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ şefāʿatinden (10) ummazam[933] bir nesne[934] illā ki anı Ebū Bekr'üŋ şefāʿatinden (11) daḫı umaram. Ve taḥḳīḳā Ebū Bekr beni iki kerre doġurmışdur. (12) ʿUlemā buyurmışlardur ki: "Ve le-ḳad veledenī meretteyn"uŋ maʿnāsı (13) budur ki Ebū Bekr Ḥażretleri raḍıya'llāhu ʿanh[935] Caʿfer-i (14) Ṣādıḳ'uŋ iki vechile dedesidür. Zīrā ki Caʿfer-i Ṣādıḳ'uŋ (15) annesi ki Ümmi Ferve'dür. Ḳāsım'uŋ ḳızıdur. Ve Ḳāsım (16) Muḥammed bin Ebī Bekr'üŋ oġlıdur. Ve[936] Ümmi Ferve'nüŋ anası ki (17) Esmā'dur. ʿAbdu'r-Raḥmān bin Ebī Bekr'üŋ ḳızıdur. Pes Ebū Bekr **[P1 84b]** (1) Caʿfer-i Ṣādıḳ'uŋ iki vechile dedesi olur. Va'llāhu aʿlem. (2) Ve Muḥammed Bāḳır Ḥażretleri buyurur ki: "Men lem-yaʿrif faźle (3) Ebī Bekrin ve ʿÖmera fe-ḳad cehile's-sünnete."[937] Ve İmām Zeynü'l-ʿĀbidīn (4) Ḥażretleri'nden suʾāl **[H 65a]** eylediler ki: "Ebū Bekr ve ʿÖmer'ün (5) mertebeleri Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ ḳatında ne vechiledür?" (6) Buyurdı ki: "Ke-menziletihimā el-yevmehumā żaciʿāhu."[938] (7) Ve müfessirler buyurmışlardur ki: "Çehār yāruŋ birbiri (8) üzerine efḍaliyyeti Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ buyurduġı āyet-i kerīmeden (9) maʿlūm olur ki: "*Muḥammedu'r-Resūlu'llāhi velleźīne* (10) *meʿahu eşiddāʾü ʿale'l-kuffāri ruḥamāʾu beynehum terāhum rukkeʿan* (11) *succeden.*"[939] el-Āyet. Zīrā ki bu āyetde Ḥaḳ celle ve ʿalā evvel kimi (12) taḳdīm itdiyse taḳdīminden delālet ider ki ol efḍaldür. (13) **Şoŋra** İmām-ı Ber-Ḥaḳ Ebū Bekr Ḥażretleri'nden şoŋra (14) ʿÖmer-i Fārūḳ'dur raḍıya'llāhu ʿanhuma. Aŋa Fārūḳ anuŋçün (15) dirler ki rāy-ı ṣāʾibiyle ḥaḳ ve bāṭıl arasında (16) farḳ idicidür. Ve anuŋ imāmeti Ebū Bekr Ḥażretleri'nüŋ (17) naṣṣıyla ve icmāʿıyladur. Zīrā ki çün Ebū Bekr'üŋ ḫilāfetinden **[P1 85a]** (1) iki yıl ve dörd ay veyā **[L 44b]** altı ay ʿale'l-iḫtilāf geçdi. (2) Ebū Bekr raḍıya'llāhu ʿanh ḫaste oldı. Pes çünkim (3) ḥayātından meʾyūs oldı. Ḥażret-i ʿOṯmān'ı oḳudu. (4) Ve Ḥażret-i ʿOṯmān'a ʿahd-nāme yazdurup yiriniʿÖmer (5) Ḥażreti'ne[940] vaṣiyyet eyledi.[941] Ve ʿaḥd-nāmenüŋ ṣüreti (6) budur ki: **[N 38a] "Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm. Hāźā** (7) **mā-ʿahede Ebū Bekrin bin Ebī Ḳuḥāfete fī-āḫiri ʿahdihī** (8) **fī'd-dünyā ḫāricen ʿanhā ve evveli ʿahdihī bi'l-āḫireti** (9) **dāḫilen fihā ennī esteḫlifu ʿÖmera ibne'l Ḫaṭṭābi fe-in** (10) **ʿadele fe-źalike ẓannī bihī [H 65b] ve rāyi fihī ve in cāre [A1 36b] fe-li-külli** (11) **emrin mā-kesebe ve'l-ḫayra eredtu velā aʿlemü** *ve seyeʿlemu'lleźīne* (12) *ẓalemu eyye munḳalebin yenḳalibune.*"[942] Va'llāhu

---

933 ummazam: -N.

934 nesne: +ummazam N.

935 raḍıya'llāhu ʿanh :-N.

936 Ve: -N.

937 "Ebû Bekir'in ve Ömer'in faziletini bilmeyen, sünneti de bilmiyor demektir."

938 "Bugünkü konumları gibi (kabirde yan yana yatmaktadırlar) o ikisi onun dostlarıdır."

939 "**Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde**, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir" (Fetih, 48/29).

940 Ḥażreti'ne: Ḥażretleri'ne H, L.

941 eyledi: +ki N.

942 "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Ebû Bekir b. Kuhâfe'nin dünyadan ayrılırkenki son, ahirete irtihal ederkenki ilk ahdidir: " Ömer ibnu'l-Hattâb'ı ardımdan halife tayin ediyorum. Eğer adaletli olursa benim de zannım ve onun hakkındaki görüşüm böyledir; eğer zulmederse bilin ki herkes ektiğini biçer. Ben, yalnızca hayrı murat ediyorum, her şeyi en iyi bilen değilim. 'Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka. **Zulmedenler hangi akıbete uğrayacaklarını göreceklerdir**" (Şuarâ, 26/227).

aʿlem. (13) Pes çünki[943] ʿOṯmān Ḥażretleri bu ʿahd-nāmeyi yazdı. (14) Ḥażret-i Ebū Bekr raḍıya'llāhu ʿanh mühr idüp buyurdı ki: (15) "Yā ʿOṯmān bu ṣaḥīfeyi al ve ḫalḳa göster. Tā kim (16) ṣaḥīfenüŋ içinde olana bīʿat ideler." Pes her kimesne (17) ki ol ṣaḥīfeyi gördi. Ḥażret-i ʿÖmer ile beyʿat **[P1 85b]** (1) eyledi. Pes ṣaḥīfeyi ʿAlī Ḥażretleri'ne gösterdi. Ḥażret-i ʿAlī (2) kerrema'llāhu vechehü'l-celī daḫı buyurdı ki: (3) "Bāyeʿnā limen fihā ve in kāne ʿÖmera."[944] Pes Ḥażret[945] ḫilāfetine (4) ḫalḳ müttefiḳ oldılar. Ve on yıl miḳdārı ḫilāfet emrinde (5) ḳāʾim ve ʿadl ü istiḳāmet üzre dāʾim idi. Ṣoŋra (6) ẕi'l-ḥicce ayında sene ṣelāṣe ve ʿışrīn mine'l-hicreti (7) Muġīre bin Şuʿbe'nüŋ ġulāmı elinde Ebū Lüʾlüʾ nām kimesne[946] (8) şehīd oldı "raḍıya'llāhu ʿanh ve ḫaẕela'llāhu ḳātileh."[947] Ve Ḥażret-i (9) ʿÖmer mevtine müşʿir olduḳda buyurdı ki: "Mā-ecīdu (10) eḥāden eḥaḳḳa bi-haẕe'l-emri mine'ẕ-ẕīne teveffā Resūlu'llāhi ve hüve (11) ʿanhum rāḍin fe-semmā ʿOṯmān ve ʿAliyyen ve'z-Zubeyru Ṭalḥa (12) ve ʿAbdu'r-Raḥmān bin ʿAvfin ve Saʿd bin Ebī Vaḳḳaṣin (13) ve ceʿale'l-emre şūre beynehum."[948] Pes çünki Ḥażret-i ʿÖmer'i (14) defn eylediler. Aṣḥāb cemʿ oldılar ve ẕikr olınan (15) biş kimesne ʿAbdu'r-Raḥmān bin ʿAvf'ı ḥakem idüp (16) emri aŋa tefvīż eylediler. Ve anuŋ ḥükmine razı oldılar. (17) Pes ʿAbdu'r-Raḥmān bin ʿAvf ḫilāfete[949] **[H 66a]** ʿOṯmān'ı iḫtiyār idüp **[L 45a] [P1 86a]** (1) anuŋıla beyʿat eyledi. Ve ʿAlī Ḥażreti daḫı ṣaḥābenüŋ (2) maḥżarında Ḥażret-i ʿOṯmān ile beyʿat idüp aṣḥāb (3) daḫı dükeli beyʿat eylediler. Ve anuŋ emrine muṭīʿu (4) münḳād oldılar. Ve cumʿa ve aʿyādı anuŋ ardınca (5) ḳıldılar. Şimdi Ḥażret-i ʿÖmer'üŋ raḍıya'llāhu ʿanh baʿżı (6) feżāʾilinden ẕikr idelüm. Ṣoŋra Ḥażret-i ʿOṯmān'uŋ (7) evṣāfını taḥrīr ḳılalum. ʿAmmār bin Yāsir'den (8) mervīdür ki: "Bir gün Cebrāʾil ʿaleyhi's-selam (9) Resūlu'llāh Ḥażretleri'ne[950] ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[951] geldi. (10) Pes Ḥażret-i ʿÖmer Resūlu'llāh'uŋ ḳarşusına gelüp (11) Cebrāʾil buyurdu ki: 'Yā Muḥemmedu hāẕā ʿÖmeru binu'l-Ḫaṭṭābi **[N 39a]** (12) ḳad aḳbele feḳāle'n-nebiyyu ʿaleyhi's-selāmu. Yā Cebrāʾilu etaʿrifune (13) ʿÖmera fi's-semāʾi feḳāle ve'lleẕī beʿaṣeke bi'l-ḥaḳḳı nebiyyen (14) inne ʿÖmera fi's-semāʾi aʿrifu minhu fi'l-arżı feḳāle'n-nebiyyu (15) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem **[A1 37a]** yā Cebrāʾilu ḥaddiṯnī bi-feżāʾili (16) ʿÖmera fi's-semāʾi ḳāle yā Muḥammedun ve'lleẕī beʿaṣeke bi'l-ḥaḳḳı lev lebiṯte (17) fikum mā-lebiṯe Nūḥ fī-ḳavmihī uḥaddiṯuke bi-feżāʾili ʿÖmera **[P1 86b]** (1) fi's-semāʾi mā-nefidet feżāʾilu ʿÖmera ve inne ʿÖmera le-ḥasenetun min-ḥasenāti (2)

943 çünki: çünkim A1, N.
944 Ömer olsa bile oradakilere biat ettik.
945 Ḥażret: Ḥażret-i +ʿÖmer H, L.
946 kimesne: +bi-emri'llāh H, L.
947 Allah ondan razı olsun ve onun katilini yüzüstü bıraksın.
948 "Resulullah'ın kendilerinden razı olarak öldüğü kişilerden bu emre daha layık hiç kimseyi bulamıyorum. O; onları Osman, Ali, Zübeyr, Talha, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebî Vakkas olarak isimlendirdi ve işi onların arasında istişare ile yaptı."
949 ḫilāfete: ḫilāfetine N.
950 Ḥażretleri'ne: -H, L.
951 sellem: + Ḥażretleri'ne H, L.

Ebī Bekrin.”[952] Ve daḫı Ebū Saʿīd Ḫudrī’den (3) mervīdür ki buyurdı ki:[953] “Resūlu’llāh Ḥażretleri’nden (4) işitdüm ki buyurdılar: ‘Beynemā nāʾimün iẕ rāʾeytu (5) ḳadeḥan utītu bihī fihī lebenun fe-şeribtu minhu ḥattā ennī lāre’r-reyyi (6) yecri fī-eẕfārī ṣumme aʿṭaytu fażlī ʿÖmera ibne’l-Ḫaṭṭābi (7) ḳālū femā evvelte yā Resūlu’llāhi ḳāle’l-ʿilmu.”[954] (8) Ve daḫı İbn-i ʿÖmer raḍıya’llāhu ʿanhumā rivāyet ider ki: “Resūlu’llāh (9) ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem **[H 66b]** buyurdı ki: ‘İnne’l-ḥaḳḳa neẕele ʿalā-ḳalbi (10) ʿÖmera ve lisānihī ṣadaḳa Resūlu’llāh.” [955] Ṣoŋra (11) İmām-ı Ber-Ḥaḳ Ḥażret-i ʿÖmer’den ṣoŋra ʿOṡmān’dur[956] (12) raḍıya’llāhu ʿanhuma. Ve anuŋ imāmeti meşveretile ve icmāʿiledür. (13) Ve Ḥażret-i ʿOṡmān’uŋ laḳabı Ẕi’n-Nūreyn. [957] Anuŋçün (14) ki Resūlu’llāh Ḥażretleri’nüŋ güveygisidür.[958] Ḥażret-i (15) Resūl ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem evvel ḳızını Ruḳıyye’yi aŋa nikāḥ (16) eyledi. Vefāt olduḳda bir ḳızını daḫı ki Ümmi Gülṡüm (17) idi. Aŋa nikāḥıla virdi. Ümmi Gülṡüm[959] daḫı vefāt **[P1 87a]** (1) oldı. Ḥażret-i Resūl buyurdı ki: “Lev kān ʿindī **[L 45b]** (2) ibnetün ṡāliṡetün le-zevvecetükehā.” Yaʿnī eger benüm[960] bir (3) ḳızum daḫı olayıdı saŋa nikāḥıla virür idüm. Ve Ḥażret-i (4) ʿOṡmān’uŋ feżāʾili çoḳdur. Cümleden biri budur ki (5) Resūlu’llāh Ḥażretleri’nden mervīdür ki buyurmışlar (6) ki: “Ẕahere fī’l-cenneti berḳun fe-ḳāle ehlü’l-cenneti mā-haẕe’l-berḳu (7) ve leyseti’l-cennetu mevẓiʿa berḳin fe-yeḳūlü’llāhu Teʿālā (8) leyse hāẕā berḳen velekinne ʿOṡmān yeẕhebü min-ḥuczetin (9) ilā-ḥuczetin ve hāẕā nūruşirāki naʿlihī.”[961] Ve mervīdür ki: (10) “Bir gün Ḥażret-i Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem (11) ʿOṡmān bin ʿAffān’a naẕar idüp buyurdılar ki: (12) “Yuşbehu İbrahīme ṣalavātu’llāhi ʿaleyhi ve inne’l-melāikete le-testeḥīyī (13) minhu.”[962] Ve ʿİkrime’den mervīdür ki (14)

---

952 “Ey Muhammed, bu, Ömer ibnu’l-Hattâb’dır. O gelince Efendimiz (a.s.) ‘Ey Cebrâil, Ömer’i semada tanıyor musunuz?’ dedi. Cibril de şöyle dedi: ‘Seni hak ile peygamber olarak gönderene yemin olsun ki Ömer’i yerde de gökte de tanıyorum.’ Bunun üzerinde Efendimiz (s.a.v.) ‘Ey Cebrâil! Ömer’in gökteki faziletlerinden bana bahset’ dedi. Cebrâil, ‘Ey Muhammed, seni hak ile gönderene yemin olsun ki sen kavmin içinde Nûh’un kavmi içerisinde kaldığı süre kadar kalmayacaksın. Sana Ömer’in gökteki faziletlerini anlatmaya başlasam ömrün buna yetmez. Muhakkak ki Ömer, Ebû Bekir’in hasenatından bir hasenedir.” Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

953 buyurdı ki: -A1.

954 “Uyumakta iken bana bir bardak süt verildi. O kadar içtim ki, tırnaklarımın ucuna kadar kandım. Fazlasını da Hz. Ömer’e (r.a) verdim. Dediler ki: ‘Ya Resulallah ne ile tabir ettin?’ Buyurdu ki: “İlimle” (Râmûzü’l-Ehâdîs: 246, 9. Hadis).

955 “**Allah hakkı, Ömer’in lisanı ve kalbine koymuştur.** Hz. Resulullah doğru söyledi” (Canan, 2001: 12, 453).

956 ʿOṡman’dur: ʿOṡman’durur N.

957 Ẕi’n-Nūreyn: Ẕi’n-Nūreyndür H, N; Ẕi’n-Nūreynbindür L.

958 güveygisidür: güvegisidür H, L.

959 Ümmi Gülṡüm: -A1, N.

960 eger benüm: benüm eger H, L.

961 “Cennette bir şimşek ortaya çıktı. Cennet ehli: ‘Cennet şimşek mahalli olmadığı halde bu şimşek de nedir?’ dedi. Bunun üzerine Allahutaala şöyle buyurur: ‘Bu bir şimşek değildir. Fakat Osman bir odadan bir odaya gidiyor, bu onun ayakkabı bağının nurudur.” Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

962 “İbrâhim’e benzer (Allah’ın salavatı onun üzerine olsun.), melekler ondan hayâ ederler.” Hadis şöyledir. Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: “Hz. Ebû Bekir (r.a.), Resulullah’ın (a.s.v.) yanına girmek üzere izin istedi. Bu sırada A.s.v. yatağı üzerinde yatmakta idi. Üzerinde benim bürgüm vardı. Resulullah hâlini bozmadan izin verdi. (Konuştular.) meselelerini hallettiler. Hz. Ebû Bekir gitti. Bir müddet sonra Hz. Ömer girmek için izin istedi. Resulullah (a.s.v.) aynı hâlini hiç değiştirmeden ona da izin verdi. Ömer’in ihtiyacını da gördü. Sonra da gitti. Bir müddet sonra Osman izin istedi. Bu sefer (a.s.v.) yatağında doğrulup oturdu. Üstünü başını düzeltti. Bana da: ‘Elbiseni üzerine topla!’ emretti. Ve ona da girmesi için izin verdi. Onun da ihtiyacını gördü. Osman da gitti. O gidince ben dayanamayıp: ‘Ey

İbn-i ʿAbbās Ḥażretleri bu āyet-i kerīmenüŋ tefsīrindeki (15) Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur: “Hel yestevī hüve ve men (16) yeʾmuru bi’l-ʿadli ve hüve **[H 67a]** ʿalā-ṣırāṭın musteḳīm.”[963] Buyurmışdur (17) ki: “Hüve ʿOs̱mān bin ʿAffān raḍıya’llāhu ʿanh.”[964] **[P1 87b]** (1) Pes çünkim Ḥażret-i ʿOs̱mān şehīd oldı. Muhacirīn ve (2) enṣāruŋ ululārı Ḥażret-i ʿOs̱mān’uŋ mevtinden ṣoŋra (3) üç gün veyā biş gün ʿale’l-iḫtilāf ve Ḥażret-i ʿAlī’nüŋ (4) üzerine cemʿ oldılar. **[A1 37b]** Ve ḫilāfeti ḳabūl eyleye **[N 39b]** diyü iltimās (5) eylediler. Pes Ḥażret-i ʿAlī ḳabūl itmeyüp bir nice zamān (6) kendüden defʿ itdükden ṣoŋra āḫir ḳabūl (7) eyledi. Ve cemīʿ ṣaḥābe anuŋıla beyʿat eylediler. Ve anuŋ (8) ḫilāfeti ehl-i ḥall u ʿaḳduŋ icmāʿıyla oldı. (9) Ve ḫilāfetde[965] altı yıl miḳdārı oldı. Ṣoŋra Resūlu’llāh’uŋ (10) vefātından ṣoŋra otuz yıl geçdükde (11) Ḥażret-i ʿAlī rāḍıya’llāhu ʿanh şehīd oldı. Ve ḫilāfetüŋ (12) niṣābı anuŋ vücūd-ı şerīfiyle tamām oldı. Nitekim (13) Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur ki: (14) “**El-ḫilāfetu baʿdī s̱elāṣūn seneten s̱umme yeṣīru meliken ʿaẓūzan.**”[966] Ve (15) ḫilāfet-i kāmileden murād ḫilāfet-i ḥaḳīḳiyyedür. Pes (16) ḫulefā-yı erbaʿdan ṣoŋra gelen baʿżı kimesnelere ki (17) eʾimme-i ḥall u ʿaḳd ḫalīfeyle[967] tesmiye ḳılmışlar. Buŋa münāfī **[P1 88a]** (1) degüldür. Ve hem fuḳahānuŋ didükleri ki cāʾizdür. (2) Sulṭān-ı zamāne ḫalīfe-i Resūlu’llāh dimek bu daḫı (3) ḫilāfet-i **[L 46a]** ḥaḳīḳiyyeye münāfī degüldür. Va’llāhu aʿlem. (4) Ve Ḥażret-i ʿAlī’nüŋ feżāʾili ve menāḳıbı “ekṣeru min-en (5) yuḥṣa ve evferu min-en yustaḳṣādur.”[968] Cümleden Ümmi Seleme (6) Ḥażretleri’nden mervīdür ki buyurdı: **[H 67b]** “Eşhedu (7) ennī semiʿt Resūlu’llāhi ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem yeḳūlü men (8) eḥabbe ʿAliyyen feḳad eḥabbenī ve men eḥabbenī fe-ḳad (9) eḥabbu’llāh. Ve men ebġaża ʿAliyyen fe-ḳad ebġażanī ve men ebġażanī fe-ḳad (10) ebġażu’llāh.”[969] Ve hem Ḥażret-i Resūl’den[970] mervīdür ki (11) buyurmışlar: “Ente minnī bi-menzīleti Hārūne min-Mūsā (12) illā ennehu lā-nebiyyī baʿdī.”[971] Ve Ḥażret-i ʿAbbās bin (13) ʿAbdi’l-Muṭṭalib’den mervīdür

---

Allah'ın Resulü! Ebû Bekir ve Ömer gelince istifini bozmadığın halde Osman gelince kendine çekidüzen verdin. Sebebi nedir?’ diye sordum. Dedi ki: ‘Osman çok utangaç birisidir. Ben istifimi hiç bozmadan eski halimde iken içeri aldığım takdirde arzusunu açmadan gideceğinden korktum.’ Bir rivayette: ‘Kendisinden meleklerin hayâ duydukları bir kimseden ben hayâ duymayayım mı?’ demiştir [Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe 36, (4201).] (Canan, 2001: 12, 459-460).

963 “Allah (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. **Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?**” (Nahl, 16/76)

964 “O, Osman b. Affân radıyallahu anhtır.”

965 ḫilāfetde: ḫilāfetden H, L.

966 Sefîne (r.a.) anlatıyor: “Resulullah (a.s.v.) buyurdu ki: ‘Hilafet, ümmetim arasında otuz yıl sürecektir. Bundan sonra saltanat gelecektir.’ Said ibnu Cumhân dedi ki: ‘Sonra ilave etti’: ‘Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) hilafetine Hz. Ömer’in hilafetini, Hz.Osman’ın hilafetine Hz. Ali’nin hilafetini (r.a.) ekle (parmaklarınla say) bak!’ dedi. Bunları (sayınca hakikaten) otuz yıl bulduk.’ Sefîne’ye: ‘Emeviler, hilafetin kendilerinde (devam ettiğini) zannederler’ denmişti, şu cevabı verdi: “Benî Zerkâ yalan söylüyor. Onlar krallardır, hem de en kötü krallar” [Ebû Dâvûd, Sünnet 9 (4648, 4647); Tirmizî, Fiten 48, (2227).] (Canan, 2001: 6, 511).

967 ḫalīfeyle: ḫalīfeyi H, L.

968 “Sayılamayacak kadar çok ve araştırılamayacak kadar bol.”

969 “Ali’yi seven beni sevmiş olur, beni seven de Allah’ı sevmiş olur, Ali’ye buğzeden bana buğzetmiş olur, bana buğzeden de Allah’a buğzetmiş olur” (et-Taberani, Mucemu’l-Kebîr: 23: 80, Hadis No: 901; İbn-i Asakir eş-Şafii, Tarih-i Dimaşk: 42, 271, Hadis No: 8801; eş-Şeblenci, Nûrü’l-Absâr: 72; Muhibeddin et-Tabari Zehâiru’l-Ukbâ: 65; el-Müttaki el-Hindi, Kenzu’l-Ummâl: 12, Hadis No: 1264; İbnü’l-Cevzi, Tezkiretü’l-Havas, 28.).

970 Ḥażret-i Resūl’den: Resūl Ḥażreti’nden A1.

971 Sa’d ibnu Ebî Vakkas (r.a.) anlatıyor: “Resulullah (a.s.v.) Tebük seferine çıkınca Hz. Ali’yi geride (Medine’de) bırakmıştı. ‘Ey Allah’ın Resulü, siz beni çocukların ve kadınların arasında mı

ki buyurdı ki: "ʿÖmer binü'l-Ḫaṭṭāb (14) Ḥażretleri'nden işitdüm ki buyurdı: 'Kuffuvā (15) ʿan-ẕikri ʿAliyyīn bin Ebī Ṭālibin fe-innī semiʿtu Resūla'llāhi (16) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem yeḳūlu fī-ʿAliyyīn ṣelāṣu ḫiṣālin (17) vedidtu lev enne līvāḥideten minhunne fe-vāḥideten minhunne **[P1 88b]** (1) eḥabbu ileyye mimmā ṭaleʿat ʿaleyhi'ş-şemsu küntü enā. Ve Ebū Bekrin (2) ve Ebū ʿUbeydete binü'l-Cerraḥi ve neferün min-aṣḥābi Resūlu'lāhi (3) ṣallaʿm iẕ żarabe'n-nebiyyu ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ʿalā-ketifi (4) ʿAliyyīn bin Ebī Ṭālibin fe-ḳāle yā ʿAliyyu ente evvelü'l-Müslimīne (5) İslāmen ve ente evvelü'l-müʾminīne īmānen ve ente minnī bi-menzileti (6) Hārūne min-Mūsā keẕebe yā ʿAliyyu men zeʿame ennehu yuḥibbunī (7) ve yubġıżuke."[972] Ve Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ (8) ismi Allāh Teʿālā'nuŋ ism-i ʿalāsından müştaḳdur. Ve Ebū Ṭālib'üŋ eşʿārındandur. (9) **Beyt:**

Semmeytuhu bi-ʿAliyyin key yedūme lehū
[A1 38a] (10) ʿİzzu'l-ʿuluvvi ve faḫru'l-ʿizzi edvemuhu[973]

Ve *Kitābü'l-Firdevs*'de (11) Resūlu'llāh Ḥażretleri'nden rivāyet ider ki buyurmışdur: (12) "Ḥubbu ʿAliyyīn ibn Ebī Ṭālibin ḥasenetun **[N 40a]** lā-yeżurru meʿahā seyyiʾetun (13) ve buġżuhu seyyiʾetun lā-yenfeʿu meʿahā ḥasenetun."[974] Ve Ḥażret-i **[H 68a]** (14) Enes rivāyet ider ki: "Küntü cālisen meʿan-nebiyyī ṣalla'llāhu (15) ʿaleyhi ve sellem iẕ aḳbele ʿAliyyun raḍıya'llāhu anhu fe-ḳāle'n-nebiyyu (16) ʿaleyhi's-selāmu enā ve hāẕā ḥüccetü'llāhi ʿalā-ḫalḳıhī."[975] Ve ʿAbdu'llāh (17) bin Mesʿūd Ḥażretleri'nden mervīdür

---

bırakıyorsunuz?' dedi (kalmak istemedi). Bunun üzerine (a.s.): 'Sen, Hz. Hârûn'un, Hz. Mûsâ yanında aldığı yeri, benim yanımda almaktan razı değil misin? Şu farkla ki, benden sonra peygamber yok!' buyurdular" [Buhârî, Megâzî 78, Fezâilu'l-Ashâb 9; Müslim, Fezâilu'l-Ashâb, 31, (2404); Tirmizî, Menâkıb, (3731).] (Canan, 2001: 12, 466).

972 "Ebû Bekir, Ebû Ubeyde bin Cerrah ve efendimizin ashabından bir grupla birlikteydim. Resulullah (s.a.v.), Ali bin Ebû Talib'in omzuna hafıfçe vurdu ve şöyle dedi: 'Ey Ali, sen Müslümanlar içinde İslam'a giren ilk kişisin. Sen, müminler içinde iman eden ilk kişisin. Hârûn, Mûsâ için nasılsa sende benim için öylesin. Ey Ali, beni sevdiğini iddia edip de sana buğzeden yalan söylemiş olur." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.). Benzer anlamda bir hadis İbnu Hacer'in atıfta bulunduğu rivayet şudur: İbnu Ömer der ki: "Biz Resulullah (a.s.v.) zamanında şöyle derdik: 'Resulullah (a.s.v.) insanların en hayırlısıdır. Sonra Ebû Bekir, sonra Ömer gelir. Ali ibnu Ebî Tâlib'e (r.a.) ise üç haslet verilmiştir ki onlardan birinin bana verilmiş olması, bana kızıl develerden daha sevgilidir" (Canan, 2001: 12: 430-431).

973 "Ululuğu daim olsun diye ona Ali adını verdim. Övülmeye layık olan şeref daim olandır."

974 "Ali'yi sevmek iyiliktir, onunla birlikte hiçbir günah zarar vermez; Ali'ye olan düşmanlık ise bir günahtır ki, onunla birlikte hiçbir iyilik fayda vermez" (Şeyh Abdurrauf Menavi el-Mısri, Menâkıbi's-Seb'in: 239; Mir Seyyid Ali Fakih-i Hemedânî eş-Şâfiî, Meveddetu'l-kurba: 6. Mevedde; Taberî, Zehâiru'l-Ukbâ: Ehl-i Beyt'in fazileti hakkında nakletmiş olduğu 70 hadisten 59. hadisi).

975 Efendimiz (s.a.v.) ile oturuyordum, Ali geldi. Efendimiz (s.a.v.) şöyle dedi: "Ali ve ben Allah'ın kullarına hüccetiyiz." Hadis şöyledir: "Ey Ali, sen havuzumun ve sancağımın sahibi ve kalbimin sevgilisisin. Sen benim vasim, ilmimin varisi ve benden önceki peygamberlerin mirasının emanetçisisin. **Sen Allah'ın yeryüzündeki güvendiği ve insanlar üzerinde onun hüccetisin**. Sen imanın rüknü ve İslamın direğisin. Sen, zifri karanlığın meşalesi, hidayetin nuru ve dünya ehli için yükseltilmiş nişanesin. Ey Ali, her kim sana uyarsa kurtulur, her kim senden yüz çevirirse helak olur. Sen aşikar, belli olan yol ve dosdoğru olan sıratsın. Sen ak yüzlülerin önderi ve müminlerin sultanısın. Ben kimin mevlası isem sen de onun mevlasısın. Ben ise her erkek ve kadın müminlerin mevlasıyım. Seni ancak temiz doğumlu bir kişi sever ve ancak kötü doğumlu olan kişi düşman olur. Miraç'ta Allah beni katına aldığında bana şöyle bildirdi: Ey Muhammed, Ali'ye benden selam oku ve bildir ki, kendisi evliyamın imamı ve bana itaat edenlerin nurudur. Ona bu keramet kutlu olsun." (Hüsâmettin el-Mirdi el-Hanefî, Ali Muhammed: 45; el-Kunduzi el-Hanefî, Yenabiu'l-Mevedde: 133; et-Tüsteri, İhkâku'l-Hak: 20, 407; Enis Emir Fazilet-i Ehl-i Beyt-i Resulullah: 346).

ki buyurdı: **[P1 89a]** (1) "Raeytu Resūlu'llāhi ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem eḫaẕe biyedi (2) ʿAliyyīn ve hüve yeḳulu'llāhu veliyyī ve ene veliyyukum **[L 46b]** ve muʿādī (3) men ʿādāke ve mesālimu men sālemeke." [976]Ve Ḥażret-i ʿĀişe'den (4) mervīdür ki buyurdı: "Seeltu Resūlu'llāhi (5) eyyu'n-nāsi eḥabbu ileyke ḳāle Fāṭımatu fe-ḳultu ve mine'r-ricāli (6) ḳāle zevcuhā."[977] Ve İbn-i ʿAbbās'dan mervīdür ki (7) "Resūlu'llāh Ḥażretleri buyurdılar[978] ki miʿrāca (8) varduġum gice cennet ḳapusında gördüm ki yazılmışdur: (9) "Lā-ilāhe illa'llāh Muḥammedun Resūlu'llāh ʿAliyyu Ḥabību'llāhu'l-Ḥasanu (10) ve'l-Ḥuseynu ṣafvetu'llāhi Fāṭımatu emetu'llāhe ʿalā- bāġıżıhim (11) laʿnetu'llāh."[979] Ve bu emṣāl eḥādīṣ ü aḫbār (12) Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ feżā'ilinde çoḳdur.[980] Bu risālede (13) ikṣāra mecāl yoḳdur. *Feżā'ilü'l-Aṣḥāb* dimekile (14) maʿrūf kitāba mürācaʿat olına. Pes bize lazım olan (15) Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ aṣḥāb-ı kirāmına ve evlād-ı (16) ʿiẕāmına mutābaʿatdur. Ve anlara cān u göŋülile muḥibb (17) olmaḳdur. Niteki[981] Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem **[P1 89b]** (1) buyurmışdur ki:[982] "Men eḥabbe cemīʿ aṣḥābı ve tevellāhum (2) ve'steġferelehum ceʿalehu'llāhu meʿahum yevme'l-ḳıyāmeti fi'l-cenneti."[983] (3) "Allāhumme erzuḳnā maḥabbetehum ve cennibnā ʿan-ʿadāvetihim."[984] (4) Ve baʿżı ululardan mervīdür ki buyurmışdur: "Men (5) eḥabbe Ebā Bekrin eṣ-Ṣıddīḳ **[H 68b]** fe-ḳad eḳame'd-dīn ve men (6) eḥabbe ʿÖmera fe-ḳad evżaḥa's-sebīle ve men eḥabbe ʿOṣmāne (7) fe-ḳadi'stenā bi-nuru'llāhi ʿazze ve celle ve men eḥabbe ʿAliyyī bin Ebī (8) Ṭālibin fe-ḳadi'stemseke bi'l-ʿurveti'l-vüṣḳa ve men ḳāle'l-ḥusnā (9) fī-aṣḥābi

---

976 "Ey Ali, sen havuzumun ve sancağımın sahibi ve kalbimin sevgilisisin. Sen benim vasim, ilmimin varisi ve benden önceki peygamberlerin mirasının emanetçisisin. Sen Allah'ın yeryüzündeki güvendiği ve insanlar üzerinde onun hüccetisin. Sen imanın rüknü ve İslamın direğisin. Sen, zifri karanlığın meşalesi, hidayetin nuru ve dünya ehli için yükseltilmiş nişanesin. Ey Ali, her kim sana uyarsa kurtulur, her kim senden yüz çevirirse helak olur. Sen aşikar, belli olan yol ve dosdoğru olan sıratsın. Sen ak yüzlülerin önderi ve müminlerin sultanısın. **Ben kimin mevlası isem sen de onun mevlasısın.** Ben ise her erkek ve kadın müminlerin mevlasıyım. Seni ancak temiz doğumlu bir kişi sever ve ancak kötü doğumlu olan kişi düşman olur. Miraç'ta Allah beni katına aldığında bana şöyle bildirdi: Ey Muhammed, Ali'ye benden selam oku ve bildir ki, kendisi evliyamın imamı ve bana itaat edenlerin nurudur. Ona bu keramet kutlu olsun" (Hüsâmettin el-Mirdi el-Hanefî, Ali Muhammed: 45; el-Kunduzi el-Hanefî, Yenabiu'l-Mevedde: 133; et-Tüsteri, İhkâku'l-Hak: 20, 407; Enis Emir Fazilet-i Ehl-i Beyt-i Resulullah: 346).

977 Cemi' ibnu Umeyr et-Teymi anlatıyor: "Halamla birlikte Hz. Âişe'nin (r.a.) yanına gittim. Hz. Âişe'ye: 'Hangi kadın Resulullah'a (a.s.v.) daha sevgili idi?' diye soruldu. 'Fâtıma!' dedi. 'Ya erkeklerden?' dendi. 'Fâtıma'nın kocası! Zira bildiğim kadarıyla Ali (r.a.) çok oruç tutar, çok namaz kılardı" [Tirmizî, Menâkıb, (3873).] (Canan, 2001: 13, 42).

978 buyurdılar: buyurmışdur H, L.

979 "Allah'tan başka ilah yoktur. Hazreti Muhammed, Allah'ın resulüdür. Ali, Allah'ın sevgilisidir. Hasan ve Hüseyin Allah'ın en temiz kişileridir. Fâtıma, Allah'ın kuludur. Allah'ın laneti onlara buğzedenlerin üzerine olsun." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.). Benzer anlamdaki hadisler "Hasan ile Hüseyin, cennet ehlinin gençlerinin efendileri olup, kim onları severse beni sevmiş olur, kim onlara buğzederse bana buğzetmiş olur" (Râmûzü'l-Ehâdîs: 202, 16. hadis). "Erkeklerin hayırlısı Ali (r.a.), gençlerinizin hayırlısı Hasan ve Hüseyin (r.a.), kadınlarınızın hayırlısı Fatma'dır (r.a.)" (Râmûzü'l-Ehâdîs: 281, 1. hadis).

980 çoḳdur: +Ve H, L.

981 Niteki: Nitekim A1, N; Nite H, L.

982 ki: -N

983 "Ashabımın tamamını her kim sever, onları dost edinir ve onlar için istiğfarda bulunursa Allah o kişiyi kıyamet günü cennette onlarla bir araya getirir." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n).

984 Allah'ım bizi onların muhabbetiyle rızıklandır ve onlara düşmanlık etmekten bizi uzak eyle.

Muḥammedin ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem fe-ḳad berie (10) mine'n-nifāḳ."[985] Ve İbn-i ʿÖmerden mervīdür ki buyurdı: (11) "Ḳāle Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem lā-teẕkuru (12) mesāviye aṣḥābī fe-taḫtelife ḳulūbukum ʿaleyküm ve eẕkürū (13) meḥāsine aṣḥābī ḥattā te'telife ḳulūbukum ʿaleyküm."[986][987] Ve hem (14) Ḥażret-i Resūlu'llāh[988] buyurmışdur ki: "Allāhu Allāhu fī-aṣḥābī (15) lā-tetteḫiẕuhum ġarażan min-baʿdī men eḥabbehum (16) fe-ḳad eḥabbenī ve men baʿżahum fe-ḳad ebġażanī ve men eẕāhum (17) fe-ḳad eẕānī ve men eẕānī fe-ḳad eẕaya'llāhu ve men eẕaya'llāhu fe-yūşiku **[P1 90a]** (1) en yaʾḫuẕe."[989] Ve hem Ḥażret-i Resūlu'llāh[990] ṣalla'llāhu **[N 40b]** ʿaleyhi ve sellem[991] (2) buyurmışdur ki: "İnne'llāhe iḫtāranī ve aḫtāra (3) lī-aṣḥāben fe-ceʿalelī minhum ve zerāʾe ve enṣāren ve eṣhāren (4) fe-men sebbehum fe-ʿaleyhi laʿnetu'llāhi **[L 47a]** ve'l-melāiketi (5) ve'n-nāṣi ecmaʿīn. Lā-yaḳbelu'llāhu minhu yevme'l-ḳıyāmeti (6) ṣarfen ve lā-ʿadlen ṣadaḳa Resūlu'llāh ve ṣadaḳa Ḥabību'llāh. (7) Allāhumme ecʿalnā mine'l-muḥibbīne li-aṣḥābi'l-enbiyāyı (8) ve'l-murselīn ve lā-tecʿalnā mine'l-mübġiżīne'ḍ-ḍallīnü'l-muḍillīn (9) bi-ḥürmeti Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihī ecmaʿīn."[992] (10) Şimdi maʿlūm-ı şerīf ola ki çün İmām-ı (11) Hümām ve Ḥüccetü'l-İslām iʿtiḳād-ı İslām'uŋ (12) uṣūlini bi't-tamām itmām[993] eyledi. Ve[994] īmānuŋ fürūʿını (13) ki ṭāʿat ve ʿadl ü iḥsāndur. "ʿAlā-vechi'l etemmi (14) ve'l-ekmel."[995] beyān **[H 69a]** idüp mebāḥiṣ-i ʿadl ü iḥsānı (15) on aṣlda getürüp her aṣlında[996] nice ḥaḳāʾiḳ ve (16) deḳāʾiḳ īrād eylemişdür. Ve biz sābıḳā ẕikr itdük (17) ki bu risāle bir muḳaddime ve iki maḳāle ve yidi bāb **[P1 90b]** (1) üzre mübevvebdür. Ve muḳaddimeyi bi-tamāmiha ve evvelki maḳāle-i (2) ʿalāyı ḥasebi'l-maḳdūr beyān eyledük. Ve muḳaddimede ve (3) evvelki maḳālede İmām-ı Hümām'uŋ bu risālede olan (4) taḳrīr ü taḥrīrini bī-ḳuṣur lafẓen-bi-lafẓin getürüp (5) şerḥ eyleyüp minaṣṣa-i ʿarżda beyān eyledük. (6) Şimdi ikinci maḳālede ʿadl ü iḥsānda olan (7) uṣūl-i ʿaşereyi īcāz u iḫtiṣārsız İmām'uŋ beyān (8)

---

985 "Kim Ebû Bekir es-Sıddık'ı severse dini ikame etmiştir, kim Ömer'i severse yolu açıklığa kavuşmuştur. Kim Osman'ı severse Allah'ın nuruyla nurlanmıştır. Kim Ali b. Ebû Tâlib'i severse sağlam kulpa tutunmuştur. Muhammed'in (s.a.v) ashabı hakkında güzel şeyler söyleyen kimse nifaktan kurtulmuştur."

986 Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Benim ashabımın kusurlarını zikretmeyin. Yoksa kalpleriniz onların aleyhine ihtilaf eder. Ashabımın iyiliklerini zikredin ki kalpleriniz ülfet etsin" (Râmûzü'l-ehâdîs: 471, 3. hadis).

987 ʿaleyküm: + ve'ẕkürū +meḥāsine +aṣḥābi +ḥattā +teʾtelife **[A1 38b]** +ḳulūbeküm +ʿaleyküm A1 (Ashabımın güzel yönlerini anınız ta ki bu durum kalplerinizi size karşı birleşik eylesin).

988 Resūlu'llāh: Resūl H, L.

989 Abdullâh ibnu Muğaffel (r.a.), Resulullah'ın (a.s.v.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ashabım hakkında Allah'tan korkun. Onları kendinize hedef edinmeyin. Kim onları severse bu bana olan sevgisi içindir, kim de onlara buğz ederse bu da bana olan buğzu sebebiyledir. Onları kim incitirse beni incitmiş olur. Beni inciten de Allah'ı incitir. Allah'ı incitenin ise belası yakındır" (Canan, 2001: 1, 525).

990 Resūlu'llāh: Resūl H, L.

991 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.

992 "Şüphesiz Allah beni seçti ve benim için bir ashap (dostlar) seçti. Bana onlardan vezirler, yardımcılar ve akrabalar kıldı. Kim onlara söverse Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerinedir. Kıyamet günü ondan ne bir harcama ne de fidye kabul edilir. Allah'ın Rasûlü doğru söyledi, Allah'ın habibi doğru söyledi. Allahım bizi nebilerin ve peygamberlerin ashabını sevenlerden eyle, Muhammed'in ve onun bütün âlinin hürmetine dalalete düşmüş buğz edenlerden bizi kılma." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n).

993 itmām: tamām A1.

994 Ve: -H, N.

995 En tam ve eksiksiz şekilde.

996 aşlında: aşlda H, L.

eyledügi gibi tercüme idüp maʿrūż olınur. Ammā (9) şimdenṣoŋra risālenüŋ āḫirine degin İmām'uŋ (10) kelāmını getürmezüz. Ancaḳ muḥaṣṣal-ı kelāmını[997] beyān (11) iderüz. Zīrā ki eger İmām'uŋ elfāẓı taḥrīr (12) olınup ṣoŋra tercüme olınursa risāle kitāb olur. (13) Ve kebīrü'l-hacm olmaḳ lazım olur. Ve hem iṭnāb (14) ve iḫlāle müʾeddī olur. Pes "Ḫayru'l-kelāmı mā-ḳalle ve delle."[998][999] (15) ile ʿāmil olup risālenüŋ muḥaṣṣalını āḫire varınca (16) beyān iderüz. Ümmīd[1000] ki ḥayyiz-i ḳabūlde vāḳiʿ ola.

(17) **el-Maḳāletü'ṣ-Ṣāniyetü fī-Uṣūli'l-ʿAdli ve'l-İnṣāf [P1 91a]** (1) **ve Hiye ʿAşeretün Uṣūlin.**

İkinci maḳāle ʿadl ü inṣāfuŋ uṣūli (2) beyānındadur. **[A1 39a]** Ve ol on aṣldur.

El-aṣlü'l-evvel

(3) Evvelki aṣl ʿadl ü inṣāfdan budur ki begligüŋ (4) ḳadrini ve mertebesini bilesin. Zīrā ki beglik (5) bir niʿmetdür ki her kimesne kim bu niʿmetüŋ **[H 69b]** ḥaḳḳına (6) ḳıyām eylediyse saʿādet-i bī-nihāyete ve devlet-i bī-ġāyete (7) yitişür. Ve her kimesne kim **[L 47b]** begligüŋ ḥaḳḳında ḳuṣūr (8) eyledi bir şeḳāvete vardı ki ol şeḳāvetden (9) özge meger küfri bi'llāh ola. Neʿūẕu bi'llāh. Ve begligüŋ (10) ʿiẓam-ı ḳadrine[1001] ve celālet-i ḥaṭrına **[N 41a]** delīl budur ki (11) Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemden mervīdür ki (12) buyurmışdur:[1002] "**ʿAdlu's-sulṭāni yevmen vāḥiden efḍalü** (13) **min-ʿibādeti sebʿīne senetin.**"[1003] Yaʿnī[1004] pādşāhuŋ[1005] (14) bir günlik ʿadli yitmiş yıllık nāfile ʿibādetinden (15) efḍaldür. Ve daḫı buyurmışdur ki: "**İẕa kāne** (16) **yevmu'l-ḳıyāmeti lā-yebḳa ẓıllun velā melcāun illā ẓıllu'llāhi Teʿālā** (17) **velā yesteẓıllu bi-ẓıllihi illā sebʿatı unāsin sulṭānun ʿādilun [P1 91b]** (1) **ʿadele fī-raʿiyyetihī ve şābbun neşʾe fī-ʿibādeti rabbihī ve raculun** (2) **yekūnü fi's-sūki ve ḳalbuhu fi'l-mescidi ve raculāni** (3) **teḫābbā fi'llāhi ve raculun ẕekera'llāhe fī-ḫalvetihi fe-ecrā** (4) **demʿahu min-muḳletihi ve raculun deʿathu imrāʾetun ẕātu cemālin** (5) **ve manṣıbin ve māle ilā-nefsihā fe-ḳāle innī eḫafu'llāhe** (6) **Rabbe'l-ʿĀlemīne ve raculun teṣaddeḳa sırren bi-yemīnihī** (7) **ve lem- teşʿurhu bihī şimāluhu."** Yaʿnī kaçan ki ḳıyāmet (8) güni olur hīç gölge olmasa gerek. Ve hīç sığınacak (9) yir olmasa gerek. Meger ki Allāh Teʿālā'nuŋ ẓıll-i himāyeti (10) ve kenef-i riʿāyeti ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ẓıll-i merḥametinden gölgelenmez. (11) Nāsdan illā yidi kimesne birisi pādşāh-ı (12) ʿādil ki raʿiyyeti içinde **[H 70a]** ʿadl itmiş ola. Ve ikincisi (13) bir yiġit ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ʿibādetinde yigitligin ḫarc (14) itmiş ola. Ve üçünci bir kişi ki ehl-i bāzār ola (15) ve dükkānında iken göŋli mescide müteʿalliḳ ola ki: (16) "Ḳaçan namāz vaḳti gelür ki namāza varayın."[1006] Dördüncisi[1007] (17) şol iki kişi ki birbirine maḥabbetleri

---

997 kelāmını: kelām +olanı H, L.

998 maḳall ve delle: mādell ve ḳalle A1.

999 "Sözün en iyisi, az ve öz olanı, geniş anlam taşıyanıdır." "Halk arasında hadis sanılan bu söz, bir Arap atasözüdür" (Yılmaz, 2013: 210).

1000 Ümmīd: Ümmīddür H, L, N.

1001 ʿiẓām-ı ḳadrine: ʿaẓīm-i ḳadrine H, L.

1002 buyurmışdur: +ki H, L.

1003 "Sultanın bir günlük adaleti, Allah'a karşı yapacağı yetmiş yıllık nafile ibadetinden daha üstündür" [Taberânî, Mucemu'l-kebîr, No: 11932; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 5/198 el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, 6/14624; Münzirî, et-Terğib ve't-Terhib, 3/3228) (Okur, 2009: 43).

1004 Yaʿnī: -A1, N.

1005 pādşāhuŋ: -N.

1006 varayın: +diyü N.

1007 Dördüncisi: Dördünci N.

Allāh içün ola. **[P1 92a]** (1) Dünya ġarażı ve ʿarażı içün olmaya. Bişincisi bir kişidür (2) ki ḫalvetinde Ḥaḳ celle ve celāluhununŋ[1008] ẕikrini (3) idüp ḫavfından gözi yaşlu ve baġrı başlu ola. (4) Altıncısı şol kişidür ki bir ḫ̌ātūn ki ṣāḥib-cemāl (5) ve manṣıb u māl ıssı ola. Anı kendüye (6) daʿvet idüp ol kişiden şehvetini inkiżā itmek (7) dilese ve ol kişinüŋ daḫı meyli aŋa ola. Ammā diye (8) ki: "Ben Allāh Teʿālā'dan **[L 48a]** ḳorḳaram ḥarām iş eylemezem." Ve ol (9) fiʿl-i ḳabīḥden iḥtirāz eyleye. **[A1 39b]** Yidincisi şol (10) kişidür ki saġ eliyle gizlü ṣadaḳa eyleye (11) şöyle ki ṣol eli andan ḫaberdār olmaya. Yaʿnī (12) fuḳarāya itdügi iḥsānı kimse[1009] ṭuymaya. Ve virdügini (13) minnet ḳomaya. Belki kendüye minnet bile ki (14) Ḥaḳ Teʿālā aŋa tevfīḳ virüp ḫayrāt u ḥasenāt (15) andan ṣādır oldı. Va'llāhu aʿlem. Ve daḫı Resūlu'llāh (16) Ḥażretleri'nden ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem mervīdür ki (17) buyurmışdur ki[1010] "Ḥaḳ Teʿālā'ya sevgülü ve ġāyetile yaḳın **[P1 92b]** (1) pādşāh-ı ʿādildür. Ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ **[H 70b]** ġāyetile mebġūżı (2) ve maġżūbı pādşāh-ı ẓālimdür."[1011] **[N 41b]** Ve daḫı Resūlu'llāh ṣalla'llāhu (3) ʿaleyhi ve sellem buyurmuşdur ki: "Şol Allāh ḥaḳḳı (4) içün ki Muḥammed'üŋ nefsi anuŋ ḳabża-i ḳudretindedür (5) ki ʿādil pādşāhuŋ ʿameli göge refʿ olındugı vaḳt (6) dükeli raʿiyyetüŋ ʿameli[1012] miḳdārı olsa gerek.[1013] Ve[1014] her namāz (7) ki pādşāh-ı ʿādil ḳılur sā'ir kimesnenüŋ yitmiş (8) biŋ rekʿat namāzı miḳdārı olsa gerek.[1015] Pes ḥāl (9) şöyle olıcaḳ salṭanat derecesinden aʿlā vü aḫlā[1016] (10) niʿmet yoḳdur ki Ḥaḳ Teʿālā bir ḳulına naṣīb eyleye. (11) Ve anuŋ ʿömrinüŋ bir sāʿatini āḫerlerüŋ cemīʿʿömri gibi (12) eyleye. Ve her kimesne ki bu niʿmetüŋ ḳadrini bilmeyüp (13) ẓulm ü fesāda ve fısḳ u ʿināda meşġūl ola Ḥaḳ Teʿālā (14) anı aʿdāsınuŋ ʿidādından ʿadd ider. **Ḍaḫı** (15) begligüŋ ululıġına delīl budur ki İbn-i ʿAbbās (16) raḍıya'llāhu ʿanhumā rivāyet ider ki: "Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi (17) ve sellem Mekke'nüŋ ḳapusında oturur idi. Ve sādāt-ı Ḳureyş'den **[P1 93a]** (1) birḳaç kimesne Beyt-i Şerīf'de idiler. Pes Ḥażret (2) buyurdılar[1017] ki: 'İy sādāt-ı Ḳureyş raʿiyyetlerüŋüzile ve (3) size tābiʿ olan kimesnelerile üç ḫālile (4) muʿāmele eyleŋüz. Biri bu kim ḳaçan ki sizden raḥm u (5) şefḳat ṭāleb ideler anlara teraḫḫum eyleŋüz. (6) İkinci bu kim ḳaçan ki[1018] sizi ḥākim ideler ḥükmüŋüzde[1019] (7) ʿadl üzre olup **[H 71a]** cevr ü ẓulmden iḥtirāz eyleŋüz. (8) Üçünci bu kim ḳaçan ki bir nesne söylersiz (9) didügüŋüzile ʿamel eyleŋüz. Pes her kimesne ki bu üç nesne ile (10) ʿamel itmez. 'Fe-ʿaleyhī laʿnetu'llāhi ve melāiketihī ve (11) lā-yuḳbelu'llāhu **[L 48b]** minhu

---

1008 celāluhununŋ: ʿalānuŋ N.
1009 kimse: kimesne A1.
1010 ki: -N.
1011 Ebû Said (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Kıyamet günü, insanların Allah'a en sevgili ve mekân olarak en yakın olanı, adil imamdır. Kıyamet günü, insanların Allah'a en menfuru ondan mekân olarak en uzak olanı da zalim sultandır" [Tirmizî, Ahkâm 4, (1329).] (Canan, 2001: 6, 427).
1012 ʿameli: -N.
1013 gerek: gerekdür A1; +pes +ḥāl +budur +ki H, L.
1014 Ve: -H, L.
1015 gerek: gerekdür A1.
1016 aḫlā: eclā N.
1017 buyurdılar: buyurdı H, L.
1018 sizden raḥm ve şefḳat ṭāleb ideler anlara teraḫḫum eyleŋüz. İkinci bu kim kaçan ki: -N.
1019 ḥükmüŋüzde: +ʿadl +ola +ve H, L.

ferżān velā neflān."[1020] Ve Ḥażret-i Resūl[1021] (12) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemden[1022] mervīdür ki: "Her kimesne kim iki (13) kimesnenüŋ arasında żulm ile[1023] ḥükm eyleye *fe-laʿnetu'llāhi* (14) *ʿale'ẓ-ẓālimīn*."[1024] Ve daḫı Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (15) buyurmışdur ki: "Ḳıyāmet güninde Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (16) naẓar-ı merḥametine üç kimesne maẓhar düşmez. (17) Birisi yalancı pādşāh. İkinci pīr-i zānī. Üçünci faḳīr-i **[P1 93b]** (1) mütekebbir." Ve daḫı mervīdür ki bir gün Resūlu'llāh ṣalʿam **[A1 40a]** (2) aṣḥābına buyurdı ki: "Bir zamān ola ki maṣrıḳ u (3) maġribüŋ etrāfını feth idesiz ve sizüŋ ola ve her ṭarāfda (4) ʿummāli naṣb idesiz. Ve naṣb itdügüŋüz ʿummāl dükelisi (5) ehl-i nār olsa gerek. Meger ki bir ʿāmil ki Ḥaḳ Teʿālā'dan (6) ḳorkup taḳvā ve ṣalāḥ yolına sālik olup emānetde[1025] (7) ḫıyānet itmeyüp emānetüŋ edasında zinde-dem ve ṣābit-ḳadem (8) ola."[1026] Ve daḫı Ḥażret-i Resūl buyurmışdur ki: (9) "Her ḳula ki Ḥaḳ Teʿālā beglik vire ve raʿiyyetüŋ (10) emri anuŋ taḥt-ı taṣarrufunda eyleye. Ammā raʿiyyete ẓulm idüp (11) ve anları aldayup naṣīḥat ve şefḳat ü merḥamet anlara (12) itmeye **[N 42a]** cennet aŋa ḥarāmdur."[1027] Ve daḫı Ḥażret (13) buyurmışdur ki: "**Men veliyye umūra'l-Müslimīne ve lem-yaḥfaẓhum [H 71b]** (14) **ke-ḥıfẓı ehli beytihī feḳad tebevveʾe meḳʿadehu** (15) **mine'n-nāri."**[1028] Yaʿnī her kimesne ki[1029] Müsülmānlaruŋ[1030] meṣāliḥi (16) içün vālī ola ve anları ehl-i beytini ṣaḳladuġı gibi (17) ṣaḳlamaya pes taḥḳīḳ yirini cehennemde muḳarrer bile. Neʿūẕu **[P1 94a]** (1) bi'llāh. Ve daḫı buyurmışdur ki: "**Eşeddu'n-nāsi ʿaẕāben yevme'l-ḳıyāmeti's-sultānu'ẓ-ẓālimu.**" [1031] (2) Ve hem Resūlu'llāh Ḥażretleri'nden (3) mervīdür ki buyurmışlar kim: "Biş[1032] kimesneye Allāh

---

1020 "Kim bunları yapmazsa Allah'ın ve meleklerinin laneti onun üzerinedir. Onun farz ve nafile ibadetleri de makbul olmaz" (Lafızları biraz farklı olarak bkz: Ahmed bin Hanbel 3/129; Münzirî et-Terğîb ve't-Terhîb No: 3237-3239; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid 5/192) (Okur, 2009: 46).

1021 Resūl: Resūl'den H, L, N.

1022 sellemden: sellem H, L, N.

1023 ile: -N.

1024 "Cennet ehli cehennem ehline, 'Biz rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk; siz de rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu?' diye seslenir. 'Evet!' derler. Ve aralarından bir duyurucu, '**Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun!**' diye bağırır" (A'râf, 7/44).

1025 emānetde: emānetinde A1.

1026 "Sizden sonra öyle günler gelecek ki doğunun ve batının kapıları önünüze açılacak ve oranın nimetleri sizin elinize kadar ulaşacak; takvaya devam eden ve emaneti koruyanların dışında, oralarda çalışan (vali, memur, işçi vs.) herkes cehenneme girecektir" (Ahmed bin Hanbel, el-Müsned, 5/366-367; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 9179) (Okur 2009: 46).

1027 "Allah'ın kullarının işlerini görmesi için başkan yaptığı bir kul; hizmet etmez onlara nasihatte bulunmaz ve kendilerine şefkatli davranmazsa Allah ona cenneti haram kılar. Müslümanların işlerini üstlenen kişi, onları kendi ailesi gibi korumazsa cehennemdeki yerine hazırlansın" (Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, 2/208; es-Sağîr, No: 465; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 9075, 9076) (Okur, 2009: 47).

1028 "Allah'ın kullarının işlerini görmesi için başkan yaptığı bir kul; hizmet etmez onlara nasihatte bulunmaz ve kendilerine şefkatli davranmazsa Allah ona cenneti haram kılar. Müslümanların işlerini üstlenen kişi, onları kendi ailesi gibi korumazsa cehennemdeki yerine hazırlansın" (Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, 2/208; es-Sağîr, No: 465; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 9075, 9076) (Okur, 2009: 47).

1029 ki: kim N.

1030 Müsülmānlaruŋ: Müsülmānlar A1.

1031 "Kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar halkın işlerini üstlenen (ve onlara zulüm eden) başkanlardır" (Ebû Ya'lâ, el Müsned, No: 1088; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 9004; Câmiu's-Sağîr, No: 663; Taberânî, Evsât, No: 1618) (Okur, 2009: 47).

1032 Biş: Bir H, L.

(4) Teʿālā dünyada ve ḳıyāmet güninde[1033] ġażab itmişdür. (5) Ve ṭuraḳları[1034] cehennem ḳılmışdur. Birisi bir pādşāh (6) ki[1035] kendü ḥaḳḳını raʿiyyetden ala. Ammā inṣāf üzre (7) olmayup raʿiyyetden ẓulmi refʿ eylemeye. İkinci (8) bir ḳavmüŋ reʾisi ki ḳavm aŋa muṭīʿ olalar (9) ve ḳavī vü żaʿīf arasında tesviye eylemeyüp meyl ü (10) muḥābā ile ḥükm eyleye. Üçünci şol kişi ki (11) ehl ü ʿiyālini ve evlād ü ahfādını Allāh Teʿālā'nuŋ **[L 49a]** (12) ṭāʿatine ve ʿibādetine emr itmeyüp dīne müteʿalliḳ (13) olan umūrı anlara taʿlīm eylemeye. Ve ḥelāl ü ḥarām[1036] (14) ne bulursa anlara iṭʿām eyleye ve pervāsı olmaya. (15) Dördünci bir kişidür ki bir ecīri icāreye (16) ṭuta. Ol ecīrine iş ki buyurursa işini tamām (17) eyleye. Ammā ücretini tamāmca virmeye veyāḫūd ücretini **[P1 94b]** (1) virmeye. Bişinci şol kişidür ḫ̆ātūnına (2) ẓulm idüp mihrini tamām virmeye ve anı rāżī ḳılmaya. (3) Ve mervīdür ki: "Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya'llāhu ʿanh bir gün (4) bir **[H 72a]** cenāzeye namāz ḳılmak isteyüp imāmete başladuḳda (5) bir kimesne gelüp teḳaddüm idüp ol cenāzenüŋ (6) üzerine namāz ḳıldı. Ṣoŋra meyyit defn olınduḳda (7) imāmet iden kişi elini meyyitüŋ ḳabri üzerine ḳoyup (8) didi ki: "**Allāhumme in ʿaẕẕebtehu [A1 40b] fe-bi-ḥaḳḳike li-ennehu** (9) **ʿaṣāke ve in raḥimtehu fe-innehu faḳīrun ilā-raḥmetike ve ṭūbā** (10) **leke eyyuhe'l-meyyitu in lem-tekün emīren ev ʿirrīfen ev** (11) **kāhinen ev ʿavāniyyen ev cābiyen.**"[1037] Pes çünkim (12) bu kelīmāt-ı tammātı didi ḫalḳuŋ gözinden (13) ġāʾib oldı. Ḥażret-i ʿÖmer emr eyledi ki: "Bu kişiyi (14) ṭaleb idüŋ ola ki bulınaydı." Pes her ne ḳadar (15) ki aradılar bulınmadı. Ḥażret-i ʿÖmer buyurdı (16) ki: "Bu Ḫıżr idi ʿaleyhi's-selām."[1038] Ve daḫı Ḥażret-i Resūl'den[1039] (17) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[1040] rivāyet olınur ki[1041] buyurmışdur **[P1 95a]** (1) ki: 'Hīçbir beg yoḳdur illā ki ḳıyāmet güninde anı (2) ḥāżır iderler ve elleri boynında baġludur. Pes eger (3) ol begüŋ ʿameli ṣāliḥdür ve ḫalḳ içinde ʿadl (4) itmişdür. Elini **[N 42b]** açarlar. Ve eger ʿameli yaramaz olup [1042] (5) ẓulm üzre imiş ḳayd u bendini daḫı ziyāde idüp (6) cehenneme göndürürler."[1043] Nitekim Ḥaḳ Teʿālā buyurmışdur: (7) "***Ḫuẕūhu fe-ġullūhu ṣumme'l-caḥīme ṣallūhu.***"[1044] Ve hem (8) Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemden mervīdür ki: "Ḳıyāmet (9) güninde begleri ḥāżır iderler. Pes Ḥaḳ celle ve ʿalā (10) anlardan suʾāl idüp buyurur[1045] ki **[H 72b]** 'Siz misiz benüm (11) ḳullarumuŋ çōbānları ve[1046] siz misiz benüm (12) memleketlerümüŋ ḫazīnedārları?' Ṣoŋra bir bege (13) ḫitāb idüp buyura ki:

1033 ḳıyāmet güninde: ḳıyametde N.

1034 ṭuraḳları: ṭuraḳların A1, ṭuraḳlarını N.

1035 ki: -N.

1036 ḥelāl ü ḥarām: ḥarām u ḥelāl H, L.

1037 "Allah'ım eğer ona azap edersen bu senin hakkındır. Çünkü o sana isyan etmiştir. Eğer ona merhamet edersen muhakkak ki o, senin rahmetine muhtaçtır. Ey meyyit! Ne mutlu sana ki sen yönetici, idareci, kahin, yardımcı veya zekat memuru değildin."

1038 idi ʿaleyhi's-selām: ʿaleyhi's-selām idi H, L.

1039 Resūl'den: Resūl H, L.

1040 sellem: sellemden H, L.

1041 rivāyet olınur ki: -N.

1042 olup: imiş H, L.

1043 "Görevinin hakkını yerine getirmeyen amirlere, başkanlarına ve yardımcılarına yazıklar olsun. Onlar kıyamet günü saçlarının perçeminden duvara asılırlar, daha sonra cehenneme sürülürler. Bu azabı görünce: 'Keşke hiç başkanlık yapmasaydık.' derler" (Biraz farklı rivayetlerle bkz: İbnu Hibbân, es-Sahih, No: 4466; Hakim, Müstedrek, 4/91; Münzirî, et-Tehîb ve't-Terhîb; Kitâbu'l-Kazâ, No: 3209, 3220) (Okur, 2009: 48).

1044 "(Allah şöyle der:) 'Onu yakalayıp bağlayın.' 'Sonra onu cehenneme atın" (Hâkka, 69/30-31).

1045 buyurur: buyura N.

1046 Siz misiz benüm ḳullarumuŋ çōbānları ve: -A1, N.

‘Niçün benüm ḳullarumı emr itdügüm (14) ḥadden ziyāde urduŋ?’ Ol beg cevāb vire ki:[1047] (15) ‘Ol eclden ki **[L 49b]** saŋa isyān eylediler ve senüŋ (16) emrüŋe muḫālefet itdiler.’ Pes Ḥaḳ[1048] celle ve ʿalā buyura (17) ki: ‘Lāyıḳ degüldür ki[1049] senüŋ ġażabuŋ benüm **[P1 95b]** (1) ġażabumdan artuḳ ola.’ Ṣoŋra birisine daḫı ḫiṭāb (2) idüp buyura ki: ‘Niçün benüm ḳullarumı emr itdügüm (3) ḥadden eksük urduŋ?’ Pes ol beg diye ki: (4) ‘Yā Rabbī anlara merhamet itdüm.’ Ḥaḳ Teʿālā buyura ki: ‘Bu nice (5) sözdür? Sen benden artuḳ merḥametlü olduŋ?’ Ṣoŋra (6) meleklere emr eyleye ki: ‘Ṭutuŋ ḥaddi ziyāde uranı (7) ve ḥaddi[1050] eksük uranı daḫı cehennemüŋ kūşelerini (8) bunlarıla ṭolduruŋ.[1051] “Neʿūẕu bi’llāhi min-ġażabi’llāh.”[1052] **Ve ḫaberde** (9) mervīdür ki Ḥażret-i Dāvūd ʿaleyhi’s-selāmuŋ (10) ʿādeti bu idi ki her gice tebdīl-i ṣūret idüp şehr (11) içinde gezeridi. Ve her kimesneye[1053] ki yitişürdi: (12) “Dāvūd nice kimesnedür?” diyü[1054] suʾāl ideridi. Ez-ḳażā (13) bir gice Cebrāʾil Ḥażretleri[1055] Dāvūd’a ʿaleyhimü’s-selām[1056] (14) ḳarşu geldi beşer ṣūretinde. Pes Dāvūd andan (15) suʾāl eyledi ki:[1057] “Dāvūd nice kimesnedür?”[1058] Cebrāʾil (16) buyurdı ki: “Güzel kimesnedür. İllā bir ʿaybı vardur ki (17) Beytü’l-Māl’den yir ve ʿaraḳ-ı cebīn ve kedd-i yemīninden yimez.” **[P1 96a]** (1) Pes Dāvūd **[A1 41a]** ʿaleyhi’s-selām aġlayup mahzūn olup (2) miḥrābına geldi. Ve Ḥaḳ Teʿālā’ya münācāt eyledi (3) ki: “Yā Rabbī **[H 73a]** baŋa bir ṣanʿat taʿlīm eyle ki benüm ṭaʿāmum (4) andan ḥāṣıl ola.” Pes Ḥaḳ Teʿālā zirih[1059] ṭoḳumaḳ (5) ṣanʿatını Dāvūd’a[1060] ögretti. Nitekim buyurmışdur: (6) “*Ve ʿallemnāhu ṣanʿate lebūsin.*”[1061] el-Āyet. Ve Ḥażret-i ʿÖmer’üŋ (7) raḍıya’llāhu ʿanh ʿādeti bu idi ki her gice Medīne (8) şehrinde[1062] ʿasseslerile gezer idi. Tā eger (9) raʾiyyetüŋ umūrında bir ḫalel göre veyā işide anı (10) tedārik eyleye. Ve her zamān buyurur idi ki: “Eger (11) benüm ḫilāfetüm zamānında süriden bir ḳoyun ḳalup ve[1063] (12) ḳurd gelüp anı alup ben aŋa ḫabīr olmayup ki (13) defʿine çalışam. Ḳorḳaram ki ḳıyāmetde andan[1064] (14) mesʾūl olam.” Pes iy pādşāh-ı

1047 ki: -H.

1048 Ḥaḳ: +Teʿālā N.

1049 ki: -N.

1050 ḥaddi: -N.

1051 “Başkanlar kıyamet günü Allah’ın huzuruna getirilir. Allah: Sizler benim yeryüzünde yarattıklarımın çobanları, mülkümün emanetçileri idiniz, buyurur ve sultanlardan birisine: ‘Niçin kullarıma emrettiğim cezadan daha fazla ceza verdin?’ diye sorar. Sultan: ‘Ey Rabbim! Onlar sana asi oldular.’ der. Cenâb-ı Hakk: “Senin kızgınlığının benimkinden daha fazla olması gerekmez.’ der. Daha sonra bir diğerine: ‘Niçin kullarıma benim emrettiğim cezadan daha azını uyguladın?’ diye sorar. O: ‘Ey Rabbim! Onlara merhamet ettim.’ diye karşılık verir. Cenâb-ı Hakk: ‘Sen nasıl benden daha merhametli olabilirsin’ der ve meleklerine: ‘Benim hükmümü fazlalaştıran ve noksanlaştıran bu kimseleri alın cehennemin derinliklerine atın.’ buyurur” (El-Müttakî, Kenzu’l-Ummâl, Kitâbu’l-İmâret, No: 14769-14771) (Okur, 2009: 50).

1052 Allah’ın gazabından, Allah’a sığınırız.

1053 kimesneye: kimseye H, L.

1054 diyü: +ana N.

1055 Cebrāʾil Ḥażretleri: Ḥażret-i Cebrāʾil H, L.

1056 Dāvūd’a ʿaleyhimü’s-selām: Dāvūd ʿaleyhi’s-selāma H, L.

1057 Pes Dāvūd andan suʾāl eyledi ki: -H, L.

1058 kimesnedür: +diyü +suʾāl +eyledi H, L.

1059 zirih: zirh H.

1060 ṣanʿatını Dāvūd’a: -N.

1061 “**Bir de Dâvûd’a, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik** ki, savaşlarınızda sizi korusun. Şimdi siz şükrediyor musunuz?” (Enbiyâ, 21/80)

1062 Medīne şehrinde: Medīne’de H, L.

1063 ve: bir N.

1064 andan: -H, L.

ʿālem çeşm-i iʿtibārıla (15) bu iḫbāra nāẓır ol. Ve gör ki Ḥażret-i **[N 43a]** ʿÖmer (16) bu deŋlü ʿadl ü iḥtiyāṭıla ve taḳvāda ve ṣalābetde (17) kimesne anuŋ ʿöşr-i **[L 50a]** meʿāşirine yitişmemekile nice ḳıyāmetüŋ **[P1 96b]** (1) aḥvālinden ḳorḳup ʿāḳıbetüŋ aḥvālinden mütefekkirdür. (2) Ve sen raʿiyyetüŋ aḥvālinden ġāfil ve ḳıyāmetüŋ ahvālinden (3) ẕāhilsin. **Naẓm:**[1065]

Sevfe terā iẕe'n-celi'l-ġubāru
(4) Etaḥteke feresun emḥimāru[1066]

ʿAbdu'llāh bin ʿÖmer'den (5) raḍıya'llāhu ʿanhumā rivāyet iderler ki buyurdı ki:[1067] "Ehl-i (6) beytümüz ki her zamān ḥaḳdan duʿā ile diler idük ki (7)ʿÖmer Ḥażreti'ni vāḳıʿada bize göstere tā ki anuŋ aḥvālinden (8) suʾāl idevüz. Nā-gāh on iki yıldan ṣoŋra (9) ben Ḥażret-i ʿÖmer'i vāḳıʿada gördüm. Ṣanki şimdi ġusl (10) idüp izārıla bürünmişdür. Pes **[H 73b]** didüm ki (11) 'Yā Emīre'l-Müʾminīn Rabbüŋi nice bulduŋ? Ve ne nevʿ ḥaseneyle[1068] mücāzāt alduŋ?' (12) Ḥażret-i ʿÖmer buyurdı ki: 'Yā ʿAbdu'llāh ḳaç (13) yıl oldı ki ben dünyādan gidüp sizden (14) müfāraḳat itdüm?' Didüm ki 'On iki yıl oldı.' (15) Pes buyurdı ki sizden ayrılalı ḥisāba mübtelā idüm. Bir (16) mertebede ki helāk olmaġa geldüm. Ammā Ḥaḳ celle (17) ve ʿalā ġafūr u raḥīm cevād u kerīmdür. Beni ʿafv eyledi. **[P1 97a]** (1) Şimdi ḥużūr buldum." Pes vaḳtā ki ʿÖmer Ḥażreti'nüŋ (2) ḥāli bu ola. Maʿa-hāẕā ki dünyādan bir nesneye mālik (3) degül idi. Ve dirresinden ġayrı bir nesne andan (4) ḳalmadı. Sen[1069] bu ḳadar taʿalluḳat ve bunca[1070] esbāb ve (5) tecemmülāt ile nice ḥisāb u kitābdan ḳurtılursan? (6) Meẓālim-i nās ve daġdaġa vü vesvās ve iġvā-yı şeyṭān-ı (7) ḫannāsı ṭuruṭursun.[1071] "Neʿūẕu bi'llāhi min-ġażabi'llāh."[1072]

[A1 41b] (8) **Ḥikāyet**

Rivāyet iderler ki Rūm Pādşāhı (9) ki Ḳayṣer dimek ile maʿrūf idi. Ḥażret-i ʿÖmer'e (10) ilçi göndürdi. Tā kim ʿÖmer'üŋ aḥvālini ve (11) efʿālini müşāhede eyleyüp pādşāhına ḫaber ilete. (12) Ez-ḳażā Medīne'ye geldükde Ḥażret-i ʿÖmer'üŋ (13) etbāʿından suʾāl eyledi ki: "Sizüŋ pādşāhuŋuz (14) ḳanda olur? Aŋa buluşmaḳdur murādum."[1073] Anlar didiler ki: (15) "Bizüm pādşāhumuz yoḳdur. Bir emīrümüz vardur ki (16) aŋa Emīrü'l-Müʾminīn ʿÖmer dirler. Şimdi şehrden (17) ṭaşra çıḳdı." Pes ilçi Ḥażret-i ʿÖmer'üŋ ṭalebinde **[P1 97b]** (1) şehrden ṭaşra çıḳup gördi ki güneşde (2) ḳum ḳayır üstinde **[L 50b]** yatmışdur. **[H 74a]** Ve dirresini yaṣduḳ (3) yirine başı altına[1074] ḳomışdur. Ve günüŋ issisinden (4) terlemişdür. Ve anuŋ[1075] terinden yir ışlanmışdur. Pes Ḥażret-i (5) ʿÖmer'i bu ḥālet üzre gördükde ilçinüŋ ḳalbinde (6) bir heybet ve bir ḫuşūʿ peydā[1076] oldı. Ve didi ki: (7) "Yā ʿÖmer ʿadālet fe'eminnet fenemte." Yaʿnī "İy **[N 43b]** ʿÖmer ʿadl eyledüŋ

1065 Naẓm: -N.
1066 İleride toz ortadan kalkınca altındaki at mı eşek mi göreceksin.
1067 ki: -H, L.
1068 ḥaseneyle: ḥasenāt H, L.
1069 Sen: -N.
1070 bunca: bu deŋlü H, L.
1071 ṭuruṭursun: ṭuruṭuruṭursun H, L.
1072 Allah'ın gazabından, Allah'a sığınırız.
1073 buluşmaḳdur murādum: buluşmaḳ murādumdur H, L.
1074 altına: altında N.
1075 anuŋ: -H, L.
1076 peydā: ṭārī A1, H, N.

(8) pes emīn olup ḥużūrıla üyüdüŋ. Bizüm beglerümüz (9) ẓulm ü cevr itdükleri eclden lā-yezāl ḡavf üzre (10) olup ḡużūrıla üyümekden maḥrūmdurlar." Pes iy (11) sulṭān-ı ʿālem! Maʿlūmuŋ ola ki pādşāhlıguŋ (12) ḡaṭrı ʿaẓīm ve ḡaṭbı cesīmdür. Ve anuŋ şerḥinüŋ tafṣīli (13) ṭavīl ve taḥrīrinden ḳalemüŋ lisānı kelīldür. Ve pādşāh (14) salṭanatuŋ ḥaḳḳından kemāliyle gelmez. İllā ʿulemā-yı (15) dīnüŋ muḳāreneti ile ve ṣuleḥā-yı mütteḳīnüŋ muṣāḥabetiyle (16) tā ki anlaruŋ sebebiyle ʿadl ü inṣāfuŋ ṭarīḳini (17) ve faẓl u elṭāfuŋ ḥaḳīḳatini bi-ḥisābi'l-maḳdūr ḥāṣıl eyleye. **[P1 98a]** (1) Niteki ʿĀrif-i Rūmī *Meṯnevī-yi Maʿnevī*'sinde buyurur. Naẓm:

(2) Ger to seng-i ṣaḥrā vu mermer şevī
(3) Çün be-ṣāḥib-dil resī gevher şevī

(4) Nār-ı ḡandān bāġ-rā ḡandān koned
(5) Ṣoḥbet-i merdānet ez-merdān koned[1077]

(6) **el-Aṣlü'ṯ-Ṯānī**

ʿAdl ü inṣāfuŋ ikinci aṣl-ı (7) aṣılı budur ki her zamān ʿulemā-yı nāmdār ve fużalā-yı (8) rūzgāruŋ dīdārına müştāḳ olasın. Ve anlaruŋ neṣāʾiḥini (9) istimāʿ eylemege ḥarīṣ olasın. Ve ʿulemā-yı sūʾdan muḥteriz (10) ve müctenib **[H 74b]** olasın. ʿUlemā-yı sūʾ anlardur ki seni (11) dünyānuŋ taḥṣīline taḥrīż[1078] iderler. Zīrā anlaruŋ ḥāli budur (12) ki her zamān senüŋ ḳatuŋda saŋa medḥ ü ṯenā (13) iderler. Ve senüŋ rıżāŋı gözleyüp ṭamaʿları bu ki (14) senden bir miḳdār dünyānuŋ ḥuṭāmı ve helāl ü ḥarāmı (15) mekr ü ḥīle ve fikr-i ẕeġal ile taḥṣīl ideler. (16) Şuncılayın ʿālim **[A1 42a]** beyt:

Ne müderris boved ne dānişmend
(17) Çār-pāyī berū kitābī çend[1079]

Ḳavluhu Teʿālā: "*Meṯelu'lleẕīne* **[P1 98b]** (1) *ḥumillu't-Tevrāte ṯumme yeḥmilūhā kemeṯeli'l-ḥimāri* (2) *yaḥmilu esfāren.*" [1080] Ve ekṯer zamānemüzüŋ ʿulemāsı bu meḳūledendür. (3) Ve Saʿdī-yi **[L 51a]** Şīrāzī *Bōstān*'ında ḡūb buyurur ki **naẓm:**

(4) Zīyān mī koned merd-i tefsīrdān
(5) Ki ʿilm ü edeb mī furūşed be-nān

(6) Kucā ʿaḳl yā şerʿ fetvā dihed
(7) Ki ehl-i ḡıred dīn be-dünyā dihed

(8) Velīken to bestān ki ṣāḥib ḡıred

1077 "Sert taş olsan, mermer olsan; ulaştın mı halden anlayana, inci olursun. Gülen bir nar bahçeyi de güldürür. Mertlerle sohbet seni mertlerden eder" (Kanar, 2014: I, 114).

1078 Derkenar: taḥrīż: ḳandırmaḳ A1, N, P1.

1079 İlmi ile amel etmeyen insan] ne muhakkiktir ne de bilim insanıdır. Üzerine birkaç kitap yüklenmiş bir dört ayaklıdan (hayvandan) başka bir şey değildir.

1080 "**Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.** Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez" (Cuma, 62/5).

(9) Zi-erzān furūşān be-raġbet ḫered[1081]

(10) Pes ʿālim-i ṣāliḥ oldur ki senüŋ māl u menālüŋe (11) ṭamaʿ ı olmaya ve senüŋ ḳatuŋda ḥaḳḳ-ı ṣarīḥi söylemekden (12) ḳorḳmaya ve her ḳaçan ki ḥużūruŋa gelür saŋa (13) vāʿ iẕ ü nāṣīḥ ola. Nitekim rivāyet iderler ki: "Bir gün (14) Şaḳīḳ-i **[N 44a]** Belḫī ḳuddise sirruh Hārūnü'r-Reşīd'üŋ meclisine (15) geldi. Hārūnü'r-Reşīd didi ki: 'Şaḳīḳ-i Zāhid (16) sen misin?' Ḫazret-i Şaḳīḳ buyurdı ki: 'Şaḳīḳ (17) benüm ammā zāhid degülem.' Pes Hārūn didi[1082] ki: 'Baŋa naṣīḥat eyle.' **[P1 99a]** (1) Şaḳīḳ buyurdı ki: 'Allāh Teʿālā seni Ebū Bekir (2) Ṣıddīḳ'uŋ[1083] maḳāmında ḳodı. Ve senden anuŋ (3) ṣıdḳını ister. Ve ʿÖmer Fārūḳ'uŋ mesnedini saŋa virüp[1084] (4) senden baṭılıla **[H 75a]** ḥaḳḳuŋ arasında farḳ itmek ister. (5) Nitekim andan istedi. Ve ʿOs̱mān Ḫażreti'nüŋ (6) mevżiʿini saŋa virüp anuŋ ḥayāsını senden ister. (7) Ve Ḫażret-i ʿAlī'nüŋ yirinde seni ḳoyup senden (8) ʿilm ü ʿadl ister. Nitekim andan istedi.' Pes (9) Ḫalīfe didi ki: 'Naṣīḥati ziyāde eyle.' Şaḳīḳ (10) Ḫażretleri buyurdı ki:[1085] 'Maʿlūmuŋ ola ki Allāh Teʿālā'nuŋ (11) bir evi vardur ki aŋa cehennem dirler. Ve seni (12) aŋa bevvāb eylemişdür. Ve saŋa üç nesne ʿaṭā itmişdür. (13) Birisi Beytü'l-Māl ve birisi ḳılıc ve birisi savṭ. (14) Ve saŋa emr itmişdür ki ḫalḳuŋ birbirine teʿaddīlerini (15) bu üç nesne ile menʿ idesin. Pes her kimesne (16) ki saŋa iḫtiyāc arż eyleye. Beytü'l-Māl'i andan (17) menʿ itmeyesin. Ve her kimesne ki Ḥaḳ celle **[P1 99b]** (1) ve ʿalānuŋ emrine muḫālefet eyleye anı savṭıla teʾdib (2) idesin. Ve her kimesne ki bir nefsi "bi-ġayrin ḥaḳḳin"[1086] ḳatl (3) eyleye. Sen anı maḳtūlüŋ velīsi iẕniyle bu[1087] ḳılıcıla ḳatl (4) idesin. Ve eger Ḥaḳ Teʿālā saŋa emr itdügi (5) nesnelerile ʿamel itmezsin dārü'l-bevāruŋ müteḳaddimi (6) ve ehl-i nāruŋ muḳaddemi sen olursın.' Hārūnü'r-Reşīd (7) yine didi ki: **[L 51b]** 'Zidnī yā Şaḳīḳ.' **[A1 42b]** Yaʿnī naṣīḥatüŋi daḫı[1088] (8) ziyāde eyle. Pes Şaḳīḳ buyurdı ki: 'Sen bir aḳarsuya (9) beŋzersin. Ve ʿālemde ʿulemā ırmaḳlara beŋzerler. (10) Pes eger aḳarşu ṣāfī ise ırmaḳlaruŋ kederi (11) żarar virmez. Ve eger aḳarşu mükedder ise ırmaḳlaruŋ (12) ṣafāsı muḳarrer ve muʿteber degüldür."

Ḥikāyet

[H 75b] Rivāyet (13) iderler ki: "Hārūnü'r-Reşīd bir gice vezīriyle ʿAbbās,[1089] (14) Fuḍayl ʿİyāż Ḫażretleri'nüŋ ziyāretine vardı. (15) Fuḍayl'uŋ ḳapusına[1090] vuṣūl bulduḳda işitdiler ki[1091] (16) Fuḍayl Ḫażretleri evinde bu āyeti oḳur ki (17) "***Em ḥasibe'lleẕīne ecteraḥu's-seyyi'āti en nec'alehum*** **[P1 100a]** (1) ***ke'lleẕīne amenū ve ʿamilu's-ṣāliḥāti.***"[1092] el-Āyet. Yaʿnī (2) eyā şunlar ki aʿmāl-i ẕemīme ve efʿāl-i ḳabīḥe işlerler. (3) Şöyle mi ẓann iderler ki aḫiretde biz anları (4) müsāvī ḳılavuz. Anlarıla ki müʾminlerdür

---

1081 Tefsir bilgini bir adam; ilim ve edebi ekmek karşılığında satarsa zararlı çıkar. Akıl ya da şeriat; dini, dünya için satmaya fetva verir mi hiç? Bilakis sen ucuz satandan almayı tercih eden akıllı adam gibi; ilim ve edebi de satın almayı bil.

1082 didi: buyurdı N.

1083 Ṣiddīḳ'uŋ: Ṣiddīḳ N.

1084 virüp: virdi H, L.

1085 ki: -A.

1086 Haksız yere.

1087 bu: bir H, L.

1088 daḫı: -N.

1089 ʿAbbās: -N.

1090 ḳapusına: ḳapusında N.

1091 ki: -H, L.

1092 "**Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı**; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı **sanıyorlar**? Ne kötü hüküm veriyorlar!" (Câsiye, 45/21)

ve aʿmāl-i ṣāliḥa (5) işlemişlerdür ḥāṣā ve kellā. Pes çünkim Hārūn (6) bu kelāmı diŋledi. ʿAbbās'a didi ki: 'Eger (7) vaʿẓ u naṣīḥat içün gelmişüz. Bu naṣīḥat bize kāfīdür.' (8) ʿAbbās didi ki: 'Çünkim ziyārete geldüŋ (9) buluşmaḳ evlādur.' **[N 44b]** Pes ʿAbbās, Fuḍayl'uŋ ḳapusını (10) ḳaḳup didi ki: "Emīrü'l-Müʾminīn içün ḳapuŋı (11) aç.' Fuḍayl Ḥażretleri buyurdı ki: 'Emīrü'l-Müminīn (12) benüm ḳatumda ve ḳapumda ne işler?' ʿAbbās didi ki: 'Aç (13) ḳapuŋı ve Emīrü'l-Müʾminīn'e iṭāʿat eyle.' Fuḍayl Ḥażretleri (14) çırāġı söyündürüp ḳapusını açdı. Pes Hārūnü'r-Reşīd (15) içerü girüp ḳaranġuda eliyle Fuḍayl'ı aradı. (16) Tā ki anuŋıla muṣāfaḥa eyleye. Ez-ḳażā eli Fuḍayl'uŋ (17) eline rāst geldi. Fuḍayl buyurdı ki: 'Vay **[P1 100b]** (1) bu yumşaḳ ele eger ki ḳıyāmet güninde cehennemüŋ (2) ʿaẕābından ḳurtılmazısa?' Ṣoŋra Fuḍayl buyurdı (3) ki: 'İy emīrü'l-müʾminīn! Allāh Teʿālā'nuŋ cevābına (4) müstaʿidd **[H 76a]** ol. Zīrā ki ḳıyāmet güninde Ḥaḳ Teʿālā (5) seni her ḫaşmuŋıla başġa başġa ṭurġudup inşāfını (6) senden ṭaleb itse gerek.' Pes Hārūnü'r-Reşīd bir aġlamaḳ (7) aġladı ki helāke müşrif oldı. ʿAbbās didi (8) ki: **[L 52a]** 'İy Fuḍayl yap yap söyle ve pek sözler söyleme (9) ki Emīrü'l-Müʾminīn'i öldüreyazduŋ.' Fuḍayl buyurdı (10) ki: 'İy Hāmān! Sen ve senüŋ ḳavmüŋ anı helāk eylediler. (11) Baŋa mı dirsin ki Emīr'i helāk eyledüŋ?' (12) Hārūnü'r-Reşīd bu sözi istimāʿ itdükde didi ki: 'İy (13) ʿAbbās saŋa Hāmān diyicek maʿlūm oldı ki (14) baŋa Firʿavn dimek ister.' Ṣoŋra Hārūn biŋ altundan (15) ṭolu bir kīse Fuḍayl'uŋ öŋine ḳodı. (16) Ve didi ki: 'Bu māl vech-i ḥelāldendür ki anamuŋ ṣadāḳından (17) ve mīrāṯındandur. **[A1 43a]** Ḳabūl eyle.' Fuḍayl Ḥażretleri buyurdı **[P1 101a]** (1) ki: 'Ben saŋa emr iderem ki dünyādan el çek ve Ḥaḳḳ'a (2) teveccüh eyle. Ve āḫiretüŋ umūrına düriş. Sen dünyāyı baŋa (3) mı ilḳā idersin? Yüri var bu mālile ḫaşmlaruŋı irżā (4) eyle.' Pes Fuḍayl ol mālı ḳabūl itmeyüp Hārūn anuŋ (5) ḳatından ḫaclet-zede ṭaşra çıḳup gitdi."

Nükte

(6) Muḥammed bin ʿAbdu'l-ʿAzīz ki ʿÖmer bin ʿAbdu'l-ʿAzīz'üŋ ḳarındaşıdur. (7) Bir gün Muḥammed bin Kāʿb Ḳuraẓī'den ki müfessirlerdendür (8) suʾāl eyledi ki: "ʿAdli baŋa vaṣf eyle." Muḥammed bin Kāʿb (9) buyurdı ki: "Her Müsülmān ki sinnde[1093] senden büyükdür. (10) Sen aŋa oġıl yirinde ol. Ve her **[H 76b]** Müsülmān ki yaşda senden (11) küçidür. Sen aŋa vālid yirinde ol. Ve her kimesne (12) ki sinnde senüŋile yaşdaşdur. Sen aŋa ḳarındaş (13) ol. Ve günāḥkār ve mücrim kimesneyi cürmine göre ʿuḳūbet (14) eyle. Ziyāde eyleme. Ve ṣaḳın ol ki[1094] bir Müsülmān'a ḥıkd ü (15) ḥasedden[1095] ötürü bir tāziyāne urmayasın. Zīrā ki ol savṭ (16) duḫūl-i cehenneme sebebdür."

[N 45a] Nükte

Zāhidlerden (17) bir kimesne zamānenüŋ ḫalīfesi ḳatında ḥāżır oldı. **[P1 101b]** (1) Ḫalīfe andan naṣīḥat ṭaleb itdi. Zāhid buyurdı ki: (2) "İy emīrü'l-müʾminīn maʿlūmuŋ olsun ki ben Çīn (3) memleketine sefer itdüm. Ve gördüm ki[1096] Çīn Pādşāhı'nuŋ (4) ḳulaġı ṣaġır olmış idi.[1097] Bir gün[1098] gördüm ki ġāyetile aġlar. (5) Sebebinden[1099] suʾāl itdiler.[1100]

1093 sinnde: -H, L.
1094 ki: -H, L.
1095 ḥasedden: ḥased H, L.
1096 ki: -A1.
1097 idi: -H, L, N.
1098 gün: -H, L.
1099 Sebebinden: Sebebden N.
1100 itdiler: itdüm H, L.

Didi ki: ‘Ḳulaġumuŋ saġırlıġından (6) ötürü aġlamazam. Belki şundan **[L 52b]** ötürü aġlaram[1101] ki nā-gāh (7) bir maẕlūm ḳapuma gelüp teẕallüm eyleye ve ben anuŋ (8) teẕallümini işidemeyem. Ammā şükr Ḥaḳḳ’a ki[1102] egerçi[1103] ḳulaġum (9) ṣaġırdur gözüm görür.’ Ṣoŋra emr eyledi ki (10) memleketinde dellāllar nidā eyleyeler ki: ‘Her kimesnenüŋ ki (11) ẓulmden şikāyeti olursa benüm ḳapuma geldükde gerek ki (12) ḳızıl ḫaftān geyüp gele.’ Pes her kimesnenüŋ üzerindeki (13) ḳızıl ḫaftān görür idi şekvāsını ṣorup ḫaṣmlarından (14) inṣāfını alurıdı. Pes ‘İy Emīrü’l-Mü’minīn! **[H 77a]** Bu kāfirüŋ (15) şefḳatine ve ʿibādu’llāh üzerine merḥametine naẕar eyle ve ʿibret (16) al ki sen ki müʾmin[1104] olasın. Ve ehl-i beyt-i nübüvetten (17) olasın. Ḫalḳ üzre senüŋ şefḳatüŋ ve raḥmetüŋ **[P1 102a]** (1) ne vechile gerekdür?” **Naẕm**:[1105]

Naṣīḥatī konemet gūş gīr u der-ʿamel ār
(2) Ki her çi nāṣiḥ-i müşfiḳ be-gūyedet be-peẕīr[1106]

(3) **Nükte**

Ebū Ḳılābe Ḥażretleri ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz’üŋ (4) meclisinde ḥāżır oldı. ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz aŋa didi (5) ki: **[A1 43b]** “Baŋa bir naṣīḥat eyle.” Ebū Ḳılābe buyurdı ki: (6) “Ādem Ḥażretleri zamānından[1107] ilā-yevminā hāẕā senden ġayrı (7) ḫalīfe ḳalmadı.” ʿÖmer didi ki: “Naṣīḥati daḫı ziyāde (8) eyle.” Ebū Ḳılābe buyurdı ki: “Evvel ḫalīfe ki olsa gerek (9) sensin.” Yine Ḫalīfe buyurdı ki:[1108] “Ziyāde eyle.” Ebū Ḳılābe (10) didi ki: “Eger Allāh Teʿālā senüŋiledür. Pes sen kimden (11) ḳorḳarsın? Ve eger senüŋile degüldür. Pes kime (12) mültecī olursın?” ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz didi ki: “Bu naṣīḥat (13) kifāyet ider.” **Beyt:**[1109]

Mevtu’t-taḳiyyi ḥayātun lā-fenāʾe lehā
(14) Ḳad māte ḳavmun ve hum fi’n-nāṣi iḥyāʾu[1110]

Kıṭʿa:[1111]

(15) Zindest nām-ı ferruḫ-ı Nūşirvān be-ʿadl
(16) Gerçi besī ne-mānd ki Nūşirvān ne-māned
(17) Ḫayrī kun iy fulān u ġanīmet şumār ʿömr
[P1 102b] (1) Zān pīşter ki bāng ber-āyed fulān ne-māned[1112]

(2) Pes beglere ve vālīlere lāyıḳ budur ki bu ḥikāyetleri (3) ve nükteleri naṣbü’l-ʿayn ideler. Ve mevāʿiẓ ve neṣāʾiḥi (4) istimāʿ idüp her vaḳt ki bir ʿālime mülāḳāt olurlar. Ol

---

1101 Belki şundan ötürü aġlaram: -N.
1102 ki: -H, L.
1103 egerçi: -N.
1104 müʾmin: Emīrü’l-müʾminīn H, L.
1105 Naẕm: Beyt N.
1106 Sana nasihat ediyorum, dinle ve amel et. Nasihat eden merhametlinin sana söylediğini kabul et.
1107 zamānından: zamānında H, L.
1108 buyurdı ki: -N.
1109 Beyt: Naẕm N.
1110 Takvalı kişinin ölümü, son bulmayan bir hayattır. İnsanlar ölür de onlar insanlar içinde diri kalırlar.
1111 Kıṭʿa: -A1, N.
1112 Nûşîrevân öldüğü ve çok zaman geçtiği halde; adaleti sayesinde hayırlı adı hâlâ diridir. Arkadaş, “Filan öldü.” diye tellarlar seslenmeden; hemen iyilik yap ve ömrü ganimet bil.

(5) ʿālimden vaʿẓ u **[H 77b]** naṣīḥat ṭaleb ideler.[1113] Ve ʿālimlere **[L 53a]** daḫı (6) lāyıḳ budur ki beglere vaʿẓ u naṣīḥat[1114] idüp[1115] ḥaḳḳ-ı (7) ṣarīḥi anlara gösterüp anları **[N 45b]** maġrūr itmeyüp kelimetü'l-ḥaḳḳı (8) egerçi ki acıdur[1116] ṭatlu ṭatlu anlara[1117] ilḳā ideler. **Naẓm**:[1118]

(9) Naṣīḥat ki ḫāli boved ez-ġaraż
Çü dārū-yı telḫest defʿ-i maraż

(10) Ve bālest dāden ber-boḫor ḳand
Çü dārū-yı telḫeş boved sūd-mend

(11) Çi ḫōş goft yek rūz dār u furūş
Şifā bāyedet dārū-yı telḫ nūş

(12) Eger şerbetī bāyedet sūd-mend
Zi-Saʿdī sitān dārū-yı telḫ-i pend

(13) Be-pervīzen-i maʿrifet bīḫte
Beşhed-i ʿibāret ẓarāfet ber-āmīḫte

(14) Ez-īn bih naṣīḥat ne-gūyed keset
(15) Eger ʿāḳılī yek işāret beset[1119]

(16) **Ve her ʿālim** ki begleri maġrūr idüp meclislerinde kelimetü'l-ḥaḳḳı (17) söylemezler. Peyġamber ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ol ʿālime **[P1 103a]** (1) "şeyṭān-ı aḫres" dimişdür. Şuncılayın ʿālim ẓālimile ẓulmde (2) şerīkdür. **Naẓm:**

Mebaḫşāy ber-her kucā ẓālimīst
(3) Ki raḥmet ber u cevr ber-ʿālemīst

(4) Cihān sūz-rā kuşte bihter çırāġ
(5) Yekī bih der-āteş ki ḫalḳī be-dāġ

(6) Cefā pīşigān-rā bi-dih ser-be-bād **[A1 44a]**
(7) Sitem-ber-sitem pīşe ʿadlest ü dād

(8) Çü ender-serī bīnī āzār-ı ḫalḳ
(9) Be-şimşīr-i tīzeş bi-yāzār ḥalḳ

1113 ideler: idüp A1.
1114 naṣīḥat: +ṭaleb A1.
1115 idüp: ideler N.
1116 acıdur: +anlara H, L.
1117 anlara: -H, L.
1118 Naẓm: Beyt A1, N.
1119 Kinden arınmış nasihat; derdi gidermede ilaç gibidir. Güçlü olmak için şeker gibi ye. Çünkü o acı ilaç, sana iyi gelir. Eczacının biri bir gün ne güzel söylemiş: "Sana şifa lazım ise, acı ilaç iç." Eğer sana faydalı bir şerbet lazımsa; Sâdî'den acı nasihat ilacı al. Çünkü nasihati marifet eleğinden geçmiş; bal ile süslenmiştir. Bu nasihatlerden daha iyisini sana kimse söylemez. Eğer akıllıysan sana bir işaret yeter.

(10) Seg āḫer ki bāşed ki ḫˇāneş nehend
(11) Bi-fermāy tā üstüḫˇāneş dehend

(12) Çü gorbe nevāzī kebūter bered
(13) Çü ferbeh-i koni gorg Yūsuf dired

(14) Bed-endīş-rā cāh u ḥürmet medih
(15) ʿAdū der-çe vü dīv der-şīşe bih

(16) Ez-iblīs hergiz ni-yāyed sücūd
[H 78a] (17) Ne ez-bed güher nīgūyī der-vücūd[1120]

[P1 103b] (1) **el-Aṣlü'ṣ-Ṣāliṣ**

ʿAdl ü inṣāfuŋ üçünci (2) aṣlı budur ki: "İy pādşāh-ı ʿālem ẓulmden ancaḳ sen (3) nefsüŋi menʿ itmek ardınca olma. Belki ḳullaruŋı (4) ve muṣāḥiblerüŋi ve ʿummālüŋi ve nāʾiblerüŋi daḫı teʾdīb (5) idüp ẓulmden menʿ itmek gereksin. Ve anlaruŋ itdügi (6) ẓulme rāżī olmamaḳ gereksin. Zīrā ki[1121] anlaruŋ ẓulmini daḫı[1122] (7) senden ṣorarlar. Nitekim senüŋ ẓulmüŋi senden ṣorsalar (8) gerek." **Naẓm:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Raʿiyyet süri ḳoyun şāh çōbān
(9) ʿAdū ḳurd sipāhīler nigehbān

(10) Ḳoyun ol vaḳt ṣaḳlanur ki çōbān **[N 46a]**
(11) Köpeklerin ide dāʾim hirāsān

(12) Ve ger köpek ḳoyun yirse nihānī
(13) Daḫı artuḳ **[L 53b]** olur ḳurduŋ ziyānı

(14) Ne deŋlü ʿadl iderse pādşāhī
(15) Degül nāfiʿ çü ẓulm ide sipāhī

(16) Şehüŋ ʿadli şu vaḳtin kāmil ola
(17) K'eşirrādan raʿiyyet sālim ola

[P1 104a] (1) Ve Tevrāt'da mesṭūrdur[1123] ki "Küllü[1124] ẓulmin ʿalimehu's-sulṭānu (2) min-ʿummālihī fe-sekete ʿanhu kāne ẕālike'ẓ-ẓulmü mensūben ileyhī (3) ve uḫiẕe bihī ve ʿuḳıbe ʿaleyhi." Yaʿnī her ẓulm ki sulṭān (4) ʿāmillerinden müşāhede eyleye ve anuŋ

[1120] Nerede bir zalim varsa asla acıma. Çünkü ona acımak âleme zulümdür. Cihanı yakan insanın mumu sönmelidir. Halkın yanmasındansa, bir kişinin yanması iyidir. Zalimlerin başını rüzgâra ver. Zalime zulüm adalettir, haktır. Eğer bir halka zulmedenin başını görürsen; keskin kılıçla boğazını kes. Köpek kim ki önüne sofra kursunlar? Sen emret onun önüne kemik atsınlar. Kediyi okşarsan güvercini kapar. Kurdu naz ile beslersen, Yusuf'u paralar. Kötü fikirliye hürmet gösterme. Düşmanın kuyuda, devin şişede kalması iyidir. İblisin asla secde etmediği gibi; kötü olandan da iyilik vücuda gelmez.

[1121] ki:-A1.

[1122] daḫı: -A1, H, L.

[1123] mesṭūrdur: meẕkūrdur H, L.

[1124] Küllü: -H, L.

defʿinde sükūt (5) eylese[1125] ḳıyāmetde ol ẓulm aŋa mensūbdur. Ve anuŋ (6) sebebiyle muʾāḫeẕe ve muʿākeb olur. **Naẓm:**

(7) Ki nāled zi-ẓālim ki der-devr-i tūst
Ki her cevr kū mī koned cevr-i tūst

(8) Ne seg cāme-i kārvānī derīd
Ki dihḳān-ı nādān ki seg perverīd

(9) Muḫālif ḫarş burd u sulṭān ḫarāc
Çi devlet be-mānd der-ān-taḫt u tāc[1126]

[A1 44b] (10) Pes ʿadli gözlemek dileyen kimesne gerek kim bile ki[1127] (11) andan **[H 78b]** maġbūn kimesne yoḳdur ki dīnini ġayra dünyā (12) ḥāṣıl olmak içün ṣata. **Beyt fi'l-meṣel:**[1128]

(13) Didi ki çi gerd eşref-i ḫar[1129]
O meẕleme burd u cāni yek zer[1130]

(14) Ḫuṣūṣā ki pādşāhuŋ ḫiẕmetinde olan dükeli (15) ḳullarınuŋ ve ʿāmillerinüŋ ʿādeti budur ki kendülere (16) dünyā ḥāṣıl olmaġıçün pādşāhı maġrūr idüp (17) ẓulmi anuŋ gözinde müstaḥsen gösterürler. Tā kim **[P1 104b]** (1) pādşāhı dipdiri cehenneme atarlar. Tek kendülerüŋ murādı (2) muḥaṣṣal ola. Ve düşmenlerden artuḳ düşmen ol[1131] kimesnedür (3) ki senüŋ helāklıġuŋa saʿy ider. Tā ola ki kendüzine (4) bir mikdār dünyānuŋ ḥuṭāmı ve ḥelāl ü ḥarāmı ḥāṣıl ola. (5) Muḥaṣṣal-ı kelām bu ki ʿādil pādşāha lāyıḳ oldur (6) ki ḳullarına ve ʿummāline ʿadlüŋ ādābını ögrede. (7) Ve gice gündüz anlaruŋ aḥvāline nāẓır ola. Nitekim (8) kendü ehlinüŋ ve evlādınuŋ ve menzilinüŋ aḥvāline nāẓırdur. (9) Ve bu devlet ḥaṣıl olmaz illā ki[1132] evvel[1133] kendü (10) bāṭınında ʿadli ḥıfẓ eyleye. Ve ʿadlüŋ ḥıfẓı anuŋıla (11) olur ki şehvetini ve ġażabını dīni ve ʿaḳlı üzre (12) musallaṭ eylemeye. Ve ʿaḳlını ve dīnini şehveti ve ġażabı (13) elinde esīr eylemeye. Belki şehvetini[1134] ve ġażabını (14) ʿaḳlına ve dīnine **[L 54a]** esīr eyleye. Niteki[1135] Resūlu'llāh (15) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur ki:[1136] **[N 46b]** "**İnne'llāhe Teʿālā** (16) **ḫaleḳa'l-melāikete ve rekkebe fīhimu'l-ʿaḳl ve ḫaleḳa'l-behā'im** (17) **ve rekkebe fihi'ş- şehvete [H 79a] ve ḫaleḳa benī Ādeme [P1 105a]** (1) **ve rekkebe fihimi'l-ʿaḳle ve'ş-şehvete fe-men ġalebe ʿaḳlehū** (2) **şehvetehu fe-hüve aʿlā mine'l-**

1125 eylese: eyleye N.
1126 Bir zalimden bir şikayet gelirse, o şikayet senden sanadır. Çünkü onun zulmü senin zulmündür. Yoldan geçenin elbisesini paralayan köpeği değil, onu besleyen cahil kimseyi uyarmalı. Padişah, düşman köylünün eşeğinden haraç diye parasını alırsa; o taht, o taç nasıl yükselir?
1127 ki: kim H, L.
1128 fi'l-meṣel: -N.
1129 ḫar: ḳaḫar N.
1130 Gördün mü eşref nasıl eşşeklik yaptı? O zulüm kazandı diğeri altın.
1131 ol: ola H, L; şol N.
1132 ki: -N.
1133 evvel: -H, L.
1134 şehvetini: şehveti A1, H, L
1135 Niteki: Nitekim A1
1136 ki: kim H, L; -N

melāiketi ve men ġalebe (3) **şehvetuhu ʿaḳlehū ve hüve ednā mine'l-behā'īm."**[1137] Ve ekṣer-i (4) nāsuŋ aḥvāli budur ki ʿömrlerini şehvetlerinüŋ (5) ḫiẕmetinde[1138] ṣarf iderler. Ve murādlarına irmek içün dürlü (6) dürlü ḥīleler teʾlīf iderler. Ve bilmezler ki ʿaḳl (7) melāikenüŋ cevherindendür. Ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (8) cünūd-ı mücennedesindendür. Ve şehvet ve ġażab (9) şeyṭānuŋ leşkeri pür-żararındandur. Ve her kimesne ki (10) cündü'llāhı şeyṭānuŋ leşkeri elinde esīr (11) eyleye raʿiyyetüŋ ḥaḳḳında nice ʿadl idebilür. Zīrā ki (12) ʿadlüŋ güneşi evvel pādşāhuŋ ṣaḥrā-yı sīnesinde (13) pertev bıraḳur. Ṣoŋra ehl-i beyti arasında (14) nūrı münteşīr olur. Pes andan ṣoŋra ṣuʿāʿı raʿiyyetüŋ (15) üzerine düşer. Ve her kimesne ki güneşsiz ṣuʿāʿ (16) ṭaleb ider. Muḥāle ṭālib ve mālāniyāle rāġıbdur. (17) Ve Ḥażret-i Mevlānā celālü'l-ḥaḳḳı ve'd-dīn ẕikr olınan **[P1 105b]** (1) ḥadīṣ-i şerīfüŋ tefsīrini ve ehl-i ʿaḳl ve şehvetüŋ envāʿını **[A1 45a]** (2) *Meṣnevī-yi Maʿnevī*sinde basṭ üzre beyān buyurmışdur. (3) Teyemmünen ve teberrüken bu maḥalde ol beyānı ẕikr idelüm. **Meṣnevī:**

(4) Der-ḥadīṣ āmed ki Yezdān-ı Mecīd
(5) Ḫalḳ-ı ʿālem-rā se güne āferīd

(6) Yek güruh-rā cumle ʿaḳl u ʿilm ü cūd
(7) Ān firiştest ū nedāned coz sücūd

(8) Nīst ender-ʿunṣureş ḥırṣ u hevā
(9) Nūr-ı muṭlaḳ zinde ez-nūr-ı Ḫudā

[H 79b] (10) Yek gürūh-i dīger ez-dāniş tehī
(11) Maḥż-ı ḥayvān ez-ʿalef der-ferbihī

(12) Ū nebīned ġayri ışṭabl u ʿalef
(13) Ez-şeḳāvet ġāfilest u ez-şeref

(14) Īn seʾvom hest ādemīzād u beşer
(15) Ez-firişte nīm vü nīmīş ḫer

(16) Nīm-i ḫer ḫōd māʾil-i suflī boved
(17) Nīm dīger māʾil-i ʿulvī boved

[P1 106a] (1) Ān do ḳavm āsūde ez-ceng ü ḥirāb
(2) Vin beşer bā-do muḫālif der-eẕāb

(3) Vin beşer hem z'imtiḥān ḳısmet şodend
(4) Ādemī şeklend ü se ummet şodend

(5) Yek güruh müstaġraḳ-ı muṭlaḳ şode
(6) Hem çü ʿĪsā bā-melek mulḥaḳ şode

[L 54b] (7) Naḳş Ādem līk maʿnī Cebrāʾīl

[1137] "Şüphesiz Allah melekleri yarattı, onlara akıl verdi. Hayvanları yarattı, onlara da nefis verdi. İnsanı yarattı, insana hem akıl hem de nefis verdi. İnsanlardan kimin aklı nefsine galip gelirse, meleklerden daha yüksektir. Kimin de nefsi aklına galip gelirse o da hayvanlardan aşağıdır."

[1138] ḫiẕmetinde: ḫiẕmetlerinde N.

(8) Reste ez-ḫeşm ü hevā vü ḳāl u ḳīl

[N 47a] (9) Ez-riyāżet reste vez zühd ü cihād
(10) Gūyiyā ez-ādemī ū ḫōd nezād

(11) Ḳısm-ı dīger bā-ḥerān mulḥaḳ şodend
(12) Ḫeşm-i maḥż u şehvet-i muṭlaḳ şodend

(13) Vaṣf-ı Cibrīlī derişān būd reft
(14) Teng būd ān-ḫāne vü ān-vaṣf zeft

(15) Nām ke'l-enʿām kerd ān-ḳavm-rā
(16) Zānki nisbet kū be-yaḳẓe nevm-rā?

(17) Lā-cerem esfel boved ez-safilīn
[P1 106b] (1) Terk-i ū kon lā-uḥibbu'l-afilīn[1139]

(2) Pes iy sulṭān-ı ʿālem! ʿİlm-i şerīfüŋ muḥīṭ ola ki (3) ʿadlüŋ ẓuhūrı ʿaḳluŋ kemāliyle olur. Ve ʿaḳluŋ (4) kemāli eşyānuŋ ḥaḳāʾiḳini idrāk idüp ke-mā hiye (5) görmekligile olur. Ve ẓevāhirile maġrūr olmamaḳlıġıla (6) olur. Ve bu kelāmuŋ beyānı budur ki eger (7) sen dünyā içün ḫalḳa cevr ü ẓulm idersin naẓar eyle ki (8) ẓulmden maḳṣūduŋ nedür? Eger dünyāda ḥarīr ü zer-beft (9) geymek içün ve tāc u taḫt-ı muraṣṣaʿ[1140] idinmek içün (10) ise pes sen hemān bir ʿavret **[H 80a]** imişsin ki **[A1 45b]** (11) er ṣūretindesin. Zīrā ki bezek ü zīnet nisānuŋ (12) aʿmālindendür. Ve eger maḳṣūduŋ eṭʿime-i leẕīẕe (13) yimekdür. Bil ki bir ḥayvān imişsin ki sen beşer ṣūretindesin.[1141] (14) Anuŋçün ki şereh[1142] ṭaʿām-ı behāʾim ve enʿāmuŋ (15) ṭabīʿatındandur. Ve eger maḳṣūduŋ budur ki (16) düşmenlerüŋden intiḳām çeküp ġażabuŋı anlara (17) imzā idesin. Pes sen bir yırtıcı cān-āver imişsin **[P1 107a]** (1) ki ādem ṣūretindesin. Anuŋçün ki imżā-yı ġażab (2) sibāʿuŋ ṭibāʿındandur. Ve eger maḳṣūduŋ (3) budur ki ḫalḳ saŋa ḫiẕmetkār ola. Pes sen (4) ʿāḳil ṣūretinde bir cāhilsin. Anuŋçün ki eger sen (5) ʿāḳil olaydıŋ ʿilm-i kāmilile bilür idüŋ ki saŋa ḫiẕmet (6) idenler kendülerüŋ buṭūnı ve fürūcı ve şehevātı (7) ve leẕẕātı içün ḫiẕmet iderler. Ve anlaruŋ secdeleri ve (8) ḫiẕmetleri saŋa degüldür. Belki nefislerinedür.[1143] (9) ʿAlāmeti budur ki eger efvāhdan istimāʿ ideler (10) ki beglik

---

[1139] "Hadiste geçtiğine göre Yüce Tanrı; varlıkları üç şekilde yarattı. Bir gruba tamamen akıl, ilim, cömertlik verdi. Melektir bunlar secdeden başka bir şey bilmez. Bunların tabiatında hırs, nefis isteği yoktur. Mutlak nurdur; Tanrı aşkıyla yaşar. Bir başka grupta ilim yoktur. Hayvan gibi otla beslenir semirir. Ahırdan, ottan başka şey görmez. Kötülükten, şereften habersizdir. Üçüncü gruptakiler insanoğludur. Onun yarısı melek, yarısı eşektir. Eşek olan yarısı süflî şeylere meyleder. Diğer yarısı ulvi şeylere meyleder. İlk iki gruptakiler savaştan uzaktır. Ama insanoğlu ikisine muhaliftir, azaptadır. İnsanoğlu da imtihanla bölünmüştür. İnsan şeklinde olsalar da üç ümmettir. Bir grup mutlak varlığa dalmıştır. İsâ gibi meleklere katılmıştır. İnsan kılıklıdır ama manaca Cebrâil'dir. Öfkeden nefis isteğinden, dedikodudan kurtulmuştur. Riyazetten, zahitlikten, cihattan kurtulmuştur. Sanki hiç mi hiç insanoğlundan doğmamıştır. Bir başka kısmı eşeklere katılmıştır. Sırf öfke, mutlak şehvet kesilmiştir. Onlarda Cebrâillik özelliği vardı, geçti gitti. Çünkü bu ev onlara dar, vasıf büyük geliyordu. Bu gruptakilere hayvan gibi adını verdi. Çünkü uyku ile uyanıklık arasında nisbet yoktu. Kuşkusuz bunlar aşağıdan da aşağıdır. Terk et onları. Batan şeyleri sevmem ben" (Kanar, 2014: II, 172-174).

[1140] taḫt-ı muraṣṣaʿ: taḫt N.

[1141] ṣūretindesin: ṣūretinde imişsin N.

[1142] Derkenar: şereh: ḥırş N, P1.

[1143] nefislerinedür: nefislerine N.

senden gidüp veyā alınup bir āḫer (11) kimesneye virülür. Bi'l-külliye saŋa ḫizmet idenler (12) senden iʿrāż idüp ol āḫerüŋ **[L 55a]** üzerine cemʿ (13) olurlar. Ve dirhem ve dīnār ḳanda ise ol mevżiʿe (14) secde idüp[1144] ḫizmet iderler.[1145] Pes fi'l-ḥaḳīḳa (15) anlaruŋ ḫizmeti ḫizmet degüldür. Belki żuḥkedür.[11461147] (16) Pes ʿākil ol kimesnedür ki eşyānuŋ (17) ervāḥına nāẓır olup ḥaḳāʾiḳını teftīş ü tefaḥḥuṣ **[P1 107b]** (1) eyleyüp ṣūveriyle **[H 80b]** maġrūr olmaya. Pes her kimesne ki (2) teyaḳḳun üzere **[N 47b]** olmaya ʿāḳil degüldür. Ve her kimesne ki (3) ʿākil degüldür[1148] ʿādil degüldür. Ve maḳarrı nār-ı cehīm (4) ve yidügi ḫūn u rīm ve içdügi ġıslīn ü ḥamīmdür. (5) Pes bu ecldendür ki dükeli saʿādetlerüŋ (6) reʾisü'l-māli ʿaḳldur. **Naẓm:**[1149]

İẕā temm ʿaḳlu'l-merrʾi temmet ūmūruhu
(7) Ve temmet ayādīhi ve temme ṣenāʾuhu[1150]

Ve Ḥażret-i Resūl'den (8) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem mervīdür ki buyurmışdur: (9) "Li-külli şeyʾin deʿāmetun ve deʿāmetu ʿamilu'l-merʾi ʿaḳluhu (10) fe-bi-ḳadri ʿaḳlihi tekūnü ʿibādetehu li-rabbīhī ʿammā semiʿtum ḳavle'l-fāciri (11) *lev kunnā nesmeʿu ev naʿḳılu mā-kunnā fī-aṣḥābi's-seʿīr*[1151]." (12) Ve daḫı buyurmışdur ki: "Mā-ekteseb (13) el-merʾü miṣle ʿaḳlin yehdī behī ṣāḥibuhu ilā-hedyen (14) ev yerudduhu ʿan-redden."[1152] Ve daḫı buyurmışdur ki: "Efḍalu'n-nāsi (15) aʿḳalu'n-nāsi."[1153] Ve müfessirler bu āyet-i kerīmenüŋ (16) tefsīrinde ki "***Ḳul küllün yaʿmelu ʿalā-şākiletihi***"[1154] (17) buyurmışlardur ki: "İy bi-ḥasebi ʿaḳlihī." Yaʿnī her kişi ʿaḳlı **[P1 108a]** (1) miḳdārınca ʿamel ider. Ve Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya'llāhu ʿanh buyurmışdur (2) ki: "Aslu'r-raculi ʿaḳluhu ve ḥasebuhu dīnuhu muruvvetuhu (3) ḫulḳuhu."[1155] Ve ʿaḳluŋ şerāfeti ve ʿuḳalānuŋ leṭāfeti ve (4) ẓarāfeti "ekṣeru min-en yuḥṣādur."[1156] Ve İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām (5) bu risālenüŋ evāḫirinde altıncı bābı (6) bi-reʾsihī ʿaḳluŋ ve ʿuḳalānuŋ şerāfeti beyānında taḥrīr (7) buyurduġı ecldeu bu faḳīr daḫı bu maḥalde **[H 81a]** ʿaḳluŋ **[A1 46a]** (8) feżāʾilini

---

1144 idüp: iderler N.
1145 ḫizmet iderler: -N.
1146 żuḥkedür: masḫaralıḳdur H, L.
1147 Derkenar: żuḥke: masḫaralıḳ N, P1.
1148 Ve her kimesne ki ʿāḳil degüldür: -N.
1149 Naẓm: Beyt A1.
1150 Kişinin aklı tamam olduğu zaman işleri tamam olur. Elleri tamam olduğu zaman övgüsü tamam olur.
1151 "Her şeyin bir dayanağı vardır. Kişinin amelinin dayanağı da aklıdır. Onun Rabbine ibadeti aklının ölçüsünde olur. Facirin sözünü işitmediniz mi? 'Yine şöyle derler: '**Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık**" (Mülk, 67/10). Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).
1152 "Kişi, sahibini doğru yola ileten ve mahvolmaktan sakındıran akıl gibisini elde etmemiştir." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n).
1153 "İnsanların en üstünü, en akıllı olanıdır." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.). Benzer bir hadis İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) ile birlikte idim. Ensardan bir zat gelerek A.s.v.'a selam verdi. Sonra da: 'Ey Allah'ın Resulü! Mü'minlerin hangisi en faziletlidir?' diye sordu. A.s.v.: 'Huyca en iyisidir!' buyurdular. Adam: 'Mü'minlerin hangisi en akıllıdır?' diye sordu. A.s.v.: 'Ölümü en çok hatırlayandır ve ölümden sonra en iyi hazırlığı yapandır. İşte bunlar en akıllı kimselerdir.' buyurdular" (Canan, 2001: 17, 598).
1154 "**De ki: 'Herkes kendi yapısına uygun işler görür.** Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir" (İsrâ, 17/84).
1155 Adamın soyu aklıdır, şerefi dinidir, karakteri ahlakıdır.
1156 Sayılamayacak kadar çok.

basṭ üzre ẕikr idemedüm. İn-şā'allāh ālā (9) ʿazze bābında ẕikr olınsa gerek.[1157] "Ve li'llāhi derrumen ḳāle."[1158] (10) **Naẓm:**

Yezīnu'l-fetā fi'n-nāsi ṣıḥḥatu ʿaḳlihi
(11) Ve in kāne maḥṣūren ʿaleyhi mekāsibuhu

(12) Yeşīnu'l-fetā fi'n-nāsi ḳılletu ʿaḳlihi
(13) Ve in kerumet eʿrāḳuhu ve menāsibuhu

(14) Yeʿīşu'l-fetā fi'n-nāsi bi'l-ʿaḳli innehu
(15) Ale'l-ʿaḳli yecrī ʿilmuhu ve tecārebuhu

[L 55b] (16) Ve efḍalu ḳasmi'llāhi fi'l-meri ʿaḳluhu
(17) Fe-leyse mine'l-eşyāʾi şeyʾün yuḳāribuhu

[P1 108b] (1) İẕā ekmele'r-raḥmānu li'l-merri ʿaḳlehū
(2) Fe-ḳad kemulet aḫlāḳuhu ve meʾāribuhu[1159]

(3) **el-Aṣlü'r-Rābiʿ**

ʿAdl ü inṣāfuŋ dördünci aṣlı (4) budur ki ḥākim olan kimesne ekṣeriyā budur ki (5) mütekebbir olur. Ve tek bir sebebile ḥākimde ġażab ḥāṣıl[1160] (6) olur. Ve ġażabuŋ ḥāli budur ki tā maġżūbun ʿaleyhden (7) intiḳām almayınca sākin olmaz. Ve hem ġażab ʿaḳluŋ (8) düşmenidür. Ve İmām-ı Tamām Ġazālī-yi Hümām *İḥyā-yı ʿUlūm*'ında (9) rubʿ-ı mühlikātuŋ kitāb-ı ġażabında ġażabuŋ āfeti ve seḫāfeti[1161] (10) ve devāsını ve marażından şifāsını "kemā-yenbaġī"[1162] beyān (11) buyurmışdur. Ve bu risālede ol kitāba ḥavāle ḳılmışdur. (12) Bu[1163] sebebden biz daḫı anuŋ īrādına tamām[1164] mültefit olmaduḳ. **[N 48a]** (13) Ve çünkim ġażabuŋ āfeti çoḳdur. Pes her ḳaçan ki (14) ġalebe eyleye lāyıḳ budur ki cemīʿ umūrda ʿafva (15) māʾil ola. Ve kerem-pīşe idine. Ve cerāʾimden tecāvüz (16) eyleye. Tā ki "*Ve'l-kāẓimīne'l-ġayẓa ve'l-ʿāfīne ʿani'n-nāsi*"[1165] **[H 81b]** (17) ʿidādından ʿadd olına ve çünki bu mertebeyi ʿādet **[P1 109a]** (1) idine. Enbiyāya ve evliyāya mümāṣil[1166] olur. Ve ḳaçan ki ġażabuŋ (2) imżāsını ʿādet idinür sibāʿ ve devāba müşābih olur. (3) Belki evliyānuŋ "*ke'l-enāmı belhum eżallu.*"[1167] ḳabīlinden (4) olur.

1157 gerek: gerekdür A1.
1158 Şöyle diyen kişiye maşallah, aferin!
1159 Kişinin özü, aklı; ölçüsü dini; mertliği de ahlakıdır. Sağlam bir akla sahip olmak bir gencin insanlar içindeki ziyneti olur. Eğer aklı biraz kıtsa soylu olsa bile menfaatine olan şeyleri öğrenmesi gerekir. Allah'ın insanlara verdiği, pay ettiği en iyi şey akıldır. Başka hiçbir şey ona bu konuda yaklaşamaz. Rahman, kişinin aklını kemale ulaştırırsa onun ahlakı da istekleri de kemale ermiş olur.
1160 ḥāṣıl: ḥādiṯ H, L, N.
1161 seḫāfeti: seḫāveti A1.
1162 Gerektiği gibi.
1163 Bu: Ol A1.
1164 tamām: -H, L.
1165 "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, **öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir**. Allah iyilik edenleri sever" (Âl-i İmrân, 3/134).
1166 mümāṣil: mümāʾil H, L.
1167 "Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar **hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar**. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir" (Aʿrâf, 7/179).

Ḥikāyet

Rivāyet iderler ki Manṣūr (5) Ḫalīfe bir gün bir kimesnenüŋ ḳatlini[1168] emr eyledi. (6) Mübārek bin el-Faẕl Ḥażretleri meclisinde ḥāżır idi. (7) Eyitdi ki[1169] "Yā Emīre'l-Müʾminīn andan öŋdin ki bu kişiyi (8) ḳatl itdüresen benden bir ḥadīṯ diŋle." Ḫalīfe didi (9) ki: "Buyur." Mübārek bin el-Faẕl[1170] buyurdı ki: "Rāvī (10) el-Ḥaṣanü'l-Baṣrī raḍıya'llāhu ʿanh ʿan-Resūlu'llāh ṣalla'llāhu (11) ʿaleyhi ve sellem ennehu ḳāle **ʿİẕā kān yevmu'l-ḳıyāmeti ve cumiʿa'l** (12) **ḫalāʾiḳ fī-ṣaʿīdin vāhidin nādā munādin men kāne** (13) **lehū ʿinda'llāhi yedun felyeḳum fe-lā-yeḳum illā men ʿafā** (14) **ʿani'n-nās."**[1171] Yaʿnī ḳaçan ki ḳıyāmet güni olur (15) ve cemīʿ maḫlūḳat maḥşer ṣaḥrāsında cemʿ olınur. (16) Bir münādī nidā ide ki: "Her kimüŋ ki Allāh Teʿālā üzerinde **[A1 46b]** (17) ḥaḳḳı ola ṭursun diye ve ol ḥīnde ʿāfilerden **[P1 109b]** (1) evvel kimesne[1172] **[L 56a]** ṭurmaya." Ve bu ʿāfilerüŋ Allāh üzerinde ḥaḳḳı (2) olduġınuŋ maʿnāsı budur ki: "*Men cāʾe bi'l-ḥaseneti* (3) *fe-lehū ʿaşru emṯālihā.*"[1173] muḳteżāsınca on ʿafv miḳdārı (4) ecre müsteḥaḳ olurlar.[1174] Pes çünki[1175] Mübārek bin el-Faẕl (5) bu ḥadīṯi rivāyet eyledi Ḫalīfe buyurdı ki: "Ben daḫı (6) bu kişiyi āzād eyledüm ve günāhını ʿafv itdüm."[1176] **[H 82a]** Şimdi maʿlūm (7) ola ki beglerüŋ ekṯer ġażabları şol kimesnelere (8) olur ki anlara dil uzadalar. Ve anları ḫayrıla aŋmayalar. (9) Pes bu sebebden anlaruŋ ḳatline saʿy idüp demlerinüŋ (10) ihrāḳına çalışurlar. Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām Yaḥyā (11) Ḥażretleri'ne[1177] buyurdı ki: "İy Yaḥyā ḳaçan ki bir (12) kimesne seni ḫayrıla ẕikr[1178] eylese[1179] sen Allāh Teʿālā'ya (13) şükr eyle." Ve eger şerrile ẕikr[1180] eyleye[1181] sen daḫı (14) şükri[1182] ziyāde eyle. Anuŋçün ki dīvān-ı aʿmālüŋde ṯevāb[1183] (15) artuḳ yazarlar. Yaʿnī seni şerrile ẕikr idenüŋ ḥasenātını[1184] (16) senüŋ içün dīvānuŋda yazarlar ve sen istirāḥāt üzre olursın." (17) Ḥażret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ḫiẕmetinde **[P1 110a]** (1) bir kimesneyi medḥ idüp didiler ki: "Ġāyetile ḳuvvetlü ve (2) şücāʿ kimesnedür." Ḥażret buyurdı ki: "Ḳuvvetlü (3) oldıġı ne vechiledür?" Ṣaḥābe didiler ki: "Ḳuvvetde (4) şol derecededür ki hīç kimesne ile güreş (5) dutmaz illā ki[1185] aŋa ġālib olur. Ḥażret **[N 48b]** buyurdı (6) ki: "El-ḳaviyyu'l-şucāʿu men ḳahere ġażabehu lā-ṣaraʿa (7) ġayrahu." Yaʿnī

1168 ḳatlini: ḳatline H, L.
1169 ki: kim H, L.
1170 el-Faẕl: Faẕl N.
1171 "Kıyamet gününde bütün insanlar bir meydanda toplanınca bir melek şöyle seslenir. 'Allah'ın yanında bir hakkı ve iyiliği bulunan varsa şöyle gelsin.' Ancak hiç kimse ayağa kalkmaz; sadece birisine hatasından dolayı öfkelenipintikam almaya gücü yettiği halde, onu bağışlayan kimse ayağa kalkar" (Beyhakî, Şuabu'l-İman, 6/7451; Hatîb el-Bağdadî, Târîhu Bağdat, 13/212) (Okur, 2009: 66).
1172 kimesne: kimse N.
1173 "**Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır.** Kim de bir kötülük yaparsa o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez" (En'âm, 6/160).
1174 olurlar: olur A1.
1175 çünki: çünkim A1, H, N.
1176 itdüm: eyledüm A1, N.
1177 Ḥażretleri'ne: Ḥażreti'ne H, L.
1178 ẕikr: yād N.
1179 eylese: eyleye H, L.
1180 ẕikr: -A1, N.
1181 eyleye: aŋa A1, H, L; -N.
1182 daḫı şükri: şükri daḫı H, L.
1183 ṯevāb: ṯevābı N.
1184 ḥasenātını: ḥasenātı H, L.
1185 ki:-A1.

ḳuvvetlü ve yüreklü şol kimesnedür[1186] ki (8) kendü ġażabıyla güreşüp üzerine ḳāhir ve ġażabı (9) maḫhūr ola. Nitekim[1187] ġayrıla müṣāraʿa idüp ġalebe eyleye. (10) **Ḳıṭʿa:**[1188]

Ne merdest ān-benezdīk-i ḫıredmend
(11) Ki bā-pīl-i demān bī-kār recūyed
(12) Belī merdān kesest ez-rūy-ı taḫkīḳ
(13) Ki çün ḫaşm āyedeş bāṭıl ne-gūyed[1189]

(14) Ve daḫı Ḥażret-i Resūlu'llāh[1190] ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur (15) ki: "Her kimesnede ki üç ḫaṣlet **[H 82b]** vardur anuŋ (16) īmānı kāmildür. Biri oldur ki öykesini kaẓm (17) eyleye. İkinci budur[1191] ki rıżā ve ġażab ḥālinde inṣāf **[P1 110b]** (1) üzre ola. Üçünci budur ki **[L 56b]** intiḳām almaġa ḳudreti (2) varıken[1192] ferāġat idüp ʿafv eyleye."[1193] Ve Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya'llāhu (3) ʿanh buyurmışdur ki: "Hīçbir[1194] kimsenüŋ[1195] ḫulḳına (4) iʿtimād eyleme meger ki ġażab vaḳtinde anı tecribe itmiş (5) olasın."

Ḥikāyet

Bir gün İmām Zeynü'l-ʿĀbidīn bin (6) el-Ḥüseyn raḍıya'llāhu ʿanhumā mescide gideriken bir kimesne anı (7) sögdi. **[A1 47a]** İmām'uŋ ḫiẕmetkārları ḳaṣd (8) itdiler ki ol kişiyi dögüp teʾdīb ideler. İmām anları (9) menʿ idüp ṣoŋra ol kişiye iltifāt naẓarıyla baḳup (10) buyurdı ki: "İy fulān sen benüm ʿayblarumdan (11) bilmedügüŋ ben bildügümden artuḳdur. Eger senüŋ bir ḥācetüŋ (12) varısa anı söyle tā kim ḥācetüŋi bitüreyim.[1196] Pes ol (13) kişi[1197] ḫacīl olup ġāyetile utanup[1198] başını aşaġa (14) eyledi. İmām Zeynü'l-ʿĀbidīn kendü ḫaftānını ve biŋ (15) dirhem aŋa iḥsān eyledi. Kişi ḫaftānı ve aḳçeyi (16) alup didi ki: "Şehādet iderem ki bu yigit[1199] (17) Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ evlādındandur." **Ḳıṭʿa:**[1200]

[P1 111a] (1) Yekī-rā zeşt-ḫūy dād düşnām
(2) Taḥammül kerd ü goft iy nīk fer-cām
(3) Beter zānem ki ḫˇāh-i goften āni

1186 kimesnedür: kimsedür H, L.
1187 Nitekim: Ne kim H, L, N.
1188 Ḳıṭʿa: Naẓm N.
1189 Akıllı kişiler nezdinde mert değildir; kükremiş fille savaşa girenler. Asıl mert odur ki, hakikat yolunda gider.
Öfkelendiğinde dahi batıla düşmez.
1190 Resūlu'llāh: Resūl H, L, N.
1191 budur: oldur H, L.
1192 varıkan: ola H, L.
1193 "Üç şey vardır ki onlar kimde bulunursa onun imanı olgunlaşmış demektir.Kızgınlık anında öfkesini yenmek, hoşnutluk hâlinde ve kızgınlık hâlinde adaletli olmak, gücü yettiği hâlde affemek" (Ebû Ya'la, el-Müsned, No: 1853; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1/197) (Okur, 2009: 67).
1194 Hīçbir: hīç N.
1195 kimsenüŋ: kimesnenüŋ A1, H, L, N.
1196 bitüreyim: bitüreyin A1, N.
1197 kişi: +utanup + ġāyetile H, L.
1198 ġāyetile utanup: -H, L.
1199 yigit: kişi H, L.
1200 Ḳıṭʿa: Beyt N.

(4) Ki dānem ʿayb-ı men çün men nedānī[1201][1202]

(5) **Daḫı**[1203] mervīdür ki: “Bir gün İmām Zeynü’l-ʿĀbidīn (6) Ḥażretleri bir ḳulını iki kerre çaġırup **[H 83a]** ol ḳul cevāb (7) virmedi. Pes İmām aŋa didi ki: ‘Benüm āvāzumı işitmedüŋ mi?’ (8) Ḳul eyitdi ki: ‘Neʿam işitdüm.’ İmām buyurdı ki: ‘Niçün (9) cevāb virmedüŋ?’ Ḳul didi ki: ‘Senüŋ ḫalḳuŋ ṭahāretine (10) iʿtimādum olduġı ecelden senden emīn oldum.’ İmām (11) buyurdı ki: ‘El-ḥamduli’llāhilleẕī emine minnī ʿabdī.”[1204] (12) **Daḫı**[1205] rivāyet iderler[1206] ki: “Bir gün İmām Zeynü’l-ʿĀbidīn’üŋ (13) bir ḳulı İmām’uŋ bir ḳoyunınuŋ ayaġını ṣıdı. İmām aŋa (14) eyitdi[1207] ki: ‘Niçün şöyle eyledüŋ?’ Ḳul didi ki: (15) ‘Ḳaṣdıla itdüm **[N 49a]** tā ki[1208] seni ġażaba getüreyim.’[1209] İmām[1210] buyurdı (16) ki: ‘Ben daḫı öykelendüreyin[1211] şol kimesneyi ki saŋa (17) bu fiʿli taʿlīm eyledi yaʿnī şeyṭān.’ Pes İmām ol ḳula **[P1 111b]** (1) buyurdı ki: ‘Var benüm mālumdan Allāh içün āzād ol.”[1212] **Daḫı** (2) mervīdür ki: “Bir gün bir kimesne İmām Zeynü’l-ʿĀbidīn’i **[L 57a]** sögdi. (3) İmām ol kişiye buyurdı ki: ‘İy fulān! Benümile cehennemüŋ (4) arasında bir ʿaḳabe vardur. Eger ben ol ʿaḳabeyi asānlıġıla (5) geçerisem senüŋ söyledügüŋden pervām yoḳdur. Ve eger (6) geçemezsem pes ben[1213] senüŋ didügüŋden daḫı ziyādeye[1214] (7) müsteḥaḳım.” **Ve [1215] Ḥażret-i Resūlu’llāh** [1216] ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur (8) ki: “Cehennemüŋ bir ḳapusı vardur ki ol ḳapudan (9) cehenneme girmez illā şol kimesne ki ḫilāf-ı şerʿ üzerine (10) kendü ġażabına tābiʿ olmış ola.” Ve hem[1217] Resūlu’llāh (11) Ḥażretleri’nden mervīdür ki buyurmış[1218] ki: “Her **[H 83b]** kimse[1219] (12) kim öykesine hey diyüp kaẓmına ḳādir degül iken (13) kaẓm eyleye. Allāh Teʿālā anuŋ ḳalbini emn ü īmānıla ṭoldura. (14) Ve her kimesne ki[1220] tekebbür ḳorḳusından uzun ḫaftān (15) geymeye Ḥaḳ Teʿālā aŋa kerāmet ḫullesi geydüre.” **[A1 47b]** (16) Ve daḫı Ḥażret-i Resūl ṣalʿam[1221] buyurmışdur ki:[1222] “Vay[1223] şol (17) kimesnenüŋ ḫāline ki ġażab idüp Ḥaḳḳ’uŋ ġażabını kendüsinüŋ **[P1 112a]** (1) üzerine ferāmūş eyleye.”[1224]

1201 nedānī: +Ve A1.

1202 “Birisine kötü huylu biri sövmüş. Sövülen tahammül etmiş ve sükun ile ona demiş: “Ben senin söylemek istediğinden daha fenayım. Sen benim kadar bilemezsin.”

1203 Daḫı :-N.

1204 Elhamdülillah! Hizmetçim benden emindir.

1205 Daḫı: Ve daḫı A1.

1206 iderler: olınur N.

1207 eyitdi: didi A1, N.

1208 ki: kim A1, H, N.

1209 getüreyim: getürem H, L.

1210 İmām:-H, L.

1211 öykelendüreyin: öykelendüreyim H, L, N.

1212 ol: +Ve H, L.

1213 ben: -N.

1214 ziyādeye: ziyāde N.

1215 Ve: -N.

1216 Resūlu’llāh: Resūl N..

1217 hem: -H, -L; daḫı N.

1218 buyurmış: buyurmışdur A1, H, L, N.

1219 kimse: kimesne A1, H, L.

1220 ki: -H, L.

1221 ṣalʿam: ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem A1, N; +vay H, L.

1222 ki: -H, L.

1223 Vay: -H, L.

1224 “Allah’ın gazabını unutup da haksız yere öfkelenen kimseye yazıklar olsun” (Okur, 2009: 70).

Ve daḫı mervīdür ki: “Bir kimesne (2) Resūl Ḥażretleri’nüŋ ḫizmetine geldi ve didi ki: (3) ‘Yā Resūlu’llāh baŋa bir ʿamel taʿlīm eyle ki anuŋ sebebiyle cennete (4) dāḫil olayım.’ Ḥażret buyurdı ki:[1225] ‘Lā-taġżab!’ (5) Yaʿnī öykelenme. Ol kişi eyitdi ki: ‘Ṣoŋra nice olsun?’ (6) Ḥażret buyurdı ki: ‘İkindi namāzından öŋdin (7) yitmiş kerre estaġfiru’llāhu’l-ʿaẕīm söyle. Tā ki[1226] (8) yitmiş yıllıḳ günāhlaruŋa keffāret ola.’ Ol (9) kişi eyitdi ki:[1227] ‘Yā Resūlu’llāh benüm yitmiş yıllıḳ günāhum (10) yoḳdur.’ Ḥażret buyurdı ki: ‘Babaŋ günāhına bile (11) keffāret ola.’ Yine eyitdi ki: ‘Babamuŋ daḫı bu deŋlü (12) günāhı yoḳdur.’ Ḥażret buyurdı ki: ‘Anaŋ günāhına daḫı (13) keffāret[1228] ola.’[1229] Eyitdi ki: ‘Anamuŋ daḫı yitmiş (14) yıllıḳ günāhı yoḳdur.’ Ḥażret buyurdı ki: (15) ‘Ḳarındaşlaruŋ günāhına **[H 84a]** daḫı keffāret ola.’ (16) Kişi eyitdi ki:[1230] ‘Şimdi[1231] neʿam buyurduġuŋdur.”[1232] Ve İbn-i Mesʿūd (17) raḍıya’llāhu ʿanh rivāyet ider ki: “Bir gün Resūlu’llāh **[P1 112b]** (1) ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem ġanīmet mālını ḳısmet[1233] ideridi. Bir kişi (2) eyitdi ki: ‘Bu ḳısmet inṣāf üzerine degüldür.’ (3) Ḥażret’e diyüvirdiler. Ḥażret ġażaba gelüp mübārek (4) yüzi ḳızardı. Ammā **[L 57b]** nesne söylemedi. İllā ki[1234] (5) buyurdı:[1235] **[N 49b]** “Rahima’llāhu aḫī Mūsā fe-innehu uẕī ve ṣabera (6) ʿale’l-ezā.” Yaʿnī Allāh Teʿālā’nuŋ raḥmeti benüm ḳarındaşum (7) Mūsā üzerine olsun ki ḳavminden envāʿ-ı eẕā çekerdi (8) ve anlaruŋ eẕālarına ṣabr ideridi. **Boḳrāṭ-ı Ḥakīm**’e insāniyetden (9) suʾal olınduḳda cevābında dimişdür ki: “Devletinde (10) tevāżuʿ ve ḳılletinde seḫā ve minnetsiz ʿaṭā ve ḳudretde ʿafv-ı ḫaṭā.” (11) Zīrā ki Ḥaḳ Teʿālā buyurmışdur ki: “***Ve cezā’u seyyi’etin*** (12) ***seyyiʿetun miṯluhā.***”[1236] Ḥāṣılı maʿnāsı budur ki **beyt:**

(13) Bedī-rā bedī sehl bāşed cezā
Eger merdī aḥsen ilā-men-asā[1237]

(14) Pes ḥükkām-ı ẕevi’l-iḥtirāma belki sāʾir ḫāṣ u ʿāma lāyıḳ (15) budur ki mümkin olduḳça mücrimlerüŋ cürmini ʿafv (16) ideler. Mādām ki bir fesāda müʾeddī olmaya tā ki (17) ḳulūb-ı nāsda maḥabbetleri ziyāde ola. Ve ʿinda’llāh ʿāfiler **[P1 113a]** (1) mertebesin bulalar. Pes tā mücrimüŋ cürmi naṣīḥat ve (2) ʿitābıla ʿadem-i teʾṯīr ve rücūʿ-ı tamām[1238] maʿlūm olmayınca (3) ʿuḳūbete iltizām ve iḳdām ḳılmayalar. Ḥuṣūṣā bu zamāndaki (4) mekr ü ḥīle **[H 84b]** ve kiẕb ü ḫudʿa (5) çoḳdur. **Eflāṭūn’a**[1239] suʾāl

---

1225 ki: kim H, L.
1226 ki: kim H, L.
1227 ki: kim H, L.
1228 keffāret: keffāretdür N.
1229 ola: +Ve A1; -N.
1230 ki:-A1.
1231 Şimdi: -H, L.
1232 buyurduġuŋdur: +didi A1.
1233 ḳısmet: taḳsīm A1.
1234 ki: -A1.
1235 buyurdı: +ki.
1236 “**Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür** (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükafatı Allah’a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez” (Şûrâ, 42/40).
1237 Kötülüğe kötülükle karşılık vermek kolaydır. Eğer insansan, kötülüğün karşısında iyilik yap.
1238 rücūʿ-ı tamām: rücūʿ-ı tām N.
1239 Eflātūn’a: Eflātūn’dan N.

olınduḳda ki:[1240] “İnsānda (6) Allāh Teʿālā’nuŋ fiʿline eşbeh fiʿl nedür?” diyecek dimişdür ki: (7) “ʿ Afv u iḥsān.” **Naẓm:**[1241]

Dānī çi boved kemāl-i insān
(8) Bā-düşmen ü dost luṭf u iḥsān[1242]

[A1 48a] Pes maʿlūm oldı[1243] ki (9) nice ġażab vardur ki ṣāḥibini Ḥaḳḳ’uŋ ġażabına (10) müsteḥaḳ ḳılur. “El-ʿiyāẕu bi’llāh.”[1244] Anuŋçün ki dinilmişdür ki: (11) “**Men eṭāʿa ġażabehu eżāʿa dīnehu ve edebehu.**”[1245] Ve efvāh-ı nāsda (12) meşhūrdur ki **naẓm:**[1246]

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Teʾennī ḥilmile ʿākillerüŋdür
(13) Ġażab taʿcīlile cāhillerüŋdür

Ḫuṣūṣā iḥtimāl (14) vardur ki maḳṣūd olan intiḳām ḥaṣıl olmayup (15) iftirāḳıla mehmūm[1247] ve belā-yı iştiyāḳıla maġmūm ḳılasın. (16) Niteki[1248] dinilmişdür ki: “**Ennedemu ʿale’l-ʿafvi eḥabbu mine’n-nedemi** (17) **ʿale’l-ʿuḳūbeti.”**[1249] Bu sebebdendür ki selāṭīne **[P1 113b]** (1) ve[1250] vüzerā-yı ṣāḥib-rāy-ı dūr-bīn ve nüdemā-yı ḫayr-endīş-i (2) süḫan āferīn-ḳarīn olmaġı vācib görürler. Tā ki (3) ḫīn-i ġażabda neşāʾiḥ ve leṭāʾif birle ġażabların teskīn (4) ideler. **Şureyḥ bin ʿAbdu’llāh** benī İsrāʾil’den bir melik (5) olmadı **[L 58a]** illā bilesince bir ḥakīm-i ḥāẕıḳ ve muḥiḳḳ-i ṣādıḳ (6) olurıdı. Her bār ki melik ġażaba gele ḥakīm (7) bir mektūb ṣunar idi ki anuŋ baʿżında:[1251] “İrḥami’l-Müslimīne ve’ḫşe’l-mevte (8) ve’ẕkuru’l-āḫirete.”[1252] Ve baʿżında[1253] “İrḥamen (9) men fi’l-arżi yerḥamke men fi’s-semāʾi.”[1254] Ve baʿżında[1255] (10) “İḳżi beyne’n-nāsi bi-ḥukmi’llāhi Teʿālā fe-innehu lā-yeṣluḥu (11) leke illā ẕālike.”[1256] **[H 85a] [N 50a]** ve baʿżında:[1257] “Uskun feleste bi-ilāhin innemā ente (12) beşerun yeʾkulu baʿżūke baʿżen ve teşīru ʿan-ḳarībin li’d-dūdi (13) ve’t-turābi.”[1258] yazılmışıdı. Eger bir mektūbıla sākin

---

1240 ki: -N.
1241 Naẓm: Beyt N.
1242 İnsanın kemali nedir bilir misin? Dost ile düşmana lütuf ve ihsan etmektir.
1243 maʿlūm oldı: maʿlūm-ı şerīf ola A1.
1244 Allah’a sığınır, Allah’a iltica ederiz.
1245 Kim öfkesine uyarsa dinini ve edebini kaybeder.
1246 Naẓm: Beyt A1, N.
1247 mehmūm: mefhūm H, L.
1248 Niteki: Nitekim A1, H, L, N.
1249 Affetmekten pişman olmak, ceza vermekten pişman olmaktan daha iyidir.
1250 ve: -N.
1251 baʿżında: baʿżısında H, L.
1252 Müslümanlara karşı merhametli ol. Ölümden kork ve ahireti zikret.
1253 baʿżında: baʿżısında H, L.
1254 Abdullâh ibnu Amr ibni’l-Âs (r.a.) anlatıyor: “Resulullah(a.s.v.) buyurdular ki: ‘Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, **sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler.** Rahim (akrabalık bağı) Rahman’dan bir bağdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır” [Tirmizî, Birr 16, (1925); Ebû Dâvûd, Edeb 66, (4941).] (Canan, 2001: 7, 258).
1255 baʿżında: baʿżısında H, L.
1256 İnsanlar arasında Allahutaala’nın hükmüyle hükmet. Sana da ancak bu yaraşır.
1257 baʿżında: baʿżısında H, L.
1258 “Sükûnet bul zira sen bir ilah değilsin; sen kendi kendini yiyen bir insansın. Çok yakında kurda ve toprağa dönüşeceksin.”

(14) olmasa bir daḫı ve bir daḫı ṣunarıdı. Ḥaṭṭā sākin olınca (15) ve[1259] Erdeşīr bu mektūbları yazdurup ḫavāṣṣından birine (16) ışmarlamışıdı ki dāʾim üzerinde ḥāẕır ṭura ve ḥīn-i (17) ġażabda ol mektūbları vāḥiden baʿde vāḥidin eline vire. **[P1 114a]** (1) Ve bu ḳāʿidenüŋ vāżıʿı yaʿnī ibtidā-yı muḫteriʿi Melik Tübbaʿʾdur. (2) Ammā ġażab daḫı maḥallinde maḥmūddur. Lākin keṣreti (3) ṣūmdur. Ve ṣāḥibi melūm ve meẕmūmdur. Maʿẕūr dutulmaz (4) illā ki marīżden ve müsāfirden ve ṣāʾimden. (5) **ʿÖmer bin ʿAbdu'l-ʿAzīz** eydür ki: "Üç ḫaslet saʿādetüŋ (6) ʿalāmetidür. Biri bu ki ḳaçan ki ġażab itse ġażab (7) anı ḥaḳdan iḫrac itmeye. Ve ḳaçan rāżī olsa rıża (8) anı bāṭıla idḫāl itmeye. Ve ḳaçan ki intiḳāma ḳādir olsa (9) ʿafv ide." **Ve Ḥażret-i ʿAlī** kerrema'llāhu vechehü'l-celī (10) Fars ulularından dāʾim suʾāl ideridi ki: "Mülūk-i (11) Fars'dan ziyāde maḥmūdü'l-ḫulḳ ve marżiyyü's-sīret kimdür?" (12) Cevāb şöyle virdiler ki: "Erdeşīr ve Nūşīrevān." (13) Ḥażret-i ʿAlī: "Aḫlāḳ-ı ḥamīdeden bunlarda[1260] ne ḫulḳ (14) ġālib idi?" didükde dirler idi ki: "Ḥilm ü vaḳār." (15) Pes Ḥażret-i ʿAlī buyurur idi **[A1 48b]** ki: "Bu iki tevʾemāndur ve (16) ʿuluvv-i himmetüŋ netīceleridür." Ve **ḥükemā-yı mücerribīn**[1261] dimişlerdür[1262] (17) ki: "ʿĀḳil[1263] ḳaçan bir kişiyle uḫuvvet ve ṣadāḳat **[P1 114b]** (1) ide lā-büdd gerek ki **[H 85b]** evvelā anı tecribe içün ḳaḳıda. (2) Eger taḥammül ide "fe-bihā"[1264] ve illā andan iḥtirāz idüp (3) ḥazer ḳıla. **Ḳıṭʿa:**[1265]

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Uḫuvvet ḳaṣdı her bir ādemīyle[1266]
(4) Degüldür ʿāḳile ḥüsn-i edebden[1267]
(5) Ṣadāḳat ḳaṣdın itdükde gerekdür
(6) Ḳaḳıdup ṣınayasın bir sebebden

(7) Taḥammül itmezise terk idesin
(8) Maḥabbet zāʾil olur çün ġażabdan
(9) Ve ger ṣabr iderise ḳıymet olmaz
(10) Aŋa yüz biŋ tümen sīm ü ẕehebden

(11) **Pes** bu ḥikāyāt u rivāyāt u aḫbār[1268] u āṣār vülāt-ı ẕevi'l-iḥtirām (12) ve selāṭīn-i ʿiẓāmuŋ naṣīḥati içün kāfīdür. (13) Eger īmān ve taṣdīḳlerinüŋ aṣlı ṣābit ise (14) ve illā eger ki īmān u İslām'dan ḥāṣılları (15) hemān laḳlaḳa-i lisāndur. Yüz biŋ bunuŋ gibi āyāt u (16) eḥādīṣ anlaruŋ ḳatında esāṭīr-i evvelīnden ʿadd olınur. (17) Ve şeḳāvetleri ve ẓulm ü teʿaddīleri yevmen-fe-yevmen tezāyüdde **[P1 115a]** (1) olup her yıl ḫalḳdan nice biŋ dirhem ü dīnār ẓulmile (2) alup anuŋıla ḫadem ü ḥaşemlerini tezyīn idüp (3) maẓlimesi ẓālimüŋ ẕimmetinde ḳalup leşker-i (4) pür-şūr u şer **[N 50b]** māl u menāl ıssı olup ḳıyāmetde vebāl ve nekālini (5) reʾisleri çeker. "El-muhennāhu lehum ve't-tebiʿatü ʿaleyhī."[1269] (6) **Naẓm:**

1259 ve: -N.
1260 bunlarda: -N.
1261 mücerrebīn: +ʿāḳiller +içün H, L.
1262 dimişlerdür: dimişdür H, L.
1263 ʿĀḳil: -H, L.
1264 Ne iyi!
1265 Ḳıṭʿa: -A1.
1266 Uḫuvvet ḳaṣdı her bir ādemīyle: Degüldür ʿāḳile ḥüsn-i edebden H, L,
1267 Degüldür ʿāḳile ḥüsn-i edebden: Uḫuvvet ḳaṣdı **[L 58b]** her bir ādemīyle H, L.
1268 aḫbār: aḫbāʾ N.
1269 Faydası onlara; günahı (cefası) onadır.

Zer ki meşġūlet koned ez-kirdigār
(7) But boved der-ḫākeş efken zīnhār

(8) Ne kesī-rā ez-zer-i to yārīyī
(9) Ne to-rā hem nīz ber-ḫōr dārīyī

(10) Zer be-ṣūret reng gerdānīde seng
(11) To çü ṭıflān mübtelā geşte bereng

(12) Ger to yek cevzer dihī dervīş-rā
(13) Gāh ū-rā ḫūn konī geh ḫˇīş-rā

[H 86a] (14) Ne çü ʿömrī çü zeydī bāyedet
(15) Tā cūy-ı bedhī coneydī bāyedet

(16) Der-ḥisāb-ı yek cev ez-zerr-i ḥarām
(17) Mūy-ı biş kāfī beh ṭarrārī müdām

[P1 115b] (1) Līk derdīn çün ḫeri leng āmedī
(2) Dest-i zīr-i seng bī-seng āmedī

(3) Çün be-ṭarārī resī sultān şevī
(4) Çün bedīn dārī resī ḥayrān şevī

[A1 49a] (5) Her kirā zer rāh zed gumreh bimānd
(6) Pāy beste der-derūn-ı çeh bimānd[1270]

(7) Ve bu nevʿ fiʿlʿaḳluŋ eksükliginden ve dīnüŋ ḳılletinden (8) ve meẕhebüŋ żaʿfından ṣādır olur. Ve'l-ʿiyāẕu bi'llāh.

(9) **el-Aṣlü'l-Ḫāmis**

ʿAdl ü inṣāfuŋ bişinci ʿaṣlı (10) budur ki her vāḳıʿa ki saŋa vāṣıl olur ve senden (11) ḥāṣıl olur. Şöyle ẓann idesin ki raʿiyyetden birisi (12) sensin ve ḥākim **[L 59a]** ve vālī senden ġayrı[1271] kimsedür. Pes (13) her nesne ki nefsüŋ içün begenmezsin hīçbir (14) Müsülmān içün istemeyesin ki eger nefsüŋe (15) lāyıḳ görmedügüŋ nesneyi Müsülmānlara lāyıḳ (16) göresin raʿiyyetlerüŋe ḫıyānet ve ehl-i vilāyetüŋe (17) ḫudʿa ve ihānet itmişsin. Ve ḳıyāmet güninde muʿāteb **[P1 116a]** (1) ve muʿāḳab olursın.

Ḫaber[1272]

1270 Seni kendisiyle meşgul eden altın. Aman! Seni müptelası eylemesin. Ne o altından sana olur yâr ne de seni eder bahtiyar. Altın gözünü boyamış itibarıyla. Çocuklar misali müptela etmiş seni güzelliğine. Ola ki bir arpa kadar altın verirsen dervişe. Kâh onu kanatırsın kâh kendini. Sana ne bir ömür gerek ne de fazlası. Bir arpa miktarınca vermelisin bir askere. Bir arpa miktarınca haram altında. Bir tüy miktarı elde edersin her zaman hile ile. Lakin dini doğru öğrenmezsen; itibarı olmayan bir taşın altına elini koyarsın. Hile ile gidersen olursun sultan. Böyle devam edersen olursun hayran. Her kimin yolu kesişirse altınla; ayağı bağlı kuyuda kalır.

1271 ġayrı: -H, L.

1272 Ḫaber: Ḫaberde A1, N.

Rivāyet iderler ki (2) Resūlu'llāh Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem Bedr güninde (3) bir gölgede oturmışdı. Ve ṣaḥābe-i ʿiẕām (4) kefereyle ḳıtāl iderleridi. Cebrāʾil ʿaleyhi's-selām (5) gelüp buyurdı ki: "İy Muḥammed sen ḥużūrıla gölgede (6) otursın ve aṣḥābuŋ **[H 86b]** güneşde ceng[1273] iderler (7) lāyıḳ mıdur?" Pes iy sulṭān-ı ʿālem! Resūlu'llāh Ḥażretleri (8) gibi kimse[1274] ki bu miḳdār nesne ile muʿāteb olıcaḳ (9) zamānede olan ḥükkāmuŋ ḥāli nice olur? **Ve**[1275] **Ḥażret-i** (10) Resūlu'llāh[1276] ʿaleyhi ve sellem[1277] buyurmışdur ki: "Her kimse[1278] (11) kim **[N 51a]** sever ki cehennemüŋ ʿaẕābından ḳurtılup cennete (12) gire. Ve ölüm vaḳtinde kelīme-i tevḥīd aŋa (13) naṣīb ola. Her nesne[1279] ki[1280] kendü nefsine lāyıḳ görmez (14) ḳarındaşına[1281] lāyıḳ görmeye."[1282] Ve[1283] **daḫı** Ḥażret buyurmışdur (15) ki: "Her kimse[1284] ki ṣabāḥ döşeginden ḳalḳup (16) göŋlinde Allāh Teʿālā'dan ġayrı nesne olurısa anuŋ (17) ʿameli maḳbūl degüldür. Ve her kimse ki Müsülmānlar **[P1 116b]** (1) üzerine müşfiḳ ve mihribān olmaya[1285] Müsülmānlardan degüldür."[1286] (2) "Neʿūẕu bi'llāhi min-ẕālik."[1287][1288]

Ḳıṭʿa:[1289]

(3) Cüvānmerdī ve luṭfest ādemiyyet
Hemīn naḳş-ı heyūlānī mepindār
(4) Hüner bāyed ki ṣūret mī tevān kerd
Be-eyvānhā der-ez şengerf ü zengār

(5) Çü insān-rā ne-başed faẕl u iḥsān
Çi farḳ ez-ādemī tā naḳş-ı dīvār
(6) Be-dest āverden-i dünyā hüner nīst
Yekī-rā ger tüvānī dil bedest ār[1290]

(7) **el-Aṣlü's-Sādis**

1273 ceng: savaş H, L, N.
1274 kimse: ādem H, L.
1275 Ve: -H, L.
1276 Resūlu'llāh: + ṣalla'llāhu N.
1277 ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
1278 kimse: kimesne H, L, N.
1279 nesne: nesneyi H, L.
1280 ki: -H, L.
1281 ḳarındaşına: +daḫı N.
1282 Aynı manadaki bir hadis için bkz: Ahmed bin Hanbel, el-Müsned, 2/29; el-Muttak, Kenzu'l-Ummal, No: 188, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 186 (Okur, 2009: 73).
1283 Ve: -H, L.
1284 kimse: kimesne N.
1285 olmaya: olmayan H, L.
1286 "Kim, kalbinde Allah'tan başka bir dert ve düşünceyle birlikte sabahlarsa, onun Allah katında hiçbir değeri yoktur. Kim müslümanlara şefkat göstermezse, onlardan değildir" (Taberânî, Mu'cemu'l-Evsât, No: 474; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 248) (Okur, 2009: 73).
1287 ẕāliḳ: +va'llāhu +aʿlem N.
1288 Bunlardan Allah'a sığınırız.
1289 Ḳıṭʿa: Naẓm N.
1290 İnsanlık lutfetmektir. Onu bu görünen kalıp sanma. İnsan olana hüner lazım, suret yeterli değildir. Öyle olmazsa saraylardaki renkli resimlere de insan demek lazım. İnsanda fazl, ihsan olmadıktan sonra; duvardaki resmin insandan ne farkı var? Dünyayı elde etmek hüner değildir. Elinden gelirse birinin gönlünü al.

ʿAdl ü inṣāfuŋ altıncı aşlı (8) budur ki ḳapuŋda erbāb-ı ḥācetüŋ intiẓārını (9) ḥaḳīr ṣaymayup "El-intiẓaru eşeddu mine'l-mevt"den[1291] (10) ʿadd idüp ḥācetlerinüŋ ḥuṣūline saʿy idüp (11) ḳapuŋdan anları maḥrūm **[A1 49b]** ve nā-ümmīd göndürmeyüp ber-murād **[H 87a]** (12) eylemek ardınca olmaḳ gereksin. **[L 59b]** Zīrā ki (13) ehl-i ḥācetüŋ bir ḥācetini ḳażā eylemek yüz biŋ (14) rekʿat nāfile namāzını[1292] edā eylemekden efḍaldür. **Naẓm:**

(15) Dil be-dest āver ki ḥacc-ı ekberest
(16) Ez-hezārān Kāʿbe yek dil bihterest

(17) Tā be-kerd ān-ḫāne-rā der-vey nereft
[P1 117a] (1) Ve enderīn ḫāne be-coz ān-ḥay nereft[1293]

(2) **Nükte**

Bir gün ʿÖmer bin ʿAbdu'l-ʿAzīz ṣabāḥdan (3) öyle vaḳtine dek[1294] Müsülmānlaruŋ ḳażā-yı ḥavāʾicine (4) dürişüp ġāyetile müteʾab oldı. Ṣoŋra ḫalvetine (5) girüp bir miḳdār istirāḥat itmek diledi. (6) Oġlı aŋa eyitdi[1295] ki: "İy baba ehl-i ḥācetüŋ (7) ḥācetini bitürmekden emīn olduŋ mı ki ḥużūrıla (8) rāḥat itmek istersin? Eger sen istirāḥatde (9) iken bir ḥācetlü ḳapuda müntaẓır ola. Ve sen anuŋ (10) ḥaḳḳında muḳaṣṣır olasın Ḥaḳ Teʿālā'ya ne cevāb virürsin?" (11) didükde ʿÖmer bin ʿAbdu'l-ʿAzīz didi ki: "Gerçek (12) söylersin iy oġlum." Ve[1296] hemān ol dem yine ḥükūmetinüŋ (13) meclisine ʿavdet eyledi. **Naẓm:**[1297]

(14) To key bişnevī nāle-i dād-ḫˇāh
Çü ber-rūy-ı taḫtet boved ḫˇābgāh

(15) Elā tā neḫuspī derīn reh ki nevm
Ḥarāmest ber-çeşm-i sālār-i ḳavm[1298]

[N 51b] (16) **el-Aṣlü's-Sābiʿ**

ʿAdl ü inṣāfuŋ yidinci (17) aşlı budur ki nefsüŋi şehevātu ve'ẕ-ẕātilehū muʿtād **[P1 117b]** (1) itmeyesin. Yaʿnī elbise-i fāḫireyi her zamān geymek ve eṭʿime-i (2) leẕīẕeyi her ān yimek ve gice gündüz şehvet sürmege dürişmek (3) ʿādet idinmeyesin. Belki **[H 87b]** cemīʿ evḳātde ve cemīʿ eşyāda (4) ḳanāʿat üzre olasın. Zīrā ki ḳanāʿatsiz ʿadālet olmaz. (5) Ve ʿadāletsiz şehevāt elinden ḫalāṣ bulınmaz. **Ḳıṭʿa:**[1299]

(6) Peder çün devr-i ʿömreş munḳażī geşt

1291 Beklemek ölümden daha şiddetlidir.
1292 namāzını: namāzı H, L.
1293 Gönül kazan çünkü o iş Hacc-ı Ekber'dir. Bir yüreği kazanmak bin Kâbe ziyaretinden daha iyidir. Allah, Kâbe'yi kurdu ama kurdu kuralı ona gitmedi. Oysaki bu eve (benim vücuduma), o ebedî diri olan Allah'tan başka kimse gelmedi.
1294 dek: degin N.
1295 eyitdi: didi H.
1296 Ve: -H, L.
1297 Naẓm: Beyt N.
1298 Sen adalet isteyenlerin feryadını nasıl duyuyorsun? Geceleri yatağında nasıl uyuyorsun? Ey bu yolda yatan; kavmin reisinin gözüne uyku haramdır.
1299 Ḳıṭʿa: Beyt A1, N.

(7) Merā īn yek naṣīḥat kerd ü bukẕeşt
(8) Ki şehvet āteşest ez-vey be-perhīz
(9) Be-ḫōd to āteş-i dūzeḫ-i mekon tīz
(10) Der-ān-āteş ne-dārī ṭāḳat-i sūz
(11) Be-ṣabr ābī berīn āteş zen imrūz[1300]zamānıd

(12) **Nükte**

Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya'llāhu ʿanh baʿżı ṣuleḥādan (13) suʾāl eyledi ki: "Benüm aḥvālümden hīçbir nesne ẓāhir (14) oldı[1301] ki saŋa ḫōş gelmeye?" Ol ṣāliḥ buyurdı (15) ki: "Şöyle istimāʿ **[L 60a]** eyledüm ki sofraŋda iki etmek (16) ḳor imişsin. Ve senüŋ iki gömlegüŋ vardur.[1302] Birisi[1303] (17) gice[1304] içün ve birisi[1305] gündüz[1306] içün." Ḥażret-i ʿÖmer[1307] raḍ[1308] **[P1 118a]** (1) buyurdı ki: **[A1 50a]** "Bundan[1309] ġayrı nesne[1310] var mıdur."[1311] Ṣāliḥ (2) eyitdi[1312] ki: "Yoḳ ancaḳ budur." Ḥażret-i ʿÖmer[1313] raḍıya'llāhu ʿanh[1314] (3) buyurdı ki: "Va'llāhi bu didügüŋ hergiz olmamışdur ve olmasa (4) gerek in-şāʾallāh."[1315]

Ḥikmet

Ḥażret-i Yūsufʿaleyhi's-selām (5) Mıṣr'uŋ ḳaḥtında hergiz ṭoyunca yimek yimezidi. (6) Tā kim açları[1316] unuṭmaya. **Naẓm:**

Ān-ki der-rāḥat ü teneʿʿum zīst
(7) Ū çi dāned ki ḥāl-i gōrsne çīst

Ḥāl-i dermāndigān kesī dāned
(8) Ki be-aḥvāl-i ḫˇīş der-māned[1317]

el-Aṣlü'ṣ-Ṣāmin

1300 Babamın ömrü biterken; bana şu nasihati etti ve göçtü. Şehvet ateştir, ondan sakın. Kendini cehennem ateşinde yakma. O ateşte yanmaya takatin yoksa; bugün bu ateşe sabır ile su açmış ol.
1301 oldı: +mı N.
1302 vardur: var imiş H, L.
1303 Birisi: Biri H, L.
1304 gice: gündüz H, L.
1305 birisi: biri H, L.
1306 gündüz: gice H, L.
1307 Ḥażret-i ʿÖmer: ʿÖmer Ḥażreti A1.
1308 raḍ: raḍıya'llāhu ʿanh A1, H, L, N.
1309 Bundan: Daḫı N.
1310 ġayrı nesne: -N.
1311 var mıdur: +yoḫsa +hemān +bu +mudur N.
1312 eyitdi: buyurdı N.
1313 Ḥażret-i ʿÖmer: ʿÖmer Ḥażreti N.
1314 raḍıya'llāhu ʿanh: -N.
1315 in-şāʾallāh: +Teʿālā A1.
1316 açları: +ve +muḫtācları N.
1317 Rahat ve saadet içinde yaşayan kimse; açın hâlinin ne olduğunu ne bilir? Acizlerin hâlini ancak; kendisi aciz olan bilir.

(9) ʿAdl ü inṣāfuŋ[1318] sekizinci aṣlı[1319] budur ki tā mümkindür ki (10) her işi rıfḳ u luṭfıla işleyesin. Ḳahr u ʿunfıla (11) işlemeyesin. Zīrā ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[1320] (12) buyurmışdur ki: "**Küllü vālin lā-yerfuḳu bi-raʿiyyetihi lā-yurfeḳ** (13) **bihi [H 88a] yevme'l-ḳıyāmeti."**[1321] Ve Resūlu'llāh Ḥażretleri dāʾim duʿāsında (14) buyurur idi ki: "**Allāhumme'l-laṭif bi-külli vālin** (15) **yulṭifü bi-raʿiyyetihī ve aʿnif bi-külli vālin yuʿnef ʿalā-raʿiyyetehi."** [1322] (16) Ve daḫı buyurmışdur ki: "**El-vilāyetu ve'l-imretu ḥasenetāni** (17) **limen ḳāme bi-ḥaḳḳihimā seyyiʾetāni limen enẕara fī-himā."** Yaʿnī[1323] **[P1 118b]** (1) beglik ve emīrlik iki ḥasenedür. Şol kimesne içün ki (2) ḥaḳḳından gele. Ve iki seyyiʾedür. Şol kimse içün (3) ki ḥaḳḳından gelmeyüp teʾḫīre **[N 52a]** ḳoya.

Nükte

(4) Hişām bin ʿAbdu'l-Melik ki benī Ümeyye ḫalīfelerindendür. (5) Bir gün Ebū Ḥāzim Ḥażretleri'ne ki ekābir-i ʿulemādandur. (6) Didi ki: "Ḫilāfetüŋ umūrından[1324] necāt bulmaġa (7) tedbīr nedür?" Ebū Ḥāzim buyurdı ki: "Alduġuŋ derāḥim (8) ü denānīri vech-i ḥelālden alasın. Ve Ḥaḳḳ'uŋ[1325] rıżāsı (9) olan mevżiʿde ḫarc idesin." Hişām eyitdi ki: (10) "Kimse buŋa ḳādir olmaz." Ebū Ḥāzim buyurdı ki: "Şol kimse[1326] (11) buŋa ḳādir olur[1327] ki cinānuŋ naʿīmine rāġıb ve nīrānuŋ (12) ʿaẕāb-ı elīminden rāhib ola." **Ḳıṭʿa:**

(13) Ne her ki ḳuvvet-i bāzū vü manṣıbi dāred
(14) Be-salṭanat bi-ḫored māl-i merdomān be-güzāf
(15) Tevān be-ḥalḳ furūburden üstüḫˇān-ı duruşt
(16) Velī şikem bi-dired çün bügīred en-der nāf[1328]

(17) **el-Aṣlü't-Tāsiʿ**

ʿAdl ü insāfuŋ ṭoḳuzuncı **[P1 119a]** (1) aṣlı budur ki **[L 60b]** saʿy idesin ki[1329] cemīʿ raʿiyyetüŋ (2) senden rāżī ola ber-mūcib-i şerʿ-i ḳavīm ve ṭarīḳ-i (3) müsteḳīm. Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh[1330] ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[1331] (4) buyurmışdur ki: "Benüm ümmetümüŋ ġāyetile eyüleri şunlardur (5) ki **[H 88b]** sizi severler. Ve siz daḫı anları seversiz. Ve nihāyetile (6) yaramazları **[A1 50b]** şunlardur ki sizi sevmezler. Ve siz daḫı

1318 inṣāfuŋ: inṣāfı H, L.
1319 aṣlı: aṣlda H, L.
1320 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
1321 "Halkına şefkat göstermeyene (lidere) Allah da şefkat göstermez" (Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Âdâbü'l-Kâdî, No: 21052; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmâret, No: 14-659-14663) (Okur, 2009: 75).
1322 "Halkına şefkat göstermeyene (lidere) Allah da şefkat göstermez. Allah'ım halkına lütufta bulunan lidere sen de lütufta bulun. Şiddet gösterene sen de şiddetli ol" (Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Âdâbü'l-Kâdî, No: 21052; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmâret, No: 14-659-14663) (Okur, 2009: 75).
1323 Derkenar: İʿnāf doroşt giriften-i kār ber-kesī P1 (İnaf; bir işi biri için zor tutmak.).
1324 umūrından: umūrında H, L.
1325 Ḥaḳḳ'uŋ: ḫalḳuŋ N.
1326 kimse: kimesne A1, N.
1327 Ebū Ḥāzim buyurdı ki şol kimse buŋa ḳādir olur: -H, L.
1328 Makamına, gücüne güveniyordun. Halkın malını sebepsizce yemek ne demekmiş, gördün. İri kemiği yutmak mümkün. Fakat karnına indiğinde mideni yırtar.
1329 ki: -N.
1330 Resūlu'llāh: Resūl H, L.
1331 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.

(7) anları sevmezsiz.” Pes vālī ve ḥākim[1332] olan kimesneye[1333] lāyıḳ[1334] (8) budur ki her kimesnenüŋ medḥ ü ṣenāsına maġrūr olmaya (9) ve iʿtiḳād eylemeye ki cemīʿ raʿiyyeti aŋa ṣenā ve medḥ (10) eyleyen kimesne gibi andan rāżīlerdür. Belki iʿtiḳādı (11) bu olsun ki aŋa medḥ ü ṣenā idenler yā ḫavflarından (12) iderler veyāḫūd[1335] ṭamaʿ eclinden iderler. Ve ḫiẕmetinde (13) olan baʿżı ḫavāṣṣı taʿyīn eyleye. Tā kim raʿiyyetden anuŋ (14) aḥvālini tecessüs ideler. Ve ʿayb u hünerini efvāh-ı nāsdan (15) tefaḥḥuṣ idüp kendüye iʿlām ideler. Tā eger (16) begliginde nevʿā ḳuṣūrı olurısa anuŋ telāfīsine (17) saʿy eyleye. Niteki[1336] *Gülistān*’da Saʿdī-yi Şirāzī ʿaleyhi’r-raḥmeh **[P1 119b]** (1) buyurur ki:[1337] “Firīb-i düşmen meḫūr ve ġurūr-ı meddāḥ meḫir (2) ki ān-dām-ı zerḳ nihādeest ve īn dāmen-i ṭamaʿ (3) küşāde.”[1338] **Naẓm:**[1339]

Alā tā-neşnevī medḥ-i suḫen gūy
(4) Ki endek māye nefʿī ez-to dāred
(5) Ve ger rūzī murādeş ber-neyārī
(6) Dü ṣad çend-ān ʿuyūbet ber-şumāred[1340]

(7) **el-Aṣlü’l-ʿĀşir**

ʿAdl ü inṣāfuŋ onuncı aṣlı (8) budur ki rıżā-yı Ḫudā’ya ve şeriʿat-ı Muṣṭafā’ya muḫālif (9) hīçbir kimesnenüŋ rıżāsını istemeyesin. Anuŋçün ki (10) her kimse ki şerʿa muḫālif senden **[N 52b]** rāżī olmayup saŋa (11) öykelenür. Anuŋ öykesi saŋa[1341] żarār virmez. **[H 89a]** Mervīdür (12) ki ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz buyurmışdur ki: “Ben her ṣabāḥ (13) ki döşegümden ḳalḳaram. Ḫalḳuŋ yarısı benden rāżī (14) degüller. Baŋa öykeleri vardur.” Suʾāl eyledükde ki: “Nedendür?” (15) buyurmışdur ki: “Her kimseden[1342] ki[1343] ḥaḳ alurum elbette (16) benden rāżī olmayup baŋa öykelenür. Ve mümkin degüldür (17) ki ḫaşmınuŋ ikisini rāżī idesin.” Pes echel-i **[P1 120a]** (1) nās ṣol kimesnedür ki ḫalḳuŋ rıżāsı içün Ḥaḳḳ’uŋ (2) rıżāsını terk **[L 61a]** ider. Rivāyet olınur ki: “Muʿāviye (3) ʿĀişe Ḥażretleri’ne raḍıya’llāhu ʿanhā ve ʿan-ebīhā mektūb (4) göndürüp didi ki: ‘ʿİẓnī ʿiẓaten muḫtaṣaraten.’ Yaʿnī (5) iḫtiṣār üzerine baŋa bir vaʿẓ u naṣīḥat eyle. Pes (6) ʿĀişe raḍıya’llāhu ʿanhā buyurdı ki ‘**Semiʿtu Resūla’llāhi** (7) **ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem yeḳūlü men ṭalebe rıża’l-ḫalıḳ** (8) **fī-saḫaṭi’llāhi Teʿālā saḫiṭa’llāhu ʿaleyhi ve esḫaṭa ʿaleyhi’l-ḫalḳa**.’ (9) Yaʿnī Resūlu’llāh Ḥażretleri’nden şöyle işitdüm ki (10) buyurdı: ‘Her kimse[1344] ki ḫalḳuŋ rıżāsını ḫalḳuŋ (11) rıżāsı olmayan nesnede ṭaleb[1345] eyleye. Ḥaḳ Teʿālā andan (12) rāżī olmaz. **[A1 51a]** Ve ḫalḳı daḫı andan rāżī itdürmez.” Ve ḫalḳuŋ

1332 vālī ve ḥākim: ḥākim ve vālī N.
1333 kimesneye: kimseye N.
1334 lāyıḳ: +olan A1.
1335 veyāḫūd: yāḫūd H, L.
1336 Niteki: Nitekim N.
1337 ki: kim H, L.
1338 Düşmanın hilesine kanma ve yüze karşı methedenlerin sözlerinden gururlanma. Çünkü biri aldatmanın, diğeri de bir şey koparmanın peşindedir.
1339 Naẓm: -A1, H, L; Beyt N.
1340 Şairlerin sözlerine aldanma. Çünkü o sözler senden edineceği menfaatler içindir. Eğer bir gün bir şairin istediğini vermezsen; o sözlerin iki yüz misli kadar ayıplarını sayar.
1341 saŋa: -N.
1342 kimseden: kimesneden A1, N.
1343 ki: -H, L.
1344 kimse: kimesne N.
1345 ṭaleb: -N.

(13) ʿadem-i rıżāsınuŋ maʿnāsı budur ki Ḥaḳ Teʿālā ol (14) kimesneye tevfīḳ virmez ki ḫalḳı ʿibādete ve ṭāʿate (15) emr eyleye. Ve anlara umūr-ı dīniyye taʿlīm eyleye. Belki (16) anları ḥarām yimege terġīb idüp ecīrüŋ ücretini menʿ (17) eyleyüp merāʾenüŋ mihrini defʿ idüp **[H 89b]** zamānında **[P1 120b]** (1) şerʿa muḫālif nesneler mecrā olup ol sebebden (2) ḫalḳ andan rāżī olmayup ḫalḳuŋ mebġūżı olsa gerek. (3) "Neʿūẕu bi'llāhi min-ẕālik."[1346] Şimdi maʿlūm ola ki İmām-ı Hümām (4) Ḥüccetü'l-İslām[1347] menbaʿu'l-ālī Muḥammed Ġazālī buyurur ki: (5) "Ve iẕ ḳad ʿarefte uṣūle şecereti'l-īmāni ve ʿalimte fürūʿahā (6) faʿlem ennehunāke ʿayneyni li'l-ʿilmi testemiddü'ş-şecerete minhumā (7) el-māʾ." Yaʿnī vaḳtā ki bildüŋ ki şecere-i īmānuŋ (8) uṣūli ve füruʿı nedür? Pes şimdi maʿlūmuŋ[1348] olsun ki ʿilmüŋ iki (9) bıŋarı vardur ki şecere-i īmān andan ṣu içüp (10) neşv ü nemā bulur. Evvelki çeşme dünyānuŋ māhiyyeti[1349] ve keyfiyyeti[1350] (11) ve menfaʿati ve mażarratı ve bī-vefā ve pür-cefā olduġınuŋ maʿrifetidür. (12) Ve ikinci ʿayn nefs-i āḫirüŋ maʿrifetidür.[1351] Ve bu faḳīr-i keşīrü't-taḳṣīr (13) ki ẓāhirā İmām'uŋ kelāmına mütercim gibi (14) olmışam. Egerçi ki **mışrāʿ:**

Maḳṣūd ḥüsn-i tust digerhā bahānei[1352]

(15) Bu ʿaynān-ı **[N 53a]** neżżāḫatān ki şecere-i īmānuŋ meşreb-i ʿaẕbīdür. (16) İmām'uŋ icrā itdügi üslūbıla pāk ü ṣāf kemāl-i inṣāfıla (17) cārī **[L 61b]** itdürüp besātīn-i ʿulūmuŋ enhārından bir nice **[P1 121a]** (1) cedvel daḫı ilḫāḳ idüp bu risālede şimdiye degin (2) ʿādetümüŋ üzerine ʿāmil olup ve "*Enzele mine's-semāʾi māʾen ṭahūren.*"[1353] (3) feḥvāsıyla müstefīdlerüŋ keder-i cehlini giderüp (4) tā kim "*ve yuṭahhirakum taṭhīren*"[1354] ṣıfatıyla muttaṣıf olalar. (5) **Beyt:**

Āb-ı ʿilm ez-cūy-ı nuṭḳ-ı evliyā
[H 90a] (6) Şod revān iy teşne-i ġāfil biyā[1355]

(7) el-ʿAynü'l-Evvel Maʿrifetü'd-Dünyā ve Māhiyyetihā

Yaʿnī şecere-i (8) īmānuŋ uṣūline ve füruʿına neşv ü nemā viren evvelki ʿayn (9) dünyānuŋ maʿrifeti ve māhiyyetinüŋ keyfiyyetidür. İy sulṭān-ı (10) ʿālem rāy-ı enver-i ʿālem-ārāyuŋa maḫfī olmaya ki dünyā (11) menzil-i firārdur. Dār-ı ḳarār degüldür. Ve insān dünyāda (12) müsāfir ṣūretindedür. Evvel[1356] menzili anası raḥmi ve mehdidür.[1357] (13) Ve āḫirki menzili ḳabri ve'l-ḥadyidür. Pes dünyāda (14) tevattunı ve ḳarārı ve mekşi ve istiḳrārı oldur ki (15) her yıl ki ʿömrinden geçer merḥale gibidür. Ve her ay (16) ki

---

1346 Bunlardan Allah'a sığınırız.
1347 Ḥüccetü'l-İslām: +ve N.
1348 maʿlūmuŋ: maʿlūm N.
1349 māhiyyeti: māhiyyetini H, L.
1350 keyfiyyeti: keyfiyyetini H, L.
1351 maʿrifetidür: maʿrifeti N.
1352 Amaç senin güzelliğindir, diğerleri bahanedir.
1353 "O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandıralım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye **gökten tertemiz bir su indirdik**" (Furkân, 25/48).
1354 "Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin. Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve **sizi tertemiz yapmak** istiyor" (Ahzâb, 33/33).
1355 İlim suyu velilerin sözlerinden akmaya başladı. Gel ey gafil susuz!
1356 Evvel: Evvelki N.
1357 Derkenar: Mehd bişik P1.

münḳażī olur müsāfir seferinde[1358] **[A1 51b]** istirāḥat (17) itdügi gibidür. Ve her hefte ki geçer müsāfir yolında **[P1 121b]** (1) bir köye yitişdügi gibidür. Ve her gün ki geçer bir mīl yoldur (2) ki ṭarīḳinde ḳaṭʿ ider. Ve her nefesi bir ḫatvedür ki (3) yolda kor. Ve her nefesde āḫirete yaḳın olup[1359] dünyādan (4) baʿīd düşer. Ve dünyā bir köpridür ki ʿubūr içün (5) vażʿ olmışdur.[1360] Her kimse[1361] ki köpri üzerinde (6) ʿimārete meşġūldür. ʿÖmrini fenāya virmiş olur. Ve varacak (7) menzilini unuṭmış olur. Pes cāhildür (8) ʿāḳil degüldür.[1362] ʿĀḳil ol kimsedür ki dünyāda meşġūl olmaya illā (9) zād-ı meʿāduŋ taḥṣīline dünyāda[1363] ḥācet miḳdārıyla (10) kifāyet eyleye. Ve maʿlūmı ola ki kifāyet (11) miḳdārından ziyāde semm-i ḳātildür. Şöyle taṣavvur eyleye ki (12) cemʿ olınan ḫazāʾin ve defāʾin gümiş **[H 90b]** ve altun degüldür. (13) Belki ḫāk u küldür. Zīrā ki ʿālemüŋ māl u menālinden (14) ancaḳ naṣībi yidügi ve içdügi ve geydügi ve virdügidür. (15) Ġayrı degüldür. Ve her nesne ki andan ḳalur. **[L 62a]** Anunçün (16) ḥasret ve nedāmetdür. Ve ölüm vaḳtinde andan ḳaṭʿ-ı (17) ʿalāḳa eylemek aṣʿab-ı umūrdandur. Ve ḳıyāmetde ḥelāli **[P1 122a]** (1) içün ḥisāb ve ḥarāmı içün ʿaẕābdur. Ve'l-ʿiyāẕu bi'llāh. (2) Pes iy sulṭān-ı ʿālem! Maʿlūmuŋ olsun ki dünyānuŋ (3) rāḥatı birḳaç gündür. **[N 53b]** Ve ekṣerī taʿabıla maḫlūṭ ve (4) naṣabıla merbūṭdur. Lā-aḳal kemāli budur ki fānīdür. (5) Pes[1364] āḫiret-i bāḳī[1365] içün[1366] dünyā-yı fānīyi[1367] tercīḥ eylemek (6) ʿāḳil kimsenüŋ[1368] işi degüldür. Belki ʿāḳil oldur ki (7) bu bir iki günüŋ niḳmetine ṣabr eyleyüp āḫiretüŋ (8) niʿmetine ṭālib ve nefs ü şeyṭāna ġālib ola.

Nükte

(9) Meṣelā eger bir kimsenüŋ[1369] bir maḫbūbı var[1370] ola. Ve aŋa (10) diyeler ki eger bu gice maḫbūbuŋ firāḳıyla ṣabr idersin. (11) Taʿab ve naṣabsız saŋa biŋ gice teslīm iderüz. Ammā (12) eger bu gice ṣabr itmeyüp elbette gerekdür dirseŋ (13) ebedī bu giceden ġayrı sen anuŋ yüzini görmeseŋ[1371] gerek. (14) ʿĀşıḳ-ı bī-çāre daḫı egerçi ki maḫbūbınuŋ[1372] ʿışḳı (15) kemāl-i derecede ise ve bir ān ṣabrı mümkin olmazısa (16) biŋ gicenüŋ ḳurbı içün bir giceye[1373] ṣabr ider. Pes (17) maʿlūmuŋ ola ki dünyānuŋ ʿiddeti āḫiretüŋ müddetine göre **[P1 122b]** (1) biŋden biri degüldür. **[H 91a]** Belki āḫirete nisbet hīç degüldür. (2) Zīrā ki āḫiret nihāyetsiz ve bāḳīdür. Ve[1374] dünyā bī-ṣebāt ve fānīdür. (3) **Beyt:**[1375]

1358 seferinde: seferinden H, L.
1359 olup: olur H, L.
1360 olmışdur: olınmışdur A1.
1361 kimse: kimesne A1.
1362 ʿāḳil degüldür: -A1, N.
1363 dünyāda: dünyādan H, L, N.
1364 Pes: -A1.
1365 bāḳī: bāḳīdür N.
1366 içün: -N.
1367 āḫiret-i bāḳī içün dünyā-ı fānīyi: dünyā-yı fānīyi āḫiret-i bāḳī +üzerine A1
1368 kimsenüŋ: kimesnenüŋ H, L, N.
1369 kimsenüŋ: kimesnenüŋ H, L; kişinüŋ N.
1370 var: -H, L.
1371 görmeseŋ: görmeŋ +muġayyir olmaz A1.
1372 maḫbūbınuŋ: maḫbūbuŋ N.
1373 gicenüŋ ḳurbı içün bir giceye: -H , L.
1374 Ve: +bu H, L.
1375 Beyt: Rubāʿī N.

Be-zūr u zerr-i īn dünyā çü nā-ehlān meşev ġarre
(4) Ki tā ber-hem zenī dīde ne ān-bīnī ne īn bīnī[1376]

(5) Ve Ḥaḳ Teʿālā buyurmışdur ki: "*Yevme lā-yenfeʿu mālun ve lā-benūne* (6) *illā men etā Allāhu bi-ḳalbin selīmin.*"[1377] Ve meṣelde gelmişdür ki: **[A1 52a]** (7) "Daʿ mā-tendemu baʿdehu ʿaleyhi vāḳdim ilā-mā-teltecī ileyh."[1378] (8) **Rubāʿī:**

Ġarrā meşev ez-mülk-i Ferīdūn dārī
(9) Yā māl füzūn zi-genc-i Ḳārūn dārī
(10) Bā-īn heme ʿāḳıbet güẕārī vü revī
(11) Ger ʿömr zi-ʿömr-i Nūḥ efzūn dārī[1379]

(12) Şimdi bu risālede İmām-ı Hümām buyurur ki: "Dünyānuŋ (13) ṣıfatında *İḥyā-yı ʿUlūm*'umuzda bir kitāb esʾile (14) teʾlīf itmişüz. Ve ġāyetile muġnīdür. Lakin bu risālede (15) dünyānuŋ aḥvālinden on miṣal beyān idelüm ki[1380] (16) anuŋıla ḳanāʿat **[L 62b]** ḥāṣıl ola."

el-Miṣālü'l-Evvel (17) fī-Beyān-ı Siḥrihā

Evvelki miṣāl dünyānuŋ seḥḥāreligi beyānındadur. **[P1 123a]** (1) Ḥażret-i Resūlu'llāh[1381] ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[1382] buyurmışdur ki: (2) "**İẖẕaru'd-dünyā fe-innehā eshāru min-Ḥārūte ve Mārūte."**[1383][1384]

(3) Zān benī dünyāt rā-seḥḥāre ŋuvānd
(4) Kū be-efsūn ŋalḳ-rā der-çeh nişānd
(5) Ḫalḳ-rā binger ki çün ẓulmāniyend
(6) Der-metāʿı fānī çün fāniyend[1385]

1376 Ahmak insanlar gibi dünyada kudret ve servet ile gururlanma. Göz açıp kapatıncaya kadar ne onu görürsün ne bunu.

1377 "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka" (Şuarâ, 26/88-89).

1378 Sonradan kendisinden pişman olacağın şeyi terk et, kendisine sığınacağın şeyi tercih et.

1379 Efrîdûn'un malından çok malının olmasına böbürlenme. Kârûn'dan çok hazinen olmasına da böbürlenme. Bunlara rağmen bırakıp gideceksin. Hatta ömrün Nûh'un ömründen çok olsa bile.

1380 ki: -N.

1381 Resūlu'llāh: Resūl H, L.

1382 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.

1383 Mārūte: + Beyt N.

1384 "Dünyadan sakınınız; çünkü onun sihri Hârut ve Mârut'tan daha etkilidir" (İbnu Ebi'd-Dünyâ, Zemmü'd-Dünyâ, No: 132; Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 10504; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 6065; Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, No. 245) (Okur, 2009: 81).

1385 Dünya, halka büyü yaparak kuyuya atmıştır. Peygamber onun için dünyaya büyücü demiştir. Halka bak, bunlar karanlık alemindendir. Geçici bir mal için nasıl geçici bir hâle düşerler.

(7) Ve evvel sihṛi budur ki sen anı sākin taṣavvur idersin. (8) Ve senden hergiz gitmez ẓann idersin. Pes çünkim seni (9) duzaġına bıraḳdı. Ẓannuŋ budur ki senden hergiz (10) ayrılmaz. Ve ḥāl budur ki **[H 91b]** senden ḳaçmaḳ üzerindedür.[1386] (11) Yā oldur ki bir yuġurda[1387] senden yüz çevürüp gider. (12) Veyāḫūd nefes nefes ve[1388] ḥabbe ḥabbe gider. Ve dünyānuŋ miṣāli (13) gölgeye beŋzer. **[N 54a]** Ḳaçan ki aŋa baḳsan ẓann (14) idersin ki meger sākindür. Ḥālbuki[1389] gitmek üzerindedür. (15) Ve insānuŋ ʿömri daḫı tedrīcile ʿale'd-devām gitmekdedür. (16) Ve her nefes ve her laḥẓa eksilmekdedür. **Naẓm:**

(17) Her dem ez-ʿömr mī reved nefesī
[P1 123b] (1) Çün nigeh mī konī nemānd besī

(2) İy ki pencāh reft ü der-ḫˇābī
(3) Meger īn penc rūz der-yābī

(4) ʿÖmr berfest ü āftāb-ı temmūz
(5) Endekī mānd u ḫˇāce ġarra henūz[1390]

(6) **el-Miṣālü'ṣ-Ṣānī**

İkinci miṣāl budur ki dünyānuŋ (7) cümle sihṛlerinden bir daḫı oldur ki saŋa maḥabbetini[1391] (8) iẓhār ider.[1392] Tā ki seni kendüye ʿāṣıḳ eyler[1393] (9) ve saŋa[1394] şöyle gösterür kendüyi[1395] ki saŋa müsāʿiddür. (10) Ve senden hergiz naḳl idüp ġayra varmaz. Ammā (11) saŋa ṭavşan uyḫusın virdükde senden ḳaçup (12) aḫere gider. Ve saŋa ḥāṣıl olmaz. Anuŋ firaḳından (13) illā keder. Dünyānuŋ meṣeli bir fāḥişe ʿavrete (14) beŋzer ki ġāyetile ḫaddāʿ ve mekkāre ola. Ve erleri **[A1 52b]** mekr (15) ü rīv ve efsūn-ı dīvile duzaġına buraḳup erler daḫı (16) anı gördükde aŋa taʿaşşuḳ idüp ol daḫı anları (17) evine daʿvet eyleyüp ṣoŋra anları aldayup **[H 92a]** envāʿ-ı ḥīle ile **[P1 124a]** (1) helāk eyleye. Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām baʿżı mükāşefelerinde **[L 63a]** (2) dünyāyı bir ʿacūze ṣūretinde[1396] gördi. Ve andan (3) suʾāl eyledi ki: "Ne ḳadar erüŋ vardur?" Dünyā eyitdi:[1397] (4) "Lā-yuʿaddu ve lā-yuḥṣā."[1398] Pes Ḥażret-i ʿĪsā buyurdı[1399] ki: (5) "Erlerüŋ öldi veyāḫūd seni boşadılar." Cevāb virdi (6) ki: "Yoḳ ben anlaruŋ kimisini[1400] öldürdüm. Ve kimisini boşadum." (7) Pes ʿĪsā ʿaleyhi's-selām buyurdı ki: "ʿAceb kimselerdür[1401]

1386 üzerindedür: üzeredür A1.
1387 yuġurda: güzde A1.
1388 ve: -H, L, N.
1389 Ḥālbuki: Ḥāl budur ki H, L.
1390 Her an ömrümden bir nefes gidiyor. Etrafıma bakıyorum kimseler kalmamış. Elli yaş yaşadın hâlâ uykudasın. Kalan beş günün kıymetini mi idrak edeceksin? Ömür temmuz güneşine maruz kalan kardır. Erimiş ama hâlâ gururlanıyor.
1391 maḥabbetini: maḥabbeti N.
1392 ider: eyler H, L.
1393 eyler: ider A1.
1394 saŋa: +kendüyi A1.
1395 kendüyi: -A1.
1396 ṣūretinde: şeklinde H, L.
1397 eyitdi: +ki A1, N.
1398 Çok, sayıları belli değil.
1399 buyurdı: didi H, L.
1400 kimisini: kimini H, L.
1401 kimselerdür: kimesnelerdür A1, N.

(8) şunlar ki[1402] senüŋ bu ḥālüŋi görürler. Ve itdügüŋ (9) fesādları müşāhede iderler.[1403] Ve saŋa rāġıblar[1404] ve ṭāliblerdür.[1405] (10) Ve ʿibret almazlar."

el-Miṣālü'ṣ-Ṣāliṣ

Üçünci (11) miṣāl dünyānuŋ siḥrlerinden bir daḫı budur ki ẓāhirini (12) envāʿ-ı zīnetile arāste ve eṣnāf-ı niʿmetile pirāste idüp (13) miḫnet ü niḳmetlerini[1406] bāṭınında gizler. Tā ki cāhilleri (14) ẓāhiriyle maġrūr ve meḥāsin-i kāẕibesiyle mesrūr ḳıla. Hemān (15) bir ʿacūze-i ḳabīḥeye[1407] beŋzer ki yüzini örtüp aḥsen-i (16) elbise ile kendüzini müzeyyen ḳılup ıraḳdan (17) ḫalḳı meftūn ve ʿaşḳından mecnūn ider. Ammā çünki **[P1 124b]** (1) vech-i ḳabīḥinden keşf-i ġıṭā eylediler. Ve başından (2) ḫimārını ve üzerinden izārını giderdiler. Feżāʾiḥini (3) müşāhede ḳılup ḳabāʾiḥini muʿāyene **[N 54b]** görüp maḥabbetinden (4) peşīmān ve müveddetinden perīşān oldılar. **Ve ḫaberde** (5) variddür ki: "**İnne'd-dünyā tuʾtā [H 92b] yevme'l-ḳıyāmeti fi-ṣūreti** (6) **ʿacūzetin ḳabīḥatin muşevvehetin zerḳāi'l-ʿayni** (7) **vaḥişeti'l-vechi ḳad ḳaʿaret enyābuhā ve kesuret.** (8) **Esnānuhā fe-iẕā rāeha'l-ḫalāʾiḳu ḳālū neʿūẕu bi'llāhi minhā** (9) **mā-haẕihi'l-ḳabīḥatu'l-muşevvehtu fe-yuḳālü lehum hāẕihi'd-dünyā'lletī** (10) **küntüm ʿaleyhā teteḥāsedüne ve li-eclehā (11) teteḥāḳadüne ve tesfikūne e'd-dimāʾe bi-ġayri ḥaḳḳin ve taḳṭaʿūne** (12) **erḥāmekum ve tetebaḫtarūne bi-zuḫrufihā ve teġatterūne** (13) **minhā şumme yuʾmeru bihā ila'n-nāri fe-teḳūlu ilāhī eyne** (14) **eḥibbāyi fe-yuʾmeru bihim fe-yuḳaʿune meʿahā fi-cehenneme**." (15) Maʿnā-yı ḥadīṣ-i şerīf budur ki ḳıyāmet güninde (16) dünyāyı bir ʿacūze ṣūretinde ki zişt-rūy ve çepel-heyʾet (17) ve ezraḳ-çeşm ve ḳabīḥ ṣūretdür. Dırnaḳları **[P1 125a]** (1) çuḳur çuḳur ola ve dişleri ṣınıḳ ṣınıḳ[1408] ola. **[L 63b]** Ḥaşr (2) olsa gerek ehl-i maḥşer anı bu şeklile gördüklerinde (3) diyeler ki Allāh Teʿālā'ya ṣıġınuruz bu ʿacūzenüŋ (4) şerrinden neʿaceb ḳabīḥe ʿacūze olur bu.[1409] Pes maḥşer (5) ehline dinile ki bu ʿacūze ol dünyādur ki anuŋçün (6) birbirüŋüze ḥāsedler ideridüŋüz. Ve andan ötürü (7) birbiriŋüze ḥıḳd baġlarıduŋuz. Ve nā-ḥaḳ yire anuŋçün (8) ḳanlar dökeridüŋüz. **[A1 53a]** Ve ḳatıʿ raḥmler ideridüŋüz. (9) Ve anuŋ zeḫārifiyle tebaḫtur ve tekebbür[1410] ideridüŋüz. (10) Ve anuŋıla maġrūr olup āḫireti bir berg-i terreye (11) ṣaymaz idüŋüz. Ṣoŋra emr gele ki dünyāyı (12) cehenneme **[H 93a]** ileteler. Dünyā diye ki: "İy benüm İlāh'um![1411] Ve efendüm ve pādşāhum (13) ḳanı benüm dostlarum?" Pes emr ola ki: "Bunuŋ (14) muḥibblerini daḫı anuŋıla cehenneme göndüreler. Ve dünyā (15) ile cehennemde[1412] ḳalalar Allāh Teʿālā diledügi zamāna degin." (16) "Neʿūẕu bi'llāhi min-ẕalik ve min-şerri'n-nāri ve'l-mālik."[1413]

(17) **el-Miṣālü'r-Rābiʿ**

1402 ki: -N.
1403 iderler: ider H, L.
1404 rāġıblar: rāġıblardur A1; ṭālib N.
1405 ṭāliblerdür: -A1; rāġıblardur N.
1406 niḳmetlerini: niʿmetlerini H, L.
1407 ʿacūze-i ḳabīḥeye: ʿacūze-i ḳahbeye H.
1408 ṣınıḳ: -A1, N.
1409 bu: -H, L.
1410 tekebbür: tekebbürlik H, L.
1411 İlāh'um: Allāh'um H, L.
1412 cehennemde: cehenneme +gideler +ve +anda H, L
1413 Bundan, ateşin ve sahibinin şerrinden Allah'a sığınırız.

Dördünci[1414] miṣāl budur ki insān **[P1 125b]** (1) ḥisāb eylesün ki ezelden[1415] vücūd-ı ḫāricī bulduġına (2) degin[1416] mābeynde[1417] ne miḳdār zamān geçmişdür? Vücūda (3) geldükden ṣoŋra tā öldüġine degin[1418] ne miḳdār (4) zamān olur? Ve bu āmed ki ḥayātınuŋ müddetidür. (5) Ezelden vücūda geldügi müddete göre ḳaç cüzveden (6) bir cüzv vāḳiʿ olur? Dünyānuŋ beḳāsı ve fenāsı bundan (7) maʿlūm idinür? Ve dünyāda iḳāmet itdügi ne miḳdār olduġı (8) teyaḳḳun ider. Ve maʿlūm idinür ki dünyānuŋ miṣāli (9) müsāfirüŋ ṭarīḳine beŋzer ki evvel menzili mehd ve āḫir (10) menzili laḥd ola. Ve mehdile laḥd arasında vāḳiʿ (11) olan menāzil birḳaç menzildür ki[1419] sürʿatile ṭayy (12) olınup[1420] münḳażī olur. Nitekim sābıḳā ẕikr olındı (13) ki ʿömrüŋ her senesi menzil gibidür. Ve her ayı (14) fersaḫ gibi[1421] ve her güni mīl gibidür. Ve her **[N 55a]** nefesi (15) ḫatve gibidür. Ve insān dünyāda olduḳça dāʾim seyr üzerindedür. (16) Kimisinüŋ ṭarīḳinden bir fersaḫ ḳalmışdur. Ve[1422] kimisinüŋ (17) yolından daḫı ziyāde. **[H 94a]** Ve kimisinüŋ[1423] daḫı eksük. **[P1 126a]** (1) Ammā ġāfil olan kimesne[1424] ẕāhildür. Ve[1425] ṣanur ki (2) dünyāda **[L 64a]** mücāvir ḳalsa gerek. Kendüyi muḳīm "lā-yebraḥ[1426] (3) ve ḳaṭını[1427] lā-yunzaḥ"[1428] ẓann ider. Ve baʿẓı aʿmālüŋ ve eşġalüŋ (4) tedbīrine çalışur ki eger dünyāda ḳalsa on yıldaŋ (5) ṣoŋra ancaḳ aŋa muḥtāc olur. Ḫaberi yoḳdur (6) ki cāʾizdür ki on günden ṣoŋra taḫt-ı türābda gövdesi (7) ḫūn u rīm ve üstüḫˇānı ʿazm-i remīm ola. **Rubāʿī**:[1429]

(8) Dünyā be-miṣl-i çü kūze-i zerrīnest
(9) Geh āb der ü telḫ ü gehī şīrīnest
(10) To ġarra meşev ki ʿömr men çendīnest
(11) Kīn esp-i ecel hemīşe zīr-i zīnest[1430]

(12) **el-Miṣālü'l-Ḫāmis**

Bişinci miṣāl budur ki maʿlūm[1431] (13) olsun ki dünyā ve ehl-i dünyānuŋ meṣeli ki leẕẕātına (14) ve şehevātına meşġūl olurlar. Ve ṣoŋra āḫiretde anuŋ sebebiyle (15) envāʿ-ı feżāʾiḥ ve ḳabāʾiḥ müşāhede iderler. Bir insāna beŋzer (16) ki ḥācetinden ziyāde bir

---

1414 Dördünci: +Ve dördünci A1.
1415 ezelden: ezel A1, N.
1416 degin: -N.
1417 mābeynde: mābeyninde H, L, N.
1418 degin: -A1, N.
1419 menzildür ki: menzildeki A1.
1420 olınup: olınur H, L.
1421 gibi: gibidür H, L.
1422 Ve: -H, -L
1423 kimisinüŋ: kiminüŋ N.
1424 ġāfil olan kimesne: -H, L.
1425 Ve:-A1.
1426 Derkenar: Lā-yebraḥ ey lā-yezūlü N, P1 ("Lâ-yebrah" yani "hâlâ devam ediyor" demektir.).
1427 Derkenar: Ḳātın iḳamet künde yuḳālu nuziḥa bifulānin mechūlen iẕā beʿude an diyārihi ġaybeten beʿīdeten P1(Kâtın ikamet edilmek demektir. "Kişi, uzun bir süre memleketinden uzak olduğunda meçhul (siga ile) olarak "Filan kişi memleketi dışında yaşadı." denilir.).
1428 Sürekli kalacak bir ikamet sahibi ve hiç göçmeyecek bir sakin.
1429 Rubāʿī: Beyt A1.
1430 Dünya altın testi gibi görünür. Su, onda bazen acı bazen tatlıdır. Sen ömrünün uzun olmasına böbürlenme. Çünkü ecel atı her zaman yakındır.
1431 maʿlūm: maʿlūmuŋ H, L.

ṭatlu[1432] ve[1433] yaġlu yimek (17) yimiş ola. Ve haẓmına ḳādir olmayup maʿidesi cūş u ḫurūş **[P1 126b]** (1) idüp ol yidügi taʿāmuŋ feżāḥatini maʿidesinüŋ (2) ḳabāḥatinden müşāḥede ve muʿāyene eyleye. Pes leẕẕeti **[A1 53b]** fānī (3) olduġına peşīmān ve fażīḥati bāḳī ḳalduġına[1434] perīşān (4) olup vā-veylā ve vā-ḥasretā ve vā-nedāmetā ile günin (5) geçüre. Ke-ẕālik her ne ḳadar ki insān dünyānuŋ leẕẕāt u (6) şehevātıyla ülfet baġlar ulūm vaḳtinde andan ayrılması (7) ṣaʿb olur. **[H 94a]** Zīrā ki mevtiyle dünyānuŋ[1435] meyli vü maḥabbeti zāʾil olmaz (8) belki zāʾid olur. Anuŋçün ki maḥabbet ḳalbüŋ (9) ṣıfatıdur. Ve göŋül olmaz. Ve ḳaçan ki āḫiretde göŋül dünyā maḥabbetiyle (10) memlū ola naʿīm-i cinándandur. Ve raḥmet-i Raḥmān'dan mehcūr (11) olur. **Rubāʿī**:[1436]

Rūzī ki ecel koned şebīḫūn
(12) Elbette bi-bāyed ez-cihān reft
Ger dil ne-boved esīr-i dünyā
(13) Āsān reh-i ān-cihān tevān reft[1437]

el-Miṣālü's-Sādis

(14) Altıncı miṣāl budur ki iy sultān-ı ʿālem! ʿİlm-i şerīfüŋ (15) muḥīṭ olsun ki dünyānuŋ umūrı evvel-i ḥālde ẓuhūr (16) bulduḳda insān şöyle ẓann ider ki ġāyetile ḳarībü'l-ḥuṣūl (17) ve muŋtaṣaru'l-vüṣūldür. Ve anuŋ eşġāli mütevālī **[P1 127a]** (1) degüldür. Ammā andan ġāfildür ki gāh olur ki (2) anuŋ şuġllerinden **[L 64b]** ve emrlerinden[1438] bir şuġl ve bir emr biŋ (3) şuġla ve emre müʾeddī ve müteselsil olur. Ve ʿömr-i girān-māye ve (4) himmet-i ʿālī-pāyenüŋ dükelisi anda[1439] ḫarc **[N 55b]** olup (5) "*ve hum yeḥsebune ennehum yuḥsinune ṣunʿān*"[1440] ḳabīlinden (6) olur. Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām buyurmışdur ki: "Dünyānuŋ (7) ṭālibi mā-yı baḥruŋ şāribidür. Her ne ḳadar ki (8) artuḳ içer artuḳ ṣuṣar. Pes lā-yezāl içer ve (9) ḳanmaz tā helāk olur. Ve helāk olduġını ṣanmaz." (10) Ḥażret-i Resūl ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[1441] buyurmışdur ki: (11) "Mümkin degüldür ki deryāya ṭalan kimesnenüŋ (12) gövdesi ışlanmaya." Ke-ẕalik olmaz ki dünyānuŋ umūrına (13) duḫūl iden kimse[1442] **[H 94a]** dünyānuŋ denesi ve levṣiyle mütedennis (14) ve mülevveṣ olmaya."[1443] Zühhāddan baʿżı buyurmışdur (15) ki: "Dünyādan[1444] ḥāṣıl olan māluŋ miṣāli ayaḳ yolına (16) beŋzer ki her ne ḳadar ki[1445]

1432 ṭatlu: +yimek H, L.
1433 ve: veyā H, L.
1434 ḳalduġına: olduġına N.
1435 dünyānuŋ: +ve H, L.
1436 Rubāʿī: -A1; Beyt N.
1437 İnsanın eceli gelip çattığında; elbette ki dünyadan gitmek gerekir. Eğer dünyaya gönül bağlamazsak; o dünyaya daha rahat yolcu olabiliriz.
1438 emrlerinden: umūrlarından H, L.
1439 anda: andan H, L.
1440 "(Ey Muhammed!) De ki: 'Amelce en çok ziyana uğrayan; **iyi iş yaptıklarını sandıkları halde** dünya hayatındaki çabaları kaybolup giden kimseleri size haber verelim mi?" (Kehf, 18/104)
1441 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
1442 kimse: kimesne A1, H, L, N.
1443 "Denize düşenin ıslanmaması mümkün olmadığı gibi; dünyaya dalanın da kirlenmemesi mümkün değildir" [Aynı konuda benzer bir hadis için bkz: İbnu Ebi'd-dünyâ, Zemmü'd-dünyâ, No: 89; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 10583; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 6065; Zebidî, İthaf, 9/599; Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-dîn, 3/266 (Beyrut, 2000)] (Okur, 2009: 81).
1444 Dünyādan: Dünyānuŋ N.
1445 ki: -H.

necāseti[1446] ziyāde[1447] olur[1448] (17) rāyiḥası[1449] artar."[1450] Neʿūẕu bi'llāh. Pes maʿlūm oldı ki **[P1 127b]** (1) dünyāya ṭālib olmaḳ[1451] ṭalebinde ḥırṣ üzerine olmaḳ: (2) "**Ed-dünyā cīfetun ve ṭālibuhā kilābun."**[1452] ʿidādından ʿadd olınur.[1453] (3) Ḫuṣūṣā ki ʿÖmer-i ʿAzīz'üŋ zamānından[1454] bir ān ḳalmış (4) ola ve āfitāb-ı şebāb maġrib-i şeybde ġurūb itmiş ola.[1455] (5) Şol vaḳtde dünyānuŋ ḥırṣı ġāyetile meẕmūm ve el-ḥarīṣün (6) maḥrūmdur. Egerçi ki ḥadīṯ-i ṣaḥīhdür[1456] ki: (7) "Yeşību ibnu Ādeme ve yeşubbu fīhi ẖaṣletāni'l-ḥariṣ (8) ve ṭulu'l-emel."[1457] Ve Ḫażret-i Mevlevī *Meṯnevī-yi Maʿnevī*'sinde buyurur:[1458]

(9) Ḥırṣ der-pīrī cūhūdan-rā mebād
(10) İy şāḳīyyi ki Ḫudāş īn ḥırṣ dād

[A1 54a] (11) Rīẖt dendānhā-yı seg çün pīr şod
(12) Terk-i merdom kerd u sergīngīr şod

(13) Īn segān-ı şaṣt sāle-rā niger
(14) Her demī dendān-ı segşān tīzter

(15) Pīr-i seg-rā rīẖt peşm ez-pūstīn
(16) Īn segān-ı pīr-i aṭlaspūş bīn

(17) ʿIşḳşān u ḥırṣşān der-ferc u zer
[P1 128a] (1) Dem-be-dem çün nesl-i seg bīn bīşter[1459]

(2) **el-Miṯālü's-sābiʿ**

Yidinci miṯāl budur ki dünyāda (3) olan kimesnenüŋ meṯeli şol ḳonuġa[1460] beŋzer ki **[L 65a]** (4) bir eve anı daʿvete oḳumışlar ola. Ve ṣāḥib-daʿvetüŋ **[H 95a]** (5) ʿādeti[1461] bu ola ki evini eżyāf içün eṣnāf-ı zīnetile (6) ve elāf-ı ṭībetile arāste ve pirāste ḳılur ola. Ve evine

---

1446 necāseti: rāyiḥası H, L.
1447 ziyāde: artar N.
1448 olur: ise H, L.
1449 rāyiḥası: necāsetüŋ H, L; +daḫı N.
1450 artar: artuḳlıġına +delāletdür H, L.
1451 olmaḳ: ṭalib ü N.
1452 Dünya bir leştir. Talibi de köpeklerdir.
1453 olınur: ider N.
1454 zamānından: zamānında H, L, N.
1455 ola: olsa H, L.
1456 ṣaḥīhdür: ṣaḥīh +budur A1.
1457 Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs" [Buhârî, Rikâk 5; Müslim, Zekât 115, (1047); Tirmizî, Zühd 28. (2340), : İbnu Mâce, Zühd 27, (4234) (Canan, 2001: 6, 328).
1458 buyurur: +Naẓm N.
1459 "Yaşlılıktaki hırs Yahudilerde bile olmasın. Tanrı'nın verdiği bu hırs ne kötü eşkıyadır. Yaşlanınca köpeğin dişleri dökülür. İnsanları bırakır, dışkı yer olur. Bak hele şu altmışlık köpeklere. Köpek dişleri her an keskinleşmede. Yaşlı köpeğin derisinden tüyleri dökülür. Bak hele atlas giymiş şu yaşlı köpeklere! Aşkları, hırsları amcık ile paraya. Köpek soyu gibi çoğalmakta; baksana!" (Kanar, 2014: II, 676)
1460 ḳonuġa: ḳonaġa H, L.
1461 ʿādeti: daʿveti N.

(7) fevc fevc ve bölük bölük birbirinüŋ ardınca daʿvet (8) idüp öŋlerine bir altun ṭabaḳ ki cevāhirden (9) ṭolu ola ve bir gümiş buḫūrdān ki ʿūd u ḳumārīyle (10) ve sāʾir buḫūrlarıla müretteb ve muṭayyeb ola getürüp tā kim (11) ol cevāhire bakmaġıla nūr-ı çeşmlerini arturalar.[1462] Ve ol (12) buḫūrlarıla buḫūrlanup ṭīb-i rāyiḥasıyla müsteṭāb (13) olalar. Ṣoŋra gitmek vaḳtinde ol ṭabaḳ ve ol (14) buḫūrdān ḥāli üzerine[1463] yine ev ṣāḥibinde **[N 56a]** ḳalup (15) tā ki anlara getürdügi gibi evine daʿvet idecek (16) ādemlere daḫı getüre. Ve anlar daḫı ol cevāhir ve ol (17) buḫūrdan müstefīd olalar. Pes her kimse ki **[P1 128b]** (1) ʿāḳildür ve daʿvetüŋ rüsūmına ʿārifdür. Ve kāmil[1464] ol micmerede (2) olan buḫūrıla mütebaḫḫir ve ol cevāhir-i nefīse ile gözi (3) mütenevvir olur. Ve micmere ve ṭabaḳa tamaʿ itmez. Belki (4) ṭīb-i ḫātırıla ol evden gidüp ṣāḥibü'l-beyte (5) envāʿ-ı şükrān iẓhār ider. Ammā şol kimesne (6) ki aḥmaḳ ve eblehdür.[1465] Şöyle tevehhüm ider ki bu ṭabaḳ (7) ve[1466] micmere anuŋçün ḥāżırlayup getürmişler ki (8) aŋa hibe ideler. Pes evden gidecek zamānda ṭabaḳ (9) ve micmere bile alup gitmek istedükde evüŋ (10) ḫiẕmetkārları elinden **[H 95b]** alup efendilerine teslīm (11) iderler. Ve ol aḥmaḳ itdügi fiʿl-i ḳabīḥden nādim (12) olup ḍayyiḳu'ṣ-ṣadr[1467] ve taʿbānü'l-ḳalb[1468] ol evden (13) gider. Ve aŋa ḥāṣıl olmaz illā keder. Pes (14) dünyā dārü'ż-żiyāfedür. Ve envāʿ-ı leẕẕāt ve şehevātı (15) ve eṣnāf-ı esbāb ve edevātı ṭabaḳ-ı zer-i pür-cevher (16) ve micmere-i nuḳra-i pür-ʿūd u ʿanberdür. Her kimse ki (17) ṭarīḳiyle zād-ı müsāfir miḳdārınca andan tenāvül eyledi.[1469] **[P1 129a]** (1) Ve ziyādeye[1470] ṭamaʿ baġlamadı.[1471] Āsānlıġıla ve ʿizzet ü ḥürmetile (2) bu evden gidüp ṣāḥibü'l-beyt ḳatında merġūb (3) ve āḫiretde maḥbūb olsa gerek. Ve eger zāddan ziyādeye[1472] **[L 65b]** (4) ṭamaʿ ve māl u menāl cemʿ idüp bu evden bile alup gitmek (5) isterse "El-ʿāriyetü müsteredde."[1473] **[A1 54b]** feḥvāsıyla ölmek ve ḳatında (6) elinden alurlar. Ancaḳ dörd arşun biz[1474] ve iki arşun (7) yir[1475] alup gidebilür.[1476] **Naẓm:**[1477]

Telḫī-yi faḳr eger kulū gīrest
(8) ʿAḳıbet ḫōş-güvār ḫˇāhed būd
(9) Her çi der-ḫāne māye-i sebukīst
(10) Sāʿat-i kūç bār-ḫˇāhed būd[1478]

1462 arturalar: arturur N.
1463 üzerine: üzerinde H, L.
1464 kāmil: kāmildür H, L.
1465 aḥmaḳ ve eblehdür: ebleh ve aḥmaḳdur H.
1466 ve: +bu A1, N.
1467 ḍayyiḳu'ṣ-ṣadr: ḍayyiḳu'l-ḳalb H, L.
1468 taʿbānü'l-ḳalb : taʿbānü'ṣ-ṣadr H, L.
1469 eyledi: diledi H, L.
1470 ziyādeye: ziyāde H, L.
1471 baġlamadı: eylemedi N.
1472 ziyādeye: ziyāde H, L.
1473 Emanet iade edilir.
1474 biz: -N.
1475 ve iki arşun yir: -A1, N.
1476 gidebilür: gider H, L.
1477 Naẓm: Beyt A1.
1478 Eğer fakirliğin acılığı boğazını tutmuşsa; sonunda güzel bir tadı olacak. Evinde seni utandıran bir şey varsa; Sen, dünyadan gittiğin zaman o kalacak.

(11) “Ve li’llāhi derrumen ḳāle”[1479] **ḳıṭʿa:**

Ger bī-ḫeberān ān-ḳıymet-i īn faḳr ne-dānend
(12) İy ʿaḳl to bārī be-yaḳīn bīnī vü dānī
(13) Firʿavn ve ʿaẕāb-ı ebed ü rīş-i muraṣṣaʿ
(14) Mūsā vü kelīmu’llāh u çūpī vü şebānī[1480]

(15) **el-Miṣālü’ṣ-Ṣāmin**

Sekizinci miṣāl budur ki (16) ehl-i dünyānuŋ meṣeli ve dünyānuŋ māl u menāllerine (17) ihtimāmları ve āḫiretüŋ nisyānı ve ihmāl-i tāmları **[P1 129b]** (1) bir ṭāʾifenüŋ **[H 96a]** meṣelidür ki deryāda[1481] bir gemiye girmişler (2) ola.[1482] Ve bir memleketi maḳṣad u maḳṣūd idinmişler ola. Eṣnā-yı (3) seferde iken bir cezīreye yitişeler.[1483] Pes murād idineler (4) ki ṭahāret ve ḳażā-yı ḥācet içün bir mikdār (5) zamān gemi ol cezīrenüŋ ṣāḥilinde ārām eyleye. (6) Pes gemide olan ḫalḳ **[N 56b]** bi’l-külliye gemiden çıḳup (7) ol cezīrede münteşir olalar. Ve mellāḥ her zamān (8) çaġırur[1484] ola[1485] ki taʿcīl üzerine[1486] oluŋ ṭahāret (9) ve namāzdan ġayrı içün meks eylemek cāʾiz degüldür. (10) Nā-gāh vaḳt fevt olur. Ve bād-ı murād elden gidüp (11) gemiye fesād gelür. Pes gemi[1487] ḫalḳı ol cezīrede (12) münteşir olduḳda[1488] ehl-i ʿaḳl olan kimesneleri (13) hemān āb-dest ü namāza meşġūl olup sehl zamānuŋ (14) içinde yine mekānlarına ʿavdet idüp gemiyi ḫālī[1489] (15) bulup evfaḳ-ı mevāżiʿinde[1490] ve erfaḳ-ı emākininde sākin (16) oldılar. Ve ṭāʾifenüŋ baʿżısı ol cezīrenüŋ (17) ʿacāʾibinde ve içinde olan[1491] ġarāʾibinde[1492] ḫayrān olup **[P1 130a]** (1) gāh eşcār u eṣmārını temāşā ḳılup eṭyārınuŋ terennümātını (2) istimāʿ idüp şevḳinden ve evḳinden Mevlevīler (3) gibi semāʿ eyleyüp cezīrenüŋ ṣaḥbā-yı mülevvenesinden (4) müteʿaccib ve izhār-ı ṭayyibesiyle müteṭayyib **[L 66a]** (5) olup ḫaylī zamān eglenüp gemiye ʿavdet[1493] (6) eyledüklerinde geminüŋ emākin-i **[H 96b]** laṭīfesini[1494] (7) ve mevāżiʿ-i şerīfesini[1495] ḫālī bulmayup vüsʿat üzerine (8) olmayup[1496] eżyāḳ-ı mevāżiʿine rükūn ve ażlem-i mecālisine (9) sükūn eylediler. Ve geminüŋ baʿżı ṭāʾifesi (10) ol cezīrenüŋ temāşāsıyla ḳanāʿat itmeyüp eṣmār u (11) ezhārından ve ḥaşbā-yı mülevvenesinden cemʿ idüp (12) arḳalarına alup gemiye geldüklerinde yir bulmayup

---

[1479] Şöyle diyen kişiye maşallah, aferin!
[1480] Eğer habersiz insanlar bu fakirliğin değerini bilmezlerse; ey akıllı! Sen Allah için gerçeği gör ve anla. Firavun, o iyi görünen sakalıyla daima azaba müptela olacak. Mûsâ ise çobanlığı ile Allah’a yakındı ve kulluk ediyordu.
[1481] deryāda: dünyada +bir +gün H, L.
[1482] ola: -H, L.
[1483] yitişeler: yitişe N.
[1484] çaġırur: çaġırup A1, N.
[1485] ola: dise N.
[1486] üzerine: üzre A1.
[1487] gemi: -H, L; geminüŋ N.
[1488] olduḳda: +ol + geminüŋ +ḫalḳı H, L.
[1489] ḫālī: tenhā A1.
[1490] mevāżiʿinde: mevāżiʿde A1.
[1491] içinde olan: -N.
[1492] ġarāʾibinde: ġarāʾibinden H, L.
[1493] ʿavdet: daʿvet H.
[1494] emākin-i laṭīfesini: emākin-i laṭīfesi A1, N.
[1495] mevāżiʿ-i şerīfesini: mevāżiʿ-i şerīfesi A1, N.
[1496] olmayup: +vüsʿat +üzerine +olmayup A1.

(13) birbirinüŋ üzerinde[1497] geminüŋ alçaḳ yirlerinde oturup (14) bile getürdükleri aḥcār u eṣmārı **[A1 55a]** (15) arḳaları üzerinde alup[1498] bir iki gün geçdükde (16) getürdükleri eṣmāruŋ rāyiḥası müteġayyir olup (17) aḥcāruŋ elvānı sevāda mütebeddil oldı. Ne yir bulurlar[1499] **[P1 130b]** (1) ki bu aḥmāli arḳalarından yire ḳoyalar. Ve ne göŋülleri (2) müsāʿade ider ki deryāya atup ṣıḳletinden[1500] ḳurtılalar. (3) Ve ġāyetile eṣmāruŋ rāyihāsından daḫı müteʾellimlerdür. (4) Ve bir ṭāʾife daḫı ol cezīrenüŋ ʿacāʾib ü ġarāʾibinde[1501] (5) ḥayrān ḳalup kime mürācaʿat ideceklerini (6) unuṭup gitmelerini tedebbür ve tefekkür itmeyüp tā kim (7) gemi gidüp anlar ol cezīrede ḳalup kimisi[1502] cūʿıyla (8) ve kimisi[1503] ʿaṭaşıla ve kimisi[1504] sibāʿ u żibāʿ (9) yimekile helāk oldılar. Ve cehennemi müşerref ḳıldılar. (10) Pes fırḳa-i evvel ki gemiye girmekde muḳaddemlerdür. **[H 97a]** (11) Müʾminlerdürler. Ve fırḳa-i aḫire ki cezīrede (12) ḳaldılar ve helāk oldılar. Kāfirler ve müşriklerdür (13) ki[1505] Allāh Teʿālā'yı ve āḫireti unuṭmışlardur.[1506] (14) Ve bi'l-külliye kendülerini dünyāya teslīm (15) eylemişler. Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā anlaruŋ ḥaḳḳında buyurur (16) ki: "***Elleẕīne yesteḥibbūne'd-dünyā*** (17) ***ʿale'l-āḫireti***."[1507] el-Āyet.[1508] Ve daḫı buyurur ki:[1509] "***İnne'lleẕine lā-yercūne liḳā'enā ve reżū bi'l-ḥayāti'd-dünyā ve'ṭme'ennu bihā***."[1510] el-Āyet. Ve ammā cemāʿat-i mütevassıṭūn **[N 57a] [P1 131a]** (1) şol ʿāṣīlerdür ki īmānuŋ aṣlını ḥıfẓ (2) eylemişler. Lākin dünyādan el çekmemişler. Şunlar ki[1511] iki (3) fırḳadur. Bir fırḳası dünyādan tamām mütemettiʿ olup (4) nāz u naʿīmiyle **[L 66b]** müntefiʿlerdür. Ve bir fırḳası faḳr u ḫācetile (5) ʿömrleri geçer. Ammā ḳalblerinde dünyānuŋ maḥabbeti ṭopṭoludur. (6) "Ve iẕā ʿuriża ʿaleyhimü'd-dünyā ve ṣebū ʿaleyhi vü ṣūbe'l-kelbi."[1512] (7) kabīlindendürler. Ve bu zamānede bu nevʿ fuḳarā (8) çoḳdur. Ḫuṣūṣā ṣūfiyye ismiyle mevsūm olanlar ki (9) "teġayyürü'ş-şekli li-ecli'l-ekl"[1513] eylemişler ve dām-ı zerḳ ü (10) riyāyı ḳurup ola ki bir gül u aḥmaḳı duzaġa (11) bıraḳalar. Ve bir miḳdār dünyā elinden alalar. Ve ḥarām[1514] u[1515] ḥelāli (12) bilmeyüp dünyānuŋ baḥrine ṭalalar. Ve bu nevʿ ṣūfīlerüŋ (13) vaṣfında ve yalan yire mükāşefelerinüŋ ḥaḳḳında buyurmışlardur (14) ki **rubāʿī:**

Ṣūfī ki be-ten câme-yi ezraḳ dāred

1497 üzerinde: üzerine A1, N.
1498 alup: -N.
1499 bulurlar: bulabilürler A1.
1500 ṣıḳletinden: ṣıḳletden A1.
1501 ġarāʾibinde: ġarāʾiblerinde H, L.
1502 kimisi: kimini H, L.
1503 kimisi: kimini H, L.
1504 kimisi: kimisini H, L, N.
1505 ki: -N.
1506 unuṭmışlardur: unuṭmışlar H, L, N.
1507 "**Dünya hayatını ahirete tercih edenler**, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler" (İbrâhim, 14/3).
1508 el-Āyet: -H, L, N.
1509 ki: kim H, L.
1510 "**Şüphesiz bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup** onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile âyetlerimizden gafil olanlar var ya işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir." (Yûnus, 10/7-8)
1511 ki: -H, L, N.
1512 Dünya onlara arz edildiğinde köpeğin hamle yapması gibi onun üzerine atıldılar.
1513 Yemekten dolayı şeklin değişmesi.
1514 ḥarām: ḥarāmı N.
1515 u: -N.

(15) Efrāşte gerdenī çü laḳlaḳ dāred
Çün ser be-girībān-ı tefekkür bokeşed
(16) Coz ḫāye ne bīned ki muʿallaḳ dāred[1516]

el-Miṣālü't-Tāsiʿ

(17) Ṭoḳuzuncı miṣāl **[H 97b]** budur ki Ebū Hureyre raḍıya'llāhu ʿanh **[P1 131b]** (1) rivāyet ider ki: "Peyġamber Ḥażretleri ṣalla'llahu ʿaleyhi ve sellem (2) buyurdı ki: 'Yā Ebā Hureyre diler misin ki dünyāyı (3) saŋa göstereyim?' Ebū Hureyre eydür ki: 'Didem[1517] neʿam[1518] yā Resūla'llāh.' (4) Pes Resūlu'llāh[1519] Ḥażretleri benüm elüme yapışup bir ḫarābeye (5) iletdiler ki anda ādemīlerüŋ ḳafaları **[A1 55b]** çoġıdı. (6) Ve çürümiş kemükler[1520] ve eskimiş necāsetile mülevveṯ ḫaftān (7) pāreleri yatur.[1521] Resūl Ḥażreti[1522] buyurdı ki: 'Yā Ebā Hureyre (8) bu gördügüŋ[1523] ḳafalar sizüŋ başlaruŋuz gibi ḥırsdan (9) ṭolu idi. Ve dünyā içün cidd ü cehdler[1524] iderler idi. (10) Ve siz dünyādan umduġlaruŋuzı anlar daḫı umarlar idi. (11) Ve sizüŋ geydüklerüŋüz gibi[1525] libās-ı fāḫire (12) geyerleridi. Şimdi ḥāllerini gör ki nice cismleri mütelāşi (13) ve ʿaẓmleri remīm ve ḥayyāt u ʿaḳārib meʿāşī olup (14) bu gördügüŋ eskiler dünyāda zīnet ve tefāḫur (15) içün geydükleri libāslardur ki bugün necāset içinde (16) mülevveṯ yatur. Ve bu çürümiş kemükler süvār olduḳları (17) merākib-i rehvārdur ki anuŋıla[1526] eknāf[1527] ve aḳṭārı **[P1 132a]** (1) seyr iderleridi. Ve bu gördügüŋ necāsāt şol (2) eṭʿime-i leẕīẕe imiş[1528] ki **[L 67a]** taḥşīlinde dürlü dürlü ḥīleler (3) iderleridi. Ve birbirinüŋ elinden envāʿ-ı mekr ü (4) ḫudʿa ile çıḳarurlar idi. Şimdi bu ḥāle geldi ki (5) rāyiḥa-i ḳabīḥesinden kimesne[1529] ḳādir **[H 98b]** degüldür (6) ki aŋa yaḳın ola. Dimāġı netnī ile ṭoldurur. Ve meşāmuŋ (7) revnaḳını ṣoldurur. Yā Ebā Hureyre budur dünyānuŋ (8) cümle **[N 57b]** aḥvāli ve ehl-i dünyānuŋ mālı ki görürsin[1530] (9) her kimesne ki[1531] dünya[1532] üzerine aġlamaḳ isterse (10) aġlasun. Ve cigerini bu ḥāletüŋ ḥarāretiyle daġlasun.' (11) Ebū Hureyre eydür ki: 'Ḥāżır olan

---

1516 Üzerine mavi elbise giymiş ve boynunu leylek gibi saklamış bir sufi. Eğer düşünmek için başını eğerse; hayâ yerinden başka yer görmeyecektir.
1517 Didem: Didüm H, L.
1518 Evet, olur.
1519 Resūlu'llāh: Resūl N.
1520 kemükler: kemükleri A1.
1521 yatur: yaturdı N.
1522 Ḥażreti: Ḥażretleri N.
1523 gördügüŋ: gördügüŋüz H, L.
1524 cehdler: cehd N.
1525 gibi: +anlar +daḫı N.
1526 anuŋıla: + eṭrāfı +ve H, L.
1527 eknāf: eknāfı H.
1528 leẕīẕe imiş: - leẕīẕedür A1.
1529 kimesne: kimse A1, N.
1530 görürsin: +ve H.
1531 ki: -A1
1532 dünyā: dünyānuŋ H, L.

ṣaḥābe şu deŋlü (12) aġladılar ki ṣadāsı[1533] semāya vuṣūl ve gözleri yaşı (13) taḥt-ı ṣerāya duḫūl eyledi."[1534] **Naẓm min-Manṭıḳu'ṭ-Ṭayr:**[1535]

(14) Hest dünyā çün necāset ser-be-ser
(15) Ḫalḳ mī mīrend der-vey der-be-der

(16) Ṣad hezārān ḫalḳ hem çün kirm-i zerd
(17) Zār mī mirend dünyā be-derd

[P1 132b] (1) Ṣad hezārān ḫalḳ der-ṭarrāriyend
(2) Der-pey-i murdār-ı dünyā mī devend[1536]

(3) **el-Miṣālü'l-ʿĀşir**

Onuncı miṣāl budur ki Ḥażret-i (4) ʿĪsānuŋ ʿaleyhi's-selām zamānında üç kimesne yol yoldaşı (5) olup sefere gitdiler. Nā-gāh yolda bir miḳdār (6) māl buldılar. Birbirine eyitdiler ki: "Ġāyetile açlıġumuz var. (7) Birimüz gitsün fulān ḳaryeden bize bir miḳdār (8) ṭaʿām alup getürsün." diyü[1537] birisi gitmegi iḫtiyār (9) eyledi tā ki anlara ṭaʿām getüre. Ṭaʿāmı alduḳdan (10) ṣoŋra ḫāṭırına ḥuṭūr eyledi ki bu ṭaʿāma bir (11) miḳdār zehr ḳatmak gerek[1538] tā[1539] kim[1540] ol iki yoldaşum (12) bu ṭaʿāmdan yiyeler[1541] ve helāk olalar.[1542] Ve bulınan māl (13) başġa baŋa ḳala.[1543] Pes bir miḳdār zehri ḳātil ol (14) ṭaʿāma dāḫil[1544] eyledi.[1545] Bu cānibden daḫı yoldaşları **[H 98b]** (15) şöyle ittifaḳ itdiler ki ṭaʿāma varan yoldaş (16) geldüginde **[A1 56a]** anı öldüreler. Ve mālı ikisi iki ḳarındaş (17) gibi "nıṣfün lī ve nıṣfün lek"[1546][1547] taḳsīm ideler. **[P1 133a]** (1) Pes çün ṭaʿāma varan yoldaş ṭaʿām-ı mesmūmıla anlara vāṣıl oldı. (2) Ṭaʿām getüren kişi maḳtūl ve ol ikisi ḳātil oldı. Çünkim (3) anuŋ emrinden ferāġ-ı bāl[1548] buldılar. Ṭaʿām-ı mesmūmı yiyüp (4) anlar daḫı berāy-ı māl oldılar. Ṣoŋra Ḥażret-i ʿĪsā[1549] **[L 67b]** (5) ʿaleyhi's-selāmuŋ[1550] yolı anlaruŋ üzerine ṭūş geldi. (6) Anları[1551] bu ḥālde görüp ḫōş güldi. Ḥavārilerine (7)

1533 ṣadāsı: ṣadāları H, L.
1534 "Irâkî, hadisin aslını bulamadığını söylemektedir. Fakat Zebîdî, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin hadisi, Hasan el-Basrî'den biraz farklı lafızlarla mürsel olarak rivayet ettiğini söyler" Bkz. Zebîdî, İthaf, 9/546 (Okur, 2009: 91).
1535 Naẓm min-Mantıḳu'ṭ-Ṭayr: -A1.
1536 Dünya baştan başa necasettir. Fakat halk derbederce onun için ölmekte. Dünyada, yüz binlerce kişi; sarı kurtlar gibi dertle inleyerek ölüyor.Yüz binlerce kişi hırsızlık peşinde. Ölü dünyanın peşinden koşuyorlar.
1537 diyü: -A1.
1538 gerek: gerekdür H, L.
1539 tā: -H, L.
1540 kim: ki H, L.
1541 yiyeler: yiye H.
1542 olalar: ola H.
1543 baŋa ḳala: benüm ola H, L.
1544 daḫil: eyledi A1.
1545 eyledi: daḫil A1; +Ve H, L, N.
1546 lek: +diyü A1.
1547 Yarısı bana, yarısı sana.
1548 ferāġ-ı bāl: fārig-i bāl H, L, N.
1549 Ḥażret-i ʿĪsā: Ḥażret-i ʿĪsā'nuŋ A1.
1550 ʿaleyhi's-selāmuŋ: ʿaleyhi's-selām A1.
1551 Anları: Anlaruŋ +fikrin H, L

buyurdı ki: “Görüŋ dünyānuŋ ḥāli ve māl u menālinüŋ (8) meʾāli bu üç kimesneyi nice öldürdi.” Ve kendüsi (9) ḳalup ḫalḳı bunlaruŋ ḥāline güldürdi.[1552] “Veylun li-ṭālibi’d-dünyā (10) mine’d-dünyā.”[1553] **Naẓm:**[1554]

İnneme’d-dünyā fenāʾun leyse li’d-dünyā ṣubūt
(11) İnneme’d-dünyā ke-beytin neseccethu’l-ʿankebūt[1555]

(12) **Manṭıḳu’ṭ-Ṭayr**:[1556]

İy miyān-ı cāh-ı ẓulmet mānde
(13) Mübtelā-yı ḥabs-ı miḥnet mānde

[N 58a] (14) Beste-i murdār-ı dünyā āmedī
(15) Lā-cerem mehcūr u maʿnā āmedi

(16) Çīst dünyā āşiyān-ı ḥırş u āz
(17) Mānde ez-Firʿavn u ez-Nemrūd bāz

[P1 133b] (1) Gāh Ḳārūn kerde ḳay bogẕāşte
Gāh şeddādeş be-şiddet dāşte

(2) Ḥubb-i dünyā ẕevḳ-i īmānet bi-bord
Arzū-yı āz-ı to cānet bi-bord

(3) Ḥaḳ Teʿālā goft lā-şey nālimū
To be-cān āviḫte der-dām-ı ū

(4) Renc īn dünyā-yı dūn tā key to-rā
Lā şeh-i nābūde zīn lā-şey to-rā

[H 99a] (5) Hest dünyā āteşī efrūḫte
Her zamān ḳavmş diger-rā sūḫte

(6) Çün şeved īn āteş-i sūzende tīz
Şīr-i merdī ger ez u dārī girīz[1557]

1552 güldürdi: +Beyt N.
1553 Dünyadan dünyalık isteyene yazıklar olsun!
1554 Naẓm: -A1, N.
1555 Dünya gelip geçicidir, ebedî kalacak yer değildir. Dünya, örümceğin yaptığı bir ev gibidir.
1556 Manṭıḳu’ṭ-Ṭayr: Naẓm min-Manṭıḳu’ṭ-Ṭayr A1, N.
1557 Sen zulüm kuyusunda kalmış, sıkıntı hapsine müptela olmuşsun. Kirli dünyaya bağlanmışsın. Bu yüzden ahiretten ayrı düşmüşsün. Dünya nedir? Hırs ve tamah yuvası. Firavun ve Nemrut’tan kalan bir şey. Gâh Kârûn onu kusmuş bırakıp gitmiş, gâh Şeddad ona sımsıkı yapışmış. Dünya sevgisi imanı senden alır. Arzuları senden götürür. Allah, her şey fanidir demiştir. Sen canını onun tuzağına atmışsın. Bu dünyanın zahmeti; bu hiçbir şey olmayan, sende bir şey bırakmamış. Dünya bir yanan ateştir. Her zaman bir kavim onda yanmış. Çünkü bu ateş harlansa; aslan gibi biriysen, ondan kendini koru.

(7) Rāy-ı enver-i ʿālīye maḫfī olmaya ki çü evvelki ʿaynı (8) miṣālleriyle tamām taḥrīr eyledük. Şimdi ʿayn-ı ṯānīye ki (9) "*ʿaynen tüsemmā selsebīlā*"dur.[1558] Şürūʿ idüp ʿizz-i ḥużūrda taḳrīr[1559] (10) olınur.

el-ʿAynü'ṯ-Ṯāniye Maʿrifetü'n-Nefesi'l-Āḫir

(11) İkinci ʿayn ki şecere-i īmānuŋ meşreb-i ʿazbīdür. Dünyādan (12) gidecek şoŋ nefesüŋ maʿrifetidür. (13) Maʿlūm-ı şerīfüŋ[1560] ola iy sulṭān-ı ʿālem ki benī Ādem iki ṭāʾifedür. (14) Bir ṭāʾifesi dünyānuŋ ẓāhirine nāẓır olup ʿömr-i (15) ṭavīl ve emel-i cezīlile mütemessik nefes-i āḫirde tefekkür (16) ve āḫiretüŋ aḥvālini ve ehvālini[1561] teẕekkür itmezler. "***Ve men*** (17) ***kāne yurīdu ḥarṯe'd-dünyā*** **[A1 56b]** ***nu'tihī minhā ve mālehū fi'l-āḫireti*** **[P1 134a]** (1) ***min-naṣībin.***"[1562] ḳabīlindendürler. Ve bir ṭāʾife ʿuḳalādurlar ki (2) nefes-i āḫiri [1563] naṣbü'l-ʿayn idinüp (3) dünyādan müfārıḳlar ve āḫirete lāḥıḳlar olduḳlarını her (4) ān ve her zamān tefekkür **[L 68a]** iderler. Ve dünyādan ḳabre (5) alup gideceklerini taṣavvur idüp muḳaddemā irsāl (6) iderler. Ve "ibtiġāʾen li-vechi'llāh"[1564] terk-i cāh u māl[1565] iderler. **Ḳıtʿa:**[1566]

(7) Berg-i ʿayşī be-gūr ḫˇīş firist
Kes-i ne-yāred zi-pes zi-pīş firist[1567]

(8) Ve daḫı yaḳīnile bilürler ki anlardan ne ḳalursa (9) eger māl ve eger menāl ve eger ehl ü ʿiyāl (10) ve eger ḥarām ve eger helāl **[H 99b]** yā oldur ki düşmenlere naṣīb (11) olur veyā mīrāṯ-ḫor alur. Ve bāl ü nikāli anlaruŋ boynında (12) ḳalur. Pes bu nevʿ fikr ü firāset kāffe-i (13) ḫalḳ üzerine vācibdür. Ḫuṣūṣā ki mülūk ve ehl-i (14) dünyāya evcebdür.[1568] **[N 58b]** Anuŋçün ki anlar dünyā içün (15) ḫalḳuŋ kulūbına çoḳ ḳulaḳ ve inziʿāc virmişler. (16) Ve ḳullarınuŋ ellerine ḥükmler virüp müṭālibāt-ı zāʾide (17) ve mükālemāt-ı bī-fāʾide sebebiyle ḳulūb-ı ʿibāda ruʿb u **[P1 134b]** (1) fezaʿ ve reʿāyā ve ʿaceze arasında cezaʿ bıraḳmışlar. Ve Melikü'l-Mülūk'dan (2) ḳorḳmazlar ki anuŋ bir ḳulı vardur (3) ki adı ʿAzrāʾīl'dür. Ve Melekü'l-Mevt ile maʿrūf (4) ve cān alıcı dimekile mevṣūfdur. Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ fermānı[1569] (5) ḳażā cereyānıyla geldükde kimse[1570] andan ḳaçmaġa (6) ḳādir degüldür. Ve sāʾir mülūk u ekābir gibi ẕeheb ü ṭaʿām (7) gerek ḫelāl gerek ḥarām rişve vü belek[1571] hergiz (8) almaz. Ol melek cān-ı ʿazīzden ġayrı almaġa aŋa (9) destūr yoḳdur. Ve[1572] geldükden şoŋra bir dem teʾḫīr-i (10) ḥużūr yoḳdur. Sāʾir beglerüŋ ḳulları ḳatında

---

1558 "Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir" (İnsân, 76/18).
1559 taḳrīr: taḥrīr N.
1560 Maʿlūm-ı şerīfüŋ: Maʿlūm-ı şerīf N.
1561 ve ehvālini: -N.
1562 "Kim ahiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. **Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur**" (Şûrâ, 42/20).
1563 nefes-i āḫiri: nefes-i āḫirde N.
1564 Allah'ın rızasını umarak.
1565 cāh u māl: māl u cāh H, L.
1566 Ḳıtʿa: -A1; Beyt N.
1567 Kendi kabir evine önceden bir şeyler gönder. Çünkü senden sonra kimse bir şey getirmez, sen önceden gönder.
1568 evcebdür: vācibdür H, L.
1569 fermānı: -A1, N.
1570 kimse: kimesne N.
1571 Derkenar: belek: pīşkeş P1.
1572 Ve: -H, L.

(11) dileŋcinüŋ dilegi mesmūʿ olur. Ve bir miḳdār māl virmekile memnūʿ (12) olur. Ammā bu müvekkel bir nefes mühlet virmez. Ve dünyānuŋ[1573] (13) māl[1574] u menāli[1575] bir buçuġa ṣaymaz. Ḥaḳ Teʿālā buyurur ki: "Eyyuhe'l-müʾminūn"[1576] (14) ***"İẕācāʾe eceluhum lā-yesteʾḫirūne sāʿaten ve lā-yesteḳdimūn***."[15771578]

(15) Her rūz yekī zi-der-derāyed ki menem
[H 100a] Ḫōd-rā be-cihāniyān nümāyed ki menem

(16) Tā kār-ı cihān be-do ḳarārı kīred
Nā-geh Melekü'l-Mevt der-āyed ki menem[1579]

(17) Ve Melekü'l-Mevt'üŋ ʿacāʾibi ve aḥvālinüŋ ġarāʾibi çoḳdur. Cümleden **[P1 135a]** (1) bu maḥalde biş ḥikāyet ile ḳanāʿat idüp rivāyet eyleyelüm.[1580]

(2) **el-Ḥikāyetü'l-Ūlā**[1581]

Evvelki ḥikāyet budur ki (3) Vehb bin Münebbih ki **[L 68b]** ʿulemā-yı Yehūd'dan idi. Ṣoŋra Müsülmān (4) olup ekābir-i aṣḥābdan maʿdūddur. Rivāyet ider ki: (5) "Benī İsrāʾil'de[1582] bir ʿaẓīmü'ş-şān sulṭān-ı zamān **[A1 57a]** varıdı. (6) Bir gün diledi ki erkān u aʿyānıyla binüp (7) zīnet-i tamāmıla kendüyi ḫāṣ u ʿāma göstere emr eyledi (8) ki:[1583] 'Cemīʿ begleri ve sipeh-sālārları (9) ḫadem ü ḥaşemleriyle zībā libāslar geyüp ġarrā atlara (10) binüp pādṣāhuŋ ḳapusında ḥāżır olalar.' Pādṣāh (11) daḫı envāʿ-ı elbise-i fāḫire geydi.[1584] Ve[1585] atlaruŋ arasında(12) bir feres-i ḥışāna bindi ki gerdeni ṭavḳ-ı zerrīnile muṭavvak (13) idi. Ve ayaġları naʿl-i sīmīnile münaʿʿal ve māh-ı bedr üzre (14) mufavvaḳ idi. ʿAskeri sitāreler gibi olup aralarında (15) şāh māh kim ki görse diridi ki zihī ʿaẓamet ü cāh. (16) **Naẓm:**

Ez-ṣaf-ı leşker fikende cünbiş ender-deşt ü kūh
(17) Vez tef-i ḫançer fikende cūşiş ender-baḥr u ber[1586]

[P1 135b] (1) Zīnet ü ʿaskerile müfteḫir ve ḫalḳ arasında mütebaḫḫir gider iken (2) nā-gāh şeyṭān-ı rū-siyāh gelüp aġzını pādṣāhuŋ (3) dimāġına ḳoyup bād-ı kibr ü naḫvet ve hevā-yı ʿucb u ʿażamet (4) meşāmına nefḥ idüp **[H 100b]** pādşāhı ādemiyyet ṣūretinden

---

1573 dünyānuŋ: -H, L.
1574 māl: menāl H, L.
1575 menālini: māl-ı +dünyāyı H, L.
1576 Ey müminler!
1577 yesteḳdimūn: + Kıṭʿa A1; +Naẓm N.
1578 "Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirli bir süreye kadar erteler. **Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler**" (Nahl, 16/61).
1579 Her gün birisi dünya kapısından giriyor "Benim!" diyor. Kendisini dünyada göstermeye çalışıyor. Dünya onun tarafına baktığında ölüm meleği hemen geliyor:"Benim!" diyor!
1580 eyleyelüm: idelüm H, L.
1581 el-Ḥikāyetü'l-Ūlā: el-Ḥikāyetü'l-Evvel A1.
1582 Benī İsrāʾil'de: Benī İsrāʾil'den H, L.
1583 ki: -H, L.
1584 geydi: geyüp N.
1585 Ve: -N.
1586 Ordudaki kudretler çöle ve dağa dağılmıştı. Ellerindeki hançerlerin hararetini yere ve denize saçıyorlardı.

(5) kendü enāniyyeti ṣūretiyle mesḫ eyledi. Pes bu ḥāletde[1587] (6) pādşāh kendü kendüyile söyledügi ‘ʿĀlemde (7) benüm miṡl ü **[N 59a]** mānendüm yoḳdur. Egerçi begler zamānede çoḳdur. (8) Bende olan zīb ü zīnet ve nāz u niʿmet ve şevket ü saṭvet (9) kimde vardur? Ve[1588] vardur diyen yalancı murdārdur.’ Bu fikr-i (10) fāsidüŋ ẕikriyle hīçbir yaŋa baḳmayup teḫattur u tekebbür (11) ve tefāḫḫur u tecebbürile yürür iken gördi ki bir (12) eski ḫaftānlar geymiş boynına dilenciler turvesi (13) ṭaḳınmış bir kişi aŋa selām virdi.[1589] Pādşāh[1590] öykelenüp (14) yüzini çevürüp ol kişiye[1591] cevāb virmedi. (15) Kişi daḫı elini uzadup Melik’üŋ ʿinānına yapışdı. Melik (16) eyitdi ki: ‘Gider elüŋi meger bilmezsin ki kimüŋ (17) ʿinānına yapışursun.’ ‘Dervīş didi ki benüm saŋa[1592] bir ḥācetüm **[P1 136a]** (1) vardur.’ Pādşāh didi ki: ‘Ṣabr **[L 69a]** eyle sarāyuma varayım.[1593] (2) Atumdan ineyim.[1594] Ḥācetüŋ ne ise anda gelesin. (3) ʿArż idesin.’ Dervīş eyitdi ki: ‘Teʾḫīre mecāl yoḳdur. (4) At üstinde iken hācetümi bitürmek gereksin.’ (5) Pādşāh didi ki: ‘Söyle nedür ḥācetüŋ?’[1595] Dervīş (6) didi ki: ‘Ġāyetile gizlü ḳażiyyedür. Āşkār eylemek cāʾiz degüldür. (7) Ḳulaġuŋa söylemek dilerem.’ Pādşāh at üzerinden başını (8) egüp ḳulaġını dervīşden **[H 101a]** yaŋa dutdı. Dervīş eyitdi (9) ki: ‘Ben Melekü’l-Mevt’em. Senüŋ ruḥuŋı ḳabż itmege (10) geldüm.’ Pādşāh bu sözi işidicek didi ki: ‘Kerem ü (11) luṭf eyle bir miḳdār zamān mühlet vir tā kim evüme varayım.[1596] (12) Ve ehl ü ʿiyālümi[1597] vedāʿ ideyim.’[1598] Melekü’l-Mevt eyitdi ki: (13) ‘Ḥāşā ve kellā. **[A1 57b]** Bir ān mühlet virmezem ebedā görmeseŋ (14) gerek sen[1599] anları. Zīrā ki ʿömrüŋ olmışdur müntehī[1600] bu ṣūretdedür (15) senüŋ ecelüŋ ve saŋa fāʾide virmedi ṭūl-i emelüŋ.’ (16) Ṣoŋra Melekü’l-Mevt pādşāhuŋ rūḥını ḳabż itdi. Ve (17) pādşāh atuŋ üzerinden[1601] meyyit düşdi. Melekü’l-Mevt **[P1 136b]** (1) pādşāhuŋ cānını alup giderken emr geldi ki: ‘Fulān (2) ṣāliḥüŋ daḫı müddet-i[1602] ʿömri[1603] münḳażī olmışdur. Anuŋ cānını (3) daḫı al gel.’ Melekü’l-Mevt ol ṣāliḥüŋ ḥużūrına (4) vardı. Ve aŋa selām virdi. Pes ṣāliḥ selāmına cevāb (5) virdi. Melekü’l-Mevt eyitdi: ‘Benüm saŋa bir ḥācetüm vardur ammā (6) gizlü söylemek dilerem.’ Ṣāliḥ buyurdı ki: ‘N’ola gel (7) ḳulaġuma söyle.’ Melekü’l-Mevt ṣāliḥüŋ ḳulaġına didi ki: (8) ‘Ben Melekü’l-Mevt’em.’ Ṣāliḥ eyitdi ki: ‘Merḥabā ehlen ve sehlen. (9) El-ḥamdüli’llāh ki Ḥaḳ Teʿālā seni baŋa göndürdi. Çoḳ zamāndır ki (10) senüŋ didāruŋa müştāḳ ve ṭūl-i ġaybetüŋden iftirāḳ (11) çekerem.’ Pes Melekü’l-Mevt ol ṣāliḥe didi ki: ‘Eger henüz bir (12) maṣlaḥatuŋ varısa saŋa mühlet olsun maṣlaḥatuŋı bitür.’ (13) Ṣāliḥ eyitdi ki: ‘Ḥaḳ Teʿālā’ya buluşmaḳdan ehemm (14) maṣlaḥatum yoḳdur. **[N 59b]** Tīz ol emrini **[H 101b]** icrā eyle.’ Melekü’l-Mevt (15)

1587 ḥāletde: ḥālinde H, L.
1588 Ve: -H, L.
1589 virdi: +Ve H, L.
1590 Pādşāh: +aŋa H, L.
1591 ol kişiye: -N.
1592 saŋa: senden N.
1593 varayım: varayın N.
1594 ineyim: ineyin N.
1595 ḥācetüŋ: -H, L.
1596 varayım: varayın N.
1597 ʿiyālümi: +göreyim H.
1598 ideyim: ideyin A1, N.
1599 sen: -H, L.
1600 olmışdur müntehī: müntehī olmışdur H, L.
1601 üzerinden: üzerinde A1.
1602 müddet-i: -H, L; müddeti N.
1603 ʿömri: -N.

buyurdı ki: ‘İy ṣāliḥ rūḥuŋı ne vechile seversin (16) ki ḳabż eyleyem?’ Ṣāliḥ buyurdı ki: ‘Sen nice ki (17) dilersin senüŋ murāduŋ **[L 69b]** baŋa gerek. Ammā eger ḳatuŋda cāʾiz ise **[P1 137a]** (1) ki āb-dest alayım. Ve iki rekʿat namāz ḳılayım.[1604] Ve secdede (2) iken rūḥumı ḳabż idesin. Ġāyetile[1605] keremdür.’ (3) Melekü’l-Mevt daḫı ṣabr eyledi. Tā ki[1606] ol ṣāliḥ (4) murādı üzerine oldı. Ṣoŋra secdede iken rūḥını (5) ḳabż idüp Allāh raḥmetine gitdi.” **Naẓm:**[1607]

(6) Be-mīr iy bī-ḫaber ger mī tüvānī
Be-mergī kān bihest zindegānī

(7) Be-mīr ez-bāṭıl u zinde be-ḥaḳ bāş
Çü hestī ṭālib-i Ḥaḳ zīn neseḳ bāş

(8) Derīn rūzī dūsī ki dād ḥaḳḳ-ı mehl
Bokon cehdī vü dil ḫālī kon ez-cehl

(9) Be-cāy-ı cehl ʿilmeş pür-kon iy dost
Ki çün maġzest ʿilm ü cehl çün pūst

(10) Ḫōşā vaḳt-i kesī ki pīş-ez-merg
Şeved bi-dār u sāzed merg-rā bezek

(11) Eger der-cehl ʿömret mī şeved fevt
Kucāyā bī-emān ez-mālikü’l-mevt

(12) Meters ez-merg-i ṣūret zān ki sehlet
Be-to merg iy birāder merg-i cehlest[1608]

(13) **el-Ḥikāyetü’ṣ-Ṣāniyetü**

İkinci ḥikāyet budur ki rivāyet (14) iderler ki: “Zamān-ı sābıḳda bir pādşāh varıdı ki **[A1 58a]** (15) māl-ı bī-nihāyet ve ḫazīne-i bī-ġāyete mālik idi. Ve Ḥaḳ celle (16) ve ʿalānuŋ ḫalḳ itdügi dünyā metāʿınuŋ envāʿını cemʿ (17) itmişidi tā ki anuŋ sebebiyle fāriġü’l-bāl ve müreffehü’l-ḥāl ola. **[P1 137b]** (1) Ve bir köşk ü sarāy binā itmişidi ki semk-i simāka (2) irişüridi.[1609] Ve iki muḥkem ḳapu pūlād-ı dımışḳīden ol köşke (3) aşmışıdı. Ve derbānlar ḥirāset içün taʿyīn eylemişidi. (4) Bir gün emr eyledi ki: ‘Muṭbaḫında her nevʿ (5) taʿāmdan ṭabḫ olınup ḫadem ü ḫaşemleri cemʿ olup[1610] (6) anuŋ ḥużūrında ʿayş u nūş idüp ṣavt-ı aġānī **[H 102a]** güş (7) ideler.’ Ve kendüsi içün emr eyledi ki: ‘Meclisüŋ

1604 ḳılayım: ḳılayın A1, N.
1605 Ġāyetile: ġāyet A1, N.
1606 ki: kim H, L.
1607 Naẓm: Meṣnevī A1.
1608 Eğer ölebilirsen öl ey haberi olmayan! Ölmek yaşamaktan daha iyidir. Batıldan öl ve hakka diril. Eğer hakkı istiyorsan, bunlar gibi ol. Allah’ın verdiği iki üç günlük fırsatta; telaş et ve gönlünü cehaletten temizle. Cehaletin yerini ilimle doldur ey dost! Çünkü beyin var ve ilim ve cehalet onun kabuğu gibidir. Hoş onun hâline ki ölümünden önce uyansın ve ölümüyle kendisini düzenlesin. Eğer ömrün cehalette telef oluyorsa ölüm meleğinden kendini nasıl kurtaracaksın? Ölümden korkma, göründüğünden rahattır. Ölümden de kötüsü, cehaletle ölmektir.
1609 irişüridi: irişmiş idi A1.
1610 olup: olınup N.

(8) ortasında bir taḫt-ı zerrīn envāʿ-ı ḥulel ve pirāye (9) ile tezyīn idüp vażʿ ideler.’ Pes pādşāh ḫazīnesinde (10) olan elbise-i faḫīreden geyüp taḫtı üzerinde (11) müttakī olup meclisi seyrān ve bu zevḳile[1611] ḥayrānıdı (12) ki nā-gāh ḫāṭırına[1612] ḫuṭūr eyledi ki iy nefs (13) dünyānuŋ **[L 70a]** cemīʿ niʿamını cemʿ eyledüŋ. Ve ḫadem ü ḥaşemden (14) hīçbir nesne kem degüldür. ʿÖmr-i ṭavīlile ve ḥaẕẕ-ı (15) cezīlile bu ʿayş u ḥużūr ve ẕevḳ ü sürūr saŋa (16) henī **[N 60a]** ve merī olsun. Henūz bu ḫāṭırayı tamām itmedi idi (17) ki ḳaṣruŋ ḳapusına eskiler geymiş ve boġazına **[P1 138a]** (1) bir turve ṭaḳmış[1613] sāʾil ṣūretinde bir kişi geldi. (2) Ve ḳaṣruŋ ḳapusını bir heybet ve şiddet ile ḳaḳdı ki (3) ḳaṣra zelzele düşüp pādşāhuŋ serīri ditreyüp (4) az ḳaldı ki pādşāh taḫtuŋ üstinden düşe. (5) Ehl-i meclis daḫı ḳorḳup yirlü yirinden ḳalḳup (6) ḳapuya segirtdiler. Ve ol sāʾile: ‘Nedür bu itdügüŋ (7) hey edebsiz?’ didiler. Sāʾil eyitdi ki: ‘Bir żaʿīf-i (8) naḫīfem. Yidügüz[1614] ṭaʿāmdan “şeyʾen li’llāh”[1615] iderem.’ Ḫiẕmetkārlar (9) eyitdiler ki: ‘Nedür bu ḥırş ve edebsizlik var (10) bir miḳdār zamān ṣabr eyle tā ki biz ṭaʿāmdan (11) ferāġat idelüm. Bizden fażla ḳalan ṭaʿāmı saŋa virelüm (12) didiler.’ Sāʾil didi[1616] ki: ‘Varuŋ begüŋüze söyleŋ (13) ki bir kimesne seni ister ṭaşra çıḳsun **[H 102b]** ki (14) anuŋıla maṣlaḥatum vardur.’ Ḫiẕmetkārlar didiler ki: (15) ‘Yüri hey ebleh[1617] żaʿīf! Sen kim olasın ki[1618] bizüm begümüz (16) senüŋçün ṭaşra çıḳa.’ Sāʾil eyitdi[1619] ki: ‘Varuŋ (17) begüŋüze didügümi iʿlām idüŋ.’[1620] Ḫiẕmetkārlar vardılar. **[P1 138b]** (1) Bege bu ḥāli söylediler. Beg eyitdi ki: ‘Niçün anı (2) urmaduŋuz? Ve zecr ü menʿ idüp ḳapudan sürmediŋüz?’[1621] (3) Bu sözi söyledükde beg yine[1622] sāʾil ḳapuyı ḳaḳdı (4) evvelkinden[1623] pek. Pes ḫadem ü ḥaşem dükelisi yirlerinden (5) silāḥlarıla ḳalḳup sāʾile ḳarşu geldiler[1624] ki[1625] sāʾilile **[A1 58b]** (6) savaşalar. Sāʾil ḳuvvet-i tamāmıla bir feryād eyledi ki: (7) ‘Yirüŋüzde ṭurun ki ben Melekü’l-Mevt’em.’ Böyle didükde (8) ṭāʾifenüŋ ḳalbine bir ḳorḳu düşdi ve gövdeleri sögüt (9) yapraġı gibi ditredi. Sehl ḳaldı idi ki (10) mafṣalları ayrılup ḥiss ü ḫareketden ḳalalar. Pes (11) Melik ḫiẕmetkārlarına didi ki: ‘Meleke[1626] söyleŋ ki (12) bu cemāʿatden kimi murād idinürise baŋa bedel alsun.’ Melekü’l-Mevt (13) buyurdı ki: ‘Ġarażum sensin. Senüŋçün gelmişem (14) be deli **[L 70b]** bedeli[1627] nideyim. Maḳṣūdum budur ki bu cemʿ itdügüŋ (15) niʿam-ı ʿaẕīme ve ḫadem-i cesīmeyle senüŋ mabeynüŋde tefriḳa (16) ideyim. Zīrā ki baŋa hādimü’ẕ-ẕāt dirler.’ Pādşāh bu sözi (17) işidicek dil-i pür-derdden bir dem-i serd çeküp āh u vāh **[P1 139a]** (1) diyüp eyitdi ki: ‘Laʿnet bu māl u menāle ki beni (2) maġrūr idüp Rabb’imüŋ ʿibādetinden dūr eyledi. Şöyle (3) ẓann

---

1611 zevḳile: zevḳde H, L.
1612 ḫāṭırına: ḫāṭırasına H, L.
1613 ṭaḳmış: ṭaḳınmış H, L.
1614 Yidügüz: Yidügüŋüz H, L, N.
1615 Allah için bir şey.
1616 didi: eyitdi N.
1617 ebleh: -H, L.
1618 ki: kim H, L.
1619 eyitdi: didi H, L.
1620 idüŋ: eyleŋ A1, N.
1621 sürmediŋüz: +Beg +yine H, L.
1622 beg yine: -H.
1623 evvelkinden: -A1, N.
1624 geldiler: geldi H, L.
1625 ki: -A1, N.
1626 Meleke: +yalvarup A1.
1627 bedeli: -H, L.

iderdüm ki[1628] benüm içün menfaʿat ve niʿmet ola. **[H 103a]** (4) Ḫaberüm yoġımış ki mażarrat ve ḥasret imiş. Ve ben bu (5) deŋlü māluŋ arasında ṣıfru'l-yed çıḳup aʿdālarum (6) içün alıḳoyup anlar şād-kām ve ben ḫ̌ār u **[N 60b]** müstehām (7) olsam gerek imiş.' Pes Allāh Teʿālā anuŋ māl u menāline nuṭḳ (8) virüp faṣīḥ dilile eyitdi ki: 'Baŋa niçün (9) laʿnet idersin iy melʿūn? Nefsüŋe laʿnet eyle ki seni[1629] ol (10) eyledi[1630] meftūn. Ḫaḳ Teʿālā seni ve beni daḫı türābdan (11) yaratdı. Ve beni saŋa andan ötürü virdi ki meʿāduŋ (12) içün zād idinesin. Ve benüm sebebümile raʿiyyet içinde (13) ʿadl ve fuḳarā[1631] vü mesākine faẓl idesin. Ve benümile (14) zevāyā vü mesācid ve tekāyā vü meʿābid ʿimāret idesin. (15) Ve yollarda ribāṭ u cüsūre ne kim kendüŋ içün ḥūr u ḳuṣūra (16) ḫarc idesin. Ve beni Ḫaḳ Teʿālā saŋa[1632] anuŋçün[1633] virdi (17) ki āḫiretde saŋa ʿavn ve seni cehennemden ṣavn olam. **[P1 139b]** (1) Beni saŋa anuŋçün virmedi ki ḫazīnede cemʿ idesin.[1634] (2) Ve[1635] nefsiŋüŋ hevāsında[1636] ṣarf ve ziyādeye ṭamaʿ idesin. (3) Ve şükr-i niʿmet[1637] itmeyüp küfrānu'n-niʿme olasın. Niçün (4) beni sögersin? Nefs-i şūmuŋ sögseŋ ki beni senüŋ (5) düşmenlerüŋ içün alıḳodı. Ve seni ḥasret ü nedāmetile (6) 'İmmā fi'l-cenneti ve immā fi'n-nāre.'[1638] göndürdi. Benüm ne günāhum vardur?' (7) didükde Melekü'l-Mevt bu muḥādeṣeyi[1639] diŋleyüp (8) pādşāh henüz ṭaʿāma elin[1640] uzatmamışıdı ki rūḥını (9) ḳabż idüp serīrinden maṣrūʿ gibi düşüp baḫt u (10) taḫtından memnūʿ oldı. Ve bu āvāzeden **[H 103b] [L 71a]** cihān ṭoldı. **Naẓm:**[1641]

(11) Ṣarṣar-ı ḳahr çü ez-mekmen-i vaḥdet bi-vezīd
(12) Ḫas u ḫāşāk-ı taʿayyün heme-rā bād bobord

(13) Her çi der-arṣa-yı imkān be-vücūd āmede būd
(14) Seyl-i ġayret heme-rā tā ʿadem ābād bobord[1642]

[A1 59a] (15) **el-Ḥikāyetü'ṣ-Ṣālisetü**

Üçünci ḥikāyet budur ki (16) Yezīd-i Raḳḳāşī rivāyet ider ki: "Benī İsrāʾil'de[1643] bir cebbār-ı (17) mütekebbir ve ġaddār-ı mütecebbir varıdı. Günlerden[1644] bir gün **[P1 140a]** (1) taḫt-ı ʿaẓametinde ve serīr-i rifʿatinde oturur iken gördi ki (2) sarāyınuŋ ḳapusında bir çirkin ṣūretlü ve bir dekin heybetlü (3) kişi içerü geldi. Anuŋ şiddeti vü ḳuvveti ve (4)

1628 ki: kim H, L.
1629 seni: eyledi H, L.
1630 eyledi: seni H, L.
1631 fuḳarā: fuḳarāya A1.
1632 saŋa: senüŋ H, L
1633 anuŋçün: içün +ol +eclden H, L
1634 Ve beni Ḫaḳ Teʿālā saŋa anuŋçün virdi ki āḫiretde saŋa ʿavn ve seni cehennemden ṣavn olam . [P1 139b] Beni saŋa anuŋçün virmedi ki ḫazīnede cemʿ idesin: -A1, N.
1635 Ve: -A1, N.
1636 hevāsında: hevāsına N.
1637 niʿmet: -A1.
1638 Ya cennette ya cehennemde.
1639 muḥādeṣeyi: ḥādiṣeyi N.
1640 ṭaʿāma elin: elin ṭaʿāma A1.
1641 Naẓm: Beyt A1, N.
1642 Allah'ın dergâhından kahır rüzgârı estiği zaman, sonsuzu ve tanınmayanı ortadan kaldırdı. Âleminde yarattığı her şeyi kendi gayretiyle yokluğa dönüştürdü.
1643 Benī İsrāʾil'de: Benī İsrāʾil'den H, L.
1644 Günlerden: Günlerde H, L, A1, N.

ʿaẕameti vü heybeti pādşāhuŋ ḳalbine ruʿb u ters (5) bıraḳup taḫtından yüzi ḳoyu yıḳılup[1645] bir mikdār zamān (6) uṣṣı gitdi. Ṣoŋra ʿaḳlı başına geldükde[1646] (7) ol kişiden suʾāl eyledi ki: ‘Sen kimsin ve saŋa (8) kim destūr virdi ki[1647] bu eve giresin?’ Kişi eyitdi ki: (9) ‘Ev ıssı baŋa destūr virdi. Ben şol[1648] kimseyem ki (10) baŋa der ü dīvār ve ḥācib ü perdedār ḥicāb[1649] olamaz. (11) Ve beglerüŋ siyāsetinden ve pādşāhlaruŋ riyāsetinden (12) bī-pervāyam. Ne meliklerüŋ riʿāyetlerine rāġibem ve ne siyāsetlerinden (13) rāhibem. Benüm elümden ḳurtılmaz bir cebbār (14) ve benden idemez kimesne[1650] firār.’ Pādşāh bu sözleri (15) işitdükde[1651] yüzi ḳoyu düşüp gövdesi[1652] ditreyüp didi ki (16) : ‘Melekü’l-Mevt misin?’ Melek buyurdı ki: ‘Neʿam.’[1653] (17) Melik didi[1654] ki: ‘Saŋa Allāh Teʿālā’ya and virürem ki **[P1 140b]** (1) bir gün **[H 104a]** baŋa mühlet viresin tā ki tevbe **[N 61a]** idüp Rabb’ümden (2) ʿöẕr-i māfāt dileyem. Ve cemʿ itdügüm mālı ıssısına virem[1655] (3) ki anuŋ ʿaẕābını çekmege[1656] iḳtidārum yoḳdur.’ Melekü’l-Mevt (4) buyurdı ki: ‘Ben[1657] saŋa nice mühlet vireyim ki ʿömrüŋüŋ (5) eyyāmı maḥsūb ve evḳātı derec ü daḳīḳaya[1658] mensūbdur. (6) Ve ʿömrüŋden bir nefes degüldür bāḳī. Anuŋçün (7) ol dem saŋa ecel şarābını[1659] sāḳī.’ Melik[1660] eyitdi ki:[1661] ‘İy melek (8) ben maġbūn olduġumdan ṣoŋra ve ḳabrde medfūn olduġumdan ṣoŋra (9) benümile mūnis ü yār ve baŋa dost u ḥevādār[1662] kim olsa gerek?’ (10) Melek didi ki: ‘Yār-ı vefādāruŋ **[L 71b]** ve mūnis ü ġam-ḫˇāruŋ (11) ʿamel ü kirdāruŋ olsa gerek.’ Pādşāh eyitdi ki: (12) ‘Va’llāhi ki[1663] benüm ʿamel-i ṣāliḥüm yoḳdur. Belki kirdār-ı ṭāliḥüm[1664] çoḳdur.’ (13) Melekü’l-Mevt buyurdı ki: ‘Böyle olıcaḳ varacaġuŋ (14) yir nīrān u ḥāṣıl ve maḥṣūlüŋ ġażab-ı Raḥmān’dur.’ (15) Pes Melekü’l-Mevt pādşāhuŋ[1665] rūḥını ḳabż idüp taḫtından[1666] (16) yire düşüp[1667] ehl-i beytinde enīn ü ḥanīn ve āh u vāh peydā (17) olup ehl-i memleketi bükā ile ve ḫiẕmetkārları vā-veylā ile **[P1 141a]** (1) pādşāhı[1668] maḳbereye getürüp defn eylediler.” **Naẕm**:[1669]

[A1 59b] (2) Deʿi’l-ḥırṣa ve’ḳnaʿ bi’l-kifāfi mine’l-ġinā

1645 yıḳılup: +yire düşüp A1.
1646 geldükde: geldükden +ṣoŋra H, L.
1647 ki: +icāzetsiz A1; +sen H, L.
1648 şol: ol H, L.
1649 ḥicāb: -A1, N.
1650 kimesne: kimse A1, N.
1651 işitdükde: işidicek N.
1652 gövdesi: +yapraḳ gibi A1.
1653 Evet.
1654 didi: diye N.
1655 virem: vireyim A1.
1656 çekmege: +benüm A1.
1657 Ben: -A1, N.
1658 derec ü daḳīḳa: derece vü daḳīḳa H, L
1659 şarābını: şarābına H, L.
1660 Melik: Melekü’l-Mevt A1.
1661 ki: -A1.
1662 dost u ḥevādār: dost u vefādār H, L.
1663 ki: N.
1664 ṭāliḥüm: ṣāliḥüm N.
1665 pādşāhuŋ: pādşāh N.
1666 taḫtından: taḫt u baḫtdan A1.
1667 yire düşüp: -A1.
1668 pādşāhı: +birḳaç +arşun +bize +ṣarup +taḫtadan +tabūta +ḳoyup +arḳlarına +alup A1.
1669 Naẕm: -A1.

(3) Fe-rizḳu'l-fetā māʿāşe ʿinde muʿīşihī

(4) Ve ḳad yühlikü'l-insāne keşretu mālihi
(5) Kemā-yuẕbehu'ṭ-ṭāvusu min-ecli rīşihī[1670]

(6) el-Ḥikāyetü'r-Rābiʿatü

Dördünci ḥikāyet budur ki **[H 104b]** (7) bir gün Melekü'l-Mevt ʿaleyhi's-selām Süleymān bin Dāvūd'uŋ (8) ʿaleyhi's-selām[1671] meclisine geldi. Ve meclis ehlinüŋ birisine (9) ḥiddetile ve taʿaccüb ṭarīḳiyle çoḳ baḳdı. Ṣoŋra çıḳup (10) gitdi. Ol kişi Süleymān Ḥażreti'ne eyitdi ki: (11) "Yā nebiyya'llāh! Bu gelen kişi kim idi?" Ḥażret-i[1672] Süleymān (12) buyurdı ki: "Melekü'l-Mevt idi." Kişi eyitdi ki: (13) "Yā nebiyya'llāh! Şöyle ẓann iderem ki benüm cānumı almaḳ diler. (14) Luṭfuŋdan beni anuŋ elinden ḫalāṣ eyle." Süleymān (15) ʿaleyhi's-selām buyurdı ki: "Seni nice ḫalāṣ ideyim?"[1673] (16) Kişi didi ki:[1674] "Bād-ı hōş-nihāda emr eyle ki beni (17) götürüp bir ānuŋ içinde aḳṣā-yı Hind'e ilete. Ola ki **[P1 141b]** (1) Melekü'l-Mevt'üŋ elinden ḫalāṣ olam."[1675] didükde Süleymān (2) Ḥażretleri yile emr eyledi ki: "Fi'l-ḥāl bu kişiyi (3) al bilād-ı Hind'e veyāḫūd[1676] memleket-i Sind'e ilet." Çünkim (4) yil anı Hindūstān'a iletdi. Ānīde[1677] (5) Melekü'l-Mevt anda[1678] ḥāżır olup ol kişinüŋ rūḥını (6) ḳabż eyledi. Ve yine Süleymān Ḥażretleri'nüŋ[1679] meclisine geldi. (7) Ḥażret-i Süleymān andan suʾāl eyledi ki: "Yā melek niçün (8) ol kişiye heybetile naẓar idüp ḫayretile yüzine baḳduŋ (9) ve ḳoduŋ gitdüŋ?" **[N 61b]** Melekü'l-Mevt buyurdı ki: **[L 72a]** "Taʿaccübümden (10) idi. Zīrā ki baŋa emr oldı ki anuŋ rūḥını Hindūstān'da (11) ḳabż idem. Geldüm gördüm ki senüŋ (12) meclisüŋde oturur. Hindūstān'a **[H 105a]** mesāfe-i baʿīde vardur. (13) Beni ḫayret aldı ki bu ne aṣl kār u bārdur? (14) Tā kim sen rīḥe emr eyledüŋ ve anı Hind'e iletdi. Ben daḫı (15) ardınca varup cānını alup ḫiẕmet-i şerīfüŋe rücūʿ (16) idüp geldüm. Ve meʾmūr olduġum ḫiẕmetden emīn (17) oldum." **Ḳavluhu Teʿālā** "*Eyne mā-tekūnūf yudrikkumu'l-mevtu* **[P1 142a]** (1) *ve lev küntüm fī-burūcin müşeyyedetin*."[1680] el-Āyet.[1681] **Rubāʿī:**

(2) Ān kīst ki dil nihād u fāriġ binişest
(3) Pindāşt ki mühletī vü teʾḫīrī hest
(4) Gū mīḫ mezen ḫayme ki mī bāyed kend

1670 Hırsı bırak zenginliğin yeteri kadar olanına kani ol. Kişi rızkını verenin verdiği kadar rızıklanır. Çok mal insanı helak eder. Tavus kuşunun tüyü için kesilmesi gibi.
1671 Dāvūd'uŋ ʿaleyhi's-selām: Dāvūd ʿaleyhi's-selāmuŋ H, L.
1672 Ḥażret-i: -H, L.
1673 ideyim: ideyin A1.
1674 ki: -N.
1675 ḫalāṣ olam: ḳurtulam A1, N.
1676 veyāḫūd: veyā H, L.
1677 Ānīde: Andada H, L.
1678 anda: -H, L.
1679 Ḥażretleri'nüŋ: Ḥażreti'nüŋ H, L.
1680 "**Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır.** Onlara bir iyilik gelirse, "Bu, Allah'tandır" derler. Onlara bir kötülük gelirse, 'Bu, senin yüzündendir' derler. (Ey Muhammed!) De ki: 'Hepsi Allah'tandır.' Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar! (Nisâ, 4/78)
1681 el-Āyet: -H, L.

(5) Gū reḫt menih ki bār mī bāyed best[1682]

(6) **el-Ḥikāyetü'l-Ḫāmisetü**

Bişinci ḥikāyet budur ki (7) İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn bir gün bir ṭāʾifenüŋ (8) memleketine geldi ki dünyānuŋ esbābından bir nesneye (9) mālik degülleridi. Ve ḳapularınuŋ öŋinde maḳbereler (10) ḳazup her gün silüp **[A1 60a]** süpürürleridi. Ve her ṣabāḥ (11) mevtālarınuŋ ziyāretini idüp Allāh Teʿālāʾnuŋ ʿibādetine (12) dürişüp[1683] yirden biten otcuġazlardan ġayrı yimezleridi. (13) İskender bir kimesneyi göndürdi ki: "Var (14) ve buŋlaruŋ begini baŋa daʿvet eyle." İskender'üŋ resūli (15) ol bege geldükde beg anuŋ daʿvetini icābet itmeyüp (16) didi ki: "Benüm İskender'e iḫtiyācum yoḳdur." İskender (17) bu ḫaberi işidicek ṭurdı ve ol begüŋ ḫiẕmetine **[P1 142b]** (1) geldi ve didi ki: "Nedür ḥāliŋüz ve kārıŋuz ki yoḳlıḳdur (2) sizüŋ vārıŋuz dünyānuŋ nāz u niʿamından sizde nesne (3) görmezem. Ve ẕeheb ü fiḍḍadan **[H 105b]** sizde nesne bulmazam." (4) Melik cevāb virdi ki: "Dünyānuŋ niʿamından kimse (5) ṭoymaduġı eclden biz aŋa mültefit degülüz. Dünyā ser-tā-ser (6) dikendür dikeni nidelüm biz gülevüz." İskender buyurdı (7) ki: "Ḳapularuŋuz öŋinde bu ḳabrleri niçün (8) ḳazmışsınız."[1684] Melik didi[1685] ki: "Tā mevt naṣbü'l-ʿaynumuz ola. (9) Ve dünyānuŋ maḥabbeti ḳalbümüzden gidüp Rabbimüzüŋ ʿibādetine (10) meşġūl olavuz." İskender eyitdi ki: "Niçün (11) yirsiz ot **[L 72b]** meger bulınmaz mı lūt?" Melik didi[1686] ki: "Mekrūh (12) ṭutunuruz ki[1687] buṭūnumuzı ḥayvānātuŋ ḳubūrı idevüz. (13) Ve hem ṭaʿāmuŋ leẕẕeti boġazdan mütecāviz olmaz. Ve aşaġa (14) indükde ẕevḳi bulınmaz." Ṣoŋra Melik elini uzadup (15) bir köhne ḳabrden bir ḳafayı alup İskender'e eyitdi ki: (16) "Bu başuŋ ṣāḥibi kim idi ola?" İskender didi ki: (17) "Bilmezem." Melik eyitdi ki: "Bu başuŋ ṣāḥibi **[N 62a]** bir pādşāh-ı **[P1 143a]** (1) dü cāh idi ki senüŋ gibi nice biŋ sipāha mālik (2) ve ṭarīḳ-i ẓulm ü cevre sālik idi. Evḳāt-ı ʿömrini cemīʿ māla (3) ṣarf ideridi. Ve başına gelecekden bī-ḫaber idi. (4) Ḥaḳ Teʿālā anuŋ cānını alup dünyādan gitdi bī-īmān (5) ve öldi. Anuŋ maḳarrı vü meʾvāsı saʿīr u nirān." Ṣoŋra (6) Melik yine elini uzadup bir baş daḫı alup İskender'üŋ (7) öŋine ḳodı. Ve İskender'den suʾāl eyledi ki: (8) "Bu başuŋ daḫı ṣāḥibini bilür misin?" İskender eyitdi ki: "Lā."[1688] (9) Melik buyurdı ki: "Bir pādşāh-ı ʿādil ve şücāʿ-ı kāmilüŋ (10) başıdur. **[H 106a]** Raʿiyyeti üzerine müşfiḳ ü mihribān[1689] ve ehl-i vilāyetine (11) ṣāḥib-i luṭf u iḥsān idi. Ecel-i müsemmāsı yitdi. (12) Ve fevt olup[1690] cennete gitdi." Ṣoŋra Melik, İskender'üŋ (13) başına elini ḳodı. Ve İskender'den ṣordı ki "Bilür misin (14) ki senüŋ başuŋ[1691] bu iki başuŋ ḳanḳısından olsa gerek?" (15) İskender aġlayup ve Melik'i

---

1682 Dünyanın âşığı olup, ölümsüz olan kimdir? Ecelin ona mühlet vereceğini ve her zaman diri olacağını düşünüyordu. Dünyada kalmaya gönül bağlama. Üstünü çıkartıp dinlenmeyi düşünme, her zaman gitmeye hazır ol.

1683 dürişüp: durup +ʿibādet +idüp H, L.

1684 ḳazmışsınız: ḳazmışsız H, L, N.

1685 didi: buyurdı N.

1686 didi: eyitdi A1; buyurdı N.

1687 ki: -N.

1688 Hayır.

1689 müşfiḳ ü mihribān: mihribān u müşfiḳ N.

1690 olup: -N.

1691 başuŋ: -A1, N.

ḳucaḳlayup **[A1 60b]** didi ki: (16) “Eger benümile yār[1692] olursın[1693] memleketümüŋ[1694] yarısında şehriyār olursın.” (17) Melik eyitdi ki: “Heyhāt! İy İskender! **[P1 143b]** (1) Bu fikr-i fāsidi dimāġuŋdan gider.” İskender didi (2) ki: “Niçün iy melik-i melek-ḫişāl! ʿĀlemden böyle olmışsın (3) fāriġü’l-bāl?” Melik buyurdı ki: “Andan ötürü ki (4) cemīʿ ḫalḳ imāret ve eyālet sebebiyle saŋa olmışlar aʿdā (5) ve ḳanāʿat ve feraġat sebebiyle baŋa olmışlar aṣdıḳā.” İskender, (6) Melik’i vidāʿ idüp gitdi. Ve bu[1695] ḫikāyetüŋ şöhreti (7) āfāḳı dutdı. Pes ḫükkām-ı ẕevi’l-iḥtirām ve selāṭīn-i (8) ʿiẕāma lāyıḳ[1696] budur ki nefs-i āḫire **[L 73a]** müteʿalliḳ olan ḫikāyetleri (9) ve rivāyetleri bilüp kendülere naṣbü’l-ʿayn idinüp (10) teẕekkürinde mütefennin ve tedebbürinde müteyaḳḳin olalar. Ve ʿilmü’l-yaḳīnile (11) bileler ki ehl-i ġaflet olan ṭāʾife ki (12) mühletüŋ magrūrıdurlar. Ḥadīṯ-i mevtüŋ istimāʿını (13) sevmezler. Ve mevt aḫvālinden söyleyen ʿālimi evlerine ḳoymazlar.[1697] (14) Anuŋçün ki nā-gāh dünyānuŋ maḥabbeti **[H 106b]** ve māl u menālüŋ (15) meveddeti anlaruŋ göŋlinde serd ve meʾkūlāt u (16) meşrūbātuŋ leẕẕeti elem ü derd olmaya. Ve ḫaberde mervīdür ki: (17) “**Men ekṣer min-ẕikri’l-mevti ve ẓulmeti’llaḥdi kāne** **[P1 144a]** (1) **ḳabruhu ravżaten min-riyāżi’l-cenneti ve men nesiye ve ġafele ʿan-ẕikrihī** (2) **kāne ḳabruhu ḥufreten min-ḥuferi’n-nirāni.**”[1698] (3) Ve mervīdür ki bir gün Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem (4) şühedānuŋ ṣevābını vaṣf ider idi ki[1699] ʿĀişe-i Ṣıddıḳa (5) raḍıya’llāhu ʿanhā ve ʿan-ebīhā buyurdı ki: “Yā Resūla’llāh (6) olur mı ki bir kimesne şehīd olmadın şühedānuŋ (7) mertebesini bula?” Ḥażret[1700] ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdılar (8) ki: “Neʿam.[1701] Her kimse[1702] ki günde yigirmi **[N 62b]** kerre (9) ölümini aŋup günāhlarından tāʾib ola şühedānuŋ (10) mertebesini bulur. Ve cennetde anlaruŋ derecesinde[1703] olur.”[1704] (11) Ve daḫı Ḥażret-i Resūl[1705] ṣalavātu’llāh[1706] buyurmışdur ki: (12) “**Ekṣirū min-ẕikri hādimi’lleẕẕāti fe-innehu** (13) **yemḥu’ẕ-ẕunūbe ve yeruddu**

1692 yār: olursın A1.

1693 olursın: yār A1; olursan H, L.

1694 memleketümüŋ: memleketüŋ H, L; -N.

1695 bu: -N.

1696 lāyıḳ: +olan A1.

1697 ḳoymazlar: ḳomazlar H, L.

1698 “Kim, ölümü ve mezarın karanlığını çokça hatırlarsa; kabri ona cennete bahçelerinden bir bahçe olur. Kim de ölümü unutur, onu zikr etmekten gafil dururs a; kabri ona ateş çukuru olur” (Rivayetin ilk kısmı için bkz. el-Müttakî, Kenzu’l-Ummâl, No: 42104; Deylemî; Müsnedü’l-Firdevs’te, Enes bin Malik’ten rivayet etmiştir) (Okur, 2009: 104).

1699 ki: -H, L.

1700 Ḥażret: Ḥażret-i +Resūl A1, H, L, N.

1701 Evet.

1702 kimse: kimesne N.

1703 derecesinde: derecesinden N.

1704 “Bir gün Resulullah (s.a.v.), kâfirlerle savaş esnasında şehid edilen sahabelerin elde ettikleri sevabı ve kavuştukları dereceleri anlatıyordu. Hz. Âişe (r.a.) Resulullah’a: “Ey Allah’ın Resûlu, şehid olmayan birisi, şehid sevabına ulaşabilir mi?’ diye sordu. Resulullah (s.a.v.): ‘Kim günde yirmi defa ölümü hatırlarsa onun mükafatı ve derecesi şehitler kadar olur.” (Irakî hadisi bu rivayetlerle bulamadığını söyler. Zebîdî, ithafu’s-Sâde isimli eserinde, isnadın Taberani el Evsat’ta geçen rivayetini zikretmiştir. Rivayet şöyledir: “Ey Âişe! Ümmetimin şehitleri azaldığı zaman, kim her gün yirmi beş defa ‘Allah’ım, bugünümü ve bugünden sonrasını benim için hayırlı ve bereketle kıl.’ der de, sonra yatağındayken ölse, Allah ona şehitlerin kazandıkları mükafatı verir” Bkz. Taberani el-Evsat, No. 672; Zebidi İthaf,12/274.) (Okur, 2009: 104).

1705 Resūl: Resūlu’llāh H, L.

1706 ṣalavātu’llāh: ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem A1, H, L.

ḥubbe'd-dünyā mine'l-ḳulūbi."[1707] (14) Ve daḫı mervīdür ki Resūlu'llāh Ḥażretleri'nden suʾāl itdiler[1708] (15) ki: "Yā Resūla'llāh nāsuŋ aʿḳali kimdür?" buyurdı[1709] ki: (16) "**Men kāne ekṣeruhum li'l-mevti ẕikren ev aḥsenuhum lehū** (17) **istiʿdāden lehū ṣerefü'd-dünyā ve kerāmatu'l-āḫirati**."[1710] **[P1 144b]** (1) Pes her kimse[1711] ki dünyānuŋ aḥvālini bildi ve ẕikr (2) itdügümüz ḥikāyātı ve rivāyātı iẕʿān idindi. Ve nefes-i (3) aḫīrüŋ fikrini[1712] ẕikr eyledi. Umūr-ı dünyevī olur aŋa **[H 107a]** (4) āsān ve ḳalbinde neşv ü nemā bulur şecere-i īmān ü īḳān. (5) Ve Ḥaḳ Teʿālā Ḥażreti'ne çünkim olur vāṣıl dīni selāmet (6) üzredür ve īmān-ı kāmil. Pes iy sulṭān-ı ʿālem! Ḥaḳ (7) Teʿālā'dan **[L 73b] [A1 61a]** mercūdur ki ḳalbüŋi nūr-ı īmānıla münevver (8) eyleye. Tā ki[1713] dünyānuŋ māhiyyetini ve āḫiretüŋ keyfiyyetini (9) "kemā-ḥaḳḳuhu"[1714] bilesin. Ve āḫiret içün çalışup göŋlüŋüŋ (10) āyīnesinden dünyānuŋ jengini silesin. Ve beriyye ve raʿiyyet (11) arasında ʿadl ü inṣāf ve faẓl ü elṭāf idesin. (12) Zīrā ki raʿiyyetüŋde nice biŋ kimseler[1715] vardur ki eger (13) dünyāda anlara luṭf u ʿadl ve ihsān u faẓl iderisen (14) ḳıyāmetde dükelisi saŋa şefīʿ olur. Ve her kimseye ki (15) müʾminler şefīʿ ve muʿīn ola ḳıyāmetde ʿiḳāb u ʿaẕābdan (16) emīn olur. Ve eger dünyāda reʿāya ve bendelerüŋe ẓulm (17) idersin dükelisi uḫrada saŋa ḫaşm olur. Ve ḳaçan ki **[P1 145a]** (1) kişinüŋ şefīʿi dönüp ḫaşm ola emri müşkil (2) ve ḥāli mütezelzil olur. Neʿūẕu bi'llāh.[1716] **Şimdi** rāy-ı (3) enver-i kīmiyā esere pūşīde olmaya ki çünkim[1717] muḳaddime (4) ve iki maḳāle ve anlarda olan uṣūl ü fuṣūlden ḳalem ü benān (5) ve taḥrīr ü beyān fāriġ oldı. El-ān. "Bi-tevfīḳi'r-Raḥmān"[1718] ebvāb-ı (6) sebʿaya iderüz şürūʿ. Ve bāblarda olan uṣūl ü fürūʿ (7) ve şol nesnelere ki ḫāṭır-ı fāṭırdan ider ṭulūʿ. (8) Egerçi ki **[H 107b]** "*Lā-yusminu ve lā-yuġnī min-cūʿ.*"[1719] Ve ḥużūr-ı lāzımü'l-ḥubūra (9) inhā ve semʿ-i şerīfüŋüze ilḳā olınur. **Ḳıṭʿa**:[1720]

(10) Firāz ü nişībest rūy-ı zemīn
Metāz iy birāder küşāde ʿinān
(11) Suḫan nīk ber-senc ü ez-dil be-fehm
Reh-i rāst beşnās u bī-ġam berān[1721]

(12) **el-Bābü'l-Evvel** (13) **fi'l-ʿAdli ve's-Siyāseti ve Ẕikru'l-Mülūk ve Siyerihim**

1707 "Ölümü, çokça hatırlayınız! Çünkü bu günahları siler, kalpteki dünya sevgisini soğutur" (Bkz: el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 4298; Zebidî, İthaf, 14/18-19.) (Okur, 2009: 105).

1708 itdiler: eylediler A1.

1709 buyurdı: buyurdılar A1.

1710 "İnsanların en akıllısı ölümü çokça anan, en tedbirlisi ise ölüme güzelce hazırlanandır. Dünyanın şerefi ve ahiretin mutluluğu bu kimsenindir" (Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, No: 13536; Ebû Nuaym, Hilye, 8/375; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 42129; Zebidî İthaf, 14/20-21.) (Okur, 2009: 105).

1711 kimse: kimesne N.

1712 fikrini: +iẕʿān +idindi +ve H, L.

1713 ki: kim A1, H, N.

1714 Hakkı olan şekilde.

1715 kimseler: kimesneler A1, H, L.

1716 Neʿūẕu bi'llāh: -N.

1717 çünkim: +bir H, L; çün N.

1718 Rahman olan Allah'ın yardımıyla.

1719 "O, ne besler ne de açlıktan kurtarır." (Ğâşiye, 88/7)

1720 Ḳıṭʿa: Naẓm N.

1721 Yeryüzünün altı, üstü vardır. Dünyanın dizginini elinde tut. İyi sözü tanı, yürekten anla. Doğru yolu tanı ve gamsız hareket et.

(14) Evvelki bāb beglerüŋ ʿadl ü siyāseti ve fehm ü firāseti beyānındadur. (15) İy pādşāhı ʿālem ve iy nūr-ı çeşm-i benī Ādem maʿlūmuŋ ola (16) ki Allāh Teʿālā Ḥażreti benī Ādem'den iki fırḳayı (17) iḫtiyār idüp sāʾir bendeleri üzerine fāʾiḳ ve kendüsinüŋ **[P1 145b]** (1) luṭf u keremine maẓhar-ı tām **[N 63a]** olmaġa lāyıḳ eyledi. (2) Bir fırḳası enbiyādur ʿaleyhi's-selām. Anları ḳullarına (3) göndürdi ki ʿibādetüŋ yolını ve ʿābidüŋ[1722] maʿbūda (4) vüsūlini beyān ideler. Ve bir fırḳa daḫı mülūk ü ümerādur (5) ki **[L 74a]** anları Ḥaḳ Teʿālā andan ötürü ḫalḳ itdi ki (6) ʿibād[1723] arasında[1724] ẓulm ü fesād ve teʿaddī vü ʿinādı defʿ (7) ideler. Ve cümle enāmuŋ ezimmesini ve ḫāṣ u ʿāmuŋ (8) meʾmūm ve eʾimmesini pādşāhlaruŋ elinde ve emrinde (9) merbūṭ u menūṭ ḳıldı. Ve anları enbiyādan ṣoŋra (10) sāʾir benī Ādem'den eşref ü erfaʿ ve elṭāf ü ecmaʿ (11) eyledi tā kim sāye-i Ḫudā ve muḳtedīlere muktedā (12) oldılar. Niteki[1725] ḫaberde mervīdür ki: "**Es-sultānu** (13) **ẓıllu'llāhi fī-arżihī**."[1726] Ve daḫı mervīdür ki: "**En-nāsu ʿalā-dīni** (14) **mulūkihim**."[1727] **[A1 61b]** Pes ḫalḳa daḫı lāyıḳ olan budur (15) ki **[H 108a]** Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ gölgesi olana maḥabbet ideler.[1728] Ve (16) emrine mutābaʿat ideler. Ve aŋa baġż u münāzaʿat ve (17) anuŋıla muḳavemet cāʾiz dutmayalar. Nitekim Ḥaḳ celle ve ʿalā **[P1 146a]** (1) buyurur ki: "***Yā eyyuhe'lleẕīne āmenū eṭīʿū'llāhe ve*** (2) ***eṭīʿū'r-resūle ve uli'l-emri minkum***."[1729] el-Āyet. (3) Yaʿnī ḫalḳ[1730] üzerine vācibdür ki Ḫāliḳ kime salṭanat (4) naṣīb iderise aŋa muṭīʿ ve münkād olup emrinden (5) ṭaşra bir işe mübāşir olup muʿtād olmayalar. Ve yaḳīn (6) bileler ki salṭanatuŋ muʿṭīsi Ḥaḳ'dur ve diledügine (7) virür ve ḥükmi muṭlaḳdur. "***Tu'ti'l-mülke men teşā'e*** (8) ***ve tenziʿu'l-mülke mimmen teşā'u***."[1731] Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh (9) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur ki: "'**Aleykum** (10) **bi's-semʿi ve'ṭ-ṭāʿati ve in teʾemmera ʿabdun Ḥabeşiyyun**."[1732] (11) Pes sulṭāna daḫı lāzım olan budur ki ʿadl ü iḥsān (12) eyleye beyne'l-ʿibād. Ve anlaruŋ arasından defʿ eyleye cevr ü fesād. (13) Anuŋçün ki cevr ü ẓulm meyşūmdur. Ve ẓālimüŋ (14) begligi "lā-yebḳa ve lā-yedūmdur."[1733] Ve Ḥażret-i Resūlu'llāh (15) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur ki: "**El-mülkü yebḳā** (16) **meʿa'l-küfri velā yebḳa meʿaẓ-**

1722 ʿābidüŋ: ʿibāduŋ A1; ʿibādetüŋ N.

1723 ʿibād: ʿibādet H, L.

1724 arasında: arasından N.

1725 Niteki: Nitekim A1, N.

1726 "Hakkı ayakta tutan sultanlar (yöneticiler) yeryüzünde Allah'ın gölgesidir" (Bezzâr, Müsned, No: 1590; Suyutî, Câmiu's-Sağîr, No: 4815-4817; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 14580-14584; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid , No: 8998.) (Okur, 2009: 107).

1727 "İnsanlar önderlerinin dini üzeredir" (Canan, 2001: 13, 426).

1728 ideler: -H, L.

1729 "**Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de**. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir" (Nisâ, 4/59).

1730 ḫalḳ: müʾmin +olanlar A1; -N.

1731 "De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! **Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.** Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin" (Âl-i İmrân, 3/26).

1732 Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Dinleyin ve itaat edin! Hattâ, üstünüze, başı kuru üzüm danesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Kitabullah'ı tatbik ettikçe... (itaatten ayrılmayın)" [Buhârî, Ahkâm 4, Ezân 54, 56.] (Canan, 2001: 6, 435).

1733 Baki kalmaz ve devam etmez.

ẓulmi.”[1734] Ve daḫı buyurmışdur (17) ki: “Beytu’ẓ-ẓālimi ḫarābun.”[17351736] **Şāh-nāme**[1737] **güyed:**[1738]

[P1 146b] (1) Her ānkes ki ber-taḫt-ı şāhī nişest
(2) Miyān beste bāyed küşāde do dest

(3) Eger peşşe ez-şāh bīned sitem
(4) Revāneş be-dūzaḫ nümāned dijem[1739]

(5) Eger şāh bī-dād cūyed heme
(6) Perākende ez-gorg gerded reme[1740]

[H 108b] (7) Ve tevārīḫ kitāblarında mesṭūrdur ki dört biŋ (8) yıl **[L 74b]** Mecūsīler yaʿnī oda ṭapucılar dünyāya ḥükm (9) itmişler ve anlaruŋ ḫānedānlarından bu müddetde beglik (10) müntaḳil olmamışdur.[1741] ʿAdl ü inṣāf bereketinden (11) ve anlaruŋ **[N 63b]** milletinde cevr ü ẓulm[1742] cāʾiz degül imiş. Memālik-i ʿālemi (12) ʿadl ü inṣāfile maʿmūr ve ḫalḳdan cevr ü iʿtisāfı (13) dūr ḳılmışlar idi. **Ve ḫaberde** variddür ki Ḥaḳ celle ve ʿalā (14) Dāvūd Ḥażreti’ne ʿaleyhi’s-selām[1743] vaḫyi göndürdi ki (15) ḳavmüŋi nehy eyle ki ʿAcem beglerine sögmesünler. Zīrā ki (16) anlar dünyāyı maʿmūr idüp benüm[1744] ʿibādum içün mihād eyleḍiler. (17) Pes maʿlūmuŋ olsun ki dünyānuŋ maʿmūr olması **[P1 147a]** (1) ve ḫarāb olması beglerden imiş. Ḳaçan ki sulṭān (2) ʿādil ola dünyā[1745] maʿmūr ve reʿāyā emn üzerine mesrūr olur. Efrīdūn ve (3) Behrām-ı Gūr ve Kisrā Nūşīrevān’uŋ zamānı gibi. (4) Ve eger sulṭān ẓālim ola[1746] dünyā ḫarāb olur. Ve ehl-i (5) dünyānuŋ cigeri cevr odından kebāb olur. Ḍaḥḥāk (6) u Efrāsiyāb u Yezcirdiyye’nüŋ zamānı[1747] gibi. **Naẓm:**

[A1 62a] (7) Ne-koned cevr-pīşe sulṭānī
Ki niyāyed zi-gorg çūpānī

(8) Pādşāhī ki ṭarḥ-ı ẓulm efkend

1734 “Mülk (mülkiyet ve idarecilik) küfür ile devam eder ama zulüm ile asla!” (Bu söz sahabe ve tabiun rivayeti olarak kaydedilmiştir. Bkz. Mevsuatu Nadratü’n-naîm fî-mekârimi ahlâkı’r-resûli’l-kerîm, 10/4926, Cidde, 1999-2000) (Okur, 2009: 108)

1735 ḫarābun: +Ve H, L.

1736 “Zalimin evi harap olmuştur.” Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

1737 Şāh-nāme: -N.

1738 güyed: +naẓm A1, N.

1739 Derkenar: dijem: Sıḥḥat-i nā-muvāfıḳ ve yüzin gözin bürtermiş maʿnāsına daḫı gelür. Taḫfīf-i mim ve teşdīdeş menḳulet Firdosī her do rā der yek beyt-i dīger cemʿ kerde. Beyt: Do nergis-i dijemū do ebrū beḥem/Sütūn-i do ebrū çū tīğ dijem N, P1 [Mim hafifletilir. Teşdidli olan (şedde ile yazılanı) her ikisini de nakletmiş ve başka bir beyitte toplamıştır. Beyit: İki güzel gözlerin ve iki çatık kaşların. İki kaşının düz olması, gümüşten olan hançere benzer.]

1740 Şahlık tahtında oturan kimse, iki eliyle millet için çalışmalıdır. Eğer bir sinek, şahtan zulüm görürse; onun ruhu bu dünyada azapta kalır. Eğer şah millete zulüm etse; millet o şahtan uzaklaşır.

1741 olmamışdur: olmışdur A1.

1742 cevr ü ẓulm: ẓulm ü cevr A1, N.

1743 Dāvūd Ḥażreti’ne ʿaleyhi’s-selām: Dāvūd ʿaleyhi’s-selām Ḥażreti’ne H, L.

1744 benüm: -H, L.

1745 olması ve ḫarāb olması beglerden imiş. Ḳaçan ki sultān ʿādil ola dünyā: -N.

1746 ola: olsa A1, N.

1747 zamānı: zamānları A1.

Pāy-i dīvār-ı mülk ḫˇīş bekend[1748]

(9) **Şimdi** maʿlūmuŋuz olsun ki İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām (10) risālenüŋ bu[1749] maḥallinde buyurur ki eger bir kimesneye[1750] müşkil (11) olup suʾāl iderise ki: "Sen didüŋ ki dünyāda Mecūs[1751] (12) dört **[H 109a]** biŋ yıl salṭanat itdiler ve ḫalḳ arasında ʿadl ü (13) inṣāf idüp dünyāyı ʿadlile maʿmūr ve cevr ü ẓulm ve iʿtisāfı (14) dünyā ehlinden dūr eylediler. Bu ne aṣl sözdür ve bu ḳadar (15) zamān anlar pādşāh olmak neden maʿlūmdur?" **Cevāb** (16) budur ki: "Biz bu risālede Ḥaẓret-i Ādem'den ḫāteme (17) gelince ve Ḫātemü'n-Nebiyyīnden ṣoŋra ne ḳadar pādşāh geldiyse **[P1 147b]** (1) ehl-i İslām müstevlī oldūġına degin ve beglik itdüklerinüŋ (2) müddeti ve ʿömrlerinüŋ[1752] ʿiddeti[1753] beyān iderüz. Ve her birini ʿalā-ḥaddihi (3) aŋup eyyām-ı ḥayātını ve dünyādan gidüp memātını ve raʿiyyetiyle **[L 75a]** (4) itdügi muʿāmele ve zindegānī ve dünyāda itdügi ẕevḳ (5) gerek āṣkār[1754] gerek nihānī beyān idelüm. Tā ki ẕikr (6) olınan eşkāl-i müteʾemmilden zāʾil olup her birinüŋ müddet-i (7) devleti ve mülk ü memleketi ve öldükden ṣoŋra ḳāʾim-maḳām ve (8) nāʾib-menābı ve dünyāda ne vechile içdügi ecel şarābı vāḥiden baʿde (9) vāḥidin ismen baʿde ismin tertīb-i ṣaḥīḥ üzre ibhāmsız (10) ṣarīḥ maʿlūm idine ve hem ġayr-ı müstefīdler içün (11) müfīd ve meʿāduŋ ẕikri içün muʿīd ola." **Naẓm**:[1755]

(12) Der-cihān şāhān besī būdend kez gerdūn-ı melek
(13) Tīr-şān Pervīn gosl-i būd ü ṣinān-şān ḫūn nigār

(14) Bingerīd eknūn benātu'n-naʿş ve ez-dest-i merg
(15) Nīzehāşān şāḫ şāḫ u tīr hāşān tārumār

(16) Ser be-ḫak āverde ve imrūz ānki efser būd dī
(17) Ten be-dūzeḫ bord imsāl ānki gerden būd pār[1756]

[N 64a] [P1 148a] (1) Rāy-ı[1757] ʿālem-ārāya maḫfī olmaya **[H 109b]** ki İmām-ı Hümām egerçi ki[1758] bu (2) maḥalde selāṭīn-i ʿiẓāmuŋ isimlerini ve resmlerini ve salṭanatlarınuŋ (3) müddetini ve ḥükūmetlerinüŋ ʿiddetini birbirinüŋ ardınca (4) beyān buyurmışdur. Ammā ne vechile geldüklerini (5) ve dünyāda ne vechile zindegānī itdüklerini ve ʿādil yā[1759] ẓālim (6) idüklerini[1760] beyān buyurmamışdur. Ancaḳ taḥrīr itdügi (7) bu ki fulān

---

1748 Zalim insan padişahlık yapamaz. Kurdun çobanlık yapamadığı gibi. Zulüm temelini atan sultan, kendi saltanatının duvarlarını yıkmıştır.
1749 bu: bir N.
1750 kimesneye: kimseye N.
1751 Mecūs: Mecūsī H, L.
1752 : ʿömrleri H, L.
1753 ʿiddeti: ʿiddetini A1, H, L.
1754 āşkār: āşkāre A1.
1755 Naẓm: Rubāʿī N.
1756 Dünyada hüküm süren birçok padişah vardı ki; okları Pervin'in güzelliğini kırıyordu ve mızraklarının başı her zaman kanlıydı. Ama şimdi cenazeleri yere düşmüş. Ölmek onların mızraklarının kırılmasına ve oklarının gitmesine sebep olmuş. Padişahların taçları aradan gitmiş. Ve zahirde riyasız olanlar şimdi cehennemdedirler.
1757 Rāy-ı ʿālem-ārāya: +Enver-i ʿālem-ārāya N.
1758 ki: -N.
1759 ve dünyāda ne vech ile zindegānī itdüklerini ve ʿādil yā: -A1, N.
1760 idüklerini: -A1, N.

pādşāh bu ḳadar zamān beglik eyledi. Ṣoŋra (8) anuŋ yirine fulān geldi.[1761] Ol daḫı bu deŋlü zamān ḥükūmet (9) itdi.[1762] Tā[1763] selāṭīn-i ʿAcem tamām olup ehl-i İslām müstevlī (10) olduḳlarına degin bu üslūb-ı merʿī buyurup ziyāde nesne (11) taḥrīr itmemişdür. Pes bu faḳīr-i keşīrü't-taḳṣīr ki İmām'uŋ (12) kelāmına **[A1 62b]** mütercim ve ʿulemā meclisinde müteʿallim vāḳiʿ olmışam. (13) Murād idindüm ki ʿādet-i sābıḳam üzerine[1764] İmām'uŋ kelāmını (14) bahāne eyleyüp murādumı tamām edā ḳılup teʾlīf ü taṣnīf (15) itdügüm risāle her vechile cāmiʿiyyet üzerine olup yirlü (16) yirinde lāzım olanı taḥrīr ve ḥayru'l-kelām ṭarīḳiyle taḳrīr (17) eyleyem. Pes tevārīḫ-i mülūk **[L 75b]** "ʿalā vechi'l-etemmi ve'l-aḥsen."[1765] **[P1 148b]** (1) Bu fennüŋ kütüb-i muʿteberesinden intiḫāb idüp tevārīḫ-i (2) güzīde gibi mulaḫḫaṣ ve münaḳḳā ve eşʿār-ı ġarrā ile müreddef ve muḳaffā (3) eyleyüp İmām'uŋ tertībine tābiʿ olup eger tertībinde müverriḫīn (4) mābeyninde iḫtilāf olursa aŋa daḫı cāmiʿ olup (5) ʿizz ü ḥużūr-ı lāzımü'l-ḥubūra **[H 110a]** ʿarż olınur.

Beyt:

(6) Hüner nemī ḫıred eyyām ġayri īnem nīst
Kocā revem çi konem bā-çinīn guşād-ı metāʿ[1766]

(7) Ẕikru Ensābü'l-Mülūk ve Siyerihim ve Tevārīḫihim

(8) Rāviyān-ı aḫbār ve nāḳilān-ı āṯār[1767] ḥikāyet ve rivāyet iderler ki (9) vaḳtā ki Ādem Ḥażretleri'nüŋ ʿaleyhi's-selām[1768] evlādı keŧret (10) ve aḥfādı vefret üzerine oldı. Ebnāsınuŋ arasından[1769] (11) iki kimesne iḫtiyār idüp kendüye vaṣī-yi muḫtār (12) eyledi. Birisi Şīt ʿaleyhi's-selām ve birisi Keyūmerṯ. (13) Ve[1770] ikisine ḳırḳ ṣaḥīfe virdi ki anuŋıla ʿāmil olalar. (14) Şīt Ḥażreti'ne ʿaleyhi's-selām[1771] umūr-ı dīn ü millet ve Keyūmerṯ'e (15) umūr-ı dünyā ve salṭanat ışmarladı. Ve Keyūmerṯ ḥaḳḳında (16) aṣḥāb-ı tevārīḫ arasında iḫtilāf-ı keşīr vardur. Ve her (17) birisi bir nesne söylemişdür. Eṣaḥḥ-ı aḳvāl ki *Tārīḫ-i Ṭaberī*'de **[P1 149a]** (1) ve *Mir'ātü'l-Cenān*'da ve *Tārīḫ-i Güzīde*'de ve İbn-i Ḫallikān'da ẕikr olınmışdur. (2) Budur ki Keyūmerṯ Ḥażret-i Ādem'ün bilinden gelmiş oğlıdur. (3) Ve İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām'uŋ[1772] marżīsi bu ḳavldür. Ve (4) Keyūmerṯ eṣaḥḥ-ı aḳvālde yüz otuz yıl yaşamışdur.[1773] (5) Yüz yaşında iken pādşāh olup otuz yıl ḥükm ü ḥükūmet (6) eylemişdür. Ḳıṣṣa budur ki çün Ādem Ḥażretleri (7) dünyādan gitdi. Ḥażret-i Ādem'ün ḳāʾim-maḳāmı Şīt oldı (8) ʿaleyhi's-selām.[1774] Ve Şīt Süryānice ʿAṭāʾullāh **[N 64b]** dimekdür. (9) Vech-i tesmiyesi budur ki Hābil şehīd olduḳda (10) Ḥavvā ve Ādem'den ʿaleyhi's-selām[1775] dört **[H 110b]** yıl miḳdārı evlād gelmedi. (11) Ve biş yıl daḫı dimişler. Evvelki ḳavl eṣaḥḥdur. Ṣoŋra dört (12) yıl

---

1761 geldi: +bu +deŋlü +zamān H, L
1762 itdi: eyledi A1.
1763 Tā: Yā N.
1764 üzerine: üzre N.
1765 En tam ve en güzel şekilde.
1766 Bu zamanda hünere saygı gösterilmiyor. Benim de bu değersizleşmiş hünerden başka bir şeyim yok.
1767 nāḳilān-ı āṯār: nāḳilān-ı esrār A1.
1768 Ādem Ḥażretleri'nüŋ[1768] ʿaleyhi's-selām: Ādem ʿaleyhi's-selām Ḥażretleri'nüŋ H, L.
1769 arasından: arasında H, L.
1770 Ve: +bu A1.
1771 Şīt Ḥażreti'ne ʿaleyhi's-selām: Şīt ʿaleyhi's-selām Ḥażreti'ne H, L.
1772 Ḥüccetü'l-İslām'uŋ: Ḥüccetü'l-İslām H, L.
1773 yaşamışdur: yaşamışdı H, L.
1774 ʿaleyhi's-selām: ʿam A1; -H, L.
1775 Ādem'den ʿaleyhi's-selām: Ādem ʿaleyhi's-selāmdan H, L.

geçdükde[1776] Ḥażret-i[1777] Şīt vücūda **[L 76a]** geldi. Ve Hābil'e (13) bedel bildiler. Ol sebebden ʿAṭāʾullah ad ḳodılar. Ve Ḥażret-i (14) Şīt ṭoḳuz yüz on iki yıl yaşadı. Cemīʿ ʿömrini (15) daʿvet-i nübüvvetde ṣarf eyledi.[1778] Ḥaḳ Teʿālā'dan Şīt'e elli (16) ṣaḥīfe nāzil oldı. Ṣoŋra dünyādan gidüp yirini (17) oġlına Enoş vaṣiyyet eyledi. Ve Ḥażret-i Şīt fevt olduḳda **[P1 149b]** (1) ḳarındaşları **[A1 63a]** ve Ḳābil'üŋ evlādı arasında nā-sāzkārlıḳ (2) ḥadden mütecāviz oldı. Keyūmerṣ kendü evlādını (3) ve etbāʿını cemʿ idüp Demāvend Ṭaġı'na varup[1779] ḳarār (4) eyledi. Ve Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ tevfīḳiyle ol daġuŋ (5) ḥavālisinden dīv ü perīleri dūr itdi. Ve ol daġda[1780] (6) etbāʿ u eşyāʿıyla ḫużūr itdi." Şöyle rivāyet iderler (7) ki Keyūmerṣ'ün esliḥa ḳısmından bir deste çöp yaʿnī (8) kötek[1781] ve bir felāḫan[1782] yaʿnī ṣapanı[1783] varıdı. Ve Ḥaḳḳ Teʿālā'nuŋ (9) ism-i şerīfini ol ṣapana ve ol deste çöpe yazmışıdı. (10) Ve anuŋ berekātından cinnīleri Demāvend Ṭaġı'ndan (11) sürdi. Ve dīvlerden otuz dīvi ṭutup bend[1784] buyurdı. (12) Ṣoŋra maḫbūs olan dīvler iṭāʿat itdiler. Ve (13) Keyūmerṣ anlara Demāvend ḥavālisinde bir şehr yapdurdı. (14) Ve aŋa Belḫ tesmiye eyledi. Ve Belḫ'den ḳadīm şehr yoḳdur. (15) Egerçi ki baʿżılar buyurmışlardur ki: "Belḫ Luhrāsep binā (16) itmişdür." Ammā Muḥammed Cerīr Ṭaberī *Tārīḫ*'inde buyurur ki (17) ṣaḥīḥ budur ki: "Belḫ **[H 111a]** Keyūmerṣ'üŋ bināsıdur. Ammā **P1 150a]** (1) ṣoŋra gelen her pādşāh bir miḳdār arturup büyütmişler." (2) Pes Keyūmerṣ kendü evlādını ve Ādem Ḥażretleri'nüŋ (3) evlādından çoḳ kimesneleri Belḫ şehrine getürüp (4) birbiriyle çiflendürüp[1785] tevālid ü tenāsül anuŋ zamānında (5) çoḳ oldı. Ve Keyūmerṣ'üŋ bir ḳızı varıdı Māriye (6) adlu. Ve bir oġlı varıdı Mārī adlu. Birbirine virdi. (7) Ve Belḫ'üŋ ḥavālisinde nesl-i Ādem'den bir ʿavret pādşāhlıġ (8) ider idi. Ve her gice bir eri ḳoynına alup (9) ṣabāḥ olduḳda ol eri öldürür idi. Keyūmerṣ (10) bu ḥālden ḫaberdār oldı. Ve olʿavrete bed-duʿā (11) eyledi. Ḥaḳ Teʿālā olʿavreti ṭaş eyledi. Ve el-ān (12) Belḫ'de bir dere vardur ki ol dereden bir çay (13) aḳar. Çayuŋ içinde ol ṭaş olmış **[L 76b]** ʿavret yatur. (14) Çayuŋ ṣuyı olʿavretüŋ aġzından girür ve ferecinden (15) çıḳar. Yaz eyyāmında ki çayuŋ ṣuyı eksilür. (16) Ol ṭaşı her kimse[1786] görebilür. **Ṣoŋra** dīvler cemʿ (17) oldılar. Ve Keyūmerṣ ile cenge āġāz eylediler. Keyūmerṣ **[N 65a] [P1 150b]** (1) daḫı ādemīleri[1787] cemʿ idüp evlād u etbāʿıyla (2) dīvlerüŋ savaşına gitdiler. Ve dīvler üzerine[1788] ġālib (3) olup ol vilāyetden anları sürdiler. Ve benī Ādem'den (4) ġayrı eṭrāf-ı Belḫ'de kimse[1789] ḳalmadı. Keyūmerṣ'e (5) eyitdiler ki: "Bu şehrüŋ ṭāliʿi ʿaceb vāḳiʿ oldı. (6) Bināsınuŋ ibtidāsı şādlıḳ üzerine oldı. Ümmīd budur (7) ki bu şehrüŋ ehli dāʾim[1790] olsa gerek şādān.[1791] (8) "İlā-āḫiri'l-eyyāmı ve'l-ezmān."[1792] Bu sebebdendür

---

1776 geçdükde: geçdükden +ṣoŋra H, L.
1777 Ḥażret-i: -H, L.
1778 eyledi: +Ve H, L.
1779 varup: +anda A1.
1780 daġda: ṭaġuŋ H, L.
1781 yaʿnī kötek: -H, L.
1782 felāḫan: felāḫanı H, L.
1783 yaʿnī ṣapanı: -H, L.
1784 bend: bende H, L.
1785 çiftlendürüp: çiftlenüp H, L.
1786 kimse: kimesne N.
1787 ādemīleri: ādemī-zādeleri H, L, N.
1788 dīvler üzerine: dīvlere H, L.
1789 kimse: kimesne N.
1790 dāʾim: +şād H, L.
1791 şādān: -H, L.
1792 Günlerin ve zamanın sonuna doğru.

ki Belḫ ehli (9) şādān ve şādī dostdurlar. Ve her ḳaçan ki ehl-i (10) Belḫ bir ṣanʿatı veyā bir maṣlaḥatı murād idineler elbette (11) murādlarına irüp mesrūr u maḥbūr olurlar. **[A1 63b]** Belḫ'üŋ bu (12) faẕīleti yitmez mi ki evliyānuŋ[1793] burcıdur. Ve zühhād u (13) ʿulemānuŋ dürcidür. Ḫuṣūṣā ki Emīrü'l-Müʾminīn Ebū Bekr (14) Ṣıddīḳ'uŋ raḍıya'llāhu anh[1794] evlādı anda çoḳdur. Ve (15) bu sözde şekk ü şübhe yoḳdur. Cümleden Şaḳīḳ-i Belḫī (16) Ḫażretleri Ṣıddīḳī'dür. Ve Mevlānā Celālü'd-dīn ve Sulṭānü'l-ʿUlemā (17) ki Aḥmed Ḫaṭībī neslidür. Anlar daḫı Belḫī ve Ṣıddīḳī'dürler.[1795] **[P1 151a]** (1) Daḫı sulṭān-ı muḳaddem İbrāhīm Edhem ʿaleyhi'r-raḥmetu ve'r-rıḍvān (2) Belḫ'üŋ serveri ve Belḫ ehlinüŋ tāc-ı seridür. **li-Müʾellifihī**:[1796]

(3) Sulṭān-ı muḳaddemī ki der-mülk-i ḳıdem
(4) Kes çün to berāh-i faḳr nenhād ḳadem

(5) Ānī ki be-pīş-i naẓar-ı himmet-i to
(6) Esbāb-ı vücūd-ı kāʾinātest ʿadem[1797]

(7) **El-ḳıssa**

Çünki Keyūmerş'üŋ ʿömri[1798] yüz otuza irişdi. (8) Etbāʿ u eşbāʿını cemʿ eyledi. Ve ʿibādete ve ṣalāḫa (9) emr idüp fesād u ʿināddan menʿ eyledi. Ḳaynān bin Enoş (10) bin Şīt ḫāżır idi. Keyūmerş eyitdi ki: "İy Ḳaynān (11) sen Şīt'üŋ ḫalīfesisin. Yine benüm zamānumda ve benden ṣoŋra (12) sen ṣaġ olduḳça[1799] ḫalīfe ol[1800] ve beglik **[L 77a]** benüm olsun." (13) Ḳaynān daḫı begligi aŋa muḳarrer ḳıldı. Ve Keyūmerş (14) ʿālemde[1801] otuz yıl pādşāhlıġ[1802] itdi.[1803] Ṣoŋra Belḫ şehrine (15) geldi. Geldügi gün ḳızından ve oġlından **[H 112a]** ki (16) Māriye vü Mārī adlu idi[1804] bir oġul vücūda geldi. Hemān (17) dem Keyūmerş'üŋ ḫużūrına getürdiler. Ve Keyūmerş **[P1 151b]** (1) anı görüp Sāʾil ad ḳodı. Ve didi ki: "Bu oġlanı evkāt-ı (2) ḥıfẓ idüŋ ki beglerüŋ babası olsa gerek. Ve bu oġlanı (3) besledügüz evde bir aḳ ḫurūs ve bir mākiyān ṣaḳlamaḳ (4) gereksiz. Tā kim[1805] dīv ü perīnüŋ şerrinden emīn ola." (5) ʿAcem ʿulemāları buyurmışlardur ki: "Çün dīvler bildiler (6) ki Sāʾil'üŋ neslinden çoḳ selāṭīn vücūda (7) gelse gerek. Vardılar ve[1806] bir ilanı **[N 65a]** dutdılar. Ve Sāʾil'üŋ (8) yatduġı eve bıraḳdılar. Ol aḳ ḫurūs çün ilanı[1807] (9) gördi fi'l-ḥāl ötdi. Sāʾil'üŋ[1808] anası yatur idi. (10) Nā-gāh ḫurūsuŋ āvāzı ḳulaġına

---

1793 evliyānuŋ: +bir N.
1794 Ṣıddīḳ'uŋ raḍıya'llāhu anh: Ṣiddīḳ anhümüŋ H, L.
1795 Ṣiddīḳīdürler: +Ve A1; Ṣiddīḳīdür +dirler +ve N.
1796 li-Müʾellifihī: Naẓm N.
1797 O ezeli padişah kendi ezeli saltanatında. Senin gibi aciz şahıs onun ezeli sınırına geçemez. O azametli Allah, bütün varlıkları ve bütün kâinatı senin sınırlı görüşünde olanla değil; kendi iradesiyle yaratmıştır.
1798 Çünki Keyūmerş'üŋ ʿömri: -H, L.
1799 Saġ olduḳça: -N.
1800 ol: +saġ +olduḳça N.
1801 ʿālemde: -H, L.
1802 pādşāhlıġ: beglik A1, N.
1803 itdi: idüp +pādşāh +oldı A1.
1804 idi: idiler A1.
1805 kim: ki N.
1806 ve: -A1, H, N.
1807 ilanı: anı N.
1808 Sāʿil'üŋ: -H, L.

irdi. Uyḳusından (11) ṣıçrayup ḳalbine bir ḳorḳu girdi. Çırāġ yaḳdurup (12) oġlınuŋ üzerine gelüp görse ki oġlınuŋ başı ucında (13) bir ilan yatur. Ānīde anı öldürdiler. Ve Keyūmerṣ'e (14) ḫaber göndürdiler. Keyūmerṣ eyitdi ki: "Şimdenṣoŋra (15) ol oġlanuŋ yatduġı yirinden[1809] çırāġı eksük itmeyesiz." (16) Ve hem ʿulemā ve[1810] meşāyiḫ buyurmışlardur ki: "Her ṭıfl ki (17) ḳaraŋġuda terbiyyet olına fehmsiz ve ebleh olsa gerek." **[P1 152a]** (1) Muḥaṣṣal-ı kelām Sāʾil büyüdi[1811] ve Keyūmerṣ'üŋ[1812] ḫiẕmetinde (2) olurdı. **[H 112b]** Çünki[1813] bulūġ mertebesine yitişdi. Keyūmerṣ (3) anı evlendürdi. Pes alduġı ḫ̆ātūndan bir oġlı oldı. (4) Hūşeng ad ḳodılar.[1814] Bir gün Sāʾil seyrāndan **[A1 64a]** (5) gelür iken dīvler ṭuydılar. Ve Sāʾil'üŋ ardından (6) yitdiler. Ve Sāʾil ile savaşup Sāʾil'i ḫaste ve mecrūḥ eylediler. (7) Sāʾil ecel döşegine düşdi. Keyūmerṣ'e ḫaber itdiler.[1815] (8) Üzerine ḥāżır oldı ve gözleri yaşdan ṭoldı. (9) Sāʾil gözlerin açup üzerinde Keyūmerṣ'i gördi. (10) Keyūmerṣ daḫı[1816] "Nedür ḥālüŋ iy Sāʾil?" diyü ṣordı. (11) Sāʾil eyitdi ki: **[L 77b]** "Oġlumı Hūşeng'i saŋa ışmarladum." (12) Bu sözi söyledükde Sāʾil fi'l-ḥāl öldi. Ve cennetde (13) maḳāmını buldı. Keyūmerṣ Sāʾil'üŋ meyyitini Belḫ Ṭaġı'nda (14) defn eyledi. Ṣoŋra[1817] nebīresinüŋ[1818] terbiyyetine meşġūl oldı. (15) Çün[1819] Hūşeng[1820] ṭufūliyyetüŋ[1821] mertebesinden geçüp (16) rücūliyyete ḳadem başdı. Ve babasınuŋ[1822] öldügi[1823] dīvler elinden (17) olduġı[1824] bildi. Dīvlerüŋ savaşına gidüp babasınuŋ kanını **[P1 152b]** (1) ṭaleb idüp nicesini ṭuʿma-ı tīr ü şimşīr[1825] ve nicesini berde (2) ve esīr eyledi. Çünkim Keyūmerṣ bu nevʿ cürʾet (3) ve ferr ü ġayret Hūşeng'de[1826] müşāhede ḳıldı.[1827] Sāʾir (4) oġullarından anı kendüye ḳarīb ve göŋli içinde (5) ḥabīb eyledi. Ve didi ki: "Benüm vefātumdan ṣoŋra (6) ser ü server ve pādşāh-ı baḫr ü ber sensin." Rāvīler şöyle (7) rivāyet iderler ki[1828] **[H 113a]** hergiz Hūşeng bir[1829] ān[1830] Keyūmerṣ'üŋ[1831] (8) ḫiẕmetinden[1832] yābāna gitmez idi. Ve Keyūmerṣ anı tenhā (9) bir yaŋa gitmege ḳomaz idi. Nā-gāh bir gün Keyūmerṣ'den (10) icāzet almadın Hūşeng bir ṭaġa seyrāna gitdi. (11) Henūz yidi yaşında idi ki bir arslan Hūşeng'e (12) ḳarşu geldi. Hūşeng daḫı ferr-i īzidī ile ol (13) arslanuŋ iki ḳulaġına yapışup başını taşa şol ḳadar (14)

1809 yirinden: -N.
1810 ve: -N.
1811 büyüdi: buyurdı H, L.
1812 Keyūmerṣ'üŋ: Keyūmerṣ +anuŋ H, L.
1813 Çünki: Çünkim A1, N.
1814 ḳodılar: ḳodı A1.
1815 itdiler: +Keyūmerṣ +gelüp A1.
1816 Keyūmerṣ daḫı: daḫı Keyūmerṣ N.
1817 Ṣoŋra: +Sāʾil'üŋ H, L.
1818 Derkenar: nebīre: Oġul oġlı P1.
1819 Çün: Çünkim A1, N.
1820 Hūşeng: Hūşeng'üŋ H, L.
1821 ṭufūliyyetüŋ: ṭufūliyyet H, L.
1822 babasınuŋ: babası H, L.
1823 öldügi: -H, -L.
1824 elinden olduġı: elinde öldüġini H, L.
1825 ṭuʿma-ı tīr ü şimşīr: ṭuʿma-ı şimşīr N.
1826 Hūşeng'de: Hūşeng'den N.
1827 ḳıldı: -N.
1828 ki: kim H, L.
1829 bir: Keyūmerṣ'üŋ H, L.
1830 ān: ḫiẕmetinden H, L.
1831 Keyūmerṣ'üŋ: bir H, L.
1832 ḫiẕmetinden: ān H, L.

urdı ki şīrüŋ aġzuŋdan emdügi şīr[1833] yirine ḳān geldi. (15) Ve bu ḥālet[1834] üzerine[1835] ol arslanı[1836] çeke çeke ṭaġdan[1837] (16) ṣaḥrāya getürdi. Ve arslanuŋ[1838] elini ve[1839] ayaġını ufadup **[N 66a]** (17) ve depeleyüp[1840] ṣaḥrāda[1841] bıraḳdı. Ve Keyūmerş'üŋ ḫiẕmetine **[P1 153a]** (1) geldi. Keyūmerş eyitdi ki: "İy Hūşeng! Babaŋ (2) düşmenlerinden ḳorḳmaz mısun ki tenhā seyrāna gidersin?" (3) Hūşeng cevāb virdi ki: "Bir kimesne ile ki[1842] (4) atasınuŋ[1843] duʿāsı ve Teŋgrisinüŋ ʿināyeti bile ola neden (5) ḳorḳar?" Ve arslanuŋ ḥikāyetini[1844] diyüvirdi. Ve arslanı (6) Keyūmerş'e gösterdi. Keyūmerş aŋa ḫayr-duʿā eyledi (7) ve buyurdı ki: "Benüm ḫalīfem sensin. Ve sāʾir evlādından (8) ʿahd aldı ki benden ṣoŋra Hūşeng'e mutābaʿat idesiz. (9) Ve aŋa muḫālefet itmeyesiz." Keyūmerş'üŋ **[L 78a]** vaṣiyyetini ḳabūl (10) eylediler. Ve Hūşeng'e ittibāʿ itdiler. Rāvīler rivāyet ider ki (11) Keyūmerş seyyāḥ idi. Ve dāʾim sefer üzerinde[1845] olurıdı. **[H 113b]** (12) Ḫūb-rūy ve bālā-ḳad ʿāḳil ü ʿādil ve ḫōş-ḫulḳ (13) ve cüvān-merd pādşāh-ı ʿālem-penāh idi. Yapaġı ve yüŋ[1846] (14) egirmek andan ḳaldı. Ve otuz yıl veyā[1847] ḳırḳ (15) yıl veyā[1848] ziyāde ʿale'l-iḫtilāf **[A1 64b]** pādşāhlıġ eyledi. (16) Ve evvel pādşāh ki taḫtı taḫtadan peydā idüp üzerinde ḥükūmet (17) vaḳtinde[1849] oturdı Keyūmerş idi. ʿĀḳıbet cām-ı[1850] ecel[1851] içdi. **[P1 153b]** (1) Ve taḫtı tābūta degişdi.[1852] Hūşeng anuŋ yirine[1853] (2) ṣāḥib-i evreng oldı.

Pādşāhī Hūşeng

Hūşeng bin (3) Sāʾil bin Mārī bin Keyūmerş bin Ādem ʿaleyhi's-selām. (4) Hūşeng'üŋ Allāhu aʿlem neseb-i ṣaḥīḥi budur.[1854] Egerçi ki *Tārīḫ-i* (5) *Ṭaberī*'de Hūşeng bin Sāʾil bin Keyūmerş dimişdür. Ve *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da (6) Hūşeng bin Kezvāl bin Keyūmerş (7) dimişdür.

el-Ḳıṣṣa

1833 şīr: süd H, L.
1834 ḥālet: +ile H, L.
1835 üzerine: üzere A1, N.
1836 ol arslanı: -H, L.
1837 ṭaġdan: -N.
1838 arslanuŋ: -H, L.
1839 ve: -H, L.
1840 ve depeleyüp: -H, L.
1841 ṣaḥrāda: ṣaḥrāya H, L.
1842 ki: -N.
1843 atasınuŋ: babasınuŋ A1.
1844 ḥikāyetini: ḥikāyetin N.
1845 üzerinde: üzere A1, N.
1846 yüŋ: +ve +ip H, L.
1847 yıl veyā: -H, L.
1848 veyā: yā H, L.
1849 vaḳtinde: +ki +üzerinde H, L.
1850 cām-ı: cām N.
1851 ecel: eceli H, L; -N.
1852 degişdi: degişdürdi H, L.
1853 yirine: yirinde N.
1854 budur: +ki N.

Çünkim Keyūmerş vefāt olup (8) Hūşeng taḫt u evrenge mālik oldı. Evvel[1855] dünyāda ʿimāretler (9) ve evler ve bāġlar binā itdi. Ṣoŋra altun ve[1856] gümiş (10) ve demür maʿdeni peydā eyledi.[1857] Ve ırmaḳları ḳazdurdı. (11) Ve Sūs şehrini Hūşeng binā itdi. Ve sincāb u ḳāḳum (12) ve uşaḳ u semmūr kürkleri anuŋ iḫtirāʿıdur. (13) Ve kelb-i muʿallemüŋ evvel muʿallimi oldur. Ve anuŋ zamānında (14) Hūşeng'den ġayrı cihānda pādşāh ve ṣāḥib-sipāh (15) kimse yoġıdı. Ve dünyāyı ʿadl ü dādıla ābād (16) eyledi. Ve iblis ü laʿīni kendüye mutīʿ u münḳād [1858] **[H 114a]** (17) itdi. [1859] Ve dīvleri ve şeyṭānları maʿmūrelerden sürüp **[P1 154a]** (1) dağlara ve ṣaḥrālara ve ḫarābelere göndürdi. Ve pādşāhāna (2) zīb ü zīnetler eyledi. Ve ata evvel **[N 66b]** ol bindi. Ve deveyi yük (3) altına ol çekdi. Ve pārsa şikārı ol ögretdi. (4) Ve Farsīce nāme yazmaḳ andan ṣādır oldı. Ve ḥikmet-i ʿamelīde (5) bir kitāb taṣnīf itmişdür ki aŋa *Cāvīdān-Ḫıred* (6) dirler. Ve Ḥasan bin Sehl ki Meʾmūn Ḫalīfe'nüŋ vezīridür.[1860] (7) Ol kitābdan bir cüzʾi bulup ʿArabīce tercüme (8) itmişdür. **[L 78b]** Ve Şeyḫ Ebū ʿAlī Sinā *Ādābü'l-ʿArab ve'l-Fürs* (9) dimekile maʿrūf kitābında getürmişdür. ʿAraż ki anuŋ müṭālaʿası (10) Hūşeng'üŋ faẓlına ve zīrekligine delīl-i vāżıḥdur. (11) Evvel kimse [1861] ki salṭanat tācını başına ḳodı Hūşeng'dür. (12) Biş yüz yıl yaşadı. Ammā ḳırḳ yıl pādşāhlıḳ (13) itdi. Egerçi[1862] baʿżılar daḫı ziyāde ve baʿżılar[1863] daḫı (14) eksük dimişlerdür. Ammā ṣaḥīḥi ẕikr itdügümüzdür. Ve İmām-ı (15) Hümām ve Ebū Caʿfer-i Ṭaberī ve Şeyḫ Ḥasan bin ʿAlī ki (16) *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'uŋ muṣannifidür. Bu ḳavl üzerine müttefiḳlerdür. (17) Va'llāhu aʿlem. Ṣoŋra Hūşeng secdede iken baʿżı dīvler **[P1 154b]** (1) furṣat bulup başına bir ṭaş urup helāk itdiler. Va'llāhu aʿlem. (2) **Naẓm:**

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Pādşāh oldur ki yok **[H 114b]** aŋa zevāl
(3) Ḥükm ü ḳudret ıssı hem ʿizz ü celāl

(4) Andan artuḳ ger Sikender ger Ḳubād
(5) Ḫākider tozıdur anı yirde bād

(6) Çarḫ kim irte gice döner revān
(7) Bunda ne Hürmüz ḳalur ne Erduvān

[A1 65a] (8) Dünyenüŋ aḥvāli işbudur müdām
(9) Hīç kimse[1864] ṭutamaz bunda maḳām

(10) Aŋa baḳma kim cihāna şāhsın
(11) Aŋa baḳ kim aṣl-ı ḫāk-i rāhsın

[1855] Evvel: Evvelde A1, N.
[1856] ve: -N.
[1857] eyledi: itdi H, L.
[1858] münḳād: -A1, N.
[1859] itdi: eyledi N.
[1860] vezīridür: vezīri idi A1.
[1861] kimse: kimesne A1.
[1862] Egerçi: +ki N.
[1863] baʿżılar: baʿżıları A1.
[1864] kimse: kimesne N.

(12) ʿĀḳil itmez māl u ʿömre iʿtimād
(13) Māldur āb-ı revān u ʿömr bād

(14) Māl u ʿömri ṭutalum ola hezār
(15) Mevte varur bī-gümān encām-ı kār

(16) Yıllarıla ẕevḳ-i vaṣl u ictimāʿ
(17) Eşkveş[1865] gözden çıḳar rūz-ı vidāʿ

[P1 155a] (1) Dilerisen̈ ölmemek iy pāk-zād
(2) Cehd ḳıl senden ḳala bir eyü ad

(3) **Pādşāhī Ṭahmūraṣ-ı Dīv-Bend**

Ṣoṇra Hūşeng'ün (4) oġullarından Ṭahmūraṣ pādşāh oldı. Ḥażret-i İdrīs'üṇ[1866] (5) ʿaleyhi's-selām[1867] zamānında idi. Ve Ṭahmūraṣ'a Dīv-Bend anuṇçün dirleridi ki (6) dīvlerile çoḳ savaş idüp anları ḳayd u bend ideridi. (7) Farsī kitāblar yazmaḳ ve biz ṭoḳumaḳ anuṇ teʾlīfidür. (8) Kühündüz'i **[N 67a]** ve Ḳuhunder'i ve Hindūstān ṭaġlarında (9) Keṣlek[1868] nām bir şehri ve Merv ve Āmul ve[1869] Ṭaberistān (10) ve Nīşābūr'uṇ **[L 79a]** eski şehrleri[1870] Ṭahmūraṣ binā eyledi. (11) Ve ṣūf ṭokumaḳ ve keçe işlemek ve ṭavarları ipile (12) baġlamaḳ ve ḳuşları duzaġıla dutmaḳ ol peydā eyledi. (13) Anuṇ salṭanatında daḫı iḫtilāf çoḳdur. İmām-ı Hümām (14) ve Ebū Caʿfer-i Ṭaberī **[H 115a]** buyururlar ki: "Otuz yıl salṭanat (15) eyledi." Ve Şeyḫ Ḥasan bin ʿAlī *Ḳütü'l-Ervāḥ*'da buyurur ki: (16) "Ḳırḳ yıl salṭanat eyledi." Ve *Şeh-nāme*'de evvelki ḳavl (17) ẕikr olınmışdur. Müddet-i ʿömri dört yüz yıl idi. "Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh."[1871] **[P1 155b]** (1) Çünki Ṭahmūraṣ vefāt itdi.[1872] Ḳarındaşı Cemşīd pādşāh (2) oldı.

Pādşāhī Cemşīd

Cemşīd baʿżılaruṇ ḳavlinde (3) Ṭahmūraṣ'uṇ ḳarındaşıdur. Ve baʿżılar[1873] ḳarındaşı oġlıdur[1874] dimişler. (4) Ve baʿżılar dimişler[1875] ki Cemşīd[1876] Ṭahmūraṣ'uṇ[1877] ḳarındaşı[1878] (5) ve[1879] ḳarındaşı oġlı degül idi.[1880] Ḫısımı idi. Ammā eṣaḥḥ (6) budur ki ḳarındaşı idi. Ve Ṭahmūraṣ'dan evlād ḳalmadı. (7) Ve baʿżılar dimişler[1881] ki andan evlād

---

1865 Eşkveş: Eşk-i çeşm A1, N.
1866 İdrīs'üṇ: İdrīs H, L.
1867 ʿaleyhi's-selām: ʿaleyhi's-selāmuṇ A1, H; ʿam N.
1868 Keṣlek: Keşlek A1.
1869 Merv ve Āmūl ve: -A1.
1870 şehrleri: şehrlerin H, L.
1871 İlim, Allah katındadır.
1872 itdi: oldı A1, N.
1873 baʿżılar: baʿżıları A1.
1874 oġlıdur: oġlı A1, N .
1875 dimişler: dirler H, L, N.
1876 Cemşīd: -H, N.
1877 Ṭahmuraṣ'uṇ: -H, L, N.
1878 ḳarındaşı: -H, L, N.
1879 ve: -H, L, N.
1880 ḳarındaşı oġlı degül idi: -H, L.
1881 dimişler: dirler H, L.

gelmedi. Pes bu sebebden (8) Cemşīd anuŋ yirine pādşāh oldı. Ve Ḥażret-i Nūḥ'uŋ[1882] (9) zamānında idi. Ve ʿālemi tesḫīr ü ʿadl ü dād u tedbīr eyledi. (10) Bir gün ʿilm-i İdrīs'üŋ ʿulemāsını cemʿ idüp (11) anlara buyurdı ki: "Baŋa bir nesne taʿlīm idüŋ ki anuŋ (12) sebebi ile salṭanatuma ḫalel irişmeye." ʿUlemā didiler ki: (13) "ʿAdlden özge nesne yoḳdur." Cemşīd eyitdi ki: (14) "Gāh gāh benümile muṣāḥabet idüŋ. Ve ḳaçan ki benden (15) bir ẓulm görürsiz baŋa iʿlām eyleŋ."

el-Ḳıṣṣa

[A1 65b] Cemşīd (16) yidi yüz yıl salṭanat eyledi ki hergiz ḫaste (17) olmadı. Cinn ü insden çoḳ kimse[1883] aŋa musaḫḫar oldı. **[P1 156a]** (1) ʿİlm-i felāḥa ve panbuḳ egirmek ve ebrīşum ve ḳazz ve renkler ol peydā (2) eyledi. Ve ġavvāṣlık ve ṣalāḥ ve alāt-ı ḥarb ve zīn ve cāmehā-yı (3) rengīn anuŋ **[H 115b]** teʾlifidür. Ve ṭibb ü tīb anuŋ taṣnīfidür. (4) Ve eski Ṭūs şehrini binā eyledi. Ve İṣtaḫr-ı Fars ki bir ḳalʿadur (5) büyüdüp bir şehr eyledi. Rāvī rivāyet ider ki: (6) "Bir gün Cemşīd ḫalvetde[1884] tenhā otururıdı. Ve memleketüŋ (7) tedbīrinde mütefekkir[1885] idi ki[1886] şeyṭān ḫalvetinüŋ[1887](8) bacasından içerü girdi. Ve Cemşīd'üŋ ḳarşusında **[L 79b]** (9) ṭurdı. Cemşīd ṣordı ki: 'Sen kimsin?'[1888] (10) Şeyṭān eyitdi ki: 'Ben göklerde olan firiştelerdenem. (11) Sen kimsin?' Cemşīd didi ki: 'Ben bir Ādem oġlanıyam.' (12) İblīs pür-telbīs eyitdi ki: 'Sen seni bilmezsin. (13) Sen Ādem oġlı degülsin. Ḥāşā sen yirüŋ gögüŋ Teŋgrisisin. (14) Göklerüŋ emrini tamām düzdüŋ. Şimdi gelmişsin (15) ki yirüŋ[1889] **[N 67b]** aḥvāline[1890] intiẓām viresin. Sen kendüŋi (16) unutmışsın. Gökde olan melekler beni göndürdiler (17) ki saŋa naṣīḥat eyleyem. Ve seni saŋa bildürem.' Cemşīd **[P1 156b]** (1) didi ki: 'Ben Teŋgri idügüme delīlüŋ nedür?' İblīs didi (2) ki: 'Delīlüm budur ki nice yıllardur ki sen gökden (3) yire gelmişsin. Eger sen Ādem oġlı olayduŋ sāʾir (4) Ādem oġlanları gibi ḫaste olurıduŋ. İy Cemşīd (5) ben senüŋ ḫālüŋi saŋa didüm bāḳī[1891] sen bilürsin. Ve bir delīlüm (6) daḫı budur ki Ādem oġlı[1892] firişteyi görmez. Sen beni (7) görürsin. Pes saŋa lāyıḳ budur ki elüŋ altında (8) olanları cemʿ idesin. Ve anlara diyesin ki ben sizüŋ (9) Teŋgriŋüzem. **[H 116a]** Gelüŋ baŋa secde eyleŋ. Pes şunlar ki saŋa (10) tābiʿ olurlar. Ve seni Teŋgriliġe ḳabūl iderler. Ḥürmet ve riʿāyet (11) idesin. Ve şunlar ki temerrüdlik idüp saŋa ṭapmazlar (12) oda yaḳasın.' Melʿūn bu sözi söyledükde Cemşīd'üŋ (13) gözinden ġāʾib oldı. Ve sözi Cemşīd'üŋ[1893] ḳalbinde (14) teʾsīr eyledi. Ṣoŋra Cemşīd Teŋgriliḳ daʿvāsını idüp[1894] (15) didi ki: 'Her kim baŋa secde[1895] ider[1896] aŋa riʿāyet ve[1897] ḥürmet (16) iderem. Ve her kim baŋa ṭapmaz

---

1882 Nūh'uŋ: +ʿaleyhi's-selām A1.
1883 kimse: kimesne N.
1884 ḫalvetde: ḫalvetinde H, L.
1885 mütefekkir: -N.
1886 ki: -A1.
1887 ḫalvetinüŋ: ḫalvet +ḫānesinüŋ A1.
1888 kimsin: +ḳandan +içerü +girdüŋ A1.
1889 yirüŋ: yire H, L.
1890 aḥvāline: -H, L.
1891 bāḳī: bāḳīsün A1, N.
1892 oġlı: oġlanı N.
1893 gözinden ġāʾib oldı ve sözi Cemşīd'üŋ: -N.
1894 daʿvāsını idüp: daʿvāsını eyledi A1, N.
1895 secde: +eger H, L.
1896 ider: +ben H, L.
1897 ve: -N.

anı oda yaḳaram.’ Ve her vilāyete (17) emrler göndürdi. Ekṣer-i ḫalḳ geldiler. Ve aŋa[1898] **[P1 157a]** (1) secde itdiler. Az kimseler[1899] ḳaldı ki[1900] secde eylemedi. (2) Çünkim[1901] bu ḳışṣadan birḳaç gün geçdi. Fars vilāyetinden (3) ki Cemşīd’üŋ ḳarārgāhı idi. Peyūraseb adlu (4) bir kişi peydā oldı. Ve Cemşīd üzerine ġālib olup (5) Cemşīd andan ḳaçdı. Ve yüz yıl miḳdārı ġāʾib oldı. (6) Ṣoŋra Peyūraseb anı bölüp iki pāre eyledi.” Ve’l-ʿilmu ʿinda’llāh.

(7) **Pādşāhī Peyūraseb**

Cemşīd’üŋ **[A1 66a]** yirine Peyūraseb **[L 80a]** (8) pādşāh oldı. Bu daḫı Ḥażret-i Nūḥ’uŋ zamānında idi. (9) Ve büt-perest idi. Ehl-i Hind ḳavlinde ve baʿżılar ḳavlinde (10) āteş-perest idi. Ammā eṣaḥḥ evvelki ḳavldur.[1902] Zīrā ki (11) Nūḥ Ḥażretleri Peyūraseb’i dīne daʿvet eyledi. Veyāḫūd baʿżılar (12) ḳavlinde Peyūraseb’üŋ daʿvetine geldi. Ve muḳarrerdür ki (13) Nūḥ’uŋ ḳavmi büt-perestler idi. Nitekim *Ḳurʾān-ı Mecīd*’de (14) andan[1903] ḫaber virür **[H 116b]** ki “***Lā-teẕerunne ālihetekum velā teẕerunne vedden*** (15) ***velā suvāʿān velā yeġūṣe ve yeʿūḳa ve nesren.***”[19041905] (16) Āyet-i şerīfede olan esāmī hep bütlerüŋ adlarıdur ki (17) Ḥażret-i Nūḥ’uŋ zamānında aŋa ṭaparlardı. Ve tefāsīrde **[P1 157b]** (1) basṭ üzre beyān olınmışdur. Ṣadedümüz aŋa müteḥammil degüldür. (2) Yoḳsa ol meydānda daḫı cevelān eylemek āsāndur. Rāvī (3) eydür ki: “Peyūraseb’den ṣoŋra Ḥażret-i Nūḥ’un[1906] oġlı Sām (4) neslinden bir kimesne **[N 68a]** peydā oldı ki aŋa Ḍaḥḥāk (5) dirleridi. Ve pādşāh oldı.” Ebū Caʿfer-i Ṭaberī ve İmām Ġazālī’nüŋ (6) ḳatında budur ki Peyūraseb Ḍaḥḥāk’uŋ künyetidür. Bu sebebden (7) İmām-ı Hümām buyurdı ki: “Cemşīd’den ṣoŋra Peyūraseb (8) pādşāh oldı ki Daḥḥāk-ı Mārān ile maʿrūfdur.” “ʿAlā-eyyi (9) ḥāl.”[1907] Ḍaḥḥāk-ı Mārān[1908] Nūḥ Ḥażretleri’nüŋ zamānında pādşāh (10) idi. Ve yidi iḳlīm taḫt-ı taṣarrufında idi. Anuŋ zamānına dek (11) luġat ve ʿibārāt bir nevʿ idi. Ve ḫalḳ bir dil üzerine tekellüm (12) iderleridi. Anuŋ zamānında ʿibārāt u luġat envāʿ oldı. (13) Ve Ḍaḥḥāk’uŋ taḫtı Bābil idi. Altun ve aḳçeyi ol sikke eyledi. (14) Ġāyetile ẓālim ü bed-ḫū ve sāḥir ü cāẕū idi. Siḥrile (15) yidi körük düzmiş idi. Yidi iḳlīm içün her ḳaçan ki (16) bir iḳlīme bir nesne emr itmek dilese idi[1909] ol iḳlīmüŋ (17) körügini çekerler idi. Pes Ḍaḥḥāk’uŋ siḥrile buyruġı[1910] **[P1 158a]** (1) ol körükden çıḳan yilile ol iḳlīme yitişüridi. **[H 117a]** (2) Ve anda olan ḫalḳ[1911] istimāʿ idüp anuŋıla ʿāmil olurlar (3) idi. Ve Ḍaḥḥāk’a Ḍaḥḥāk-ı Mārān didüklerine sebeb budur ki (4) iki omuzı üstinde iki ilan varıdı ki gövdesinden **[L 80b]** bitmiş (5) idi. Ve bunuŋ türrehātı baʿżı tevārīḫ kitāblarında meẕkūrdur.[1912] (6) Ṣıḥḥati olmaduġı eclden anuŋ īrādına mültefit olmadum. (7) Ḳavl-i

---

1898 aŋa: +tābiʿ +olup A1, N.
1899 kimseler: kimesne N.
1900 ki: +aŋa H, L.
1901 Çünkim: Çünki N.
1902 evvelki ḳavldur: ḳavl evvelkidür A1.
1903 andan: -N.
1904 nesren: +el-Āyet N.
1905 “Şöyle dediler: ‘Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd’i, Süvâ’ı, Yeğus’u, Ye’ûk’u ve Nesr’i hiç bırakmayın” (Nûh, 71/23).
1906 Ḥażret-i Nūḥ’un: Nūḥ Ḥażretleri’nüŋ N.
1907 Mutlaka, elbette.
1908 Ḍaḥḥāk-ı Mārān: Ḍaḥḥāḳ H, L.
1909 dilese idi: īrād eylese H, L.
1910 buyruġı: -H, L; buyurduġı N.
1911 ḫalḳ: +anı A1.
1912 meẕkūrdur: mesṭūrdur H, L.

ṣaḥīḥ budur ki omuzında iki pāre laḥm-ı zāʾid idi (8) ki ilan şeklinde idi. Ammā ḥayātı yoġıdı. Ve gāh (9) gāh sāʾir yaralar gibi cerāḥatlenür idi. Ve ġāyetile (10) Ḍaḥḥāk'ı incidüridi. Ve derdi sākin olmazıdı tā ki (11) ādemīlerüŋ beynisi[1913] aŋa yaḳu itmeyince. Ve bu belā ile biŋ yıl (12) dünyāda salṭanat eyledi. Ve ḫalḳ-ı ʿālem andan rencīde (13) oldılar. Ve yüz çevürdiler. Ve Cemşid'üŋ neslinden Efrīdūn (14) adlu kimesnenüŋ ṭalebine gitdiler." Rāvīler rivāyet (15) iderler ki Efrīdūn'uŋ babası **[A1 66b]** Ḥażret-i Nūḥ'ıla ʿaleyhi's-selām[1914] (16) gemide bile[1915] idi. Ve ol seksen kimesnenüŋ birisi idi. (17) Ḍaḥḥāk işitdi ki Cemşīd'üŋ neslinden bir yigit **[P1 158b]** (1) vardur. Ve Efrīdūn adlu ve Ṭaberistān'dadur. Ve[1916] ḳaṣd eyledi ki (2) Efrīdūn'ı ṭutup helāk eyleye. Ṭaberistān ḫalḳı (3) Efrīdūn'a ittibāʿ itdiler. Ve Ḍaḥḥāk üzerine leşkerler[1917] çeküp (4) Ḍaḥḥāk'ıla savaşdılar. Efrīdūn Ḍaḥḥāk'ı ṭutup öldürdi. (5) Ve salṭanat tācını **[H 117b]** başına ḳoyup taḫta geçdi[1918] (6) ve[1919] pādşāh oldı. Ve baʿżılar dimişlerdür ki: "Efrīdūn (7) Ḍaḥḥāk'ı dutdı ve her ne ḳadar ki ḫançerini boġazına (8) sürdi. Siḥri sebebiyle kesmedi. Āḥirü'l-emr Demāvend (9) Ṭaġı'nda anı bir maġarada bıraḳdılar. Ve maġaranuŋ aġzını (10) bekitdiler." "El-ʿuhdetu ʿale'r-rāvī."[1920]

[N 68b] Pādşāhī Efrīdūn

(11) Çünki[1921] Efrīdūn pādşāh oldı. Ḥażret-i Nūḥ[1922] (12) ʿaleyhi's-selāma[1923] īmān getürdi. Bir ḫūb-ṣūret ve bālā-ḳad (13) kimesne[1924] idi. Ehl-i tevārīḫ buyurmışlardur ki: (14) "Efrīdūn'uŋ ḳaddi yidi (15) cidā boyı miḳdārı[1925] idi. Ve bir[1926] cidā boyı miḳdārı[1927] gögsinüŋ bollıġı idi." Fīli ol (16) rām eyledi. Ve fīle binerdi. Biŋ cebelü[1928] cevşenlü fīl (17) anuŋ yideginde idi. Ve evvel kimse ki merkebi ata çekdi **[P1 159a]** (1) ve ḳatır ḥāṣıl oldı. Efrīdūn idi. Ol zamāna degin ḳatır (2) yoḳıdı. Ve tiryāḳuŋ terkībini zehr defʿi içün (3) Efrīdūn teʾlīf eyledi. **[L 81a]** Ebū Caʿfer-i Ṭaberī *Tārīḫ*'inde (4) dimişdür ki Efrīdūn'uŋ üç oġlı varıdı. Birinüŋ (5) adı Tūr ve biri Selm ve biri Īrec. Nevāḥī Türkistān (6) ve Ḫūzistān ve Seyistān'ı Tūr'a virdi. Ve aŋa (7) faġfūr ad ḳodı. Ve Rūm ve Seḳlāb ve Rūs ve Maġrib-zemīni (8) Selm'e virdi. Ve ḳayṣer ad ḳodı. Ve ʿIrāḳ ve Dicle (9) ve Baṣra ve Vāsıṭ ve Baġdād ve Ḥicāz-Zemīn[1929] ve Yemen'i Īrec'e (10) virdi. Ve merātib ü menāṣıb virmek Efrīdūn'dan (11) ḳaldı. Biş yüz yıl **[H 118a]** Efrīdūn salṭanat eyledi. (12)

1913 beynisi: beynisini N.
1914 Ḥażret-i Nūḥ ile ʿaleyhi's-selām: Ḥażret-i Nūḥ ʿaleyhi's-selām ile H, L.
1915 gemide bile: bile gemide H, L
1916 Ve: -A1, N.
1917 leşkerler: leşker H, L.
1918 geçdi: geçüp A1, N.
1919 ve: -A1.
1920 Sorumluluk râvînin üzerindedir.
1921 Çünki: Çünkim A1, N.
1922 Nūḥ: Nūḥ'a A1, N.
1923 ʿaleyhi's-selāma: -A1, N.
1924 kimesne: kimse N.
1925 miḳdārı: miḳdārında H, L.
1926 bir: her N.
1927 miḳdārı: -H, L.
1928 cebelü: cebe H, L.
1929 Ḥicāz-zemīn: Ḥicāz-zemīni N.

Āḫir fevt olup[1930] yirinde ḳāʾim-maḳāmı nebīresi Menūçihr (13) bin Īrec oldı. **Pend**: "Ber-ṭāḳ-ı eyvān-ı Efrīdūn nivişte būd."[1931] (14) **Ḳıṭʿa**:

Cihān iy birāder ne-māned be-kes
(15) Dil ender-cihān āferīn bend ü bes

(16) Me-kon tekye ber-mülk-i dünyā vü poşt
(17) Ki besyār kes çün to perverd ü kuşt

[P1 159b] (1) Çü āheng-i reften koned cān-ı pāk
(2) Çi ber-taḫt murden çi ber-rūy-ı ḫāk[1932]

(3) **Pādşāhī Menūçihr bin Īrec**

Ṣoŋra Melik Menūçihr (4) bin Īrec bin Efrīdūn pādşāh oldı. Ve leşker-i bī-ḥadd (5) cemʿ eyledi. Ve dedesinüŋ memleketini bi'l-külliye tesḫīr (6) eyledi.[1933] Ve benī ʿAmlar ile savaş idüp maġlūb ve maḳhūr (7) itdi. Ve Rūm u Türk vilāyetini taḫt-ı taṣarrufına getürdi. (8) Rivāyet iderler ki Furāt'uŋ ṣuyını ol cemʿ idüp (9) Rūm vilāyetinden Bābil vilāyetine aḳıtdı. **[A1 67a]** Ve ehl-i ʿilm (10) ve ṣāḥib-maʿrifet kimesne idi. Ve aʿmāl-i ʿArabiyye andan (11) ṣādır oldı. Anuŋ aḥvāli tafṣīl üzerine[1934] (12) *Tārīḫ-i Ṭaberī*'de ve *Şāh-nāme* kitābında beyān olınmışdur.[1935] (13) Yüz yigirmi yıl miḳdārı salṭanat eyledi. Ṣoŋra (14) fevt olup yirinde oġlı Nūẕer pādşāh oldı. (15) **Beyt:**

Şeb-i ʿişret ġanīmet dān u dād-ı ḫōş dili bistān
(16) Ki der-ʿālem nemī dāned kesī aḥvāl-i ferdā-rā [1936]

[N 69a] (17) **Pādşāhī Nūẕer bin Menūçihr**

Tārīḫ-i Ḳütü'l-Ervāḥ'da **[P1 160a]** (1) ẕikr ider ki Menūçihr'den ṣoŋra Nūẕer bin Menūçihr (2) pādşāh oldı. Ġāyetile ẓālim ve sitemkār ve mütekebbir (3) ve ġaddār idi. Yidi ay on gün beglik eyledi. **[L 81b]** (4) Ṣoŋra Efrāsiyāb-ı Türk peydā **[H 118b]** olup salṭanatı (5) anuŋ elinden aldı. Ve İmām buyurmışdur ki: "Nūẕer (6) on iki yıl salṭanat eyledi."

Pādşāhī Efrāsiyāb

(7) Müverriḫler dimişler ki: "Efrāsiyāb Türk vilāyetinde (8) vücūda geldi. Anuŋçün aŋa Efrāsiyāb-ı Türk dirler."[1937] (9) Dört yüz yıl yaşadı. On iki yıl pādşāhlıġ (10) itdi.[1938] Ammā ġāyetile ẓālim ve ḫūn-rīz idi. Ve şebīḫūn (11) yaʿnī dün başġını[1939] andan ḳaldı.

1930 olup: oldı N.
1931 "Efrîdûn'un köşkünün üzerine yazılmıştı ki"
1932 Ey birader, dünya kimseye kalmaz. Gönlünü cihanı yaratana bağla o kadar. Dünya mülküne itimat etme. Çünkü senin gibi çok kişiler beslemiş ve öldürmüştür. Madem pak olan can çıkıp gidecek. Ha taht üzerinde ölmüşsün ha toprak üzerinde.
1933 eyledi: itdi H, L.
1934 üzerine: üzre H, L.
1935 olınmışdur: +Ṣay +ki H, L.
1936 Sohbet gecesini ganimet bil, neşelen. Çünkü dünyada kimse yarının hâlini bilmez.
1937 dirler: +Ve N.
1938 pādşāhlıġ itdi: salṭanat eyledi N.
1939 yaʿnī dün başġını: -A1, N.

Şoŋra Bābil'den (12) Zev nām kimse[1940] ẓāhir oldı. Ve memleketi (13) ḳahrıla Efrāsiyāb'uŋ elinden aldı. Ve Efrāsiyāb'ı (14) vilāyetinden[1941] sürdi.

Pādşāhī Zev bin Ṭahmāsp

(15) Ebū Caʿfer Muḥammed bin Cerīr Ṭaberī *Tārīḫ*'inde şöyle ẕikr (16) ider ki: "Menūçihr ki ʿAcem pādşāhı idi. Bir (17) ʿādil ü ʿāḳil oġlı varıdı. Aŋa Ṭahmāsp dirler idi. Ammā **[P1 160b]** (1) Mecūsī-millet ve mülḥid-meẕheb idi. Ḳızılbaş ṭavrı kendü (2) ḳızını taṣarruf idüp ḫāmile eyledi. Menūçihr bu[1942] ḳażiyyeye (3) muṭṭaliʿ olup ḳaṣd eyledi ki Ṭahmāsp'ı öldüre. (4) Erkān-ı devlet ve aʿyān-ı memleket dilek itdiler. (5) Ve Ṭahmāsp'ı öldürmekden ḳurtardılar. Bu şarṭla (6) ki Menūçihr'üŋ vilāyetinde ṭurmaya. Pes Menūçihr (7) Ṭahmāsp'uŋ ḳızını evine getürdi. Nā-gāh (8) ol ḳızdan bir oġlan vücūda geldi. Adına Zev ḳodılar. (9) Ve müneccimler cemʿ olup[1943] ṭāliʿini gördiler. Ve Menuçihr'e (10) didiler ki: 'Senüŋ memleketüŋe pādşāh ve ḫākim bu oġlan (11) olsa gerek.' Bu cānibden Ṭahmāsp babasınuŋ (12) memleketinden gitdükde Türkistān'a vardı. Ve dürlü (13) dürlü ḥīleler düzdi. Tā kim ḳızını[1944] **[H 119a]** Zev ile babasından (14) uġurladı. Ve Türkistān'a iletdi. Menūçihr bu ḳażiyyeyi (15) işidicek yine Ṭahmāsp'ı memleketine daʿvet eyledi. (16) Ṭahmāsp ḳızıyla ve oġlıyla babasına ʿavdet eyledi. (17) Ve ġāyetile merʿī ve maḳbūlī oldı. Ve üç yıl geçdükden **[P1 161a]** (1) şoŋra Ṭahmāsp öldi. Ve Menūçihr daḫı (2) anuŋ ardınca[1945] fevt oldı. **[L 82a]** Zev ṭıfl ḳaldı. Ve beglige (3) istiḥḳāḳı olmaduġı **[A1 67b]** sebebden ʿammisi Nūẕer bin Menūçihr (4) pādşāh oldı." Nitekim sābıḳā anuŋ salṭanatını icmālen ẕikr (5) itdük. Şoŋra ḫalḳ Nūẕer'ün ẓulminden cāna yitdiler. (6) Efrāsiyāb ẓuhūr itdükde anuŋ üzerine cemʿ oldılar. (7) Ve Nūẕer'üŋ elinden salṭanat gitdi. Efrāsiyāb daḫı (8) ẓālim kimse[1946] idi. Memāliki ḫarāb ve yebāb eyledi. (9) Zamānında biş yıl miḳdārı ḳaḥt vāḳiʿ oldı. (10) Ve çünki[1947] Efrāsiyāb'uŋ salṭanatından **[N 69b]** on iki yıl (11) geçdi. Zev salṭanata lāyıḳ oldı. Ve Īrān ḫalḳı Zev ile (12) beyʿat eylediler. Ve Efrāsiyāb ile savaş idüp Efrāsiyāb'ı[1948] (13) Īrān vilāyetinden[1949] sürüp yine Türkistān'a (14) göndürdiler. Ve Efrāsiyāb'ı sürdükleri güne nev-rūz (15) ad ḳoyup bayrām eylediler. Ve ʿAcem vilāyetinde henūz (16) bu günde şinlikler iderler. Ve ḫaylī bugüne[1950] riʿāyetler[1951] iderler.[1952] (17) Ve kütüb-i fıḳhiyyede nev-rūz günine taʿẓīm ideni tekfīr itmişler. **[P1 161b]** (1) Pes Zev pādşāh olduḳdan şoŋra ʿadl ü iḥsāna meşġūl (2) oldı. Ve çeşmeler ve ırmaḳlar revān eyledi. Ve yidi **[H 119b]** yıl (3) bāc u ḫarāc almadı. Tā ki Efrāsiyāb'uŋ żulminden ḫarāb (4) olmış vilāyetler yine maʿmūr oldı. Ve Baġdād'uŋ adı (5) evvel Medīnetü'l-Atīḳa idi. Ve bir muḫtaṣar şehr idi. Zev (6) anı büyüdüp şaṭṭuŋ kenārında evler ve köşkler (7) binā eyledi. Ve Baġdād ad ḳodı. Ve üç şehr

---

1940 kimse: kimesne A1, N.
1941 vilāyetinden: vilāyetden N.
1942 bu: bir N.
1943 olup: idüp H, L.
1944 ḳızını: +oġlı A1.
1945 ardınca: +eglenmeyüp A1.
1946 kimse: kimesne A1, N.
1947 çünki: çünkim A1.
1948 Efrāsiyāb'ı: -H, L.
1949 vilāyetinden: + Efrāsiyāb'ı H, L.
1950 ḫaylī bugüne: bugüne ḫaylī H, L.
1951 riʿāyetler: riʿāyet A1, N.
1952 iderler: ider A1.

daḫı Baġdād'a (8) binā itdi.[1953] Birine el-ʿAlā ve birine es-Suṭā ve birine eṣ-Ṣuġrā (9) dirler. Ve emr eyledi ki ṭaġlardan güzel ḳoḳulu reng-ā-renk (10) giyāhlar ve çiçekler getürdiler. Ve būstānlarda (11) dikdiler. Ve nāzük ṭaʿāmlar tedbīr eyledi. Ve her yıl (12) ġazāya gideridi. Ve ġanīmetler getürüridi. Ammā (13) ḫazīneye ḳomaz idi. Ve leşkerine virür idi. Tā ki ʿasker (14) ḳuvvetlü ve ḳudretlü oldılar. Ve anlaruŋ[1954] sebebiyle düşmenlere ġālib[1955] oldı. (15) **Naẓm:**[1956]

Hemān bih ki leşker be-cān perverī
(16) Ki sulṭān be-leşker koned serverī

(17) Çü dārend genc ez-sipāhī dirīġ
[P1 162a] (1) Dirīġ āyedeş dest burden be-tīġ[1957]

(2) Pes Zev ʿadl ü **[L 82b]** dādıla elli yıl miḳdārı salṭanat eyledi. (3) Ṣoŋra fevt olup oġlı Keyḳubād bin Zev pādşāh (4) oldı.

Pādşāhī Keyḳubād bin Zev bin Ṭahmāsp (5) **bin Menūçihr**

Keyḳubād bin Zev bir[1958] pādşāh-ı müdebbir-i ʿāḳil (6) ve ṣāḥib-firāset ve kāmil idi.[1959] Leşker içün raʿiyyete (7) māl vaż' eyledi. Memleket ṭutmakda ve leşker çekmekde (8) ve düşmen öldürmekde ve siyāset ve ḥirāsetde Keyḳubād (9) gibi gelmemişdür. *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da ẕikr ider ki Keyḳubād (10) yüz yigirmi **[H 120a]** yıl salṭanat eyledi. Ve Keyānīlerüŋ evveli Keyḳubād'dur. (11) Ve anlar on toḳuz neferdür. Tertībile beyān iderüz. Pes çünki[1960] (12) Keyḳubād **[A1 68a]** fevt oldı. Oġlı Keykāvus atasınuŋ (13) yirinde pādşāh oldı.

Pādşāhī Keykāvus bin Keyḳubād (14) **bin Zev bin Ṭahmāsp**

Ḥażret-i Süleymān'uŋ zamānında ʿAcem (15) memleketi maşrıḳ ser-ḥaddine degin Keykāvus'uŋ idi. Ve vilāyet-i (16) Türkistān daḫı anuŋ idi. Ve Ḥicāz ve Yemen ve ʿArabistān (17) Ḥażret-i Süleymān'uŋ idi. Keykāvus Süleymān **[N 70a]** Ḥażreti'nden **[P1 162b]** (1) iltimās eyledi ki: "Baŋa baʿżı dīvler iḥsān eyle ki (2) anlara baʿżı şehrler yapdurayım." Ḥażret-i[1961] Süleymān ʿaleyhi's-selām[1962] (3) anuŋ meʾmūlini ḳabūl idüp dīvlere emr eyledi ki: (4) "Keykāvus'uŋ murādı üzerine oluŋ." Keykāvus Belḫ şehrini (5) taḫt eyledi. Zīrā ki Türkistān'uŋ ser-ḥaddi Ceyhūn'dur. (6) Ve Keykāvus'uŋ bir oġlı varıdı Siyāvuş nām. (7) Anı Rüstem-i Zāl'a virmiş idi ki terbiyyet eyleye. Rüstem (8) Siyāvuş'ı yigirmi yaşına varınca[1963] terbiyyet eyledi. Ṣoŋra (9) alup Keykāvus'uŋ ḫiẕmetine getürdi. Keykāvus (10) oġlını görüp ʿaḳl u fehmini ṣınayup oġlını begendi. (11) Ve Rüstem'e taḥsīnler oḳudı. Ve fāḫir ḫilʿatler geydürdi. (12) Ve Keykāvus

---

1953 itdi: eyledi A1.
1954 anlaruŋ: anuŋ N.
1955 ġālib: +ü +muẓaffer A1.
1956 Naẓm: Beyt A1.
1957 Askeri can ile beslemek lazımdır. Çünkü sultan, askeri sayesinde hüküm sürer. Eğer hazine askerlerden esirgenirse askerler de kılıca el vurmayı ondan esirgerler.
1958 bir: -A1.
1959 idi: +Ve N.
1960 çünki: çünkim A1, N.
1961 Ḥażret-i: -N.
1962 ʿaleyhi's-selām: ʿam A1; -H, L, N.
1963 varınca: degin N.

Efrāsiyāb'uŋ ḳızını almış idi. Ve mutaṣarrafası[1964] (13) idi. Nā-gāh bir gün ol ḫ̆ātūn Siyāvuş'ı **[H 120b]** (14) gördi. Ve cān u göŋülden sevdi. Ve anı döşegine daʿvet (15) eyledi. Siyāvuş eyitdi ki: "Ben babama ḫıyānet idemezem."[1965] (16) ʿAvret **[L 83a]** ḳorḳdı ki Siyāvuş bu rāzı iẓhār eyleye. (17) Dürlü dürlü ḥīleler itdi. Ve Siyāvuş'ı Keykāvus'a ġamz **[P1 163a]** (1) eyledi. Keykāvus'uŋ göŋli Siyāvuş'dan döndi. (2) Ve helāk itmesine ḳaṣd idüp bahāne ararıdı. Rāvī (3) eydür ki:[1966] "Her yıl Efrāsiyāb-ı Türk Keykāvus'a[1967] bir miḳdār (4) māl göndürür idi. İki yıl geçdi ve[1968] bir ḥabbe göndürmedi. (5) Keykāvus bundan eyü bahāne bulmadı. Ve Siyāvuş'a çoḳ (6) leşker ḳoşup Rüstem'i sipeh-sālār idüp Efrāsiyāb'uŋ (7) üzerine göndürdi. Ve Rüstem'e ışmarladı ki elbette ṣavaşmak (8) gereksiz ola ki Siyāvuş helāk ola. Efrāsiyāb bu ḳażiyyeden (9) ḫaberdār oldı. Ve ilçi göndürüp Siyāvuş'dan (10) ṣulḥ diledi. Siyāvuş ḳabūl idüp Efrāsiyāb'ıla (11) ṣulḥ eyledi. Ve ṣulḥüŋ ḫaberi çünkim Keykāvus'a yitişdi. (12) Ġāyetile öykeleŋdi. Ve ādem göndürdi ki elbette ṣavaşmak (13) gereksiz.[1969] Siyāvuş bu ḫaberi işitdükde atasınuŋ (14) ḳorḳusından leşkerini babasına göndürdi. Ve kendüsi (15) Efrāsiyāb'uŋ ḳatına gitdi. Ve anuŋ ḫiẓmetine meşġūl (16) oldı. Efrāsiyāb'uŋ bir ḳızı daḫı varıdı.[1970] Anı Siyāvuş'a (17) virdi. Āḫirü'l-emr Efrāsiyāb'uŋ **[H 121a]** ser-hengleri Siyāvuş'uŋ **[P1 163b]** (1) şecāʿatini ve firāset[1971] ve kiyāsetini görüp ḥased itdiler. Ve her (2) zamān Efrāsiyāb'uŋ ḳatında Siyāvuş'uŋ ḫubṣını iderleridi. (3) Tā ki bir mertebeye vardı ki Efrāsiyāb **[A1 68b]** (4) Siyāvuş'ı[1972] öldürdi. Ve anuŋ ḫ̆ātūnı ki ḳızı idi.[1973] (5) Bir ser-hengine ki[1974] adı[1975] Fīrūz idi[1976] virdi[1977] ve şarṭ (6) eyledi ki eger ḳızı Siyāvuş'dan ḥāmile olup oġlan (7) doġurursa oġlanı[1978] öldüre. Nā-gāh[1979] bir oġlan (8) vücūda geldi. **[N 70b]** Fīrūz teraḥḥum idüp oġlanı öldürmedi (9) ve aŋa Keyḫüsrev ad ḳodı. Ve gizlü tīmār idüp (10) terbiyyet ider idi. Tā ki bulūġ ḥaddine yitişdi. (11) Ve hīç kimesne[1980] bu ḥālden ḫabīr[1981] degül idi. Çün (12) Keykāvus Siyāvuş'uŋ depelendügi ḫaberi (13) işitdi. Ve taḥḳīḳ eyledi ki Siyāvuş'uŋ Keyḫüsrev adlu (14) bir oġlı **[L 83b]** ḳalmışdur. Emr eyledi ki Keyḫüsrev ile anasını[1982] (15) getürdiler. Ve Rüstem'e vāfir leşker virüp Efrāsiyāb[1983] (16) üzerine göndürdi. Rüstem daḫı varup Efrāsiyāb'a (17) ġālib oldı. Ve çoḳ esīr ü berde ve ḫiẓmetkār u bende **[P1 164a]** (1) Keykāvus'a getürdi. Ṣoŋra Keykāvus Yemen (2) vilāyetine ʿazīmet eyledi. Ve Yemen memleketinüŋ meliki Ḥamīr (3) bin Ḳaḥṭān idi. İflāc marażına mübtelā

1964 mutaṣarrafası: taṣarrufında H, L.
1965 idemezem: +ve + lāyıḳ +olmayan +yola +gidemezem A1.
1966 ki: -A1, N.
1967 Keykāvus'a: +her +yıl N.
1968 ve: -A1, N.
1969 gereksiz: gereksin H, L.
1970 idi: + Efrāsiyāb A1.
1971 firāset: firāsetini A1.
1972 Derkenar: Dirīg bühtānla gitdi Siyāvuş/Ṭutup mātem felek oldı siyāh-pūş A1.
1973 idi: +Fīrūz +adlu H, L.
1974 ki: -H, L; virdi N.
1975 adı: -H, L.
1976 idi: +aŋa A1; H, L.
1977 virdi: -N.
1978 oġlanı: +da H, L.
1979 Nā-gāh: +ḫ̆ātūnundan A1.
1980 kimesne: kimse H, L, N.
1981 ḫabīr: ḫaberdār A1.
1982 anasını: anası A1.
1983 Efrāsiyāb: Efrāsiyāb'uŋ A1.

idi. (4) Ammā çünki Keykāvus'uŋ ḫaberin işitdi.[1984] Ḫaylī (5) ḫayl ü leşker cemʿ idüp Keykāvus ile savaşdı. (6) Ve Keykāvus'ı ṭutup ḥabs eyledi. **[H 121b]** Rüstem'e ḫaber oldı (7) ki Keykāvus maġlūb olup maḥbūsdur. Fi'l-ḥāl (8) Yemen ṣavbına[1985] müteveccih oldı. Ḥamīr bin Ḳaḥṭān'ıla (9) muḳābele ve muḳātele idüp Yemen leşkerini ṣıdı. Ve çoḳ (10) kimse[1986] esīr eyledi. Ve Ḥamīr ṣulḥ diledi. Ve muṣālaḥa (11) bunuŋ üzerine oldı ki Rüstem Yemen esīrlerini (12) virüp Keykāvus'ı ala. Ṣoŋra her birisi kendü (13) memleketinde ve begliginde ḳaldı. "Keykāvus yüz yigirmi (14) yıl miḳdārı salṭanat eyledi." bi-ḳavl-i İmām-ı Hümām (15) ve baʿżılar dimişler[1987] ki: "Altmış yıl yaşadı." Ve baʿżılar (16) dimişler ki:[1988] "Elli yıl beglik eyledi." İmām'uŋ ḳavli (17) eṣaḥḥ ola. Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh. Ṣoŋra Siyāvuş oġlı Keyḫüsrev **[P1 164b]** (1) pādşāh oldı.

Pādşāhī Keyḫüsrev bin Siyāvuş bin (2) **Keykāvus bin Keyḳubādü'l-Melik**

(3) Çün Keyḫüsrev pādşāh oldı. Ve salṭanat tācını (4) başına ḳodı. Leşker cemʿ eyledi. Ve Keykāvus (5) ser-henglerinden Ṭūsi bin Nūẕer'i otuz biŋ erile (6) Efrāsiyāb'uŋ üzerine göndürdi. Tā ki atası Siyāvuş'uŋ (7) ḳanını Efrāsiyāb'dan ṭaleb eyleye. Çün Ṭūs'ıla leşker (8) Türkistān'a yitişdiler. Çok savaş idüp bī-ḥad ādemi (9) helāk ve esīr oldılar.[1989] Tevārīḫ ṣāḥibleri ḫuṣūṣā (10) Ebū Caʿfer-i Ṭaberī dimişdür ki: "Ol ṣavaşda biş yüz (11) biŋ ve daḫı altmış biŋ ādem depelendi. Ve Efrāsiyāb'uŋ (12) leşkerinden otuz biŋ ādem **[H 122a] [L 84a]** esīr oldılar." Efrāsiyāb bu (13) ḫaberi işidicek ġamgīn oldı. Meger ki Efrāsiyāb'uŋ (14) bir oġlı varıdı Şeyde nām. Ve ġāyetile cāẕū ve sāḥir (15) ve kehānet ʿilminde māhir idi. Efrāsiyāb yine leşker (16) cemʿ eyledi. Ve Şeyde'yi **[A1 69a]** sipeh-sālār idüp Keyḫüsrev ile (17) savaşmaġa göndürdi. Çünki iki leşker **[P1 165a]** (1) birbirine ḳarşu ṭurdılar. Şeyde her ne ḳadar ki siḥr ü (2) cāẕūlıḳ itdi. Kār itmedi. Ve Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ (3) ʿavn ü ʿināyetiyle Efrāsiyāb'uŋ leşkeri yine maġlūb (4) oldı. **[N 71a]** Ve yüz biŋ ādem miḳdārı[1990] Efrāsiyāb'uŋ (5) leşkerinden maḳtūl oldılar. Ve Efrāsiyāb'ı ṭutup Keyḫüsrev'üŋ[1991] (6) ḫużūrına getürdiler. Keyḫüsrev buyurdı ki (7) Efrāsiyāb'ı Siyāvuş'a bedel ḳışās eylediler. Ve Türkistān'da (8) daḫı ḫuṭbe vü sikke Keyḫüsrev'üŋ[1992] adına oldı. Ṣoŋra (9) Keyḫüsrev Türkistān'dan dönüp Belḫ'e geldi (10) ve sipeh-sālārlarını cemʿ idüp didi ki: "Benüm murādum babamuŋ (11) ḳanını almakıdı. Çünki[1993] Ḥaḳ Teʿālā beni murāduma irgürdi. (12) Şimdengirü dünyānuŋ salṭanatını terk idüp āḫiretimüŋ (13) taʿmīrine meşġūl olmak isterem." Her ne ḳadar ki sipeh-sālārlar (14) tażarruʿ eylediler ki: "Bu ne aṣl sözdür?" Keyḫüsrev (15) ḳabūl eylemedi. Ve meclisde bir kişi varıdı ki Keyḳubād'uŋ (16) evlādından idi Luhrāsep nām. Keyḫüsrev Luhrāsep'i (17) kendü yirine ḳāʾim-maḳām eyledi. **[H 122b]** Ve sipeh-sālārlar[1994] ve sāʾir **[P1 165b]** (1) leşker ittifāḳ ile Luhrāsep'i salṭanata ḳabūl eylediler. Ve[1995] Keyḫüsrev (2) anları

1984 işitdi: +gör +ne +iş A1.
1985 ṣavbına: ṣuyına A1.
1986 kimse: kimesne N.
1987 dimişler: dimişlerdür A1.
1988 altmış yıl yaşadı. Ve baʿżılar dimişler ki: -A1, N.
1989 oldılar: eylediler N.
1990 ādem miḳdārı: miḳdārı ādem N.
1991 Keyḫüsrev'üŋ: Keyḫüsrev N.
1992 Keyḫüsrev'üŋ: Keyḫüsrev N.
1993 Çünki: Çünkim H, L, N.
1994 sipeh-sālārlar: sipeh-sālār A1, N.
1995 Ve: -A1.

vidāʿ idüp[1996] ġāʾib oldı. Ve kimse[1997] bilmedi ki (3) ḳande gitdi. Baʿżı tevārīḫde[1998] şöyle ẕikr itmişdür ki: (4) "Keyḫüsrev baʿżı sipāhīlerile seyrāna gitdi. Görse ki (5) ḳarşudan on iki atlu gelür. Keyḫüsrev sipāhīlerine (6) eyitdi ki: 'Siz şuŋda ṭurun ki benüm bunlarıla maṣlaḥatum (7) vardur.' Sipāhīler ṭurdılar. Ve Keyḫüsrev ilerü vardı. (8) Ve ol on iki atluya selām virdi. Ve anlara ḳarışup on üç (9) süvār oldılar. Ve naẓardan ġaybet eylediler. Ve kimse bilmedi ki (10) Keyḫüsrev nice oldı. **[L 84b]** Ṣaġ mı ḳaldı veyāḫūd öldi." **Naẓm:**

(11) Faʿş māşīʾte fi'd-dünyā ve edrik
(12) Bihā māşiʾte min-ṣaytin ve ṣavtī

(13) Fe-ḥablu'l-ʿayşi mevṣūlun bi-ḳaṭʿin
(14) Ve ḫayṭu'l-ʿömri maʿḳūdun bi-mevtī[1999]

(15) Keyḫüsrev'üŋ eyyām-ı salṭanatı altmış yıl miḳdārı.[2000] Va'llāhu aʿlem.

(16) **Pādşāhī Luhrāsep**

Luhrāsep Keyḳubād'uŋ (17) evlādındandur. Çünkim pādşāh olup taḫta geçdi. Buḫtu'n-Naṣr'ı **[P1 166a]** (1) leşkerile ʿIrāḳ'a göndürdi. Ve Şām u ʿIrāḳ u Yemen maġrībüŋ (2) ḥudūdına[2001] degin ve Ahvāz tā ser-ḥadd-i Rūm'ı Buḫtu'n-Naṣr'a virdi. (3) Ve Luhrāsep Belḫ ü Türkistān'ı iḫtiyār idüp taḫt (4) idindi. Buḫtu'n-Naṣr[2002] bu ẕikr olınan vilāyetlerüŋ **[H 123a]** baʿżısını (5) ṣulḥ ile ve baʿżısını savaşıla ele getürdi. Ve Beytü'l-Muḳaddes'e (6) yitişüp ḫarāb eyledi. Ve ḫalḳını[2003] ḳırup eenī İsrāʾil'üŋ (7) ʿavretini ve oġlanını **[A1 69b]** esīr eyledi. Ḥaḳ Teʿālā benī İsrāʾil'e (8) bir peyġamber göndürmişidi İrmiyā[2004] adlu ki ʿArab (9) aŋa ʿÜzeyr dirler. Ve benī İsrāʾil İrmiyā'nuŋ daʿvetini ḳabūl (10) itmediler. Ve İrmiyā'yı ḥabs itmişleridi. Buḫtu'n-Naṣr İrmiyā'yı (11) ḥabsden çıḳarup aḥvālinden **[N 71b]** suʾāl eyledi. İrmiyā buyurdı (12) ki: "Beni Ḥaḳ Teʿālā benī İsrāʾil'e göndürdi.[2005] Benüm[2006] daʿvetümi (13) ḳabūl itmediler. Ve beni ḥabs eylediler." Buḫtu'n-Naṣr İrmiyā'yı muʿazzez (14) ve mükerrem eyledi. Ve ḥabsden ḫalās itdi. Ve şunlar ki (15) Buḫtu'n-Naṣr'uŋ ḳılıcından ve ḫışmından ḳurtılmışlar idi. (16) İrmiyā'nuŋ ḳatında[2007] cemʿ oldılar.[2008] Ve[2009] eyitdükleri günāhdan (17) tevbe ve istiġfār itdiler.[2010]

1996 idüp: eyledi H, L.
1997 kimse: kimesne N.
1998 tevārīḫde: tevārīḫlerde N.
1999 Dünyada dilediğin şekilde yaşa. Şöhret ve geçicilikten dilediklerinin farkına var. Yaşam ipi parçalarla birbirine bağlıdır. Ömür lifi ise ölümle düğümlenmiştir.
2000 miḳdārı: +oldı A1, H, L; +idi N.
2001 ḥudūdına: ḥaddine A1, N.
2002 Derkenar: Maʿlūm ola ki Şerḥu Maḳāṣıd Buḫtu'n-Neṣṣar taṣḥīḥ itmişdür. Ammā ġalaṭ-ı meşhūr Buḫtu'n-Naṣr'dur N, P1.
2003 ḫalḳını: ḫalḳı H, L.
2004 Derkenar: İrmiyā ʿÜzeyr olmaḳ gerek. Zīrā ki ʿÜzeyr'üŋ nübüvveti meşkūḳun fīhdür. Ve ḳıṣṣanuŋ āḫirinde ẕikr iderüz N, P1.
2005 gönderdi: +daʿvet +idem A1.
2006 Benüm: -H, L.
2007 ḳatında: ḳatına N.
2008 oldılar: olup N.
2009 Ve: -N.
2010 itdiler: eylediler A1.

Āḫirü'l-emr Ḥażret-i İrmiyā'ya vaḥy **[P1 166b]** (1) geldi ki: "Benī İsrāʾil'e söyle ki[2011] Beytü'l-Muḳaddes'e varalar. (2) Ve Mescīd-i Aḳsā'nuŋ yirinde baŋa ʿibādet itsünler." İrmiyā (3) Ḥażretleri vaḥyüŋ ḫaberini[2012] benī İsrāʾil'e diyüvirdi. (4) benī İsrāʾil eyitdiler[2013] ki: "Beytü'l-Muḳaddes vīrān olmışdur. (5) Mıṣr'a varalum." Āḫir benī İsrāʾil Mıṣr'a gitdiler. Ve Mıṣr'uŋ **[L 85a]** (6) Meliki'ne aḥvāli taḳrīr itdiler. Mıṣr'uŋ Meliki anlara (7) ḫaylī iʿtibār eyledi. Buḫtu'n-Naṣr işidicek Mıṣr'uŋ Begi'ne (8) ḫaber göndürdi ki: "Benī İsrāʾil benüm dutsaḳlarumdur. **[H 123b]** Bu (9) cānibe göndürmek gereksin. Ve illā bir leşker çeküp (10) üzerüŋe varuram ki ʿadedini kimse bilmez." didükde Melik-i Mıṣr (11) cevāb virmeyüp benī İsrāʾil'e artuḳ iʿzāz u iḫtirām eyledi. (12) Buḫtu'n-Naṣr vāfir leşkerile Mıṣr'a gitdi. Ve Mıṣr Begi'ni öldürüp (13) Mıṣr'ı ġāret itdi. Ve benī İsrāʾil'den kimi ki buldı (14) esīr eyledi.[2014] Ve Buḫtu'n-Naṣr'uŋ elinden ḳurtılanlar Ḥicāz (15) memleketine gitdiler. Ve Yeṯrīb vilāyetine düşdiler. (16) Ve Yehūdīler daḫı ki Buḫtu'n-Naṣr'uŋ elinden ḳurtılmışlar idi. (17) Ḳaçup benī İsrāʾil ile gitdiler ve Medīne-i Muṭahhara'nuŋ **[P1 167a]** (1) ḥavālisinde şehrler binā itdiler. Ḫayber gibi[2015] ve Ḳurayẓa ve (2) Vādi'l-Ḳurā gibi ve ol şehrlerde[2016] ḳarār eylediler. (3) Pes Buḫtu'n-Naṣr maġrib vilāyetine gidüp çoḳ ḫarāblıḳlar (4) eyledi. Ve yine ʿIrāḳ'a vardı çoḳ māl u çoḳ esīrile. Ve Ḥażret-i (5) Dānyāl ʿaleyhi's-selām ol esīrlerüŋ arasında[2017] idi. (6) Ṣoŋra Buḫtu'n-Naṣr İrmiyā Ḥażreti'ni istedi ve iʿzāz u ikrām (7) idüp yine Beytü'l-Muḳaddes'e göndürdi. Çünkim İrmiyā (8) merkebine binüp Beytü'l-Muḳaddes ṭarafına müteveccih oldı. (9) Beytü'l-Muḳaddes'üŋ köylerine ve şehrlerine[2018] yitişdükde (10) gördi ki maʿmūrlık eṯeri anlarda ḳalmamışdur. Taʿaccüb (11) idüp buyurdı ki: "**Enne yuḥyī haẕihi'llāhu baʿde mevtihā**." (12) Yaʿnī olur mı ki Allāh Teʿālā bu ḫarābeleri **[H 124a]** yine maʿmūr eyleye. (13) Ḫarāblıġı mevte beŋzetdi. Rāvī eydür[2019] ki: "Ḳuşlıḳ (14) vaḳti idi. Ve gün issi idi. İrmiyā bir aġacuŋ gölgesinde (15) bir miḳdār **[A1 70a]** zamān oturdı. Ve biraz[2020] üzümi varıdı. Kimisini[2021] (16) yidi ve kimisini[2022] ṣuṣaduḳça şıkup ṣuyını içdi. (17) Ve çanaḳda bir miḳdārı ḳaldı. Ṣoŋra aŋa uyḳu ġālib **[P1 167b]** (1) olup yüz yıl miḳdārı mübārek gövdesinden cān[2023] çıḳup (2) uyḳuda **[N 72a]** gibi yatdı. Ṣoŋra Ḥaḳ Teʿālā anı iḥyā eyledi." **[L 85b]** (3) Nitekim Ḥaḳ Teʿālā buyurur ki: "***Fe emātehu'llāhu*** (4) ***mi'ete ʿāmin ṯumme beʿaṯehu***." [2024] Ṣoŋra uyanduḳda görse (5) ki Beytü'l-

---

2011 ki: -N.
2012 ḫaberini: aḥvālini H, L.
2013 eyitdiler: eyitdi H, L.
2014 eyledi: itdi H, L.
2015 gibi: -H, L.
2016 şehrlerde: şehrler +ki +var +anlarda H, L.
2017 arasında: içinde N.
2018 ve şehrlerine: -H, L.
2019 eydür: rivāyet ider A1.
2020 biraz: +zamān H, L.
2021 Kimisini: -H, L.
2022 kimisini: bir miḳdārı H, L.
2023 cān: cān-ı +ʿazīzi A1.
2024 "Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, 'Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?' demişti. Bunun üzerine, Allah onu **öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti** ve ona sordu: 'Ne kadar (ölü) kaldın?' O, 'Bir gün veya bir günden daha az kaldım' diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: 'Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?' Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: 'Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter" (Bakara, 2/259).

Muḳaddes'üŋ köyleri ve şehrleri maʿmūr olmış (6) ve ḳıṣṣanuŋ bākīsi tefāsirde ve ḳaṣaṣ kitāblarında mesṭūrdur. (7) Ġaraż ki Buḫtu'n-Naṣr Bābil vilāyetine yitişdükde (8) Luhrāsep fevt olup oġlı Küṣtāsep babası yirinde (9) pādşāh bolup mübārek bāda kimseler[2025] göndürdi. (10) Ve Luhrāsep yüz yigirmi yıl pādşāhlıġ eyledi. (11) Yüz elli daḫı dimişler evvelki ḳavl eṣaḥḥdur. Ve İmām-ı (12) Hümām bu risālede ḳırḳ yıl salṭanat itdi buyurmışdur. (13) Va'llāhu aʿlem.

Pādşāhī Küṣtāsep bin Luhrāsep

(14) Çünki[2026] Küṣtāsep pādşāh oldı. Ve işitdi ki (15) Buḫtu'n-Naṣr Mıṣr u Şām'ı ve Beytü'l-Muḳaddes'i **[H 124b]** ve vilāyet-i Filisṭīn'i (16) ḫarāb itmişdür. Ġamgīn olup Buḫtu'n-Naṣr'ı getürdüp (17) beglikten maʿzūl eyledi. Ve ʿIrāḳ'ı ve Bābil'i ki Buḫtu'n-Naṣr'uŋ **[P1 168a]** (1) muḳarrı ve menzili idi. Buḫtu'n-Naṣr'uŋ elinden aldı. Ve Keverş'e (2) virdi ve Keverş ol zamānuŋ ser-hengi idi. Ṣoŋra (3) Küṣtāsep emr eyledi ki memālikde nidā itdiler ki: (4) "Benī İsrāʾil'den her ḳanda kimse varısa āzāddurlar." Ve Filisṭīn ve (5) Beytü'l-Muḳaddes'e Ḥażret-i Dāvūd'uŋ ālinden bir kimseyi pādşāh (6) idüp göndürdi. Ve Dānyāl ʿaleyhi's-selām ol ḳavme mihter (7) eyledi. Benī İsrāʾil anuŋ zamānında yine vaṭanlarına geldiler. (8) Ve ḫarāb olmış[2027] şehrleri ve köyleri maʿmūr (9) eylediler. Ammā Tevrāt'ı Buḫtu'n-Naṣr yaḳmışıdı. Ve hīç (10) ḳalmamışıdı. Ve benī İsrāʾil bu sebebden perīşān ve (11) ḥayrān idiler. Pes Ḥaḳ celle ve ʿalā ʿÜzeyr Ḥażretleri'ni (12) iḥyā idüp anlara göndürdi. Benī İsrāʾil (13) ṣordılar ki: "Sen kimsin?" Eyitdi ki: "Ben İrmiyā'yam (14) ve ʿArab baŋa ʿÜzeyr dirler. Ḥaḳ Teʿālā beni benī İsrāʾil'e (15) göndürdi. Ve benüm daʿvetümi ḳabūl itmediler. Ve beni (16) ḥabs itdiler. Buḫtu'n-Naṣr beni ḥabsden ḫalāṣ eyledi." (17) Ve kendü ḥikāyetini ve merkebinüŋ aḥvālini ve ṭaʿām u **[P1 168b]** (1) şarābınuŋ **[L 86a]** keyfiyyetini ki yüz yıldan berü ter ü täze ḳalmış (2) ve "*lem yetesenneh*"[2028]ṣıfatıyla mevṣūf olmış[2029] benī İsrāʾil'e (3) ḫaber virdi. **[H 125a]** Didiler ki: "Cāʾiz ki[2030] böyle ola. Ammā (4) bize bir ʿalāmet gerek ki senüŋ[2031] nübüvvetüŋe dāll ola." (5) Ḥażret-i ʿÜzeyr buyurdı ki: "Ben Tevrāt'ı ezber bilürem." (6) Çünkim benī İsrāʾil bu sözi işitdiler. Göŋülleri (7) yumşayup ʿÜzeyr'e ḫaylī **[A1 70b]** meyl eylediler. Zīrā ki Ḥażret-i[2032] (8) Mūsā ve Hārūn'dan ġayrı[2033] ʿaleyhimü's-selām hīç kimse[2034] (9) Tevrāt'ı ezber bilmezidi. Āḫir ʿÜzeyr Tevrāt'ı tamām[2035] ezber (10) oḳudı. Ve ol ḳavm yazdılar. Ammā henüz tereddüdde idiler (11) ki: "ʿAcabā gerçek

---

2025 kimseler: kimesneler A1.
2026 Çünki: Çünkim N.
2027 olmış: olmışları N.
2028 Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, 'Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?' demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: 'Ne kadar (ölü) kaldın?' O, 'Bir gün veya bir günden daha az kaldım' diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: 'Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz **bozulmamış**. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?' Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: 'Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter" (Bakara, 2/259).
2029 olmış: olduġın A1.
2030 ki: -A1, N.
2031 senüŋ: +ʿalāmet-i H, L.
2032 Ḥażret-i: -N.
2033: ġayrı: -H, L.
2034 kimse: kimesne N.
2035 tamām: -H, L, N.

Tevrāt mıdur degül midür?" (12) ʿÜzeyr bu ḥāli bildi ve didi ki: "Şaʿyā **[N 72b]** ʿaleyhi's-selām (13) Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi's-selāmuŋ zamānında Tevrāt'ı (14) yazdı. Ve Beytü'l-Muḳaddes direklerinüŋ bir diregi[2036] altında (15) gizlemişdür." Benī İsrāʾil didiler ki: "Gerçeksin. (16) Biz daḫı işitmişüz ammā bilmezüz ki ḳanḳı diregüŋ (17) altındadur?" İrmiyā buyurdı ki: "Ḥaḳ Teʿālā'dan baŋa **[P1 169a]** (1) maʿlūm olmışdur ki fulān diregüŋ altındadur." Beni (2) İsrāʾil ol didügi diregüŋ altını aradılar. Bir ṣanduḳ (3) buldılar. Ve Tevrāt'ı içinden çıḳardılar. Ve ol Tevrāt ile ki (4) ʿÜzeyr'üŋ aġzından yazmışlarıdı muḳābele eylediler. Bir ḥarf (5) artuḳ ve eksük bulmadılar. Ol sebebden baʿżıları[2037] ġalaṭ (6) idüp didiler ki: "Bu Ādem oġlı degüldür. Ḥāşā (7) Teŋgri'nüŋ oġlıdur. Nitekim *Ḳurʾān*'da gelmişdür ki: "*Ve ḳāleti'l-yehūdu*"[2038] (8) "ʿÜzeyr bin Allāh." Ve bizüm maḳṣūdumuz ʿÜzeyr'üŋ ḳıṣṣasından **[H 125b]** (9) bu maḥalde budur ki maʿlūm olına[2039] ki ʿİrmiyā ʿÜzeyr (10) midür degül midür? Ve ʿÜzeyr peyġamber midür degül midür? Maʿlūm-ı şerīf (11) ola ki müverriḫīn ve ehl-i ḳaṣaṣ ḳatında budur ki (12) taḥḳīḳ İrmiyā ʿÜzeyr'dür ve Buḫtu'n-Naṣr'uŋ zamānında gelmişdür. (13) Ammā muḥaddiṯīn ḳatında budur ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi (14) ve ālihi[2040] ʿÜzeyr'üŋ peyġamber olduġında[2041] şekk itmişdür. Nitekim (15) İmām Muḥammed bin İsmāʿīl el-Buḫārī *Ṣaḥīḥ*'inde bir ḥadīṯ-i ṭavīlde (16) rivāyet[2042] ider. Ve biz ol ḥadīṯi teyemmünen bu maḥalde ẕikr idelüm. (17) Tā maḳṣūd **[L 86b]** maḥṣūl ola. Ḥadīṯ-i şerīf budur ki Buḫārī **[P1 169b]** (1) isnādıla Muḥammed bin Kureyt'den[2043] rivāyet ider ki ol babasından (2) rivāyet ider.[2044] Ve babası İbn-i ʿAbbās'dan ve İbn-i ʿAbbās Resūlu'llāh'dan[2045] rivāyet (3) ider ki Ḥażret[2046] ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdılar[2047] ki: (4) "**Ṣelāṯun ve ṣelāṯun ve ṣelāṯun ṣelāṯun lā-yemīne fīhinne** (5) **ve ṣelāṯun el-melʿūnu fīhinne ve ṣelāṯun eşukku fīhinne** (6) **feemme'lletī lā-yemīne fīhinne felā yemīne li'l-veledī maʿa-vālidihī velā li'l-memlūki** (7) **maʿa-seyyidihī velā li'l-merʾati maʿa-zevcihā** (8) **ve emma'l-melʿūnü fīhinne fe-melʿūnün men daʿā li-ġayri'llāhi** (9) **ve melʿūnun men sebbe vālideyhi ve melʿūnün men ġayyara tuḫūmel-ʿarżi** (10) **ve emme'lletī eşekku fīhinne felā edrī eluʿīne Tubbaʿun** (11) **em lā ve lā-edrīe ʿÜzeyrün kāne nebiyyen em lā-ḳāle** (12) **Muḥammedun ve nesiytu't-tāsiʿate."**[2048] Yaʿnī rāvī ki Muḥammed bin Kureyt'dür. (13) Didi ki ṭoḳuzuncıyı unuṭdum **[H 126a]** ki İbn-i ʿAbbās ne buyurdı.

2036 bir diregi: -N.

2037 baʿżıları: baʿżılar H, L, N.

2038 "**Yahudiler**, 'Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller' **dediler.** Hıristiyanlar da, 'Yahudiler bir temel üzerinde değiller' dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar.(Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, hükmü Allah verecektir." (Bakara, 2/113)

2039 olına: ola N.

2040 ālihi: +sellem N.

2041 olduġında: olduġına N.

2042 rivāyet: ẕikr N.

2043 Kureyt'den: +işböyle H, L.

2044 ider: -N.

2045 Resūlu'llāh'dan: Resūlu'llāh +Ḥażretleri'nden H, L.

2046 Ḥażret: Ḥażret-i +Resūlu'llāh N.

2047 buyurdılar: buyurdı N.

2048 "Bir üç, bir üç daha, bir üç daha. Birinci üçe gelince üç zümreye yemin olmaz. Üç zümre melundur. Üç zümre de vardır ki, onlar hususunda şüphe ederim. Kendilerinde yemin olmayan üçe gelince; evladın babasına yemini, kadının kocasına yemini, kölenin efendisine yemini olmaz. Melunlara gelince; ana-babaya lanet eden melundur. Allah'tan gayrisi için kurban kesen melundur. Arazinin hudud işaretlerini değiştiren de melundur. Hakkında şüphe ettiklerime gelince: Üzeyr (a.s.) bilmem

(14) **el-Ḳıṣṣa**

Küṣtāsep zamānında Zerdüşt-i Ḥakīm adlu[2049] bir (15) kimse[2050] peydā oldı. Ve peyġamberlik daʿvāsını **[A1 71a]** eyledi. (16) Ve Küṣtāsep'e oda ṭapmaġı ṣavāb u müstaḥsen (17) gösterdi. Ve bir kitāb ki aŋa Zend ü İstā ve baʿżı ḳavlde Zendūstā[2051] **[P1 170a]** (1) ad ḳomışıdı. Küṣtāsep'e gösterdi. Ve ol kitābda (2) ḳız ḳarındaşuŋ ve ananuŋ tezvīcini cāʾiz görmişidi. (3) Ve şarāba ḥelāl dimişidi. Ve ḫatnesizliġi tecvīz itmişidi. (4) Ve bu Zerdüşt ʿÜzeyr'üŋ **[N 73a]** şākirdi idi. ʿÜzeyr ile muḫālefet (5) itdi. Ve ʿÜzeyr aŋa bed-duʿā eyledi. Ḥaḳ Teʿālā Zerdüşt'e (6) cüẕẕām ʿilletini[2052] virdi. Benī İsrāʾil anı redd itdiler. Pes (7) Zerdüşt ol marażuŋ sebebinden maşrıḳ-zemīne[2053] vardı. (8) Ve ol melʿūnuŋ nekbetinden dünyāda bu maraż münteşir oldı. (9) Ṣoŋra Zerdüşt Küṣtāsep'üŋ ḫiẕmetine geldi. Ve ʿÜzeyr'den (10) oḳuduġı ve yazduġı[2054] kendü adına ṭaḳdı. Ve Zend ü İstā (11) bir büyük kitāb idi. On iki mücelled idi. Her[2055] cildi[2056] (12) bir ṣıġıruŋ derisi idi. Ve Ḥażret-i Dāvūd'uŋ kelimātı ol (13) kitābda çoḳ idi. Çünkim Küṣtāsep Zend ü İstā (14) kitābını gördi ve Dāvūd Ḥażretleri'nüŋ **[L 87a]** kelimātını (15) işitdi tābiʿ oldı. Ve memleketinüŋ ḫalḳına emr eyledi ki (16) Zerdüşt'üŋ dīnine tābiʿ olalar. Ve Zend ü İstā kitābıyla ʿamel (17) ideler. Ṣoŋra Küṣtāsep āteşkede **[H 126b]** binā eyledi. Ve evvel vāżıʿ oldur. **[P1 170b]** (1) Ve Zerdüşt'üŋ kitābı İskender'üŋ zamānına degin mevcūd idi. (2) Āḫirü'l-emr İskender anı[2057] yaḳdı. Pes Küṣtāsep (3) yüz yigirmi yıl salṭanat[2058] eyledi. Āḫir Rüstem elinde öldi. (4) Ve salṭanat Behmen bin İsfendiyār'a yitişdi.

Pādşāhī (5) **Behmen bin İsfendiyār**

Behmen'üŋ adı Erdeşīr'dür. (6) Behmen ile meşhūr oldı. Behmen bin İsfendiyār bin (7) Küṣtāsep bin Luhrāsep'dür. Keyḳubād evlādındandur. (8) Çünki pādşāh olup[2059] taḫta geçdi.[2060] Mülūk u ümerā aŋa (9) muṭīʿ oldılar. Ve benī İsrāʾil'üŋ ḳadri mertebesi (10) ziyāde oldı. Ve ʿÜzeyr fevt olmışıdı. Ve Tevrāt benī İsrāʾil (11) elinde idi. Behmen benī İsrāʾil'den Tevrāt'ı istedi. Benī (12) İsrāʾil'üŋ Meliki ilçiyi öldürdi.[2061] Ve Tevrāt'ı virmedi. (13) Behmen'e ḫaber yitişdükde öykelendi ve Buḫtu'n-Naṣr'ı (14) istedi. Ve yine Bābil ü Şām u ʿIraḳ'uŋ begligini aŋa virdi. (15) Ve didi ki: " Ne ḳadar leşker ki dilersen iḫtiyār eyle. Ve yine (16) Beytü'l-Muḳaddes ü Şām'ı ḥarāb u yebāb eyle."

---

peygamberdir, bilmem değil. Tubba melun oldu mu olmadı mı bilmem. (Sonradan müslüman olmuş) 'Had'ler, sahibine kefaret olur mu olmaz mı bilmem. (Sonradan kefaret olmuş) Râvî: Hz. İbni Abbâs (r.a.) Kaynak: Râmûzü'l-ehâdîs: 261, 5. Hadis) Başka bir hadis, Hz. Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Tübba' melun mudur bilemiyorum. Keza Üzeyr, peygamber midir onu da bilemiyorum" [Ebû Dâvûd, Sünnet 14, (4674).] (Canan, 2001: 14, 260).

2049 adlu: nām N.
2050 kimse: kimesne N.
2051 ve baʿżı ḳavlde Zendūstā: -A1.
2052 ʿilletini: rencini A1, N.
2053 maşrıḳ-zemīne: maġrib-zemīne H, L.
2054 yazduġı: +nesneleri A1.
2055 Her: +birisi A1, N.
2056 cildi: cildinüŋ A1, N.
2057 anı: +āteşe A1.
2058 salṭanat: pādşāhlıḳ N.
2059 olup: oldı N.
2060 taḫta geçdi: -N.
2061 öldürdi: gönderdi A1, N.

Buḫtu'n-Naṣr[2062] (17) Behmen'üŋ leşkerinden hezār süvār-ı nāmdār iḫtiyār itdi.[2063] **[P1 171a]** (1) Ve üç ʿālim bile aldı[2064] gitdi. Birinüŋ adı Dārnūş (2) ve birinüŋ adı Kīreş ve birinüŋ adı Uḫşūnūş.[2065] Bu üç (3) ʿālimi kendüye vezīr eyledi. Āḫirü'l-emr leşker çeküp (4) bir yıl miḳdārı[2066] Bābil'de[2067] sefer yaraġını gördi. Ve çoḳ leşker (5) cemʿ **[A1 71b]** eyledi. Ve Şām vilāyetine ḳaṣd idüp ḫaylī ḫarāblıḳ (6) eyledi. **[H 127a]** Ve Beytü'l-Muḳaddes'i yine[2068] ḫarāb itdi. Tevārīḫ (7) ehli buyururlar ki: "Peyġamber-zādelerden yüz biŋ miḳdārı[2069] (8) kimseyi esīr idüp ḫiẕmetinde ayaġ üzerine ṭurġutdı. (9) Dānyāl ʿaleyhi's-selām ol cümleden idi. Ammā henüz ṣabīʿ idi."[2070] (10) Buḫtu'n-Naṣr[2071] Şām vilāyetinde ḳırḳ yıl ḳaldı. Āḫir anda öldi. (11) Pes Behmen ʿIrāḳ u Bābil'i Uḫşūnūş'a virdi. **[N 73b]** Kīreş ölmişidi. (12) Mıṣr u Şām'ı Dārnūş'a virdi. Dārnūş ol vilāyeti (13) yine maʿmūr eyledi. **[L 87b]** Ol zamānda Hind ü Sind'üŋ memleketi (14) daḫı Behmen'üŋ idi. ʿĀṣī oldılar. Behmen Uḫşūnūş'ı (15) Hind ü Sind[2072] vilāyetine göndürdi. Ve ol iki vilāyetüŋ (16) ḫilāfetini aŋa müsellem itdi. Uḫşūnūş Hind ü Sind'e gidüp (17) ikisini feṭḥ eyledi. Ve yine ʿIrāḳ u Bābil'e geldi.[2073] Ve[2074] nice yıl **[P1 171b]** (1) beglik idüp ḫarābları ābādān[2075] eyledi. Ve benī İsrāʾil'i (2) esīrlikden āzād idüp yine Şām u Ḳuds vilāyetine (3) göndürdi. Ve benī İsrāʾil'den bir ḫ̆ātūn aldı Yesr (4) adlu. Andan bir oġlı vücūda geldi. Adını Kīreş ḳodılar. (5) Ṣoŋra Uḫşūnūş on dört yıl saġ ḳaldı (6) ve fevt oldı. Behmen Uḫşūnūş'uŋ vilāyetini (7) oġlına[2076] Kīreş'e virdi. Anası her zamān benī İsrāʾil'i Kīreş (8) ḳatında terbiyyet ider idi. Pes benī İsrāʾil'üŋ mertebesi (9) Kīreş ḳatında evc-i aʿlāya yitişdi. **[H 127b]** Ve Ḥażret-i (10) Dānyāl ʿaleyhi's-selām ol zamānda peyġamber oldı. Ve Kīreş'i (11) Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ dīnine daʿvet eyledi. Kīreş anasınuŋ ḫāṭırı (12) içün Dānyāl'uŋ daʿvetini ḳabūl idüp Dānyāl'a uydı. (13) Ammā Behmen'üŋ ḳorḳusından İslām'ını āşkār itmezidi. (14) On üç yıl gizlü Müslümān olup ṣoŋra Behmen öldi. (15) Ve Kīreş Dānyāl Nebī'nüŋ milletini āşkār eyledi. Ve āteşkedeleri (16) ḫarāb itdi. Ve benī İsrāʾil'i yine Ḳuds'e göndürdi. (17) benī İsrāʾil vardılar. Ve Beytü'l-Muḳaddes'üŋ şehrlerini ve köylerini **[P1 172a]** (1) yine[2077] maʿmūr eylediler. Ve Behmen'üŋ salṭanatı yüz on iki yıl idi (2) bilā-ḫilāf. Pes Kīreş Behmen'den[2078] ṣoŋra yigirmi (3) iki yıl yaşadı ve fevt oldı. Ve Dānyāl ʿaleyhi's-selām (4) daḫı Beytü'l-Muḳaddes'e gitdi. *Tārīḫ-i Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da (5) Şeyḫ Ḥasan bin ʿAlī bin Ḥammād ẕikr ider ki: "Behmen'üŋ anası (6) Ṭālūt'uŋ evlādından[2079] idi.[2080] ʿĀḳile ve ṣāḥib-firāset (7) ve müdrike kimesne idi.

2062 Buḫtu'n-Naṣr: + ḫōd +memleket +yıḳmaġa +bahāne +isterdi A1.
2063 itdi: eyledi A1.
2064 aldı: alup A1.
2065 Uḫşūnūş: +idi A1.
2066 bir yıl miḳdārı: -H, L.
2067 Bābil'de: +bir +yıl +miḳdārı H, L.
2068 yine: -A1, N.
2069 miḳdārı: ḳadar H, L.
2070 idi: + Ammā +henüz +bulūġa +ermemiş idi H, L.
2071 Derkenar: Velī Buḫtu'n-naṣr gibi yüz yok A1.
2072 ü Sind: -N.
2073 geldi: gelüp N.
2074 Ve: -N.
2075 ābādān: ābād A1.
2076 oġlına: oġlı H, L.
2077 yine: -N.
2078 Behmen'den: -A1.
2079 evlādından: evlādındandur A1.
2080 idi: -N.

Ḥażret-i Süleymān bin Dāvūd (8) neslinden bir kimesne anı tezvīc eyledi. Beytü'l-Muḳaddes'üŋ (9) ikinci ḫarāblıġından ṣoŋra ol ʿavret Beytü'l-Muḳaddes'i (10) yine maʿmūr eyledi. Ve andan ġayrı iki şehr bünyād eyledi. **[L 88a]** (11) Ve tamām itdi. Birinüŋ adı Mehīminā-yı Erdeşīr dirler. Ve birine (12) daḫı Mīsā." Şimdi mevcūd mı degül mi maʿlūmumuz degüldür.

(13) **el-Ḳıṣṣa**

Behmen'üŋ **[H 128a]** anası Ḥażret-i Süleymān'uŋ nebīresinden **[A1 72a]** (14) bir ḳız doġurdı. Adını Hānī ḳodılar. Ve bir oġlı daḫı (15) oldı. Adını Sāsān ḳodılar.[2081] Bu Sāsān ol Sāsān'dur (16) ki selāṭīn-i Sāsāniyye bunuŋ[2082] neslindendürler.[2083] Ve baʿżılar (17) dimişlerdür[2084] ki: "Ḳızuŋ adı Cemānī idi."[2085] Eṣaḥḥ budur ki **[P1 172b]** (1) Hānī'dür. Ve Hānī Behmen'üŋ ḳız ḳarındaşıdur anadan. Nitekim (2) Sāsān daḫı ḳarındaşıdur anadan. Ve Behmen'üŋ neslinden (3) kimse ḳalmadı idi. Pes Hānī Sāsān'dan **[N 74a]** büyük (4) olduġı sebebden[2086] salṭanat taḫtına oturdı. Otuz yıl (5) beglik itdi.[2087] Ve ere varmadı. Bikr oturdı. (6) Cüvān-merd ve kerīmetü'n-nefs (7) ve ṣāḥib-siyāset ve ehl-i firāset ḫ̆ātūn idi. (8) Rūm ṭarafına ġazā niyyetine leşker çekdi. Ve çoḳ fetḥler (9) eyledi. Ve[2088] ṣoŋra Bābil vilāyetine gitdi. Ve andan evvel Keyḳubād (10) evlādından kimse Bābil vilāyetine gitmemişdür. Şaṭṭ-ı (11) Kebīr'i Hānī ḳazdurdı. Ve Medāʾin'de Dicle'nüŋ (12) üzerinde köpriyi Hānī yapdurdı. Ve Furāt'dan bir ırmaḳ (13) Medāʾin-i ʿAtīḳa'da aḳıtdı. Ve Merv şehrine sūr u bārū (14) eyledi. Āḫirü'l-emr fevt oldı.[2089] Ve ḳarındaşı oġlı Dārāb anuŋ yirine pādşāh oldı.

Pādşāhī Dārāb

(15) Maʿlūm-ı şerīf ola ki İmām-ı Hümām Hānī'nüŋ (16) saltanatını beyān[2090] buyurmamışdur. Hemān buyurmışdur[2091] ki (17) Behmen'den ṣoŋra ḳızı **[H 128b]** Hümāy pādşāh oldı. Ve[2092] on[2093] yidi **[P1 173a]** (1) yıl beglik eyledi. Ve Ṭaberī daḫı *Tārīḫ*'inde İmām'uŋ (2) buyurduġı gibi[2094] beyān itmişdür. Ṭaberī'de budur ki (3) Behmen'üŋ bir ḳızı varıdı Hümāy nām. Ḳızını taṣarruf eyledi. (4) Ve ḳız babasından ḥāmile oldı. Ṣoŋra Behmen (5) ḫaste olup vaṣiyyet eyledi ki: "Benden ṣoŋra memleketi[2095] (6) Hümā'nuŋ üzerine muḳarrer bilesiz. Ve eger Hümāy'dan oġlan (7) vücūda gelürse memleketi anuŋ

2081 ḳodılar: -H, L.
2082 bunuŋ: bu A1, N.
2083 neslindendürler: nesildendür A1.
2084 dimişlerdür: dimişler N.
2085 idi: -N.
2086 sebebden: eclden A1.
2087 itdi: eyledi A1.
2088 Ve: -H, L, N.
2089 oldı: olup A1.
2090 beyān: -N.
2091 Hemān buyurmışdur: -N.
2092 Ve: -H, L.
2093 on: ol A1.
2094 gibi: -A1.
2095 memleketi: memleket H, L.

oġlına muḳarrer (8) bilüp anı pādşāh idesiz.” Pes çünki Behmen (9) vefāt[2096] itdi.[2097] Ve Hümāy’uŋ vaż‘-ı ḥamli zamānı[2098] geldi. (10) Hümāy bir oġlan doġurdı.[2099] Ol[2100] oġlanuŋ adını (11) Sāsān **[L 88b]** ḳodılar. Ve anı bir tābūt içinde[2101] ḳoyup biŋ (12) altun bile ḳodı. Ve bir kāġada yazdı ki her kimse[2102] (13) bu tābūtı bulup aḥsen vechile bu oġlancuġı (14) terbiyyet eyleye. Āḫir bu oġlan aŋa gerek olur. Ve buŋa (15) daḫı tābūtda bile ḳodı.[2103] Ve tābūtı ṣuya bıraḳdı. (16) Ve kendü salṭanat taḫtında[2104] oturdı. Nā-gāh tābūt (17) bir degirmencinüŋ eline düşdi. Degirmenci ol oġlancuġı **[P1 173b]** (1) yigirmi yıl miḳdārı besledi. Ve ḥıfẓ u ḥirāset eyledi. (2) Āḫir Hümāy salṭanatından ferāġat eyledi. Ve oġlanı ṭaleb (3) idüp bulup getürdi. Ve bir gün ḫadem ü ḥaşeminüŋ (4) ekābir ü a‘yānını cem‘ idüp didi ki: “Bu oġlan (5) benüm oġlanumdur.[2105] Babamdan ḫāṣıl olmışdur.” Ve ḳıṣṣayı (6) anlara diyüvirdi. Ve didi ki: **[A1 72b]** “Şimdengirü ben memleketi (7) oġluma[2106] virdüm. **[H 129a]** Ve salṭanatı aŋa[2107] teslīm eyledüm.” Ḳavm anı ḳabūl (8) eylediler. Ve Sāsān’uŋ adını Dārāb ḳodılar. Andan ötürü (9) ki anı ṣuda bulmuşlar idi. Çün Dārāb pādşāh (10) olup taḫta oturdı. Anası icāzet diledi[2108] ve[2109] Fars (11) vilāyetine gitdi. Ve otuz yıl Fars’da saġ ḳalup anda (12) vefāt eyledi. Ve ölümi ḫaberi Dārāb’a yitişdükde (13) Dārāb[2110] Fars vilāyetine ‘azīmet itdi. Ve ‘Acem begleri Belḫ’e (14) degin hep muṭī‘ ve münḳād oldılar. Ve ḫarāc **[N 74b]** ḳabūl eylediler. (15) Ve ol zamānda Rūm vilāyetine Yunan dirler idi. Ve ol (16) vilāyetde[2111] Feyleḳūs pādşāh idi. Dārāb Feyleḳūs’a ilçi (17) göndürüp ḫarāc ṭaleb eyledi. Feyleḳūs ḫarācı ḳabūl **[P1 174a]** (1) idüp her yıl göndürür idi. Dārāb yüz otuz sekiz yıl (2) salṭanat eyledi. Ṭaberī’nüŋ ve İmām’uŋ ḳavlinde (3) ḳırḳ bir yıl salṭanat eyledi. Ve’l-‘ilmu ‘inda’llāh. Ġaraż ki (4) *Ḳūtü’l-Ervāḥ Tārīḫı*’nde meẕkūr olan ve Ṭaberī’de ẕikr (5) olınanıla[2112] farḳı[2113] budur ki *Ḳūtü’l-Ervāḥ*’da dimişdür ki Dārāb (6) Behmen’üŋ anasındandur. Ve ṣābıḳā ẕikr itdük ki Sāsān (7) ki aŋa Dārāb dirler Behmen’üŋ (8) ana bir ḳarındaşıdur. Ve Ṭaberī dimişdür ki Behmen’üŋ (9) ḳızından ki Hümāy’dur vücūda gelmişdür. Ve Behmen’üŋ **[L 89a]** oġlıdur. (10) Pes *Ḳūtü’l-Ervāḥ*[2114] ḳavliyle Behmen’den ṣoŋra Hānī pādşāh (11) oldı. Hānī’den ṣoŋra Dārāb. Ve Ṭaberī ḳavliyle Behmen’den (12) ṣoŋra Hümāy pādşāh olur. Ṣoŋra oġlı Dārāb. **[H 129b]** (13) Ve İmām Ġazālī bu risālede Behmen’den ṣoŋra Hümāy’uŋ (14) salṭanatını beyān itmişdür. Nitekim buyurur ki:[2115] “Ve min-ba‘di Behmen (15) ibnetuhu Hümāy ve kānet ṣāḥibetü’r-rāyı ve’t-tedbīri ve kāne (16) mülkühā

2096 vefāt: fevt N.
2097 itdi: oldı A1, N.
2098 zamānı: -H, L.
2099 doġurdı: +Ve A1.
2100 Ol: Ve N.
2101 içinde: içine A1.
2102 kimse: kimesne N.
2103 ḳodı: +Ve +ṣu +anı +alup +gitdi A1.
2104 taḫtında: taḫtına A1, N.
2105 oġlanumdur: oġlumdur H, L.
2106 oġluma: oġlum +Sāsān’a A1.
2107 aŋa: oġlıma N.
2108 diledi: dileyüp H, L.
2109 ve: ki A1, N.
2110 Dārāb: -A1.
2111 vilāyetde: vilāyete A1.
2112 olınanıla: olınan N.
2113 farḳı: farḳ A1, N.
2114 Ḳūtü’l-Ervāḥ: Ḳūtü’l-Ervāḥ’da N.
2115 ki: kim A1.

sebʿa ʿaşere seneten ve kāne min-baʿdihā Dārāb (17) ve kāne ṣāḥibu'l-hezīmeti ve'l-cezeʿi ve'l-cübni ve'l-fezʿi ve kāne **[P1 174b]** (1) ve mülkühü iḥdā ve erbaʿīn seneten."[2116]

Pādşāhī Dārā (2) bin Dārāb

Çünki[2117] Dārāb vefāt oldı. (3) Oġlı Dārā yirinde salṭanat taḫtına[2118] oturdı. Ve Diyārbekr'de (4) bir şehr binā eyledi ki aŋa Cezīre dirler. Ve el-ān (5) maʿmūrdur. Anuŋ zamānında Rūm Pādşāhı Feyleḳūs idi. (6) Dārā Rūm vilāyetini Feyleḳūs'uŋ[2119] üzerine muḳarrer ḳıldı. Ve Cezīre'yi (7) daḫı aŋa[2120] virdi.[2121] Şoŋra Feyleḳūs saġ olduḳca Dārā'ya (8) her yıl biş yüz yumurda altun göndürür idi. Her (9) yumurdanuŋ[2122] büyükligi deve ḳuşınuŋ yumurdası miḳdārı[2123] (10) idi. Tā İskender zamānı olınca ḥāl bu minvāl üzerine[2124] (11) idi. Şimdi maʿlūm-ı şerīf ola ki İskender ü Dārā'nuŋ (12) ḳıṣṣası ġāyetile muṭavveldür. Biz anı muḫtaṣar idüp ʿizz-i ḥużūr-ı (13) lāzımü'l-ḥubūruŋuza **[A1 73a]** maʿrūż iderüz. Ve İskender'de olan (14) iḫtilāfātı beyān idüp eṣaḥḥ-ı[2125] aḳvāline ise taḥrīr olınur. (15) Ümmīd[2126] ki ḥayyiz-i ḳabūlde vāḳiʿ ola.

Ḳıṣṣa-i İskender ü Dārā

(16) Baʿżı ʿulemā ve ehl-i tevārīḫ İskender'üŋ nesebini bu vechile (17) beyān buyurmışlardur ki İskender bin Feyleḳūs bin **[P1 175a]** (1) Beṭarsūs bin Beḳrūs bin Menṭūr bin Rūmān **[H 130a]** bin Lītī bin (2) Yunan bin Yāfes bin Nūḥ ʿaleyhi's-selām. Ve baʿżılar (3) buyurmışlar[2127] ki: "İskender Ḫalīlü'r-Raḥmān Ḥażretleri'nüŋ (4) evlādlarındandur.[2128] Nesebi bu yüzden ki[2129] İskender bin Rūmī bin **[N 75a]** ʿAīṣ (5) bin İsḥāḳ bin İbrāhīm ʿaleyhi's-ṣalavatu's-selām." Ve ehl-i (6) Fars ḳatında budur ki: "İskender Dārāb bin Behmen'üŋ (7) oġlıdur." **[L 89b]** Dārāb Feyleḳūs'uŋ ḳızını aldı. Ve yüklü (8) eyledi. Ve yine Feyleḳūs'a göndürdi. Ol ḳızdan İskender[2130] (9) vücūda geldi. Feyleḳūs ʿār eyledi ki diyeler ki: "Dārāb (10) Feyleḳūs'uŋ ḳızını taṣarruf itmişdür." İskender vücūda (11) geldükde didi ki: "Benüm oġlumdur." Ol sebebden (12) İskender Feyleḳūs oġlıyla iştihār buldı. Ve ehl-i ʿAcem (13) İskender'e İskender bin Dārā dirler. Ve Yunanīler İskender bin (14) Feyleḳūs dirler. Daḫı anuŋ nesebinde[2131] rivāyet çoḳdur. (15) Eṣaḥḥ-ı aḳvāl evvelkidür.[2132] Zīrā ki ekṣer-i nās ol ḳavle ẕāhibdürler. (16) **Ve ehl-i**

2116 "Behmen'den sonra kızı Hümay var. Hümay, akl-ı selim sahibi biriydi. Hükümranlığı on yedi sene sürdü. Ondan sonra başa Dârâb geçti. Dârâb, hezimete uğrardı. Çok korkak biriydi. Hükümranlığı kırk bir sene sürdü."

2117 Çünki: Çün A1.

2118 taḫtına: taḫtında H, L.

2119 Feyleḳūs'uŋ: Feyleḳūs A1.

2120 aŋa: +muḳarrer A1, N.

2121 virdi: ḳıldı A1, N.

2122 yumurdanuŋ: birinüŋ H, L.

2123 miḳdārı: gibi H, L.

2124 üzerine: üzere N.

2125 eṣaḥḥ-ı: eṣaḥḥına A1.

2126 Ümmīd: Ümmīddür N.

2127 buyurmışlar: buyurmışlardur A1.

2128 evlādlarındandur: evlādındur A1.

2129 ki: kim H, L.

2130 İskender: -A1, N.

2131 nesebinde: nesebinden H, L.

2132 evvelkidür: evvelki +ḳavldür A1, H, L, N.

tevārīḫ ve ʿulemā arasında İskender'üŋ anasında (17) iḫtilāf yoḳdur. Müttefiḳlerdür ki Feylekūs'uŋ ḳızındandur. **[P1 175b]** (1) Ve bu ʿaceb ittifāḳdur. Zīrā ki lāzım gelür ki İskender (2) Feyleḳūs'uŋ oġlı olmaya. Ve ẕikr[2133] itdük ki ekṣer-i ʿulemā (3) ḳatında budur ki: "Feyleḳūs'uŋ oġlıdur." Meger cevāb (4) bu vechile[2134] ola ki Feyleḳūs Mecūsī ola idi ve kendü ḳızını taṣarruf (5) idüp İskender andan vücūda gelmiş[2135] ola. Ve illā ehl-i Fars'uŋ (6) ḳavli eṣaḥḥ olur ki İskender Dārā'nuŋ oġlıdur Feyleḳūs (7) ḳızından. **[H 130b]** Va'llāhu aʿlem. "Bi-ḥaḳīḳati'l-ḥāl."[2136] **Şeyḫ Ebū Caʿfer Muḥammed Ṭaberī** (8) *Tārīḫ*'inde ve İbn-i Cevzī *Kem'etü'z-Zehr*'de ve Şeyḫ Ḥasan bin ʿAlī (9) *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da ve Mevlānā Şükru'llāh *Behçetü't-Tevārīḫ*'de (10) ẕikr itmişlerdür[2137] ki İskender ikidür. Birisi İskender-i (11) Ẕü'l-Ḳarneyn ve[2138] ol Ḥażret-i İbrāhīm'üŋ zamānında idi. (12) Ve Ḫıżr u İlyās ʿaleyhi's-selām aŋa yoldaş idiler. Ve ol (13) zamān ki Ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhi's-selām Mekke-i (14) Müşerrefe'yi binā itmişdür. Ẕü'l-Ḳarneyn maşrıḳ vilāyetine (15) gitmişidi. Ṣoŋra maşrıḳdan rücūʿ idüp maġrib ṭarafına (16) gitdükde Mekke-i Müşerrefe'ye üç günlik yol ḳalmışıdı (17) ki İskender atından inüp cümle ʿaskerile yayan Mekke-i Müşerrefe'ye **[P1 176a]** (1) gidüp İbrāhīm Ḥażretleri'ni[2139] ʿaleyhi's-selām[2140] ziyāret eylediler. (2) Ve Mekke'yi[2141] ṭavāf idüp üç gün Ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhi's-selām[2142] (3) İskender'i ve cümle leşkerini ziyāfet eyledi. (4) Ve bir İskender **[L 90a]** daḫı İskender bin Feyleḳūs'dur. **[A1 73b]** Ve bu[2143] (5) İskender Yunanī'dür. Ve Ḥażret-i ʿĪsā'nuŋ ẓuhūrından (6) üç yüz on ṭoḳuz yıl öŋdin gelmişdür. Ve Ḥażret-i (7) ʿĪsā ile İbrāhīm'üŋ mābeyni biŋ biş yüz ṭoḳsan yıldur. (8) Pes bu taḳrīr üzerine İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn ile bu İskender'üŋ (9) mābeyni biŋ iki yüz yitmiş bir yıl olur. Va'llāhu aʿlem. Ve ġālib (10) budur ki İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn'üŋ tevārīḫini İskender (11) bin Feyleḳūs'a baġlamışlar. Ve bu sebebden ekṣer **[H 131a]** ġalaṭa düşmişler. (12) Ve bir ġalaṭları **[N 75b]** yiri daḫı budur ki ṣıḥḥatıla ṯābit olmışdur (13) ki İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn'üŋ ʿömri biŋ yıla yitişmişdür. (14) Ve İbn-i Feyleḳūs'uŋ ʿömri otuz altı yıldan[2144] geçmişdür. Ve on (15) dört yıl beglik itmişdür.[2145] Ve bu miḳdār zamānda maşrıḳıla (16) maġribi ḳatʿ eylemek müteʿaẕẕirdür.[2146] Eger cevāb virilürise (17) ki nübüvvet veyā[2147] vilāyet ḳuvvetiyle ṭayy itmişdür. Bu cevābuŋ **[P1 176b]** (1) menʿinde dirüz ki baʿde't-teslīm ki İskender nebī veyāḫūd (2) velī idi. Ola ki bu fiʿl andan ṣudūra[2148] gelmek muḥāldür. Anuŋçün (3) ki bir nesne Muḥammed Resūlu'llāh Ḥażretleri'ne[2149] ṣalla'llāhu ʿaleyhi[2150] (4) umūr-ı dünyevīde müyesser olmadı. Āḫir

---

2133 ẕikr -H, L.
2134 vechile: -N.
2135 gelmiş: +idi N.
2136 Doğrusu.
2137 itmişlerdür: itmişdür A1, N.
2138 ve: -H, L.
2139 Ḥażretleri'ni: ʿaleyhi's-selām H, L.
2140 İbrāhīm Ḥażretleri'ni ʿaleyhi's-selām: İbrāhīm ʿaleyhi's-selām Ḥażretleri'ni H, L.
2141 Mekke'yi: Mekke-i +Müşerrefe'yi A1.
2142 ʿaleyhi's-selām: -H, L.
2143 bu: bir A1, N.
2144 altı yıldan: altıdan A1, N.
2145 itmişdür: eylemişdür A1, N.
2146 müteʿaẕẕirdür: +Ve N.
2147 veyā: ve N.
2148 ṣudūra: ẓuhūra A1, N.
2149 Ḥażretleri'ne: -H, L.
2150 ʿaleyhi: +ve +sellem +Ḥażretleri'ne H, L.

kimse[2151] daḫı olmaz. (5) Pes maʿlūm oldı ki İskender bin Feyleḳūs İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn (6) degüldür. Ve *Ḳurʾān*'da olan İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn'üŋ (7) ḳıṣṣası evvelki İskender'üŋdür. Ol ecldendür ki (8) Ḳāḍī Ḥāżretleri *Tefsīr*'inde buyırmışdur ki: "İskender ikidür." (9) Ve Ḳāḍī ḥāşiyesinde baʿżı muḥaşşī buyurmışdur ki: "Sāʾil suʾāl (10) iderse ki Ẕü'l-Ḳarneyn'de olan evṣāf bi-ʿaynihā İbn-i Feyleḳūs'da (11) daḫı mevcūddur. Pes lāzım gelür ki İskender bir[2152] ola." (12) Cevāb budur ki ittiḥād-ı fi'l-vaṣfdan lāzım gelmez ki (13) mevṣūf mütteḥid ola. Cāʾizdür ki iki kimse[2153] vaṣfda bir olalar. (14) Ammā ẕātda muġayyir olalar. Va'llāhu aʿlem. Ve İskender-i Ẕü'l-Ḳarneyn'e (15) niçün Ẕü'l-Ḳarneyn **[H 131b]** didiler? Andan ötürü ki yirüŋ eṭrāfına (16) yitişdi. Ve Ḳāf Ṭaġı'nuŋ müvekkili İskender'e Ẕü'l-Ḳarneyn (17) ad ḳodı. Ve bu ḳavl **[L 90b]** *Tefsīr-i Ḳurṭubī*'de ve *Tefsīr-i Ṣaʿlebī*'de **[P1 177a]** (1) İbn-i ʿAbbās'dan mervīdür.[2154] Ve baʿżılar buyurmışlardur ki: (2) "İnnemā sumiyye bi-Ẕi'l-Ḳarneyni li-ennehu ḳānelehū ẕevābetāni mine'ẕ-ẕehebi." (3) Yaʿnī altundan iki ṣaçı varıdı. Ve bu ḳavli ʿAlī Ḥażretleri'ne (4) isnād iderler. Ve baʿżılar buyurmışlardur ki: "Vāḳıʿasında (5) gördi ki güneşe yaḳın olup elini güneşüŋ (6) iki boynuzına ki biri maşrıḳda ve biri maġribdedür ḳodı. (7) Pes bu vāḳıʿa-i muʿabbirelere ʿarż itdükde didiler ki: (8) 'Maşrıḳa ve maġribe mālik olursın.' Ve aŋa Ẕü'l-Ḳarneyn (9) tesmiye eylediler." Ve baʿżılar[2155] buyurmışlar[2156] ki: "Anuŋ salṭanatı (10) zamānında iki ḳarn fānī oldılar. Ol ecldendür aŋa Ẕü'l-Ḳarneyn (11) didiler."

[A1 74a] el-Ḳıṣṣa

İskender-i Yunanī'nüŋ zamānı *Tārīḫ-i* (12) *Ḫʿārezmī* ḳavliyle hicret-i nebevīden toḳuz yüz[2157] yıl öŋdindür.[2158] (13) Ve[2159] Ebū Muḥammed bin Ḳuteybe *Kitābü'l-Maʿārif*'de ẕikr ider ki (14) İskender'ile hicretüŋ mābeyni dört yüz yıldur. Pes bu ḳavl üzerine (15) lāzım gelür ki ʿĪsā ile Ḥażret-i Muḥammed'üŋ arasında (16) gelmiş ola. Ve ḳavl-i evvel eṣaḥḥdur. Ve ṣābıḳā ẕikr itdügümüz (17) Ṭaberī'nüŋ ḳavline eşbehdür. Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh.[2160] ***Ḳūtü'l-Ervāḥ*** **[P1 177b]** (1) *Tārīḫi*'nde[2161] dimişdür ki Feyleḳūs Rūm **[N 76a]** pādşāhınuŋ (2) vezīri idi. Ġāyetile ʿālim ü fāżıl ve ḥakīm ve ehl-i siyāset (3) ve ṣāhib-firāset kimse[2162] idi. Rūm Pādşāhı fevt oldı.[2163] (4) Sipāh u raʿiyyet Feyleḳūs'dan rāżīler idi. Pādşāhuŋ (5) taḫtına anı daʿvet **[H 132a]** itdiler.[2164] Feyleḳūs ḳabūl itmedi. Zīrā ki (6) aṣlında[2165] salṭanat yoġıdı. Her vechile cehd itdiler. (7) Ve tācı Feyleḳūs'uŋ başına ḳodılar. Ve pādşāhlıġa iḫtiyār (8) eylediler. Anuŋçün ki Melik-i Rūm'uŋ evlādı yoġıdı. (9) Āḫir Feyleḳūs çoḳ zamān salṭanat itmedin vefāt itdi.[2166] (10) Ve İskender anuŋ

2151 kimse: kimseye N.
2152 bir: bu A1.
2153 kimse: kimesne N.
2154 mervīdür: -N.
2155 Ve baʿżılar: -N.
2156 buyurmışlar: buyurmışlardur A1.
2157 yüz: -H, L.
2158 öŋdindür: evveldür A1.
2159 Ve: -A1, H, L, N.
2160 Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh: va'llāhu aʿlem A1, N; -H, L.
2161 Ḳūtü'l-Ervāḥ Tārīḫi'nde: Ḳūtü'l-Ervāḥ'da H, L.
2162 kimse: kimesne A1, N.
2163 oldı: -N.
2164 itdiler: eylediler A1.
2165 aṣlında: aṣlından N.
2166 itdi: oldı A1, N.

yirine pādşāh oldı. Arasṭaṭālīs (11) aŋa Arasṭo daḫı dirler. İskender'üŋ üstādı idi. (12) Ve İskender ʿilm ü ḥikmet ve tedbīr-i salṭanat andan ögrenmişidi. **[L 91a]** (13) Pādşāh olduḳda Arasṭaṭālīs'i vezīr idindi. Ve ḳışşanuŋ (14) baḳiyyesi gelse gerek. Ġaraż ki İskender'üŋ salṭanatı zamānına (15) dek[2167] her yıl Rūm'dan biş yüz yumurda altun ki her birisi (16) şütür-murġ beyżası gibi idi. ʿAcem pādşāhlarına ḫarāc gideridi. (17) Çünkim İskender Rūm'a pādşāh oldı. İki yıl ʿAcem **[P1 178a]** (1) vilāyetine[2168] ḫarāc göndürmedi. Dārā ilçi göndürdi[2169] (2) ve[2170] ol deve ḳuşı[2171] yumurdası[2172] gibi altunı[2173] ṭaleb itdi. (3) İskender cevāb virdi ki: "Ol altun yumurdlayan (4) ḳuşı boġazladuḳ ve yidük." Ve[2174] ilçiye yüz virmeyüp (5) iʿtibār eylemedi. Çünkim ilçi mürācaʿat eyledi (6) ve Dārā'ya bu ḫaberi söyledi. Dārā'ya ḫışm ġalebe idüp (7) yine ilçiyle bir çevġān ve bir ṭob ve bir ölçek (8) simsim göndürdi. Ve mektūbda yazdı ki: "Sen (9) oġlancuklardansın. Salṭanat saŋa lāyıḳ degüldür. (10) Oġlancuḳlar gibi gūy u çevgān oyna. Ve ḫarācı (11) göndür. Yoḳsa bu simsim dānesi gibi ḥadsiz leşker göndürürem. (12) Ve memleketüŋi[2175] ḫarāb u yebāb iderem." İskender'e mektūb u **[H 132b]** (13) ilçi vāṣıl olduḳda fi'l-ḥāl mektūbuŋ cevābını (14) yazup göndürdi ki: "İy Dārā memleketüŋi irādetüŋile (15) baŋa teslīm eyledüŋ. Zīrā ki memleket ṭob gibidür. Ve ben (16) çevġānam. Nitekim çevgān her zamān ṭobı kendüye (17) çeker. Ben daḫı ḳuvvet ü ḳudretile memleketüŋi elüŋden alsam **[P1 178b]** (1) gerek. Ve göndürdügüŋ susam bir laṭīf nesnedür. Eger dānesi (2) ve eger yaġı ve eger ḳabuġı hep ʿayn-ı fāʾidedür. (3) Maʿnāsı budur ki eger sen bu susam gibi **[A1 74b]** bī-şumār leşker (4) göndürürsin ben anlaruŋ ālāt u esbāb u silāḥlarından (5) fāʾidemend olsam gerek." Ve İskender[2176] mektūbıla bir (6) ölçek ispend yaʿnī[2177] üzerlik göndürdi. Yaʿnī[2178] ben (7) daḫı bir[2179] ʿasker[2180] üzerüŋe[2181] iletürem ki bu üzerlik[2182] gibi (8) ḥisābsız ve acı ola. Ve saŋa ve leşkerüŋe hīç fāʾidesi (9) olmaya. Belki ecel gibi telḫ ola. Dārā bu ḫaberi (10) işidicek altı kerre yüz biŋ er cemʿ eyledi.[2183] Ve[2184] İskender'den (11) yaŋa müteveccih oldı.[2185] İskender daḫı sekiz kerre yüz biŋ (12) er cemʿ eyledi. **[N 76b]** Ve[2186] dükeli Yunanīler idi. Ve Dārā ṭarafına ḳaṣd (13) eyledi. **[L 91b]** Dārā on dört yıl idi ki pādşāh idi. (14) Ve İskender üç yıl olmışıdı[2187] ki pādşāh[2188] idi.

2167 dek: degin N.
2168 vilāyetine: pādşāhlarına A1; pādşāhına N.
2169 gönderdi: gönderüp N.
2170 ve: -N.
2171 ḳuşı: +gibi H, L.
2172 yumurdası: yumurdayı H, L.
2173 gibi altunı: -H, L.
2174 Ve: -N.
2175 memleketüŋi: memleketi N.
2176 İskender: +aŋa H, L.
2177 ispend yaʿnī: -H, L.
2178 Yaʿnī: -N.
2179 bir: -H, L; özge N.
2180 ʿasker: -H, L.
2181 üzerüŋe: +bir +ʿasker H, L; -N.
2182 üzerlik: sipend H, L.
2183 eyledi: olup N.
2184 Ve: -N.
2185 oldı: +Ve N.
2186 Ve: -N.
2187 olmışıdı: -A1, N.
2188 pādşāh: +olmış A1, N.

el-Ḳıṣṣa

(15) Cezīre'deki Mevṣıl ve[2189] Şām'uŋ arasında bir şehrdür. Ve Dārā (16) binā itmişidi. Ve Feyleḳūs'a virmişidi. İki leşker ber-ā-ber (17) oldılar. Ve bir ay miḳdārı oturdılar. Ve ḥarb itmediler. Āḫirü'l-emr **[P1 179a]** (1) Dārā'nuŋ sipāhīleri ʿāciz olup İskender'e[2190] gelüp[2191] (2) amān dilediler. İskender anlardan suʾal eyledi ki: "Sizlerden Dārā'ya (3) aḳreb kimdür?" diyü.[2192] Cevāb **[H 133a]** virdiler ki: "İki ḥācib vardur. (4) Birinüŋ adı Māhār ve birinüŋ adı Māhyār." İskender ḥīleler (5) idüp anlara gizlü[2193] ḫaber göndürdi. Ve çoḳ istimālatlar (6) virdi. Ve ḫaylī māl u menāl vaʿde eyledi. Ve didi ki: (7) "Dārā'yı helāk eylemek gereksiz." Anlar daḫı Dārā'dan incinmişler (8) idi. Dārā'dan yüz çevürüp İskender ile ʿahd eylediler. (9) Ve İskender[2194] ḥarbe[2195] āġāz eyledi. Nā-gāh Dārā'nuŋ leşkerinden (10) bir er çıḳup İskender'e ḍarb yitişdürdi ki İskender (11) mecrūḥ olup ṭabl-ı āsāyiş urdılar. Ve iki leşker (12) birbirinden ayrılup rāḥat itdiler. Evvelki gün ol iki (13) ḥācib Dārā'ya yol bulmadılar. İkinci gün Dārā ḥācibleri (14) oḳuyup anlarıla[2196] kenkāc[21972198] eyledi[2199] ki ṣulḥ eyleyelüm (15) veyāḫūd[2200] ḥarb. Ḥācibler savaşı iḫtiyār eylediler. (16) Maḳṣūdları ḥāṣıl olmaġ içün çünkim iki leşker ber-ā-ber (17) oldılar. Ol iki ḥācibün birisi Dārā'nuŋ ardından geldi. **[P1 179b]** (1) Ve Dārā'ya bir nīze urdı. Ve atından yıḳdı. Ve fi'l-ḥāl İskender'üŋ (2) ḫiẕmetine geldi. Ve Dārā'yı mecrūḥ idüp atından yıḳduġını (3) ḫaber virdi. İskender ḫavāṣṣıyla ilerü gitdi. Görse ki (4) Dārā ḫāk ü ḫūn arasında düşmişdür. Ve cānından ancaḳ (5) ramaḳ ḳalmışdur. İskender atından indi. Ve[2201] Dārā'nuŋ başını (6) dizi üzerine aldı. Ve ʿöẕr dilemege başladı. **Mıṣraʿ:**

(7) Ḫōd kuşte ḳāsım-rā ḫōd taʿzīye mī dārī[2202]

İskender (8) eyitdi ki: "İy Dārā benüm maḳṣūdum seni öldürmek (9) degül idi. Senüŋ **[L 92a]** ḥāciblerüŋden oldı. İy Dārā vaṣiyyet (10) eyle ve[2203] ne **[H 133b]** dilersin benden dile." didükde Dārā (11) didi[2204] ki: **[A1 75a]** "Üç nesne isterem. Birisi budur ki benüm ḳanlumı[2205] (12) ḳomayasın. İkincisi[2206] bu[2207] ki benüm ḳızumı[2208] Rūşeng'i ḫ̌ātūn (13) idinesin.[2209] Üçünci bu ki ʿAcem beglerini ʿazīz dutasın (14) ve esīr itmeyesin." Dārā bu

---

2189 ve: +Āmed ile A1.
2190 İskender'e: -H, L.
2191 gelüp: +İskender'den H, L.
2192 diyü: -H, L.
2193 gizlü: gizlüce A1, N.
2194 İskender: +cenge +ve +cidāle +ve A1.
2195 ḥarbe: +ḳıtāle A1; ḥarb N.
2196 anlarıla: -H, L.
2197 kenkāc: danışıḳ ve meşveret H, L, N.
2198 Derkenar: Danışık ve meşveret P1.
2199 eyledi: itdi H, L.
2200 veyāḫūd: veyā H, L.
2201 Ve: -N.
2202 Kendin onu öldürmüşsün, sonra ona yas mı tutuyorsun?
2203 ve: +her H, L.
2204 didi: eyitdi A1.
2205 ḳanlumı: ḳanumı A1.
2206 İkincisi: İkinci H, L, N.
2207 budur: bu H, L.
2208 ḳızumı: ḳızum N.
2209 idinesin: +Ve N.

vaṣiyyeti itdükde (15) vefāt oldı. Ve İskender Dārā'nuŋ yirine pādşāh olup (16) hem ʿAcem'e ve hem Rūm'a ḥākim oldı.

Pādşāhī (17) İskender bin Feyleḳūs

Çünki[2210] İskender bin **[P1 180a]** (1) Feyleḳūs salṭanat taḫtında istiḳlālī oturdı. Evvel (2) Dārā'nuŋ vaṣiyyetlerini tenfīẕ[2211] eyledi.[2212] Ṣoŋra ʿAcem'üŋ ʿulemā (3) ve ḥükemāsını pāy-i taḫtına daʿvet idüp anlardan (4) iltimās eyledi ki **[N 77a]** ʿilmlerini Yunan luġatıyla[2213] tercüme (5) ideler. Ve Arasṭaṭālīs'i daʿvet[2214] eyledi.[2215] Ve *Kitāb-ı Zerdüşt-i* (6) *Mecūsī*'yi andan istedi ve yaḳdı. Ve Tevrāt'uŋ şeriʿatine (7) ittibāʿ eyledi. Ve Arasṭaṭālīs'i vezīr idindi.[2216] Zīrā[2217] ki[2218] (8) rāy-ı ṣaḥīh ve çoḳ ʿulūma ḳādir kimesne idi. Ve ḳaviyyü'l-fehm (9) ve ṣāḥib-zekāvet ve ehl-i firāset idi. (10) Ve ḫilāl-i seniyyede ve siyāset-i marżiyyede ve ʿulūm-ı ilāhiyyede (11) müteferrid[2219] kimesne idi. Ve verāʿ u taḳvā ve tevāżuʿ (12) ve ḥubb-ı ʿadlile mütemessik idi. "Fe-li-hāẕā"[2220] ekṣer-i ʿulemā Arisṭo'yı (13) şol enbiyānuŋ ʿidādından ʿadd itmişlerdür ki anlara kitāb (14) gelmemişdür. Ve Yunanīler'üŋ tāriḫinde meẕkūrdur ki (15) Ḥaḳ Teʿālā Arisṭo'ya vaḥy göndürdi. Ve buyurdı (16) ki: "İnnī ilā-en usemmike meleken aḳrebe minke ilā-an usemmīke (17) insānen."[2221] Ve İbn-i Cevzī *Kem 'etü'z-Zehr*'de eydür ki: **[P1 180b]** (1) "Arasṭo Eflāṭūn'uŋ şākirdidür. Ve Eflāṭūn Soḳrāṭ'uŋ (2) şākirdidür." Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh.[2222]

el-Ḳıṣṣa

İskender (3) Arasṭaṭālīs'den baʿżı neṣā'iḥ ve maʿārif **[H 134a]** murād idindi ki[2223] (4) Arasṭo daḫı İskender içün *Kitābü's-Siyāset fī-Tedbīri'r-Riyāset* (5) dimekile maʿrūf kitābı te'līf eyledi. Ve çoḳ ʿulūm (6) ve neṣā'iḥ anda derc idüp ʿömrini anuŋ te'līfinde ḫarc eyledi. (7) Ve ben faḳīr-i keṣīrü't-taḳṣīr ol kitāba **[L 92b]** ẓafer buldum.[2224] (8) Yunan dilince idi. Ve istifāde bābında müfīd degül idi. (9) Baʿżı mevāżiʿine ıṭṭılāʿ ḥāṣıl oldı. Lākin baʿde zamānin (10) ʿArab dilince tercümesine ẓafer buldum. Ve evvelinden āḫirine (11) degin müṭālaʿa idüp muṣannifine ve mütercimine vāfir taḥsīn[2225] (12) oḳudum. Ve ol kitābdan bir nice ʿulūm ve fevā'id bu risālede (13) teyemmünen ẕikr ideyim.[2226] Tā ki[2227] ʿāmmü'l-fā'ide ve tāmmü'l-ʿā'ide ola. (14) Maʿlūm-ı şerīf ola ki Arasṭaṭālīs *Kitābü'r-Riyāseti* (15) *fi's-Siyāset*'üŋ üçünci makālesinde ʿadli[2228] medḥ idüp (16)

2210 Çünki: Çünkim N.
2211 tenfīẕ: gördi A1, N.
2212 eyledi: -A1, N.
2213 luġatıyla: dilince A1.
2214 daʿvet: vezīr H, L.
2215 eyledi: idindi H, L.
2216 Ve Arasṭaṭālīs'i vezīr idindi: -H, L.
2217 Zīrā: Ve H, L.
2218 ki: +Arasṭaṭālīs H, L.
2219 müteferrid: müteferriḳ A1
2220 Şunun için.
2221 Şüphesiz seni bir melek olarak isimlendirmeye, insan olarak isimlendirmekten daha yakınım.
2222 Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh: Va'llāhu aʿlem A1, N.
2223 ki: -N.
2224 buldum: bulup A1, N.
2225 taḥsīn: taḥsīnler A1.
2226 ideyim: idelüm A1.
2227 ki: kim H, L.
2228 ʿadli: ʿadl N.

İskender'e terġībler ider ve buyurur ki: "Yā İskender (17) el-ʿadlu ṣıfatun kerīmetun min-ṣıfāti'llāhi ʿazze ve celle **[P1 181a]** (1) ve'l-ʿadlu żıddu'l-cevri ve'l-cevru żıddu'l-ʿadli ve bi'l-ʿadli ḳāmeti's-semavāti (2) ve'l-ʿarżi ve bi'l-ʿadli buʿiṣeti'l- enbiyāʾu'l-muṭahherūne (3) ve'l-ʿadlu ṣūretu'l-ʿaḳli'lleẕī veżaʿahu'llāhu **[A1 75b]** fī-eḥabbi ḫalḳıhī (4) ileyhi ve bi'l-ʿadli ʿumirreti'l-ʿarżu ve ḳameti'l-memāliku venṭāʿal-ʿibādu (5) ve bihī unsu'l-müstevḥışi ve ḳurbu'l mutebāʿidi ve bihī (6) selimeti'n-nufūsu min-külli ẕaġalin ve li-ẕalike kāneti el-hindu (7) teḳūlü ʿadlu's-sulṭāni li'r-raʿiyyeti enfeʿu lehüm min-ḫaṣbi'z-zamāni (8) ve ḳālet eyżan sulṭānun ʿādilün ḫayrun min-maṭarin (9) vābilin. Ve vucide fī-baʿżi'l-eḥcāri menḳūşen bi's-suryāniyyeti (10) enne'l-melike ve'l-ʿadle **[H 134b]** iḫvāni velā ġināʾe li-eḥadihimā ʿani'l-āḫari (11) ve'l-ḫāṣṣatu ve'l-ʿammetu ṭabaḳātun muḫtelifetun ve iṣbātu'l-ʿadli fīhim (12) muḫtelifun **[N 77b]** ve'l-ʿadlun ismun maʿnāhu'l-inṣafu ve defʿu'l-cevri ve (13) ṣıḥḥatu'l-vezni ve tesviyetu'l-keyli ve hüve ismun cāmiʿun li-ḫilāli'l-muruvveti (14) ve ḫişāli'l-keremi ve'l-ʿadlu yenḳasimu aḳsamen (15) fe-ʿadlun yecibu bihi'l-ḥukmu ʿindel-hukkāmı ve ʿadlun yelzemu'l-insāne (16) fī-meclisihi ve muḥāsebeti nefsihī fimā beynehu ve beyne ḫāliḳihī (17) ṣumme etemmu'l-ʿadli fimā beyneke ve beyne'n-nāsi ʿalā-ḳadri'l-ḥālāti **[P1 181b]** (1) ve menāzili'l-ʿalāmeti ve enā umeṣṣilu leke şeklen ḳaviyyen ḥikemiyyen (2) feylesūfiyyen nāmūsiyyen ṣemāniyyen yunebbiʾuke ʿammā fi'l-ʿālemi **[L 93a]** bi-esrihī (3) ve yeştemilu ʿalā-ṭabaḳāti ehlihī ve keyfe uṣūlü'l-vācibi mine'l-ʿadlī (4) ve ḳassemtuhu ḳısmen devriyyen ve küllü ḳısmin minhu (5) ṭabaḳatun fe-iẕā bedeʾte bi-eyyi ḳısmin şiʾte tevālā leke mā-baʿduhu (6) ketevālī devri'l-feleki ve emmā kānet hāẕihi't-tedābiru küllühā (7) aʿlāhā va esfeluhā vakfān ʿale'l-ʿālemi rāyeʾtu en ebdāʾe (8) fī-hāẕe'ş-şekli bi'l-ʿālemi ve haẕihī ṣūretuhu kemā-terā feṣunhu (9) ʿan-ġayri ehlihī."

1. El-ʿālemu bustānun siyācuhu'd-devletu (Āb-ı revān).[2229]

2. Ed-devletu sulṭānun tuḥyā bihi's-sunneti.[2230]

3. Es-sunnetu siyāsetun yaḫdimuha'l-meliku.[2231]

4. El-meliku ẕirāʿun yaʿżuduhu'l-ceyşu.[2232]

5. El-ceyşu ʿavānun yekfuluhumu'l-mālu.[2233]

6. El-mālu rıżḳun yecmaʿuhu'r-raʿiyyetu.[2234]

7. Er-raʿiyyetu'r aḥrārun yesteʿbiduha'l-ʿadlu.[2235]

8. El-ʿadlu melūfun ve bihi ḳavāmu'l-ʿālemi.[2236]

[H 135a] (10) Eger *Kitābü's-Siyāset*'de olan Arasṭaṭālīs'üŋ **[P1 182a]** (1) kelimātını ve İskender'e itdügi neṣāʾiḥi[2237] ẕikr idersevüz (2) bu muḫtaṣar müteḫammil olamaz.[2238] Ve hem ol kitābuŋ **[A1 76a]** ʿibāratı (3) ġāyetile müşkildür ve şerḥe muḥtācdur. Ve ẕikr (4) itdügüm nümūneden maʿlūm olur in-şā'allāh. Bu[2239] muḫtaṣarumuzda (5) münāsebetile düşerise *Kitābü's-Siyāset fī-Tedbīri'r-Riyāset*'den (6) baʿżı fevāʾid ẕikr idüp meşrūḥ u mübeyyen ḫiẕmet-i (7) şerīfüŋde[2240] mühdā ve mütḥaf idelüm. **Beyt:**[2241]

[N 78a] (8) Hüner bi-çeşm ʿadāvet bozorgter ʿaybest
(9) Ġulām-ı himmet-i ānem ki ḫōş naẕar bāşed[2242]

(10) **el-Ḳıṣṣa**

İskender seyāḥate meşġūl olup ʿIrāḳ (11) ve Bābil şehrlerini ḫarāb u yebāb eyledi. Buḫtu'n-Naṣr (12) Şām vilāyetine itdüginden biş beter. Ṣoŋra Fars memleketine (13) vardı. Ve diledi[2243] ki anı daḫı ḫarāb eyleye. Fars ḫalḳını (14) ġāyetile müdrik ve ṣāḥib-ẕekā bulduġından ötürü taḫrībinde (15) tevaḳḳuf eyledi. Ve Arasṭaṭālīs'e mektūb göndürdi. Ve anuŋıla (16) Fars'uŋ taḫrībinde meşveret eyledi. Ve İskender'üŋ (17) mektūbı ṣūreti ʿArabīce budur: "**Eyyuhe'l-muʿallimü'l-fāżılu [P1 182b]** (1) **ve'l-vezīru'n-nāṣiḥu'l-ʿadilu uʿlimuke ennī vecedtu bi-arżi** (2) **Fārise ḳavmen lehum ʿuḳulun raciḥetun ve efhāmun ṣāḳıbetun** (3) **ve tereʾsse**[2244] **[L 93b] ʿale'l-meliki yuteveḳḳaʿu min-emṣālihim**

2229 Âlem bahçedir, onun çiti devlettir (Kömbe, 2013: 299).
2230 Devlet sultandır (otorite, güç), onu ayakta tutan sünnettir (Kömbe, 2013: 299).
2231 Sünnet idaredir, ona hizmet eden meliktir (Kömbe, 2013: 299).
2232 Melik güçtür, ona destek olan askerlerdir (Kömbe, 2013: 299).
2233 Askerler yardımcıdır, onların geçimini sağlayan maldır (para, devlet geliri) (Kömbe, 2013: 299).
2234 Mal geçim sebebidir, onu toplayan raiyyedir (vergiye tâbi olan halk kesimi) (Kömbe, 2013: 299).
2235 Raiyye hürdür, onları itaat ettiren adalettir (Kömbe, 2013: 299).
2236 Adalet kaynaştırıcıdır (birleştirici), âlemin ayakta kalması adalete bağlıdır (Kömbe, 2013: 299).
2237 neṣāʾiḥi: +vü +pendi A1.
2238 olamaz: olmaz A1, N.
2239 Bu: -H, L, N.
2240 ḫiẕmet-i şerīfüŋde: ḫiẕmet-i şerīfüŋüzde N.
2241 Beyt: Naẕm N.
2242 Hüner, düşman gözünden büyük ayıp olarak görülür. Bakışında hayır olan adamın kölesiyim.
2243 Ve diledi: -A1.
2244 Derkenar: Tereʾus mihterī kerden P1 (İnsanın kendini başkalarının karşısında büyük görmesi.).

ʿale'l-memleketi (4) ve ḳad ezmaʿtu ʿalā-ḳatli cemīʿʿihim fe-eşir ʿaleyye ve's-selām."[2245] (5) Çünki İskender'üŋ mektūbı Arasṭaṭālīs'e (6) vāṣıl oldı. Araṭaṭālīs mektūbuŋ cevābını bu vechile (7) yazdı ki: "Ammā baʿdu fe-innī ve ḳaftu eyyuhe'l-ibnu'n-nebīlu (8) ve'l-meliku'l ʿādilu'l-celīlu erşedeka'llāhu ilā-sebīli'l-hudā (9) ve ʿaṣameke min-żayġ'il hevā [H 135b] ʿalā-kitābike'lleẕī (10) teẕkuru fīhī enneke vecedte bi-arżi Fārise ḳavmen lehum (11) ʿuḳūlun rāciḥatun ve efhāmun ṣāḳibetun fe-in kunte ʿazemte (12) ʿalā-ḳatli cemīʿihim bi-temlīkike iyyāhum feleste ḳādiren (13) ʿalā-ḳatli bilādihim ve māʾihim ve hevāʾihim ferāyi en (14) temlikehum bi'l-iḥsāni ileyhim ve'l-muberreti lehum taẕferu (15) bi'l-meḥabbeti minhum fe-inne ṭalebe ẕalike bi'l-iḥsāni ileyhim (16) edvemu beḳāʾen minhü bi-icḥāfike lehum ve aʿlem enekke (17) lā-temliku'l-ebdāne meʿal-ḳulūbi illā bi'ṣ-ṣıdḳi ve'l-maʿrūfi [22462247] [P1 183a] (1) ve's-selāmu ʿalā-meni't-tebeʿal-hudā."[2248] İskender çünkim[2249] (2) nāmesinüŋ cevābını gördi. Fars'uŋ taḫrībinden (3) ferāġat idüp ehl-i Fars'a riʿāyetler eyledi. Ve fużalā (4) ve hükemāsı içün solġār yaʿnī sāliyāne taʿyīn eyledi. (5) Ve henūz ol zamāndan berü mevcūddur. Hīçbir pādşāh (6) anı ḳaṭʿ itmedi. Ġāyeti bu ki her pādşāh himmetine (7) göre virür idi. Tā ki ḳızılbaş-ı evbāş-ı bed-maʿāş[2250] (8) zamānı gelince ḥāl bu minvāl üzerine idi. Çünkim ol (9) melāʿīn ve iḫvān-ı şeyāṭīn geldiler ve ʿulemā ve fużalānuŋ [A1 76b] (10) kökini ḳırdılar. ʿÖmrleri gibi ol sāliyāne münḳaṭıʿ (11) oldı. Naẓm:[2251]

Nişān-ı āḫir-i ʿahd-i zevāl-i mülk ānest
(12) Ki der-mesāliḥ-i ehl-i hüner naẓar ne-konend

(13) Be-dest-i ḫˇīş mekon cāygāh-ı ḫōd vīrān
(14) Ki düşmenān-ı to bā-ez-īn beter ne-konend[2252]

(15) Soŋra İskender Belḫ ṭarafına gitdi. Ve Türkistān'da (16) Semerḳand şehrini binā eyledi. Ve Ḫorāsān'da Merv ve Hirāt şehrlerini [N 78b] (17) binā itdi.[2253] Ve İṣfāhān vilāyetinde Rey şehrini yapdurdı. [P1 183b] (1) Ve Yunan'da İskenderiyye'yi binā eyledi. Ve İskenderiyye'de bir (2) menāre [L 94a] yapdurdı ki dünyānuŋ ʿacāʾibindendür.

2245 "Ey erdemli muallim ve ey nasihat veren adil vezir! Sana bir durumu haber vereceğim. Fars diyarında çok zeki ve güzel konuşmayı bilen bir grup insana rastladım. Onlar sultanı yönetmekteler. Bunun ülkenin aleyhine olmasından, bu insanlardan sıkıntı çıkmasından korkuluyor. Onların hepsini katletmeye karar verdim. Bana bir yol göster vesselam."

2246 Derkenar: Ḳāle el-Ḫalīlu yuḳālu ezmeʿtu ʿala emrin feene muzmiʿun ʿaleyhi iẕā şebete ʿaleyhi ʿazmuhu Ṣarāḥu'l-Luġa P1 (El-Halil şöyle dedi: Niyeti o konuda net (sabit) olduğunda "Bu işe karar verdim, ben bu konuda kararlıyım." denilir. Sarâhu'l-Luga.).

2247 Derkenar: İchāf borden. Yuḳālu ecḥafe bihi ey ve's-sebeb bihi P1 (Zulüm taşımak; ona zulmetti yani ona sebep oldu.).

2248 "Ey asilzade oğul! Ey adaletli ve celil sultan! Allah seni doğru yola iletsin ve seni sapmaktan muhafaza etsin. Fars diyarında çok zeki ve güzel konuşmayı bilen bir grup insana rastladığından bahsettiğin mektubun elime ulaştı. Eğer onları tümüyle öldürmek niyetindeysen bu senin elindedir. Fakat sen onların ülkelerini, sularını ve havalarını yok etmeye kadir değilsin. Benim fikrim, onlara iyilik ve güzellikle muamele edip onların hoşnutluğunu kazanmandır. Onlara iyilikte bulunmayı istemek, zulmetmekten daha kalıcı olur. Bil ki; onların hem bedenlerine hem de kalplerine ancak doğruluk ve iyilik ile sahip olabilirsin. Doğru yola tabi olanlara selam olsun."

2249 çünkim: çünki N.

2250 evbāş-ı -maʿāş: bed-maʿāş-ı evbāş H, L.

2251 Naẓm: Beyt A1, N.

2252 Azametin ortadan kalktığının nişanesi, hüner ehlinin çıkarlarına bakmamasıdır. Kendi mertebeni kendi elinle viran etme ki düşmanların seni daha da beter etmesin.

2253 itdi: eyledi N.

Mesʿūdī [H 136a] (3) *Tārīḫ*'inde ẕikr ider ki İskenderiyye'nüŋ menāresi aḳ (4) ṭaşdan yapılmışdur. Ve kirec yirine raṣāṣ ḫarc (5) olmışdur. Ve menārenüŋ kemerleri ṣırçadandur. Ve kemerlerüŋ (6) ayaġları nuḥāsdan düzülmişdür.[2254] Bir tepecük[2255] üstindedür. (7) Ve ol menārenüŋ içinde üç yüz ev yapdurmış idi (8) ki ṭavar yükiyle ol evlere çıḳarıdı. Ve evlerüŋ (9) pencereleri deryāya baḳar idi. Ve menārenüŋ ṭūlı biŋ (10) ẕirāʿ idi. Ve menārenüŋ üstinde baḳırdan ṣüretler (11) düzdürdi[2256] ki her birisi bir maṣlaḥat içün idi. Bir ṣüretüŋ (12) heyʾeti bu idi ki sebbābe barmaġıyla güneşe işāret (13) ider idi. Ve güneş felekde devr itdükçe ol ṣüretüŋ (14) barmaġı ol cānibe döner idi. Ve bir ṣanemüŋ daḫı (15) yüzi deŋiz ṭarafına idi. Ve her ḳaçan ki[2257] düşmen (16) bir günlik yol ḳalsa idi ki İskenderiyye'ye dāḫil (17) ola ol bütden bir ṣüret-i hāʾil işidürler idi. **[P1 184a]** (1) Ve memleket ḫalḳı düşmenüŋ geldügini bilürler idi. (2) Ve bir timsālüŋ daḫı ḥāli bu idi ki her ḳaçan ki[2258] giceden (3) bir sāʿat geçse ol ṣüretden muṭribler gibi bir āvāz-ı (4) pür-sūz u sāz işidilür idi. Ve ḫalḳa andan feraḥ ve (5) ṭarab ḥāṣıl olurıdı. **Naẓm**:[2259]

Ne muṭrib ki āvāz-ı summ-i sutūr
(6) Semāʿ ast eger ẕevḳ dārī vü şūr[2260]

Ve ol (7) menārenüŋ üzerinde bir āyīne vażʿ itmişidi ki (8) Ḳosṭanṭīniyye ol āyinede görinüridi. Ve İskenderiyye (9) ile Ḳosṭanṭīniyye'nüŋ arasında olan baḥruŋ mesāfesi (10) ḫōd **[H 136b]** maʿlūmdur. Ve her ḳaçan ki Rūm'dan bir leşker (11) cemʿ olup İskenderiyye'nüŋ ḳaṣdına veyāḫūd bir āḫer (12) ṭarafuŋ ḳaṣdına.[2261] Ol āyīnede ẓāhir ve bāhir olurıdı. (13) **Mesʿūdī** *Tārīḫ*'inde eydür ki bu menārenüŋ (14) bināsı İskenderiyye'nüŋ ortasında **[A1 77a]** idi. Bu menāreyi (15) İskender anuŋiçün yapdurdı ki gözcileri (16) anda ḳoyup düşmenüŋ gemilerini ve ʿaskerlerini (17) göreler. Ve İslām zamānına degin bu menāre maʿmūr idi. **[P1 184b]** (1) Ve ol āyīne daḫı **[L 94b]** menārenüŋ üstinde idi. Velīd bin ʿAbdi'l-Melik (2) ki benī Ümeyye'nüŋ ḫulefāsındandur. Ḫalīfe olduḳda (3) Rūm'uŋ Pādşāhı ol āyīnenüŋ naḳşından cigeri ḫūn ve (4) aḥvāli zebūn olmışıdı. Ve hīçbir ṭarafa leşker çeküp (5) varamaz idi. Āḫirü'l-emr bu ḥīleyi fikr eyledi ki (6) beglerinden bir benām begi iḫtiyār itdi. Ve ḫavāṣṣından baʿżı (7) kimesneleri aŋa ḳoşup Velīd bin ʿAbdi'l-Melik'e göndürdi. (8) Ve anlara sipāriş eyledi ki Velīd bin ʿAbdi'l-Melik'e **[N 79a]** (9) vüṣūl bulduḳda İslām'a raġbet ʿarż idüp "Müsülmān (10) oluŋ bāşed ki ẓafer bulup ol mirātı (11) İskenderiyye'nüŋ menāresinden giderebileydüŋüz." didükde (12) ol cemāʿat Velīd'üŋ ḫiẓmetine geldiler.[2262] Ve[2263] İslām[2264] iẓhār (13) eylediler. Velīd ol ṣüretā Müsülmān bege didi ki: "Dile benden (14) ne dilersin." Beg didi ki: "İskenderiyye'nüŋ begligini (15) isterem."[2265] Velīd daḫı yoḳ dimeyüp anı İskenderiyye'ye (16) beg eyledi. Çünkim etbāʿıyla **[H 137a]** İskenderiyye'ye

---

2254 düzülmişdür: düzülmiş A1, N.
2255 tepecük: yengecüŋ A1, N, P1.
2256 düzdürdi: düzdi N.
2257 ki: -N.
2258 ki: -N.
2259 Naẓm: Beyt A1, N.
2260 Şarkıcıya gerek yoktur. Eğer sende zevk varsa, hayvanların ayak sesi de sazdır.
2261 ḳaṣdına: +olalar H, L.
2262 geldiler: geldükde A1, N.
2263 Ve: -A1, N.
2264 İslām: +ʿarż +ve A1, N.
2265 isterem: dilerem A1.

(17) vardılar. Çoḳ saʿy idüp evvelā ol menārede olan **[P1 185a]** (1) künūz u defīneleri çıḳardılar. Ve ol āyīneyi (2) menāreden giderdiler. Ṣoŋra ḫalḳ bu ḥāle mütefaṭṭın (3) olup ḥīle idügini bildiler. Ve[2266] Velīd'e ḫaber göndürdiler. (4) Nā-Müsülmān beg bu ḥāle muṭṭaliʿ olduḳda deryāda (5) gemilerini ḥāżır eylemişler idi. Fi'l-ḥāl etbāʿ u eşyāʿ yıla (6) gemilere binüp ḳaçdılar. Velīd'e ḫaber olduḳda (7) ġāyetile müteʾessif oldı. Ve menārenüŋ münhedim (8) olduġı yiri kiremit ve kirecile yapdurdı. (9) Ammā **naẓm:**[2267]

Çi sūd ān-geh ki māhī morde bāşed
(10) Ki āb-ı refte-bāz āyed be-cūyī[2268]

(11) **Mesʿūdī** *Tārīḫ*'inde ẕikr ider ki İskenderiyye (12) menāresinüŋ ṭūlı sene ṣelāṣü ve ṣelāṣīn ve ṣelāṣü miʾete (13) hicriyyede iki yüz otuz ẕirāʿ miḳdārı bāḳī ḳalmışıdı. (14) Ve *Tārīḫ-i Mesʿūdī* bu senede teʾlīf olınmışdur. Ve daḫı (15) ẕikr ider ki bizüm ʿaṣrumuzda menārenüŋ bināsı (16) üç şekl üzredür.[2269] Ṣülṣi mikdārı mürebbaʿdur. Ve aġ ṭaşıla (17) yapılmışdur. **[L 95a]** Ve bir ṣülṣi müsemmenü'ş-şekldür. Kiremit ve kirecile **[P1 185b]** (1) yapılmışdur. Altmış yitmiş ẕirāʿ bu şekldedür. Ve menārenüŋ (2) yuḳarusı müdevverü'ş-şekldür. Ve **Aḥmed bin Ṭolun** (3) ol menārenüŋ üstinde aġacdan bir ḳubbe yapdurmışıdı. (4) Ṣoŋra münhedim olup Melik-i Kāmil zamānında (5) yirine bir mescīd binā olındı. Ṣoŋra deŋizden yaŋa menāre (6) yıḳılmaġa[2270] yüz dutdı.[2271] **[A1 77b]** Melik[2272] Ẓāhir ki Rüknü'd-dīn (7) Baybars ile meşhūrdur. Anı meremmet **[H 137b]** eyledi. Ve el-ān (8) ne endāmda idügi maʿlūmumuz degüldür. Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh. (9) Ve baʿżı kitāblarda budur ki: "İskenderiyye'nüŋ (10) bināsı Ẕü'l-Ḳarneyn-i Ekber'üŋdür." "Va'llahu aʿlem bi-ḥaḳīḳatihi."[22732274]

(11) **el-Ḳıṣṣa**

İskender Mıṣr ṭarafına müteveccih oldı. Ve ol (12) zamānda Mıṣr seksen biş pāre şehridi. Birbirine ḳarşu (13) ve her şehrde kāhinlerden bir reʾīs varıdı ki (14) siḥr ʿilminde[2275] ve ṭılsımāt u nīrencāt[2276] ve kīmiyā vü simyā (15) fünūnında māhirler[2277] idiler. Ve Mıṣr'uŋ ḫalḳı ümem-i muḫtelīfe idi. (16) Kimisi Ḳıpṭī ve[2278] kimisi Yunanī ve[2279] kimisi ʿİmlīkī. Ammā (17) ekṣeri Ḳıpṭī idi. Ve bu kāhinlerden **[N 79b]** yidi kāhin **[P1 186a]** (1) meşhūr idi ki her birisi fenninde ser-āmed-i devrān (2) ve vaḥīd-i zamān idi. İskender zamānında her birisi (3) ṭılsımātdan baʿżı ʿacīb[2280] ü ġarīb nesneler vaż' eylediler. (4) **Evvelki** kāhinüŋ adı Ṣaylem idi. Nīl'üŋ ziyāde (5) olduġını bilmek içün miḳyāsı teʾlīf eyledi. (6) **Ve daḫı** baḳırdan bir ḥavż[2281] ki düzdi. Ve ol ḥavżuŋ (7) içinde baḳırdan iki ʿuḳāb yaʿnī

2266 Ve: -N.
2267 naẓm: beyt A1, N.
2268 Balık öldükten sonra; akan suyun ne anlamı var?
2269 üzredür: üzerinedür H, L.
2270 yıḳılmaġa: -N.
2271 dutdı: +yıḳılmaġa N.
2272 Melik: Mālik N.
2273 bi-ḥaḳīḳatihi: -A1.
2274 Onun hakikatini Allah daha iyi bilir.
2275 ʿilminde: -H, L.
2276 nīrencāt: nārincāt H, L.
2277 māhirler: māhir H, L.
2278 ve: -H, L.
2279 ve: -H, L.
2280 ʿacīb: ʿaceb H, L.
2281 ḥavż: -N.

ṭavşancıl vażʿ itdi. (8) Birisi irkek ve birisi dişi. Ve ol ḥavżda azacuḳ şu (9) ḳodı. Pes her ḳaçan ki[2282] Nīl'üŋ artması zamānı[2283] (10) gelür idi. Kāhinler cemʿ olup bir nevʿ kelāmıla mütekellim (11) olurlarıdı. Ve ol iki ṭavşancıluŋ birisi şararur idi. (12) Eger irkegi şararsa idi Nīl'üŋ ziyāde oldūġına (13) ve vāfir geldüġine delīl idi.[2284] Eger dişisi (14) şararsa idi Nīl'üŋ noḳṣānına delīl idi. **İkinci** (15) kāhinüŋ ismi ʿAşāmir idi. Mizān-ı ʿadl anuŋ (16) teʾlīfidür. Şöyle **[H 138a]** rivāyet iderler kiʿ Aşāmir-i Kāhin (17) şemsüŋ **[L 95b]** heykeli[2285] üzerine bir mīzān teʾlīf eyledi. **[P1 186b]** (1) Bir gözine ḥaḳḳan ve bir gözine bāṭılan yazdı. Ve terāzūnuŋ her (2) bir gözi altında[2286] baʿżı yüzüŋ ḳaşları gibi ṭaşlar (3) ḳodı. Pes her ḳaçan ki[2287] ẓālim ve maẓlūm ḥāżır olurlar (4) idi. Ẓālimi maẓlūmdan farḳ itmek içün ẓālimüŋ adına (5) bir ṭaş ve maẓlūmuŋ adına bir ṭaş[2288] alurıdı. Ve ol (6) ṭaşlaruŋ üzerine bir nesne oḳurıdı. Ve her ṭaşı terāzūnuŋ (7) bir gözine ḳorıdı. Maẓlūmuŋ ṭaşı aġır ve ẓālimüŋ ṭaşı[2289] (8) yeyni gelüridi. Ve anuŋıla ẓālimi maẓlūmdan farḳ ider idi. (9) **Üçünci** kāhinüŋ adı Mükānis[2290] idi. Meʿādin-i sebʿadan (10) bir āyīne düzdi ki ol āyīnede havādiṯ-i zamān (11) ve ucuzlıḳ ve ḳızlıḳ[2291] ẓāhir olurıdı. **Ve şehrüŋ** ortasında[2292] bir (12) ḫ̌ātūn ṣūreti[2293] baḳırdan[2294] düzdi ki oturur ve ḳucaġında bir (13) oġlancuḳ emzürür. Pes her ḫ̌ātūnuŋ cisminde ki bir (14) maraż ārıż olsa gelür idi ve marīż olan (15) ʿużvını baḳırdan olan[2295] ḫ̌ātūnuŋ bi-ʿaynihi ol ʿuẓvına (16) sürer idi. **[A1 78a]** Ve der-sāʿat ṣıḥḥat bulur idi. "Ve hāẕā mine'l-ʿacāyib."[2296] (17) **Dördünci** kāhin demürden bir aġac **[P1 187a]** (1) düzdi ki budaḳları çengāller gibi idi. Her ḳaçan (2) ki[2297] bir ẓālim maẓlūma ẓulm eyleseydi ve ẓālim maẓlūmdan (3) farḳ olınmasa[2298] idi ikisine emr ideridi ki ol (4) aġacuŋ altından geçeler. Ẓālim olana fi'l-ḥāl ol[2299] çengāl (5) yapışur idi. Ve ẓulmine muḳırr olmayınca ṣalıvirmez idi. (6) **Ve bir şanem** daḫı ḳurşundan düzdi. Ve adına ʿAbd-i Zuḥal (7) ḳodı. Müddeʿī ve müddeʿā ʿaleyhi anuŋ ḳatına **[H 138b]** göndürüp (8) muḥākeme iderler idi. Her ḳanḳısı ki ḥaḳdan (9) ṭaşra çıḳarıdı.[2300] Ol şanemüŋ ḳatından ṭaşra çıḳmaġa (10) ḳādir olmazıdı. Tā ḥaḳḳa muḳırr olmayınca **[N 80a]** eger ki nice (11) yıl üzerine geçe idi. "Ve hāẕā eyżan mine'l-ʿacāyib."[2301] **Bişinci** (12) kāhin nuḥāsdan bir aġaç düzdi ki (13) her ḳaçan ki[2302] vaḥş u ṭayr ol aġacuŋ altına veyā üstine (14) gelseler ḥiss ü ḥarekete **[L 96a]** ḳādir olmayalar. (15) Tā ki şehrüŋ ḫalḳı gelüp

---

2282 ki: kim A1, N.
2283 zamānı: -N.
2284 idi: +Ve A1, N.
2285 heykeli: -H, L.
2286 altında: altına H, L.
2287 ki: kim N.
2288 ve maẓlūmuŋ adına bir ṭaş: -N.
2289 ṭaşı: -N.
2290 Mükānis: Mükāniş H, L.
2291 ḳızlıḳ: +bunuŋ +gibi +her +ne +olsa A1.
2292 ortasında: +baḳırdan A1.
2293 ṣūreti: ṣūretin A1.
2294 baḳırdan: -A1.
2295 olan: -A1, N.
2296 Bu ilginç şeylerdendir.
2297 ki: kim N.
2298 olınmasa: olmasa A1.
2299 ol: -N.
2300 çıḳarıdı: çıḳarlar idi H, L.
2301 Bu da yine ilginç şeylerdendir.
2302 ki: kim N.

anları ṣayd[2303] ideler. Ve anuŋ (16) zamānında ehl-i Mıṣr vuḥūṣ u ṭayruŋ etinden ṭoyum (17) idiler. Ve şehrüŋ ḳapusında iki ṣūret düzmişidi. **[P1 187b]** (1) Birisi ḳapunuŋ ṣaġ cānibinde ve birisi ṣol ṭarafında[2304] (2) ve[2305] her ḳaçan ki[2306] bir ehl-i ḫayr ṣāliḥ kimse[2307] ḳapudan (3) içerü girse ṣaġdaki ṣanem güleridi. Ve eger[2308] bir şerīr (4) ṭāliḥ kimesne[2309] ḳapudan girse[2310] ṣol cānibinde (5) olan ṣanem aġlarıdı. **Altıncı** kāhin bir aḳçe (6) düzdi ki her ḳaçan ki ol[2311] aḳçenüŋ ṣāhibi bir (7) nesne ṣatun almaḳ dilese bāyiʿ yile şarṭ ider idi (8) ki: "Bu aḳçenüŋ aġırınca baŋa metāʿ virür misin?" Bāyiʿ (9) ḳabūl itdükde her ne ḳadar ki[2312] müşterinüŋ (10) diledügi metāʿ terāzūnuŋ bir gözine ḳoyup ol aḳçeyi (11) āḫer göze ḳorıdı. Aḳçe aġır gelüridi. Egerçi (12) ki metāʿ ḫırvārıla olayıdı ve bu aʿcebü'l-ʿacāyib (13) nesne veʿaḳl ḳabūl itmez. *Kitāb-ı Nücūmü'z-Zāhire fī-Tārīḫ-i Mülūk-i Mıṣr* (14) *ve'l-Ḳāhire*'de şöyle ẕikr itmişdür[2313] ve naḳl-i (14) mıṣdarīdur. Ve ol kitābuŋ muṣannifi eydür ki: (16) "Benī Ümeyye'nüŋ ḫilāfeti zamānında Mıṣr'uŋ ḫazīnesinde **[H 139a]** (17) bu aḳçe bulındı." "Ve'l-ʿuhdetu ale'r-rāvī."[2314] **Yidinci [P1 188a]** (1) kāhin bir ṭabl düzdi ki her ḳaçan bir kimseye[2315] (2) ḳulınc ārız olsa ol ṭabla elin urır idi. Ve (3) dübrinden bir rīḥ çıḳup ḳulıncdan ḫalāṣ (4) bulur idi. **Şeyḫ ʿİmādü'd-dīn İbn-i Keşīr** raḥimehu'llāh *Tārīḫ*'inde ki (5) *Bidāyetü'n-Nihāyet*'ile[2316] müsemmādur.[2317] Ẕikr ider ki (6) Ṣalāḥu'd-dīn Yūsuf bin Eyyūb zamānında Mıṣr'uŋ (7) ḫazīnesinden bu ṭablı çıḳardılar. Nā-gāh Kürd beglerinden (8) bir beg meclisde ḥāżır iken ṭablı eline alup anuŋ (9) fiʿlinden ġāfil iken elini ṭabla urdı. Fi'l-ḥāl (10) meclisde yilledi.[2318] **[A1 78b]** Ve öykelenüp ṭablı yire urdı. (11) Ve ufatdı ve ṭabluŋ fiʿli bāṭıl oldı. ʿAceb laṭīfe.

(12) **el-Ḳıṣṣa**

İskender Mıṣr'dan gidüp ʿālemi seyr (13) idüp[2319] her memleketi ayaġ altına alup kimini ḫarāb (14) u yebāb ve kimini taʿmīr ü tesḫīr eyledi. Ve ekṣer (15) memāliküŋ pādşāhlarını öldürüp **[L 96b]** yirine āḫer kimesneyi[2320] (16) pādşāh dikdi.[2321] Anlara *Mülūk-i Ṭavā'if* dirler. (17) Ve tevārīḫ[2322] kitāblarında *Mülūk-i Ṭavā'if*'e Eşkānīler dirler. **[P1 188b]** (1) Anuŋçün ki Eşkān bin Yāfiṯ bin Nūḥ neslindendürler. (2) Ve anlaruŋ ḳıṣṣalarını ve meliklerinüŋ ʿadedini ve anlardan (3) devlet münḳażī olup kimlere müntaḳil olduġını **[N 80b]** (4) İskender'üŋ aḥvālinden ṣoŋra ẕikr iderüz in-şāʾallāh.[2323] (5) Āḫirü'l-emr

---

2303 ṣayd: şikār N.
2304 ṭarafında: cānibinde A1, N.
2305 ve: -H, L.
2306 ki: kim N.
2307 kimse: kimesne +A1.
2308 eger: -H, L.
2309 kimesne: kimse +olsa H, L.
2310 ḳapudan girse: -H, L.
2311 her ḳaçan ki ol: -A1.
2312 ki: -A1, N.
2313 itmişdür: +ki A1, N.
2314 Sorumluluk râvînin üzerindedir.
2315 kimseye: kimesneye N.
2316 Bidāyetü'n-Nihāyet'ile: Bidāyetü'n-Nihāyet H, L.
2317 müsemmādur: müsemmā +iledür H, L.
2318 yilledi: yillendi H, L.
2319 idüp: ider iken N.
2320 kimesneyi: kimseyi H, L.
2321 dikdi: diküp A1; diküp +ve N.
2322 tevārīḫ: -N
2323 in-şāʾallāh: +Teʿālā A1, N.

İskender'üŋ seferi Hind ü Sind ṭarafına (6) düşdi. Ve ol zamānda Hind'üŋ taḫtı Mangīr idi. (7) İskender Mangīr'e varup Fūrā adlu pādşāhını öldürdi. Ve (8) memleketini tesḫīr eyledi. Ve Hind ü Sind'de olan begler (9) İskender'üŋ ḫizmetine gelüp **[H 139b]** yüz sürdükde kimisini (10) öldürüp[2324] kimisinüŋ begligini ibḳā[2325] eyledi. Ṣoŋra (11) Hindūstān'dan mürācaʿat idecek zamānda şöyle (12) istimāʿ eyledi ki Aḳṣā-yı Hind'de bir pādşāh (13) vardur ki ġāyetile ḥikmet[2326] ü siyāset ve ʿadl ü inṣāf u (14) riyāset[2327] ṣāḥibidür.[2328] Ve Hind memleketinde anuŋ gibi ḥakīm (15) feylesūf yoḳdur. Ve adı Kendekān'dur. Kendekān (16) şehri ki andan gök buġasīler gelür. Ol pādşāhuŋ (17) ismiyle müsemmādur. İskender Melik Kendekān'uŋ naʿtını[2329] **[P1 189a]** (1) ve ṣıfatını işidicek bir mektūb yazup ilçiyle göndürdi. (2) Mektūbuŋ ṣūreti ʿArabīce budur ki[2330] "**Ammā baʿdu** (3) fe-iẕā etāke kitābī hāẕā fe-in kunte ḳāʾimen felā teḳʿud 4) ve in kunte ḳāʿiden felā teḳum ve in kunte māşiyen (5) felā teltefit ḥattā tedḫule fī-ṭāʿati ve illā mezzeḳtu (6) mulkeke ve el-ḥaḳtuke bi-men meżā men mulūki'l-Hindi ḳableke (7) ve's-selām."[2331] Çünki İskender'üŋ mektūbı Melik (8) Kendekān'a vāṣıl oldı. Aḥsen-i ḫiṭābile cevāb (9) yazup didi ki: "İy melikü'l-mülūk ve's-selāṭīn maʿlūmuŋ (10) olsun ki benüm ḳatumda birḳaç nesne cemʿ olmışdur (11) ki benden ġayrı kimesnede yoḳdur. Ve senüŋ gibi (12) pādşāhda olmak aḥrā ve evlādur. Birisi muḥibbüŋde (13) bir cāriye vardur ki **[L 97a]** anuŋ ḥüsn-i ṣūreti[2332] gibi (14) taḫt-ı semāda ve vech-i ġabrāda yoḳdur. Ve bir feylesūf (15) ḥakīmüm[2333] vardur ki ḳuvvet-i firāset ve ḥüsn-i ḳarīḥa ve iʿtidāl-i (16) binye ve ittisāʿ-ı ʿilmile senüŋ mā-fi'ż-żamīrüŋden (17) ḫaber virür. Ve suʾāle muhtāc itmez. Ve bir ṭabībüm vardur[2334] **[P1 189b]** (1) ki **[H 140a]** anuŋ vücūdı[2335] **[A1 79a]** her derde devā ve cūdıyla[2336] cümle (2) ʿavārıżdan bī-pervāyam. Meger ki bu binyede fenā (3) vü düşūr ṭārī veyā bu heykelde[2337] ḥatf ü ḳuşūr (4) sārī ola. Ve ben ḳuluŋda bir ḳadeḥ vardur ki ḳaçan ṣuyıla (5) ṭola ve cemīʿ ʿaskerüŋ andan içe. Bir ḳaṭresine noḳṣān (6) ve bir ṭamlasına ziyān gelmez. Ve el-ān kemā-kān melʾāndur. (7) Ve ben bu tuḥfeleri evvelā melikü'l-mülūkuŋ ādemleriyle (8) irsāl iderem. Ṣoŋra eger ḥayyiz-i ḳabūlde vāḳiʿ olup (9) ḫizmete yüz sürmek cāʾiz olursa "meşyen ʿale'r-reʾis (10) lā-ʿale'l-aḳdām"[2338] pādşāh-ı ʿālī-maḳāmuŋ ʿatebe-i ʿaliyye (11) ve südde-i siniyyesine yüz süregelürem ve's-selām." (12) Pes çünki[2339] İskender Melik Kendekān'uŋ mektūbını (13) oḳuyup mefhūmına muṭṭaliʿ oldı. Buyurdı ki:[2340] (14) "Bu nevʿ tuḥfe ve hedāyā **[N 81a]** benüm

---

2324 öldürüp: +ve H, L.
2325 ibḳā: +ve +muḳarrer H, L.
2326 ḥikmet: pür-ḥikmet A1; +seyāḥat H, L.
2327 riyāset: riyāsetdür A1.
2328 ṣāḥibidür: -A1.
2329 naʿtını: niʿmetini H, L.
2330 ki: -N.
2331 "Sana mektubum ulaşınca bana itaat etmeden ayaktaysan oturma, oturuyorsan kalkma, yürüyorsan hiçbir yere dönme. Yoksa senin otoriteni paramparça eder, senden önceki geçmiş Hint krallarına seni ilhak ederim vesselam."
2332 ḥüsn-i ṣūreti: ḥüsn ü ṣūreti H, L.
2333 ḥakīmüm: ḥakīm H, L, N.
2334 Derkenar: temzīḳ: Pāre kerden P1.
2335 anuŋ vücūdı: -N.
2336 cūdıyla: vücūdıyla N.
2337 heykelde: heykelden N.
2338 Baş üzerinde yürüyerek ayaklar üzerinde değil.
2339 çünki: çünkim A1.
2340 Buyurdı ki: -N.

ḫazīnemde olmaḳ ve Meliḳ (15) Kendekān benüm ṣavletümden ḫalāṣ bulmaḳ (16) baŋa artuḳ sevgülüdür ki bu eşyā-yı zībā bende olmayup[2341] (17) Melik Kendekān'ı[2342] öldürüp Kendekān ʿidādından ʿadd eylemek."[23432344] **[P1 190a]** (1) didükde erkān-ı devlet ve aʿyān-ı ṣoḥbetden[2345] (2) birḳaç ḥakīm-i hāẕıḳ ve kelīm-i ṣādıḳ iḫtiyār (3) idüp bir miḳdār ādemile Melik Kendekān'a göndürdi. (4) Ve ışmarladı ki eger Kendekān ḳavlinde ṣādıḳısa (5) ol tuḥfeleri alup baŋa getürüŋ ve anı memleketinde (6) ber-ḳarār[2346] pādşāh-ı muḳarrer[2347] bilüŋ. Ve eger ḳavli fiʿline (7) uymayup hemān laḳlaḳa-i lisān ise pes "muḫbirun ʿani'ş-şeyi (8) bi-ḫilāfin mā-hüve bihī"[2348] ḳabilindendür. Ve ḥadd-i ḥikmetden (9) ḫāricdür. Ve[2349] anı ḳayd u bendile ṭutup[2350] bu cānibe **[H 140b]** getürüŋ (10) tā ki ben ḥaḳḳından gelem." Çünkim[2351] göndürülen (11) ḥakīm ü kelīmler Melik Kendekān'a vāṣıl oldılar. Melik (12) anları istiḳbāl idüp sarāyınuŋ aḥsen-i mevāżiʿinde (13) anları ḳondurdı. Ve anlara üç gün żiyāfet **[L 97b]** idüp (14) envāʿ-ı hedāyā göndürdi. Üçünci günden (15) ṣoŋra İskender cānibinden gelen ḥakīmler içün meclis-i (16) ḫāṣ eyledi. Ve kendüsinüŋ memleketinde olan (17) ḥükemā ve fużalāyı cemʿ itdi. Ve sipāhī ve ʿavāmdan **[P1 190b]** (1) kimseyi meclisde ḳomadı. Meclis olduḳda İskender (2) cānibinden gelen ḥükemā birbirine didiler ki: "Eger Kendekān (3) ẕikr itdügi tuḥfelerüŋ birisinde ṣādıḳ çıḳarısa (4) ġayrılarda daḫı anı muṣaddak ṭutaruz."[2352] Bu (5) sözde iken Kendekān tekellüme gelüp İskender'üŋ (6) ḥükemāsından uṣūl ü fürūʿ-ı felsefiyyātdan suʾāl eyledi (7) ve didi ki: "ʿİlm-i felsefe ḳaç aṣl üzerinedür? Ve her (8) aṣlı ḳaç ferʿile[2353] müteferriʿdür?" Ḥükemā her birisi (9) bir nevʿ cevāba müteṣaddī oldılar. Ve Melik Kendekān[2354] (10) baʿżınuŋ cevabını ḳabūl idüp ve baʿżınuŋ[2355] **[A1 79b]** redd ü menʿine (11) çalışup bu mebḥaṣa müteʿalliḳ olan kelam ṣabāḥdan (12) zevāl vaḳtine degin ancak encām buldı. Şimdi maʿlūm (13) olsun ki eger ben müʾellif-i faḳīr-i keşīrü't-taḳṣīr bu maḥalde (14) uṣūl ve fürūʿ-ı felsefeyi taḳrīr ü taḥrīr[2356] itmeyüp ancaḳ (15) ḥükemā arasında vāḳiʿ olan mā-cerānuŋ beyānıyla kanāʿat (16) idecek olurısam müddeʿī mecāl-i ṭaʿn bulup dir ki (17) bu ʿulūmuŋ uṣūl ü fürūʿını bilmedügi eclden ḳıṣṣa-ḫˇānlar **[P1 191a]** (1) gibi ḥissesiz ḳıṣṣa ile iḫtiṣār[2357] eyledi. (2) Ve ehl-i ʿilmüŋ şīvesinden ḫāric iş işledi. Öyle (3) olsa[2358] **[H 141a]** "raġmen ʿalā-enfi Ebī Zerr"[2359] ʿilm-i felsefenüŋ uṣūl ü (4)

2341 olmayup: +ve +Melik +Kendekān +daḫı +baŋa +bende +olmayup A1.
2342 Melik Kendekān'ı: anı A1.
2343 eylemek: eylemekden A1.
2344 Derkenar: Günde ḳoḳmış P1.
2345 ṣoḥbetden: Ḥażret'den A1.
2346 ber-ḳarār: -H, L.
2347 pādşāh-ı muḳarrer: pādşāh A1, N.
2348 Bir şey hakkında, onun olduğunun dışında haber veren.
2349 Ve: -A1, H, L, N.
2350 ḳayd u bendile ṭutup: ṭutup ḳayd u bendile A1.
2351 Çünkim: Çünki H, L.
2352 ṭutaruz: +Bunlar N.
2353 ferʿile: ferʿ +üzerine H, L.
2354 Kendekān: -A1.
2355 ve baʿżınuŋ: -H, L.
2356 taḳrīr ü taḥrīr : taḥrīr ü taḳrīr A1, H, L.
2357 iḫtiṣār: iḫtiṣār A1, H, L.
2358 olsa: ola N.
2359 Ebû Zerr'e (ısrarına) rağmen.

fürūʿını murād üzre beyān ve ʿayān[2360] ideyim.[2361] Maʿlūm ola (5) ki ʿulūm-ı[2362] felsefe **[N 81b]** dört ḳısım üzerinedür: Evvelkisi (6) riyāżiyyātdur. Ve ikincisi manṭıḳiyyātdur. Ve üçüncisi (7) ṭabīʿiyyātdur. Dördüncisi ilāhiyyātdur. Ammā (8) riyāżiyyāt dörd nevʿ üzerinedür: Evvelki[2363] ʿilm-i ḥisābdur. (9) İkinci ʿilm-i hendesedür. Ve bu ʿilmüŋ aṣlı noḳṭadur. (10) Ve bu ʿilmde noḳṭa vāḥid gibidür ʿilm-i ḥişābda. (11) Üçünci ʿilm-i nücūmdur. Dördünci ʿilm-i mūsīḳīdür ki (12) aŋa ʿilm-i teʾlīfü'l-ḥān daḫı dirler. Yaʿnī ṣavt ü ʿamel (13) ve terāne vü ḍarb u nuṭḳ ʿilmi. Ammā ʿulūm-ı manṭıḳiyyāt **[L 98a]** (14) biş nevʿ üzerinedür:[2364] Birisi maʿrifet-i ṣınāʿat-ı şiʿrdür ki (15) ol ʿilm-i ʿarūż u ḳāfiye ve bedīʿdür. İkincisi (16) maʿrifet-i ṣınāʿat-i ḫiṭābetdür. Üçünci ṣınāʿat-i cedeldür. (17) Dördünci ṣınāʿat-i burhāndur. Bişinci ṣınāʿat-i **[P1 191b]** (1) muġālaṭadur. Ammā ʿulūm-ı ṭabīʿiyyāt daḫı yidi nevʿ (2) üzerinedür: Birisi ʿilm-i mebādī-yi cismāniyyedür. Ve anlar biş (3) nesnedür: Heyūlā ve ṣūret[2365] ve zamān ve mekān ve ḥareket. (4) İkinci[2366] ʿilm-i[2367] semā ve arżdur. Ve ol cevāhir eflākuŋ (5) māhiyyeti ve kevākibüŋ keyfiyyeti ve devrānınuŋ[2368] ʿilleti (6) bilgüsidür.[2369] Ve eflāk ve kevākib ʿanāṣır-ı erbaʿa gibi (7) kevn ü fesāda ḳābil midür[2370] degül midür? Ve ʿillet nedür ki (8) kevākibüŋ harekātı sürʿatde ve buṭūʾda muḫtelifdür. Ve niçün (9) felegüŋ ortasında yir[2371] merkez olup sākindür. Ve ʿālemden (10) ḫāric bir āḫer cism var mıdur yok mıdur? Ve kevn ü fesādda (11) bir fāriġ yir **[H 141b]** var mıdur ki anda hīç nesne olmaya (12) ve bu mebāhiṣe müteʿalliḳ mesʾeleler nitekim kütüb-i ḥikmet ve heyʾet (13) ve kelāmda mübeyyen ve muʿayyen olmışdur. Üçünci (14) ʿilm kevn ü fesād ki ol ʿilm ʿanāṣır-ı erbaʿadur. Ve (15) her birinüŋ cevheri nedendür? Dördünci ʿilm-i ḥudūṣ-ı cevāhirdür (16) ki teġayyürāt-ı hevā ve teʾṣīrāt-ı ḥarekāt-ı kevākib (17) sebebiyle ve erkān-ı erbaʿanuŋ üzerine şuʿāʿāt-ı kevākib **[P1 192a]** (1) düşmek ile **[A1 80a]** ve baʿżı erkān baʿżısıyla münfaʿil olmaġıla (2) ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ḳudretiyle ḥāṣıl olur. Bişinci ʿilm-i (3) meʿādindür. Şuncılayın meʿādin ki münʿaḳid[2372] olur. (4) Ol buḫārātdan ki baʿżı arāżīde muḫtefīdür. Ve[2373] şol (5) ʿuṣārelerden ki hevādan müteḫallil olur. Altıncı ʿilm-i nebātdur. (6) Yaʿnī otlaruŋ envāʿını ve heyʾetini ve eşkālini ve ṭuʿūmını (7) ve revāyiḥini ve ḫavāṣṣını ve menāfiʿ ve meżarrını bilmekdür. (8) Yidinci ʿilm-i ḥayvāndur. Ve ol her cismüŋ maʿrīfetidür (9) ki ḥiss ü ḥareket ṣāḥibi ola. Ve neşv ü nemā eyleye. (10) Ve anuŋ envāʿınuŋ iḫtilāfı ʿilmidür. Ve bu ʿilme müşākil (11) ʿulūm-ı ṭibb u bayṭara gibi ve siyāset-i devābb ve sibāʿı (12) ve ṭuyūr gibi ve ʿilm-i ḥarb **[L 98b]** ve ʿilm-i ṣanāyiʿ gibi ʿulūm-ı ṭabīʿiyyāt da (13) dāḫildür. Ammā ʿulūm-ı ilāhiyyāt biş nevʿ üzerinedür: (14) Evvelki maʿrifet-i Bārī sübḥānehu ve Teʿālā'dur.[2374] **[N 82a]** Cemīʿ (15) ṣıfātıla "Ve ennehu evvelu külli şeyʾin ve āḫiru (16)

2360 beyān ve ʿayān: ʿayān ve beyān H, L.
2361 ideyim: +Ve H, L.
2362 ʿulūm-ı: -A1, N.
2363 Evvelki: Evvelkisi N.
2364 üzerinedür: +Birisi +maʿrīfet-i +ṣınaʿāt A1.
2365 Heyūlā ve ṣūret: Ṣūret ve heyūlā H, L.
2366 İkinci: İkincisi A1.
2367 ʿilm-i: -A1.
2368 devrānınuŋ: devrānuŋ H, L.
2369 bilgüsidür: bilgisü N.
2370 ḳābil midür: ḳābildür H, L.
2371 yir: bir A1.
2372 münʿaḳid: münḳaʿid A1.
2373 Ve: -H, L.
2374 Teʿālā'dur: +Ve A1.

bi-külli şeyʾin ve'l-ālimu bi-külli şeyʾin ve ennehu leyse ke-miṣlihī şeyʾün."[2375] Ve ikinci (17) ʿilm merkezi'l-ʿarżi'r-rūḥāniyyeti mine'l-cevāhiri'l besīṭati'l-ʿaḳliyyetī **[P1 192b]** (1) ve hiye'ṣ-ṣūretu'l-mecerredetu ʿani'l-heyūlā el-mustaʿmeletu li'l-ecsāmi'l-muṭahharati **[H 142a]** (2) ve maʿrifetu evsātı baʿżıhā ve feyżi baʿżıhā ʿan-baʿżin (3) ve hüve eflākun rūḥāniyyātun muḥīṭātun bi-eflākin cismāniyyātin."[2376] (4) Üçünci ʿilm-i nüfūs ve ervāḥ-ı sāriye "fi'l-ecsāmi felekiyyeti (5) ve'l-ṭabīʿiyyedür."[2377] Felek-i muḥīṭden merkez-i arżuŋ müntehāsına[2378] (6) müntehī olınca. Dördünci ʿilm-i siyāsetdür. Ve ol biş nevʿ (7) üzerinedür: Evvelki[2379] siyāset-i nebeviyyedür. İkinci siyāset-i (8) mülūkiyyedür. Üçünci siyāset-i ʿāmiyyedür. Dördünci siyāset-i (9) ḫāṣiyyedür. Bişinci siyāset-i zātiyyedür. (10) Ammā siyāset-i nebeviyye Allāh Teʿālā ḳullarından kimi ki (11) iḫtiyār iderse aŋa maḫṣūṣ ḳılur. "*Lā-muʿaḳḳibe'l-ḥukmihi* (12) *ve lā-yesʾelu ʿammā yefʿalu vehum yusʾelün.*"[2380] Ve ammā siyāset-i (13) mülūkiyye şeriʿatuŋ ḥıfżıdur. Ümmet üzerine ve iḥyā-yı (14) sünnetdür. Ve emr-i maʿrūf ve nehy-i münkerdür. Ve siyāset-i (15) ʿāmiyye cemāʿāt üzerine riyāsetdür. Memālik üzerine (16) beglerüŋ begligi gibi ve leşker çeküp her ṭarafı (17) tesḫīr itdükleri gibi ve ḫāllerinüŋ merātibi "kemā-yecibu ve yenbaġī"[2381] gibi **[P1 193a]** (1) ve siyāset-i ḫāsiyye her insān nefsini bilmek gibidür. Ve ḫiẕmetkārlarınuŋ (2) ve evlādınuŋ umūrını tedbīr eylemek gibi ve ḥuḳūk-ı (3) iḫvānı edā eylemek gibidür. Ve siyāset-i ẕātiyye (4) oldur ki insān efʿālini ve aḳvālini ve aḫlāḳını ve şehvetini (5) temyīz ü teşḫīṣ idüp zimāmını ʿaḳl eline virüp nefsinde (6) meẕmūm olan nesneleri memdūḥ olanıla tebdīl (7) eyleye. Ammā ʿulūm-ı **[H 142b]** ilāhiyyenüŋ bişinci **[L 99a]** nevʿi meʿāduŋ (8) ʿilmidür. **[A1 80b]** İnbiʿāṣ-ı ervāḥuŋ maʿrifeti gibi ve ḳıyām-ı ecsād (9) ve ḥaşr u neşr gibi ve[2382] ḥisāb u kitābuŋ maʿrifeti gibi (10) ve cezā-yı muḥsinīn ve ʿiḳāb-ı seyyiʾīn gibi. Ve eger iṭāle (11) ve imlāl ḫavfı olmasa idi ve maḳṣūd-ı kitābdan ḫurūc lāzım (12) gelmeseydi ʿulūm-ı ʿaḳliyyeyi felsefiyyenüŋ envāʿında yazılan (13) aḳvāl-i ḳāʾilini[2383] müstevfā ve müstaḳṣa beyān ider idüm. (14) Pes[2384] yine Melik Kendekān'uŋ aḫbārına ve aṯārına rücūʿ (15) idelüm. Rāviyān-ı ḥikāyet ve[2385] ḫākiyān-ı[2386] rivāyet buyurmışlardur (16) ki çün Melik Kendekān ḥükemā-yı Yunan ile bu nevʿ kelimāt (17) ve münāẕarāt eyledi. Mübāḥeṯenüŋ āḫirinde İskender'e iʿlām **[P1 193b]** (1) itdügi cāriye perdeden ṭaşra çıkup kendüyi meclisde (2) olan ḥużżāra neẕẕāre itdürdi.[2387] Meclis ehlinüŋ naẕarı (3) cāriyenüŋ ḳanḳı ʿużvına ki müteʿalliḳ oldı olʿużvuŋ (4) leṭāfetinden şol ḳadar ḥayrete vardı ki mecāli olmadı ki (5) ṭarfını āḫer ṭarafa

---

2375 O, her şeyin ilki ve sonudur. O her şeyi bilendir ve onun hiçbir benzeri yoktur.

2376 Rûhânî yeryüzünün merkezinin bilgisi, basit akli cevherlerden bilinir. Bu, temiz cisimler için kullanılan heyuladan mücerred bir suret, bu ruhlardan bazılarının çevrelerinin ve birbirlerini aşmalarının marifetidir. Bu da cismani felekleri kuşatan rûhânî feleklerdir.

2377 Göğe ait ve fiziki cisimlerde.

2378 müntehāsına: intihāsına H, L.

2379 Evvelki: Evvelkisi N.

2380 "O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar" (Enbiyâ, 21/23).

2381 İcap ettiği ve gerektiği gibi.

2382 u neşr gibi ve:- A1.

2383 aḳvāl-i ḳāʾilini: aḥvāl-i ḳāʾilini H, L.

2384 Pes: Şimdi A1.

2385 ve: -H, L.

2386 ḫākiyān-ı: -H, L.

2387 itdürdi: iderdi A1, N.

ṣarf eyleye. **[N 82b]** Pes her birisi "*fe-tebāreka'llāhu* (6) *aḥsenu'l-ḫāliḳīn*"[2388] oḳuyup sehl ḳaldı idi[2389] ki cāriyenüŋ (7) meftūnı olup ʿāḳil iken mecnūn ola.[2390] **Beyt**:[2391]

(8) Gülī yā sūseni yā serv yā māhī ne-mīdānem
(9) Ez-īn bī-çāre-yi bī-dil çe mīḫ̌āhī ne-midānem[23922393]

(10) Āḫirü'l-emr ḥükemā kendülerini żabṭ idüp hevālarını maḳhūr (11) ve ḫiffet ve şehveti kendülerden dūr eylediler. Pes Melik Kendekān (12) cāriyeyi ve feylesūfı ve ṭabībi ve ḳadeḥi anlara teslīm idüp (13) envāʿ-ı ṭaʿẓīmile İskender'üŋ **[H 143a]** ḫiẓmetine irsāl eyledi. (14) Rāvī rivāyet ider ki çün ḥükemā bu tuḫfeleriyle İskender'üŋ (15) ḫiẓmetine geldiler. İskender emr eyledi ki: "Feylesūf u ṭabībi (16) żiyāfet-ḫānede ḳondurdılar." Ve cāriyeye naẓar itdükde (17) İskender'i ḥayret alup[2394] buyurdı ki:[2395] "Ḫalvet-ḫānesine **[P1 194a]** (1) ileteler." Ṣoŋra murād idindi ki Hind'den gelen Ḥakīm-i (2) Feylesūf'ı imtiḥān idüp ʿilm ü kemālde ne mertebede (3) idüginde[2396] maʿlūm idine. Pes fikr-i keşīrden ṣoŋra (4) bir ḳadeḥ getürüp ol ḳadeḥi yaġıla ṭoldurup **[L 99b]** ziyāde (5) nesne almaġa yir ḳomayup[2397] ādemile Ḥaḳīm'e göndürdi. (6) Ve ışmarladı ki: "Bu ḳadeḥi Ḥakīm'e ṣun ammā hīç (7) söylemeyüp yine[2398] dön. Pes çünkim[2399] ḳadeḥ (8) Feylesūf'a[2400] vāṣıl oldı.[2401] Ḳadeḥi alup biŋ ʿaded miḳdārı (9) igne ol yaġuŋ içine ṣancdı. **[A1 81a]** Ve İskender'e göndürdi. (10) Pes İskender emr eyledi ki: "Ol igneleri çıḳaralar. (11) Ve eridüp bir ṭob-ı müsāvīyü'l-eṭrāf düzeler." Pes (12) ol ṭobı Feylesūf'a irsāl eyledi. Feylesūf anı (13) gördükde ol ṭobı[2402] alup bir āyīne düzüp (14) mücellā ve muṣaffā ki her nesne ki[2403] aŋa muḳābil olsa (15) ṣafāsından anda görinüridi. Ve ol āyīneyi İskender'e (16) göndürdi. İskender āyīneye naẓar ṣalduḳda[2404] emr eyledi (17) ki bir legen[2405] getürdiler. Ve ol āyīneyi anuŋ içine **[P1 194b]** (1) ḳodılar. Ve ṣuyıla ṭoldurdılar. Ve Feylesūf'a göndürdi. Feylesūf (2) anı gördükde[2406] āyīneyi ṣudan çıḳarup bir ḫīle **[H 143b]** (3) eyledi ki ol āyīne ṣuya batmayup ṣunuŋ (4) üzerinde ṭurdı. Ve İskender'e

---

2388 "Sonra bu az suyu 'alaka' hâline getirdik. Alakayı da 'mudga' yaptık. Bu 'mudga'yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. **Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir**" (Mü'minûn, 23/14).

2389 idi: -N.

2390 ola: olalar H, L.

2391 Beyt: -A1.

2392 ne-midānem: +Ez +īn +pāre-i +ʿābid +ferībī/ + Firişte +sīretī +ṭāvūs +zībī/ +Ki +beʿd +ez +dīdeneş +ṣūret +nebended/ +Vücūd-i +pārsāyān +rā +şekībī A1 (Abitleri aldatabilecek kadar güzellikte ay parçası. Melek yüzlü, tavus süslü. Öyle ki, onun yüzünü gördükten sonra, zahitlerde mecal kalmaz.).

2393 "Gül müsün, süsen misin, selvi isin yoksa ay mısın? Bilmem ki. Bu perişan âşıktan ne istersin? Bilmem ki" (Kanar, 2014: II, 642).

2394 alup: +anuŋ +cemāl-i +pür-kemālinde +meftūn +ve +ḥüsn-i +bī-miṣālinde +mecnūn +olayazdı +biŋ +dürlü +cidd +ü +cehdile +kendin +cemʿ +idüp A1.

2395 ki: kim A1.

2396 idüginde: idügini N.

2397 ḳomayup: +bir A1; +anı +bir H, L.

2398 yine: girü A1, N.

2399 çünkim: +ol A1.

2400 Feylesūf'a: +yaʿnī +Ḥakīm'e A1.

2401 oldı: +Ḥakīm A1.

2402 ol ṭopı: -H, L.

2403 ki: -N.

2404 ṣalduḳda: ḳılduḳda N.

2405 legen: legeni N.

2406 gördükde: +ol N.

göndürdi. İskender (5) ol āyīneyi alup ve ḳadeḥi ṭopraġıla ṭoldurup Ḥaḳīm'e (6) göndürdi. Çünkim Feylesūf[2407] ol ṭopraġa[2408] naẓar (7) itdi. Beŋzi müteġayyir olup aġladı. Ve ḳadeḥi ṭopraġıla (8) İskender'e göndürüp ḳadeḥe nesne ḳomayup ve hīç cevāb (9) daḫı söylemedi. Çünki[2409] İskender bu ḥālātı (10) müşāhede eyledi. İkinci gün meclis-i ḫāṣ idüp Feylesūf'ı (11) daʿvet itdi. Ve henūz İskender anı görmemişidi. (12) Çünki[2410] Feylesūf İskender'e geldi. İskender gördi (13) ki bir uzun boylu żaʿīf binyelü açuḳ ellü kimesnedür. (14) İskender kendü nefsiyle tefekkür eyledi ki (15) bu ḳıyāfet ḫōd ḥikmete **[N 83a]** muḫālifdür. Eger bu nevʿ maḫlūḳdaki (16) ṭavīlü'l-ḳāme ve ḥüsnü'ṣ-ṣūre ola ḥüsn-i fehm (17) ve ʿilm ve ḥikmet cemʿ olurısa[2411] zamānesinüŋ yegānesidür **[P1 195a]** (1) didükde Feylesūf firāsetiyle İskender'üŋ żamīrini (2) aŋladı. Ve barmaġıyla yüzinüŋ **[L 100a]** çevresini ṭolandurup[2412] ve[2413] (3) burnınuŋ üzerine ḳoyup işāret eyledi. Ve İskender'üŋ (4) öŋine varup pādşāhlara lāyıḳ tevḳīr ü taʿẓīm (5) ve taḥiyyat ü teslīm eyledi. İskender aŋa yir gösterüp Ḥakīm (6) oturdı. Ṣoŋra İskender Feylesūf'dan suʾāl eyledi (7) ki: "Niçün barmaġuŋıla yüziŋüŋ çevresine işāret (8) eyleyüp burnuŋuŋ üzerine ḳoduŋ?" didükde Feylesūf (9) eyitdi ki: "Żamīrüŋi aŋladum ki çün beni gördüŋ (10) ve ḥüsn-i ṣūretümi ve itḳān-ı ḫilḳatimü müşāhede eyledüŋ. **[H 144a]** (11) Nefsüŋde didüŋ ki az vāḳiʿ olur ki ṭūl-i ḳamet (12) ve ḥüsn-i ṣūret ve ʿilm ü ḥikmet cemʿ ola. Ve eger cemʿ (13) olursa ṣāḥibi[2414] zamānenüŋ[2415] evḥadı olsa gerek. (14) Pes ben daḫı anuŋ mışdāḳını saŋa işāret eyledüm (15) ki nitekim vechede bizden ġayrı ferd yoḳdur. Hind'de[2416] (16) daḫı benüm ṣıfatumda bir merd yoḳdur." **[A1 81b]** İskender (17) eyitdi ki: "Güzel söyledüŋ. Şimdi baŋa cevāb vir ki **[P1 195b]** (1) vaḳtā ki ben saŋa yaġdan ṭolu bir[2417] ḳadeḥ göndürdüm. Sen niçün (2) anuŋ içine igne ṣancdun ve baŋa göndürdüŋ? Bu remzden (3) ne aŋladuŋ idi?" Feylesūf didi ki: "Ol ḳadeḥden[2418] (4) şöyle aŋladum ki sen dirsin ki benüm ḳalbüm ʿilm ü maʿrifetden (5) şöyle ṭolmışdur ki hīç vechile kimsenüŋ ʿilmine (6) ve[2419] maʿrifetine ḥācetüm yoḳdur." Ben[2420] cevābuŋda didüm ki: "Benüm ʿilmüm (7) içün daḫı yir bulınur. Nitekim bu igneler yaġda yir buldı." (8) İskender eyitdi ki: "İy Feylesūf! Vaḳtā ki ben ol[2421] (9) igneleri eridüp andan bir ṭob düzüp saŋa göndürdüm. (10) Sen bu remzden ne aŋladuŋ ki[2422] ol ṭobı bir mirāt-ı ṣaḳīle (11) idüp baŋa göndürdüŋ?" didükde Feylesūf didi ki: (12) "Şöyle aŋladum ki sen dirsin ki[2423] benüm ḳalbüm ḳan (13) dökmeden ve bu ʿālem-i fānīnüŋ eşġālinden ḳasāvet taḥṣīl (14) itmişdür. Ve ʿilm ü maʿrifet ḳabūl itmez. Ve ḥikmete raġbeti yoḳdur." (15) Ben daḫı

2407 feylesūf: -N.
2408 ṭopraġa: + feylesūf N.
2409 Çünki: Çün A1.
2410 Çünki: Çün A1, N.
2411 olurısa: olur A1.
2412 ṭolandurup: ṭolandurdı A1, N.
2413 ve: -H, L, N.
2414 ṣāḥibi: -N.
2415 zamānenüŋ: zamānesinüŋ N.
2416 Hind'de: Hind +vilāyetinde H, L.
2417 ṭolu bir: bir ṭolu H, L.
2418 ḳadeḥden: -N.
2419 ve: -H, L.
2420 Ben: Pes A1.
2421 ol: -H, -L.
2422 ki: -N.
2423 ki: -N.

cevābuŋda didüm ki: “Bin bir ḥīle ideyim[2424] ki (16) ḳalbüŋden ḳasāvet defʿ ola. Niteki[2425] bu paslu demürden **[H 144b]** (17) bir āyīne-i mücellā ki anda gözükür cemīʿ eşyā düzmek olur.” **[L 100b] [P1 196a]** (1) İskender eyitdi ki:[2426] “Vaḳtā ki ben ol āyīneyi legen (2) içine ḳodum. Ve anuŋ üzerine şu ṭoldurdum.[2427] Ve saŋa göndürdüm. (3) Niçün sen ol āyīneyi bir ḥīleyle şunuŋ[2428] üzerinde ṭurġutduŋ? (4) Ol remzden ne aŋladuŋ?” didükde Feylesūf cevāb (5) virdi ki: “Şöyle aŋladum ki dirsin ki ʿömr geçdi ve ecel (6) yaḳlaşdı ve ʿilm-i keşīr bu mühlet-i ḳalīlde taḥṣīl (7) eylemek müteʿazzirdür.” Ben didüm ki: “Saŋa **[N 83b]** bir çāre ve ḥīle (8) ideyim[2429] ki sehl zamānuŋ içinde nice[2430] mʿārif ve (9) ḥaḳāʾiḳuŋ taḥṣīline ḳādir olasın. Nitekim bu āyīne-i rāsibeyi[2431] (10) esraʿ-ı vaḳtde bir ḥīleyle ṭāfiye[2432] eyledüm.” İskender (11) eyitdi ki: “Baŋa ḫaber vir ki vaḳtā ki ben ḳadeḥi ṭopraġdan (12) ṭoldurup saŋa göndürdüm. Niçün aġladuŋ ve bu fiʿlümden (13) ne aŋladuŋ? Ve niçün ḳadeḥe nesne ḳomayup hīç[2433] cevāb virmedüŋ?” (14) didükde Feylesūf didi ki: “Şöyle aŋladum ki (15) dirsin ki ṭutalum ki envāʿ-ı çāreler ve ḥīleler eyledüŋ (16) şoŋı ölümdür. Ve ḫāke varmaḳ yolumdur. Anuŋ defʿine ḥīle (17) bilür misin? Ben cevāba müteşaddī olmaduġum bu idi ki **[P1 196b]** (1) ölüm defʿine ḥīle ve ḫāke varmamaġa çāre yoḳdur.” **Naẓm**:[2434]

(2) Der-īn virāne tābitvān meber renc
Ki incā ser-be-ser mārest bī-genc

(3) Der-īn meydān-ı nā-hemvār-ı ġabrā
Sikender ḫord āb-ı ʿömr-i Dārā

(4) Mekon ber-kām faḫr u tekye ber-gāh
Ki ḫˇāhī dūr şod nā-kāmū ve nā-gāh

[A1 82a] (5) Çü āteş **[H 145a]** ger keşī ser-sūy-ı eflāk
(6) Bi-mīrī ʿāḳıbet bī-çāre ber-ḫāk[2435]

(7) **Pes**[2436] çünkim[2437] İskender bu remzlerüŋ ḥallini Feylesūf’dan (8) diŋledi. Feylesūf’a āferīnler oḳuyub didi ki: (9) “Benüm murādumuŋ ḥaḳīḳatine irdüŋ. Ve güzel cevāblar virdüŋ. (10) Senüŋ ḫāṭıruŋ içün ben ehl-i Hind’e iḥsānlar ideyim.”[2438] (11) Ṣoŋra emr eyledi ki aŋa cāʾizeler vireler. Feylesūf (12) eyitdi ki: “Eger bende māl u menāl maḥabbeti

---

2424 ideyim: ideyin A1, N.
2425 Niteki: Nitekim N.
2426 ki: -A1.
2427 Ve anuŋ üzerine şu ṭoldurdum: -A1, N.
2428 şunuŋ: şuyuŋ A1.
2429 ideyim: ideyin A1, N.
2430 nice: -N.
2431 Derkenar: rāsibe: Şunuŋ altına çöküci N, P1.
2432 Derkenar: ṭāfiye: Şunuŋ üzerinde ṭurucı N, P1.
2433 hīç: -A1, N.
2434 Naẓm: -A1.
2435 “Bu harabede eziyet çekme. Zira burası baştan başa yılanlarla dolu. Yeryüzünün bu engebeli meydanında, İskender zengin ömürden nasibini aldı. Zamana bakıp da övgü arzu eyleme. Çünkü o arzun ümitsizce ve ansızın uzaklaştı. Şayet gezegenlere doğru ateş atarsan; çaresizce ölürsün, sonun toprak olur.”
2436 Pes: -N.
2437 Çünkim: Çünki N.
2438 ideyim: ideyin A1.

ola idi ben hergiz (13) ḥikmeti taḥṣīl idemezidüm. ʿİlme mużadd olan nesne baŋa (14) gerekmez. İy İskender! Ḳulūbuŋ ṣaydı ṭatlu dilile **[L 101a]** (15) ve iḥsān-ı cezīlile olur. Ve nāsuŋ efʿālinde fiʿlu'llāh eşbeh-i (16) iḥsāndur." **Naẓm:**[2439]

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Dilersin iresin Dārü's-Selām'a
(17) Düriş iḥsān idegör ḫāṣ[2440] u ʿāma

[P1 197a] (1) Ki dünyā cīfesinden yumayan el
(2) Liyāḳat bulmaz olʿālī maḳāma

(3) İderse daḫl māla buḫl u imsāk
(4) Ye īş bitmez ye ḫōd irmez tamāma

(5) Ṭahāret olmasa ehl-i ṣalātuŋ
(6) Müfīd olur mı uyduġı imāma

(7) Ve dinilmişdür ki: "**Yesūdu'l-mer'u ḳavmehu bi'l-iḥsāni'l ileyhim**" (8) Yaʿnī kişi ḳavmi üzere mükerrem ve ḳabīlesi[2441] arasında[2442] (9) ʿazīz ü muḥterem olur. Anlara iḥsān itmekile ve daḫı (10) dinilmişdür ki: "Bi'l-birri yesteʿbedu'l-ḥurru ve'l-insānu ʿabīdi'l-iḥsāni." (11) Yaʿnī ḳul olmayan ādemī[2443] iyiligile[2444] (12) ḳullanılur.[2445] Ve insān iḥsān ḳulıdur.[2446] (13) **Beyt:**

Her ki iḥsān kerd żāyiʿ key şeved
(14) Lā-yużıʿu'llāhu ecra'l-muḥsinīn[2447]

[N 84a] (15) Ṣoŋra İskender Feylesūf'a **[H 145b]** eyitdi ki: (16) "Benüm ḳatumda ṭurur mısın yoḳsa yine Hind'e mürācaʿat ider misin?" Feylesūf (17) iḳāmet üzerine mürācaʿatı iḫtiyār eyledi. Ve İskender'e didi **[P1 197b]** (1) ki: "Ol ḳadeḥüŋ daḫı ʿacāʾibini gör." İskender emr eyledi ki: (2) "Ol ḳadeḥi getürün."[2448] Feylesūf ḳadeḥi[2449] ṣudan[2450] ṭoldurdı. (3) Ve İskender'üŋ cemīʿ leşkerini ol ḳadeḥden ṣuvardı ki (4) bir ṭamla ṣudan eksilmedi. Baʿżılar buyurmışlardur (5) ki: "Ol ḳadeḥ Ādem Ḥażretleri'nüŋ idi. Ve Serendīb'de (6) ḳalmışıdı. Ve irş ṭarīḳiyle Hind'üŋ pādşāhına degdi. (7) Ādem Ḥażretleri'nüŋ muʿcizesi bereketi idi." Ve baʿżılar (8) buyurmışlardur ki: "Ol ḳadeḥ Hind'üŋ ḫavāṣṣ-ı ruḥāniyyesinden (9) düzilmişidi." Nitekim ehl-i Hind'üŋ müddeʿāları budur.

(10) **el-Ḳıṣṣa**

2439 Naẓm: Beyt A1, N.
2440 ḫāṣ: ḫavāṣ H, L.
2441 ḳabīlesi: ḳabīlesinde A1; ḳabīle N.
2442 arasında: -A1.
2443 ādemī: ādemi H, L.
2444 iyiligile: +ve +iḥsānile A1
2445 ḳullanılur: ḳul iderler H, L.
2446 Ve insān iḥsān ḳulıdur: -H, L.
2447 Kim ihsan etse, onun ihsanı zayi olmaz. Allah muhsinlerin ihsanını zayi etmez.
2448 getürün: getürdiler N.
2449 ḳadeḥi: daḫı A1; -N
2450 ṣudan: ṣuyıla N

İskender Ṭabīb'i daḫı getürdi. Ve fenninde anı (11) şınadı.[2451] İşitdüginden ziyāde buldı. **[A1 82b]** Ve anuŋıla olan (12) münāẓarāt muṭavveldür. Ve kütüb-i ṭibbiyede mübeyyen ve mufaṣṣaldur. (13) Bu muḫtaṣar anuŋ irādına müteḥammil degüldür. Ṣoŋra İskender (14) ol Ḥakīm-i Hindī'den baʿżı ʿulūm ṭaleb eyledi. Ol Ḥakīm (15) anuŋçün bir kitāb teʾlīf itdi. Ve adını *Kitābü'l-Esrār* (16) ḳodı. Ve nice ʿulūm-ı ġarībe **[L 101b]** anda derc eyledi. Ve ol kitāb (17) ʿArabīye tercüme olınmışdur. Ve ben faḳīr-i keşīrü't-taḳṣīr anı **[P1 198a]** (1) gördüm. Pes ol kitābdan baʿżı fevāʾid ve ʿulūm ki (2) İskender'e taʿlīm[2452] itmişdür. Bu risālede ẕikr ideyim. Ümmīd[2453] (3) ki ḥayyiz-i ḳabūlde vāḳiʿ ola. **Cümleden** biri **ʿilm-i keffdür**. (4) Ve Feylesūf-ı Hindī bu ʿilmüŋ ḥaḳḳında ol kitābda buyurmışdur (5) ki: "Amma'l-istidlālu bi'l-ḫuṭūṭi'l-mevcūdeti fi'l-ekuffi fihiye'lletī (6) tusemmā esrāren ṣumme innehu yūcedu lehā fi'l-teḳāṭuʿi ve't-tenāyī (7) ve'ṭ-ṭūli ve'l-buʿdi ve'l-ḳışari ve fīmā yūcedu (8) beynehā fi'l-fureci'l-muttesiʿati tāraten ve'l-muteżāyiḳati uḫrā eşkālun (9) muḫtelifetun yaʿtebirūnehā fī-ebvābi teḳaddumi'l-maʿrīfeti ve yaḥkumu bihā (10) aṣḥābu ḥaẕe'l-ʿilmi ʿale'l-mevṣūfīne bihā tāraten bi-ṭūli'l-ʿömri ve (11) tāraten bi-ḳışarihī ve bi's-saʿādeti ve'ş-şeḳāveti ve'l-ʿizzi ve'ẕ-ẕülli (12) ve'l-faḳri ve'l-ġinā ve hāẕā ʿilmun yekṣuru istiʿmāluhu fi'l-Hindi."[2454] (13) **Ve birisi** daḫı **ʿilm-i ketif**dür. Feylesūf kitābında bu ʿilmüŋ (14) ḥaḳḳında buyurur ki: "Ve mine'l-esrāri'n-naẓaru fi-ektāfi'ḍ-ḍaʾni (15) ve'l-maʿrifetu bihī ḳad yūcedu fihā iẕā ḳūbilet. Bi-şuʿāʿı'ş-şemsi (16) ḫuṭūṭun maḫṣūṣun ve eşkālun maḫṣūṣatun testedillu (17) bihe'l-Hindiyyūne ʿalā-aḥvālin keşīretin min-aḥvāli'l-ʿālemī **[P1 198b]** (1) ve hiye'l-ḫurūbu'l-vāḳiʿatu beyne'l-mulūki ve aḥvāli'l-ḫaṣbi ve'l-ceẕbi (2) ve ḳalle en yestedillūn bihī ʿale'l-aḥvāli'l-cuzviyyeti li'l-insāni'l-muʿayyeni."[2455] (3) **Ve birisi** daḫı ʿilm-i meḳādīr-i eṣābiʿi'l-yeddür. Yaʿnī (4) barmaḳlaruŋ uzunlıġı ve ḳışalıġı miḳdārı ʿilmidür. Feylesūf **[N 84b]** (5) bu ʿilmüŋ ḥaḳḳında kitābında buyurur ki: "Ve mine'l-esrārı ʿilmi (6) meḳādīri eṣābiʿi'l-yedi ve ve miḳdār-ı ṭūli's-sāʿidi ve tedullu (7) ʿalā-keşreti kesbi'l-māli ve ḳılletihi ve raġadi'l-ʿāyşi ve żīḳihī ve ṭūli'l-ʿömri (8) ve ḳışarihī ve keşreti'n-nesli ve ḳılletihī ve neyle'ş-şeḳāveti neyli's-saʿādeti."[2456] (9) Va'llāhu aʿlem. **Şimdi** maʿlūm ola ki biz bu risālede (10) Feylesūf kitābında ẕikr itdügi üç ʿilmi "kemā-yenbaġī"[2457] ẕikr (11) idelüm tā ki[2458] müstefīdler **[L 102a]** içün müfīd ola. Ve bu fennüŋ (12) ʿulemāsı ḳatında merġūb ve[2459] maṭlūb[2460] olan vücūh-ı şaḥīheyi (13) īrād idüp delāʾil ü aḥkāmını "ʿalā-vefḳi'l-merām

---

2451 şınadı: +Ve H, L.

2452 taʿlīm: H nüshası, buradaki "taʿlīm" kelimesinden P1 213b'deki "ẓuhūra" kelimesine kadar eksiktir.

2453 Ümmīd: Ümmīddür A1.

2454 "Eldeki çizgilerle istidlalde bulunmaya gelince, bunlar sır olarak isimlendirilir. Bu çizgilerin kesişme ve uzaklaşmaşında; uzun, uzak ve kısa olmasında bazen de geniş veya dar boşluklar olmasında ortaya çıkan farklı şekiller vardır. Bunları bilmenin ileri derece bir ilim olduğuna inanılır. Bu ilmin sahipleri, bahsedilen özelliklerle vasıflanmış kişilerin bazen uzun bazen kısa yaşayacakları, bazen said bazen şaki, bazen izzetli bazen zelil bazen zengin bazen fakir olacakları hükmüne varırlar. Bu ilim, Hindistan'da çok kullanılır."

2455 "Dananın omuzlarına bakmak bu sırlardan biridir. Eğer dana güneş görmüşse sırtında -Hindistanlıların birçok dünya ahvali üzere çıkarımda bulundukları- kendisine has çizgiler ve şekiller olur. Bu haller, sultanlar arasında meydana gelen savaşlar, bolluk ve kıtlık zamanları gibi şeylerdir."

2456 "Belirli bir insanın, cüzi hallerine çıkarım pek az yapılır. Çok veya az mal kazanılacağına, refah seviyesinin artacağı veya azalacağına, ömrünün uzun veya kısa olacağına, neslin çok veya az olacağına, şaki veya said olunacağına delalet etmesi, el parmaklarını ve kol uzunluğunu hesaplama ilminin sırlarındandır."

2457 Gerektiği gibi.

2458 ki: kim N.

2459 ve: +müfʿīd +olan L.

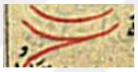
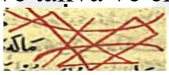
2460 maṭlūb: maṭlūbı L.

[A1 83a] ve'l-murād (14) bilā-noḳṣānin velā izdiyād"[2461] beyān u ʿayān eyleyüp minaṣṣa-i (15) ʿarżda maʿrūż olınur. **Ḳıṭʿa**:

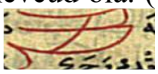
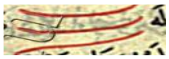
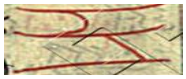
Çeşm bed-endīş ki ber-kende bād
(16) ʿAyb nümāyed hünereş der-naẓar
Ver hünerī dārī ve heftād ʿayb
(17) Dost ne-bīned be-coz ān-yek hüner[2462]

El-ʿilmü'l-evvel

[P1 199a] (1) Evvelki ʿilm keffüŋ ʿilmidür. Yaʿnī el ayasında olan ḫuṭūṭ-ı (2) mevcūdenüŋ teḳāṭuʿı ve tebāʿudı ve ṭūli ve ḳaṣrı (3) ve eşkāl-i muḫtelifesinüŋ aḥkāmı beyānındadur. Feylesūf-ı Hindī ve Ṭumṭum-ı (4) Hindī ve Tengelü Ṣā-yi Hindī ve sā'ir ʿulemā-yı (5) Hind'üŋ ittifāḳı bunuŋ üzerinedür ki her kimesnenüŋ (6) ki eli ayasında[2463] baʿżı ḫuṭūṭ-ı müteḳāṭıʿa ola ki aralarında (7) ṣalībler gibi çiziler ola. Baʿżısı ḫafī ve baʿżısı (8) ẓāhir bu ṣūret üzerine delālet ider. (9) Va'llāhu aʿlem[2464] ki[2465] çoḳ memleketlere mālik ola. Ve cevād u (10) kerīm kimesne ola. Ammā ʿömri mütevassıṭ ola.

Ve eger (11) ayasında üç ḫaṭṭ ola bu ṣūret üzerine (12) delālet ider ki ṣāḥibi cüvān-merd ü kerīm ü ḳalīlü'l-māl (13) ve ġaniyyü'n-nefs kimesne ola. Ve muḥibb-i maḥmedet ü ṣenā[2466] (14) ola. **Ve eger** ayasında olan ḫuṭūṭ şekl-i müşelleş (15) gibi ola ki arasında üç ṣalīb ẓāhir ola bu ṣūret üzerine (16) delālet ider ki ṣāḥibi kerīm ü ḥakīm (17) ve ʿāḳil kimse[2467] ola ve ḳalīlü'l-māl ve ṭavīlü'l-ʿömr **[P1 199b]** (1) ve nefsinde ʿaẓīmü'ş-şān[2468] kimesne[2469] ola ve ʿilme ve ʿulemāya (2) muḥibb ola.[2470] Ve dīn ü diyānet ve taḳvā ve emānet ṣāḥibi ola. (3) Ve eger ayasındaki ḫuṭūṭ bu heyʾetde ola ve bu ṣūretde **[L 102b]** (4) delālet ider ki ṣāḥibi çok(5) māla mālik ola. Ve çoḳ niʿmet-i cedīdeye (6) ṣāḥib ola. Ve ʿömri ṭavīl ve ʿayşı cezīl ola. Va'llāhu aʿlem.[2471] (7) Ve eger ayada[2472] olan ḫuṭūṭ bu şekl üzerine ola (8) delālet ider ki ṣāḥibi ḥüsn-i **[N 85a]** ḫulḳıla (9) mevṣūf ve saʿādet ve devletiyle maʿrūf kimesne[2473] ola. Ammā (10) mestūrü'l-ḥāl ola. **Ve eger** ayada olan ḫuṭūṭ bu (11) heyʾet üzerine ola

[2461] Eksilme ve artma olmaksızın gaye ve isteklere göre.
[2462] Kıskanç olanın gözü çıksın. Onun gözünden hünerler ayıp görünür. Eğer bir hünerin ve yetmiş ayıbın varsa, dost o bir hünerden başkasını görmez.
[2463] ayasında: ayası + üzre L.
[2464] aʿlem: -N.
[2465] ki: -A1 +ṣāḥibi A1.
[2466] ṣenā: -L.
[2467] kimse: kimesne N.
[2468] ʿaẓīmü'ş-şān: ʿaẓim +ve ʿilme ve ʿulemāya +muḥibb L; -N.
[2469] kimesne: kimse L, N.
[2470] Ve ʿilme ve ʿulemāya muḥibb ola: -L, N.
[2471] Va'llāhu aʿlem: -A1, N.
[2472] ayada: ayasında A1.
[2473] kimesne: kimse L, N.

delālet ider ki (12) ṣāhibi mehābetlü[2474] ve ṣāhib-vaḳār[2475] ve muḥibb-i ehl-i kemāl (13) kimse ola. Ammā nefsinde bir nevʿ ruʿūnet[2476] mevcūd ola. (14) **Ve eger** ayasında olan ḫutūṭ bilezük şeklinde (15) ola bu heyʾet üzerine delālet ider ki (16) ṣāḥibi şücāʿ ve muḳaddem ve cerā ve serīʿu'l-ġaẓab (17) ve aʿdāsı üzerine manṣūr u muẓaffer kimse ola. Va'llāhu aʿlem. **[P1 200a]** (1) **Ve eger** ayada olan ḫuṭūṭ bu şekl ü ṣūret üzerine ola **[A1 83b]** (2) baʿżı ṣalībi ẓāhir ve baʿżısı ḫafī (3) delālet ider ki ṣāḥibi ʿālim ü ʿārif (4) ve māldan faḳīr ammā nefsinde ġanī ve kimesneye[2477] muḥtāc olmaz (5) kimse[2478] ola. Ve rızḳı kifāf[2479] miḳdārı ola. Ammā arası (6) kesilmeye. **Ve eger** ayada olan ḫūṭūṭ[2480] (7) bu ṣūretde[2481] ola[2482] ṣāḥibi ṭavīlü'l-ʿömr[2483] keşirü'r-rızḳ (8) ola. Ve ehl-i refāhiyyet ve ḫużūr ola. Ammā māl u menāl cemʿ (9) idici olmaya. Yevmün cedīd ve rızḳun cedīd ṣāḥibi ola. (10) **Ve eger** ayada olan ḫuṭūṭ bu şekilde[2484] ola **[L 103a]** (11) delālet ider ki ṣāḥibi şaḳī kimse[2485] (12) ola ve ḳalīlü'r-rızḳ ve maʿīşeti ṭār (13) ve ehlinden ġarīb ola. Va'llāhu aʿlem. Maʿlūm ola ki bu on (14) ʿalāmetdür ki ẓikr eyledük. Ve heyāt u eşkālini *Kitābü'l-Esrār*'da (15) gördügümüz gibi "bilā-taġyīr velā tebdīl"[2486] (16) bu maḥalde taṣvīr itdük. Ve ehl-i Hind'üŋ aḳvālini ve delāʾilini (17) "kemā-hüve'l-vāḳiʿ fī-*Kitābü'l-Esrār*"[2487] taḥrīr idüp maʿrūż **[P1 200b]** (1) olındı. "Ve'l-ʿilmu ʿinda'llāh lā-yaʿlemu'l-ġaybe illa'llāh."[2488]

(2) el-ʿİlmü'ş-Şānī

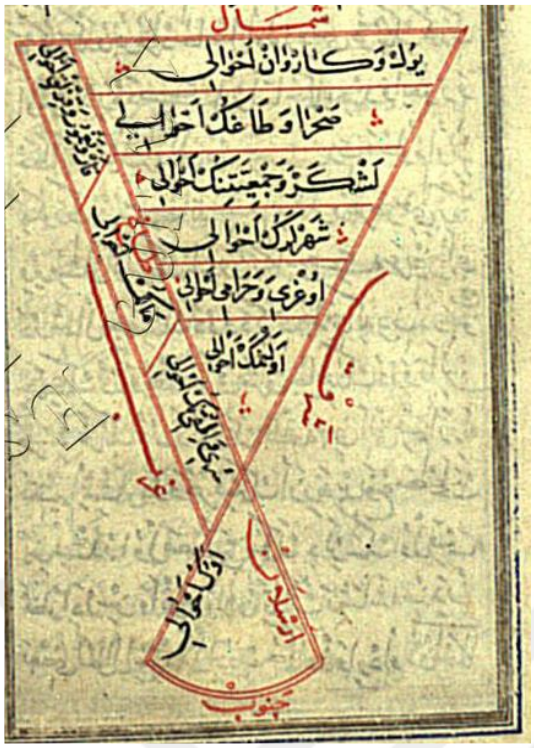
İkinci ʿilm ʿilm-i ketifdür (3) ki aŋa kürek ʿilmi dirler. Ḥakīmler buyurmışlardur (4) ki ḳoyun[2489] küreginüŋ ʿilmi nücūm ʿilmiyle ber-ā-berdür. Ve her kimse (5) ol ʿilmi bilmez. Ve anuŋ bilgüsinde[2490] ulularuŋ daʿvāları (6) vardur. Ve ġāyetile eyü ʿilmdür. Ve "muʿtemedün ʿaleyhdür."[2491][2492] Ḥükemā-yı Hind ve (7) Ayġūr ve Ḫaṭā ḳatında[2493] böyle

---

2474 mehābetlü: vaḳār L.
2475 ṣāhib-vaḳār: mehābet +ıssı L.
2476 Derkenar: ruʿūnet: aḥmaḳī ve süstī N, P1.
2477 kimesneye: kimseye A1.
2478 kimse: kimesne N.
2479 kifāf: kifāyet A1.
2480 ḫūṭūṭ: -N.
2481 ṣūretde: şeklde N.
2482 ola: +delālet +ider +ki A1, N.
2483 ṭavīlü'l-ʿömr: +ve A1.
2484 şekilde: ṣūret +üzerine N.
2485 kimse: kimesne A1.
2486 Değiştirme ve dönüştürme olmaksızın.
2487 Kitâbü'l-Esrâr'da olduğu üzere.
2488 İlim, Allah katındadır. Gaybı Allah'tan başka kimse bilemez.
2489 ḳoyun: ḳoyunuŋ A1, N.
2490 bilgüsinde: +ʿulemālaruŋ +ve L.
2491 ʿaleyhdür: +Ve N.
2492 Kendisine güvenilendir.
2493 ḳatında: +böyledür +ki L.

olıcaḳ murād idündüm ki (8) *Kitābü'l-Esrār*'da Feylesūf-ı Hindī taḥrīr itdügi (9) gibi ben daḫı bu risālede aḥsen-i vechile beyān ve ʿayān (10) eyleyem. Tā her kimse ki bu ʿilme rāġıbdur. Bu maḥalden (11) anı fehm idüp ʿilmine mübāşeret eyleye. "'İlem eyyedeka'llāhu (12) bi-Rūhi'l-Ḳudüs"[2494] ki her kimse ki diler ki ketifde (13) naẓar eyleye ve cemīʿnüŋ ve bedī anda müşāhede idüp (14) evlenmek aḥvālini ve yoluŋ emniyyetini ve leşkerüŋ ḥareketini (15) ve ḳar ve yaġmuruŋ yaġmasını ve şovuḳlar ve issiler olmasını (16) ve sürinüŋ ve ılḳınuŋ aḥvālini bilmek dilese gerek ki (17) ay tezāyüdde iken bir dişi ḳoyun boġazlaya. **[P1 201a]** (1) Ve şol cānibinüŋ **[N 85b]** küregini çıḳara ve güneşe ḳarşu veyāḫūd (2) aydınlıġa ḳarşu ol kürekde naẓar eyleye. Ve her (3) ʿalamet ki beyān olınsa gerek[2495] ve nişān virilse (4) gerek. Ol kürekde gördükde neye delālet iderse (5) bu risāleden maʿlūm idine. Ve baʿżılar dimişlerdür ki: (6) "Her kürekden bu[2496] murād ḥāṣıl olur. Dişi ḳoyunuŋ küregi (7) olmaḳ lāzım degüldür."[2497] Ammā ḥükemā-yı Hind ve Ayġūr ve (8) Ḫaṭā'nuŋ ḳavli evvelkidür. Şimdi maʿlūm ola (9) ki küregi **[L 103b]** dört cihāta taḳsīm itmişler. Ve her ṭarafını bir cihete (10) virmişler. Küregüŋ başdan yaŋası ki ʿarīż cānibidür. (11) Şimāl cihetinüŋdür. Ve degirmi cānibi ki dibidür. **[A1 84a]** Cenūb (12) cihetinüŋdür. Ve yufḳa ṭarafı şarḳ cānibinüŋdür. Ve ḳalın (13) ṭarafı ġarbuŋdur. Ve küregüŋ ṣafḥasını altı ḳısm üzerine (14) taḳsīm itmişlerdür. Ve her ḳısmuŋ üzerine bir nevʿ maşlaḥat (15) yazılmışdur. Ol maşlaḥatı bilmek dileriseŋ ol ḳısma (16) naẓar idersin[2498] ve anda olan ḳanuŋ reşāşesinden (17) baʿżı aḥvāl istidlāl idüp ḥükemādan vārid olan aḥkāmı **[P1 201b]** (1) merʿī dutarsın. Ve daḫı maʿlūm ola ki küregüŋ dibine ki (2) müdevverdür. Ve şarḳ cihetinden yaŋadur. Aŋa arslan dirler. (3) Ve ḳalın ṭarafınuŋ ortasına ki ġarb cihetinden yaŋadur.[2499] Aŋa (4) ṭaġ[2500] dirler. Ve her birinüŋ üzerinde baʿżı aḥvāl yazılmışdur. (5) Ve şerḥinde aḥkāmı beyān olınmışdur. Ve küregüŋ[2501] ṣūreti budur.

2494 Bil ki Allah seni Ruhülkudüs ile destekledi.
2495 gerek: -N.
2496 bu: bir A1, N.
2497 degüldür: degül N.
2498 idersin: idesin A1.
2499 Aŋa arslan dirler. Ve ḳalın ṭarafınuŋ ortasına ki ġarb cihetinden yaŋadur: -L.
2500 ṭaġ: ṣaġ A1, N.
2501 küregüŋ: +şekli +ve N.

Şimāl

Yol ve kārvān aḥvāli

Ṣaḥrā ve ṭaġuŋ aḥvāli

Leşker ve cemʿiyyetinüŋ aḥvāli

Şehrlerüŋ aḥvāli

Uġrı ve ḥarāmī aḥvāli

Evlenmek aḥvāli

[P1 202a] [L 104a] [N 86a] (1) **el-Aḥkām**[2502]

Yol[2503] Aḥvāli[2504] ve Kārvānuŋ Aḥvāli

Eger (2) küregüŋ başında bir miḳdār siyāh reşāşeler gözüke (3) **delālet ider** ki kārvān selāmet üzredür.[2505] **Ve eger** (4) yine ol mevżiʿde aḳ reşāşeler gözüke delālet ider ki (5) kārvān selāmet üzerine gelmez. **Ve eger** ol (6) mevżiʿde ḳızıl reşāşeler ola delīldür ki kārvānda (7) ceng vāḳiʿ olmışdur. **Ve eger** kürek başınuŋ (8) kenārlarında baʿżı ḳara reşāşeler ola **[A1 84b]** delālet ider (9) ki kārvān şehre yaḳın gelmişdür. "Va'llāhu aʿlem bi-ṣıḥḥatihī."[2506]

(10) **Ṣaḥrā ve Ṭaġuŋ Aḥvāli**

Eger ṣaḥrā ve ṭaġuŋ ḳısmında (11) baʿżı siyāh reşāşeler ola delālet ider ki ol yıl (12) otlar şin ola. **Ve eger** aḳ reşāşeler var ola otsızlıḳ (13) delīlidür. Ve[2507] ṣaḥrānuŋ[2508] ḳuraḳlıġına delālet ider. Va'llāhu aʿlem.

(14) **Leşker ve Leşkerüŋ Cemʿiyyeti Aḥvāli**

Eger sipāh (15) ve leşkerüŋ ḳısmında siyāh reşāşeler gözüke ki eṭrāfda (16) cemʿ olmış ola ve küregüŋ aşaġası ṭolmış gibi ola. (17) Leşkerüŋ ḥareketine delīldür. **Ve eger** leşkerüŋ **[P1 202b]** (1) yirinde iki barmaḳ miḳdārı ḳara[2509] reşāşeler gözüke leşkerden (2) emīn olup selāmet üzerine olmaġa delālet ider. Ve leşker (3) daḫı ṣıḥḥat üzeredür. **Ve eger** siyāh

---

2502 El-aḥkām: -L.
2503 Yol: Yoluŋ N.
2504 Aḥvāli: +cenūb A1.
2505 üzredür: üzerinedür A1.
2506 Allah, onun doğruluğunu daha iyi bilir.
2507 Ve: -N.
2508 ṣaḥrānuŋ: -A1, N.
2509 ḳara: siyāh N.

reşāşelerüŋ (4) yirinde ḳızıl reşāşeler ola leşkerüŋ arasında ḳanlar (5) dökülse gerek. Va'llāhu aʿlem.

Şehrlerüŋ Aḥvāli

(6) Eger şehr ü şehristān yirinde ḳızıllıḳ gözüke delālet ider (7) ki ol şehrde ḳanlar dökülse gerek. **Ve eger** aḳ (8) gözüke delālet ider ki ol şehrde mevt ve ḳızlıḳ (9) vāḳiʿ ola. **Ve eger** ancaḳ siyāh reşāşeler gözüke (10) delālet ider ki ol şehrde olan ekābir ü ʿummāl ġāyetile (11) ḳuvvet üzredürler.[2510] **Ve eger** siyāh reşāşenüŋ arasında (12) bir ḳızıl noḳṭa gözüke delālet ider ki ol şehrde fitne[2511] (13) ve āşūb ve şūr u ġavġa vāḳiʿ ola. **Ve eger** ṣāfī (14) siyāh reşāşeler ola delālet ider ki ol şehrüŋ aḥvāli (15) ġāyetile eyüdür. Va'llāhu aʿlem.

Uġrılar ve Ḥarāmīlerüŋ[2512] Aḥvāli

(16) Eger anlaruŋ ḳısmında siyāh reşāşeler gözüke ḥarāmīlerüŋ (17) ḳuvvetine ve keṣretine delālet ider. Ve eger ol mevżiʿde **[L 104b] [P1 203a]** (1) ḳızıl reşāşeler ola[2513] delālet ider ki ol ḥarāmīler (2) ḳanlar dökmişler. **Ve eger** aḳ reşāşeler ola ḥarāmīlerüŋ (3) żaʿfına delālet ider. Va'llāhu aʿlem.

Evlenmek Aḥvāli

(4) Eger kürek dibinüŋ çuḳurına naẓar idüp ṣaġ u sālim (5) olup aşınmış yiri olmaya. Evüŋ maʿmūrluġına ve şādmānlıġına (6) delālet ider. **Ve eger** aşınmış **[N 86b]** ve egri bügri ola (7) evüŋ perīşānlıġına delālet ider.[2514] **Ve eger** küregüŋ (8) çuḳurında bir delik var ola ki igne ucı[2515] veyā çuvāl-dūz (9) ucı içine girür ola delālet ider ki ol evüŋ (10) ādemlerinden birisi yolsızdur. Ve eger küregüŋ (11) ḳalın kenārında arslan ṭarafından bir delik ola delālet (12) ider ki kürek ṣāḥibinüŋ ehl-i beytinden biri[2516] fevt olup (13) veyāḫūd ġāyetile ṣayru ola.

Ilḳı ve Ḳoyun Sürisinüŋ (14) Aḥvāli

Ṭaġ ṭarafına naẓar idüp küregüŋ dibinden yaŋa (15) insiz ṭarafından ḫaber virile. Eger ḳoyun sürisinüŋ (16) yirinde siyāh reşāşeler gözüke **[A1 85a]** delālet ider ki (17) ḳoyun sürisi leşkerden veyāḫūd yil ve dipiden veyā ḥarāmīlerden **[P1 203b]** (1) ḳaçmaḳ üzerinedür. **Ve**[2517] **eger** iki yirde birbirinüŋ ardınca (2) siyāh reşāşeler ola ılḳı ve süri emniyyet ve rāḥat üzeredür. (3) **Ve eger** ol mevżiʿde pāre pāre ṭaġıḳ[2518] aḳ nesneler (4) gözüke sürinüŋ ṭaġıḳlıġına[2519] delālet ider. **Ve eger** ol (5) mevżiʿde bir yirde beyāż ʿarīż ola ılḳınuŋ ṣayrulıġına (6) delālet ider. **Ve eger** uvaḳ[2520] aġ ola ve arpa miḳdārı (7) ola ılḳınuŋ mevtine delāletdür. **Ve eger** ṭaġuŋ (8) başından küregüŋ kenārına varınca siyāh

---

2510 üzredürler: üzerinedürler L.
2511 fitne: -A1.
2512 ḥarāmīlerüŋ: ḥarāmīler A1.
2513 ola: gözüke A1, N.
2514 ider: -N.
2515 ucı: -L.
2516 biri: birisi N.
2517 Ve: -N.
2518 ṭaġıḳ: ṭaġınıḳ L.
2519 ṭaġıḳlıġına: ṭaġınıḳlıġına L.
2520 uvaḳ: -L.

reşāşeler (9) ola ılḳı[2521] ve sürinüŋ keşretine ve vefretine delālet (10) ider. **Ve eger** küregüŋ kenārları ṭār olsa sürinüŋ (11) aruḳlıġına delālet ider. Va'llāhu aʿlem.

Māluŋ Aḥvāli

(12) Eger dilersin ki kendü sūd u ziyānuŋ içün ve māl ele girür mi (13) girmez mi ve[2522] ziyāde olur mı olmaz mı kürege[2523] naẓar idesin. (14) Ve[2524] ṭaġ[2525] **[L 105a]** ṭarafında göresin. Eger bir miḳdār siyāhlıḳ (15) gözükür[2526] delālet ider ki māl ele girür ziyāde daḫı olur. (16) Ammā eger siyāh reşāşelerile aḳlar āmīḫte ola (17) delālet ider ki māl elden[2527] gider. **Ve eger** siyāh **[P1 204a]** (1) reşāşelerüŋ öŋinde ayruca aḳ[2528] reşāşe gözüke delālet (2) ider ki uġrı ve ḥarāmīden ziyān göre. Va'llāhu aʿlem.

(3) Ḳar u Yaġmur u Ḳızlıḳ Aḥvāli

Eger ṭaġ ṭarafından[2529] (4) küregüŋ yuḳarudan yaŋasında iki barmaḳ miḳdārı aḳlıḳ (5) gözüke ol yıl çoḳ yagmurlar yaġa. Ammā taʿām[2530] (6) ṭārlıġ üzerine ola. **Ve eger** küçicek yaşşıca ḳaralar (7) ola delālet ider ki ol yıl çoḳ ḳar yaġa. **Ve eger** (8) ol mevżiʿde **[N 87a]** bulut renginde bir aḳ nesne gözüke veyāḫūd (9) ol yir aḳ ola ammā ġāyetile aḳ olmaya delālet ider ki (10) ḳış pek ola. **Ve eger** ṭaġ ṭarafından küregüŋ kenārında (11) küçicek delikler ola ḳızlıḳ ve ṭārlıġa delālet ider. **Ve eger** (12) küregüŋ dibinde arslana yaḳın ḳızıl reşāşeler (13) ola delīldür ki ol yıl deme ve dipi çoḳ ola.

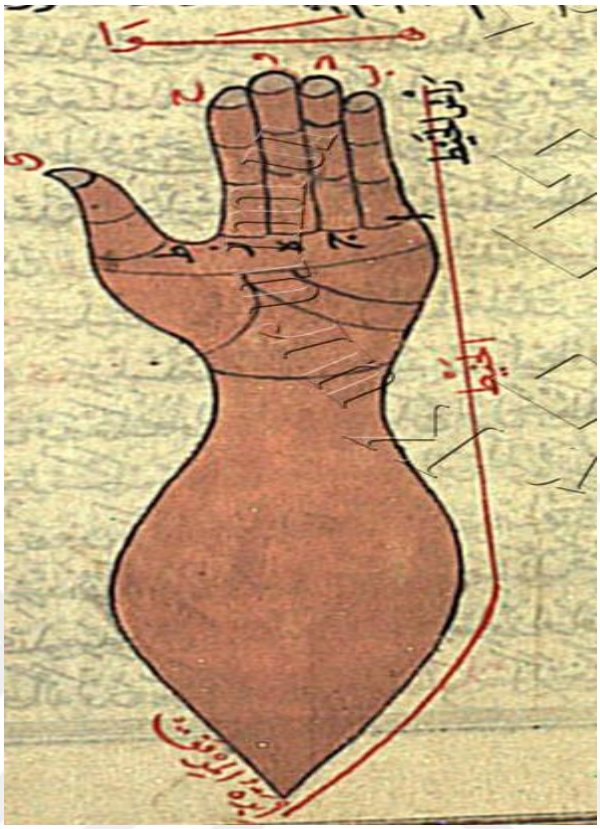
(14) el-ʿİlmü'ş-Şālis

Üçünci ʿilm ʿilm-i yeddür. (15) Yaʿnī elüŋ uzunlıġı ve kışalıġı ve barmaklaruŋ uzunlıġı (16) ve ḳışalıġı ve neye delālet itdüginüŋ ʿilmidür. Ve bu ʿilm (17) ġāyetile şerīf ve laṭīfdür. Ve ʿilm-i firāsetden ʿadd olınur. **[P1 204b]** (1) Ve ʿömrüŋ uzunlıġını ve ḳışalıġını ve māluŋ keşretini ve ḳılletini (2) ve neslüŋ ziyāde olmasını ve noḳṣānını ve kesb ü kāruŋ (3) ve müsāʿade-i rūzgāruŋ aḥvālini ve saʿādet ü şekāvetüŋ (4) ḥuṣūli bu ʿilmden maʿlūm itmek olur. Nitekim sābıḳā (5) *Kitābü'l-Esrār*'uŋ ʿibāretini ʿArabīce didügümüze muṭābıḳ (6) taḥrīr eyledük. İʿāde lāzım degüldür. Şimdi (7) maʿlūm olsun ki bu ʿilmüŋ ḳāʿidesi budur ki evvelā bir (8) bükülmiş ebrīşum alasın. Ve biş barmaguŋ ṭūlını (9) başġa başġa alasın tā kim barmaḳlaruŋ ṭūlı bir ebrīşumuŋ ṭūlında (10) maʿlūm ola. Şoŋra ol ebrīşumuŋ bir ucını (11) dirsegüŋ depesinden ki aŋa **ibretü'l-mirfaḳ [L 105b]** dirler ṭutup (12) elüŋ iç yüzinden aya üzerinden ṣırça barmaġınuŋ (13) büklümlerine yitişdüresin. Ve göresin ki ṣırça (14) barmaġınuŋ ḳanḳı büklümine ve büklümlerinüŋ ḳanḳı mevżiʿine (15) yitişmişdür. Ẕikr idecegümüz aḥkām ve delālātı (16) bundan maʿlūm idinesin. Ve biz bu mevżiʿde elüŋ ṣuretini (17) ve barmaḳlaruŋ ve ḫaytuŋ şeklini taṣvīr idelüm. Ve barmaḳlaruŋ **[P1 205a]** (1) miḳdārını ne yirden almak gerek ḥurūf-ı muʿcemile taʿyīn (2) idüp her bir barmaḳ içün ebced-i hevvez ḥurūfından (3) ikişer ḥarf on[2531] ḥarfe varınca

---

2521 ılḳı: ılḳınuŋ L.
2522 ve: veyā N.
2523 olmaz mı kürege: -N.
2524 Ve: ki N.
2525 ṭaġ: ṣaġ A1, N.
2526 gözükür: gözüküp +bellünse L.
2527 elden: elinden N.
2528 aḳ: -N.
2529 ṭarafından: ṭarafında N.
2530 taʿām: -A1.
2531 on: ol L.

taḥrīr idelüm (4) tā kim taʿlīm ü tefhīm içün āsān ola.[2532] Ṣūret-i yed[2533] budur. **[A1 85b] [N 87b]**

[A1 86a] [N 88a] [P1 205b] (1) Şimdi maʿlūm ola ki ḳaçan barmaḳlaruŋ miḳdārını ḫaytıla **[L 106a]** (2) almaḳ istersin gerekdür ki ḫaytuŋ ucını ṣırça (3) barmaġınuŋ aṣlından ki anuŋ üzerine **elif** yazılmışdur ṭutasın. (4) Ṣırça barmaġınuŋ[2534] başına varınca ki anuŋ üzerine (5) **be** yazılmışdur. Pes ṣırça barmaġınuŋ ṭūli budur. (6) Ve ṣırça barmaġınuŋ yanındaki[2535] ki aŋa ṭahāret barmaġı (7) dirler. Anuŋ ṭūlini daḫı buŋa göre alasın. Ve anuŋ aṣlında[2536] (8) **cim** ve başında **dal** yazılmışdur. Ve orta barmaġınuŋ aṣlında (9) **he** ve başında **vav**. Ve şehādet barmaġınuŋ aṣlında **ze** (10) ve başında **ḫa**[2537] yazılmışdur. Ve baş barmaġınuŋ aṣlında **ṭı** (11) ve başında **ye** yazılmışdur. Ḥarfden ḥarfe barmaġuŋ tūlidür. (12) Pes biş[2538] barmaġuŋ[2539] ṭūlini alduḳdan ṣoŋra ol ḫaytuŋ (13) ucını dirsegüŋ depesinden ki aŋa ibretü'l-mirfaḳ (14) dirler ṭutasın. Ve göresin ki ol ḫaytuŋ bir ucı elüŋ (15) iç yüzinden[2540] aya üzerinden[2541] ṣırça barmaġınuŋ ḳanḳı (16) büklümine yitişür? Ve ḳanḳısından mütecāviz olur? (17) Aḥkāmı aŋa göre beyān idesin. **Meṣelā** eger ḫaytuŋ **[P1**

2532 ola: +Ve +şekl +olınan +ṣūret A1.
2533 Ṣūret-i yed:-A1.
2534 barmaġınuŋ: barmaġuŋ L.
2535 yanındaki: yanındaġı N.
2536 aṣlında: aṣlından L.
2537 ḫa: cim L.
2538 biş: -L.
2539 barmaġuŋ: barmaḳ A1.
2540 yüzinden: +ve L.
2541 aya üzerinden: -A1, N.

206a] (1) bir ucı dirsegüŋ depesinde[2542] olup bir ucı şırça (2) barmaġınuŋ evvelki büklümine yitişmese[2543] delālet ider va'llāhu aʿlem[2544] (3) ki bu elüŋ ṣāḥibi ḳādir olmaya ki on (4) aḳçe veyā daḫı ziyāde żabt eyleye. Belki maʿişeti loḳma (5) loḳma "yevmün cedīd rızḳun cedīd."[2545] ḳābilinden ola. Ḥāṣıl u (6) maḥsūli ḫalḳ elinden ola. **Ve eger** ḫaytuŋ ucı (7) şırça barmaġınuŋ evvelki büklüminden tecāvüz itmeye delālet (8) ider ki bu nevʿ elüŋ ṣāḥibi ʿāciz ü fürū-mānde kimesne (9) ola. Ve maʿīşet taḥṣīlinde ġāyetile kāhil ola. Ve on (10) aḳçenüŋ cemʿine ḳādir olmaya. Ve eger eline bir miḳdār nesne (11) girürse fi'l-ḥāl ḫarc ola. **Ve**[2546] **eger** ḫaytuŋ (12) ucı şırça barmaġınuŋ evvelki büklüminden tecāvüz idüp (13) mafṣaluŋ nışfına ve nışfından eksüge veyā ziyādeye (14) yitişürse delālet ider va'llāhu aʿlem[2547] ki bu nevʿ elüŋ (15) ṣāḥibi kesb-i maʿāşa ḳādir kimesne ola ve kimseye (16) muḥtāc olmaya. Ammā māluŋ cemʿine ḳādir olmaya. Ve eline (17) giren tīz ḫarc ola. Ġāyeti bu ki[2548] ʿömri tamām **[L 106b]** olınca **[P1 206b]** (1) daḫli ḫarcına vefā eyleye.[2549] **Ve eger** ḫaytuŋ ucı şırça (2) barmaġınuŋ ikinci büklüminden tecāvüz idüp ikinci mafṣalınuŋ (3) baʿżısına yitişe delālet ider ki bu nevʿ elüŋ ṣāḥibi (4) kesb-i derāhim ü dīnāra ḳādirdür. Ve żabṭında māhirdür. (5) Ammā çoḳ māluŋ taḥṣīline ve cemʿine ḳādir olamaz. Ve eline (6) gireni tīz ḫarc ider. **Ve eger** ḫaytuŋ ucı şırça (7) barmaġınuŋ üçünci büklümine yitişürse bu nevʿ elüŋ (8) ṣāḥibi on biŋ aḳçenüŋ kesbine ve[2550] cemʿine ḳādir (9) olabilür. Ammā bundan artuġa ḳādir olamaz. Eger taḥṣīl (10) idebilürse sürʿatile ḫarc olur. Va'llāhu aʿlem. **[N 88b] Ve eger** (11) ḫaytuŋ ucı şırça barmaġınuŋ başından[2551] tecāvüz idüp (12) hevāya yitişürse bu nevʿ elüŋ ṣāḥibi yüz biŋ dirhem (13) māluŋ taḥṣīline ve cemʿine ḳādir olur. Ve daḫı ziyādeye. (14) Ve[2552] māl sebebiyle saʿādetlü ve devletlü kimesne[2553] olur (15) ve olur ki māl u menālile ḥākim ve emīr daḫı ola.[2554] Va'llāhu aʿlem.[2555] **[A1 86b]** (16) Pes maʿlūm ola ki bu ʿilm ġāyetile muʿteber ʿilmdür. Ve ḥükemā-yı (17) Hind ve tüccār-ı baḥr u berr[2556] bu ʿilmi istiʿmāl iderler. Ve ḫaṭāsı **[P1 207a]** (1) azdur. "Ve'l-ʿuhdetu ʿale'r-rāvī."[2557]

Aḥkām-ı Keşret-i Evlād ve Ḳıllet-i (2) Evlād

Ḥükemā-yı Hind ḳatında ḳāʿide budur ki (3) çünkim[2558] bir kimesnenüŋ evlādı[2559] çoḳ mı olur az mı olur (4) bilmek isterler.[2560] Baş barmaġınuŋ büklümine naẓar iderler. Eger (5) baş barmaġında olan büklümler ikişer ikişer (6) gözükür delālet ider ki bu nevʿ elüŋ

2542 depesinde: tepesinden A1, N.
2543 yitişmese: yitişmeye A1, N.
2544 va'llāhu aʿlem: -L.
2545 Yeni gün yeni azık.
2546 Ve: -L.
2547 delālet ider va'llāhu aʿlem: va'llāhu aʿlem delālet ider L.
2548 ki: kim A1, N.
2549 eyleye: eylemeye N.
2550 kesbine ve: -N.
2551 başından: ucından A1.
2552 Ve: Veyā A1.
2553 kimesne: kimse +va'llāhu +aʿlem .L
2554 ola: olur A1, N.
2555 Va'llāhu aʿlem: -L.
2556 baḥr u berr: berr ü baḥr N.
2557 Sorumluluk râvînin üzerindedir.
2558 çünkim: + evlādı L.
2559 evlādı: -L.
2560 isterler: dilerler L.

ṣāḥibine çoḳ[2561] evlād-ı[2562] (7) ẕükūr ve inās naṣīb olur. **Ve eger** baş barmaġında (8) ancaḳ iki büklüm vardur. Ve iki mafṣili[2563] ġāyetile yumşaḳ (9) ve çizisizdür ḳıllet-i evlāda delālet ider. Ve eger evlādı (10) olursa yaşamaz. Va'llāhu aʿlem.

Aḥkām-ı Ṭūl-i ʿÖmr (11) ve Ḳaṣr-ı ʿÖmr

ʿÖmrüŋ uzunlıġını[2564] ve ḳıṣalıġını[2565] bilmek dileyecek[2566] (12) ḳāʿide[2567] budur ki ṣaġ elüŋi doġru açup barmaḳlaruŋı (13) menṣūb ve mebsūṭ idesin. Ṣoŋra ṣırça barmaġa naẓar(14) idesin. Eger[2568] uzunlıġı ṭahāret barmagınuŋ üçünci (15) büklüminden geçüp mafṣil-i **[L 107a]** aʿlāsına yitişür ise ʿömr (16) uzunlıġına delālet ider. **Ve eger** ancaḳ ṣırça[2569] barmaġınuŋ[2570] (17) üçünci büklümine yitişürse ʿömrüŋ tavassuṭına delālet ider. **[P1 207b]** (1) **Ve eger** üçünci büklümine yitişmeyüp ikinci büklüminde[2571] (2) veyā daḫı eksükde ḳalur ise ʿömrüŋ ḳıṣalıġına delālet (3) ider. **Ve hem** ʿömrüŋ ṭūlını[2572] ve ḳaṣrını bilmek içün bir[2573] ḳāʿide (4) daḫı budur ki ayada olan büklüme ki ṣırça barmaġınuŋ (5) altından baş barmaġınuŋ[2574] ve şehādet barmaġınuŋ arasına (6) gider naẓar idesin.[2575] Eger büklüm ġāyetile āşkār ve ẓāhir (7) olup ṣırça barmaġınuŋ altından ayanuŋ bir ṭarafına tecāvüz (8) itmiş ola. ʿÖmrüŋ uzunlıġına delālet ider. **Ve eger** ġāyetile (9) ḫafī olup ṣırça barmaġınuŋ altından ayanuŋ bir ṭarafına (10) mütecāviz degülise ʿömrüŋ ḳıṣalıġına delālet ider. **Ve eger** (11) ayanuŋ ʿarżı miḳdārınca ne zāʾid ve ne nākıṣ ise ʿömrüŋ (12) tavassuṭına dālldür ki mābeynü's-sittīn ve'l-ḫamsīndür. Va'llāhu aʿlem.

(13) Raceʿa Bina'l-Kelāmu ilā-Ẕikri'l-İskender [2576]

(14) Geldük yine İskender bin Feyleḳūs'uŋ ẕikrine. Rāvī rivāyet (15) ve ḫāḳī ḥikāyet ider ki çünkim İskender, Ḥakīm-i (16) Feylesūf'dan bu ʿulūmı[2577] taʿlīm aldı.[2578] Feylesūf'ı vidāʿ idüp (17) yine memleketine göndürdi. **[N 89a]** Ṣoŋra Hind vilāyetinden rücūʿ **[P1 208a]** (1) idüp sāʾir memāliki ayaġı altına alup Arasṭaṭālīs (2) vezīri olup bir ān müfāraḳat itmezidi. Ve[2579] çoḳ ʿulūm u (3) maʿārif andan taḥṣīl eyledi. Cümleden ʿilm-i ġālib (4) maġlūb ve ʿilm-i ḳıyāfeti İskender'e[2580] taʿlīm idüp *Kitābü's-Siyāset* (5) *fī-Tedbīri'r-Riyāset*'de taḥrīr ve taḳrīr eyledi. (6) Ve biz daḫı bu iki ʿilmi bu risālede getürelüm tā kim

---

2561 çoḳ: evlād A1, N.
2562 evlād-ı: çoḳ A1, N.
2563 mafṣili: mevṣılı N.
2564 uzunlıġını: uzunlıġın L.
2565 ḳıṣalıġını: ḳıṣalıġın L.
2566 dileyecek: -L.
2567 ḳāʿide: ḳāʿidesi L.
2568 Eger: Ve N.
2569 ṣırça: barmaḳ L.
2570 barmaġınuŋ: ṣırça L.
2571 büklüminde: büklüminden L.
2572 ṭūlını: ṭūlı A1.
2573 bir: -A1, N.
2574 baş barmaġınuŋ: -A1, N.
2575 idesin: +ki N.
2576 Bu kelam bizi İskender'in bahsine geri döndürdü.
2577 ʿulūmı: ʿilmi L.
2578 aldı: eyledi +Ve A1, N.
2579 Ve: Velḥaṣıl L.
2580 İskender'e: İskender L.

cāmiʿ (7) ola. “Ve’t-tevfīḳu mina’llāh.”[2581] Şimdi maʿlūm ola ki (8) Arasṭaṭālīs *Kitābü’s-Siyāset*’de ġālib maġlūb **[A1 87a]** ʿilminüŋ (9) ḥaḳḳında buyurur ki: “**İʿlem** yā İskender enne haẕa’s-sırre’lleẕī (10) küntü eżaʿuhu leke ʿinde liḳāʾike aʿdāʾeke (11) ve ʿinde biʿṣetike li-ẕālike ḳuvvadeke fe-hüve mine’l-esrāri’l-ilahiyyeti’lletī **[L 107b]** (12) evdeʿanīha’llāhu Teʿālā ve ḳad ḫubbirtu min-ṣıḥḥatihī (13) ve cerrabtu min-fāʾidetihī mā-küntü fīhī saʿīden muvaffaḳan ve lem-tezel (14) tubāḥiṣinī ʿanhu ve tuḥaḳḳiḳu ʿalā-mā-fīhī fe-ektumu ʿanke (15) ʿilmehu ve uġaṭṭī ʿaleyke fāʾidetehu ve’l-āne eẕherahu’llāhu leke (16) ʿalā-şerīṭatinā fa’ktumhu veaʿmel bihī fe-innehu lā-yuḫṭīke (17) ebeden ve hüve en lā-telḳā min-aʿdāike bi-haẕe’l-hisābi illā **[P1 208b]** (1) men taʿlemü enneke ġālibuhu fe-in lem-yettefiḳ ẕalike faḥsib esmāʾe (2) ḳavvādike ve ersil men yuʿtīhi’l-ḥisābu’d-dāllu ʿale’l-ġalebeti (3) ve hüve en taḥsibe’sme ṣāḥibi’l-ceyşi ve esmeke bi-hāẕe’l-ḥisābi. (4) Va’ḥfeẓ mā-yectemiʿu leke min-külli vāḥidin minhumā (5) ṣumme eṭraḥ mā-ictimaʿ li-külli ismin minhumā mine’l-ʿadedi tisʿaten (6) tisʿaten. Ṣumme aḥfiẓ mā-yebḳā meʿake min-külli ismin minhumā (7) tisʿaten ev dūnehā ṣumme aʿmed ile’l-hisābilleẕī ażaʿahu leke ʿ (8) faṭlubhu fīhī miṣle mā-yebḳā meʿake mine’l-ismeyni fe-mā vecedtehu (9) feʿteḳıdhu fe-innehu ṣaḥīhun mücerrebun lā-yuḫālifuke ebeden in-şāʾallāh.”[2582] (10) Hāẕā kelāmuhu. Pes bu ʿilmüŋ ḳāʿidesi Arasṭaṭālīs’üŋ[2583] (11) buyurdığı üzre budur ki her ḳaçan ki dilersin ki (12) düşmenüŋ savaşına gidesin. Gerekdür ki ġālib maġlūb (13) ḥisābını bilesin ve şol düşmenüŋ üzerine varasın ki (14) ġālib maglūb hisābı üzre ol düşmen senüŋ maglūbuŋ (15) ola. Ve illā eger ġālib ise aŋa sen varmayasın. (16) Belki beglerüŋden şol kimesneyi göndüresin ki (17) bu ḥisāb üzre[2584] düşmene ġālib ola tā kim ẓafer senüŋ ola. **[P1 209a]** (1) Ve ġālib maġlūbuŋ ḳāʿidesi budur ki evvelā düşmenüŋ ismini (2) ebced hisābıyla ḥisāb idesin ki aŋa[2585] cümel-i ṣaġīr dirler. (3) Ve cümel-i ṣaġīr oldur ki elifden yā ḥarfine degin eḥāddur. (4) Ve yādan ḳafa varınca ʿaşerātdur. Ve ḳafdan ġayn ḥarfine (5) varınca miʾātdur. Ve ġayn elfdür. Ve cümel-i kebīr (6) oldur ki ḥurūf-ı ʿaşerāt ve miʾāt **[L 108a]** ve elf eḥāda (7) rāciʿ olur. **Meşelā ye** ḥarfi **[N 89b]** cümel-i ṣaġīrde ondur. Ammā (8) cümel-i kebīrde birdür. Ve **kef** ḥarfi cümel-i ṣaġīrde yigirmidür. (9) Ḳebīrde ikidür. “Ve ʿalā-haẕe’l-ḳıyās.”[2586] Pes ġālib maġlūb (10) ʿilminde cümel-i ṣaġīr muʿteberdür. Ve ṣūreti budur:

[2581] Başarı, sadece Allah’tandır.

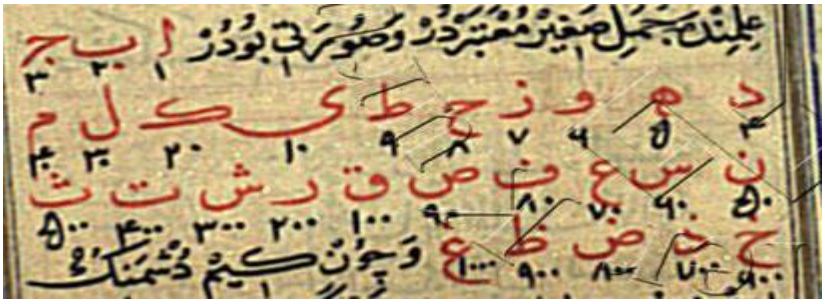
[2582] “Ey İskender! Bil ki sana vermiş olduğum sır, düşmanlarınla karşılaşma ve komutanlarından birini görevlendirme konusunda geçerlidir. Bu yüzden onu sakla. Bu, Allahutaala’nın bana bahşettiği ilahi sırlardan biridir. Onun doğruluğu konusunda bilgilendirildim. Faydalarını tecrübe ettim. Sen bana onun hakkında sorup dururken ben onu senden gizliyor ve üstünü örtüyordum. Böyle davrandığım için hiç mutlu değildim. Şimdi ise Allah, onu sana bir şartla gösterdi: ‘Onu gizle ve onunla amel et.’ O seni hiç yanıltmaz. Bu hesapla, düşmanlarınla karşılaşır karşılaşmaz -kabul etmeseler de- onlara galip geleceğini bilirsin. Komutanlarının isimlerini say ve galibiyete delalet eden sayı kadarını gönder. Ordu komutanıyla kendi ismini bu hesaba göre say. Onların toplamını al sonra toplanan isimlerden dokuzar dokuzar at. En son, kalan dokuzu veya ne kaldıysa al. Sana verdiğim bu hesaba güven. Seninle kalmasını istediğin iki ismi al. Bil ki bu seni asla yanıltmayacak tecrübe edilmiş, güvenilir bir yöntemdir.”

[2583] Arasṭaṭālīs’üŋ: Arasṭaṭālīs L.

[2584] üzre: üzerine A1.

[2585] aŋa: +cümel L.

[2586] Bu kıyasa (ölçeğe) göre.

Elif (1) be (2) cim (3) dal (4) he (5) vav (6) ze (7) ḥa (8) ṭı (9) ye (10) kef (20) lam (30) mim (40) nun (50) sin (60) ʿayn (70) fe (80) ṣad (90) ḳaf (100) ra (200) şın (300) te (400) ṣe (500) ḫı (600) ẕel (700) ḍaḍ (800) ẓı (900) ġayn (1000) Ve[2587] çünkim[2588] düşmenüŋ (14) ismini bu ḥisābıla **[A1 87b]** ḥisāb eyledüŋ ve ḥıfẓ itdüŋ. (15) Senüŋ ismüŋi daḫı[2589] veyā göndürecek kimesnenüŋ adını yine (16) cümel-i ṣaġīr ḥisābıyla ḥisāb idüp ẓabt idesin. Ṣoŋra (17) ṭālib ü maṭlūb isminden cemʿ olan ʿadedi başġa başġa **[P1 209b]** (1) ṭoḳuzar ṭoḳuzar ṭarḥ idesin. Ve bāḳī ḳalan ʿadedi başġa (2) başġa her birinden żabṭ idesin. Ṣoŋra bu cedvellere (3) naẓar idesin. Ve göresin ki ḳanḳısı ġālibdür. Aŋa (4) göre ʿamel idesin. Ve Ḥażret-i ʿAlī kerrema'llāhu vechehü'l-celī (5) bu ḳavāʿidi iki beytinde cemʿ idüp buyurmışlardur.[2590] **Naẓm**:[2591]

(6) Ve fi'z-zevci ve'l-efrādı yesmū eḳalluhā
(7) Ve ekṣeruhā ʿinde't-teḫālifu ġālibu

(8) Ve yaġlibu maṭlūbun iẕe'z-zevcu yestevī
(9) Ve ʿinde istivāi'l-ferdi yaġlibu ṭālibu[2592]

(10) Ve bu naẓmuŋ şerḥi bu cedvelden maʿlūm olur. Va'llāhu aʿlem.

2587 Ve: -N.
2588 çünkim: çünki L.
2589 daḫı: -L.
2590 buyurmışlardur: +ki A1, N.
2591 Naẓm: -A1.
2592 Çift ve tek sayılardan az olan yücedir. İhtilaf anında çok olan galiptir. Çift sayı, eşit olduğunda dilenilen galip olur. Tek olanın eşitliği hâlindeyse isteyen galip olur.

[L 108b] Bābü'l-Vāḥid (Bir Sayısı Bölümü)		
el-Vāhidu yaġlibu't-tisʿate (Bir dokuza galip gelir.) eṣ-Ṣemaniyetu taġlibu'l-vāḥid (Sekiz bire galip gelir.) el-Vāḥidu yaglibu's-sebʿate (Bir yediye galip gelir.) es-Sitetu taġlibu'l-vāḥid (Altı bire galip gelir.) el-Vāḥidu yaġlibu'l-ḫamsete (Bir beşe galip gelir.) el-Erbaʿatu taġlibu'l-vāḥide (Dört bire galip gelir.) el-Vāḥidu yaġlibu'ṣ-ṣelāṣe (Bir üçe gelip gelir.) el-İṣneyn yaġlibu'l-vāḥid (İki bire galip gelir.) eṭ-Ṭālibu yaġlibu'l-maṭlūbe (Talep eden talep edilene galip gelir.)	Ve tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz) Ve sebʿa (Yedi) Ve sitte (Altı) Ve ḫamse (Beş) Ve erbaʿ (Dört) Ve ṣelāṣe (Üç) Ve iṣneyn (İki) Ve vāḥid (Bir)	Vāhid (Bir) Vāhid (Bir) Vāhid (Bir) Vāhid (Bir) Vāhid (Bir) Vāhid (Bir) Vāhid (Bir) Vāhid (Bir) Vāhid (Bir)
[N 90a] [P1 210a] Bābü'l-İṣneyn (İki Sayısı Bölümü)		
et-Tisʿatu taġlibu'l-iṣneyn (Dokuz ikiye galip gelir.) **[L 109a]** el-İṣneyn yaġlibu'ṣ-ṣemāniyete (İki sekize galip eder.) es-Sebʿatu taġlibu'l-iṣneyn (Yedi ikiye galip gelir.) el-İṣneyn yaġlibu's-sitte (İki altıya galip gelir.) **[A1 88a]** el-Ḫamsetu taġlibu'l-iṣneyn (Beş ikiye galip gelir.) el-İṣneyn yaġlibu'l-erbaʿate (İki dörde galip gelir.) eṣ-Ṣelāṣetu taġlibu'l-iṣneyn (Üç kişiye galip gelir.) el-İṣneynu yaglibu'ṭ-ṭālibe (İki talep edene galip gelir.)	Ve't-tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz) Ve sebʿa (Yedi) Ve sitte (Altı) Ve ḫamse (Beş) Ve erbaʿ (Dört) Ve ṣelāṣe (Üç) Ve iṣneyn (İki)	İṣneyn (İki) İṣneyn (İki) İṣneyn (İki) İṣneyn (İki) İṣneyn (İki) İṣneyn (İki) İṣneyn (İki) İṣneyn (İki)
Bābü'ṣ-Ṣelāṣete (Üç Sayısı Bölümü)		
eṣ-Ṣelāṣetu taġlibu't-tisʿate (Üç dokuza galip gelir.) eṣ-Ṣemāniyetu taġlibu'ṣ-ṣelāṣete (Sekiz üçe galip gelir.) eṣ-Ṣelāṣetu taġlibu's-sebʿate (Üç yediye galip gelir.) es-Sittetu taġlibu'ṣ-ṣelāṣete (Altı üçe galip gelir.) **[L 109b]** eṣ-Ṣelāṣetu taglibu'l-ḫamsete (Üç beşe galip gelir.) el-Erbaʿatu taġlibu'ṣ-ṣelāṣete (Dört üçe galip gelir.) eṭ-Ṭālibu yaglibu'l-matlūbe (Talep eden talep edilene galip gelir.)	Ve't-tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz) Ve sebʿa (Yedi) Ve sitte (Altı) Ve ḫamse (Beş) Ve erbaʿ (Dört) Ve ṣelāṣe (Üç)	Ṣelāṣe (Üç) Ṣelāṣe (Üç) Ṣelāṣe (Üç) Ṣelāṣe (Üç) Ṣelāṣe (Üç) Ṣelāṣe (Üç) Ṣelāṣe (Üç)
[P1 210b] Bābü'l-Erbaʿa (Dört Sayısı Bölümü)		
et-Tisʿatu taġlibu'l-erbaʿate (Dokuz dörde galip gelir.) el-Erbaʿtu taġlibu'ṣ-ṣemāniyete (Dört sekize galip gelir.) es-Sebʿatu taġlibu'l-erbaʿate (Yedi dörde galip gelir.) **[N 90b]** el-Erbaʿatu taġlubu's-sittete (Dört altıya galip gelir.) el-Ḫamsetu taġlibu'l-erbaʿate (Beş dörde galip gelir.) el-Maṭlūbu yaġlibu'ṭ-ṭālibe (Talep edilen talep edene galip gelir.)	Ve tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz) Ve sebʿa (Yedi) Ve sitte (Altı) Ve ḫamse (Beş) Ve erbaʿa (Dört)	Erbaʿa (Dört) Erbaʿa (Dört) Erbaʿa (Dört) Erbaʿa (Dört) Erbaʿa (Dört) Erbaʿa (Dört)

Bābü'l-Ḫamsete (Beş Sayısı Bölümü)		
el-Ḫamsetu taġlibu't-tisʿate (Beş dokuza galip gelir.) **[L 110a]** eṣ-Ṣemāniyetu taġlibu'l-ḫamsete (Sekiz beşe galip gelir.) **[A1 88b]** el-Ḫamsetu taġlibu's-sebʿate (Beş yediye galip gelir.) es-Sittetu taġlibu'l-ḫamsete (Altı beşe galip gelir.) eṭ-Ṭālibu yaglibü'l-maṭlūbe (Talep eden talep edilene galip gelir.)	Ve't-tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz) Ve sebʿa (Yedi) Ve sitte (Altı) Ve ḫamse (Beş)	Ḫamse (Beş) Ḫamse (Beş) Ḫamse (Beş) Ḫamse (Beş) Ḫamse (Beş)
Bābü's-Sitte (Altı Sayısı Bölümü)		
et-Tisʿatu yaġlibu's-sittete (Dokuz altıya galip gelir.) es-Sittetu yaġlibu's-ṣemāniyete (Altı sekize galip gelir.) es-Sebʿatu taġlibu's-sitte (Altı beşe galip gelir.) el-Maṭlūbu yaġlibu't-ṭālibe (Talep eden talep edilene galip gelir.)	Ve't-tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz) Ve sebʿa (Yedi) Ve sitte (Altı)	Sitte (Altı) Sitte (Altı) Sitte (Altı) Sitte (Altı)
[P1 211a] Bābü's-Sebʿate (Yedi Sayısı Bölümü)		
es-Sebʿatun taġlibu't-tisʿate (Yedi dokuza galip gelir.) eṣ-Ṣemāniyetu taġlibu's-sebʿate (Sekiz yediye galip gelir.) **[L 110b]** eṭ-Ṭālibu yaġlibu'l-maṭlūbe (Talep eden talep edilene galip gelir.)	Ve tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz) Ve sebʿa (Yedi)	Sebʿa (Yedi) Sebʿa (Yedi) Sebʿa (Yedi)
Bābü'ṣ-Ṣemāniyete (Sekiz Sayısı Bölümü)		
ve't-Tisʿatu taġlibu'ṣ-ṣemāniyete (Dokuz sekize galip gelir.) el-Maṭlūbu yaġlibu't-ṭālibe (Talep edilen talep edene galip gelir.)	Ve tisʿa (Dokuz) Ve ṣemāniye (Sekiz)	Ṣemaniye (Sekiz) Ṣemaniye (Sekiz)
[N 91a] Bābü't-Tisʿate (Dokuz Sayısı Bölümü)		
Eṭ-ṭālibu yaġlibu'l-maṭlūbe (Talep eden talep edilene galip gelir.)	Ve tisʿa (Dokuz)	Tisʿa (Dokuz)

(1) **İkinci ʿilm** ki Arasṭaṭālīs İskender'e taʿlīm itmişdür. (2) Ḳıyāfet ʿilmidür.[2593] Bu ʿilmüŋ ḥaḳḳında Arasṭālīs *Kitābü's-Siyāset* (3) *fī-Tedbīri'r-Riyāset*'de buyurur ki: "**Yā İskender** ammā kāne (4) ʿilmu'l-firāseti mine'l-ʿulūmi'l-laṭīfeti'n-naẓariyyeti'l-fikriyyeti'lletī (5) yelzemuke ʿilmuhu ve teferrusuhu li-keṣreti żarūretike ile'n-nāsi **[P1 211b]** (1) ve taṣarru fihim beyne yedeyke **[A1 89a]** fe-uṣebbitü leke fī-hāẕe'l-faṣli min-delāʾili'l-firāseti (2) mā-ṣaḥḥa ʿalā-murūri'z-zamāni ʿilmuhu ve ebdeti't-tecribetu (3) ḥaḳīḳatehu."[2594] Va'llāhu aʿlem. Rāy-ı enver-i kīmiyā eṣere maḫfī ve pūşide (4) olmaya ki maʿlūm ve muḥaḳḳaḳdur ki insān envāʿ-ı mevcūdātuŋ (5) ḫulāṣasıdur. Ve insānı bilmek devlet-i ezelīnüŋ netīcesidür. (6) Anuŋçün ki saʿādet-i ebedī enbiyā ve evliyānuŋ maʿrifeti (7) żımnında mündericdür. Ve anlar insān[2595] ṣūretindedürler. Pes (8) insānuŋ maʿrifeti żarūrīdür. Ve anuŋ maʿrifeti ḫāliḳ-ı ʿālemüŋ (9) maʿrifetine sebebdür ki: "Men ʿarefe **[L 111a]** nefsehu fe-ḳad ʿarefe Rabbehu."[2596] (10) Ve bu maʿrifet erbāb-ı dāniş ve aṣḥāb-ı bīnişüŋ ehemm-i mühimmāt-ı (11) dīniyye ve aḳdem-i muḳaddimāt-ı

[2593] ʿilmidür: +budur L.

[2594] "Feraset ilmine gelince o ilim; insanlara ve onlara muamelede bulunma konusundaki yoğun ihtiyacın sebebiyle öğrenmen ve incelemen gereken nazari, fikri ve latif ilimlerden biridir. Bu fasılda sana zaman geçse de doğruluğunu koruyan, hakikati tecrübeyle sabit olan ferasetin alametlerini tespit ile anlatacağım."

[2595] insān: iḥsān A1, N.

[2596] Nefsini bilen, Rabbini bilir.

yaḳīniyyeleridür. Ve insānuŋ bir ẓāhiri (12) vardur. Ve bir bāṭını bir cism ü bir cān bir ṣūret ü bir sīret (13) ve insān mecmūʿı ẓāhir ü bāṭından ʿibāretdür. "Ve'ẓ-ẓāhiru (14) ʿinvānu'l-bāṭın." [2597] buyurduġı üzre insānuŋ ṣūret-i ẓāhiriyyesinden (15) sīret-i bātıniyyesini istidlāl itmek olur. Pes (16) bu eclden bu risālede birḳaç kelime firāset ʿilminde insānuŋ ḥavāṣṣ-ı (17) ẓāhire ve bāṭınesinüŋ maʿrifetinde taḥrīr idelüm tā kim **[P1 212a]** (1) ekābir ü eṣāgir içün ʿāmmü'l-fāʾide ola. Ve çünkim insānuŋ (2) ṣūreti maḥsūsdur. Ve idrāki eshel ve eẓherdür. Evvelā insānuŋ (3) ṣūreti ẓāhiriyyesini beyān idelüm. "**İʿlem** veffeḳake'llāhu (4) Teʿālā ilā-medāricu'l-meʿāric"[2598] ki insānuŋ kemāl-i maʿrifeti (5) ilhām u mükāşefe ve müşāhedeyle ʿayān olur. Ve bu mertebe (6) degüldür illā enbiyā vü evliyānuŋ mertebesi. Nitekim Mūsā ṣalavātu'llāhi (7) ʿaleyhi ilhām-ı Rabbānī sebebiyle Muṣṭafa Ḥażretleri'ni ṣalla'llāhu (8) ʿaleyhi ve sellem bildi. Ve zamānından ḫaber virdi. Ve nitekim (9) ʿĪsā ʿaleyhi's-selām iʿlām-ı sübḥānīyle Ḥażret-i Risālet'den (10) ḫaber virüp buyurdı ki: "***İnnī resūlu'llāhi ileykum muṣaddiḳan*** (11) ***limā beyne yedeyye mine't-Tevrāti ve mubeşşiren bi-resūlin ye'tī min-baʿdī*** (12) ***ismuhu Aḥmed.***"[2599] el-Āyet. Yaʿnī ben ki ʿĪsā'yam.[2600] Bir peyġamberüŋ vücūdından (13) size ḫaber virürem ki benden ṣoŋra gelse gerek. Ve ism-i (14) şerīfi **[N 91b]** Aḥmed olsa gerek. Ve nitekim evliyādan Selmān-ı (15) Farsī ve Üveys-i Ḳaranī gibi ki Peyġamber Ḥażreti'ni görmemiş iken (16) mükāşefe vü ilhāmıla bildiler. Ve anuŋ mutābaʿatında ḫānmān (17) ve māl u cān fidā eylediler. Ve ẕerrece ġam yimediler. **Beyt:**

[P1 212b] (1) Curʿa nūşān-ı ġameş Maʿrūf u Şiblī vü Cüneyd
(2) Cān furūşān-ı reheş ʿAmmār u Selmān u Bilāl[2601]

(3) Ve bu nevʿ maʿrifet ekābir-i evliyādan ġayrı kimesneye **[L 111b]** müyesser degüldür. (4) Ṣoŋra keşf ü ilhām mertebesinden aşaġa insānuŋ (5) maʿrifeti eflāk u encüm ve teʾşīr-i ʿulviyyātuŋ taḥḳīḳiyle müyesserdür. (6) Ve bu mertebe ḥükemā ve müneccimīn mertebesidür. Nitekim (7) Cāmāsp-ı Ḥakīm **[A1 89b]** bizüm peyġamberümüzüŋ vücūdından ḫaber virüp didi ki (8) "Ṣāḥibü devri'l-ḳamer mine'l-ʿArabi ve'l-ʿAcem."[2602] Ve Ḥażret-i Resūl'üŋ ṣaʿlam[2603] (9) şeriʿatınuŋ keyfiyyetini ve ṣemeresini tamām beyān itmişdür. Ve *Cāmāsp-nāme*'de (10) mesṭūrdur. Murād olınursa "Fe'l-yuṭlab ṣemmehu." [2604] Ve egerçi (11) ki bu nevʿ ʿilm mükāşefe ve ilhāmdan mādūndur. Ammā [2605] (12) zamāne mühendislerinden bir ḥakīm veyā bir ser-āmed müneccim gerekdür (13) ki kevākib-i sebʿanuŋ teʾşīrātı delāʾilinden bir kāmilüŋ (14) vücūdına ve bir fāżıluŋ vürūdına ʿālim ola. Ṣoŋra (15) bu mertebeden aşaġa insānuŋ maʿrifeti ḥāṣıl olmaz. İllā firāset (16) ve ḳıyāfet ve şekl ü heyʾet ü ṣūret ve ḫilḳatüŋ ʿilmi (17) sebebiyle. Ve egerçi ki bu nevʿ maʿrifet vaḥy ü ilhām **[P1 213a]** (1) ve mükāşefe ve ḥikmet-i nücūm

---

2597 Zahir (dış), bâtının (için) alametidir.

2598 Bil ki Allahutaala seni miraç derecesine muvaffak kıldı.

2599 "Hani, Meryem oğlu Îsâ, '**Ey İsrâiloğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim**' demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler" (Saf, 61/6).

2600 ʿĪsā'yam: ʿĪsā +peyġamberem A1.

2601 Onun gamını tutanlar Marûf, Şiblî ve Cüneyt idi. Ve onun yolunda canlarını verenler Ammâr, Selmân ve Bilâl idi.

2602 Arapların ve Arap olmayanların parlak döneminin sahibi.

2603 ṣaʿlam: ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem A1; ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ L.

2604 Olduğu yerden talep edilsin.

2605 Ammā: +eger A1, N.

mertebesinden aşaġadur.[2606] Ammā bu (2) ʿilmüŋ şemeresi ẓāhir ve vāżıḥdur. Ve ʿilm-i firāsetüŋ şerefinden (3) idi ki ʿAbdu'llāh bin Selām Ḥażret-i Seyyid-i Enām'ı bildi. (4) Ve īmānuŋ saʿādet-i ezelīsinden behremend oldı. Ve küfrüŋ (5) şeḳāvetinden ḳurtıldı. Ve insānı şekl ü ṣūretiyle (6) bilmek Ḥażret-i Resūlu'llāh'uŋ firāset-i ʿilmindendür. Ve enbiyā ve (7) evliyā ve ḥükemā vü ʿulemā ḳatında bu ʿilm ġāyetile şerīf ve maʿrifeti (8) latīfdür. Ve bu ʿilmüŋ şerāfetine delāʾil ʿaḳlī ve naḳlī (9) ve keşfī çoḳdur. Delāʾil-i naḳlīden biri budur ki Ḥażret-i Resūl[2607] (10) ʿaleyhi'ṣ-ṣalavatu ve's-selām[2608] buyurmışdur ki: "Uṭlubu ḥavāyiceküm (11) ʿinde ḥisāni'l-vücūh."[2609] Yaʿnī ḥācetlerüŋüzi ḫūb ṣūret (12) olan kimesnelerden ṭaleb idüŋ ve daḫı buyurmışdur (13) ki: "**El-bereketu fī-ṭıvāl-i ümmetī ve'l-hikmetu ve'l-ḳanāʾatun** (14) **fī-visāṭi ümmetī ve'l-fitnetu ve'l-ʿadāvetu fī-ḳışāri ümmetī.**" (15) Yaʿnī bereket **[L 112a]** benüm ümmetümüŋ uzun boylularındadur. Ve ḥikmet (16) ve ḳanāʿat orta[2610] boylularındadur.[2611] Ve fitne-engīzlik ve ʿadāvet[2612] (17) ḳışa boylularındadur.[2613] Ve bu nevʿ eḥādīṯ çoḳdur ki ḳıyāfet **[P1 213b]** (1) ʿilminüŋ[2614] müṣebbitidür. Ve bu ʿilmde ʿulemā ve fużalā çoḳ teʾlīfler (2) itmişler. Ve İmām-ı Şāfiʿī Ḥażretleri bu ʿilmde ġāyetile māhir (3) imiş. **[N 92a]** Ve anlaruŋ bir laṭīf risālesi vardur. Ve ol risālenüŋ (4) teʾlīfine sebeb bulmışdur ki bir gün Şāfiʿī Ḥażreti (5) seferinde bir şaḫṣuŋ[2615] evine[2616] ḳondı. Ve firāset naẓarıyla ol (6) şaḫṣa baḳup gördi ki ṣıfat-ı hamīdeye delālet (7) ider. Hīçbir nesne ol kişinüŋ ḳıyāfetinde ẓāhir (8) degüldür. Ammā żarūret eclinden bir iki gün anuŋ (9) evinde tevaḳkuf itdi. Ve ol şaḫṣ ḫiẕmetkārlıḳ vaẓīfesinden (10) ve "bi kaderi'l-imkānı ve'l-vusʿ"[2617] żiyāfetde[2618] hīç ḳuṣūr (11) ḳomadı. **[A1 90a]** Ve ḫademāt-ı lāyıḳa ve taʿẓimāt-ı fāʾiḳa **[H 146a]** ẓuhūra (12) getürdi. Bu maʿnīden İmām'uŋ beşeresinde (13) tamām melālet ẓāhir idi. Üç günden ṣoŋra İmām (14) ʿazm-i sefer idüp atına süvār[2619] olduḳda[2620] ol kerīhü'l-manẓar (15) olan kişi İmām içün bu bir iki günde ḫarc itdügini (16) "eżʿāfen mużāʿafeten"[2621] bir varaḳda defter idüp İmām'uŋ (17) eline ṣundı. Ve dirhem ü dīnār ṭaleb eyledi. Fi'l-ḥāl **[P1 214a]** (1) eṣer-i behcet[2622] ve sürūr İmām'uŋ beşeresinde ẓuhūr eyledi. (2) İmām'uŋ aṣḥābı İmām'dan evvelki melāletüŋ keyfiyyetinden (3) ve ṣoŋraki beşāşetüŋ kemiyyetinden suʾāl eyledükde (4) buyurdı ki: "Evvelki melāletüme sebeb ḳıyāfet ʿilminde (5) vāḳiʿ olan şübhe idi. Ve bu ʿilmüŋ ṣıḥḥatine ʿadem-i iʿtiḳād-ṭārī (6) olması idi. Ve şimdiki feraḥum ol şübhe zāʾil (7) olup bu ʿilme iʿtiḳādumuŋ izdiyādı feraḥıdur." Pes İmām (8) aṣḥāb içün bu ʿilmde[2623] bir laṭīf risāle taṣnīf eyledi. (9) Ve Şeyḫü'l-

---

2606 aşaġadur: aşaġa A1.
2607 Resūl: Resūlu'llāh A1.
2608 ʿaleyhi'ṣ-ṣalavatu ve's-selām: ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem L.
2609 Benzer anlamda bir hadis "Hayrı, güzel yüzlüler nezdinde arayın" (Canan, 2001: 7, 209).
2610 Ve ḥikmet ve ḳanāʿat orta: -A1, N.
2611 boylularındandur: -A1, N; boylularında L.
2612 ʿadāvet: +ve +ḥikmet +ḳanāʿat A1.
2613 boylularındandur: +ve +ḥikmet +ḳanāʿat +orta +boylularındadur A1, N.
2614 ʿilminüŋ: + ʿilminde N.
2615 şaḫṣuŋ: -L.
2616 evine: eve L.
2617 İmkân ve genişlik ve ölçüsünde.
2618 żiyāfetde: żiyāfetinde L.
2619 süvār: sefer +altın +urup H, L.
2620 olduḳda: bindüḳde H, L.
2621 Kat kat, pek çok kez artırılmış olarak.
2622 behcet: -N.
2623 bu ʿilmde: -H, L.

Muvaḥḥidīn İbn-i ʿArabī daḫı bu ʿilmde bir risāle (10) teʾlīf itmişler[2624] ve aña *Tenḳīḥ* ism ḳomışlar. Ve Seyyid ʿAlī (11) Hemedānī'nüñ daḫı[2625] bir risālesi vardur ki adı *Mirʾātü'r-Ricāl'* dür. **[L 112b]** (12) Ve bu risālelerden ġayrı teʾlīf çoḳdur. Ġaraż ki (13) bu ʿilmüñ fażīletine delāʾil-i naḳlī çokdur. Ammā delīl-i (14) ʿaḳlī bu ʿilmüñ fażīletine budur ki behāʾim ve ṭuyūruñ (15) ṣūret ü eşḳālinden ḫiṣāl-i ḥamīde ve ẕemīmenüñ (16) ḫavāṣṣı ḥükemā ve ʿulemā arasında mücerreb ü muḳarrerdür.[2626] Pes (17) insāndaki mertebe-i cāmiʿadur.[2627] "Be-ṭarīḳ-i evlā."[2628] Ammā **[P1 214b]** (1) gerekdür ki ʿilm-i ḳıyāfet ve firāsete ʿālim **[H 146b]** olan kimesne iḥtiyāṭ-ı (2) tamām üzre olup şaḫṣuñ her ʿużvınuñ keyfiyyetini bilmekde (3) başīret üzre ola. Tā kim maġlaṭaya düşmeye. (4) Zīrā ki olur ki insānuñ bir użvı ḥamāḳate delīldür. (5) Ammā iki ʿużv veyā daḫı ziyāde ʿaḳl u kiyāsete dāll olur. (6) Pes gerekdür ki ṣāḥib-i firāset bu ḥālde tefekkür idüp (7) şaḫṣuñ ḥamāḳatine ḥükm itmeye. Belki kiyāsetine ḥükm (8) eyleye. Zīrā ki bir delīl-i ʿaḳlī ki hamāḳate delālet ider. Kiyāsete (9) dāll olan iki delīlüñ birisi sebebiyle müfaraḳat idüp bir (10) delīl-i ʿaḳlī ki kiyāsete delālet ider muʿārıżsız **[N 92b]** ḳalur. (11) Pes be-mūcib "*İnne'l-hasenātı yuẕhibne's-seyyi'āt.*"[2629] Ol şaḫsuñ (12) ʿaḳl u kiyāseti ṭarafını tercīḥ itmek gerek. Ve bāḳī (13) delīlleri ve eşkālleri bu ḳāʿide üzere ḳıyās eylemek gerek. (14) "Fe'f-hem terşed."[2630] Ve çünkim muḥaḳḳaḳdur ki ṣūretler ve şekller (15) ḫiṣāl-i pesendīde[2631] ve nā-pesendīdeye[2632] delīldür. Pes lāzımdur ki (16) bu ʿilmde ihtimām-ı tāmm idüp bu ʿilm kemālile ḥıfẓ (17) olına. Ve selāṭīn-i kāmkār ve ümerā-yı nāmdāruñ himmetleri **[A1 90b] [P1 215a]** (1) ẕimmetinde vācibdür ki ḫavāṣṣ u ʿavāmuñ her birine naẓar (2) idüp istiʿdādına ve ḳabiliyyetine muvāfıḳ ve ḳıyāfetine lāyıḳ (3) şuġl ü ʿamel buyuralar. **Beyt**:[2633]

Coz be-ḫıredmend mefermā ʿamel
(4) Gerçi ʿamel kāri ḫıredmend nīst[2634]

Tā kim memleketüñ (5) intiẓāmına ve raʿiyyetüñ refāhiyyetine ve devlet ve fermān-revāyī (6) ve nuṣret ve cihān-güşāyīnüñ **[L 113a]** mezīdine sebeb ola. (7) Ve eger baʿżı **[H 147a]** kimesnede ḳıyāfet yüzinden (8) ṣıfat-ı żemīmeye delālet ider. Nesneler çoḳ ola riyāżet ve (9) tehẕīb-i aḫlāḳ ve terbiyyet-i meşāyiḫ sebebiyle tebdīl (10) olmaḳ cāʾizdür. Nitekim mervīdür ki Eflāṭūn işitdi (11) ki Hind'de bir Ḥakīm vardur ki ḳıyāfet ʿilminde ġāyetile (12) ṣāḥib-vuḳūfdur. Ve bu ʿilmde tamām iştihārı vardur. (13) Kendü ṣūretini taṣvīr itdürüp şākirdleriyle eline virüp (14) Hind Ḥakīmi'ne göndürdi. Ḥaḳīm-i Hindī çünki (15) Eflāṭūn'uñ ṣūretini gördi. Çoḳ ṣıfat-ı ẕemīme ol (16) ṣūretden beyān buyurdı. Ve bir kāġada yazup Eflāṭūn'uñ (17) şākirdleri ile Eflāṭūn'a göndürdi. Çünkim şākirdler **[P1 215b]** (1) Eflātūn'uñ ḫiẓmetine geldiler. Eflāṭūn mā-cerādan (2) suʾāl itdükde şākirdleri

---

2624 itmişler: itmişdür A1.
2625 daḫı: -H, L.
2626 muḳarrerdür: muḳadderdür N.
2627 Derkenar: Faṭma Refiʿā'dur isimleri A1.
2628 En doğru ve tercihe değer yol ile.
2629 "(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. **Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.** Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür" (Hûd, 11/114).
2630 Anla ki, doğru yolda olasın.
2631 pesendīde: pesendīdeye H, L.
2632 ve nā-pesendīdeye: -H, L.
2633 Beyt: -A1.
2634 Akıllı insandan başkasına amel etmesini söyleme. Gerçi akıllı insanın işi amel etmek değil.

didiler ki: “Ḥakīm-i Hindī (3) firāset ve ḳıyāfet ʿilminden ġāyetile bī-vuḳūf kimesnedür. (4) Anuŋçün ki sizüŋ ṣūretiŋüzden bī-nihāyet evṣāf-ı (5) ẕemīme taḳrīr eyledi. Ve biz şunca zamāndur ki sizüŋ (6) ḫiẕmetiŋüzde oluruz. Ve sizden bir ṣıfat-ı ẕemīme müşāhede (7) itmiş degülüz.” didükde Eflāṭūn eyitdi ki: (8) “Ḥakīm’üŋ didügini tafṣīl üzre beyān idüŋ.” Şākirdleri (9) Ḥakīm-i Hindī’nüŋ didügini bi-tamāmihi beyān eylediler. Eflāṭūn (10) iʿtirāf idüp buyurdı ki: “Ḥakīm-i Hindī ʿilm-i firāsetde (11) kāmil kimesnedür. Ve buyurduġı ṣıfāt-ı ẕemīmeler benüm (12) nefsümde[2635] mevcūd idi. **[H 147b]** Ammā riyāżet ve taṣfiye ve ehl-i (13) kemālüŋ ḫiẕmeti sebebiyle cemīʿ evṣāf-ı ẕemīmeyi aḫlāḳ-ı (14) ḥamīdeye tebdīl itmişem. **Pes** maʿlūm oldı ki tebdīl-i (15) aḫlāḳ mümkindür.[2636] Ve eger[2637] tebdīl-i aḫlāḳ riyāżetile (16) ve ṣoḥbet-i meşāyiḫ ve terbiyetleriyle mümkin olmayaydı enbiyānuŋ (17) daʿveti ve evliyānuŋ irşādı **[N 93a]** żāyiʿ olurıdı. Pes[2638] tebdīl ü **[P1 216a]** (1) tekmīl aḫlāḳa saʿy-i cemīl itmek erenlerüŋ kārıdur. **Beyt**:[2639]

(2) Eger be-āb-ı riyāżet ber-āverī ġuslī
[L 113b] (3) Heme kedūret-i dil-rā ṣafā tüvānī kerd[2640]

(4) Pes ẕikr olınan mukaddimāt-ı yaḳīniyyenüŋ mūcibiyle ʿilm-i (5) ḳıyāfete ve firāsete ıṭṭılāʿ-ı selāṭīn ve vüzerā ve ümerānuŋ (6) ḥāline münāsibdür tā ki[2641] ḫavāṣṣ u ʿavāmdan her kim ki ḫiẕmetlerine (7) gelse daḫı söylemedin ṣūretlerinden sīretlerine ḥükm idüp (8) maġlaṭaya düşmeyeler.[2642] **Şimdi** maʿlūm-ı rāy-ı ʿālem-ārāy ola (9) ki Arasṭaṭālīs ve Boḳrāṭ ve İmām Şāfiʿī ve İmām Rāżī (10) ve Şeyḫü’l-Muvaḥḥidīn ve Seyyid ʿAlī Hemedānī ve sāʾir hükemā-yı Hind (11) ve Rūm müttefiḳlerdür ki aḥsen-i ḫilḳat ve aʿdel-i (12) heyʾet budur ki **[A1 91a]** ġāyetile uzun olmaya ve ġāyetile ḳıṣa (13) daḫı olmaya. Ve eti yumşaḳ ola. Ve ġāyetile aḳ olmaya. Belki (14) ḥumret ve ṣufret arasında ola ki gendüm-gūn yaʿnī[2643] (15) buġday yeŋlü[2644] dirler.[2645] Ve saçı ḳıvırcuḳ olmaya. Ve hem ṣaçı (16) ve ṣaḳalı uzun olmaya ve mutavassıṭ ola. Ve ġāyetile ḳılı siyāh (17) olmaya. Belki ḳumral şeklinde ola. Ve yüzi uzun olmaya. **[P1 216b]** (1) Ve ḳatı degirmi daḫı[2646] olmaya. Ve gözleri çuḳurda olmaya. Ve gözlerinüŋ **[H 148a]** (2) çoġı siyāh ola.[2647] Eger hep siyāh olursa (3) nūrun-ʿalā-nūr ammā benī[2648] Ādem’de bu nevʿ göz bulınmaz dirler. Ancaḳ Ḥażret-i (4) Resūlu’llāh’da var imiş ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve ālihi ve ṣaḥbihi.[2649] Ve başı büyük (5) ola ki ʿalāmet-i devletdür. Ve kürekleri ʿarīż (6) ola ki ʿalāmet-i şecāʿatdür. Ammā arīżü’l-ḳafa olmaya ki ʿalāmet-i (7) ḥamāḳatdür. Ve boynı toġru ola ve ardı muʿtedil ola. Ve ucasında (8) ve oŋurġasında et olmaya. Ve barmaḳları uzun ve (9) ince ola. Ve ayası küşāde ola. Ve çoḳ sözlü ve çoḳ gülici (10) olmaya. Meger ḥācet

---

2635 nefsümde: -N.
2636 tebdīl-i aḫlāḳ mümkindür: -A1, N.
2637 Ve eger: -A1.
2638 Pes: -A1.
2639 Beyt: -N.
2640 Eğer riyazet suyu ile gusül alırsan, bütün gönül kirlerinden temizlenirsin.
2641 ki: kim A1, H, L, N.
2642 düşmeyeler: +Pes N.
2643 ki gendüm-gūn yaʿnī: -H, L.
2644 yeŋlü: eŋlü A1, N.
2645 dirler: ola H, L.
2646 degirmi daḫı: daḫı degirmi A1.
2647 ola: +Ve N.
2648 benī: -A1.
2649 ve ālihi ve ṣaḥbihi: -A1, N.

vaktinde ve ḳatı ivici olmaya. Ve baṭī daḫı (11) olmaya. Naẓarında feraḥ ve sürūr ola. Māla ṭāmiʿ olmaya. Ḥükemā (12) ve ʿulemā buyurmışlardur ki: "Aʿdel ve aḥkam-ı ḫilḳat budur ve Resūlu'llāh (13) Ḥażretleri'nüŋ ḫilḳati böyle **[L 114a]** idi[2650] ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve ālihi ve ṣaḥbihi."[2651] (14) Pes bir kimse[2652] eger ḳādir olursa ki şuncılayın kimesne bulup (15) muṣāḥib idinse "fe-bihā ve niʿme."[2653] Ve bu nevʿ kimesne nādirü'l-vücūddur. (16) Ve illā gerekdür[2654] ki ḳıyāfetinüŋ ekṣeri ḫūb ve merġūb (17) olan ile muṣāḥib ola. Ve ḥükemā ve ʿulemā buyurmışlardur ki: **[P1 217a]** (1) "Ġāyetile aḳ olan kimesne ki gözleri aşḳar ola. Ve alnı (2) vāsiʿ ola ve çeŋesi ṭār ola. Ve başında **[N 93b]** ve gövdesinde (3) ḳıl çoḳ ola. Ve ṣaḳalı uzun ola.[2655] Ve ġāyetile ḳaba ola ki (4) aŋa Farsīce belmerīş dirler." Niteki[2656] Ḥüssām *Luġat*'ında ẕikr ider. **Beyt**:[2657]

müfteʿilün müfteʿilün fāʿilün

(5) Ṭaşaġı debeye dinür bādkend
Saḳalı ḳabāya dinür belmerīş

(6) Ḫāṣṣa ki bu ḳıyāfetile **[H 148b]** beŋzi ʿilletsiz ṣaru ola. Ve derisi ve eti[2658] (7) ḫaşin ola. Ve gözleri çimlūz ola. Ve dişleri ṣaru ola. (8) Ve aġır cānlu ola. Şunuŋ gibi ādemden ḳaçmak gereksin. (9) Nitekim efʿā-yı ḳattālden ḳaçarsın. Ve ṣāḥib-keşşāf buyurur ki: (10) "Üç nesne vardur ki ḳavunda kemāldür ve insānda olıcaḳ[2659] (11) noḳṣāndur." Nitekim bu ḳıtʿada buyurmışdur. **Ḳıṭ'a**:

(12) Ṣelāṣun hunne fi'l-bıṭṭıḫi faẕlun
Ve fi'l-insāni menḳaṣatun ve ẕille
(13) Ḫuşūneti cildihi ve's-sıḳlu fīhī
Ve ṣufretu levnihi min-ġayri ʿille[2660]

(14) Bu ecldendür ki ʿilletsiz beŋzi ṣaru olanuŋ cibilliyyeti (15) nifāḳ üzre olur. "Eʿāẕena'llāhu min-şerrihi."[2661] **[A1 191b]** Şimdi biz[2662] bu maḥalde (16) selefüŋ tertībini riʿāyet idüp insānuŋ ḳıyāfetini başdan (17) ayaġa varınca her ʿuẕvınuŋ aḥkāmını taḥrīr idelüm in-şāʾallāh. **[P1 217b]** (1) Evvelā ḳıyāfet ʿilminüŋ ḥaddi ve taʿrīfi budur ki: "**El-firāsetu** (2) **ʿibāretun ʿani'l-istidlāli bi'l-aḥvāli'ẓ-ẓāhireti ʿale'l-aḫlāḳi'l-bātıneti**." (3) Yaʿnī firāset ʿilmi budur ki insānuŋ aḥvāl-i (4) ẓāhiresinden aḫlāḳ-ı bāṭınesine istidlāl idesin. (5) "**Fe-min-ẕalike'r-reʾs.**"[2663] Aḥvāl-i ẓāhirenüŋ cümlesinden biri başdur. (6)

2650 idi: -A1.
2651 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve ālihi ve ṣaḥbihi: -H, L, N.
2652 kimse: kimesne A1, N.
2653 Anla ki doğru yolda olasın.
2654 gerekdür: gerek H, L.
2655 ola: -H, L.
2656 Niteki: Nitekim N.
2657 Beyt: -A1, Naẓm H, L.
2658 derisi ve eti: eti ve derisi N.
2659 olıcaḳ: vāfir H, L.
2660 Üç şey kavunda fazilet, insanda ise noksanlık ve zillettir. Kabuğunun kalınlığı ve ağırlığı. Renginin sebepsizce sarılığı.
2661 Allah bizi onun şerrinden korusun.
2662 biz: siz N.
2663 O kafadan.

Maʿlūm ola ki baş bedenüŋ şavmaʿasıdur. Ve havāss-ı ḫamse-i (7) ẓāhirenüŋ cāmiʿidür. Ve çoḳ ʿalāmāt u āyāta maẓhardur. Pes (8) başlaruŋ aḥseni ve aḥmedi muʿtedil olandur. Ve ṣıfatı budur (9) ki **[L 114b]** ṭob gibi müstedīrü'ş-şekl ola. Ve ṭulunları bir miḳdār (10) içerü ola. Ve öŋi ve ardı sehlce çıḳıḳ ola. Bu nevʿ (11) baş ʿaḳl-ı tamāma **[H 149a]** ve ḥüsn-i fehm ve fikr-i ṣaḥīḥe dālldür. Ve ṣāḥibi (12) evṣāf-ı ḥāmīdeye muttaṣıf kimesnedür. **Ser-i bozorg**:[2664] Büyük baş (13) himmet-i ʿāliyeye delālet ider. Ammā ġāyetile büyük olıcaḳ belāhate (14) ve fikrüŋ fesādına ve rāyuŋ ıżṭırābına dālldür. **Ser-i bisyār ḫord**: (15) Ġāyetile küçicek baş ʿaḳlsızlıġa delīldür. **Eş-şuʿūr** (16) **mūy-ı duruşt**: İri ḳıl şecāʿate delālet ider. **Mūy-ı nerm**: (17) Yumşaḳ ḳıl ḳorḳaḳlıġa delīldür. **Mūy-ı muʿtedil:** İrilikde **[P1 218a]** (1) ve yumşaḳlıkda muʿtedil olan ḳıl ṣıfatuŋ iʿtidāline (2) delālet ider. **Bisyārī mūy**[2665] **ber-puşt**: Arḳa üzerinde çoḳ (3) ḳıl olmaḳ şehvete ḥarīṣ olmaga dālldür. **Bisyārī** (4) **mūy ber-şānehā ve kerden**: Boyunda ve küreklerüŋ üzerinde **[N 94a]** (5) çoḳ ḳıl olmaḳ şecāʿat ve ḥamāḳate delālet ider. **Bisyārī** (6) **mūy ber-şikem ve sīne**: Gögüs ve ḳarın ḳıllu olmaḳ (7) eblehliġe delīldür. **Mūy-ı endek ber-aʿżā**: Gövdede ḳıl az olmak (8) tabʿuŋ letāfetine ve zekāvetine delīldür. **El-levnu** (9) **reng-i surḫ-ı āteşī:** Ġāyetile ḳızıl beŋiz ivmeklige ve tīz tīz (10) öykelenüp sehl nesneden ḫışmgīn olmaġa dālldür. (11) **Reng-i zerd-i bī-ʿillet**: ʿİlletsiz ṣaru beŋiz ḫubṣ-ı bāṭına (12) ve nifāḳa delīldür. **Reng-i surḫ u sipīd**: Aḳlu[2666] ḳızıllu beŋiz (13) aḫlāḳ-ı ḥamīdenüŋ iʿtidāline ve ṭabʿ ve mizācuŋ istiḳāmetine (14) delālet ider. **Reng-i surḫ-ı şāfī**: Ṣāfī ḳızıl beŋiz siyāsete (15) delīldür. **Reng-i zerd-i be-siyāhī māʾil**: Ḳaraya māʾil ṣaru beŋiz (16) aḫlāḳ-ı ẓemīmeye delālet ider. **Reng-i esmer yaʿnī gendüm-gūn**: (17) Buġday[2667] yeŋlü[2668] beŋiz[2669] zīreklige ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeye delālet ider. **[P1 218b]** (1) **El-cebhetu pīşānī firāḫ-ı bī-ʿurūḳ ve aʿṣāb**: **[H 149b]** (2) Siŋirsiz ve ṭamarsız açuḳ alın **[A1 92a]** muḫāṣamata ve nā-sāzkārlıġa (3) dālldür. **Pīşānī bisyār bozorg**: Ġāyetile büyük alın (4) kāhilliġe delīldür. **[L 115a] Pīşānī mütevassıṭ:** Orta alın dimāġuŋ kuvvetine (5) ve fikr-i ṣaḥīḥe delīldür. **Çīn-i der-miyān-ı ebrū ve pīşānī** (6) **ez-cānib-i ser-be-cānib-i bīnī**: Alın ile ḳaş arasında vāḳiʿ olan (7) büklüm ki baş cānibinden burun ṭarafına ola ḳahr u (8) ġażaba ve dāʾim nā-münāsib işler işlemege delīldür. (9) **Çīn-i pīşānī ez-cānib-i şaḳīḳa**: Alnuŋ büklümi ṭulun (10) ṭarafından ẓekāvete delīldür. **Çīn-i bisyār der-pişānī**: (11) Alında çoḳ büklüm[2670] olmaḳ[2671] ekşi ṣuratlulıġa ve lāf u güzāf (12) urmaḳlıġa dālldür. **El-ḥācibu ebrū-yı bisyār mūy**: (13) Ḳılı çoḳ ḳaş ġam u endūha delīldür. **Ebrū-yı dırāz-ı keşīde**: (14) Çekilmiş uzun ḳaş tekebbüre ve ḫōd-pesendlige delīldür.[2672] (15) **Bārīkī ser-i ebrū-yı ez-cānib-i bīnī**: Burun ṭarafından ḳaşuŋ (16) inceliġi muḫāṣamata delīldür. **Bülendī ser-i ebrū-yı ez-cānib-i şaḳīka**: (17) Ṭulun ṭarafından ḳaşuŋ yüksekliġi tekebbür ve lāf urmaġa **[P1 219a]** (1) dālldür. **Ebrū-yı küşāde**: Arası açuḳ ḳaş feraḥ ve sürūra (2) delīldür.[2673] **Ebrū-yı bārīk**:[2674] İnce ḳaş ẓekāvete ve behcet (3) ve sürūra ve nefsüŋ leṭāfetine dālldür. **Ebrū-yı mütevassıṭ**:

2664 Ser-i bozorg: Bozorg ser H, L.
2665 Bisyārī mūy: Mūy-ı bisyār A1, N.
2666 Aḳlu: Aḳ H, L.
2667 Buġday: -H, L.
2668 yeŋlü: eŋlü A1, N; -H, L.
2669 beŋiz: -H, L.
2670 büklüm: +ki N.
2671 olmaḳ: ola N.
2672 delīldür: +Ve A1.
2673 Arası açuḳ ḳaş feraḥ ve sürūra delīldür: -A1.
2674 Ebrū-yı bārīk: -A1.

(4) Uzunlıkda ve ḳışalıḳda ve yoġunlıḳda[2675] ve inceliḳde muʿtedil (5) olan ḳaş ḳabż u basṭuŋ iʿtidāline delīldür. Va'llāhu aʿlem.

(6) **El-ʿayn**[2676]

Arasṭaṭālīs *Kitābü'ş-Siyāset*'de buyurur (7) ki: "Yā İskender delāʾilu'l-ʿuyūni lā-tekādu tuḫṭīḳe (8) ve leke fihe'r-rıżā **[N 95b]** ve'l-gażabu ve'l-meḥabetu **[H 150a]** ve'l-bigżatu ve (9) erdeʾl-ʿuyūnu'z-zurku ve erde'z-zurḳi el-firūzeciyyetu veʿalem. (10) Yā İskender enne aḥvāle'l-ʿayni tuʿteberū min-vucūhin eḥaduhā (11) el-vaż'u ke'l-cāḥiżati[2677] ve'l-ġāyirati[2678] ve'ṣ-ṣāni'l-miḳdāru ke'l-ʿażīmeti (12) ve'ṣ-ṣaġīreti ve'ṣ-ṣālisü'l-cufnu ke'l-ġalīẓi ve'd-daḳīḳi (13) ve'l-mustevī ve'l-munḳalibi ve keṣreti'ṭ-ṭarfi ve ḳılletihī ve'r-rābiʿu (14) ḥareketu'l-ḥadeḳati ke'l-buṭūi ve's-sürʿati **[L 115b]** ve'l-ḫāmisu'l-muşāhebetu (15) bi-aʿyuni'l-ḥayvāni faʿtemid ʿalā-haẕe'l-iʿtibāri fī-tevessumike vāḥkum (16) bi-ẓāhirin minhu."[2679] Ve biz gözlerüŋ cemīʿ envāʿını ve ahvālini beyān (17) idelüm. **Çeşm-i bisyār bozorg**: Ġāyetile büyük göz kāhil-mizāc **[P1 219b]** (1) olduġına delīldür. **Çeşm-i bisyār ḫord**: Ġāyetile küçicek (2) göz ḫiffete dālldür. **Çeşm-i mütevassıṭ**: Büyüklikde ve (3) küçüklikde[2680] muʿtedil[2681] olan göz sebük-rūḥlıġa delālet ider. (4) **Çeşm-i furū refte der-ġūr**: Çuḳura batmış göz mekr ü ḥased (5) ve ḥīle[2682] ve fesāda[2683] delīldür. **Çeşm-i**[2684] **ber-ceste ez-rūy**: Yüz üzerine (6) çıḳmış göz ki aŋa cāḥiẓe[2685] dirler. Ve Farsīce bīrūn rūşīde (7) dimek olur.[2686] Bu nevʿ göz ḥayāsızlıġa ve tīz tīz öykelenmege (8) ve çoḳ çoḳ yimek yimege ve baḫīlliġe[2687] ve nādān ve aḥmaḳ olmaga (9) delīldür. **Çeşm-zeden-i bisyār-ı zūd zūd**: **[A1 92b]** Çoḳ çoḳ[2688] ve tīz tīz[2689] (10) göz açup örtmek mekr ü ḥīleye delīldür. **Çeşm-zeden-i** (11) **dīr dīr:** Giç giç göz açup örtmek eblehliġe ve kem fehm (12) olduġına delīldür. **Çeşm-i muʿtedil der-sürʿat ve buṭūʾ**:[2690] (13) Tīz tīz ve giç giç açup örtmekde muʿtedil olan göz ʿaḳl u (14) fehme dālldür. **[H 150b] Çeşm-i bisyār siyāh**: Ġāyetile ḳara göz sevdāya (15) delīldür. **Çeşm-i ezraḳ-ı kebūd**: Çīnī göz bī-ḥayālıġa ve (16) öykelü olmaġa delīldür. **Çeşmī ki ez-gāyet-i kebūdī** (17) **be-sefīdī**[2691] **māʾil bāşed**: Bir göz ki ġāyetile gök olup **[P1 220a]** (1) ve aḳa

---

2675 yoġunlıkda: yoġun H, L.
2676 El-ʿayn: -H, L.
2677 Derkenar: cāḥiẓatun: Çıḳıḳ göz N, P1.
2678 Derkenar: ġāyiratun: Çuḳur göz N, P1.
2679 "Ey İskender! Gözler, seni neredeyse hiç yanıltmaz. Onlarda senin rızan, gazabın, sevgin, buğzun vardır. En kötü göz, mavi gözdür. En kötü mavi ise turkuaz olandır. Ey İskender! Bil ki göz renkleri farklı şekillerde ele alınır. Bunlardan ilki pörtlek ve çukurlu olup olmadığının belirlenmesi. İkincisi büyük ya da küçüklük derecesi. Üçüncüsü göz kapağının kalın-ince, düz-yuvarlak, geniş veya dar olması. Dördüncüsü gözün yavaş ya da hızlı hareket ediyor olması. Beşincisi hayvan gözüne benzemesi. Birini süzerken bu dediklerimi uygula ve görünüşüne göre karar ver."
2680 Büyüklikde ve küçüklikde: -H, L.
2681 muʿtedil: mutavassıt H, L.
2682 ḥīle: ḥīleye H, L.
2683 ve fesāda: -H, L.
2684 Çeşm-i: -N.
2685 cāḥiẓe: ḥāfıẓ H, L; ḫıṭa N.
2686 Ve Farsīce bīrūn rūşīde dimek olur: -H, L.
2687 baḫīlliġe: baḫīl H, L.
2688 Çoḳ çoḳ: Tīz tīz H, L.
2689 tīz tīz: çoḳ çoḳ H, L.
2690 der-sürʿat ve buṭūʾ: -H, L.
2691 be-sefīdī: sefīdī A1, L.

māʾil ola ḳorḳaḳlıġa ve eblehliġe delīldür. **Çeşmī ki** (2) **siyāh başed ne be-ifrāṭ**:[2692] Ġāyetile ḳara olmayan göz ʿakla (3) delālet ider. **Çeşmī ki küçek bāşed ve lerzān** (4) **ve kebūd**: Bir göz ki küçicek ve ditreyici ve gök ola bī-ḥayā (5) ve bī-nāmūslıġa ve mekr ü ḥīleye ve şehvet-perestliġe (6) dālldür. **Çeşm-i ezraḳ-ı māʾil be-zerdī zaʿfirān reng**: (7) Zaʿfirān ṣarulıġına māʾil olan gök göz yaramaz ṣıfatlara (8) delīldür. **Çeşm-i şehlā**: Alaca göz cemīʿ gözlerüŋ eyüsidür (9) ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeye dālldür. **Çeşm-i sebz-i mānend-i firūze**: **[L 116a]** (10) Yeşil göz ki firūze renginde ola ki Türkçe aŋa çīnī göz (11) dirler.[2693] Yaramaz ṣıfatlara delīldür. Ve eger çīnīlikden ġayrı (12) ol gözde ḳızıl **[N 95a]** noḳṭalar veyāḫūd[2694] aḳ noḳṭalar ola çoḳ (13) yaramazlıġa delīldür. "Neʿūẕu bi'llāhi min-ẕalik."[2695] **Çeşm-i aḥvel**: (14) Şaşı göz mesḫareliġe delīldür. **Çeşm-i aʿver:** Bir gözlü (15) şūmdur. Deccāl-i vaḳtdür. Ammā anadan ṭoġma olmaḳ[2696] gerek. (16) Ve egerçi ki cemīʿ aʿżā evṣāf-ı ḥamīdeye veyā ẕemīmeye (17) dālldür. Ammā[2697] gözüŋ[2698] delāleti sāʾir aʿżādan artuḳdur. **[P1 220b]** (1) Nitekim sābıḳā Arasṭaṭālīs'üŋ kelāmından[2699] mefhūm oldı. (2) **El-enfu bīnī dırāz-ı bārīk**: Burun ki ince ve uzun (3) ola ḫiffete ve her işde ivmege delīldür. **[H 151a] Bīnī-yi pehn**: (4) Yaşşı burun ki aŋa ʿArabīce faṭas ve ṣāḥibine efṭas dirler. (5) ʿAḳlsızlıġa ve tekebbür ve şehvete dālldür. **Firāḫī** (6) **sūrāḫ-ı bīnī**: Burnuŋ deligi bollıġı ḥıḳd u ḥasede delīldür. (7) **Bīnī muʿtedil der-dırāzī ve kutāhī ve tengī ve firāḫī**: (8) Uzunlıḳda ve ḳışalıḳda ve ṭārlıḳda ve bollıḳda muʿtedil (9) olan burun kiyāsete ve ḥavāssuŋ ṣıḥḥatine delīldür. (10) **El-femu dehen-i firāḫ**: Bol aġız ḳorḳaḳlıġa ve yüreksizliġe (11) delīldür. **Leb-i siṭabr**: Ḳalın duṭaḳ ḥamāḳate (12) ve ṭabīʿatuŋ ġilẓetine delīldür. **Leb-i bārīk**: İnce duṭaḳ (13) fehm ü firāsete ve ṭabīʿatuŋ letāfetine delīldür. **Surḫī leb** (14) **ve kebūdī ve sifīdī**: Duṭaġuŋ aġlıġı ve ḳızıllıġı (15) ve gökliġi[2700] yaramazdur. **[A1 93a] Es-sinnu dendān-ı küçek ve küşāde**: (16) Küçicek diş ki arası açuḳ ola niyyetüŋ żaʿfına ve bāṭınuŋ (17) süstliġine delīldür. **Dendān-ı dırāz-ı bozorg**: Uzun büyük diş **[P1 221a]** (1) şerre meyl[2701] ve fitne-engīzliġe delīldür. **Dendān-ı miyāne der-bozorgī** (2) **ve ḫordī küşādegī ve tengī**: Büyüklikde ve küçüklikde (3) ve ṭārlıḳda ve açuḳlıḳda muʿtedil olan diş ṭoġrı[2702] ve eyü (4) söylemege delālet ider. [2703] **Dendānhā-yı kec ve nā-hemvār** (5) **ve ber-hem uftāde**: Egri bügri birbirinüŋ üzerinde düşmiş (6) dişler mekr ü ḥīleye **[L 116b]** ve ṭabiʿatuŋ nā-hemvār ve nā-mevzūnlıġına (7) delīldür.[2704] **Eẕ-ẕeḳanu zenaḫ-ı bārīk**: İnce[2705] eŋek ḫiffete (8) ve sebüksārlıġa delīldür. **Zenaḫ-ı bisyār bozorg:**[2706] Ġāyetile büyük (9) eŋek tekebbüre[2707] dālldür. **Zenaḫ-ı muʿtedil**: İʿtidāl üzre olan (10) eŋek ʿaḳl u fehme delīldür. **[H 151b] El-liḥyetü meḥāsin-i teng** (11) Yufḳa saḳal eyü ḫulḳa delālet

---

2692 be-ifrāṭ: be-eṭrāf H, L.
2693 ki Türkçe aŋa çīnī göz dirler: -H, L.
2694 veyāḫūd: veyā N.
2695 Bunlardan Allah'a sığınırız.
2696 olmaḳ: -A1, N.
2697 Ammā: -A1.
2698 gözüŋ: +ki A1; göz N.
2699 kelāmından: kelāmında A1, N.
2700 ḳızıllıġı ve gökliġi: gökliġi ve ḳızıllıġı H, L.
2701 meyl: māyil H, L.
2702 ṭoġrı: +söylemege N.
2703 delālet ider: delīldür N.
2704 delīldür: delāletdür H, L.
2705 İnce: +ġāyet +ile +büyük A1.
2706 bozorg: -H, L.
2707 tekebbüre: tekebbürliġe A1, N.

ider.[2708] **Meḥāsin-i gird**: (12) Degirmi saḳal vaḳār u temkīne delīldür. **Meḥāsin-i bisyār** (13) **dırāz**: Ġāyetile uzun saḳal ʿaḳlsızlıġa delīldür. **Meḥāsin-i** (14) **bisyār mūy**: Çoḳ ḳıllu saḳal yaʿnī belmerīş ki Türkīce (15) aŋa[2709] ḳaba saḳal dirler. Ebleh ve ġalīẓü'ṭ-ṭabʿ olmaġa ve ḫōd-pesend (16) ve lāf ve giẓāf urmaġa delālet ider. **El-vechü rūy-ı pür-gūşt**: (17) Çok etlü yüz kāhilliġe ve cāhilliġe delālet ider. **[P1 221b]** (1) **Bisyārī gūşt bed u güne-i rūy**: Yaŋaḳları etlü olıcaḳ (2) ṭabʿuŋ tīreliġine ve ḥavāssuŋ bulanuḳlıġına **[N 95b]** delālet ider. (3) **Rūyī ki ber-gūşt-ı endek bāşed**: Eti az olan yüz zīreklige (4) ve fehme ve her işde ihtimām üzre olmaġa dālldür. **Rūy-ı** (5) **bisyār gird**: Ġāyetile degirmi yüz belāhata delīldür. (6) **Rūy-ı bisyār dırāz**: Ġāyetile uzun yüz öykelü olmaġa (7) dālldür. **Rūy-ı bisyār bozorg**: Ġāyetile büyük yüz kāhilliġe (8) delīldür. **Rūy-ı bisyār ḫord**: Ġāyetile küçicek yüz ḫiffete (9) ve sebüksārlıġa ve cāhil ve çāblūs olmaġa delālet ider.[2710] (10) **İʿtidāl-i rūy der-bozorgī ve kūçegī ve dırāzī ve girdī ve bisyār** (11) **ve endegī kūşet**: Büyüklikde ve küçiceklikde ve uzunlıḳda (12) ve degirmiliḳde ve etlü ve etsiz olmaḳda muʿtedil olan yüz (13) efʿāl-i ḥamīdeye ve aḳvāl-i pesendīdeye dālldür. **El-uẕnu** (14) **güş-ı bozorg**: Büyük ḳulaġ ʿömr uzunlıġına ve tīz ve tündliġe (15) delīldür. **Güş-ı bisyār ḫord**: Ġāyetile küçicek ḳulaġ **[H 152a]** şirrete (16) ve ġadre ve ʿömrüŋ ḳışalıgına delīldür. **Güş-ı bisyār bozorg-ı** (17) **ġalīẓ-i uftāde**: Ġāyetile büyük ḳulaḳ ki **[L 117a]** ḳalın ve düşkün ola **[P1 222a]** (1) cehle ve ṭabīʿatuŋ ġilẓetine delīldür. **Güş-ı mūy dār**: (2) Ḳıllu ḳulaġ semʿüŋ cevdetine ve cehlüŋ keṣretine ve fehmüŋ (3) ḳılletine dālldür. **[A1 93b] Güş-ı efrāşte ki şebīh be-güş-ı ḥayvānest**: (4) Depeye ṭoġrı ḳalḳmış uzun ḳulaġ ki ḥayvān kulaġına (5) beŋzeye ʿömrüŋ ṭūlına ve himmetüŋ ʿulvine delīldür. Va'llāhu aʿlem.

(6) **Laṭīfe**

Marzubān-nāme'de ve Şeyḫ Niẓāmī ḫamsesinüŋ *İskender-nāme*'sinde şöyle rivāyet ider (7) ki İskender'üŋ ḳulaġı eşek kulaġına beŋzer idi. (8) Ve dellākından ġayrı kimesne anı bilmez idi. Ve dellāk (9) ḳorḳusından bu rāzı kimesneye[2711] diyemez[2712] idi. Ve bu rāzuŋ (10) ġamından dāʾim beŋzi ṣaru ve ḳalbi ṭār idi. Bir gün (11) dellākuŋ ḫˇātūnı erine eyitdi ki: "Sen ḫōd ḫaste (12) degülsin. Ve ṭārlıḳda daḫı degülsin. Ve kimesneden ḳorḳmazsın. (13) Niçün şöyle zār u ẓaʿīf olursın?" Dellāk didi ki: "İy (14) ḫˇātūn pādşāhuŋ rāzı benüm içimdedür. Ve kimseye (15) söyleyemezem.[2713] İçümden beni yir." didükde ḫˇātūnı eyitdi (16) ki: "Eger bu rāzı kimseye dimege ḳorḳarsın yüri var (17) dīvāra söyle." Er eyitdi ki: "Bu meṣeli işitmedüŋ mi ki **[P1 222b]** (1) dīvāruŋ ḳulaġı vardur?" Ḫˇātūn didi ki: "Var evde olan (2) merkebe söyle ki merkebüŋ[2714] dili yoḳdur ki kimseye ḫaber vire." (3) Er eyitdi ki: "İy ḫˇātūn **[H 152b]** meger[2715] ki ḫırsızıla Ḫüsrev'üŋ dāstānını[2716] (4) işitmedüŋ mi?" Ḫˇātūnı didi ki: "Nice imiş?" Er eyitdi ki:[2717] (5) "Bir ḫırsız çoḳ saʿy eyledi ki Ḫüsrev'üŋ sarāyına varup Ḫüsrev'üŋ (6) taḫtından cevāhir ve ālāt uġrılaya. Ammā bu rāzı kimesneye (7) diyemezdi. Ve ṣabr daḫı idemez idi. Nā-gāh **[N 96a]** bir gün ḫaftānında (8)

2708 delālet ider: delīldür N.
2709 Türkīce aŋa: aŋa Türkīce H, L.
2710 delālet ider: dālldür H, L.
2711 kimesneye: -A1; kimseye N.
2712 diyemez: dimez N.
2713 söyleyemezem: söylemezem N.
2714 merkebüŋ: -H, L.
2715 meger: -H, L.
2716 dāstānını: +meger +ki H, L.
2717 ki: -H, L.

bir pire buldı. Ve kendü kendüyile söyledi ki: ‘Bu pīrenüŋ ḫōd (9) dili yoḳdur. Bu rāzı şuŋa söyleyem ki benüm rāzumı kimseye[2718] söylemez (10) ve eger dimeye ḳādir olursa daḫı diyemez. Anuŋçün ki (11) benüm ḳanumı yir ve kendüyi benden besler. Pes benüm **[L 117b]** rāzumı ṣaḳlar.’ (12) didükde rāzını pireye diyüvirdi. Ve göŋlini rāḥat eyledi. (13) Ṣoŋra bir gice furṣat bulup Ḫüsrev’üŋ sarāyına girdi. Ve Ḫüsrev’üŋ (14) taḫtı altında gizlendi. Ḫüsrev taḫt üzerinde yatduḳda ol pire (15) ḫırsızuŋ ḫaftānından çıḳup[2719] taḫṭ üzerine varup Ḫüsrev’üŋ (16) gömlegine girüp[2720] Ḫüsrev’i ışırdı. Ḫüsrev uyḳusından (17) ṣıçradı ve ‘Çırāġ getürüŋ.’ didi. Ve çırāġ getürüp Ḫüsrev’üŋ gömlegini **[P1 223a]** (1) aradılar. Ve[2721] pireyi bulup ṭutduḳda[2722] ellerinden ḳaçdı. Ve[2723] taḫtuŋ (2) altına gitdi. Ḫüsrev buyurdı ki: ‘Elbette bu pireyi ṭutuŋ.’ (3) Ḫiẕmetkārlar taḫtı ḳaldurdılar ve ḫırsızı görüp[2724] (4) ṭutdılar. Ḫüsrev emr eyledi ki anı öldürdiler. Ġaraż ki (5) iy ḫ̆ātūn rāzuŋı[2725] ḫayvāna daḫı diyecek olursam (6) ol daḫı āşkār ider.”[2726] didükde ḫ̆ātūnı eyitdi ki: “Çün (7) ḥāl bu minvāl üzredür. Bir ṣaḥrāya var ve[2727] rāzuŋı bir delüge **[H 153a]** (8) veyāḫūd[2728] bir ḳuyıya söyle.” Dellāk giceyle bir ṣaḥrāya (9) vardı ki ol ṣaḥrāda bir ḳuyı varıdı. **[A1 94a]** Ve başını (10) ol ḳuyıya ḳoyup didi ki: “İskender’üŋ ḳulaġı (11) eşek ḳulaġına beŋzer.” Çünkim ṣabāḥ oldı. Ol (12) ḳuyıdan bir ḳamış bitdi ve büyüdi. Çünkim çōbān anı gördi. (13) Ol ḳamışı kesüp andan bir düdük düzdi. Her vaḳt (14) ki ol düdük çalınur idi ṣadāsından bu ḥāṣıl (15) olurıdı ki: “Gūş-ı İskender çün gūş-ı ḫarest.” (16) Yaʿnī İskender’üŋ ḳulaġı eşek ḳulaġı gibidür. Ve bu (17) rāz memālik-i ʿāleme fāş oldı.” **El-ḳāmetu [P1 223b]** (1) **ḳadd-i bülend**: Uzun boy mübārek olduġına ve sāde ṭabʿ (2) olmaġa dālldür. **Ḳadd-i kūtāh**: Ḳıṣa boy fitne-engīzliġe (3) ve kīnedār ve[2729] ʿadāvetlü olmaġa delālet ider.[2730] **Ḳadd-i miyāne**: (4) Orta boy ḥikmete ve zekāvete ve evṣāfda iʿtidāl (5) üzre olmaġa delīldür. **El-aṣvātu āvāz-ı ṣiṭabr**: (6) Yoġun āvāz tekebbür ve ʿaḳlsızlıġa delīldür.[2731] **Āvāz-ı ḫōş**: (7) Eyü āvāz ʿaḳlsızlıġa delīldür.[2732] **Be-zūdī suḫan goften ve bülend [L 118a]** (8) **goften:**[2733] Tīz tīz söylemek ve çaġıra çaġıra söylemek (9) cehle delīldür. **Nefes-i dırāz**: Ṣoluġı uzun çekmek bülend-himmet (10) olmaġa delīldür.[2734] **Nefes-i kūtāh:** Ṣoluġı ḳıṣa (11) çekmek[2735] bāṭınuŋ żaʿfına delīldür.[2736] **El-luhūmu gūşt-ı nerm**: (12) Yumşaḳ et ṭabʿuŋ leṭāfetine delīldür. **Gūşt-ı duruşt**: (13) İri et yaramaz ḫulḳa ve fehmüŋ żaʿfına delālet ider. (14) **Eḍ-ḍıḥku bisyārī [N 96b] ḫande**[2737] **[H**

2718 kimseye: kimesneye N, L.
2719 ḫırsızuŋ ḫaftānından çıḳup: -H, L.
2720 girüp: girdi +ḫırsızuŋ +ḫaftānından +çıḳdı +varup H, L.
2721 Ve: -A1, H, L, N.
2722 ṭutduḳda: +pire H, L.
2723 Ve: -H, L.
2724 görüp: bulup H, L.
2725 rāzuŋı: rāzumı A1, H, L, N.
2726 ider: eyler N.
2727 ve: -A1.
2728 veyāḫūd: yā A1, N.
2729 ve: +fitne +olmaġa +dālldür +ve H, L.
2730 delālet ider: -H, L.
2731 delīldür: dālldür A1.
2732 Āvāz-ı ḫōş: Eyü āvāz aḳlsızlıġa delīldür: -H, L.
2733 ve bülend goften: -N.
2734 Nefes-i dırāz: Ṣoluġı uzun çekmek bülend-himmet olmaġa delīldür: -H, L
2735 çekmek: kesmek H, L.
2736 delildür: +nefes-i +dırāz +ṣoluġı +uzun +çekmek +bülend-himmet +olmaġa +delīldür H, L.
2737 ḫande: +zeden H, L.

153b] ve der-ḥālet-i ḫande-zeden[2738] (15) **deste ber-dest-i dīger veyā ber-zānū-zeden**: Çoḳ gülmek (16) ve gülmekde[2739] el ele urmaḳ veyā dize urmaḳ ʿaḳluŋ żaʿfına (17) ve ḥasede ve buḫle delīldür. **Ḫande-i bülend-i be-āvāz**: **[P1 224a]** (1) Ḳahḳahayla gülmek ḥayāsızlıġa ve[2740] cehle delīldür. **Tebessüm** (2) **yaʿnī nīm ḫande**: Tebessüm ṭarīḳiyle gülmek yaʿnī yarım aġızıla[2741] gülmek (3) aḫlāḳ-ı ḥaseneye ve şerm ü ḥayāya delīldür. **Ḫande nā-kerden**: (4) Gülmemek mizācuŋ żaʿfına ve maraża delīldür.[2742] **Dīr dīr** (5) **suḫan goften ve ḥarekāt dīr dīr kerden**: (6) Giç giç söylemek ve giç giç ḥareket eylemek kem-fehm olduġına (7) dālldür. **Sürʿat-i der-suḫan ve der-ḥarekāt**: Sözde (8) ve ḥarekātda sürʿat üzre olmaḳ tīz fehm olmaġa[2743] dālldür.[2744] (9) **El-aʿnāḳu gerden-i kūtāh**: Ḳışa boyun mekr ü (10) ḫıyānete delālet ider. **Gerden-i bisyār dırāz u bārīk**: Ġāyetile (11) uzun ve ince boyun ḳorḳaḳlıġa ve ḥamāḳate delīldür. **Gerden-i** (12) **siṭabr**: Yoġun boyun cehālete ve sefāhate delālet ider.[2745] (13) **Gerden-i mütevassıṭ**: Orta boyun mizācuŋ iʿtidāline (14) delīldür. **El-buṭūnu şikem-i kūçek**: Küçicek ḳarın (15) fehme ve zīreklige[2746] delālet[2747] ider.[2748] **Şikem-i bozorg**: Büyük (16) ḳarın ḫırṣa ve şehvete delīldür. **Eẕ-ẓuhūru puşt-ı pehn**: **[A1 94b]** (17) Yatsu[2749] arḳa gövdenüŋ ḳuvvetine ve tekebbür ve ġażaba delālet ider. **[P1 224b]** (1) **Puşt-ı ḫamīde**: Bükülmiş arḳa eyü[2750] fikre ve ẕekāvete delīldür. (2) **El-ektāfu kitf-i pehn**: Yatsu kürek ḥamāḳate (3) delīldür. Ḳāle ʿaleyhi'ṣ-ṣalavatu ve's-selām "İnneke **[H 154a]** le-ʿarīżu'l-ḳafāʾi kināyeten (4) ʿani'l-ḥamāḳati."[2751] **Sāḳ-ı dırāz**: Uzun incik cāhuŋ (5) maḥabbetine ve tekebbür ve ʿaṭāya delīldür. **Sāḳhā-yı kūtāh**: (6) Ḳışa incikler **[L 118b]** mekr ü şirrete delīldür. **Sāḳhā-yı muʿtedil:** (7) Muʿtedil olan incikler şecāʿat ve seḫāvete delīldür. **El-eṣābiʿu** (8) **enguşthā-yı dırāz**: Uzun barmaḳlar fehm ü idrāke delīldür.[2752] (9) **Enguşt-ı kūtāh**: Ḳışa barmaḳlar künd ṭabīʿat olduġına (10) delīldür.[2753] **Kef ve enguştān-ı nerm**: Ayanuŋ ve barmaḳlaruŋ (11) yumşaḳlıġı ʿaḳl ve idrāke delīldür. **Nāḫun-ı sifīd**: Aḳ dırnaḳ (12) ġāyetile begenilmişdür. Ve[2754] zeḳāvete delīldür. **Nāḫunhā-yı maʿyūb**: (13) ʿAyblu dırnaḳlar yaramaz aḫlāḳa delīldür. Va'llāhu aʿlem.[2755] **Pes** (14) elbette gerekdür ki[2756] ʿāḳil olan kimesne kendü bedeninüŋ (15) aʿżāsına ve eczāsına naẓar eyleye ve göre ki her ʿużvı neye (16) delālet ider. Aŋa göre ʿāmil olup tebdīl-i aḫlāḳa (17) saʿy eyleye. Tā kim[2757] bihiştüŋ heşt deri anuŋ yüzine

---

2738 ve der-ḥālet-i ḫande-zeden: -H, L.
2739 ve gülmekde: -N.
2740 ve: -H, L.
2741 ağızıla: -N.
2742 delīldür: +Ve H, L.
2743 olmaġa: olduġına N.
2744 dālldür: delīldür N.
2745 delālet ider: delīldür A1, H, L.
2746 El-buṭūnu şikem-i kūçek: Küçicek ḳarın fehme ve zīreklige: -H, L.
2747 delālet: -H, L; delīldür N.
2748 ider: -H, L, N.
2749 yatsu: yaşşı A1.
2750 eyü: -H, L.
2751 Efendimiz (s.a.v.) aptallıktan kinaye ederek "Sen biraz yassı kafalısın." demiştir. Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).
2752 delīldür: delālet +ider A1, H, L.
2753 delālet ider: delīldür A1, H, L, N.
2754 Ve: -A1, N.
2755 Va'llāhu aʿlem: -A1.
2756 ki: kim H, L.
2757 Tā kim: -N.

açılup **[P1 225a]** (1) aḫlāḳ-ı ẕemīmenüŋ derekātinden ḳurtıla. “Yessera’llāhu lenā velekumu’l-meṭālibe’l-ʿāliyete (2) ve’l-maribe’l-ġāliyete āmin yā Rabbe’l-ʿĀlemīn.”[2758]

(3) **el-Ḳıṣṣa**

İskender her vilāyeti ve[2759] memleketi **[N 97a]** seyr idüp (4) pādşāhını öldürüp yirine[2760] bir pādşāh daḫı naṣb itdi ki (5) anlara Mülūk-i Ṭavāʾif dirler. Ve[2761] ẕikr olınsa gerek. Ṣoŋra[2762] Çīn (6) ü Māçīn’e varup Tebet’i **[H 154b]** ki müşk-i ḫāliṣ andan gelür (7) alup yine ʿIrāḳ’a rücūʿ eyledi. Ve Ḥulvān’a ḳarşu bir şehr (8) vardur ki aŋa Şehrizer veyāḫūd Şehrizor [2763] dirler. ʿAle’l-iḫtilāf (9) anda vefāt oldı. Ve baʿżılar dimişlerdür ki: “Devmetü’l-Cendel (10) didükleri yirde vefāt oldı.” Ve ʿulemā İskender’üŋ ʿömri müddetinde[2764] (11) iḫtilāf itmişler. Baʿżılaruŋ ḳavlinde budur ki: “Otuz altı (12) yıl yaşadı ve on dört yıl salṭanat eyledi.” Ve baʿżılar (13) dimişlerdür ki: “Yüz yigirmi yıl yaşadı ve yüz yıl salṭanat (14) itdi.” Ve İmām Ġazālī’nüŋ ḳavlinde budur ki: “Otuz altı yıl (15) beglik eyledi.” Ammā ḳaç yıl yaşadı buyurmamışdur.[27652766] Ve baʿżılar (16) buyurmışlardur ki: “On dört yaşında iken pādşāh oldı. (17) Ve otuz altı yıl salṭanat eyledi.” Ve bu ḳavl eşbehdür. Va’llāhu aʿlem. **[P1 225b]** (1) Andan ṣoŋra Mülūk-i Ṭavāʾif anuŋ yirinde ḳaldılar. Ve Dicle’nüŋ (2) kenārından ʿIrāḳ ve ʿAcem ser-ḥaddine varınca ki İṣfāhān (3) ve Ḳūhistān ve Rey ve Kirmān’dur.[2767] Tā Ḫorāsān ve Ceyḥūn (4) kenārına varınca ki aŋa Āb-ı Āmū dirler. **[A1 95a]** Mülūk-i Ṭavāʾif’üŋ (5) tesḫīrinde idi. Her şehrde ve her memleketde ve her köyde (6) bir beg ve bir mihter olurıdı. Kimse kimseye muṭīʿ (7) ve fermān-berdār degüldi. Ve ḫarc u ḫarāc virmezidi. Ve Dicle (8) kenārından ʿIrāḳ uʿArab ve Muṣul ve **[H 155a]** Cezīre ve Kūfe ve Bādiye (9) ve Şām ve[2768] Ḥicāz ve Yemen maġrib ser-ḥaddine varınca Yunanīler’üŋ (10) elinde idi.

el-Ḳıṣṣa

Çünkim İskender’i defn itdiler. (11) İskender’üŋ oġlını taḫta daʿvet itdiler. Ḳabūl itmedi. (12) Ve didi ki: “Ben babamdan artuḳ olacaḳ degülem. Ol beglikden (13) ne ḥāṣıl eyledi ki baŋa daḫı ḥāṣıl ola. Çünkim āḫir-i kār (14) ölümdür. Ve dostlardan ayrılmaḳdur. İḫtiyārum ile dünyāyı (15) terk itmek evlādur ki dünyāyıla ülfet baġlamaḳ **beyt:**[2769]

(16) Çün ʿāḳıbet zi-ṣoḥbet-i yārān borīde nīst

2758 “Allah hepimize en yüce istek ve arzularımıza ulaşmayı kolaylaştırsın. Amin, ya âlemlerin Rabbi.”
2759 ve: +her A1.
2760 yirine: yine A1.
2761 Ve: +ṣoŋra H, L.
2762 Ṣoŋra: Ve H, L.
2763 Şehrizōr: Zōr A1.
2764 müddetinde: müddetine A1.
2765 buyurmamışdur: buyurmamışlar A1.
2766 L nüshası, buradaki “buyurmamışdur” kelimesinden P1 243b’deki “iki” kelimesine kadar eksiktir.
2767 Kirmān’dur: Kirmān H.
2768 Şām ve: -H.
2769 Beyt: Naẓm A1.

(17) Peyvende bā-kesī ne-koned her ki ʿāḳılest[2770]

[P1 226a] (1) Pes iḫtiyārıla salṭanat itmeyüp Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ ʿibādetine (2) meşġūl oldı. Erkān-ı devlet ve reʿāyā bu ḥāli (3) müşāhede itdükde çāresiz olup pādşāhsız (4) ḳaldılar. Āḫirü'l-emr İskender'üŋ ḳavm ü ḫısmından (5) Yūġūş adlu bir kimesne varıdı. Anı ilerü çeküp (6) ve anıla beyʿat idüp pādşāh itdiler. Yunan memleketi (7) anuŋ üzerine muḳarrer oldı. Ve Mıṣr'a daḫı ḥükm eyledi. (8) Ve Benī İsrāil'i riʿāyet idüp ziyāde iʿtibār itdi. (9) Ve Tevrāt'uŋ şerīʿati revnaḳ buldı. Ehl-i Yunan bi'l-külliye (10) Yūġūş'ı baṭlamyus idindiler. Ve aŋa Baṭlamyus didiler.[2771] (11) Ve baṭlamyus Yunan **[N 97b]** luġatında ulu beg dimekdür. Nitekim (12) ʿAcem pādşāhına kisrā ve Rūm Pādşāhına ḳayṣer ve Fars (13) pādşāhına ḫāḳān ve Çīn pādşāhına faġfūr ve ʿArab (14) pādşāhına necāşī dirler. Āḫirü'l-emr Yūġūş otuz (15) sekiz yıl baṭlamyuslıḳ idüp fevt oldı. Anuŋ (16) yirine[2772] Diḳyānūs adlu bir baṭlamyus daḫı oturdı.[2773] Ve bu[2774] (17) ol Diḳyānūs'dır ki Aṣḥāb-ı Kehf andan ḳaçup **[P1 226b]** (1) maġāraya gitdiler. Ve üç yüz ṭoḳuz yıl **[H 155b]** maġārada (2) ḳaldılar. Ḳavluhu Teʿālā: "***Ve lebiṯū fī-kehfihim ṯelāṯe mi'etin sinīne*** (3) ***vezdādū tisʿan.***"[2775] Ve anlaruŋ ḳıṣṣaları ḳaṣāṣ kitābında (4) ve tefāsīrde meṣṭūrdur. Andan ṭaleb olına. Ṣoŋra (5) Yunan memleketi iki yüz dört yıl Yunanīler'üŋ elinde (6) ḳaldı. Baʿde Rūmīler'üŋ eline düşdi.[2776] Rūmīler'üŋ (7) aṣlı İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmdur. Bu nesaḳ[2777] üzre ki Rūm (8) bin ʿĪsū bin İsḥaḳ bin İbrāhīm bin Āzer. Pes Rūmīler'den (9) ʿArasṭūs adlu bir pādşāh Yunan taḫtında oturdı. (10) Ve elli altı yıl beglik eyledi. Elli ikisinde iken (11) Ḥażret-i ʿĪsā **[A1 95b]** ʿaleyhi's-selām vücūda geldi. Ve ol Ḥażret'üŋ (12) ḳıṣṣası ḳaṣaṣlarda ve tefāsīrde meşhūr ve meṣṭūrdur. (13) **Geldük** Mülūk-i Ṭavāʾif'üŋ aḥvāli beyānına. (14) Maḫfī olmaya ki çün İskender bin Feyleḳūs (15) dünyādan rıḫlet eyledi memleketlerde naṣb itdügi (16) begler ki on sekiz pādşāh idi. Ve anlara Eşkānīler (17) dinilür idi. Anuŋçün ki Eşk bin Dārā neslinden **[P1 227a]** (1) idiler. Ve Ḥasan bin ʿAlī bin Ḥammād *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da buyurur ki: (2) "Anlar on bir pādşāh idi. Ve dört yüz on yıl (3) beglik eylediler. Ve kimsenüŋ ḥükmi bunlara cārī (4) olmadı. Ḥükūmet kendülere maḫṣūṣ idi." Ve Cerīr-i Ṭaberī (5) *Tārīḫ*'inde eydür ki: "Biş yüz yigirmi üç yıl (6) beglik itdiler. Ve anlara Eşkānīler andan ötürü dirler ki (7) Eşkān bin Yāfiṯ bin Nūḥ neslindendürler." Ve Eşkānīler'de (8) iḫtilāf çoḳdur. Ve anlaruŋ aḥvāli tafṣīl üzre[2778] (9) *Tārīḫ-i Ṭaberī*'de ve *Tārīḫ-i Güzīde*'de **[H 156a]** beyān olınmışdur. Andan (10) ṭaleb olına. Ṣoŋra memleket anlardan Sāsānīler'e (11) intiḳāl eyledi. Ve anlaruŋ evveli Erdeşīr-i Sāsānī idi.

(12) Pādşāhī Erdeşīr-i Sāsān

Çünkim Erdeşīr (13) pādşāh oldı[2779] Mülūk-i Ṭavāʾif'üŋ ekṣeri anuŋ eliyle helāk (14) oldılar. Şöyle rivāyet iderler ki Fars'da bir ḳubbe vardur (15) ki adı Nāvūs'dur. Mülūk-i

---

[2770] Sonunda yakınlarınla ve dostlarınla irtibat kesilecek. Akıllı olan kişi, kimse ile çok irtibat kurmaz.
[2771] Ve aŋa Baṭlamyus didiler: -H.
[2772] Anuŋ yirine: Ṣoŋra H.
[2773] oturdı: oldı H.
[2774] bu: -H.
[2775] "Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler" (Kehf, 18/25).
[2776] düşdi: +Ve H.
[2777] nesaḳ: üslūb H.
[2778] tafṣīl üzre: -N.
[2779] oldı: -A1.

Ṭavāʾif'den yitmiş kimesnenüŋ (16) başını kesüp ol ḳubbede[2780] aṣdı. Ve Erdavān-ı Aṣġar'ı (17) ḥiṣāra ḳodı. Erdavān'uŋ bir ḳızı varıdı. [P1 227b] (1) Erdeşīr ol ḳızuŋ vaṣfını [N 98a] işitmişidi. Çünkim muḥāṣaranuŋ (2) emri mümtedd oldı. Erdeşīr ol ḳıza bir nāme yazdı ve bir (3) oḳa bağlayup ḥisāruŋ içine bıraḳdı.[2781] Erdavān'uŋ ḳızı (4) ol nāmeyi görüp maẓmūnına muṭṭaliʿ olduḳda ḥīle ile ḳalʿanuŋ (5) ḳapusını Erdeşīr içün açdurdı. Erdeşīrīler hiṣāra (6) girdiler. Ve Erdavān'ı öldürdiler. Ve memleket-i Fars Erdeşīr'e (7) iṭāʿat itdiler. Ve Erdeşīr Erdavān'uŋ ḳızını nikāḥ idüp (8) anuŋıla birḳaç kerre ṣoḥbet itdi. Āḫirü'l-emr babasıyla ḫıyānet (9) itdügi eclden anı daḫı öldürdi. Ve Ḫorāsān'aʿazm idüp (10) Ḫorāsān'ı[2782] tesḫīr eyledi. Ṣoŋra Rūm vilāyetine teveccüh itdi. (11) Ve ehl-i Rūm aŋa iṭāʿat idüp ḫarāc ḳabūl eylediler. Ve (12) Rūm'dan Yemen vilāyetine gitdi. Ol zamānda Yemen'üŋ (13) pādşāhı Maʿdī Kireb bin Tübbaʿ ve ḳarındaşı Ḥassān bin (14) Tübbaʿ idi. Erdeşīr'üŋ ḫaberini işitdiler. Yemenīler tefriḳa (15) olup baʿżıları Yemāme'ye ve baʿżıları Baḥreyn'e ve baʿżıları (16) Fars'a gitdiler. Ve Erdeşīr Baḥreyn ve Yemāme'nüŋ [A1 96a] ḥavālīsini Cüdeymete (17) bin [H 156b] Ebreş'e virdi. Ve ol zamāndan tā[2783] Nūşīrevān-ı ʿĀdil [P1 228a] (1) zamānına gelince Cüdeyme'nüŋ evlādı elinde idi. (2) Nūşīrevān zamānında Zebā binti ʿAmr bin Maʿdī Kireb (3) adlu ʿavret geldi. Ve Nūşīrevān'a eyitdi ki: (4) "Baḥreyn ve Yemāme Maʿdī Kireb'üŋdür. Ve ebāʿan ced (5) milkidür. Ve ben anuŋ nebīresiyem. Ve Erdeşīr ẓulmile (6) memleketi Maʿdī Kireb elinden alup Cüdeyme'ye virdi. (7) Mülk benüm mīrāṯumdur. Saŋa ḫarāc virmegi ḳabūl (8) itdüm didükde Nūşīrevān Baḥreyn'i ve Yemāme'yi (9) Zebā binti[2784] ʿAmr'a virdi.

el-Ḳıṣṣa

Çünkim (10) Erdeşīr Yemen'i tesḫīr eyledi. Altı şehr binā itdi.[2785] (11) Birisi Baṣra'ya yaḳın adı Medīne-i Erdeşīr-Ābād idi.[2786] (12) İkincisi Ḫūzistān ve aŋa Kerḫ daḫı (13) dirler. Üçüncisi Mīsān bu iki şehr Dicle ve Sūḳü'l-Ahvāz (14) arasındadur. Dördüncisi Nehreşīr (15) ki aŋa Nehrevān daḫı dirler. Ve Dicle kenārında Bābil'üŋ (16) ṭaraf-ı ġarbesindedür. Ve bu şehrde biş ırmaḳ (17) cārī eyledi. Birine Nehrişīr ve birine Rūmināt [P1 228b] (1) ve birine Bāsūmā ve birine Nehr-i Berḳıṭ ve birine Nehr-i Cūyem (2) eydürler. Ve bişinci şehre Medīnetü'l-Ḫaṭṭ dirler. Baḥreyn (3) vilāyetindedür. Ve altıncı şehre Sūḳü'l-Ahvāz dirler. (4) Ve bu şehrlerden ġayrı nice şehrler binā eyledi. Ve Fars (5) vilāyetinde daḫı bir şehr binā eyledi ki aŋa Medīne-i Erdeşīr (6) ve Medīnetü'l-Ḳaṭīf daḫı dirler. Ṣoŋra Erdeşīr (7) otuz yıl pādşāhlıġ itdi. Ve Cerīr-i Ṭaberī katında budur (8) ki otuz iki yıl beglik eyledi. Ammā Ḥasan bin (9) ʿAlī bin Ḥammād *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da buyurur ki: "On dört (10) yıl ve on ay pādşāh oldı." [N 98b] Ve āteş-perest idi. (11) Ṣoŋra fevt olup yirine oġlı Şābūr bin Erdeşīr (12) pādşāh [H 157a] oldı.

Pādşāhī Şābūr bin Erdeşīr

2780 ḳubbede: ḳubbeden H.
2781 bıraḳdı: ṣaldı H.
2782 Ḫorāsān'ı: +daḫı N.
2783 tā: -N.
2784 Zebā binti: -A1, N.
2785 itdi: eyledi A1, N.
2786 idi: itdi A1, N; +Ve H.

(13) Çünkim Şābūr pādşāh oldı. ʿUlemāya çoḳ iʿtibār (14) eyledi. Ve leşkere inʿām u ihsān idüp raʿiyyete (15) istimālet virdi. Ve memleketi[2787] maʿmūr[2788] ḳıldı. Ṣoŋra (16) düşmenlerine ḳaṣd idüp Naṣībīn memleketine yitişdükde (17) Ḳayṣer-i Rūm'uŋ sipāhı ve sāz u ṣelebi Naṣībīn **[P1 229a]** (1) ḥiṣārında idi. Şābūr Naṣībīn'i muḥāṣara itdi. (2) Ve dört kūşesinden[2789] ḥarb āgāz eylediler. Ve ʿālī cenk (3) vāḳiʿ oldı. Şābūr kendi dīni üzre yemīn itdi (4) ki tā Naṣībīn'üŋ içine girmeyince Naṣībīn'den (5) göçmeye. Ḳaç[2790] gün bu ḳażiyyeden geçdükden ṣoŋra (6) bir zelzele vāḳiʿ olup Naṣībīn'üŋ iki burcı yıḳılup (7) ve Şābūr ḥiṣār içine yol bulup ḥiṣārda ne ḳadar (8) ki ālāt-ı ḥarb ve edevāt-ı ḍarb ve ḫazīne[2791] ve defīne (9) vārıdı[2792] Şābūr anları taṣarruf **[A1 96b]** idüp Rūm ṭarafına (10) müteveccih oldı. Ḳayṣer'e ḫaber itdiler. Ḳayṣer ṣulḥ eylemek (11) diledi. Ve ḫarāc ḳabūl eyledi. Şābūr daḫı ṣulḥa rāżī (12) olup Rūm vilāyetinden dönüp taḫtına vardı. (13) Ve dört şehr yapdurup tamām eyledi. Birisi ʿIrāḳ'da ki (14) aŋa Şābūr dirler. Ve ikincisi Fars'da ve aŋa daḫı Şābūr (15) dirler. Ve üçüncüsi Ahvāz'da ve anuŋ adı Tüster'dür. (16) Ve el-ān maʿmūrdur. Ve ulularuŋ maʿdinidür. Ve Sehl (17) bin ʿAbdu'llāh Tüsterī andandur. Ve ʿavām dilinde Şüşter **[P1 229b]** (1) dimekile maʿrūfdur. Ve dördünci şehr Ḫorāsān'dadur. Ki aŋa (2) Nīşābūr dirler. Ve ʿulemā vü enbiyānuŋ menbaʿıdur. Ve Ḫˇāce (3) ʿAṭṭār ve *Tefsīr-i Nīşābūrī* ṣāhibi andandur raḥima'llāhu (4) Teʿālā. Ve Şābūr otuz iki yıl salṭanat eyledi. (5) Ṣoŋra fevt olup yirine oġlı Hürmüz bin Şābūr pādşāh (6) oldı.

[H 157b] Pādşāhī Hürmüz bin Şābūr bin Erdeşīr

(7) Hürmüz'üŋ bir eli yoġıdı. Ve ġāyetile ʿākil ve reʿāyā üzerinen (8) müşfiḳ ve ḥalīm-nefs kimesne idi. Müʾebbedler ḫalkı (9) Hürmüz'den menʿ iderler idi. Tā kim aŋa ḥile ögretmeyeler. (10) Ve āteş-perestliġe anı terġib iderleridi. Ol daḫı (11) ābā ve ecdādınuŋ ṭarīḳasını terk itmeyüp bir yıl pādşāh (12) olup fevt oldı. Yirine oġlı Behrām oturdı.

(13) Pādşāhī Behrām bin Hürmüz

Anuŋ zamānında Mānī-yi Muṣavvir (14) peydā olup zındıḳa meẕhebini iḥdāṣ eyledi. Ve ḫalḳı (15) ol meẕhebe daʿvet itdi. Behrām işidüp Mānī'yi (16) istedi. Ve öldürdi. Ve derisini ṣamandan ṭoldurdı. (17) Ve şehrüŋ ḳapusında aṣdurdı. Behrām ṭoḳuz yıl **[P1 230a]** (1) ve[2793] ṭoḳuz ay pādşāh oldı. Ṣoŋra fevt olup yirine (2) Hürmüz bin Behrām salṭanat taḫtına **[N 99a]** geçdi.

Pādşāhī (3) Hürmüz bin Behrām bin Hürmüz

Babası[2794] zamānında Sīstān (4) vilāyetinde pādşāh idi. Ve ḫalḳıla müdārā üzre olup (5) ḫalḳ andan rāżīler[2795] idiler.[2796] Behrām fevt olduḳda (6) Hürmüz bin Behrām'ı salṭanata lāyıḳ gördiler. Ve aŋa muṭīʿ (7) ve münḳād oldılar. Hürmüz ʿadl ü dādıla memleketi ābād

---

2787 memleketi: memleketini A1.
2788 maʿmūr: maḳhūr N.
2789 kūşesinden: kūşesinde H.
2790 Ḳaç : birḳaç A1.
2791 ḫazīne: -A1, N.
2792 varıdı: +ise A1.
2793 ve: -H.
2794 Babası: Babasınuŋ A1.
2795 rāżīler: rāżī H.
2796 idiler: idi N.

(8) eyledi. Ve kendü[2797] şehenşāh ad ḳodı. Dört yıl (9) ve dört gün[2798] salṭanat eyledi. Ṣoŋra fevt olup yirine (10) ḳarındaşı Türsī bin Behrām pādşāh oldı.

Pādşāhī (11) **Türsī bin Behrām**

Hürmüz'üŋ oġlı yoġıdı. Ḳarındaşı Türsī (12) yirine pādşāh olup ʿadl ü inṣāf pīşe idinüp (13) ḫalḳa luṭf u merḥamet eyledi. Ve yidi yıl veyā ṭoḳuz (14) yıl ʿale'l-iḫtilāf pādşāh oldı. Ṣoŋra oġlı (15) Hürmüz bin Türsī nāmı[2799] kendüye velī-ʿahd idüp dünyādan (16) geçdi.

Pādşāhī Hürmüz bin Türsī

[A1 97a] Hürmüz[2800] evvel emrde **[H 158a]** bed-ḫū (17) ve bed-endīş ve ẓālim kimesne idi. Çünki[2801] pādşāh oldı. **[P1 230b]** (1) Ḫūyını terk idüp ḫalḳıla müdārā eyledi. Ve zamānında raʿiyyeti (2) rāhatda olup sipāhī ḫōş-ḥāl idi. Yitmiş yıl (3) ve biş ay pādşāh oldı. Ammā Ḥasan bin ʿAlī bin Ḥammād (4) *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da ẕikr ider ki otuz ṭoḳuz yıl salṭanat (5) eyledi. Çünki ʿömri āḫire yitişdi. Ḫaste oldı. Ve evlādı (6) yoġıdı. Ammā ḫˇātūnı ḥāmile idi. Vaṣiyyet itdi ki (7) eger oġlan vücūda gelürse adını Şābūr ḳoyalar. (8) Ve memleket[2802] anuŋ üzerine muḳarrer bileler. Ṣoŋra fevt olup (9) taḳdīr-i Rabbānī'yle bir oġlı vücūda geldi. Adını Şābūr ḳodılar. (10) Ve Şābūr-ı Ẕü'l-Ektāf budur.

Pādşāhī Şābūr-ı Ẕü'l-Ektāf

(11) Muḥammed bin Cerīr-i Ṭaberī *Tārīḫ*'inde eydür ki: (12) "Şābūr'a aŋunçün Ẕü'l-Ektāf lakab itdiler ki (13) ʿādeti bu idi ki ʿArab'uŋ esīrini ṭutup iki (14) küregini çıḳarur idi. Ve ʿArab dilinde kürek[2803] ketifdür.[2804] (15) Ve cemʿī ektāfdur." Ammā *Ḳūtü'l-Ervāḥ* ṣāḥibi eydür ki: (16) "Şābūr'ı ekṣer-i evḳātde omuzlarına alup giderler (17) imiş. Andan ötürü aŋa Ẕü'l-Ektāf laḳab oldı." **[P1 231a]** (1) Anuŋ zamānında ʿArab'uŋ ḥāli bir mertebede idi ki her gāh ki (2) ʿAcem ṭāʾifesinüŋ oḳını yolda düşmiş görse[2805] (3) atından ve devesinden[2806] inüp ol oḳa secde ideridi. (4) Ṣoŋra atına bineridi. Ve Şābūr'uŋ salṭanatı bu vechile (5) oldı ki çün anasından ṭoġdı. Salṭanatuŋ (6) tācı[2807] anuŋ bişigi üzerine ḳoyup vüzerā-yı memleketüŋ[2808] umūrını (7) görürlerdi. Bir müddet ḥāl[2809] bu minvāl üzre[2810] olup (8) eṭrāf-ı ʿāleme ḫaber vardı ki bişikde bir oġlancuḳ pādşāhlıḳ (9) ider. Etrāfda **[H 158b]** olan mülūk bu ḫaberi işitdükde (10) her yaŋadan Şābūr'uŋ mülkine ḳaṣd itdiler. Ḥāl bir derece[2811] (11) vardı ki Mülūk-i ʿArab, ʿAcem memleketine kaṣd idüp (12)

2797 kendü: kendüye H.
2798 ve dört gün: -H.
2799 nāmı: -H.
2800 Hürmüz: Hürmüz'üŋ A1.
2801 Çünki: Çünkim A1.
2802 memleket: memleketi H.
2803 kürek: -N.
2804 ketifdür: ketif H.
2805 görse: +idi A1, N.
2806 ve devesinden: -A1, N.
2807 tācı: tācını H.
2808 vüzerā-yı memleketüŋ: -A1, N.
2809 ḥāl: -A1.
2810 üzre: üzerine H.
2811 derece: dereceye A1, H.

ʿAbdu'l-Ḳays'uŋ evlādı Baḥreyn'den gemiyle[2812] geçüp (13) Fars vilāyetine vardılar. **[N 99b]** Ve yaġmalar idüp çoḳ ḫarāblıḳ (14) itdiler. Biş yıl miḳdārı ʿAcem vilāyeti ayaġ altında (15) ḳaldı. Tā kim Şābūr biş yaşına girdi. Ve Şābūr bir şehrde (16) olurıdı ki Dicle anuŋ arasından geçeridi Baġdād gibi. (17) Ve Dicle'nüŋ üzerinde bir köpri yapdurdı idi ki **[P1 231b]** (1) şehrüŋ ḫalḳı dükeli[2813] ol köpriden geçerleridi. Bir gice (2) Şābūr uykusından uyanup ġalebeliḳ āvāzesini işitdi. (3) Ṣabāḥ vaḳtinde vüzerāsını isteyüp ol ġalebeliḳden (4) suʾāl itdi. Vezīr eyitdi ki: **[A1 97b]** "Köpriden geçenlerüŋ izdiḥāmı (5) āvāzıdur." Şābūr buyurdı ki: "Bir cisre daḫı yapduruŋ. (6) Tā kim ḫalḳ āsānlıġıla ʿubūr ideler." Vüzerā çünki[2814] biş (7) yaşında olan oġlancuġuŋ taṣarrufını gördiler. Ṣādmān (8) olup bir köpri daḫı binā itdiler. Ṣoŋra vüzerā Şābūr'uŋ (9) meşveretsizin[2815] bir iş itmezleridi. Tā kim Şābūr salṭanata (10) lāyıḳ oldı ve leşkerinden dört yüz biŋ ādemi (11) iḫtiyār idüp düşmenüŋ ḳaṣdına çıḳdı. Evvelā Fars (12) memleketi[2816] ʿAbdu'l-Ḳays[2817] evlādınuŋ[2818] elinden intizāʿ eyledi. (13) Ve anları ḳırdı. Be-ḳayyetü's-seyf olanlar daḫı bādiyelere (14) düşüp ṣusızlıḳdan ve açlıḳdan helāk oldılar. (15) Ṣoŋra ʿArab vilāyetine varup şehrlerini ḫarāb eyledi. (16) Ve ḫalḳını ḳatl idüp müstāʾṣal itdi. Ve Yeṯrib'de ʿArab (17) ḳomadı. Ve ḳanda kim ʿArab görse yā öldürdi veyāḫūd **[P1 232a]** (1) iki küregini[2819] çıḳarup ṣalıvirüridi. Ṣoŋra ʿArab (2) vilāyetinden ʿIrāḳ'a vardı. Ve ʿIrāḳ'dan Rūm'a gitdi. (3) Ol zamānda Ḳosṭanṭīn evlādından İlyānūs nām (4) Rūm'da pādşāh idi. **[H 159a]** Ve ʿĪsā ʿaleyhi's-selāmuŋ dīni (5) üzre idi. Şābūr'ıla muḳāvemet idemedi. Şābūr Rūm (6) vilāyetinde çoḳ ḫarāblıḳ idüp yine[2820] ʿIrāḳ'a vardı. (7) İlyānūs bu ḥālden perīşān olup reşk idüp (8) Şābūr'uŋ elinden ḳurtılan ʿArablar'a mektūb göndürdi. (9) Ve leşker istedi. ʿArab ṭāʾifesinden yüz yitmiş biŋ (10) leşkeri cemʿ oldılar. Ve İlyānūs'a geldiler. İlyānūs (11) ʿArab'dan Uyānūs nām kimseyi[2821] ʿArab'a ser-leşker idüp (12) kendüsi Rūm'uŋ ʿaskeriyle çıḳup ʿIrāk'uŋ (13) ser-ḥaddine vardılar. Şābūr'a ḫaber oldı. Ve cāsūslar (14) göndürdi. Ṣaḥīḥ ḫaber getürmediler. Āḫir Şābūr (15) yüz erile kendüsi cāsūslıġa vardı. Ve ḥāli maʿlūm (16) idinüp taḫtına geldi. Ve ḥarb āgāz eyledi.[2822] ʿArab (17) leşkeri meydāna girdiler. Ve[2823] dilāverlige başladılar. Şābūr'uŋ **[P1 232b]** (1) ʿaskeri ʿArab'ıla muḥārebede iken Rūm leşkeri bir ṭarafdan (2) hücūm idüp Şābūr'ı maġlūb itdiler. Şābūr ḳaçup (3) İlyānūs ardınca taḫt idüp Medāʾin'e yitişdi. (4) Ve Şābūr'uŋ ḫazīnesi Ṭayfasūn'da idi. Taṣarruf (5) idüp ʿaskerine baḫş eyledi. **[N 100a]** Birḳaç gün bu ḳıṣṣadan (6) geçdükde Şābūr ʿIrāḳ u Fars u Ḫorāsān'a (7) ḫaber göndürüp[2824] leşker cemʿ eyledi. Ve İlyānūs'uŋ üzerine (8) geldi. Ve[2825] muḥārebe idüp[2826] Şābūr ġālib oldı. Ve Ṭayfasūn'ı ve (9) Medāʾin'i İlyānūs elinden aldı. İlyānūs Rūm'a (10) mürācaʿat idüp Dicle'nüŋ kenārında ḳondı. Ve Şābūr (11) daḫı ḳarşusında ḳondı. Ve bir ay miḳdārı birbirine (12)

2812 gemiyle: -A1.
2813 ḫalḳı dükeli: dükeli ḫalḳı A1, N.
2814 çünki: çünkim H.
2815 meşveretsizin: meşveretsiz N.
2816 memleketi: memleketini A1, N.
2817 ʿAbdu'l-Ḳays: ʿAbdu'l-Ḳays'uŋ A1, N.
2818 evlādınuŋ: evlādı A1, N.
2819 küregini: küregin N.
2820 yine: -A1, N.
2821 kimseyi: kimesneyi H, N.
2822 eyledi: +Ve N.
2823 Ve: -A1, H, N.
2824 gönderüp: gönderdi +ve N.
2825 Ve: -H, N.
2826 idüp: -N.

ḳarşu oturdılar. **[A1 98a]** Bir gün İlyānūs ḫāṣṣagīleriyle (13) otaġınuŋ ḳapusında ṭurur iken nā-gāh Şābūr'uŋ (14) leşkerinden **[H 159b]** bir tīr-i pertāvī ki aŋa[2827] (15) ʿArab sehm-i ġarb dirler gelüp İlyānūs'uŋ gögsine ṭoḳındı. (16) Ve İlyānūs fevt oldı. Rūm leşkerinden Yūsānūs (17) adlu bir kimesne varıdı. Ġāyetile ʿāḳil ve kār-dān **[P1 233a]** (1) kimesne idi. Fi'l-ḥāl leşkeri Yūsānūs'ı pādşāh (2) eylediler. Ve savaşa başladılar. Şābūr Rūm'uŋ leşkerine (3) ḫaber göndürdi ki: "Bir söz aŋlar kimesne (4) sizden baŋa gelsün ki anuŋıla benüm[2828] maṣlahatum (5) vardur. Ve illā cümleŋüzi ḳatl iderem." didükde (6) Yusānūs kendüsi seksen[2829] ādemile[2830] Şābūr'uŋ ḳatına (7) vardı. Şābūr işitdi ki Yūsānūs kendüsi gelür. (8) Ġāyetile şādmān oldı. Ve kendü leşkerinden elli ādem (9) iḫtiyār idüp Yūsānūs'a ḳarşu geldi. Çünkim (10) birbirini gördiler.[2831] Atlarından inüp birbirine taʿẕīm ve (11) tekrīm ḳıldılar ve[2832] oturdılar. Ve Şābūr'uŋ muṭbaḫından (12) ṭaʿām gelüp yidiler. Ve ṣoḥbet itdiler. Şābūr eyitdi (13) ki: "Benüm ṣulḥa meylüm yoġıdı. Ammā çünkim sen (14) geldüŋ ben savaşdan ferāġat eyledüm. Lākin sizüŋ (15)ʿaskeriŋüz çoḳ ḫarāblıḳ eylemişler. Taẕmīn idüŋ. (16) Ve Naṣībīn vilāyetini ki Rūmīler Ahvāz'uŋ (17) beglerinden teʿaddīyle almışlar yine virüŋ ve ʿArab ṭāʾifesini **[P1 233b]** (1) kendüŋüzden ıraḳ eyleŋ ve Rūm'a yol virmeŋ." didükde (2) Yūsānūs bu cümleyi kabūl idüp Şābūr ile ṣerāʾiṭ-i meẕkūr (3) üzre ṣulḥ eyledi. Ve Rūm vilāyetine döndi. Pes Yūsānūs (4) bu ṣulḥ üzre biş yıl pādşāhlıġ idüp fevt (5) oldı.[2833] Ve Şābūr her ḳanda ki ʿArab'ı[2834] bulur idi[2835] öldürür (6) idi. Veyāḫūd küregini çıḳarup ṣalıvirür idi. (7) ʿArab Şābūr'uŋ ḳorḳusından ḳaçup Rūm'da cemʿ (8) oldılar.[2836] Şābūr **[H 160a]** Rūm'uŋ pādşāhına ḫaber göndürdi (9) ki: "ʿArab'ı memleketinde ḳoma. Ve illā ḥarbe müteheyyi ol." (10) didükde Rūm Pādşāhı bu ḫaberi işitdükde Şābūr'ıla (11) muḥārebe ḳaṣdın eyledi. Şābūr'a ḫaber oldı ki (12) Melik-i Rūm savaş ḳaṣdına işte[2837] geldi. Şābūr daḫı (13) kendü yirine bir ḫalīfe diküp Rūm'a cāsūs (14) ṣūretinde gitdi. Ve bir yıl miḳdārı Rūm'da ṭurdı. (15) Ve Rūm leşkerinüŋ aḥvāli ve şehrlerinüŋ ve ḳalʿalarınuŋ (16) yollarını görüp maʿlūm idindi. Ammā ʿArab ve ʿAcem (17) ve Rūm'dan kimse[2838] bilmedi ki Şābūr ḳandadur. Melik-i **[P1 234a]** (1) Rūm Şābūr'uŋ ġaybetinden muṭṭaliʿ olduḳda **[N 100b]** erkān-ı devletini (2) cemʿ idüp Şābūr'uŋ aḥvālinden ṣorar iken nā-gāh (3) Şābūr ol meclisde ḥāżır idi. Rūm ser-henglerinden (4) ki evvelki savaşda Şābūr'ı görmiş idi. **[A 98b]** Şābūr'ı (5) ol meclisde bilüp Rūm Pādşāhı'na gösterdi. Pādşāh (6) emr idüp Şābūr'ı dutdılar. Ve bir ṣıġırı boġazladup (7) yaş derisinüŋ içine Şābūr'ı ḳodılar. Ve leşkerini cemʿ (8) idüp Fars vilāyetine revān oldı. Ve Şābūr'ı bu ḥāl (9) üzre bile alup gitdi. Rāvī eydür[2839] ki: "Her ne kadar ki (10) ṣıġıruŋ derisi ḳururıdı. Şābūr'uŋ ʿayşı münaġġaṣ olup (11) ḫayātından nevmīd olurıdı."

2827 aŋa: -A1.
2828 benüm: -A1.
2829 seksen: ādemile H.
2830 ādemile: seksen +nefer H.
2831 gördiler: görüp H.
2832 ve: -H.
2833 oldı: -N.
2834 ki ʿArab'ı: -N.
2835 idi: idiyse A1.
2836 oldılar: olmışlarıdı N.
2837 işte: uşta H, N.
2838 kimse: kimesne N.
2839 eydür: rivāyet ider A1.

el-Ḳıṣṣa

Melik-i Rūm (12) Fars vilāyetine varup Fars'ı ḫarāb eyledi. Ve yimiş (13) aġaclarını[2840] kesdi. Ve Aḥvāz vilāyetine varup anı daḫı (14) ḫarāb eyledi. Ve Cend Ḳalʿası'nı muḥāsara idüp esīr (15) itdügi kimesneleri Şābūr'un müvekkellerine teslīm ideridi. (16) Ve müvekkeller Fars u Aḥvāz'uŋ eşrāfını Şābūr ile muḥāfaẓa (17) iderleridi. **[H 160b]** Meger kim anlarıla azuḳ içün bir ṭulum yaġ **[P1 234b]** (1) varıdı. Bir gice müvekkelleri ġaflet başup uyudılar. Şābūr (2) esīrlere didi ki: "Bu yaġı benüm üzerüme döküŋ." Esīrler daḫı (3) yaġuŋ ṭulumını alup Şābūr'uŋ üzerine yaġı dökdiler. (4) Ṣabāḥa degin Şābūr'uŋ üzerinde olan ṣıġır derisi (5) yumşayup Şābūr kendüyi[2841] deriden çıḳardı. Ve Cend (6) Ḳalʿası'nuŋ ḳapusına vardı. Ve dizdārını[2842] çıġırup didi (7) ki: "Ben Şābūr'um ḳalʿanuŋ ḳapusını aç." Dizdār daḫı Şābūr'ı (8) bilüp ve ḥiṣāruŋ[2843] ḳapusını açup Şābūr'ı içerü aldı. (9) Ve şinlikler eylediler. Şābūr'uŋ leşkeri çünkim bu ḫāle (10) muṭṭaliʿ oldılar. Her ṭarafdan Şābūr üzerine cemʿ oldılar. (11) Şābūr ḳalʿadan çıḳup Rūm leşkeriyle muḥārebe eyledi. (12) Ve anları ṣıdı. Ve Rūm Pādşāhı'nı ṭutup bir demür (13) ḳafeṣüŋ içine ḳodı. Ve leşkerine[2844] emr idüp[2845] buyurdı ki: (14) "Ne ḳadar ḫarāblıḳ ki Fars ve Aḥvāz ve Cend vilāyetlerinde (15) itmişsiz yine[2846] eyleŋ. Ve her[2847] yimiş aġacı[2848] ki kesmişsiz (16) yine yirine dikiŋ." didükde Rūm leşkeri ḳabūl itdiler ve (17) meẕkūr olan memāliki maʿmūr idüp bī-nihāyet yimiş **[P1 235a]** (1) aġacları dikdiler. Ve zeytūn aġacı[2849] ʿIrāḳ'da yoġıdı. Anlar (2) dikdi. Pes ol dikdükleri aġacları tīmār idüp (3) pür-bār olıncaya degin ḫiẕmet itdiler. Ṣoŋra Şābūr Rūm (4) pādşāhını ḳafeṣden çıḳarup āzād eyledi. Ve anuŋ üzerine[2850] (5) ḫarāc taʿyīn itdi.[2851] Ammā ayaġlarınuŋ siŋirini kesüp (6) bir merkebe bindürdi.[2852] Ve[2853] Rūm vilāyetine göndürdi. (7) ʿArab ṭāʾifesi çünkim bu ḥāli gördiler. Şābūr'dan (8) amān dilediler. Şābūr **[A1 99a]** anlara amān virüp anlaruŋ üzerine (9) ʿAmr bin ʿAdī nām **[H 161a]** kimesneyi pādşāh eyledi. Ve Kirmān (10) vilāyetinde olan ʿArablar ki el-ān mevcūddurlar **[N 101a]** ol (11) ʿArablardandur. Ve anlar üç ḳabīledür. Benī Ṣaʿleb ve Benī (12) Bekr bin ve Ī̈l ve Benī ʿAbdu'l-Ḳays.

el-Ḳıṣṣa

Çünkim (13) Şābūr'uŋ ʿömri yitmiş yaşına vardı. İki oġlı varıdı. (14) Ammā ṭıfl idiler. Birinüŋ adı Şābūr ve birinüŋ adı Behrām. (15) Salṭanata lāyıḳ olmaduḳları eclden yirini ḳarındaşına (16) Erdeşīr bin Hürmüz'e vaṣiyyet idüp dünyādan intiḳal (17) eyledi.

2840 aġaclarını: aġacını N.
2841 kendüyi: kendüsin H.
2842 dizdārını: dizdārun H +ḳapusında.
2843 ḥiṣāruŋ: ḥiṣār H, N.
2844 leşkerine: leşkerini H.
2845 emr idüp: -H.
2846 yine: +maʿmūr A1, N; taʿmīr H.
2847 her: -H.
2848 aġacı: aġacları H.
2849 aġacı: aġacları N.
2850 āzād eyledi. Ve anuŋ üzerine: -N.
2851 itdi: eyledi N.
2852 bindürdi: bindürüp A1, N.
2853 Ve: -A1, N.

İmām'uŋ ḳavlinde yitmiş yıl ve *Behçetü't-Tevārīḫ* **[P1 235b]** (1) ḳavlinde yitmiş iki yıl salṭanat eyledi. Ṣoŋra yirine ḳarındaşı[2854] (2) Erdeşīr bin Hürmüz pādşāh oldı.

Pādşāhī Erdeşīr (3) **bin Hürmüz bin Türsī**

Pādşāh olduḳda ḳarındaşınuŋ (4) ʿādeti üzre[2855] oldı ve ḳırḳ yıl salṭanat eyledi. Sāʾir (5) müverriḫlerüŋ ḳavlinde ve İmām'uŋ ḳavlinde yigirmi yıl pādşāh (6) oldı. Āḫirü'l-emr ẓulm-pīşe olup ʿAcem leşkeri andan yüz (7) çevürdiler. Bir gün otaġında oturur iken leşker ġulüvv (8) idüp otaġını başına yıḳdılar. Ve ḫaymenüŋ diregi başına[2856] (9) doḳınup helāk oldı. Yirine ḳarındaşı oġlı (10) **Şābūr bin**[2857] **Şābūr-ı Ẕü'l-Ektāf** pādşāh olup (11) biş yıl salṭanat eyledi. Ve fevt oldı. Yirine ḳarındaşı (12) **Behrām bin Şābūr-ı Ẕü'l-Ektāf** pādşāh oldı. (13) Behrām'a Kirmānşāh eydürler idi. Anuŋçün ki (14) ṭıfl iken babası[2858] Kirmān'ı aŋa virmişidi.[2859] Kirmān (15) vilāyetinde ḫüsn-i ʿaḳl ve luṭf-ı ṭabʿ ve rāy u tedbīrile[2860] (16) şöhret bulmuşıdı. Ṣoŋra babasınuŋ yirinde[2861] pādşāh (17) oldı. Bir gün leşkeri arasında bir oḳ gelüp **[P1 236a]** (1) Behrām'uŋ gögsine doḳındı ve Behrām fevt oldı. (2) On **[H 161b]** iki yıl salṭanat[2862] eyledi. Ṣoŋra yirine oġlı[2863] (3) Yezdecird oturdı.

Pādşāhī Yezdecird bin Behrām bin Şābūr

(4) Yezdecird ġāyetile ẓālim ve ṣāḥib-fesād kimesne idi. (5) Reʿāyā ve sipāh andan rencīde-ḫāṭır oldılar. Medāʾin'den (6) Cürcān'a vardı. Ve andan Ḫorāsān'a varup envāʿ-ı ẓulm (7) ve bidʿatlar peydā eyledi. Raʿiyyet aŋa bed-duʿālar[2864] iderler idi.[2865] (8) Āḫirü'l-emr bir gün Yezdecird'üŋ sarāyı ḳapusında (9) bir çıplaḳ at gördiler. Ve Yezdecird'e ḫaber itdiler. Yezdecird (10) emr eyledi ki ol atı eyerleyeler. At el virmedi. (11) Yezdecird'e ḫaber itdiler. Kendüsi ṭaşra çıḳup (12) ve ilerü gelüp atı uyanladı. Ve arḳasına (13) eyer urdı.[2866] Ardına geçdükde[2867] ki ḳusġunın (14) geçüre at Yezdecird'i depdi. Yezdecird fi'l-ḥāl düşüp (15) helāk oldı. Ve at eyerin ve uyanın bıraḳup ġāʾib (16) oldı. Müverriḫler eydürler[2868] ki: **[A1 99b]** "Bir firişte idi ki (17) at ṣūretine gelmişidi tā kim maẓlūmları ẓālimüŋ elinden **[P1 236b]** (1) ḫalāṣ eyleye."[2869] Yezdecird İmām'uŋ ḳavlinde otuz yıl pādşāh (2) oldı. Ammā sāʾir müverriḫlerüŋ ḳavlinde yigirmi bir[2870] yıl (3) salṭanat eyledi. Ṣoŋra yirine oġlı Behrām bin Yezdecird (4) oturdı. **Pādşāhī Behrām bin Yezdecird [N 101b] ki aŋa Behrām-ı Gūr** (5) **eydürler**. Rāvīler şöyle rivāyet iderler ki: "Yezdecird'üŋ (6) evlādı ḳalmazıdı. Āḫir ʿömrine yaḳın Behrām vücūda geldi. (7) Yezdecird fikr eyledi ki āb u hevāsı ḫōş yirde (8) oġlını terbiyyet eyleye. ʿArabistān

---

2854 ḳarındaşı: -H.
2855 üzre: üzerine H.
2856 başına: -H.
2857 Şābūr bin: -H.
2858 babası: -A1.
2859 virmişidi: virmişler idi A1.
2860 tedbīrile: tedbīr +ve luṭf +ṭabʿile H.
2861 yirinde: yirine H.
2862 salṭanat: pādşāhlıḳ N.
2863 yirine oġlı: -N.
2864 bed-duʿālar: bed-duʿā H.
2865 iderler idi: ider idi N.
2866 urdı: urdıḳda A1, N.
2867 geçdükde: geçdi A1, N.
2868 eydürler: eydür H.
2869 ḫalāṣ eyleye: ḳurtara N.
2870 bir: -A1, -N.

hevāsından mülāyim (9) ve ten-dürüst bulamadı. Ve ol zamānda ʿArab'uŋ Pādşāhı (10) Nuʿmān bin İmrü'l-Ḳays idi. Yezdecird Nuʿmān'a ḫaber (11) göndürdi ki: "Gel ve benüm oġlumı ʿArabistān'a **[H 162a]** ilet." (12) Nuʿmān Yezdecird'üŋ ḫiẕmetine geldi ve Yezdecird Behrām'ı (13) aŋa teslīm eyledi. Baʿżı müverriḫler dimişlerdür ki: (14) "Nuʿmān'uŋ bir oġlı varıdı Münẕir nām Behrām'ı aŋa (15) ışmarladı." Ammā evvelki ḳavl eṣaḥḥdur.

el-Ḳıṣṣa

Behrām'ı (16) ʿArabistān'a iletdiler. Ve anuŋçün iki dāye taʿyīn itdiler. (17) Birisi ʿAcem'den bile gitdi. Ve birisi ʿArab ḫ̌ātūnlarından idi. **[P1 237a]** (1) Nuʿmān bir mühendisi getürdi ki aŋa Sinnimār-ı Miʿmār eydürleridi. (2) Ve Behrām içün bir köşk binā itdürdi ki kerpücini (3) südile yoġurdılar. Ve biş yılda ol köşk tamām oldı. (4) Ve baʿżı müverriḫler dimişlerdür ki: "Yigirmi yılda tamām (5) oldı." Pes Behrām'ı ol köşkde ʿizz ü nāzıla beslediler. (6) Ve her kimesne ki ol köşki görüridi[2871] taʿaccüb idüp (7) begenüridi. Bir gün Nuʿmān'uŋ ḳatında ol köşküŋ (8) taʿrifini iderleridi. Ve Sinnimār-ı Miʿmār ḥāżır idi. Germ (9) olup didi ki: "Eger ben bile idüm ki benüm saʿyüm (10) żāyiʿ olmaz imiş bir binā yapdura idüm ki çünki[2872] güneş (11) ḳızara idi ol binā daḫı ḳızara idi. Ve çünkim ṣarara idi (12) ol daḫı ṣarara idi." Nuʿmān'a bu söz[2873] ḫōş gelmedi (13) ve didi ki: "Beni ḫ̌or ṭutduŋ. Ve bināda taḳṣīr itdüŋ." (14) didükde gażaba gelüp buyurdı ki Sinnimār'ı (15) ol köşküŋ ṭamından aşaġa bıraḳdılar. Ve[2874] Sinnimār pāre (16) pāre oldı ve öldi. Ve ʿArab'da bu meṣel meşhūrdur ki (17) bir kimesnenüŋ ki ḫiẕmetine muḳābil sezā[2875] virilmeyüp[2876] **[P1 237b]** (1) cezā[2877] virile eydürler ki cezā-yı Sinnimār ve şāʿir bir [2878] kāṣīdede (2) bu meṣeli naẓm itmişdür. Ve on beyt bu bābda buyurmışdur.[2879] (3) Ol cümleden bir beytini bu maḥalde ẕikr idelüm. **Beyt:**

(4) Cezānī ceza'llāhu şerre cezāihī
Cezāʾe Sinnimārin ve mā-kāne ẕe ẕenbī[2880]

(5) **el-Ḳıṣṣa**

Behrām'ı ol ḫavernaḳda[2881] on yıl beslediler.[2882] **[H 162b]** Ṣoŋra (6) muʿallim getürüp aŋa edeb taʿlīmini idüp silāḥ-şōrlık **[A1 100a]** (7) ve tīr-endāzlık daḫı[2883] ögrendi.[2884] Bir

---

2871 görüridi: gördi A1.
2872 çünki: çün N.
2873 söz: -N.
2874 Ve: -A1.
2875 sezā: cezā P1.
2876 Derkenar: Sinnimār bi-kesreteyni ān ki Ḫorneḳ rā benā kerd nezdīk-i Kūfe/ Ez-cehet-i Nuʿmān ibn-i İmrāü'l-Ḳays çūn tamam şod/ Ū rā ez-bālā-yi ān kūşk der endāḫt ve ḫelāk kerd. Ṣarāḥu'l-Lugat N, P1 (Sinnimâr iki kesre iledir. Sinniâr, Kûfe şehrinin yakınında olan Hornek binasının yapımını bitirince, Nu'mân bin İmrülkays onu o köşkün tepesinden aşağı attı ve helak etti.).
2877 cezā: sezā P1.
2878 bir: -N.
2879 buyurmışdur: +Ve N.
2880 "Allah onu kahretsin. Bana Sinnimâr'ın cezasını verdi. Halbuki onun bir suçu yoktu."
2881 Derkenar: Ḫavernaḳ: köşk N, P1.
2882 beslediler: +ḫavernaḳ +ki +köşkdür H.
2883 daḫı: -A1.
2884 ögrendi: ögretdi N.

gün ata binmek murād idindi.[2885] (8) Baʿżı atlar[2886] getürdiler. Pes anlaruŋ[2887] arasından bir atı iḫtiyār (9) eyledi. Ve ekṣer ol ata bineridi. Bir gün Nuʿmān Behrām'ıla (10) şikāra vardılar. Nā-gāh ıraḳdan bir ḫargūrı[2888] gördiler (11) ki ḳaçup gider. Behrām aŋa[2889] yitişdi. Ve bir oḳ atup (12) anı ṣayd eyledi. Andan geçdükde gördiler ki bir arslan bir (13) ḫargūruŋ boynına yapışup alup gider. Behrām yitişüp (14) ol arslana bir oḳ urdı ki arslandan geçüp (15) ve ḫargūrdan **[N 102a]** daḫı[2890] geçüp yarısına degin yire ṣaplandı. (16) Pes Behrām buyurdı ki: "Bu iki avuŋ ṣūretini ol (17) köşkde[2891] taṣvīr ideler." Ve ol zamāndan berü ekṣer **[P1 238a]** (1) muṣavvirler kāġadlarda ve evlerde bu iki şekli taṣvīr iderler.[2892] (2) Ve ol günden Behrām'a Behrām-ı Gūr tesmiye eylediler. **Naṣīḥat**:

(3) Be-ʿayb-ı dīgerān Behrām-ı Gūrī
Be-ʿayb-ı ḫˇīşten Behrām-ı Kūrī[2893]

(4) Ṣoŋra Behrām ʿArab vilāyetinden babasınuŋ ḫiẓmetine iʿmāra[2894] (5) ʿazīmet idüp Yezdecird'üŋ ḫiẓmetine vardı. Ve bir yıl (6) miḳdārı anuŋıla oldı. Ammā Yezdecird'üŋ efʿālini (7) ve evżāʿını begenmeyüp dil-teng olup yine[2895] ʿArab (8) mülkini veʿArab Meliki'ni[2896] murād idinüp ʿArabistān'a gitdi. (9) Ve çünkim Yezdecird'i at depüp helāk eyledi. Behrām (10) anda hāżır degül idi. Ve sipāh u raʿiyyet Yezdecird'üŋ (11) efʿāl-i şenīʿasından müteʾellim olduḳları eclden (12) Yezdecird fevt olduḳda Behrām'ı salṭanata lāyıḳ görmediler. (13) Ve Erdeşīr-i Bābek bin Sāsān neslinden Kisrā nām kimesneyi (14) iḫtiyār idüp **[H 163a]** pādşāh itdiler. Behrām bu ḥādiṣeden (15) muṭṭaliʿ olduḳda Medāʾin ve Fars ve Ahvāz vilāyetine (16) mektūblar göndürüp didi ki: "Salṭanat taḫtı (17) benüm mīrāṣumdur. Niçün āḫer kimesneyi getürüp babamuŋ **[P1 238b]** (1) yirine geçürdüŋüz? Mektūbum vuṣūl bulduḳda gerekdür ki (2) Medāʾin ve Fars ve Ahvāz'uŋ ekābir ü aʿyānından baʿżı kimseler[2897] (3) göndüresiz. Ve[2898] maḳṣūduŋuzı edā idesiz bāḳī ve's-selām." (4) Pes ehl-i Fars ve Medāʾin daḫı ekābir ü aʿyāndan baʿżı kimesneleri (5) Behrām'a göndürdiler. Ve didiler ki: "Senüŋ baban (6) ġāyetile ẓulm-pīşe kimesne[2899] idi. Senden daḫı ẓulm ü fesād (7) tevehhüm itdügümüz ecldendür ki bu işi eyledük." **Beyt:**

(8) Ne-koned cevr-pīşe sulṭānī
Ki ne-yāyed zi-gorg çōbānī[2900]

2885 murād idindi: diledi N.
2886 atlar: atları A1.
2887 anlaruŋ: atlaruŋ A1, N.
2888 Derkenar: Ḫargūr: ḳulan P1.
2889 Behrām aŋa: Aŋa Behrām N.
2890 daḫı: -H.
2891 köşkde: kūşe A1.
2892 iderler: eylediler A1, N.
2893 Başkalarının ayıbını Behrâm-ı Gûr gibi çok iyi görüyorsun. Ama kendi ayıbını Behrâm-ı Kör gibi görmüyorsun.
2894 iʿmāra: -A1, H, N.
2895 yine: -A1.
2896 ve ʿArab Meliki'ni: -A1, N.
2897 kimseler: kimesneler N.
2898 Ve: -N.
2899 kimesne: -N.
2900 Zalim insan padişahlık yapamaz. Kurdun çobanlık yapamadığı gibi.

(9) Behrām bu sözi işitdükde didi ki: “Ben daḫı ol (10) vaḳt ki babama geldüm idi. Anuŋ işlerinden bīzār olduġum (11) eclden idi[2901] ki yine ʿArab vilāyetine mürācaʿat eyledüm. (12) Benden siz ẓann itdügüz işler[2902] gelmez.” didükde ʿAcem’den (13) gelen **[A1 100b]** aʿyān u erkāna bu söz ḫōş gelüp yine ʿAcem vilāyetine (14) ḫaber iletmege gitdiler. Ve ʿArab pādşāhı Nuʿmān anlaruŋ (15) ardından on biŋ süvār-ı[2903] cerrārī göndürdi ki: “ʿAcem ser-ḥaddine (16) degin varuŋ ve anlar sizüŋile muḥārebe itmeyince siz ḥarb eylemeŋ. (17) Ve eger muḥārebe iderler ise ḳatl ü esīrden ġayrı nesne eylemeŋ.” **[P1 239a]** (1) didükde ʿArab leşkeri Medāʾin ve Ṭayfasūn’a vardılar. Ve anda (2) çadır kurup oturdılar. ʿAcem’den ilçiler gelüp suʾāl (3) itdiler[2904] ki: “Bu cānibe geldügüze[2905] sebeb nedür?” ʿArab ser-leşkeri (4) olan kimesne buyurdı[2906] ki: “Behrām içün tāc u[2907] (5) taḫtı isterüz.” ʿAcem ilçileri dönüp ehl-i ʿAcem’e (6) işitdüklerini **[N 102b]** ḫaber virdiler. Yine[2908] ʿAcem ḫalḳı **[H 163b]** bir ilçi daḫı (7) ʿArab pādşāhı Nuʿmān’a göndürdiler. Nuʿmān daḫı (8) ilçiyi Behrām’a göndürdi. Çünkim ilçi Behrām’ı gördi. (9) Ḥüsn-i ṣūretini[2909] ve kemāl-i ʿaḳlını begendi. Ve dāniş ü (10) tedbīrine taḥsīn eyledi. Ve aralarında çoḳ kelimāt (11) vāḳiʿ oldı. Āḫirü’l-emr Behrām ʿahd[2910] eyledi ki: “Eger ben (12) pādşāh olurısam ʿAcem ḫalḳınuŋ ṣavāb dīdinden (13) tecāvüz itmeyem.” didükde ilçi ʿAcem vilāyetine dönüp (14) ehl-i ʿAcem’e mā-cerāyı bir bir taḳrīr eyledi. Ehl-i ʿAcem (15) itdüklerinden[2911] peşīmān oldılar. Birḳaç gün bu mā-cerādan (16) geçdükde Behrām ol on biŋ ʿasker ile şehrüŋ (17) ḳapusına yitişdi. Raʿiyyet ü sipāh Kisrā ile şehrden **[P1 239b]** (1) istiḳbāle çıḳdılar. Ve bir taḫt-ı zerrīn ḳodılar. Behrām u (2) Kisrā ikisi ol taḫtuŋ üzerine oturdılar. Ḳavmi Behrām’dan (3) ṣordılar ki: “Ne maṣlaḥat içün bu cānibe gelmişsin?” (4) Behrām eyitdi ki: “Babamuŋ tāc u taḫtı içün gelmişem (5) ki benüm mīrāṯumdur.” Ḳavm didiler ki: “İy Behrām! Senüŋ (6) ataŋ bizi ẓulmile çoḳ rencīde ḳılmışdur. Ḳorḳaruz ki (7) sen daḫı “El-veledu sırrı ebīhi.”[2912] ḳabīlinden olasın.” Behrām ʿahd (8) idüp[2913] Ḥaḳ celle ve ʿalāya and içüp didi ki: “İy ʿAcem (9) ḫalḳı! Sizüŋ rāyuŋuzdan ṭaşra bir iş işlemeyem.” Ve daḫı (10) didi ki: “Bu Kisrā ile dil-āverlikde ve bahādurlıġda (11) imtiḥān olmaḳ isterem. Ḳanḳımuz ki gālib gelürse (12) taḫt u tācı aŋa erzānī ḳılıuŋ.” didükde ḳavm didiler ki: (13) “İmtiḥān ne vechile olsun?” Behrām didi ki: “İki ac (14) arslanı ḥāżır eyleŋ. Tā kim tācı anlaruŋ arasında (15) ḳoyalum. Her kim tācı anlaruŋ arasından alursa (16) taḫt u tācı aŋa virüŋ.” didükde ḳavm ḳabūl **[H 164a]** itdiler. Ve iki (17) ac arslanı getürüp[2914] tāc-ı şāhīyi anlaruŋ arasında **[P1 240a]** (1) ḳodılar. Behrām Kisrā’ya eyitdi ki: “İlerü var.” Kisrā didi (2) ki: “Sen daʿvā eyledüŋ yol senüŋdür.” Behrām ilerü varduḳda (3) arslanuŋ birisi Behrām’a ḫamle itdi. Behrām şıçrayup **[A1 101a]** (4) anuŋ arḳasına bindi. Ve iki eliyle arslanuŋ iki (5) ḳulaġına

---

2901 idi: -H.
2902 itdügüz işler: eyledügüŋüz iş N.
2903 süvār-ı: -N.
2904 itdiler: olınduḳda A1.
2905 geldügüze: geldügüŋüze A1, N.
2906 buyurdı: eyitdi N.
2907 tāc u: tācı N.
2908 Yine: -N.
2909 Ḥüsn-i ṣūretini: Ḥüsn ü ṣūretini N.
2910 ʿahd: vaʿde N.
2911 itdüklerinden: itdüklerine N.
2912 “Oğul babaya, kız anaya çeker.” “Bu sözün, asılsız ve uydurma hadis olduğu bildirilmiştir” (Yılmaz, 2013: 686).
2913 idüp: eyledi +ve A1, N.
2914 getürüp: getürdiler A1.

yapışdı.[2915] Bir arslan daḫı Behrām'a ḥamle eyledi. (6) Behrām bir eliyle[2916] bu arslanuŋ ḳulaġına yapışdı. Ve bir eliyle (7) bindügi arslanuŋ ḳulagını dutdı.[2917] Ve ikisinüŋ başı[2918] birbirine (8) bir ḍarb ile urdı ki başları ufanup beyinleri (9) çıḳdı. Ve helāk oldılar. Ve tācı alup başına ḳodı. (10) Çünkim[2919] Behrām tāc-ı şāhīyi geyüp taḫtda[2920] oturdı. Cemīʿ ehl-i (11) ʿAcem aŋa muṭīʿ ü münḳād oldılar. Yidi gün miḳdārı Behrām (12) ʿAcem'üŋ sipāh u reʿāyāsına inʿām u iḥsānlar[2921] eyledi. (13) Sekizinci gün ʿArab Pādşāhı Nuʿmān'ı iʿzāz u iḫtirām-ı (14) tamāmıla[2922] yine ʿArab vilāyetine irsāl eyledi. Ve ʿadl ü (15) dād u dihişile babasınuŋ yirinde oturdı. Ol vaḳt (16) Behrām yigirmi üç **[N 103a]** yaşında idi. Sekiz yıl daḫı bu minvāl (17) üzerine[2923] geçdükde Türk pādşāhı Ḫāḳān ʿAcem vilāyetine **[P1 240b]** (1) ḳaṣd eyledi. Ve iki yüz elli biŋ ādemile ʿAcem'e geldi ve çoḳ köyler (2) ve şehrler ḫarāb eyledi. Behrām'a ḫaber itdiler. Bu sözi (3) istimāʿ itmeyüp didi ki: "Bu ḳaçan olur? Ve Ḫāḳān bu işe (4) nice ḳādir ola?" Āḫirü'l-emr Behrām şikārı bahāne itdi. (5) Ve üç yüz[2924] ādemile ḳaçar gibi gitdi. **[A1 101b]** Ḥasan bin ʿAlī bin Ḥammād (6) *Ḳūtü'l-Ervāḥ*'da eydür ki:[2925] "Ḫāḳān **[H 164b]** dört yüz biŋ ʿaskerile (7) ʿAcem vilāyetine geldi. Ve Behrām otuz biŋ ādemile şikārı bahāne (8) idüp Ḫāḳān'dan ḳaçdı. Ve kimse bilmedi ki ḳanda gitdi. (9) Behrām'uŋ müʾebbedleri ḫazīneyi açdılar. Ve ḫazīnede olan (10) nefāʾisi çıḳarup nuḳūd u ecnāsını Ḫāḳān'a iletdiler. Ve ḫarāc (11) ḳabūl itdiler." Ve didiler ki: "Ḫāḳān'uŋ heybetinden Behrām memleketini (12) terk idüp ḳaçdı. Ve kimesne[2926] bilmez[2927] ki ḳanda gitdi. Memleket (13) Ḫāḳān'uŋdur. Biz Ḫāḳān'uŋ bendesiyüz." didükde Ḫāḳān daḫı (14) bu sözi işitdükde emīn olup mālı yine Behrām'uŋ (15) ḫazīnesinde[2928] ḳodı[2929] ve oturdı. Behrām'uŋ cāsūsları (16) Behrām'ı bu hālden ḫaberdār itdiler.[2930] Behrām bildi ki Ḫāḳān (17) ġāfil ü ẕāhil oturur. Üç yüz ādemile Behrām Ḫāḳān üzerine **[P1 241a]** (1) taḫt idüp Ḫāḳān'ı şıdı.[2931] Ve[2932] Behrām[2933] kendü eliyle Ḫāḳān'ı (2) ṭutup[2934] öldürdi. Ve ḫazīnesini taṣarruf eyledi. Ve Ḫāḳān'uŋ (3) leşkeri ḳaçdılar. Behrām ardlarından yitişüp baʿżılarını[2935] (4) öldürüp ve baʿżılarını[2936] esīr eyledi. Ve be-ḳayyetü's-seyf olanlar (5) ḳaçup Ceyhūn şuyınuŋ kenārına yitişdüklerinde ardlarınca (6) Behrām iki yüz elli biŋ ādemile bir ser-hengi

---

2915 yapışdı: +O A1.
2916 eliyle: +daḫı A1.
2917 ḳulagını dutdı: ḳulagına yapışdı N.
2918 başı: başını H, N.
2919 Çünkim: Çün A1, N.
2920 taḫtda: taḫtında A1, N.
2921 iḥsānlar: iḥsān A1.
2922 tamāmıla: +Behrām'ı H.
2923 üzerine: üzere N.
2924 yüz: +zād N.
2925 ki: kim N.
2926 kimesne: kimse H, N.
2927 bilmez: bilmedi N.
2928 ḫazīnesinde: ḫazīnesine N.
2929 ḳodı: ḳondı H.
2930 itdiler: eylediler A1, N.
2931 şıdı: şındurduḳdan H.
2932 Ve: +şoŋra H.
2933 Behrām: -H.
2934 Ḫāḳān'ı ṭutup: -H.
2935 baʿżılarını: baʿżısını N.
2936 baʿżılarını: baʿżısını N.

göndürdi. (7) İki leşker Ceyhūn ṣuyından geçdiler. Ve[2937] birbiriyle muḥārebe (8) itdiler. Māverāüʾn-Nehr'e ḫaber vardı[2938] ki Behrām'uŋ (9) leşkeri yitişdi. Māverāüʾn-Nehr'üŋ ḫalḳı tedbīr idüp (10) Behrām'a ḫaber göndürdiler ki: "Biz Behrām'uŋ çākerleri[2939] (11) ve bendeleriyüz.[2940] Ve anuŋ[2941] emrine muṭīʿ ve münḳāduz. Ve ʿadline (12) ve mürüvvetine iʿtimādumuz vardur. Luṭf idüp ʿAcem **[H 165a]** ve Türk (13) arasında bir ḫad taʿyīn eylesün ki Türk leşkeri (14) şimdenṣoŋra ol ḫadden tecāvüz itmeyeler." Behrām (15) bu ḫaberi istimāʿ itdükde buyurdı tā kim ol (16) iki leşkerüŋ ḥarb itdükleri yirde bir menāre yapdılar. (17) Ve anı sınur taʿyīn eyleyüp kendü leşkeriyle Āẕerbaycān **[P1 241b]** (1) ṭarafına mürācaʿat eyledi. Ve taḫtında oturup Türk elinden (2) alduġı māl u menāl ü cevāhir ü nefāʾisi Āẕerbaycān'uŋ (3) āteşkedesine irsāl eyledi. Ve Ḫāḳān'uŋ ḫ̌ātūnını esīr (4) itmişidi. Anı daḫı āteşkedenüŋ ḫiẕmetine göndürdi. (5) Ve fuḳarāya taṣadduḳlar ve aġniyāya inʿāmlar itdi. Ve Türsī (6) adlu kimesneyi ki İsfendiyār'uŋ **[N 103b]** neslinden idi (7) ve Yezdecird anuŋ babasını vezīr idinmişidi. Behrām anı (8) vezīr idinüp memleketini ve salṭanatını aŋa ışmarlayup (9) kendüsi birḳaç erile gizlü Hindūstān ṭarafına (10) müteveccih oldı. Ve tenhā şikār idüp bir yıl miḳdārı (11) Hindūstān'da ḥāli bu minvāl üzre idi. **[A1 102a]** Tā kim (12) Hind'de oḳ atmaġıla ve silāḥ-şōrlıġıla iştihār buldı. (13) Ve ol zamānda Hind vilāyetinde tīr-endāz yoġıdı. (14) Ve at üzerinde ḥarb itmek bilmezleridi. Nā-gāh (15) ol avānda Hind'üŋ çengelinde bir fīl-i demān peydā (16) oldı. Ve yol üzerine gelüp ne ḳadar ḥayvāna ki[2942] rāst (17) gelse helāk ideridi. Hind'üŋ Pādşāhı[2943] kerrāt u merrātıla **[P1 242a]** (1) leşker göndürüp ol fīlüŋ şerrini defʿ itmege ḳādir olmadı. (2) Bir gün Behrām şikārda iken fīl Behrām'a ḳarşu geldi. (3) Behrām ol fīle bir oḳ atdı.[2944] Ve anuŋ iki gözini kör (4) idüp yire düşürdü. Ve başını kesüp **[H 165b]** ḫorṭumından (5) yapışup çeke çeke anı yol üzerine getürüp[2945] bıraḳdı. (6) Fīlüŋ helākı ḫaberi[2946] Hind Pādşāhı'na iletdiler.[2947] Ve mā-cerāyı (7) ʿarż itdiler. Hind Pādşāhı Behrām'ı isteyüp andan suʾāl (8) itdi ki: "Ḳanḳı memleketdensin ve kimsin?" Behrām eyitdi (9) ki: "ʿAcem ulularınuŋ neslindenem. ʿAcem Pādşāhı'ndan ḳorḳup[2948] (10) ẓıll-i ḥimāyetüŋe ve kenef-i riʿāyetüŋe gelmişem." Hind Pādşāhı'na (11) bu söz ḫōş gelüp Behrām'ı kendüye nedīm idindi. Behrām (12) her zamān Pādşāh'ıla[2949] olurıdı. Bir gün ḫaber geldi ki[2950] (13) Çin'üŋ Pādşāhı Faġfūr leşker-i bī-kerān ve ʿasker-i girānile (14) Hindūstān ser-ḥaddine yitişdi. Hind'üŋ Pādşāhı (15) bu sözden perīşān olup[2951] hirāsān u tersān oldı. (16) Behrām eyitdi ki: "İy pādşāh-ı ʿālem-penāh! Ġam çekme (17) ve Faġfūr'uŋ emrini baŋa tefvīż eyle. Ve sen fārigü'l-bāl **[P1 242b]** (1) ü ḫōş-ḥāl otur."[2952]

2937 Ve: daḫı N.
2938 vardı: geldi H.
2939 A1.
2940 çākerleri ve bendeleriyüz: bendeleri ve çākerleriyüz A1.
2941 anuŋ: -N.
2942 ki: -N.
2943 Pādşāhı: +üzerine A1.
2944 atdı: urdı H.
2945 getürüp: -H.
2946 ḫaberi: ḫaberin H.
2947 iletdiler: degdi N.
2948 Pādşāhı'ndan ḳorḳup: Pādşāhı'nuŋ ḳorḳusından H.
2949 Pādşāh'ıla: ḥużūrında A1, N.
2950 ki: -N.
2951 perīşān olup: -A1, N.
2952 otur: +didükde +pādşāh-ı +Hind +Behrām'ı +ser-ʿasker +idüp +birḳaç +biŋ +ʿaskerle +Faġfūr'a +ḳarşı +gönderdi A1.

Pes çünkim iki leşker birbirine ḳarşu (2) geldiler.[2953] Behrām ilerü[2954] varup tīr ü şimşīrile düşmenüŋ (3) ḳalbine urup ṣaflarını yarup gāh ḍarb-ı şimşīrile bir (4) fīl-i demānuŋ ḫorṭumını düşürür idi. Ve gāh bir tīrile (5) bir süvārı esīr ideridi.

el-Ḳıṣṣa[2955]

Çīn'üŋ leşkerini (6) ṣıdı. Ve Hind Pādşāhı bu ḳażiyyeden ġāyetile şād u ḫürrem (7) olup Behrām'a envāʿ-ı riʿāyet eyledi. Ve ʿazm-i cezm itdi ki (8) Hind'üŋ memleketini Behrām'a teslīm idüp ḳızını Behrām'a (9) virüp kendü salṭanatdan ferāġat eyleye. Çünkim (10) Behrām bu ḥāle muṭṭāliʿ oldı. Kendüyi iẓhār u āşkār[2956] (11) idüp[2957] didi ki: "Benüm maḳṣūdum pādşāhuŋ dīdārıyla (12) müşerref **[H 166a]** olmak idi. Biḥamdi'llāh ki müyesser oldı. Yine (13) kendü memleketüme mürācaʿat itmek isterem. Ammā pādşāhdan (14) murādum budur ki her memleket ki pādşāhuŋdur. Ve benüm memleketüme (15) mülāṣıḳdur.[2958] Pādşāh ol memleketi baŋa erzānī eyleye." **[N 104a]** (16) Hind'üŋ Pādşāhı Behrām'uŋ der-ḫᵛāstını **[A1 102b]** ḳabūl eyledi. (17) Ve ḳızını aŋa virüp Behrām'ı iʿzāz u iḥtirāmıla ʿAcem **[P1 243a]** (1) memleketine göndürdi. Çünkim[2959] Behrām Aẕerbaycān'a yitişdi. (2) Ve taḫtında oturdı. Hind Pādşāhı aŋa virdügi memleketi (3) yine pādşāhına teslīm eyledi. Ve iki yıl miḳdārı (4) geçdükde vezīrini[2960] Türsī nām[2961] leşker-i enbūhile Rūm vilāyetine (5) göndürdi. Rūm Pādşāhı Behrām'a muṭīʿ olup (6) ḫarāc ḳabūl eyledi. Āḫirü'l-emr Türk ü Fars u ʿIrāḳ u Rūm ve (7) Hindūstān vilāyetleri[2962] dükeli Behrām'uŋ taḫt-ı taṣarrufında (8) oldı. Bir gün Behrām şikār içün süvār olup ṣaḥrāya (9) varduḳda bir āhūnuŋ ardınca düşüp ol ṣaḥrāda bir (10) ḳuyıya rāst gelüp atıyla Behrām ol kuyıya düşdi. (11) Leşkeri yitişüp saʿy-i belīġile atı ḳuyıdan çıḳardılar. (12) Ammā Behrām'ı bulamadılar. Behrām'uŋ anasına ḫaber olup (13) ḳuyınuŋ üzerine gelüp ne ḳadar ki cidd ü cehd itdi.[2963] Behrām'ı (14) bulamadı. Ṣoŋra meʾyūs olup Behrām'uŋ bir[2964] oġlı (15) varıdı.[2965] Yezdecird[2966] nām[2967] Behrām'uŋ yirine pādşāh eylediler. Behrām (16) yigirmi üç yıl salṭanat eyledi. Müverriḫler[2968] ḳavlinde (17) ve İmām'uŋ ḳavlinde altmış üç yıl salṭanat eyledi.[2969]

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[P1 243b] (1) Ger gedā ola eger şāh-ı cihān
Ṭopraḳ altında olur cümle nihān

2953 ḳarşu geldiler: muḳābil oldılar A1.
2954 ilerü: -A1.
2955 el-Ḳıṣṣa: +Çünki A1.
2956 āşkār: -A1, N.
2957 idüp: eyledi A1; eyledi +ve N.
2958 mülāṣıḳdur: mülāḥıḳdur H.
2959 Çünkim: Çün N.
2960 vezīrini: vezīri +olan H.
2961 nām: -H.
2962 vilāyetleri: vilāyeti N.
2963 itdi: eyledi H.
2964 bir: -H.
2965 var idi: -H.
2966 Yezdecird: Yezdecird'i H.
2967 nām: -H.
2968 Müverriḫler: Müverriḫlerüŋ H.
2969 eyledi: +Beyt H; Meṣnevī N.

[H 166b] (2) Bunı biŋ yıl ger ʿimāret idesin
Bir nefesdür çünki bundan gidesin

(3) Dünyeden[2970] kimse[2971] vefā bulmayısar
Bī-vefādan hīç vefā gelmeyiser[2972]

(4) **Pādşāhī Yezdecird bin**[2973] **Behrām-ı Gūr**[2974]

Çünkim Behrām'uŋ (5) oġlı[2975] Yezdecird babasınuŋ yirinde pādşāh oldı. ʿAdl ü dādıyla (6) iştihār bulup Behrām'a ḫarāc viren begler Yezdecird'e daḫı (7) ḫarāc virdiler. Rūm Pādşāhı'ndan ġayrı ki ol ḫarācını (8) göndürmedi. Yezdecird babasınuŋ vezīrini Türsī ki vizāretden (9) ferāġat idüp ʿibādete meşġūl olmuşıdı. Yine getürüp (10) vezīr idindi. Türsī rāy u tedbīrile Rūm Pādşāhı'ndan (11) yine ḫarāc aldı. Yezdecird'üŋ **[L 119a]** iki oġlı varıdı. Büyük (12) oglınuŋ adı Pīrūz[2976] ve küçicek[2977] oġlınuŋ adı Hürmüz idi. (13) Secistān vilāyetini Pīrūz'a virmişidi. Ve Hürmüz'i kendü (14) ḳatında ṣaḳlarıdı. Yezdecird İmām'uŋ ḳavlinde on sekiz yıl (15) salṭanat eyledi. Ve baʿżı müverriḫlerüŋ ḳavlinde on iki (16) yıl ve dört ay ve sekiz gün[2978] pādşāh[2979] **[A1 103a]** olup[2980] fevt (17) oldı.[2981] Yirine oġlı[2982] Hürmüz bin Yezdecird oturdı. Va'llāhu aʿlem.

[P1 244a] (1) **Pādşāhī Hürmüz bin Yezdecird bin**[2983] **Behrām-ı Gūr**

Çünkim Yezdecird (2) vefāt oldı. Hürmüz ki küçicek[2984] oġlı idi. Anuŋ yirinde[2985] pādşāh (3) oldı. Pīrūz ki büyük oġlı idi. Secistān **[N 104b]** pādşāhı idi. (4) Bu ḥālden ḫaberdār olduḳda Heyāṭıla pādşāhına vardı.[2986] (5) Ve Heyāṭıla Heyṭala'nuŋ cemīʿdür. Ve ehl-i Nücārā ḳuvvetlü kimesneye (6) heyṭal dirler. Ol zamānda ol vilāyetlerde bir ṭāʾife varımış ki (7) ġāyetile dil-āver ve ḳavī-peyker imişler. Ve[2987] ol ṭāʾifeye (8) Heyāṭıla dirler imiş. Ve anlaruŋ bir pādşāhı varıdı. Ḫaşūr (9) adlu ve Ḫaşūr Fürs **[H 167a]** luġatında peyġamber dimek olur. Pīrūz (10) Ḫaşūr'uŋ ḫizmetine vardı. Ve[2988] andan yardım istedi. Ḫaşūr (11) Pīrūz'a[2989] sipāh-ı bī-ʿaded ve māl ve ʿuded[2990] virüp Ṭāliḳān (12) vilāyetini aŋa virdi. Birḳaç ay Pīrūz Ṭāliḳān'da olup āḫirü'l-emr (13) Hürmüz sitemkār u ġaddār olup ḫalḳ

2970 Dünyeden: Kimse A1.
2971 kimse: dünyede A1.
2972 gelmeyiser: +Devlet +anuŋ +kim +buŋa +dil +virmeye/+Bu +girü +ḳalan +menālin +dirmeye A1.
2973 Yezdecird bin: -H.
2974 Gūr: +Yezdecird +nām H.
2975 Behrām'uŋ oġlı: -H.
2976 Pīrūz: +idi N.
2977 küçicek: küçük A1, N.
2978 gün: +fevtine +dek H, L.
2979 pādşāh: pādşāhlıḳ H, L.
2980 olup: sürdi H; +ṣoŋra N.
2981 fevt oldı: -H, L.
2982 oġlı: -H, L.
2983 bin: -A1.
2984 küçicek: küçük A1.
2985 yirinde: yirine H, L.
2986 vardı: -N.
2987 Ve: -H, L.
2988 Ve: -A1.
2989 Ḫaşūr Pīrūz'a: Pīrūz'a Ḫaşūr H, L.
2990 māl ve ʿuded: māl-ı bī-ḥad H, L.

andan rencīde-ḫaṭır (14) oldılar. Ve Pīrūz'a ḫaber göndürüp anı pādşāhlıġa ḳabūl itdiler. (15) Pīrūz Heyāṭıla ʿaskeriyle ʿAcem vilāyetine varup ʿAcem leşkeri (16) daḫı Hürmüz'den yüz çevürüp Pīrūz'a tābiʿ oldılar. Pīrūz Hürmüz'i (17) ṭutup öldürdi. Ve babasınuŋ taḫtında pādşāh olup[2991] oturdı.

[P1 244b] (1) **Pādşāhī Pīrūz bin Yezdecird bin Behrām-ı Gūr**

Çünkim Pīrūz pādşāh (2) oldı. ʿAdl ü dād pīşe idinüp raʿiyyeti riʿāyet eyledi. Ammā yidi (3) yıl cemīʿ vilāyetinde[2992] ḳaḥṭ vāḳiʿ[2993] oldı. Pīrūz rāy u tedbīrile (4) memālikini maʿmūr ṭutup vilāyetlerinde olan aʿyān-ı memlekete (5) ve erbāb-ı devlete ḫaber göndürdi ki: "Her şehrde ki bir faḳīr açlıḳdan (6) ölürise yirine on ġanī öldürsem gerek." didi. **[L 119b]** Erbāb-ı devlet (7) ve aṣḥāb-ı ṣervet bu ḫaberi işitdüklerinde fuḳarānuŋ riʿāyetine (8) meşġūl oldılar. Ve ol müddetde bir faḳīr açlıḳdan ölmedi. (9) Yidi yıl yaġmur yaġmadı. Ve Furāt u Ceyhūn ve Seyhūn u Dicle (10) ḳurıdı. Ve çerende ve perende açlıḳdan öldiler. Yidi yıl (11) geçdükde ʿināyet-i Rabbānī'yle yine[2994] erzānī vāḳiʿ olup (12) ḳaḥṭ sebebiyle ḫarāb[2995] olan mevāżiʿ yine[2996] maʿmūr oldı. Ve Pīrūz (13) üç şehr binā eyledi. Birisi Cürcān vilāyetinde Rūşen Pīrūz (14) adlu[2997] ve[2998] birisi[2999] Rey ser-ḥaddinde Rām Pīrūz nām[3000] ve birisi Āẕerbaycān (15) ser-ḥaddinde Hem-Rām Pīrūz adlu. Çünkim bu **[H 167b]** şehrlerüŋ bināsı tamām (16) oldı. Salṭanat taḫtında Pīrūz nāz u niʿmetile ḫōş geçerken (17) Heyāṭıla sipāhīlerinden mektūblar gelüp pādşāhlarından **[P1 245a]** (1) şikāyetler yazmışlarıdı. Pīrūz ol mekātibe iʿtibār itmeyüp (2) cevāblarına müteʿarrıż olmadı.[3001] Birḳaç gün **[A1 103b]** geçdükde (3) yine Heyāṭıla'dan baʿżı sipāhīler gelüp beglerinden bīzārlıġ[3002] (4) iẓhār idüp didiler ki: "Pādşāhumuz Lūṭ ḳavminüŋ ʿameline (5) mübāşir olduġı eclden biz anuŋ ḫiẓmetini terk idüp dergāh-ı (6) muʿallāŋa yüz süregeldük." didiler. Bu mā-cerādan birḳaç gün (7) daḫı geçdükde Heyāṭıla'nuŋ aʿyān u erkānından dād-ḫˇāhlar[3003] (8) yitişüp didiler ki: "Bizüm oġlanlarumuz elümüzden[3004] gitdi. (9) Luṭf u iḥsān **[N 105a]** idüp bize muʿīn olup dādumuzı (10) pādşāhumuzdan almaḳ gereksin." diyü[3005] Pīrūz Heyāṭıla Pādşāhı'na (11) ḫaber göndürdi ki: "Bu fiʿl-i kabīḥden ferāġat eyleye. (12) Ve illā egerçi ki senüŋ ḥaḳḳuŋ benüm üzerümde çoḳdur. Ammā (13) Ḥaḳ celle veʿalānuŋ ḥaḳkı[3006] artuḳdur. Bir leşker-i enbūh veʿasker-i (14) bā-sütūhıla üzerüŋe varuram[3007] ve seni helāk iderem bilmiş ol." (15) didükde Heyāṭıla Pādşāhı Ḫaşūr bu ḫaberi işitdükde (16) erkān-ı devletini cemʿ idüp didi ki: "Bizüm ʿAcem (17) leşkeriyle muḳāvemet itmege ṭāḳatümüz yoḳdur.

2991 olup: oldı N.
2992 vilāyetinde: vilāyetde H, L, N.
2993 vāḳiʿ: peydā H, L.
2994 yine: -N.
2995 ḫarāb: vāḳiʿ H, L.
2996 yine: -N.
2997 vilāyetinde Rūşen Pīrūz adlu: -A1.
2998 ve: -N.
2999 Birisi: -A1; biri N.
3000 Rey ser-ḥaddinde Rām Pīrūz nām: -A1.
3001 olmadı: oldı A1; N.
3002 bīzārlıġ: zārlıġ N.
3003 dād-ḫˇāhlar: dād-ḫˇāh H, L.
3004 elümüzden: -A1, N.
3005 diyü: +zārlıḳ +eylediler A1.
3006 ḥaḳḳı: -A1, N.
3007 üzerüŋe varuram: üzerü gelürürem H, L.

Erkānından[3008] **[P1 245b]** (1) bir ḳoca Ser-heng eyitdi ki: “Eger benüm rāy u tedbīrümile **[L 120a]** ʿamel (2) idersin ʿAcem leşkeri üzerine ẓafer bulursın.” Ḫaşūr eyitdi (3) ki:[3009] “Senüŋ tedbīrüŋ nedür?” Çavuş[3010] eyitdi ki: “Benümile[3011] (4) ʿahd eyle ki benden ṣoŋra benüm evlāduma iʿtibār idüp anları (5) erkān-ı devletüŋden idesin.[3012] Tā kim ben düşmen defʿinüŋ (6) tedbīrine meşġūl olayım.” didükde Ḫaşūr Ser-heng’üŋ (7) murādı üzere[3013] ʿahd eyledi. Çavuş eyitdi ki: “Çünkim[3014] düşmen **[H 168a]** (8) memlekete yaḳın gelür benüm iki elümi ve iki ayaġumı kes ve düşmenüŋ (9) yolı üzerine bıraḳ ki ben bu hālden ṣoŋra anlaruŋ ḥaḳḳından (10) gelürem.” didükde Ḫaşūr Çavuş’uŋ[3015] didügini itdi. Bu (11) cānibden Pīrūz iki yüz elli biŋ ādemile Ḫaşūr’uŋ[3016] vilāyetine (12) gelüp taḫtına[3017] yaḳın[3018] geldükde[3019] Pīrūz’uŋ leşkeri yol üzerinde[3020] (13) gördiler ki[3021] bir kimesne feryād u fiġān ider baḳsalar[3022] (14) görseler[3023] ki iki[3024] eli[3025] ve[3026] iki[3027] ayaġı[3028] yoḳdur.[3029] Pīrūz’a ḫaber itdiler. (15) Pīrūz anuŋ ahvālinden suʾāl eyledi.[3030] Cevābda[3031] didi ki: (16) “Ben Heyāṭıla Pādşāhı’nuŋ çavuşlarından idüm. Pādşāhumuz (17) sizüŋ aḥvālüŋüzden benümile meşveret eyledi. Ve ben aŋa naṣīḥat **[P1 246a]** (1) itdügümden ötürü beni bu ḥāle ḳodı. Ve sizüŋ yoluŋuz üzerine (2) bıraḳdı.”[3032] Pīrūz’a teraḥḥum gelüp anı yanına getürdi. Ve (3) kendü rāyını ve tedbīrini aŋa diyüvirdi. Ser-heng eyitdi (4) ki: “İy Pīrūz! Heyāṭıla Pādşāhı’nuŋ leşkeri çoḳdur ve ḳuvvetlü (5) ṭāʾifedür. Şebīḫūn eylemekden ġayrı anlara[3033] ẓafer bulmaḳ müyesser (6) degüldür.[3034] **[A1 104a]** Ammā senüŋile Ḫaşūr’uŋ leşkeri arası yigirmi (7) günlik yoldur. Lākin bir yol daḫı vardur ki biş günde (8) varılur. Ammā beriyyedür ve ṣu bulınmaz. Eger biş günlik (9) ṣu götürüp ol yola varursız. Ḫaşūr üzerine dün bozġunı (10) idebilürsiz.[3035] Ve illā şundan ġayrı çāre yoḳdur.” didükde[3036] (11) Pīrūz anuŋ söziyle ʿāmil olup biş günlik ṣu

---

3008 Erkānından: erkān-ı +devletten A1.
3009 ki: -N.
3010 Çavuş: -H, L.
3011 Benümile: Benüm N.
3012 idesin: idinesin H, L.
3013 üzere: üzerine H, L, N.
3014 Çünkim: Çün A1; Çünki N.
3015 Çavuş’uŋ: anuŋ H, L.
3016 Ḫaşūr’uŋ: Ḫaşūr A1.
3017 taḫtına: taḫta A1.
3018 yaḳın: yaḳınında H, L.
3019 geldükde: -H, L.
3020 üzerinde: üzerine N.
3021 ki: -A1.
3022 baḳsalar: baḳdılar H, L.
3023 görseler: -H, L.
3024 iki: -H, L, N.
3025 eli: elleri H, L; -N.
3026 ve: -A1, N.
3027 iki: -A1.
3028 ayaġı: ayaḳları H, L.
3029 yoḳdur: yoḳ +bir +pīr +kişidür A1.
3030 eyledi: +ki N.
3031 Cevābda: -H, L.
3032 Ve sizüŋ yoluŋuz üzerine bıraḳdı: -H, L.
3033 anlara: aŋa H, L.
3034 degüldür: degül H, L.
3035 idebilürsiz: +olur A1.
3036 didükde: -A1.

(12) götürdiler. Ve leşkerile bādiyeye ḳadem başdılar. Ve eli ayaġı (13) kesük Ser-heng'i bile alup gitdiler. Biş gün yol gitdükde (14) biyābānı başa çıḳaramadılar. Āḫir on gün yol[3037] gitdiler. Ve[3038] maʿmūreye (15) vāṣıl olmadılar. Pīrūz'uŋ leşkeri aclıḳdan ve ṣusızlıḳdan (16) helāk oldılar. Ve ṭavarları **[L 120b]** ḳalmadı.[3039] Yigirmi gün (17) yol gitdükde **[N 105b]** Pīrūz leşkerini yoḳlama idüp iki yüz elli **[P1 246b]** (1) biŋ ādemden biŋ ādem saġ ḳalmışıdı. Pes[3040] vezīrini isteyüp (2) tedbīr nedür didükde vezīr eyitdi ki: "Tedbīr[3041] evvelden gerek idi."[3042] (3) "Cürm-i ḫōd kerde-rā[3043] çi dermānest."[3044] Āḫirü'l-emr rāyları **[H 168b]** (4) şunuŋ üzerine oldı ki yine ol eli ayaġı kesük Ser-heng'ile (5) meşveret ideler ola ki bir maḥlaṣ bulınup maʿmūreye vāṣıl (6) olavuz. Pīrūz Ser-heng'i getürdüp anuŋıla meşveret idüp (7) Ser-heng anlara bir yol gösterdi.[3045] Ḳaç gün geçdükde[3046] Heyāṭıla (8) vilāyetinden bir[3047] şehre veyā[3048] bir köye yitişdiler. Āb u zād el[3049] virüp bir iki gün (9) ol[3050] köyde rāḥat itdiler. Ammā ne cānibe varacaḳlarını bilmediler. Erkānuŋ (10) rāyları şunuŋ üzerine oldı ki Ḫaşūr'a kimesne göndürelüm. (11) Ve ʿöẕr dileyelüm. Ola ki bize yol virüp kendü vilāyetlerümüze[3051] (12) gidebilelüm didiler. Pīrūz'a bu rāy ḫōş gelüp Ḫaşūr cānibine (13) ilçi göndürdi. Ḫaşūr ilçiyi[3052] riʿāyetler idüp[3053] yine Pīrūz'a[3054] (14) göndürdi ve didi ki: "Ḳaç gün ol köyde rāḥat idüŋ." (15) Ve ilçi ile Pīrūz'uŋ[3055] māyehtācını[3056] göndürdi. Ṣoŋra leşkerine yine[3057] buyurdı (16) ki ʿAcem ve Heyāṭıla vilāyetinüŋ ser-ḥaddinde ṭaşdan ve tucdan (17) bir menāre yapdılar. Ve menāre[3058] tamām olınca Pīrūz leşkeriyle ol köyde **[P1 247a]** (1) sākin oldılar. Şöyle rivāyet iderler ki altı ayda (2) menāre tamām oldı. Ve Ḫaşūr Pīrūz'a ḫaber göndürdi ki: (3) "Bu işi senden ummaz idüm. Ammā olacaḳ oldı şimdenṣoŋra (4) ben seni oġullıġa ḳabūl itdüm ve senüŋ[3059] itdügüŋden geçdüm. (5) Ammā gerekdür ki[3060] leşkerüŋile yapılan menārenüŋ üzerine (6) varasın. Ve Teŋri Teʿālā'ya[3061] ʿahd idesin ki ʿAcem ve Heyāṭıla (7) vilāyetinüŋ arasında bu menāre ḥadd ola ve ol ḥadden[3062] tecāvüz (8) itmeyesin." didükde Pīrūz ḳabūl idüp and içdi. Ḫaşūr (9) inām u iḥsān u bedreḳayla

---

3037 yol: -A1.
3038 Ve: -H, L.
3039 ḳalmadı: -A1, N.
3040 Pes: Pīrūz N.
3041 Tedbīr: -A1.
3042 idi: +didükde A1, N.
3043 kerde-rā: kerde A1.
3044 Kendi suçunun dermanı ne olabilir?
3045 gösterdi: gösterüp N.
3046 geçdükde: gitdükde N.
3047 bir: -A1.
3048 şehre veyā: -A1, H, L, N.
3049 el: alup H, L.
3050 ol: -A1.
3051 vilāyetlerümüze: vilāyetümüze A1.
3052 ilçiyi: -H, L; ilçiye N.
3053 idüp: +ilçiyi H, L; eyledi +ve N.
3054 Pīrūz'a: Fīrūz'a N.
3055 Pīrūz'uŋ: Fīrūz'uŋ N.
3056 māyehtācını: +meʿān H, L.
3057 yine: -A1, N.
3058 Ve mināre: -A1, H, L.
3059 senüŋ: -H, L.
3060 ki: +yanuŋda +bāḳī +ḳalan A1, kim H, L.
3061 Teŋri Teʿālā'ya: Allāh Teʿālā +ile H, L.
3062 ve ol ḥadden: -H, L.

Pīrūz'ı ʿAcem vilāyetine göndürdi. **[A1 104b]** (10) Dört yıl miḳdārı[3063] bu mā-cerādan geçdükde **[L 121a]** bir gün (11) Pīrūz leşker cemʿ idüp bir yıl yaraḳ eyledi. Ṣoŋra göŋlinde (12) olanı vüzerāsına diyüvirdi. Vezīrler ḳabūl itmediler. Ve anı (13) ol rāydan menʿ itdiler. Pīrūz ḳabūl eylemedi. Ve Menūçihr (14) evlādından Serefzāy nām bir kimesne varıdı ki Secistān'da (15) ḥākim idi. Ve ġāyetile umūr-dīde **[H 169a]** ve sāl-ḫurde ve ehl-i ʿAcem (16) ḳatında ʿazīz ü muḥterem kimesne idi. Pīrūz anı isteyüp (17) memleketinüŋ umūrını ve deḳātır u ḫazāʾinini aŋa ışmarladı. Ve Pīrūz'uŋ **[P1 247b]** (1) iki oġlı ve bir ḳızı varıdı. Bir oġlınuŋ adı[3064] Ḳubād ki aŋa ʿAcem (2) Keykubād dirler. Ve Nūşīrevān'uŋ babasıdur. Ve birisinüŋ adı (3) Belāş idi. Ve ḳızınuŋ adı Nīgūrūy idi. İki oġlını Serefzāy'a (4) ṭapşurdı. Ve Nīgūrūy'ı ve yüz biŋ ʿasker ve biş yüz fīl (5) kendüsiyile götürüp ol menāreye degin vardı. (6) Ve emr eyledi ki ol menāreyi dibinden ḳazdılar. Ve bütün (7) yir üzerine[3065] **[N 106a]** bıraḳdılar. Pes buyurdı ki ʿarabalar getürdiler. Ve ol (8) menāreyi bütünce[3066] ʿarabalaruŋ[3067] üzerinde bekidüp fīllere yükletdiler. (9) Ve her gün elli fīl ol menāreyi çeker idi.[3068] Ve üç yüz ādem (10) anuŋ[3069] üzerine müvekkel ḳomışıdı. Ve leşker öŋinde ol (11) menāreyi çekerleridi. Ve Pīrūz ol menārenüŋ ardınca (12) yürüridi. Yaʿnī ki andı ṣımayup ol menāreden tecāvüz (13) itmemişdür. Her ne ḳadar müʾebbedleri didiler ki: "Bu nevʿ (14) ḥīle pādşāhlara lāyıḳ degüldür." Pīrūz aŋa[3070] ḳulaġ (15) ṣalmadı. Pes çünkim Pīrūz'uŋ ḫaberi ve menāreye itdügi (16) ḥīlenüŋ ḫaberi Ḫaşūr'a yitişdi. Fi'l-ḥāl Ḫaşūr leşker (17) cemʿ idüp ṣaḥrāda çadırların ḳurup buyurdı ki **[P1 248a]** (1) ʿAcem leşkerinüŋ yolı üzerinde ḫendeḳ kazdılar. ʿArżı on (2) ereş ve ʿumḳı yigirmi ereş[3071] miḳdārı idi ve buyurdı (3) ki żaʿīf aġaçlarıla ol ḫendeḳi örtüp (4) üzerini ṭoprakladılar. Ve ḫendeḳden kendü ṭarafına varacaḳ (5) bir ince yol ḳoyup müstaḥkem eyledi. Bu cānibden (6) Pīrūz leşkeriyle yitişdiler.[3072] Ve Ḫaşūr'uŋ leşkerine ḳarşu (7) ḳondılar. Ḫaşūr kendü leşkerinden **[L 121b]** yalŋuz ṭaşra çıḳup (8) Pīrūz'ı istedi. Pīrūz daḫı yalŋuz leşkerinden[3073] (9) çıḳup Ḫaşūr ile buluşdılar. Ḫaşūr eyitdi ki: "İy oġlum (10) benüm ḥaḳḳum senüŋ **[H 169b]** üzerüŋde çoḳdur. Ve ḥaḳḳı żāyīʿ eylemek (11) cāʾiz degüldür ḫuṣūṣā aṭalıḳ ve[3074] oġullıḳ[3075] ḥaḳḳı.[3076] (12) Gel bu sevdādan geç. Ve benümile ṣulḥ eyle ve leşkeri[3077] incitme." (13) didükde Pīrūz eyitdi ki: "Ḫarbden ġayrı (14) çāre yoḳdur."[3078] Ḫaşūr[3079] ḫendeḳüŋ ince yolından geçüp (15) leşkerine vardı.[3080] Ṣabāḥ olduḳda ḥarb-āġāz itdiler. (16) Ve Ḫaşūr'uŋ leşkeri yap yap yürümege başladılar. **[A1 105a]** Pīrūz (17) taʿcīl idüp leşkeriyle tāḫat eyleyüp Ḫaşūr'uŋ üzerine **[P1 248b]** (1)

3063 miḳdārı: -N.
3064 Bir oġlınuŋ adı: -A1.
3065 üzerine: yüzine A1, N; üzerinde H, L.
3066 bütünce: -H, L.
3067 arabalaruŋ: arabanuŋ H, L.
3068 çeker idi: çekerler idi N.
3069 anuŋ: anlaruŋ A1, N.
3070 aŋa: -H, L.
3071 ve ʿumḳı yigirmi ereş: -A1.
3072 yitişdiler: -A1, N.
3073 leşkerinden: leşkerden N.
3074 ve: -A1, N.
3075 oġullıḳ: -A1.
3076 ḥaḳḳı: -A1; +var N.
3077 leşkeri: leşkeri N.
3078 yoḳdur: +didükde A1.
3079 Ḫaşūr: +hemān +ḳalḳup A1.
3080 vardı: +ol +gün +ve +aḫşām +ṣabr +idüp A1.

varmaḳda iken ḫendeḳe yitişdiler. Veyā “bi-ecmeʿihim”[3081][3082] ol ḫendeḳe (2) düşdiler. Ḫaşūr yine ol ince yoldan gelüp ʿAcem (3) leşkerinüŋ baʿżısını öldürüp ve baʿżısını esīr eyledi.[3083] (4) Ve Pīrūz’ı gördi ki ḫendeḳde[3084] ölmişdür. Anı ṭaşra (5) çıḳarup defn eyledi. Ve Pīrūz’uŋ ḳızını Nīgūrūy’ı esīr (6) eyledi. Ve Pīrūz ile olan cevāhir ü sīm ü zer ü nefāʾisi (7) alup ḫazīnesine göndürdi. Ve Pīrūz’uŋ ḳolında bir ḥamāʾil (8) gördi ki altuna ṭutulmışıdı. Anı açup gördi (9) ki Pīrūz’uŋ Fars’da olan ḫazīnesinüŋ cevāhiri (10) defteridür. Ve ol ḥamāʾili alup Pīrūz’uŋ[3085] ḳızıyla taḫtına (11) vardı. Çünkim bu ḥādiṣeden Serefzāy ḫaberdār oldı. (12) Fi’l-ḥāl Pīrūz’uŋ iki oġlını oḳıyup ve leşker cemʿ (13) idüp Heyāṭıla’nuŋ memleketine yitişdi ve Pīrūz’uŋ[3086] ḳanını (14) ve ḳızını ve ḳavlinde olan ḥamāʾili[3087] ṭaleb eyledi. Ḫaşūr eyitdi (15) ki: “Ṣuç Pīrūz’uŋ idi. Her ne ḳadar ki ben muṣālaḥaya (16) rāżī oldum. Ol ḳabūl itmeyüp ʿahdini **[N 106b]** ṣıdı[3088] ve andına (17) ḥīle buldı.[3089] Ḥaḳ Teʿālā cezāsını virdi. Şimdi iy Serefzāy! **[P1 249a]** (1) Gel senüŋile ṣulḥ idelüm. Ve Pīrūz’dan alduġum māl u (2) menāli size virüp ḳızını daḫı **[H 170a]** virelüm.” didükde (3) Serefzāy ṣulḥa rāżī olup Ḫaşūr’dan Pīrūz’uŋ māl u (4) menālini ve ḳızını **[L 122a]** ve ḳolında olan ḥamāʾilini[3090] alup ʿAcem leşkeriyle (5) yine vilāyetlerine[3091] mürācaʿat itdiler. Leşker Serefzāy’ı salṭanata (6) ḳabūl idüp taḫta anı daʿvet itdiler. Serefzāy ḳabūl (7) itmeyüp Pīrūz’uŋ oġlını Belāş’ı taḫta lāyıḳ görüp (8) anı pādşāh eyledi. Çünkim Belāş babasınuŋ (9) yirinde[3092] pādşāh oldı. Ḳarındaşı Ḳubād biş nefer ādemile (10) Ḫāḳān’a vardı. Ve[3093] ol biş nefer kimesneden birisini ki (11) adı Zermihr idi. Ve Serefzāy’uŋ oġlı idi. Kendüye rāzdār (12) idindi. Birḳaç gün geçdükde bir köye yitişdiler. (13) Ve ol köyde bir dihḳānuŋ evine ḳondılar. Ve Ḳubād dihḳānuŋ (14) ḳızına ʿāşıḳ olup otuz gün[3094] miḳdārı ol köyde ḳaldı. (15) Ve rāzını kimesneye dimezidi. Āḫirü’l-emr ḥālini Zermihr’e (16) söyledi ve didi ki: “Ben pādşāhlıḳdan ve vilāyetden (17) ve gelmek gitmekden vazgeldüm.” Zermihr bu ḥālden **[P1 249b]** (1) ḫaberdār olduḳda atasından ve[3095] anasından ol ḳızı Ḳubād (2) içün isteyüp ve Ḳubād’ı kim idügini anlara bildürdi. (3) Ḳubād’da daḫı cemāl ü kemāl şol derecede idi ki anı (4) gören kimesne pādşāh-zāde idügini cezm ider idi. **[A1 105b]** Pes (5) ḳızı Ḳubād’ıla niḳāḥ idüp birḳaç gün daḫı Ḳubād la (6) ʿayş u ʿişret itdi.[3096] Ṣoŋra sefer niyyetini idüp barmaġında (7) olan yüzügini nişān içün ḫ̌ātūnına virdi. Ve kendüsi (8) Ḫāḳān’uŋ ḫiẕmetine gitdi.

el-Ḳıṣṣa

3081 bi-ecmeʿihim: +bir +gözden A1.
3082 Onların tamamıyla.
3083 eyledi: eylediler A1, N.
3084 ḫendekde: ḫendek +içinde A1.
3085 Pīrūz’uŋ: -H, L.
3086 Pīrūz’uŋ: Fīrūz’uŋ A1.
3087 ḥamāʾili: ḥamāʾilini A1.
3088 ṣıdı: -A1.
3089 buldı: +Ve +ceng +istedi A1.
3090 ḥamāʾilini: ḥamāʾili N.
3091 vilāyetlerine: -N.
3092 yirinde: taḫtında N.
3093 Ve: -A1.
3094 otuz gün: bir ay N.
3095 atasından ve: -H, L.
3096 itdi: itdiler A1, N.

Ḫ̌ātūnı[3097] Ḳubād'dan ḥāmile (9) olup[3098] bir oġlan vücūda geldi.[3099] Adını Nūşīrevān (10) ḳodılar. **[H 170b]** Ol cānibde Belāş ʿadl ü dādıla[3100] salṭanat idüp rāy u (11) tedbīri bir ḥadde idi ki eger vilāyetinden[3101] bir ḫarāb (12) ev veyā köy vardur[3102] işitse idi ol vilāyetüŋ ḥākimine ḫışm u (13) ġażab idüp dir idi ki: "Niçün baŋa ḫaber eylemedüŋ? Tā kim ol (14) evüŋ ṣāḥibine bir miḳdār māl iḥsān ide idüm. Ve evini[3103] (15) maʿmūr eyleyeyidi." Pes bu minvāl üzre Belāş dört yıl miḳdārı[3104] (16) salṭanat eyledi. Ṣoŋra vefāt oldı. Ve İmām bu risālede (17) Belāş'uŋ salṭanatını ẕikr **[L 112b]** itmemişdür. Ẓāhir budur ki ḳalem-i nāsiḫden **[P1 250a]** (1) sehv vāḳiʿ olmışdur. Va'llāhu aʿlem.

Pādşāhī Ḳubād bin Pīrūz (2) bin Yezdecird

Ḳubād dört yıl miḳdārı Ḫāḳān'uŋ ḳatında (3) ṭurdı. Ṣoŋra Ḫāḳān Ḳubād'a leşker virüp ʿAcem vilāyetine (4) göndürdi. Ḳubād'uŋ yolı evlendüġi köye uġrayup[3105] gördi (5) ki bir oġlı vücūda gelmişdür. Şādmān olup şinlikler (6) eyledi.[3106] **[N 107a]** Bu ḥālde iken Belāş'uŋ mevti ḫaberi yitişdi. Ḳubād içün (7) şādī-ber-şādī oldı.[3107] Oġlını ve ḫ̌ātūnını bile alup (8) Medāʾin'e vardı. Ve ṣavaşsız tāc-ı şāhīyi başına ḳoyup (9) taḫtında oturdı. Ve Ḫāḳān'uŋ sipāhını inʿām u iḥsānıla (10) yine Ḫāḳān'a göndürdi. Ve Serefzāy'ı vezīr idinüp[3108] memleketüŋ[3109] (11) umūrını aŋa müfevvaż ḳıldı. Ve üç şehr binā eyledi.[3110] Birisi (12) Ucān ve birisi Ḳāzrūn[3111] ve birisi Ḥulvān. Ve Āmid şehrini (13) feṯḥ idüp ḫalḳını Ucān'a iletdi. Salṭanatuŋ umūrı (14) Serefzāy elinde iken[3112] biş yıl geçdükde sipāh u ʿummāl Ḳubād'uŋ (15) emrine **[H 171a]** iʿtimād itmeyüp Serefzāy'uŋ emriyle ʿāmil olurlar idi. (16) Ḳubād bu ḥālden ʿāciz olup bir gün ḥīle idüp Mihrān (17) nām bir sipeh-bedi varıdı. Anı isteyüp kendü ḥālini bir bir **[P1 250b]** (1) aŋa taḳrīr eyledi. Sipeh-bed Mihrān eyitdi ki: "Eger buyurursın (2) seni Serefzāy'uŋ elinden ḳurtarayın."[3113] didükde Ḳubād eyitdi kim:[3114] (3) "Ġāyetile luṭfdur." Bir gün Serefzāy Ḳubād'uŋ meclisinde oturur (4) iken Mihrān daḫı gelüp oturdı. Ve Serefzāy'uŋ oġlı Zermihr (5) ayaġ üzerinde ṭurur idi. Mihrān tekellüme geldükde Zermihr (6) bir ṣovuḳ cevāb virdi. Mihrān Zermihr'i sögdi. Serefzāy'a (7) ḫōş gelmeyüp Mihrān'ı sögdi. Mihrān yirinden ḳalḳup Serefzāy'uŋ (8) yaḳasına yapışdı. Ve meclisden[3115] **[A1 106a]** ṭaşra çıḳarup ḥabs eyledi. Ve (9) āḫirü'l-emr anı öldürdi. Ve Ḳubād ortaḳsız salṭanata meşġūl (10) oldı. Ortaḳlık salṭanatı gibi **[L 123a]** muḫabbaṭ salṭanat olmaz. Çünkim (11) on yıl miḳdārı

3097 Ḫ̌ātūnı: Ḫ̌ātūn N.
3098 olup: oldı +ve N.
3099 geldi: gelüp N.
3100 ʿadl ü dādıla: -N.
3101 vilāyetinden: vilāyetinde N.
3102 vardur: -H, L.
3103 evini: anı A1, N.
3104 miḳdārı: -N.
3105 uġrayup: uġradı +ve N.
3106 eyledi: eyleyüp A1, N.
3107 oldı: -A1, -N.
3108 idinüp: idindi N.
3109 memleketüŋ: memleketinüŋ A1.
3110 eyledi: ḳıldı H, L.
3111 Kāzrūn: Kāzrūm A1.
3112 iken: -A1, H, L, N.
3113 ḳurtarayın: ḳurtarayım A1, N.
3114 kim: ki A1, H, L, N.
3115 meclisden: meclisinden A1, N.

geçdi. Mezdek adlu bir kimse Ḫorāsān'da[3116] (12) peydā olup peyġamberliḳ daʿvāsını eyledi. Ve didi kiʿ ālemde (13) hīç[3117] nesne ḥarām degüldür. Her ne ki vardur ṣu gibi ve hevā gibidür (14) milk olmaz. Veʿavretler daḫı şuncılayındur didükde cüvānlara (15) bu söz ḫōş gelüp aŋa ittibāʿ idüp anuŋ üzerine cemʿ oldılar. (16) Ve Ḳubād daḫı anuŋ meẕhebini dutdı. Ḥāl bir mertebeye vardı ki (17) ata ḳanḳısıdur oġul ḳanḳısıdur maʿlūm olmaz idi. Ḫalḳa bu ḥālden **[P1 251a]** (1) ġayret gelüp Ḳubād'ı dutdılar. Ve öldürmek içün ḥabs itdiler. (2) Ḳubād'uŋ bir ḳarındaşı varıdı. Cāmāsp nām anı pādşāh (3) itdiler. Ḳubād'uŋ bir ḳız ḳarındaşı varıdı. Ve Ḳubād'dan yüklü idi. **[H 171b]** (4) Vaʿżʿ-ı ḥaml idüp bir oġlı vücūda geldi. İşitdi ki Ḳubād'ı (5) ḥabs itmişler ve öldürmek isterler. Fi'l-ḥāl ḥabsüŋ ḳapusına (6) gelüp zindānbāna didi ki: "Ben Ḳubād'uŋ ḳız ḳarındaşıyam. Ḳubād'ı (7) görmek isterem. Baŋa destūr vir."[3118] didükde zindānbān eyitdi (8) ki: "Eger benümle muṣāḥabet idersin Ḳubād'ı saŋa **[N 107b]** gösterürem. (9) Ve illā murāduŋ ḥāṣıl olmaz." ʿAvret zindānbānıla muṣāḥabet (10) idüp ḳażā-yı vaṭardan ṣoŋra zindānbān Ḳubād'ı aŋa (11) gösterdi. Veʿavret gice Ḳubād'uŋ yanında yatdı. Ṣabāḥ (12) olduḳda Ḳubād'uŋ ḳız ḳarındaşı Ḳubād'ı döşek ve yorġan (13) içine ṣarup ve başına alup ḥabsden çıḳardı. Zindānbān (14) eyitdi ki: "Nedür bu?" ʿAvret didi ki: "Ben[3119] gice ḫāyiż (15) oldum ve Ḳubād ḥayıżuŋ döşegini istemez. Bu döşegi iletüp (16) ġayr[3120] döşek getürmege giderem." didi. Ve bu ḥīleyle Ḳubād'ı (17) ḥabsden ḫalāṣ eyledi. Ḳubād bir yıl tamām pinhān oldı **[P1 251b]** (1) ve[3121] ḳanda idügini Mezdek[3122] ġayrı kimesne[3123] bilmez idi. Baʿżı müverriḫler (2) dimişlerdür[3124] ki: "Bir yıldan ṣoŋra Nūşīrevān'ı bile[3125] alup (3) Ḫākān'a gitdi. Bu cānibde Cāmāsp altı yıl salṭanat (4) eyledi." Ve İmām ḳavlinde **[L 123b]** bir yıl ve altı ay pādşāh oldı. ʿİlm-i (5) nücūm ṣāḥibi idi. Olʿilmde aḥkām-ı ṣaḥīḥesi çoḳdur. (6) Ve anuŋ aḥvālini ve faẕlını bilmek isteyen kimesne *Cāmāsp-nāme*[3126] (7) mütālaʿa eylemek gerek. Ve bu risāle aŋa müteḥammil degüldür.

(8) **el-Ḳıṣṣa**

Ḳubād Ḫāḳān'dan otuz biŋ ādem alup ʿAcem (9) vilāyetine gelüp Cāmāsp[3127] elinden tāc u taḫtını aldı. Ammā gizlü Mezdek'üŋ **[H 172a]** (10) meẕhebi üzre idi. İmām'uŋ ḳavlinde[3128] **[A1 106b]** Ḳubād ḳırḳ yıl pādşāh (11) oldı. Ve *Ḳūtü'l-Ervāḥ* ve *Behçetü't-Tevārīḫ* ḳavlinde Cāmāsp'uŋ (12) salṭanatı ile ḳırḳ üç yıl pādşāh oldı. Altı yıl (13) Cāmāsp ve otuz yıl kendüsi. Ve Ḳubād'uŋ on oġlı varıdı. (14) Cümlesinden ḫıredmend ve zīrek ve müdebbir Nūşīrevān-ı ʿĀdil (15) idi. Pes Ḳubād āḫir ʿömrinde memleketini Nūşīrevān'a iḫtiyārıyla[3129] (16) virdi. Ve[3130] bu mā-cerādan birḳaç gün geçdükde Ḳubād

---

3116 Ḫorāsān'da: Ḫorāsān'dan H, L, N.
3117 hīç: hīçbir N.
3118 vir: virüŋ N.
3119 Ben: +bu A1.
3120 ġayr: ġayrı N.
3121 ve: -N.
3122 Mezdek: Mezdek'den A1, H, L, N.
3123 kimesne: kimse N.
3124 dimişlerdür: dimişler N.
3125 bile: -H, L.
3126 Cāmāsp-nāme: Cāmāsp-nāme'ye A1, N.
3127 Cāmāsp: Cāmāsp'uŋ A1; -N.
3128 ḳavlinde: +ve A1.
3129 Nūşīrevān'a iḫtiyārıyla: iḫtiyārıyla Nūşīrevān'a N.
3130 Ve: -N.

ʿArab (17) elinde helāk olup[3131] Rey şehrinde anı öldürdiler.[3132] Ve Nūşīrevān'a **[P1 252a]** (1) salṭanat muḳarrer oldı.

Pādşāhī Nūşīrevān bin (2) **Ḳubād bin Pīrūz bin Yezdecird bin Behrām-ı Gūr bin Yezdecird** (3) **bin**[3133] **Behrām bin Şābūr bin Behrām bin Türsī bin Hürmüz** (4) **bin Şābūr bin Erdeşīr bin Bābek bin Sāsān bin Behmen** (5) **bin İsfendiyār**

Çünkim Nūşīrevān pādşāh oldı. (6) Cihānda ehl-i fesād ḳalmayup ehl-i ṣalāḥuŋ[3134] devleti[3135] (7) revnaḳ buldı. Ve yiryüzinde bulınan[3136] zındıḳları öldürdi. (8) Ve ḫarābeleri maʿmūr ḳıldı. Hindūstān'da *Kelīle ve Dimne* (9) kitābı ve[3137] Şaṭranc[3138] Nūşīrevān içün[3139] tuḥfe geldi. Ve daḫı (10) Hind Pādşāhı'nuŋ Nūşīrevān'a pīşkeşlerinden birisi bu idi (11) ki[3140] biŋ kerre biŋ baṭmān ʿanber-i ḫām göndürdi. Şuncılayın (12) ʿanber ki od üzerinde mūm gibi erir idi. Ve mūm gibi mühr (13) ḳabūl ideridi. Veyā ḳūt-ı aḥmerden bir cām göndürdi ki **[N 108a]** (14) aġzı bir ḳarış miḳdārı idi. Ve lüʾlüʾ-i lālādan ṭolu idi. **[L 124a]** (15) Ve on baṭmān kāfūr göndürdi ki her dāne fıstuḳ (16) miḳdārı idi. Ve andan **[H 172b]** daḫı büyük ve bir cāriye göndürdi ki (17) boyı yidi ẕirāʿ idi. Ve kirpükleri yaŋaġına ṭoḳınur idi. **[P1 252b]** (1) Ve gözleri berḳ gibi yıldırar idi. Ve ḳaşları çatıḳ idi. (2) Ve ṣaçı yire sürülüridi.[3141] Ve bir döşenecek bisāṭ (3) göndürdi ki ḥarīrden yumşaḳ idi. Ve yılanlaruŋ (4) derisinden idi. Ve göndürdügi mektūb **[A1 107a]** kādī[3142] (5) aġacınuŋ yapraġında altunıla yazılmışıdı. Ve kādī (6) Hind'de ve Çīn'de çoḳ olur. Ḫurmā aġacına beŋzer ammā (7) boyı andan uzundur. Ve yapraġı ḫurmā yapraġına beŋzer.[3143] Ammā (8) andan inlü ve büyükdür. Ve beŋzi ġāyetile ʿacībdür. Ve ḳoḳusı (9) şol mertebede laṭīfdür ki eger[3144] bir ḫaftān anuŋ ḳoḳusını (10) ala eski[3145] olınca ol ḳoḳu andan gitmez. Ṭibb kitāblarında (11) meẕkūrdur ki kādī[3146] aġacı cüẕẕāmı defʿ ider. Ve anuŋ (12) şarābı ḥaṣbeye ve cüderīye nāfiʿdür. Bir mertebede ki (13) eger cüderī çıḳaran kimse[3147] anuŋ şarābını içe (14) ve çıḳan cüderī ṭoḳuz ʿaded ola içdükden ṣoŋra on (15) ʿaded çıḳarmaz. Ve daḫı ḫavāṣṣı çoḳdur. Ve selāṭīn-i Hind (16) ve Çīn mektūblarını anuŋ yapraġında[3148] yazarlar. Ve[3149] daḫı (17) Nūşīrevān içün tuḥfe gelen hedāyādan birisi Çīn

---

3131 olup: oldı H, L.
3132 anı öldürdiler: -H, L.
3133 bin: -N, H, L.
3134 ṣalāḥuŋ: ṣalāḥ H, L.
3135 devleti: -H, L.
3136 bulınan: olan H, L.
3137 ve: -H, L.
3138 Şaṭranc: +ile H, L.
3139 Nūşīrevān içün: Nūşīrevān'a H, L.
3140 ki: -N.
3141 idi: +Naẓm +el-kātib: +Nice +vaṣf +ola +ol +rūḥ-ı +muṣavver/+Teʿālā +şānuhu +Allāhu +ekber/+Naẓīrin +görmemişdür +çeşm-i insān/+Vücūda +gelmemişdi +öyle +bir +ḫubān/+İdi +her +ḫüsnile +ol +şöyle +maʿmūr/+Didük +gökden +inmişdür +bu +bir +ḫūr/+Çāḳ +eyle +ol +ḫūb +idi +ol +evvel +andan/+Gören +şeklin +biri +olurdı +cāndan/+Nūşirvān +çünki +gördi +sevdi +cānı/+Unutdı +andan +artuḳ +armaġanı A1.
3142 kādī: kāġadı A1.
3143 yapraġına beŋzer: yapraġı gibi H, L.
3144 eger: -A1.
3145 eski: eksi A1.
3146 kādī: kādīnüŋ A1, H, L.
3147 kimse: kimesne A1, N.
3148 yapraġında: yapraġından H, L.
3149 Ve: -A1, H, L, N.

[P1 253a] (1) Pādşāhı’nuŋ hediyyesi idi. Ve ol bir at idi ki (2) altundan düzülmişidi. Ve başdan ayaġa degin (3) lüʾlüʾ-i lālādan münażżad idi. Ve gözleri iki dāne yāḳūt (4) idi ki ʿālemüŋ ḫarācı idi. Ve anuŋ üzerinde bir muraṣṣaʿ (5) ādem düzilmişidi ki anda olan cevāhir bir pādşāhuŋ (6) ḫazīnesinde bulınmazıdı. Ve bir ḫaftān göndürdi ki (7) Nūşīrevān’uŋ ṣūreti anda muṣavver idi. Bir vechile (8) ki otaġında oturur **[H 173a]** ve başında tāc-ı şāhī ve egninde (9) libās-ı pādşāhī ve çevresinde ḫadem ü haşem ṭururlar.[3150] (10) Ve ol ṣūretleri altunıla ṭoḳumışlar idi. Ve ḫaftānuŋ (11) zemīni lājverdī idi. Ve bu ḫaftān bir cāmedān (12) içinde idi ki cevāhirile muraṣṣaʿ idi. Ve bir cāriyenüŋ **[L 124b]** (13) elinde idi ki ṣaçıyla gizlenür idi. Ve cemāl ü (14) kemālde gevher-i şeb-çırāġ gibi yıldırar idi. Ve daḫı bu (15) emṣāl tuḥfeler Nūşīrevān’a eṭrāf beglerinden çoḳ gelmişdür. (16) Ve Nūşīrevān’uŋ salṭanatı şol mertebede idi ki (17) sarāyında bir ḳaṣr binā[3151] itdürmişidi.[3152] Altundan bir eyvānı **[P1 253b]** (1) varıdı ki dürr-i yāḳūtıla muraṣṣaʿ idi. Ve ol ḳaṣrda ve eyvānda (2) iki ırmaḳ aḳardı ki ol ırmaḳlarun kenārları (3) altundan idi. Ve çaḳılları dürr-i mercān idi. Ve eṭrāfında (4) ṭopraḳ yirine[3153] kāfūr ve ʿanber ve müşk dökülmişidi. (5) Ve iki fersaḫ miḳdārı[3154] yol[3155] anuŋ rāyiḥası gider idi. (6) Ve biŋ pādşāhuŋ ḳızları aŋa ḫiẕmet **[N 108b]** iderleridi. (7) Ve ṭavīlesinde biŋ fīl-i maḥmūdī ki ḳardan aḳ idi (8) baġlanurıdı. Ve at ve deve[3156] ve ḳatıruŋ ḥaddi ve ḥaṣrı (9) yoġıdı. Ve üzerinde oturduġı taḫtuŋ ṭūlı **[A1 107b]** biş arşun (10) ve ʿarżı biş arşun idi. Ve bir pāre fīrūzeden idi. (11) Ve başındaki ʿimāmenüŋ ḥāli bu idi ki ḳaçan vesaḫ (12) ṭutsa oda bıraḳurlarıdı. Ve anuŋ kiri gider idi. (13) Ammā yanmaz idi. Ve ʿimāmenüŋ uzunlıġı altmış arşun (14) miḳdārı idi. Ve her gün anuŋ ḫazīnesine ʿāʾid olan (15) māl yüz biŋ mişḳāl altun idi. Ve maṭbaḫında her (16) gün yüz dürlü ṭaʿām bişeridi. Ve Şelhebīd adlu bir (17) aşçısı varıdı **[H 173b]** ki yalŋuz bu ṭaʿāmları bişürür idi. **[P1 254a]** (1) Ve Nūşīrevān’uŋ sofrasında her gün üç yüz otuz (2) pādşāh her ṣınıfdan[3157] ḥāżır olurıdı. Ve Belhend adlu bir (3) muġannīsi varıdı ki til üzre olan sāzları (4) ḫūb çalarıdı.[3158] Ve on iki til üzre olan sāz ki (5) aŋa aġānī-yi ḫüsrevāniyye dirler. Anuŋ teʾlīfidür. Ve Nūşīrevān’uŋ (6) on iki biŋ ḫ̆ātūnı varıdı.[3159] Üç yüzi cāriye idi (7) her ṣınıfdan. Ve ḫizānesinde yüz oda varıdı ki (8) altundan ṭolu idi. Ve ḫiẕmetinde olan **[L 125a]** ser-hengler (9) üç biŋ nefer idi. Ve sekiz biŋ biş yüz altun ve gümiş (10) eyerli ve uyanlı ḫāṣ atları varıdı. Ve on biŋ ḳatır (11) aġrıġın[3160] çekeridi. Ve elli biŋ ṭavar ḫiẕmetinde olan (12) havāṣī ser-hengler içün her gice yimlenüridi. Ve bir (13) büyük taḫtı varıdı ki[3161] cevāhirile mükellel ki altı yüz deve ol taḫtı (14) çekeridi. Ve aŋa serīrü’l-mülk dirleridi. Ve meclis ḳurduġı (15) vaḳt elli iki biŋ altun cām ki içleri muṣavver ve (16) muraṣṣaʿ idi. Devr ideridi ve on ʿaded muraṣṣaʿ cāmedānı (17) varıdı ki her cāmedānda on biŋ ʿaded incü **[P1 254b]** (1) terṣīʿ olınmış idi ki her incünüŋ[3162] vezni biş miṣḳāl (2) idi.

3150 ṭururlar: +idi A1.
3151 binā: -H, L, N.
3152 itdürmişidi: yapdurmış idi H, L, N.
3153 yirine: yirinde A1,
3154 miḳdārı: yol H, L.
3155 yol: miḳdārı H, L.
3156 deve: ḳatır H, L.
3157 her ṣınıfdan: -N.
3158 çalarıdı: çalup +teġannüm +ü +terennümā +ṭāḳ-ı +ʿayyuḳa +çıḳardı A1.
3159 var idi: +Ve N.
3160 aġrıġın: aġırlıġın H, L.
3161 ki: -N.
3162 incünüŋ: incüden A1.

el-Ḳıṣṣa

Çünkim Nūşīrevān salṭanat taḫtında (3) ber-ḳarār oldı. Anṭākiyye'nüŋ ġazāsına gidüp Anṭākiyye[3163] (4) ḳavmini esīr idüp Medāʾin şehrine ki kendüsinüŋ bināsı idi. (5) Ve Anṭākiyye şehrine müşābih idi. Ve adını Rūmiyye ḳomışıdı. (6) Ol şehre iletdi. Ṣoŋra İskenderiyye şehrini feṯḥ eyledi. (7) Ve İskenderiyye'nüŋ ḫalīcini ṭaşıla ṭoldurdı. Ve Fireng'üŋ (8) gemilerini ṭaşıla ṭoldurup ġarḳ itdürdi. **[H 174a]** Ve Rūm (9) cānibine müteveccih oldı. Ḳosṭanṭīn bu ḥāle muṭṭaliʿ olup (10) ḫarāc ḳabūl itdi. Ve Nūşīrevān Rūm'dan[3164] dönüp Yemen'e (11) vardı. Ve bir zamān ʿAden vilāyetinde muḳīm oldı. Ve Yemen (12) Pādşāhı'ndan ḫarāc aldı. Ṣoŋra ʿAden'den mürācaʿat (13) idüp Medāʾin'e vardı. Ve Belḫ vilāyetini ārzū idinüp[3165] Heyāṭıla (14) ṭarafına **[A1 108a]** ḳaṣd eyledi. Ve Pīrūz'uŋ ḳanını anlardan ṭaleb itdi. **[N 109a]** (15) Ammā henūz ol cānibe müteveccih olmadın Ḫāḳān'a ḫaber göndürdi. (16) Ve anuŋ ḳızını nikāhlanmaġa istedi. Ve maḳṣūdı kız istemekden (17) bu idi ki Ḫāḳān Heyāṭıla Pādşāhı'yla dost idi. **[P1 255a]** (1) Ḳızını Nūşīrevān'a viricek lāzım gelür idi ki Heyāṭıla (2) Pādşāhı'na yardım itmeye.[3166] Ḫāḳān Nūşīrevān'uŋ (3) mesʾūlini ḳabūl idüp meveddet ve maḥabbet iẓhār eyledi. Bu (4) ḳıṣṣadan[3167] bir yıl[3168] geçdükde **[L 125b]** Nūşīrevān Ḫāḳān'dan leşker (5) ṭaleb idüp Ḫāḳān anuŋçün leşker-i firāvān göndürüp bir (6) ṭarafdan Ḫāḳān'uŋ[3169] leşkeri ve bir yaŋadan Nūşīrevān'uŋ ʿaskeri (7) Heyāṭıla vilāyetine vardılar. Ve Heyāṭıla'nuŋ[3170] Pādşāhı'nı (8) öldürdiler. Ve vilāyet-i Heyāṭıla Nūşīrevān'uŋ oldı. Ṣoŋra (9) Belḫ ü Bābil ü Māverāüʾn-Nehr ü Cürcān ve Kilān ve Ṭaberistān (10) ve Ḫorāsān'ı daḫı alup ve beglerini öldürüp yirlerinde kendü (11) ḳullarından birer beg naṣb itdi. Ve Medāʾin'e mürācaʿat (12) idüp Ḫāḳān'a sāʾir armaġandan ġayrı üç biŋ ḳul (13) ve ḳaravaş armaġan[3171] göndürdi. Pes **[H 174b]** Nūşīrevān'uŋ (14) Ḫāḳān ḳızından bir oġlı vücūda gelüp adını Hürmüz (15) ḳodı. Çünkim[3172] Nūşīrevān bir müddet Medāʾin'de oturdı. (16) Ve leşkeri ārām dutdılar. Hind ü Sind'e ʿazīmet idüp (17) ol vilāyetlerde olan pādşāhlar ḫarāc ḳabūl itdiler. **[P1 255b]** (1) Ve Nūşīrevān Hind ṭarafından dönüp Ḫazar ve Ermen cānibine (2) vardı. Ve ḥarbıla anları feṯḥ eyledi. Ve Ḫūrezm Deryāsı'nun (3) kenārında bir şehr binā eyledi. Ve Bābü'l-Ebvāb ad ḳodı. (4) Ve bu şehrüŋ ḥiṣārını deryā içinden binā eyledi. Rāvīler (5) şöyle rivāyet iderler ki ṭulumlar getürdüp[3173] ol (6) ṭulumları[3174] yilile[3175] doldurup[3176] başını muḥkem baġladılar. Ve deryānuŋ (7) üzerinde temel resmi üzre[3177] dizdiler. Ve anuŋ üzerine demür[3178] (8) kerpüçden ve[3179] ḳalʿīden ḥiṣāruŋ

3163 Enṭāḳiyye: Enṭāḳiyye'nüŋ A1.
3164 Rūm'dan: durmadın A1.
3165 ārzū idinüp: üzre inüp A1.
3166 itmeye: +Ve +hem +eyle +oldı A1.
3167 ḳıṣṣadan: ḳażiyyeden H, L.
3168 yıl: +tamām A1.
3169 Ḫāḳān'uŋ: Ḫāḳān N.
3170 Heyāṭıla'nuŋ: -H, L.
3171 armaġan: -H, L.
3172 Çünkim: Çün A1, N.
3173 getürdüp: +ve H, L.
3174 ol ṭulumları: -A1, H, L, N.
3175 yilile: -A1, -N.
3176 doldurup: -A1.
3177 üzre: gibi H, L.
3178 demür: +ḳalʿī H, L.
3179 ve: -H, L.

bināsını[3180] yapdılar. (9) Ve binā mürtefiʿ olduḳda ol ṭulumlar ṣuyuŋ[3181] altına ineridi. (10) Çünkim ḥiṣāruŋ boyı ṣudan yuḳaru bir iki arşun (11) ḳalḳdı. Yüzgici ādemlere emr eyledi. Tā kim deryānuŋ (12) dibine indiler. Ve bıçaklar ve[3182] ḫançerlerile ol ṭulumları (13) deldiler. Ve yapılan ḥiṣār deryānuŋ dibine inüp yir üzerinde (14) ḳarār eyledi. Mesʿūdī *Tārīḫ*'inde ẕikr ider ki (15) ol ḥisāruŋ ṭūli deŋiz içinden şerefesine dek[3183] (16) bir mīl miḳdārı idi. Ve hicretden üç yüz otuz (17) iki yıl geçdükde bu ḥiṣār henüz **[L 126a]** bāḳī ḳalmışıdı. Ve berre[3184] **[P1 256a]** (1) cānibinden bu ḥiṣāruŋ uzunlıġı Cebel-i Feṯḥ'e varınca bir mīl (2) ve ḳırk fersaḫ idi. **[A1 108b]** Ve Ṭaberistān'a dek bu hiṣār çekilmişidi. (3) Ve her[3185] üç mīl miḳdārı yirde demürden bir ḳapu (4) ḳomışlarıdı. Ve Benī **[H 175a]** Ādem'den bir nevʿ ṭāʾife her ḳapuda (5) bekçiler[3186] ḳomışıdı.[3187] Ve Nūşīrevān'uŋ maḳṣūdı **[N 109b]** (6) bu binādan ol idi ki Cebel-i Feṯḥ'e muttaṣıl olan ümem-i (7) ʿacībeyi ki anlara Ḫarz u Erz[3188] ü Berz dirler idi. (8) Memleketinden defʿ eyleye. Pes çünkim Nūşīrevān bu ḥiṣārı (9) yapdurdı cemʿī mülūk ü selāṭīn andan ḳorḳdılar. (10) Ve aŋa pīş-keşler[3189] ve hediyyeler[3190] göndürdiler. Ve[3191] Rūm Pādşāhı (11) Ḳayṣer ilçi göndürüp envāʿ tuḥfe vü hedāyā irsāl (12) eyledi. Çünkim Rūm'uŋ ilçisi Nūşīrevān'uŋ eyvānına (13) naẓar itdi. Bināsınuŋ zībālıġında ḥayrān olup ġāyetile (14) begendi. Lākin naẓarında bir miḳdār egri gözükdi (15) ve didi ki: "Bu binā[3192] ne ʿaceb zībā ve bī-hemtā[3193] olayıdı.[3194] Eger (16) murabbaʿ vāḳiʿ olup bir miḳdār muʿavvec olmayayıdı." Erkān-ı (17) devlet didiler ki: "Bu iʿvicāca sebeb bu oldı ki **[P1 256b]** (1) bir ʿacūzenüŋ evi bu maḥalde ki egridür. Vākiʿ olmış idi. (2) Ve pādşāhumuz her ne ḳadar ki ol ʿacūzeye[3195] māl u menāl (3) virüp menzilini andan ṣatun almaḳ diledi. ʿAcūze rāżī (4) olmadı. Ve Nūşīrevān cebrile elinden almaġa rāżī olmaduġı (5) eclden lāzım geldi ki bināda iʿvicāc ola." İlçi (6) eyitdi ki: "Böyle olıcaḳ bu egriliġ ṭoġrı olmaḳdan (7) aḥsen ve evlādur."

el-Ḳıṣṣa

Nūşīrevān'uŋ salṭanatından (8) yigirmi üç yıl geçdükde ʿĀmu'l-Fīl idi ki Resūlu'llāh (9) Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem vücūda geldi. Oldur ki (10) Ḥażret buyurmışdur ki: "Vulidtu zemeni'l-meliki'l-ʿādili (11) Nūşīrevān."[3196] **Ḳıṭʿa**:[3197]

Peyember ki der-ʿahd-i Nūşīrevān

3180 bināsını: +düzdiler +ve H, L.
3181 ṣuyuŋ: ṣunuŋ H, L, N.
3182 ve: -H, L.
3183 dek: degin A1.
3184 berre: bir H.
3185 her: -N.
3186 bekçiler: -H, L.
3187 ḳomış idi: ḳomışlar idi A1, N.
3188 Erz: Berz H, L.
3189 pīş-keşler: pīş-keş A1.
3190 hediyyeler: hediyye A1.
3191 Ve: -H, L.
3192 Bu binā: -N.
3193 bī-hemtā: +ne N.
3194 olayıdı: -H, L.
3195 ʿacūzeye: +her +ne +ḳadar +ki H, L.
3196 "Adil bir hükümdar zamanında doğdum." "Bu sözün asılsız ve uydurma hadis olduğu adı geçen hükümdarı yüceltmek için uydurulduğu bildirilmiştir" (Yılmaz, 2013: 712).
3197 Ḳıṭʿa: Naẓm N.

(12) Be-ruḫ geşt çeşm ü çırāġ-ı cihān
[H 175b] Hemī goft ez-ẓulm ez-ān sādeem
(13) Ki der-ʿahd-i Nūşīrevān zādeem[3198]

Pes[3199] çünkim (14) Nūşīrevān'uŋ salṭanatından otuz yıl geçdi. Türkistān (15) ve Māverāüʾn-Nehr ve Ḫorāsān ve Fars ve Kirmān ve Işfehān (16) ve Ḳūhistān ve ʿIrāḳ-ı ʿArab ve ʿIrāḳ-ıʿAcem ve Cezīre ve ʿUmmān **[L 126b]** (17) ve Şām ve Mışr ve Hind ü Sind ve Bādiye ve Baḥreyn ve Tehāme **[P1 257a]** (1) ve Mekke ve Yemen maġribe varınca Nūşīrevān'uŋ taḫt-ı ḥükūmetinde (2) oldı. Evvel reʿāyā arasında ʿadālet eyledi. Ṣoŋra (3) sipāh u ʿaskerüŋ aḥvāline mültefit oldı. Ve Büzürcmihr'i (4) vezīr idindi.[3200] Ve[3201] Büzürcmihr'üŋ feżāʾili ve menāḳıbı ṣafḥa-i (5) rūzgārda mesṭūr ve meşhūrdur. Ve ḥikem ü mevāʿiẓ ve ḳażāyā-yı (6) ṣaḥīḥesi[3202] çoḳdur. Rāvīler rivāyet[3203] iderler[3204] ki[3205] Büzürcmihr[3206] (7) on biş yaşında iken Nūşīrevān'uŋ ḫiẕmetine gelüp (8) vüzerā ve serhengler altun ve gümiş kürsilerüŋ **[A1 109a]** ve iskemlilerüŋ (9) üzerinde otururlar iken Büzürcmihr Nūşīrevān'uŋ ṣenāsını (10) başlayup ḳarşusında bir ʿArabī medḥ oḳudı ki (11) ḥāżır olanlara ḥayret ve ġayret ziyāde oldı. Ve Şeyḫ (12) İbn Cevzī *Kem'etü'z-Zehr* kitābında ol medḥ ü ṣenāyı **[N 110a]** (13) ẕikr itmişdür. Bu maḥalde ʿaynıyla getürmek münāsib (14) olduġı eclden nakl-i mısṭarını taḥrīr ve taḳrīr eyledüm. (15) "Ḳāle Büzürcmihri'l-Ḥakīm el-ḥamduli'llāhi'l-meʾmūli neʿamehu'l-merhūbi (16) niḳamehu'd-dāli ʿaleyhi bi'r-raġbeti'l-melike'l-müʾeyyede (17) bi-suʿūdihi fi'l-feleki ḥattā feʿa şānehu ve ʿaẓẓame sulṭānehu ve enā **[P1 257b]** (1) rebihi'l-bilāde ve't-teʿaşe bihi'l-ʿibāde ve ḳaseme bihī fi't-taḳdīri vucūhe't-tedbīri (2) fezekkā raʿiyyetehu bi-fażli niʿmetihī ve ḥamāhā'l-mubilāt ve evradeha'l-meʿīşāti **[H 176a]** (3) ve dāre hā ʿale'l-ekkālīne ve ellefehā bi'r-rıfḳi (4) ve'llīn inʿāmen min'allāhi ileyhi ve teşbīten limā fī-yedeyhi (5) ve nesʾeluhu en yubārike lehū fīmā ātāhu ve teḫayyera lehū fīmā esterʿāhu (6) ve teraffeʿa ḳadrehu fi's-semāi ve seyyere ẕikrehu ʿalā-vechi'l-māʾi (7) ḥattā lā-yebḳa lehū beynehumā munāvīyun velā yūcedu lehū fihimā musāviyyun (8) vestevhebe Allāhu lehū ḥayāten lā-yeteneġaṣṣu fihā ve ḳudreten lā-yeḥīdu (9) ʿanhā ve mulken lābuʾse fīhi ve ʿāfiyeten nedīmu lehu'l-beḳāʾen ve (10) tukṣiru lehu'l- nemāʾe ve ʿizzen yuʾminuhu min-inḳılābi raʿiyyetin evhucūmi (11) beliyyetin fe-innehu meʾva'l-ḫayri ve dāfiʿu'ş-

[3198] Nûşîrevân zamanında Peygamber, yüzü ile dünyanın gözü ve ışığı oldu. Dedi ki: "Zulme karşıyım." O yüzden Nûşîrevân zamanında doğmuşum.
[3199] Pes: -A1, N.
[3200] idindi: eyledi A1.
[3201] Ve: -A1, H, L.
[3202] ṣaḥīḥesi: +ġāyet A1.
[3203] rivāyet: -A1.
[3204] iderler: -A1; ider N.
[3205] ki: -A1.
[3206] Büzürcmihr: Büzürcmihr'üŋ A1.

şerri."[3207] Hāẕā kelāmuhu. **[L 127a]** (12) Büzürcmihr bu ḥamd ü ṣenāyı tamām[3208] itdükde Nūşīrevān emr itdi[3209] ki (13) aġzını cevāhir-i nefīseyle ṭoldurdılar. Ve anı[3210] kendüye (14) vezīr ü müşīr idindi. Evvel kimse[3211] ki Nūşīrevān'uŋ (15) meclisine girüp āḫir kimse[3212] ki çıḳardı Büzürcmihr idi. (16) Ve Büzürcmihr'üŋ babası Baḫtkān didükleri aḥmaḳ-ı nādān (17) ve ebleh-i[3213] ḥayvāndur. Büzürcmihr "*yuḫrice'l-ḥayye mine'l-meyyit*"[3214] vāḳiʿ olmışdur. **[P1 258a]** (1) Ve Büzürcmihr'üŋ laḳabı kāmil idi. Ve[3215] Nūşīrevān'uŋ (2) laḳabı ʿādil idi. Rāvīler şöyle rivāyet iderler[3216] ki (3) bir gün Nūşīrevān taḫtında oturur iken ve erkān-ı (4) devlet ve aʿyān-ı memleket ḥużūr-ı şerīfinde her birisi (5) yirlü yirinde ṭurur iken[3217] Büzürcmihr-i Kāmil'den Nūşīrevān-ı (6) ʿĀdil nice suʾāller idüp Büzürcmihr bedīheten cevāb (7) virüp Nūşīrevān emr eyledi ki ol esvile (8) ve ecvibeyi yazdılar. Ve aŋa *Ẓafer-nāme* nām ḳodılar. Ve ḫazīnesinde (9) ṣaklarıdı.[3218] Ve evlādına vaṣiyyet itdi[3219] ki ol suʾāller (10) ve cevāblarıla ʿāmil olalar tā kim sāʾir mülūkuŋ (11) üzerine dāniş ḳuvvetiyle ẓafer bulalar. Ṣoŋra Nūşīrevān'uŋ (12) ḫizānesinden[3220] elden ele **[H 176b]** gelüp[3221] **[A1 109b]** Ḫorāsān Pādşāhı[3222] (13) Sulṭān Sencer'e vāṣıl oldı. Sulṭān[3223] Sencer anı (14) Ebū Türāb-ı Ṣānī Nūḥ ibn-i Manṣūr-ı Ṣāmānī'ye ki ʿAcem (15) Ḫalīfesiyidi. Ve Buḫārā'da oturur idi hediyye ṭarīḳiyle[3224] (16) göndürdi. Nūḥ bin Manṣūr Reʾisü'l-Ḥükemā Ebū (17) ʿAlī bin Sīnā'dan iltimās itdi ki ol *Ẓafer-nāme*'yi **[P1 258b]** (1) luġat-ı Pehlevī'den Farsī luġatıyla tercüme eyleye. Ebū ʿAlī Nūḥ (2) bin Manṣūr'uŋ iltimāsını kabūl idüp *Ẓafer-nāme*'yi Farsī diliyle (3) tercüme eyledi. Ve ḥāl budur ki ġarīb ü ʿacīb esvile (4) ve ecvibedür. Ve ümūr-ı **[N 110b]** siyāsī[3225]

3207 Hakîm Büzürcmihr dedi ki: "Nimetleri umulan, gazabından sakınılan Allah'a hamd olsun. O, yıldızlara çıkarmakla seçtiği sultanın şanını yüceltmiş, hükümdarlığını ululaştırmış, onunla ülkeyi münevver kılmış, kullarının mÂişetini sağlamış ve böylece onu desteklemiştir. Allah; onunla yönetim çeşitlerini taksim etmiş, verdiği nimetlerin ihsanıyla tebaasını tezkiye etmiş ve onu belalardan korumuştur. Onunla gözü aç kimseleri idare etmiş, ona kendisinden bir ihsan bahşederek bu kimselere yumuşak ve merhametli davranmasını sağlamıştır. Allah'tan sultanımıza verdiği şeyleri bereketli kılmasını; onu, gönlünce dilediğini yapma konusunda ihtiyar sahibi yapmasını niyaz ediyorum. Allah onu gökler kadar yüceltsin. Onun adını su yüzeyinde yürütsün de aralarında hiçbir düşman veya sultanımızın dengi biri bulunmasın. Allah ona; hep yüzünün güleceği bir hayat, ondan hiç zail olmayacak bir kudret, fakirlik ve sıkıntının olmayacağı bir mülk, kesilmeyen bir afiyet versin. Onun ululuğunu hep arttırsın, onu akıl sağlığını kaybetmekten ve belaların hücümundan koruyan bir güç versin. Mukakkak ki o sultan; hayır işleyen, şerri def eden biridir."

3208 tamām: +ẕikr N.

3209 itdi: eyledi A1, N.

3210 anı: Büzürcmihr'i H, L.

3211 kimse: kimesne N.

3212 kimse: kimesne N.

3213 ve ebleh-i: -H, L.

3214 "Allah, **diriyi ölüden çıkarır**, ölüyü de diriden çıkarır. Ölümünden sonra yeryüzünü diriltir. Siz de (mezarlarınızdan) işte böyle çıkarılacaksınız" (Rûm, 30/19).

3215 Ve: -A1.

3216 iderler: eylerler N.

3217 ṭurur iken: oturur iken A1, H, L.

3218 ṣaklarıdı: ṣakladılar N.

3219 itdi: eyledi A1.

3220 ḫizānesinden: +çıḳup A1.

3221 gelüp: gidüp A1.

3222 Pādşāhı: Pādşāhı'na A1, N.

3223 Sulṭān: -N.

3224 ile: +aŋa A1.

3225 siyāsī: siyāseti N.

ve tedbīr-i medenī ol risāleden (5) mefhūm ve maʿlūm olur. Ve selāṭīn-i ẕevi'l-iḥtirām (6) ve ümerā-yı kirāma lāyıḳ tuḥfe anuŋıla ʿāmil olmaḳ[3226] (7) devlet-i dāreynüŋ şerefiyle müşerref olmaġa[3227] sebebdür.[3228] Ve biz (8) bu maḥalde *Ẓafer-nāme*'den baʿżı esvile ve ecvibe-i laṭīfesini (9) Türkī idüp taḥrīr ve taḳrīr eylemek münāsib görindi. Va'llāhu aʿlem.[3229] (10) **Su'āl** ʿĀdil eyitdi ki: "Ḥaḳ Teʿālā'dan ne nesne **[L 127b]** (11) isteyem ki

---

3226 olmaḳ: +sebeb-i H, L.

3227 olmaġa: olmaḳdur H, L.

3228 sebebdür: -H, L.

3229 A1 ve N nüshaları buradan itibaren farklılaşmaya başlar. **[A1 109b] [N 110b] "**Bir gün ol pādşāh-ı ʿādil ü nāmdār Büzürmihr-i Kāmil nīkkāra eyitdi ki: "Ḥaḳ Teʿālā'dan (+ben A1) ne isteyem ki istedügüm ġāyetde maʿḳūl ve pesendīde maḳbūl ola?" Cevāb virüp ol kāmil eyitdi ki: "Üç nesne iste. Ṣıḥḥat ve ġanīliḳ ve belālardan (belādan A1) emīnlik." Ve daḫı eyitdi ki: "Ne nesnedür ki her yirde (+ve +her +zamānda A1) lāyıḳ ve sezāvārdur?" Ve eyitdi ki: "Hüner ögrenmek ve māl cemʿ itmek. Dostlar göŋlüŋi ṣaḳlamaḳ." Ve daḫı suʾāl eyledi ki: "Nā-maʿḳūl ve münāsib (nā-münāsib A1) kār gördügüm zamānda bir dostdan ne ṭarīk ile müfāraḳat eyleyem?" Didi ki: "Üç nesne ile. Varup ziyāret itmemek ile ve ḥālin ṣormamaḳ ile ve andan nesne istememek ile. Ve daḫı eyitdi ki: "İşümi kime ışmarlayım (+ki A1) pāk ola. Didi: "Ġāyet eyü dostuŋa ışmarla." **Beyt:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
Dilerseŋ pāk ola iy dost bir iş
Güzīde yāruŋa eyle sipāriş

Ve eyitdi: "Ol ne nesnedür ki hemīşe ādeme yār olur?" Didi: "Yigitlik caġında ʿilm ögrenmek. Pīrlikde ʿamel eylemek." Ve eyitdi: "Ol ḳanḳı ḥaḳdur ki ḥaḳḳen ādemi ḫor eyler?" Didi: "(+Kişi A1) Kendüyi ögmek." **Beyt:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
Kişi izhār-ı faẓl itmek revādur
Velīkin kendüzin ögmek ḫaṭādur

Ve eyitdi: "İşler saʿy ile mi ḥāṣıl olur veyā ḳażā ile mi ḥāṣıl olur?" Didi: "Saʿy ḳażāya sebeb olur." Ve eyitdi: "Yigitlikde maḥbūb ve pīrlikde merġūb ne nesnedür?" Didi: "Yigitlerden edeb ve ḥayā pīrlerden ʿilm ve āhestelik." Ve eyitdi: "Kimden ḳorḳmaḳ gerek ki ġamdan ḫalāṣ olına?" Didi: "Şol kimseden ki kendü fāʾidesi içün saŋa temellüḳ idüp cāblūslıḳlar eyleye. **[A1 110a]** Ve daḫı şol ḥasedden ḳorḳ ki ṣoŋradan bāyī olmış ola. Ve daḫı şol kimesneden ḳorḳ ki evvel kerem yüzin gösterüp ṣoŋra ṣovuḳ yüz göstere." Ve eyitdi: "Seḫī kimdür?" Didi: "(+Seḫī A1) Ol kimesnedür ki bir nesne virdükden ṣoŋra peşīmān olmaya ve göŋli şād ola." Ve eyitdi: "Ol ne nesnedür ki ādem anuŋ ile ʿömrini ḫōş geçürüp cānını anuŋ ile besler?" Didi: "Dīndār olmaġ ile ve intikām almaġ ile ve belādan ḫalāṣ olmaġ ile." Ve eyitdi: "Ol ne nesnedür ki cemīʿ ʿālem aŋa ṭaleb ve rāġıb ammā ol ele girmez." Didi: "Ṣıḥḥat ve şādlıḳ ve ʿömr ve muḫliṣ dost." **[N 111a]** Ve eyitdi: "Eyülik nedür?" Didi: "Yaramazlıḳdan dūr olmaḳ [+dur A1]." Ve eyitdi: "Ol ne hünerdür ki ʿaybludur?" Didi: "ʿİṭā ve seḫādur ki yanınca bile yanınca bile minneti ola." Ve eyitdi: "Bahādırlıḳ nişānı nedür?" Didi: "İntiḳām almaġa ḳādir iken ferāġat idüp ʿafv eylemek." Ve eyitdi: "Ol ne nesnedür ki ādemüŋ ʿilmin müzeyyen eyler?" Didi: "Ṭoġrılıḳ." Ve eyitdi: "Ol kimdür ki bāḳī ve pāyendedür?" Didi: "Ḥaḳ celle ve ʿalādur." Ve eyitdi: "ʿĀkillerüŋ ḳanḳı işi ġāyet yaḫşıdur?" Didi: "Ḫalḳı yaramazlıḳdan menʿ itdügidür." Ve eyitdi: "ʿAyblardan ḳanḳı ʿayb büyükdür?" Didi: "Bir ādemüŋ evvel ʿaybın örtüp ṣoŋra açmaḳ (+dur A1)." Ve eyitdi: "Ḳanḳı sāʿatdür ki ādemüŋ ʿömri anda żāyiʿ geçer?" Didi: "Bir kimseye eyülik itmege ḳādir iken itmedügi sāʿatdür." Ve eyitdi: "Bu (-A1) ḳanḳı buyrukdur ki anı ḫor ṭutmaḳ olmaz?" Didi: "Ḫudānuŋ ve peyġamberinüŋ ve pādşāhlaruŋ buyurduġıdur." Ve eyitdi: "Ne ṭarīḳ ile geçinüp dürülmek yaḫşıdur?" Didi: "Ḳanāʿat ile geçinmek yaḫşıdur." **Naẓm** (-A1):

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Şeh-i bī-ġamdurur ehl-i ḳanāʿat
Ki çekmez māl u mülk içün ḳasāvet
Cihānda ḳāniʿ olan āb u nāma (nāna A1)
Baş egmez dünyede şāh-ı cihāna

Ve eyitdi: “Maḥabbeti ve dostlıġı ne nesne ḫarāb eyler?” Didi: “Ululardan buḫl ve ʿulemādan ʿucb ve ḫātūnlardan ḥayāsızlıḳ ve erenlerden yalan.” Ve eyitdi: “Ol ne nesnedür ki ādemüŋ işini yaramaz eyler?” (+Didi A1) “Ẓālimleri medḥ eylemek.” Ve eyitdi: “Dünyāyı ne ile bulurlar didi?” “Ḳuvvet ile ve yoldaş çoḳluġı ile.” Ve eyitdi: “Nice geçinem ki ṭabībe muḫtāc olmayam? Didi: “Az yi ve az söyle ve az uyı.” Ve daḫı eyitdi: “Ādemüŋ ḳanḳısı ziyāde ʿāḳil ve dānādur?” Didi: “Az söyleyeni ve çoḳ diŋleyeni ve çoḳ bileni.” Ve eyitdi: “Ḫorlıḳ neden ḳopar? Didi: “Ṭamaʿ dan **[A1 110b]** ve kāhillikden.” Ve eyitdi: “Dosttan maḥabbeti ne nesne zāʾil eyler?” Didi: “Bir sevgülü nesnesini istemek.” Ve eyitdi: “Aḫlāḳ-ı ḥamīdenüŋ ḳanḳısı ziyāde maḥmūddur?” Didi: “Bī-minnet tevāẕuʿ ve bī-ricā ʿaṭā ve seḫā.” **Şiʿr (Beyt A1):**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Nedür dirişeŋ aḫlāḳ-ı ḥamīde
Tevāẕuʿ yla seḫādur ādemīde
Benī Ādem’de cānā buḫl u ḫisset
Ḳatı kemdür ne ḥürmet ḳor ne ʿizzet

Ve eyitdi: “Ol ne nesnedür ki dünyāda ve ʿuḳbāda ziyāde maʿyūb ve meẕmūmdur?” Didi: “Beglerden ẓulm.” Ve eyitdi: “Aṣl-ı tevāẕuʿ nedür?” Didi: “Güleryüzlilikdür. Kendinden alçaḳlara gökçek naẕar itmekdür.” Ve eyitdi: “Meşvereti kimler ile eylemek gerekdür?” Didi: “Üç ḫaṣleti olan kimesneler ile itmek gerek. Dīninde pāk olanlar ile ve ʿulemā ile ve eyülik itmek sever kimesneler ile.” Ve eyitdi: “Pādşāhlara kimler ḫōş gelür ve kimler yaramaz gelür?” Didi eblehler ve yaramaz söyleyiciler ve yaramaz işlüler.” **[N 111b]** Ve eyitdi: “Kimlerdür ki dāʾim aŋa ḫalḳ muḫtāclardur?” Didi: “ʿUlemādur ki aŋa ʿākiller dāʾim muḫtāclardur. Ve biri pehlevānlardur ki meydānda ḫīleye muḫtāclardur. Ve biri daḫı zāhidlerdür ki ʿibādete muḫtāclardur.” Ve eyitdi: “Ol kimdür ki cemīʿ ʿālem anuŋ ile dost olur?” Didi: “Muʿāmelede inṣāf gözleyenlerdür.” Ve eyitdi: “Ādemʿ ilm ögrenmek ile ne fāʾide bulur?” Didi: “Eger ekābir ise yüce nām bulur. Ve eger faḳīr ise ġanī olur. Ve eger nāmdār kimesne ise daḫı ziyāde olur.” Ve eyitdi: “Rızḳ u māl ne içün gerek olur?” Didi: “İḫtiyācın görmek içün veyā faḳīr dostlarınuŋ ḥācetin görmek içün. Ve daḫı düşmeni dost idinmek içün.” Ve eyitdi: “Ol ne nesnedür ki yinmez ammā beden anuŋ ile beslenür?” Didi: “Eyüler muṣāḥebeti ve eyüler yüzin görmek ve pāk ṭonlar geymek. Ve muʿtedil ḥammāmlara gitmek (girmek A1). Ḫōş ḳoḳu ḳoḳmak.” Ve eyitdi: “Pādşāhlaruŋ nāmı ne ile eyü çıḳar?” Didi: “ʿAdālet ile ve ṭoġrılıḳ ile.” Ve eyitdi: “Pādşāhlar neye ziyāde muḫtāclardur?” Didi: “ʿĀlim (+ve ʿāḳil A1) kimesneye muḫtācdur (muḫtāclardur A1).” **Beyt:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Olur şeh merdüm ü dānāya muḫtāc
Bular rāyıyla ḫōşdur taḫt ile tāc

Ve daḫı Nūşīrevān eyitdi: “Pehlevān ve ṣāḥib-ḳudret ne aṣl kimesnedür?” Büzürcmihr didi: “Āḫiret niʿmetin dünyā niʿmeti üzerine taḳdīm iden kimesnedür.” Ve eyitdi: “Mürüvvet ne nesnedür?” Didi: “Müʾminler üstine ḥaḳ vācib eyleyendür. Ve eyitdi: “Ol ne nesnedür ki oḳunur ammā bilinmez ve aŋlanmaz?” Didi: “İşlerüŋ āḫiridür.” **Beyt:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[A1 111a] Oḳunmaḳla bilinmez āḫir-i kār
Ḳażāya vir rıżā ḥālüŋde ol var

Ve eyitdi: “Ol ne (+leẕīẕ A1) nesnedür ki ṭaṭanı helāk eyler?” Didi ki: “Şehvetdür.” **Beyt:**
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Şekerden ṭatludur leẕẕet-i (leẕẕetde A1) şehvet
Velīkin çekdürür ṭaṭana zaḫmet

Ve daḫı (-A1) eyitdi: “Ol ne āteşdür ki yaḳduġını göyündürür?” Didi: “Ḥased.” Ve eyitdi: “Ḳanḳı binādur ki hergiz ḫarāb olmaz?” Didi ki: “ʿAdldür.” **Beyt:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

istedügüm ġāyetile pesendīde ola?” **Cevāb** (12) Kāmil didi ki: “Üç nesne iste: Ṣıḥḥat ve ġinā ve emniyyet.” (13) **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Ne nesnedür ki her (14) zamānda ve her mekānda lāyıḳ ve sezāvārdur?” **Cevāb** Kāmil (15) eyitdi ki: “Hüner ögrenmek ve māl cemʿ eylemek (16) ve dostlaruŋ gönlini ṣaḳlamaḳ.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: (17) “Çünkim bir dostdan nā-münāsib ḥareket vücūda gele **[P1 259a]** (1) ne vechile andan kesilmek olur?” **Cevāb** Kāmil didi ki: (2) “Üç nesne ile **[H 177a]** birisi ḳatına çoḳ gitmemek ve ikincisi ḥālinden (3) ṣormamaḳ ve üçüncüsi anı gördükde andan bir nesne (4) istemek.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Cāndan ʿazīz nesne (5) var mıdur?” **Cevāb** Kāmil eyitdi ki: “Üç nesnedür ki (6) cān anuŋıla beslenür. Evvel dīni ṣaḳlamaḳ. İkinci muḥārebe (7) vaḳtinde kīn üzre olmaḳ. Üçünci ṭārlıḳdan ḳurtılmaḳ.” (8) **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “ʿÖmrüŋ ḳanḳı sāʿatidür ki (9) andan żāyiʿ sāʿat yoḳdur?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Üç (10) sāʿatdür. Birisi ol sāʿat ki eyülik itmege kādir olasın (11) ve itmeyesin. Ve ikincisi[3230] ol sāʿat ki Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ (12) ẕikrinden ġāfil olasın. Ve üçüncüsi ol sāʿat ki kendüŋe (13) rāḥat

---

Binā-yı ʿadl yüz ṭutmaz ḫarāba
Varur her yapanuŋ ṣonı türāba

Ve eyitdi: “Ne ṭaṭlu nesnedür ki anuŋ ṣoŋı acıdur?” Didi: “ʿAceledür.” **Beyt:**

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Ger dilerseŋ işüŋ olmaya ḫarāb
İtme kāruŋda ṣaḳın ol hīç şitāb

Ve eyitdi: “Ol ne nesnedür ki hergiz eskimez?” Didi: “Yaḫşı ad kazanmaḳ.”
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Çalış eyülige it kendüŋi muʿtād
Ki eskimez unudulmaz eyü ad

Ve eyitdi: “Ol kangı düşmendür ki cümle dostlardan ʿazīzrekdür?” Didi: “Nefs.” **Beyt:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[N 112a] Nefis ġāyet ʿadūdur ṣaḳın andan
Çıḳarur ādemi īmān u cāndan
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
Zebūndur nefs elinden ḫalḳ-ı ʿālem
Belāya nefs elinden düşdi ādem

Ve daḫı eyitdi: “Ol ḳanḳı marażdur ki cümle eṭibbā anuŋ ʿilācında ʿācizlerdür?” Didi: “Ḥamāḳat.” **Beyt:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Ḥamāḳat ol marażdur ki iy melek-ḫū
Ki ʿācizdür ʿilācında Arisṭo

Ve eyitdi: “Ḳanḳı marażdur ki ḫalḳ andan ḳaçmaz.” Didi: “ʿAşḳ.” Ve eyitdi: “Ol ne yücelikdür ki cemīʿ alçaḳlaruŋ alçaġıdur?” Didi: “Tekebbürlik.” Ve eyitdi: “Ol ne zīnetdür ki zīnetlerüŋ aʿlāsıdur?” Didi: “Pāklık.” Ve eyitdi: “Uyḫu ne nesnedür?” Didi: “Uyḫu bir nesnedür ki bir yanı ölümdür (ölüm A1) ve (-A1) bir yanı meẕellet.” Ve eyitdi: “Ölüm nedür?” Didi: “Aġır uyḫudur.” Ve eyitdi: “Ol ḳanḳı yāradur ki ögülmez?” Didi: “Maẓlūmlaruŋ ẓālimlerden irişen ẓulmi yarāsıdur.” A1, N.

[3230] ikincisi: ikinci H, L.

istemeyesin.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: “Tedbīri (14) kimden isteyem?” **Cevāb** Kāmil didi[3231] ki: “Şol kimesneden[3232] (15) ki anda[3233] üç nesne[3234] mevcūd ola. Birisi pāk dīn[3235] (16) ve ikincisi eyülerüŋ maḥabbeti[3236] ve üçüncüsi ʿaḳl-ı kāmil.”[3237] **Suʾāl** ʿ(17) Ādil eyitdi ki: “Eyülik ne nesne ile tamām olur?” **Cevāb [P1 259b]** (1) Kāmil didi ki: “Üç nesne ile teveḳḳuʿsız tevāżuʿ ve[3238] minnetsiz seḫāvet (2) ve[3239] mükāfatsız ve ṭalebsiz ḫiẕmet.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: (3) “Eyülik kimlere eylemek gerek?” **Cevāb [L 128a]** Kāmil didi ki: “Üç (4) ṭāʾifeye ehl-i ʿilmlere ve aṣīl ve ṣāḥib-neseb olanlara (5) ve müşfiḳ ve mihribān olan ḳavm ü ḫışımlara.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi (6) ki: “Ḳaç ṭāʾifeye eyülik itmek cāʾiz degüldür?” **Cevāb** (7) Kāmil didi ki: “Üç ṭāʾifeye eblehlere ve ġammāzlara ve müsāvī (8) söyleyenlere.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: “Mihterlik kime (9) lāyıḳdur **[H 177b]** ve ululıḳ kimüŋ şānına müvāfıḳdur?” **Cevāb** Kāmil didi (10) ki: “Mihterlik şol kimesneye lāyıḳdur ki nīki bedden (11) temīz eyleye. Ve serverlik şol kimesnenüŋ şānına muvāfıḳdur (12) ki işini iş bilene teslīm eyleye.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi (13) ki: “Kimden ḳaçmaḳ gerek?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “İki kimesneden (14) nemmāmdan ve çāplūsdan ki senüŋile hem-nişīn ola.” (15) **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: “Buyruḳlardan ḳanḳısıdur ki anuŋ (16) imtiṯāli vācibdür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Dört nevʿ (17) buyruġdur. Birisi Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ buyruġı ve ikincisi ulü’l-emrüŋ **[P1 260a]** (1) buyruġı ki pādşāhlardur ve üçüncüsi ʿulemānuŋ buyruġı (2) ve[3240] dördüncisi ata ve ana buyruġı.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: (3) “Ḳanḳı toḫmdur ki bir yirde ekerler ve[3241] iki yirde biçerler?” (4) **Cevāb** Kāmil didi ki: “Ḫalḳa eyülik eylemekdür ki hem (5) bu dünyāda ḫalḳdan pādāşını bulursın ve hem āḫiretde Ḥaḳ’dan (6) ṣevābını alursın.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: “Ne nesnedür (7) ki şecāʿate delīldür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Günāhkārlaruŋ (8) suçını ʿafv eylemekdür intiḳāma kādir iken.” **Suʾāl** (9) ʿĀdil eyitdi ki: “Ne nesnedür ki mürüvveti żāyiʿ ider?” **Cevāb** (10) Kāmil didi ki: “Dört nesnedür aġniyāda buḫl ve ʿulemāda (11) ʿucb ve ʿavretlerde ḥayāsızlıḳ ve erlerde yalan söylemek.” (12) **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: “ʿAybsız kimdür?” **Cevāb** (13) Kāmil didi ki: “Allāh Teʿālā’nuŋ ẕāt-ı pāki celle celāluhu.” (14) **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: “Ayblarumuzdan artuḳ ʿayb (15) nedür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Bilgü bilmemek ve bilmedügini (16) bilenden **[L 128b]** ṣormamaḳ.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki:[3242] “Bāzirgānlıḳdan (17) yig ne nesnedür?” **Cevāb [H 178a]** Kāmil didi ki: “Ferāġat **[P1 260b]** (1) ḫātır ve emniyyet.” **Beyt:**

> Külāh-ı faḳr u ḳanāʿat zi-tāc-ı şāhī bih
> (2) Demī ferāġat-ı ḫātır zi-her çi ḫˇāhī bih[3243]

Suʾāl ʿĀdil eyitdi (3) ki: “Ölümden müşkil ne nesnedür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: (4) “Deyn ve ṭārlıḳ ve nev-kīse muḥtāc olmaḳ.” **Suʾāl** ʿĀdil (5) eyitdi ki: “Kişinüŋ ʿāḳıbeti ne nesne ile ḫayra mübeddel (6) olur?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Aʿmāl-i ṣāliḥayla ve ata (7) ve

---

3231 didi: eyitdi H, L.
3232 kimesneden: kimseden H, L.
3233 anda: +evvel H, L.
3234 nesne: nesneden H, L.
3235 dīn: +ola H, L.
3236 maḥabbeti: +ola H, L.
3237 ʿaḳl-ı kāmil: +ola H, L.
3238 ve: -H, L.
3239 ve: -H, L.
3240 ve: -H, L.
3241 ve: -H, L.
3242 ʿĀdil eyitdi ki: -H, L.
3243 Aza kanaat etmek şahlık etmekten iyidir. Gönlünün iyi olması, her şeye sahip olmaktan iyidir.

ananuŋ rıżāsıyla.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Ne nesnedür (8) ki ʿālimlerüŋ ve zāhidlerüŋ ahvālini fesāda virür ve nefʿsiz (9) ḳılur?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Ẓālimleri medḥ idüp anlaruŋ (10) ṣohbetiyle teḳarreb ḥāṣıl itmekile.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: (11) “Ḳaç nesnedür ki tabībe muḥtāc eylemez?” **Cevāb** Kāmil didi (12) ki: “Az yimek, az söylemek ve az işlemek.” **Su’āl** ʿĀdil (13) eyitdi ki: “Ġāyetile ʿāḳil kimdür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: (14) “Şol kimesne ki artuḳ bilür ve ḥācet miḳdārından (15) ziyāde söylemez.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Meẕellet ve ḫˇārlıḳ (16) neden ḥāṣıl olur?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Kāhilliḳden (17) ve fesād işlemekden.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Nefsüŋ **[P1 261a]** (1) taʿabı neden ḥāṣıl olur?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Ġarīb (2) olup tenhā olmaḳdan.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Bī-nevālık (3) nedendür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Ḥaḳ Teʿālā’dan gāfil olup (4) ṭāʿatinde süst ve bī-pervā olmaḳdandur.” **Su’āl** ʿĀdil (5) eyitdi ki: “Maḳṣūd ḥāṣıl olmamaḳ neden olur?” **Cevāb** Kāmil (6) didi ki: “Her işde taʿcīl üzre olmakdandur.” **Su’āl** (7) ʿĀdil eyitdi ki: “Ḥayāsızlıḳ neden ḥāṣıl olur? **Cevāb** Kāmil (8) didi ki: “Dīndār kimesnelere diyānetsizliḳden (9) ve meẕhebsiz olanlara nādānlıġdan.” **[H 178b]** **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: **[L 129a]** (10) “Ne nesnedür ki ḥimmeti giderür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: (11) “Sifleye ṭamaʿ baġlamaḳ ve anuŋ ardına uyup aŋa sulṭānum (12) efendüm dimek.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Dünyāda ne nesnedür (13) ki andan yigrek nesne yoḳdur?” **Cevāb** Kāmil didi ki: (14) “İki nesnedür. Birisi Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ emrini dutmaḳ ve ikincisi (15) nehy itdüginden perhīz eylemek.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi (16) ki: “Tevāżuʿuŋ aṣlı nedür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Üç nesnedür. (17) Evvel ḫalḳıla güleryüzlü olmaḳ ve[3244] ikincisi riyā ve temelluḳdan **[P1 261b]** (1) baʿīd olmaḳ ve[3245] üçünci eli altında olanlara eyülik eylemek.” (2) **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Dünyāda ġāyetile ḳabīḥ ne (3) nesnedür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Ölülerden yavuzlıḳ ve (4) tüvängerlerden baḫīlliḳ.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: (5) “Pādşāhuŋ iḫtiyācı ne nesneye artuḳdur?” **Cevāb** Kāmil (6) didi ki: “Ṣınamış[3246] ve zīrek[3247] ve ʿāḳil ve umūr-dīde[3248] kimesneye.” (7) **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Eyü dostuŋ ʿalāmeti nedür?” (8) **Cevāb** Kāmil didi[3249] ki: “Şol dost ki senüŋ ḫaṭālaruŋı (9) örtüp saŋa naṣīḥat eyleye ve āşkār eylemeye. Ve çünkim (10) senden bir ḫaṭā ṣādır olmış ola rıfḳıla saŋa diye (11) ki şöyle gerekmez idi böyle gerek idi.” **Su’āl** (12) ʿĀdil eyitdi ki: “Savaşuŋ sermāyesi nedür?” **Cevāb** (13) Kāmil didi ki: “ʿAzīmet-i ṣaḥīḥ ve Ḥaḳ Teʿālā’ya teveccüh eylemek (14) ve ḥarbuŋ āleti ve ḳavī-peyker ʿasker ve tālīʿüŋ muʿāveneti (15) ve kevākibüŋ müsāʿadesi.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: (16) “Ḳaç nesnedür ki hīç kimesne andan müstaġnī olmaz?” **Cevāb** (17) Kāmil didi ki: “Üç nesnedür evvel ʿāḳil **[H 179a]** kimesne[3250] meşveretden **[P1 262a]** (1) müstaġnī degüldür. İkinci[3251] savaş eyleyen sipāhī (2) her ne ḳadar ki dil-āver ise ki ḥīleden müstaġnī degüldür. (3) Üçünci şaṭranc-bāz her ne ḳadar ki oyuncı ise maġlaṭadan (4) müstaġnī degüldür.” **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: (5) “Ne iş işlemek gerekdür ki ḫalḳ muḥibb ü dostdār (6) olalar?”[3252] **Cevāb** Kāmil didi ki: “ʿĀlemde üç nesne gerekdür. (7) Ẓulm eylememek ve yalan söylememek ve dilile incitmemek.” (8) **Su’āl** ʿĀdil eyitdi ki: “Eger ʿilm ele getürsem (9) neye mālik oluram?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Eger ulu (10) kimesne iseŋ nāmdār olursın. Ve eger **[L 129b]** derviş iseŋ (11) tüvänger olursın. Ve eger mechūl iseŋ maʿrūf olursın. (12) Ve eger neseb

---

3244 ve: -H, L.
3245 ve: -H, L.
3246 Ṣınamış: Ṣınanmış H, L.
3247 ve zīrek: vezīre H, L.
3248 umūr-dīde: umūr görmüş H, L.
3249 didi: eyitdi H, L.
3250 kimesne: kimse H, L.
3251 İkinci: H ve L nüshalarında önce üçüncü sonra ikinci madde yazılmıştır.
3252 olalar: ola H, L.

cihetinden nokṣānuŋ olursa (13) kemāl ü dāniş anı cemālile ārāste ve pirāste ḳılur.” **Suʾāl** (14) ʿĀdil eyitdi ki: “Māl niçündür?” **Cevāb** Kāmil didi (15) ki: “Ḫalḳuŋ ḥaḳḳını edā itmek içündür. Ve āḫiret içün (16) zevāda götürmek içündür. Ve düşmeni dost ḳılmaġ içündür.” (17) **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: “İşlerüŋ vuḳūʿı kūşişile **[P1 262b]** (1) mi veyāḫūd ḳażā ile midür?” **Cevāb** Kāmil didi ki: (2) “Kūşiş daḫı ḳażā ile olur.” **Suʾāl** ʿĀdil eyitdi ki: (3) “Cüvān-merdlikden yigrek ne nesnedür?” **Cevāb** Kāmil didi (4) ki: “İḥsān eylemek ve minnet ḳomamaḳ.” **Suʾāl** ʿĀdil (5) eyitdi ki: “Bir hüner olur mı ki ṣoŋı ʿayb ola?” (6) **Cevāb** Kāmil didi ki: “Seḫāvet minnetile olup ve ḫalḳ ḳatında (7) anuŋıla ögünüp bir hünerdür ki ṣoŋı ʿaybdur.” **Suʾāl** (8) ʿĀdil eyitdi ki: “Eyülik işlemek yig midür yoḳsa yaramazlıḳdan (9) ıraḳ olmaḳ?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Yaramazlıḳdan ıraḳ (10) olmak eyülik işlemekden yigdür.” **Suʾāl [H 179b]** ʿĀdil eyitdi ki: (11) “Ḳaç nesnedür ki ḫalḳ anı isterler ammā bir yirde cemʿ (12) bulmazlar?” **Cevāb** Kāmil didi ki: “Dört nesnedür. Ṣıḥḥat (13) ve ṭoġrulıḳ ve şādlıḳ ve ʿaybsız yār.” Vaʾllāhu aʿlem.

(14) **el-Ḳıṣṣa**

Nūşīrevān Āẕerbaycān’da ve Merv ve Ḫorāsān’uŋ (15) nevāḥisinde üç şehr binā itdürdi. Ve ḳırḳ sekiz yıl (16) salṭanat idüp ṣoŋra ecel cāmını içüp dār-ı dünyādan (17) ʿuḳbāya rıḥlet idüp yirini oġlına Hürmüz bin Nūşīrevān’a **[P1 263a]** (1) ki Ḫāḳān ḳızından idi vaṣiyyet eyledi.[3253] **Beyt:**

(2) Ḳārūn be-ḫāḳ şod ki cehl-i ḫāne genc dāşet
(3) Nūşīrevān ne-mord ki nām-ı nīgū goẕāşt[3254]

(4) **Pādşāhī Hürmüz bin Nūşīrevān**

Çünkim Hürmüz salṭanat (5) taḫtında oturdı. Yaz u ḳış Medāʾin’den ṭaşra gitmedi. (6) Ammā pādşāhlıḳ umūrında tedbīrsizliḳ ideridi. Ve ḫōd-bīn (7) ve mütekebbir kimesne idi. Raʿiyyet üzre[3255] bī-şefḳat (8) ve bī-merḥamet idi. On bir yıl bu minvāl üzre geçdükde (9) Türkistān’uŋ Pādşāhı ʿAcem vilāyetine[3256] ṭamaʿ[3257] idüp[3258] (10) leşker-i bī-kerānile ʿAcem vilāyetine[3259] geldi. Ve çoḳ memleket (11) ḫarāb eyledi. Hürmüz daḫı leşker cemʿ idüp Türk leşkerine (12) ḳarşu gitmek ṣadedinde iken Mihr Üstād adlu kimesne (13) ki Hürmüz’üŋ anasını Ḫāḳān’dan Ḳisrā Nūşīrevān’a (14) getürmişidi. Ṭaleb itdi. Ve Mihr Üstād ġāyetile pīr (15) olmışıdı. Meḥāfe ile anı Hürmüz’e getürdiler. Hürmüz Mihr (16) Üstād’ı gördükde yirinden ḳalḳup taʿẓīm ve tevḳīrile (17) Mihr Üstād’ı yanına aldı. Ve Türkistān leşkerinüŋ **[P1 263b]** (1) aḥvālinden ve anlarla ḥarb eylemek maṣlaḥat mıdur degül midür (2) Mihr Üstād’dan suʾāl eyledi. Mihr Üstād eyitdi ki: “Vaḳtā ki (3) senüŋ babaŋ beni göndürdi ki anaŋı Ḫāḳān’dan ṭaleb idüp (4) ele getüreyim. **[H 180a]** Ḫāḳān müneccimleri cemʿ idüp ananuŋ ser-encāmından (5) suʾāl itdükde müneccimler eyitdiler ki: ‘Bu ḳızuŋ Nūşīrevān’dan (6) bir oġlı vücūda gelse gerek. Ve dükeli ʿAcem memleketi anuŋ olsa (7) gerek. Ammā Türkistān’dan anuŋ üzerine bir leşker-i kūh-peyker (8)

3253 eyledi: itdi H, L.
3254 Kârûn’un kırk ev dolu hazinesi varken toprak oldu. Fakat Nûşîrevân ölmedi, iyi bir isim bıraktı.
3255 üzre: üzerine H, L.
3256 vilāyetine: vilāyetinüŋ H, L.
3257 ṭamaʿ: ṭamaʿ ına H, L.
3258 idüp: -H, L.
3259 ʿAcem vilāyetine: -H, L.

gelüp[3260] ḳızuŋdan ḥāṣıl olan[3261] oġlan daḫı leşker cemʿ idüp (9) anlarıla muḥārebe ṣadedinde iken Behrām bin Behrām adlu ki (10) ʿAcem beglerinüŋ neslinden olsa gerek. Anı ser-ʿasker idüp (11) Türk'üŋ leşkerini münhezim ḳılsa gerek.' didiler. Ve müneccimler Behrām'uŋ (12) ṣūreti içün didiler ki: 'Bir uzun boylu aruḳ endāmlu (13) ḳara yaġızlu çatıḳ ḳaşlu kimesne olsa gerek." Hürmüz bu sözi (14) Mihr Üstād'dan işitdükde yaḳīnile bildi ki Ermeniyye'de olan (15) Behrām'dur. Mihr Üstād bu sözi tamām itdükde fecāʾeten fevt (16) oldı. Hürmüz bu ḥāli gördükde eyitdi ki Mihr Üstād'uŋ (17) bu vaḳte degin ṣaġ ḳalması hemān baŋa bu sözi dimekiçün imiş. **[P1 264a]** (1) Āḫirü'l-emr Hürmüz ādemler göndürüp Ermeniyye'den Behrām'ı (2) getürtdi. Ve Behrām'a leşker virüp Türkistān leşkeriyle (3) muḥārebe itmege göndürdi. İki leşker ber-ā-ber olduḳda (4) Behrām Türkistān'uŋ leşkerini ṣıdı. Ve Hürmüz'üŋ ḫiẕmetine **[L 130b]** geldi. (5) Bir miḳdār zamān bu ḳażiyyeden geçdükde Behrām Hürmüz'e (6) ʿāṣī oldı. Ve on iki biŋ ādemile gelüp Hürmüz'i dutdı (7) ve gözine mīl çekdi. Ve göze mīl çekmek andan ḳaldı. Üç (8) gün geçdükde Hürmüz'üŋ boġazına yay kirişi dakup öldürdi. (9) Ve bu nevʿ öldürmek daḫı Behrām'dan ḳaldı. Ve Hürmüz'üŋ (10) Āzerbāycan'da bir oġlı varıdı Pervīz adlu. Atası yirine (11) taḫta geçüp pādşāh oldı. Hürmüz bin Nūşīrevān (12) on iki yıl salṭanat eyledi.

Pādşāhī Pervīz bin Hürmüz bin Nūşīrevān

(13) Pervīz'e Ḫüsrev dirleridi. Pādşāh olduḳda Behrām'ıla (14) savaş idüp Behrām ġālib olup Pervīz Behrām'dan (15) Rūm Pādşāhı'na **[H 180b]** varup Rūm Pādşāhı, Pervīz'e (16) ḳızını virdi. Ve Pervīz anuŋıla ʿahd idüp didi (17) ki: "Her memleket ve vilāyet ki Nūşīrevān senden **[P1 264b]** (1) ḳahrıla veyāḫūd ṣulḥıla almışdur. Yine senüŋ olup ḳaṭʿā (2) daḫl ü taʿarruż eylemeyem. Ve eger pādşāh olup taḫta (3) geçersem Rūm vilāyetinden ḫarāc almayam." diyü bu vechile (4) eyledi. Ḳayṣer daḫı Pervīz'e altmış biŋ ādem virüp (5) Ermeniyye'ye ve ʿĀẕerbaycān'a göndürdi. Pervīz varup Behrām'ıla (6) ḥarb idüp Behrām'ı ṣıdı. Ve Fars mülkini alup Ḫāḳān'uŋ (7) vilāyetine gitdi. Ḫāḳān daḫı aŋa leşker virüp Pervīz (8) Medāʾin'e geldi. Ve Behrām'uŋ ardınca leşker göndürüp Behrām'ı (9) ṭutdılar ve öldürdiler. Aḥvāl bu minvāl üzre iken Rūm'dan (10) ḫaber geldi ki Rūm'uŋ leşkeri ḳayın atanı ve Ḳayṣer'i (11) öldürdiler. Ve defāʾin ve ḫazāʾinini gemilere ḳoyup deryāda (12) iken muḫālif yil peydā olup gemilerini ṣoyup bir kenāra (13) bıraḳdı. Ve ol kenāruŋ ḫalḳı Ḳayṣer'üŋ māl u menālini cemʿ (14) idüp ḫiẕmetüŋe getürmek ardıncadurlar. Pervīz bu ḫaberi (15) işitdükde ferḥān olup ol māl u menāle ḳarşu ādemler (16) göndürüp getürdüklerinden baʿżısını ḫazīneye ḳoyup baʿżısını (17) leşkere baḫş eyledi. Ṣoŋra Pervīz salṭanat taḫtında **[L 131a] [P1 265a]** (1) dād u dihiş ṣadedinde iken nā-gāh Ḥażret-i Muḥammedun Resūlu'llāh (2) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ mektūbı Pervīz'e gelüp (3) anı īmāna daʿvet eyledi. Ve mektūbuŋ ṣūretidür ki

(4) Ṣūret-i Nāme-i Muḥammedun Resūlu'llāh[3262]

"Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm. (5) Min-Muḥammedin Resūli'llāhi ilā-Pervīz bin Hürmüz (6) ammā baʿdun fe-innī uḫbiru ileyke Allāha lā-ilāhe illā (7) hüve'l-ḥayyu'l-ḳayyūmu erselenī bi'l-ḥaḳḳı beşīren (8) ve neẕīren ilā-ḳavmin ʿaleyhumu'ş-şeḳāvetu ve sulibe (9) ʿuḳūluhum ve men yehdi'llāhu fe-lā-mużillelehū ve men (10) yużlilhu felā

[3260] gelüp: gelse +gerek H.
[3261] olan: -H, L.
[3262] Ṣūret-i Nāme-i Muḥammedun Resūlu'llāh: -H, L.

hādiyelehū inne'llāhe baṣīrun bi'l-ibādi (11) leyse ke-miṯlihi şey'ün ve hüve's-semīʿ ul-baṣīru. (12) Fe'slem teslem ev'iẕen bi-ḥarbin mina'llāhi (13) ve Resūlihi velem tuʿcizhumā."[3263] Çünkim Peyġamber (14) Ḥażretleri'nüŋ nāmesi **[H 181a]** Pervīz'e vāṣıl oldı. Pervīz "ʿaleyhi (15) mā-yestaḥiḳḳu"[3264] eyitdi ki: "Bu ne aṣl kimesne ki (16) kendü adını benüm adumuŋ üzerine taḳdīm idüp yazmışdur?" (17) Ve öykelenüp Peyġamber'üŋ ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[3265] nāmesini **[P1 265b]** (1) pāre pāre eyledi. Resūl Ḥażreti'ne bu ḫaber vāṣıl olduḳda (2) buyurdı ki: "Allāhumme mezziḳhum kemā-mezzeḳū kitābī."[3266] Ve buyurdı ki: (3) "Kendü memleketinüŋ nāmesini pāre eyledi."[3267] Bu ḳażiyyeden çoḳ (4) zamān geçmedi ki Şīrūye ki Pervīz'üŋ oġlı idi. Pervīz'e (5) bir ḫançer urup ḳarnını yardı. Hicretden yidi yıl geçmiş idi (6) ki Pervīz helāk oldı. Otuz sekiz yıl salṭanat (7) eyledi. Ve fevti senesinde idi ki Dicle Pervīz'üŋ memleketinden (8) naḳl idüp Keşker ṭarafına ve Meysān'uŋ deştine gitdi. **Beyt:**

(9) Tā dil-i ehl-i dilī nāmed be-derd
Hīç ḳavmi-rā Ḫudā rüsvā ne-kerd[3268]

(10) **Pādşāhī Şīrūye bin Pervīz**

Şīrūye'nüŋ adı Ḳubād idi. (11) Ve anası Ḳayṣer'üŋ ḳızıdur. Babası yirine pādşāh olduḳda (12) Mülūk-i Ṭavā'if anuŋ memleketine ṭamaʿ idüp ekṣeri elinden (13) intizāʿ itdiler. Ve anuŋ zamānında İslām ẓuhūr bulup (14) memleketinde tāʿūn vāḳiʿ olup çoḳ kimesne (15) ṭāʿūndan fevt oldılar ve Āl-i Sāsān'dan kimesne ḳalmayup (16) ancaḳ Şīrūye'nüŋ yidi yaşında bir oġlancuġı ḳaldı (17) ki adı Erdeşīr **[L 131b]** idi. Şīrūye altı ay salṭanat idüp **[P1 266a]** (1) yirine oġlı Erdeşīr pādşāh oldı.

Pādşāhī Erdeşīr (2) **bin Şīrūye**

Erdeşīr yidi yaşında iken pādşāh olup (3) bir yıl salṭanat eyledi. Ṭaberī ve İmām ḳavlinde bir (4) yıl altı ay pādşāh oldı.[3269] Ṣoŋra ʿAcem pādşāhlarınuŋ (5) neslinden ẕükūr ḳalmayup Pervīz'üŋ ḳızlarından (6) Tūrān Duḫt adlu ḫ'ātun pādşāh oldı. Va'llāhu aʿlem.

(7) **Pādşāhī Tūrān Duḫt**

Çünkim Tūrān Duḫt pādşāh (8) oldı.[3270] ʿAdl ü dād idüp ḫalḳdan ḫarc u ḫarāc almadı. (9) Ve anuŋ zamānında reʿāyādan **[H 181b]** bir kimse celā-yı vaṭan itmedi. (10) Ve

---

3263 "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah Resulü Muhammed'den Pervîz bin Hürmüz'e. Muhakkak ki ben sana Hayy ve Kayyum olan Allah'tan başka ilah olmadığını haber veriyorum. O beni üstlerine şekavet çökmüş ve akılları durgunluğa uğramış bir kavme bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdi. Allah'ın hidayete erdirdiğini saptıracak kimse yoktur. Onun saptırdığını da hidayete erdirecek kimse yoktur. Muhakkak ki o kullarının her yaptığını görendir. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O her şeyi işiten ve görendir. Müslüman ol ki kurtuluşa eresin yoksa Allah ve Resulü'ne savaş açmış olursun. Onları dize getirmen de mümkün değildir."

3264 Allah, layığını versin.

3265 sellem: sellemüŋ H, L.

3266 "Allah'ım! Onları, mektubumu parçaladıkları gibi paramparça et!"

3267 İbnu Abbâs (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) Kisrâ'ya mektubunu göndermişti. Kisrâ, mektubu okuyunca yırttı. A.s.v. da 'paramparça olmaları için' beddua etti" [Buhârî, İlm 7] (Canan, 2001: 16, 425-426).

3268 Gönül ehlinin gönlü derde düşmedikçe, Allah hiçbir milleti rüsva etmemiştir.

3269 pādşāh oldı: -H, L.

3270 oldı: + Tūrān +Duḫt H, L.

Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[3271] anuŋ zamānında vefāt (11) oldı. Ve Tūrān Duḫt altı ay salṭanat eyledi. (12) Ve baʿżı müverriḫler ḳavlinde bir yıl dört ay pādşāh (13) oldı. Ṣoŋra anuŋ yirinde Āẕermī Duḫt ki Pervīz'üŋ (14) bir ḳızı daḫı idi[3272] pādşāh oldı. Ol daḫı[3273] dört ay (15) salṭanat eyledi. Ṣoŋra ehl-i ʿAcem Pervīz'üŋ neslinden (16) yalan gerçek bir er buldılar. Ferruḫzād adlu anı pādşāh (17) eylediler. Ol daḫı salṭanat idüp yine bir er daḫı **[P1 266b]** (1) buldılar Yezdecird nām anı pādşāh itdiler.

Pādşāhī Yezdecird (2) **bin Şehriyār Pervīz bin Hürmüz bin Nūşīrevān bin Yezdecird**

(3) ʿAcem ḳavlinde Sāsānīler'üŋ āḫir pādşāhıdur. Ve anuŋ (4) ḳıṣṣası budur ki Pervīz bin Hürmüz'üŋ bir oġlı varımış (5) Şehriyār adlu. Aŋa öykelenüp ḥabs itdürmişidi. Şehriyār (6) ḥabsde iken bir ḳan alıcı ʿavret Şehriyār'uŋ ḥużūrına (7) varup Şehriyār'a şehvet ġalebe idüp olʿavretile ṣoḥbet (8) eyledi. Ve ol[3274] ʿavret andan[3275] ḥāmile olup bir oġlan (9) vücūda getürdi. Adını Yezdecird ḳodılar. Ve Şīrīn ki (10) Pervīz'üŋ ḫᵛātūnı idi. Pervīz'üŋ korḳusından Yezdecird'i (11) ḳaçırup Rey vilāyetine göndürdi. Ve Yezdecird Rey şehrinde (12) beslenüp büyüdi. Çünkim Sāsānīler'üŋ nesli ẕükūren ve ünāṯen (13) münḳariż olup salṭanata lāyıḳ kimesne ḳalmadı. Ehl-i ʿAcem (14) varup Rey şehrinden Yezdecird'i getürdiler ve taḫta **[L 132a]** geçürdiler. (15) On biş yaşında iken pādşāh olup yigirmi yıl saltanat (16) eyledi *Ḳūtü'l-Ervāḥ* ṣāḥibinüŋ ḳavlince. Ammā Ebū Caʿfer-i Ṭaberī (17) ḳavlinde budur ki Yezdecird altı yaşında pādşāh olup dört **[P1 267a]** (1) yıl salṭanat eyledi. Ve İmām'uŋ ḳavlinde ḳaç yaşında (2) iken pādşāh oldı ẕikri yoḳdur. Ammā buyurmışdur ki: **[H 182a]** (3) "Otuz altı yıl salṭanat eyledi." Ve bu ḳavl ṣıḥḥatden baʿīddür. (4) Ṣoŋra ehl-i İslām ġalebe idüp şevket ve revnaḳ (5) İslām'uŋ olup Emīrü'l-Müʾminīn ʿÖmer ve Ebū ʿUbeydetü'l-Cerrāḥ (6) ve ʿAbdu'llāh bin Mesʿūd raḍıya'llāhu ʿanhuma ecmaʿīn (7) ʿAcem memleketine varup Medāʾin'i feṯḥ itdiler. Ve Ebū ʿUbeyde ol (8) savaşda şehīd oldı. Ve Yezdecird ḳaçup (9) Merve'ye gitdi. Ve Merve'den Ṭarḫān'a vardı. Ve Ṭarḫān'dan (10) Türkistān'a ḳaçdı.[3276] Ve ʿAcem'üŋ şevketi ve cemʿiyyeti ḳalmadı. (11) Āḫirü'l-emr Yezdecird Merve'de bir maḳbere ḳazıcınuŋ (12) evine ḳonuḳ olup cevāhir ü nefāʾis-i keşīreyle ol (13) gürganuŋ evinde pinhān oldı. Gürgan bu ḥāli (14) gördükde Yezdecird'i uyudup başını kesdi. Ve Yezdecird ile (15) olan cevāhiri alup gizledi. Bir gün gürgan (16) ʿavretiyle çekişdi. Ve ʿavret anuŋıla[3277] ʿadāvet idüp (17) Yezdecird'üŋ[3278] depeledügini ve cevāhiri gizledügini ḫalḳa **[P1 267b]** (1) diyüvirdi. Bu ḫaber şöhret bulduḳda Ḥażret-i ʿOṯmān'uŋ (2) raḍıya'llāhu ʿanh[3279] ḫilāfeti zamānı idi. Gürganı dutdılar (3) ve şikence idüp Yezdecird'üŋ[3280] esbābını andan aldılar. (4) Ve gürganı depelediler. Ol zamāndan bu zamāna gelince ki (5) hicretüŋ tārīḫi ṭoḳuz yüz elli yidi yıldur. Ve bu teʾlīfüŋ (6) tārīḫi zamānıdur. ʿAcem pādşāhlarınuŋ neslinden ki evveli (7) Keyūmerṯ ve āḫiri Yezdecird'dür. Bir pādşāh ḳalmayup (8) anlardan kimesne ḫaberdār degüldür. "Va'llāhu aʿlem ve aḥkem."[3281] (9) Şimdi rāy-ı ʿālem-ārāya maḫfī ve pūşīde olmaya (10) ki selāṭīn-i ʿAcem'üŋ ḫulāṣa-i tevārīḫi İmām'uŋ risālesinde (11) biz

---

3271 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
3272 idi: +ol H, L.
3273 Ol daḫı: -H, L.
3274 Ve ol: -H, L.
3275 andan: -H, L.
3276 ḳaçdı: çıḳdı H, L.
3277 anuŋıla: -H, L.
3278 Yezdecird'üŋ: Yezdecird'i H, L.
3279 ʿanh: ʿanhā H, L.
3280 Yezdecird'üŋ: kürgenüŋ H, L.
3281 Allah daha âlim ve daha bilgilidir.

ẕikr itdügümüz **[L 132b]** veche degüldür. Ve sābıkā (12) İmām'uŋ ne vechile taḥrīr itdügine işāret vākiʿ olmışdur. (13) Ve bu faḳīr-i ḥaḳīr ki bu tercümenüŋ müʾellif-i keşīrü't-taḳşīridür. (14) Tevārīḫ-i muʿteberenüŋ tetebbuʿ ından şoŋra taḥrīr itdügüm (15) tevārīḫi bu risālede telḫīs üzre **[H 182b]** beyān idüp nice (16) ʿilmler ve fāʾideler ki her maḥalle münāsib idi żamīme (17) idüp ʿizz-i ḥużūr içün mesṭūr oldı. Lākin istilā-yı **[P1 268a]** (1) İslām'dan bu zamāna gelince ki hicretüŋ toḳuz yüz elli (2) yidi senesidür. Ve pādşāh-ı İslām ḫulāṣa-i enām menbaʿ ul-ʿirfān-i (3) ve'l-ebḳān ve maʿdenü'l-ʿadli ve'l-fażli ve'l-ihsān (4) sülāle-i Āl-i ʿOṣmān Sulṭān Süleymān bin Selīm Şāh bin (5) Bāyezīd Ḫān ṣanehu'llāhu Teʿālā ʿan-ṭevāriḳi'l-ḥadiṣān (6) Ḥażretleri'nüŋ zamān-ı ferḫunde-i evānıdur. Bu risālede ẕikr (7) itmedügüme sebeb budur ki tevārīḫ-i ehl-i İslām'da (8) basṭ üzre mesṭūr ve mesfūrdur. Ve hem eger anlaruŋ ahvāli (9) īrādına müteṣaddī olurısam bu risāle müteḥammil olmayup (10) risāleliḳden çıḳup bir cild kitāb degül belki mücelledāt (11) olmaḳ lāzım gelür. Pes bu ecldendür ki ḳalemüŋ ʿinānını[3282] (12) döndürüp İmām'uŋ kelāmına rücūʿ idüp risālenüŋ (13) āḫirine varınca lafżen bi-lafżin İmām'uŋ kelāmını tercüme (14) idüp münāsib maḥal olan fevāʾidden daḫı ḫālī komayup (15) taḥrīr ve taḳdīr olınsa gerek in-şāʾallāh. **Ḳāle'l-İmām:** (16) "Faʿlem ve teyaḳḳan enne hāʾulāe'l-mulūke'lleẕīne ẕekernāhum (17) kānū aṣḥābe'd-dünyā ve mulūke'l-arżi ve innehum beleġū mine'd-dünyā **[P1 268b]** (1) murādehum ve ṣarafu bi'l-leẕẕāti evḳātehum ve meżav (2) ve beḳıyyet esmāʾuhum ve simātuhum kemā-ʿadednāhu min-efʿālihim (3) ve evradnāhu min-ḫiṣālihim litaʿleme enne'n-nāse innemā humu'l-ḥadīṣu'lleẕī (4) yebḳa baʿdehum ve külle insānin yuẕkeru (5) bimā kāne yefʿaluhu ve yunsebu ilā-mā-kāne yaʿmeluhu in ḫayren (6) fe-ḫayrun ve in şerren fe-şerrun fe-yecībü ʿale'l-insāni en yezraʿa bezre'l-iḥsāni **[L 133a]** (7) ve en yenfī ʿan-nefsihi'l-ʿuyūbuel-fāḥişātī ve'l-ḫaṭāyā'l-mubiḳāti (8) lā-seyyima'l-mulūku yebḳa baʿdehum (9) ḫüsnü'l-İslāmi ve ṣālihu'r-resmi ve liʾellā yuẕkeru bi'l-ḳabīhi (10) ve ḳad ḥallu fi'ż-żarīḥi." Hāẕā kelāmuhu. Yaʿnī yaḳīn ü (11) taḥḳīḳile **[H 183a]** saŋa maʿlūm ola ki ẕikr itdügümüz (12) pādşāhlar dükeli yiryüzünüŋ begleri ve dünyā (13) ṣāhibleri idiler. Dünyādan murādlarını müstevfā (14) ḥāṣıl idüp leẕẕāt u şehevātlarını bulup ṣoŋra (15) ecel şarābını içüp "keʾen-lem-yekün"[3283] dāʾiresine vardılar. (16) Ve ḫalḳ arasında ancaḳ ism ü resmleri bākī ḳaldı. (17) Nitekim biz bu kitābda anlaruŋ ḫiṣālini ve efʿālini senüŋ içün **[P1 269a]** (1) taʿdīd itdük. Tā maʿlūm idinesin ki "İnne'n-nāse (2) innemā humu'l-ḥadīṣu'lleẕī yebḳa baʿdehum." Yaʿnī dünyāda (3) Ādem oġlınuŋ fenāsından ṣoŋra beḳāsı andan ḳalan (4) ism ü resmile olur. Nitekim Şeyḫ Saʿdī Şirāzī (5) ʿaleyhi'r-raḥmetu ve'r-rıḍvān buyurmışdur. **Naẕm:**

(6) Devlet-i cāvīde yāft her kī nikūnām zīst
(7) Kez ʿaḳıbeş ẕikr-i ḫayr zinde koned nām-rā[3284]

(8) Ve daḫı buyurur ki **naẕm:**

Zindest nām-ı ferruḫ-ı Nūşīrevān be-ḫayr
(9) Gerçī besī goẕeşt ki Nūşīrevān nemānd[3285]

3282 ʿinānını: ʿinānın H, L.
3283 Yokmuş gibi, sanki hiç olmamış, hiç söylenmemiş gibi.
3284 Kalıcı bir devlet bulan kişiden iyi isim kaldı. Onu arkasından hayırla yad etmek, onun adını diriltir.
3285 Nûşîrevân öldüğü ve çok zaman geçtiği halde; adaleti sayesinde mübarek adı hâlâ diridir.

(10) Pes maʿlūm oldı ki her kimesne itdügi fiʿlile meẕkūr (11) ve bildügi nesne ile mensūb ve meşhūr olur. Eger (12) ḥayātında eyülik üzre ise memātında daḫı ḫayrıla anılur. (13) Ve eger yaramazlıḳ üzre ise[3286] şerrile anılur. Pes insān (14) üzerine vācib ü lāzımdur ki iḥsān üzre ola ve (15) nefsinden ʿuyūb-ı fāḥişeyi nefʿ ü defʿ idüp ḫaṭāyā-yı (16) mühlikātdan muḥteriż ola. Ḫuṣūṣā beglere evceb (17) ve elzemdür. Tā kim anlardan ṣoŋra ṣafḥa-i rūzgārda hüsn-i **[P1 269b]** (1) ism ve resmleri bāḳī ḳalup żarīhlerinde[3287] iken ẕikr-i ḳabīḥile (2) meşhūr ve meẕkūr olmayalar. Nitekim buyurmışlar. **Naẓm:**

(3) Nām-ı nīgū ṭaleb ki genc-i ṣenā
Bihter ez-genc-i ḫˇāste ṣād bār

(4) Yek ṣenā bih ki sīm-i ṣad ḫırmen
[L 133b] Yek duʿā bih ki māl ṣad ḫervār[3288]

(5) Pes ẕikr olınan mülūk ve selātīnüŋ[3289] tevārīḫinde (6) maʿlūm oldı ki pādşāha ʿadl ü inṣāf gerek imiş. (7) Tā kim eyyām-ı devletinde ʿālem maʿmūr olup memātından ṣoŋra (8) ẕikr-i ḫayrıla meẕkūr ola. Anuŋçün ki kişinüŋ ẕikr-i ḫayrı **[H 183b]** (9) mevtinden ṣoŋra dünyāda ḥayāt-ı ṯāniyesidür. Kisrā-yı Nūşīrevān (10) Mecūsī iken ʿadl ü siyāset ve tedbīr ü kiyāset sebebiyle (11) Īrān pādşāhlarınuŋ cemīʿsi üzre mütevaffıḳ olup (12) Resūlu'llāh Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[3290] ululıġıyla (13) ābā vü ecdādile tefāḫur itmeyüp Nūşīrevān'uŋ zamānında (14) dünyāya geldügine iftiḫār idüp buyurdı ki: "Vulidtu fī-zemeni'l-meliki'l-ādil."[3291] (15) Kisrā-yı Nūşīrevān ve Ḥażret-i Resūl (16) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[3292] Nūşīrevān'a melik tesmiye itdükleri (17) ʿadlinden ötürüdür. Pes ṣıyt-ı Ḥasan u Ḥüseyn ism ü resm **[P1 270a]** (1) cemīʿ eşyādan yigrekdür. Ve maʿlūm ola ki Nūşīrevān'dan (2) öŋdin gelen pādşāhlar ki bu kitābda ẕikr olındı. (3) Ekṣerinüŋ aḳṣā-yı himmetleri dünyānuŋ taʿmīri ve reʿāyā (4) arasında ʿadl ü inṣāf eylemek imiş. Ve anlardan ḳalan (5) ʿimāretlerüŋ āṣārı ekṣeriyā el-ān kemā-kāndur. Ve Nūşīrevān (6) ʿadlile anlaruŋ itdüginden daḫı ziyāde nesneler itmişdür. (7) Maʿa-hāẕā ki isrāfdan müctenib ve ʿadem-i ʿifāfdan muḥteriz (8) imiş.

Ḥikāyet

Şöyle mervīdür bir gün Nūşīrevān-ı (9) ʿĀdil temāruż idüp emīnlerine ve muʿtemedlerine buyurdı ki: (10) "Ṭabīblerüm benüm marażumuŋ devāsı içün buyurmışlardur (11) ki bir ḫarāb şehrden veyā bir ḫarābe ḳaryeden bir eski[3293] (12) kerpüç lāzımdur. Gerekdür ki ele getüresiz." (13) Pes emīnler ve muʿtemedler cemīʿ vilāyetini[3294] gezdiler. Ve yine (14) dönüp didiler ki: "Senüŋ taḫt-ı ḥükmüŋde olan memāliki cümleten (15) gezdük. Bir ḫarāb mekān ve bir eski kerpüç bulmaġa (16) imkān olmadı." Nūşīrevān şād olup[3295] Ḥaḳ

3286 üzre ise: üzredür H, L.
3287 żarīhlerinde: żarīhlerinden H, L.
3288 İyi isimle tanınmayı talep et. Bu servet, mal servetinden daha iyidir. Bir dua, tarladaki bir buğdayın başağından iyidir. Senin hakkında bir dua, yüzlerce tarlan olmasından daha iyidir.
3289 selātīnüŋ: selātīn H, L.
3290 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
3291 "Adil bir hükümdar zamanında doğdum." "Bu sözün asılsız ve uydurma hadis olduğu adı geçen hükümdarı yüceltmek için uydurulduğu bildirilmiştir" (Yılmaz, 2013: 712).
3292 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
3293 eski: -H, L.
3294 vilāyetini: vilāyeti H, L.
3295 olup: oldı H, L.

Teʿālā'ya (17) şükürler eyledi. Ve didi ki: "Maḳṣūdum bu idi ki memālikümüŋ **[P1 270b]** (1) maʿmūrluġın **[L 134a]** ve ḫarāblıġın bileyim ki eger memleketlerümde bir ḫarāb (2) yir bulınsa idi anı daḫı taʿmīr ideyin." diyü buyurdı. Pes (3) maʿlūm oldı ki mülūk-ı māżiyyenüŋ aḳṣā-yı himmetleri (4) dünyānuŋ ʿimāreti imiş. Zīrā ki dünyā her ne ḳadar ki **[H 184a]** aʿmerdür (5) raʿiyyet daḫı ekşer ve evferdür. Ve ḥükemā buyurmışlardur ki: "İnne'd-dīne (6) bi'l-meliki ve'l-melike bi'l-cundi ve'l-cunde bi'l-māli ve'l-māle (7) bi'l-ʿimāreti ve'l-ʿimārete bi'l-ʿadli fi'l-ʿibādi."[3296] Pes ḳaçan kim memālik (8) üzerine ẓālimler müstevlī olalar memālik ḫarāb olup ve ehl-i (9) tefriḳa olınup āḫer salṭanata gidüp pādşāha naḳṣ (10) ve meẕellet ve ḫazīnesine eksüklik ve ḳıllet ʿārıż olur. **Naẓm:**

(11) Raʿiyyet çü bīḫend ü sulṭān dıraḫt
(12) Dıraḫt iy piser bāşed ez-bīḫ saḫt

(13) Hemān bih ki leşker be-cān perverī
(14) Ki sulṭān be-leşker koned serverī[3297]

(15) İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām buyurur ki: "Ẓulm iki nevʿ üzredür. (16) Birisi sulṭānuŋ ẓulmidür raʿiyyet üzerine. Ve ḳavīnüŋ (17) ẓulmidür żaʿīfüŋ üzerine. Ve ġanīnüŋ ẓulmidür faḳīr üzerine. **[P1 271a]** (1) Ve ikinci ẓulm-i ber-nefsdür. Ve nefs üzerine maʿṣiyyetüŋ (2) şūmlıġından ḥāṣıl olur. Pes eger dilersin ki ḫalḳa (3) ẓulm itmeyesin nefsüŋ üzerine ẓulm eyleme."

Ḥikāyet

(4) Benī İsrāʾil'de[3298] bir kimesne var imiş ki balıġ avlarıdı. (5) Ve kendü ve ehl ü ʿiyāli anda maʿīşet idinürleridi. (6) Bir gün balıġ avlar iken duzaġına[3299] bir büyük balıġ[3300] düşdi. (7) Ġāyetile şādmān olup balıġı alup ṣatmaġ içün (8) bāzāra gider iken ʿavān ṭāʾifesinden bir kimesne aŋa yitişüp (9) didi ki: "Bu balıġı ṣatar mısın?" Balıġçı fikr itdi ki (10) eger ṣatmazam dir isem baŋa eẕā ider. Ve eger ṣataram (11) diyecek olursam yarı bahāsıyla benden[3301] alur. Āḫirü'l-emr (12) "Ṣatmazam" didi. Ol ʿavān anı muḥkem dögüp balıġı ġaṣbıla[3302] (13) elinden aldı. Ṣayyād ʿavāna bed-duʿā eyleyüp didi ki: "Yā Rabbī! (14) Beni miskīn ve żaʿīf yaratduŋ. Ve bu ʿavānı **[L 134b]** ḳavī ve ʿanīf (15) ḫalḳ itdüŋ. Ululıġuŋ ḥaḳḳı içün ki ḥaḳḳumı bu dünyāda (16) bu ʿavāndan al ki ben āḫirete degin ṣabr idemezem." didükde (17) ol ʿavān balıġı alup menziline iletüp ḫiẕmetkārlarına **[P1 271b]** (1) bişürdüp tenāvül içün öŋine getürdüklerinde **[H 184b]** bişmiş (2) balıġ Allāh Teʿālā'nuŋ ḳudretiyle aġzını açup ol ʿavānuŋ (3) barmaġını bir derecede ışırdı ki ṣabr u ḳarārı ḳalmayup (4) feryād u fiġān iderek ṭabībe vardı. Ve ḥālini tabībe (5) ʿarż idüp ṭabīb eyitdi ki: "Bu barmaġuŋ kesmesi lāzım ve lā-büddür. (6) Yoḳsa elemi ayaya sirāyet ider." ʿAvān rıżā virüp (7) barmaġı kesildükde elem ayaya sirāyet eyledi. ʿAvān yine (8) feryād

---

3296 Din sultanla, sultan orduyla, ordu malla, mal imar etmekle, imar etmek de halka adaletli davranmakla var olur.

3297 Padişah bir ağaç gibidir, kökü ahalidir. Ağaç ise; oğlum, kökünden kuvvet alır. Askeri can ile beslemek lazımdır. Çünkü sultan askeri sayesinde hüküm sürer.

3298 İsrāʾil'de: İsrāʾil'den H, L.

3299 duzaġına: -H, L.

3300 balıġ: + duzaġına H, L.

3301 benden: -H, L.

3302 ġaṣbıla: ġażabıla H, L.

u fiġān eyleyüp ṭabīb eyitdi ki: “Ayayı daḫı kesmek gerek. (9) Yoḳsa elem bilege sirāyet ider.” Ayasını daḫı kesdi. Elem sāʿide (10) daḫı sirāyet eyledi. Ṭabīb ʿavānuŋ bilegini daḫı kesdi. (11) Elem omzına ve iki küregine vardı.[3303] ʿAvān bu ḥālete ṣabr u (12) ṭaḳāt getürmeyüp ṭabībüŋ öŋinden ḳaçup Ḥaḳ celle (13) veʿalāya ṣıġınup bir aġacuŋ gölgesine varup ol (14) aġaca ṭayanup bir miḳdār uyuḳladuḳda vāḳıʿasında bir kimesne (15) aŋa eyitdi ki: “İy miskīn! Nice bir elüŋi ve gövdeŋi kesdürürsin? (16) Ḫaṣmuŋa var anı rāżī eyle tā kim bu belādan ḫalāṣ olasın.” (17) didükde uyḳusından uyanup didi ki: “Bu ḥaḳ düşdür **[P1 272a]** (1) ġaṣbıla balığı ṣayyāddan aldum. Ve ol derdmendi dögdüm. (2) Beni bu belāya mübtelā iden kendü kendüme itdügümdür.” Pes (3) ṣayyāduŋ aramasına[3304] varup anı[3305] bulup eline ve ayaġına (4) düşüp günāhından istiġfār ṭaleb idüp bir miḳdār māl (5) ol ṣayyāda virüp itdügi fiʿlden tāʾib olup ṣayyād (6) anı ʿafv eyledi. Ve anuŋ ḥaḳḳında ḫayr duʿā idüp (7) fi’l-ḥāl ol elem sākin oldı. Ṣoŋra olʿavān evine varup (8) ḫālişen muḫlişen tāʾib olup tevbe ve irżā-yı ḫaṣmuŋ (9) bereketinden döşeginde yatur iken Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ raḥmeti anuŋ (10) ḥāline şāmil olup **[L 135a]** eli evvelki ḥāl üzre ṣaġ ve sālim oldı. **[H 185a]** (11) Pes Mūsā Ḥażreti’neʿaleyhi’s-selām[3306] vaḥy gelüp didi ki: “Eger (12) bu kişi ḫaṣmını rāżī itmeyüp ẓulm ü cevrden tevbe itmeseydi (13) ṣaġ olduḳça buʿaẕāba mübtelā olurıdı.”

Ḥikāyet

(14) Mūsā Ḥażreti[3307]ʿaleyhi’s-selām Ṭūr’da bir gün Ḥaḳ Teʿālā’ya (15) münācāt idüp buyurdı[3308] ki: “Yā Rabbī! ʿAdlüŋi inṣāfuŋı (16) baŋa göster.” didükde Ḥaḳ Teʿālā buyurdı ki: “İy Mūsā! Sen (17) bir tīz[3309] kimesnesin benümʿadlümi görmege ṣabr u ṭāḳat getürmezsin.” **[P1 272b]** (1) Mūsā ʿaleyhi’s-selām eyitdi[3310] ki: “Yā Rabbī! Senüŋ tevfīḳüŋ (2) refīḳ olıcaḳ ṭāḳat getürebilürem.” didükde Ḥaḳ celle veʿalā (3) buyurdı ki: “İy Mūsā! Fulān çeşmeye var. Ve anuŋ ardında bir (4) sehl zamān gizlen. Tā ki benümʿadlümi ve ḳudretümi müşāhede (5) idesin.” Pes Mūsāʿaleyhi’s-selām buyruġı ṭutup çeşmenüŋ (6) ber-ā-berinde bir öyügüŋ üzerine çıḳup muḫtefī oldı gördi ki (7) bir atlu geldi. Ve atdan inüp çeşmeden āb-dest aldı. (8) Ve ṣuyından içüp bilinden biŋ altundan ṭolu bir hemyānı (9) açup çeşmenüŋ kenārına ḳoyup namāẕa meşġūl oldı. (10) Namāzı ḳılduḳdan ṣoŋra atına binüp hemyānı[3311] unudup gitdi. (11) Ṣoŋra ardınca bir oġlancuḳ geldi. Ve çeşmeden ṣu (12) içdi. Ve hemyānı görüp[3312] aldı[3313] gitdi. Ve anuŋ ardınca bir (13) aʿmā pīr kişi geldi. Ve ṣudan içdi. Ve āb-dest idüp[3314] (14) namāẕa ṭurdı. Bu cānibden atlu hemyānı teẕekkür idüp dönüp (15) geldükde gördi ki bir pīr aʿmā çeşmenüŋ kenārında hemyān (16) ḳoduġı yirde namāz ḳılur. Ṣabr idüp pīr namāzdan fāriġ olduḳda (17) pīre eyitdi ki: “Senden ġayrı kimesne bu mevżiʿe gelmedi. Benüm hemyānum **[P1 273a]** (1) sendedür. Kerem eyle vir.” didükde aʿmā eyitdi ki: “Benüm gözüm (2) görmez.

3303 küregine vardı: küregini ḳapladı H, L.
3304 ṣayyāduŋ aramasına: -H, L.
3305 anı: ṣayyādı H, L.
3306 Ḥażreti’neʿaleyhi’s-selām: ʿaleyhi’s-selām Ḥażreti’ne H, L.
3307 Mūsā Ḥażreti: Ḥażret-i Mūsā H, L.
3308 buyurdı: didi H, L,
3309 tīz: -H, L.
3310 eyitdi: didi H, L.
3311 hemyānı: +ol +ṣu +kenārında H, L.
3312 görüp: -H, L.
3313 aldı: alup H, L.
3314 idüp: idinüp H, L.

Senüŋ hemyānuŋı nice gördüm? Bu ne aṣl **[H 185b]** sözdür?”[3315] (3) Atlu öykelenüp ḳılıcın ṣıyırup aʿmāya urup köri[3316] (4) ḳatl idüp[3317] gūra göndürüp[3318] esbābını arayup hemyānını (5) bulmayup **[L 135b]** bu ḥāl üzre aʿmāyı ḳoyup gitdi. Pes Ḫazret-i Mūsā (6) ʿaleyhi’s-selām bu mā-cerādan bī-ḳarār olup didi ki: (7) “Yā Rabbī! Ṣabrum dükendi. Ve ḳarārum ḳalmadı. Sen ʿādil (8) pādṣāhsın ḳıṣṣanuŋ ḥaḳīḳatinden beni ḫaberdār eyle.” (9) didükde Cebrāʾil-i Emīn Ḥażret-i Rabbü’l-ʿĀlemīn’den (10) geldi ve buyurdı ki: “İy Mūsā! Ḥaḳ Teʿālā saŋa selām göndürüp (11) buyurur ki: ‘Ben ʿĀlimü’s-Sırru’l-Ḫafiyyāt’am. Benüm bildügüm kimesne[3319] (12) bilmez. Ammā altun hemyānı ol oġlancuġuŋ ḥaḳḳı idi (13) aldı. Anuŋçün ki ol oġlanuŋ babası bu atlunuŋ (14) ḫiẓmetkārı idi ücretile. Ve ḫiẓmeti muḳābelesinde (15) ücreti hemyānda olan meblaġ idi ki atlunuŋ (16) üzerinde cemʿ olup aŋa virmemişidi. Mīrāṯ ṭarīḳiyle (17) oġlancuġuŋ ḥaḳḳı[3320] olup[3321] ḥaḳ ıssını buldı.[3322] Ve ammā ol aʿmā[3323] **[P1 273b]** (1) ölmezden öŋdin bu atlunuŋ atasını öldürmişidi. (2) Pes ḳıṣāṣ yirini buldı. Yā Mūsā bizüm ʿadlümüz ve inṣāfumuz (3) daḳīḳdür. Ve anuŋ sırrına kimse irmez.” Mūsā ʿaleyhi’s-selām (4) bu ḥāli maʿlūm idindükde ḥayreti ziyāde olup cürʾetinden (5) istiġfār eyledi. İmām-ı Hümām Ḥüccetü’l-İslām buyurur ki: (6) “Bu ḥikāyeti anuŋçün ẕikr eyledük ki tā ʿuḳalā ve ẕevi’l-elbāb (7) maʿlūm idineler ki Ḥaḳ celle ve ʿalāya nesne maḫfī (8) degüldür. Ve dünyāda maẓlūmuŋ ḥaḳḳını ve inṣāfını ẓālimden (9) alur. Lākin biz ġāfillerüz. Ve belā bizüm üzerümüze ne cānibden (10) geldügini bilmezüz.”

Nükte

İskender-i Ẕü’l-Ḳarneyn’den (11) suʾāl eylediler ki: “Memleketüŋde olan eşyānuŋ ḳanḳı (12) nesne ile feraḥuŋ ve sürūruŋ artuḳdur?” didükde buyurdı (13) ki: “İki nesne ile sürūrum ziyādedür. Birisi ʿadl ü **[H 186a]** inṣāfıla. (14) Ve ikincisi baŋa iḥsān itdügi kimesneye[3324] iḥsānından (15) ziyāde iḥsān eylemekile.” Ve Ḥażret-i Resūl ṣalla’llāhu ʿaleyhi (16) ve sellem buyurmışdur ki: “Allāh Teʿālā her şeyde iḥsānı ġāyetile (17) sever. Ḥattā bir kimesne ki ḳoyun boġazlamaḳ dilerse Ḥaḳ celle **[P1 274a]** (1) ve ʿalā sever ki bıçaġını keskün **[L 136a]** eyleye. Tā kim ḳoyun içün (2) ẕebḥüŋ elemi āsān ola.” Ve Ḥażret-i Mūsā buyurmışdur ki: (3) “Ḥaḳ Teʿālā dünyāda ʿadlden yig nesne ḫalḳ itmemişdür. (4) ʿAdl Allāh Teʿālā’nuŋ terāzūsıdur. ʿAdl terāzūsına (5) müteʿalliḳ olan kimesne cennete vāṣıl olur.” Ve Ḥażret-i Resūl (6) buyurmışdur ki: “Muḥsinler içün cennetde menziller vardur. (7) Ḥattā ehl ü ʿiyāline ve etbāʿ u eşbāʿına iḥsān iden kimesne (8) içün daḫı menāzil vardur.” Ve Ḳatāde-i Müfessir āyet-i kerīmeyi (9) “*Ellā teṭġav fi’l-mīzān*”[3325] tefsīrinde şöyle buyurmışdur (10) ki: “El-mīzānü’l-ʿadl ve’l-iḥsān.” Ve ḥadīṯ-i ḳudsīde (11) vāriddür ki: “İy Ādem oġlı! Ḫalḳ arasında ʿadl eyle. Nitekim (12) seversin ki saŋa ʿadl eyleyeler.” ʿAbdu’llāh bin ʿÖmer’den (13) raḍıya’llāhu ʿanhümā mervīdür ki Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem (14) buyurdı ki: “Vaḳtā ki Ḥaḳ Teʿālā Ādem’i

---

3315 sözdür: +bu sözden H, L.
3316 köri: -H, L.
3317 idüp: itdi H, L.
3318 gūra gönderüp: -H, L.
3319 kimesne: kimse H, L.
3320 oġlancuġuŋ ḥaḳḳı: oġlancuġı ḥaḳḳına +vāṣıl H, L.
3321 olup: oldı H, L.
3322 ḥaḳ ıssını buldı: -H, L.
3323 aʿmā: +kör H, L.
3324 kimesneye: kimesne H, L.
3325 “Ölçüde haddi aşmayın.” (Rahmân, 55/8)

cennetden yiryüzine (15) göndürdi. Ādem Ḥażreti'ne dört kelimeyle vaḥy idüp (16) buyurdı ki: 'İy Ādem! Senüŋ ẕürriyetüŋüŋ ʿilmi bu dört kelimenüŋ (17) üzerinedür. Ve bu dört kelimenüŋ birisi benümdür. Ve birisi senüŋdür. **[P1 274b]** (1) Ve birisi benümile senüŋ arasındadur.[3326] Ve birisi benümile il (2) arasındadur. Ammā şol kelime ki benümdür. Budur ki ʿibādeti (3) ḫāṣ benüm içün idesin. Ve baŋa şirk getürmeyesin. Ve şol (4) kelime ki senüŋdür. Budur ki ʿamelüŋe göre ben saŋa mecāzāt **[H 186b]** (5) virürem. Ve benümile senüŋ arasında[3327] olan kelime budur ki senden (6) duʿā eylemek ve benden ḳabūl itmek. Ve şol kelime ki benümile ḫalḳ (7) arasındadur. Budur ki ḫalḳ içinde ʿadl idüp inṣāf (8) üzerine olasın." Ḳatāde Ḥażretleri eydür ki: "Ẓulm üç (9) dürlüdür. Birisi oldur ki ṣāḥibi yarlıġanmaz. Ve ikincisi oldur (10) ki dāʾim ḳalmaz. Ve üçüncisi oldur ki ṣāḥibi yarlıġanur. (11) Ammā ol ẓulm ki ṣāḥibi yarlıġanmaz oldur ki Ḥaḳ Teʿālā'ya (12) şirk getüresin. "*İnne'ş-şirke le ẓulmun ʿaẓīmun.*"[3328] "*İnne'llāhe lā-yaġfiru* (13) *en yuşrake bihī.*"[3329] Ve dāʾim ḳalmayan ẓulm oldur ki ḫalḳ birbirine (14) iderler. Ve şol ẓulm ki ṣāḥibi yarlıġanur ḳuluŋ ẓulmidür. **[L 136b]** (15) Nefsi üzerine günāhlar işleye ṣoŋra dönüp tevbe eyleye. (16) Ḳavluhu Teʿālā: "*Ve men yaʿmel sūʾen ev yaẓlim nefsehū ṯumme* (17) *yestaġfiri'llāhe yecida'llāhe* ġafūren raḥīmā."[33303331] Ve tevbe sebebiyle cennete dāḫil olur. **[P1 275a]** (1) Ḳāle'l-İmām: "Ṯumme eʿlem enne'd-dīne ve'l-mulke tev emānī miṯlu (2) eḫaveyni yūledu fī-baṭnin vāḥidin feyecibu en yehtemme'l-meliku (3) bi-umūri'd-dīni ve yuʾeddī ferāʾiże fī-evḳātihā ve yectenibe'l-hevā (4) ve'l-bidʿate ve'l-mekre ve'ş-şubhete ve külle mā-yerciʿu (5) bi-noḳṣāni'ş-şerʿi ve in ʿalime fī-vilāyetihi men yuttehemu fī-dīnihi (6) ve meẕhebihī yeʾmuru bi-iḥżārihi ve tehdīdihi ve zecrīhi ve vaʿīdihi (7) fe-in tābe ve enābe ve illā nefāhu ʿan-vilāyetihī li-yutahhira'l-vilāyete (8) min-iġvāʾihī ve bidʿatihī." Hāẕā kelāmuhu. Yaʿnī bilgil ki dīn ü (9) mülk ikizlerdür. İki ḳarındaşlar gibi ki bir raḥimden (10) ṭoġmış ola. Pes pādşāha lāzım ve vācibdür ki (11) aḳṣā-yı murādı umūr-ı dīnüŋ iḳāmeti ola. Ve ferāʾiżi (12) vaḳtinde edā idüp bidʿat u hevādan muḥteriz ve her nesneden (13) ki şerīʿata naḳṣ virüp ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'a **[H 187a]** muḫālif ise andan (14) mücteneb ola. Ve eger memleketinde bir kimesne bulınup ki (15) dīninde ve meẕhebinde töhmetlü ola yaʿnī ilḥād üzerine (16) ola gerekdür kim[3332] anuŋ iḥżārına emr idüp (17) aŋa tehdīd-i belīġ ve zecr ve vaʿīd-i şedīd eyleye. Eger **[P1 275b]** (1) tevbe ve ināyet iderse fe-bihā ve illā anı memleketinden (2) iḫrāc ve nefy eyleye. Tā kim memleketi anuŋ gibi meyşūm mübtediʿuŋ (3) iġvāsından pāk ola. Ve sāʾir kimesnenüŋ izlāline (4) sebeb olmaya. Ṣoŋra İmām-ı Hümām buyurur ki: "Pādşāha lā-büddür (5) ki dīn-i İslāma iʿzāz u iḫtirām eyleye. Ve üç yirlerüŋ (6) ʿimāretine ḳāʾim ve mülāzım ola. Yaʿnī küfrile İslām (7) arasında olan ser-ḥadlere leşker göndüre. Tā kim dīn-i (8) metīnüŋ aʿdāsından żabt ideler. Ve daḫı pādşāha (9) lāzımdur ki nebevīnüŋ iḥyāsına ve revnaḳ ve revāc (10) virmesine müdāvemet eyleye. Nitekim Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (11) buyurur ki: "Men aḥyā sunnetī ʿinde **[L**

3326 arasındadur: arandadur H, L.

3327 arasında: araŋda H, L.

3328 "Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: 'Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü **ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür**" (Lokmân, 31/13).

3329 "**Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz**. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür." (Nisâ, 4/116)

3330 Ayetteki "ġafūren raḥīmā" ifadesi tüm nüshalarda "tevvāben ġafūrā" şeklinde yazılmıştır.

3331 "Kim bir kötülük yapar, yahut kendine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur" (Nisâ, 4/110).

3332 kim: ki H, L.

137a] fesādī ummetī (12) fe-lehū ecru şehīdin."[3333] Ve hem iḥyā-yı sünnet eyleyen kimesne Ḥaḳ (13) Teʿālā'nuŋ ḳatında ḳadr-i ʿaẕīm ve ḫalḳ ḳatında heybetlü ve cesīm (14) ve aʿdā gözinde saṭvetlü ve vesīm olur. Ve daḫı pādşāha (15) vācibdür ki ʿilme'l-yaḳīnile bile ki ḫalḳuŋ ışlāḥı (16) pādşāhuŋ ḥüsn-i sīreti ve lutf-ı serīretiyle olur. Pes (17) aŋa lāyıḳ budur ki raʿiyyetüŋ umūrına raġbetile naẓar **[P1 276a]** (1) idüp ḳalīl ve ger keṯīr ḫaṭır eger ḥakīr yirlü yirinde (2) vażʿ idüp eşyāyı aḳvāl-i meẕmūmada ve efʿāl-i meşʾūmada (3) raʿiyyetile müşāreket eylemeye. Ve ṣāliḥlerüŋ iḥtirāmı iʿzāz u **[H 187b]** (4) ikrāmı pādşāh üzerine vācibdür. Ve fiʿl-i cemīl üzre (5) ṯābit-ḳadem olup fiʿl-i rediyyi ve bīlden müctenib olmaḳ (6) gerekdür. Ve ḳabāʾiḥ-i aʿmāle mürtekib olanı zecr-i belīġ ve bi'l-şedīd[3334] itmek gerek. (7) Tā kim ʿālemüŋ ḫalḳı ḥasenāta rāġıb ve seyyiʾātdan (8) rāhib olalar. Ve ḳaçan ki pādşāh siyāsetsiz ola. Ve müfsidleri (9) fesāddan nehy itmeyüp murādları üzre ola. Lāzım gelür (10) ki memleketi fesāda varup sāʾir umūr-ı salṭanat (11) muḫtell ola. "Neʿūẕu bi'llāhi min-ẕalik."[3335] Ve ḥükemā buyurmışlardur (12) ki raʿiyyetüŋ ṭabīʿatı pādşāhuŋ ṭabʿı üzre olsa gerek. (13) Her nesne ki pādşāhdan ṣādır olur raʿiyyet aŋa muḳtedī (14) olup "En-nāsu ʿale'd-dīni mulūkihim."[3336] feḥvāsı ẓuhūr (15) bulsa gerek. Ve tevārīḫ kitāblarında Muḥammed bin ʿAlī bin Faẕl'dan (16) mervīdür ki Velīd bin ʿAbdi'l-Melik ki Benī Ümeyye'nüŋ (17) ḫulefāsındandur. Anuŋ himmeti ʿimārete ve ẕirāʿate maṣrūf idi.[3337] **[P1 276b]** (1) Ve Süleymān bin ʿAbdi'l-Melik himmet-i ekl ü şürb ve ṭīb-i maṭʿam (2) ve każā-yı şehevāta maṣrūf idi. Ve ʿÜmrān bin ʿAbdi'l-ʿAzīz'üŋ (3) himmeti ʿibādete ve zehādete maṣrūf idi. Ol sebebden (4) Velīd zamānında ḫalḳuŋ işṭigāli bāġ u būstānuŋ dikmesine (5) ve ḳuṣūr ve duʾūruŋ[3338] yapmasına maṣrūf idi. Ve Süleymān (6) bin ʿAbdi'l-Melik zamānında ḫalḳuŋ içinde ekl ü şürb **[L 137b]** muʿteber (7) idi. Her ṣabāḥ ki evlerinden çıḳarlarıdı. Birbirinden (8) istifsār idüp eydürler idi ki bu gice ne aṣl (9) taʿām bişürüp ne aṣl nefāʾis yindi idi. Ve ʿÖmer bin (10) ʿAbdi'l-ʿAzīz zamānında ḫalḳuŋ himmetleri Ḥaḳḳ'uŋ ʿibādetine (11) ve *Ḳur'ān*'uŋ tilāvetine ve ḫayrāt ve ḥasenāt ve iʿṭā-yı (12) ṣadaḳāte maṣrūf idi raḍıya'llāhu ʿanh ve ʿanhum. **[H 188a]** Pes maʿlūm (13) oldı ki her zamānda raʿiyyetüŋ iḳtidāsı pādşāha (14) olur. Ve pādşāhuŋ aʿmāli ve aḳvāliyle ʿāmil ve ḳāʾil olurlar. (15) "İn ḫayren fe-ḫayrun ve in şerren fe-şerrun."[33393340]

Ḥikāyet

Rivāyet olınur (16) ki Nūşīrevān-ı ʿĀdil zamānında bir kişi bir kişiden (17) ʿimāret içün bir miḳdār yir ṣatun aldı. ʿİmārete mübāşeret **[P1 277a]** (1) itdükde ol yirde[3341] bir defīne ẓāhir oldı. (2) Müşterī taʿcīlile varup bāyiʿe bu hāli ḫaber virüp (3) eyitdi ki: "Gel māluŋı

3333 Benzer bir hadis-i şerif "Yine Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v) buyurdular ki: 'Kim, benden sonra öldürülmüş olan bir sünnetimi ihya ederse beni seviyor demektir. Beni seven de benimle beraberdir" (Canan, 2001: 11, 487).

3334 ve bi'l-şedīd: -H, L.

3335 Bunlardan Allah'a sığınırız.

3336 İnsanlar sultanlarının dini üzeredir.

3337 Derkenar: Vebīlun şedīdun ḳavlu eḫẕen vebīlen ṣarāḥun P1 (Vebîl, şiddetli demektir. "Ama Firavun o peygambere isyan etti, biz de onu **ağır ve çetin bir şekilde** yakalayıverdik (Müzzemmil, 73/16) sözü açıktır.)."

3338 Derkenar: Duʾūr cemʿi dārdur P1.

3339 Hayırsa hayırlıdır; şer ise şerlidir.

3340 Derkenar: Taḳdīreş çönīnet ki in kāne ʿameluhu ḫayran fe-cezāuhu ḫayrun yaʿnī eger çenān ki ʿameleş ḫayr bāşed be-cezāʾeş yünezzi ḫayr bāşed ve ḳis ʿaleyhi ve in şerren fe-şerrun P1 (Onun takdiri şöyledir. Onun ameli iyiyse karşılığı da iyidir. Yani öyle ki onun ameli hayırlı olduysa karşılığı da hayır olur. Bununla mukayese et. ameli kötüyse karşılığı da kötüdür.).

3341 yirde: yirden H, L.

al.” Bāyiʿ didi ki: “Ben saŋa (4) bir yir ṣatdum. Anda olan mālı bilmezem. Māl senüŋdür. (5) Saŋa ḥelāl ve mübārek olsun.” didükde müşterī (6) eyitdi: “Baŋa eyülik mālı gerekmez.”

el-Ḳıṣṣa

Bāyiʿ yile (7) müşterī arasında muḫāṣama vāḳiʿ olup Nūşīrevān’a (8) mürāfaʿa içün varup bu ḥāli ve bulınan mālı ʿarż itdiler. (9) Nūşīrevān bu kıṣṣadan ferḥān olup buyurdı ki: (10) “Sizüŋ evlāddan ne nesneŋüz vardur?” Birisi eyitdi ki: “Benüm bir (11) ḳızum vardur.” Ve birisi didi ki: “Benüm bir oġlum vardur.” Nūşīrevān (12) buyurdı ki: “Severem ki sizüŋ araŋuzda ḳarābet ḥāṣıl (13) olup ol ḳızı ol oġlana nikāḥ idesiz. Ve bulınan (14) mālı anlara cihāz idüp dügünlerine ḫarc idesiz.” (15) Pes bāʿyiʿ ile müşterī Nūşīrevān’uŋ sözini cān u göŋülile (16) ḳabūl itdiler. İmām buyurur ki: “Eger ol iki kişi (17) şimdiki pādşāhlaruŋ zamānında olalar idi. Her birisi **[P1 277b]** (1) genc benümdür diyü daʿvālar ve dürlü dürlü muḫāṣamalar ider idi. (2) Lākin pādşāh anlardan müsteḥaḳ olup ellerinden ol (3) mālı alup nice şikenceler ve ʿuḳūbetler **[L 138a]** itdürür idi ki (4) bulınan māl bundan artuḳdur. Çoġını gizlemişsiz elbette (5) getürmek **[H 188b]** gerek[3342] diyü bu bahāneyle neleri[3343] ki[3344] varısa ellerinden (6) alurıdı. Veyāḫūd şikence altında helāk olurlar idi.” (7) Ve ḥükemā buyurmışlardur ki: “Pādşāhlar bāzāra (8) beŋzerler ki her kimesne metāʿını anda iletür. Eger (9) bāzār revāc ise metāʿ girān bahāyıla ṣatılur. Ve eger (10) kesād ise erzān ṣatılup ḫāṣılı ziyān u ḫüsrān (11) olur. Pes ol iki kimesne kim Nūşīrevān’a mürāfaʿa itdiler (12) bilmişler idi ki pādşāhları ʿādil ve dādgerdür.[3345] (13) Ve zühd ü ʿadl ve ṣıdḳ u faż̧l anuŋ ḳatında ʿazīz ve muʿteberdür. (14) Ve anuŋ ḳatında ḥaḳ rāʾicdür. Ol sebebden ḥāllerini (15) aŋaʿarż idüp mürāfaʿa ẕimmetlerinde farż bildiler. Ammā şimdiki (16) zamānede her fiʿl ki bizüm beglerümüzüŋ elinden ve her (17) ḳavl ki anlaruŋ dilinden ṣādır u ẓāhir olur ḫilāf-ı **[P1 278a]** (1) şerʿ ü inṣāfdur. Bizüm istiḥḳākumuza göre cezāmuzdur. (2) Ve nitekim bizden aʿmāl-i ḳabīḥe ve efʿāl-i faż̧īḥe ṣādır (3) olur. Ve emānetde ḫıyānet idüp dīn ü diyānetden (4) ve ṣıdḳ u emānetden dūr düşmişüz. Beglerümüz daḫı ẓālim ü sitemkārlar. (5) Ve ḫadem ü ḥaşemleri müteʿaddī ve bed-girdārlardur. (6) Be-mūcib-i “Kemā-tekūnune yuvellā ʿaleyküm.”[3346] Pes maʿlūm (7) oldı ki ḫalḳuŋ efʿāli pādşāhuŋ efʿāline ʿāʾiddür. (8) Görme misin ki her ḳaçan ki bir vilāyet ve bir memleket (9) maʿmūrlıġıla aŋılsa ve ḫalḳı rāḥat ve refāhiyyet üzredür (10) dinilse delālet ider ki pādşāhı ʿadl ü inṣāf (11) üzredür. Ve raʿiyyeti ḥaḳḳında ḥüsn-i niyyeti ṣafā-yı ṭaviyyeti (12) ẓuhūr bulmışdur. Pes ḥükemānuŋ buyurduġı ki: “En-nāsu mulūkuhum (13) eşbehu minhum bi-zamānihim.”[3347] ḳavl-i ṣaḥīḥ ve kelām-ı faṣīḥdür. **[H 189a]** (14) Ve tevārīḫ kitāblarında mesṭūrdur ki Nūşīrevān-ı (15) ʿĀdil’üŋ siyāseti bir derecede idi ki eger bir kimesne (16) anuŋ ḥükm itdügi **[L 138b]** vilāyetde bir deve yüki altun bıraḳsa (17) ve nice yıllar anuŋ üzerine geçse kimesne ḳādir olmaz idi ki **[P1 278b]** (1) ol altun yükini yirinden gidere idi. Meger ṣāḥibi olayıdı. (2) Ve Nūşīrevān’uŋ vezīri Yunan bir gün Nūşīrevān’a (3) eyitdi ki: “Eşrārıla muvāfaḳat eyleme ki vilāyetüŋ (4) ḫarāb ve raʿiyyetüŋ fuḳarā olur. Ve senüŋ aduŋ mālik-i (5) ḫarāb ve sulṭān-ı fuḳarā olur. Ve dünyāda ḳabāḥat-i ism (6) ve feżāḥat-i resmden ġayr nesne saŋa ḥāṣıl olmaz.” Va’llāhu aʿlem. (7) Ve Nūşīrevān-ı ʿĀdil bir gün ʿammāline yazup göndürdi (8) ki: “Eger

---

3342 getürmek gerek: gerek getürmek H, L.
3343 neleri: anları H, L.
3344 ki: -H, L.
3345 dādgerdür: dādger idi H, L.
3346 Siz nasıl olursanız yöneticileriniz de öyle olur.
3347 Sultanlar, insanlara zamanlarından daha çok benzer.

baŋa ḫaber vireler ki benüm memleketümde zirāʿata (9) ḳābil olmayan çoraḳ yirlerden ġayrı ḫarāb ve yebāb (10) bir kıṭʿa yir bulınursa elbette ʿāmillerimi ṣalb iderem." (11) didi. Ve bunda ḥikmet oldur ki fāʾide pādşāh (12) olanlara vilāyet maʿmūr olup māl u ḫarāc ḥāṣıl (13) olur. Ve māl u ḫarāc şol vaḳt çoḳ olur ki memleket (14) ʿadlile ābādān ola ve vilāyet maʿmūr olmaz. İllā zirāʿatıyla (15) ve raʿiyyete müsāmaha itmekile. Eger pādşāh raʿiyyete şefḳat (16) ve merḥamet ve ʿadālet itmese zirāʿat ve ḥirāset müyesser (17) olmaz. **Naẓm**:

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Memleket maʿmūr istersen eyā şāh-ı cihān
[P1 279a] (1) Ẓālimüŋ ẓulmin raʿiyyetden götür gitsün hemān

(2) Ve ḥükemā buyurmışlardur ki: "Yiryüzinüŋ ḫarāblıġı iki nesneden (3) olur. Sulṭānuŋ ʿaczinden ve anuŋ cevrinden olur." (4) Ve sālifü'l-eyyāmda olan pādşāhlar ʿimāretile tefāḫur (5) ve memleketüŋ cemʿiyyetiyle tebaḫtur iderler imiş.

Ḥikāyet

(6) Hind'üŋ Pādşāhı **[H 189b]** Nūşīrevān'a ilçi göndürüp eyitdi (7) ki: "Beglik baŋa senden evlā ve ensebdür. Gerekdür ki (8) memleketüŋ ḫarācını bir ān eglenmeyüp bu cānibe (9) irsāl idesin." didükde Nūşīrevān emr eyledi ki Hind'üŋ (10) ilçisini ʿizāz u iḫtirāmile ḳonduralar. Ṣoŋra yarındesi (11) gün erbāb-ı devlet ve aṣḥāb-ı rifʿatini cemʿ idüp aʿyān u (12) erkān yirlü yirinde oturduḳdan ṣoŋra ilçiye bār (13) virüp **[L 139a]** meclise dāḫil olduḳda aŋa yir gösterüp (14) oturduḳdanṣoŋra Nūşīrevān ilçinüŋ cevābı içün (15) ḫazīnedārına emr idüp buyurdı ki: "Ḫazīneden (16) fulān ṣandūḳı getür." Ḫazīnedār varup bir ṣandūḳ (17) getürdi. Ve ol ṣandūḳı açup bir küçicek ṣandūḳ **[P1 279b]** (1) anuŋ içinden çıḳardılar. Ve anı daḫı açup içinden bir dutam (2) gebere çıḳarup ilçinüŋ eline ṣundılar. Ve Nūşīrevān ilçiye (3) eyitdi ki: "Sizüŋ vilāyetiŋüzde bu aṣl nesne olur mı?" (4) İlçi cevāb virüp didi ki: "Neʿam çoḳ olur." Enūşīrevān (5) buyurdı ki: "Var begüŋe di ki evvelā senüŋ üzerüŋe vācib (6) ve lāzım oldur ki kendü vilāyetüŋi ʿimāret idesin. (7) Ṣoŋra ġayrı kimesnenüŋ memleketine tamaʿ idesin. Anuŋçün ki (8) gebere ḫarāb olan yirlerde biter. Eger benüm ḥükm itdügüm vilāyetüŋ (9) cemīʿsinde gezesin ve bu aṣl nesneden bir ṭutam arayasın (10) bulmazsın. Ve eger işitsem ki benüm memleketümde bir mevżiʿde bu aṣl (11) nesneden bir kök biter olsa[3348] elbette ol vilāyetüŋ ʿāmilini ṣalb (12) iderin."[3349] didükde ilçi dönüp Hind Pādşāhı'na ḫaber (13) virdi. Hind Pādşāhı daḫı Nūşīrevān'uŋ ʿadline ḳāʾil (14) ve kendü memleketinüŋ ʿimāretine ʿāmil oldı. Pes pādşāha (15) lāzım olan oldur ki andan öŋdin gelen **[H 190a]** beglerüŋ (16) süneni ile mevṣūf ve ḫayr u şerde anlaruŋ süneniyle maʿrūf (17) olalar. Ve anlaruŋ neṣāʾiḥi ve veṣāyāsı kitābını oḳuyup anuŋıla **[P1 280a]** (1) ʿāmil olalar. Anuŋçün ki anlaruŋ ʿömrleri eṭval ve tecribeleri (2) ekṣer ve muʿavveldür. Ve ceyyidile redī arasında farḳ idüp (3) celī ve ḫafī bilmişler. Ve anuŋıla ʿāmil olmışlar. Ve Nūşīrevān (4) ḥüsn-i sirāyetiyle ve lutf-ı serīretiyle mülūk-i māżiyenüŋ (5) ḥikāyetlerini istimāʿ idüp anlaruŋ sünenini sünen idinüp (6) bir ān ol cāddeden ṭaşra çıḳmaz idi. Ammā bizüm zamānumuzda (7) olan begler ḥüsn-i sīretden ve luṭf-ı serīretden müctenib (8) olduḳları

[3348] olsa: -H, L.
[3349] iderin: iderem H, L.

eclden ḥāllerin ẕikr idecek olursavuz (9) utanıruz. Ve eger kitāblarda yazacaḳ olursavuz peşīmānlıḳdan (10) ġayr nesne ḥāṣıl idemezüz. Maʿa-hāẕā ki bunlaruŋ (11) şānlarına[3350] ecder ve elyaḳ[3351] budur ki selef gibi semt-i ṣāliḥe (12) ẕāhib ve hüsn-i sīrete ṭālib ve rāġıb olalar.

Ḥikāyet

(13) Bir gün Nūşīrevān vezīri Yunan'dan suʾāl eyledi ki: (14) "Mülūk-i müteḳaddimīnüŋ sīretinden baŋa ḫaber vir." didükde (15) Yunan eyitdi ki: "Üç nesne ile anları medḥ ideyin yoḳsa (16) iki nesne ile[3352] yoḳsa bir nesne ile?" Nūşīrevān buyurdı (17) ki: "Hem üçile ve hem ikiyle ve hem birile." Yunan eyitdi ki: **[P1 280b]** (1) "Bir fiʿlde ve bir ḳavlde[3353] hergiz anlaruŋ kiẕbini bulmadum. Ve hīçbir (2) nesneye cehlleri maʿlūm olmadı. Ve hīçbir ḥālde (3) anlardan ġażab ẓuhūra gelmedi. Ammā iki nesne ile medḥalleri (4) budur ki mülūk-i māẓiyyenüŋ dāʾimā işleri ḫayrāta (5) müsāraʿat ve aʿmāl-i şerden mübāʿadet idi. Ammā bir nesne (6) ile medḥalleri budur ki salṭanatları ve cürʾetleri ve heybetleri (7) kendülerüŋ nefsleri üzerine sāʾir ḫalḳdan ekṣer (8) ve evfer idi."

Nükte

Bir gün Nūşīrevān bādenüŋ (9) ayaġı eline alup eyitdi ki: "Bu keʾs müdām sürūrdur. Şol (10) kirām içün ki **[H 190b]** bizden ṣoŋra gelüp bizüm tāc u taḫtumuza (11) mālik olup bizi ẕikr ideler. Nitekim bizden öŋdin (12) geçmişleri biz ẕikr iderüz. Pes aşḳa'n-nās şol kimesnedür (13) ki beglikile maġrūr ve ḥayāt-ı fānīyesiyle mesrūr olup (14) dünyāyı maʿmūr eyleyüp āḫiretini ḫarāb idüp dünyāda ne vechile (15) zindegānī itmek gerek bilmeyüp taʿab ve naṣabıla dünyādan (16) gidüp āḫiretde nedāmet-sermed ve ḫacālet-i müʾebbed ḥāṣıl eyleye." (17) **Naẓm**:[3354]

> Cihān-rā bāṭın ḫarābīst ber-guẕergeh-i seyl
> **[P1 281a]** (1) Gümān meber ki be-yek muşt-ı gil-i şeved maʿmūr[3355]

Ḥikmet

(2) Nūşīrevān'uŋ bir bāġı varıdı ki Hezār-Küşām veyāḫūd (3) Behrām-Küşām ile meşhūr idi. Bir gün Ḳayṣer-i Rūm ve Faġfūr-ı (4) Çīn ve Melik-i Hind ile ol bāġda cemʿ oldılar. Ve her birisi (5) ḥikmet kelimelerinden bir kelimeyle tekellüm itdiler. (6) Ḳayṣer eyitdi ki: "Bu dünyāda fiʿl-i ḫayr ve ism-i ṣāliḥ ve ẕikr-i (7) ṭayyibden yig nesne yoḳdur. Zīrā ki dāʾimā anuŋıla ṣāḥibi (8) meẕkūrdur. Ve ardınca dinilür ki ḳatı anuŋ gibi kimesne (9) biz aŋa öykünemezüz." Nūşīrevān buyurdı ki: "Gelüŋ tā kim (10) ḫayr işleyelüm. Ve ḫayrda tefekkür idelüm." Ḳayṣer (11) eyitdi ki: "Ḳaçan ki ḫayrda tefekkür idersin ḫayr işlersin (12) ve ḳaçan ki ḫayr işlersin murāduŋa irersin." Faġfūr-ı Çīn (13) didi ki: "Allāh Teʿālā'nuŋ ḫayrı bizden uzakdur. (14) Zīrā bizden ṣādır olacaḳ fiʿl eger ẓuhūr bulursa

---

3350 şānlarına: şānlarınuŋ H, L.
3351 elyaḳ: elyaḳı H, L.
3352 ile: -H, L.
3353 bir ḳavlde: -H, L.
3354 Naẓm: Beyt H, L.
3355 Dünya selin güzergahında harap olmuştur. Bir avuç çamur ile abat olacağını düşünme.

(15) biz andan utanuruz. Ve eger aŋaruz bize andan[3356] ḫacālet ḥāṣıl (16) olur." Pes Ḳayṣer Nūşīrevān'a eyitdi ki: "Her (17) nesneden artuḳ sevgülü saŋa ne nesnedür?" Nūşīrevān buyurdı ki: **[P1 281b]** (1) "Baŋa eḥabb-ı eşyā oldur ki bir kimesnenüŋ ḥācetini revā (2) eyleyem ki beni kendü hācetinüŋ[3357] ḳażāsı[3358] içün ehl görmiş (3) ola." Ḳayṣer eyitdi ki: "Baŋa her nesneden sevgülü oldur ki (4) hergiz günāh işlemeyem. Tā kim hīç kimseden[3359] ḳorḳmayam." (5) Pes iy sulṭān-ı ʿālem! Senüŋ üzerüŋe vācib oldur ki (6) bu pādşāhlaruŋ **[H 191a]** aḥvālini istimāʿ idesin. Ve ʿadl ü inṣāf (7) ve naʿat u ittiṣāflarıyla mevsūf ve ḥüsn-i sīret ve (8) kelīb-i serīretiyle[3360] maʿrūf olasın. Tā kim ḳıyāmete dek ḫalḳuŋ (9) elsinesinde anlar gibi meẕkūr ve meşhūr olasın. Belki anlardan (10) mümtāz ve ser-efrāz olmaġa saʿy idesin. Ve Ḥażret-i Fārūḳ-ı (11) Aʿẓam gibi raḍıya'llāhu ʿanh siyāsetde ve ʿadāletde ve ḥudūdu'llāhuŋ (12) ikāmetinde bir daḳīḳa fevt itmeyesin. Ve anuŋ gibi oġluŋa (13) ve ḳavm ü ḫısmuŋa daḫı ḥudūduŋ ikāmetinden nesne alıḳomayasın. (14) Ḥażret-i ʿÖmer'üŋ raḍıya'llāhu ʿanh[3361] ʿādeti bu idi ki (15) bir memlekete ʿāmil göndürse aŋa ışmarlardı ki atını ve (16) şilāḥını kendü mālından alup Beytü'l-Māl-i Müslimīn'e el (17) ḳomayup bir ḥabbe taṣarruf eylemege rıżā virmez idi. Ve buyurur **[P1 282a]** (1) idi ki: "Ṣaḳın oluŋ ve ḳapuŋuzı erbāb-ı ḥācetüŋ yüzine (2) baġlamaŋ ve ḳapuŋuzda ḥüccāb ṣaḳlamaŋ." diyü emr ideridi. (3) Gel şimdiki zamānede olan beglerüŋ ḥālini gör kim (4) ḳat ḳat perdelerüŋ ardında olup müteʿaddid nüvvāb (5) ve ḥüccāb ḳapularında olup erbāb-ı ḥācātı ve aṣḥāb-ı (6) murādātı māniʿ ve dāfiʿler olup ḳapularında ʿālī ve dūn (7) zār u ẕelīl ve zebūndurlar. **Naẓm:**

Ber-der-i erbāb-ı bī-muruvvet-i dünyā
(8) Çend-i nişīni ki ḫāce key be-derāyed[3362]

Ḥikāyet

(9) Ḥażret-i ʿÖmer'den[3363] raḍıya'llāhu ʿanh[3364] mervīdür ki buyurmışdur (10) ki:[3365] "Benüm üzerüme vācibdür ki Müslümānlaruŋ ḳażā-yı (11) ḥavāʾici içün aḳṣā-yı arża sefer ideyin. Zīrā ki ıraḳ (12) yirlerde muḥtāclar vardur ki elleri baŋa yitişmez. (13) Ve hācetleri benden ġayrı kimesneden bitmez. Ve benüm ʿömrümüŋ (14) senelerinden bu maṣlaḥat içün olan seneden mübārek (15) sene olmaz." diyü buyurmışdur.

Ḥikāyet

[H 191b] Zeyd bin Eslem raḍ (16) buyurur ki bir gice ʿÖmer Ḥażreti'ni raḍıya'llāhu ʿanh[3366] gördüm (17) ki ʿaseslerile gezer idi. Ardınca vardum ve istīẕān **[P1 282b]** (1) itdüm ki ol gice bile olalum Ḥażret-i ʿÖmer raḍ iẕn virüp (2) Medīne'den çıḳduḳda ıraḳdan bir od gözükdi. (3) Ẓann eyledük ki meger müsāfir ḳonmışdur. Ol oda ṭoġrı (4)

3356 bize andan: andan bize H, L.
3357 hācetinüŋ: hāceti H, L.
3358 ḳażāsı: -H, L.
3359 kimseden: kimesneden H, L.
3360 kelīb-i serīretiyle: ṭayīb-i serīretiyle H, L.
3361 ʿÖmer'üŋ raḍıya'llāhu ʿanh: ʿÖmer raḍıya'llāhu anhuŋ H, L.
3362 Bu insafsız dünya erbabının kapısında; ne kadar oturacaksın ki erbap seni görmeye kapıya gelsin?
3363 ʿÖmer'den: ʿÖmer H, L.
3364 ʿanh: ʿanhdan H, L.
3365 ki: -H, L.
3366 raḍıya'llāhu ʿanh: raḍ H, L.

gitdükde gördük ki bir ṭūl ḫˇātūn üç uşaġıyla (5) oduŋ çevresinde oturup uşaġları aġlayup oduŋ (6) üzerinde bir çölmek ḳaynar. Ol ḫˇāṭūn kişi kendü kendüyile (7) şoḳranup eydür ki: “Yā Rabbī! Benüm inşāfumı ʿÖmer’den al. (8) Revā mıdur ki ol sarāyında şebʿān ve benüm oġlancuḳlarum (9) çīʿān ve perīşān ola?[3367] Ben bu ḥāle rāżī degülem.” didükde (10) Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya’llāhu ʿanh[3368] bu sözi işidüp ilerü varup (11) selām virüp[3369] buyurdı ki: “İy ḫˇātūn! Destūr var mı (12) ki saŋa yaḳın gelem.” Ḫˇātūn eyitdi ki: “Eger ḫayrıla gelürsen (13) Bi’smi’llāh ve illā yoḳ.” Ḥażret-i ʿÖmer raḍ ilerü varup ḥālinden (14) suʾāl itdükde ḫˇātūn eyitdi ki: “Bu eṭfālümile ıraḳ (15) yirden[3370] geldüm. Ve açlıḳ beni ve evlādumı zebūn idüp (16) żarar-ı cūʿ beni ve bunları hücūʿdan memnūʿ ḳılup bu (17) çölmegüŋ içine bir miḳdār şu ḳodum. Tā kim eṭfālüm ṭaʿām **[P1 283a]** (1) bişürmek ẓannı eyleye.[3371] Ṣabāh olıncaya degin anları egleyem.” didükde (2) Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya’llāhu ʿanh[3372] Medīne’ye ʿavdet idüp on (3) ṣatıcıdan bir ṭaġarcuḳ ṭolu un ṣatun alup ḳaṣṣābdan (4) bir mikdār et ve yaġ alup arḳasına ḳoyup ḫˇātūnuŋ (5) cānibine müteveccih oldı. Rāvī eydür ki Ḥażret-i (6) ʿÖmer’den ricā itdüm ki ol esbābı benüm arḳama vire (7) tā kim ben götürem. ʿÖmer Ḥażreti buyurdı ki: “Ṭutalum ki bu yüki sen (8) götürdüŋ **[H 192a]** benüm günāhum yükini ḳıyāmet güninde kim götürebilür? (9) Ve benümile bu ʿavretüŋ duʿāsı arasında kim ḥāʾil (10) olabilür?” diyüp aġlaya aġlaya götürdügi esbābı ol ḫˇātūna (11) iletdi. Ve anlar içün bir miḳdār ṭaʿām bişürdi.[3373] Ve her ḳaçan (12) ki od sönmege yüz dutar idi oda üfürüp mübārek (13) yüzi ve ṣaḳalı külile rengīn olur idi. Tā kim ol ṭaʿāmı (14) bişürüp bir miḳdārını ḳotarup öŋlerine getürüp anlara (15) yidirüp ṣoŋra ol ḫˇātūna didi ki “Luṭfuŋdan[3374] iy ḫˇātūn[3375] (16) ʿÖmer’e beddu ʿā eyleme ki ʿÖmer senüŋ aḥvālüŋden ve eṭfālüŋden (17) bī-ḫaber idi.” Ḫˇātūn Ḥażret-i ʿÖmer’e duʿālar ve ṣenālar oḳudı. **[P1 283b]** (1) Ve ḳıyāmete dek bu dāstān dostān arasında meşhūr ḳaldı. (2) **Naẓm:**

Ne-ḫˇāhī ki bāşed dilet derdmend
(3) Dil-i derdmendān ber-āver zi-bend[3376]

(4) **Ḥikāyet**

Beytü’l-Māl’üŋ ḫāzininden suʾāl olınduḳda ki (5) Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya’llāhu ʿanh[3377] Beytü’l-Māl-i Müslimīn’den ḫarc ider mi (6) itmez mi cevāb virüp eyitdi ki: “Evvel zamānda ḳūt idecek (7) nesnesi olmayıcaḳ hācet miḳdārı alur idi. Ve ḳaçan ki (8) bir yirden eline[3378] bir miḳdār māl[3379] gire idi[3380] Beytü’l-Māl’den aldugını (9) yine redd ider

[3367] ola: olalar + Pes H, L.
[3368] raḍıya’llāhu ʿanh: raḍ H, L.
[3369] selām virüp: -H, L.
[3370] yirden: yoldan H, L.
[3371] eyleye: ile H, L.
[3372] raḍıya’llāhu ʿanh: -H, L.
[3373] bişürdi: bişürtdi H, L.
[3374] Luṭfuŋdan: -H, L.
[3375] ḫˇātūn: +luṭfuŋdan H, L.
[3376] Gönlünün dertli olmasını istemezsen; dertli gönülleri dertlerinden kurtar.
[3377] raḍıya’llāhu ʿanh: raḍ H, L.
[3378] eline: -H, L.
[3379] māl: +eline H, L.
[3380] gire idi: girürdi H, L.

idi.” Bir gün Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya’llāhu ʿanh[3381] (10) ḫutbe oḳuyup buyurdı ki: “Resūlu’llāh Ḥażretleri’nüŋ ṣalla’llāhu (11) ʿaleyhi ve sellem[3382] zamānında vaḥy gelür idi. Ve ḫalḳuŋ ẓāhirini (12) ve bāṭınını ve eyüsini vü yaramazını vaḥyile maʿlūm idinür idük. (13) Şimdi vaḥy münḳaṭıʿ olup her kimesnenüŋ ʿalāniyesine (14) nāẓıruz ve serāʾirine muṭṭaliʿ Ḥaḳ’dan ġayrı kimesne yoḳdur. (15) Benüm cehdüm ve ʿāmillerümüŋ cehdi dāʾimā oldur ki ḥaḳḳı şerʿī (16) söz **[H 192b]** kimesneden bir ḥabbe aḫẕ itmeyevüz. Ve kimesneye (17) bi-dūni’l-ḥaḳḳ nesne virmeyevüz.” Va’llāhu aʿlem. Pes eger dilerseŋ **[P1 284a]** (1) ki bilesin ki[3383] sultānuŋ ʿadli ve memleket ṣaḳlaması (2) ẕikrini nice cemīl ve faḫrini nebīl ider. ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz’üŋ (3) aḫbārını ve āṯārını muṭāleʿa idüp ol aḫbār u āṯārı (4) düstürü’l-ʿamel idinesin. Zīrā ki Benī Ümeyye’den (5) anuŋ gibi kimesne gelmemişdür. ʿAdl ü taḳvā ve cūd u seḫā (6) ve leṭafet-i sīret ve ṭarāvet-i serīretiyle sāʾir Benī Ümeyye’den (7) belki zamānında olan sāʾir nāsdan mümtāz ve ser-efrāzdur.

(8) **Ḥikāyet**

ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz zamānında ḳaḥṭ (9) vāḳiʿ olup Bādiye ḫalḳından bir bölük ṭaʿām ṭalebi içün (10) aŋa gelüp taḫāṭup içün bir belīġ-i faṣīḥ Aʿrābī iḫtiyār (11) eylediler. Muḫāṭaba ḥīninde ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz’e eyitdi ki: (12) “Yā Emīre’l-Müʾminīn! Biz saŋa ıraḳ yerlerden żarūret-i (13) ʿaẕīme içün geldük. Ṭaʿām yoḳluġından derilerümüz (14) gövdelerümüz üzerinde ḳurıdı. Beytü’l-Māl’de olan emvāl (15) üç ḳısmdan ḫālī degüldür yāḫūd Allāh Teʿālā’nuŋdur. (16) Veyāḫūd ḳullarınuŋdur. Veyāḫūd senüŋdür. Eger Allāh Teʿālā’nuŋ (17) ise Ḥaḳ Teʿālā andan müstaġnīdür. Ve eger ḳullarınuŋ ise **[P1 284b]** (1) ḳullar ḳapuŋa geldiler. Ve eger senüŋdür bize ṣadaḳa eyle (2) ki Allāh Teʿālā müteṣaddıḳlaruŋ cezāsını virür.” Pes bu sözüŋ (3) teʾşīrinden ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz’üŋ gözinden sirişk revān (4) olup müşkile eşk döküp buyurdı ki ḥācetlerini (5) Beytü’l-Māl’den ḳażā itdiler. Çünkim Aʿrābīnüŋ ḥāceti bitüp (6) meclisden çıḳmaḳ diledi. ʿÖmer bin **[H 193a]** ʿAbdu’l-ʿAzīz aŋa eyitdi ki: (7) “İy insān-ı ḫayyir! Nitekim ʿibādu’llāhuŋ ḥavāʾicini baŋa ʿarż (8) idüp sözlerini baŋa işitdürdüŋ. Benüm daḫı ḥācetümi Ḥaḳ Teʿālā’ya (9) ʿarż idüp dilümüŋ sözini Ḥaḳḳ’a (10) īṣāl eyle.” didükde Aʿrābī ḳıble ṭarafına teveccüh idüp (11) gökden yaŋa elin ve yüzin ḳaldurup eyitdi kim: “İy benüm Rabb’üm! (12) ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz ḫalḳıla itdügi muʿāmele gibi sen daḫı (13) anuŋıla şöyle muʿāmele eyle.” Henüz duʿāsı tamām olmadın (14) gökden bir yaġmur peydā olup yaġmuruŋ arasında bir (15) ulu ṭolu yire düşüp ṭaşa ṭoḳunduḳda ufanup içinden (16) bir kāġad pāresi çıḳup anda yazılmış ki “Haẕihī berāʾetun (17) mina’llāhi’l-ʿAzīzü’l-ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz mine’n-nāri.”[3384]

Ḥikāyet

[P1 285a] (1) ʿÖmer bin ʿAbdu’l-ʿAzīz’üŋ bir ḫādimi varıdı ki Beytü’l-Māl (2) üzerinde idi. Ve ʿÖmer’üŋ üç ḳızı varıdı. ʿArefe güni ʿÖmer’üŋ (3) ḫiẕmetine geldiler. Ve aġlayup didiler ki: “Yarın bayramdur. (4) Ve bizüm geymek ḳābil libāsumuz yoḳdur. Ve raʿiyyetüŋ ḫˇātūnları (5) bize ṭaʿn idüp eydürler ki: “Emīrü’l-Müʾminīn’üŋ ḳızları olasız

[3381] raḍıya’llāhu ʿanh: raḍ H, L.
[3382] ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
[3383] ki: -H, L.
[3384] Bu, Aziz Allah’tan, Ömer bin Abdülazîz’in cehennemden beraat ettiğinin işaretidir.

(6) ve çıplaḳ olasız."[3385] "Eḳalli mā-yekün."[3386] yarın içün bize birer aḳ (7) ḫaftān lāzımdur." didüklerinde ʿÖmer[3387] binʿAbdu'l-ʿAzīz'üŋ[3388] göŋli (8) ṭarılup ḫādimini çıġırup eyitdi ki: "İy ḫādim! Benüm (9) gelecek müşāheremden ötürü baŋa Beytü'l-Māl'den bir aylıḳ (10) aḳçe ḳarż vir." didükde ḫādim eyitdi ki: "Beytü'l-Māl'üŋ (11) mālından selef almaḳ istersin eger ʿÖmer ki bir ay iʿtimāduŋ (12) var ise vireyin[3389] māniʿ degülem." didi. ʿÖmer müteḥayyir olup (13) eyitdi ki: "İy ḫādim! Ne güzel söz söyledüŋ." Ṣoŋra ḳızlarına (14) buyurdı ki: "İy ḳızlarum! **[H 193b]** Şehvetleriŋüzi kaẓm idüŋ. (15) Ve çıplaḳlıġa ṣabr eyleŋ. Zīrā ki cennete dāḫil olmaz hīç (16) kimesne illā ki ṣabrıla ve meşaḳḳatıla ki. "Ḥuffeti'l-cennetu bi'l-mekārihī (17) ve ḥuffeti'n-nīrānu bi'ş-şehevāti."[3390]

Ḥikāyet

[P1 285b] (1) İsmāʿīl bin Aḥmed ki Ḫorāsān'uŋ emīri idi. Merv şehrine (2) müteveccih oldı. Ve ʿādeti bu idi ki her menzilde nidā itdürür (3) idi ki: "Leşkerüŋ raʿiyyet mālında ḥaḳḳı yoḳdur. Ṣaḳınsunlar (4) el uzatmasunlar." Nā-gāh ḫarbendelerinden bir kimesne raʿiyyetüŋ (5) būstānına girüp ḳavunından bir miḳdār yiyüp şikāyetçisi (6) İsmāʿīl'üŋ dergāhına geldi. İsmāʿīl ol ḫarbendeyi (7) iḥżār idüp aŋa didi ki: "Ḫiẓmetüŋ mukābelesinde senüŋ (8) bizde hīç ücretüŋ ḳalmış mıdur yoḳsa ḳalmamış mıdur?"[3391] Ḫarbende (9) eyitdi ki: "Vardur." Buyurdı ki: "Niçün alup ḳavuna (10) virmedüŋ ve varup raʿiyyetüŋ būstānına girüp ẓulmile ḳavun (11) yidüŋ? Meger kim nidā itdürdügümi işitmedüŋ mi ki raʿiyyeti (12) incitdüŋ?" didükde cevāb virüp eyitdi ki: "İşitdüm. (13) Lākin ḫaṭā itdüm." İsmāʿīl buyurdı ki: "Senüŋ ḫaṭāndan (14) ötürü ben cehennemüŋ odına ṣabr idemezem." Emr idüp ol (15) ḫarbendenüŋ elini kesdürdi.

Ḥikāyet

(16) *Siyerü'l-Mülūk* dimekile maʿrūf kitābda İsmāʿīl Sāmānī'den (17) ḥikāyet olınur ki anuŋ ʿādeti bu idi ki her mekānda **[P1 286a]** (1) nidā itdürüridi ki her kimesnenüŋ meẓālimi ve maḥāyifi varısa (2) İsmāʿīl'üŋ dergāhına gelsün. Tā ki[3392] ḫayfını ḫaşmından (3) alıvire. Ṣoŋra emr idüp ḥicābı götürdüp ḥüccābını (4) giderdüp müteẓallimleri bisāṭ-ı bā-inbisāṭınuŋ **[H 194a]** kenārına (5) getürdüp bi-nefsihi anlarıla muḫāṭibb ve anları muḫāṭab (6) idinüp ḥükkām-ı ʿālī-maḳām gibi ḫācātuŋ ḳażāsında sāʿī (7) ve daʿāvīnüŋ faṣlında rāʿī olup her kimesne anuŋ (8) eyyām-ı devleti devāmı içün dāʿī idi. Ḥükūmet mesnedinden (9) ḳalduḳda mehāsin-i şerīfine yapışup gökden yaŋa yüzin (10) dutup buyurur idi ki: "İlāhī olanca cehd ü ṭāḳatümi (11) beẓl itdüm. Benüm elümden ancaḳ bu gelür ve sen ʿĀlimü's-Sırru'l-Ḫafiyyātsın. (12) Benüm niyyetümi sen bilürsin ben bilmezem ki (13) ḳullaruŋuŋ ḳanḳısınuŋ ḫayfını aldum. Ve ḳanḳısına ẓulm eyledüm. (14)

3385 ve çıplaḳ olasız: -H, L.
3386 Olanın en azı.
3387 ʿÖmer: ʿÖmer'üŋ H, L.
3388 bin ʿAbdu'l-ʿAzīz'üŋ: -H, L.
3389 vireyin: vireyim H, L.
3390 Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Cennetin etrafı mekarihle (nefsin hoşlanmadığı şeylerle) sarılmıştır. Cehennemin etrafı da şehevi (nefsin arzuladığı, cazip) şeylerle sarılmıştır" (Canan, 2001: 14, 444).
3391 yoḳsa ḳalmamış mıdur: -H, L.
3392 ki: kim H, L.

İy benüm efendüm! Bu cümleden bilmedügümi yarlıġa.” İmām-ı Hümām (15) Ḥüccetü’l-İslām buyurur ki: “Çünkim İsmāʿīl-i Sāmānī’nüŋ (16) himmeti bülend bir taḳıyyetü’n-niyyet en-naḳiyyü’ṭ-ṭaviyye kimesne idi. Lā-cerem (17) anuŋ ḳadri ʿālī olup emri müteʿālī idi. Ve anuŋ leşkeri **[P1 286b]** (1) dükelisi musellaḥ ve muraṣṣaʿ ve dirʿ ü ḫōdıla muḳattaʿ idiler. (2) Ve ʿadl ü inṣāf bereketiyle biŋ ādemile ʿAmrü’l-Leyṯ üzerine (3) varup manṣūr u muẓaffer olup anı ele getürüp Ḫorāsān’ı (4) feṯḥ idüp ʿAmrü’l-Leyṯ’i maḥbūs eyledi. Ṣoŋra ʿAmrü’l-Leyṯ (5) zindāndan aŋa ḫaber göndürdi ki: ‘Ḫorāsān’uŋ emvāli (6) vāfir ve künūzı mütekāṯirdür. Ben ol emvāl u defāʾini saŋa teslīm (7) iderem eger beni ḥabsden āzād idersin.’[3393] didükde (8) İsmāʿīl bu sözi işidüp güldi ve didi ki: ‘Henūz ʿAmrü’l-Leyṯ’üŋ (9) göŋli benümile rāst olmamışdur. Umar ki itdügi (10) nāsuŋ meẕālimini ve maḥāyifini benüm boynuma ṭaḳup kendüsi (11) anuŋ evzār-ı ṣıḳlından[3394] ḫalāṣ bulup **[H 194b]** āḫirete (12) fāriġü’l-bāl ve müreffehü’l-ḥāl gide. Ammā benüm ol māla ḥācetüm yoḳdur.’ (13) Ṣoŋra ʿAmrü’l-leyṯ’i ḥabsden ḫalāṣ idüp Baġdād’uŋ Ḫalīfesi’ne (14) ilçi göndürdi. Ve Ḫalīfe’den envāʿ-ı ḫilaʿ ve teşrifātıla (15) müşerref oldı. Ve İsmāʿīl Ḫorāsān’da fāriġü’l-bāl (16) ve müreffehü’l-ḥāl nice yıllar ḫużūrıla ʿömr geçürdi. Ve İsmāʿīl’üŋ (17) bereketinden yüz otuz yıl miḳdārı salṭanat Sāmānīler’üŋ **[P1 287a]** (1) elinde ḳaldı. Ṣoŋra salṭanat emri Sāmānīler’üŋ eṣāġirine (2) müntaḳil olup ḥadden tecāvüz idüp ḫalḳa ẓulm ü teʿaddīler (3) itdükleri eclden memleketleri pür-zevāl ve mülket (4) ve devletleri āḫere intiḳāl eyledi. Ḥażret-i Resūlu’llāh (5) ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem[3395] buyurmışdur ki: ‘Pādşāhuŋ bir gün (6) itdügi ʿadālet anuŋ ḥaḳḳında yitmiş yıl nāfile namāzı ḳılmaḳdan (7) efḍaldür.’[3396] Ve daḫı buyurmışdur ki: ‘Her kimesne kim ẓulm ü (8) cevr tīġini çeker ġāliblıḳ ḳılıcını anuŋ üzerine çekerler. Ve ġam (9) ve hemm anuŋ mülāzımı olur tā kim ġamdan olur.” Ḫaberde (10) mervīdür ki bir gün Dāvūd ʿaleyhi’s-selām semāvāta naẓar (11) idüp gördi kim gökden kepek gibi bir nesne iner. (12) Buyurdı ki: “İlāhī ve seyyidī mā-hāẕihī ne nesnedür bu?” Ḫaḳ (13) celle ve ʿalā vaḥy göndürüp buyurdı ki: “Bu benüm niḳmetüm ve ʿaẕābumdur (14) kim ẓālimlerüŋ evi üzerine yaġdururam.”

Ḥikāyet

(15) Nūşīrevān-ı ʿĀdil salṭanat taḫtında istiḳāmet bulduḳda (16) Yunan-ı Vezīr aŋa mektūb göndürüp eyitdi ki: “Bilgil iy (17) sulṭān-ı ʿālemiyān ki meliküŋ emri üç nesnenüŋ **[P1 287b]** (1) üzerinedür. Birisi oldur ki raʿiyyetiyle inṣāf **[H 195a]** üzre[3397] olup (2) raʿiyyetden intiṣāf almaya. Ve bu faẕldur ve derece-i ʿulyādur. (3) Ve ikincisi oldur ki hem anlara naṣafe eyleye ve hem anlardan (4) inṣāf ala. Ve bu ʿadldür ve derece-i vusṭādur. Ve üçüncüsi (5) oldur ki anlara naṣafe itmeyüp anlardan intiṣāf ala. (6) Ve bu ẓulmdür ve derece-i suflādur. Pes iy pādşāh-ı ʿālem! Bu derecāt-ı (7) ṣelāṯeye naẓar eyle. Ve bunlardan diledügüŋi iḫtiyār eyle. Ve bizüm (8) bildügümüz budur ki zamānemizde olan pādşāh-ı İslām (9) ve ḥāmī-yi enām ve māḥī-yi küfr ve ẓulām menbaʿu’l-iḥsān ve

---

3393 idersin: idersen H, L.

3394 ṣıḳlından: ṣıḳletinden H, L.

3395 ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.

3396 “Sultanın bir günlük adaleti, Allah’a karşı yapacağı yetmiş yıllık nafile ibadetinden daha üstündür” [Taberânî, Mucemu’l-Kebîr, No: 11932; Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, 5/198 el-Müttakî, Kenzu’l-Ummâl, 6/14624; Münzirî, et-Terğib ve’t-Terhib, 3/3228) (Okur, 2009: 43).

3397 üzre: üzerine H, L.

maṭlaʿu'l-īkān (10) Ḥażret-i Süleymān-ı zamān "ḥafiẓahu'llāhu ʿan-ṭavāriḳi'l-ḥadeṯān."[3398] (11) ḳısm-ı evveli iḫtiyār ider in-şāʾallāh. **Naẓm:**

(12) An-çünān ber-cāy-ı ʿadlet ehl-i ʿālem-rā bidāşt
(13) Ki enderīn eyyām cüz şītet kesī āvāre nīst

(14) İy cevādī gez nehīb baḫşīşet sīm-ābvār
(15) Hīç zer bī-irtiʿāş ender-ṣamīm ḫāre nīst[3399]

(16) **Naṣīḥat ü Mevʿiẓe**

Şeyb bin Şeybe Mehdī Ḫalīfe'nüñ (17) meclisine varup buyurdı ki: "Yā Emīre'l-Müʾminīn! Taḥḳīk budur **[P1 288a]** (1) ki Ḥaḳ Teʿālā dünyāyı saña virdi. Sen daḫı raʿiyyetüñe (2) ṭīb-i ʿayşuñdan bir ḥişşe iḥsān eyle." didükde Mehdī (3) Ḫalīfe eyitdi ki: "Raʿiyyete virmesi lāzım u lāyıḳ (4) ne nesnedür?" Şeyb bin Şeybe buyurdı ki: "ʿAdl. Zīrā ki (5) ḳaçan raʿiyyet senden rāżī ola ve emniyyet üzerine ola (6) sen daḫı ḳabrüñde emīn olup emānıla uyursın." (7) Ve daḫı buyurdı ki: "İy Emīrü'l-Müʾminīn! Ḳorḳ şol (8) bir günden ki gicesi olmaya ve bir giceden ki güni **[H 195b]** olmaya. (9) Ve iḳtidāruñ olduḳça ʿadl eyle anuñçün ki ʿadlüñ (10) cezāsı ʿadldür. Ve cevrüñ cezāsı cevrdür. Ve nefsüñi (11) taḳvā ile muḥallā ve ḳalbüñi perhīz şayḳalıyla mücellā eyle. (12) Zīrā ki ḥaşr güninde müttaḳīden taḳvā ʿār eylemez. Ve takvā (13) ve ḳorḳu mertebesinde olan kimesneyi hīçbir şey anuñ rütbesinden (14) ʿubūr idüp geçemez. Nitekim şāʿir dimişdür.
ʿArabiyye:

(15) Fe-ḥall-i nefseke bi't-taḳvā ve zīnetihā
(16) Fe-len tuʿāru tuḳan fī'l-ḥaşri min-reculi

(17) Ve leyse tublā yedu'l-maʿrūfi fāḥẓe bihā
[P1 288b] (1) Terbeḥ keṯīren ve reʾsu'l-māli lem-tezulī[3400]

Ḥikāyet

(2) Ḳayṣer-i Rūm'dan Nūşīrevān'a mektūb gelüp mażmūnı bu idi (3) ki: "Memleketüñ devāmı ne nesne ile olur?" Nūşīrevān cevāb (4) yazup göndürdi ki: "Ben bilmedügüm nesne ile emr itmezem. Yaʿnī ḳaçan ki emr itdügüm (5) nesneyi tamām iderem ve ḫavf u recā içün terk itmezem. Yaʿnī ḳaçan (6) ki bir nesneye emr eylesem benden recāsı olan kimesne içün (7) veyāḫūd benden ḫavf iden kimesne içün ol emri taġyīr (8) ve tebdīl itmezem. Belki tenfīẓinde ziyāde saʿy iderem. Pes memleketüñ (9) devāmı bunlarıla olur." Arasṭaṭālīs-i Ḥakīm'den suʾāl (10) olındı ki: "Ḥaḳ Teʿālā'dan ġayrı kimesneye cāʾiz midür (11) ki mülk daʿvāsın eyleye?" Cevābda buyurdı ki: "Neʿam (12) şol kimesneye cāʾizdür ki ʿilm ü ʿadl ü seḫā vü ḥilm ü şefḳat (13) ve merḥamet ve reʾfet ü ʿāṭıfet ve fażl-ı ḫiṣāl-i ḥamīdesi ola. (14) Egerçi ki ʿāriye ise daḫı anuñçün ki beglerüñ beg olduḳları (15) ẓıll-i ilāhī ve ṣafā-yı ḥiss ü ṭahāret-i nefs **[H 196a]** ve tezāyüd-i ʿilm ve

---

3398 Allah onu yeni ortaya çıkan afetlerden korusun.

3399 İnsaf ve adaleti dünya halkının arasında o kadar hâkim etti ki o zamanda kimse yoksul ve aciz olmadı. İsmi o kadar meşhur oldu ki kimse bağışlamakta ona yetişemedi. Senin bağışlayan heybetin, senin bağışlaman cıva gibi akışkandı. Titremeyle altına dönüşen taş, önceden yumuşak ve altındı.

3400 Nefsini takva ve zinetine bırak. Kimse haşr olunurken takvası sebebiyle kınanmayacak. İyilik eden el eskimez, ona sahip olmaya bak. Bitmek bilmez çokluk ve bollukta mal kazanacak.

ʿaḳl (16) ve ḳıdem-i faẕl ve şeref-i aṣl ve ḫānedānlarında olan devlet-i (17) aṣlī sebebiyledür. Ve mülūk u selāṭīn olduḳları bunlarıladur.” **[P1 289a]** (1) Ve ferr-i īzidī didüklerinüŋ maʿnāsı ẓıll-i İlāhī dimek olur. (2) Ve ferr-i İzidī’nüŋ ẓuhūrı on altı nesnenüŋ sebebiyledür (3) ki ol ʿaḳl u ʿilm ü hiddet ü zekā vü idrāk-i eşyā ve ṣuver-i tāmma (4) ve’l-maʿiyyet ve fürūsiyyet ü şecāʿat ve iḳdām u teʾennī (5) ve ḥüsn-i ḫulḳ ve inṣāf-ı żuʿafā ve maḥabbet-i reʿāyā ve iẓhār-ı (6) riʿayet raʿiyyete ve maḥallinde iḫtimāl-i mekāre vü müdārāt ve umūrda (7) rāy u tedbīr-i ṣaḥīḥ ve ikṣār-ı ḳırāʾat-ı aḫbār ve tefeḥḥaṣ-ı aḥvāl (8) ve aʿmāl-i muʿavvelün ʿaleyhi mülūk-i māżiyyedür. Zīrā ki bu dünyā-yı bī-vefā (9) muḳaddemā geçmiş ehl-i devlet ve saʿādetlerüŋ baḳiyyesidür. (10) Ve anlardan bizüm içün yādgār ḳalmışdur. Ve anlaruŋ her birisi (11) fiʿliyle meşhūr ve ḳavliyle meẕkūrdur ki: “En-nāsu innemā humu’l-ḥadīṣulleẕī (12) yebḳa baʿdehum ve küllü insānin yuẕkeru bi-mā kāne (13) yefʿalehū ve yunsebu ilā-mā-kāne yaʿmaluhu.”[3401] Ve ulular buyurmışlar ki: (14) “Dünyānuŋ bir genci vardur. Ve āḫiretüŋ bir genci vardur. Dünyānuŋ (15) genci ḥüsn-i ṣenā ve tīb-i ẕikrdür. Ve āḫiretüŋ genci (16) ʿamel-i ṣāliḥ ve iktisāb-ı ecrdür.”

Ḥikmet

İskender (17) Arasṭaṭālīs’den suʾāl idüp buyurdı ki: “Begler içün **[P1 289b]** (1) şecāʿat mi efḍaldür yoksa ʿadl?” Arisṭo didi ki:[3402] “Ḳaçan ki (2) sulṭān ʿadālet eyleye şecāʿate ḥācet yoḳdur.”

Nükte

(3) İskender bir gün memleketinde ḫadem ü ḥaşemile ṭanṭana-i (4) tamām ve kevkebe-i mālā kelām **[H 196b]** birle gider iken (5) muḳaddemü’l-ceyşi yaʿnī ser-ʿaskeri eyitdi ki: “Yā İskender! (6) Ḥaḳ Teʿālā saŋa ʿaẓīm beglik ve memleket virmişdür. Gerekdür (7) ki çoḳ ḫˇātūnlar ʿakd-i nikāḥuŋa getüresin. Tā kim (8) evlāduŋ çoḳ olup senden ṣoŋra anlar ẕikr-i ḫayruŋa (9) sebeb olalar.” didükde İskender buyurdı ki: (10) “Ẕikr-i ḫayr kişiden ṣoŋra keṣret-i evlādıla[3403] olmaz. Lākin ḥüsn-i (11) sīret ve ṣafā-yı serīretile olur. Ve bir er kim dünyānuŋ (12) erleri üzerine ġalebe itmiş ola. Cāʾiz degüldür ki (13) ʿavretler anuŋ üzerine ġālib olalar.”

Ḥikāyet

Rivāyet (14) iderler ki İskender bir ʿāmilini ġāyetile kebīr ve ḫaṭīr (15) ʿamelden ʿazl idüp kemāl-i mertebede bir ḥaḳīr ʿamele sevḳ itdi. (16) Bir gün bu ʿāmil İskender’üŋ dergāhına geldi. İskender (17) andan suʾāl idüp buyurdı ki: “Saŋa virdügüm ʿamel nicedür?” **[P1 290a]** (1) Didi kim: “Eṭāla’llāhu bekāʾe’l-melik.[3404] Ricāl aʿmālile müşerref (2) olmaz belki aʿmāl ricālile müşerrefdür. Mādām ki ḥüsn-i sīret (3) ve ʿadl ü inṣāf üzre olup isrāf u iʿtisāfdan (4) mücteneb olalar.” Pes İskender anuŋ kelāmını müstaḥsen (5) görüp evvelki ʿamelini aŋa iḥsān eyledi.

3401 İnsanlardan sonra baki kalan ancak sözdür. Her insan yaptıklarıyla anılır ve icra ettiklerine nispet edilir.

3402 ki: -H, L.

3403 keṣret-i evlādıla: evlādıla H, L.

3404 Allah sultanın bekasını uzun etsin.

Ḥikmet

(6) Soḳraṭ buyurmışdur ki: "ʿĀlem ʿadlden mürekkeb olmışdur. (7) Cevr ü ẓulm geldükde ṣābit ve müsteḳarr ḳalmaz."

Ḥikmet

(8) Büzürcmihr'den suʾāl itdiler ki: "Pādşāhuŋ ʿadli ne (9) nesne ile ẓuhūr bulur?" Eyitdi ki: "Üç nesne ile. Memleketinüŋ (10) eṭrāfını ḥıfẓ idüp ʿadūdan ṣaḳlamaḳ ile. Ve ʿulemānuŋ (11) iʿrāz u iḥtirāmıyla. **[H 197a]** Ve ehl-i faẓluŋ meveddeti ve maḥabbetiyle. Zīrā (12) ki her ḳaçan sulṭān cevr eyleye eṭrāfuŋ ehli ḳorḳarlar. (13) Pes eger niʿmetleri çoḳ ise ḫavf ile nā-güvārdur. Ve eger (14) az ise emn sebebiyle ḫōş-güvār ve ābdārdur."

Ḥikāyet

(15) Rivāyet iderler ki bir kimesne ḥacc yolında ḳāfileden (16) kesilüp ṣaḥrā ve biyābānda yol yāve ḳılup zaḥmet-i bī-şumārıla (17) bir ḳara evüŋ üzerine reh-güẕārı düşüp gördi ki **[P1 290b]** (1) bir ʿacūze anda sākindür. Ve ḳapusında bir kelb-i muʿallem ḳāṭındur. (2) Yol azmış ḥācc ṣusız ve aç olup ʿacūzenüŋ ḫırgāh-ı (3) dergāhına gelüp selām virüp sedd-i cevʿa olacak miḳdārı (4) ṭaʿām suʾāl itdükde zāl-i bī-nevāl eyitdi ki: "İy (5) müsāfir-i devrān ve münḳaṭıʿ-ı ez-kārvān! Ḳarşuŋda olan vādiye (6) var ve anda olan ilanlardan kifāyet miḳdārı avlayup baŋa (7) getür tā kim senüŋ içün biryān idüp saŋa bir leẕīẕ (8) ṭaʿām ve baŋa ṣevāb-ı iṭʿām ḥāṣıl olsun." didi. Bī-çāre (9) müsāfir rencīde-ḫāṭır olup eyitdi ki: "Ben ilan (10) ṣaydına ḳādir degülem." Pīrezen didi ki: "Ġam yime ben bile varayın."[3405] (11) Pes ol ʿacūze müsāfir ve kelb-i muʿallem ṣayyād-ı māhir ol vādiye (12) vardılar. Ve kifāyet miḳdārı ilanlardan avlayup yalancı (13) ḥakīm gibi ilancı olup pīr-zāl-i bed-ḥālüŋ ḫargāhına (14) geldiler. ʿAcūze ilanları biryān idüp müsāfirüŋ öŋine (15) getürdi. Bī-çāre müsāfir ġāyetile aç ve ṭaʿāma muḥtāc olduġı (16) cihetden[3406] egerçi ki göŋlinde ḥayyāta ẕerrece **[H 197b]** meyl ü iltifātı (17) yoġıdı. Nefs helāke müşrif olmasun diyü gerek gerekmez **[P1 291a]** (1) bir iki loḳma tenāvül itdi. Ṣuṣayup ʿacūzeden ṣu istedi. (2) Pīr-zāl eyitdi ki: "Ḳarşuŋda gözüken bıŋardur. Taʿcīlile (3) aŋa var kendüŋi andan ṣuvar." didükde merd-i ġarīb-i (4) güm-rāh hezār söz ü āhıla ol bıŋara vardı. Gördi (5) kim ġāyetile ṣuyı meliḥ ve içmege bi-vechin mine'l-vücūh ṣāliḥ (6) degüldür. Ammā maḫmaṣada[3407] olduġı eclden tehlükeden (7) muḫteriz olup bir iki ġarfe ol ṣudan iġtirāf eyledi. Ve (8) yine ʿacūzenüŋ ḫużūrına geldi. Ve eyitdi ki: "İy aŋa! Senüŋ (9) bu hālüŋden ve şuncılayın mevżiʿde iḳāmet itdügüŋden (10) baŋa ʿaceb gelür. Ḥikmet nedür?" didükde pīrezen eyitdi ki: (11) "Sizüŋ memleketlerüŋ hāli ne vechiledür?" Müsāfir şikeste-ḫāṭır (12) didi ki: "Bizüm diyārlarumuzda güzel evler ve sarāylar (13) ve ṭatlu ṣular ve baġlar ve yimişler ve leẕīẕ ṭaʿāmlar olur. (14) Bu nevʿ yimek ve bu aṣl içmek ḳaḥṭ zamānında daḫı (15) her kimesneye naṣīb olmaz. Meger ġāyetile muḥtāc ve nihāyetile (16) ṣusız ve aç ola." ʿAcūze eyitdi ki: "Didükleriŋi (17) istimāʿ itdüm. Ammā baŋa söyle ki araŋuzda olan pādşāhlaruŋuz **[P1 291b]** (1) ẓālim olup sizlere cevr ü teʿaddī iderler mi itmezler mi? Ve[3408] (2) eger bir günāhuŋuz[3409] ṣādır olur ise mallaruŋuzı alup evlād u (3) enṣābuŋuzı istīṣāl idüp yirüŋüz ve yurduŋuzdan sizi (4) iḫrāc iderler mi

[3405] varayın: varayım H, L.
[3406] cihetden: sebebden H, L.
[3407] maḫmaṣada: maḫmaṣa H, L.
[3408] Ve: +sizden H, L.
[3409] günāhuŋuz: günāh H, L.

itmezler mi?" didükde müsāfir eyitdi: (5) "Neʿam gāh gāh şöyle vāḳiʿ olur." ʿAcūze didi ki: "Ḥāl (6) bu minvāl üzre olıcaḳ. Pes sizüŋ nefāʾis ve zībā (7) ṭaʿāmlarıŋuz ve şol mühennā **[H 198a]** ve muṣaffā ṣularuŋuz cevr ü ẓulm-i (8) sulṭān sebebiyle semm-i helāhil ve zehr-i ḳātildür. Ve bizüm ṭaʿām (9) ve şarābumuz emn ü emānile. İlanumuz bize biryān ṭuzlu bıŋarumuz (10) çeşme-i ḥayvāndur. Bu sözi işitmedüŋ mi kim İslām niʿmetinden (11) ṣoŋra ecell-i niʿam u iḥsān ṣıḥḥat-ı beden (12) ve emn ü emāndur. Ve emn ü emān ve faẕl u iḥsān hemān ʿadl-i sulṭāndur." (13) Pes pādşāh-ı ʿālem-penāha lāzım ve vācibdür ki ʿadāletiyle (14) siyāseti ẓuhūra getürüp ʿadālet cānibine tefrīṭ ve siyāset (15) ṭarafına ifrāṭ virmeye. Zīrā ki sulṭān yiryüzinde ḫalīfetu'llāhdur. (16) Ve anuŋ heybeti ve şevketi bir derecede gerekdür (17) ki ḳaçan raʿiyyet anı görseler cümleten andan ḳorḳalar. **[P1 292a]** (1) Egerçi ḫiẕmetindendür ve bisāṭ-ı ḳurbetinden mehcūr (2) iseler daḫı ammā bizüm zamānumuzda olan selāṭīn (3) gerekdür kim siyāsetleri ʿadāletlerinden ġālib olup (4) heybetleri kemāl mertebe ola. Anuŋçün ki zamānemüzüŋ ḫalḳı (5) ekṣer ve kāḥt u ḳabāḥatile ārāste ve pirāstedürler. (6) Ve müteḳaddimīn gibi mütedeyyīn degüldürler. Bāṭınları sefāhat (7) u fesād ve buḫl ü şeḥnā ve ʿinād birle memlū ve ẓāhirleri "El-merʿu (8) taḥte lisānihi."[3410] ile maḫbūdurlar. Pes eger aralarında sulṭān-ı (9) zamān el-ʿiyāẕu bi'llāh żaʿīf ve naḥīf olup siyāset ve heybetsiz (10) olsa şeksiz bilāduŋ ḫarābına ve ʿibāduŋ ʿaẕābına müʾeddī (11) olup dünyāya ḫalel ve dīne zelel gelür. Ve emṣālde gelmişdür (12) ki bir yılda[3411] raʿiyyetüŋ[3412] itdügi ẓulm[3413] birbirine[3414] sulṭān yüz yılda (13) itmez. Ve ḳaçan ki raʿiyyet ẓulm pīşe **[H 198b]** idinseler Ḥaḳ (14) celle ve ʿalā anlaruŋ üzerine pādşāh-ı ẓālim ve cābir ve melik-i ġażūb-ı (15) ḳāhir musallaṭ ider. Nitekim ḥadīṣ-i şerīfde mesṭūrdur (16) ki: "Ve iẕā kānū ke-ẓālike yusallāṭu'llāhu ʿaleyhim şihārehum fe-yedʿu ḫiyārhum (17) felā yustecābu lehum." [3415] Ve hem ḥikāyetde rivāyet **[P1 292b]** (1) olınur ki bir gün Ḥaccāc bin Yūsuf'uŋ eline bir kimesne bir ḳamış (2) ṣundı. Ḳamışuŋ içinde bir yazılmış kāġad varıdı. Kāġadı (3) açup gördi ki yazılmışdur ki: "Allāh Teʿālā'dan ḳorḳ (4) ve Allāh Teʿālā'nuŋ ḳullarına cevr ü ẓulmi kemāl-i mertebede eyleme." Ḥaccāc (5) bu sözi okuduḳda minbere çıḳup feṣāḥat üzre kimesne (6) olmaġın eyitdi ki: "Eyyuhe'n-nās!"[3416] Taḥḳīḳā Ḥaḳ[3417] Teʿālā beni sizüŋ (7) üzerüŋüze musallaṭ eyledi ʿamelüŋüze göre. Pes eger ben şimdi (8) ölsem siz cevr ü teʿaddīden hergiz ḳurtılmazsız. Yaramaz ʿamelüŋüz (9) sebebiyle anuŋçün ki Allāh Teʿālā'nuŋ benüm gibi cābir ve ẓālim (10) ḳulları çoḳdur. Ben ölüp gidecek olursam benden beterini (11) sizüŋ üzerüŋüze musallaṭ ider." Ve bu beyti inşā itdi. **ʿArabiyye:**

(12) Vemā min-yedin illā yedu'llāhi fevḳahā
(13) Velā ẓālimin illā seyublī bi-ẓālim[3418]

(14) Büzürcmihr buyurmışdur ki: "Pādşāha lāyıḳ budur ki (15) siyāseti maḥallinde ola. Zīrā ki siyāsetsiz sulṭān ʿavāmuŋ (16) gözinde ḫaṭīr gözükmez. Ve ʿavām anuŋ üzerine

---

3410 İnsan, dilinin altında saklıdır.
3411 bir yılda: -H, L.
3412 raʿiyyetüŋ: +birbirine +bir +yılda H, L.
3413 ẓulm: ẓulmi H, L.
3414 birbirine: -H, L.
3415 "Bu şekilde olduğu zaman Allah onlara kötülerini musallat eder. Onların iyileri dua eder de (ancak) onlara icabet edilmez." Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).
3416 Ey insanlar!
3417 Ḥaḳ: Allāh H, L.
3418 Hiçbir el yoktur ki Allah'ın eli onun üzerinde olmasın. Hiçbir zalim yoktur ki Allah, ona başka bir zalim musallat etmesin.

cerī (17) olup anı ḳubḥıla ẕikr iderler. Görmez misin ki ḳaçan bir vilāyetde **[P1 293a]** (1) ʿavāmü'n-nāsdan bir kimesne ol vilāyete vālī olsa raʿiyyetden (2) ḫarc u ḫarāc u **[H 199a]** ḥisāb u kitāb almaḳ dilese evvel heybet ü (3) ṣalābetile anlara ḫitāb ider. Va cāh u mertebesini anlara bildirür. (4) Tā kim raʿiyyet andan ḳorḳsunlar. Zīrā bilür ki raʿiyyet evvelki (5) gözile aŋa baḳarlar ve bu bābda bir ʿacīb ḥikāyet rivāyet olınur."

(6) **Ḥikāyet**

Ebū Süfyān bin Ḥarb'uŋ bir oġlı varıdı (7) Ziyād bin Ebīh dimekile meşhūr ve maʿrūf idi. Aŋa Ziyād bin (8) Ebī Süfyān dimezleridi. Anuŋçün ki cāhiliyyet zamānında (9) mütevellid olup Ebū Süfyān nesebini nefy idüp benüm oġlum degüldür (10) diyü andan teberrā itdügi eclden İbn-i Ebīye ile yaʿnī atasınuŋ (11) oġlıdur dimekile maʿrūf olmış idi. Muʿāviye'ye beglik ve mülk (12) degdükde Ziyād'ı kendüye ḳarīb idüp ʿIrāḳ'uŋ (13) vilāyetine vālī ḳıldı. Ziyād ʿIrāḳ'a vuṣūl buldukda gördi kim (14) ʿIrāḳ'uŋ ekṣer ḫalḳı müfsid ü bāġī ve ḫarāmī vü yāġī ṭāʾifedür. (15) Pes cumʿa güni mescide varup minbere çıḳup ḫuṭbe idüp (16) ḫuṭbeden ṣoŋra eyitdi ki: "Va'llāhi eger sizlerden bir kimesneyi (17) ʿişā namāzından ṣoŋra evinden ve yurdından ṭaşra bulurısam **[P1 293b]** (1) elbette başını keserem." didi. "Gerekdür kim meclisde ḥāżır olanuŋuz (2) ġāʾib olana bu ḫaberi yitişdüre." Ṣoŋra münādīler emr idüp (3) üç gün bu sözi şehrde nidā itdiler. Dördünci günüŋ gicesi (4) ṣülüṣ-i leylden ṣoŋra bir miḳdār ḫadem ü ḫaşemile binüp şehri (5) ṭavāf eyledi. Sarāyına mürācaʿat itdügi zamānda gördi kim (6) bir Aʿrabī bāzār yirinde bir süri **[H 199b]** ḳoyunıla durur. Ziyād andan (7) suʾāl eyledi ki: "Yā Aʿrabī sen bu giç vaḳtde bu mevżiʿde (8) neylersin?" Aʿrabī eyitdi ki: "Ḳoyunı ṣatmaġa getürdüm bī-vaḳt (9) olmaġın bu maḳāmda bir zamān teveḳḳuf itdüm. Tā kim ṣabāḥ (10) olup ġanemi ṣatam ve şehrden gidem." didükde Ziyād eyitdi ki: (11) "Bilürem kim sözüŋde ṣādıḳsın. Ammā eger seni ʿafv idüp (12) öldürmeyecek olursam ḫalḳuŋ arasında meşhūr olur (13) ki Ziyād nidā itdürdügi emri kendü ṭutmaz diyü siyāsetüm fesāda (14) müʾeddī olur ve benüm heybetüm ḫalḳuŋ gözinde ḥaḳāret ve kesr bulur. (15) Pes iy Aʿrabī senüŋ ḥaḳḳuŋda cennet bu mevżiʿde ṭurmaḳdan (16) enfaʿ ve elyaḳdur." diyü boynını urdı. Andan geçüp her bulduġınuŋ (17) başın kesüp ṣabāḥa dek biŋ biş yüz ademüŋ başın kesdi. **[P1 294a]** (1) Ṣabāḥ olduḳda ḳapusında ʿibret içün[3419] bu başları[3420] ḫırmen (2) gibi yıġup ḫalḳa bu fiʿlden ḫavf ve hevl ṭārī olup (3) cezaʿlar ve fezaʿlar ḥāṣıl oldı. Ṣoŋra üçünci gicede (4) üç yüz miḳdārı ādem bulup anlaruŋ daḫı başların aldı. (5) Ve bu başlara ḳatup zirāʿatinüŋ maḥṣūli çeçini büyütdi. (6) Ḫalḳ bu ḥāli gördükde ġāyetile ḳorḳup giceyle evlerinden (7) ṭaşra çıḳmaġa cürʾet idemediler. Gelecek cumʿada minbere (8) çıḳup emr eyledi ki: "Şimdenṣoŋra dükkān ehli[3421] (9) gerekdür kim[3422] dükkānını giceyle[3423] ḳapamaya ve żāyiʿ olan nesnenüŋ (10) ġarāmetini çekmek benden bile." didükde ol gice kimesne[3424] dükkānını (11) ḳapamadı. Yarınki **[H 200a]** günde dergāhına bir ṣarrāf gelüp ʿarż eyledi (12) ki: "Bu gice dört yüz altun benüm dükkānumdan serīḳa olındı." (13) Ziyād eyitdi ki: "Żāyiʿ olduġını inandurabilür misin?" (14) Ṣarrāf didi ki: "Bi'smi'llāh." Ziyād and virüp ḫazīnesinden (15) dört yüz altunı ödedi. Ammā ṣarrāfa ışmarladı ki: "Bu ḳażiyyeyi (16)

3419 ḳapusında ʿibret içün: -H, L.
3420 başları: +ʿibret +içün +ḳapusında H, L.
3421 ehli: +giceyle H, L.
3422 gerekdür kim :-H, L.
3423 giceyle: -H, L.
3424 kimesne: kimse H, L.

fāş itmeye.” Cumʿa güni olduḳda yine minbere çıḳup eyitdi ki: (17) “Fulān ṣarrāfuŋ dükkānından dört yüz sikke altun serīḳa **[P1 294b]** (1) olınmışdur. Ve siz ki şehrüŋ ḫalḳısız cümleten bu meclisde ḥāżırsız. (2) Eger serīḳa olınan mālı redd iderseŋüz[3425] fe-bihā ṣāḥibi mālını (3) alup ḫāline gider. Ve illā emr iderem ki hīçbir kimesneŋüzi (4) mescidden çıḳartmayup fi’l-ḥāl boyunlaruŋuzı ururlar.” diyü (5) ḫalḳ ittifaḳ idüp aralarında sarıḳ u marıḳ kim varısa (6) ele virüp ṣarrāfuŋ altunları yüzi ṣuyıyla Ziyād’uŋ (7) ḥużūrına getürdiler. Pes Ziyād ḫayrsızlaruŋ boynın urdurup (8) ḫalḳdan suʾāl eyledi ki: “Baṣra’nuŋ ḳanḳı maḥallesidür (9) ki emniyyetile aŋılmaz?” Ḫalḳ eyitdiler ki: “Benī el-Eẕdek (10) maḥallesidür.” Ziyād emr eyledi ki: “Varuŋ bir ġāyetile[3426] girān bahā (11) ḫaftān kimesne görmedin ol maḥallenüŋ ṣoḳaḳında bıraġuŋ.” (12) Pes Ziyād’uŋ emrini ṭutup bu fiʿlden nice gün geçdükde (13) ol maḥalleden ve ṭurduġı maḥalden almaḳ degül ki yirini daḫı[3427] değişdürmeġe (14) ḳādir olmadılar. Ṣoŋra Ziyād eyitdi ki: “İnne’s-siyāsete (15) ḫayru’l-eşyāyi.” Yaʿnī siyāset her nesneden yigrekdür. Etbāʿı (16) ve eşyāʿı didiler ki: “Gerçeksin lākin sen Müsülmānlara raḥm (17) itmezsin ve çoḳ ḫalḳ[3428] helāk idersin.” **[H 200b]** Cevābda eyitdi ki: **[P1 295a]** (1) “Üç günden evvel ben anlara tenbīh itdüm idi. Yaramazlıḳlarından (2) mütenebbih olmayup başlarına gelen ʿamellerinüŋ şūmluġındandur.” (3) didi.

Faṣl

Pādşāha lāyıḳ degüldür ki (4) ekṣer-i ʿömrini şaṭranc u nerd ü şürbe ve ṭob oynanmaġa ve av avlamaġa (5) żāyiʿ eyleye. Anuŋçün ki bu efʿāl anı ḫalḳuŋ eşġāl (6) ü aʿmālinden alıḳor. Ve anlaruŋ maḥāyifini ṣormaḳ ferdāya (7) ṣaldurur. Pes her vaḳt içün bir ʿamel gerekdür ve ḳaçan ki (8) vaḳt elden gide rinc ü ḫüsrān ve sūd u ziyān ve sürūr u (9) aḫzān[3429] bilinmeyüp ʿömr-i şerīfde noḳṣān ḥāṣıl olur. (10) Ve mā-teḳaddemde gelen begler ʿömrlerinüŋ güni dört ḳısm itmişler imiş. (11) Bir ḳısmı Allāh Teʿālā’nuŋ ʿibādeti içün. Ve bir ḳısmı umūr-ı salṭanat ve (12) inṣāf-ı maẓlūmīn içün. Ve ʿulemā vü fużalā vü ʿuḳalā ile[3430] tedbīr-i (13) memleket içün muṣāḥabet ve mücāleset idüp cumhūruŋ siyāseti (14) ve merāsimüŋ tenfīẕi ve mekātibüŋ kitābeti ve ilçilerüŋ (15) infādı içün imiş. Ve bir ḳısmı ekl ü şürb ve nevm ü temettiʿ-i (16) dünyevī vü tezevvüd ve feraḥ u sürūrdan ḥaẓ almaḳ içün imiş. (17) Ve dördünci ḳısmı av avlamaḳ ve ṭob oynamaḳ ve ḳabaḳ atmaḳ **[P1 295b]** (1) ve bunlara müşābih nesneler içün imiş. Ve Behrām-ı Gūr ki (2) teʿaddī vü cevr[3431] iden kimesne[3432] ile aŋılur. Maʿa-hāẕā günini iki ḳısm (3) itmişidi. Bir ḳısmında meṣāliḥ-i nāsı görür idi. Ve bir ḳısmında (4) nefsine rāciʿ olan rāḥat u istirāḥat ider idi. Ve dükeli (5) ʿömrinde bir güni tamām bir ʿamele ṣarf itmez idi.Ve Nūşīrevān-ı (6) ʿĀdil’üŋ ʿādeti bu idi ki ḫiẕmetkārlarına **[H 201a]** emr idüp (7) tā kim memleketinüŋ yüksek yirlerine çıḳup ḫalḳuŋ evlerine (8) naẓar iderler idi. Ḳanḳı evden ki tütün çıḳmasaydı aŋa varup (9) ḥālinden suʾāl[3433] iderler idi. Eger faḳr u fāḳaları olup (10) ġamdan ve hemden od yaḳmaġa ve yimek bişürmeġe iḳtidārları (11) olmasaydı

3425 iderseŋüz: idersiz H, L.
3426 ġāyetile: -H, L.
3427 daḫı: -H, L.
3428 ḫalḳ: ḫalḳı H, L.
3429 aḫzān: ahzāf H, L.
3430 ile: içün H, L.
3431 cevr: cevr ile H, L.
3432 iden kimesne: -H, L.
3433 suʾāl: istifsār H, L.

Nūşīrevān'a varup anlaruŋ hāllerini ʿarż iderler (12) idi. Tā kim Nūşīrevān faḳr u fāḳaların defʿ idüp faḳrdan (13) ġināya yitişdürür idi. Ve daḫı pādşāha vācibdür ki (14) rıżā virmeye kim ḫiẕmetkārları raʿiyyetüŋ mālından "bi-ġayr-ı ḥaḳḳin"[3434] (15) bir ḥabbe taṣarruf ideler. Zīrā ki az nesneye rıżā çoḳ nesneye (16) müʾeddī olur. Nitekim Şeyḫü'l-ʿĀrifīn Saʿdī-yi Şīrāzī buyurur:

(17) Be-nīm beyża ki sulṭān sitem revā dāred
Zenend leşker-i yāneş hezār murġ be-sīḫ[3435]

[P1 296a] (1) **Ḥikāyet**

Rivāyet olınur ki Nūşīrevān bir ḫiẕmetkārını ḥükm (2) itdügi vilāyetüŋ birine ʿāmil idüp göndürdükde her yıl (3) gelen ḫarācından ziyāde üç biŋ dirhem göndürdi. Nūşīrevān (4) emr idüp zevāʾidi ṣāḥiblerine redd itdürüp ʿāmil olan (5) ḫiẕmetkārını ṣalb itdürdi. Ammā bu zamānda üç biŋ dirhem (6) degül ki[3436] eger cümle Müsülmānlaruŋ cemīʿ emvālini bir ʿameldār ẓulmile alup (7) beglerümüze getüre. Ve beglerüŋ daḫı ʿilmi[3437] muḥīṭ ola ki bu māl (8) ẓulm-i ṣarīḥile taḥṣīl olınmışdur. Anaları südi gibi emüp (9) ol ẓālim ʿāmile müsteḳīm kimesnedür diyü tesmiye idüp (10) ḫazīneye saʿyi vardur diyüp aŋa daḫı ʿālī manṣıb virüp ḳıyāmete (11) dek laʿnet ve her dü ṣıfatıyla muttaṣıf olup ʿāḳıbetü'l-emr (12) nāṣib ü manṣūb maḫẕūl ve menkūb cehenneme gidüp **[H 201b]** bu āyet-i (13) kerīmeye ol şūm leyīme vaṣfu'l-ḥāl olur ki: "*Yevme yeʿaḍḍü'ẓ-ẓālimü* (14) *ʿalā-yedeyhi yeḳūlü yā leytenī't-teḫaẕtü meʿa'r-resūli sebīlen* (15) *yā veyletā leytenī lem-et-teḫiẕ fulānen ḫalīlen.*"[3438] **Naẓm:**

(16) Nigūkār perver ne bīned bedī
Çü bed perverī ḫaṣm cān-ı ḫōdī

(17) Mekon ṣabr ber-ʿāmil-i ẓulm-i dost
Ki ez-fer bihī bāyedeş kend pōst

[P1 296b] (1) Ḫudā ters bāyed emānet güzār
Ez u gez to ḳūter tersed emīneş medār

(2) Emīn bāyed ez-dāver endīşenāk
Ne ez-refiʿ dīvān ü zecr ü helāk[3439]

[3434] Haksız yere.
[3435] Eğer sultan yarım yumurtalık zulmü reva görürse; askerleri bin tavuğu şişe geçirirler.
[3436] ki: -H, L.
[3437] daḫı ʿilmi: ʿilmi daḫı H, L.
[3438] "O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: 'Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!" (Furkân, 25/27-28)
[3439] İyi yöneten kötülük görmez. Kötü yöneten kendi canına düşmandır. Dostunun zulmünün sebebine sabretme. Güçlü de olsa derisini soymak gerekir. Emanetini Allah'tan korkanın yanına bırakmalısın. Senden korkandan emin olma. Emin insan Allah'ı düşünmesinin hatrına emanete sahip çıkar. Mahkeme, işkence ve helakın hatrına değil.

(3) Pes her sulṭān ki raʿiyyetden bir dirhem cevr ü ẓulmile alup (4) ḫizānesine ḳor. Şol kimesneye beŋzer ki bir dīvāruŋ esāsını (5) yapup ḳurımadan anuŋ üzerine ʿaẓīm binālar eyleye. Pes ne esās (6) ḳalur ve ne dīvār ve ne binā. **Naẓm:**

Raʿiyyet esāsest ve sulṭān binā
(7) Binā ez-esāsest ūrā fenā[3440]

Ve buyurmışlardur ki: "Her pādşāh (8) kim ḫazīnesini[3441] raʿiyyetüŋ mālından maʿmūr eyleye. Şol (9) kimesneye beŋzer ki dīvārınuŋ esāsından (10) ṭopraḳ ḳazup evinüŋ ṭāmını anuŋıla ṣuvaya. Ve daḫı pādşāha (11) lāyıḳ budur ki raʿiyyetden aldugı ḳadr-i muʿayyen üzerine (12) ola. Ve baḫşişi daḫı ḳadr-i muʿayyen üzere ola. Zīrā ki bu iki (13) emrüŋ her birisi içün ḥadd-i muʿayyen taḳdīr olınmışdur. Nitekim (14) bu bābda bir ḥikāyet rivāyet olınmışdur.

Ḥikāyet

(15) Mervīdür ki Meʾmūn Ḫalīfe bir günde dört kimesneyi (16) vālī idüp her birini bir vilāyete göndürdi. Ḫorāsān'uŋ (17) menşūrını birine virüp üç biŋ **[H 202a]** altun deger bir ḫilʿatile **[P1 297a]** (1) muḫallaʿ eyledi. Ve birine Ḫuzistān vilāyetini virüp (2) aŋa daḫı anuŋ gibi ḫilʿat virdi. Ve birini Mışr'a vālī (3) idüp aŋa daḫı üç biŋ altun deger bir ḫilʿat (4) virdi. Ve dördünci kimesneyi Ermeniyye'ye beg idüp (5) anlara göre bir ḫilʿat virdi. Ṣoŋra Mūbed-i Mūbedān'ı (6) getürdüp[3442] andan suʾāl eyledi ki: "Mā-teḳaddemden bu (7) zamāna gelince ʿAcem pādşāhları salṭanatları (8) zamānında bu nevʿ baḫşiş itdükleri var mıdur? Ve hem (9) şöyle istimāʿ olınur ki anlar dört yüz altundan (10) ziyāde ḫilʿat ve baḫşiş virdükleri maʿlūm degüldür." (11) didükde Mūbedān eyitdi ki: "Eṭāla'llāhu (12) beḳāʾe'l-Emīrü'l-Müʾminīn."[3443] "ʿAcem beglerinüŋ üç ḥālleri varıdı (13) ki sizlerde anuŋ birisi yoḳdur. Birisi oldur ki (14) anlar raʿiyyetden her ne alsalar idi ḳadr-i muʿayyen üzre (15) alurlarıdı. Ve anlara virdüklerinüŋ daḫı miḳdārını[3444] taʿyīn (16) idüp virürleridi. İkinci oldur ki anlar raʿiyyetden nesne (17) almazlar idi. İllā cāʾizü'l-aḫẕ olanı ve cāʾizü'l-iʿṭā **[P1 297b]** (1) olan kimesneye virürleridi. Üçünci ol idi[3445] ki (2) günehkārdan ġayrı kimesne anlardan ḳorḳmaz (3) idi." Meʾmūn Ḫalīfe bu sözleri işidicek Mūbed-i (4) Mūbedān'a "Ṣadaḳte"[3446] diyüp ġayr nesne söylemedi. Pes (5) Meʾmūn Ḫalīfe murād idindi ki Nūşīrevān'uŋ (6) ṣūretini ve şeklini ḥayātında ne vechile idügini göre. (7) Emr eyledi tā kim ḳabrini açdılar. Gördi ki (8) gövdesi aṣla çürimeyüp ḥüsni ṣuyıla ve güzelligi (9) ṭarāvetile ḳalup kefeni ve sāʾir libāsı daḫı çürimeyüp (10) barmaġında bir ḫātem varıdı ki ḳaşı ṭaşı yāḳūt-ı (11) aḥmer idi. Ve memleketinüŋ ḫarācı **[H 202b]** deger idi. Ve Meʾmūn (12) anuŋ gibi ṭaş görmiş degülidi. Ve ol yüzükde (13) bu kelimeler ḳazılmış idi ki "**Bih mih ne mih** (14) **bih**." Yaʿnī "Her eyü kimesne uludur. Ne kim her ulu (15) kimse[3447] eyüdür." Pes Meʾmūn yine Nūşīrevān'ı defn (16) itdürüp

---

[3440] Halk esastır, sultan sonradan meydana gelir. Sonradan meydana gelen sultan esastan değildir, o gelip geçicidir.
[3441] ḫazīnesini: ḫizānesini H, L.
[3442] getürdüp: getürüp H, L.
[3443] Allah, Müminlerin Emîri'nin bekasını uzun etsin.
[3444] miḳdārını: miḳdārını daḫı H, L.
[3445] ol idi: oldur H, L.
[3446] Doğru söyledin, sadıksın.
[3447] kimse: kimesne H, L.

ḫazīnesinden bir altunlu ḫaftān getürdüp (17) Nūşīrevān'ı anuŋıla örtdiler. Ammā Meʾmūn'uŋ bir ḳulı **[P1 298a]** (1) Meʾmūn bilmedin ol yüzüge ṭamaʿ idüp Nūşīrevān'uŋ (2) barmaġından çıḳarmış imiş. Meʾmūn maʿlūm idindükde (3) ḫiẕmetkārı öldürüp **[L 139b]** ḫātemi yine Nūşīrevān'uŋ (4) barmaġına ṭaḳdurdı. Ve buyurdı ki: "Bu fīʿl ḳıyāmete (5) dek beni faż̄īḥat idüp nebbāşlık adıyla beni işṭihār (6) ider idi." li-Müʾellifihī:

Zi-şerr-i ṭamaʿ rev be-ḥaḳ kon penāh
(7) Ṭamaʿ mīkoned rūy-ı merdüm-siyāh[3448]

Ḥikāyet

(8) İskender-i Dārā der-i Cemşīd ferʿazīmet sefer-i bā-ẓaferde iken (9) bir gün ḥükemā cemāʿatinden suʾāl idüp buyurdı ki: (10) "Baŋa ḥikmetden bir yol gösterüŋ ki ol yola (11) sālik olduġumda benüm aʿmālüm ve eşġālüm iḫkām (12) ve itḳān u itmām üzere ola." didükde ḥükemānuŋ (13) mihteri ve bihteri buyurdı ki: "İy pādşāh-ı ʿālem-penāh! (14) Evvelā gerekdür ki ḳalbüŋde hīçbir (15) şeyʾüŋ ne maḥabbeti vü meveddeti ve ne buġżı ve ʿadāveti ola. (16) Anuŋçün ki ḳalbüŋ ḫāṣiyyeti ismi gibidür. Yaʿnī ḳalbe (17) andan ötürü ḳalb didiler ki müteḳallibdür. Ḥālden ḥāle döner **[P1 298b]** (1) ve daḫı fikr üzerine olmaḳ gereksin. Ve fikri kendüŋe (2) vezīr veʿaḳlı muṣāhib ü müşīrile ve saʿy eyle ki (3) gice uyanuḳ **[H 203a]** olasın. Ve meşveretsiz bir emre şürūʿ (4) eylemeyesin veʿadl ü inṣāf ve dād ü intiṣāf vaḳtinde (5) meyl ü muḥābādan müctenib olasın. Ḳaçan ki bu ṣıfātıla (6) muttaṣıf ve bu aḳvāle muʿterif ve bu efʿāle muġterif olduŋ (7) cemīʿ eşyā saŋa tābiʿ olup eşyāda iḫtiyāruŋıla (8) mutaṣarrıfsın diyü buyurdılar daḫı pādşāha lāyıḳ budur (9) ki ṣāhib-i ḥilm ve vaḳār ola. Ve umūrda ivici ve (10) sebüksār olmaya ki: "El-ʿaceletun mine'ş-şeyṭāni (11) ve't-teʾennī mine'r-Raḥmāni." [3449] "Ṣadaḳa Resūlu'llāh." [3450]

Meşnevī:

(12) Mekr-i şeyṭānest taʿcīl ü şitāb
Luṭf-ı Raḥmānest ṣabr u iḫtisāb[3451]

(13) Bā-teʾennī geşt mevcūd ez-Ḫudā
Tā be-şeş rūz īn zemīn u çerḫā

(14) Verne ḳādir būd kū ez-kāf u nūn[3452]
Ṣad zemīn der-yek-dem āverdī burūn[3453]

(15) Īn teʾennī ez-pey-i taʿlīm-i tust

[3448] Hırsın şerrinden Allah'a sığın. Hırs insanların yüzünü karartır.

[3449] Abdu'l-Müheymin ibnu Abbâs ibni Sehl ibni Sa'd es-Saîdî, babası tarikiyle dedesinden naklediyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: "Teenni Allahutaala'dandır, acele de şeytandan" [Tirmizî, Birr 66; (2013).] (Canan, 2001: 16, 320).

[3450] Resulullah doğru söyledi.

[3451] *Mesnevî*'deki "Ki teʾennī hest ez-Raḥmān yakīn/Hest taʿcīlest zi-şeyṭān-ı laʿīn" beyti üç nüshada da "Mekr-i şeyṭānest taʿcīl ü şitāb/Luṭf-ı Raḥmānest ṣabr u iḫtisāb" şeklinde yazılmıştır.

[3452] *Mesnevî*'deki "kon feyekūn" ifadesi üç nüshada da "ez ḳāf u nūn" şeklinde yazılmıştır.

[3453] *Mesnevî*'deki "Ṣad zemīn u çarḫ āverdī burūn" mısraı üç nüshada da "Ṣad zemīn der-yek-dem āverdī burūn" şeklinde yazılmıştır.

Ṣabr kun der-kār-ı dirāver dürüst[34543455]

(16) **Ḥikāyet**

Nūşīrevān'uŋ vezīri Yunan Nūşīrevān'a (17) neṣāʾiḥ ü veṣāya yazup **[L 140a]** göndürdi ki cümleden biri budur **[P1 299a]** (1) ki: "İy pādşāh-ı ʿālem! Senüŋile dāʾim dört nesne (2) lāzımdur: ʿAdl ʿaḳl ṣabr ḥayā. Ve senden (3) dört nesne ıraḳ olmaḳ gerekdür: Tīzlik (4) ve ululık ve göŋül ṭārlıġı ki buḫlden ʿibāretdür (5) ve düşmanlıḳ. Daḫı iy pādşāh-ı zamān! Maʿlūmuŋ olsun (6) ki senden öŋdin olan selāṭīn dünyādan gidüp (7) bāḳī ḳalmadılar. Ve senden ṣoŋra gelecekler gelmediler. Pes (8) saʿy eyle[3456] tā kim[3457] zamānuŋda olan begler ve reʿāyā (9) senüŋile dost olup saŋa müştāḳ olalar."

Ḥikāyet

(10) Nūşīrevān-ı ʿĀdil **[H 203b]** bahār günlerinden bir gün seyrān (11) içün ata binüp gördi kim eşcār ezhār u eşmārıla (12) bārdār ve arāżī zirāʿatile muʿcib-i zurrāʿ ve mugīẓ-i (13) küffārdur. Ve kürümde olan ʿanāḳīd-i ʿineb (14) ve naḫīlde olan ʿarāçīn-i pür-ruṭab encüm ü kevkeb (15) gibi ẕātü'l-envārdur. Atından inüp Haḳ Teʿālā'ya (16) şükürler idüp türāb ādāb üzerine "*Ḫarre rākiʿan ve enāb.*"[34583459] (17) olup secde-i şükrde bāde-nūş gibi sekrde **[P1 299b]** (1) ʿacz ü inkisār āşkār ve iẓhār eyledi. Secdeden baş (2) ḳaldurduḳda yanında olan aṣḥāb-ı ẕevī'l-elbābına ḫiṭāb (3) idüp buyurdı ki: "Yıluŋ ucuzlıġı ve şin gelmesi (4) pādşāhuŋ ʿadāletinden ve reʿāyā ḥaḳkında ḥüsn-i niyyeti olup (5) anlara iḥsānlar idüp kerem ü fażlındandur. Allāh Teʿālā (6) Ḥażreti'ne çoḳ şükrler ki benüm ḥüsn-i niyyetümi ṣafā-yı (7) ṭaviyyetümi cemīʿ eşyāda iẓhār ve aʿlā vü ednā āşkār (8) eylemişdür."

Ḥikāyet

Mellāḥān-ı biḥār-ı aḫbār (9) ve seyyāḥān-ı bīdāʾ-yı esrār şöyle rivāyet ve ḥikāyet itmişlerdür (10) ki yine bir gün Nūşīrevān ava gidüp av ardınca (11) ṣaydgāhdan dūr olup ve ḫadem ü ḥaşemden mehcūr düşüp (12) ġāyetile ṣuṣadı. Iraḳdan bir köy gözüküp ol köye (13) ʿazīmet idüp bir köylünüŋ ḳapusına varup içmege (14) ṣu istedi. Ol evden bir ḳızcuġaz ṭaşra çıḳup **[L 140b]** (15) Nūşīrevān'a baḳup yine eve girüp şeker ḳamışlarından (16) bir ḳamışı ṣıḳup bir miḳdār ṣu ḳatup bir ḳadeḥe **[H 204a]** (17) ḳoyup getürüp Nūşīrevān'a ṣunduḳda Nūşīrevān **[P1 300a]** (1) ḳadeḥe bakdı. Gördi kim ṣāfī degüldür.

3454 *Mesnevî*'deki "Ki ṭaleb āheste bāyed bī-sukust" mısraı üç nüshada da "Ṣabr kun der kār-i dirāver dürüst" şeklinde yazılmıştır.

3455 Acele ve çabukluk, şeytanın hilesidir. Sabır ve tedbir, Allah'ın lütfudur (ç.n.). Tanrı tarafından teenni ile yaratıldı, altı günde yeryüzü ile gökler. Yoksa kadirdi 'Ol dedi mi olur" hükmüyle, yaratırdı yeryüzünü gökleri (Kanar, 2014: I, 764-765). İşte bu yavaşlık sana bunu öğretmek içindir. İşte sabretmek o işi doğru kılar (ç.n.).

3456 saʿy eyle: lāzımdur H, L.

3457 tā kim: -H, L.

3458 Ayetteki "rākiʿan" kelimesi üç nüshada da "sāciden" şeklinde yazılmıştır.

3459 "Dâvûd dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.' Dâvûd bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek **secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi**" (Sâd, 38/24).

İçinde (2) çör çöp vardur. Nā-çār olup bir miḳdār içüp (3) ḳızcuġaza[3460] eyitdi ki: “Ṣābāş ne güzel ṣu olur (4) n’olaydı ki şöyle mükedder olmayaydı.” didükde (5) ḳızcuġaz didi ki: “Ben anı ḳaṣdıla mükedder (6) eyledüm. Anuŋçün ki gördüm ki sen ġāyetile ṣusızsın (7) eger ṣu ṣāf[3461] ola idi bī-teḥāşī yek ḍarb ol (8) ṣuyı içeridüŋ. Ve saŋa żarar ider idi. Kudūret (9) sebebi ile yap yap içdüŋ ve żararını görmedüŋ.” (10) didükde Nūşīrevān ol ḳızcuġazuŋ ʿkelām-ı ḫōş-fercāmından (11) ẕekā-yı fiṭrat ve ẕekā-yı fiṭnat ve ṣafā-yı (12) niyyet maʿlūm idinüp andan ṣordı kim: “Bu şerbeti (13) ḳaç ʿaded ḳamışdan eyledüŋ?” Kızcuġaz eyitdi kim: (14) “Bir ḳamışuŋ ṣıḳındısıdur.” Nūşīrevān taʿaccüb gelüp (15) ol köyüŋ maḥṣūl defterini ṭaleb idüp gördi kim (16) az hāṣıl baglamışlardur. Kendü nefsiyle eyitdi kim: (17) “Bir köyüŋ kim bir ḳamışından şu deŋlü şerbet ḥāṣıl olur **[P1 300b]** (1) bu miḳdār ḫarāc andan almaḳ azdur.” Ḫarācını artuġ almaġa (2) niyyet eyledi. Nice zamāndan ṣoŋra Nūşīrevān’uŋ (3) yolı yine ol köye uġrayup evvel varduġı ḳapuya (4) yine varup ṣu istedi. Evvelki ḳızcuġaz yine ṭaşra (5) çıḳup gördi kim sābıḳda ṣu isteyen kimesnedür. (6) Ṣu getürmege içerü girüp ḫaylī zamān eglenüp saʿy-i (7) belīġ ile üç ḳamışdan bir miḳdār şerbet çıḳarup **[H 204b]** (8) Nūşīrevān’a getürdi. Nūşīrevān buyurdı ki: (9) “Ne çoḳ eglendüŋ?” Ḳızcuġaz didi ki: “Evvel bir ḳamışdan (10) ḥāṣıl itdügüm şerbeti bu kerre üç ʿadedden (11) ancaḳ ḥāṣıl oldı.” Nūşīrevān sebebinden suʾāl (12) itdükde cevāb virüp eyitdi kim: “Vārise (13) sulṭān niyyetini **[L 141a]** bir dürlü daḫı eylemişdür. Anuŋçün[3462] ki[3463] (14) işidürüz ki her ḳaçan pādşāh bir ḳavmüŋ (15) ḥaḳḳında niyyetini müteġayyir ḳılsa ol ḳavmüŋ arasında (16) ḫayr u bereket ḳalmaz.” didükde Nūşīrevān gülüp (17) ḫarāc arturmasınuŋ fikrini żamīrinden giderüp ol **[P1 301a]** (1) ḳızcuġazı erkān-ı devletinüŋ birisiyle nikāḥlandurup (2) ol köyi aŋa temlīk itdi. Ve ḥüsn-i fiṭnatından (3) ve luṭf-ı fiṭratından müteʿaccib olup aŋa hezār āferīn (4) buyurdı.

Ḥikmet

Ḥükemā ve fużalā buyurmışlar (5) ki: “Ḫalḳuŋ ṣādıḳları üç ṣınıfdur. Birisi (6) enbiyādurlar aleyhimü’s-selām. Ve ikincisi pādşāhlardur. (7) Ve üçüncisi budalā ve ceḥānīndürler.” Ve daḫı buyurmışlar (8) ki: “Sekr cünündur ve mecnūn sekrāndur. (9) Cünūn sekr-i bāṭınīdür. Ve sekr-i cünūn ẓāhirīdür. Vay (10) şol kimesnenüŋ ḥāline ki dāʾimā ġafletüŋ ser-ḫōşıdur. (11) Nitekim şāʿir-i ʿArab buyurmışdur ki **şiʿr:**

(12) **Men eskerethu’l-ḫamru fī-sürʿatin**
(13) **Femā ʿaleyhī in ṣaḥā min-ḫacel**
(14) **Ve men yekün bi’l-mulūḳi ẕā sekretin**
(15) **Yeshu iẕā me’l-mulku’nteḳal**

(16) **Tercüme li-Müʾellifihī:**

feʿilātün feʿilātün feʿilün

Ḫamr-ı ẓāhir ser-ḫoşuŋ ser-ḫoşlıġı
(17) Ġam degül ayıḳ olup olsa ḫacīl
[P1 301b] (1) Begligüŋ ḫamrıyıla ser-ḫoş olan

[3460] ḳızcuġaza: -H, L.
[3461] ṣāf: ṣāfī H, L.
[3462] Anuŋçün: Zīrā H, L.
[3463] ki: -H, L.

(2) Ayıḳ olmaz **[H 205a]** mülk olınca müntaḳil

(3) Pes ġāyetile ayıḳ pādşāh oldur ki salṭanatınuŋ (4) sekrinden ṣāḥī ve şemşīr-i tedbīrile vech-i (5) arżdan fısḳ u fücūrı māḥī ola. Ve şuġl ü ʿamelinüŋ (6) muḳdemi muʿtemed ve āmīn ve hem-nişīni nāṣiḥ ü muʿīn ola. (7) Ve sulṭānuŋ ʿalāmeti oldur ki vizāretini bir müʾnetine ve (8) meʿūnetine muḥtāc kimseye teslīm idüp (9) vizāret manṣıbında mezbūr vezīri müstedīm ḳılup (10) faḳr u fāḳası münḳażī vü zāʾil ve ġinā vü istiġnā ḥāṣıl (11) itdükde anı ʿazl idüp yirini anuŋ gibi bir kimseye[3464] (12) daḫı tevcīh eyleyüp salṭanatı tamām olınca ḥāli (13) bu minvāl üzre ola. Bunuŋ gibi pādşāhuŋ meṣeli (14) şol kimesnenüŋ meṣeline beŋzer ki bir ṭıflı (15) terbiyyet eyleyüp bulūġ mertebesine varup iʿmāl-i (16) aʿmāle ḳādir ve iştiġāl-i eşgālde māhir olduḳda (17) anı ḳatl idüp **[L 141b]** istīṣāl eyleye. Ve zamānumuzda olan **[P1 302a]** (1) beglerüŋ ḥāli budur ki memleketüŋ tedbīri içün (2) hirri birden ve şaʿīri bürden bilmez kimesneyi vezīr ü (3) müşīr idinürler. Ve umūr-ı memleketi ve hükm ü ḥükūmeti (4) aŋa ışmarlayup "Küllühüm rāʿin ve küllüküm mesʾūlun (5) ʿan-raʿiyyetihī."den[3465] ġāfil ve fikr-i maʾāl ve ṭareyān-ı zevālden (6) zāhildürler. Şeyḫü'l-ʿĀrifīn Saʿdī Şirāzī bu bābda (7) buyurmışdur ki **naẓm:**

Geret memleket bāyed ārāste
(8) Medihkār-ı muʿẓem be-nevḫāste

Sipeh-rā mekon pīş rev cuz kesī
(9) Ki der-cenghā būde bāşed besī

[H 205b] Be-ḫordān mefermāy kār-ı duruşt
(10) Ki sindān neşāyed şikesten be-moşt

Ne-ḫāhī ki żāyiʿ şeved rūzigār
(11) Ber-nā-kār dīde mefermāy kār

Do ten perver iy şāh-ı kişver guşāy
(12) Yekī ehl-i rezm ü düvüm ehl-i rāy

Zi-nām āverān gūy-ı devlet bered
(13) Ki dānā vü şimşīr zen pervered

Ḳalem zen nigehdār u şimşīr zen
(14) Ne muṭrib ki merdī ne-yāyed zi-zen

Ne merdīst düşmen der-esbāb-ı ceng
(15) To medhūş-ı sāḳī vü āvāzi ceng

Besā ehl-i devlet be-bāzī nişest

[3464] kimseye: kimesneye H, L.

[3465] "**Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.** Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobanıdır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz" (Buhârî, Cum'a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâret 20. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İmâret 1, 13; Tirmizî, Cihâd 27).

(16) Ki devlet berefteş be-bāzī zi-dest[3466]

ʿÖmer bin ʿAbdu'l-ʿAzīz (17) ḫalīfe olduḳda Ḥasan-ı Baṣrī Ḥażretleri'ne ḫaber göndürdi kim: **[P1 302b]** (1) "Sizüŋ muṣāḥiblerüŋüzden bir kimesne bu cānibe göndürüŋ tā kim (2) begligümde baŋa nāṣiḥ ve emīn ü muṣāhib ve muʿīn ola." (3) Ḥasan-ı Baṣrī raḥmetu'llāh buyurdı ki: "Göndürdügüm kimesne (4) yā ṭālib-i dünyādur ki[3467] andan saŋa naṣīḥat vücūda gelmez. (5) Veyāḫūd ṭālib-i ʿuḳbā vü Mevlā'dur. Ve ol saŋa baş ḳoşup (6) saŋa meyl ü raġbet eylemez. Pes sulṭān-ı zamāne cāʾiz degüldür (7) ki vizāretini veyāḫūd aʿmālinden bir ʿamelini nā-ehl kimesnelere (8) sevḳ eyleye. Anuŋçün ki sevḳ-i aʿmāl nā-ehl (9) ve bī-kemāle ve bed-aṣl u bed-fiʿāle memleketüŋ iḫtilāline (10) ve salṭanatuŋ zevāline sebebdür. Nitekim şāir buyurur **şiʿr:**

(11) El-beytu lemmā ḥāne minhu ḫarābuhu
Ẓahera't-teḫallulu min-esāsi'l-ḥāyiṭī

[L 142a] (12) Ve iẕā tevellā el-mülkü ʿan-erbābihī
[H 206a] Ve'lā'l-umūra li-külli ḳavmin sāḳiṭi

(13) **Tercüme li-Müʾellifihī:**

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

Çü vaḳti geldi ki bir ev yıḳılsa ser-tā-ser
(14) Bulur ḫarāb u teḫallül esās-ı ḥāyıṭdan

(15) Ḳaçan ki yüz çevüre mülk ü devlet ehlinden
(16) Umūr-ı mülke ider vālī ḳavm-i sāḳıṭdan

(17) İmām-ı Hümām buyurur ki: "Selāṭīne ḫiẕmet eyleyen kimesne **[P1 303a]** (1) gerekdür ki şāʿirüŋ ḳavliyle ola ki **şiʿr:**

(2) İẕā ḫademte'l-mulūke fālbesī
Mine't-teveḳḳī eʿazze melbesī

(3) Va'dḫūl iẕā mā-deḫalet aʿmā
Va'ḫruc iẕamā ḫarecte aḫresi

(4) **Tercüme li-Müʾellifihī:**[3468]

[3466] Memleketin mamur olmasını istiyorsan; büyük işleri yeni yetişenlere verme. Savaşlarda çok bulunmuş insandan başkasını askere kılavuz yapma. Büyük işleri küçüklere buyurma. Çünkü örsü yumruk ile parçalayamazsın. Büyük işlerin zamanında başarılmasını istiyorsan, iş yapmamışlara iş buyurma. Ey ülkeler fethetmek isteyen şah! İki sınıf insana önem ver. Biri savaşa hazırlananlar, bir diğeri tedbir sahibi insanlar. Ancak âlimler ile kılıç çalan kahramanları besleyen padişahlar daha büyük devletlere nail olurlar. İnsanlar için iki büyük meziyet var: Biri kalem, diğeri kılıç sahibi olmak. Düşman sefere hazırlanmışken, senin çalgıcılar arasında eğlenmeye dalman mertlik değildir. Nice devlet sahibi insan bu oyunlara dalmış ve son oyunla birlikte devlet elinden çıkıp gitmiştir.

[3467] ki: kim H, L.

[3468] Tercüme li-Müʾellifihī: -H, L.

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Beglere ḫizmet iden kimseye lāzımdur kim
(5) Ḥıfẓ u perhīz ü tevaḳḳīden idine melbes[3469]

(6) Girse meclislerine şarṭı bu kim kör ola
(7) Her ḳaçan çıḳsa gerekdür ki ola çün aḫres

(8) Ve her kimesne ki beglerüñ ṣoḥbetinde küstāḫ olup işi güci (9) mülāʿabe ve inbisāt ve müdāʿabe ve iḫtilāṭ ola. Egerçi (10) kim sulṭānuñ oġlı ise daḫı kendü nefsine ẓulm idüp (11) başına ḳaṣd itmişdür. Ve bir kişiye beñzer kim baḥrde ādem (12) yiyici timsāḥlaruñ arasında olup her zamān cān-ı (13) laṭīfi ve revān-ı şerīfi miʿraż-ı helākda ola.

Ḥikmet

(14) Ḥükemā buyurmışlardur ki: "Vay şol kimesnenüñ ḥāline (15) kim selāṭīnüñ muṣāḥabetiyle mübtelādur. Anuñiçün ki (16) pādşāhlaruñ hīç kimesne ile maḥabbeti ve meveddeti ve ṣadāḳati (17) ve ḳarābeti ve veled ve ḫādimi ve muṣāḥib ve münādimi olmaz. Ve ikrām u **[P1 303b]** (1) iḫtirām itmezler. İllā şol kimesnelere kim anlaruñ (2) ʿilmlerine ve şecāʿatlerine muḥtāc olalar. Pes çün kim ḥācetlerini (3) anlardan ḥāṣıl ideler. Anlara daḫı maḥabbetleri ve meveddetleri (4) ḳalmaz. Ve anlaruñ daḫı o mülūkile vefāları ve anlardan (5) utanup ḥayāları ḳalmaz. Ve beglerüñ **[H 206b]** ekṣer eṣġāli riyā (6) ve sümʿadur. Kendülerinüñ büyük günāhlarını istisġār (7) idüp sāʾir ḫalḳuñ küçicek suçlarını istikbār (8) iderler."

Naṣīḥat

Süfyān-ı Ṣevrī buyurmışdur ki: (9) "Pādşāhıla muṣāḥabet eyleme. Ve anuñ ḫizmetinde ʿömr-i (10) şerīfüñi żāyiʿ eyleme. Anuñiçün ki eger cemīʿ umūrda (11) aña muṭīʿ olursan saña taʿab virüp seni **[L 142b]** (12) ṣoldurur. Ve eger baʿżı umūrda muḫālefet idersen (13) saña ġażab idüp öldürür. Ve daḫı gerekdür kim (14) iẕnsiz ve destūrsız pādşāhuñ üzerine varmayasın (15) meger kim iẕn-i ʿām zamānında." Nitekim hikāyetde (16) gelmişdür.

Ḥikāyet

Rivāyet olınur ki Yezdecird-i (17) Şehriyār bir vaḳtde kim dāḫil olmasına bār yaʿnī iẕn yoġıkan **[P1 304a]** (1) Şehriyār'uñ üzerine çıḳavardı. Cenāb-ı Şehriyār Yezdecird-i (2) Nāmdār'a buyurdı ki: "Var otuz degenek derbāna ur. (3) Ve dergāhuñdan anı sür. Ve yirine bir ḥācib-i ṣāḥib-ihtimām (4) ḳāʾim-maḳām eyle." didükde Yezdecird babasınuñ emrini (5) ṭutup ḥācibi urup dergāhdan sürüp (6) ġayrı ḥācib naṣb eyledi. Birḳaç günden ṣoñra yine (7) Yezdecird bir murād içün diledi ki destūrsız babasınuñ (8) ḥaremine gire. Yeñi ḥācib Yezdecird'üñ gögsine redd ü menʿ (9) elini urup içerü girmekden anı defʿ idüp eyitdi (10) ki: "Eger bir kerre daḫı destūrsız içerü girmek dilersen (11) veyāḫūd bir daḫı seni bu yirde görürsem saña altmış dekānek (12) ururam. Otuzı evvelki maʿzūl olan ḥācib içün **[H 207a]** ve otuz (13) dekānek bī-vakt gelüp Şehriyār'uñ üzerine iẕnsiz girdükden (14) ötürü. Egerçi kim oġlısın tā kim senüñ (15) sebebüñden baña daḫı ḍarb u

[3469] Beglere ḫizmet eden kimseye lāzımdur kim/Ḥıfẓ u perhīz ü teveḳḳīden idine melbes: -H, L.

hevān ve ṭard u ziyān ḥāṣıl (16) olmaya.” İmām-ı Hümām kuddisi sirruh buyurur ki: “Pādşāha (17) aṣlaḥ eşyā oldur kim[3470] bi-nefsihī ḥarbe mübāşeret eylemeye. **[P1 304b]** (1) Ve nāmūsını ḥıfẓ eyleye. Anuŋiçün ki çoḳ ervāḥ anuŋ rūḥıyla (2) müteʿalliḳdür. Ve raʿiyyetüŋ ṣalāḥı anuŋ ḥayātıyladır. **Ve daḫı** (3) cāʾiz degüldür ki pādşāh her şuġlda cizāf u gizāf[3471] (4) üzre olup aʿmālde tesāhül ve efʿālde teġāfül cāʾiz dutmaya. (5) **Ve daḫı** vācib ve lāzımdur ki her gice bir **[L 143a]** aḫer kimesneyi döşeginde (6) yaturdup kendü yatağını degişdüre. Belki gicede nice kerre (7) ḥāl bu minvāl üzre ola. Tā kim eger düşmen anuŋ helāki (8) içün ḳaṣdı olursa eli aŋa yitişmeyüp firāşında ġayr (9) kimesneyi göre.” Nitekim ḥikāyetde gelmişdür ki[3472]

(10) **Ḥikāyet**

Rivāyet olınur ki[3473] Ḫüsrev-i Pervīz Behrām (11) Çūbīn’den ḳaçduḳda eyitdi kim: “Egerçi ḳaçmaḳ ʿaybdur. (12) Ammā benüm ḳaçduġumuŋ sebebiyle aṣḥābumuŋ ervāḥı (13) helāk olmaḳdan ḳurtıldı. Zīrā ki benüm helākliġümde (14) nice biŋ nefsüŋ helāki görinür.” diyü buyurdı. **İmām-ı Hümām** (15) buyurur ki: “Bu kelimātdan maḳṣūd u murād budur ki bizüm zamānumuz (16) muvāfıḳ ve müsāid degüldür. Ve ehl-i zamānuŋ ekṣeri (17) belki küllīsi cehl ü ġaflet baḥri arasında müstaġraḳdurlar. **[P1 305a]** (1) Begler ise dünyā vü māl maḥabbeti **[H 207b]** sebebiyle ġāfil ve Mevlā ve māl (2) meveddetinden ʿāṭıl[3474] ve ẕāhildürler.[3475] Ve ʿulemā vü fużalā ise cāh u ʿizzet (3) ṭalebinde cāh-ı ẕillet lebinde belki dibinde ḳalmışlar. Ve tūl-i (4) emel deryāsına ṭalmışlar. Pes bu zamānede yaramazlardan (5) teġāfül eylemek cāʾiz degüldür. Ve emṡāl-i ʿArabda vardur (6) ki: **‘El-ʿabdu yuḳraʿu[3476] bi’l-ʿaṣā ve’l-ḥurru yekfihi’l-işāretu.’**”[3477] (7) Ve bu[3478] ḍarb-ı meṡel[3479] aṣīl olan kimesnenüŋ (8) ḥaḳḳındadur. Bed-aṣl kimesnenüŋ bu meṡelde daḫli yoḳdur. (9) **Ve ṣabıḳu’l-eyyām ve’l-ezmānda** bir vaḳt ü zamān varıdı (10) ki cemīʿ ʿālemi bir kimesne dirresiyle tesḫīr idüp (11) aralarında ḥükm ü ḥükūmet eyleyüp hīç kimesnenüŋ iḳtidārı (12) yoġıdı ki[3480] aŋa muḫālefet eyleye. Ve ol kimesneden murād (13) Ḥażret-i Fārūḳ-ı Aʿẓam ve cānişīn-i Resūl-i muʿaẓẓam mükerrem-i muḥterem (14) tābiʿ-i ḫayru’l-beşer Ḥażret-i ʿÖmer’dür raḍıya’llāhu ʿanh ve ʿan-cemīʿ’ṣ-ṣaḥābeti (15) ve’t-tābiʿīn. Ve ol zamānda faẓl u kemāl izdiyād üzre (16) olup raʿiyyet kemāl-i mülāyemetde idi.[3481] Ve bu zamānda eger (17) ol zamānuŋ muʿāmelesiyle ʿamel olına ḫalḳ müteḥammil degüldür. **[P1 305b]** (1) Ve fesād u baġy u ʿinād gün-be-gün **[L 143b]** artmadadur. Pes zamānumuzda (2) olan pādşāha lāzımdur ki siyāseti etemm ve heybeti (3) eʿamm ola. Tā ki[3482] ḫalḳuŋ her birisi şuġlında olup (4) birbirisinden emīn ola.” Ve bu kelīmāt-ı keşīrü’l-berekātuŋ (5) taṣdīḳi ve taḥḳīḳi içün bir ḫaber-i müfīd ẕikr idelüm. Tā (6) kim müstemiʿ

3470 kim: ki H, L.
3471 cizāf u gizāf: cüzāf u güzāf H, L.
3472 ki: kim H, L.
3473 ki: kim H, L.
3474 ʿāṭıl: ʿāṭıldurlar H, L.
3475 ve ẕāhildürler: -H, L.
3476 Derkenar: El-ḳarʿu zereḳā bihi ʿaṣā P1 (El-ḳarʿu, “Onu asa ile dürttü.” demektir.).
3477 Köle sopa yer de hür kişiye işaret yeter.
3478 bu: +aṣl H, L.
3479 meṡel: meṡeller H, L.
3480 ki: kim H, L.
3481 idi: -H, L.
3482 ki: -H, L.

ve ḳārī müstefīd olalar. **Ḥażret-i ʿAlī'den**[3483] (7) kerrema'llāhu vecheh[3484] suʾāl olındı ki: "Sebeb nedür kim bu ḫalḳa (8) mevʿiẓe nefʿ virmez?" Cevābda buyurdı ki: "Resūlu'llāh Ḥażretleri **[H 208a]** (9) ṣalla'llāhu ʿaleyi ve sellem vefāt itdükleri zamānda vaṣiyyet (10) iderken mübārek barmaklarınuŋ ucıyla işāret idüp (11) buyurdılar ki: '**Lā-tesʾelü ʿan-ḫāli ulāʾike'r-ricāli**' (12) Yaʿnī bu ʿadedden ṣoŋra gelen ḫalḳuŋ aḥvālinden baŋa suʾāl (13) eylemeŋüz diyü buyurdılar." Baʿżı ṣaḥābe bu işāretüŋ tevcīhinde (14) buyurdılar ki: 'Üç aya işāret.' Ve baʿżılar buyurdılar ki: (15) 'Üç yıla.' Ve baʿżılar: 'Üç yüz yıla işāretdür.' didiler. (16) Ve ʿulemānuŋ muḫtārı ḳavl-i aḫīrdür." Pes ḳaçan ki Resūl ʿaleyhi's-selām (17) şöyle buyura: "Vaʿẕ u naṣīḥatüŋ teʾṣīri bunlarda nice müyesserdür?" **[P 306a]** (1) **Ve daḫı** bu suʾāle göre ulularuŋ birinden suʾāl olınduḳda (2) cevābda buyurmışdur ki: "İlerü zamānda olan ḫalḳ (3) uyḳuda olup ʿulemā uyanuḳ idiler. Şimdiki zamānda (4) ʿulemā uyḳuda olup ḫalḳ mevtādurlar." Pes nāʾimüŋ (5) sözi meyyitde teʾṣīri nice müyesser olur? Pes bizüm (6) zamānumuzda olan ḫalḳ küllīsi helāka müşrif (7) olup aʿmāl ü niyyetleri ḫabīṣdür. Ve ḳaçan ki bunlaruŋ arasında (8) sulṭānuŋ siyāseti ve heybeti olmaya. Ṭāʿata ve ṣalāḥa (9) māʾil olup dīnde ṣebāt üzerine olmazlar. Ve bu cümlenüŋ (10) reʾs ü reʾīsi ʿadldür. Ve ʿadl dīndendür. Ve sulṭānuŋ (11) ṣalāḥı ve ḫāṣ u ʿāmuŋ felāḥı raʿiyyetüŋ emn ü emānı (12) ve pādşāhuŋ ḫayr u iḥsānı ʿadliledür. Ve her ʿamel ʿadlüŋ (13) mizānıyla vezn olur. **[H 208b]** Ḳāle'llāhu Teʿālā: "***Ve's-semāʾe rafeʿahā*** (14) ***ve veżaʿal-mīzān***."[3485] **[L 144a]** Yaʿnī ʿadl mīzānı ve cümle ḫalḳdan (15) cāh u mülke evlā ve aḫrā şol kimesnedür ki ḳalbi ʿadlüŋ (16) mekānı ola. Ve rāy-ı erbāb-ı ʿilm ve faẕluŋ ḫizānesi ola. Ve niyyeti (17) ehl-i ʿaḳl u dīnüŋ riʿāyeti ola. Ve ṣoḥbeti ʿuḳalā ile olup **[P1 306b]** (1) meşvereti ẕevī'l-ārā ile ola. **Ḥasan-ı Baṣrī ḳuddise sirruh** (2) buyurmışdur ki: "Her pādşāh ki dīnüŋ emrini taʿẓīm (3) eyler raʿiyyet daḫı anuŋ emrini tekrīm ve tefḫīm iderler." (4) **Büzürcmihr** eydür ki: "Pādşāha lāyıḳ degüldür ki memleket (5) ḥıfẓında būstānını ḥıfẓ iden būstāncıdan eksük ola. (6) Anuŋçün ki būstāncı ḳaçan reyḥān ekse arasında ecnebī (7) otlar bitse elbette anuŋ ḳalʿına ve ḳamʿına çalışur olmaya (8) ki reyḥānuŋ yirini dutalar. Ve reyḥān żaʿīf olup neşv ü nemā (9) eylemeye."

Ḥikmet

Eflātūn buyurmışdur ki: "Düşmenüŋ (10) üzerine muẓaffer ü manṣūr olan sulṭānuŋ ʿalāmeti budur ki (11) nefsinde ḳavī olup ṣumt ü seher mülāzımı ola ve rāy u (12) tedbīrde ḳalbile müdebbir ve müfekkir ola. Ve begliginde ʿāḳil (13) ve ẕarīf ve nefsinde laṭīf ü şerīf ola. Ve raʿiyyetüŋ göŋlinde (14) maḥbūb u maṭlūb ve gözinde şīrīn ü merġūb ola. Ve anlarla (15) ḫōş maʿāş ve cemīʿ işlerinde yoldaş ola. Ve andan (16) öŋdin geçen beglerüŋ ʿahdini mücerreb olan ve andan aḳdem (17) olan beglerüŋ aʿmāli ve efʿāli üzre ḫabīr olup ḥasenātına **[P1 307a]** (1) tābiʿ ve seyyiʿatından ḳaṭiʿ ola. Ve dīn-i metīn Ḥażret-i Seyyidü'l-Mürselīn'de **[H 209a]** (2) ṣalābet üzre ola. Pes her pādşāhda (3) ki bu evṣāf u efʿāl ve bu ḫilāl ü ḫiṣāl cemʿ ola (4) düşmenüŋ gözinde mehīb olup anuŋ ẕātında ve ṣıfātında (5) ʿayıb bulınmaz. Muʿīb ve ḳaçan ki pādşāhuŋ iʿtiḳādı (6) bu ola ki anuŋ ḥavl u ḳuvveti Ḥaḳ Teʿālā'dandur. Egerçi (7) düşmeni ḳavī ise de taḥḳīḳā nuṣret ü ẕafer

---

3483 ʿAlī'den: ʿAlī H, L.

3484 vecheh: vechehden H, L.

3485 "Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu" (Rahmân, 55/7).

ve furṣat (8) ve eṣer anuŋdur.” Ḳavluhu celle ṭavluhu: “***Kem min-fi ʾetin*** [L 144b] ***ḳalīletin*** (9) ***ġalebet fi ʾeten ḳeṣīraten bi-iẕni ʾllāhi va ʾllāhu meʿā ʾṣ-ṣābirīn.***”[3486]

(10) **Ḥikmet**

Boḳrat yā Soḳratʿ alā-iḫtilāfi ʾn-nesḫ (11) buyurmışdur ki: “Mülki devām üzere ḳalacaḳ melikün ʿalāmeti (12) oldur ki ḳalbinde dīn ü ʿaḳluŋ maḥabbeti rāsiḫ ola. (13) Tā kim anuŋ sebebiyle raʿiyyetüŋ ḳulūbında maḥbūb ve merġūb (14) ola ve gerekdür ki ʿaḳla ḳarīb ola. Tā kim anuŋ vāsıṭasıyla (15) ʿuḳalāya ḥabīb ola. Ve gerekdür kim[3487] ʿilme ṭālib (16) ola tā kim ʿulemādan taʿlīm alup cühelā üzre ġālib ola. (17) Ve gerekdür ki faẕlı ġazīr yaʿnī çoḳ ve niyyeti keṣīr ola. Tā kim **[P1 307b]** (1) fużalā ḳatında mertebesi ʿaẕīm ola. Ve gerekdür kim edeb ehlini (2) terbiyyet eyleye. Tā kim anuŋ ḳatında edebüŋ şeceri müteferriʿ olup (3) her ṭarafa budaḳlar ṣala. Ve gerekdür kim memleketinden (4) ʿuyūbuŋ ṭāliblerini tebʿīd eyleye. Tā kim memleketinden ʿayb baʿīd (5) ola. Pes her pādşāhdan ki ẕikr olınan ḫiṣāl ve ḫilāl (6) ṣudūr ve ẓuhūr bulmazsa anuŋ begligiyle şādmān (7) olmaḳ olmaz ki “**Lā-yufraḥu bi-mülketihī [H 209b] li-ennehu yusraʿu ileyhī** (8) **devāʿī hülketihī.**”[3488] Ve ekṣer budur bunuŋ gibi begüŋ (9) aḳribāsı ve cülesāsı anuŋ elinde helāk olurlar. Zīrā ki (10) ḳatl ʿadem-i ʿaḳldan ṣādır olur. Aḫnef bin Ḳays’dan ki (11) Emīrü’l-Müʾminīn ʿAlī Ḥażretleri’nüŋ vezīri ve müşīri idi. (12) Muʿāviye bin Ebī Süfyān suʾāl idüp eyitdi ki: “Yā Ebā Yaḥyā (13) zamān nicedür?” Aḫnef bin Ḳays cevāb[3489] buyurdı ki: (14) “Zamān sensin. Eger sen ṣalāḥiyyet üzerine olduŋ (15) zamān daḫı ṣalāḥ üzre oldı. Ve eger fesād üzerine (16) olduŋ zamān daḫı fesād üzredür.” Ve hem Aḫnef bin (17) Ḳays buyurmışdur ki:[3490] “Niteki[3491] dünyā ʿadlile maʿmūr olur. **[P1 308a]** (1) Güzellik cevr ile ḫarāb olur. Zīrā ki ʿadlüŋ nūrı biŋ (2) fersaḫ yirden muʿnīdür.” **Fuḍayl bin ʿİyāżʾuŋ** sözlerindendür (3) ki: “Eger benüm duʿālarumdan bir duʿā müstecāb oldıġın (4) bileydüm ol bir duʿāyı ʿādil pādşāhuŋ **[L 145a]** ḥaḳkında ideridüm. (5) Anuŋçün ki ʿādil pādşāh ṣalāḥ-ı ʿibād ve zīnet-i bīlāddur.” (6) **Ḫaberde** gelmişdür ki Seyyid-i Beşer “ṣalavātu’llāh ʿaleyhi ilā-yevmü’l-maḥşer”[3492] (7) buyurmışdur ki: “**El-muḳsiṭūne ʿalā-menābiru’l-luʾluʾi yevme’l-ḳıyāmeti.**” (8) Yaʿnī ʿādil pādşāhlar ḳıyāmet güninde incüden[3493] (9) olan[3494] kürsiler üzerinde[3495] otursalar gerek.[3496] Ve ḳıyāmetüŋ (10) hevlinden emīn ve günāhkārlaruŋ şefāʿatinden muʿīn olsalar (11) gerek.

3486 “Tâlût ordu ile hareket edince, ‘Şüphesiz Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka.’ dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) ‘Bugün bizim Câlût’a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok.’ dediler. Allah’a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: ‘**Allah’ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah sabredenlerle beraberdir**” (Bakara, 2/249).

3487 kim: ki H, L.

3488 Dünya malıyla saadet olamaz. Çünkü, onu helak edici şeyler hemen geliverir.

3489 cevāb: cevābında H, L.

3490 ki: kim H, L.

3491 Niteki: Nite H, L.

3492 Allah’ın salatı her gün onun üzerine olsun.

3493 incüden: incü H, L.

3494 olan: -H, L.

3495 üzerinde: üzre H, L.

3496 gerek: gerekdür H, L.

Ḥikāyet

İskender-i ṣāḥib-zīnet ü fer bir gün (12) serīr-i memleketinde oturur iken ḥicābı[3497] götürüp hüccābı giderüp (13) maḥāyif-i **[H 210a]** nāsı ṣorar iken bir ḫayrsızı ḳatına getürdiler. İskender ṣalbine (14) emr eyledi. Ḫayrsız eyitdi ki: "İy pādşāh-ı ʿālem! Ben egerçi (15) kim uġrulıḳ eyledüm. Lākin cān u göŋülile aŋa ṭālib olup (16) çend-ān ḥācetüm yoġıdı." didükde İskender buyurdı ki: (17) "Lā-büdd sen ṣalb olmaḳ gereksin maʿa-hāẕā ki göŋlün ṣalbı dilemez **[P1 308b]** (1) ve ṣalbdan bizüm murādumuz bilemez." diyü buyurdı. Pes pādşāh (2) üzerine lāzım ve vācibdür ki emr itdügi siyāsete kemāl-i naẓarıla (3) nāẓır ola. Tā kim aṣḥābı yaʿnī vezīri ve müşīri (4) ve ʿāmili ve ḥācibi ve ḳāʾim-maḳāmı ve nāʾibi sulṭānuŋ siyāsetde (5) olan ihtimāmını görüp siyāsetüŋ tenfīdinde ḳuṣūr (6) ḳomayalar. Anuŋiçün ki çoḳ vāḳiʿ olur ki sultān (7) bir siyāsete emr ider. Ve erkān-ı devleti rişveler alup (8) ol emri ferdāya ṣalup tenfīẕ itmezler. Ve bu nevʿ (9) evżāʿ pādşāhuŋ ġafletine ve tehāvünine maḥmūldür. (10) Pes pādşāh üzerine lāzımdur ki bu emṣāl nesnelerüŋ (11) tedārikinde ihtimām-ı tamām ve ictihād-ı mālā kelām üzre (12) olalar." Nitekim ḥiḳāyetde gelmişdür.

Ḥikāyet

Melik (13) Küṣtāsep'üŋ bir vezīri varıdı adı Rāst Reviş (14) idi. Yaʿnī doġru yol yürüyici. Ve bu ismüŋ sebebiyle (15) Küṣtāsep'üŋ iʿtiḳadı anuŋ ḥaḳkında fevḳa'l-ḥadd idi. (16) Ve anı müttakī ve ṣāliḥ ve mütedeyyin ve nāṣiḥ ẓann iderdi. Ve anuŋ **[H 210b]** (17) ḥaḳkında medḥi ḳoyup ḳadḥile söyleyenlerüŋ **[L 145b]** kelimātından **[P1 309a]** (1) yaŋa ḳulaḳ ṭutmazıdı. Ve keyfiyyet ḥālinden istifsār (2) ve māfi'ż-żamīrinden istiḫbār eylemezidi. Bir gün (3) Rāst Reviş Küṣtāsep'e eyitdi kim: "Bizüm ʿadlümüzüŋ (4) keṣretinden raʿiyyet azmışdur. Ve meṣelde gelmişdür (5) ki: '**İẕā ʿadele'l-sulṭānu ecārati'r-raʿiyyetu**.' (6) Yaʿnī ḳaçan sulṭān gāh gāh siyāset itmeyüp hemān ʿadli (7) ṣarfa meşġūl olsa raʿiyyet ḳorḳmayup cevr ü ẓulme (8) başlarlar." Nitekim buyurmışlar **beyt:**

(9) Üstād-ı muʿallim çü boved bī-āzār
Ḫırsek bāzend kūdekān der-bāzār[3498]

(10) raʿiyyetden meşāmuma rāyiḥa-i fesād istişmām olınur (11) gerekdür ki anlara teʾdīb-i belīġ eyleyüp müfsidlerini memleketden (12) sürüp muṣliḥlerine edeb idüp şerīr ve ehl-i tezvīr (13) olanı ḳatl idevüz didükde Küṣtāsep bu ḳavle (14) rāżī oldı. Ve her kimesneye kim Küṣtāsep siyāset ve zecr (15) emr eyledi. Rāst Reviş anuŋ rişvetin alup evvelki (16) ḥāli üzre ibḳā itdi. Tā kim eşirrā elinden reʿāyā żāʿif (17) olup ḥālleri münaġġaṣ ve perīşān müşevveş ve bī-sāmān oldı. **[P1 309b]** (1) Ve emvālden ḫazāʾin māl-ā-māl iken ḫālī olup ḫaylī iḫtilāl buldı. (2) Ez-ḳażā bir ṭarafdan Küṣtāsep üzerine düşmen hücūm idüp ḫazīnesini (3) yoḳlayup ʿaskerüŋ umūrına ṣāliḥ bir nesne bulmadı. (4) Bu ġamdan atına binüp ġam defʿi içün seyr-i ṣaḥrā vü ṭaġ (5) ve geşt-i bāġ u raġa varup ıraḳdan bir süri ḳoyun (6) görüp **[H 211a]** ol ṭarafa teveccüh itdükde gördi kim (7) bir çadır ḳurulmışdur. Ve ḳoyunlar yaturlar. Ve bir kelbi ṣalb (8) itmişler. Küṣtāsep çadıruŋ ḳapusına geldükde (9) bir cüvān çadırdan çıḳup aŋa selām virüp bir miḳdār (10) atdan indügini murād idinüp Küṣtāsep atından inüp (11) ol yigiti mā-ḥażar ḳısmından ne

[3497] ḥicābı: ḥicābın H, L.
[3498] Eğer öğretmen azarlamazsa; öğrenciler pazarda uzun eşek oynar.

varısa[3499] ḥużūrına[3500] getürdi. (12) Küşṭāsep[3501] eyitdi kim: “Bu kelbüŋ hālinden baŋa ġaber (13) virmeyince ben taʿāmıŋa el ṣunmazam.” **[L 146a]** didükde ol (14) yigit eyitdi kim: “Şöyle maʿlūmuŋ olsun ki bu kelb (15) benüm ḳoyunlarumuŋ emīni idi. Varup bir ḳurdıla[3502] enīs (16) ve hem-celīs olup ʿaḳd-i muṣādaḳat baġlayup bile (17) yatup bile ḳalḳar imiş. Ve bu ḥālden ġaberdār degülidüm. **[P1 310a]** (1) Ve her gün ḳurd bu kelbüŋ görmez gözinden yaŋa bir baş (2) ġanemi alup nūş ider imiş. Tā kim ḳoyunuŋ otlaġı ḥaḳḳı (3) zamānı gelüp oturup ḳoyunuŋ ḥisābını itdüm. Ḥisābdan (4) eksük çoḳ ḳoyun buldum. Ben bu muḥāsebede iken (5) ḳurd gelüp bir ḳoyunumı daḫı aldı. Kelb anuŋ yanında (6) ṭurur iken hīç dinmedi. Bildüm ki ġanemümüŋ[3503] itlāfına (7) sebeb kelbüŋ ʿadem-i iltifātı imiş. Emānetde[3504] ḫıyānet[3505] (8) itdügi sebebden lāzım geldi ki anı ṣalb eyleyem.” didükde (9) Küşṭāsep’a bu kelāmdan ʿibret ḥāṣıl olup[3506] (10) kendü kendüyile olup[3507] tefekkür idüp didi ki: **[H 211b]** “Raʿiyyet (11) bizüm ġanemlerümüzdür. Pes bizüm üzerümüze vācib ve lāzımdur (12) kim anlaruŋ iżāʿatinden suʾāl idevüz. Ve eksilmelerinüŋ (13) ḥaḳīḳatine muṭṭaliʿ olavuz.” diyüp sarāyına (14) mürācaʿat idüp küttāb ve ḥussābına emr idüp rūz-nāmeleri (15) getürdiler. Ve gördiler ki ekṣer Rāst Reviş’üŋ (16) şefāʿatidür. Çünki Küşṭāsep’üŋ ḥużūrında anuŋ (16) şenāʿati ẓāhir oldı. Ṣalbine emr idüp bu meṣel andan **[P1 310b]** (1) yādgār ve teẕkār ḳaldı ki “**Min aġterrā bi’l-ism-i min-ẕevi’l-fesādi** (2) **beḳıye bilā-zādin**.” Yaʿnī her kimesne kim ehl-i fesāduŋ (3) eyü adıyla maġrūr olup tesmiyenüŋ eyüligine iʿtimād idüp (4) müsemmānuŋ ehl-i fesād ve bed-nihād idügini maʿlūm idinmeye (5) zādsız ḳalur. Ve bu ḥikāyet *Yādgār-nāme* didükleri (6) kitābda mesṭūrdur.

Ḥikmet

Erdeşīr-i (7) Bābek buyurmışdur ki: “Ḳaçan pādşāh ġavāṣṣınuŋ teʾdībinden (8) ʿāciz olup anları ẓulmden menʿ itmege ḳādir olmaya. (9) Pes nice ḳādir olur ki ʿavāmı fesāddan ṣalāḥ u felāḥa (10) döndüre.” Ḳavluhu Teʿālā: “***Ve enẕir ʿaşīreteke’l-aḳrabīn.***”[3508] **[L 146b]** (11) **ṭā’ife-i ʿArab**[3509] eydürler ki: “Mülki żāyiʿ idicirek (12) ve raʿiyyetüŋ aḥvālini fesāda artuḳ ileticirek[3510] pādşāhuŋ (13) ḳapusında keşret-i ḥicāb ve vefret-i ḥüccābdan ġayr nesne (14) yoḳdur. Ve raʿiyyetüŋ ḳulūbında suhūlet-i duḫūl ve ḳıllet-i ḥüccābdan (15) eṭyab yoḳdur.” **Beyt:**

Sek ü derbān çü yāftend ġarīb
[H 212a] (16) Īn girībāneş gīred ān-dāmen[3511]

3499 mā-ḥażar ḳısmından ne varısa: -H, L.
3500 ḥużūrına: ḥużūrında H, L.
3501 getürdi Küşṭāsep: -H, L.
3502 ḳurdıla: ḳurd ilen H, L.
3503 ġanemümüŋ: ġanemüŋ H, L.
3504 Emānetde: Emānet H, L.
3505 ḫıyānet: -H, L.
3506 olup: ḳılınup H, L.
3507 olup: -H, L.
3508 “(Önce) en yakın akrabanı uyar” (Şuarâ, 26/214).
3509 Ṭāʾife-i ʿArab: ʿArab ṭāʾifesi H, L.
3510 ileticirek: +ve +raʿiyyetüŋ ḥāli ḫarāb olması H, L.
3511 Köpek ve kapıcı bir garip buldular mı biri eteğine diğeri yakasına yapışır.

Pes ḳaçan ki pādşāha (17) duḫūl bulup aḥvālüŋi bi-nefsihī söylemek cāʾiz ola. ʿUmmāl **[P1 311a]** (1) ve ehl-i fesād u żalāl ḳādir olmazlar ki raʿiyyete cevr ü (2) ẓulm ideler. Ve hem raʿiyyet daḫı ḳorḳar ki baʿżı baʿżılara (3) ẓulm ideler. Ve hem ḥicābuŋ sühūletindendür ki pādşāh (4) sāʾir aʿmāle ıṭṭılāʿı ḥāṣıl olur.

Ḥikāyet

(5) Şöyle rivāyet iderler ki Erdeşīr-i Bābek ġāyetile müteyaḳḳıẓ (6) kimesne olup memleketüŋ umūrına mütefaṭṭin idi. Ve her gice (7) ṣabāḥa degin[3512] ṣūret degişdürüp memleketinde[3513] gezüp (8) tecessüs-i aḥvāl u aʿmālde olurıdı. Ḥattā[3514] her ṣabāḥ ki meclisine (9) nüdemāsı[3515] ve[3516] erkān-ı devleti[3517] gelseler anlara eydür idi ki: "Siz (10) bu gice fulān işde idüŋüz ve fulānuŋuz[3518] ḫˇātūnıyıla[3519] (11) şöyle böyle maṣlaḥatda idüŋüz." Her birisinüŋ gice başından (12) geçdügini[3520] beyān idüp taḳrīr ideridi. Ḥāl bu minvāl (13) üzre iken bir mertebeye vardı ki aʿyān u erkānınuŋ (14) iʿtiḳādı şöyle oldı ki gökden bir melek (15) gelüp Erdeşīr'e bu aḥvāli[3521] diyüvirür.[3522] İmām-ı Hümām buyurur (16) ki: "Sulṭān Maḥmūd Sebük Tegin Ġāzī'nüŋ aḥvāli bu minvāl (17) üzerine idi raḥmetu'llāh."

Ḥikmet

Arasṭaṭālīs buyurmışdur ki: **[P1 311b]** (1) "Pādşāhlaruŋ yigregi şol[3523] pādşāhdur[3524] ki ṭavşancıl ve çaylıḳ gibi (2) ḥiddet naẓarı ola. Ve çevresinde olan ḫadem ü ḥaşemüŋ (3) daḫı çeşmi tīz-bīn olup pādşāhları gibi ṭavşancıl (4) ṣıfatlu olmaḳ gerekdürler. Cīfeler gibi olmamaḳ gerek. (5) Yaʿnī ḳaçan ki sulṭān ehl-i naẓar ve uyanuḳ ola **[L 147a]** ve ʿāḳıbetinüŋ (6) fikrine meşġūl ola ve muḳarrebleri daḫı[3525] bu ṣıfatıla mevṣūf (7) olalar[3526] memleketüŋ aḥvāli müntaẓim olup ehl-i vilāyetüŋ (8) umūrında istikāmet ḥāṣıl olur."

Ḥikmet

İskender (9) buyurur ki: "Beglerüŋ yigregi oldur ki bir sünnet-i seniyyeyi (10) sünnet-i ḥaseneye tebdīl eyleye. **[H 212b]** Ve beglerüŋ yaramazrakı oldur ki (11) sünnet-i ḥaseneyi sünnet-i seniyyeye değişdüre."

3512 degin: tebdīl-i H, L.
3513 degişdürüp memleketinde: -H, L.
3514 Ḥattā: Ve H, L.
3515 meclisine nüdemāsı: nüdemāsı meclisine H, L.
3516 ve: -H, L.
3517 erkān-ı devleti: -H, L.
3518 fulānuŋuz: H, L.
3519 ḫˇātūnıyıla: ḫˇātūnlarıŋuz ile H, L.
3520 geçdügini: gice H, L.
3521 bu aḥvāli: -H, L.
3522 diyüvirür: bildürür +didiler H, L.
3523 şol: oldur H, L.
3524 pādşāhdur: -H, L.
3525 daḫı: +hākezā H, L.
3526 bu ṣıfat ile mevṣūf olalar: -H, L.

Ḥikmet

(12) Ḫüsrev-i Perviz dimişdür ki: “Pādşāha cāʾiz degüldür (13) ki üç kimesnenüŋ günāhını ʿafv idüp itdükleri (14) efʿāl-i şenīʿadan tecāvüz eyleye. Biri şol kimesne (15) kim memleketine ḳadḥ u żarar getüre. İkincisi şol kimesnedenki (16) ḥareminde fesād idüp anları ifsāda ḳılavuzlaya. (17) Üçüncisi şol kimesneden ki[3527] pādşāhuŋ sırrını fāş[3528] eyleye.” **[P1 312a]** (1) **Süfyān-ı Şevrī** ḳuddise sirruh buyurmışdur ki: “Beglerüŋ (2) yigregi oldur ki ʿulemāya hem-nişīn ve ʿurefā (3) ve fużalā ve ḥükemā ile[3529] hem-ḳarīn ola.” **Ve ḥükemā** buyurmışlardur (4) ki: “Dükeli eşyā Ādem oġlıyla cemāl ü zīnet bulur. (5) Ve Ādem oġlı ʿilmile kemāl ü rütbet bulur. Ve ḳadr ü mertebe (6) aʿlā ve erfaʿ olmaz. İllā ʿaḳlile ve begler içün ʿilm ü ʿāḳldan (7) yigrek nesne yoḳdur. Anuŋçün ki ʿizzet ve devletüŋ beḳāsı (8) ve istidāmeti ʿilmiledür. Ve sürūr u ḥubūruŋ niẓām u (9) intiẓāmı ʿaḳliledür. Her kimesnede ki ʿilm ü ʿaḳl (10) cemʿ olsa taḥḳīḳa on iki ḫūy u ḫaslet-i ḥaseneye (11) mālik olur. Ve ol ḫasletler[3530] budur. Feḳa taḳvā emānet (12) ṣıḥḥat ḥayā raḥmet ḥüsn ḫulḳ vefā ṣabr ḥilm (13) ʿiffet müdārā ki maḥallinde ola. Ve bu ḫasletler pādşāhlaruŋ (14) ḫāṣ edeblerindedür. Ve beglere lāyıḳ ve sezāvār budur (15) ki bileler kim bu ẕikr olınan adābuŋ neẓāʾiri (16) ve emṡāli vardur ki her biri naẓīriyle muḥtācun ileyh (17) gibidür. Ve anlarsız bu ādābuŋ istiʿmāli ṣıḥḥat üzerine **[L 147b]** olmaz. **[P1 312b]** (1) Pes lāyıḳ budur ki ʿilm ʿaḳlıla ola. Ve şecāʿat **[H 213a]** ṣabrıla ola. Ve niʿmet (2) şükrile ola. Ve ṣabāḥat ḫalvetile ola. Ve ictihād devletile (3) ola. Ve ḳaçan ki devlet el vire cemīʿ murādāt u maḳṣūdāt (4) eshel-i vücūhıla muḥaṣṣal ve müyesser olur.”

Ḥikāyet

(5) Yaʿḳūb bin Leyṡ pādşāh olduḳda emrine ḫalḳ[3531] mutiʿ ve ḳadri (6) refīʿ ismi ẓuhūr bulup ẕikri meşhūr oldı. Ve Kirmān (7) ve Sīstān ve Fars ve Ḫuzistān anuŋ taḥt-ı ḥükūmetinde (8) olup ʿIrāḳ vilāyetine ḳaṣd itdükde ol zamānda (9) Ḫalīfe Muʿtemedün-Bi’llāh idi. Pes Muʿtemed Yaʿḳūb’a mektūb (10) göndürüp buyurdı ki: “Sen bir ḳazancı kimse idüŋ. Sābıḳā (11) memleketüŋ tedbīrini kimden ögrendüŋ?” Yaʿḳūb mektūbuŋ (12) cevābında yazup göndürdi ki: “Şol Mevlā ki baŋa devlet (13) virdi. Tedbīr-i memleketi daḫı ögretdi.” Erdeşīr-i Bābek’üŋ (14) ʿ*Ahd-nāme*’sinde mektūb idi ki “Her ʿizzetüŋ ki ḳademi (15) ʿilmüŋ bisāṭı üzre[3532] olmaya ʿāḳıbeti ẕilletdür.”

Ḥikāyet

(16) ʿAbdu’llāh bin Ṭāhir’den mervīdür ki bir gün babasına eyitdi (17) ki: “Ḳaçana degin bu devlet bizde ve bizüm aramuzda bāḳī ḳalsa **[P1 313a]** (1) gerekdür?” Cevābında eyitdi ki: “Çend-ān ʿadālet ve inṡāfuŋ (2) bisāṭ-ı bā-inbisāṭı bu eyvānda döşenür.” **Müʾellif-i aṣl-ı kitāb** (3) aʿnī İmām-ı Hümām Ḥüccetü’l-İslām Muḥammed bin Muḥammedin el-Ġazālī (4) eṭ-Ṭūsī ḳuddise sirruh buyurur ki: “Mülūk-i ʿuḳalā ve efāṭīn-i ezkiyā (5) üzerine vācibdür ki[3533] ẕikr olınan aḫbār u āṡāra naẓar idüp (6) eyyām-ı devletlerinden naṣīb alup ve maẓlūmlaruŋ inṡāfını (7) ẓālimlerden alıvirmege saʿy-i cemīl eyleyüp sāʾirlerüŋ (8)

3527 ki: kim H, L.
3528 fāş: ifşā H, L.
3529 ḥükemā ile: ḥükemāya H, L.
3530 ḫasletler: ṣıfatlar H, L.
3531 emrine ḫalḳ: ḫalḳ emrine H, L.
3532 üzre: üzerine H, L.
3533 ki: kim H, L.

ḥavāʾicini bitürüp yaḳīnile bileler ki **[H 213b]** bu eflāk-i edvār (9) devre-i vāhide üzerine devvār olmaz. **[L 148a]** Ve bu dünyā-yı ġaddār-ı mekkār (10) şaḫṣ-ı vāḥid üzerine pāydār ḳalmaz. Pes devlet ve saʿādet-i (11) dünyevīye iʿtimād idüp *Meṯnevī-yi Maʿnevī*'de vākiʿ olan (12) ayu ḳıṣṣasına beŋzer ki ol aḥmaḳ anuŋ temelluḳına iʿtimād idüp (13) ḫırsdan vefā ve maḥabbet ve ṣafā ümmīd dutdı. Nitekim (14) Ḥażret-i Mevlānā ve Mevlānā Celālü'l-Ḥaḳḳı ve'd-dīn buyurur: **Meṯnevī:**

(15) Ejdehāyī ḫirs-rā der-mīkeşīd
Şīrmerdī reft u feryādeş resīd

(16) Ḫırs çün feryād kerd ez-ejdehā
Şīrmerdī dād ez-çengeş rehā

(17) Ḫırs hem ez-ejdehā çün vā rehīd
Van kerem zān merd-i merdāne bedīd

[P1 313b] (1) Çün seg-i eṣḥāb-ı kehf ān-ḫirs-i zār
Şod mulāzim der-pey-i ān-bordbār

(2) Ān-muselmān ser nihād ez-hestegī
Ḫirs ḥāris geşt ez-dil-bestegī

(3) Ān-yegī bogẕeşt u gofteş ḥāl çīst
(4) İy berāder mer tu-rā īn ḫirs kīst

(5) Ḳıṣṣa vā goft u ḥadīṯ-i ejdehā
(6) Goft ber-ḫirsī menih dil eblehā

(7) Dūstī z'ebleh beter ez-doşmenīst
(8) Ū be her ḥīle ki dānī rāndenīst

(9) Goft va'llāh ez-ḥesūdī goft īn
(10) Verne ḫirsī çi'ngerī? Īn mihr bīn

(11) Goft mihr-i eblehān ʿişvedihest
(12) Īn ḥesūdī men ez-mihreş bihest

(13) Goft rev rev kār-i ḫōd kon iy ḥesūd
(14) Goft kārem īn bud u baḫtet nebūd

(15) Ān-Müsülmān terk-i ebleh kerd u teft
(16) Zīr-i leb lāḥavle guyān bāz-reft

(17) Ū boḫoft[3534] ve ḫirs mīrāndeş meges
[P1 314a] (1) Ve sitīz āmed meges zū bāz-pes

(2) Çend bāreş rānd ez-rūy-i cevān

[3534] *Mesnevī*'deki "Şaḫs" kelimesi üç nüshada da "Ū boḫoft" şeklinde yazılmıştır.

(3) Ān-meges zū bāz-mīāmed devān

(4) Ḫeşmgīn şod bā-meges ḫirs u bereft
(5) Ber-girift ez-kūh sengī saḫt zeft

(6)Seng āverd u meges-rā dīd bāz
(7) Ber-ruḥ-ı ḫofte girifte cāy sāz

(8) Ber-girift ān-āsiyāseng u bezed
(9) Ber-meges tā-ān vāpes ḫezed

(10) Seng rūy-ı ḫofte-rā **[H 214a]** ḫeşḫāş kerd
(11) Īn meṣel ber-cümle ʿālem fāş kerd

(12) Mihr-i dünyā mihr-i ḫirs āmed yaḳīn
(13) Kīn-i ū mihrest u mihr-i ūst kīn

(14) Mihr-i ū[3535] sostest u rīzān u żaʿīf
(15) ʿAhd-i[3536] ū zeft ve vefā-yi ū naḫīf[3537]

[L 148b] (16) **İmām-ı Ḥümām** buyurur ki: "İy pādşāh-ı ʿālem ve zübde-i Benī Ādem! (17) Maʿlūmuŋ olsun ki ḳażā-yı āsmānīyi keṣret-i ʿasākir **[P1 314b]** (1) ve vefret-i emvāl ve ẕeḫāʾir redd eylemez. Ḳaçan ki devlet zāʾil (2) olup emvāl ü ẕeḫāʾirde telāşı ve ricālde tefānī (3) ve temāşī yüz gösterüp pes ol vaḳt "**Lā-yenfeʿu'n-nedem** (4) **iẕā zelleti'l-ḳadem.**"[3538] Nitekim ḥikāyetde gelmişdür.

(5) **Ḥikāyet**

Mervān ki Benī Ümeyye'nüŋ āḫir ḫalīfesi (6) idi. ʿArż-ı leşker idüp üç yüz biŋ atlu ve yaya (7) ʿaded-i kāmile ile ṣayılduḳda vezīri eyitdi ki: "İy ḫalīfe! (8) Bu leşker ʿaẓīm leşkerdür. Ḳuvvetde ve minʿatde bunlara (9) mümāṣil bulınmaz. Ve sāʾir beglerüŋ ʿaskeri bunlara muḳābil (10) olmaz." didükde Mervān eyitdi ki: "**İẕe'n ḳażati'l-muddetu** (11) **lem-tenfiʿa'l-ʿuddetu**." Ḳaçan ki müddet ve evḳāt (12) münkażī olsa ʿuddet ve ālāmet fāʾide virmez. Ḳaçan ki (13) ḳażā nāzil olsa ʿaskerüŋ ʿaẓameti ve leşkerüŋ keṣreti (14) ḥaḳāret

---

3535 *Mesnevî*'deki "ʿAhd-i ū" kelimesi üç nüshada da "Mihr-i ū" şeklinde yazılmıştır.

3536 *Mesnevî*'deki "Goft-i ū" kelimesi üç nüshada da "ʿAhd-i ū" şeklinde yazılmıştır.

3537 "Büyük bir yılan ayıya sarılmıştı. Aslan yürekli biri gitti, yardımına koştu. Ayı yılan yüzünden feryat edince; cesur adam, ayıyı onun elinden kurtardı. Ayı büyük yılanın elinden kurtulunca; o adamdan kerem ile iyilik görünce; inleyen ayı Ashab-ı Kehf'in köpeği gibi; o sabırlı adamın peşine takıldı. O müslüman yorgunluktan başını koydu. Ayı bağlılıkla onun bekçisi oldu. Biri geçiyordu, sordu ona: Bu hâl nedir? Kardeşim bu ayı da senin neyindir? Hikâyeyi, yılan meselesini anlattı. Dedi: 'Aptal herif bir ayıya bağlanma.' Ahmağın dostluğu düşmanlıktan beter. Bildiğin her yolla onu kovman gerekir. Dedi: 'Bunu kıskançlıktan söyledi. Ayıya ne bakıyorsun? Görsene sevgisini.' Dedi: 'Ahmakların sevgisi işveli olur. Benim kıskançlığım onun sevgisinden iyidir.' Dedi: 'Git kıskanç! Git kendi işine.' Dedi: 'İşim buydu ama nasip değilmiş sana.' O müslüman kızdı, o aptalı terk etti. Lâhavle çekerek yolına gitti. Adam uyudu; ayı sinek kovalıyordu. Sinek inatla geri geliyordu. Delikanlının yüzünden birkaç defa o sineği kovdu, sinek geri geldi ama. Ayı sineğe kızdı, kaltı gitti. Dağdan büyükçe bir taş aldı. Taşı getirdi, yine sineği gördü. Yine uyuyan adamın yüzüne konmuştu. Kaldırdı, koca taşı burdu. O sineği ezmek istedi. Taş uyuyanın yüzünü yamyassı etti. Bu örnek tüm dünyaya ilan etti. Dünya sevgisi, ayının sevgisi gibidir. Onun kini sevgi, onun sevgisi kindir" (Kanar, 2014: I, 428-440).

3538 Kul hata yapınca pişmanlık kâr etmez.

ve ḳıllete mübeddel olur. Ve eger dünyānuŋ dükeli memālikine (15) mālik oluruz. Āḫirü'l-emr küllü şeyʿin hālik olur. **Beyt:**

(16) Devlet-i dünyā ki temennā koned
Bā-ki vefā kerd ki bā-mā koned[3539]

(17) **Ḥikāyet**

Ebu'l-Ḥasan Ahvāzī kitābındaki ferāʾid ü ḳalāʾid **[P1 315a]** (1) ile müsemmādur. Buyurur ki: "Dünyānuŋ şerbet-i şāribi içün (2) ṣāfī ve mülket-i ṣāḥibi içün vāfī olmaz. Pes gerekdür (3) ki yarın içün bugün dünyādan bir miḳdār zād ele (4) getüresin. **[H 214b]** Zīrā ki ne bugün ḳalur ne yarın." **Yaʿḳūb** (5) **bin Leyṯ**'üŋ ḳabri daşında yazılmışdur ki **naẓm:**

(6) **Melektu Ḫorāsānen ve eknāfe Fārisī**
(7) **Vemā küntü min-mülki'l-ʿIrāḳi bi-āyis**

(8) **Selāmun ʿaleyhi'd-dünyā ve ṭayyib-i nesīmuhā**
(9) **Kāne lem-yekün Yaʿḳūbu fīhā bi-cālisī**

(10) Şenīdem Cemşīde ferruŋ serişt
(11) Be-ser çeşme-i ber-be-sengī nivişt

(12) Ber-īn çeşme çün mā besīdem zedend
(13) Bereftend tā çeşm berhem zedend

(14) Çirā dil berīn kārvān geh nihīm
(15) Ki yārān bereftend ü mā der-rehīm

(16) Giriftīm ʿālem be-merdī ü zūr
(17) Ve līken ne-bordīm bā-ŋūd be-gūr[3540]

[L 149a] [P 315b] (1) **Suʿāl ü Cevāb**

Bir pādşāhuŋ elinden mülk ü memleket (2) gidüp devletden ve saʿādetden dūr düşüp ve ʿizzetden (3) ve heybetden ẕerrece anda nişān ḳalmayup baʿżılar andan (4) suʿāl itdi ki: "Sebeb ne nesne idi ki devletüŋ (5) nekbete mütebeddil[3541] ve memleketüŋ āḫer kimesneye müntaḳil (6) oldı?" Cevāb virüp eyitdi ki: "Devletüme (7) ve ḳuvvetüme maġrūr ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ḥavl ü ḳuvvetinden dūr (8) olduġumdan ötürü ve rāyumla ve ʿilmümile[3542] rāżī olup (9) ūlü'l-elbābıla meşveret eylemeyüp aŋa bir aʿmāl-i aʿṣāġiri

---

3539 Dünya malının peşinden bu kadar koşuyoruz. Kime vefa etti ki bizlere vefa etsin?

3540 Horâsân'ı ve Fars'ı ele geçirdim. Irâk bölgesini ele geçirmekten ümitsiz değilim. Selam olsun dünyaya ve onun hayat veren havasına. O zaman artık Yakup olmayacak. İşittim ki güzel huylu Cemşîd, bir çeşmenin üzerine şöyle yazmış: 'Bizim gibi nice kimseler bu çeşmede oturmuş. Sonra gözlerini kapayarak gitmişler. Bu kervansaraya neden gönül bağlayalım ki? Dostlar gittiler, biz de yoldayız. Mertlik ile kuvvet ile dünyayı tuttular. Fakat aldıkları yerleri mezara götüremediler."

3541 mütebeddil: mübeddel H, L.

3542 rāyumla veʿilmümile: ʿilmüm ve rāyumla H, L.

(10) ʿummāle sevḳ idüp ḥīle[3543] vaktini taʿyīʿ idüp (11) vaḳt-i[3544] ḫācetde[3545] gerek olan ḥīlenüŋ aʿmāline ḳādir (12) olmayup ʿacele lāzım olacak vaḳtde teʾennī ve teʾennī (13) zamānında taʿcīl[3546] olup ḥavāʾic-i nāsuŋ ḳażāsında (14) mühmil olduġum eclden devlet-i müstaḳbil nekbet-i (15) müstaʿcil oldı." **Ve hem** meẕkūr olan pādşāhdan (16) suʾāl eylediler ki: "Yaramazdan yaramaz kimdür?" Cevābda (17) eyitdi ki: "Ḫāʾin ilçiler ki ṭamaʿları ucından risāletlerinde[3547] **[P1 316a]** (1) ḫıyānet idüp memleket anlaruŋ **[H 215a]** sebebiyle ḫarāb (2) ve ehl-i memleketüŋ cigeri anlaruŋ ṭamaʿı odıyla kebābdur." (3) Nitekim Erdeşīr-i Bābek anlaruŋ ḥaḳḳında buyurmışdur (4) ki: "Ḫāʾin ilçiler sebebiyle[3548] ne ḳanlar ki dökülmişdür (5) ve ne leşkerler ki hezīmet olmışdur. Ve ne ḥürmetler (6) ki hetk ve ne ḥaremler ki fetk olmışdur. (7) Ve ne māllar ki naḳṣ eyleyüp ve ne ʿahdler ki naḳż itmişler. (8) Ve ne yalan andlar ki ḫıyānetler ucından içmişler." (9) ʿAcem pādşāhları ilçi bābında ġāyetile müteyaḳḳıẓ ve muḥteriẓler (10) imişler. Anlar tecribeler ve imtiḥānlar itmeyince eṭrāf u (11) iknāfʿāleme irsāl itmezleridi.

Ḥikmet

ʿAcem pādşāhları (12) ḳaçan bir pādşāha ilçi göndürmelü olsalar (13) ilçi bilmeden anuŋıla bir cāsūs göndürürler imiş. Tā kim (14) varduġı yirde söyledügini ve işitdügini yazup mürācaʿat (15) zamānında ilçinüŋ ḫaberini cāsūsuŋ yazduġı **[L 149b]** defterile (16) muḳābele eyleyüp maḳālinde ṣādıḳ olursa ilçiliġe (17) anı münāsib ve muvāfıḳ[3549] bilürleridi. Andan ṣoŋra her zamān **[P1 316b]** (1) risālete anı göndürürleridi.

Ḥikāyet

Bir gün İskender (2) bin Feylekos Yunanī Dārā'ya ilçi göndürdi. İlçi ḫiẓmetin (3) edā idüp mürācaʿat itdükde Dārā'nuŋ cevābını ʿarż (4) eyledi. Ammā Dārā'nuŋ kelimātından bir kelimede İskender şek (5) idüp ilçinüŋ üzerine beg sürüp: "Elbette bu kelime (6) şöyle degüldür. Dārā'dan bu söz ṣādır olmaz." (7) didükde ilçi eyitdi ki: "Yā Mevlāy! Dārā'dan ḳulaġumıla (8) işitdügüm kelimedür." didükde İskender emr eyledi ki (9) ʿaynıyla ol kelimeyi yazalar. **[H 215b]** Ve bir āḫer ilçi Dārā'ya (10) göndürdi. Mektūb Dārā'ya vāṣıl olıcak ḳalemtirāş (11) ṭaleb idüp mektūbdan ol kelimeyi ḥakk eyledi ve İskender'e (12) göndürdi. Ve bir āḫer mektūbda İskender'e yazdı ki: (13) "Mülküŋ esāsı istiḥkāmı meliküŋ ḥüsn-i sīretiyledür. (14) Ve ṭabīʿatı ṣıḥḥatiyedür. Ve sulṭānuŋ ṣıḥḥati ve ḥüsn-i sīreti (15) esāsı[3550] ilçinüŋ elfāẓı ṣıḥḥatiyledür. Zīrā ki ilçinüŋ (16) söyledügi söz pādşāhuŋ dilindendür. Ve işitdügi söz (17) pādşāhuŋ ḳulaġıyla işidür. Ve bu mektūbdan ḳazduġum **[P1 317a]** (1) kelime benüm sözüm degül idi. İlçinüŋ ḳatmasıdur. Eger elüm (2) aŋa yitişeydi dilini kesdürmek muḳarrerdür." didükde (3) ilçi bu ḫaberi İskender'üŋ ḫiẓmetine getürdükde İskender (4) evvelki ilçiyi getürdüp zecrile ve ḳahrıla aŋa diyüp ki: "Vay (5) saŋa ve itdüğüŋ vażʿa sebeb ne idi ki bu kelimeyle bir (6) pādşāhuŋ ḳatline ḳaṣd eyledüŋ." didükde ilçi muḳırr (7) olup eyitdi ki: "Dārā benüm ḥaḳḳumda taḳṣīrāt idüp (8)

3543 ḥīle: ḥīlenüŋ H, L.
3544 vaḳt-i: vaḳtinde H, L.
3545 ḫācetde: -H, L.
3546 taʿcīl: müstaʿcīl H, L.
3547 risāletlerinde: risāletlerinden H, L.
3548 sebebiyle: +ḫarāb +ve H, L.
3549 ve muvāfıḳ: -H, L.
3550 esāsı: -H, L.

baŋa çend-ān riʿāyet itmedügi eclden bu kelime benden (9) ṣādır oldı.” İskender buyurdı ki: “Biz seni emīn (10) bilüp göndürdük idi ki kendüŋe rāciʿ olan maṣlaḥatı (11) ve hem bize ʿāʾid olan menfaʿati göresin. Ve nāsuŋ ḥuḳūḳında (12) saʿy idüp bir daḳīḳa fevt itmeyesin.” diyüp emr eyledi (13) kim[3551] anuŋ dilini **[L 150a]** ḳafasından çıḳardılar ve anı iki yardılar.

(14) **Faṣl**

Ve daḫı pādşāh üzerine vācib ü lāzımdur ki (15) ḳaçan memleketinüŋ **[H 216a]** raʿiyyeti mużāyaḳada olup faḳr u fāḳa (16) şiddetinden müteʾellim olsalar anlara muʿīn ola. Ḫusūṣā (17) ḳaḥṭ zamānında ve her nesne bahālu olduġı vaḳtde[3552] **[P1 317b]** (1) anuŋçün ki[3553] taʿayyüşden ʿāciz olup iktisāba iḳtidārları (2) ḳalmaz. Pes sulṭānuŋ üzerine vācib ve lāzımdur ki (3) raʿiyyetüŋ ḥāli bu minvāl üzere[3554] olıcaḳ ṭaʿāmıla anlara (4) muʿāvenet ve ḫizānesinden mālile anlara müsāʿadet eyleye. (5) Ve daḫı kendü ḫademine ve ḥaşemine ve etbāʿ u eşyāʿına (6) temkīn virmeye kim raʿiyyete cevr ideler. Tā kim raʿiyyet (7) żaʿīf olmayup āḫer memlekete intiḳāl ve ġayr salṭanata irtiḥāl (8) idüp salṭanatuŋ irtifāʿına inkisār ve memleketüŋ (9) maḥṣūlini tār u mār ideler. Ve pādşāhuŋ adı ḫayrıla (10) aŋılmayup bed-duʿā içün göge ellerin ḳaldurup (11) şeksiz duʿāları icābete makrūn olur. Ve bu sebebdendür (12) ki mā-teḳaddemde olan begler bu ḥālden ġāyetile (13) ḥaẕer üzre olurlar imiş. Ve ḫizānelerinden reʿāyāyı (14) riʿāyet idüp eṣnāf-ı müsāʿadet ve alāf-ı muʿāvenet (15) iderler imiş.

Ḥikāyet

Şöyle rivāyet iderler ki (16) ʿAcem pādşāhlarınuŋ resmi vü ʿādeti bu idi ki nev-rūz (17) güni olduḳda dükeli raʿiyyetlerine destūr virürleridi kim **[P1 318a]** (1) ḥicābsız ve ḫüccābsız pādşāhuŋ ḥużūrına geleler. Ve maḥāyif (2) ve meẓālimlerini pādşāha muvāceheten ʿarż ideler. Nev-rūz güninden (3) üç gün öŋdin münādiler çaġırdup[3555] ḫalḳa tenbīh itdürüp (4) kim fulān gün içün ḥāżır oluŋ ki pādşāhuŋ size inʿāmları (5) ve iḥsānları olsa **[H 216b]** gerek. Ve sizüŋ fesāda varan emriŋüzi (6) ṣalāḥa tebdīl idüp kimde kim maḥāyifiŋüz olursa (7) alıvirse gerekdür[3556] diyü çaġırdup[3557] nev-rūz güni olduḳda (8) pādşāhuŋ **[L 150b]** ḳapusında münādīler ṭurup çaġırup kim:[3558] “Her (9) kimesne kim pādşāhuŋ ḥużūrına varan kimesneyi[3559] mānic ola (10) kendü ḳanı kendü boynınadur.” diyü ṣoŋra ḫalḳuŋ arża-dāştlarını (11) alup pādşāha ʿarż idüp pādşāh daḫı (12) her birinüŋ ḥālini “ʿalā-sebīli’l-infirād”[3560] okuyup saġ cānibindeki (13) Mūbed-i Mūbedān ki anlaruŋ dilinde Ḳāḍīyü’l-Ḳuḍḍāh dimek olur. (14) Oturup eger ʿarża-dāştda pādşāhdan bir kimesnenüŋ (15) şikāyeti olayıdı pādşāh mekānından ḳalḳup taḫtından (16) inüp Mūbedān ḳatına varup ḫaşmıla ber-ā-ber ṭurur idi. (17) Ve Mūbed-i Mūbedān eydür idi

---

3551 kim: ki H, L.
3552 vaḳtde: vaḳtinde H, L.
3553 ki: kim H, L.
3554 üzere: üzerine H, L.
3555 çaġırdup: çaġırup H, L.
3556 gerekdür: gerek H, L.
3557 çaġırdup: çaġırup H, L.
3558 kim: ki H, L.
3559 kimesneyi: kimesneye H, L.
3560 Tek olma yoluyla, gizlice.

ki: “Evvelā bu kişinüŋ inṣāfını **[P1 318b]** (1) benden al ve ẕerrece meyl ü muḥābā eyleme. Ve beni riʿāyet idüp (2) ḫaṣmum üzerine taḫyīr eyleme.” didükde Mūbed-i Mūbedān (3) görür idi. Eger kim sulṭānıla muḫāṣama iden kimesnenüŋ (4) daʿvāsı ṣaḥīḥ olup daʿvāsına muṭābıḳ beyyinesi olsayıdı (5) pādşāhdan ḥaḳḳını ve ḥayfını bī-ḳuṣūr tamām-ı kemālile (6) alur idi. Ve eger daʿvāsında ḳāẕib olup iḳāmet-i (7) beyyineye ḳādir olmasayıdı ʿuḳūbetine emr idüp münādīlere (8) nidā itdürürdi ki:[3561] “Pādşāhuŋ ʿaybını dileyen kimesnenüŋ (9) cezāsı budur bilmiş oluŋ.” didürüp ṣoŋra pādşāh (10) şikāyetci elinden ḳurtılduḳda **[H 217a]** taḫtına çıḳup tācını (11) başına ḳoyup aʿyān u erkānına eydür idi kim: “Ben anuŋçüŋ (12) evvelā ḫaṣmumuŋ inṣāfını ve ḥayfını nefsümden aldum tā kim (13) hīç kimse cevr ü ẓulm tamaʿını ḫāṭırına getürüp kimesneye (14) ḥayf eylemeyeler. Ve sizlerden kimüŋ kim ḥayfı olup ḫaṣmı (15) varısa ḫaṣmını elbette rāżī idüp baŋa şikāyet itdürmeye (16) kim beher ḥāl anuŋ ḥayfını aluram. Ve benüm fulānumdur ve fulāna (17) mensūbdur diyü kimesneye riʿāyetüm yoḳdur. Şöyle bilesiz **[P1 319a]** (1) **ve hem** selāṭīn-i ʿAcem’üŋ resminden biri daḫı budur[3562] ki[3563] (2) maḥāyifi ṣoracaḳ günde kendülere ḳarīb olan (3) kimesneleri dūr idüp **[L 151a]** baʿīd olanları yaḳın itdürüp (4) ḳavīleri żaʿīf ve żaʿīfleri ḳavī iderleridi.” Pes (5) zamānumuzda olan selāṭīn-i[3564] ʿiẕāma lāyıḳ budur ki (6) bu ṭarīḳe ẕāhib olup ʿadāleti meẕheb idineler. Zīrā (7) ki ʿadāletüŋ meʾāli ḫayr-ı maḥżdur. Ve cevr ü ẓulmüŋ ʿāḳıbeti (8) meẕmūm ve ẓālimüŋ adı melʿun ve mercūmdur ẓulmüŋ (9) netāʾicinden biri Yezdecird’üŋ mevti ḳıṣṣasıdur. Ve sābıḳā (10) bu risālede yazmışuz teʾkīd içün tekrār ẕikr olındı. (11) Şöyle rivāyet iderler kim Yezdecird’üŋ ṭarīḳi ve meẕhebi (12) sāʾir Benī Sāsān’uŋ ḳavāʿidi ve esāsı üzre degül idi. (13) Ẓulm ü cevr itmekde fevḳa’l-ḥadde idi. Ve ẓulm ü fesādı bir (14) dereceye iletmişidi ki[3565] cevrinden ḫalḳ müteferriḳ oldılar. (15) Ve fuḳarā vü żuʿafā her kūşede bed-duʿāya meşġūl oldılar. (16) Tā kim bir gün bir güzel at ki ol zamānda anuŋ gibi atı (17) gözler görmiş degül idi. Kendü kendüden gelüp sarāyınuŋ **[H 217b] [P1 319b]** (1) ḳapusından içerü girdi. Ve her ne ḳadar ḫadem ü ḥaşemi saʿy-i belīġ (2) itdiler ki ol atı ṭutalar ve uyanlayalar, ḳādir olmadılar. Āḫirü’l-emr (3) at Yezdecird’üŋ taḫtına yaḳın varup taḫtınuŋ bir ṭarafında (4) ṭurdı. Yezdecird anı göricek eyitdi kim: “Bu ata kimse yaḳın (5) gelmesün ki Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ baŋa ḫāṣ hediyyesidür.” didükde (6) yirinden ḳalḳup yap yap anuŋ yüzini gözini oḳşayup (7) arḳasına elini sürüp at daḫı şemuslık itmeyüp Yezdecird (8) eyerini isteyüp kendü eliyle atı eyerleyüp ḳolanını (9) çeküp ardına geçdi kim ḳusġunın geçüre. Fi’l-ḥāl at (10) Yezdecird’üŋ aġzına ve çeŋesine bir depme başdı kim ol (11) ḍarbdan Yezdecird’üŋ cānı çıḳdı. Ve at geldügi yoldan (12) yine gitdi. Ve ne cānibden gelüp ne[3566] cānibe[3567] gitdügin kimse bilmedi. (13) Yezdecird’üŋ tevābiʿ u levāḥıḳı[3568] eyitdiler kim: “Bu at bir melek idi (14) kim Ḥaḳ Teʿālā Yezdecird’üŋ helāki içün göndürmiş idi tā kim (15) ḫalḳ anuŋ cevrinden[3569] ve ẓulminden ḫalāṣ bulalar.” Ve’l-ʿilmu ʿinda’llāh.

3561 ki: kim H, L.
3562 budur: bu idi H, L.
3563 ki: kim H, L.
3564 selāṭīn-i: sulṭānān-ı H, L.
3565 ki: kim H, L.
3566 ne: nereye H, L.
3567 cānibe: -H, L.
3568 levāḥıḳı: -H, L.
3569 cevrinden: cevr H, L.

(16) **Nükte**[3570]

İmām Ebū Yūsuf-ı Ḳāḍī raḥmetu'llāh eydür ki (17) Yaḥyā bin Ḫālid-i Bermekī **[L 151b]** ki[3571] ʿaẕamet ü ḫaşmetiyle devrānda **[P1 320a]** (1) meşhūr ve küll-i lisānda meẕkūr idi. Bir Mecūsī ḫaşmıyla maḥkemeye (2) geldi. Ve ol Mecūsī bir ḫuṣūṣ içün Yaḥyā üzerine taḳrīr-i daʿvā (3) eyledi. Mecūsī'den şāhid ṭaleb olınduḳda eyitdi kim: "Şāhidüm (4) yoḳdur." And içsün didükde "Yaḥyā'ya and virdüm. Ve anuŋ (5) iḥlāfı ile Mecūsī'yi rāżī idüp ḥükmümde müsāvāt gözleyüp (6) İslām ʿizzeti içün ḳaṭʿā hīç birisine mücābā[3572] ve meyl itmedüm." (7) Pes **[H 218a]** ḥükkām-ı ẕevī'l-iḥtirāma vācib ve lāzımdur ki ekābire bir selef (8) gibi eşāġire ẓulm ü ḫayf[3573] itmeyeler. Ve eşāġire daḫı lāzımdur (9) ki Ḥaḳk'uŋ emrini taʿẓīm ve sulṭānuŋ ḳadrini tekrīm ideler. (10) Ve bi-vechin mine'l-vücūh pādşāha ʿāṣī olmayalar.[3574] Tā kim āyet-i (11) kerīmenüŋ feḥvāsıyla ʿāmil olmışlar ola ki ḳāle'llāhu Teʿālā: (12) "***Aṭīʿu'llāhe vāṭīʿū'r-resūle ve uli'l-emri minküm.***"[3575] (13) el-Āyet. Pes her kimesneye[3576] kim Ḥaḳ celle ve ʿalā bu mertebe-i şerīfe (14) ve bu derece-i münīfe naṣīb itmiş ola. Ve Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ (15) ʿibādetine Resūlu'llāh Ḥażretleri'nüŋ ṭāʿatini müḳārin ḳılmış (16) ola. Ḫalḳ üzerine vācibdür ki aŋa ittibāʿ ideler. Ve aŋa muṭīʿ (17) olup andan ḳorḳup anı muṭāʿ idineler. Ve pādşāh üzerine **[P1 320b]** (1) vācibdür ki bu minnetüŋ şükri içün "Ve mā-umire bihīye."[3577] mümteşil (2) olduġınuŋ ḥamdi içün ḫalḳa ʿadl ü iḥsān eyleyüp (3) maẓlūmlara reʾfet ve merḥamet eyleye. Ve ekābir-i selefüŋ kelimātında (4) meşṭūrdur ki: "**İḥẕerū min-duʿāʾi'l-maẓlūmi ve ḫāfū** (5) **min-ẓulmī men lā-yenteşıru mine'ẓ-ẓālimi illā bi-demʿi ʿayneyhi femā** (6) **dūne duʿāi'l-maẓlūmi min-ḥicābin ve duʿāʾhu mustecābun lā-seyyime'd-duʿā** (7) **fi'l-esḥāri ve't-tażarruʿ fī-hudʾui'l-leyli ile'l-Meliki'l-Cebbār.**" (8) Yaʿnī maẓlūmuŋ duʿāsından[3578] ḥaẕer eyleŋ ve şol (9) kimesneye ẓulm eylemekden ḳorḳuŋ kim ẓālimden ḥaḳḳını ve ḥayfını (10) almaz illā gözi yaşıyla. Ve maʿlūm ola ki maẓlūmuŋ (11) duʿāsıyla Ḥaḳḳ'uŋ arasında **[L 152a]** ḥicāb yoḳdur. Ve maẓlūmuŋ duʿāsı (12) şeksiz müstecābdur. Ḫuṣūṣā seḥer vaḳtinde olan duʿā (13) ve dün ḳaraŋġusında olan tażarruʿ u şenā. **[H 218b]** Ve şāir **buyurur ki naẓm:**

(14) **Felā taʿcelne fi'l-cevri mā-dumte kādiren**
(15) **Fe-āḫiruhu işmun ḫavf u iḳābī**

(16) **Tenāmu ve māneni'l-maẓlūmu ʿanke bi-nāʾimin**
(17) **Ve daʿvetuhu lā-yenṣenī bi-ḥicābī**[3579]

3570 Nükte: -H, L.
3571 ki: -H, L.
3572 mücābā: muḥābā H, L.
3573 ḫayf: -H, L.
3574 olmayalar: olmaya H, L.
3575 "Ey iman edenler! **Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de.** Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir" (Nisâ, 4/59).
3576 kimesneye: kimseye H, L.
3577 Ona emredilen şey.
3578 duʿāsından: bed-duʿāsından H, L.
3579 Kadir olduğun müddetçe zulümde acele etme. Yoksa sonu azabımdan korkacağın bir günah olur. Sen uyursun ancak mazlum uyumaz. Onun duası benimle arasında perde aralamaz.

[P1 321a] (1) **Tercüme li-Müʾellifihī:**

Tā tüvānī mekon be-cevr şitāb
(2) Ki boved āḫireş günāh u ʿazāb

(3) To buḫˇābī ne-ḫˇābed ān-mazlūm
(4) Daʿveteş nīst münşenī bi-ḥicāb[3580]

(5) Resūlu'llāh Ḥażretleri ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[3581] buyurmışdur (6) ki:[3582] "Kefereden dört kimesnenüŋ fevtiyle teʾessüf (7) çekdüm. Nūşīrevān'uŋ fevtiyle ʿadāleti içün. Ve Ḥātem-i Ṭāī'nüŋ (8) fevtiyle seḫā vü keremi içün. Ve İmrü'l-Ḳays'uŋ fevtiyle şiʿri (9) içün. Ve Ebū Ṭālib'üŋ fevtiyle birr ü iḥsānı içün." Va'llāhu aʿlem.

(10) **el-Bābü'ş-Şānī fī-Siyāseti'l-Vüzerā ve Sīretihim**.

(11) İmām-ı Hümām'uŋ teʾlīf itdügi risālenüŋ ikinci bābı vüzerānuŋ (12) siyāseti ve anlaruŋ sīreti ve riyāseti beyānındadur. Biz daḫı tercümede (13) ferʿi aṣla uydurup bu bābda vüzerānuŋ evṣāfını ve aḫlāḳını (14) ẕikr eyledük. Ve baʿżı mevāżiʿde münāsebetile āḫer kitābdan (15) nice fevāʾid ve ḫarāʾid-i żamīme eyitdük. Ümmīddür kim ṭibāʿı ẕeviʾl-irtifāʿuŋ (16) makbūli ola. Şimdi maʿlūm ve mefhūm ola kim (17) pādşāhuŋ ḥüsn-i ẕikri ve ʿuluvv-i ḳadri vezīr sebebi iledür. **[P1 321b]** (1) Mādām ki vezīr ṣāliḥ ve kāfī ve ʿādil ve nāṣiḥ ve vāfī (2) kimesne ola. Ve mümkin degüldür kim vezīrsiz pādşāh (3) memleketüŋ umūrını "kemā-yenbaġī"[3583] görüp tedbīr ve taṣarrufında (4) tenhā ḳādir ola. Zīrā ki kendü rāyıyla ʿāmil olan (5) kimesnenüŋ rāyı ve tedbīri ekṣer ḫaṭā üzerinedür. (6) İşitmedüŋ mi ki Resūlu'llāh Ḥażretleri'ne celālet-i ḳadrile (7) ve rifʿat-i derecesi ile Ḥaḳ Teʿālā emr eyledi kim aṣḥābınuŋ (8) ʿuḳalāsıyla ve ʿulemāsıyla **[H 219a]** meşveret eyleye. "Ḥayṣu ḳāle celle (9) ṭavluhu ve ʿazze nevluhu "***ve şāvir hum fi'l-emr***."[35843585] Ve Ḥażret-i (10) Mūsā ʿaleyhi's-selām daḫı emrinden vezīr ü müşīr isteyüp **[L 152b]** Ḥaḳ Teʿālā (11) andan ḫaber virüp buyurur ki: "***Vecʿal lī-vezīren min-ehlī*** (12) ***Hārūne āḫī.***"[3586] el-Āyet. Pes ḳaçan ki enbiyā ʿaleyhimü's-selām vüzerādan (13) müstaġnī olmayalar. Ve anlaruŋ rāy u tedbīrleri meşverete (14) muhtāc ola. Anlardan ġayrı sāʾir nāsuŋ meşverete ihtiyācları (15) daḫı ziyādedür. **Erdeşīr bin Bābek**'den suʾāl eylediler ki: (16) "Ḳanḳı muṣāhib pādşāh içün aṣlaḥ ve elyaḳdur?" Cevābda buyurdı (17) kim: "Müşfiḳ ve ṣāliḥ ve emīn ve nāṣiḥ vezīr tā kim pādşāh memleketüŋ **[P1 322a]** (1) umūrını anuŋ rāyıyla tedbīr idüp işāretile żamīrinde (2) olan esrārı ẓuhūra getüre." Ve pādşāh üzerine vācib[3587] ü lāzımdur[3588] (3) ki vezīrile üç nesne üzre[3589] muʿāmele eyleye. Birisi

---

3580 Kadir olduğun müddetçe zulümde acele etme. Yoksa sonu azabımdan korkacağın bir günah olur. Sen uyursun ancak mazlum uyumaz. Onun duası benimle arasında perde aralamaz.
3581 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
3582 ki: kim H, L.
3583 Gerektiği gibi.
3584 "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. **İş konusunda onlarla müşavere et.** Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever" (Âl-i İmrân, 3/159).
3585 "Zira, kudreti yüce, ihtişamı büyük olan şöyle buyurdu: 'İş konusunda onlarla müşavere et."
3586 "Bana ailemden birini yardımcı yap, kardeşim Hârûn'u" (Tâhâ, 20/29-30).
3587 vācib: vācibdür H, L.
3588 ü lāzımdur: -H, L.
3589 üzre: üzerine H, L.

(4) oldur ki ḳaçan vezīrinden bir ẕellet veyāḫūd bir hefvet müşāhede (5) eyleye ʿuḳūbetinde taʿcīl itmeye. İkinci oldur ki ḳaçan (6) pādşāhuŋ devletinden ġanī olup ḫiẕmetinde vüsʿat (7) taḥṣīl eyleye. Gerekdür ki pādşāhuŋ mālına ve ṣervetine (8) ṭamaʿ eylemeye. Üçünci oldur ki ḳaçan bir ḥācet dilese (9) pādşāh anuŋ ḥācetinüŋ ḳażāsında tevaḳḳuf eylemeye. **Ve daḫı** (10) pādşāha lāyıḳ olan budur ki vezīrini üç nesneden menʿ (11) eylemeye. Birisi oldur ki her ḳaçan pādşāhı görmek (12) dilerse menʿ ve defʿ eylemeye. İkinci oldur ki vezīrüŋ ḥaḳḳında (13) müfsidlerüŋ kelāmını istimāʿ eylemeye. Üçünci oldur ki (14) vezīrinden sırrını gizlemeye. Zīrā ki vezīr pādşāhuŋ sırrını (15) ṣaḳlar. **Nūşīrevān** oġlına naṣīḥat idüp buyurdı kim: (16) "İy oġul! Vezīrüŋi muḥterem ve kirāmī ṭut. Anuŋçün kim ḳaçan seni (17) bir emrde görse ki saŋa lāyıḳ olmaya **[H 219b]** senüŋile muvāfıḳ olmaz." **[P1 322b]** (1) **Behrām-ı Gūr**'dan suʾāl olındı ki: "Pādşāh ḳaç kimesneye muḥtāc (2) olur tā kim salṭanatı tamām ve devletinüŋ müddeti feraḥ u sürürile (3) itmām bula?" Cevābda buyurdı ki: **[L 153a]** "Yidi kimseye muḥtāc olur. (4) Birisi vezīr-i ṣāliḥ ki anuŋ rāyıyla tedbīr idüp sırrını (5) aŋa iẓhār idüp umūrını anuŋıla infāẕ u icrā eyleye. (6) İkincisi güzel atdur ki hācet güninde anı necāt yaḳasına (7) çıḳara. Üçüncisi seyf-i ḳāṭiʿ yaʿnī keskün ḳılıcdur. Dördüncüsi (8) silāḥ-ı haṣīndür. Yaʿnī muḥkem yarāḳ. Bişincisi çoḳ māl ki (9) anuŋ yüki yeynī olup bahāsı çoḳ ola. Cevāhir-i nefīse gibi. (10) Ammā bu zamānda ḳızıl altun cevāhir ü aʿrāżuŋ nūr-ı ḥadeḳası (11) ve nūr-ı ḥadīḳasıdur. **Beyt:**

İy zer to ḫullāneyi velīkin be-Ḫudā
(12) Settār-ı ʿuyūb-ı ḳāżīyu'l-ḥācātı[3590]

Altıncısı güzel ḫˇātūndur (13) ki ḳalbe sürūr ve dīdeye nūr ve rūḥa ḥubūr ola. Yidincisi (14) bir ṭabbāḫ ki hem ṣūretā güzel ve hem sīretā güzel ola."

Ḥikmet

(15) Erdeşīr-i Bābek eydür ki: "Pādşāha lāzımdur kim[3591] dört nesneye (16) ṭālib ola. Ve bulduḳdan ṣoŋra ḥıfẓ idüp evkāt vechiyle (17) ṣaḳlaya. Birisi emānet üzere[3592] olan vezīr. İkincisi ʿilm üzre **[P1 323a]** (1) olan kātib. Üçünci[3593] müşfiḳ ü mihribān derbāndur. (2) Dördünci nāṣiḥ muṣāḥib ve ṣāliḥ nedīm. Anuŋçün ki vezīr-i (3) emīn olıcaḳ pādşāhuŋ selāmetine ve begligüŋ bekāsına (4) dālldür. Ve kātib ʿālim olıcaḳ pādşāhuŋ kemāli ʿaḳlına (5) ve fikrinüŋ rezānetine delīldür. Ve ḥācib müşfiḳ olıcak (6) memleketüŋ ḫalḳı pādşāhıla ġażāb üzre olmazlar. Ve nedīm (7) nāṣiḥ olıcaḳ memleket umūrınuŋ intiẓāmına ve meṣāliḥüŋ (8) ihtimāmına delālet ider."

Ḥikāyet

Rivāyet iderler (9) ki **[H 220a]** Süleymān ʿaleyhi's-selām bir gün salṭanat taḫtında oturur (10) iken yil salṭanatuŋ bisāṭını götürüp cevv-i semāya iletdi. (11) Süleymān Ḥażreti yuḳarudan aşaġaya naẓar idüp ʿucbıla (12) memleketine nāẓir olup ins ü cinnüŋ iṭāʿatine sāʾir maḫlūḳātuŋ (13) inḳıyādına ve kendüde olan heybetüŋ ve siyāsetüŋ (14) ʿaẓametinde müteʿaccib olduḳda taḫtı mużṭarib olup (15) münḳalib olmaġa yüz dutdı. Süleymān Ḥażreti ʿaleyhi's-selām (16) serīrine eyitdi ki: "İsteḳīm." **[L 153b]** Yaʿnī ṭoġru

[3590] Ey altın! Sen ancak ayıpları örten ve ihtiyaçları gideren Allah'ın inayetiyle sadık bir dostsun.
[3591] kim: ki H, L.
[3592] üzere: üzerine H, L.
[3593] Üçünci: Üçüncisi H, L.

ol egilme. (17) Pes serīr nuṭḳ-ı faṣīḥile: "İsteḳīm ente ḥattā nesteḳīm naḥnü." taḳrīr **[P1 323b]** (1) eyledi. Yaʿnī sen doġrı ol tā kim biz daḫı ṭoġru olavuz. (2) Nitekim Ḥaḳḳ celle ve ʿalā buyurur: "***İnne'llāhe lā-yuġayyir mā-bi-ḳavmin*** (3) ***ḥattā yuġayyirū mā-bi-enfusihim.***"[3594] el-Āyet. Ve daḫı pādşāha (4) vezīr olan kimesneye lāzımdur ki ʿālim ve ʿāḳil ola. (5) Ve daḫı gerekdür ki pīr ola. Anuṇçün ki yigit egerçi kim (6) ʿālim ü ʿāḳil olurısa pīr gibi olmaz. Zīrā pīrlerüṇ tecribeleri (7) çoḳ olur. Ve eyyāmuṇ tecribelerini[3595] pīrlerden[3596] taʿlīm (8) alurlar. Ve daḫı vezīr salṭanatuṇ zeyni ve zībidür. Pes gerekdür (9) ki şeyn ü reynden pāk ola ve daḫı vezīr biş nesneye muḥtācdur: (10) Birisi ʿilmdür ki anuṇ sebebiyle ḳatında eşyā-yı ḫażiyye vāziʿ ü (11) lāʾiḥ olur. İkinci teyaḳḳuẓdur. Yaʿnī uyanuḳlıḳ ki her emre (12) duḫūl itdükde maḫrecini medḫalinden öṇdīn nāẓır ola. (13) Üçünci şecāʿatdür ki mevżiʿ-i ḫavfda olmayan nesnelerden (14) ḳorkmaya. Dördünci ṣıdḳdur ki anuṇ sebebiyle ṣaḫīḥ olmayan (15) fiʿller ve ḳavllerile ʿamel eylemeye. Bişinci pādşāhınuṇ sırrını (16) ṣaḳlamaḳdur **[H 220b]** ölüm ḥaddine varınca ve kitmān-ı sırruṇ feżāʾilini yaʿnī (17) ḥaḳāʾiḳını sābıḳā ẕikr olınmışdur. Tekrāra ḥācet degüldür. **[P1 324a]** (1) **Erdeşīr Bābek** eydür ki: "Vācibdür ki vezīr sükūn üzre ola. (2) Ve müteḥammil ve bürd-bār ve vāsiʿ ü'ṣ-ṣadr ve pāydār ve ṣādıḳu'l-kelām (3) ve perhīzkār ve ḥüsnü'l-vech ü bā-ḥayā ve ḥüsnü'l-ḫulḳ u bā-vefā (4) ola. Ve sükūt maḥallinde ṣāmit ve söz maḥallinde mükellim ola. (5) Ve bu ḫiṣāl-i ḥamīdeyle bile mütedeyyin ve müttaḳī ve meẕheb-i pāk u naḳī (6) ola. Tā kim pādşāhuṇ nefsini ve kendü nefsini muʿāyibden (7) pāk idüp iʿtiḳādda cāʾiz olmayan nesneleri nefy (8) eyleye. Ve her pādşāhuṇ vezīri ki aṇa müşfiḳ olup (9) anuṇ muḥibb-i muḫliṣi ve dāʿī-yi muḫaṣṣışı ola. Bu nevʿ vezīrüṇ (10) düşmeni çoḳ olur.[3597] Dostlarından düşmeni çoḳ[3598] artuḳ olur. (11) Pes sulṭāna lāyıḳ degüldür kim vezīri ḥaḳḳında **[L 154a]** müteʿarrıżlaruṇ (12) kelāmını ve muʿārıżlaruṇ isnād-ı "mā-lem-yekünlerini"[3599] istimāʿ eyleye. (13) Ve gerekdür ki cemīʿ ḫalḳdan vezīr aṇa eʿizzā ve lehibbā ve ekrem-i (14) aṣdıḳā ola. Ve daḫı vezīre lāyıḳ budur ki ṭarīḳa-i maḥmūde (15) üzre sālik olup ġilẓetden müberrā ve līnet-i ḳavl-i zīverile (16) muḥallā ola. Tā kim eger pādşāhdan rāy-ı ṣavāba ḫilāf (17) nesne görse ġilẓetile ḳarşulamayup belki mülāyemetile **[P1 324b]** (1) ol ḫāṭırayı pādşāhdan defʿ eyleye. Zīrā ki eger ġilẓetile (2) muḳābele idüp pādşāhuṇ diledügini redd ü menʿ itmek dilerse "El-insānu (3) ḥarişun ʿalā-mā-muniʿa."[3600] feḥvāsıyla pādşāh (4) vezīrüṇ menʿinden memnūʿ olmaz. Belki andan bedter işler (5) işler ve nā-münāsib vażʿlar eyler. **[H 221a]** Ve bu ḳavlüṇ ṣıḥḥatine (6) ḥüccet oldur ki Allāh Teʿālā ḳaçan ki Mūsā Ḥażreti'ni ʿaleyhi's-selām[3601] (7) Firʿavn-ı bī-ʿavnuṇ daʿvetine irsāl eyledi idi. Ḥażret-i (8) Mūsā vü Hārūn'a ḳavl-i leyyinile emr idüp buyurdı ki: (9) "***Fe-ḳulā lehū ḳavlen leyyinen.***"[3602] el-Āyet. Pes ḳaçan ki Allāh Teʿālā kāfir (10) ḳulı içün peyġamberlerine emr eyledi ki[3603] yumşaḳ sözile anı dīne (11) daʿvet

---

3594 "İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki, **bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.** Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur" (Ra'd, 13/11).

3595 tecribelerini: tecribeleri H, L.

3596 pīrlerden: pīrden H, L.

3597 olur: +Ve H, L.

3598 çoḳ: -H, L.

3599 Sözden ibaret.

3600 İnsan yasak olana çokça hırslanır.

3601 ʿaleyhi's-selām: -H, L.

3602 "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar" (Tâhâ, 20/44).

3603 ki: -H, L.

ideler. Nās içün aḫẕer ve evlā ve aḥrā ve aʿlī (12) oldur ki Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ müʾmīn ḳullarıyla ḳavllerini leyyin ideler.

(13) **Duruştī ü nermī be-hem der-bihest**
(14) **Ki cerrāḥ feṣṣād u merhem nihest**[3604]

(15) Ve ḳaçan ki pādşāh ḫaşinü'l-kelām ola. Vezīre lāzımdur (16) ki anuŋ sözine ṣabr idüp pādşāhile ḥıḳd ü kīn üzre (17) olmaya. Ve ḳaçan ki vezīr pādşāha muḥibb-i ṣādıḳ ve muḫliṣ-i muvāfıḳ **[P1 325a]** (1) olup ḫüsnü'l-makāl ve ḥamīdetü'l-ḫiṣāl ola. Pes aŋa lāyıḳ degüldür (2) ki pādşāha eyitdügi ḥasenātı ʿadd idüp anuŋ üzerine (3) minnet ḳoya ki "***Ve lā-temnun testekṯir.***"[3605][3606] Erbāb-ı fıṭnat ve (4) aṣhāb-ı fıṭrat buyurmışlardur ki: "Ḳaçan bir kimesneye eyülik (5) eyleseŋ ve iḥsānuŋı anuŋ üzerine ʿadd itseŋ[3607] yanī ben saŋa (6) şöyle böyle eyülikler eyledüm diseŋ minnet ḳomakdan (7) ve başına ḳaḳmaḳdan eşeddür." Pes vezīre ve pādşāhuŋ (8) sāʾir ḫavāṣṣına lāyıḳ budur ki ḳaçan anlardan kerem ü iḥsān **[L 154b]** (9) ṣādır olursa pādşāhuŋ iḳbālinden ve gölgesinüŋ (10) bereketinden bileler. Pes evlā ve aṣlaḥ oldur ki minnet (11) pādşāhuŋ ola. Ḫalḳ üzerine ne kim ḫalḳuŋ ola pādşāh (12) üzerine. **Ve daḫı** buyurmışlardur ki: "Pādşāhuŋ devletinde (13) ve memleketinde **[H 221b]** nāṣī olan fesāduŋ aʿẓamı iki nesnedendür. (14) Birisi ḫāʾin vezīrden ve ikincisi vezīrüŋ ve pādşāhuŋ (15) niyyet-i reddiye-i fāsidesindendür." **Nūşīrevān-ı ʿĀdil** (16) buyurmışdur ki: "Vezīrlerüŋ yaramazı şol vezīrdür ki (17) bī-taḳrīb pādşāhı savaşlara iletüp muḳāteleye **[P1 325b]** (1) taḥrīż ü taḥrīṣ idüp ḥarbsız ṣalāḥ-ı aḥvāl müyesser iken (2) ḳıtāl-ı ricāle müʾeddī eyleyüp ẕeḫāʾir-i emvāli ḥarb (3) ālātına ḫarc idüp kerāʾim-i nüfūsı maḳtūl ve maṣūnāt-ı ervāḥı (4) mebẕūl eyleye." **Ve daḫı** buyurmışdur ki: "Her pādşāhuŋ kim (5) vezīri kim cāhil ola. Anuŋ meṣeli şol bulutuŋ meṣelidür (6) ki: '**Yebdu ve yeẕheru velā yundī velā yumṭır.**" Tercüme:

(7) Ebr-rā māned ki ẓāhir mīşeved
Nī terī dāred ne sāṭır mīşeved[3608]

(8) **Arasṭaṭālīs Veṣāyā**'sında buyurur ki: "Her iş ki (9) senden ġayrı kimesnenüŋ eliyle ḥarbsız ve ḫuşūnetsiz (10) münḳażī olmaḳ müyesser ola. Ḫayrdur andan kim ḥarb u ġażabıla (11) senüŋ elüŋile müteḳażżī ola." Ve ʿulemā ve fużalādan meṣel sāʾirdür (12) ki: "**Yenbaġī en tumseke'l-ḥayyetu bi-yedi ġayrike lā-bi-yedike**." (13) Yaʿnī ilanı āḫir kimesnenüŋ eliyle ṭutmak yegdür ki (14) sen elüŋile ṭutasın. **Ve daḫı** vezīr olana lāzımdur ki (15) leşkerüŋ erzāḳını her kimesneye göre ḥıfẓ idüp ālāt-ı (16) ḥarbıla ricāl-i şecāʿını imtiḥān eyleyüp anlarıla elyen-i ḫiṭāb (17) ve elṭaf-ı cevābıla muʿāmele eyleye. Zīrā ki ḳadīmü'l-eyyāmda **[P1 326a]** (1) ve sālifü'l-aʿvāmda vüzerā-yı pür-şūr u şer çoḳ leşker-i (2) ẓafer-peykeri ṭuʿma-ı şīre şimşīr ve loḳma-i ejder-i ḫançer (3) ve mār-ı tīr itmişlerdür. Ve bu zamānda daḫı bu nevʿ vezīr-i (4) bī-tedbīr bulınur. **Ve daḫı** buyurmışlardur kim:[3609] "Pādşāhuŋ (5) saʿādetindendür **[H 222a] [L 155a]** ki[3610] aŋa vezīr-i ṣāliḥ ve müşīr-i nāṣiḥ (6) naṣīb olur." Nitekim Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (7) buyurur ki: "**İẕā**

3604 Sertlik ve yumuşaklık birlikte olursa iyidir kan alma gibi; hem damarı yaralar hem de merhem koyar.
3605 Ayetteki "Ve lā" kelimesi üç nüshada da "Fe lā" şeklinde yazılmıştır.
3606 "İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma" (Müddessir, 74/6).
3607 itseŋ: eyleseŋ H, L.
3608 Zahirde bulut gibi görünüyor. Ne yağmuru var ne de bir şey saçıyor.
3609 kim: ki H, L.
3610 ki: kim H, L.

erāda'llāhu bi-emīrin ḫayr ḳayyażalehū vezīren (8) **ṣādıḳen ṣabīḥen faṣīhen in nesiye ẕekerahu ve inisteʿān** (9) **eʿānehu."**[3611] Yaʿnī ḳaçan ki Allāh Teʿālā bir pādşāha iṣāl-i (10) ḫayr irāde itmiş ola. Aṇa bir vezīr-i ṣādıḳ ve müşīr-i muvāfıḳ-ı (11) ḳarīn ve yaḳīn ḳılur ki unutduġını aṇdurur ve yardum (12) istedügi vaḳt aṇa yardum ider. İmām-ı Hümām ki risāle-i aṣluṇ müʾellifidür[3612] buyurur ki: "Taḥḳīḳā Allāh Teʿālā her zamānda ve her vaḳt ve āvānda ḳudretini iẓhār idüp ʿibād-ı muḫliṣīnden iṣṭifā ve ictibā-yı zīverile muḥallā ve mücellā ḳılur. Selāṭīn ü vüzerā gibi ve ekābir-i fużalā ve ʿulemā gibi tā kim dünyāyı anlarıla muʿazzez ü müzeyyen[3613] eyleye." **Ve zamānenüṇ** ʿaceblerinden (13) Āl-i Bermek'üṇ aḫbārı ve āṣārıdur. Ve[3614] dünyāda kerem ve seḫāda (14) ve beẕl ü ʿaṭāda anlaruṇ naẓīri gelmemişdür. Ekṣer-i memālik ü vilāyāt (15) ve ʿimārāt ve irtifāʿāt taḥt-ı ḥükūmetlerinde idi. Ve münḳariż (16) olduḳlarında[3615] vizāretüṇ aḥvāli fesāda varup mülūkuṇ (17) ḫademinde ve ḥaşemüṇ ḫiẕmetinde revnaḳ ve neżāret ḳalmadı. **[P1 326b]** (1) Tā şol zamāna dek ki Allāh Teʿālā Āl-i Selçuḳ'uṇ yümn-i devletile (2) ve ẓıll-i şevketi bereketile āl-i niẓāmı vücūda getürüp (3) vüzerā-yı müteḳaddimīnüṇ derecesinden erfaʿ derecātıyla mükerrem (4) ve muḥterem ḳıldı. Bir ḥaṣiyyetile ki zamānlarında ʿulemā ve ʿurefā (5) ve fużalā ve üdebā ve ebnā-yı sebīl yaʿnī ġurabādan bir kimesne ḳalmadı (6) idi ki anlaruṇ iḥsānıyla meşmūl ve aʿṭāf u elṭāflarıyla (7) mebsūl olmamış ola. **Pes** pādşāhlaruṇ vezīrlerine (8) lāyıḳ budur ki vizāret manṣıbında iken selefde olan (9) vüzerā-yı nuṣaḥā sīreti **[H 222b]** üzre olalar. Ve rüsūm-ı müteḳaddimīni (10) riʿāyet idüp raʿiyyetden bilā-sebeb emvāl ṭaleb itmeyeler. (11) Ve vücūbı ve lüzūmı zamānında müsāmaḥat ṭarīḳiyle edā-yı ḥācet (12) miḳdārı māl alup meṣārif-i şerʿiyyede ṣarf eyleyeler (13) ki "**Ḥelāluhā ḥisābun ve ḥarāmuhā ʿaẕābun**."[3616] ḫaber-i ṣaḥīḥ (14) ve eṣer-i ṣariḥdür. Ve mādām ki vāriṣ **[L 155b]** mevcūd ola. Māl-ı (15) mīrāṣuṇ tenāvüline ḥarīṣ olmayalar. Zīrā ki māl-ı mīrāṣa (16) ṭamaʿ baġlamaḳdan şūm ṣıfat yoḳdur. **Ve daḫı** vezīrlerüṇ (17) üzerine vācib oldur ki raʿiyyete istimālatlar vireler. **[P1 327a]** (1) Ve ḥaşem ü ḫademe beẕl-i fevāʾid ve niʿam ideler.[3617] Tā kim dünyāda (2) ẕikr-i cemīl ve ʿuḳbāda ecr-i cezīl ḥāṣıl ola. **Beyt:**

(3) **To nīkī mī kunū der-dicle endāz**
(4) **Ki iyzed der-bi-yābānet dihed bāz**[3618]

(5) **el-Bābü'ṣ-Ṣāliṣ fī-Ẕikri'l-Küttāb ve Ādābihim**

(6) *Naṣīḥatü'l-Mülūk*'uṇ üçünci bābı kātiblerüṇ ādābı ve muḥāsiblerüṇ (7) ʿuluvv-i cenābı beyānındadur. ʿUlemā ve ʿurefā buyurmışlardur kim:[3619] (8) "Ḳalemden ecell ü

[3611] Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (a.s.v.) buyurdular ki: 'Allah bir emîr için hayır diledi mi ona doğru sözlü bir vezir nasib eder. Bu, ona unutunca hatırlatır, hatırladığı zaman da yardım eder. Allah emîre hayır dilemezse, kötü bir vezir musallat eder. Bu vezir, ona unuttuğunu hatırlatmaz, hatırlayınca da yardımcı olmaz" [Ebû Dâvûd, Harâc 4, (2932); Nesâî, Bey'at 33, (7,159).] (Canan, 2001: 6, 446).

[3612] ki risāle-i aṣluṇ müʾellifidür: -H, L.

[3613] müzeyyen: mükerrem H, L.

[3614] Ve: -H, L.

[3615] olduḳlarında: olduḳda H, L.

[3616] Helali hesaba çekilir, haramına azap edilir.

[3617] ideler: ide H, L.

[3618] Sen birine iyilik yaptıktan sonra onu dile getirme ki, Allah senin bu iyiliğini bir zaman kendine döndürecek.

[3619] kim: ki H, L.

erfaʿ nesne yoḳdur.” Anuŋçün ki anuŋıla (9) geçmiş ḳażāyānuŋ iʿādesi mümkindür. Ve ḳalemüŋ cümle (10) feżāʾilinden biri budur ki Ḥaḳ Teʿālā anuŋıla ḳasem idüp (11) buyurdı ki: “***Nūn ve’l-ḳalemi vemā yesṭurūn.”*** [3620] Ve ḳāle Teʿālā: (12) “***İḳrā ve rabbuke’lleẕi ʿalleme bi’l-ḳalem ʿalleme’l-insāne*** (13) ***mālem yaʿlem.***”[3621] Ve Ḥażret-i Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem [3622] (14) buyurmışdur ki: “**Evvelu mā-ḫaleḳa’llāhu’l-ḳalem.**” [3623] Ve İbn-i (15) ʿAbbās raḍıya’llāhu ʿanh āyet-i kerīmeye “***Ḳāle’cʿalnī ʿalā-ḫazā’ini’l-arżī*** (16) ***innī ḥafīẓun ʿalīm.***”[36243625] Tefsīrinde buyurur ki: (17) “*İnnī ḥafīẓun ʿalīmun.*”[3626] “İy kātibün muḥāsibun.”[3627] **İbnü’l-Muʿazzez** buyurur ki: **[P1 327b]** (1) “Göŋül maʿdindür ve ʿaḳl cevherdür. Ve ḳalem ṣāniʿdür. (2) Yaʿnī altıncıdur. Ve ḫaṭṭ ṣiyāġatdur.” **Cālīnūs** (3) eydür ki: “Ḳalem kelāmuŋ ṭabībidür.” **[H 223a] Balīnās-ı Ḥakīm** (4) eydür ki: “Ḳalem ulu ṭılsımdur.” Ve baʿżı nüsḫada ulu gencdür. (5) **İskender** buyurur ki: “Dünyā iki nesnenüŋ (6) altındadur. Birisi ḳılıc ve birisi ḳalemdür. Belki ḳılıc ḳalemüŋ (7) taḫt-ı hükūmetindedür. Ḳalem müteʿallimlerüŋ sermāyesi[3628] ve edebidür.[3629] (8) Ve her kimesnenüŋ rāyını ıraḳdan ve yaḳından ḳalemile (9) bilinür.” **Ve daḫı** ḥükemā buyurmışlardur ki: “Cemīʿ eşyāda ḥākim (10) ḳılıcıla ḳalemdür. Ve eger bu ikisinüŋ vücūdı olmasaydı (11) dünyānuŋ niẓāmı ve intiẓāmı olmazıdı.”[3630] **Şimdi rāy-ı** (12) **ʿālem-ārāya maḫfī olmaya** ki kātib ṭutan kimesnelere birḳaç (13) nesneler lāzımdur. Ve kātiblere daḫı **[L 156a]** baʿżı nesneler vācibdür. (14) **Ammā** şol nesneler ki kātib ṭutanlara lāzımdur (15) oldur ki kātiblerüŋ emrine naẓar eyleye. Birin kātib (16) ḳumalu[3631] olsa[3632] ḳanḳısı ḫayrlu ise anı naṣb eyleye. (17) Ḫusūṣā kendü ḫāṣṣa kātibini ki anuŋ esrārını ve tedbīrlerini **[P1 328a]** (1) kitābet[3633] ider. Ol maṣlaḥata bir kimesneyi iḫtiyār eylemek gerek (2) ki anuŋ aḫlāḳ-ı ḥasenesi ġālib ola. Aŋa taʿẓīm ü (3) tekrīm itmekile ḥaddinden tecāvüz[3634] idüp cemāʿat-i keŋīre (4) içinde aŋa muḫālefet itmege cürʾet itmeye.[3635] Ve ʿummālden (5) aŋa gelen mekātibi ṣaḥīḥ naḳl ide. Ve yine anlara cevāb-ı ṣaḥīḥ (6) yazmaḳda ʿāciz olmaya. Ve esrārı ketm idüp aġyāra (7) keşf itmeye. Nitekim Esedu’llāhu’l-Ġālibʿ Alī bin Ebī Ṭālib (8) kerrema’llāhu vecheh buyurmışdur.[3636] **Naẓm:**

[3620] “**Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına** ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin” (Kalem, 68/1-2).

[3621] “**Yaratan Rabbinin adıyla oku**! O, insanı “alak” dan yarattı. O**, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir**” (Alak, 93/1-2-4-5).

[3622] ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿām H, L.

[3623] “Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Onu yaratınca, ‘Yaz!’ diye emretti. O da kıyamete kadar olup bitecekleri yazdı” (Canan, 2001: 6, 307).

[3624] Ayetteki “Ḳāle’cʿalnī” ifadesi üç nüshada da “Rabbi’cʿalnī” şeklinde yazılmıştır.

[3625] “Yûsuf, ‘Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim.’ dedi” (Yûsuf, 12/55).

[3626] “Yûsuf, ‘Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. **Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim.**’ dedi” (Yûsuf, 12/55).

[3627] Yani, muhasebeci bir kâtip.

[3628] sermāyesi: sermāyesidür H, L.

[3629] ve edebidür: -H, L.

[3630] olmazıdı: +ki H, L.

[3631] ḳumalu: -H, L.

[3632] olsa: ḳosa H, L.

[3633] kitābet: kātib H, L.

[3634] tecāvüz: +īcād H, L.

[3635] itmeye: -H, L.

[3636] buyurmışdur: +ki H, L.

(9) **Lā tudiʿ i’s-sırrā illā ʿ indeẕī keremin**
(10) **Fe’s-sırru ʿ inde kirāmi’n-nāsi mektūmu**

(11) **Es-sırru ʿ indī fī-beytin lehū ġaliḳin**
(12) **Ḳad żāʿ a miftāḥuhu ve’l-beytu maḫtumu**[3637]

(13) **Ve daḫı** buyurmışdur ki **naẓm:**

Esīruke sırruŋ in ṣuntehu
(14) Ve ente esīrun lehū in ẓahere

Tercüme:

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Esīridür **[H 223b]** kişinüŋ kendü sırrı
(15) Eger keşf eylese olur esīri
Kişi kim ṣaḳlamaya kendü sırrın
(16) İder lā-büdd özin ġayruŋ esīri

Ve Ḥażret-i Resūl (17) ṣalavātu’llāhi ʿ aleyhi ve selāmuh her bār ki ġazāya veyā bir āḫer **[P1 328b]** (1) emre lā-şürūʿ ide idi. Hīç eḥad ṭuymazıdı. Meger kim müşāvere (2) içün baʿ żı ṣaḥābe-i kirāma diyeyidi. Pes şimdi ʿ ümerā-yı (3) ümmete ve ʿ ulemā-yı şerīʿ ate vācib ve lāzımdur ki Resūlu’llāh’uŋ (4) sünnetini pīşe ve ketm-i sırrı endīşe idineler. Ve “Kātibü’s-sırri (5) kātimü’s-sırri.” [3638] ṭutunalar. Tā ki Ḥaḳ Teʿ ālā’nuŋ ʿ avn-i (6) ʿ ināyetiyle ve Resūl’üŋ yümn-i himmetiyle manṣūr ve muẓaffer (7) olalar. **Naẓm:**

feʿ ilātün feʿ ilātün feʿ ilün

Kişi kim ide sırrını muḥaṣṣan
(8) İki niʿ met olur aŋa muʿ ayyen

Biri maḳṣūdına olmaḳ muẓaffer
(9) Biri kimseye olmamaḳ musaḫḫar

Ve esrāruŋ ḥıfżı emvāl (10) ḥıfẓından müşkildür. Ve bunuŋ emīni anuŋ emīninden (11) elyaḳ ve yigrekdür. Zīrā[3639] anuŋ ḫāricden aʿ vānı ve (12) enṣārı vardur. Meṣelā mühr ve bevvāb ve kilīd ve ebvāb (13) gibi. Ve bunuŋ dāḫilden ḫuvvānı ve ṭarrārı vardur. Meṣelā (14) sebḳat-i lisān ve ṣoḥbet-i **[L 156b]** iḫvān ve vesvese-i şeyṭān (15) gibi. **Ve baʿ żı** ḥükemādan suʾ āl olınduḳda ki: “İnsāna (16) ġāyet müşkil ne nesnedür?” Cevābında dimişdür ki: (17) “Nefsini bilmek ve sırrını ṣaḳlamaḳ.” “Ve ġāyet ʿ āḳil ve ṣābir **[P1 329a]** (1) ne kişidür?” diyü suʾ āl olınduḳda dimişdür ki:[3640] “Ol kişidür (2) ki düşmenden ṣaḳladuġını dostına dimeye. Zīrā ki şāyed (3) ol dostuŋ daḫı bir dostı ola. Veyā ol dost bir gün (4) düşmen ola ki varup sırruŋ düşmene irişe. Ve egerçi ki (5) dostdur. Lākin nefsüŋden aḳreb ḫōd degüldür çünki **[H 224a]** (6) kendü sırruŋa nefsüŋ müteḥammil

[3637] Sırrını ancak saygıdeğer insanlara aç. Sır, saygıdeğer insanlarda saklı kalır. Benim sırrım kilitli bir ev gibidir. Anahtarı kayıp, ev kilitlidir.
[3638] Sır kâtibi sırrı gizleyendir.
[3639] Zīrā: + ki H, L.
[3640] ki: -H, L.

olmadı. Ve ṣaḳlamadı. Aḫer kimesne (7) taḥammül itmek ve ṣaḳlamaḳ baʿīddür. Ve aŋa ṣaḳlamaduġı içün levm (8) idüp taʿyīr teşnīʿ itmek daḫı tamām ḥamāḳatdür.” **Naẓm:**

(9) **İẕi’l-meru efṣā sırrehu bi-lisānihī**
Ve lāme ʿaleyhī ġayrahu fe-hüve aḥmaḳu

(10) **İẕā żāḳa ṣadru’l-merʾi ʿan-sırrı nefsihī**
Fe-ṣadru’llezī istevdeʿa’s-sırra żaʿīḳu

(11) **Tercüme:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Kişi kim ide sırrın ġayra iẓhār[3641]
(12) Dönüp fāş olduġına ide inkār

(13) Ki aḥmaḳdur ki özin ṣaḳlamayup
(14) Umar kim ṣaḳlaya kendüsi rāzını[3642] aġyār

(15) Ya bu sözi işitmedi meger kim
(16) İkiden giçe şāyiʿ olur esrār

(17) **Ammā kātiblere lāzım olan nesneler** oldur ki kitābetüŋ **[P1 329b]** (1) ḥudūdından ve rüsūmından ġayrı çoḳ nesneler bileler. (2) Tā kim ekābirüŋ ḫizmetine lāyıḳ ve ṣāliḥ olalar. Zīrā ki (3) ḥükemā ve ʿurefā buyurmışlardur ki: “Kātib olan kimesneye[3643] (4) ʿilm-i kitābet ʿilminden ġayrı on ʿilm bilmek vācib ve lāzımdur.” **Evvelki** (5) ʿilm-i riyāfetdür. Ve riyāfet şol ʿilme dirler ki[3644] ṣuyuŋ buʿdını (6) ve ḳurbını yir altında ne miḳdār idügini[3645] bile.[3646] **İkinci** oldur (7) ki ẕaḫīrelerüŋ istiḫrācında ḳādir ve māḥir ola. **Üçünci** (8) gice gündüzüŋ zāʾid ve nāḳıṣ olmasını ṣayfda ve şitāda (9) bilmek gerek. **Dördünci** güneşüŋ ve ayuŋ ve sāʾir yıldızlaruŋ (10) ḥareketini ve seyrini bilmek gerek. **Bişinci** seyyārātuŋ ictimāʿu **[L 157a]** (11) istiḳbāl ve evc ü ḥażīż ve bāl ü tesdīs ve terbīʿ ü (12) teşlīṣ muḳābele vü muḳārene ve ricʿat u muḥāḳ ve iḫtirāḳ (13) ve istiḳāmetlerini bilmek gerek. **Altıncı** barmaḳ ʿilmini (14) ve barmaġuŋ ḥisābını bilmek gerek. **Yidinci** ʿilm-i hendese (15) ve istiḫrāc-ı taḳvīm ve iḫtiyārāt-ı eyyām ve ʿulūma müteʿalliḳ **[H 224b]** (16) ne ise bilmek gerek. **Sekizinci** ekinlere ve ekinci olan (17) kimesnelere lāzım ve ṣāliḥ olan nesneleri bilmek gerek. **[P1 330a]** (1) **Ṭokuzuncı** ṭabābet ʿilmini ve edviyenüŋ maʿrifetini fuṣūl-i (2) erbaʿanuŋ ḫavāṣṣını ve teʾṣīrātını ve menāfiʿ ve mażarrātını (3) ve yillerüŋ maʿrifetini şimālī midür cenūbī midür ne ḳısm ve ne (4) ismlü yillerdür bilmek gerek. **Onuncı** şiʿr ilmini ve ʿarūż u (5) ḳavāfı ve inşā vü imlā ve emṯāl-i sāʾire ve muḥāżarāta müteʿalliḳ (6) olan ʿulūmı bilmek gerek. **Ve bu cümleden ġayrı** lāzımdur (7) ki kātib olan kimesne ḫafīfü’r-rūḥ ve ṭayyibü’l-kelām (8) mübārek-liḳā ve ḫōş-selām ola. Ve ḳalemüŋ (9) tirāşında[3647] ve ṭutmasında[3648] ve refʿinde ve vażʿında (10) māhir ola. Ve kitābetüŋ

3641 iẓhār: ifṣā H, L.
3642 rāzını: -H, L.
3643 kimesneye: +on +ʿilm H, L.
3644 ki: kim H, L.
3645 idügini: olduġını H, L.
3646 bile: bileler H, L.
3647 tirāşında: tutmasında H, L.
3648 tutmasında: tirāşında H, L.

ṣanʿatında üstād u ḫōş-nüvīs (11) ola. Ḳanḳı ḥarfi çekmek gerek ve ḳanḳı ḥarfi (12) irsāl itmek gerek ve ḳanḳı ḥarfi cemʿ ve muttaṣıl (13) ve ḳanḳı ḥarfi farḳ u münfaṣıl yazmaḳ gerek. Bu cümleyi (14) bilmek lāzımdur. Ve maʿa-hazā yazuyı rūşen ve āşkārā (15) ve mübeyyen ve hüveydā yazmaḳ lāzımdur. Ve her ḥarfüŋ (16) ḥaḳḳını ḳalemine göre virmek gerek. Tā kim kātib kātib (17) ola. Nitekim mervīdür kim[3649] ʿÖmer Ḥażreti raḍıya'llāh[3650] **[P1 330b]** (1) bir memlekete bir ʿāmili naṣb itmişidi. ʿÖmer Ḥażreti'ne bir gün (2) mektūb irsāl idüp[3651] mektūbda[3652] bi'smi'llāhuŋ sīnini (3) iẓhār itmemişidi. ʿÖmer Ḥażreti raḍıya'llāhu ʿanh anı (4) daʿvet idüp buyurdı kim: "Evvelā bi'smi'llāhuŋ (5) sīnini iẓhār eyle ṣoŋra saŋa virilen ʿamelüŋ (6) cānibine müteveccih ol." diyü buyurdı."[3653] **Ve evvel** nesne ki (7) kātibe lāzımdur ḳalemi eyüce tirāş eylemekdür. Anuŋçün (8) ki ḥüsn-i ḫaṭṭ ḳalem tirāşındadur. Ve kātibüŋ ḳalem tirāşındadur.[3654] (9) **Ve daḫı** kātibüŋ ḳalemi ġāyetile ḫūb gerekdür. **[H 225a]** Ve ḳalemlerüŋ (10) güzīdesi oldur ki ṭoġrı ola. Ve ince ola ve (11) beŋzi ṣaruya **[L 157b]** māʾil ḳızıl ola. Ve aġır ve pek ola. Nitekim (12) buyurmışlar **mıṣrāʿ:**

> Sorḫ u sengīn u saḫt mī bāyed[3655]

(13) Ve tirāşında ṣaġ cānibinden muḥarref olan ḳalem (14) ʿArabī ve Farsī ve ġayrı ḫaṭlara ṣāliḥdür. Ammā (15) Derī'nüŋ ḳalemi Meşhedī revişinde vācibdür ki (16) ṣol cānibinden taḥrīfi ṣaġıla beraber ola. Nitekim (17) Meşhedī *Risāletü'l-Ḫaṭṭ*'ında buyurmışdur ki[3656] **beyt:**

> **[P1 331a]** (1) Ḳaṭ muḥarref konī ḫaṭā bāşed
> Mütevassıṭ konī revā bāşed[3657]

(2) ***Yevāḳītü'l-ʿUlūm*** kitābınuŋ fenn-i bīst ü yeküminde (3) ʿilm-i ḫaṭdadur. Buyurur ki: "Ḳalemüŋ tirāşı nice veche (4) üzredür. Anuŋçün ki tirāş ḳalemüŋ envāʿına tābiʿdür. (5) Ve ḳalemüŋ aṣlı ikidür. Yoġun ve ince. Ve her birisi (6) üç ḳısım üzredür. Yumşaḳ ve pek ve mütevassıṭ. (7) Ve bu üç ḳısmuŋ her birisi yine üç ḳısm üzerinedür. (8) Muḥarref ve cezm ve mütevassıṭ ki aŋa māʾil (9) daḫı tesmiye iderler. Ve bu üç ḳısm daḫı her birisi (10) üç ḳısm üzredür.[3658] Dört kūşelü yaʿnī ṣaġ (11) cānibi ve ṣol cānibi tirāşda ber-ā-ber ola. Ve üç (12) kūşelü yaʿnī ṣaġ cānibi ṣülüṣān vuṣūl cānibi (13) ṣülüṣ miḳdārı ola. Ve degirmi yaʿnī ṣol (14) cānibi ṣaġ cānibinüŋ ṣülüṣānı miḳdārı ola. Pes (15) bu cümle ḳalemlerüŋ tirāşı elli dört (16) güne oldı. Zīrā ki çün iki üçde ḍarb olsa (17) altı olur. Ve çün altı üçde ḍarb olsa **[P1 331b]** (1) on sekiz olur. Ve çün on sekiz üçde ḍarb (2) olsa elli dört olur. Ve her nevʿ tirāşıla (3) bir dürlü yazu yazılur." Ve Yaḥyā bin Caʿfer Bermekī (4) ḳalemüŋ vaṣfında şöyle buyurmışdur ki: **[H 225b]** "Ḳalemun (5) lā-ġalīẓun ve lā-

---

3649 kim: ki H, L.
3650 raḍıya'llāh: +ʿanh H, L.
3651 idüp: +buyurdı +kim +evvelā H, L.
3652 mektūbda: -H, L.
3653 buyurdı: +ki H, L.
3654 Ve kātibüŋ ḳalem tirāşındadur: -H, L.
3655 Kırmızı, ağır ve sert olmalıdır.
3656 ki: -H, L.
3657 Eğer kalemi enine tıraşlarsan hata olur. Ama eğer ortalama kesersen doğru olur.
3658 üzredür: üzerinedür H, L.

daḳīḳun ve saṭuhu raḳīḳun."[3659] Ve ḳalem tirāş (6) ġāyetile keskün gerekdür. Nitekim üstādlaruŋ (7) kelāmında vaṣf olınmışdur ki **[L 158a] naẓm:**

(8) Bā-tū vaṣf-ı ḳalem tirāş konem
Ḥarfihā-yı ne-hofte fāş konem

(9) Tiġ-i ū nī dırāz u nī kūtāh
Teng ve pehn nīst ḫāṭır-ḫˇāh

(10) Tā ki der-ḫāne-yi ḳalem gerded
(11) Vān ḳalem ḳābil-i raḳam gerded[3660]

(12) **Ve maḳaṭ** ki anuŋ üzerinde ḳalemi ḳaṭ iderler. Gerekdür ki (13) ġāyetile pek ve ṣāf ve şeffāf ola. Meşhedī (14) ḳatında ḳamışdan gerekdür. Nitekim risālesinde (15) buyurur. **Naẓm:**

Ney ḳaṭ ṣāf u pāk mī bāyed
(16) Ki der ü ʿaks-i rūy benmāyed

Ez-siṭabrī-yi ney melūl mebāş
(17) Behr-i ḫaṭ bihterest kerdem fāş[3661]

Daḫı kātibüŋ **[P1 332a]** (1) kāġadı gerekdür ki ġāyetile mührelü ola. Ve iki (2) yüzi mührede ber-ā-ber ola. Ve eger neşv eyler (3) kāġad ise ʿilāclu olmak lāzımdur. Ve mührelü (4) kāġaduŋ eyüsi oldur ki kāġaduŋ tülerini (5) ve yol[3662] yollarını başa. Nitekim buyurmışdur. **Naẓm:**

(6) Mühre-i kāġad ān-çenān bāyed.
Ki ruḫ-ı raḫ derū bunnümāyed

(7) Taḫte-i mühre pāk bāşed şost
Zūr-ı bāzū velī ne seḫt u sost[3663]

(8) **Geldük** ḫaṭṭuŋ yazmasına maʿlūm ola ki (9) ḥüsn-i ḫaṭṭ üstāduŋ taʿlīmine menūṭdur. Ve meşḳüŋ (10) keşreti levāzımındandur. Nitekim şāh-ı evliyā (11) ʿAliyyü'l-Murtażā kerrema'llāhu vecheh ebedā buyurmışdur: (12) "İʿlem enne ḥüsne'l-ḫaṭṭī maḫfiyyun fī-taʿlīmu'l-üstādı (13) ve ḳıvāmühü fī-keşreti'l-meşḳī ve terkībi'l-mürekkebāti (14) ve beḳāʾuhu ʿale'l-muslimi fī-terki'l-menhiyyāti ve muḥāfıẓāti'ṣ-ṣalavāti (15) ve aṣluhu fī-maʿrifetu'l-mufredātī."[3664] (16) Maʿnāsı **[H 226a]** ẓāhirdür. Ve ẕikr olınan ādāba ḳādir

---

3659 Ne kalın ne ince, orta incelikte bir kalem.

3660 Sana kalem tıraşlayanı vasfedeyim. Gizli sözlerini ortaya çıkarayım. Onun bıçağı ne uzundur ne kısa. Dar ve geniş değildir, kalemi sever. Kalemin içine dahil olunca, o kalemi yazan hâline getirir.

3661 Ney, düz ve pak olmalıdır. Onda yüzün resmini görmek lazım. Neyin küçülmesine üzülme. Her hat onun küçülmesini daha iyi ortaya çıkarıyor.

3662 yol :-H, L.

3663 Eski kağıtların bozukluğunu düzeltip düz yapmak için; onları yıkayıp üzerine ağır ve düz bir şey koyarlardı ve elleriyle basarlardı.

3664 "Bil ki, güzel hat; üstadın eğitiminde, meşki çokça yapmasında, bileşenlerin terkibi ve kalıcılığında gizlidir. Kişini, Müslümana nehyedilenleri terk etmesi ve namazları muhafaza etmesi gerekir. Onun aslı müfrefat bilgisi içindedir."

(17) olmaz. İllā ki kātib-i ʿāḳil veyāḫūd bu ādāba[3665] muʿtād **[P1 332b]** (1) olan enāmil ve ḫaṭṭuŋ ādāb u erkānını Şeyḫ (2) Cemālü'd-dīn Yāḳūti Müştaʿṣımī bir beytde beyān (3) buyurmışdur. **Beyt:**

Uṣūl ve terkībun kurrāsun ve nisbetun
(4) Ṣuʿūdun ve teşmīr nuzūlun ve irsāl[3666]

(5) Ve bu beytüŋ şerḥinde risāleler yazılmışdur. Bu risālede (6) anı ẕikr eylemek taṭvīle[3667] müʾeddī **[L 158b]** olduġından (7) ötürü ḳalemüŋ ʿinānını münṣarif idüp kātibe lāzım (8) olan nesnelerüŋ ṣavbına teveccüh olındı. (9) Meşhedī *Risāle*'sinde bu beytüŋ şerḥinde (10) buyurur ki **naẓm:**

Ẓāhir-i ḫaṭ uṣūl ü terkibest
(11) Kürsī ve nisbeteş be-tertībest

(12) Baʿde ez-īnhā ṣuʿūd dān u nuzūl
(13) Şemre hem dāḫilest ve hest ḳābūl

(14) Nesḫ taʿlīḳ-rā mecū irsāl
(15) Kānderīn bāb hest ḳāl ü meḳāl

(16) Hest irsāl der-ḫuṭūṭ-ı diger
(17) Īn bedān ü ez-īn diger megẕer[3668]

[P1 333a] (1) **Abdu'llāh bin Rāfiʿ** ki Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ kātibi (2) idi. Bir gün yazu yazar iken ʿAlī Ḥażreti anı görüp (3) buyurdı ki "Yā ʿAbdu'llāh! Aṣliḥ devāteke ve ḳalemeke (4) ve vessiʿ mābeyne's-suṭūri ve ecmāʿ beyne'l-ḥurūf." (5) Yaʿnī divātuŋı pāk ve laṭīf eyle tā kim mürekkebi (6) cārī ola. Ve ḳalemüŋi oŋat vechiyle tirāş (7) eyle. Ve saṭrlaruŋ arasını bol eyle. Ve ḥarfleri (8) ṭaġıḳ yazma. Ve yine Ḥażret-i ʿAlī'den (9) mervīdür ki buyurmışdur: "Ḳalemüŋ ʿuḳdesini (10) kesmek gerek. Zīrā ki umūruŋ ʿakdine sebep (11) olur." Ve mührsiz mektūbuŋ irsālini cāʾiz (12) buyurmamışlardur. Zīrā ki mektūbuŋ keremi (13) mühridür. Ve İbn ʿAbbās Ḥażretleri āyet-i[3669] kerīme (14) "***İnnī ulḳiye ileyye kitābun kerīmuŋ***."[3670] **[H 226b]** tefsīrinde (15) buyurmışdur ki yaʿnī "kitābün maḫtūmün" yaʿnī (16) mührlü kitābdur. Ve Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi (17) ve sellem çünkim ʿAcem vilāyetine mektūb yazdurdı **[P1 333b]** (1) buyurdı ki: "Mühr eyleŋ zīrā ki ʿAcem ḫalḳı (2) mührsiz mektūb sevmezler." Pes mübārek ḫātemi (3) ile anı mühr idüp irsāl buyurdı. Ve Ḥażret'üŋ (4) ḫāteminde üç saṭr yazu ḳazılmışıdı.[3671] Bu minvāl (5) üzre Muḥammedun Resūlu'llāh ve ḫātemi murabbaʿ (6) idi. Ve Ḥażret-i Murtaża ʿalā-kerrema'llāhu (7) vecheh (8) buyurur ki: "Teribbu kitābekum (9) fe-innehu encaḥu lihavāyicikum." Yaʿnī mektūbuŋuzı **[L 159a]** (10) yazduḳdan ṣoŋra üzerine bir miḳdār

---

3665 ādāba: +muḫtāc +ve H, L.

3666 Usul ve terkip defter ve hesaptır. Şans ve bir işe girişmek ise nasip, kısmettir.

3667 taṭvīle: ṭavīle H, L.

3668 Yazının zahirinin bir usulü ve terkibi vardır. Yerleştirmeleri ve düzenlemeleri tertip üzerinedir. Bunlardan sonra yükselme ve inme vardır. İçerisinde şemre de var ve o da kabuldür. Nesih ve taliki göndermeyi arama. Bu konuda konuşmak gerek. Diğer hatlarda göndermek var. Bunu bil ve bundan rahat geçme.

3669 āyet-i: -H, L.

3670 "Sebe kraliçesi Belkıs dedi ki: 'Ey ileri gelenler**! Bana çok önemli bir mektup atıldı**" (Neml, 27/29).

3671 ḳazılmışıdı: yazılmış idi H, L.

ṭopraġı (11) ṣaçuŋ ki murāduŋuz ḥuṣūline sebeb-i (12) ḳarībdür. Ve ḥikmetini kendüler bilür. Veyāḫūd (13) sünnet ola. Nitekim Saḫr ibni ʿAmru ki (14) ḥadīṯ-i şerīfüŋ rāvīlerindendür. Rivāyet (15) eyler kim: "Ḳaçan Resūlu'llāh ṣalavātu'llāhi ʿaleyh (16) Necāşī'ye mektūb yazdurdı. Tamām olduḳda (17) üzerine türāb ṣaçdı. Veyāḫūd türāb üzerine **[P1 334a]** (1) bıraḳdı. Ṣoŋra göndürdi. Ol sebebden Necāşī (2) Müsülmān oldı. Ve Pervīz'e yazduġı mektūbı ṭopraġa (3) bıraḳmadı veyā ṭopraġlamadı. Lā-cerem Müsülmān olmadı." (4) **Ve ḥadīṯ-i şerīfde** vārid olmışdur: "**Terribū'l-kitāb** (5) **fe-inne't-türāb mübāreke ve iẕā ketebtum** (6) **el-kitābe faḳre'u uḳbil ṭayyihī fe-in kāne** (7) **fīhī ḫaṭā'un tedārekuhu ve aṣliḥūh**." Yaʿnī mektūbunuzı (8) ṭopraġa bıraġuŋ. Veyā ṭopraḳ ṣaçuŋ. (9) Zīrā ki ṭopraḳ mübārekdür. Ve her ḳaçan mektūb (10) yazarsaŋuz tamām olduḳda dürülmedin ve bükülmedin (11) oḳuŋ ve görüŋ ḫaṭāsını ve ışlāḥ eyleŋ.[3672] (12) **Ve daḫı** kātibe lāyıḳ ve sezāvār oldur ki cehd (13) eyleye kim **[H 227a]** yazduġı kelām lafẓen ḳaṣīr ve maʿnen (14) ṭavīl ola ve ber-ʿaks olmaya ki[3673] aŋa iṭnāb iderler. (15) Ve elfāẓ-ı şeḳīleden muḫteriz ola. Ve tenāfür-i ḥurūf (16) ve taʿḳīd-i lafẓī ve maʿnevīden müctenib ola. (17) **İmām-ı Hümām** raḥimehu'llāh buyurur ki: "Bāb-ı kitābetde **[P1 334b]** (1) kelām-ı ṭavīlü'ẕ-ẕeyl bir miḳdārıla kifāyet olındı." (2) **Mütercim** żaʿīf ʿAlāī bin Muḥibbī Şerīf eydür ki: (3) "Eger İmām'uŋ ẕikr itdügiyle kifāyet olınaydı (4) yazduġumuŋ ʿöşrī miʿşārı yazılurıdı. İmām'uŋ (5) risālesiyle muḳābele olınduġı vaḳt maʿlūm olur. (6) Ve eger teʾlīf itdügüm risāle müteḥammil olayıdı bu bābda (7) şol ḳadar nefāʾis-i efkār ve ʿarāʾis-i ebkār ẕikr ideyidüm (8) ki ṣafāʾiḥ-i zamānda ve ṣaḥāʾif-i devrānda küttāb-ı[3674] (9) ʿālī-cenāba ve ḥussāb-ı ẕevi'l-elbāba ġinā-yı tām ve ṣafā-yı (10) tamām virdi. **Mışrāʿ:**

Ammā çikunem ki bī-vefā ʿamed ʿömr[3675]

(11) Ve eger küttāb u ḥussāb ve münşiyān-ı devlet **[L 159b]** meʾāb (12) bu bāb-ı müsteṭābda olan fevāʾid ü ʿavāʾidi "ʿalā-vechi'l-merām (13) bi'l-kemāl-i ve't-tamām"[3676] bilmek murād idinürler (14) ise İbn-i Ḳuteybe'nüŋ *Edebü'l-Ḳüttāb*[3677] isimlü kitābına (15) ve Ḫˇāce-i Cihān'uŋ *Ḳavāʿidü'l-İnşā* dimekile maʿrūf (16) kitābına mürācaʿat itsünler ki in-şāʾallāhu Teʿālā (17) ġāyetile muġnīdür. Ve bizüm ẕikr itdügümüz "*lā-yusminu velā yuġnī*"dür.[3678]

[P1 335a] (1) **el-Bābü'r-Rābiʿ fī-Sümüvv-i Himemü'l-Mülūk.**

3672 "Resul-i Ekrem ve Hulefâ-yi Râşidîn resmî yazışmalarda yazının güzelliğine ve üslûbuna büyük bir önem vermiştir. Hz. Peygamber mektup yazan kişinin kendi adıyla başlamasını ve yazdığı mektubu topraklamasını istemiş, bunun işi daha kolay kılacağını belirtmiştir (Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, I, 38). Hadiste geçen "topraklama" ifadesini muhataba tevazu ile hitap etme şeklinde mecaz olarak yorumlayanlar varsa da onu yazıdaki fazla mürekkebin toprağa emdirilerek dağılmasının önlenmesi şeklinde anlayanlar da vardır (Mübârekfûrî, VII, 410). Hadisin farklı rivayetlerinden bu ikinci yorumun daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kurutma kâğıdının kullanılmasına kadar yazı üzerine tebeşir tozu serpildiği bilinmektedir. İdareciler tarafından mektupların imlâsına özen gösterilmesi istenirdi" (Bozkurt, 2004: 29, 14).

3673 ki: -H, L.

3674 küttāb-ı: kitāb-ı H, L.

3675 Ama ne yapayım, ömür vefasız geldi.

3676 Tamamen ve mükemmel şekilde isteğe göre.

3677 Edebü'l-Ḳüttāb: Edebü'l-Ḳitāb H, L.

3678 "O, ne besler ne de açlıktan kurtarır" (Ğâşiye, 88/7).

(2) *Naṣīḥatü'l-Mülūk*'uŋ dördünci bābı pādşāhlaruŋ ʿuluvv-i (3) himmetleri ve sümüvv-i rifʿatleri beyānındadur. Fārūḳ-ı (4) Ekber yaʿnī Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya'llāhu ʿanh[3679] buyurur (5) ki: "Saʿy eylemek gereksiz[3680] ki[3681] alçaḳ himmetlü olmayasız. (6) Anuŋçün ki Ādem oġlınuŋ ayaḳda ḳalmasına (7) sebeb dūn-himmet olduġından ġayrı nesne görmedüm." (8) **Ve ʿAmr bin ʿĀṣ [H 227b]** eyitmişdür ki: "Kişi kendü nefsini (9) ne yirde ḳosa andadur. Yaʿnī eger ʿazīz dutarsa (10) emri ʿālī ve kendü vālī olur. Ve eger (11) ḫ̆ār u müstehān ṭutarsa andadur.[3682] Ḳadr-i şerīfi seḫ̄if (12) ve bedr-i ṭāliʿ laṭīfi hilāl-i naḫ̄if olur." Ḳāle (13) ʿaleyhi's-selām: "**Himemu'r-ricāl taḳleʿu'l-cibāl.**"[3683] (14) Ve himmetüŋ maʿnāsı tefsīrinde İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām (15) buyurur ki: "**El-himmetu en turaffiʿa nefseke** (16) **fe-inne enfete'l-ḳalbi**[3684] **min-himemi'l-ekābiri li-ennehum** (17) **yaʿrifune ḳadre enfusihim fe-yuʿizzunehā ve lā-yuraffiʿu [P 335b]** (1) **eḥadün nefsehu ḥattā yeküne hüve'r-rāfiʿu li-ḳadri nefsihī bi-en** (2) **lā-yeḫteliṭa'l-erāẕile velā yeşreʿu fī-ʿamelin mā-lā-yecūze** (3) **li-miṯlihi en yaʿmelehū velā yeḳūlu mā-yuʿābu bihī."** Hāẕā kelāmuhu. (4) Yaʿnī himmetüŋ[3685] maʿnāsı ve tefsīri budur ki (5) kendü nefsüŋi ḥażīż-i ẕilletden evc-i ʿizzete ḳaldurasın. (6) Ve nefsüŋi ʿazīz ü muḥterem ṭutasın. Anuŋçün ki (7) ḳalbüŋ enefesi yaʿnī neng ü ʿārī ekābirüŋ himem-i (8) ʿāliyesindedür. Zīrā ki ekābir kendü nefslerinüŋ (9) ḳadrini bilürler. Pes nefslerine ʿizzet iderler. Ve hīçbir (10) kimesnenüŋ nefsine tereffuʿ virmezler. Tā kim ol (11) kimesne kendü nefsini refīʿ ü **[L 160a]** ʿālī eylemeye. (12) Ve nefsüŋ rifʿati üç nesne ile ḥāṣıl olur. (13) Evvel erāẕil ü evbāşıla muḫāleṭat eylememek. Ve bir (14) ʿamele şürūʿ eylememek gerek ki anuŋ emṣāli olan kimesnelere (15) ol ʿamel lāyıḳ olmaya. Ve bir söz söylememek gerek (16) ki ol sözile anı taʿyib ideler. **Pes** her kaçan ki (17) bir kimesne bu ṣıfātıla muttaṣıf oldı nefsini **[P1 336a]** (1) merātib-i ʿāliyeye mürtefiʿ idüp ḫalḳ daḫı aŋa rifʿat (2) ve devleti lāyıḳ görüp üzerlerine anuŋ **[H 228a]** teraffuʿını (3) lāzım ve vācib bilürler. **Pes** himmet ve enefe (4) pādşāhlaruŋ ḫaṣīṣe-i ẕātlarıdur. Ve eger (5) Ḥaḳ celle ve ʿalā mevhibet ṭarīḳiyle bu ḫasleti ve (6) ḫūyı anlarda terkīb itmemiş ola lāzımdur ki (7) kesb ṭarīḳiyle vüzerāsından ve nüdemāsından (8) taḥṣīl eyleye.

Ḥikāyet

Rivāyet olınur (9) ki bir gün Ebu'd-Devāniḳ Manṣūr bir kimesneye (10) bir aḳçe emr idüp virüŋ didi. Aḥmed bin Ḥuṣayb (11) meclisinde ḥāżır idi. Buyurdı ki: "Beglere (12) lāyıḳ degüldür ki biŋden aşaġa baḫşiş (13) idüp dilleri üzre cārī ola."

Ḥikāyet

(14) Bir gün Hārūnü'r-Reşīd ḫadem ü ḥaşemiyle binüp (15) seyrāna gider iken leşkerinden bir kimesnenüŋ (16) atı yıḳılup helāk oldı. Hārūn emr eyledi ki: (17) "Ḫazīneden biş yüz dirhem aŋa vireler." Yaḥyā bin **[P1 336b]** (1) Ḫālid Bermekī ki anuŋ vezīri idi. Hārūn'a (2) göziyle işāret idüp eyitdi ki: "Bu emrde ḫaṭā (3) vardur." Hārūn

---

3679 raḍıya'llāhu ʿanh: raḍ H, L.
3680 gereksiz: gerekdür H, L.
3681 ki: der H, L.
3682 andadur: -H, L.
3683 "İnsanların gayretleri, dağları dibinden söker atar." "Hadis bilgini Aclunî, 'Bu söze rastlamadım." diyor. Ama bazıları Şeyh Ahmed Gazâlî'den naklediyorlar ki, o, Allah'ın elçisinin bu sözü söylediğini ifade ediyor (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, 2/333)." (Yılmaz, 2013: 223).
3684 Derkenar: Enfe[te]:x
3685 himmetüŋ: +ve H, L.

sarāyına varup indükde Yaḥyā'ya (4) didi kim: "Benüm emrümde ne ḫaṭā gördüŋ ki gözüŋle (5) baŋa işāret eyledüŋ?" Yaḥyā eyitdi kim: "Cāʾiz degüldür (6) ki beglerüŋ dili üzre biŋ aḳçeden eksük (7) iḥsān cārī ola." Hārūn buyurdı kim: "Eger bir (8) emr vāḳiʿ olsa ki biş yüzden ziyāde dimek lāzım (9) ve cāʾiz olmasa. Şol emr gibi nice söylemek (10) gerek?" Yaḥyā eyitdi ki: "Bir at virüŋ buyurmak gerek. (11) Tā kim ʿādetce[3686] hem bir at virilmiş ola. Ve hem (12) şeyʾin kalīlüŋ ẕikrinden pādşāhuŋ dili (13) münezzeh ve pāk olmış ola." Ve bu sebebden idi ki (14) Meʾmūn **[L 160b]** Ḫalīfe oġlını ʿAbbās'ı kendüye velī-ʿahd **[H 228b]** (15) itmekden ḫalʿ idüp vaṣiyyet itdi kim ebedī (16) ʿAbbās anuŋ ḳāʾim-maḳāmı olmaya. Anuŋçün ki (17) Meʾmūn ʿAbbās'uŋ odası üzerine bir gün geçüp **[P1 337a]** (1) işitdi kim ʿAbbās ḳulına eydür kim: "İy oġlan! (2) Baġdād'uŋ fulān ḳapusında bir güzel baḳla gördüm. (3) Ġāyetile iştihām çekdi. Var buçuḳ akçe ol baḳladan (4) benüm içün al." didükde Meʾmūn bu sözi (5) işidüp çaġırdı kim: "İy ʿAbbās! Ne bildüŋ ki akçenüŋ (6) buçuġı olurmış. Var kim sen baŋa velī-ʿahd olmaġa (7) lāyıḳ degülsin. Ve memleketüŋ tertībine ḳādir olmazsın (8) ve senden ṣalāḥ u felāḥ vücūda gelmez."

Ḥikāyet

(9) Rivāyet olınur ki Erdeşīr'üŋ vaṣiyyet-nāmesinde (10) mesṭūrdur ki oġlına vaṣiyyet idüp eyitdi kim: (11) "İy oġul eger dilersin ki ḳarındaşlarınuŋ[3687] birisine ki (12) bir nesne baġışlayasın cehd eyle ki ʿaṭā itdügüŋ (13) māl bir şehrüŋ veyā bir ḳaṣabanuŋ veyā bir ḳaryenüŋ (14) maḥṣūlinden eksük olmaya. Tā kim olʿaṭā sebebiyle (15) muʿṭālehüŋ ḥāceti bitüp kendüsi ve ṣonıŋda (16) ḳalan aʿḳāb u ensābı dirildükçe ġanī olup (17) kimesneye iḥtiyācları ḳalmaya. Ve senüŋ ẕikr-i ḫayruŋ **[P1 337b]** (1) ahyāda ve emvātda meẕkūr ola. Ve daḫı saʿy eyle (2) kim ticārete meyl eylemeyesin ki beglerden ticāret (3) himmetlerinüŋ dūn olmasına dāldur."

Ḥikāyet

(4) Şöyle rivāyet olınur ki Hürmüz bin Şābūr'uŋ bir vezīri (5) varıdı. Hürmüz'e mektūb göndürüp mektūbında (6) yazdı kim: "Deŋiz ṭarafından baʿżı bāzirgānlar (7) gelüp cevāhir-i nefīseden ḫaylī incü vü yāḳūt (8) ve laʿl ü elmās **[H 229a]** getürüp ṣatdılar. Ve ben kuluŋuz (9) Ḫizāne-i ʿĀmire içün yüz biŋ altun cevāhir[3688] ṣatun (10) aldum. Şimdiki ḥālde bir ulu bāzirgān gelüp (11) ol alınan cevāhirleri mebālıġ ribḥiyle[3689] ṣatun (12) almaḳ diler. Eger emr-i ʿālīŋüz işāret buyurursa (13) anuŋıla bayʿ u ṣerā idelüm." diyü mektūb göndürdükde (14) Hürmüz **[L 161a]** cevābında yazup göndürdi ki: "Yüz biŋ (15) aṣl-ı māl ve yüz biŋ ribḥ-i[3690] māl ve nice yüz biŋ (16) māl u menāl bizüm naẕarumuzda iʿtibārı yoḳdur kim[3691] (17) aŋa raġbet idevüz. Biz ticārete meşġūl olıcaḳ **[P1 338a]** (1) salṭanatı kim eylesün? Pes ṣaḳın[3692] ol ki ticāret mālını (2) gerek bir dirhem gerek bir dīnār bizüm emvālümüze ḳarışdurmayasın. (3) Zīrā ki pādşāhuŋ ḳıymetine ḫalel virür (4) ve ḥüsn-i ismi ḳubḥ-ı resmile mübeddel ve ṣıyt-ı keremi (5) ṣavt-ı nedemile muḫtell olur. Ḥāl-i ḥayātında bed-nām (6) ve ḥīn-i vefātında nā-fercām kimesnedür."

3686 ʿādetce: ʿādeti H, L.
3687 ḳarındaşlarınuŋ: ḳardaşlaruŋ H, L.
3688 cevāhir: cevher H, L.
3689 ribḥiyle: rīḥile H, L.
3690 ribḥ-i: rīḥ-i H, L.
3691 kim: ki H, L.
3692 Pes ṣaḳın: -H, L.

Ḥikāyet

(7) Rivāyetdedür kim Emīr ʿUmāre bin Ḥamza günlerden bir gün (8) Ebu'd-Devāniḳ-i Manṣūr Ḫalīfe'nüŋ meclisinde oturur (9) iken meger ol gün Ḫalīfe ḫalḳuŋ meẕālimini ve (10) maḥāyifini ṣorar idi. Nā-gāh bir kimesne ayaġ (11) üzerine ḳalḳup eyitdi kim: "Yā Emīre'l-Müʾminīn! Ben maẓlūm (12) kimesneyem." Ḫalīfe buyurdı kim: "Saŋa kimden ẓulm (13) yitişdi?" Eyitdi kim: "ʿUmāre bin Ḥamza benüm mezraʿamı (14) ġaṣbıla alup mülkümi ve ʿakārumı elümden intizāʿ (15) eyledi." Ḫalīfe emr eyledi ki: "İy ʿUmāre! Ḫaṣmuŋıla (16) ber-ā-ber ṭavr u muḥākemede müsāvī ol." didükde ʿUmāre (17) eyitdi kim: "Eger daʿvā itdügi mezraʿa anuŋ ise **[P1 338b]** (1) benüm anuŋıla muʿāraża ve münāzaʿam yoḳdur. Ve eger benüm ise (2) ben anı aŋa hibe eyledüm. Ve anuŋıla muḥākeme itmekde ḥācetüm (3) yoḳdur. Ve Emīrü'l-Müʾminīn baŋa ikrām itdügi (4) mekānı mezraʿalara ve żayʿalara **[H 229b]** ṣatmazam." diyü buyurdı. (5) Pes ḥāżır olan ekābir-i devlet ve erkān-ı saʿādet (6) anuŋ ʿuluvv-i himmetinden taʿaccüb idüp şeref-i nefsinden (7) ve şerāfet-i mürüvvetinden ʿacebe vardılar. **Ḥükemā** (8) buyurmışlardur ki: "Himmet ü nehmet bir şekl üzerinedür. (9) Pes her insānuŋ ki ikisinden naṣībi ola. Birisiyle (10) seḫāvete itʿām-ı ṭaʿāma dürişür. Ve birisiyle (11) ʿilm ü ʿibādete ve zühd ü ḳanāʿate çalışur." **Ve daḫı** (12) buyurmışlardur ki: "Himmet-i seḫā ve beẕl-i māl veʿiṭā-yı (13) nevālden ʿibāretdür." Nitekim **[L 161b]** ḥikāyetde gelmişdür.

(14) **Ḥikāyet**

Rivāyet olınur ki Yaḥyā ibn Ḫālid Bermekī (15) Dārü'l-Ḫilāfe'den çıḳup kendü sarāyına müteveccih iken (16) ḳapusında bir kimesne gördi. Aŋa yaḳın geldükde (17) ayaġ üzerine ḳalḳup Yaḥyā'ya selām virüp eyitdi kim **[P1 339a]** (1) "Yaḥyā senüŋ elüŋde olan māl u menāle ġāyetile (2) muḥtāc kimesneyem. Ve Allāh Teʿālā'yı saŋa vesīle ve vāsıṭa (3) idindüm." Pes Yaḥyā emr eyledi kim: "Sarāyında ol kimesne (4) içün başġa bir oda taḫliye itsünler. Ve her gün (5) anuŋçün iki vaḳt elvān-ı ṭaʿām ve envāʿ-ı enām (6) ve biŋ dirhem ve dürlü dürlü niʿam ḥāżır ideler." Ḥāl (7) bu minvāl üzre bir ay geçdükden ṣoŋra otuz biŋ dirhem (8) aŋa vāṣıl olup ṣoŋra kişi kendü ehl ü ʿiyāline (9) vardı. Yaḥyā'ya ḫaber virdiler buyurdı ki: "Va'llāhi (10) eger cemīʿ ʿömrin ḥāli bu minvāl üzre ola idi hergiz (11) şilamı andan ḳaṭʿ idüp żiyāfetümi andan kesmezidüm. (12) Ve her gün biŋ dirhemi aŋa īṣāl ideridüm."

Ḥikāyet

(13) Mūsā el-Hādī oġlı Caʿfer'üŋ **[H 230a]** bir cāriyesi varıdı (14) ki ʿūd sāzını ġāyetile zībā çalarıdı. Ve bedr-i kebīr (15) dimekile maʿrūf idi. Ve andan ḥesnā ve cemīle (16) zamānında bir cāriye yoġıdı. Veʿavvādlıkda bī-naẓīr (17) ve sāz u nüvāzī-yi dil-peẕīr idi. Ḥüsn ü cemālini Muḥammed bin **[P1 339b]** (1) Zübeyde Ḫᵛātūn'aʿarż eylediler. Caʿfer'den iltimās eyledi (2) ki ol cāriyeyi aŋa ṣata. Caʿfer eyitdi ki: "Sen bilürsin (3) ki benüm gibiden cāriye ṣatmaḳ gelmez. Eger benüm beslemem (4) degülmişise idi taḫḳīḳā anı saŋa iḥsān ideridüm." (5) didükde bir gün Muḥammed bin Zübeyde Caʿfer bin Mūsā'ya (6) ḳonuḳ olup evine geldi. Caʿfer daḫı meclis idüp (7) cāriyeye emr eyledi ki:[3693] "Muḥammed içün ġinā eyleyüp (8) Muḥammed'i ṭaraba getüre." Pes Muḥammed şürb ü ṭaraba meşġūl (9) oldı. Ve Caʿfer'i ġāyetile ser-ḫōş idüp (10) cāriyenüŋ eline yapışup evine getürdi. Ammā aŋa el (11) uzatmadı. Ve şehvet naẓarıyla baḳmadı. Ṣoŋra **[L 162a]** (12) bir iki gün geçdükde Muḥammed daʿvet idüp Caʿfer'i (13) iḥżār eyledi. Ve

[3693] ki: kim H, L.

cāriyeye perde ardından ġinā (14) eylemege emr itdi. Çünkim Caʿfer cāriyenüŋ ġināsını (15) işitdi. Şeref-i nefsinden hīç ḫayr u şer söylemedi. (16) Ve muḥāvere ve muḥāżarasında taġyīr ve taġayyür belürtmedi. (17) Ṣoŋra Muḥammed bin Zübeyde emr eyledi ki: "Caʿfer'üŋ **[P1 340a]** (1) bindügi ẕevraḳı aḳçe ile ṭolduralar." Rāvī eydür ki (2) bīremeye yigirmi biŋ kerre biŋ dirhem ile ṭoldurdılar.[3694] (3) Bir mertebeye vardı kim gemiciler feryād u fiġān eylediler (4) kim ẕevraḳ artuḳ nesneye müteḥammil degüldür. Pes (5) ol[3695] aḳçeyi[3696] Caʿfer'üŋ evine getürdiler. Ve cāriyeyi Muḥammed (6) taṣarruf eyledi. İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām buyurur (7) ki: "Ekābir-i müteḳaddimīnüŋ himmetleri şöyle imiş. **[H 230b]** Pes (8) pādşāh u vezīr ve ḥākim ü emīre lāzımdur ki anlaruŋ (9) eṣerine tābiʿ olup anlaruŋ[3697] muʿāmeleleriyle ʿāmil (10) olalar." **Baʿżı ḥükemādan** suʾāl olındı ki: "Ḫalḳdan (11) ḥālī yaramaz kimesne kimdür?" Eyitdi kim: "Himmetiʿālī veʿilmi (12) çoḳ ve fehmi artuḳ ve eli boş kimesne." Yine suʾāl (13) itdiler kim: "Bunuŋ gibi kimesne kime teveṣṣül eyleye tā kim (14) ḥālinüŋ nüḥūsetinden ḫalāṣ bula?" Cevābda buyurdı (15) kim: "Himem-iʿāliye ṣāḥibi olan ekābire ve nüfūs-ı şerīfe-i (16) sāmiye erbābı olan ekāsire teveṣṣül eylemek gerek." (17) Nitekim buyurmışlardur ki: "**Cāvir baḥren ev meliken.**"[3698]

[P1 340b] (1) **Ḥikāyet**

Saʿd[3699] bin Sālim Bāhilī eydür kim Hārūnü'r-Reşīd (2) zamānında ḥālüm ġāyetile perīşān ve faḳr u fāḳa (3) beni bī-sāmān itmişidi. Ve duyūn-ı keṯīre beni ḳażādan (4) ʿāciz ü mużṭarr ve eẕādan vechüm muġberr olmışıdı. Ḳapumda (5) erbāb-ı duyūnuŋ tezāḥumı ve muṭālibūnuŋ telāzumı şol (6) derecede idi kim "**Zāḳat ḥīletī ve ezdādet** (7) **fikretī.**"[3700] mertebesine varmışıdum. Pes ʿAbdu'llāh bin (8) Mālik Ḫuzāʿī'nüŋ ziyāretine vardum. Ve andan iltimās (9) eyledüm ki beni ferec ḳapusına rehber ve rāyıla (10) baŋa muʿāvin ve hem-ser ola. ʿAbdu'llāh bin Mālik buyurdı (11) ki: "Kimesne senüŋ ḫalāṣuŋa ḳādir ve bu miḥnet ve meżāyiḳeden **[L 162b]** (12) seni ḳurtaran dünyāda nādirdür. Meger kim āl bermek (13) kim seḫā vü keremile veʿaṭā vü niʿamıla meşhūr-ı zamān (14) ve meẕkūr-ı cemīʿ cihāndurlar." didükde eyitdüm kim: "Anlaruŋ (15) tecebbür ü tekebbürliklerine kim mütenezzil veʿaẕamet ü (16) ceberūtlarına müteḥammil olabilür." Buyurdı kim:[3701] "**Taḥtemilü** (17) **ẕalike li-maṣlaḥati ḥālike.**"[3702] Pes Faẕl bin Yaḥyā ve Caʿfer bin **[P1 341a]** (1) Ḫālid'üŋ dergāhına ḳaṣd eyledüm. Ve ġuṣṣa-i pür-ḳıṣṣamı (2) anlaraʿarż itdüm. Cevābumda buyurdılar ki: "**Eʿāneke** (3) **Allāhu ve eḳāmeleke bi'l-kifāyete.**"[3703] Allāh saŋa **[H 231a]** (4) yardım eylesün. Ve bürcügi kifāyet itsün. Pes ʿAbdu'llāh (5) bin Mālik'e geldüm ġāyetile münkesirü'l-ḳalb (6) ve mā-cerāyı aŋaʿarż eyledüm. ʿAbdu'llāh bin Mālik (7) eyitdi kim: "Bugün[3704] bizde aḫṣāmıla tā kim Allāh'uŋ (8) ḳudretinden ne ẓāhir olur görelüm." didi. Pes (9) bir sāʿat miḳdārı anuŋ ḳatında oturdum. (10) Nā-gāh

---

3694 ṭoldurdılar: dolduralar H, L.

3695 Bir mertebeye vardı kim gemiciler feryād u fiġān eylediler kim ẕevraḳ artuḳ nesneye müteḥammil degüldür. Pes ol: -H, L.

3696 aḳçeyi: aḳçeleri H, L.

3697 anlaruŋ: -H, L.

3698 Ya denize ya sultana komşu ol.

3699 Saʿd: Saʿīd H, L.

3700 Bir hilem kalmadı, düşüncelerim çoğaldı.

3701 Buyurdı kim: -H, L.

3702 "Bu durumunun lehine muhtemeldir."

3703 "Allah sana yardımcı olsun, başkasına muhtaç etmesin."

3704 Bugün: Bir gün H, L.

ḫizmetkārum çıḳageldi. Ve eyitdi (11) kim: “Ḳapumuzda çoḳ yüklü ḳatırlar gelmişdür. Ve anlarıla (12) bir kişi vardur ki ben Faẕl bin Yaḥyā’nuŋ (13) vekīliyem ve seni ister.” didükde ʿAbdu’llāh (14) bin Mālik buyurdı kim “Ümmīd budur ki[3705] ferec ḥāṣıl (15) oldı. Var[3706] gör[3707] kim ḥādiṣe nedür?” Pes anuŋ[3708] ḥużūrında[3709] (16) ḳalḳup ivmekile evüme geldüm. Gördüm ki bir (17) kimesne ḳapumda ṭurur. Ve elinde bir ruḳʿa ṭutup **[P1 341b]** (1) oḳur ki sen ḳaçan ki bizden gitdüŋ Ḫalīfe’nüŋ (2) ḥużūrına vardum. Ve senüŋ keyfiyyet-i ḥālüŋi ve keṣret-i (3) duyūn ve ḳıllet-i māl u menālüŋi Ḫalīfe’ye ʿarż eyledüm. (4) Ḫalīfe buyurdı kim: “Beytü’l-Māl’den biŋ kerre biŋ (5) dirhem senüŋ içün yükledüp ḳapuŋa getürevüz. Tā (6) kim alımlularıŋa viresin. Ve ehl ü ʿiyālüŋ nafaḳasıçün (7) sekiz yüz biŋ dirhem daḫı irsāl olındı. (8) Ve ben ki Yaḥyā bin Faẕl’am ḫāṣ mālumdan saŋa biŋ (9) kerre biŋ dirhem daḫı göndürdüm. **[L 163a]** Pes cümle māl iki (10) biŋ kerre biŋ dirhem ve sekiz yüz biŋ dirhemdür. (11) Ümmīd budur ki deynlerüŋ müʾeddā olup ḥālüŋ (12) ṣalāḥa bedel ve felāḥa mübeddel ola.”

Ḥikāyet

(13) Rivāyet olınur ki Nūşīrevān’uŋ meclisinde bir muraṣṣaʿ (14) cām devr ideridi ki ḫarācı memleket degeridi. Bir nedīmi (15) ol cāmı serīḳa eyledi. Nūşīrevān anı görüp (16) iẓhār eylemedi. Sāḳī **[H 231b]** cāmı ṭaleb eyledükde bulmayup (17) nidā eyledi ki: “İy ehl-i meclis! Bir cām-ı muraṣṣaʿ żāyiʿ **[P1 342a]** (1) olmışdur. Meclisden kimse ṭaşra çıḳmasun tā kim (2) cām bulına.” didükde Nūşīrevān buyurdı kim: (3) “Meclis ehlini ṣalıvir gitsünler. Anuŋçün ki cāmı (4) uġurlayan kimesne girü virmez ve[3710] serīḳa ideni kimesne (5) diyüvirmez.” İmām-ı Hümām buyurur ki: “Ḳanda kim seḫā bilen (6) ve himmet ve ʿuluvv-i nehmet olursa ḫayr u rāḥat andadur.”

(7) Ḥikāyet

Rivāyet olınur ki Yaḥyā bin Ḫālid (8) Bermekī ve ʿAbdu’llāh bin Mālik Ḫuzāʿī arasında gizlü (9) ʿadāvet olup iẓhār itmezleridi. Ve ʿadāvetüŋ (10) sebebi bu idi ki Hārūnü’r-Reşīd ġāyetile ʿAbdu’llāh (11) bin Mālik’i severidi. Bir ḫayṣiyetile ki Yaḥyā bin (12) Ḫālid ve anuŋ evlādı eydürleridi kim: “ʿAbdu’llāh bin (13) Mālik Emīrü’l-Müʾminīn’i siḥrile tesḫīr itmişidi.” Ḥāṣıl-ı (14) kelām nice zamān bu minvāl üzerine geçüp āḫirü’l-emr (15) Hārūnü’r-Reşīd[3711] ʿAbdu’llāh’ı Ermeniyye vilāyetine vālī eyledi. (16) Ṣoŋra ʿIrāḳ ḫalḳından bir kimesne kim edeb (17) ve zekāvet ehli ve ḫaseb ve feṭānet ṣāḥibi idi. **[P1 342b]** (1) Ve elinde olan māl u menāli miʿraż-ı telefe varmışıdı. (2) Ve hāli muḫtell olmışıdı. Yaḥyā bin Ḫālid’üŋ dilinden (3) ʿAbdu’llāh bin Mālik’e bir müzevver[3712] kitāb yazup ʿAbdu’llāh (4) cānibine müteveccih oldı. Ve Ermeniyye’de ʿAbdu’llāh’uŋ (5) ḫizmetine vuṣūl bulduḳda mektūbı[3713] derbānlaruŋ **[L 163b]** (6) birisine teslīm idüp Yaḥyā bin Ḫālid’üŋ mektūbıdur (7) diyüvirdi. Derbān daḫı mektūbı alup (8) ʿAbdu’llāh’uŋ ḫizmetine getürdi. Pes ʿAbdu’llāh mektūbuŋ (9) mührini açup oḳuduḳda

---

3705 ki: kim H, L.
3706 Var: Varalum H, L.
3707 gör: -H, L.
3708 anuŋ: -H, L.
3709 ḥużūrında: -H, L.
3710 ve: -H, L.
3711 Hārūnü’r-Reşīd: Reşīd H, L.
3712 müzevver: müzevvir H, L.
3713 mektūbı: mektūbları H, L.

bildi ki mektūb Yaḥyā'nuŋ (10) degüldür müzevverdür. Ammā kimesneye dimedi ve mektūb (11) getüreni istedi **[H 232a]** ve aŋa eyitdi kim: "Egerçi çoḳ meşaḳḳat (12) çekmişsin ve baŋa bu mektūb-ı müzevveri getürmişsin. (13) Lākin bī-ḥużūr olup ġam yime ki senüŋ saʿyuŋ (14) bizde żāyiʿ olmaz. Ve ḡāʾib ü ḥāsir ve nā-rāżı ve nā-şākire (15) dönmezsin." didükde mektūb getüren eyitdi kim: (16) "**Eṭāla'llāhu beḳāʾe'l-emīr**."[3714] Eger benüm geldügüm saŋa aġır geldi ise (17) ḥüccetile beni menʿ[3715] eylemek lāzım[3716] degüldür. Zīrā kim **[P1 343a]** (1) Teŋri Teʿālā'nuŋ yiri yüzi üsʿat üzeredür. Ve Rezzāḳ-ı (2) Ḥayy-ı Mübīn'dür. Ve ben getürdügüm mektūb ṣaḥīḥdür. Müzevver (3) degüldür." Pes ʿAbdu'llāh eyitdi ki: "Ben senüŋile iki (4) emrile ʿāmil oluram. Birisi oldur ki Baġdād'da (5) olan vekīlüme mektūb göndürüp aŋa emr iderem (6) ki bu mektūbuŋ hüccetini ve[3717] ṣıḥḥatini baŋa bildüre. Eger ṣaḥīḥ (7) olursa saŋa baʿżı memleketümüŋ[3718] begligini virürem. (8) Ve eger beglik istemeyüp ʿaṭā vü baḫşişi iḫtiyār (9) iderseŋ saŋa iki biŋ dirhem ve bir at ve bir yidek (10) ve bir ḫilʿat ve daḫı teşrīfler iḥsān iderem. Ve eger (11) mektūb müzevver olursa emr iderem ki iki yüz degenek (12) saŋa uralar. Ve ʿırżuŋı yıkaram." didi. Ṣoŋra ʿAbdu'llāh (13) emr eyledi kim: "Anı ḥabs ideler ve ḥabsde mā-yeḥtācını (14) iḫżār ideler. Ṣoŋra Baġdād'da olan vekīline (15) mektūb yazup göndürdi. Mażmūnı bu kim: "Baŋa bir (16) kimesnenüŋ elinden Yaḥyā bin Ḫālid Bermekī'den bir mektūb (17) vāṣıl oldı. Ve benüm ol mektūba **[L 164a]** iʿtimād u iʿtikādum **[P1 343b]** (1) yoḳdur. Pes saŋa lāzım ve vācib oldur ki bu ḥāli (2) taḥḳīḳ idesin. Ve ṣıdḳını ve kiẕbini bilesin. Ve bu (3) cānibe bildüresin." Pes çün **[H 232b]** ʿAbdu'llāh'uŋ mektūbı (4) vekīline vāṣıl oldı. Atına binüp Yaḥyā bin Ḫālid'üŋ (5) sarāyına varup gördi kim Yaḥyā muṣāhibleri ve ḫavāṣṣı (6) arasında oturmışdur. Pes selām virdi ve bu mektūbı (7) Yaḥyā bin Ḫālid'e ṣundı. Yaḥyā mektūbı oḳuduḳdan ṣoŋra (8) mezbūr ʿAbdu'llāh'uŋ vekīline eyitdi kim: "Yarın gel (9) ve bu mektūbuŋ cevābını al." didükde meclisinde olan (10) muṣāḥib ü nedīmlerine eyitdi kim: "Şol kimesnenüŋ (11) cezāsı ne nesnedür kim benüm cānibümden düşmenüme müzevver[3719] (12) mektūb yazup göndüre?" Pes muṣāḥiblerüŋ her birisi (13) bir nevʿ cezā ve sezāya işāret itdiler. Yaḥyā buyurdı (14) kim: "Götürüŋüz ḫaṭā itdüŋüz. Ve gördüŋüz rāylar denāʾet-i (15) himmet ve ḫasāset-i ṭaviyyete delāletdür. Ve sizler (16) bilürsiz ki ʿAbdu'llāh'uŋ teḳarrübi Emīrü'l-Müʾminīn'ile (17) ne mertebededür. Ve hem benümile anuŋ arasında olan **[P1 344a]** (1) buġż u ʿadāveti daḫı bilürsiz. Ve şimdiki vaḳtde (2) Ḥaḳ celle ve ʿalā bu kişiyi benümile anuŋ arasında (3) ṣulḥa sebeb ḳılmışdur. Tā kim aramızda olan (4) yigirmi yıllıḳ ḥıḳd u ʿadāveti defʿ eyleye. Pes (5) benüm üzerüme vācib oldur ki vāsıta olan (6) kimesnenüŋ murādını müstevfā ḥāṣıl ideyin. (7) Ve kiẕbini ṣıdḳa çıḳarayın. Ve ʿAbdu'llāh cānibine (8) bir mektūb irsāl idem ki bu kimesnenüŋ tekrīmini (9) ve taʿẓīmini iʿzāz u iḫtirāmını ziyāde eyleye." Ehl-i (10) meclisüŋ nüdemā vü ẕurefāları çünkim[3720] bu sözi (11) andan istimāʿ itdiler. Anuŋ rayı ṣavābına (12) istiḥsānlar idüp Yaḥyā'nuŋ ʿuluvv-i himmetinden (13) ve sümüvv-i rütbetinden taʿaccübler eylediler. Ṣoŋra Yaḥyā kendü (14) eliyle mektūb yazup eyitdi ki:[3721] "Bi'smi'llāhi'r-Raḥmani'r-Raḥīm. (15) Ve baʿdu iy **[H 233a]** ʿAbdu'llāh! Maʿlūmuŋ olsun ki mektūbuŋ (16) baŋa vāṣıl oldı. Allāh

---

3714 Allah Emîr'in bekasını uzun etsin.
3715 menʿ: redd H, L.
3716 lāzım: cāʾiz H, L.
3717 hüccetini ve: -H, L.
3718 memleketümüŋ: memleketüŋ H, L.
3719 müzevver: müzevvir H, L.
3720 çünkim: çün H, L.
3721 ki: kim H, L.

Teʿālā ʿömrüŋi uzun eylesün. (17) Mektūbuŋı evvelden āḫire varınca **[L 164b]** oḳudum. Ve maẓmūnına muṭṭaliʿ **[P1 344b]** (1) oldum. Ve ṣıḥḥat ve selāmetüŋden sürūr ve ṭoġrulıḳ (2) istiḳāmetüŋden ḥubūr ḥāṣıl eyledüm. Ve şöyle (3) aŋladum ki[3722] ẓannuŋ budur ki ol cüvān-merd ki benden (4) saŋa mektūb iletmişdür. Ol mektūb müzevver olup (5) ben göndürmemiş olam. Ḥāl budur ki şöyle degüldür (6) ben ol mektūbı elümile yazdum. Ve anuŋıla göndürdüm. (7) Ve senüŋ keremüŋden teveḳḳuʿ budur ki ol cüvān-merdüŋ (8) murādı senden ne ise bitüresin. Ve envāʿ-ı inʿām (9) u iḥsānuŋa maẓhar ḳılasın. Ve aŋa itdügüŋ inʿām u iḥsānı (10) bu muḥibbüŋe rāciʿ bilesin." Mektūb tamām olduḳda (11) mührleyüp ʿAbdu'llāh'uŋ vekīline teslīm eyledi. (12) Vekīl daḫı ʿAbdu'llāh cānibine mektūbı īṣāl itdi. (13) ʿAbdu'llāh mektūbı oḳuduḳda envāʿ-ı behçet ü nüzhet (14) ḥāṣıl eyledi. Ve ol kimesneyi ḥabsden çıḳarup (15) aŋa eyitdi kim: "Dile benden ol iki emri kim senüŋile (16) müşāraṭa olındı idi." Ol kimesne eyitdi kim: (17) "Baŋa ʿaṭā manşıbdan ġāyetile sevgülüdür." Pes ʿAbdu'llāh **[P1 345a]** (1) aŋa iki yüz biŋ dirhem ve on ʿArabī at ve yigirmi (2) ḳat ḳumaş ḫaftān ve on ḫiẕmetkār ki atlarına (3) ḫiẕmet eyleye. Ve vāfir cevāhir-i şemīne iḥsān idüp (4) envaʿi iʿzāz[3723] ü iḫtirāmile[3724] ol kimesneyi Baġdād (5) ṭarafına revāne ḳıldı. Pes çün ol ʿIrāḳ-ı Baġdād'a (6) vāṣıl oldı. Ve ehl ü ʿiyāline buluşdı. Bir gün (7) bu zīnetiyle ʿale'ṣ-ṣabāḥ Yaḥyā bin Ḫālid'üŋ ḳapusına (8) varup hüccābdan Yaḥyā'ya **[H 233b]** buluşmaḳ icāzetini ṭaleb (9) itdükde bir derbān Yaḥyā'nuŋ ḫiẕmetine varup (10) şöyle ʿarż eyledi kim:[3725] "Ḳapuda bir muḥteşem ṣuretlü (11) ve ehl-i kerem sīretlü ḫayl ü ḫadem ile gelüp size (12) buluşmaḳ murād idinür." didükde Yaḥyā buluşmaġa (13) iẕn virdi. Pes ol şaḫṣ ḥāżır olup selām (14) virüp ve leb-i edebile Yaḥyā'nuŋ āstānını taḳbīl (15) idüp bir ṭarafda ṭurdı. Yaḥyā eyitdi kim: **[L 165a]** "Ben seni (16) bilmedüm." Ol kimse cevābda didi ki "Ben şol (17) kimesneyem ki zamānenüŋ cevrinden ölmişidüm. **[P1 345b]** (1) Senüŋ keremüŋ beni iḥyā eyledi. Ben şol kişiyem (2) ki senden ʿAbdu'llāh bin Mālik'e müzevver mektūb (3) iletdüm." Yaḥyā buyurdı kim: "ʿAbdu'llāh saŋa neyledi?" (4) Ol kişi eyitdi kim: "Baŋa ihsānlar ve baḫşişler (5) eyledi." Ve her nesne ki virmişidi. Cümle beyān itdükde (6) didi kim: "Bāḳī fermān senüŋdür." Yaḥyā buyurdı kim: (7) "Benüm ḥaḳḳumda itdügüŋ eyülik benüm saŋa itdügüm eyülikden (8) ziyādedür. Ve[3726] benüm üzerümde senün minnet-i ʿaẕīmüŋ ve mevhibet-i (9) cesīmüŋ vardur. Zīrā ki benümile anuŋ arasında olan (10) şunca zamānuŋ ʿadāvetini kīl ü ḳālsiz maḥabbete (11) tebdīl eyledüŋ. Ve bu emrüŋ mübāşirisin. (12) Pes ben daḫı saŋa anuŋ itdügi iḥsān[3727] miḳdārı (13) ve daḫı ziyāde iderem." didükde ḫazīnedārlarına (14) emr eyledi kim: "Ne miḳdār nesne kim ʿAbdu'llāh aŋa (15) iḥsān buyurmışdur ḫazīneden aŋa vireler." (16) "Maʿa-şeyʿin zāʾid." [3728] Şimdi [3729] İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām (17) buyurur ki: "Biz bu ḥikāyeti anuŋçün bu kitābda ẕikr itdük **[P1 346a]** (1) tā kim oḳuyan ve diŋleyen **[H 234a]** bile kim ḳaçan insānuŋ himmeti (2) ʿālī ola żāyiʿ ḳalmaz. Nitekim ol şaḫṣ[3730] żāyiʿ olmadı. (3) Ammā eger ḫasīsü'ṭ-ṭabʿ ve deniyyü'l-himmet kimesne (4) ola. Elbette aʿmāl-i deniyyeye ilticā ve nāsuŋ leʾimlerine (5) iḳtidā ider. Meger kim simet-i himmet-i sāmiyle mevsūm (6) ve tehevvür ve iḳdām nāmıyla

---

3722 ki: -H, L.
3723 iʿzāz: iʿzāz +ile H, L.
3724 ü iḫtirām ile: -H, L.
3725 kim: ki H, L.
3726 Ve: -H, L.
3727 iḥsān: inʿām H, L.
3728 Ek olarak.
3729 Şimdi: -H, L.
3730 şaḫṣ: şaḫṣa H, L.

meşhūr ve maʿlūm kimesne ola (7) ki muḥteşem ve kerīmü'l-aḫlāḳ ve muʿaẓẓam ve ṭāhirü'l-aʿrāḳ (8) kimesnelerden ṭālib-i rifʿat ve cāh ve iḥtişām-ı (9) destgāh ola. Pes tehevvür ve cürʾeti ḳuvvetiyle (10) anlardan murādına vāṣıl ve maṭlūbına mütevaṣıl ola. (11) Pes iy sālik-i ṭarīḳ ve nāsik-i şefīḳ! Naẓar eyle. Ol (12) iki kerīmü'ş-şān-ı ʿaẕīmü'l-iḥsān kimesnelerüŋ (13) ʿuluvv-i himmetlerine ve sümüvv-i rütbetlerine kim ol müzevver[3731] mektūbı (14) ileten kimesneyle ne vechile muʿāmele ve ne nesne (15) ile[3732] muḳābele itdiler? **[L 165b]** Ve mürüvvetlerinden anuŋ ʿikābını (16) ve ʿaẕābını cāʾiz görmediler. Ve ol kimesne daḫı (17) anlaruŋ berekātından nice maṭlūbına yitişüp **[P1 346b]** (1) şiddet-i zamāndan ḫalāṣ ve iḥtiyāc u mużāyaḳadan (2) menāṣ buldı.

Ḥikāyet

Yine ḥikāyetde (3) rivāyet olınur ki iki ḳul birbiriyle tefāḫur u mübāhāt (4) itdiler. Birisi Benī Hāşim'üŋ ḳullarından idi. Ve birisi (5) Benī Ümeyye'nüŋ idi. Her birisi ögünüp eyitdi kim: (6) "Benüm efendilerüm senüŋ efendilerüŋden keremlü ve (7) seḫāvetlü[3733] gerekdürler."[3734] Āḫirü'l-emr söz şuŋa müncerr oldı (8) ki gelüŋ tecribe idelüm ve[3735] görelüm efendilerümüzüŋ (9) ḳanḳısı esḫā ve ekremdür didüklerinde Benī Ümeyye'nüŋ (10) ḳulı efendilerinüŋ baʿzısına varup iḥtiyāc ʿarż (11) idüp murādını istedi. Aŋa biŋ dirhem ʿaṭā eyledi. (12) Ve birisine daḫı varup on biŋ dirhem ʿaṭā aldı. (13) Ve birisine daḫı varup ʿke-ẕālik on biŋ dirhem iḥsān (14) aldı. Tā kim on efendilerinden yüz biŋ dirhem **[H 234b]** cemʿ (15) eyledi. Benī Hāşim'üŋ ḳulı daḫı Benī Hāşim'den Ḥasan (16) Ḥażreti'ne raḍıya'llāhu ʿanh[3736] varup ḫālini ʿarż idüp (17) faḳr u fāḳadan şikāyet eyledi. Ḥażret-i Ḥasan raḍıya'llāhu ʿanh[3737] **[P1 347a]** (1) aŋa yüz biŋ aḳçe iḥsān eyledi. Ve Ḥüseyn Ḥażreti'nden (2) ve ʿAbdu'llāh bin Caʿfer Ḥażreti'nden daḫı iki yüz biŋ (3) dirhem iḥsān buldı. Bu emvāli alup Benī Ümeyye'nüŋ (4) ḳulına varup eyitdi kim: "Senüŋ efendilerüŋ (5) seḫā vü keremi benüm efendilerümden ögrenmişler. İnanamazsın (6) gel tā kim anları bir daḫı imtiḥān idelüm. Ve alduġumuz (7) mālı yine anlara iletelüm. Ve diyelüm ki bu māla bizüm (8) iḥtiyācumuz ḳalmadı. Ve murād-ı maḳṣudumuz āḫer yirden (9) ḥāṣıl oldı. Virdügüŋüz mālı yine aluŋ diyelüm. Görelüm (10) ḳanḳısı yine virdügini alur?" Benī Ümeyye ve Benī Hāşim'üŋ (11) ḳulları şarṭuŋ vefāsına ittifāḳ itdiler. Pes Benī (12) Ümeyye'nüŋ ḳulı alduġı alup mālı efendilerine iletdi. (13) Ve eyitdi kim: "Bu māldan ben[3738] müstaġnī oldum ve Ḥaḳ (14) celle ve ʿalā āḫer vechden fetḥ ü fütūḥ naṣīb idüp (15) maḳṣūdum ḥāṣıl **[L 166a]** oldı. Ve faḳr u fāḳadan ḫalāṣ (16) bulup bu māla ḥācetüm ḳalmadı. Yine sizlerüŋ olsun." (17) didükde efendileri virdükleri mālı yine girü aldılar. **[P1 347b]** (1) Ṣoŋra Benī Hāşim'üŋ ḳavli daḫı alduġı mālı alup (2) efendilerine iletüp eyitdi kim "Benüm ḥācetümüŋ (3) huṣūli[3739] āḫer yirden Ḥaḳ celle ve ʿalā müyesser eyledi (4) ve bu māla benüm iḥtiyācum ḳalmadı. Yine size getürdüm. (5) Māluŋuzı aluŋ." Cevābda didiler ki: "**Naḥnu lā-neʾḫuẕu şeyʾen** (6) **ḳad ve hebnāhu li-enneʾl-ʿāʾide fī-hibetihī keʾl-kelbi** (7) **yeʿūdu fī-ḳayyihi**." Yaʿnī biz baḫşişümüzden dönmezüz ve

---

3731 müzevver: müzevvir H, L.
3732 ne vechile muʿāmele ve ne nesne ile: -H, L.
3733 keremlü ve seḫāvetlü: keremlüdür ve seḫāvetlüdürler H, L.
3734 gerekdürler: -H, L.
3735 ve: -H, L.
3736 raḍıya'llāhu ʿanh: -H, L.
3737 raḍıya'llāhu ʿanh: -H, L.
3738 ben: -H, L.
3739 Ḥācetümüŋ huṣūli: Ḥācetüm huṣūlin H, L.

virdügümüz (8) mālı yine alup māllarumuza ḳatmazuz. Eger ḥācetüŋ bitüp (9) bu māla iḥtiyācuŋ ḳalmadı ise fuḳāraya ṣadaḳa eyle. **Mıṣrāʿ:**

(10) Zihī seḫā vü kerem lā-ilāhe illa'llāh[3740]

Ḥikāyet

ʿAbdu'l-ʿAzīz (11) bin Mervān ki Mıṣr'da emīr ü ḥākim idi. Bir gün ḫadem ü ḥaşemi (12) ile bir yire giderken istimāʿeyledi kim bir kimesne **[H 235a]** (13) oġlını ʿAbdu'l-ʿAzīz diyü çaġırur. ʿAbdu'l-ʿAzīz ol kimesneye (14) on biŋ dirhem iḥsān idüp buyurdı kim: "Adaşuma (15) nafaḳa eyle." Bu ḫaber Mıṣr'da şöhret bulup ol zamānda (16) her kimesnenüŋ ki oġlı ṭoġsa idi ʿAbdu'l-ʿAzīz diyü (17) ad ḳor idi. Ola ki bu inʿāma maẓhar düşeyidi. **[P1 348a]** (1) Bu ḳıṣṣa ḫilāfınca Ḫorāsān'uŋ Begi ḳıṣṣasıdur ki aŋa (2) ḥācib Taş-ı Ḫabīṣ eydürleridi. Bir gün Buḫārā'nuŋ (3) ṣarrāfları çarsūsından geçer iken işitdi kim (4) bir kimesne Taş adlu ḳulına çaġırur. Emr eyledi ki (5) ṣarrāfları Buḫārā'dan süreler. Ve firāvān māl anlardan (6) alalar. Sebebinden suʾāl olınduḳda eyitdi kim: "Baŋa (7) istiḫfāf itdükleri eclden anlara böyle iş itdüm." (8) Şimdi iy ẕekī ʿākil! Naẓar eyle bu iki kimesnenüŋ emrine (9) ve gör kim ḳanḳısınuŋ himmeti bülenddür. **Mıṣrāʿ:**

(10) Be-bīn tefāvut-i reh ez-kucāst tā-ez-kucā[3741]

Ve eger bu (11) bābda olan ḥikāyāt u rivāyāt ẕikr olınaydı (12) bu risāle kitāb-ı ṭāvīlü'z-zeyl ü keşīrü'l-bāb (13) olurıdı. Bu miḳdārile kifāyet olındı. **[L 166b]** "Ve'l-ʿāḳilu (14) yekfīhu'l-işārat."[3742] **Ve İmām-ı Hümām Hüccetü'l-İslām** (15) bu mevżiʿde buyurur ki: "Lāyıḳ u sezāvār ve aḥrār u ebrāra (16) oldur kim bileler ki[3743] himmet-i ʿālīnüŋ muḳteżāsı (17) egerçi kim gāh olur ki teʾḫīr olınur. Ammā ġam degüldür. **[P1 348b]** (1) Elbette bir gün ṣāḥib-i himmet-bülend murādını kemend idüp (2) ḫursend ü ercümend olur. Pes kişide himmet gerekdür ki[3744] (3) "**Himemu'r-ricāl taḳleʿu'l-cibāl**."[3745] li-Müʾellifihī:

(4) Gerçi taḫt-ı şāhī vü cām-ı Cem ü rifʿat ḫūşest
(5) Mānemi ḫˇāhīm cuz oftādegī himmet ḫūşest[3746]

(6) Lākin ṣāḥib-i himmetlere lāyıḳ oldur ki ḳudretlerinden (7) ziyāde himmet itmeyeler. Tā kim ḥayātlarında şīrīn (8) olup ʿıyş u zindegānīlerinde ġamgīn olmayalar. Nitekim (9) şuʿarā-yı ʿArabdan birisi bu ebyāt-ı ġarrāyı buyurmışdur. **[H 235b] Naẓm:**

(10) Lev kunte taḳneʿu bi'l-kifāyeti lem-yekün
(11) Bi'd-dehri erfenehu mink ʿayşen fīhī

3740 Ne güzel ne hoş cömertlik ve kerem. Allah'tan başka ilah yoktur.
3741 Bak yolun farklı olması nereden nereyedir?
3742 Akıllı kişiye işaret yeter.
3743 ki: kim H, L.
3744 Pes kişide himmet gerekdür ki: -H, L.
3745 "İnsanların gayretleri, dağları dibinden söker atar." "Hadis bilgini Aclunî, 'Bu söze rastlamadım." diyor. Ama bazıları Şeyh Ahmed Gazâlî'den naklediyorlar ki, o, Allah'ın elçisinin bu sözü söylediğini ifade ediyor (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, 2/333)." (Yılmaz, 2013: 223).
3746 Tahtta olmak, şah olmak, Cem'in kadehine sahip olmak hoştur. Ama biz bunları istemeyiz. Mütevazı olmaktan iyi değildir.

(12) Ev kunte fīmā fevḳ ẕalike ṭāmiʿān
(13) Lem-yekfike'd-dünyā bimā taḥvīhi

(14) Māẕā yufīdu ʿuluvvu himmetike elletī
(15) Lā-yestecību ledeyke mā-taʿnīhī[3747]

(16) **el-Bābü'l-Ḫāmis** (17) **fī-Ẕikri Ḥakemi'l-Ḥükemā ve Neṣāʾiḥihim**

[P1 349a] (1) Bişinci bāb ḥükemānuŋ hikmetleri ve pend ü naṣīḥatleri (2) beyānındadur. **Maʿlūm**-ı ray-ı ʿālem-ārāy olsun (3) ki ḥikmet Allāh Teʿālā'nuŋ ʿaṭāsıdur. "**Yuʾtihā** (4) **men yeşāʾu min-ʿibādihi."**[3748] Her kimesneye kim ḥikmet naṣīb (5) olur çoḳ ḫayra mālik olur. Nitekim Kelām-ı Mecīd'inde (6) buyurur ki: "***Ve men yüʾte'l-ḥikmete fe-ḳad ütiye*** (7) ***ḫayren keŝīren***."[3749] Yaʿnī ḥikmet kime kim virildiyse (8) taḥḳīḳa aŋa çoḳ ḫayr u eyülik virilmişdür. **Ve ehl**-i (9) maʿrifetüŋ ʿurfında ḥikmet her nesneyi "ʿalā-mā-hüve (10) ʿaleyhi"[3750] üzre bilmege eydürler. Ve her iş üzre geregi (11) gibi ḳıyām eylemege dirler. Ṭaḳāt-i beşer yitişdügi[3751] miḳdārınca (12) ve ḥikmetüŋ fāʾide ve ʿāʾidesi oldur ki insān nefsini (13) her şeyüŋ bilmesiyle ve güftār u girdāruŋ ḫublığıyla (14) arāste ve pīrāste ḳılup bu maḥsūsı ʿāleme (15) şebīh bir maʿḳul ʿālem ola. Ve saʿādāt-ı uḫrevīye (16) ile müstesʿad ola. "**Ve'l-müʾminü ḥayyün [L 167a] fī'd-dāreyn"**[3752] (17) ḥadīŝinüŋ māṣadaḳı olup ḥayāt-ı ebedī ṣāḥibi ola. **[P1 349b]** (1) Ve her kimesneye kim bu iki maʿnā el vire. Bir ḥakīm-i (2) fāżıl ve bir insān-ı kāmil olup nevʿ-i insān (3) içinde anuŋ mertebesi aʿlā merātib olur. (4) Ve egerçi kim bu ḥālüŋ ḥuṣūli ve bu āmālüŋ[3753] (5) vuṣūli ʿināyet-i bī-nihāyet-i ilāhīye ve feyż-i feżfāż-ı (6) nā-mütenāhiye müfevvażdur. Ammā bu murāduŋ ḥuṣūlinde (7) ḥüsn-i **[H 236a]** ṭālibüŋ ʿaẓīm daḫli vardur. Nitekim ḥadīŝ-i (8) güher-bārıdur. Niŝār-ı seyyid-i ebrār ve sened-i aḫyārda[3754] (9) variddür ki "**Men ṭalebe şeyʾen vecede** (10) **ve men ḳaraʿa bāben ve lecce velec**."[3755] **Naẓm:**

(11) Be-nā-ümīdī ez-īn der-merū bezen fālī
(12) Boved ki ḳurʿa-i devlet be-nām-ı mā ofted[3756]

3747 Yeterli olana, kanaat etmezsen olmaz. Şu zamanda senden daha çok refah içinde yaşayan yok. Olur da bundan fazlasına göz dikersen; tüm dünyaya sahip olsan sana yine yetmez. Yoksa amacın olan şeyin cevabını vermediği yüce himmetin ne faydası var?

3748 Bu iktibas birden çok ayete işaret eder. Tüm nüshalarda "Yu'tihā" şeklinde başlayan "Yuʾtihi men yeşāʾu" (Onu dilediğine verir.) ifadesi *Kur'ân-ı Kerîm*'de iki ayette geçmektedir (Cuma 62/4, Hadîd 50/29). "Men yeşāʾu min-ʿibādihi" (kullarından dilediğine) ifadesi ise on bir ayette geçer (Bakara 2/90, En'âm 6/88, Nahl 16/2, Sebe' 34/39, A'râf 7/128, Yûnus 10/107, İbrâhim 14/11, Kasas, 28/82, Ankebût 29/62, Rûm 30/48, Mü'min 15/40). "Yuʾtihi men yeşāʾu min-ʿibādihi." Onu kullarından dilediğine verir (ç.n.).

3749 "Allah hikmeti dilediğine verir. **Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.** Bunu ancak akıl sahipleri anlar" (Bakara, 2/269).

3750 Olduğu hâl üzere.

3751 yitişdügi: yitişdükde H, L.

3752 Mü'min (iman eden kişi) her iki cihanda da diridir. Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n.).

3753 āmālüŋ: emvālüŋ H, L.

3754 aḫyārda: aḫbārda H, L.

3755 Kim bir şey isterse onu bulur, bir kapıyı çalar ve ısrar ederse içeri girer.

3756 Ümitsizlenip bu kapıdan gitme, bir fal aç. Bakarsın devlet kurası adımıza çıkar.

(13) **İbnü'l-Muḳaffaʿ** ki *Kelīle*[3757] *ve*[3758] *Dimne*'yi lisān-ı Pehlevī'den (14) ʿArabīye tercüme eylemişdür. Ol kitābda ẕikr (15) ider ki Hind pādşāhlarınuŋ ḥikmetde kitābları (16) çoḳ idi. Şol vechile kim fīllere yükledürleridi. (17) Pes ḥükemālarına emr itdiler tā kim ol kitābları muḫtaṣar **[P1 350a]** (1) ḳılalar. Ol kitāblaruŋ iḫtiṣārından ḥükemānuŋ ittifāḳı (2) dört kelimāt üzre oldı. **Birisi** budur ki (3) pādşāhlara lāzım ve gereklü ʿadldür. **İkinci** bu kim raʿiyyet (4) içün beglere iṭāʿat vācibdür. **Üçünci** nefse (5) lāzım yimekden ve içmekden imsākdur meger ḥācet (6) vaḳtinde kifāyet miḳdārı. Dördünci insānuŋ şānına (7) münāsib oldur ki nefsinden ġayrıya naẓar eylemeye. (8) Ve Ḥaḳ budur ki kelimāt-ı ʿilm ḥikmetüŋ ḫulāṣasıdur. (9) **Şimdi** ḥikmet-i ḥükemādan baʿżı ḥikmetler (10) bu bābda ẕikr idelüm. Tā kim bu kitābuŋ (12) fāʾidesi ʿām ve ʿāʾidesi tām ola.

Ḥikmet

(13) Ḥükemādan baʿżı buyurmışdur ki il dört nevʿ (14) üzeredür.[3759] Birisi şol kimesnedür ki bilür ve (15) bilür ki bilür. Bu nevʿ kişiye ʿālim dirler. Aŋa (16) ittibāʿ lāzımdur. **İkincisi** bir kimesnedür ki bilmez ve bilür ki bilmez. Bu nevʿ kimesne müteʿallim ve müsterşiddür. (17) Aŋa taʿlīm ü irşād eylemek gerek. Üçüncisi **[P1 350b]** (1) bir kişidür ki bilür ve[3760] bilmez ki bilür. Bu kişiye (2) nāşī dirler. Yaʿnī unutġan **[H 236b]** teẕkīre ve tenbīhe **[L 167b]** (3) muḥtācdur. **Dördünci** bir kişidür ki bilmez ve bilmez ki (4) bilmez. Bu kişi cehl-i mürekkeb ṣāḥibidür. Şuncılayın (5) cāhilden ḳaçmaḳ gerek.

Ḥikmet

Baʿżı ḥükemādan (6) suʾāl olındı ki: "Kişiye kanḳı nesne aḳrebdür?" (7) Buyurdı kim: "Eceli." Yine suʾāl olındı ki: "Kişiye ne nesnedür (8) ki ebʿaddur?" Buyurdı kim: "Emelidür."[3761]

Ḥikmet

(9) Aḥnef bin Ḳays buyurmışdur ki: "İki nesnedür ki anda (10) ḥīlenüŋ medḫali yoḳdur. Birisi bir emr ki takdīrde (11) gelmelüdür gitmemesine ḥīle bulınmaz. Ve[3762] ikincisi bir emr ki (12) gitmelüdür. Gelmemesine çāre yoḳdur."

Ḥikmet

Loḳmān-ı Ḥakīm (13) oġlını naṣīḥat idüp buyurdı kim:[3763] "İki nesnedür (14) ki çün ṣaḳlayasın. Ṣoŋra ne iş işleyeseŋ (15) ġam degüldür.[3764] Maʿīşetüŋ içün aḳçe ve āḫiretüŋ (16) içün dīnüŋi ṣaḳlayasın."

Ḥikmet

3757 Kelīle: Kelīle'yi H, L.
3758 ve: -H, L.
3759 üzeredür: üzerinedür H, L.
3760 ve: -H, L.
3761 Emelidür: emeli H, L.
3762 Ve: -H, L.
3763 kim: ki H, L.
3764 degüldür: degül H, L.

Nūşīrevān (17) Büzürcmihr'e[3765] suʾāl eyledi ki:[3766] "Niçün mümkin degüldür **[P1 351a]** (1) ki düşmeni dost eyleyesin?" Büzürcmihr cevābında [3767] (2) buyurdı kim: "Maʿmūrenüŋ taḫrībi āsāndur ki (3) ḫarābuŋ ʿimāreti ve bütün ṣırça ufatmak āsāndur (4) ki ṣınıḳ ṣırçayı bütün[3768] eylemek."

Ḥikmet

Cismüŋ ṣıḥḥati (5) şerbet içmekden ḫayrdur. Ve günāhı terk eylemek (6) istiġfārdan yigdür. Ve ġam yimekden şehveti yuṭmaḳ (7) yigdür. Ve nefsüŋ hevāsına tābiʿ olmayup aŋa (8) muḫālefet itmek yigdür ki anuŋ sebebiyle cehenneme gitmek.

(9) Ḥikmet

Ḥükemādan bir kimesne çoḳ zamān (10) memleketleri seyr idüp bu ālet-i kelimātı her memleketüŋ (11) ḫalḳına taʿlīm ider idi. Ve ol kelimāt budur (12) ki: "Her kimesnede kim ṣabr olmaya dīninde **[H 237a]** selāmet (13) üzre degüldür. Ve her kimesne kim cāhil olaʿ ilminden (14) müntefiʿ olmaz. Ve her kimesnede kim ṣabr olmaya (15) dīninde taḳvā olmaya Ḥaḳ Teʿālā ḳatında muʿaẕẓam (16) degüldür ki: '*İnne ekremekum ʿinda'llāhi etḳakum.*'[3769] (17) Ve her kimesnede kim[3770] seḫāvet olmaya mālından naṣībi **[P1 351b]** (1) yoḳdur. Ve her kimesne kim naṣīḥat dutmaya Ḥaḳ Teʿālā Ḥażreti (2) ḳatında anuŋ ḫücceti yoḳdur."

[L 168a] Ḥikmet[3771]

Büzürcmihr'den (3) suʾāl itdiler ki: "Ḳanḳı ʿizzetdür ki ẕilletile muttaṣıldur?" (4) Cevābda buyurdı kim: "Sulṭānuŋ ḫiẕmetinde olan ʿizzet (5) ve sefāhetile makrūn olan[3772] ʿizzetdür."

Ḥikmet

(6) Yine Büzürcmihr'den suʾāl olındı ki:[3773] "Leʾīm[3774] olanları (7) ne nesne ile teʾdīb iderler?" Cevābda buyurdı ki: "Keşret-i (8) aʿmālile emr olınmaḳ gerek. Ve eşġālüŋ meşaḳḳatlüleriyle (9) istiḫdām olınmaḳ gerekdür. Şol ḫayşiyetile ki bir ān (10) anları fāriġ ḳomayalar."

Ḥikmet

3765 Büzürcmihr'e: Büzürcmihr'den H, L.
3766 ki: kim H, L.
3767 cevābında: -H, L.
3768 bütün: āsān H, L.
3769 "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. **Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır**. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır" (Hucurât, 49/13).
3770 kim: -H, L.
3771 Ḥikmet: -H, L.
3772 olan: ola H, L.
3773 ki: kim H, L.
3774 Leʾīm: Leşīm H, L.

Yine andan suʾāl (11) olındı ki: “Ḫasīsleri ne nesne ile teʾdīb iderler?” (12) Buyurdı kim: “Anları ihānet idesin. Ve ḥaḳīr ü ḫ̌ārlandurasın (13) tā kim miḳdārlarınuŋ alçaklıġını bileler.”

(14) **Ḥikmet**

Yine suʾāl olındı kim: “Aḫyār u aḥrārı (15) ne nesne ile edeb iderler?” Buyurdı kim: “Ḥācetlerinüŋ (16) bitürmesinde teʾḫīr ü tevaḳḳuf itmekile.”

Ḥikmet

(17) Yine suʾāl olındı kim: “Kerīm kimdür?” Eyitdi kim: “Kerīm **[P1 352a]** (1) oldur ki iḥsān u[3775] baḫşiş idüp aŋmaya ki ben (2) baḫşiş eyledüm.”

Ḥikmet

Ḥakīmlerüŋ birisinden (3) suʿāl itdiler kim: “Cāndan ʿazīzrek (4) ne nesnedür ki anuŋ yolında cānlar virürler ve ġam (5) yimezler?” Buyurdı kim: “Deynden ve şedāʾid ü meḥinden (6) ḫalāṣ bulmaḳ cāndan ʿazīzdür.”

Ḥikmet

(7) Yine suʾāl olındı kim: “ʿİlmüŋ **[H 237b]** zīneti[3776] ve keremüŋ zīneti[3777] (8) ve şecāʿatüŋ zīneti ne nesne iledür?” Cevābda (9) buyurmışlardur[3778] ki: “ʿİlmüŋ zīneti ṣıdḳıladur. Ve keremüŋ (10) zīneti ġinā vü yesāriledür. Ve şecāʿatüŋ zīneti ḳudret (11) zamānında ʿafviledür. Yaʿnī düşmenden intiḳām (12) almaġa ḳādir olduġun[3779] vaḳt andan[3780] ʿafv idesin.”

(13) **Ḥikmet**

Yunanī Vezīr buyurmışdur ki: “Dört (14) nesnedür kim belālaruŋ aʿẓamıdur. Ehl ü ʿiyālüŋ (15) keṣreti ve māluŋ ḳılleti ve yaramaz ḳoŋşı ve taḳvāsız ve (16) vefāsız ḫ̌ātūn.”

Ḥikmet

Dünyānuŋ ḫalḳı (17) müttefiḳlerdür kim cemīʿ nāsuŋ aʿmāli yigirmi biş **[P1 352b]** (1) veche üzredür. Biş ḳısmı ḳażā vü ḳaderiledür: Ḫ̌ātūn (2) almaḳ. Ve ev ve māl u milk[3781] ü ḥayāt. Ve biş ḳısmı kesb ü (3) ictihādiledür: ʿİlm ü kitābet **[L 168b]** ve ata binüp inmek ve (4) cennete girmek ve cehennemden ḳurtılmaḳ. Ve biş ḳısmı (5) tabīʿdür. Yaʿnī

[3775] iḥsān u: -H, L.
[3776] zīneti: -H, L.
[3777] zīneti: -H, L.
[3778] buyurmışlardur: buyurdılar H, L.
[3779] olduġun: iken H, L.
[3780] vaḳt andan: -H, L.
[3781] milk: mülk H, L.

insānuŋ “mā-cibilü ʿaleyhisi”dür.[3782] (6) Vefā[3783] müdārā[3784] tevāżuʿ[3785] seḫā[3786] ṣıdḳ. Ve biş ḳısmı (7) ʿādete müteʿalliḳdür: Yolca yürümek ve yimek yimek (8) ve uyḳu uyumaḳ ve cimāʿ eylemek ve ayaġ yolına (9) varmaḳdur. Ve biş ḳısmı daḫı irṣile intiḳāl ider: (10) Cemāl ḥüsn-i ḫulḳ ʿuluvv-i himmet ululanmaḳ alçaḳlıḳ.

(11) **Hikmet**

Üç nesnedür kim şedāʾiddendür. (12) Ve ʿuḳalāya cāʾiz degüldür ki anları ferāmūş ideler. (13) Dünyānuŋ fenāsı ve inḳiżāsı ve zamāne aḥvālinüŋ (14) inḳılābı ve dehrüŋ miḥnetleri.

Ḥikmet

Altı nesnedür (15) kim dünyāyıla ber-ā-ber deger ṭaʿām-ı güvārā ve veled-i selīmü’l-aʿżā (16) ve yār-ı muvāfıḳ ve emīn müşfiḳ ve “kelām-ı (17) müttesiḳu’n-niẓām”[3787] ve ʿaḳl-ı tamām.

Ḥikmet

Ḥakīmüŋ **[P1 353a]** (1) birisi buyurmışdur kim: “Biş nesnedür ki biş nesne (2) ḳatında żāyiʿdür. Güneş ḳatında çırāġ ve çoraḳ[3788] (3) yirde yaġmur ve kör ḳatında güzel ḫˇātūn ve leẕīẕ (4) ṭaʿām **[H 238a]** toḳ ḳatında ve Teŋgri[3789] Teʿālā’nuŋ kelāmı (5) ẓālimüŋ göŋlinde.”

Ḥikmet

İskender’den (6) suʾāl itdiler kim: “Niçün babaŋa itdügün ṭaʿẓīmden (7) ve tekrīmden muʿallimüŋe ziyāde idersin?” Cevābda (8) buyurdı kim: “Atam ḥayāt-ı fāniyeme sebebdür. (9) Ve muʿallim ḥayāt-ı bāḳīyeme sebebdür.”

Ḥikmet

(10) Yine buyurmışdur ki:[3790] “Ḳaçan zamāne senüŋ istedügüŋ (11) gibi olmaya[3791] sen zamānenüŋ istedügi üzre ol. (12) **Mıṣrāʿ:**

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿilü fāʿilün

Gördüŋ zamāne uymadı sen uy zamāneye

(13) Zīrā ki zamān insānuŋ ʿadūsıdur. Ve insān daḫı (14) zamānuŋ düşmenidür. Her nefes ki bir nefes çeker nefesi (15) miḳdārınca ḥayātdan baʿīd ve memāta ḳarīb olur.

3782 Yaratılışında bulunan şey.
3783 Vefā: +ve H, L.
3784 müdārā: +ve H, L.
3785 tevāżuʿ: +ve H, L.
3786 seḫā: +ve H, L.
3787 Nizamı koyanın kelamı.
3788 çoraḳ: şoraḳ H, L.
3789 Tengri: Teŋri H, L.
3790 ki: kim H, L.
3791 gibi olmaya: müyesser itmeye H, L.

(16) **Ḥikmet**

Ḥükemānuŋ bir ṭāʾifesi Büzürcmihr'den (17) suʾāl itdiler kim: **[L 169a]** "Ḥikmet bāblarından bize baʿżı bāblar **[P1 353b]** (1) bildür kim rūḥlarumuz ve bedenlerümüz anlardan müntefiʿ ola. (2) Her ḳaçan ki anuŋla ʿamel idevüz. Ve eger anuŋla ʿamel (3) itmeyevüz bize żararı ʿāʾid olmaya." didüklerinde (4) buyurdı kim: "Bilüŋ kim dört nesnedür ki gözüŋ (5) nūrını arturur. Ve dört nesnedür kim gözüŋ nūrını (6) eksildür. Ve dört nesnedür kim[3792] gövdeyi semirdür (7) ve āfātdan ṣaḳlar. Ve dört nesnedür ki bedeni (8) żaʿīf ve nahīf eyler. Ve dört nesnedür kim (9) bedenüŋ ṣıḥḥatine sebebdür. Ve dört nesnedür kim (10) bedeni ḫaste eyler. Ve dört nesnedür ki[3793] ḳalbi iḥyā (11) ider. Ve dört nesnedür ki göŋli nūr-ı īmāndan aluḳoyup (12) meyyit ider. **Ammā** ṣol dört nesne kim gözüŋ (13) nūrını arturur. Çayır çemen ve aḳar ṣu ve ṣarāb-ı ṣāfī (14) ve dostlar yüzine bakmakdur. Ve ṣol dört nesne (15) ki gözüŋ nūrını eksildür. Ṭuzlu ṭaʿām ve issi (16) ṣuyı başa[3794] dökmek ve güneşüŋ **[H 238b]** ḳurşına dāʾim naẓar (17) eylemek ve düşmenüŋ yüzini görmekdür. Ve ṣol dört nesne **[P1 354a]** (1) kim gövdeyi semirdür. Yumşaḳ ḫaftān ve göŋülde olmamaḳ (2) ġam[3795] u[3796] aḥzān ve güzel ḳoḳu[3797] ḳoḳlamak ve ısıcaḳ yirlerde (3) uyumaḳdurur. Ve ṣol dört nesne kim gövdeyi arıḳladur. (4) Baṣdurmanuŋ eti[3798] yimek ve cimāʿı çoḳ eylemek ve ḥammāmda (5) çoḳ eglenmek ve aḫşām yimegi yiyüp fi'l-ḥāl (6) yatmaḳdur. Ve ṣol dört nesne kim bedenüŋ ṣıḥḥatine (7) sebebdür. Vaḳtiyle yimek yimekdür. Ve her nesneyi miḳdārıla (8) istiʿmāl eylemek ve güç işler işlemekden ferāġat (9) eylemekdür. Sebebsiz ġam yimemekdür. Ṣol dört nesne (10) kim bedeni saḳīm ve derdmend ü elīm eyler. Güç yollarda (11) yürümekdür. Ve ḥarūn atlara binmek. Ve yorulmış iken (12) yol yürümek. Ve ḳarımış ʿavretile cimāʿ eylemek. (13) Ve ṣol dört nesne[3799] kim göŋli iḥyā eyler. ʿİlm-i nāfiʿ **[L 169b]** (14) ve üstād-ı ʿālim ve şerīk-i emīn ve zevce-i muvāfıḳdur. (15) Ve ṣol dört nesne kim göŋülde nūr ḳomaz ve[3800] öldürür. (16) Zemherīrüŋ ṣovuḳı ve ısıcaḳ zamānuŋ yili ve kükürdüŋ (17) ḳoḳusı ve düşmenüŋ ḳorḳusıdur." diyü buyurdı.

[P1 354b] (1) **Ḥikmet**

Boḳrāṭ-ı Ḥakīm buyurur ki: "ʿİlmsiz kimesne (2) rūḥsız bir ceseddür." Ve hem andan mervīdür ki (3) buyurmışdur:[3801] "Naṣīḥat diŋlemek göŋli rūşen (4) ḳılur. Ve her nesneyi ṣınamaḳ ʿilmi arturur. Ve cüvān-merdlik (5) bedenüŋ pāsbānıdur. Ve her kimesnenüŋ kim işi (6) kānūn-ı ḥikmet üzre ola ve zindegānīsi cādde-i şeriʿat (7) üzre ola bu cihānuŋ belāsından ve āḫiretüŋ (8) ʿaẕābından emīn olur." Ve daḫı buyurmışdur ki: (9) "ʿAḳlsızuŋ ölümi ehl-i ʿālemüŋ rāḥatıdur."

(10) **Ḥikmet**

3792 kim: ki H, L.
3793 ki: kim H, L.
3794 başa: başına H, L.
3795 göŋülde olmamaḳ ġam: göŋlünde ġam olmamaḳ H, L.
3796 u: ve H, L.
3797 ḳoḳu: -H, L.
3798 Baṣdurmanuŋ eti: Baṣdurma etini H, L.
3799 nesne: -H, L.
3800 nūr ḳomaz ve: -H, L.
3801 buyurmışdur: -H, L.

Baṭlamyus-ı Ḥakīm buyurur ki: “Nitekim (11) saḳīm gövdeye ṭaʿām u şarāb menfaʿat eylemez. (12) Dünyā maḥabbetiyle ġāfil olan **[H 239a]** göŋüle vaʿẓ u (13) naṣīḥat fāʾide itmez.”[3802] Ve yine andan mervīdür (14) ki buyurmışdur: “Şehvetüŋ bendesi (15) aḳçeyle[3803] ṣatun alınmış ḳuldan ḫavār u ẕelīldür.”

(16) **Ḥikmet**

İskender bin Feyleḳūs (17) buyurmışdur ki:[3804] “Ādem oġlından ṣādır olan **[P1 355a]** (1) çirkinrek nesne oldur ki bir sözi söyleye ve ʿamele (2) getürmeye. Ve andan yigrek yoḳdur ki söylemedin (3) ʿamel eyleye.” Ve yine İskender’den rivāyet olınur (4) ki buyurmışdur: “Eger dilersin ki ʿālemüŋ ḫalḳı saŋa (5) eyülik ideler. Sen anlara eyülik eyle. Ve kendüŋi (6) muḥsin eylemek ardınca ol. Ve dīn ü dünyāŋa gerek (7) olan her nesneyi ḥükemā ve ʿulemādan suʾāl eyle ki[3805] (8) vücūduŋ mülkine lā-büdd ü lāzım olan anlardur.”

Ḥikmet

(9) Loḳmān-ı Ḥakīm buyurmışdur ki: “Her kimesne kim saŋa (10) inʿām u iḥsān eyleye gerekdür ki anuŋ niʿmetinüŋ (11) şükrānını idesin. Ve senüŋ niʿmetüŋe şükrān ideni (12) inʿām u iḥsān idesin. Zīrā ki küfrān birle (13) niʿmetüŋ bekāsı olmaz. Ve şükrān birle niʿmetüŋ (14) zevāli olmaz.”

Ḥikmet

Tāmesṭīrūs-ı Ḥakīm İskender’e (15) naṣīḥat idüp[3806] buyurmışdur[3807] ki:[3808] “Eger dilersin kim (16) dostuŋ ʿaḳlını ve firāsetini ṣınayasın **[L 170a]** kelimāt (17) eṣnāsında bir muḥāl nesne söyle. Eger ḳabūl itmeyüp **[P1 355b]** (1) inkār iderise ʿakl-ı selīm ve ẕihn-i müstaḳīm ṣāḥibidür. (2) Ve illā[3809] eger ḳabūl idüp inkār eylemeye. Bil ki (3) ġāyetile aḥmaḳ[3810] kimesnedür.”[3811]

Ḥikmet

Diyocanīs-i (4) Ḥakīm eydür ki: “Her kimesnenüŋ kim ʿaḳldan ve ʿilmden (5) behremend degüldür hemān bir ṣūret-i bī-cāndur.” **li-Müʾellifihī:**

(6) Ān-rā ki ez-kemāl-i ḫıred behre kemterest
(7) Kovn-i ḫareş şumārem eger gāv-i ʿanberest[3812]

(8) **Ḥikmet**

[3802] itmez: virmez H, L.
[3803] aḳçeyle: -H, L.
[3804] ki: -H, L.
[3805] ki: -H, L.
[3806] idüp: itdi H, L.
[3807] buyurmışdur: -H, L.
[3808] ki: kim H, L.
[3809] Ve illā: -H, L.
[3810] aḥmaḳ: aḥmaḳdur H, L.
[3811] kimesnedür: -H, L.
[3812] Aklın kemalinden az faydalanan kişi; kendisini iyi gösterse de ahmak sayılır.

Ḥakīm Cālīnūs buyurmışdur ki:[3813] “ʿ Ādil (9) şol kimesnedür kim[3814] çün intiḳām almaġa ḳādir (10) ola intiḳāmını terk idüp Ḥaḳ celle veʿalāya tefvīż (11) eyleye. Veʿāḳil şol[3815] kimesnedür[3816] kim[3817] her nesnenüŋ (12) maʿrifetini ḥāṣıl idüp insānuŋ mizācında olan (13) her nesneyi ḥaḳīḳatile maʿlūm idine.”

Ḥikmet

(14) Soḳrāṭ-ı Ḥakīm buyurmışdur ki: “Biş nesneden (15) biş kimesne ṭoymaḳ yoḳdur. Göz naẓardan ve[3818] ʿavret (16) ẕekerden ve[3819] ḳulaġ ḫaberden ve[3820] āteş ḥaṭabdan (17) ve[3821] ʿālim ʿilm ü resāʾil ü ḫuṭabdan.”

Ḥikmet

[H 239b] Ḥükemānuŋ **[P1 356a]** (1) birisinden suʾāl olınmuşdur ki: “Dünyāda acırak[3822] ve (2) ṭatlurak[3823] ne nesnedür?” Buyurmışdur kim:[3824] “Nā-kes (3) kimesneden iri ve yoʿun söz işitmek ve nev-kīseden (4) ödünc almaḳdan acı nesne yoḳdur. Ve veled-i ṣāliḥ (5) ve güzel sözden ṭatlu nesne yoḳdur.”[3825]

Ḥikmet

(6) Bir ḥakīmden suʾāl olınmışdur ki: “Ölüm nedür ve uyḳu (7) ne nesnedür?” Buyurmışdur kim:[3826] “Ölüm nevm-i ṣaḳīl (8) ve uyḳu mevt-i ḫafīfdür.”

Ḥikmet

Yine suʾāl (9) olındı kim: “Ġinā nedür? Veʿışḳ nedür?” Buyurdı ki:[3827] “Ġinā (10) ḳanāʿat ve rıżādur. Veʿışḳ rūḥuŋ marażıdur. Ve (11) ḥasretde ölmekdür.”

Ḥikmet

Arasṭatālīs’den (12) suʾāl itdiler kim: “Ḳanḳı dost evṣaḳdur? Ve ḳanḳı (13) muṣāḥib eşfāḳdur? Ve ḳanḳı tedbīr elyaḳdur?” (14) Buyurdı kim: “Dost-ı aṣīl evṣaḳdur. Ve yār-ı ḳadīm (15) eşfaḳdur. Ve tedbīr-i ʿuḳalā elyaḳdur.”

Ḥikmet

(16) Cālīnūs-ı Ḥakīm buyurur ki: “Yidi nesnedür ki (17) nisyān getürür ve göŋle unuṭġanlık bıraḳur. **[P1 356b]** (1) **Birisi** iri ve ḫaşin sözlerüŋ istimāʿıdur. **İkincisi** (2) boyunuŋ mührelerinden ḳān almakdur. **Üçüncisi** aḳmaz (3) ṣuyuŋ içine tebevvül

---

3813 ki: -H, L.
3814 kim: ki H, L.
3815 şol: oldur H, L.
3816 kimesnedür: -H, L.
3817 kim: ki H, L.
3818 ve: -H, L.
3819 ve: -H, L.
3820 ve: -H, L.
3821 ve: -H, L.
3822 acırak: ṭatlurak H, L.
3823 ṭatlurak: acırak H, L.
3824 kim: ki H, L.
3825 Ve veled-i ṣāliḥ ve güzel sözden ṭatlu nesne yoḳdur: -H, L.
3826 kim: -H, L.
3827 ki: kim H, L.

eylemekdür. **Dördüncisi** ekşileri (4) çoḳ **[L 170b]** yimekdür. **Bişincisi** ölünüŋ yüzine baḳmaḳdur. **Altıncısı** çoḳ (5) uyḳu üyümek. **Yidinci**[3828] ḫarābe yirlere baḳmaḳ."

Ḥikmet

(6) Cālīnūs *Kitābü'l-Edviye*'de buyurur ki: "Nisyān yidi (7) nesneden ḥāṣıl olur. Balġamdan ve ḳahḳahayla (8) gülmekden ve ṭuzlu nesneleri yimekden ve semiz (9) etleri yimekden ve cimāʿı çoḳ eylemekden ve yorġun (10) iken sefer eylemekden ve ṣovuḳ nesneleri ve yaş nesneleri (11) istiʿmāl eylemekden."

Ḥikmet

Ebu'l-Ḳāsım-ı (12) Ḥakīm buyurur ki: "Dünyānuŋ fitneleri üç kimesneden (13) ẓāhir olur. Nāḳilü'l-aḫbārdan ve ṭālib-i istimāʿ-ı (14) aḫbārdan ve ḫaberleri ilḳā iden murdārdan. (15) Ve bu üç kimesne hergiz melāmetden ḳurtılmaz."

(16) **Ḥikmet**

Üç nesne üç nesne ile cemʿ (17) olmaz. İttibāʿ-ı şehevātıla ekl-i ḥelāl ve irtikāb-ı **[P1 357a]** (1) ġażabıla şefḳat ve keşret-i kelām birle ṣıdḳ-ı maḳāl.

(2) **Ḥikmet**

Büzürcmihr buyurmışdur ki: "Eger (3) dilersin kim abdāl zümresinden olasın. (4) Ḫulḳuŋı eṭfāl **[H 240a]** ḫulḳıyla ibdāl eyle." Suʾāl (5) itdiler ki bunca sözdür buyurdı kim: "Eṭfālde[3829] (6) biş ḫūy vardur ki[3830] ululārda olsa[3831] abdāl (7) bölüginden olurlar. Ve ol biş ḫulḳ budur (8) ki[3832] rıżḳ içün eṭfāl ġam yimezler. Ve ḫaste (9) olduḳları vaḳt Teŋgri'den şikāyet itmezler. (10) Ve yimek yidükleri vaḳt cemʿ olup yirler. Ve birbiriyle (11) düşmenlik itdükleri vaḳt ḥıḳd u (12) kīne bilmezler. Ve fi'l-ḥāl ṣulḥ iderler. Ve ednā (13) ḳorḳutmaġıla ḳorḳmazlar ve gözleri yaşarur."

Ḥikmet

(14) Vehb bin Münebbih buyurur ki:[3833] "Tevrāt'da dört kelime (15) mesṭūrdur ve ol[3834] kelimāt budur ki her ʿālim ki (16) ehl-i veraʿ ve takvā olmaya uġrıdur. Ve her kişi (17) kim ʿaḳldan ḫālī ola ḥayvānıla ber-ā-berdür. Ve her **[P1 357b]** (1) kimesne kim dünyādan rāḥat ṭaleb ider cāhildür. (2) Ve her kimesne kim ʿavret sözine uyar ʿavretden (3) alçaḳdur."

Ḥikmet

Büzürcmihr eydür ki: "ʿĀfiyet (4) dörttür. Dīnüŋ ʿāfiyeti ve māluŋ ʿāfiyeti ve cismüŋ (5) ʿāfiyeti[3835] ve ehl ü ʿiyālüŋ ʿāfiyetidür.[3836] Ve bu dört (6) ʿāfiyetüŋ her birisi üç nesnededür. **[L 171a]** Ammā dīnüŋ (7) ʿāfiyeti hevāya tābiʿ olmamaḳdadur. Şeriʿatüŋ (8)

3828 Yidinci: Yidincisi H, L.
3829 Eṭfālde: Eṭfāllerde H, L.
3830 ki: kim H, L.
3831 olsa: ola H, L.
3832 ki: kim H, L.
3833 ki: kim H, L.
3834 ol: -H, L.
3835 ʿāfiyeti: -H, L.
3836 ʿāfiyetidür: ʿāfiyeti H, L.

emriyle ʿamel itmekdedür. Ve hīçbir kimesneye ḥased (9) eylememekdedür. Ve māluŋ ʿāfiyeti inʿām u iḥsānda (10) ve emānetüŋ edāsında ve ḥaḳḳu'llāhuŋ virmesindedür. (11) Ve cismüŋ ʿāfiyeti daḫı[3837] az yimekde ve az söylemekde (12) ve az üyümekdedür. Ve ehl ü ʿiyālüŋ ʿāfiyeti ḳanāʿatde (13) ve hüsn-i muʿāşeretde[3838] ve ḥıfż-ı[3839] ṭāʿat[3840] ü ʿibādetdedür."[3841]

(14) **Ḥikmet**

Ḥātem-i Eṣam'dan suʾāl itdiler ki:[3842] (15) "Niçün biz bunca riyāżetlar çekerüz? Bizden öŋdin (16) geçenlerüŋ mertebesini bulmazuz?" Cevābda buyurdı (17) kim: "Sizlerden biş nesne fevt oldugından ötürüdür. **[P1 358a]** (1) ʿĀlim-i nāṣiḥ ve yār-ı muvāfıḳ ve cehd-i dāʾim ve kesb-i ḥelāl (2) ve zamān-ı müsāʿid."

Ḥikmet

Ḥażret-i Resūlu'llāh (3) ṣalavātu'llāhi ʿaleyhi ve selāmuhu[3843] ʿAlī Ḥażreti'ne kerrema'llāhu (4) vechehü naṣīḥat idüp buyurdı kim:[3844] "Yā ʿAlī (5) kül veġaṭṭi vecmaʿ veheb ve tesedded." Yaʿnī (6) yi ve ört ve cemʿ eyle ve bağışla ve sedād **[H 240b]** ehli (7) ol. ʿAlī Ḥażreti buyurdı kim: "Yā Resūlu'llāh bu (8) kelimātuŋ maʿnāsı nedür?" Ḥażret buyurdılar kim (9) "Külli'l-ġażabe ġażabuŋı ve öykeŋi[3845] yuṭ. Ve ʿaẓẓı ʿaybe (10) eḫīke dīn ḳardaşınuŋ ʿaybını ört. "Veheb (11) ẓulme'ẓ-ẓālim." Ve ẓālimüŋ ẓulmını bağışla. "Vecmaʿ lebidenike'l-ḳabre'ż-żıyḳe'l-muẓlim." (12) Ve gövdeŋ içün ṭār u (13) ḳaraŋġu ḳabri cemʿ eyle. Yaʿnī ḳabr içün tūşe vü zād (14) ve aydınlık u reşād dünyāda iken ḥāṣıl eyle. Ve (15) tesedded fī-dīni'llāhi Teʿālā ve Allāh Teʿālā'nuŋ dīninde (16) sedād üzre ol. Yaʿnī girdāruŋı ve güftāruŋı (17) dürüst ve rāst eyle."

Ḥikmet

Bir kimesne bir **[P1 358b]** (1) ḥakīmden naṣīḥat istedi. Ol buyurdı kim: (2) "Allāh Teʿālā'nuŋ ḳażāsını gözle ve rıżāsını iste. (3) Ve cefā eylemekden ictināb eyle."

Ḥikmet

Ebu'l-Ḳāsım-ı (4) Ḥakīm buyurur ki "Ḫalḳuŋ belāsı üç nesnedendür. (5) Gümrāh ʿālimlerden ve ebleh ḥāfıẓlardan ve ḥasūd (6) ʿāmīlerden."

Ḥikmet

3837 daḫı: -H, L.
3838 muʿāşeretde: muʿāşeret H, L.
3839 ḥıfż-ı: -H, L.
3840 ṭāʿat: ṭāʿatdedür H, L.
3841 ü ʿibādetdedür: -H, L.
3842 ki: kim H, L.
3843 ʿaleyhi ve selāmuhu: ṣalʿam H, L.
3844 ki: kim H, L.
3845 ve öykeŋi: -H, L.

Ḥakīmüŋ birisi buyurmışdur (7) ki: “Bu ʿālemde ve bu zamānda iki nesne ġarībdür. Faḳr (8) ve dīn.” Nitekim Ḥażret-i Resūl ṣalavātu’llāh ʿaleyhi[3846] (9) buyurmışdur **[L 171b]** ki: “Ed-dīn ü bedāʾe ġarīben ve seyeʿūd kemā-bedāʾe.”[3847]

(10) **Ḥikmet**

Ḥükemādan birisi buyurur ki: “**İn ḥafiẓte** (11) **erbaʿate aḥvālin künte min-cümleti’r-ricāli**.” Yaʿnī eger dört (12) aḥvāli ḥıfẓ idesin cümle-i ricālden olursın. (13) Birisi sırruŋı şöyle ṣaklayasın ki eger āşkāre (14) olup ʿālem ḫalḳı anuŋıla ʿāmil olalar. (15) Sen anlardan rāżī olasın. İkincisi[3848] āşkāruŋı (16) şöyle ḥıfẓ idesin ki eger ālem ḫalḳı saŋa iktidā (17) ideler ḳatuŋda cāʾiz olalar. Üçüncisi ḫalḳıla şöyle **[P1 359a]** (1) muʿāmele idesen ki eger ḫalḳ senüŋile ol vech (2) üzre muʿāmele ideler nefsüŋ içün iḫtiyār idebilesin. (3) Dördüncisi ḫalḳıla hālüŋ şöyle olmaḳ (4) gerekdür kim eger ol hālile ḫalḳ senüŋile zindegānī (5) ideler ol ḥālden rāżī olasın.

Ḥikmet

[H 241a] (6) Ḥükemādan birisi buyurmışdur ki: “Kişiye lāyıḳ[3849] (7) oldur ki üç kimesneye üç nevʿ naẓarıyla nāẓır ola. (8) Ve üç dürlü bakmaya. Fuḳarayı tevāżuʿ göziyle (9) baḳup tekebbür naẓarıyla nāẓır olmaya. Ve aġniyāyı (10) naṣīḥat naẓarıyla[3850] baḳup ḥased göziyle[3851] baḳmaya. (11) Ve ʿavretleri şefḳat göziyle nāẓır olup (12) şehvet naẓarıyla baḳmaya.”[3852]

Ḥikmet

Vehb bin (13) Münebbih buyurur ki: “Tevrāt’da oḳudum ki[3853] günāhlaruŋ (14) atası anası[3854] üç nesnedür. Kibr ü ḥırṣ u ḥaseddür. (15) Ve bunlaruŋ netīceleri biş nesnedür. Keşret-i (16) ekl ve keşret-i[3855] nevm ve raḥat-ı cism ve maḥabbet-i dünyā (17) ve midḥat-i ḫalḳdur.” **Yine** buyurmışdur ki: **[P1 359b]** (1) “Her kimesne kim üç nesneden ḫalāṣ bula ṭuraġı (2) cennetdür. Minnetden ve meʾunetden ve melāmetden. (3) Yaʿnī ḳaçan iḥsān eyleye gerekdür ki minnet (4) ḳomaya ve il üstinden meʾuneti gidere.[3856] Ve eger (5) bir kimesnede bir ʿayb görse melāmetinden muḥteriz (6) ola.”

Ḥikmet

İbn-i Ḳuteybe kim ʿulemā-yı ebrār ve (7) fużalā-yı aḫrārdandur. Ve ʿilm ü fiṭnat ve ẕekā (8) ve ḫibretile zamānesinüŋ[3857] ḫabrı idi. Bir gün Ḥaccāc’uŋ (9) meclisinde ḥāżır olup Ḥaccāc bin Yūsuf andan (10) suʾāl eyledi ki: “Me’l-küfr? Küfr ne nesnedür?” İbn-i (11) Ḳuteybe **[L 172a]** buyurdı kim: “Kemāl-i mertebede dünyāyıla şād (12) olup Allāh

---

3846 ṣalavātu’llāh ʿaleyhi: ṣalʿam H, L.
3847 “İslam garip olarak başladı (veya zuhur etti) ileride yine başladığı gibi garip olarak tekrar başlayacak yahud yeniden zuhur edecek. Ne mutlu o gariplere” (Canan, 2001: 17, 502).
3848 İkincisi: İkinci H, L.
3849 lāyıḳ: lāzım H, L.
3850 naẓarıyla: göziyle H, L.
3851 göziyle: naẓarıyla H, L.
3852 Ve ʿavretleri şefḳat göziyle nāżır olup şehvet naẓarıyla baḳmaya: -H, L.
3853 Tevrāt’da oḳudum ki: -H, L.
3854 anası: + Tevrāt’da + oḳudum H, L.
3855 keşret-i: -H, L.
3856 meʾuneti gidere: gidere meʾuneti H, L.
3857 zamānesinüŋ: zamāne H, L.

Teʿālā'nuŋ raḥmetinden nevmīd olmaḳdur." (13) Yine suʾāl itdi kim: "Me'r-rıża? Rıża ne nesnedür?" (14) Buyurdı kim: "Allāh Teʿālā'nuŋ ḳażāsı ile ḳāniʿ olup (15) mekārih üzre ṣabr eylemekdür." Ḥaccāc eyitdi kim: (16) "Me'ş-ṣabr? Ṣabr nedür?" Buyurdı kim: "Öykeyi yuṭmaḳ (17) ve dilemedügüŋ yükini çekmek." Ḥaccāc eyitdi kim: "Ḥilm **[P1 360a]** (1) nedür?" Buyurdı kim: "Ḳudret vaḳtinde raḥmet iẓhār (2) eylemek. Ve ġażab ḳatında rıżā göstermek." Ḥaccāc (3) eyitdi kim: "Kerem nedür?" Buyurdı kim: "Dostlıġı (4) ṣaḳlamaḳ ve dostlaruŋ ḫātırını gözlemek ve ḥaḳlarını (5) edā **[H 241b]** eylemekdür." Ḥaccāc eyitdi kim: "Ḳanāʿat (6) nedür?" Buyurdı kim: "Açlıġa ve cıblaḳlıġa ṣabr (7) eylemekdür." Ḥaccāc eyitdi kim: "Ġinā ne nesnedür?" (8) Buyurdı kim: "Dostlıġı ṣaḳlamaḳdur. Ve dostlaruŋ (9) ḫātırını gözlemekdür ve ḥaklarını edā eylemekdür." Ḥaccāc (10) eyitdi kim: "Ġinā nedür?" Buyurdı kim: "Küçicegi büyük (11) görmek ve azı çoḳ görmekdür." Ḥaccāc eyitdi kim (12) "Rıfḳ ne nesnedür?" Buyurdı kim:[3858] "ʿAẕīm ve çoḳ nesneleri (13) ḥaḳīr ve az āletlerile imẕā eylemekdür." Ḥaccāc eyitdi (14) kim: "Ḥamiyyet nedür? Buyurdı kim: "Senden aşaġa olanuŋ (15) üzerinde ṭurup anı gözlemek." Ḥaccāc eyitdi (16) kim: "ʿAḳl nedür?" Buyurdı kim: "Ṣıdḳ-ı kelām ve irżā-yı (17) ḫāṣ u ʿām." Ḥaccāc eyitdi kim: "Şecāʿat ne nesnedür?" **[P1 360b]** (1) Buyurdı kim: "Düşmenlerüŋ ve kāfirlerüŋ yüzinde ḥamle (2) eylemekdür. Ve firār mevżiʿinde ṣebāt göstermekdür." (3) Ḥaccāc eyitdi kim: "ʿAdl ne nesnedür?" Buyurdı (4) kim: "Terk-i murād ve ṣıḥḥat-i iʿtiḳāddur." Ḥaccāc eyitdi (5) kim: "İnṣāf nedür?" Buyurdı kim: "Daʿvālar (6) zamānında ilile müsāvāt ve müvāsātdur." Ḥaccāc eyitdi kim: (7) "Ḫuvārlıḳ nedür?" Buyurdı kim: "Ḫastalıḳ ve el yufḳalıġı (8) ve rızḳ ḳılletinden münkesirü'l-libās olmakdur." Ḥaccāc (9) eyitdi kim: "Ḥırṣ ne nesnedür?" **[L 172b]** Buyurdı kim: "Bollıḳ (10) zamānında şehvetüŋ ve leẕẕetüŋ ḥiddetidür." Ḥaccāc eyitdi (11) kim: "Emānet nedür?" Buyurdı kim: "Vācibi edā eylemekdür." (12) Ḥaccāc eyitdi kim: "Ḫıyānet nedür?" Buyurdı kim: (13) "Ḳudretüŋ var iken teʾḫīr eyleyesin."[3859] Ḥaccāc (14) eyitdi kim: "Ḳudret ne[3860] nesnedür?"[3861] Buyurdı kim: (15) "Fehm ü fikr ü eşyāyı ḥaḳāʾiḳı üzre bilmekdür."

(16) **Ḥikmet**

Ḥükemādan birisi buyurmışdur (17) ki: "Sekiz nesnedür kim meẕelleti ṣāḥibine getürür: **[P1 361a]** (1) **Birisi** daʿvet itmedügi kimesnenüŋ yimegine varmaḳ. (2) **İkincisi** ziyāfete **[H 242a]** varup ev ṣāḥibine nesneler (3) buyurmaḳ. **Üçüncisi** düşmenden iḥsān ricā (4) eylemek. **Dördüncisi** iki kişi birbiriyle maḫfīce söz (5) söyledükleri zamānda sözlerine ḳulaġ urup (6) diŋlemek. **Bişincisi** pādşāhı ḫorlamaḳ. **Altıncısı** (7) kişi mertebesinden yuḳaru oturmaḳ. **Yidincisi** (8) sözi diŋlemeyen kimesnenüŋ ḳatında söz (9) söylemek. **Sekizincisi** nā-ehlile muṣāḥabet eylemek."

(10) **Ḥikmet**

Ḥakīmüŋ birisi buyurmışdur (11) ki: "Biş kimesnedür kim[3862] biş nesne ile şād u (12) ferḥān olurlar. Ṣoŋra peşīmān olurlar. (13) **Birisi** kāhil kimesnedür vaḳtā kim umūruŋ ḥuṣūli (14) fevt ola. **İkincisi** ḳarındaşlarından münḳaṭıʿ (15) olan kimesnedür vaḳtā kim şiddet ü taʿaba (16) düşer. **Üçüncisi** intiḳāmdan ʿāciz olan kimesnedür (17) vaḳtā kim

3858 kim: ki H, L.
3859 eyleyesin: eylemeyesin H, L.
3860 ne: nedür H, L.
3861 nesnedür: -H, L.
3862 kim: ki H, L.

düşmen üzerine fursat bula. **Dördüncisi [P1 361b]** (1) yaramaz ḫ̬ātūna[3863] mübtelā olan[3864] kimesnedür[3865] vaḳtā kim (2) eyü ḫ̬ātūnı dilemeyüp boşasa. **Bişincisi** ṣāliḥ (3) kimesne vaḳtā kim günāha mürtekib ola."

Ḥikmet

(4) Büzürcmihr'den suʾāl itdiler kim: "ʿ Acabā māl u menāl (5) ʿulemā ve ricālüŋ ḳulūbını ḥaḳdan bāṭıla meyl (6) itdürür mi?" didüklerinde cevābda buyurmışdur (7) ki: "Her kimesne kim māl anuŋ göŋlini ḥakdan (8) bāṭıla meyl itdüre ol kimesne ʿālim degüldür."

(9) **Ḥikmet**

Yine Büzürcmihr buyurmışdur ki:[3866] (10) "Dünyāda ġam u endūh ve ḥüzn-i pür-şükūh ṣāḥibleri (11) üç kimesnelerdür. **Birisi [L 173a]** bir muḥib ki[3867] maḥbūbından (12) ayrıla. **İkincisi** bir ġanī kim ġināden faḳra düşe. (13) **Üçüncisi** bir mihribān ata kim oġlını yāve[3868] ḳıla."

(14) **Ḥikmet**

Ḥükemādan bir kimesne buyurmışdur (15) kim: "Biş kimesnedür ki māl anlara nefslerinden (16) ve ḫ̬ātūnlarından ve uşaġlarından sevgülüdür. **[H 242b]** (17) **Birisi** ücretile savaşa varan kimesne. **İkincisi [P1 362a]** (1) ḳuyuları ḳazan ve yıḳıḳ dīvārları yıḳan kimesne. (2) **Üçüncisi** ticāret içün deryā seferini iḫtiyār (3) eyleyen kimesne. **Dördüncisi** ilan avlayan (4) kimesnedür. **Bişincisi** imtihān içün zehr (5) yiyen kimesnedür."

Ḥikmet

ʿAmr bin Maʿdīkerib (6) buyurmışdur kim: "Yumşaḳ söz ṭaşdan (7) pek olan göŋli yumşaḳ ider ve iri söz ḥarīrden[3869] (8) mülāyim olan göŋli ṭaşdan pek ider."

Ḥikmet

(9) Ḥükemādan birisi buyurmışdur kim:[3870] "Her kimesne ki cevr ü (10) żulm ḳılıcını çeke yine kendüsi ol ḳılıcıla depelenür. (11) Ve her kimesne kim nefsinden inṣāf almaz. (12) Nefsüŋ ġamından ḫ̬alāṣ bulmaz. Ve her kimesne[3871] kim[3872] (13) elini ʿaṭā ile ıṭlāḳ eyler yüzini żiyāyıla işrāḳ (14) eyler."

Ḥikmet

Üç nesnedür kim göŋülden (15) ġamı giderür. ʿĀlimüŋ ṣoḥbeti ve borcuŋ ödemesi (16) ve mahbūbuŋ müşāhedesi ve baʿżı nüsḫalarda muḥibbüŋ (17) müşāhedesi vāḳiʿ olmışdur.

3863 yaramaz ḫ̬ātūna: ḫ̬ātūn-ı yaramaza H, L.
3864 olan: ola H, L.
3865 kimesnedür: -H, L.
3866 ki: -H, L.
3867 ki: kim H, L.
3868 yāve: yāvī H, L.
3869 ḥarīrden: -H, L.
3870 kim: ki H, L.
3871 her kimesne: -H, L.
3872 kim: +ki H, L.

Ḥikmet

[P1 362b] (1) İki nesnedür ki gönle ġam ve ġuṣṣa getürür. Baḫīllerden (2) kerem ü iḥsān ṭamaʿ eylemek ve alçaḳlarıla (3) mizāc u ḫoraṭa eylemek.

Ḥikmet

Dört nesneden (4) ḳurtılmaḳ isterseŋ dört nesneden ictināb (5) eyle. Ġamdan ḳurtılmaḳ dileriseŋ ḥasedden kendüŋi (6) ḳurtar. Ve melāmetden ḳurtılmaḳ isterseŋ yaramaz (7) yoldaşdan ḳurtılmaḳ ardınca ol. Ve cehennemden (8) ḫalāṣ olmaḳ dileriseŋ günāh işleme. (9) Ve düşmenden ḳurtılmaḳ isterseŋ (10) māl cemʿ eyle.

Ḥikmet

Dört nesnedür kim (11) aʿmāl-i kabīḥedendür ve mürtekibi olan kimesneler dünyā (12) ve āḫiretde cezāsını çeker. **Birisi** ġıybet ve mesāvīdür (13) ve buyurmışlardur ki: "**El-ġıybetu fārisun yelḥaḳu** (14) **seriʿān**." Yaʿnī **[L 173b]** ġıybet bir atludur kim tīzcek lāḥiḳ (15) olur. **İkincisi** ʿulemāyı ḫ̆orlamaḳdur. Zīrā ki **[H 243a]** Ḥażret-i (16) Resūl buyurmışdur kim: "**Meni'ḥ-teḳara'l-ʿulemā'e ʿade** (17) **ḥaḳīren**."[3873] **Üçüncisi** Allāh Teʿālā'nuŋ niʿmetini küfrān **[P1 363a]** (1) eylemekdür. **Dördüncisi** ḳatl-i nefsdür "bi-ġayrı ḥaḳḳın."[3874] Zīrā ki ekābir-i (2) ʿulemānuŋ sözidür kim: "Külle ḳātilin maḳtūlun velev (3) baʿdeḥīn."[3875] Yaʿnī her depeleyen depelenür. Ve egerçi (4) kim yıllardan ṣoŋra ola. Va'llāhu aʿlem.

(5) **el-Bābü's-Sādis** (6) **fī-Şerefi'l-ʿAḳl ve'l-ʿUḳalā**

Maʿlūm-ı żamīr-i (7) münīr-i encüm tenvīr ola kim ʿaḳluŋ ḥaḳīḳatinde (8) ve ṣıfatında ʿuḳalānuŋ iḫtilāfı vardur. Baʿżılar (9) buyurmışlardur ki: "ʿAḳl bir cevherdür ki ḥadd-i (10) ẕātında māddeden mücerreddür. Ammā fiʿlde māddeyle (11) muḳārindür. Ve buŋa nefs-i nāṭıḳa eydürler. Ancılayın (12) nefs-i nāṭıḳa ki[3876] her kimesne "müşārün ileyhā[3877]" (13) olur. Ana dimekile yaʿnī ben." Ve baʿżılar buyurmışdur (14) ki: "ʿAḳl bir cevher-i laṭīfdür ki anuŋıla maʿlūmātuŋ (15) ḥaḳāʾiḳı faṣl olur." Ve baʿżılar buyurmışlardur (16) ki: "ʿAḳl nefs-i nāṭıḳa içün bir ḳuvvetdür ki (17) naẓarından ġāʾib olan nesneleri vesāyiṭile **[P1 363b]** (1) idrāk ider. Maḥsūsātı müşāhedeyle bilür. Ve bu (2) taʿrīfden ṣarīḥen mefhūm olur ki ḳuvvet-i (3) ʿāḳile nefs-i nāṭıḳanuŋ ġayrıdur. Ve daḫı ʿaḳluŋ (4) taʿrīfleri çoḳdur. Ve bu ẕikr olınan teʿārīf-i ʿaḳl (5) ġarīzīnüŋdür. Ammā ʿaḳl-ı mükteseb ʿaḳl-ı ġarīzīnüŋ (6) netīcesidür ki ol nihāyet maʿrifet ve ṣıḥḥat-i siyāset (7) ve işābet-i fikretdür. Ve anuŋçün bir ḥadd-i muʿayyen (8) yoḳdur. Lākin istiʿmāl olınurısa neşv ü nemā (9) eyler. Ve eger ihmāl olınurısa eksilür. Ve neşv ü (10) nemāsı tecribe-i keşretile ve umūruŋ mümāreşetiyle hāṣıl (11) olur. "**Fe-li-hāẕā ḥamideti'l-ʿArabu ārā'eş-şüyūḫ**."[3878] (12) Ḥattā tecribe ehli ve rūzgār-dīde olan pīrlerüŋ **[L 174a]** (13) rāyı ḥaḳḳında ʿArablar buyurmışlardur ki: "**El-meşāyiḫu (14) eşcāru'l-vaḳārı [H 243b] menābiu'l-**

3873 Âlimleri hor gören kişi, hakir (aşağılık) hâle düşer. Hadis-i şerifin kaynağı bulunamadığı için tercümesi verilmiştir (ç.n).

3874 Haksız yere.

3875 Her katil geç de olsa bir gün öldürülür.

3876 ki: kim H, L.

3877 Kendisine işaret edilen, mevzubahis.

3878 Bunun için Araplar, yaşlı insanların görüşlerini övmüştür.

aḫbār."[3879] Ve daḫı buyurmışlardur (15) ki "ʿ**Aleyküm bi-ārāʾi'ş-şüyūḥ fe-innehüm** (16) **in fe-ḳadu ẕukāʾe'ṭ-ṭabʿı fe-ḳad merret ʿalā-ʿuyūnihim** (17) **vücūhü'l-ʿiberī ve teşadderet li-esmāʿihim āṣāre'l-ġayri [P1 364a]** (1) **ve li-hāẕā ḳīle fī-Menṣūri'l-Ḥikemi men tāle** (2)ʿ**ömrühü neḳaṣat ḳuvvetu berenihi ve zādet ḳuvvetü ʿaḳlihi**."[3880]

(3) Elem terā inne'l-ʿakle zeynun li-ehlihi
(4) Ve enne tamāmu'l-aḳli tūlü't-tecārub[3881]

(5) **Ve ḥadīṣ-i** şerīfde vāriddür ki Ḥaḳ celle ve ʿalā (6) ʿaḳlı aḥsen-i ṣūretile yaradup aŋa eyitdi kim: (7) "**Aḳbel.**" Yaʿnī ḳarşu gel. "**Fe-aḳbel.**" ḳarşu geldi. (8) Ṣoŋra aŋa buyurdı kim: "Ed bir fād ber." Yaʿnī girü git (9) pes girü gitdi. Ṣoŋra Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurdı (10) kim: "**Ve ʿizzetī ve celālī mā-ḫalaḳtu fī-ḫalḳi eʿazze** (11) **ve ecelle ileyye minke**." Yaʿnī yaratduġumuŋ içinde (12) baŋa senden ʿazīzrek ve senden ulurak nesne (13) yoḳdur. "**Bike āḫiẕ**" Senüŋile dutaram. "**Ve bike** (14) **uʿṭī.**" Senüŋile virürem. "**Ve bike uḥāseb.**" Ve senüŋ (15) sebebüŋile ḥisāb iderem. "Ve "**Bike uʿāḳab**" Ve senüŋ (16) sebebüŋile ʿiḳāb iderem. Ve bu kelāmuŋ ṣıḥḥatine (17) delīl[3882] oldur ki Ḥaḳ celle ve ʿālā bendelerine iki nesne **[P1 364b]** (1) vācib eyledi. Biri emr ve biri nehy. Ve ikisinüŋ vücūdı (2) ʿaḳluŋ vücūdına mübtenīdür. Nitekim muḥkem kitābında (3) buyurur: "***Fetteḳu'llāhe yā ūli'l-bāb***."[3883] Yaʿnī yā (4) ehlü'l-ʿuḳūl ve ʿakluŋ iştiḳāḳı ʿuḳalādandur. (5) Ve ʿiḳāl buḳāġıya dirler. Ve şol ḳalʿaya dirler (6) kim taġ başında ola ve hīç kimesnenüŋ (7) eli aŋa irmeye ġāyetile ḥışn-ı ḥaṣīn olduġından (8) ötürü. **Fars memleketinüŋ** ḥakīminden suʾāl itdiler (9) kim: "ʿ Āḳilüŋ ʿalāmeti nedür?" Buyurdı kim: "ʿ Āḳilüŋ (10) yidi ʿalāmeti vardur kim anlarıla bilinür. Ve ol (11) yidi ʿalāmet budur kim:[3884] Her kimesne kim aŋa ẓulm iderise (12) günāhından geçer. Ve kendüsinden aşaġa **[H 244a]** olana (13) tevāżuʿ ider. Ve ḫayr işlerde **[L 174b]** sebḳat ider. Ve kendüsinden (14) yuḳaru olana naṣīḥat ider. Ve dāʾim Rabbini (15) ẕikr idüp bir dem ġāfil olmaz. Ve söyledügi (16) vaḳt ʿilm yüzinden söyler. Ve ḳaçan kim bir miḥnete (17) ve şiddete mübtelā olur Allāh Teʿālā'ya ilticā eyler. **[P1 365a]** (1) Şuncılayın cāhilüŋ daḫı yidi ʿalāmeti vardur (2) ki anlarıla bilinür. Ve ol ʿalāmetler budur kim (3) ḫalḳa cevr ü ẓulm ider. Ve kendüden aşaġa (4) olana cefā ider. Ve ʿilmsiz söyler ve ḫaṭā (5) söylemedin epsem olmaz. Bir şiddete ve miḥnete (6) düşdügi vaḳt nefsini helāk eyler. Ve eyülik (7) işlemekden yüz çevürür. Ve ebnā-yı cinsine tekebbür ider." (8) Saʿīd bin Cübeyr raḍıya'llāhu ʿanh buyurmışdur (9) ki: "İnsān içün ʿaḳldan şerīf nesne yoḳdur. (10) Ḳaçan ṣāḥibi ṣınsa ʿaḳl anı taṣḥīḥ ider. Ve eger (11) düşse ʿaḳl anı ḳaldurur. Ve eger ẕelīl olsa (12) ʿaḳl anı ʿazīz eyler. Ve faḳīr olursa ʿaḳl (13) anı ġanī eyler. Ve ol nesne kim faṣīḥ-i belīġ aŋa (14) muḫtāc olur. ʿAḳlile mümtezic olan ʿilmdür." (15) Nitekim ḥikāyetde gelmişdür kim ḫulefā-yı ʿAbbāsiyye (16) içinden[3885] cemīʿ ulūma ḥāvī ve küllī maʿlūmāta (17) ʿālim Meʾmūn Ḫalīfe idi. Ve anuŋ ʿādeti **[P1 365b]** (1) bu idi ki[3886] her heftede iki güni iḫtiyār itmiş idi (2) kim ʿulemā

[3879] Yaşlılar, vakar ağaçları ve haber kaynaklarıdır.

[3880] Yaşlıların fikirleri size gerekir. Şüphesiz onlar güneşten mahrum kalsalar bile ibret tabloları gözlerinin önünden geçmiştir. Başkalarının eserleri kulaklarından girmiştir. Bunun için Mensûru'l-Hikem'de şöyle denilir: "Ömrü uzun olanın beden kuvveti eksilir, akıl kuvveti artar."

[3881] Kişinüŋ ʿaklıdur zeyn ü cemāli/Tecārübden olur ʿaḳluŋ kemāli.

[3882] delīl: sebeb H, L.

[3883] "(Ey Muhammed!) De ki: 'Pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu hoşuna gitse bile.' **Ey akıl sahipleri Allah'a karşı gelmekten sakının** ki kurtuluşa eresiniz." (Mâide, 5/100)

[3884] kim: -H, L.

[3885] içinden: içinde H, L.

[3886] ki: kim H, L.

ile kelimāt-ı ʿilmi eyleye. Ve ol günlerde (3) ʿulemā ve fuḳahā ve ḥükemā ve mütekellimīnüŋ ḫaylī cemʿiyyetleri (4) olurdı. Nā-gāh bir gün bu meclisde iken bir aḳ (5) eski ḫaftānlu geldi. Ve ṣaff-ı āḫirde fuḳahā (6) ve ʿulemānuŋ ardında oturdı. Pes çünkim ʿulemā (7) ve fużalā kelāma başladılar. Ve ʿādetleri bu idi (8) kim meṣʾeleyi meclisde devr itdürürleridi. Tā kim (9) meclis ehlinden her kimesne kim ol mesʾelede (10) bir nükte-i ġarībe veyāḫūd bir ziyāde-i laṭīfe ḫāṭırına (11) ḫuṭūr iderse beyān u ʿayān idüp meclis **[H 244b]** ehline (12) ʿarż ideridi.[3887] Āḫirü'l-emr meṣʾelenüŋ devrinden (13) ṣoŋra ol ġarībe meṣʾele vuṣūl buldı. Pes (14) götürü fuḳahānuŋ cevāblarından yigrek cevāb (15) virbidi. Ḫalīfe istimāʿ idicek istiḥsān (16) idüp oturduġı maḳāmdan aʿlā maḳāma refʿ (17) itdürdi. **[L 175a]** Yine bir mesʾele daḫı devr itdürüp **[P1 366a]** (1) müʾmā ileyhe gelince evvelkinden aḥsen ü elṭaf (2) vechile cevāb virüp mertebesi Ḫalīfe (3) ḳatında erfaʿ ve aḳreb oldı. Üçünci mesʾelede (4) daḫı cevāb-ı ṣavāb anuŋ olup Ḫalīfe kendüye (5) ḳarīb maḳām gösterdi. Ve ġāyetile manẓūr-ı naẓarı (6) oldı.

el-Ḳıṣṣa

Mübāḥeṣe ve münāẓara tamām (7) olıcaḳ ṭaʿām iḥżār itdiler baʿde'ṭ-ṭaʿām (8) ʿulemā ve fuḳahā mekānlarına rücūʿ idüp Ḫalīfe (9) ol şaḫṣı ṣalıvirmeyüp göŋlini ele getürüp (10) envāʿ-ı ikrām ve inʿāmile ser-efrāz ve sāʾir (11) aḳrāndan mezīd ʿāṭıfetile mümtāz ḳılup (12) şarāb meclisini müheyyā ḳıldılar. Nüdemā-yı milāḥ (13) ḥāżır olup aḳdeḥ-i efrāḥ birle rāḥ-ı rāhvāḥ (14) devr itmege başladılar. Nevbet devri çünkim ol (15) ġarīb-i bī-kevre[3888] yitişdi. Henūz aŋa ayaġ ṣunulmadın (16) ayaġ üzerine gelüp eyitdi kim: "Ḫalīfe'nüŋ (17) ʿizz-i ḥużūrında eger icāzet olurısa bir sözüm **[P1 366b]** (1) vardur. Ḫalīfe buyurdı kim: "Söyle." Ol müsāfir-i ġarīb[3889] (2) ve[3890] ol baʿīd-i ḳarīb[3891] ve faẓl u hünerden bā-naṣīb (3) ve maʿrifet ve ḥikemde lebīb-i edīb buyurdı kim: (4) "Ḫalīfe'nüŋ rāy-ı ʿālem-ārāyından pür-şidde degüldür (5) ki ben duʿācıları dünki meclisinde mecāhil-i (6) nāsdan olup mertebe-i ḫayṣiyetiyle sāʾir (7) cüllāsdan elḥaḳ alçaḳ idüm. Bir cüzvi ʿaḳl u (8) fehm sebebiyle kim Emīrü'l-Müʾminīn ḳatında ẓāhir ü bāhir (9) oldı. Sāʾir ebnā-yı cinsümden benüm mertebemi (10) erfaʿ ḳılup beni bir dereceye yitişdürdi kim (11) himmetüm aŋa yitişmemişidi. **[H 245a]** Şimdi Ḫalīfe'nüŋ (12) ḫiẓmetinde cāʾiz midür ki bu cüzvi denāʾetüŋ (13) sebebiyle benümile olʿaḳl-ı ḳalīlüŋ arasında (14) iftirāḳ bıraḳup beni ol mevhibeden mahrūm (15) ḳılıvire ḫāṣṣā vü kellā ki Ḫalīfe'den bu fiʿl (16) ṣādır ola. Zīrā ki her ḳaçan ki ḳul şarāb içer. (17) Cehl aŋa ḳarīb olup ʿaḳldan baʿīd olur. **[P1 367a]** (1) Ve cehl sebebiyle maġlūb ve edebī meslūb (2) olur. Mertebe-i ʿāliyede iken derece-i sāfile (3) düşer. Ve ʿāḳil **[L 175b]** iken ġāfil olup leşker-i sehv ü (4) nisyān başına üşer. Pes rāy-ı ʿāliye münāsib (5) oldur ki benden ol cüzvi ʿaḳluŋ cevher-i (6) şerīfini selb itmeyüp faẓl u keremile ve iḥsān-ı (7) niʿāmıla tefażżul eyleye." Vaḳtā kim Ḫalīfe (8) bu sözleri andan işġā eyledi. Mertebesini (9) daḫı aʿlā eyledi. Zer ü dirhem ve esp ü edhemile (10) ser-efrāz ve sāʾir aḳrān u emṣālinden mümtāz (11) idivirdi. Ve gün-be-gün ḳatında teḳarrüb taḥṣīl (12) idüp bi'l-āḫere vezīr ü müşīr ve düstūr-ı müsteşīri (13) oldı. Ve bu ḥikāyetüŋ īrādından murād oldur (14) ki ʿaḳluŋ[3892] faẓileti bilinüp ṣāḥibini (15) derecāt-ı

[3887] ideridi: idüp H, L.
[3888] Derkenar: Kevr: ʿAmāme P1 (Sarık).
[3889] müsāfir-i ġarīb: ġarīb ü müsāfir H, L.
[3890] ve: -H, L.
[3891] baʿīd-i ḳarīb: baʿīd ü ḳarīb H, L.
[3892] ʿaḳluŋ: ʿaḳl H, L.

ʿāliyāta yitişdürdigini maʿlūm ve cehl (16) ṣāḥibini erfaʿ-ı merātibden evżaʿ-ı menāḳıba (17) tenzīl itdügini mefhūm ola. **Naẓm-ı li-Müʾellifihī**:

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

[P1 367b] (1) İy kendüzini ʿāḳil ü dānā ṣanan kişi
(2) Dün gün elünde işledügüñ gör ne kārdur

(3) Daʿvāya maʿna isteyicek sende bilsevüz
(4) Aḫlāḳ u luṭf u fażl u keremden ne vardur

(5) **Ḥikāyet**

Şöyle rivāyet iderler[3893] ki (6) bir gün bir kimesne Ebū Devāniḳ Manṣūr Ḫalīfe'nüñ (7) ḳapusına gelüp ḥācibine eyitdi kim (8) Ḫalīfe'ye şöyle iʿlām eyle kim: "Ḳapuya bir ehl-i (9) ʿilm kimesne gelüp adı ʿĀṣım'dur. Ve Ḫalīfe (10) ile ṣoḥbet-i ḳadīmesi vardur. Ve ṭufliyyetde (11) Ḫalīfe ile sebaḳdaş imiş. Tecdīden li'l-ʿahd (12) içün **[H 245b]** ḫizmete gelmişdür." diyü ḳapucı (13) Ḫalīfe'ye anuñ hālini ʿarż idüp Ḫalīfe'den (14) izn alup ol kimesneyü içerü iletdi. Selām (15) virüp oturduḳda Ḫalīfe'ye anuñ ḳudūmı (16) aġır gelüp girdüginden ġāyetile melūl oldı. (17) Dilinde ve sözinde lüknet ve ġaṣāṣet olduġı **[P1 368a]** (1) eclden ve ʿadem-i riʿāyet-i edeb sebebinden. Pes (2) Ḫalīfe andan suʾāl itdi kim: "Bize ne ḥācet (3) içün gelmişsin?" Cevāb virdi kim: "ʿAhd-i sābıḳanuñ (4) tecdīdi içün Ḫalīfe'yi görmege geldüm." (5) Ḫalīfe emr eyledi tā[3894] kim aña biñ dirhem vireler. (6) Pes ol kimesne[3895] aḳçeyi alup yirine gitdi. (7) Bir yıl geçdükden ṣoñra yine Ḫalīfe'nüñ ḳapusına **[L 176a]** (8) geldi. Ḳażā-yı İlāhī'den Ḫalīfe'nüñ bir oġlı (9) vefāt itmişidi. Yasda iken içerü girüp selām (10) virdi. Ve Ḫalīfe'ye duʿālar eyledi. Yine Ḫalīfe (11) andan ṣordı kim: "Niye geldüñ?" eyitdi kim "Ben (12) ol kimesneyem ki Şām'da bir ḫᵛācede (13) oḳurduñ. Seni taʿziye eylemege ve ḫizmet-i sābıḳanuñ (14) ḥaḳḳını edā eylemege[3896] geldüm." didükde Ḫalīfe aña (15) biş yüz dirhem iḥsān buyurdı. Ve ḥāl bu idi (16) kim Benī ʿAbbās içinde Ebu'd-Devāniḳ baḫīl kimesne (17) idi. Ol eclden Ebu'd-Devāniḳ eyitmişleridi. **[P1 368b]** (1) Yine ol kişi bir yıldan ṣoñra Ḫalīfe'ye geldi. Ammā (2) içerü girmege hīç bahāne bulamadı. ʿĀḳıbetü'l-emr (3) ilile bile girdi. Yine Ḫalīfe andan ṣordı (4) kim: "Ne maṣlaḥat içün geldüñ?" Eyitdi kim: "Ben ol (5) kimesneyem ki senüñile taʿlīmde ve eḥādiṣüñ (6) istimāʿında sebāḳdaş idüm. Ve senden bir ḥācet (7) duʿāsı yazmışıdum ki her kimesne kim ḥāceti (8) zamānında ol duʿāyı oḳusayıdı Allāh Teʿālā (9) anuñ ḥācetini revā ḳılurıdı. Ben ol duʿāyı żāyiʿ (10) eyledüm. **[H 246a]** Gelmişem tā kim yine ol duʿāyı Emīrü'l-Müʾminīn (11) Ḫalīfe'den yazup istinsāḫ eyleyem." didükde (12) Ḫalīfe eyitdi kim: "Ol duʿānuñ ṭalebinde zaḥmet (13) ve ṭaʿab çekme[3897] ki[3898] ol duʿā müstecāb olmaz oldı. (14) Anuñçün ki ben üç yıldur ol duʿāyı oḳuram. (15) Tā kim senüñ ṣudāʿuñdan Allāh Teʿālā beni ḫalāṣ (16) eyleye müstecāb olmaz." Ol kişi bu sözi (17) işidicek ġāyetile ḫacīl ve nihāyetde münfaʿil olup **[P1 369a]**

3893 iderler: eylediler H, L.
3894 tā: -H, L.
3895 ol kimesne: -H, L.
3896 eylemege: itmege H, L.
3897 çekme: çekesin +maʿkūl +degül H, L.
3898 ki: -H, L.

(1) yirine gitdi. Ve biz bu ḥikāyeti anuŋçün (2) rivāyet eyledük tā kim bilesin ki insān egerçi (3) ʿālim ve kāmil ise çünkim ʿaḳlı olmaya cāh u (4) mertebesinden düşer.

Ḥikāyet

(5) Rāvīlerüŋ rivāyetinde ve ḥākilerüŋ ḥikāyetinde (6) şöyle gelmişdür kim[3899] Manṣūr Ḫalīfe'nüŋ (7) zamānında Medīne-i Resūl'den ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[3900] (8) bir kişi ṣadāḳat-ı sābıḳa sebebiyle Manṣūr Ḫalīfe'ye (9) geldi. Ve ol kişi ġāyetile ʿāḳil ve kāmil **[L 176b]** (10) kimesne idi. Ammā ehl-i ʿilm degül idi. Ḫalīfe'nüŋ (11) ḫiẕmetine vuṣūl bulduḳda Ḫalīfe anı azīz (12) dutup kendüye yaḳın yir gösterdi. Bir gün ol (13) kişi Ḫalīfe'ye eyitdi kim: "Yā Emīre'l-Müʾminīn! Ben (14) seni kemāl mertebede severem. Ve ġāyetile muḫliṣ (15) duʿācılaruŋdanam. Ammā ben beglerüŋ ḫiẕmetine (16) lāyıḳ kimesne[3901] degülem. Baŋa çāre nedür kim çün seni (17) ziyāret eylemege gelsem benden bī-edebāne vażʿ **[P1 369b]** (1) ṣādır olmaya. Ve hem senüŋ göŋlüŋ üzerine ṣaḳīl (2) ve naẓaruŋda ẕelīl olmayam." didükde Ḫalīfe (3) eyitdi kim: "Ziyāreti gāh gāh eyle. Ammā ziyāretile (4) inḳıṭāʿ arasında şol miḳdār müddet gerekdür (5) ki çün sen ġāʾib olasın ben seni unuṭmayam. (6) Ve çünkim ḥāżır olasan senden baŋa **[H 246b]** melāl (7) ḥāṣıl olmaya. Ve bu nevʿ ziyāretüŋ netīcesi maḥabbetüŋ (8) izdiyādıdur. Ve çünkim benüm meclisüme gelürsen (9) benden[3902] ıraḳ otur. Tā kim tedrīcile ḫiẕmetkārlarum (10) seni baŋa yaḳın ideler. Ve çoḳ oturma kim edebsizlige (11) dālldür. Ve ḥācetüŋi ben senden ṣormadın (12) sen benden isteme. Ve çünkim ben saŋa iḥsān (13) eyleyem gerekdür kim her meclisde ve her maḥfilde (14) şöyle şükrānını idesin kim çün baŋa ḫaberin (15) vāṣıl ola. Senüŋ şükrānuŋla mesrūr olam. (16) Ve ḳalbümde maḥabbetüŋ gün-be-gün ziyāde ola. Ve hem (17) her yirde zamān-ı māżīden benümile senüŋ mābeynüŋde **[P1 370a]** (1) geçen mā-cerāyı aŋmayasın kim ʿadāvete sebeb (2) olur." Pes ol kişi bu vaṣiyyetleri ḳabūl (3) idüp yılda iki kerre Ḫalīfe'nüŋ ziyāretine (4) gelüridi. Ve Ḫalīfe daḫı her geldükde aŋa biŋ (5) dirhem iḥsān ideridi. Ve biz bu ḥikāyeti (6) andan ötürü ẕikr eyledük kim bilesin ki her (7) kimesnede kim ʿaḳl olsa egerçi ʿilmi yoġısa (8) ʿaḳl aŋa delīl olup envāʿ-ı ʿizzet ü cāha (9) yitişdürür. Ve eger ʿilmi olup ʿaḳlı olmazsa (10) cemīʿ umūrı münḳalib ve münʿakis olup (11) merātib-i seniyye ve derecāt-ı ʿaliyyeden behremend (12) olmaz.

Naẓm:

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[L 177a] Olur ʿaḳlile herkes sāmiyü'l-ḳadr
(13) Bulur ʿaḳlile maḥfillerde hem ṣadr

(14) Ve ʿurefā buyurmışlardur ki: "ʿAḳl ol degüldür ki (15) insān çün bir vāḳıʿa-i hāʾileye düşe. (16) Ḥüsn-i ḫalāṣda cehd eyleye. Belki ʿaḳl (17) oldur ki saʿy eyleye. Tā kim ḫalāṣ bulması **[P1 370b]** (1) lāzım olan vāḳıʿalara düşmeye."

Ḥikmet

(2) Melik Pervīz oġlını vaṣiyyet **[H 247a]** idüp eyitdi (3) kim: "Raʿiyyetüŋ ḫātırlarını riʿāyet ve anlara ḥıfẓ u (4) ḥimāyet eyle." **Beyt:**

3899 kim: ki H, L.
3900 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
3901 kimesne: -H, L.
3902 benden: +ıraġ +olmaz +ümmīdinde +iseŋ H, L.

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

Cehd it ki o raʿiyyeti riʿāyet idesin
(5) Çekdürmeyesin a belā ʿināyet idesin

(6) **Ḥikmet**

Loḳmān-ı Ḥakīm buyurmışdur kim[3903] (7) "Vaḳtā ki bir kimesne ʿālim olsa ʿilmile müntefiʿ (8) olmaz. Mādām ki ʿilmile ʿāḳl muṣāḥib (9) olmaya. Zīrā ʿaḳl ʿilmüŋ çırāġıdur." **Baʿżı** (10) ḥükemādan rivāyet olınur ki buyurmışdur: "Cemīʿ (11) eşyā ʿaḳla muḥtācdur. Ve ʿaḳl tecribeye muḥtācdur." (12) Nitekim Ḥażret-i ʿAlī buyurmışdur. **Naẓm:**

(13) **Elem terā inne'l-ʿaḳle zeynun li-ehlihi**
(14) **Ve lākin tamāmu'l-ʿaḳlı ḥüsnü'l-tecārub**

(15) **Tercüme:**

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Kişinüŋ ʿaklıdur zeyn ü cemāli
(16) Tecārübden olur ʿaḳluŋ kemāli

(17) Ve ʿāḳil olan kimesne hergiz ġamgīn olmaz. **[P1 371a]** (1) Zīrā ki iş işlemez kim ġam getüre." **İbn-i ʿAbbās'dan** (2) raḍıya'llāhu ʿanh[3904] suʾāl itdiler kim: "Edeb yig midür kim ʿaḳl (3) yig midür?" Cevābda buyurdı ki: (4) "ʿAḳl yigdür zīrā ki ʿaḳl Allāh Teʿālā'dandur. Ve edeb ḳuluŋ teklīfindendür." (5) **Resūlu'llāh** Ḥażretleri'nden ṣalavātu'llāhi ve selāmuhu (6) ʿaleyh mervīdür kim buyurmışdur: "Ḥaḳ Teʿālā ḳullarına (7) ḳısmet itdügi nesnelerden ʿaḳldan yigrek nesne (8) yoḳdur ʿĀḳilüŋ nevmi cāhilüŋ ʿibādetinden yigrekdür.[3905] Ve (9) ʿāḳil-i müfṭir cāhil-i ṣāimden yigdür. Ve ʿāḳilüŋ gülmesi (10) cāhilüŋ aġlamasından yigdür."[3906] Ḥükemādan (11) birisi buyurmışdur ki: "Nitekim cīfenüŋ rāyiḥa-i (12) müntinesi vardur. Şuncılayın cāhilüŋ cehli murdār (13) ḳoḳar. Ve kendüye ve ḳoŋşısına ve ḳavm ü ḳabīlesine (14) żararı vardur." Ve **İmām Ġazālī** ki muṣannif-i kitāb-ı (15) *Naṣīḥatü'l-Mülūk*'dur. Buyurur ki: "Cemīʿ eyülik ʿaḳl (16) içindedür. Ve cümle-i aʿmāl-i ṣāliḥanuŋ **[L 177b]** merciʿi ʿaḳldur. (17) Ve her kimesneye kim Allāh Teʿālā ʿaḳl virmişdür **[H 247b]** taḥḳīḳ **[P1 371b]** (1) aŋa ḫayr-ı keŝīr iḥsān buyurmışdur. Pes (2) gerekdür ki iy dīn ḳarındaşı! ʿAḳluŋ (3) nefāsetini ve ʿuluvv-i mertebesini bilesin ve vāhibü'l-ʿaḳla (4) şükrler ve ŝenālar ḳılasın. Tā ʿibād-ı ṣāliḥīnüŋ (5) ʿidādından ʿadd olınasın. Ve anlarıla cennetde bulınasın."

(6) **el-Bābü's-Sābiʿ** (7) **fī-Naʿti'n-Nisā'i ve Ẕikr-i mā-Fīhinne min-Ḫayrin ve Şerrin.**

(8)Yidinci bāb ḫātūnlaruŋ vaṣfındadur. (9) Ve ḳanḳı ḳısmında ḫayr ve ḳanḳısında şerr var idügi (10) beyānındadur. **Resūlu'llāh** Ḥażretleri'nden ṣalavātu'llāhi (11) ve selāmuhu

---

3903 kim: -H, L.
3904 raḍıya'llāhu ʿanh: raḍ H, L.
3905 yigrekdür: yigdür H, L.
3906 "Allah (c.c.) kullarına akıldan daha hayırlı bir şey vermemiştir. Akıllının uykusu cahilin ibadetinden hayırlıdır. Nafile oruç tutmayıp yiyen akıllı, cahilce oruç tutan kimseden daha hayırlıdır. Akıllının gülmesi, cahilin ağlamasından hayırlıdır" (Zebîdî, İthâfu's-Sâde, 8/490, Ebû Nuaym, Hilye, 4/385, hadisin bir kısmı için bkz. Suyûtî, Câmiu's-Sagîr, No: 9294.) (Okur, 2009: 269).

ʿaleyhi mervīdür ki: "Ḫ̌ātūnlaruŋ yigregi (12) ve bereketlüsi oldur ki güzel ve doġurucı ola (13) ve kābīni yeyni ola."[3907] Ve daḫı buyurmışdur ki "**ʿAleykum** (14) **bi'l-merʾāti'l-ḥurreti fe-innehā eṭherū ve ebreku**."[3908] Yaʿnī (15) ḥurrü'l-aṣl ḫ̌ātūnları zevce idinüŋ ki pāklik (16) ve mübāreklik anlarda artuḳdur. Ve **ʿÖmer** Ḥażreti raḍıya'llāhu ʿanh[3909] (17) buyurmışdur ki: "Ḫ̌ātūnlaruŋ yaramazlarından Allāh Teʿālā'ya **[P1 372a]** (1) ṣıġınuŋ. Ve eyülerinden ḫavf u ḥaẕer üzre oluŋ." (2) **Ḥüccetü'l-İslām** Ġazālī-yi Hümām buyurur ki: (3) "Her kimesne ki dīn ü dünyāsınuŋ ṣalāḥını dilerise (4) gerekdür ki bir dīndār ḫ̌ātūn ala. Ve ḥüsni (5) güzel ve[3910] mālı çoḳ ammā[3911] dīni yoḳ ḫ̌ātūnı almaya. Anuŋçün[3912] (6) ki dīn bulunduġı yirde māl bulınur. Ammā dīn ü diyānet (7) bulınmaduġı yirde ḫayr u bereket bulınmaz. Ve dīn ü diyānetüŋ (8) bereketinden her eyülik bulınur." **Nitekim** ḥikāyetde (9) ve rivāyetde şöyle gelmişdür ki Merv şehrinde bir Ḳāḍī (10) vārıdı kim adı Nūḥ bin Meryem idi. Ve ġāyetile māl-ı (11) mevfūr ve niʿmet-i meşhūr ile meẕkūr idi. Ve bir ṣāḥib-i (12) ḥüsn ü cemāl ve ġunc ü delāl ḳızı varıdı ki naẕīrini (13) çeşm-i devrān ve dīde-i zamān görmemişidi.[3913] Ve ekābir ü (14) rüʾesādan çoḳ kimesneler **[H 248a]** aŋa ṭālib olup babası (15) ve anası anuŋ emrinde muẕṭarr u müteḫayyir ve kime virdüklerinde (16) mütefekkir idiler ki[3914] eger fulāna virseḳ fulānuŋ ḫātırı (17) bize incinür. Ve Ḳāḍī'nüŋ bir Hindī ḳulı varıdı. **[P1 372b]** (1) Dīndār u ehl-i taḳvā **[L 178a]** ve perhīzkār adı Mübārek idi. (2) Ve Ḳāḍī'nüŋ bir bāġı varıdı ki eşcār u eṣmār (3) ve ezhār[3915] u envārıla müşeccer ü müṣmer ve müzehher[3916] ü münevver (4) idi. Bu Mübārek'i ol bāġa nāẕır u nigehbān (5) itmişidi. İki ay muḥāfaẓatından geçdükde nā-gāh (6) Ḳāḍī bir gün geşt-i bāġ meylin murād idinüp (7) envāʿ-ı ferāġıyla bāġ u rāġa vardı. Ve Mübārek'den (8) bir ṣalḳım üzüm istedi. Mübārek baġa girüp (9) bir ekşi ṣalḳım üzüm getürdi. Efendisi[3917] (10) eyitdi kim: "Bunca bāġdan ancaḳ bir ekşi ṣalḳım (11) üzüm mi bulduŋ?" didüḳde Mübārek eyitdi kim: "Ben (12) iki aydur ki bu bāġuŋ nāẕırı ve nigehbānıyam. (13) Bilmezem ki ekşi ve ṭatlu ḳanḳısıdur? Ḳāḍī (14) eyitdi kim: "Gerçek misin Mübārek?" And içdi kim (15) gerçekdür. "Ebeden ṭatmamışam." Ḳāḍī didi kim: "Niçün (16) ṭatmaduŋ?" Mübārek eyitdi kim: "Sen beni muḥāfaẓat (17) içün bu bāġda ḳoduŋ ḳoruḳ yimek ve ṭatmaḳ içün ḳomaduŋ. **[P1 373a]** (1) Ḫıyānet idecek degülem." didükde Ḳāḍī bu ḥālden (2) taʿaccüb idüp Mübārek ḥaḳḳında ḫayr-duʿā (3) eyleyüp bildi kim ʿazīzü'l-ʿaḳl kimesnedür. Ṣoŋra (4) Ḳādī buyurdı kim: "Yā Mübārek maʿlūmuŋ olsun (5) ki benüm bir ḳızum vardur. Ve[3918] bunca ekābirden ve aṣāġirden (6) kimesneler aŋa ṭālib oldılar. Hīç birine viremedüm. (7) Senden umduġum budur ki kime virmek (8) münāsibdür işāret eyleyesin." Mübārek eyitdi (9) kim: "Zamān-ı cāhiliyyetde aṣl u ḥaseb ve nesl ü (10) neseb muʿteber imiş. Ve Yehūd u Naṣārā ḳatında (11) ḥüsn ü cemāl ve Resūlu'llāh zamānında dīn ü (12) diyānet ve taḳvā vü ṣıyānet ve bizüm zamānumuzda

---

3907 Mütercimin hadis-i şerif olarak aktardığı bu söz, eserin müellifi İmam Gazâlî'ye aittir.

3908 "Sizler hür kadınları tercih edin; çünkü onlar daha temiz ve bereketlidirler" (Abdurrezzak, el-Musannaf, Kitâbu'n-Nikâh, No: 10341; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, Kitâbu'n-Nikâh, No: 7345) (Okur, 2009: 273).

3909 raḍıya'llāhu ʿanh: raḍ H, L.

3910 ve: -H, L.

3911 ammā: -H, L.

3912 Anuŋçün: -H, L.

3913 görmemişidi: görmemişdür H, L.

3914 ki: -H, L.

3915 eṣmār ve ezhār: ezhār ve eṣmār H, L.

3916 müṣmer ve müzehher: müzehher ve müṣmer H, L.

3917 Mübārek bāġa girüp bir ekşi salḳım üzüm getürdi. Efendisi: -H, L.

3918 Ve: -H, L.

(13) māl u menāl. Sen bilürsin ḳanḳısı iḫtiyāruŋdur (14) aŋa vir.” didükde **[H 248b]** Ḳāḍī buyurdı kim: “Baŋa dīn ü diyānet (15) ve taḳvā vü emānet[3919] gerekdür. Ve benüm diledügüm (16) budur ki ḳızumı saŋa virem. Zīrā ki senden dīn ü (17) taḳvā ve ṣalāḥ u felāḥ müşāhede itdüm.” Mübārek **[P1 373b]** (1) eyitdi kim: “İy efendi! Bu ne aṣl sözdür? Ben (2) bir Hindī ḳuluŋam.[3920] Māluŋile beni ṣatun almışsın. (3) Nice[3921] beni iḫtiyār idüp ḳızuŋı baŋa (4) virürsin?” didükde Ḳādī eyitdi kim: “Ṭur senüŋile (5) eve gidelüm ve bu emīrde tedbīr idelüm.” Pes (6) çün eve vardılar. Ḳādī ḫ̌ātūnına **[L 178b]** eyitdi kim: (7) “Maʿlūmuŋ olsun ki bu Hindī ġulām (8) ġāyetile mütedeyyin ve nihāyetile müttaḳī kimesnedür. (9) Ṣalāḥ u felāḥına rāġıb oldum. Ve ḳızumı zevcelige (10) buŋa ben virdüm. Sen ne rāy görürsin?” (11) didükde ḫ̌ātūnı eyitdi kim: “Rāy senüŋ rāyuŋdur. (12) Ve emr senüŋ emrüŋdür. Ammā bu hāli ḳızumıla ṭanışayım.” (13) didi. Pes ḳızuŋ anası ḳızına varup ḳızıyla (14) bu bābda meşveret ḳılduḳda ḳız daḫı eyitdi kim: (15) “Rāy babamuŋ rāyıdur Ve Allāh Teʿālā’nuŋ ḥükminden (16) ve babamuŋ ḥükminden ṭaşra çıḳmaġa ḳādir degülem.” (17) didükde Ḳāḍī daḫı Mübārek’e nikāḥ idüp **[P1 374a]** (1) ve anlara çoḳ māl u menāl virdi. Pes Mübārek’e (2) Ḥaḳ Teʿālā ol ḳızdan bir oġul virüp adını (3) ʿAbdu’llāh ḳodılar. Ve olʿAbdu’llāh’dur ki aŋa (4) ʿAbdu’llāh-ı Mübārek dirler. Dīn ü diyānetde ve taḳvā (5) ve emānetde cemīʿ ʿālemde maʿrūf ve ʿilm ü zühdile (6) mevṣūf kimesnedür. Ve ḥadīṯüŋ rāvīleri ekṯer (7) andan rivāyet iderler. Pes iy dīn ḳarındaşı! (8) Her ḳaçan ki dilersin ki tezevvüc idesin gerekdür (9) kim dīn ṣāḥibi olan ḫ̌ātūn alasın. Ve ṣayt u (10) ṣadā ve māl u ġināya ṭamaʿ idüp tezevvüc (11) itmeyesin. Anuŋçün ki ḫ̌ātūnuŋ mālı bī-ṣebātdur. (12) Ve mālla ḫ̌ātūn saŋa muṭīʿ olmaz. İllā mā-ṣaʾallāh (13) ve çünkim ḫ̌ātūn alursın gerekdür (14) kim şehvet içün almayasın. Ṣalāḥ içün **[H 249a]** (15) ve dīnüŋ takviyeti içün alasın. Ve cehennem odı (16) içün setr ü ḳalḳan idinmege alasın.[3922]

Ḥikāyet

(17) Şöyle rivāyet iderler ki günlerden bir gün ʿulemādan **[P1 374b]** (1) on kimseler ʿAbdu’llāh bin Mübārek’e ḳonuḳ oldılar. (2) Ve ʿAbdu’llāh bin Mübārek’üŋ evinde hīç[3923] nesne bulınmadı (3) ki anları ziyāfet eyleye. Ancaḳ bir atı varıdı kim (4) bir yıl üstinde ḥacc ideridi. Ve bir yıl ġazā ideridi. (5) Fi’l-cümle ol atı boġazlayup ve bişürüp ḳonaḳlaruŋ (6) öŋine getürdi. ḫ̌ātūnı eyitdi kim: “Bu ne aṣl (7) işdür ki[3924] işledüŋ? Dünyādan bir atdan ġayrı nesneye (8) mālik **[L 179a]** degül idüŋ. Niçün şöyle eyledüŋ?” didükde (9) fi’l-ḥāl ʿAbdu’llāh evinüŋ esbābından ne buldıysa (10) ḫ̌ātūnınuŋ mehr-i müʾecceline dutavirüp ḫ̌ātūnını (11) boşadı. Ve eyitdi ki: “Bir ḫ̌ātūn kim ḳonuġı (12) sevmeye baŋa gerekmez.” Birḳaç gün bu ḳażiyyeden (13) geçdükde bir kişi ʿAbdu’llāh Mübārek’üŋ ḫiẓmetine (14) gelüp eyitdi kim[3925] “Yā İmāme’l-Müslimīn! Benüm bir ḳızum (15) vardur. Ve anası dünyādan geçdi. Ve her gün ġam u (16) guṣṣadan bir ḫaftānı pāre pāre eyler. Bugün (17) niyyeti budur ki senüŋ meclisüŋe gele. Ve senden vaʿẓ u **[P1 375a]** (1) naṣīḥat diŋleye. Luṭf-ı ʿamīmüŋden anuŋ tesellīsi (2) içün baʿżı kelimāt söyle. Ola kim riḳḳat-i ḳalb (3) ḥāṣıl idüp bu fiʿlden ferāġat eyleye.” Pes (4) ʿAbdu’llāh daḫı minbere çıḳup baʿżı kelimāt (5) beyān eyledi kim ol ḳıza tesellī virdi. (6) Ḳız evine rücūʿ

3919 vü emānet: -H, L.
3920 ḳuluŋam: ḳulam H, L.
3921 Nice: -H, L.
3922 alasın: +Ḥikmet H, L.
3923 hīç: -H, L.
3924 ki: kim H, L.
3925 eyitdi kim: -H, L.

idüp babasına eyitdi kim: (7) “İy baba! Tevbe eyledüm ki bir daḫı bu fiʿli işlemeyem. (8) Ve Allāh Teʿālā’ya lāyıḳ olmayan efʿālden (9) ferāġat eyledüm. Ammā saŋa bir ḥācetüm vardur.” (10) Babası[3926] eyitdi kim: “Ḥācetüŋ nedür?” Ḳız eyitdi (11) kim: “İy baba! Sen her zamān eydürsin ki seni (12) aṣḥāb-ı māl ve erbāb-ı menāl ḫˇātūn idinmege isterler. (13) Saŋa Allāh Teʿālā’nuŋ ism-i aʿẓamıyla and virürem **[H 249b]** (14) ki eger beni ere virürsin elbette beni ʿAbdu’llāh bin (15) Mübārek’e vir ki eger bizüm dünyāmız varısa anuŋ (16) dīni vardur.” didükde[3927] babası ḳabūl idüp ḳızını (17) ʿAbdu’llāh[3928] bin Mübārek’e[3929] çoḳ māl u cihāzıla virdi. **[P1 375b]** (1) Ve on at daḫı żamīme idüp ʿAbdu’llāh bin Mübārek’e (2) göndürdi. Tā kim anlaruŋ üzerinde ġazā eyleye. ʿAbdu’llāh (3) daḫı evlenüp gicelerden bir gice vāḳıʿasında (4) görür kim bir hātif nīdā idüp[3930] eydür kim: “Yā (5) ʿAbdu’llāh! Eger sen bizüm içün ʿacūze ḫˇātūnuŋı boşaduŋ (6) biz anuŋ ʿivazını bir bikr ḳız saŋa virdük. Ve eger sen (7) bizüm içün bir at boġazladuŋ ise[3931] biz anuŋ yirine (8) saŋa on at ʿivaż eyledük. Tā kim bilesin kim bir (9) eyülige on ʿivaż muḳarrerdür ve hem “*İnne’llāhe lā-yużīʿu* (10) *ecra’l-muḥsinīn.*”[3932]

Ḥikāyet[3933]

Ebū Saʿīd Ḫudrī (11) raḍıya’llāhu ʿanh[3934] **[L 179b]** rivāyet ider kim Benī İsrāʾil zamānında (12) bir ṣāliḥ kimesne varıdı. Ve bir ṣāliḥa ḫˇātūnı (13) varıdı kim hem dīn ü diyānet ve hem[3935] taḳvā vü ṣıyānet (14) ve hem ʿazm ü ḥazm ve hem[3936] niyyet-i cezm ṣāḥibi idi. (15) Ḥak celle ve ʿalā ol zamānda olan peyġambere vaḥy (16) göndürüp buyurdı kim: “Ol ṣāliḥ ḳuluma ḫaber eyle (17) kim ben şöyle taḳdīr eyledüm ki senüŋ ʿömrüŋüŋ **[P1 376a]** (1) yarısı ġināda ve yarısı faḳrda geçe. Dilerseŋ (2) yigitlikde faḳrı iḫtiyār idüp pīrlikde ġināyı (3) iḫtiyār eyle. Gerekse ber-ʿaks ol.” Kişi bu (4) ḫaberi işitdükde evine varup ḫˇātūnına bu ḳıṣṣayı[3937] (5) ʿarż eyledi. Ḫˇātūnı eyitdi kim: “İḫtiyār senüŋ (6) elüŋdedür.” Ol kişi eyitdi kim “Ben faḳrı yigitlikde (7) iḫtiyār eyledüm. Anuŋçün ki yigitlikde (8) ṣabra ḳuvvet ve faḳra ḳudret mümkindür. Pīr olduġum (9) zamānda ganī olup Ḥaḳḳ’uŋ ʿibādetini eyleyem.” (10) didükde ḫʿātūnı eyitdi kim: “Ḳaçan ki[3938] biz yigitlikde (11) faḳr üzere olavuz. Ne ʿibādete ḳādir oluruz (12) ve ne ḫayrāt u ḥasenāta ve ne zekāt u ṣadaḳāt (13) eylemek mümkindür. Pes ġināyı yigitlikde iḫtiyār (14) itmek yigdür ki pīrlikde zīrā kim hem (15) yigit olup ve hem ġanī **[H 250a]** olmaġuŋ fāʾidesi budur ki (16) ecsāmumuzıla ṭāʿate ve ʿibādete meşġūl oluruz. (17) Ve emvālümüzile ḫayrāt u ḥasenāt ve ṣadaḳāt u **[P1 376b]** (1) müberrāt iderüz.” didükde eri

---

3926 Babası: -H, L.
3927 didükde: -H, L.
3928 ʿAbdu’llāh: ʿAbdu’llāh’a H, L.
3929 bin Mübārek’e: -H, L.
3930 idüp: ḳılup H, L.
3931 ise: -H, L.
3932 “Sabret! Çünkü **Allah iyilik edenlerin mükafatını zayi etmez**” (Hûd, 11/115).
3933 Ḥikāyet: -H, L.
3934 raḍıya’llāhu ʿanh: raḍ H, L.
3935 hem: -H, L.
3936 ve hem: -H, L.
3937 ḳıṣṣayı: ḥāli H, L.
3938 ki: -H, L.

daḫı bu söze rāżī (2) oldı. Ḥaḳḳ celle ve ʿalā yine ol zamānuŋ peyġamberine (3) vaḥyi göndürdi kim: “Ol kişiye bizden selām (4) eyle. Ve aŋa di kim çün sen bizüm ṭāʿat ü ʿibādetümüzi (5) iḫtiyār eyledüŋ. Ve senüŋ niyyetüŋ ve ḫˇātūnuŋuŋ (6) niyyeti şunuŋ üzerine oldı kim baŋa ʿibādet ü ṭāʿat[3939] (7) eyleyesiz. Ve ḫayr u ḥasenāt işleyesiz. Ben daḫı (8) şöyle ḳażā ve taḳdīr eyledüm ki cemīʿ ʿömrüŋizi (9) ġināda geçüresiz. Ve benüm ʿibādetümde olasız. (10) Ve süsʿatde olduḳça fukarā ve mesākine taṣadduḳ **[L 180a]** (11) eyleyesiz. Tā ki[3940] hem dünyānuŋ ve hem āḫiretüŋ ḥaẓẓını (12) bulasız.” **İmām-ı Hümām Ḥüccetü’l-İslām** bu maḥalde (13) buyurur ki: “Bu ḥikāyeti andan ötürü rivāyet (14) eyledük ki bilesiz kim her kimesnenüŋ ki[3941] yoldaşı (15) ṣāliḥa ve mütedeyyine ola. Hem dünyāsı ve hem āḫireti (16) maʿmūr olur. Ve ʿömri ṣalāḥ u felāḥ üzre geçer. (17) Va’llāhu aʿlem. **İbn-i ʿAbbās Ḥażretleri** raḍıya’llāhu ʿanh[3942] **[P1 377a]** (1) şöyle rivāyet eyler ki: “Bir gün Resūlu’llāh ṣalla’llāhu (2) ʿaleyhi ve sellem[3943] Ümmi Seleme’nüŋ evine vardı.[3944] (3) Gördi kim ṣabāḥ namāzını ḳılmışdur ve seccāde (4) üzerinde tesbīḥe meşġūldür. Ḥażret ṣalla’llāhu (5) ʿaleyhi ve sellem[3945] buyurdı kim: ‘Yā Ümmi Seleme! Niçün (6) namāzı cemāʿatile ḳılmazsın? Ve niçün cumʿa namāzını (7) ḳılmazsın? Ve niçün ḥacc itmezsin? Ve niçün ġazāya (8) varmazsın? Ve niçün *Ḳurʾān* ḫatmini itmezsin?’ (9) Ümmi Seleme eyitdi kim: ‘Yā Resūlu’llāh buyurduḳlaruŋ (10) erlerüŋ ʿamelleridür. Ḫˇātūn kişilerüŋ ʿameli degüldür.’ (11) Ḥażret ṣalavātu’llāh[3946] ʿaleyh buyurdılar[3947] ki:[3948] ‘Ḫˇātūnlaruŋ (12) daḫı bu ʿamellere ber-ā-ber ʿamelleri vardur.’ Ümmi Seleme (13) eyitdi ki:[3949] ‘Ḳanḳı ʿamellerdür yā Resūla’llāh?” Peyġamber (14) buyurdı kim: “Her ḳaçan ki[3950] ḫˇātūnlar Allāh Teʿālā’nuŋ (15) farīżalarını edā idüp erlerine iṭāʿat (16) eyleyüp örekelerin **[H 250b]** egirüp Ḥaḳḳ’a şükr itseler (17) cemāʿatile namāz ḳılmışlar gibidür. Ve her ḳaçan ki[3951] **[P1 377b]** (1) oġlancuḳları içün ṭaʿām bişürür günāhları sāḳiṭ (2) olur. Ve ḫˇātūnlaruŋ öreke egirmesi köpriler (3) ve ḫānlar ve ribāṭlar ʿimāret itdükleri gibidür. Ve öreke (4) egirdüklerinüŋ āvāzıyla ev dīvārları tefāḫur eyler. (5) Ve üç āvāzdur ki ʿarşa dek gider. **Birisi** (6) ġāzilerüŋ yāyı āvāzı ḳaçan ki kāfirlere oḳ atarlar. (7) **İkincisi** ʿulemānuŋ ḳalemleri āvāzı ʿilm-i kitābetin itdükleri zamānında. (8) **Üçüncisi** ḫˇātūnlaruŋ örekesi āvāzı.” Va’llāhu aʿlem. (9) **Aḥnef bin Ḳays** raḥimehu’llāh buyurur ki: “Ḳaçan dilersiz[3952] (10) kim ḫˇātūnlaruŋuz sizi ġāyetile ve kemāl-i nihāyetile (11) seveler gerekdür kim **[L 180b]** aḥsen-i aḫlāḳ ile anlarıla (12) zindegānī idesiz. Ve aḳbeḥ-i envāʿıyla anlarıla cimāʿ (13) idesiz.” **Emīrü’l-Müʾminīn ʿÖmer** raḍıya’llāhu ʿanh buyurur (14) ki: “Ḫˇātūnlaruŋuz ile ʿışḳ ḥadīṯini eylemeŋ. Zīrā ki (15) ḳalblerini fesāda virürsiz. Anuŋçün ki ḫˇavātīn (16) ṭāʾifesi bir et pāresine beŋzerler kim yolda (17) düşmiş ola. Anlaruŋ ḥāfızı Ḥażret-i Ḥaḳ’dan ġayrı **[P1 378a]** (1) kimse yoḳdur.” **Muġīre bin Şuʿbe** eydür ki: “ʿÖmrümi (2) ḫˇavātīnile üç vech üzre geçürdüm. Yigitligüm zamānında (3)

3939 ibādet ü ṭāʿat: taʿāt u ʿibādet H, L.
3940 ki: kim H, L.
3941 ki: kim H, L.
3942 raḍıya’llāhu ʿanh: raḍ H, L.
3943 ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
3944 vardı: varup H, L.
3945 ṣalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
3946 ṣalavātu’llāh ʿaleyh: -H, L.
3947 buyurdılar: buyurdı H, L.
3948 ki: kim H, L.
3949 ki: kim H, L.
3950 ki: -H, L.
3951 ki: kim H, L.
3952 dilersiz: dilersin H, L.

cimāʿile geçürdüm.[3953] Ve ḳırġıllıġum zamānında ḥüsn-i ḫulḳ (4) ve ḫoraṭa ile geçürdüm.[3954] Ve pīrligüm zamānında māl u (5) keṣretile ve nafaḳa vüsʿatiyle geçürdüm." **Selmān-ı** (6) **Farsī'den** raḍıya'llāhu ʿanh mervīdür ki Resūlu'llāh (7) ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemden[3955] ṣordum ki: "Ḫˇātūnlaruŋ yigregi (8) ḳanḳısıdur?" Ḥażret ṣalavātu'llāh ʿaleyh[3956] buyurdılar[3957] kim: (9) "Şol ḫˇātūn ki[3958] erine muṭīʿ ola ve emrinden ṭaşra (10) olmaya." Yine suʾāl itdüm ki: "Ḫˇavātīnüŋ yaramazrakı (11) ḳanḳısıdur?" Ḥażret buyurdı ki:[3959] "Erine muḫālefet iden[3960] (12) ḫˇātūndan yaramaz yoḳdur." **İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām** (13) bu maḥalde buyurur ki: "Ḫˇātūnlara ḫaṭṭ taʿlīm **[H 251a]** eylemek (14) cāʾiz degüldür." **Ḥükemādan** bir ḥakīm bir (15) muʿallimüŋ üzerine rāst gelüp gördi kim ḳızcuġazlara (16) yazu taʿlīm ider. Ḥakīm[3961] buyurdı kim: "İy muʿallim! Niçün (17) bu ḳızcuġazlara şer ögredürsin?"

Ḥikmet

[P1 378b] (1) Bir ʿāḳile ḫˇātūndan ṣordılar kim: "Ḫˇātūnlaruŋ ādābı (2) ve hünerleri nedür?" Cevābda eyitdi kim: "Erlerüŋ ʿaybları (3) nedür?" Didiler ki: "Baḫīlliḳ ve yüreksizlik." Ḫˇātūn (4) eyitdi kim: "Erlerüŋ ʿaybı ḫˇātūnlaruŋ hüneridir."

Ḥikāyet

(5) Ḥükemādan birisi evlenüp ġāyetde bir ḳışa boylu ḫˇātūn (6) aldı. Suʾāl olınduḳda ki: "Niçün bu nevʿ ḫˇātūnı (7) iḫtiyār eyledüŋ?" Cevābda buyurdı kim: "Ḫˇavātīn dükeli (8) şerdür. Her ne ḳadar ki şer ḳışadur ecved ü aṣlaḥ u **[L 181a]** (9) encaḥ[3962] u eflaḥdur."

Ḥikmet

Ḥükemādan birisi (10) buyurmışdur ki: "Ḫˇavātīn ṭāʾifesi dört nevʿ üzredür. (11) **Bir nevʿi** oldur ki götürüsi erinüŋdür. **Ve bir nevʿi** oldur (12) ki yarısı erinüŋdür. **Ve bir nevʿi** daḫı oldur ki üç (13) baḫşından bir baḫşı erinüŋdür. **Ve bir nevʿi** daḫı oldur ki (14) hīç erinüŋ degüldür. Belki erine düşmendür. **Ammā** (15) şol ḫˇātūn ki götürüsi erinüŋdür. Bikr alınan ḫˇātūndur. Ve (16) yarısı erinüŋ olan ḫˇātūn şol ḫˇātūndur[3963] ki (17) ṭūl ola ve evinde vü elinde evlādı[3964] evvelki erden[3965] olmaya. **[P1 379a]** (1) Ve üç baḫşından bir baḫşı erinüŋ olan ḫˇātūn oldur (2) ki evvelki eri[3966] ölmiş ola ve andan[3967] uşaġı ola. (3) Ve erine düşmen olan ḫˇātūn ol[3968] ḫˇātūndur[3969] (4) ki anı eri anı boşamış ola ve henūz göŋli erine (5) müteʿalliḳ ola. Ve andan uşaġı ola. Pes maʿlūm (6) oldı kim

---

3953 geçürdüm: -H, L.
3954 geçürdüm: -H, L.
3955 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemden: ṣalʿamdan H, L.
3956 ṣalavātu'llāh ʿaleyh: -H, L.
3957 buyurdılar: buyurdı H, L.
3958 ki: kim H, L.
3959 ki: kim H, L.
3960 iden: -H, L.
3961 Ḥakīm: -H, L.
3962 encaḥ: -H, L.
3963 ḫˇātūn şol ḫˇātūndur: -H, L.
3964 evinde vü elinde evlādı: -H, L.
3965 erden: erinden +evlādı H, L.
3966 eri: erinden H, L.
3967 ölmiş ola ve andan: -H, L.
3968 ol: oldur H, L.
3969 ḫˇātūndur: -H, L.

ḫˇātūnlaruŋ eyüsi oldur ki[3970] (7) bikr ola.” **Ḥikāyetde** şöyle rivāyet olınur (8) ki[3971] vaḳtā kim Ḥavvā cennetde ʿisyān eyledi. Ḥaḳ (9) celle ve ʿalā anuŋ ʿiṣyānı sebebiyle ḫˇātūnları on (10) sekiz ʿuḳūbetile muʿāḳıb ḳıldı. Ḥayżıla (11) ve ṭoġurmaġıla ve babadan ve anadan ayrılmaġıla (12) ve ecnebīyle cift olmaġıla ve nifāsıla (13) ve ḥükmi elinde olmamaġıla ve mīrāṣ noḳṣānıyla (14) ve ṭalāḳile **[H 251b]** ve evinde muʿtekif olmaġıla (15) ve başını örtmekile ve şehādetde erüŋ (16) yarısı olmaġıla ve maḥremsiz bir yirden (17) bir yire varmamaġıla ve cumʿa ve cemāʿate varmamaġıla **[P1 379b]** (1) ve bayrām namāzı ve cenāẕe namāzı ḳılmamaġıla ve ġazāya (2) ve cihāda varmamaġıla ve beglik ṣalāḥiyyeti anlarda (3) olmamaġıla ve każā istiḥḳāḳı anlarda bulınmamaġıla ve ṣevāb (4) ecri biŋ ḳısm olup bir ḳısmı anlaruŋ olmaġıla ve ḳıyāmet (5) güninde ḫˇavātīnüŋ yaramazlarınuŋ ʿaẕābı götürü ümmet-i (6) Muḥammed’üŋ ʿaẕābınuŋ yarısı olmaġıla.” **Şimdi** ʿizz-i (7) ḥużūrı lāzımü’l-ḥubūrda maḫfī degüldür ki İmām-ı Hümām (8) Ḥüccetü’l-İslām bu maḥalde buyurur ki: “Cümle ḫˇātūnlar (9) on ṣınıf üzredürler. Ve her birinüŋ ṣıfatı bir nevʿ (10) ḥayvānuŋ ṣıfatı üzredür. Bir ṣınıfı **[L 181b]** ḫinzīr ṣıfatındadur. (11) Ve bir ṣınıfı maymūn ṣıfatındadur. Ve bir ṣınıfı (12) kelb ṣınıfındadur. Ve bir ṣınıfı ilan ṣıfatındadur. (13) Ve bir ṣınıfı ḳatır ṣıfatındadur. Ve bir ṣınıfı (14) ḳoyun ṣıfatındadur. Ve bir ṣınıfı ʿaḳreb ṣıfatındadur. (15) Ve bir ṣınıfı kesegen ṣıfatındadur. Ve bir (16) ṣınıfı ḳuş ṣıfatındadur.[3972] Ve bir ṣınıfı dilkü (17) ṣıfatındadur. **Ammā şol ṣınıf ki ḫinzīr ṣıfatındadur**. **[P1 380a]** (1) Ol ḫˇātūndur ki yimekden ve içmekden ġayrı (2) hüneri olmaya ve ḳab u kacaġı yumaya. Ve her ḳanda (3) ki dilerse gide ve erinden bī-pervā ola. (4) Ve dīn bābında ve namāz u oruc edāsında ihtimāmı (5) olmaya. Ve ulūmı ve vaʿd ü vaʿīdi hīç aŋmaya. (6) Ve Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ[3973] rıżāsından ve seḫaṭından (7) ġāfil ola. Ve evlādınuŋ muḥāfaẓasında ve (8) teʾdīblerinde iltifātı olmaya. Ve evinde olduġı (9) vaḳt kir pas libāṣ geyüp ṭaşra çıḳduġı (10) zamān zīnetlerile kendüyi[3974] bezeye. Ve döşekde andan (11) rāyiḥa-i kerīhe gele. **Ve ammā şol** (12) **ṣınıf ḫˇātūnlar ki ʿādetleri maymūn** (12) **ʿādetine beŋzer.** Ol ḫˇātūndur ki **[H 252a]** himmeti dürlü (13) dürlü libāsları geymekde ola ve kendüyi (15) altun u gümiş ü lüʾlü vü cevāhirile bezeye. Ve aḳvām u (16) aḳribāsıyla tefāḫur eyleye.[3975] Ve erine tekebbür ü taʿażżum (17) eyleye. **Ve şol ḫˇātūn ki ʿādeti kelb ʿādetidür. [P1 380b]** (1) Ol ḫˇātūndur ki kaçan eri anuŋıla söyleye (2) kelb gibi erinüŋ yüzine yapışa ve çağıra (3) ve eriyile ḫuṣūmetler eyleye. Ve ḳaçan ki[3976] göre (4) kim erinüŋ kīsesi altundan ve[3977] gümişden (5) ṭoludur. Ve evi buġdayıla[3978] arpayıla[3979] yimişlerile (6) memlūdur. Eriyle başı ḫōş olup kemāl mertebede (7) erine yaḳın olup her zamān sözi bu ola kim: (8) “Cānum saŋa ḳurbān olsun. Başum senüŋ yoluŋda (9) gitsün. Umaram ki ol ölümüm öŋüŋde ola.” Ve eger (10) emr-ber-ʿaks ola kelb gibi erinüŋ yüzine yapışup (11) sögmege başlayup ḥaseb ü nesebine naḳṣ getürüp (12) elinden ve dilinden gelen efʿāl ü aḳvāl-i ḳabīḥeyi (13) dirīġ eylemeye. **Ve ammā şol ṣınıf ḫˇavātīnden**[3980] (14)

3970 ki: kim H, L.
3971 ki: kim H, L.
3972 Ve bir ṣınıfı ḳuş ṣıfatındadur: -H, L.
3973 celle ve ʿalānuŋ: Teʿālā’nuŋ H, L.
3974 kendüyi: kendüye H, L.
3975 eyleye: -H, L.
3976 ḳaçan ki: -H, L.
3977 ve: -H, L.
3978 buġday ıla: buġday ve H, L.
3979 arpayıla: arpa ve H, L.
3980 ḫˇavātīnden: ḫˇavātīnüŋ H, L.

ki[3981] **şıfatı [L 182a] ilan şıfatıdur.** Ol ḫˇātūndur (15) ki eriyle sözi ve kelecisi mülāyim ola. Ammā içi (16) nā-pāk ola. Ve erine şer dileyüp ḫayr ṣatmaġa. (17) Şuncılayın ḫˇātūn yılana beŋzer kim "**leyyin lemsuhā [P1 381a]** (1) **ḳātil semmuhā**."[3982] **Ve ammā şol ṣınıf ḫˇātūnlardan** (2) **ki**[3983] **ʿādeti ḳatır ʿādetidür.** Ol ḫˇātundur (3) kim ḳatır gibi ḳaçan bir köpriye veyā bir adlayacaḳ (4) ırmaġa yitişe cehd-i belīġ ü ḍarb-ı[3984] vecīʿ ile (5) yā geçe veyāḫūd geçmeye. Ve muʿānid ve lecūc ḫˇātūn (6) ola rāyıyla müteferrid ve nefsiyle muʿcib ü mütemerrid ola. (7) **Ve ammā şol ṣınıf ḫˇavātīnden ki ʿādeti ve şıfatı** (8) **aḳreb şıfatı ola.** Ol ḫˇātūndur kim evinde (9) oturmayup ḳoŋşı ḳoŋşı[3985] geze. Söz iletüp[3986] (10) söz[3987] getüre.[3988] Ve olur olmaz sözlere[3989] ḳulaġ ṭutup (11) nemmām u ġammāz ola. Ve "ḥamālletü'l-ḥaṭab" [3990] ḳābilinden (12) ola. Ve hem-sāyelerüŋ arasında ʿadāvet ve ḫuṣūmet (13) bıraġub envāʿ-ı fesād u fitneye[3991] sebeb ola.

[H 252b] (14) **Miyān-ı do kes ceng çün āteşest**
(15) **Suḫan çīn-i bed-baḫt hīzum keşest**[3992]

(16) Şuncılayın ḫˇātūn ʿaḳrebe beŋzer ki her neye (17) yitişür nīşiyle şoḳar. Bu nevʿ ḫˇātūn **[P1 381b]** (1) ḳorḳmaz ki şol[3993] ṭāʾifeden[3994] ola kim Resūlu'llāh (2) Ḥażretleri[3995] ṣalavātu'llāhi ve selāmuhu ʿaleyhi[3996] anlaruŋ[3997] (3) ḥaḳḳında buyurmışdur ki: "**El-ḳattātu lā-yedḫulu'l-cenneh."**[3998] (4) Yaʿnī saḫn çīn ü nemmām cennete giremez. (5) **Ve ammā şol ḫˇātūnlardan kim ʿadeti kesegen** (6) **ʿādetidür.** Ol ḫˇātūndur ki[3999] erinüŋ aḳçesi (7) kīsesini cibinden alup içinden bir miḳdār[4000] (8) aḳçe uġurlayup[4001] konşılaruŋ[4002] evinde emānet (9) ḳoya ve evinde bulınan her nesneden[4003] uġurlaya. (10) **Ve ammā şol ḫˇavātīnden**[4004] **kim ʿādeti ve şıfatı** (11) **ḳuş şıfatıdur.** Ol ḫˇātūndur ki ṣabāḥdan[4005] (12)

3981 ki: -H, L.
3982 Dokunması yumuşaktır, zehri öldürücüdür.
3983 ki: kim H, L.
3984 ḍarb-ı: saʿy-i H, L.
3985 ḳoŋşı ḳoŋşı: ḳoŋşılara H, L.
3986 iletüp: getürüp H, L.
3987 söz: -H, L.
3988 getüre: ilete H, L.
3989 sözlere: söze H, L.
3990 Odun hamalı.
3991 fesād u fitneye: fitne vü fesāda H, L.
3992 İki kişinin arasındaki savaş ateş gibidir. Gammaz, ise odun taşıyan kimse gibidir.
3993 şol: şunlardan H, L.
3994 ṭāʾifeden: -H, L.
3995 Ḥażretleri: -H, L.
3996 ṣalavātu'llāhi ve selāmuhu ʿaleyhi: ṣalʿam H, L.
3997 anlaruŋ: -H, L.
3998 Hz. Huzeyfe (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (a.s.v.) buyurdular ki: 'Kattat (söz taşıyan) cennete girmeyecektir.' Müslim'in rivayetinde "Nemmam cennete girmeyecektir" şeklinde gelmiştir [Buhârî, Edeb 50, Müslim, İman 169, (105); Ebû Dâvûd, Edeb 38, (4771); Tirmizî, Birr 79, (2027).] (Canan, 2001: 12, 318).
3999 ki: kim H, L.
4000 bir miḳdār: -H, L.
4001 uġurlayup: çıḳarup H, L.
4002 ḳoŋşılaruŋ: ḳoŋşılar H, L.
4003 nesneden: nesneyi H, L.
4004 ḫˇavātīnden: ḫˇatūn H, L.
4005 ṣabāḥdan: -H, L.

aḫşama degin[4006] ḳoŋşı[4007] evlerini[4008] gezüp bir ān (13) evinde oturmaya. Bunuŋ birle erine diye kim: (14) "Ḳanda gezersin sen beni dilemezsin benden ġayrı (15) ḫˇātūnları[4009] seversin. Benümle ṭoġrı [4010] müşfiḳ (16) ve mihribān degülsin." **Ve ammā şol ḫˇavātīnden**[4011] (17) **ki ʿādeti dilkü ʿādetidür.** Ol ḫˇātūndur ki[4012] **[P1 382a]** (1) erini evinden süre. Ve ḳaçan **[L 182b]** kim[4013] görür ki[4014] eri (2) yimek yir kendüyi uyur göstere. Dürlü (3) dürlü[4015] ʿillet iẓhār ide. Ḳaçan eri evine gelür. (4) Anuŋıla ḫuşūmete başlar ve eydür ki: "Beni (5) ḫaste ve perīşān[4016] yalŋuz ḳoduŋ ḳanda gitdüŋ?" (6) Ve[4017] bu nevʿ bahāneler getürür. **Ve ammā şol ḫˇātūnlardan** (7) kim ʿādeti ḳoyun ʿādetidür. Şol[4018] ḫˇātūndur[4019] ki[4020] (8) ḳoyun gibi mübārek ve raḥīm-ṭabʿdur. Ve[4021] nitekim ḳoyunuŋ (9) her nesnesinden menfaʿatlenürler. Ḳoyun ṭabīʿatlu (10) ḫˇātūnlardan daḫı ḫayr u bereket ve nefˢ ü şefḳat (11) gelür. Ve erine vü[4022] evlādına ve[4023] ḳavm ü ḳabīlesine müşfiḳ ü (12) mihribāndur. Hem erine muṭīʿ[4024] ve hem Ḥaḳḳ'uŋ ḫuḳūḳını (13) edā ider. **İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām** bu (14) maḥalde buyurur ki: "Ḫˇātūnlaruŋ dīn ü diyānetlüsi (15) ve setr ü ṣalāḥile mestūrları Ḥaḳ celle ve ʿalānuŋ [4025] (16) niʿmetlerinden bir niʿmetdür. Belki biŋ niʿmetdür. (17) Ve nādir düşer ki er bir merʾāh-ı ʿafīfeye ḳādir ola **[P1 382b]** (1) meger Allāh[4026] Teʿālā'nuŋ[4027] irādesiyle."

[H 253a] Ḥikāyet

(2) Rivāyet olınur ki bir fāsıḳ kimesne bir ʿafīfe ḫˇātūnıla (3) zinā ḳaṣdın idüp ol ʿafīfe eyitdi kim: "Ṭur (4) ḳapuları muḥkem bağla." Ol ḫˇātūn ḳapuya (5) varup yine gelüp eyitdi kim: "Dükeli ḳapuları bağladum. (6) Hemān bir ḳapu ḳaldı ki anı baglayamadum." Ol kişi (7) eyitdi kim: "Ḳanḳı ḳapudur ki baglayamaduŋ?" Ḫˇātūn (8) didi ki: "Bizümile Ḥāliḳ'umuzuŋ arasında[4028] olan (9) ḳapuyı bağlayamadum." didükde ol kişiye heybet ü (10) dehşet ve nedāmet ü ḥayret ġalebe idüp ḫulūṣ-ı (11) niyyetden ve ṣafā-yı ṭaviyyetden tāʾib olup günāhdan (12) ferāġat idüp ṭāʿat ehlinden oldı." **Ve daḫı** (13) ḥikāyetde gelmişdür kim[4029] Semerḳand şehrinde bir (14) seyyid ʿAlevī varıdı. Bir gün evi

---

4006 degin: dek H, L.
4007 ḳoŋşı: ḳonşıları H, L.
4008 evlerini: -H, L.
4009 ḫˇātūnları: -H, L.
4010 ṭoġrı: -H, L.
4011 ḫˇavātīnden: ḫˇātūn H, L.
4012 ki: kim H, L.
4013 kim: -H, L.
4014 ki: kim H, L.
4015 dürlü: -H, L.
4016 perīşān: -H, L.
4017 Ve: diyü H, L.
4018 Şol: Şunlardur H, L.
4019 ḫˇātūndur: -H, L.
4020 ki: kim H, L.
4021 Ve: -H, L.
4022 vü: -H, L.
4023 ve: -H, L.
4024 Hem erine muṭīʿ: -H, L.
4025 celle ve ʿalānuŋ: Teʿālā'nuŋ H, L.
4026 Allāh: Ḥaḳḳ'uŋ H, L.
4027 Teʿālā'nuŋ: -H, L.
4028 arasında: mābeyninde H, L.
4029 kim: ki H, L.

ḳapusında otururken (15) bir cemīle ḫˇātūn tenhā yoldan geçer iken aŋa yapışup (16) gücile evi içine ḳoyup anuŋıla zinā ḳaṣdın (17) eyledi. Bu ḥāletde[4030] ḫˇātūn aŋa eyitdi kim: "Senden **[P1 383a]** (1) bir suʾālüm vardur. Cevābumı vir ṣoŋra murāduŋ ne ise (2) sen bilürsin." **[L 183a]** didükde ʿAlevī eyitdi kim: "Nedür (3) suʾālüŋ?" Ḫˇātūn didi ki "Her ḳaçan sen benümile (4) cemʿ olursın ve'l-ʿiyāẕu bi'llāh ben senden ḥāmile (5) olursam ve bir oġlan doġurursam ʿacabā ol (6) oġlan ʿAlevī olur mı olmaz mı?" didükde (7) ʿAlevī eyitdi kim: "Olmaz." Ḫˇātūn didi ki: (8) "Şekk ü şübhe yoḳdur[4031] ki sen ʿAlevīlerüŋ (9) nā-merdi ve muḫanneṣisin ki eger[4032] muḫanneṣ olmasayıduŋ (10) bunuŋ gibi işi işlemek murād idinmez idüŋ." didükde (11) ʿAlevī bu sözden kemāl mertebede ḫacīl olup (12) fi'l-ḥāl ḫˇātūndan el çeküp neẕr eyledi (13) ki ṣaġ olduḳça nā-maḥrem ḫˇātūnlara naẓar-ı (14) şehvetile baḳmaya fe-keyf ki zinā ḳaṣdın eyleye. (15) **İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām** bu maḥalde buyurur (16) ki: "Hamiyyet dīndendür. Ve dīnde[4033] ḥamiyyet (17) şol derecede gerekdür ki[4034] **[H 253b]** ḳatında cāʾiz olmaya **[P1 383b]** (1) ki ecnebiyye ḫˇātūnuŋ hāveni dögüldügi vaḳt (2) āvāzını istimāʿ eylemeye. **Ve ḳaçan ki** bir ecnebī (3) kimse bir ṭāʾifenüŋ ḳapusını döge ecnebiyye ḫˇātūna (4) ḥelāl degüldür ki cevābını vire. Ve eger elbette cevāb[4035] (5) virmek lāzım ise barmaḳlarını aġzına ṭutup (6) cevāb vire. Tā ki āvāzını ʿacūzelerüŋ āvāzı (7) ṣanalar. **Ve daḫı** ḫˇātūnlara cāʾiz degüldür kim (8) ecnebī erlere baḳalar ve egerçi kim manẓūr ileyh (9) aʿmā ise." **Ve ḫaber-i ṣaḥīḥde** vardur kim (10) Resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem[4036] ʿĀişe'nüŋ (11) evine geldi. Gördi kim ʿAbdu'llāh bin Ümmi Mektūm (12) ki aʿmā idi. Ḫˇātūnlar ḳatında oturur. Pes (13) Ḥażret-i ʿĀişe'ye ḫiṭāb u ʿitāb[4037] idüp buyurdı kim: "İy (14) ʿĀişe hīçbir ecnebiyye ḫˇātūna ḥelāl degüldür (15) ki[4038] raḥm-i maḥrem olmayan kimesneyle otura." Pes ʿĀişe (16) eyitdi kim: "Yā Resūla'llāh ʿAbdu'llāh bin Ümmi Mektūm kördür." (17) Ḥażret buyurdı kim: "Eger ol seni görmez sen anı görürsin."[4039]

[P1 384a] (1) **Ḥikāyet**

Rivāyet olınur ki Ḥasan-ı Baṣrī (2) raḥimehu'llāh Rābiʿa'nuŋ ziyāreti içün bir cemāʿat mürīd-i (3) murādıla revāne oldılar. Rābiʿa'nuŋ ḳapusına varup (4) ḳapuyı dögüp içerü girmege icāzet istediler. (5) Rābiʿa buyurdı ki: "Bir miḳdār **[L 183b]** zamān ṣabr eyleŋ." (6) Ṣoŋra geydügi ḫırḳayı çıḳarup arada perde idüp (7) içerüye girmege destūr virdi. Ḥasan-ı Baṣrī (8) ḳuddise sirruh içerü girüp selām virüp perde (9) ardında Rābiʿa cevāb virdi. Ḥasan-ı Baṣrī (10) suʾāl itdi kim: "Niçün arada ḥicāb u perde (11) eyledüŋ?" Rābiʿa eyitdi kim: "Allāh Teʿālā'nuŋ buyruġıyla (12) ʿamel eyledüm ki buyurmışdur: "***Fesʿelu***

4030 ḥāletde: ḥāletden H, L.
4031 yoḳdur: olmaz H, L.
4032 eger: -H, L.
4033 Ve dīnde:-H, L.
4034 ki: kim H, L.
4035 cevāb: cevābını H, L.
4036 ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem: ṣalʿam H, L.
4037 ḫiṭāb u ʿitāb: ʿitāb u ḫiṭāb H, L.
4038 ki: kim H, L.
4039 Benzer bir hadis Ümmü Seleme (r.a.) anlatıyor: "Ben Resulullah'ın (a.s.v.) yanında idim. Yanında Meymûne Bintu'l-hâris (r.a.) da vardı. (Bu esnada) İbnu Ümmi Mektum bize doğru geliyordu. -Bu vak'a, tesettürle emredilmemizden sonra idi- ve yanımıza girdi. Resulullah (a.s.v.) bize: 'Ona karşı örtünün!' emretti. Biz: 'Ey Allah'ın Resulü! O, âmâ ve bizi görmeyen (ve varlığımızı tanımayan) bir kimse değil mi?' dedik. Bunun üzerine: 'Siz de mi körlersiniz, siz onu görmüyor musunuz?" buyurdu" [Ebû Dâvûd, Libas 37, (4112); Tirmizî, Edeb 29, (2779).].

hünne bin verāʿi ḥicābi."[4040] (13) Pes bu ḳıṣṣanuŋ ḥiṣṣesi oldur ki her kişiye (14) vācib ü lāzımdur ki ecnebiyye olan ḫˇātūna (15) naẓar eylemeye. **Şimdi İmām-ı Hümām Ḥüccetü'l-İslām** (16) buyurur kim: "Erler üzerine vācibdür ki **[H 254a]** ḫˇātūnlaruŋ (17) ḥaḳḳını edā ideler. Ve evḳatlarınuŋ muḥāfaẓatını teraḥḥum u **[P1 384b]** (1) iḥsānıla ideler. Ve her kimesne kim ister ki ḫˇātūnıla (2) şefḳat ü merḥamet ile ola gerekdür kim ḫˇātūnlaruŋ (3) baʿżı aḥvāl ü evṣāflarını teẕekkür eyleye. (4) Evvelā oldur ki ʿavret ṭalāḳa ḳādir degüldür. (5) Ve er ḳaçan dilerise ḳādirdür. Ve daḫı ḫˇātūn ḳādir (6) degüldür ki erüŋ iẕnsiz bir nesne evden ala. (7) Ammā er ḳādirdür. Ve hem ḫˇātun ḳādir degüldür ki bir[4041] (8) erüŋ[4042] nikāḥında iken bir eri daḫı nikāḥlana. Ammā (9) er ḳādirdür ki bir nikāḥda dört ḫˇātūnı cemʿ eyleye. (10) Ve daḫı ḫˇātūn erden ḳorḳar. Ve[4043] er ḫˇātūndan ḳorḳmaz. (11) Ve ḫātūn erüŋ iẕni olmayınca evden çıḳamaz. Ammā (12) er iẕnsiz çıḳar. Ve ḫˇātūn babasından[4044] ve anasından (13) ve cemīʿ[4045] aḳribā vü taʿallüḳātından er içün ayrılur. (14) Ammā ere lāzım degüldür ki ḫˇātūn içün ḳavm u (15) ḫısmından ayrıla. Ve daḫı[4046] ḫˇātūn her zamān (16) ere ḫiẕmet ider ammā er aŋa ḫiẕmet itmez. (17) Ve daḫı[4047] er ḫaste olduġı vaḳt ḫʿātūn nefsini **[P1 385a]** (1) anuŋiçün helāk itmek ister ammā egerçi kim ḫʿātūnı (2) ölürse ġam yimez. Pes bu vücūh-ı meẕkūre mūcibince (3) ʿuḳalā üzerine vācibdür ki ḫˇātūnlarıla raḥm ü (4) şefḳat üzre olalar.[4048] Ve[4049] cevr ü ẓulm itmeyeler. (5) Zīrā ki ʿavret erüŋ elinde esīr gibidür. **Ve daḫı** (6) er üzerine vācibdür ki **[L 184a]** ḫˇātūnıla müdārā üzre (7) ola. Zīrā ki ḫˇavātīn[4050] nāḳışāt-ı ʿaḳl u (8) dīndürler. Andan ötürü ve cāʾiz degüldür (9) kim anlaruŋ rāyına iltifāt ideler. Ve müşāvere (10) vaḳtinde anlarıla muḫālefet lāzımdur. Ve[4051] her (11) kimesne[4052] kim anlaruŋ rāyına iʿtimād eyleyüp (12) ol rāyı[4053] ʿamele getüre ziyānkār olur." Nitekim (13) ḥikāyetde gelmişdür ki

Ḥikāyet

(14) Bir gün Ḫüsrev-i Pervīz Şīrīn ile muṣāḥabetde (15) iken bir ṣayyād-ı üstād bir büyük balıġ hediyye (16) diyü[4054] Ḫüsrev'e getürdi. Ve Ḫüsrev ġāyetile (17) balıġı severidi. **[H 254b]** Ve ol balıġuŋ büyükliġinden **[P1 385b]** (1) taʿaccübe vardı. Ve emr eyledi kim

---

4040 "Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey **istediğiniz zaman perde arkasından isteyin.** Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz ,hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikahlamanız ebediyyen söz konusu olamaz. Çünkü bu Allah katında büyük bir günahtır" (Ahzâb, 33/53).

4041 bir: birinüŋ H, L.

4042 erüŋ: -H, L.

4043 Ve: -H, L.

4044 babasından: baba H, L.

4045 cemīʿ: -H, L.

4046 daḫı: -H, L.

4047 daḫı: -H, L.

4048 olalar: olup H, L.

4049 Ve: -H, L.

4050 ḫˇavātīn: -H, L.

4051 Ve: +hem H, L.

4052 kimesne: -H, L.

4053 ol rāyı: -H, L.

4054 diyü: -H, L.

ṣayyāda dört (2) biŋ dirhem vireler. Şīrīn eyitdi kim: “İtdügüŋ (3) fiʿl ʿabeş̱dür.” Ḫüsrev eyitdi kim: “Niçün şöyle (4) söylersin?” Şīrīn didi kim: “Şimdengirü (5) her kimseye kim bu miḳdār māl baġışlayasın (6) gözine ḫ̌ār gözüküp eydür[4055] ki: ‘Balıḳçıya virdügi (7) baḫşişi baŋa daḫı anı virdi.” Ḫüsrev eyitdi (8) kim: “Gerçeksin ammā beglere lāyıḳ degüldür kim[4056] (9) baḫşişlerinden rücūʿ ḳılalar.”[4057] Şīrīn eyitdi (10) ki: “Ben bir ḥīle ideyim ki ṣayyāddan bu mālı (11) bi-tamāmihi yine alalum.” Ḫüsrev eyitdi kim: “Nice idersin?” (12) Şīrīn didi kim: “Ṣayyādı çaġıralum. Ve aŋa (13) diyelüm ki bu getürdügüŋ balıġ irkek midür (14) dişi midür? Eger ṣayyād cevābda[4058] dirse (15) kim irkekdür diyevüz[4059] ki bize irkek balıġ gerekmez (16) dişi gerek.[4060] Ve eger dişidür[4061] dirise[4062] emr-ber-ʿaks.”[4063] (17) Pes ṣayyādı çaġırdılar. Ve ṣayyād ġāyetile **[P1 386a]** (1) ehl-i z̤ekā ve faṭin kimesne[4064] idi. Ḫüsrev andan (2) bu suʾāli idicek ṣayyād fi’l-ḥāl yiri (3) leb-i edebile taḳbīl idüp eyitdi kim: “Eṭala’llāhu (4) beḳāʾe’l-emīri haz̤ihi’s-semeketu ḫünş̱ā lā-z̤ekerun (5) velā ünş̱ā.” Yaʿnī Allāh Teʿālā begüŋ ʿömrini ziyāde (6) ve bāḳī eyleye. Bu balıġ ḫünş̱ādur. Ne irkekdür (7) ve ne ünş̱ādur.” didükde Ḫüsrev bu sözden (8) gülüp[4065] dört biŋ dirhem daḫı ʿaṭā[4066] eyledi. (9) Pes ṣayyād sekiz biŋ dirhem bir kīseye (10) ḳodı. Ve arḳasına alıcak kīseden bir dirhem (11) düşdi. Ṣayyād kīseyi yire ḳoyup ol (12) düşmiş aḳçeyi[4067] yirden getürüp[4068] kīseye (13) ḳodı. **[L 184b]** Ḫüsrev ü Şīrīn bu ḥāli göricek (14) Şīrīn Ḫüsrev’e eyitdi kim: “İy pādşāh-ı ʿālem-penāh! (15) Bu kişinüŋ ḫissetini gördüŋ mi ki (16) şunca aḳçeden bir dirhem yire düşüp (17) arḳasından kīseyi yire ḳoyup ol bir dirhemi **[P1 386b]** (1) daḫı **[H 255a]** aldı. Ve ḳomadı ki bir faḳīre veyā bir ḫiz̤metkāra (2) degeydi.” Ṣayyād bu sözi işidicek edebile (3) āstāne-i devleti lebile öpüp eyitdi kim: (4) “İy pādşāh-ı ʿālī destgāh! Ben ol dirhemi (5) yirden götürdügüme sebeb ḫissetümden degülidi.[4069] (6) Belki andan ötürü idi ki bir yüzinde pādşāhuŋ (7) ismi yazılmışdur. Ve bir yüzinde pādşāhuŋ ṣūreti nakş olınmışdur. (8) Ḳorḳdum ki ayaġ altında ḳalup ayaḳlayalar diyü[4070] (9) ism ü resmine istiḫfāf ideler. Ve ben günehkār olam.” (10) didükde Ḫüsrev anuŋ bu sözinden kemāl[4071] mertebede[4072] (11) müteʿaccib[4073] olup[4074] dört[4075] biŋ aḳçe[4076] daḫı iḥsān (12) eyledi. Ve emr itdi kim çārsūlarda dellāllar çaġıralar (13) ki: “Vāy ol kişinüŋ hāline kim ʿavret sözine (14) ḳulaġ

4055 eydür: dir H, L.
4056 kim: -H, L.
4057 ḳılalar: ideler H, L.
4058 cevābda: -H, L.
4059 diyevüz: diyelüm H, L.
4060 dişi gerek: -H, L.
4061 dişidür: dişi H, L.
4062 dir ise: +irkek +isteyelüm H, L.
4063 emr-ber-ʿaks: -H, L.
4064 kimesne: kimse H, L.
4065 gülüp: dönüp H, L.
4066 ʿaṭā: iḥsān H, L.
4067 kīseyi yire ḳoyup ol düşmiş aḳçeyi: -H, L.
4068 getürüp: +ol +dirhemi +yine H, L.
4069 degülidi: degüldür H, L.
4070 diyü: ve H, L.
4071 kemāl: -H, L.
4072 mertebede: ziyāde H, L.
4073 müteʿaccib: ḥaz̤z̤ H, L.
4074 olup: idüp H, L.
4075 dört: -H, L.
4076 aḳçe: dirhem H, L.

dutup buyurduḳların[4077] ṭutalar.[4078] Ve her kim ʿavret (15) söziyle ʿāmil olur. Bir aḳçesi iki aḳçe yer[4079] ziyān (16) ider. Anuŋçün ki ben Şīrīn'üŋ sözine uydum dört (17) biŋ dirhemile başdan ṣavduġumı on iki biŋ dirheme **[P1 387a]** (1) ziyānı degdi." diyü münādīler çārsūlarda çaġırdılar. (2) Ve bu sebebdendür ki seyyid-i kāʾināt ve ḫulāṣa-i (3) mevcūdat ʿaleyhi efḍalu'ṣ-ṣalavāt ve ekmelu't-tahiyyāt (4) buyurmışdur ki: "Şāviru hünne ve ḫālifu hünne."[4080] (5) **İmām-ı Hümām-ı Ḥüccetü'l-İslām Muḥammed Ġazālī** "(6) ʿaleyhi'r-raḥmetü mina'llāhi'l-Meliki'l-müteʿāl." [4081] Bu maḥalde buyurur (7) ki: "Gerekdür kim[4082] er teyaḳḳuẓ u iḥṭiyāt üzre ola ve çünkim (8) evlenmek murād idinürse[4083] bāḳire ḳız alup (9) ḫuṣūṣā ki avān-ı bulūġda ola. Tā ki ʿār u ʿaybdan (10) berī ola ve maraż-ı ḳalbīden er emīn ola." **Ve**[4084] **faḳīr-i ḥaḳīr-i** (11) **żaʿīf mütercim-i naḥīf ʿAlāī bin Muḥibbī Şerīf** (12) eydür ki: "Erlerüŋ başına ne belā ve ḳażā kim gelürse ekṣeriyyā (13) ḫˇātūnlaruŋ başı altındadur. Nitekim bu birḳaç **[H 255b]** ʿArabī **[L 185a]** (14) beytde naẓm olınmışdur. **Naẓm:**

Min fitneti'n-nisvāni ḳad yaʿṣı'l-fetā
(15) er-Raḥmāne ev yaḫşā mine's-sulṭāni

Ve bi-hinne ḳarrʿu Ādeme maʿa-Yūsuf
(16) Fī-muḥkemi't-tenzīli bi'l-ʿiṣyāni

Ve keẕā Hārūtu bi-Bābile muntekis
(17) Ve muʿallaḳun bi'r-ricli maʿa-ciẕʿānī

Mecnūn u ʿāmirun hāmmun min-eceli'n-nisāi
[P1 387b] (1) Fi's-sindi bādi ʿacāʾibu'n-nisvānī

Küllü'l-belā min-hünne yeʾtī ve'l-vefā
(2) Min-hünne lā-yeʾtī mede'l-ezmānī[40854086]

4077 buyurduḳların: -H, L.

4078 tutalar: uya H, L.

4079 yer: -H, L.

4080 "Kadınlarla istişare edin, fakat onlara muhalefet edin.' Münavi tarafından "muteber bir aslının olmadığı" belirtilen bu rivayeti genişçe tahlile tabi tutan Sehavi, el-Makasıdu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: 'Ben bu sözün Hz. Peygamber'e (a.s.v.) nisbet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım.' el-Askerî, Hz. Ömer'e nisbet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder: 'Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhalefette bereket vardır.' İbnu Lâl, içinde çok zayıf râvîden başka inkitanın da (yani kopukluğun) yer aldığı bir senedle -ki aynı senedle hadisi ed-Deylemi de rivayet etmiştir- şu rivayeti kaydeder: Enes'in rivayetine göre, Resulullah (a.s.v.) şöyle buyurmuştur: 'Sizden hiç kimse istişaresiz bir iş yapmasın. Şayet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişare etsin, ama ona muhalefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır" (Canan, 2001: 6, 160).

4081 Her şeyden yüce, mutlak hükümdar Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.

4082 kim: ki H, L.

4083 idinürse: idinürseŋüz H, L.

4084 Ve: -H, L.

4085 İnsan kadınların fitnesinden Rahman'a isyan eder ya da sultandan korkar olur. Onlar yüzünden Allah, eksiksiz kitabında Âdem ve Yûsuf'u isyan sebebiyle şiddetle kınamıştır. Babil'de Harut da perişan olmuştur. Ayaklarından ağaçlara asılmıştır. Mecnun, kadınlardan çok çekmiştir. Sind'de kadınların şaşılacak ne halleri vardır. Her bela onlardan gelir. Bir gün olsun vefa görmezsin.

4086 +Temmeti'l-kitāb +bi-ʿavni'llāhi'l-Meliki'l-Vehhāb +ʿalā +yed-i +eżʿafi'ż-żuʿafā +Muṣṭafā +ibni +Sipāhī +Muḥammed +Āġāfī +şehr-i +şevvāli'l-muʿaẓẓam +sene +iḥdā +ve +şemānīn +ve +elf +ḫize'l-hicreti'n-+nebeviyye +ve +ekmeli't-taḥiyye +temmet +mim) (1081) H. (+Temmeti'l-kitāb

(3) **Ḳad temme kitābu Netīcetü’s-Sülūki fī-Tercemeti** (4) **Naṣīḥati’l-Mülūki** ʿalā-yed-i müʾellifihī ve cāmiʿhī (5) ve mütercimihi’ż-żaʿīfi’n-naḫīfi ʿAlāī bin Muḥibbī eş-Şīrāẕī (6) eş-Şerīf bi-resmi ḥizāneti Şehbūri’l-muʿaẓẓami sulṭāni bin (7) sulṭāni’l-aʿẓami māliki riḳābi’l-ümemi Mevlā (8) mülūki’l-ʿArabi ve’t-Türki ve’l-ʿAcemi melāẕu’l-ġurabāi ve melceʿu’l-ʿulemāi (9) ve fużalāi fi’l-ʿālemi’lleẕī sebeḳa’smuhu eş-şerīfu (10) fī-ʿunvāni’l-kitābi’l-mufaḫḫami lā-zāle menṣūren bi-rāyeti’l-maʿlem.[4087] (11) Bi-tārīḫi seneti sitte ve sittīn tisʿā māye (12) el-hicriyyete’l-Muḥammediyeti ʿaleyh elf ü ṣalatin ve elfü (13) elfi taḥiyyetin ve’l-mercuvvü en yeküne haẕe’l-kitābu (14) maḳbūlen ʿinde ẕevi’l-himmeti. (15) Āmīn. Yā Rabbe’l-ʿĀlemīn! (16) Bi-ḥürmeti Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihi (17) ecmeʿīn.[4088]

+bi-ʿavni’llāhi’l-meliki’l-vehhāb +ʿalā +yed-i +ʿAlī bin Muṣṭafa ġafera’llāhu ve li-vālideyye sene 1095) L.

4087 *Netîcetü’s-Sülûk fî-Tercemeti Nasîhati’l-Mülûk* kitabı, bu ikametgâhın sancağı ile daima muzaffer olmakla saygın, kitabın başlığında şerefli isminin geçtiği âlemde ulema ve mümtaz kişilerin sığınağı, gariplerin hamisi, Arap, Türk ve Acem hükümdarlarının efendisi, milletlerin sahibi, yüce sultanın oğlu sultanın ve ulu Şehbûr’un kütüphanesine kaydı ile müellifi, derleyeni ve mütercimi, zayıf ve nahif ‘Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî eş-Şerîf eliyle tamam oldu.

4088 Hicret-i Muhammedi’ye göre (bin salat, milyon selam onun üzerine olsun) 966 senesi tarihinde (tamam oldu). Umulan, bu kitabın himmet sahibi nezdinde makbul olmasıdır. Ey âlemlerin Rabbi! Muhammed’in, al ve ashabının tamamının hürmetine kabul eyle.

SONUÇ

Hükümdarlara ve devlet idarecilerine yol göstermek amacıyla yazılan siyasetnamelerin devletlerin başarılı olduğu devirlerde daha çok yazıldığı görülür. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti siyasi ve askerî anlamda en güçlü dönemini yaşamıştır. Bu dönemde hem telif hem de tercüme siyaset ve ahlak kitaplarının sayısı artmıştır. XVI. yüzyılda tercüme yoluyla edebiyatımıza kazandırılan siyasetnamelerden biri de Gazâlî'nin Türkçeye en çok çevrilen eseri olan *Nasîhatü'l-Mülûk*'tur. *Nasîhatü'l-Mülûk,* Gazâlî'nin Farsça kaleme aldığı bir eserdir. Eserin tanınmasında ve yayılmasında Ali b. Mübârek b. Mevhûb'un Arapça tercümesinin etkisi büyüktür. Eserin Arapça tercümeden tanınması kaynaklardaki bazı farklı bilgiler eser hakkında iki iddianın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu iddialardan ilki; giriş, iki asıl ve yedi bâbdan oluşan eserin yedi bâblık ikinci bölümünün Gazâlî'ye ait olmadığıdır. Eserin iki asıl ile yedi bâbının içerik ve üslup açısından oldukça farklı olduğu görülür. Ayrıca yedi bâblık bölüm Gazâlî'nin diğer eserlerinden de farklıdır. Üç farklı araştırmacının delilleriyle dile getirdiği bu iddia, büyük ölçüde kabul görse de eserin bu şekilde yaygınlık kazanması, çalışmalarda tüm parçaların değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Nasîhatü'l-Mülûk'la ilgili ikinci iddia ise eserin ithaf edildiği kişi ile ilgilidir. Eserin ithaf edildiği kişi olarak Selçuklu Devleti'nin sultanları Sultan Sencer, Sultan Melikşâh ve Muhammed Tapar'ın adları zikredilmektedir. Konuyla ilgili çalışmalardan Gazâlî'nin eseri Sultan Sencer adına kaleme aldığı, eserin Arapçaya tercümesini yapan Ali b. Mübârek b. Mevhûb'un ise eserin Sultan Melikşâh adına yazıldığını ifade ettiği görülür. *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Farsça aslının elde bulunmaması ve eserin Arapça tercümesiyle yaygınlık kazanması nedeniyle Ali b. Mevhûb'dan sonraki nüshalarda Sultan Melikşâh adının öne çıktığı görülür. Yaltkaya, konuyla ilgili çalışmasında Ali b. Mübârek b. Mevhûb'un eserin Sultan Sencer adına yazıldığını anlamadığını bu sebeple Sultan Melikşâh adına eseri kaydettiğini, daha sonraki çalışmalarda da bu hatanın sürdürüldüğü ifade eder (1925: 52).

Nasîhatü'l-Mülûk'un XVI. yüzyılda Türkçeye yapılan tercümelerinden biri 'Alâî b. Muhibbî eş-Şîrâzî eş-Şerîf'e aittir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan 'Alâî'nin yaşadığı devirde şair, müellif, mesnevîhân ve vâiz kimliğiyle tanındığı; Arapça ve Farsçayı iyi derecede bildiği; tefsir, hadis, siyaset ve ahlak konularında yazılmış eserleri okuduğu ve bu konulara vakıf olduğu anlaşılmaktadır. 'Alâî'nin *Düstûru'l-*

Vüzerâ adlı eserinin 966/1558-59 yılında telif edilmesi, müellifin bu tarihten sonra öldüğünü göstermektedir.

'Alâî, faydalı bir eser yazmak istersen *Nasîhatü'l-Mülûk*'un Arapça tercümesi ile karşılaştığını ve eseri Türkçeye çevirmeye karar verdiğini ifade eder. Eserine *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk* adını verir. Müellif, *Nasîhatü'l-Mülûk*'u tercüme ederken eserin tertibine bağlı kalsa da tercümeyle yetinmemiş, esere eklemelerde bulunmuştur. 'Alâî, eseri yazdığı dönemin ve devrin ihtiyaçlarının farkındadır. Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu dönemde kaleme aldığı eserini *Nasîhatü'l-Mülûk*'a gerekli açıklama ve ilaveleri ekleyerek oluşturur. 'Alâî, eserin iki asıl bölümünde bulunan akâid esaslarını ayrıntılı biçimde şerh eder. Müellifin bu bölümü uzun uzun şerh etmesinin sebebi, XVI. yüzyılda İran'dan yükselen Şiî tehdidinin farkında olmasıdır (İzgöer, 2017: 122).

Müellif iki asıl bölümü tamamladıktan sonra, eserin "Adalet ve İnsaf" hakkındaki birinci bâbına "Meliklerin Nesebi, Siyeri ve Tarihleri" başlıklı bir bölüm ilave eder. Bu bölümde İran'ın İslam orduları tarafından fethedilmesine kadar geçen sürede yaşayan hükümdarların hayatları ve saltanatları hakkında bilgi verilir. Bu bölümde; ele alınan hükümdarların hayatları, aileleri, saltanat süreleri, idarecilikteki tavırları ile ilgili ayrıntılı bilgi vardır. 'Alâî tarihe ayırdığı bu bölümde; konuyla ilgili tarihî kaynaklardan yararlanmış, yalnızca kesin bilgileri değil rivayet ve iddiaları da aktarmıştır. İran padişahlarına ayrılan bu bölümde Dârâ b. Dârâb'la mücadelesi dolayısıyla İskender-i Yunanî de zikredilir. 'Alâî İskender'in nesebi, fetihleri, Aristo'yla ve Feylesûf-ı Hindî ile ilişkisi konularına geniş yer ayırır. Müellif hükümdarlara yol göstermek amacıyla, ona yardımcı olacağını düşündüğü ilimlere de bu bölümde yer verir. Eserde, İskender'in Feylesûf-ı Hindî'den öğrendiği avuç içi ilmi, el ilmi, kürek ilmi ve felsefe ilmi ile Aristo'dan öğrendiği galip-mağlup ilmi ile kıyafet ilmi ayrıntılı olarak açıklanır. Müellif, ilimler hakkında bilgi verirken çizimler ve tablolardan da yararlanır. Meliklerle ilgili bu bölümde adaletiyle tanınan Nûşîrevân'ın saltanatı da ayrıntılı olarak ele alınır. Nûşîrevân'ın devlet idaresindeki hassasiyeti ve veziri Büzürcmihr'le ilişkisi hükümdarlara yol göstermesi bakımından önemli bir örnektir. 'Alâî, İskender ve Nûşîrevân'la devlet idaresinde hükümdarın vezir ve âlimlerle ilişkisinin önemine dikkat çeker. *Nasîhatü'l-Mülûk*'a eklenen meliklerle ilgili bölüm, Sâsânîlerin son hükümdarı Yezdecird b. Pervîz ile tamamlanır. Eserde meliklere ayrılan bu bölüm dışında hikâye ve nüktelerde de farklı devletlerden çok sayıda devlet adamına yer verilir. Müellif,

Nasîhatü'l-Mülûk'un tertibine bağlı kalarak eserin diğer altı bâbını gerekli gördüğü ilavelerle tamamlar.

'Alâî; hükümdara iyi bir idareci olmak için iyi bir Müslüman olmanın öneminden söz eder. Adil, iyi huylu, cömert olmanın idarecilikte gerekliliğini izah eder. Eser, hükümdara yol göstermek amacıyla yazılsa da müellif, devlet idaresindeki sorumluluğu tek başına hükümdara yüklemez. Vezir ve kâtiplerin idare üzerindeki etkisi sebebiyle padişahın kendisi ile birlikte idarede bulunacak kişileri iyi seçmesi öğütler. Hükümdar, yanında bulunan vezir ve diğer görevlileri kontrol altında tutmalı, gerektiğinde onlara danışmaktan çekinmemelidir. Devlet idaresinde akıl ve tecrübeyle hareket etmek gerekir. Müellif, eserde âlimlere ve hakîmlere danışmanın önemine de dikkat çeker.

XVI. yüzyılda kaleme alınan eserde genel olarak Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri hâkimdir. Ancak eserin Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş döneminde yazılması sebebiyle bazı özellikler EAT'den farklıdır. EAT'de daima düz olan -sUz, -sÜz ekleri metinde düz vokalli olarak yazılmıştır. Yine EAT'de yuvarlak vokalle yazılan -nUn-, -nÜn eklerinin metinde hem yuvarlak hem de düz vokalle yazılması geçiş döneminin bir özelliğidir. 'Alâî, Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilmesi sebebiyle eserde bu iki dilden kelime, tamlama ve cümle düzeyinde alıntılarla sıkça faydalanmış; eser genelinde ilmî üslup kullanmıştır. Mensur bir eser olan *Netîcetü's-Sülûk*'ta Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden de faydalanılmıştır. İyi idarenin ve ahlakın temelinin İslamiyet olarak görülmesi sebebiyle eserde ayet ve hadisler de önemli yer tutar. Müellif; seci, teşbih, telmih, iktibas, mübalağa gibi söz sanatlarından da faydalanarak anlatıma güç katmıştır. Müellifin eserini oluştururken tefsir, hadis, tarih, edebiyat, akâid konularında yazılmış elliden fazla eserden faydalandığı görülür. Bu eserlerin bazılarından alıntı yapılmış, bazıları ise konuyla ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenlere kaynak olarak gösterilmiştir.

Çalışmamızda *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*'un daha önceki çalışmalarda on iki olarak belirtilen nüsha sayısının dokuz olduğu tespit edilmiştir. Esere atfedilen Topkapı M.R. 929 nüshasının 'Âşık Çelebi'ye ait olan *Tercüme-i Tıbrü'l-Mesbûk fî-Nasâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk*'un nüshası olduğu belirlenmiştir. Topkapı A. 3097 nüshasının ise kütüphane kataloğunda Abdullâhu'l-Buds adına *Tiberü'l-Mesbûk* adıyla kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Kütüphane kayıtlarına göre *Tiberü'l-Mesbûk*, Ebû Abdullâh Mehmet b. Muknî'nin aynı adlı eserinin tercümesidir. Bu eserin Ebû Abdullâh

Muhammed b. Mukaffa'ya ait *Tıbre'l-Mesbûk fîmâ-Yahtecûne ileyhi'l-Mülûk*'un Abdullâh Kudsî tarafından yapılan Türkçe tercümesi olduğu kanaatindeyiz. Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu 788/1 numarada kayıtlı nüsha ise müellifi bilinmeyen *Âdâbü'l-Mülûk* adlı esere aittir. Bu nüsha Gökkaplan, İzgöer ve Yazar'ın çalışmalarında 'Alâî'ye atfedilmiş; Dokuzlu'nun çalışmasında ise bu nüshanın *Âdâbü'l-Mülûk* nüshası olduğu belirtilmiştir (Dokuzlu, 2012: 22; Gökkaplan, 2019: 4-6; İzgöer, 2017: 51; Yazar, 2011a: 122-123).

Eserin 966/1558-59 tarihli P1 nüshası, daha önceki çalışmalarda müellif nüshası kabul edilmiştir. Ancak bu bilgiye de temkinli yaklaşmak gerektiği kanaatine varılmıştır. 'Alâî'nin müellif hattı olduğu ferağ kaydından anlaşılan diğer eserlerinin (*Tefsîr-i Sûret-i Leyletü'l-Kadr, Mevâhibü'r-Rahmân fî-İ'rabi'l-Cüz'i'l-Âher mine'l-Kur'ân, Hâşiye alâ-Dibâceti'l-Vâfiye*) hatları ile P1 nüshasının hattı oldukça farklıdır. Yine 'Alâî tarafından istinsah edildiği ferağ kaydından anlaşılan Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı 1031 numarada kayıtlı *Menâzirü'l-İnşâ* nüshasının yazısı da 'Alâî'nin diğer eserlerindeki hatla benzerlik gösterirken P1 nüshasının hattından farklıdır. Ayrıca 'Alâî'nin P1 nüshasının eserin büyük oranda tamamlandığı 268a sayfasında eserin telif tarihi olarak 957/1550-51 yılını zikretmesi de P1 nüshasının müellif nüshası olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Nüshanın ferağ kaydında bulunan müellif eliyle tamamlandığı bilgisi, nüshada bulunan sah kayıtları ve açıklamalar nüshanın müellif tarafından yazılmasa bile müellifin hayatta olduğu dönemde ve onun gözetiminde istinsah edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Eserle ilgili daha önce anlaşılmayan hususlardan biri de eserin dokuz nüshasından beşinde bulunan ikinci mütercimdir. *Netîcetü's-Sülûk*'un 'Alâî'ye aidiyeti Kâtip Çelebi'nin kaydıyla ve müellifin eserde kendi adını zikretmesi sebebiyle kesindir. Ancak eserin beş nüshasında esere Yûnus adlı bir mütercimin dahil olduğu görülür. 'Alâî esere eklediği meliklerle ilgili bölümde, Nûşîrevân'ın soruları ile Büzürchmihr'in cevaplarından oluşan *Zafer-nâme*'den bir bölüm aktarır. Eserin A1, A2, İ, N ve P2 nüshaları bu bölümde H, L, P1 ve T nüshalarından farklılaşmaya başlar. *Zafer-nâme*'den yapılan alıntının sonunda farklılaştığı zikredilen beş nüshada adının Yûnus olduğunu kaydeden ikinci mütercim ortaya çıkar. Kendisiyle ve esere dahil olma sebebiyle ilgili açıklama yapmayan Yûnus, eserin geri kalan kısmını kendisinin tercüme edeceğini beyan eder. A1, A2, İ, N ve P2 nüshaları ie H, L, P1 ve T nüshaları bu açıklamadan sonra

tamamıyla farklılaşır. Yûnus, ‘Alâî’nin meliklere ayırdığı bölümü kendi tercümesiyle tamamladıktan sonra; esere bir İslam tarihi, İslam ve Türk devletleri bölümü ekler. Yûnus kendi ilavesi olan bu bölüme Hz. Peygamber’in hayatıyla başlar. Sırasıyla dört halife devri, Emevîler ve Abbâsîler hakkında bilgi verdikten sonra; Benî Leys (Saffârîler), Sâmânî, Gaznevî, Gûrî, Dilemân, Selçuk, Hârizmşâh, Atabegân, İsmâîliyân, Karahıtây ile Türk ve Moğol devletlerinin hükümdarları ve saltanatlarını anlatır. Bu bölüm İlhanlıların son hükümdarı Ebû Sa‘id Bahâdır Hân’ın hayatı ve saltanatından sonra nasihat ve hikâyelerle sona erer. Yûnus, kendi yazdığı bölümü tamamladıktan sonra *Nasîhatü’l-Mülûk*’un kalan altı bâbını da tercüme ederek eseri tamamlar. Kimliği ve esere müdahale sebebiyle ilgili bilgi bulunmayan Yûnus’un dahil olduğu istinsah tarihi bilinen en eski nüsha 995/1586-87 tarihli P2 nüshasıdır. Bununla birlikte istinsah tarihi bilinmeyen A1 nüshasının Kanuni Sultan Süleymân (ö. 1566) adına düzenlenmiş olması bu nüshanın Kanuni’nin ölümünden önce, P2 nüshasından da evvel düzenlenmiş olabileceğini düşündürür. Bu sebeple Yûnus’un bir çeşit intihal olarak adlandırılabilecek bu müdahalesinin *Netîcetü’s-Sülûk*’un yazılmasından kısa süre sonra ‘Alâî’nin yaşadığı yüzyılda gerçekleştiği açıktır.

Eserle ilgili daha önceki çalışmalarda da belirtilen bir husus da eserin ithaf edildiği kişi ile ilgilidir. Kâtip Çelebi, ‘Alâî’nin *Netîcetü’s-Sülûk’*un Kanuni Sultan Süleymân’ın oğlu Bâyezîd’in yakınlarından Sinân Beg için tercüme ettiğini kaydeder (2017: 1, 337). Daha önceki çalışmalarda da nüshalardan hareketle eserin ithafıyla ilgili Şehzade Bâyezîd’in lalası Sinân Bey ve Şehzade Selîm adlarının zikredildiği aktarılır (İzgöer, 2017: 119; Yazar, 2011a: 120-121). Eserin dokuz nüshası incelendiğinde bu nüshalardan A1’in Kanuni Sultan Süleymân adına, H, İ, L, P1 ve P2’nin Şehzade Selîm adına, A2 ve N’nin ise Sinân Bey adına düzenlendiği görülür. A1 nüshasının Kanuni Sultan Süleymân adına düzenlenmiş olması ithafla ilgili üçüncü ismin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nüshalardaki ithaf farklılığı incelendiğinde, tamamı ‘Alâî’ye ait olan nüshaların (H, L, P1, T) Şehzade Selîm adına düzenlendiği anlaşılır. Yûnus’un müdahil olduğu nüshalardan 995/1586-87 tarihli P2 nüshası ile 1062/1651-52 tarihli İ nüshasının da Şehzade Selîm adına yazıldığı görülür. Yûnus’a ait istinsah tarihi bilinmeyen A1 nüshasında Kanuni Sultan Süleymân’ın, N nüshasında ise Sinân Bey’in adının zikredilmesi Yûnus’la ilgili olabilir. A2 ve N nüshalarında Yûnus eseri tercüme etmeye Sinân Bey tarafından görevlendiğini ifade eder. ‘Alâî’nin Şehzade Selîm adına düzenlediği eseri, Yûnus

tarafından ölümünden önce Kanuni'ye (ö. 1566) yahut Şehzade Bâyezîd'in (ö. 1651) lalası Sinân Bey'e sunulmak üzere düzenlenmiş olabilir. Ancak kesin bir hüküm vermek mümkün değildir.

Çalışma sonucunda XVI. yüzyılda *Nasîhatü'l-Mülûk*'tan tercüme edilen *Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhatü'l-Mülûk*'un dokuz nüshası olduğu belirlenmiş, beş nüshaya dayalı tenkitli metni oluşturulmuştur. Eserin müellif nüshası olduğu kabul edilen P1 nüshasının müellif nüshası olmama ihtimali ortaya çıkarılmıştır. XVI. yüzyılda yazılan eserin yazıldığı çağda başka bir mütercim tarafından bir çeşit intihalle farklı şekilde tercüme edildiği anlaşılmıştır. Eserin ithaf edildiği kişi ile ilgili farklılıkların ikinci mütercimden kaynaklı olabileceği görülmüştür. Çalışmanın; edebiyatımızda tenkitli metin çalışmalarına, tercüme geleneği ve intihal konularına katkı sağlaması ümit edilmektedir.

KAYNAKLAR

ADALIOĞLU Hasan Hüseyin, "Siyâsetnâme", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, ss. 304-306.

ADAM Baki, "Üzeyir", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 401-402.

AĞIRAKÇA Ahmet, "Gassânîler", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 397-398.

'Ahdî, '*Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, 1. b., haz. S. Solmaz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.

AHMAD Sayyıd Maqbul, "Hindistan/Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Hindistan", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 18, 1998, ss. 73-75.

AKKAN Erdoğan, "Irak", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 19, 1999, ss. 83-85.

AKTAN Ali, "Mutemid-Alellah", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 31, 2006, ss. 387-388.

'Alâî b. Muhibbî, *Düstûru'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu No. 788/2.

'Alâî b. Muhibbî, *Es'ile ve Ecvibe-i Tefâsir ve Ahâdis Risalesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye 110.

'Alâî b. Muhibbî, *Hâşiye alâ-Dîbâceti'l-Âfîye,* Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi 887.

'Alâî b. Muhibbî, *Hâşiye alâ-Tefsîr-i Sûreti'l-Fâtiha li'l-Beydâvî,* Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi 1102.

'Alâî b. Muhibbî, *Lübbü's-Siyer li-Ahvali Seyyidi'l-Beşer*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi 1102.

'Alâî b. Muhibbî, *Mevâhibü'l-Fettâh fî İstimdâdi'l-Eşbâh min Kemalâti'l-Ervâh,* Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi 3467.

‘Alâî b. Muhibbî, *Mevâhibü’r-Rahmân fî-Î‘rabi’l-Cüz’i’l-Âher mine’l-Kur’ân,* Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Mehmed 16.

‘Alâî b. Muhibbî, *Mevâkıfu’l-Gâyât fî-Esrâri’r-Riyâzât,* Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi 877.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Almanya Berlin Eyalet Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları Ms. or. quart 1720.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Almanya Berlin Eyalet Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları Ms. or. quart 1752.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 6943.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 313.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail 245.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye 2256.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal 1011.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal 423.

‘Alâî b. Muhibbî, *Netîcetü’s-Sülûk fî-Nasîhatü’l-Mülûk,* Topkapı Sarayı Kütüphanesi, B. 187.

‘Alâî b. Muhibbî, *Risâle fî-İsbâti’l-Bâri Teâlâ,* Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 239.

‘Alâî b. Muhibbî, *Risâle fî-Meânî Esmi’llahi’l-Hüsnâ,* Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 239.

‘Alâî b. Muhibbî, *Ta’lika alâ-Tefsîri’l-Kâdî,* Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa 249.

‘Alâî b. Muhibbî, *Tefsir-u Suret-i Leyleti’l-Kadr,* Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi 887.

ALPER Ömer Mahir, “İbn Sînâ”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999a, ss. 319-322.

ALPER Ömer Mahir, “İbn Sînâ/Eserleri”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999b, ss. 337-345.

ALTAY Ahmet, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Bir İntihal Örneği: Düstûrü’l-Mülk Vezîrü’l-Melik ile Şeyhoğlu’nun Marzubân-nâme Tercümesi Arasındaki Olağan Dışı Benzerliğin Analizi”, *Turkish Studies*, S. 6/2, 2011, ss. 177-186.

ALTINAY Ramazan, “Satranç”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 178-181.

ANAY Harun, “Devvânî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 9, 1994, ss. 257-262.

ARICI Mustakim, *İnsan ve Toplum Taşköprîzâde’nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi*, 1. b., Ankara: İlem Kitaplığı, 2016.

ATEŞ Ali Osman, “Ebû Kılâbe el-Cermî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, s. 176-177.

‘Âşık Çelebi, *Tercüme-i Tıbrü’l-Mesbûk Fî Nasâyihi’l-Vüzerâ Ve’l-Mülûk,* 1. b., haz. F. Kılıç, T. Bülbül, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.

‘Âşık Paşa, *Garib-nâme*, 1. b., haz. K. Yavuz, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

AVCI Casim, “Medâin”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003, ss. 289-291.

AVCI Casim, “Mes‘ûdî, Ali b. Hüseyin”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004a, ss. 353-355.

AVCI Casim, “Mısır/Bizans Dönemi”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004b, ss. 557-559.

AVCI Casim, “Nasîhatü’l-Mülûk”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 32, 2006, s. 411.

AVCI Casim, “Rum”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 222-225.

AYBAKAN Bilal, “Mu‘âviye b. Ebû Süfyân”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, 2010, ss. 223-233.

AYCAN İrfan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 14, 1996, ss. 427-428.

AYCAN İrfan, “Mu‘âviye b. Ebû Süfyân”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, 2005a, ss. 332-334.

AYCAN İrfan, “Mugîre b. Şu‘be”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, 2005b, ss. 376-377.

AYCAN İrfan, “Urve b. Zübeyr”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 183-185.

AYCAN İrfan, “Ziyâd b. Ebîh”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 44, 2013, ss. 480-482.

AYDIN Hüseyin, “Filozof”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 107-109.

AYDINLI Abdullah, “İkrime b. Ebû Cehil”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 42-43.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hadiyyat Al-Ârifîn Asmâ Al-Muallifîn ve Âsâr Al-Musannifîn I,* 1. b., İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.

BAŞ Derya, “Yâfiî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 43, 2013, ss. 175-177.

BAZIN Marcel, “Yâfiî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 26, 2002, ss. 62-63.

BİLGE Mustafa L., “Âmül”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991a, s. 99.

BİLGE Mustafa L., “Bahreyn”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 4, 1991b, ss. 492-495.

BİLGE Mustafa L., "Uman", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 140-144.

BİLGE Mustafa L., "Tebriz", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 367-369.

BİLGİLİ Ali Sinan, "Tebriz", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 40, 2011, ss. 219-222.

BİLGİN Mustafa, "Hâtim el-Esam", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 16, 1997, ss. 470-472.

BİRIŞIK Abdülhamit, "Katâde b. Diâme", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 25, 2002, ss. 22-23.

BOZKURT Nahide, "Hâdî-İlelhak", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 15, 1997c, ss. 16-17.

BOZKURT Nahide, "Hârûnürreşîd", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 16, 1997a, ss. 258-261.

BOZKURT Nahide, "Hasan b. Sehl", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 16, 1997b, s. 351.

BOZKURT Nahide, "Mansûr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003a, ss. 5-6.

BOZKURT Nahide, "Me'mûn", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 101-104.

BOZKURT Nahide, "Mehdî-Billâh", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003b, ss. 377-379.

BOZKURT Nebi, "Davul", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 9, 1994, ss. 53-55.

BOZKURT Nebi, Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, "Medine", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003a, ss. 305-311.

BOZKURT Nebi, Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, "Mekke", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003b, ss. 555-563.

BUDAK Mustafa, "Çârcûy", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, 1993, ss. 224-225.

BUNİYATOV Ziya Musa, "Azerbaycan", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 4, 1991, ss. 317-322.

BÜYÜKCOŞKUN Kudret, "Arabistan", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 248-252.

CAN Mustafa, "Hakîm es-Semerkandî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 15, 1997, ss. 193-194.

CANAN İbrahim, "Enes b. Mâlik", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 234-235.

CANAN İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte 1-18*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

ÇAKIR Müjgan, *Öğütler Kitabı Râhatü'l-İnsân ve Zafer-nâme Metinleri*, 1. b., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.

CEBECİ Suat, "Yazı Dili ve İletişim Bağlamında Gazâlî'nin Üslubu", *Diyanet İlmî Dergi*, C. XLVII, S. 3, 2011, ss. 209-220.

CERAN İsmail, "Sûs", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, ss. 570-571.

CERRAHOĞLU İsmail, "Abdullah b. Mes'ûd", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 114-117.

CEYHAN Semih, "Mesnevî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 325-334.

COŞKUN Muhammed, "el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 2019, ss. 100-101.

CRONE Patricia, "Did Al- Ghazâlî Write a Mirror For Princes", *Jarusalem Studies in Arabic and İslam*, Kudüs: Jarussalem The Magnis Press, The Hebrew University, S. 9, 1987, ss. 167-191.

ÇAĞRICI Mustafa, "Câvîdân-Hıred", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, ss. 176-178.

ÇAĞRICI Mustafa, “Gazâlî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 489-505.

ÇAĞRICI Mustafa, “İhyâ’u Ulûmi’d-dîn”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 10-12.

ÇAĞRICI Mustafa, “Kanaat”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 24, ss. 289-290.

ÇAĞRICI Mustafa, “Tıbb-ı Rûhânî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 41, 2012, ss. 88-89.

ÇAKAN İsmail Lütfi, Muhammed EROĞLU, “Abdullah b. Abbas”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1998, ss. 76-79.

ÇELEBİ İlyas, “Vefk”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 511-515.

ÇETİN Osman, “Horasan”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 18, 1998, ss. 234-241.

ÇİÇEKLER Mustafa, “Sa‘dî-i Şîrâzî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 405-407.

ÇİÇEKLER Ahmet Naim, Mehmet Gürlek “Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Tıp Terimleri Üzerine ”, Turkish Studies, S. 11/21, 2016, ss. 95-112.

ÇOBAN Ahmet, *Edebiyatta Üslup Üzerine*, 1. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

ÇOLAK Orhan M., “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyâsetnâmeler Bibliyografyası”, *TALİD*, C. I, S. 2, 2003, ss. 339-378.

ÇUHADAR Mustafa, İsmail Yiğit “İbn Tağrîberdî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999, ss. 385-388.

DEMİR Mahmut, Mehmet Emin ÖZAFŞAR, “Vehb b. Münebbih”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 608-610.

DEMİRCİ Mehmet, “Muhammed b. Fazl el-Belhî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, 2005, s. 529.

DEMİROĞLU Ayla, "Behçetü't-Tevârîh", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 5, 1992, ss. 349-350.

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 30. b., İzmir: Aydın Kitabevi, 2013.

DOKUZLU Emrah, '*Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî'nin Düstûru'l-vüzerâ İsimli Siyâsetnâmesinin Metin Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

DİNÇER Ömer, *Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce,* 1. b., İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

DOĞANER Suna, "Mısır", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 553-555.

DÖNMEZ İbrahim Kâfi, "Gazâlî/Fıkhi Görüşleri", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 605-607.

DURMUŞ İsmail, "İbnü'l-Mukaffa", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, 2000a, ss. 130-134.

DURMUŞ İsmail, "İntihal", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000b, ss. 347-350.

ED-DÎB Abdülazîm Mahmûd, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, 1993, ss. 141-144.

EFENDİOĞLU Mehmet, "Fezâilü's-Sahâbe", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 12, 1995, ss. 534-538.

EFENDİOĞLU Mehmet, "Saîd b. Cübeyr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 552-554.

EMECEN Feridun, "Korkut, Şehzade", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 26, 2002, ss. 205-207.

ERCİLASUN Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 1. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

ERDEM Sargon, "Apollonios, Tyanalı", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 240-242.

ERİNÇ Sırrı, “Hazar Denizi”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 17, 1998, ss. 108-109.

ERKAL Mehmet, “Beytülmâl”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, 1992, ss. 90-94.

ERKAN Mustafa, “Câmasbnâme”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 26, 2002, ss. 205-207.

ERSÖZ İsmet, “Ashâb-ı Kehf”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 465-467.

ESİN Emel, “Amuderya”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 98-99.

FAYDA Mustafa, “Ammâr b. Yâsir”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 75-76.

FAYDA Mustafa, “Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 40, 2011, ss. 92-94.

FAYDA Mustafa, “Fil Vak’ası”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 70-71.

FAZLIOĞLU İhsan, “Hârizmî, Muhammed b. Mûsâ”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 16, 1997, ss. 224-227.

FETTÂH İrfan Abdülhamîd, “Eş‘arî, Ebü’l-Hasan”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 444-447.

FIĞLALI Ethem Ruhi, “Abdullâh b. Ca‘fer”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 89.

FIĞLALI Ethem Ruhi, “Ebû Tâlib”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, ss. 237-238.

FIĞLALI Ethem Ruhi, “İbâzıyye”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 19, 1999, ss. 256-261.

Gazâlî, *Cennete Doğru Abidler Yolu (Minhâcü’l-âbidîn),* 1. b., çev. A. Kaya, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2007.

Gazâlî, *Devlet Başkanlarına (Nasîhatü'l-mülûk)*, çev. O. Şekerci, 1. b., İstanbul: Sinan Yayınevi, 1969.

Gazâlî, *Ey Oğul Eyyühe'l-Veled*, 1. b., çev. M. Ş. Eygi, İstanbul: Bedir Yayınları, 2019.

Gazâlî, *Ey Oğul*, 1. b. çev. İ. Barca, İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.

Gazâlî, *Eyyühe'l-Veled Gençliğe Öğütler (Eyyühe'l-veled)*, 1. b., çev. H. Okur, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004.

Gazâlî, *İhyâ-u Ulâmi'd-dîn*, 1. b., çev. M. Müftüoğlu, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2017.

Gazâlî, *İmam Gazâlî'den Yönetim Sırları*, çev. İ. Doğu, 1. b., İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014.

Gazâlî, *İslam'da Müsamaha& Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslam Ve'z-Zendeka*, çev. S. Uludağ, 1. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Gazâlî, *Mülkün Sultanlarına (Nasîhatü'l-Mülûk)*, çev. O. Şekerci, 2. b., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1969.

Gazâlî, *et-Tibrü'l-Mesbûk fî-Nasîhati'l-Mülûk*, haz. A. Şemseddin, Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Gazâlî, *Yöneticilere Altın Öğütler (Nasîhatü'l-Mülûk)*, 1. b., çev. H. Okur, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004.

GÖKKAPLAN Yusuf, *Netîcetü's-Sülûk Fî-Terceme-i Nasîhati'l-Mülûk (Metin-İnceleme-Dizin)* (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

GÖLPINARLI Abdülbaki, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.

GÖRGÜN Hilal, "Îcî, Adudüddin", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 555-557.

GÖRGÜN Tahsin, "Îcî, Adudüddin", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, 2000, ss. 410-414.

GÖYÜNÇ Nejat, "Diyarbakır", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 9, 1994, ss. 464-469.

GÜÇ Ahmet, "Sümeniyye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, 2010, ss. 132-133.

GÜLSEVİN Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.

GÜMÜŞ Sadreddin, "Abdullah b. Ömer b. Hattâb", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, 1993, ss. 134-136.

GÜLER Zekeriya, "Kays b. Ebû Hâzim", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 25, 2002, s. 92.

GÜMÜŞ Nebi, "İslam Tarihi Kaynaklarında Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, ed. Mehmet Metin Hülagü, Musa Şaşmaz, İbrahim Ethem Atnur, Taha Niyazi Karaca, Mustafa Çolak, Recep Karacakaya, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, ss. 207-223.

GÜNDÜZ Şinasi, "Mecûsîlik", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003, ss. 279-284.

GÜNDÜZ Şinasi, "Nevruz", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, 2007, ss. 60-61.

GÜNER Ahmet, "Dûmetülcendel", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, ss. 1-2.

GÜNER Ahmet, "Şâbûr b. Erdeşîr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, s. 362.

Hace Mahmud Gavan Mahmud b.Muhammed Gîlânî, *Menâzirü'l-İnşa*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine 1031.

HARMAN Ömer Faruk, "Buhtunnasr", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, 1992, ss. 380-381.

HARMAN Ömer Faruk, "Tübba'", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 41, 2012, ss. 455-456.

HAS Kenan, "Mezdekiyye", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 523-524.

HATİBOĞLU İbrahim, "Selmân-ı Fârisî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 441-443.

Hayreddin Ez-Zirikli, '*Alam*, Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyin, 2002.

HEYAT Javad, "Fars", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 12, 1995, ss. 174-176.

HOURCADE Bernard, "İran", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 392-394.

İPEK Muhammet Selim, "Emeviler Döneminde Vaaz ve Dinî Kıssa", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 12, 2017, ss. 174-180.

İSEN Mustafa, "XVI. Yüzyılda Nesir", *XVI. Yüzyılda Türk Dili*, 1. b., ed. M. A. Y. Saraç, M. Macit, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. , 2011, ss. 149-169.

İZGÖER Muhammed Salih, '*Alâî B. Muhibbî Eş-Şîrâzî'nin "Netîcetü's-Sülûk Fî-Terceme-i Nasîhati'l-mülûk" Adlı Eseri ve Siyaset Düşüncesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

KANAR Mehmet, "Nizâmî-i Gencevî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, 2007, ss. 183-185.

KANDEMİR M. Yaşar, "Abdullah b. Ömer b. Hattâb", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 126-128.

KANDEMİR M. Yaşar, "Ebû Mûsâ el-Eş'arî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, ss. 190-192.

KANDEMİR M. Yaşar, "eş-Şemâilü'n-Nebeviyye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, 2010, ss. 500-501.

KANDEMİR M. Yaşar, "Müslim b. Haccâc", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 32, 2006, ss. 93-94.

KANDEMİR M. Yaşar, "Nevevî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, 2007, ss. 45-49.

KANDEMİR M. Yaşar, "Tirmizî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 41, 2012, ss. 202-204.

KANDEMİR M. Yaşar, "Ümmü Seleme", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 328-330.

KARAİSMAİLOĞLU Adnan, "Acem", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1998, s. 321.

KARLIĞA H. Bekir, "Gazâlî/Eserleri", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 518-530.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn I-II-III-IV-V*, 1. b., çev. R. Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.

KAPLAN Hasan, "Divan Edebiyatında İntihal: Alıntı mı Çalıntı mı?", *Asos Journal,* S. 40, 2017, ss. 39-98.

KAYA Eyyüp Said, "Nûh b. Ebû Meryem", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, 2007, ss. 229-230.

KAYA Mahmut, "Aristo", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 375-378.

KAYA Mahmut, "İskender", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 555-557.

KESKİNTAŞ Orhan, *Adalet, Ahlâk ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri*, 1. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

KESLER Muhammed Fatih, "Zeyd b. Eslem", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 44, 2013, ss. 318-319.

KHISMATULIN Alexey, "Müslüman Ortaçağda Edebî Bir Sahtecilik: Gazâlî'nin Nasîhatü'l-mülûk'unun İkinci Kısmının Orijinalitesi Meselesi Hakkında Yeni Deliller", ed. İ. Çelebi, *Vefatının 900. Yılında Gazâlî Sempozyumu,* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012, ss. 493-503.

KILAVUZ Ahmet Saim, "Zeynelâbidîn", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 44, 2013, ss. 365-366.

KILIÇ Mahmut Erol, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999, ss. 493-516.

KONUKÇU Enver, "Hâce-i Cihân", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 14, 1996, ss. 429-430.

KOPRAMAN Kâzım Yaşar, "Baybars I", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 5, 1992, ss. 221-223.

KOŞELENKO Gennadi Andreyeviç, "Part Devleti", *İran Tarihi -En Eski Çağlardan Yirminci Yüzyıla-,* ed. Mihaliç Sergeyeviç İvanov (çev. Hasan Demiroğlu), 1. b., İstanbul:Selenge Yayınları, 2021, ss. 103-121.

KOYUNCU Mevlüt, "Velîd I", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 43, 2013, ss. 30-31.

KÖMBE İlker, "İslam Siyaset Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Siyasetnâme-Nasihatnâme Türünde Siyaset Tasavvuru", *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*, 1 b., ed. L. Sunar-Ö. Kavak, İstanbul: İlem Kitaplığı, 2018, ss. 203-238.

KUCUR Sadi S., "İsmâil b. Ahmed", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 23, 2001, ss. 84-85.

KURT Halil, "Yemen", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 43, 2013, ss. 400-401.

KURT Hasan, "Mervân II", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 227-229.

KURTULUŞ Rıza, "Cürcân", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, 1993, ss. 131-132.

KURTULUŞ Rıza, "Keyânîler", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 257-258.

KURTULUŞ Rıza, "Merzübân-nâme", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 25, 2002, s. 346.

KURTULUŞ Rıza, "Şüşter", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 39, 2010, ss. 276-277.

KURTULUŞ Rıza, "Tûs", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 41, 2012, ss. 431-432.

KURŞUN Zekeriya, “Hicaz”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 17, 1998, ss. 437-439.

KUT Günay, “Âşık Çelebi”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 549-550.

KUTLU Sönmez, “Kerrâmiyye”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 25, 2002, ss. 294-296.

KUTLUER İlhan, “Câlînûs”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, ss. 32-34.

KÜÇÜK Hülya, Semih CEYHAN, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 34, 2007, ss. 380-382.

KÜÇÜK Raşit, “Abdullâh b. Mübârek”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 122-124.

KÜÇÜK Raşit, “Ebû Saîd el-Hudrî”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, ss. 223-224.

KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri, “Hicaz”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 17, 1998, ss. 432-437.

KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri, “Merve”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 441-442.

KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri, “Medine/Osmanlı Dönemi”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003a, ss. 311-318.

KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri, “Mekke/Osmanlı Dönemi”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003b, ss. 563-572.

LAMBTON Ann K. S., “Gazâlî’nin Nasîhatü’l-Mülûk’unda Saltanat Teorisi”, çev. S. Say, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2014, ss. 209-220.

LEVEND Agâh Sırrı, “Siyaset-Nameler” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 10, S. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1963b, ss. 167-194.

LEVEND Agâh Sırrı, “Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 11, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1963a, ss. 89-115.

LİN Kuan-Chun, "Tibet", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 41, 2012, ss. 123-125.

MAŞALI Mehmet Emin, "Muhammed b. Kâ'b b. Kurazî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, 2005, ss. 545-546.

MENGİ Mine, "Kıyafetnâme", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 25, 2002, ss. 513-514.

MERÇİL Erdoğan, "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 27, 2003, ss. 362-365.

MERÇİL Erdoğan, "Saffâr, Yakûb b. Leys", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 463-464.

MERTOĞLU M. Suat, "Sa'lebî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 28-29.

Mevlânâ, *Mesnevî I-II*, 1. b., haz. M. Kanar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

MUHAMMEDCANOV Abdullah, "Siriderya", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, s. 272.

NASKALİ Esko, "İran/Tarih", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 394-395.

NASKALİ Esko, "Sâsânîler", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 174-176.

NASKALİ Esko, "Şâpûr", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, 2010, s. 346.

NASKALİ Esko, Osman Gazi ÖZGÜDENLİ "Tahran", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 39, 2010, ss. 416-419.

OKUMUŞ Ömer, "Câmî, Abdurrahman", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, ss. 94-99.

OKUYUCU Cihan, Ahmet KARTAL, Fatih KÖKSAL, *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, 3. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.

ONAY Ahmet Talât, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. C. Kurnaz, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013.

Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut: Mektebü'l-Müsennâ.

ÖĞÜT Salim, "Ebû Yûsuf", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, ss. 260-265.

ÖNGÖREN Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 441-448.

ÖNKAL Ahmet, "Abdurrahman b. Avf", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 548-549.

ÖNKAL Ahmet, "Ahnef b. Kays", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 2, 1989, s. 174.

ÖNKAL Ahmet, "Cafer b. Ebû Tâlîb", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, 1992, ss. 548-549.

ÖNKAL Ahmet, "Ebû Ubeyde b. Cerrâh", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, ss. 249-250.

ÖNKAL Ahmet, "Übey b. Halef", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, s. 272.

ÖNKAL Ahmet, "Müseylimetülkezzâb", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 32, 2006, ss. 90-91.

ÖRS Derya, "Siyâvuş", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, ss. 308-309.

ÖZ Mustafa, "Keysâniyye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 25, 2002, ss. 362-364.

ÖZ Mustafa, "Muhammed el-Bâkır", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, 2005, ss. 506-507.

ÖZ Mustafa, "Şîa", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 39, 2010, ss. 111-114.

ÖZ YUSUF, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, 2. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "Cend", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, ss. 359-360.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "el-Bidâye ve'n-Nihâye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, 1992, ss. 131-132.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "İbn Hallikân", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999, ss. 17-19.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999, ss. 132-134.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "Melikşâh", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 54-57.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "Nizâmülmülk", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, 2007, ss. 194-196.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "Sencer", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 507-511.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "Târîh-i Güzîde", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 40, 2011, ss. 82-83.

ÖZAYDIN Abdülkerim, "Unvan", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 163-166.

ÖZBEK Durmuş, "El-Ûşî ve 'Kasidetü'l-Emalî", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, 1994, ss. 261-308.

ÖZCAN Azmi, "Sind", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, ss. 242-244.

ÖZDEMİR Mehmet, "Mülûkü't-Tavâif", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 31, 2006, ss. 553-556.

ÖZDİREK Recep, Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, "Süfyân es-Sevrî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, 2010, ss. 23-28.

ÖZERVARLI M. Sait, “Gazâlî/Kelam İlmindeki Yeri”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 505-511.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “İran/Tarih”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 395-400.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “Mâverâünnehir”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003, ss. 177-180.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “Merv”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 221-223.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “Nîşâbûr”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, 2007, ss. 149-151.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “Rey”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 40-41.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “Sistân”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, ss. 274-276.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “Taberistan”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 39, 2010, ss. 322-323.

ÖZKUYUMCU Nadir, “Hişâm b. Abdülmelik”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 18, 1988, ss. 148-150.

ÖZTÜRK Levent, “Necâşî Ashame”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 32, 2006, ss. 476-477.

ÖZTÜRK Mustafa, “Zülkarneyn”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 44, 2013, ss. 564-567.

PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 18. b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.

PLANHOL Xavier de, “Hazar Denizi”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 17, 1998, ss. 109-113.

SAHİLLİOĞLU Halil, “Antakya”, *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, ss. 228-232.

SARAÇ M. A. Yekta, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 1. b., ed. A. Gürer, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2011.

SARI Mehmet Ali, "İbn Habîb en-Nîsâbûrî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 19, 1999, s. 510.

SARIÇAM İbrahim, Mustafa Öz "Hâşim (Benî Hâşim)", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 16, 1997, ss. 403-405.

SARIBIYIK Mustafa, *Mâverdî'nin Nasîhatü'l-Mülûk'u ve Siyasi Görüşleri*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

SEFERCİOĞLU Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, 1. b., Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.

SERİN Muhittin, "Ali Meşhedî, Sultan", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. Ek-1, 2003, s. 79.

SERİN Muhittin, "Yâkût el-Müsta'sımî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 43, 2013, ss. 291-293.

SEVGİ Ahmet, "Mantıku't-tayr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003, ss. 28-29.

SEZİKLİ Ahmet H., "Amr b. Ma'dîkerib", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 3, 1991, s. 88.

SİNANOĞLU Mustafa, "el-Makâsıd", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 27, 2003, ss. 420-421.

SİNANOĞLU Mustafa, "el-Mevâkıf", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 422-424.

SİNANOĞLU Mustafa, "Seneviyye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 521-522.

ŞAHİN Cemalettin, "Suriye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, ss. 544-545.

ŞAHİN Kürşat Şamil, "Ahmed Feyzi'nin Şatrançnâme-i Rüşdiyyesi Firdevsî-i Rûmî'nin Şatrançnâme-i Kebîr'inden İntihal mi?", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 47, 2016, ss. 157-168.

ŞAHİN M. Süreyya, "Cennet", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993a, ss. 374-376.

ŞAHİN M. Süreyya, "Cin", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, 1993b, ss. 5-8.

ŞAHİNOĞLU M. Nazif, "Attâr, Ferîdüddin", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 4, 1991, ss. 95-98.

ŞEŞEN Ramazan, "Cezîre", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, ss. 509-511.

ŞEŞEN Ramazan, "Dârülhilâfe", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, 1993, ss. 538-539.

ŞEŞEN Ramazan, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 337-340.

Şükrullâh Efendi, *Behçetü't-Tevârîh*, 3. b., çev. H. Almaz, İstanbul: Mostar Yayınları, 2013.

TAŞAĞIL Ahmet, "Âhiret", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 41, 2012, ss. 556-560.

TANRIKORUR Ş. Barihüda, "Mevleviyye", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 468-475.

TERZİOĞLU Derin, "Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası ya da İbn Teymiyye'nin *Siyâsetü'ş- Şer'iyye*'sini Osmanlıcaya Kim(ler) Nasıl Aktardı?", *Journal of Turkish Studies,* S. 31/2, 2007, ss. 247-275.

TİMURTAŞ Faruk Kadri, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 11. b., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2005.

TOMAR Cengiz, "Şam", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, 2010, ss. 311-315.

TOPALOĞLU Bekir, "Âhiret", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 543-548.

TOSUN Necdet, "Sıddîkıyye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 37, 2009, s. 98.

TÖKEL Dursun Ali, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, 2. b., İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016.

TUMAN Mehmet Nail, *Tuhfe-i Nâilî*, 1. b., haz. C. Kurnaz, M. Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

TUNCEL Metin, "Fırat", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 31-33.

TUNCEL Metin, "Dicle", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 9, 1994, ss. 281-282.

TURAN Fikret, "Batı Türkçesi", *XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili*, 1. b., ed. M. Duman, D. Erenoğlu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. , 2011, ss. 23-49.

TÜCCAR Zülfikar, "Edebü'l-Kâtib", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, ss. 410-411.

TÜCCAR Zülfikar, "el-Maârif", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 27, 2003, s. 271.

TÜMER Günay, "Brahmanizm", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, 1992, ss. 329-333.

TÜRKER Ömer, "Mukâtil b. Süleymân", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 31, 2006, ss. 134-136.

UĞUR Ahmet, *Osmanlı Siyâset-nâmeleri*, İstanbul: Kültür ve Sanat Yayınları, t.y.

UĞUR Müctebâ, "Firdevsü'l-Ahbâr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 129-131.

ULUDAĞ Süleyman, "Firâset", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 117-118.

ULUDAĞ Süleyman, "Gazâlî/Tasavvufi Görüşleri", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 13, 1996, ss. 515-518.

URALER Aynur, "Rukıyye", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, s. 219.

URALER Aynur, "Ümmü Külsûm", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, s. 323.

USLU Recep, "İstahr", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 23, 2001, ss. 202-203.

USTA Aydın, "Sâmânîler", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, 2009, ss. 64-68.

Vücûdî, *Nasâyihü'l-mülûk (İnceleme-Metin Dizin)*, 1. b., haz. T. Tok, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2009.

YALTKAYA M. Şerafeddin, "Sencer ve Gazâlî", *Daru'l-fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası,* S. 1, 1925, ss. 39-57.

YARDIM Ali, "Dihye b. Halîfe", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 9, 1994, s. 294.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Ahvâzî, Hasan b. Ali", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 2, 1989, s. 194.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Beydâvî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, 1992, ss. 100-103.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 9, 1994, ss. 115-117.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Eş'ariyye", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 447-455.

YAVUZ Yusuf Şevki, Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999, ss. 543-549.

YAVUZ Yusuf Şevki, "İbn Fûrek", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 19, 1999, ss. 495-498.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Fahreddin er-Râzî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 12, 1995, ss. 89-95.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Peygamber", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 34, 2007, ss. 257-262.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Ruh", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2018, ss. 187-192.

YAZAR Sadık, "Gazâlî'nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri", *Dîvân,* C. XVI, S., 2011a/2, ss. 67-156.

YAZAR Sadık, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011b.

YAZICI Hüseyin, "İbn Kuteybe", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, 1999, ss. 145-149.

YAZICI Tahsin, "Erdeşîr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 284-285.

YAZICI Tahsin, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 17, 1998, ss. 186-188.

YAZICI Tahsin, "Hulvân", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 18, 1998, ss. 345-346.

YILDIZ Hakkı Dursun, "Ahmed b. Tolun", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 2, 1989, ss. 141-143.

YILMAZ Saim, "Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 43, 2013, ss. 251-253.

YILDIRIM Nimet, "Rüstem-i Zâl", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 294-295.

YILDIZ Hakkı Dursun, "Abdullah b. Tâhir", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 137-138.

YILDIZ Hakkı Dursun, "Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, s. 4.

YILDIZ Hakkı Dursun, "Fazl b. Yahyâ el-Bermekî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 12, 1995, s. 276.

YILDIZ Musa, "Şebîb b. Şeybe", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, 2010, ss. 392-393.

YILDIZ Sara Nur, "Şükrullâh", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 39, 2010, ss. 257-258.

YILMAZ Mehmet, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 1. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

YILMAZ Saim, "Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 43, 2013, ss. 251-253.

YİĞİT İsmail, "Abdülazîz b. Mervân", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, s. 192.

YİĞİT İsmail, "Emevîler", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 87-104.

YİĞİT İsmail, *Emevîler,* 6. b., İstanbul: İsam Yayınları, 2021.

YİĞİT İsmail, "Ömer b. Abdülazîz", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 34, 2007, ss. 53-55.

YURDAGÜR Metin, "Cefr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, ss. 215-218.

YURDAGÜR Metin, "Kâdî Abdülcebbâr", *DİA,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 24, 2001, ss. 103-105.

YÜCEL Ünsal, *Türk Okçuluğu*, 1. b., Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.

ZAVOTÇU Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabîat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*, 1. b., Ankara: Kesit Yayınları, 2013.

ZERRİNKÛB Abdülhüseyin, Rûzbeh ZERRİNKÛB, *Sâsânîlerin Siyasî Tarihi*, çev. Ali Hüseyin Toğay, 1. b., Ankara: Önsöz Yayıncılık, 2019.

http://www.yazmalar.gov.tr/

http://lugatim.com/

https://www.hadisarabul.com/

https://www.hadiskitaplari.com/

https://www.islamdahayat.com/islamdahayat.php

https://sorularlaislamiyet.com

https://sozluk.gov.tr/

http://sultanveled.semazen.net/?p=276

http://www.zeynebiye.com/

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

A

Abâziyye ..... xxii, 223,428

Abbâs ..... xx, 211, 450, 451

Abdullâh b. Ca'fer b. Ebû Tâlib. xi, 152, 666

Abdullâh b. Mâlik Huzâî... xx, 212, 662, 663

Abdullâh b. Mes'ûd..... xi, 152, 440, 463

Abdullâh b. Mübârek.....xiii, 163, 176, 341, 719, 686, 687, 688

Abdullâh b. Ömer b. Hattâb.. .....xi, 152, 362, 424, 438, 448, 610

Abdullâh b. Râfî .....xi, 152, 657

Abdullâh b. Tâhir xiii, 25, 163, 639, 640

Abdurrahmân b. Avf.....xi, 153, 437

Abdülazîz b. Mervân xix, 103, 205, 206, 260, 334, 641, 667, 729
Âdem ....viii, 54, 99, 109, 110, 111, 120, 132, 137, 143, 149, 152, 169, 183, 215, 227, 229, 235, 238, 295, 297, 360, 365, 371, 404, 419, 434, 496, 499, 542, 609, 698
Aden .....xxvii, 261, 262, 591
Adudiddîn el-Îcîxiii, 164, 165, 227, 235, 237, 395
Ahd-nâme.....xxiii, 227, 639
Ahmed b. Tolun xxi, 213, 352, 532, 728
Ahmed Hatîbî.....xiii, 164, 501
Ahnef b. Kays.....xiii, 25, 164, 204, 287, 635, 669, 690, 721
Ahvâz ....xxvii, 183, 193, 262, 269, 273, 514, 570, 572, 573, 577,
Âişe ..... x, 125, 149, 150, 204, 392, 415, 417, 422, 427, 439, 441, 495, 650
Alâî .i, iii, vi, xxxv, 5, 6, 7, 8, 30, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 61, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 95, 97, 99, 100, 110, 124, 168, 172, 174, 181, 185, 196, 197, 200, 215, 226, 227, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 250, 267, 276, 278, 283, 284, 286, 355, 360, 363, 366, 658, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 712, 716
Ali Meşhedî .....xiii, 164, 235, 655, 656, 657, 724
Âmid.....xxvii, 262, 273, 588
Ammâr b. Yâsir ...xi, 153, 437, 556, 713
Amr b. Ma'dîkerib.....xi, 153, 680, 724
Âmul.....xxvii, 185, 262, 505
Antakiyyexxvii, 218, 262, 268, 271, 591
Arabistan xxvi, 235, 255, 259, 261, 265, 266, 511, 575, 577, 710
Arastûs.....xv, 179, 568
Aristo 4, 5, 6, 14, 24, 25, 45, 50, 100, 101, 102, 159, 160, 182, 232, 244, 245, 246, 247, 250, 258, 350, 524, 527, 529, 551, 552, 555, 559, 561, 563, 620, 638, 650, 675, 700, 717
Ashâb-ı Kehf ....xxii, 180, 220, 568, 713
Âsım .....xx, 206, 208, 683, 648
Aşâmir .....xii, 159, 532
Aygûr.....xxii, 221, 222, 246, 545
Azerbaycan .....xxvi, 234, 256, 265, 270, 579, 580, 582, 600, 601, 710
Âzermî Duht.....xix, 204, 603
Azrâil.....viii, 99, 106, 326, 486

B

Bâbil .....xxvii, 120, 157, 186, 187, 190, 191, 258, 260, 263, 274, 507, 509, 510, 516, 518, 519, 520, 529, 569, 591
Bâbülebvâb....xxvii, 222, 235, 263, 272, 274, 592
Bâdiye.....xxvii, 263, 567, 593, 616

Bağdat ... xxvii, 10, 12, 17, 32, 173, 186, 188, 193, 213, 231, 259, 263, 264, 265, 460, 509, 511, 571, 618, 660, 664, 665
Bahreyn .. xxvi, 216, 218, 220, 256, 569, 571, 593, 708
Balînâs ..... xii, 159, 652
Bâsûmâ ..... xxix, 275, 569
Batlamyus .. xii, 159, 160, 216, 217, 316, 567, 568, 673
Baybars I ..... xxi, 214, 718, 532
Behmen b. İsfendiyâr ..... xvii, 100, 190, 191, 192, 233, 258, 260, 518, 519, 520, 521, 522
Behrâm b. Behrâm .... xix, 201, 202, 257
Behrâm b. Hürmüz .. xviii, 100, 194, 570
Behrâm b. Şâbûr-ı Zülektâf .... xviii, 196, 574
Behrâm-ı Gûr ... xviii, 25, 100, 196, 217, 256, 259, 262, 268, 275, 296, 303, 306, 311, 312, 338, 340, 497, 575, 576, 577, 578, 579, 580
Bekriyye ..... xxii, 224, 435
Belâş b. Pîrûz . xviii, 197, 217, 585, 586, 587
Belh ..... xxvii, xxix, 142, 162, 164, 174, 177, 183, 184, 189, 201, 262, 264, 273, 274, 500, 501, 502, 511, 513, 514, 521, 530, 591
Belhend ..... xix, 201, 292, 314, 591
Benî Hâşim ..... xxii, 221, 724, 666
Benî Ümeyye ... xxii, 221, 470, 531, 534, 610,616, 641, 666
Berâhime ..... xxii, 224, 426
Bokrât ..... xii, 161, 247, 463, 559, 673
Bostân ..... xxiii, 176, 227, 449
Buhârî ..... xiii, 109, 115, 126, 164, 178, 228, 279, 362, 371, 392, 393, 409, 415, 421, 422, 427, 431, 434, 440, 479, 497, 517, 602, 630, 692
Buhtunnasr ..... xvii, 115, 120, 189, 190, 191, 233, 259, 260, 261, 262, 263, 266, 269, 272, 343, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 529, 715
Büzürcmihr . xviii, 21, 24, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 100, 101, 170, 200, 239, 285, 287, 291, 307, 331, 593, 594, 597, 621, 623, 634, 669, 670, 672, 675, 676, 679, 700

C

Ca'fer b. Ebû Tâlîb ..... x, 149, 436
Ca'fer b. Hâlid ..... xx, 211, 212, 662
Ca'fer b. Mûsâ ..... xx, 209, 294, 661
Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî .. .... xx, 210, 655, 728
Câlînûs . xii, 21, 160, 232, 304, 652, 674, 675, 719
Câmâsp-ı Hakîm ..... xvii, 191, 228, 556
Câmâsp-nâme ..... xxiii, 228, 556, 589
Câmi'u's-Sahîh (Buhârî) xxiii, 228, 362, 517
Câmi'u's-Sahîh (Müslim) ..... xxiii, 228, 362, 424

Câvîdân-Hıred xxiii, 184, 211, 228, 504, 710
Cebrâil ..... viii, 106, 150, 153, 275, 377, 394, 398, 399, 424, 427, 438, 447, 457
Cemşîd ..... xvi, 100, 185, 212, 258, 273, 276, 294, 308, 315, 506, 507, 608, 642
Cend ..... xxvii, 264, 353, 573, 721
Ceyhun .... xxix, 274, 275, 511, 579, 582
Cezîre .... xxvii, 265, 270, 522, 525, 567, 593, 725
Cüdeymete b. Ebreş .. xxi, 216, 256, 569
Cürcân . xxvii, 9, 10, 177, 265, 271, 575, 582, 591, 718
Cüveynî ..... xiii, 10, 11, 13, 165, 712

Ç

Çin .. xxvi, 157, 216, 256, 257, 261, 273, 276, 307, 314, 339, 353, 367, 451, 567, 580, 590, 614

D

Dahhâk ..... xvi, 185, 186, 263, 272, 274, 296, 315, 350, 498, 507, 508
Dânyâl ..... viii, 120, 190, 192, 515, 516, 519
Dârâ b. Dârâb .. xvii, 100, 180, 192, 193, 265, 313, 339, 342, 521, 522, 525, 526, 568, 627, 700
Dârâb ..... xvii, 100, 180, 192, 233, 258, 260, 520, 521, 522
Dârnûş ..... xvii, 191, 260, 272, 518, 519
Dâvûd ..... viii, 6, 31, 72, 107, 108, 116, 117, 126, 178, 190, 240, 275, 336, 340, 354, 362, 363, 364, 370, 393, 409, 415, 422, 423, 432, 439, 447, 464, 492, 497, 516, 518, 519, 618, 628, 630, 651, 692, 694
Demâvend xxix, 142, 183, 274, 500, 508
Devvânî .... xiii, 165, 237, 394, 396, 402, 412, 707
Dicle ..... xxix, 180, 186, 223, 264, 265, 266, 268, 274, 275, 324, 509, 520, 567, 569, 571, 582, 602, 726
Dihye b. Halîfe .... xi, 153, 377, 399, 727
Dikyânûs ..... xv, 180, 221, 568
Diyocanîs ..... xii, 160, 674
Dûmetülcendel ..... xxvii, 265, 567, 715

E

Ebû Bekir .. viii, 121, 122, 126, 149, 153, 154, 155, 157, 175, 179, 224, 226, 360, 361, 429, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 450, 501
Ebû Ca‘fer el-Mansûr xx, 208, 559, 659, 660, 683, 684
Ebû Hanîfe ..... xiii, 27, 165, 175, 431
Ebû Kılâbe ..... xiii, 165, 452, 707
Ebû Lü‘lü‘ ..... xi, 154, 333, 437, 155
Ebû Saîd el-Hudrî xi, 154, 438, 688, 719
Ebû Süfyân b. Harb ..... xi, 154, 623
Ebû Tâlib . x, 58, 78, 123, 148, 152, 154, 155, 157, 168, 172, 440, 442, 483, 652, 713

Ebû Türâbi-i Sânî Nûh İbn-i Mansûr-ı Sâmânî ..... xx, 213, 595
Ebû Ubeyde b. Cerrâh . xi, 154, 603, 721
Ebû Yûsuf ..... xiii, 165, 210, 721
Eflâtun ... xii, 4, 159, 160, 232, 247, 463, 527, 558, 559
Efrâsiyâb .. xvi, 100, 187, 188, 189, 261, 264, 291, 315, 335, 354, 498, 509, 510, 511, 512, 513
Efrîdûn..... xvi, 100, 186, 187, 188, 216, 217, 259, 261, 264, 266, 272, 274, 296, 315, 338, 343, 344, 474, 497, 508, 509
el-‘Alâ ..... xxvii, 265, 511
el-Bidâye ve’n-Nihâye ... xxiii, 169, 229, 230, 534, 722
el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân . xxiii, 229, 524, 710
el-Keşf ve’l-Beyân an-Tefsîri’l-Kur’ân ..... xxiii, 229, 524
el-Ma‘ârif ..... xxiii, 170, 229, 524
Enes b. Mâlik ..... xi, 154, 440, 710
en-Nücûmü’z-Zâhire fî-Mülûki Mısr ve’l-Kâhire ..... xxiii, 230, 534
Erdavân-ı Asgar ..... xxi, 216, 568
Erdeşîr b. Hürmüz ... xviii, 100, 195, 274
Erdeşîr b. Şîrûye.. xix, 55, 101, 203, 603
Erdeşîr-i Sâsân xvii, 100, 193, 216, 218, 223, 256, 266, 269, 275, 276, 311, 568, 577, 637, 638, 639, 643, 648
Ermen ..... xxvi, 257, 274, 592
Ermeniyye ..... xxvi, 201, 202, 257, 601, 626, 663
Esmâ ..... xi, 15, 19, 154, 436
Esrâr-ı Tenzîl ... xxiii, 230, 353, 369, 406
es-Sugrâ ..... xxvii, 188, 265, 511
es-Sutâ ..... xxvii, 188, 265, 511
Eş‘âire..... xxii, 166, 224, 402, 435
Eşk b. Dârâ ..... xxi, 216, 222, 568
Eşkân b. Yâfis b. Nûh..... xxi, 216, 222, 534, 568
Eşkânîler .. xxii, 216, 222, 223, 238, 534, 568
eş-Şemâilü’n-Nebeviyye xxiii, 230, 430, 716

F

Fağfûr . xxi, 24, 216, 217, 256, 276, 509, 567, 580, 614
Fars ..... xxvi, xxx, 10, 29, 62, 69, 78, 79, 80, 157, 171, 175, 176, 185, 193, 212, 214, 218, 256, 257, 266, 267, 269, 272, 276, 288, 353, 465, 506, 521, 522, 529, 530, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 577, 580, 586, 593, 602, 639, 642, 681, 716
Fâtıma binti Esed..... xi, 155, 308, 411
Fazl b. Yahyâ el-Bermekî.. xx, 210, 662, 728
Felâsife . xxii, 16, 19, 224, 385, 391, 413
Ferîdüddîn Attâr ..... xiii, 166, 233, 570
Feylekûs..... xv, 112, 180, 181, 182, 193, 233, 260, 265, 342, 521, 522, 523, 524, 525

Feylesûf.....xii, 160, 162, 233, 240, 244, 245, 297, 299, 300, 323, 539, 540, 541, 542, 543, 545, 551
Fırat ...iv, xxix, 187, 260, 263, 274, 275, 509, 520, 582, 726
Firayakyun .....xiii, 167, 435
Fîrûz .....xvi, 187, 262, 512
Fudayl b. İyâz...xiii, 167, 209, 211, 450, 451, 635
Fûrâ .....xxi, 216, 534

G

Gazzâlî.....i, iii, v, vi, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 55, 61, 72, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 124, 133, 148, 178, 185, 197, 231, 280, 368, 370, 373, 459, 472, 507, 521, 567, 640, 659, 667, 686, 697, 699, 710, 711, 712, 714, 717, 719, 722, 726, 727, 728
Gülistân .....xxiii, 176, 227, 231,471

H

Hâbil.....x, 149, 150, 152, 500
Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî .....xix, 207, 622, 623, 678, 708
Hâce-i Cihân.....xiii, 102, 167, 232, 658, 717
Hâkân.. .....xxi, 202, 217, 233, 258, 275, 276, 567, 578, 579, 587, 589, 591, 592, 600, 601, 602
Hamîr b. Kahtân.....xvii, 188, 513
Hamza b. Umâre.....xiii, 167, 660, 661
Hanbeliyye.....xxii, 225, 394
Hânî .xvii, 135, 191, 192, 233, 260, 263, 268, 270, 274, 520, 521
Hârûn....viii, 56, 57, 113, 114, 115, 392, 431, 440, 516, 647, 649
Hârûnürreşîd xx, 21, 102, 133, 165, 167, 177, 209, 210, 211, 257, 306, 325, 340, 450, 451, 659, 662, 663, 709
Harz u Erz ü Berz .....xxii, 222, 592
Hasan iv, x, xii, xiii, xx, 5, 7, 13, 43, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 123, 151, 152, 162, 166, 168, 169, 174, 179, 204, 224, 233, 441, 483, 666, 713, 717, 718, 727
Hasan b. Sehl.....xx, 211, 504, 709
Hasan b. Tübba‘ 218
Hasan-ı Basrî .....xii, 25, 162, 163, 172, 436, 459, 631, 634, 695,
Haşûr .....xviii, 197, 198, 222, 266, 273, 291, 342, 343, 582, 583, 584, 585, 586
Hatâ .....xxii, 222, 246, 545
Hâtem et-Tâî.....xiii, 168, 647
Hâtim el-Esam.....xiii, 168, , 676, 709
Havvâ...x, 110, 132, 143, 149, 150, 152, 419, 500, 691
Hazar .....xxvii, 262, 263, 265, 269, 274, 713, 723
Hazkâil.....viii, 107, 380
Hem-Râm Pîrûz.....xxviii, 265, 582

Heyâtıla xxviii, 198, 217, 222, 265, 273, 291, 582, 583, 584, 585, 586, 591
Hızır.....viii, 119, 446
Hicaz .....xxviii, 11, 186, 206, 266, 268, 509, 511, 515, 567, 718, 719
Hind ü Sind ...xxvii, 258, 519, 534, 592, 593
Hindistan.. .....xxvii, 100, 117, 161, 171, 181, 216, 218, 224, 226, 232, 240, 244, 258, 268, 311, 339, 343, 353, 492, 505, 542, 579, 580, 589, 705
Hişâm b. Abdülmelik.. .....xix, 155, 206, 470, 723
Horasan .....xxviii, 9, 24, 163, 168, 173, 194, 204, 205, 212, 213, 223, 261, 266, 268, 270, 271, 273, 530, 567, 568, 570, 572, 575, 588, 591, 593, 595, 600, 617, 618, 626, 711
Hulûliyye....xxii, 97, 225, 233, 237, 377
Hulvân...xxviii, 267, 272, 567, 588, 728
Hûrezm.....xxix, 274, 592
Hûşeng b. Sâ'il.xvi, 184, 211, 228, 233, 308, 338, 342, 349, 502, 503, 504, 505
Huzistan.. .....xxviii, 186, 193, 216, 262, 269, 509, 569
Hümây.....xvii, 192, 303, 520, 521
Hürmüz b. Behrâm.xviii, 100, 194, 271, 570
Hürmüz b. Nûşîrevân.xix, 55, 101, 201, 202, 257, 261, 268, 600, 601
Hürmüz b. Şâbûr.....xviii, 100, 102, 194, 276, 570, 660
Hürmüz b. Türsî (Nersî)..xviii, 195, 570
Hürmüz b. Yezdecird .....xviii, 100, 197, 581, 582
Hüsâm b. Hasan (Hüseyin) el-Konevî .....xiv, 168, 238, 560
Hüseyin.xi, 6, 18, 25, 30, 34, 43, 56, 61, 123, 151, 152, 164, 168, 173, 174, 179, 357, 441, 605, 666, 707, 708, 728, 729
Hz. Ali.... ....ix, 4, 77, 78, 102, 105, 114, 115, 121, 123, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 164, 181, 204, 226, 231, 245, 257, 305, 308, 377, 397, 411, 424, 427, 431, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 450, 504, 505, 524, 553, 610, 634, 652, 657, 676, 677, 685
Hz. Hatîce.....x, 149, 150, 422

I

I. Süleymân.....xxi, 215, 365, 604, 619
II. Mervân.....xix, 207, 641, 642
II. Selîm..xxi, 7, 33, 41, 43, 48, 63, 215, 365
Irak..... xxvii, xxviii, 24, 151, 162, 186, 189, 190, 191, 193, 208, 212, 223, 238, 258, 259, 260, 264, 267, 268, 272, 274, 353, 424, 509, 514, 515, 516, 519, 529, 567, 569, 572, 574, 593, 623, 639, 663, 665, 705
Irak-ı Acem.....xxviii, 259, 267, 593

Irak-ı Arab ..... xxviii, 259, 267, 593

İ

İbn Abbâs ... xi, 133, 151, 181, 361, 383, 406, 407, 411, 415, 439, 440, 441, 444, 450, 451, 517, 524, 652, 689, 685

İbn Fûrek ..... xiv, 169, 237, 384, 727

İbn Habîb en-Nîşâbûrî ..... xiv, 169, 570

İbn Hallikân ..... xiv, 9, 169, 499, 722

İbn Kesîr ..... xiv, 169, 229, 534, 722

İbn Kuteybe ..... xiv, 102, 138, 170, 207, 228, 229, 658, 678, 728

İbn Sînâ .... xiv, 170, 239, 243, 389, 595, 707

İbrâhim viii, xiii, 96, 106, 117, 118, 119, 120, 137, 138, 139, 156, 162, 163, 164, 177, 181, 182, 215, 229, 269, 353, 365, 369, 399, 406, 417, 424, 434, 439, 482, 522, 523, 668

İbrâhim b. Edhem ..... xiii, 162, 163, 501, 177

İdrîs ..... viii, 5, 14, 111, 112, 506

İkrime b. Ebû Cehîl ..... xi, 155, 406, 439

İlyânûs xv, 180, 183, 266, 274, 311, 572

İlyâs ..... viii, 24, 119, 523

İmâm Fahreddîn Râzî ..... xiv, 171, 230, 238, 406

İmâm Nevevî ..... xiv, 171, 237, 422

İmam Şâfi'î ..... xiv, 171, 557, 559

İmrülkays ..... xiv, 172, 218, 576, 647

İran.. ... xvi, xxvii, 1, 4, 9, 25, 29, 54, 64, 68, 78, 97, 99, 156, 157, 165, 176, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 218, 222, 225, 227, 228, 236, 238, 257, 259, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 290, 315, 510, 605, 700, 716, 718, 720, 722

I

Îrec .... xvi, 186, 187, 259, 261, 264, 266, 274, 509

Îsâ ..... viii, 105, 108, 109, 118, 119, 150, 171, 179, 180, 181, 377, 399, 405, 424, 432, 434, 457, 460, 475, 483, 484, 524, 556, 568, 572

İ

İskender-i Yunânî ..... xvi, 180, 181, 319, 493, 494, 518, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 529, 534, 535, 536, 538, 539, 542, 555, 564, 565, 621, 643, 672, 673, 700

İskender-i Zülkarneyn .. xvi, 20, 24, 118, 119, 137, 180, 181, 182, 229, 269, 295, 319, 493, 523, 524, 532, 608

İskender-nâme xxiv, 175, 231, 232, 234, 564

İsmâil b. Ahmed .. xx, 24, 212, 213, 236, 270, 617, 718

K

Kâbil ..... xi, 149, 152, 189, 500

Kâdî Abdülcebbâr ..... xiv, 172, 417, 729

Kâdî Beydâvî ..... xiv, 172, 230, 408

Kâsım ..xi, xiii, 5, 57, 60, 149, 155, 166, 436
Katâde b. Diâme xiv, 172, 175, 609, 709
Kaynân b. Enoş b. Şît.....xvi, 184, 501
Kays b. Ebû Hâzim .....xi, 155, 470, 715
Kayser xxi, 24, 203, 216, 217, 256, 270, 276, 448, 509, 567, 569, 592, 601, 602, 603, 614, 620
Kâzerûn .....xxviii, 267, 588
Kelîle ve Dimne .....xxiv, 2, 4, 5, 6, 171, 232, 236, 258, 589
Kerrâmiyye.....xxii, 225, 379, 381, 394, 395, 396, 719
Keslek.....xxviii, 185, 258, 268, 505
Keverş .....xvii, 190, 191, 259, 516
Keyânîler.xxii, 188, 191, 192, 222, 511, 718
Keyhüsrev b. Siyâvuş.....xvii, 100, 187, 189, 512, 513, 514
Keykâvus b. Keykubâd ...xvii, 100, 188, 261, 264, 511, 512, 513
Keykubâd b. Zev .....xvii, 100, 188, 233, 511, 514, 518, 520
Keyûmers .xvi, 100, 110, 111, 136, 142, 143, 169, 183, 184, 235, 238, 264, 273, 274, 295, 315, 344, 350, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 604
Kilân.....xxviii, 267, 591
Kirâmen-Kâtibîn .....viii, 107, 414
Kîreş .....xvii, 120, 191, 192
Kîreş b. Uhşûnûş .....xvii, 192, 518, 519
Kirmân..xxviii, 171, 196, 223, 238, 267, 567, 574, 593, 639
Kisrâ .xxi, 199, 218, 296, 338, 567, 577, 578, 602, 605
Kostantîn ...xxi, 218, 276, 531, 572, 591
Kubâd b. Pîrûzxviii, 100, 157, 198, 199, 217, 228, 262, 267, 268, 271, 273, 504, 585, 587, 588, 589
Kûfe.....xxviii, 155, 167, 208, 268, 567, 576
Kûhistân.....xxviii, 223, 268, 567, 593
Kuhunder.....xxviii, 185, 268, 505
Kühündüz .....xxviii, 185, 268, 505
Küstâsep b. Luhrâsep… ..xvii, 100, 190, 191, 516, 518, 636, 637

L

Lokmân.....xii, 103, 138, 161, 287, 609, 669, 673, 685
Luhrâsep ..xvii, 100, 189, 190, 259, 261, 263, 272, 500, 513, 514, 516
Lût Kavmi.....xxii, 222, 583

M

Ma‘dî b. Kireb b. Tübba‘...xxi, 218, 568
Mâhâr ile Mâhyâr .....xvii, 193, 536
Mahmûd-ı Gaznevî....xxi, 214, 638, 720
Makâsıd .....xxiv, 105, 233, 377, 724
Mânî.....xii, 157, 194, 570
Mârî .....xvi, 184, 273, 501
Mâriye .....xvi, 184, 501
Marzubân-nâme....xxiv, 5, 62, 232, 234, 343, 564, 707

Mâverâünnehir xxix, 256, 275, 579, 591, 593, 723
Mecûsîlik..... xxiii, 225, 497, 510, 522, 605, 646, 715
Medâin..... …xxviii, 154, 180, 258, 263, 265, 268, 270, 271, 272, 274, 520, 572, 575, 577, 587, 591, 592, 601, 602, 603, 707
Medine.. xxviii, 115, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 162, 175, 178, 179, 229, 266, 268, 275, 410, 426, 431, 447, 448, 440, 515, 615, 684, 709, 719
Medîne-i Erdeşîr (Medînetü'l-Katîf) ..... xxviii, 269, 569
Medîne-i Erdeşîr-Âbâd, xxviii, 193, 269, 569
Mehdî-Billâh ..... xx, 208, 209, 271, 709
Mekke... xxviii, 118, 134, 135, 137, 149, 155, 181, 204, 219, 266, 268, 269, 270, 434, 444, 523, 593, 709, 719
Melik Kendekân..... xxi, 160, 161, 218, 535, 536, 538
Melik Tübba'..... xxii, 219, 464
Melikşâh..... xxi, 26, 30, 31, 59, 95, 96, 214, 364, 368, 699, 722
Menûçihr b. Îrec xvi, 100, 187, 237, 260, 263, 264, 274, 509, 510, 585
Merv ..... xxviii, 163, 175, 185, 266, 269, 505, 520, 530, 600, 617, 686, 723
Merve ..... xxviii, 270, 272, 603, 719
Meryem ..... x, 106, 118, 119, 150, 163, 175, 399, 417, 418, 427, 434, 556, 686
Mes'ûdî.... xiv, xxiv, 173, 234, 263, 530, 531, 532, 592, 707
Mes'ûdî Târîhi xxiv, 234, 235, 263, 530, 531, 532, 592
Mesnevî .. xxiv, 37, 41, 78, 98, 173, 234, 449, 456, 479, 628, 640, 641, 710, 720
Mevâkıf .. xxiv, 164, 177, 235, 237, 377, 389, 395, 408, 724
Mevlânâ Câmî ..... xiv, 173
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ..... xiv, 173, 225, 234, 721
Mevlevîlik 36, 481
Mevsıl ..... xxviii, 265, 270, 525, 567
Mezdek b. Bâmdâd.... xii, 157, 158, 588, 589
Mısır .... xxvii, 4, 34, 100, 159, 161, 172, 181, 183, 190, 191, 205, 206, 213, 215, 223, 230, 258, 259, 285, 293, 301, 302, 303, 312, 324, 329, 331, 469, 515, 516, 519, 353, 533, 534, 567, 593, 626, 667, 707, 712
Mihr Üstâd..... xix, 201, 202, 601
Mihrân ..... xviii, 199, 201, 588
Mîsân ..... xxviii, 193, 269, 569
Mu'âviye b. Ebû Süfyân... xix, 164, 204, 207, 221, 436, 471, 623, 625, 708
Mugîre b. Şu'be.. xi, 154, 155, 437, 690, 708

Muhammed ..v, viii, xiv, xix, xx, 6, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 17, 26, 30, 31, 36, 37, 39, 41, 43, 45, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 66, 95, 98, 107, 108, 109, 110, 117, 118, 120, 121, 122, 142, 149, 154, 155, 163, 164, 165, 169, 173, 174, 179, 191, 202, 206, 207, 208, 209, 214, 219, 225, 228, 229, 232, 234, 235, 237, 255, 269, 304, 357, 360, 361, 362, 369, 372, 384, 388, 399, 405, 409, 410, 412, 425, 424, 427, 428, 429, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 441, 442, 444, 466, 478, 493, 523, 524, 558, 602, 651, 681, 691, 698, 699, 702, 710, 711, 713, 716, 717, 720, 721
Muhammed b. Abdülazîz. xix, 174, 206, 451
Muhammed b. Fazl... xiv, 174, 206, 207, 610, 711
Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî. xiv, 174, 451
Muhammed b. Kureyt ..... xiv, 174, 517
Muhammed b. Zübeyde Hâtûn.. xx, 209, 661, 662
Muhammed el-Bâkır. xiv, 174, 436, 721
Mukâtil b. Süleymân. xiv, 175, 415, 726
Mûsâ....viii, xi, xx, 16, 24, 56, 101, 107, 108, 112, 113, 114, 115, 156, 158, 166, 209, 210, 232, 314, 382, 383, 384, 392, 393, 394, 399, 431, 434, 440, 463, 480, 516, 556, 607, 608, 647, 649, 713, 716
Mûsâ el-Eş'arî .....xi, 156, 166, 392, 716
Mûsâ el-Hâdî ..... xx, 209, 210, 314, 661
Mutemid-Alellâh ..... xx, 211, 639
Mutezile..xxiii, 165, 166, 172, 224, 225, 226, 383, 391, 394, 395, 396, 401, 402, 403, 416, 417, 418, 420, 423, 435
Mübârek b. el-Fazl ..... xv, 175, 459, 460
Mükânis .....xii, 161, 300, 301, 533
Münker-Nekîr...viii, 107, 404, 407, 409, 410
Müseylimetülkezzâb...xii, 158, 429, 721
Müslim. xv, 72, 115, 120, 125, 126, 171, 175, 178, 228, 237, 360, 362, 364, 371, 392, 393, 399, 409, 415, 417, 421, 422, 424, 427, 431, 432, 434, 439, 440, 479, 630, 692, 716

N

Nasîbîn..xxviii, 183, 217, 260, 270, 569, 572
Necâşî .....xxii, 219, 567, 657, 723
Nehreşîr .....xxviii, 269, 275, 569
Nehr-i Berkıt.....xxix, 275
Nehr-i Cûyem .....xxix, 275, 569
Nehrişîr.....xxix, 275, 569
Nîgûrûy.....xviii, 197, 198, 585, 586
Nîşâbûr .xxviii, 10, 12, 13, 24, 167, 169, 185, 194, 266, 270, 505, 570, 723
Nizâmî-yi Gencevî ..... xv, 175, 231, 564

Nu‘mân b. İmrülkays .....xxii, 219, 220, 575, 576, 577, 578
Nûh...viii, xv, 57, 58, 96, 111, 112, 120, 137, 139, 163, 170, 175, 185, 186, 213, 214, 215, 239, 317, 331, 365, 368, 390, 438, 434, 438, 474, 506, 507, 508, 717
Nûh b. Ebû Meryem..xv, 163, 175, 686, 717
Nûşîrevân ...xviii, 21, 24, 25, 54, 55, 60, 64, 75, 100, 101, 103, 168, 171, 172, 198, 199, 200, 201, 202, 211, 214, 216, 217, 218, 220, 222, 232, 235, 236, 239, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 285, 289, 291, 292, 293, 296, 303, 307, 309, 310, 312, 314, 321, 325, 328, 336, 339, 340, 342, 344, 353, 354, 430, 431, 452, 465, 497, 569, 585, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 600, 601, 605, 606,n 611, 612, 613, 614, 619, 625, 627, 620, 628, 629, 647, 648, 650, 663, 69, 700, 702
Nûzer b. Menûçihr ...xvi, 100, 187, 233, 509, 510

O

Osman ix, 31, 34, 48, 52, 121, 123, 150, 152, 153, 204, 239, 269, 360, 361, 435, 437, 438, 439, 442, 450, 604, 707, 711, 720, 722, 723

Ö

Ömer..... viii, xix, 24, 25, 37, 39, 40, 57, 101, 103, 111, 119, 121, 122, 126, 133, 136, 152, 153, 154, 155, 165, 174, 175, 179, 206, 217, 221, 234, 259, 263, 268, 269, 275, 289, 290, 292, 294, 307, 318, 332, 333, 340, 348, 361, 362, 421, 427, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 458, 617, 697, 707, 712, 715, 716, 720, 726, 729
Ömer b. Abdülazîz.. .....xix, 24, 25, 101, 165, 174, 206, 221, 263, 292, 307, 451, 452, 464, 468,471, 616, 617, 631, 729

P

Pervîz b. Hürmüz.....…xix, 55, 101, 202, 203, 204, 217, 256, 257, 258, 268, 274, 601, 602, 603, 633
Pîrûz b. Yezdecird ..xviii, 100, 197, 198, 256, 265, 266, 271, 273, 274, 275, 324, 341, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 591

R

Râbia el-Adeviyy.....xiii, 162, 163, 695, 719
Râm Pîrûz.....xxix, 271, 582
Râst Reviş.....xvii, 190, 636, 637
Rey.....….xxix, 223, 271, 334, 530, 567, 582, 589, 603, 723
Rukiyye .....x, 123, 150, 438

Rûm .... xvi, xxvii, 24, 36, 135, 179, 180, 182, 183, 186, 187, 189, 193, 205, 217, 218, 247, 258, 260, 270, 274, 276, 289, 300, 318, 353, 448, 509, 520, 521, 522, 524, 559, 567, 568, 569, 572, 573, 574, 580, 581, 591, 594, 601, 614, 668
Rûm b. İsû b. İshak b. İbrâhim b. Âzer ..... xvi, 182, 568
Rûminât ..... xxix, 275, 569
Rûmiyye ..... xxviii, 263, 268, 271, 591
Rûşen Pîrûz ..... xxviii, 265, 271, 582
Rûşeng ..... xvii, 193, 526
Rüstem Ferruhzâd ..... xix, 204, 603
Rüstem-i Zâl .... xvii, 189, 511, 512, 513, 728

S

Sa'dî-yi Şîrâzî..... xv, 176, 367, 449, 625
Sad b. Sâlim Bâhilî.... xx, 211, 212, 662, 663
Sahr ibn Amru ..... xi, 156, 657
Saîd b. Cübeyr .... xv, 176, 288, 682, 712
Sâmânîler..... xx, 57, 212, 238, 269, 272, 618, 727
Satranç.. xxiv, xxxii, 236, 258, 313, 589, 707
Saylem ..... xii, 161, 301, 349, 532
Selâhaddîn-i Eyyûbî.. xxi, 213, 534, 725
Selm ..... xvi, 186, 187, 217, 260, 509
Selmân-ı Farisî ..... xi, 156, 556, 690
Sencer ..... xxi, 11, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 59, 213, 214, 239, 267, 595, 699, 722, 727
Seneviyye ..... xxiii, 226, 385, 724
Serefzây .. xviii, 197, 198, 199, 271, 343, 585, 586, 587, 588,
Ser-heng..... xviii, 198, 291, 583, 584
Seyhun ..... xxix, 275, 582
Seyyid Ali Hemedânî xv, 176, 235, 558, 559
Seyyid Şerîf el-Cürcânî ..... xv, 177, 237, 408
Sinnimâr-ı Mimâr .... xxii, 220, 291, 319, 575, 576
Sîstân (Sicistân)..... xxix, 271, 413, 570, 639
Siyâset-nâme ..... xxiv, 236, 618, 726
Siyâvuş b. Keykâvus xvii, 188, 511,512, 513
Sultan Veled ..... xv, 78, 177, 225, 413
Sûs ..... xxix, 184, 271, 504, 710
Süfyân es-Sevrî.. xv, 163, 177, 632, 639, 722
Süleymân. … viii, xix, xxi, 4, 6, 7, 8, 20, 24, 32, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 59, 63, 64, 65, 66, 95, 99, 101, 102, 117, 142, 175, 188, 190, 192, 206, 215, 233, 234, 235, 256, 261, 266, 317, 326, 327, 330, 367, 492, 511, 517, 519, 520, 648, 703
Süleymân b. Abdülmelik ... xix, 206, 610
Sümeniyye ..... xxiii, 226, 426, 714

Ş

Şa‘yâ.....viii, 117, 516
Şâbûr .....xxix, 272, 569, 570
Şâbûr b. Erdeşîr.....xviii, 100, 193, 217, 258, 259, 260, 262, 266, 270, 271, 272, 273, 569, 570, 715
Şâbûr b. Şâbûr-ı Zülektâf.....xviii, 195
Şâbûr-ı Zülektâf .....xviii, 100, 180, 183, 195, 227, 256, 258, 260, 266, 267, 273, 274, 311, 342, 571, 572, 573, 574
Şâh-nâme..xxiv, 78, 183, 184, 187, 188, 189, 236, 237, 497, 505, 509
Şakîk-i Belhî .....xv, 133, 163, 168, 174, 177, 209, 306, 325, 450, 501
Şam.....xxix, 11, 12, 162, 177, 189, 190, 191, 265, 266, 272, 514, 516, 518, 519, 525, 529, 567, 593, 725
Şebîb b. Şeybe.....xv, 24, 177, 209, 619, 728
Şehriyâr b. Pervîz xix, 55, 203, 603, 633
Şehrizer .....xxix, 267, 272, 567
Şelhebîd.....xix, 201, 292, 591
Şerh-i Mevâkıf .....xxiv, 105, 237, 408
Şerh-i Müslim .....xxiv, 171, 237, 422
Şeyde b. Efrâsiyâb.....xvi, 187, 513
Şeyh Hasan b. Ali b. Hammâd..xv, 178, 519, 568, 569, 570, 578
Şîa.....xxiii, 224, 226, 721
Şîrîn.....xix, 175, 202, 203, 341
Şîrûye b. Pervîz..xix, 55, 101, 203, 217, 223
Şît.....viii, 100, 110, 111, 149, 150, 152, 183, 184, 377, 435
Şureyh b. Abdullâh.....xxii, 220, 464
Şükrullâh ...xv, 178, 194, 195, 196, 197, 203, 204, 227, 523, 725, 728

T

Taberistan .....xxix, 185, 234, 262, 263, 272, 505, 508, 591, 592, 723
Tabîb..xii, xxxi, 161, 295, 538, 539, 542
Tahmâsp b. Menûçihr.....xvi, 100, 187, 261, 510, 511
Tahmûras..xvi, 100, 111, 184, 185, 233, 237, 258, 262, 264, 268, 270, 271, 272, 308, 342, 348, 505, 506
Tahran.....xxix, 31, 267, 270, 272, 603, 720
Tâlikân.....xxix, 198, 273, 582
Tâmestîrûs .....xii, 162, 674
Târîh-i Güzîde .xxv, 183, 222, 238, 499, 568, 722
Târîh-i Taberî ..xxv, 183, 184, 216, 222, 237, 238, 499, 500, 504, 505, 507, 509, 510, 513, 520, 521, 523, 524, 568,569, 571, 603
Taş-ı Habîs .....xix, 205, 667
Tayfasun .....xxix, 273, 572, 577
Tefsîr-i Kebîr.....xxv, 238, 406, 432
Tehâme .....xxix, 273, 593
Tengelü Şâ-yi Hindî .....xii, 162, 543
Tenkîh.....xxv, 170, 239, 557
Tibet.....xxix, 273, 567, 719

Tirmizî..... xv, 115, 126, 178, 230, 358, 362, 363, 370, 393, 409, 415, 417, 421, 423, 431, 432, 434, 439, 440, 441, 444, 464, 479, 627, 630, 692, 694, 716
Tolunoğulları..... xx, 213, 260, 265
Tuhfe-i Hüsâmî . xxv, 77, 168, 238, 239, 560
Tumtum-ı Hindî ..... xii, 162, 240, 543
Tûr .... xvi, 112, 113, 186, 187, 216, 261, 384, 607
Tûrân Duht .. xix, 55, 101, 203, 204, 603
Tûs .... xxix, 9, 10, 16, 27, 185, 261, 273, 718
Tûsi b. Nûzer..... xvii, 187, 189, 513
Türkistan ..... .xxvii, 186, 187, 188, 216, 261, 265, 269, 274, 315, 509, 510, 511, 513, 514, 530, 593, 601, 604
Türsî (Nersî) b. Behrâm . xviii, 194, 570, 581
Tüster..... xxix, 193, 273, 570

U

Ucân ..... xxix, 262, 273, 588
Uhşûnûş... xvii, 191, 192, 258, 259, 263, 272, 519
Umman..... xxvii, 261, 593
Urve b. Zübeyr ..... xv, 178, 392, 708
Uyânûs ..... xvi, 183, 572

Ü

Übey b. Halef ..... xii, 156, 157, 412, 721
Ümmi Ferve ..... xii, 154, 155, 157, 436
Ümmü Gülsüm ..... x, 123, 150, 438
Ümmü Seleme ..... x, 135, 150, 312, 439, 689, 694, 716
Ümrân b. Abdilazîz ..... xix, 207, 610
Üzeyr viii, 108, 113, 115, 116, 120, 136, 158, 174, 189, 190, 191, 260, 309, 343, 352, 517

V

Vehb b. Münebbih ..... xv, 108, 178, 179, 486, 676, 678, 711
Velîd I..... xix, 205, 531, 610, 718
Veysel Karanî ..... xiii, 156, 163, 556
Vezir Yunan .... xviii, 201, 612, 613, 628

Y

Yâdgâr-nâme ..... xxv, 239, 637
Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî.. xx, 25, 210, 728, 729
Yakûb b. Leys xx, 25, 57, 211, 212, 258, 259, 268, 271, 646, 655, 659, 661, 663, 664, 665, 720
Yâkût el-Müsta‘sımî... xv, 179, 656, 724
Yemen.. ..... xxvii, 7, 117, 186, 188, 189, 193, 218, 219, 220, 256, 261, 262, 266, 269, 509, 511, 514, 567, 568, 569, 591, 593, 718
Yezdecird b. Behrâm ..... xviii, 100, 196, 197, 198, 218, 265, 266, 271, 339, 575
Yezdecird b. Behrâm-ı Gûr .... xviii, 100, 197, 198, 271, 581
Yezdecird bin Pervîz ..... xix, 204

Yezîd er-Rakkâşî ..... xv, 179, 491
Yûgûş ..... xvi, 180, 183, 260, 567
Yûsânûs ..... xvi, 183, 572, 573

Z

Zafer-nâme ..... xxv, 46, 49, 54, 64, 100, 170, 200, 213, 214, 239, 266, 314, 594, 595, 702, 710
Zebâ binti Amru b. Ma'dî Kireb ..... xxii, 220, 569
Zend ü İstâ xxv, 117, 158, 190, 240, 518
Zerdüşt ..... xii, 117, 136, 137, 157, 158, 190, 194, 225, 240, 310, 326, 518, 527
Zermihr ..... xviii, 199, 587, 588
Zev b. Tahmâsp xvi, 100, 188, 259, 261, 263, 265, 293, 315, 354, 510, 511
Zeyd b. Eslem ..... xv, 179, 615, 717
Zeynelâbidîn ..... xv, 179, 436, 461, 462, 717
Ziyâd b. Ebîh ..... xx, 154, 207, 294, 623, 624, 708

EKLER

1. Pertevniyal 1011 Nüshası

2. Hüsrev Paşa 313 Nüshası

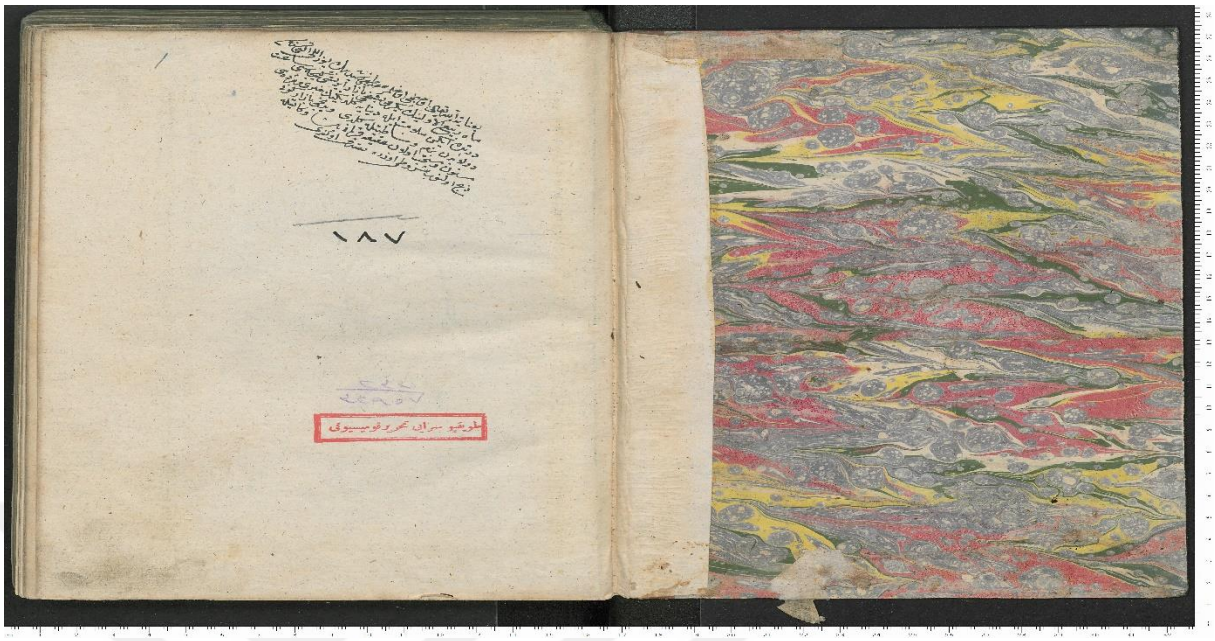

3. Lala İsmail 245 Nüshası

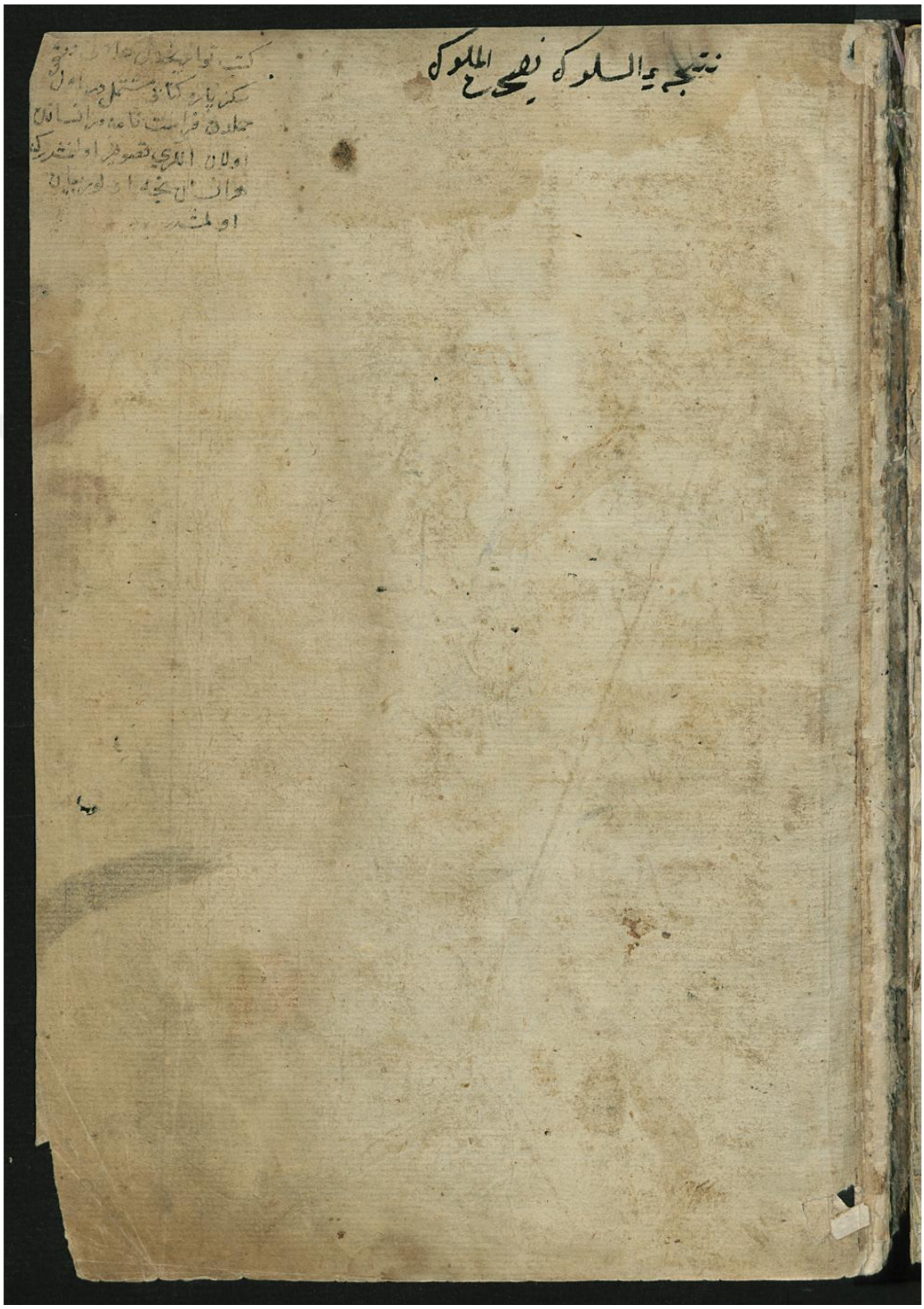

4. Topkapı B. 187 Nüshası

5. Almanya 1720 Nüshası

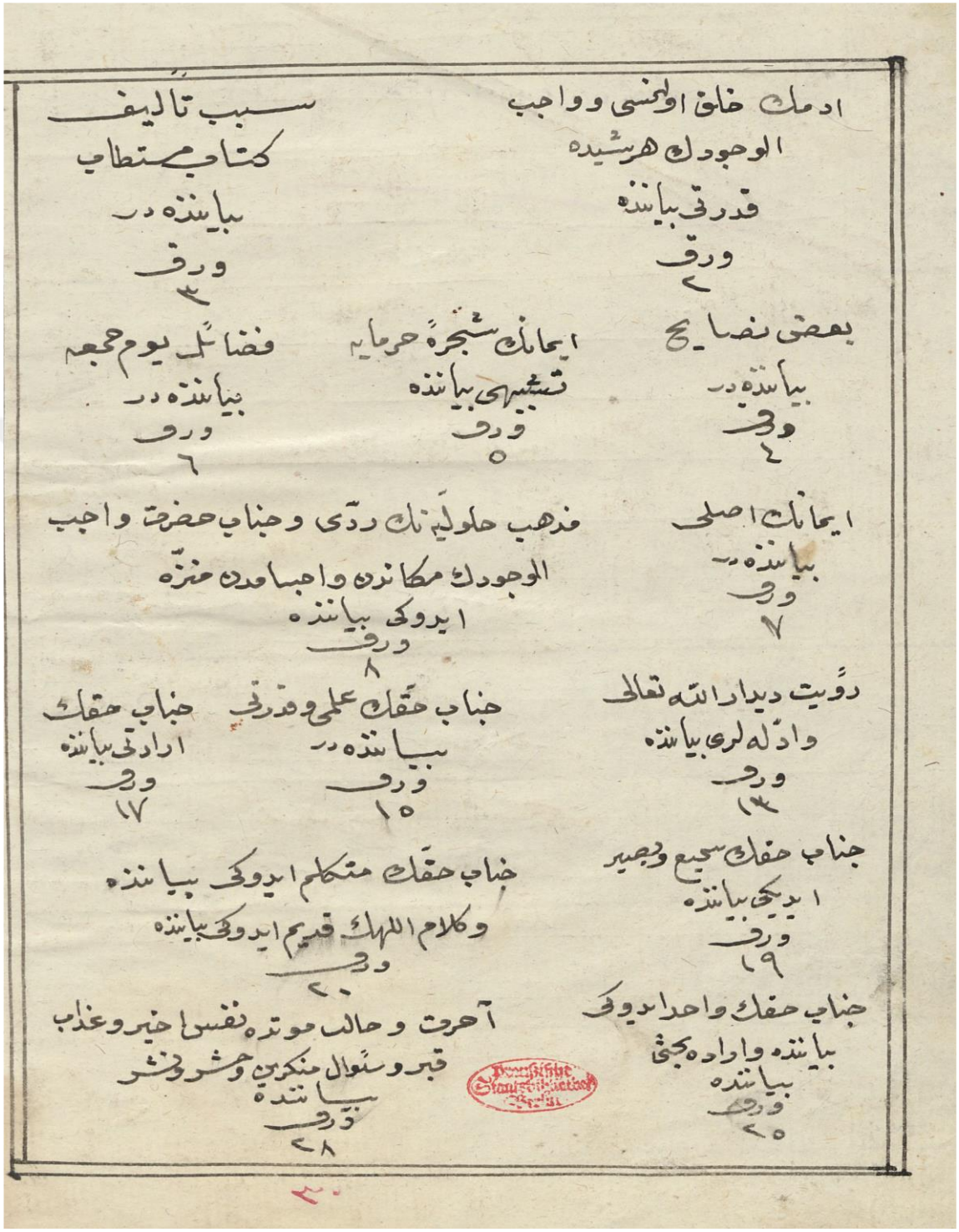
حمدی نهایت • ومدح نی غایت • شئون خالق بر کمال • وقادر لم یزل • ولا یزاله لایق در کر
نوع بنی آدمی حلیهٔ علم و زیور حلمله آراسته • و بپیرایسته قلوب کرامت و اصطفا نوریله
اهل ودادی منبهٔ رشاده ارشاد ایدوب • موحد لرک قلوبنی ریب و عناددن بحلیهٔ
واعتقادات صحیحه ایله محلی ایلیوب • عباد مخلصینک نفوسنی فهوملرنی غرایب علومنک
کوشزندن مملو ایدوب • اول راح روح آثار روح ازهارله جهلک کدرنی کیدرب • مظهر کمال
و آیینهٔ جمال اولمغه لایق • وسایر ابنای جنس اوزره فایق اولوب • هزار دستان حمد و ثنا
اول نعم جسیمه • والطاف عمیمه مقابله سنده الکدن صادر • ومنعم حقیقی یک آلاو نعماسنه شاهد
و ناظر اولدی لربتعالی شانه • وجل فی الوجود سلطانه و برهانه بیت

سپاس و شکر و منت اول آخر	الکا کا اولدر قمونلرنان و ظاهر
قمونک اولی الا اوکی یوق	دوکونک آخری لسکن حکمی یوق

وصلات صلوات تامات • وتسلمات کافیات وافیات • سید کاینات • وخلاصهٔ موجودات
مقدم کنت نبیا وآدم بین الماء والطین مکرم • وما ارسلناک الا رحمة للعالمین
صدر الجریدهٔ مهتری بیت القصیدهٔ پیغمبری معظم مجتبی مؤید مقتدای ابوالقاسم
محمد مصطفی نک • روح پر فتوحنه واصل • واصحابنک ارواحنه متواصل اوله بیت

محمد کا فرشنه مست خاکش	زما صد آفرین بر جان پاکش
وکر بر آل و بر اصحاب آن شاه	فراوان دمبدم رضوان الله
ابوبکر و عمر عثمان و حیدر	که در دین نبی هستند رهبر

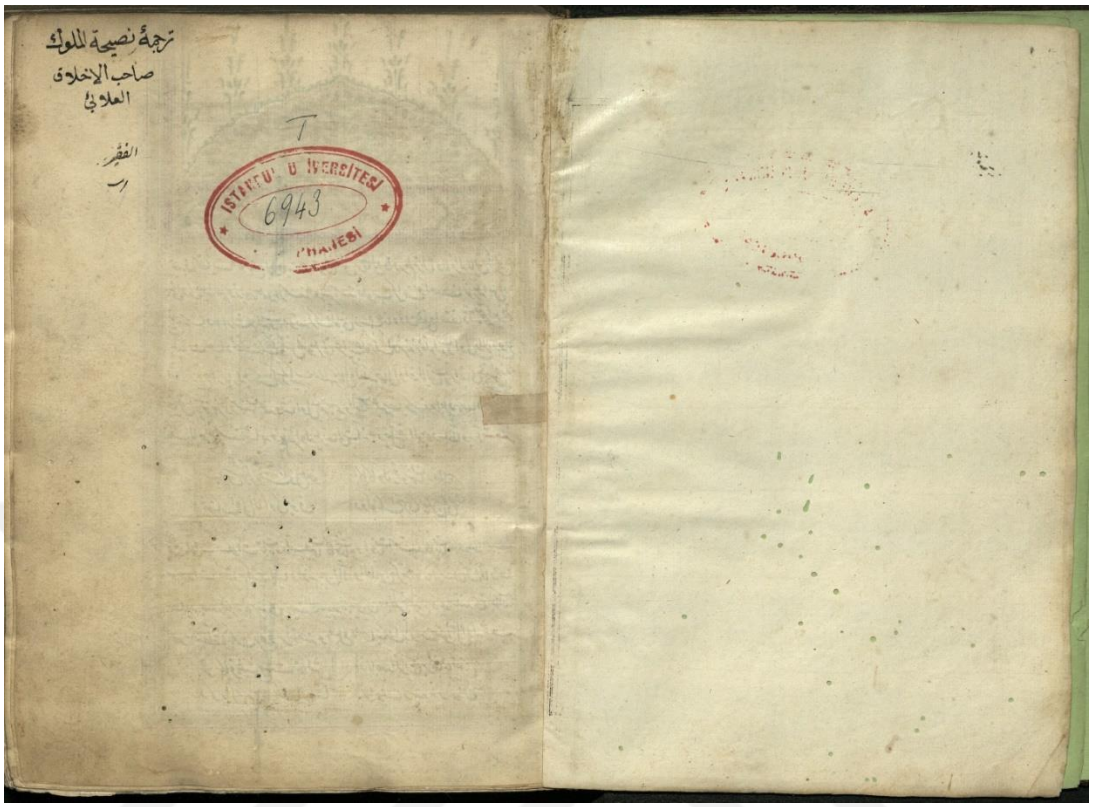
6. Almanya 1752 Nüshası

هذا كتاب نصيحة الملوك

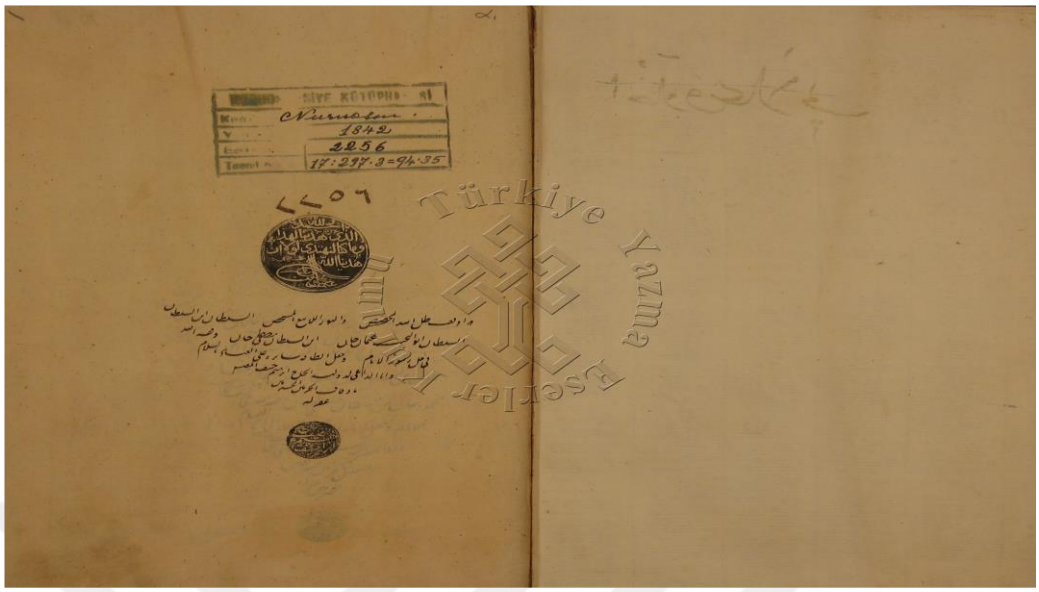
حمد بى نهايت • ومدح بى غايت شول خالق بركمال • وقادر لم يزل ولا يزاله • لايقدر كى نوع بنى آدمى حليهٔ علم • وزيور جليلهٔ آراسته • وپيراسته قيلوب كرامت اصطفا نوريله اهل ودادى منهج رشاده إرشاد ايدوب • موحد لرن قلوبنى ريب وعنادن محلّى • واعتقادات صحيحه ايله محلّى ايليوب عباد مخلصينك كيوس فهوملرينى غرايب علومك كوثرندن محلو ايدوب • اول راح روح آثار • روح ازهار ايله جهلك كدرينى كيدروب منظر كمال وآينهٔ جمال اولمغه لايق • وسائر انبياى جنس اوزره فايق اولوب هزار دستان حمد وثنا اولغم جسيمه والطاف عميمه مقابله سنده آنلردن صادر ومنعم حقيقينك آلاونعماسنه شاهد وناظر اولديلر تعالى شانه • وجلّ فى الوجود • سلطانه وبرهانه نظم سپاس وشكر ومنّت اوّل آخر • اكا كاولدر قمو پنهان ظاهر • قمونك اولى الاّ اوكى يوق • دكونك آخرى لكن صوكى يوق • وصلوة صلوات تامّات وتسليمات كافيات وافيات • سيّد كائنات • وخلاصهٔ موجودات مقدّم كنت نبيّاً وآدم بين الماء والطين مكرّم وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ صدر الجرين مرتزى بيت القصيدهٔ بيغمرى • معظّم محتبى • مؤيّد مقتدا • ابوالقاسم محمد المصطفى نك روح پرفتوحنه واصل واصحابنك ارواحنه متواصل اولة نظم محمّد كافرنيتز هست خاكش • زماصد آفرين برجان پاكش ديكر برآل وبراصحاب آن شاه • فراوان دمبدم رضوان الله • ابوبكر عمر عثمان وحيدر كه دردين بنهستند رهبر • الهى باد از ما دوستان شاد • بحقّ مصطفى سلطان افراد

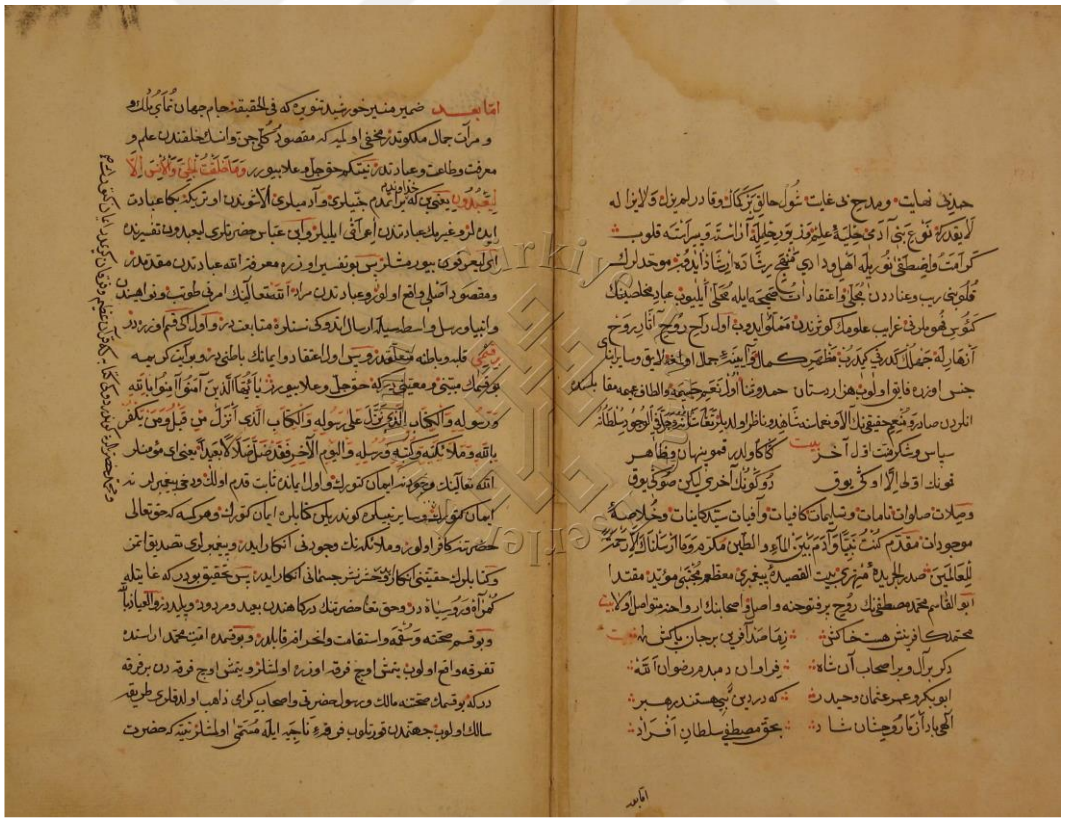
7. İstanbul Üniversitesi T 6943 Nüshası

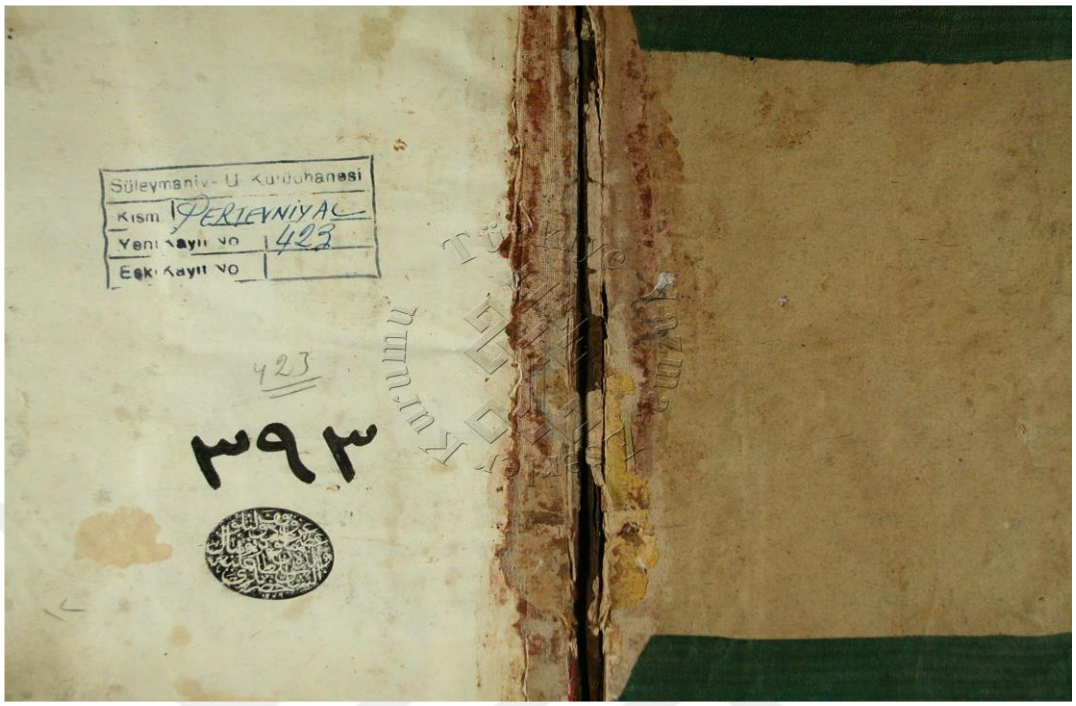

8. Nuruosmaniye 2256 Nüshası

9. Pertevniyal 423 Nüshası

ÖZ GEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Zehra		ÖZTÜRK
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	**Başlama-BitirmeYılı**		**Kurum Adı**
Lise	2003	2006	Özel Güventaş Lisesi
Lisans	2006	2011	Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans	2011	2014	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Doktora	2014		Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Çalıştığı Kurum	**Başlama-AyrılmaYılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2013		Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne Görevlendirme)
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	**1**."Necâtî Bey Divanı'nda Şiir ve Şairin Vasıfları", (sözlü bildiri, basıldı), *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, C. III, 2015, ss. 101-116. **2**. "Fatih Sultan Mehmed Döneminde İlim ve İlim Adamlarına Verilen Değer", (sözlü bildiri, basıldı), *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi,* 2015, ss. 502-514. **3**. "XVI. Yüzyıl Tezkire Müelliflerinin Dilinden Sultan II. Bayezid", (sözlü bildiri, e-kitap), *UluslararasıAmasya Şairleri Bilim Şöleni Bildirileri*, 2018, ss. 271-286. **4**. *2. Uluslararası Osmanlı Türkçesi Tenkitli Neşir Kursu* (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi), Katılımcı, 26 Haziran-10 Temmuz 2018. **5**. *Yabancılara Türkçe Öğretimi Sertifika Programı* (İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa), Katılımcı, 2-28 Kasım 2020.		

Yayınlar:	**Makaleler** **1**. "Süheylî Divan'ında Atasözleri ve Deyimler", *Asos Journal,* , S. 66, 2018, ss. 460-499. **2**. "Veysî'nin 'Hâb-Nâme'si ve Namık Kemal'in 'Rüya'sında Konu, Devir ve Üslup", *Researcher: Social Science Studies*, C. 6, S. 3, 2018, ss. 404-421. **3**. "Yüsrî ve Esmâ-yı Libâs Kasidesi", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 2020, ss. 377-401. **4**. "İbn Kalender'in Manzum Sözlüğü: Türkî vü Tâzî", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 22, S. 41, 2021, ss. 1093-1150 (Saleh JARADAT'la birlikte). **5**. "Müellifi ve Telif Tarihi Bilinmeyen Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S. 42, 2022, ss. 437-465 (Ebru KUYBU DURMAZ'la birlikte). **Kitap Bölümleri** **1.** "Keşiş Dağı'ndan Bugüne Uludağ", *Uludağ Üniversitesi 40. Yıl Kitabı*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2015, ss. 455-468. **2.** "Eski Türk Edebiyatı ve Bursa", *Bursa Kitabı*, Bursa Valiliği Yayınları, 2022, ss. 306-321. **Ansiklopedi Maddeleri** 1. "Dergeh-Nâme", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2021. 2. "Netîcetü's-Sülûk fî-Nasîhati'l-Mülûk", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2021. 3. "Mecmû'a-i Eş'âr", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2021. 4. "Silsile-Nâme-i Gülşenî", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2021. 5. "Tuhfe-i Vahdet", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2021.
Diğer:	
İletişim (e-posta):	_____, _____
Tarih **İmza** **Adı Soyadı**	25.02.2022 Zehra ÖZTÜRK